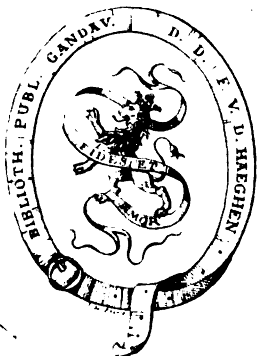

BIBLIOTH. PUBL. GANDAV.
D. D. F. V. D. HAEGHEN.
FIDES ET AMOR

SBIBLIOTHEEK GENT
DO0018066

Van Duyse

Het tweede Deel.
Petri Messiæ
dat is
De verscheyde Lessen
ANTONY du VERDIER.
Heere van Vauprivaz.
Vervolgende die van
Pieter Messias &c.
Overgeset uyt de Fransche
in onse Nederduytsche Tale
door I. L. B.

TOT ROTTERDAM
By Ian Leendersz. Berewout
Boeckvercooper op de Hoochstraet
in 't Schryf-boeck Anno 1613.

Register van de Capittelen die in dit boeck der Verscheyden Lessen van Antoni du Verdier begrepen staen.

Ende eerst de Capittelen

Des eersten Boecx.

Van Godt. Capittel 1. fol. 1. a.
Van de wercken die Godt in ses daghen gheschapen heeft/ende op wat dagh de Enghelen zijn geschapen/ met meer andere hooghe ende treffelicke dinghen weerdigh om aenghemerckt te werden. Cap. 2. fol.5.a.
Van de goede Enghelen/ende van hare Ordre ende officien. Cap. 3. fol.9.a.
Van het Aertsche Paradijs/ende van de vier Hooft-wateren ofte groote Rivieren die daer uyt vloeyen. capit.4. fol.11.a.
Wat verschil ende onderscheyt datter is tusschen het Hemelrijck/ende het Aertsche Paradijs. cap.5. fol.13.b.
Van de Helle/ende van het eeuwige vyer/cap.6.fol.14.a.
Van den Mensche het Beeldt Gods/ende tot wat eynde hy gheschapen is: Item de beteeckenisse van dese twee woorden het Beeldt Gods/ ende de Ghelijckenisse Godts, cap.7. fol.18.a.
Verklaringhe over het derde Capittel van Genesis/ ofte het eerste boeck Moses. cap. 8. fol.22.a.
Van de Doodt/ende dat Godt gheen Autheur van de selbe is. cap.9. fol.25.b.
Dat de boose Gheesten die toekomende dinghen niet en en konnen voorsegghen/ alsoo sy daer gheen kennisse van en hebben: ende dat sy de H. Schrifture verstaen. cap. 10. fol.26.b.
Dat Orpheus/Homerus/Pythagoras/Plato ende andere oude Philosophen ende Poeten de boecken Moses gelesen ende vele dinghen daer uyt getrocken hebben. cap.11. fol.27.b.
Allegorie ofte verklaringhe over de beschrijvinghe van Caron den Veer-man ofte Schipper der Hellen. cap. 12. fol.28.b
Verborghen beteeckenisse des lichaems Helisei/ ende van den dooden die verrees in het graf van desen Prophete. Van de Allegorien/ ende hoemen die ghebruycken moet. Cap 13. fol 29 b.
Wtlegginghe van den droom van Nebucadnezar.

cap.14. fol.30.a.

Wat dat den Staet ende de Republijcke der Joden is ghetweest/ t'sedert den tijdt van Moses/ Josua/ ende de Rechters van Israel: Item/ hoe dat de daden van dese Rechters figuerlicker wijse op Christum zijn duydende. Ende van het voordeel ende de grootachtbaerheydt der Stamme Juda boven de andere Stammen Israels. cap.15. fol.31.b.

Wanneer dat den tijdt van het eynde des Werelts, behoort ofte sal komen/ volghens de gissinghe ende rekeninghe van eenighe Doctoren ende groote Personagien. cap.16. fol.35.a.

Capittelen des Tweeden Boecx.

Van den grooten Koningh van Ethiopien / ghenaemt Paep-Jan/ ende de coustumen van zijn ondersaten: Item van zijnen oorspronck. cap.1. fol.39.a.

Wie de eerste vinders ghetweest zijn van de Latijnsche Letteren ende Syllaben. cap.2. fol.48.b.

Van Valaska een Boheemsche Jonghvrouwe/ welcke met de andere vrouwen vant Koninghrijck hebbende doen dooden haer Vaders/ Mannen/ Broeders ende Kinderen/ regeerde het Koninghrijc van Bohemen seven jaren. cap.3. fol.49 a.

Wie dat de eerste was die de Religie binnen Roomen instelde/ ende ordineerde de Opper-bisschoppen/ Priesters/ ende de maeghden van Vesta/ ende op wat maniere datmen haer dede sterven / wanneer sy in overspel bevonden werden. Ende van de kleederen/ vaten/ ende andere instrumenten / die in de Sacrifitien ghebruyckt werden. cap.4. fol.53.a.

Hoe veel Heyr-leghers de Roomsche Keyseren onderhielden / ende op wat plaetsen de selve laghen: ende van de gagien der Romeynsche Soldaten. Capit.5. fol.57.a.

Of de Romeynen generalick Latijn spraken? oft dat sy tweederley tale hadden? cap.6. fol.58.a.

Van de oude Houwelicken/ soo wel der Romeynen als andere vreemde Natien: ende op wat maniere de Romeynen hare vrouwen verlieten: ende wie den eersten was die van zijn vrouwe scheyde. cap.7. fol.58.b.

Van verscheyden usantien in het begraven der Dooden/ van de oude gebruycken ende ceremonien daer toe dienende. Wie den eersten Inventeur daer af was, Ende hoemen den Overledenen beklaeghde, cap.8. fol 61.a.

Waer

Waer af de costuyme ghekomen is datmen seght tot den ghenen die ghenieſt/ Godt beware u/ ofte Godt zeghen u: ende waerom de gene die geeuwt een teecken des Cruyces op zijnen mont maeckt. cap. 9. fol. 67.b.

Van het begin ende oorspronck deser Proverbien by de Francoysen Ie vous baiſe les mains, ende by de Spanjaerts Bezo los manos. cap. 10. fol. 67.b.

Van de deylinghe des Jaers/ ende van zijne verscheydenheyt by de Romeynen. Wie eerst de uyren ghevonden ende Horologien gemaeckt heeft. Item wat dat is Differtus/ Maent/ natuerlijcken dagh/ weke/ quadrant/ uyre/ punt/ ooghenblick/ once ende atome. cap. 11. fol. 68.a.

Waerom dat de dagen der weken Feries genaemt werden. cap. 12. fol. 69.b.

Inventie der excellente ende loffelicke uytnemende konste der Druckerye. cap. 13. fol. 70.a.

Van wien de Medecijns eerst gheleert hebben het bloet-laten uyt de siecke persoonen/ ende wie den eersten was die de kruyden beschreef. cap. 14. fol. 70.b.

Van den oorspronck der Rhodische Ridderen/ ende meer andere in verscheyden deelen der Werelt. Capittel 15. fol. 71.a.

Een seer profijtelicke uytlegginghe/ nut ende bequaem voor alle Christenen aengaende eenige Hebreeusche/ Griecksche ende Syrische woorden/ verhaelt ende begrepen in eenighe plaetsen der H. Schrift ende in de Misse. capit. 16. fol. 73 b.

Wie dat eerst de Hooghduytschen de authoriteyt ghegeven heeft om Keyser te verkiesen/ ende wie dat de verkiesers zijn. Item van de maniere die de oude Romeynen ghebruyckten als sy de Keysers na hun doodt wilden heylighen/ ende onder het ghetal van den Goden stellen. cap. 17. fol. 57.a.

Wie dat eerst de konste der Zee-vaert ghevonden heeft met de Schepen/ Galeyen/ Riemen/ Zeylen/ Anckers ende t'Roer/ ende wie d'eerste was die ter Zee ghevochten heeft. cap. 18. fol. 76.a.

Waer af de costuyme ghekomen is van Nieuwe-Jaer giften te gheven. Item den oorspronck der Mommeryen/ ende van den Vasten-avont. cap. 19. fol. 78.a.

Van de Ketteryen/ ende wanneer die begonnen zijn/ ende wie den eersten Ketter ende Scheurmaker was. cap. 20. fol. 80.a.

In wat tijdt men eerst heeft begonnen de Concilien openbaerlicken te houden: Ende wie den eersten

Paus was die het Concilium celebreerde. Cap. 21. Fol. 90. a.
Van de vervolginghe der Christenen/ ende van de eerste Martelaers. cap. 22. fol. 91. b.
Van de groote wreedtheydt ende rigeur des Keysers Maximiani/ ende van Edict ofte Placcaet dat hy daer na maeckte tot faveur der Christenen: mitsgaders een Edict van Maximus. cap. 23. fol. 93. b.
Van de Inventeurs der verscheyden dinghen. cap. 24. fol. 96. b.
Van vele vermaerde ende excellente mannen/ die de Rijckdommen mispresen hebben. cap. 25. fol. 97. b.
Sententie van Apollonius Tyaneus teghes eenen Eunuche des Koninghs van Babylonien/ die by een Concubine van den selven Koningh ghevonden was. cap. 26. fol. 98. b.
Exempel van continentie ofte ghestadigheyt van Franciscus Sfortia. cap. 27. fol. 102. a.
Van vele gheleerde mannen soo wel oude als moderne/ die seer miserabelicken storven. cap. 28. fol 101. b.
Van eenen Dienaer van Cremona/ die hem selven liet duncken dat hy Paus was. Ende van een ander die hem selven liet voorstaen dat hy Keyser was. Ende van een andere die verscheyden specien van sotheyt in 't hooft hadden. cap. 29. fol. 102. b.
Van eenighe persoonen soo wel Mannen als vrouwen/ die haer selven willighlick ghedoodt hebben. capittel. 30. fol. 105. a.
Hoe profijtelick dat het den mensche is soberlick te leven. Ende dat alle de ghene die hier vyanden af zijn gheweest/ oock vyant van alle eere ende deught zijn gebleven. cap 31. fol. 107. b.
Hoe dat Roderick den lesten Koningh van Spaenjen uyt den Koninghlicken stamme der Gotthen/ door zijn incontinentie hey e het Koninghrijcke ende zijn leven/ verloren heeft. cap. 32. fol 108 a.
Van Sarque die seer listelick bedrogen heeft Stiraduus een seer edelen Jonghelinck/ ende dede hem seer wreedelick dooden. cap. 33. fol. fol. 109. b.

Capittelen des Derden Boecx.

Van verscheyden doorluchtighe ende excellente mannen/ de welcke de regeringe der Republijcke verlatende/ haer begeven hebben tot het eensaem ende stille leven. cap. 1. fol. 111. b.

Van

Van verscheyden Putten/ Borien/ Maraffen en Fonteynen/ waer af de wateren wonderlicke eyghenschappen hebben. Cap.2. fol.113.a.

Van de onghelucighe liefde van Straton ende Aristoclia. Item van Acharnas een ionc Thesel/ ende van zijn ghelendige doot. cap. 3. fol. 114.b.

Van verscheyden Heydenen die seer ghestraft werden/ om dat sy hare Religie veracht hadden. cap. 4. fol 115.b.

Van het peert Seianus: Ende van een wonderlicke statue van een peert dat in Africa een plaetse op den Olympus opgherecht was. cap. 5. fol.117.a.

Van Lais de wijt-vermaerde Griecsche Courtisane/ ende haer Epitaphium. cap. 6. fol.119.a.

Van Antiochia ende Alcida twee ghesusters/ ende noch van Macharia/ die welc ke om haer Vaderlandt te salveren haer selven ghedoodt hebben. cap.7. fol.121.a.

Van waer de Orangien ende Citroen-appel boomen komen. Ende hoe dat den Citroen goet reghen het fenijn der Serpenten is. cap.8. fol.121.b.

Hoe schadelicken sake datter is/ hongher te lijden/ ende waerom de oude de selve beter dan de ionge konnen verdraghen sonder groote schade/ van waer datse haren oorspronck heeft/ en uyt wat redenen sy de Colerijcke hindert/ ende aen de Flegmatijcken profiteert. cap. 9. fol 122.b.

Datter in de werelt gheen schadelicker dingh voor den mensche is/ dan de tonghe. Ende noch van eenige notabele exempelen/ ten selven propooste dienende. cap.10. fol.123 b.

Van de Banketten der Ouden. Ende hoe dat Augustus verboodt dat niemant binnen Roomen een ander in zijn huys ten eten soude noodigen. cap.11. fol.125.b.

Van verscheyden persoonen/ de welcke door haer overdadighe verquistinge in korten tijt alle hun goederen door ghebracht hebben. cap. 12. fol.127.b.

Magnificentie ende kostelickheyt van eenen Triumphe van Antigonus Epiphanius. cap.13. fol.131.a.

Hoe dat het gout ende silver voortijts by de Ouden niet veel in het ghebruyck was. Ende wanneer datmen het gelt begonde te useren. Item noch eenighe listigheden van Timotheus Atheniaen ende Condales Capiteyn van Mausolus omme penninghen te verkrijghen. cap.14 fol.132.a.

Van Omphale een Ionghvrouwe in Lydien/ de welcke met hulpe van de andere vrouwen hare Meestersse over de selve Provintie maeckte/ ter oorsaken van het dertel leven der Lydiers. cap. 15. fol.133.a.

Wonderlicke listigheyt van Melanthus den Atheniaen vechtende met Xanthus Heere van Bacatiers. Ooc mede

de loosheyt Anaximeni om zijn Vaderlandt te behouden. cap.16. fol.133.b.

Hoe loflicken sake het is altijdt de waerheydt te seggen/ ende hoe afgrijselick een Leughenaer te zijn. Met noch seer schoone exempelen ten selven propooste. capittel 17. fol.134.b.

Van de Stadt Miontus in Jonia/ ende Atarania in Asien/ de welcke beyde ter oorsaken van de Muggē Moissales ghenaemt/ verlaten werden. cap.18. fol.135.b.

Van Cabara den Celte/ ende Cripa een Milesiaensche vrouwe. cap.19 fol 336.a.

Door wat listigheyt een Zee-monster genaemt Triton in Boetien ghevangen werde. cap.20. fol.138.a.

Rebellye van de eerste Slaven/ ende van Drimacus een seer vroom ende kloeckmoedigh man haren Capiteyn. cap.21. fol.138.b.

Wanneer eertijts de Kocken zijn beginnen in grootachtinghe te komen: Item/ wie de eerste gheweest zijn/ die soo veelderhande spijsen begonden te ghebruycken. Ende van verscheyden groote Slockaerts ende Veel-braten. cap.22. fol.139.b.

De oorsaken van het langh ende kort leven. capittel 23. fol.141.a.

Wetten ende ordinantien der Ouden/ aengaende de verminderinghe in de overdadigheydt der Spijsen/ ende hooveerdigheyt der kleederen cap.24. fol.142.b.

Van een wet van Solon/ ende van de Corinthers/ aengaende de ledigh-ganghers/ de welcke seer fraeykens ghekleedet gaen/ ende daghelicx goede chere maken/ sonder dat sy eenighe goederen hebben. cap.25. fol.146.b.

Van vele wonderlicke dinghen bevonden in der nature. cap.26. fol.147.a.

Hoe loflicken sake dat de vrientschap is/ ende welcke de oprechte Vrienden zijn/ hoe vele datmer behoort te hebben/ ende van wat conditie/ met seer vele notabele exempelen ten selven propooste. cap.27. fol.147.b.

Hoe strenghelick dat de oude ghekastijt hebben/ de gene die hare Meesterssen onteerden cap.28. fol.149.b.

Verscheyden groetenissen der Ouden/ als sy malkanderen ontmoeteden cap.29. fol.150.a.

Hoe loflicken sake dat het is de injurien ende lasteringhen te vergheven/ ende principalick aen de groote Princen ende Heeren/ met vele notabele dinghen ten selven propooste. cap 30. fol.151.a.

Waer af dat dese namen/ Koningh ende Keyser haren oorspronck ghenomen hebben. cap.31. fol 152.a.

Waerom de Koningen eerstinghestelt zijn geweest/ende oock van de Koninghlicke weerdigheyt. cap.32. fol.153.b.

Dat de Tyrannen altijdt in vreese leven/ ende dat haer eynde ongelückigh is. cap.33. fol.155.b.

Afgrijsselicke wreedtheydt die die van Numantia ghebruyckten teghen de Romeynen/ ende eyndelick oock tegen haer selven. cap.34. fol.157.b.

Dat een vroom Capiteyn alle dinghen wijsselick behoort te overweghen/ eer hy de fortune versoeckt. Ende dat hy na de victorie goet ende barmhertigh moet wesen. cap.35. fol.158.a.

Autheuren van de wet Salique. cap.36. fol.160.a.

Exempelen van seditie te vlieden. cap.37. fol.162.a.

Capittelen des Vierden Boecx.

DIsputatie van seven Ghesanten binnen Antiochien in de teghenwoordigheydt des Koninghs Ptolomei/ te weten wiens Gemeente de beste Wetten ende gewoonten hadde. cap.1. fol.163.b.

Van eenen seer kostelicken Tempel ter eeren van Venus in de Stadt Corinthen/ tot welckers dienst vijf hondert Jonghvrouwen waren. Ende de antwoorde van een Abdisse aen een grooten Heere. cap.2. fol.164.b.

Van het Orakel van Apollo in Delphos. capittel 3. fol.165.b.

Van de sorghe die de Ouders voortijts in hare offerhanden hadden. cap 4. fol.166.b.

Ghevoelen van verscheyden Philosophen/ aengaende de plaetse der zielen in des menschen lichaem. capittel 5. fol. 168.b.

Datmen de nieuwsgierigheyt behoort te schouwen/ende van de straffe die de ouders eertijts deden over de nieuwsgierige lieden. cap.6. fol.169.a.

Wonderlicke listigheyt der vrouwen van Menien/ om hare mannen van der doodt te verlossen: ende van de vrouwen der Cymbren/ de welcke om niet in dienstbaerheyt te leven/ haer selven ende alle hare kinderen ghedoot hebben. cap.7. fol 170.a.

Door welcken middel dat Mondus eenen jongen Roomschen Ridder/ eene edele vrouwe bedrooch/ daer op hy uyter-maten verlieft was/ ende de straffe die hy daerom kreegh. cap.8. fol.171 a.

Hoe nuttelic het is/datmen in zijn saken den raet ende tgevoelen van andere lieden daer over hoort. cap.9. fol.173 a.

Van de volmaectheyt deser getallen/ te weten/ drie/thien

ende huysfrouwe. cap. 10. fol.173 b.

Van de uytnemetheyt ende den lof des Houwelicx/ met veel schoone exempelen der saken dienende. cap.11. fol.175.a.

Van Partharitus een Koningh van Lombardyen/ de welcke door Grimoaldus vervolght zijnde/ eerstelick vluchtende tot Cacanum den Koningh der Hunnen/ daer nae in Vranckrijck/ ende hoe dat hy eyndelick na veel ongemacx met grooter eeren in zijn Koninghrijck ontfanghen wiert. cap. 12. fol.180.a.

Van Peredeus die hem wreeckte over tghewelt dat Tyberius Keyser van Constantinopolen hem aen ghedaen hadde. Ende van de doot van Garibaldus. cap.13. fol 183.a.

Van veel persoonen die selfs de straffe droeghen/ die sy andere aenghedaen hadden. Item van de wet der gelijcke vergeldinge/ ende andere gedenckweerdige dinghen over de straffe van Moonibezech. cap. 14. fol. 184 a.

Wonderlicke wrake van Megolo Lercaro een Genevoyser/ teghen den Keyser van Trebisonde. capittel 15. fol. 187. a.

Van Cacanus den Koningh der Avaren ofte Hunnen/ ende wat straffe hy ghebruyckte teghens Romilda/ eertijts de huysvrouwe van Gisulfum Hertogh van Friuli / een seer oneerlicke vrouwe. Ende van de kuyscheyt harer dochters. cap.16. fol 189.a.

Wonderlicken droom van Gontramus Koningh van Borgondien/ waer door hy eenen grooten schat ghevonden heeft. cap 17. fol.109 a.

Van eenen die het doode lichaem des Coninghs Rotharij/ t'welck begraven was/ beroofde/ ende de straffe die hy daer over droegh. cap. 18. fol. 190.b.

Van Cesarea een Koninginne van Perssen/ de welcke wtdruckelicken tot Constantinopolē gingh om haer Christen te doen maken. Ende van Cedaldus een Koningh der Enghelsche Saxen die tot Roomen ghedoopt wiert. cap.19. fol.191.a.

van de groote liefde die Zenon den Diaken aen zijnen Heere Cumbertus betoonde. cap.20. fol.192.a.

van verscheyden vrouwen die hare Mannen vyerighlick beminden/ ende seer veel voor haer gheleden hebben cap 21. fol.193.a.

Van Amalasunte een Koninginne der Gotthen. cap.22. fol.196.b.

Van Bonna een Lombardissche vrouwe/ zijnde de huysvrouwe van den doorluchtighen Ridder / Peeter Brunore den Parmesaner/ een seer kloecke ende krijghservarene vrouwe. cap.23. fol.197 b.

Van

Van eenighe wonderteeckenen/ die op verscheyden tijden gheschiet zijn. cap. 24. fol. 199.b.

Vreemde veranderinghe van een dochter in een mans persoon. cap. 25. fol. 200.b.

Bedriegerye van Arnaud du Thil. cap. 26. fol. 202.a.

T'samen-sweeringhe teghens Galeas den Hertogh van Milanen/ de welcke in de kercke in't werck gestelt wiert. cap. 27. fol. 204.a.

Listigheyt die Ismenius den Ghesante der Thebanen ghebruyckte/ om den Coningh van Perssen aen te spreken. cap. 28. fol. 207.a.

Van Racoces Mardes die een van zijne sonen metter doodt wilde ghestraft hebben/ ende t'ghene dat daer na gevolght is/ cap. 29. fol. 207.a.

Wie den eersten was die de nieuwe Werelt vondt/ ende van t'ghene aldaer ghesien ende ghevonden wiert. cap. 30. fol. 208.a.

Ghevoelen der West-Indianen belanghende de eerste menschen ende de Zont-vloedt. cap. 31. fol. 215.b.

Van den oorspronck der Pocken/ ende wie de selve eerst in Italien ghebracht heeft. cap. 32. fol. 216.a.

Van de beestelickheyt ende schande die in Venus werck gheleghen is. cap. 33. fol. 218.a.

Van eenige die om kinderen te genereren seer vruchtbaer zijn gheweest. Ende van de onmatelicke onkuysheyt des Keysers Proculi/ die in vijfthien daghen hondert maeghden van Sarmatien swanger maeckte. cap. 34. fol. 221.b.

De doot van den wijsschen Sardanapalus/ zijnde den vijf-endertighsten ende laetsten Coningh van Assyrien. Ende zijn graf-schrift. cap. 35. fol. 222.a.

Van waer dat dit Italiaens spreeckwoort O! traditore de la carna salata gekomen is. cap. 36. fol. 223.b.

Een vreemde sake gheschiet tusschen twee jonghe Genevesen cap. 37. fol. 238.b.

Wat volckeren eertijts de handelinge der speceryen hadden/ ende wie de ghene zijn die nu soodanighen handel drijven. cap. 38. fol. 239.a.

Wat wrake dat Chiomara de huysvrouwe van Orgiagont nam/ over eenen Romeynschen Hooftman die haer verkracht hadde cap 39. fol. 239.b.

Capittelen des Vijfden boecx.

DEn droom van Aspasia/ een dochter van Hermotimus van Phocida/ een seer arm man/ de welcke om haer wonderlicke deughden eerst de huysvrouwe van Cyrus den

des Coninghs van Perssen/ ende daer na van Artaxerxes ghewordden is cap. 1. fol. 241. a.

Van de schaduwe des Esels/ een fabel door de welcke Demosthenes de Rechters van Athenen berispte dat sy na ghewichtighe saken weynigh luysterden. Capittel 2. fol. 243. a.

Dat de vaders hare kinderen in goede zeden behooren t'onderwijsen/ ende haer dickwils vermanen om wel te leven. Ende dat het kint de onderwijsinghe van zijnen Vader veel meer ter herten neemt dan van een ander mensche. Desghelijcx oock eenen brief van Laurents de Medicis aen den Cardinael Joannes zijnen sone/ die naderhant Paus gheworden zijnde/ Leo de thiende ghenaemt wiert cap. 3. fol. 244. a.

Vande instellinge der namen: ende wat den Autheur beweeght heeft/ zijn dochter Dorothea te noemen. capitt. 4. fol. 249. b.

Datmen op het geslachte ende op de weerdigheydt der menschen acht moet nemen/ ende hoe wijslick den Keyser Adrianus eenen onedelen bry-ghemaeckten knecht doorstreeck. Desghelijcx noch een exempel van den Keyser Augustus in diergelijcken sake. cap. 5. fol. 251. b.

Antwoorde van Aristippus/ op de vraghe die hem Dionysius voorstelde/ waerom dat de gheleerden soo dickwils in de huysen der Rijcken/ iae selfs in de hoven der Princen verkeeren/ ende de Rijcken niet in de huysen der geleerden? cap. 6. fol. 252 a.

Van de gierigheyt/ ende van verscheyden persoonen die uyter-maten gierigh waren. cap. 7. fol. 252. b.

Van het ghebruyck der Rijckdommen/ een vervolginge van't voorgaende Capittel. cap. 8. fol. 256. a.

Van waer dat desen naem Munte ghekomen is/ ende waerom dat sy ingheſtelt is ghewee ſt. Welck dat eertijts de Wisselaers waren/ende van den hondertsten penningh. cap. 9. fol. 259. a.

Wonderlicke Wet van den Tyran Crises/ willende de t'samen sweeringhen teghens hem verhinderen. capit. 10. fol. 261 b.

Wat voor deughden ende hoedanigheden datter in eenen Prince vereyscht werden cap. 11. fol. 262. a.

Exempelen van de goedertierenheydt/ die verscheyden machtige persoonen/teghen hare oorloghs-ghevanghenen ghebruyckten. cap. 12. fol. 265. b.

Hoe dat de Rechters ende Overigheden behooren te zijn. cap. 13. fol 267. a.

Ongeluckigheyt vã Alexander de Groote. c. 14. fol. 268. b.

Den

Den oorspronck der Noormannen/ ende hare bromme daden. Item noch van Robert Guiscard. cap. 15. fol. 269. b.

Van eenen grooten schat die in Pobillien ghevonden is. cap. 16. fol. 272. a.

Antwoorde van Aeneas Sylvius (naderhandt Paus Pius de tweede) op drie voorstellingen die hem voorgestelt werden. cap. 17. fol. 272. b.

Van den oorspronck der Marranen in Italien ende Spanjen. cap. 18. fol. 282. b.

Dat de Areopagiten tot Athenen doof lieden waren/ ende van een oordeel dat sy gaven. capittel 19. fol. 283. a.

Van Timotheus den Athenaen / ende hoe hy ter oorsaken van zijn gheluck benijdt wierdt. Capittel 20. fol. 284. a.

Voorsichtighe daet der Keyserinne Constancia/ int baren van haren sone Frederico. cap. 21. fol. 284. b.

Ghedenckweerdighe saecke van den Keyser Frederick de tweede / ende hoe hy Parma belegherende/ een stadt gheheel van hout dede stichten. Capittel 22. fol. 286. a.

Van den oorspronck der Catalaniers ende Arragonoisen wanneer dat sy eerst in Italien zijn bekent geworden. Ende hoe dat het Coninghrijck van Arragon aen dat van Castilien vereenight ende gevoeght zijn geworden. cap. 23. fol. 288. a.

Dat de Dochters voor de vijf en twintigh Jaeren behooren ghehout te zijn. Met een gheneughlick ende ghedenckweerdigh exempel van den Keyser Carolus Magnus over de selve saecke. cap. 24. fol. 289. b.

Wanneer de Duytsche tale alder-eerst in Latijnsche Letteren is begonnen te schrijven. Capittel 25. fol. 291. b.

Capittelen des Sesten Boecx.

Van het onderscheyt der Historien ende der Jaer-Chronijcken. Ende hoe grooten nuttigheyt de kennisse der Historien de Princen aen brenght. Capittel 1. Fol. 293. a.

Van de stichters ende eerste inwoonders van Roomen / van Romulus ende Remus / van de grootte ende omloop der selber Stadt. Item hoe dickwils/ wanneer ende door wien sy gheplondert is. Capittel. 2. fol. 297. b.

Van

Van het eerste gelt dat binnen Roomen gemuntet weerde/van der Romeynen rijckdommen ende miltheyt. cap. 3. fol. 301. b.

Van de eerste Rechtsgheleerden der Romeynen ende van eenighe wetten. Mitsgaders de uytlegginge van een Epigramme van Ausonius. cap. 4. fol. 303. b.

Van de Straten/ Brugghen/ Eylant/ Bergen/ Fonteynen/ Conduyt/ Water-leydinghen/ Baden/ staende Waters/ Circken/ Schouw-plaetsen/ Ronde Schouw-plaetsen/ Marckten/ Triump-boghen/ Wandel-plaetsen/ Gedenck-teeckenen/ Pylaren/ Colossen/ Pyramiden/ Obelisken/ Beelden/ Tempelen/ ende andere outheden van Roomen. cap. 5. fol. 308. a.

Vande Paleysen ende andere schoone Huysen/ Hoven/ Ghemeene plaetsen/ Bibliotheken/ ende andere ghedenckweerdige outheden van Roomen/ mitsgaders van de Reviere den Tyber cap. 6. fol. 319. b.

Van de Teerlingen ende Kaertspelen/ door de wetten verboden zijnde/ ende wat quaet daer uyt spruytet. cap. 7. fol. 324. b.

Waerom datmen in Vranckrijck een man die een hoerachtighe vrouwe heeft Cocu (dat is/ Koeckoeck) noemt/ ende in Italien Becco (Bock.) De nature ende eyghenschappen van den voghel koeckoeck. Mitsgaders zijn veranderinge seer diepsinnighlick ende welsprekende in Rijme beschreven. cap. 8 fol. 328. b.

T samensprekinghe tusschen eenen Medecijn ende eenen Advocaet/ aengaende d'uytnementheydt van haer konste. cap. 9. fol. 332. b.

Capittelen des Sevenden Boecx.

Van de Reusen. cap. 1. fol. 339. a.

Van de graden des maeghschaps die in het Houwelick verboden zijn. cap. 2. fol. 343 b.

Van het houwelicx goet/ datmen met de vrouwen ten houwelick belooft. cap. 3. fol. 351. a.

Van de kleedinghen der Rechters/ Overheden/ ende Raetsheeren met de langhe tabbaerden/ so wel oude als nieuwe/ mitsgaders van hare hoeden/ ende bedeckinghe des hooft. cap. 4. fol. 356. b.

Dat de Borgherlicke wetten behooren onderhouden ende bewaert te werden in de regeringen van Coninghrijcken ende gemeenten. cap 5. fol. 362. a.

Van eenen valschen beschuldiger/ die door den hoogen Raet

Raet oft Parlament van Tholouse ter doot verwesen is. Mitsgaders t'verhael der sake ende een diepsinnighe ende geleerde arguatie ende proeve over t'vonnisse dat daer over ghegheven is/ in Roode Caddaerden in de afhandinge van de alghemeene vonnissen. cap.6. fol.366.b.

Datmen met eerlicke lieden moet om gaen/ ende het quaet gheselschap vlieden. Ende datmen de goede seer lichtelick uyt haren wandel ende uyt haer wercken kan onderkennen. cap.7. fol.373.a.

Dat de gene die machtigh ende in hooghept verheven zijn/ meenen dat hun alle boose ende oneerlicke dinghen gheoorloft zijn. Ende datmen van hem selfs de Justitie niet en moet maken. cap.8. fol.374.b.

Van de uytnementheden ende wonderlicke eyghenschappen des hants. Ende van de hantkijckinge. cap.9. fol.375.b.

Van de maniere om te kalkuleren/ ende hoe datmen behendelick door de gesten ende bewegingen der vingheren zijn meyninghe te verstaen sal geven/ volghens de ghewoonte der Ouden. Mitsgaders van de heymelicke brieven/ diemen Cijffers noemt. cap.10. fol 382.

Van de eerste vinders der Graf-schriften/ mitsgaders eenige Graf-schriften. cap.11. fol.388.

Capittelen des Achtsten Boecx.

Van het kampvechten. cap.1. fol.397.

Van de Eere. cap.2. fol.401.

Van den Edeldom/ende van het onderscheyt tusschen de Edelen ende Edelmannen. cap.3. fol.402.

Eynde van het Register der Capittelen.

Antoni du Verdier, Heere van Vaupriuaz, ende Edelman des Conings van Vrancryck &c.

HET EERSTE BOECK Der verscheyden Lessen Antonii du Verdier: Vervolghende die van Pieter Messie.

Van Godt.

Capittel I.

SINT AVGVSTINVS verklarende dese passage van David, De dwasen spreken in hare herten / Daer en is gheen God. betoont klaerlicken / datter op den gantschen aerd-bodem gheen ellendigher conditie en is / dan die van de Atheisten. Want daer en is gheen zoo barbarische natie / die niet en gheloooft datter eenige Godtheydt is / ofte die geen opinie en heeft van t'wesen eener eerste ende voort-brenghende oorzaecke aller dinghen: daer by gheboeght / dat de deught der Godheyt van alzulcker kracht is / dat sy haer blyjelicke openbaert aen alle de ghene die eenige reden ofte verstandt hebben. Aristoteles hout staende dat alle de grootste en kleynste dinghen willen wel ghe-ordineert zyn / ende zyn veel beter gheregeert na de — Psal. 53. 1. — Lib. 12. Metaphys.

opinie van eenen/dan van velen: aldus is het noot-zakelick datter een eenich beghinsel zij / welcke het alles ordineert ende schicket. Daerom ist dat Cicero ende Varro (hoewel het heydenen waren) spotteden met de veelheyt der Goden. Damascenus bemerckende hoe dat de gheheele Werelt zo wel gheregeert ende gheordineert weert/zeght/dat het onmogelick is/ dat contrarie ende van natuer verscheyden dinghen sich altijt en ghelijc souden kunnen vereenigen / zo se niet gheregeert en worden door een Eenich. Nochtans sien wy / hoe dat in dese Werelt zo veel ongheliicke ende malkander contrarie dinghen zijn: ghelijc de koude en hitte/het licht en de duysternisse: indien dan elc van dese dingē van een byzonder gheregeert werden/ zo en zouden sy alsdan niet tzamen kunnen accorderen: de duysternissen zouden het licht gheen plaets willen maken/maer gheern altijt d'overhant behouden; ende de hitte zoude de koude altijt willen verstooten: daer in wy kunnen bemercken / hoe het eene het andere volght/met zulcken ghelijcheyt ende zekerheyt/datter te verwonderē is; ja veel ghewisser dan een uer-werc/volgens de welgestelde ordinantie Gods: daerom ist nootzakelic datter een Eenich zij/ die door syn ghebodt haer regeert / ende bedwinghe te houden de ordre die hy in haer bestelt heeft. Daerenboven ist mede Godts eyghenschap in alles volmaeckt te zijn/te weten/ rechtveerdich/ almachtich/ bermhertich/ wijs/ etc. ende en heeft niets dat hem contrarie is. Indien het dan alzoo was/datter veel Godē warē / het is een onwederleggelicke sententie/ te weten/ sy moesten nootzakelick allegader ghelijcstemmich/ofte ter contrarien/verschillende zijn: zoo sy ghelijcstemmich waren / zo en zouder maer eenen moeten wesen; want de veelheyt causeert verscheydenheyt der dinghen. Dit is d'oorzake dat Jesus Christus met Godt synen Vader een is / om dat hy hem in alles conform ende ghelijck is. Zoo daer alsdan vele verschillende Goden warē/het is zeker ende ghewis/dat'e gheen Goden zouden moghen wesen/ indien datter in d'eene wat meer onvolmaeckheyt

Damasceni leere en ghevoelen van Godt.

van in d'ander was; ende die de volmaeckste waer/ zoude Godt moeten wesen/ overmits in hem gheen onvolmaecktheyt zoude zijn: ende de andere onvolmaecte en zoudē geen Godē kunnē wesen. Daerom is het van noode datter maer eenen God en is (ghelijck inder waerheyt oock maer eenen en is) de welcke lichtelic te kennen is wt syne wercken ende effecten: die het beginsel aller dinghen is/ ende evenwel gheen begin noch eynde en heeft: die alle dinghen wt niet gheschapen heeft: is onsienlick/ende en mach in syn wesen niet ghesien werden/ ghelijck S. Paulus zeght/ Den welcken gheen mensche ghesien en heeft/ noch sien en kan. Ende Ioannis in syn Evangelium/ Niemandt en heeft opt Godt ghesien: den eenich-gheboren Sone die inden schoot des Vaders is/ die heeftet ons verklaert. Ende Christus is het onsienlicke Beeldt Godes: want Godt den Vader en heeft gheen forme oft qualiteyt (zeght Chrysostomus:) hy en heeft gheen lichaem: ende ist alles/ in alles/ ende over alles. Het is waer dat hy hem in de ooghen der menschen mach communiceren ende verschijnen/ zoo alst hem believt/ door eenich dingh dat hem subiect is/ zonder eenighe mentie oft mededinghe van hemzelfs. Maer komende tot de heylighe Schrifture/ aldaer werdt verhaelt van het Hooft/ Lippen/ Mondt/ Ooghen/ Ooren/ Ermen/ Handen/ Voeten/ ende andere Leden Godts; dese dinghen moeten niet vleesschelick oft na de letter (die doodet) verstaen werden/ (ghelijck zommighe slechte ende onwetende menschen dencken/ de welcke meynen dat Godt van lichamelicke nature is/ ghelijck als andere menschen/ ende dat hy daer boven inden Hemel zittet op eenen Coninghlicken Troon/ ende dat in een zekere plaetse/ ghelijck daer staet by den Prophete Esaias/ Den Hemel is mynen Stoel/ ende de Aerde myne Voet banck. ende de zelve Prophete op een ander plaetse/ Ick sie den Heere zittende op eenen hooghen ende verhevenen Stoel.) maer het moet figuerlicken ende na den gheest (die levendich maect) verstaen werdē. Zo iemant gelooft

Godt is onsienlick ende en mach vā gheen menschen ghesien werden.

1. Tim. 6. 16.

Ioan. 1. 18.

Origenes Periarch. lib. 2. cap. 7.

Hoe dat het genomen en verstaen moet werden, dat God inde H. Schrifture lichamelicke leden toegheschreven werden.

Esa. 66. 1.

ende 6. 1.

(zeght S. Anshelmus) dat God menschelicke leden/ beroerten/ ende bewegingen der zielen heeft / ghelijc wy hebbē/ voorzeker die smedet hemzelven Afgoden in syn herte. Derhalven moetmen ghelooven/ dat alzulcken maniere ende stijl van schrijven inde H. Schrifture ghebruyct wert tot dien eynde/ om ons duyster ende plomp verstant subtijl en̄ bequaem te maken/ tot het begrijpē vande majesteyt en̄ grootte des onwtsprekelicken Vaders ende Heere van alle eeuwicheden/ de welcke onbegrijpelic zijnde/ en̄ hem aen syn volck willende openbaren / heeft hem ghevoeght by de menschen door een ghelijckformicheyt der dinghen die haer alderghemeynst zijn: ghelijck wanneer daer ghezeyt wert/ dat God in ons spreect/ moet verstaen werden dat hy hem ontdeckt / openbaert / ende verlicht in onse herten: ofte dat Godt spreect/ dat is/ dat hy inde herten der rechtveerdigen synen wille is inghevende/ ofte haer de toekomende dingen openbarende / ghelijc hy aende heylige Propheten ghedaen heeft. Nu komende tot de Leden Godes/ de zelve moeten wy aldus duyden: Door de hant des Heeren/ wert inde H. Schrifture verstaen/ syne kracht / macht ende hulpe: ghelijck Godt den Moysem antwoordende zeght / Is dan de hant des Heeren verkortet? En̄ Lucas in syn Euangelium/ sprekende van Ioannes den Dooper / Ende de hant des Heeren was met hem. dat is te zeggen: de kracht des Heeren was met Joannem. Somtijts wert de handt Godts ghenomen voor syne wrake/ ghelijck daer staet in Exodus/ En̄ sy zagen de Egyptenaers doot aenden oever der zee: ende de groote handt die de Heere aen den Egyptenaren bewesen hadde. De Rechter-hant Godes/ dat is/ den Sone Gods/ oft andersins de glorie des Vaders/ de eeuwige ghelucksalicheyt/ ooc mede alle wtverkoren creaturen in den hemel oft opder Aerden: Ghelijckerwijs by syn Slinckerhant alle verworpen creaturen (als Duyvelen ende godtloosen) verstaen werden. By het Aenschijn Godts werdt verstaen/ het onverwinlick wesen van de Godtheydt syns Soons: waer van

Beteeckeninghe der ledē die God inde Schrifture toeghescheven worden.

Luc. 1. 66.

Exo. 14. 31.

Godt selfs tot Moysen sprekende/ aldus zegt / Ghy Exo. 33. 20
en moecht mijn aenghesichte niet sien: want den
mensche en kan my niet sien en leven. Ende Heere
sprac voorder: Hier/ daer is een ruymte by my/ daer
zult ghy op den steen staen: wanneer dan nu mijne
heerlickheyt voorbygaet/ zoo wil ick u inder steen-
cloove laten staen: ende mijne hant zal boven u stille
staen/ tot dat ic voorby gae. Ende wanneer ic mijne
handt van u neme/ zoo zult ghy my achter na sien:
doch mijn aenghesichte en kan men niet sien.
Ghelijck of hy wilde zegghen: Ghy zult inde laetste Anshelmus
daghen mijne mensch-werdinghe sien / maer mijne over de selve
Godheyt en meucht ghy niet aenschouwen. Door plaetse.
de voeten Gods wert verstaen/ de mensch-werdinge
zijns Soons Iesu Christi / die de Godtheyt onder-
worpen is / ghelijckerwijs de voeten het hooft on-
derdanich zijn: Want nademael door het hooft
de Godtheydt werdt verstaen/ zoo volght daer con-
sequentelick wt/ dat de voeten de menscheyt beteec-
kenen. Desghelijcks werdt oock zomtijdts door de
voeten Gods verstaen de H. Leeraers en Doctoren
der Kercke/ vande welcke in Deuteron. ghescreven
staet / Sy zullen hen zetten tot uwen voeten / ende Deut. 33. 3
zullen leeren van uwe woorden. Door den vingher Esai. 52. 7.
Godts werdt int bysonder verstaen/ den heylighen
Gheest/ ghelijck als in Exodus beschreven is/ Doen Exod. 8. 19
spraken de Toovenaers tot Pharao/ Dit is Godts
vingher. Ende Christus zeght oock/ Maer indien Luc. 11. 20
ic door den vinger Gods de Duyvelen wtdrijve/ etc.
Zoo is het oock mede met de lichamelicke deelen/
welcke Godes Gheest toegheeyghent werden / die-
men oock gheestelick te wijse moet duyden: twelcke
zeer wel door Ioannis Damascenum verklaert werdt
met dese woorden / Zoo werdender dan vele dingen Damascen.
die op Godt sien/ door een kleyne ende duystere ken- de fido orth.
nisse bequamelick begrepen ende verstaen / ende en cap. 1. & 2.
kunnen nochtans niet eyghentlick wtghesproken
werden. Derhalven/ als wy van zulcke dingen spre- Euthimius
ken die ons te hooch zijn / zoo werden wy ghenoot- in zijn Pa-
zaect alsulcke woorden te ghebruycken/ die met ons noplie.

Over-een-komen. Waer door het gheschiedt/ dat wy Gode toeschrijven/ slaep/ gramschap/ zorghvuldigheyt/ handen/ voeten/ ende andere dierghelijcke dinghen. De gramschap Godts (zeght S. Augustinus) en is gheen beroerte zijner Ziele: maer een vonnis daer door de sonde gerastijt wert. Gelijc in Genesis ghezeydt werdt/ Doen berouwde het den Heere/ dat hy de

Genes. 6.6. menschen ghemaect hadde op Aerden/ ende het be-

1. Sam. 15. 11. kommerde hem in zyn herte. Hier wt en machmen niet afnemē/ dattet Godt als eenē mensche berouwde eenich ding gemaect te hebbē: want de sententie aller dingē is altijt zo vast beslotē geweest/ gelijc de voorwetenschap Gods zeker is. Derhalven indien de H. Schrift alzulcke woordē niet en gebruycte/ sy zoude niet om te verstaen wesen: ende dits d'oorzake dat Jesus Christus zo dicwils tot zyne Apostelē ende de Schriftgeleerde door gelijckenissen was sprekende/ een parabel makende tusschē de Hemelsche eñ Aerdsche dingen: daerom noemt Christus hemzelven int Euangelium zomtijts een Schat/ zomtijts Herder/ Lammeken/ Leeu/ ende op een ander plaetse Licht/ op een ander Wijngaert/ Steen/ Wegh/ etc. Wāt om datter groote differentie is tusschē hem ende ons/ zo moet hy vande menschē door eenich ander accident verstaen werden/ dat is/ door middel van redenen de welcke hun gemeyn zijn. Eñ dese dingen werdē door

Origen. cōtra Cels. lib.6. figuren ghesproken (zegt Origenes) om dat alzulcke woordē dē mensche gebruyclic/ bequaem eñ gemeyn zijnde/ de nature tzelve te beter zoude verstaen. Om dat de menschlicke wijsh: genaemt wert hout hoy/ stoppelē/ etc. daerom zeggen wy niet datse lichamelic is. De waerachtige wijsheyt en is geen gout/ zilver/ eñ dierbare gesteentē/ hoewel die zulx te zijn genoemt wert. God en verandert niet van plaetse: hy en treet noch en wandelt niet: en slaept noch en staet niet op/ maer blijft altijt op zyn plaetse eñ stede: en mach niet aengeraect noch gesien werden/ maer hoort ende siet klaerlic alle ding/ niet met lichamelicke oogē of oorē: maer door een absolute macht die onwtsprekelic is: hy weet ende aenschout al tghene dat inde gantsche

Werelt

Werelt ghedaen wert/ ende daer en is niet dat hem verborghen is: hy en roert hem niet/ noch en werdt door eenigh ding verroert: hy en kan in ghee enderley plaetse begrepen ofte besloten werden/ ja niet inde gantsche Werelt: hy was eer de tijden gheformeert waren/ dat is/ voor alle eeuwicheydt: hy en heeft gheen namen oft beteeckeninghen van doen: want ghelijc Trismegistus zeght/ Godt is een/ ende een en heeft gheen name van doen. Zo en heeft Godt van gheen name/ overmidts hy alleen is/ ende men en mach gheen eyghen name ghebruycken/ dan om yemant te onderscheyden wt een groote menichte: maer om dies wille dat Godt altijt alleen en een is/ syn warachtighen name is Godt: welcken onuytsprekelicken name uit Hebreeus bestaet in vier woorden/ ghecomposeert door vier letteren Ishovah, waer wt is voortkomende het woort Halah, fuit, het welcke zoo veel bedupt als zijn: verklarende syne eyghenschap: want God is altijt gheweest/ ende zal wesen in eeuwicheydt. Æternitas enim nec tempus est, nec ulla temporis pars. Ende bynaalle de principaelste natien ende tonghen/ schrijven ende pronunceren den name door welcken Godt ghespecificeert werdt/ met vier letteren; welc een volmaect en ghelijc ghetal is: om datter geen onvolmaectheyt in hem en is. Bovē de Hebreen (als wy gezeyt hebben) noemen de Persianen Godt met vier letteren Sére: de † Magi van Persen Ore: de Arabiers Alla: de Assyriers Adad: de Egyptenaren * Thoyth, * Theyth: de Grieken * Theos, apo * Theos, a currendo, van loopen, ghelijc het Gregorius Magnus toegenaemt de Theologant wtleght/ in het tweede ghebedt des Noons: Om dat hy overal alst vā noode is toeloopt/ daer hy zij/ ende haer hulpe bewijset: of vā het brandē/ om dat hy de ongeschicte gestaltnissen verbrant/ aengesiē daer vā tvyer oec verteerende wort genoemt: of ooc wel van t'Griecx woort Theathai, dat is te segghen/ contempleren. De Latinen corrumperende t'Griecx woort/ in plaetse vā Theos, zeggen sy Deus: de Fransoysen Dieu: de Spaniaerden Dios; de Italianen Idio: de

Dionys. Areopa. in syn Boec vande Goddelicke namen.

Greg. Theo. vande dagh der gheboorte Christi.

Verscheyde volcken die den name Godts met vier letteren wtspreken.

† Magi waren by de Persianen lieden van grooter authoriteyt van wegen hun geleertheydt: oock noemden sy hunne Priesters alzoo.

* Dese twee letteren Th rekenen de Grieken maer voor een/ diese aldus schryven Θ/ θ/ ϑ.

 Duytschen/

Duytschen/ Enghelschen ende Schotten Godt: de reden die hier af van sommighe ghegheven werdt/ is dese/ dat den name Godts daeromme met vier letteren ghepronunceert wert/ om te betoonẽ dat hy de ghene is die alle dingh uit vier Elementen gheschapen heeft/ ja de Elementen zelve: welcke domineeren over alle dinghen die in de ghantsche Werelt gheschapen zijn. Moses Godt vraghende met wat naem hy wilde ghenoemt zijn/ zoo heeft hem Godt gheantwoort/ Ego sum qui sum, (de Hebreen zeggen Ero qui ero) daer hy te verstaẽ gevende syne nature/ ende dat hy eeuwich ende zonder eynde is: gelijc of hy wilde zeggen/ Ic ben waerlickẽ die ic ben/ in my en is gheen veranderinghe. Daer na Moses zeyndende tot den Hebreen om haren Leydts-man ende Prince te wesen/ zo beval hy hem tot haer te zeggen/ Ic zal het zijn/ die heeft my tot ulieden ghezonden. Ende op dat wy't te beter zouden mogen begrijpen eñ volkomener kennisse daer van hebben/ zo vinden wy ter oorzaken vande swackheyt onses verstants/ inde heylighe Schrifture verscheyden namen ende allegorien syne Godtheydt ende macht bewijsende. Hy is de Alpha eñ Omega, het welcke de eerste ende leste letteren des Grieeschen Alphabet zijn: ende dat daeromme/ om dat hy de Eerste ende de Laetste is/ ende datter gheen beghin noch eynde in hem en is. Syne byghevoeghde namen zijn dese/ Almachtich/ Eeuwich/ Onbegrijpelick/ Onsienlic/ Onveranderlick/ Oneyndelick/ Volkomen/ Wijs/ Rechtveerdich/ Waerachtich/ Heyligh der Heylighen/ Koningh der Koninghen/ etc. Eenighe verklaren hem aldus/ Godt is een heylich ende waerachtich Gheest/ wt welcken eerst ende alleen zijn voortkomende het beginsel/ werckinghe ende beweghinghe aller dingen: waer van het eynde altijt tot syner eeren ende glorie is streckende. Cicero beschrijft hem op dese navolghende wijse/ Godt is een zekeren Gheest ende Verstant/ vrij ende liber zijnde/ ghescheyden van alle sterflicke versamelinghe/ alle dingh ghevoelende ende bewegende/ hebbende een eeuwighe beweginge

van

B. Vaesthm. in syne wtlegginge der H. Schrift. Exod. 3.14

Esai. 41.4. 44.6. Apoc. 1.8. 11 eñ 21.6 ende 22.13

Cicero Tusc. 1. Lactan. lib. 1 cap. 5.

van hemzelven. S.Iustinus Martyr in syn Dialogus met den Jode Triphon, beschrijft Godt aldus/ Ick noeme Godt te zijn/ die een wesen van hemzelven heeft/ende altijt zonder eenighe veranderinghe blijft in eenen standt: die alle ghescheapene dieren hare forme ende ghestalte gheeft. Philemon (ghelijc de zelve Martyr zeght) beschrijft hem kortelicken aldus/ Iust.Martyr. cont. Triph.

VVie ist anders dan Godt? t'welckmen ghelooven moet,
Die zonder dat menhem siet, alle dingh siet met spoet.

Alle dese voor-verhaelde ende andere wtlegghingen en kunnen ons het onbegrijpelic wesen Godts niet te kennen ofte te verstaen gheven. Daer halven zoo en kan hy niet begrepen werden/gelijc den Philosooph Simonides zeer wel gheantwoordt heeft/ de welcke als hy vanden Tyran Hieron ghevraeght werdt wie en wat dat Godt was: begheerde eenen dagh respijt om te antwoorden/ daer na twee/ doen noch drie daghen: waer van Hieron verwondert zijnde/ vraeghde waerom hy t'elcken noch zo veel langher respijt begheerde? daer op hy antwoordde/ hoe ick meer daer op dencke wat dat Godt is/ hoe ick het minder kan begrijpen. Alle wtlegghinghen (zeggen de Philosophen) beteeckenen de eygenschappen eenes dinghs/ oft syn gheslachte/oft syne forme/oft syn differentie/oft syne eyghene toevallen: alle dese dingen en konnen in Godt niet ghevonden werden: daerom en kan hy niet begrepen ofte wtgheleght werden: want hy is zo hoogh/datter niemant syns ghelijcken en is. Ghelijck S.Augustinus affirmeert/ zegghende/ Solus Deus est altissimus, quo altius nihil est. ende noch op een ander plaetse/ Quid est Deus? est id quod nulla attigit opinio. Polyd.Virg. lib.1.cap.1.

¶ Vande wercken die Godt in zes dagen ghe schapen heeft, ende op wat dagh de Engelen zijn ghe schapen, met meer andere hooghe ende treffelicke dingen, weerdich om aenghemerct te werden.

Capittel 11.

Genes. 1.1. IN den beghinne schiep Godt Hemel ende Aerde:
Job 26.8. ende alzo de Aerde niet en gheleeck/ bedeckt zijnde
Psal. 33.6. met een diepe donckerheyt/ want de duysternissen
ende 136.5 waren opdē Afgront/ dat is/ in een onghefoꝛmeerde
Sprä. 18.1. vermenghinghe Aerde ende Water: ende de Gheest
Act. 14 15. Godts sweefde opt Water/ ja oock op d'Aerde/ die
ende 17.24 in haer verboꝛghen ende ghemenght was. Zo beval
Colos. 1.16 Godt alsdan dat het licht werde/ ende doe het licht
Hebr. 11.3. was/ scheydde hy het licht vande duysternisse: ende
noemde het licht Dagh/ eñ de duysternisse Nacht:
het begin vanden Dagh/ Moꝛghen/ ende het begin
vanden Nacht/ Avondt: ende dit wierdt allegader
op den eersten dagh ghemaeckt: het welcke Moses
I. Dagh. noemt den eersten Dagh. Op den tweeden Dagh
II. Dagh. schiep Godt het Firmament des Hemels/ boven
Psa. 33.16 alle andere dinghen deses Wereldts/ tzelve schey-
136.5/ dende vande reste/ stelder op een byzondere plaetse/
146.6. beschuttede tzelve met het Ys/ het welcke hy tem-
Jer. 10.12 perde met een vochtige ende reghenachtige nature/
ende 51.15. op datter de Aerde mede besproenght zoude werden.
III Dagh. Op den derden Dagh/ na dat hy de Wateren op
Job 28.8/ haer plaetse vergadert hadde/ dede hy het drooghe
ende 38.4. voort-komen/ ende spreydde de Zee rondtom de
Psa. 148.4 Aerde/ ende op dien zelven dagh liet Godt oock het
Prov. 1.29 Gras/ Kruydt ende Boomen uyt der Aerden voort-
IIII. Dagh. komen. Op den vierden Dagh schiep Godt aen
Deut. 4.19 het Firmament des Hemels twee groote Lichten:
Jer. 31.35 het grootste dat den Dagh regere: ende het andere
Psa. 136.7 wat kleynder zijnde/ dat den Nacht zoude regeren.
Dat zijn beyde de Sonne ende Mane. Hy schiep
oock mede de Sterren/ die stellende aen het Firma-
ment/ om dooꝛ haren loop ende beweginge kennisse
te gheven van de tijden ende stonden des Jaers.
V. Dagh. Op den vijfden Dagh schiep hy alle vliegende ende
4 Esd. 6.47 swemmende Ghedierten: de vlieghende dooꝛ de
Lucht/ ende de swemmende inde Wateren: de zelve
met een lust ende begheerte/ om haer te vermenghen
ende tzamen te voeghen aen malkanderen verbin-
dende/ op datse mochten voort-telen/ wassen ende
vermenichfuldigen/ een yegelick in syn gheslachte.
Op

Op den zesten Dagh schiep hy de vier-voetighe Dieren / Manneken en Wyfken / wilde ende tamme / ende schiep noch op den zelven dagh den mensche: welcken dagh werdt gheestimeert den tienden April te zyn. Want het was noodtzakelick (zeght Adon Aertz-bisschop van Vienne) dat den tweeden Adam ontslapen zynde in een levend makende doodt / om des menschen salicheyt te verkrygghen / syne Bruydt de H. Kercke heylighde door de Sacramenten uyt hem voortgekomen / op den zelfden dagh (niet alleenlick vander weke maer oock vander maendt) dat hy Adam onsen eersten Vader heeft gheschapen / ende van eene syner Ribben Eva dede voort-komen / op dat hy door hare hulpe het menschelicke ghessachte zoude vermenichfuldighen. Siet daer nu / hoe dat Godt onsen Vader dese sienlicke Werelt uyt niet gheschapen heeft / ende van weghen syner verciersel ende schoonheyt van de Griecken Cosmos, dat is / Schoon, ghenaemt. Daer na schiep Godt oock den Mensche (t'werck syner handen) niet alleenlick om te leven / ofte om ghenuegchte te ghebruycken met het goedt deses Werelts; maer principalick tot dien eynde / op dat hy van hem gheeert ende aenghebeden zoude worden. Dese scheppinghe aller dinghen is volmaect gheweest in zes Daghen / om de perfectie van dit ghetal van Zes: niet dat het overblyffsel van den tydt door Godt noodich was: nochte dat hy alle dinghen niet ghelyck zoude konnen gheschapen hebben / die van dien tyt aen door bequamer beweghinghen malkanderen zouden vervolghen: ghelyck Iesus Syrach zeght dat hy ghedaen heeft: * Die inder eeuwichheyt leeft / heeft alle dinghen tzamen gheschapen. Int welcke accorderen Basilius, Dionysius, Augustinus, Ambrosius, Bedæ ende Cassiodorus, zegghende dat Godt alle dinghen ghelyck ghegenereert heeft. Petrus Lombardus ghenaemt den Meester der sententien zeyt door dees autoriteyt van Iesus Syrach, dat dese lichamelicke nature ende materie der vier Elementen / is gheweest vã alle de geestelicke creaturẽ / dat

VI. Dagh. Gen. 1. 24. Dapi. 2, 23. ende 9. 1. Syr. 17. 1. Adon in syn Chronike.

Sap. 2. 23. Syr. 17. 1.

Syr. 18. 1. * Dese bewijs-rede is uyt een Antwerpsche Bybel ghenomen / om dat den Griecschẽ hier in wat verschil heeft.

dat is / met de Ziele ende met d'Enghelen die ghe-lijck gheschapen zijn gheweest : allegerende daer toe d'opinie S. Augustini, de welcke zeght / dat door den Hemel ende de Aerde / de gheestelicke ende licha-melicke nature behoort verstaen te werden / welcke inden beginne (te weten vanden tijt) gheschapen zijn. Waerom merct op ende siet hoemē de H. Schrifture moet leeren begrijpē / de zelve van by eñ van binnen doorzoeckende / zonder door onse vorrichept daer af te wijcken. Int zelve Boeck van Ecclesiasticus op een ander plaetse / wert ghezept / * D'eerste voor alle dinghen is de Wijsheydt gheschapen. daer door en mach niet verstaen werden dat met dese Wijsheyt Godt oft synen Sone (die de Wijsheyt des Vaders ghenaemt wert) gemeynt is. Want Godt en is niet gheschapen: den Sone is voortghekomen / evenwel niet gheschapen noch ghemaeckt. Ende de H. Drya-vuldichept is een Wijsheyt die niet geschapen / noch ghemaect / noch ghegenereert / noch voortghekomen en is. Maer Syrach verstaet by dese voor verhaelde Wijsheyt / de nature der Enghelen : welcke dickwils inde H. Schrifture ghenaemt werden / Leven / Wijs-heyt ende Licht : want de Engelen werden ghezeyt Verstanden te wesen. Ende niet teghenstaende datse zoo haest als den Hemel ende tijdt gheschapen zijn / zoo werden sy evenwel eerstgheschapene ghenaemt / ende dat ter oorsaken van hare dignitept / als zijnde zeer hooghwaerdighe creaturen. De machten der Enghelen en heeft Godt niet gheschapen om dies wille dat hy die van noode hadde ende ghebruycken moeste : maer op dat hy te overvloedelicker mochte bekent / ghelooft ende begrepen werden. Aengaende hare scheppinge / die zal ic hier na breeder verklaren. Maer hoe moeten wy verstaen / aengaende tghene datter gheschreven is / Dat God alle dingen teffens oft tsamentlick gheschapen heeft / dewijle men int beghinsel van Genesis leest dat Godt de lichame-licke dinghen door lanckheydt van daghen voort-ghebracht ofte gheschapen hadde ? Denis de Rikel antwoort hier op zeer bescheydelick / wiens eyghen

Augustin. in Genesin.

Syrac. 1.4.

* Dit is met de wt een Andtwerpsche Bybel ghenomen.

woorden ic alhier hebbe willen stellen / voor de gheleerde ende curieuse van alle hooghe zaken: Alle dese dinghen zijn tsamen gheschapen / of materialicken/ of zo veel tot hare materie streckt/ of exemplaerlicken/ of int alghemeyn/ of in gelijckenisse. Want daer van is dryerley ghevoelen: het eene is van de ghene die zegghen / dat alles tot eender instantie van Gode voortghebracht ende geschapen is/ in materie/ ende in hare zelfstandighe formen: ende dat de voorgaensche formeringhe verstaen werde zoo veel aengaet de toevallende formen. Alles/ (zegh ic) dat is/ alle de voornaemste deelen vande Werelt/ te weten/ de Hemelsche Lichamen en Elementen. Het andere ghevoelen is vande gene die zeggen/ dat den hooghsten Hemel met de Enghelen ghemaect zij met eene ongheformeerde materie van lichamelicke dingen/ ende dat daer na in het werck van zes daghen die materie onderscheyden is door zelfstandighe ghedaenten: alzoo nochtans dat het ongheformeert is gheweest/ dat is/ dat is/ met eene alghemeyne forme van lichamelicheyt ghefatsoeneert. Het derde ghevoelen is/ dat het alles ghelijckelick voortghebracht is/ met de eerste onscheydelicheden der specien / volmaeckt in zelfstandighe ende toevallende formen/ ende dat de zes daghen eenen dagh zijn: de welcke ghereprefenteert wert door zes onderscheydinghen der dinghen: welck ghevoelen scherpsinnigher ghe-achtet werdt/ ende meer stemmende met de naturelicke reden: maer de andere twee schijnen meer overeen te komen met het schrijven vant Boec Genesis: want de glosse zeyt hier/ De zelfstandicheyt der dinghen is tsamen ghelijc gheschapen/ maer niet ghelijc door specien gheformeert: ende sy is ghelijc tsamen opghestaen door de zelfstandicheydt der materie/ maer en is niet verschenen door de zelfstandicheydt der formen. Daerenboven/ na dat Moses int eerste Capittel Genesis verhaelt hadde alle de dingen die in de zes daghen gheschapen zijn/ waerom ist dat hy dan int tweede Capittel des zelven Boecks / maer allenlick als door een conclusie mentie maeckt van

eenen dagh / het welcke hy te vooren distinctelicken beschreven hadde? zegghende/ Alzoo is Hemel ende Aerde ghewordden / doe sy ghesch apen zijn / in dien daghe/ doen God de Heere de Aerde ende den Hemel maeckte. En schijnt dit niet een groote contrarieteyt te wesen? Indien dat alle dingen in zes daghen gheschapen zijn; hoe kan men dan zegghen in eenen dagh? Ende zoo dis in eenen dagh ghemaeckt zijn, hoe kan het alsdan in zes daghen wesen? Antwoorde. Men magh de daghen alzoo niet verstaen/ als oft sy de distinctie des tijdts betereckenden: want Godt (ghelijck ick ghezeydt hebbe) en heeft gheenen tijdt van doen: maer ter oorzaken dat de volmaecktheyt der wercken betereckent ende verbult is ghewerest / door het ghetal van Zes: twelck het eerste in syne deelen volmaeckt is: Daeromme de tellinghe (als een dingh van gheen kleynen ghewichte) en is niet te versmaden. want Avenzoar Babylonier/ zeght / dat den ghenen die wel rekenen kan/ alle dinghen recht ende wel doet. Ende het en is niet te verghеefs tot Godes lof ghezeydt / Ghy hebt alle dinghen op haer mate / ghetal / ende ghewichte gheordineert. Ende in Ecclesiasticus staet gheschreven/ Wie heeft te vooren ghedacht hoe veel Zandts dat aen de Zee / hoe veel Druppelen in den Regen/ eñ hoe veel dagen der Werelt worden zoude? Wie heeft te voren ghemeten hoe hooch dat den Hemel/ hoe breet dat de Aerde/ ende hoe diep dat de Zee zijn zoude? wie heeft God opt geleert wat hy maken zoude? want syne wijsheydt is voor alle dinghen. De welcke tgheral der Sterren weet/ eñ een yeghelic by synen name noemt/ ende (gelijc int Euangelium Ioannis staet) weet het getal der hairē onses hoofts. Op den zevenden Dagh (welc by dē Joden een volmaect getal ende door haer gheerlebzeert is) rustede God van alle syne wercken/ eñ heylighde dien: niet om dat hy moede oft verarbeyt was: maer om dat hy ophielt eenige nieuwe schepselen te maken; ghe-schapen hebbende al tghene hem beliefde; ende van twelcke de nature eñ forme te voren noyt gheweest en ware,

Genes. 2. 4.

Philon in het Boec vande wercken Godts.

Syrach. 1. 2

VII. Dagh. Sondagh.

ware. Dit is de oorzake waerom de Joden rusten van hunnen arbeyt / op dien Dagh die sy * Sabbath noemen; ende wy Christenen vyeren in plaetse van dien den Sondagh: welcke den eersten der Sabbathen ende den achtsten dagh is: om dies wille dat onsen Salichmaker Jesus Christus op dien zelven dagh van den doodt is opghestaen. De Hebreen hielden het ghetal van Zeven in grooter waerde ter oorzake vanden Sabbath / en het is van een groote godtsalichept ende mysterie ghetweest: ghelijc tzelve Gregorius Nazianzenus affirmeert in een Oratie die hy ghedaen heeft over de Pincteren / daerinne handelende van de waerdicheydt des zelven ghetals. Aulus Gellius ende Macrobius hebben int langhe syn kracht ende werckinghe beschreven. Chalcidius zeght dat de Pythagoristen tzelve getal prysen voor het volmaectste en natuerlicste van allen. Het ghetal van Drye is het eerste oneffen getal. Het ghetal van Vier is ghelijck ende effen; ende wt dese beyde is het ghetal van Zeven tzamenghestelt: derhalven wert het dickwils ghenomen voor een al-ghemeyn ende oneyndelic getal. Ghelijckerwijs God zeght / Ic wil ic dies noch zeven-mael meer maken / u te castijden / om uwer sonden wille. En den Psalmist / De reden onses Heeren is louter / als door-loutert zilver / in aerden teylen beproeft zeven mael, ende in veel andere plaetsen der heyligher Schriftuere. Daer zijn oock veel verborgentheden aengaende de Christelicke Religie besloten in dit ghetal van Zeven: waer inne oock alle de volmaecktheden der Kercken zijn beteeckent. Daerom schrijft den Euangelist Ioannis aen de zeven Kercken van Asien: door dien middel betoonende / dat hy schreef aende volheyt ofte overvloedicheydt van eenen. De Wijsheyt (in Proverb.) stichtede een huys / ende onderstutte tzelve met zeven colommen. Desghelijcks Godt (ghelijck wy ghezeydt hebben) wilde den zevensten Dagh rusten: daeromme en moetmen niet verstaen / dat hem Godt al werckende verarbeydt hadde: want hy en heeft maer ghesproken / ende het is terstont ghemaect

* Sabbath is of Hebreeus woort / ende beteeckent ruste oft ophoudinghe.

Leu. 26. 18. 21.

Psal. 12. 7.

Cel. Rhod. Tractaet vā het getal vā Zeven, uit 4. boec. ca. 24. vā syne antike Lessen.

Prov. 9. 1.

Waer de ruste Gods bestaet.

Origen. cō-tra Cels. lib.6. Augustin. in Genesin.

gheweest door een euwich ende gheen tijdelick woort: maer de ruste des Heeren beteeckent de ruste der ghener die in den Heere rusten: ghelijck de blijdschap des huys beteeckent de blijdschap der ghener die haer in het huys verblijden: want het huys in hemzelfs en brenght gheen blijdschap voort; maer de ghene die daer inne zijn. Door dese maniere van van spreken/ door welcke men beteeckent het ghene daermē besluyt/door tgene dat beslotē oft bepaelt is/ ende door het werckende/ het ghene dat ghedaen is/ ghelijc wanneer Moses zeght dat God hem rustede/ zoo machmen zeer bequamelick tzelve duyden op de ghene die in Godt rusten/als de welcke de zelve doet rusten. Aengaende nu dē scheppinge der Engelen/ daer van en wert geen mentie int bijzonder gemaect in wat ordre die gheschapen zijn: doch S. Augustinus zeght/dat sy niet achterghelaten en zijn; maer datse beteeckent zijn oft onder den name van Hemel/ oft onder den name van Licht. Hoewel het nu niet wtdruckelic in Genesis verhaelt wert/ dat de Engelen van God geschapen zijn/noch ooc niet op wat dach: dit alles niet teghenstaende gheven de H. Schriften daer ghenoeghsame ghetuyghnissen van. Int Boec Danielis/de drij Mannen inden gloeyenden Oven/ in haren Lof zangh prijsende de heerlicke wercken Gods/noemen de Engelen Schepselen des Heeren. Ghy Engelen Heeren/dancket den Heere/looft ende prijst hem in alle eewicheyt. Ende David: Looft hem alle syne Enghelen/ looft hem alle syne Heiren. Dat nu yemant zoude willen zeggē/dat de Engelen gheschapen zijn/ na dat alle andere dingē ghemaect waren/ die in de zes daghen verhaelt werden/ voorwaer die zoude hemzelven grootelicks bedrieghen. Want Godt spreeckt aldus tot Iob na dien hy hem een berispende vrage voorghestelt hadde aengaende de scheppinghe des Werelts/ hem aldus ondervraghende/ Waer waert ghy doen ick de Aerde fondeerde/etc.doe my de Morgensterren alle met malkanderē loofden / eñ alle Engelen Gods juychden? Eñ de Sterren zijn opden vierden dagh geschapen:

Vande scheppinghe der Engelen/eñ op wat dach die gheschapē zijn.

Dan. 3.59 Psa. 148.2

Augustin. in Genes. lib.7 cap.21.

Iob 38.7.

Die

ende S. Augustinus is van opinie dat de Enghelen ende onsterffelicke Zielen op den eersten dagh gheschapen zijn: ende dat de Ziele Adams door het Lichaem is gheschapen gheweest/ doen de Engelen gheschapen werden; ende dat de zelve (te weten / de Ziele) in het Lichaem Adams daer na ghestort werde. Want als God zeyde/ Het werde licht: ende het wert licht. zoo moet oock in dat zelve Licht de scheppinghe der Enghelen verstaen werden: ende zonder twijffel zijn sy mede deelachtich gheweest van het eeuwighe Licht / twelck de onveranderlicke Wijsheyt ende het Godtlicke Woordt is/ door welcke alle dinghen ghemaeckt zijn. Want Rupertus beschrijft het aldus in het Boeck vande wercken des H. Gheests, zeggende/ Sommighe laten haer duncken/ „ dat het Licht doen anders niet ghemaeckt en is / dan „ eene verlichtinghe des Luchts: maer de groote ende „ voornaemste Oudt-vaders hebben dit beter verstaen/ „ te weten/ dat de nature der Enghelen onder den naem „ van Licht bereeckent is. Ende het Enghelsche schepsel „ en is niet na de ghelijckenisse / maer na de waerheydt „ zelfs het Licht ghenoemt. Ende wanneer ghezeydt „ werdt / dat Godt het Licht scheydde van de duysternissen: zoo werdt door dese scheydinghe verstaen / het heerlick oordeel Godts teghen den Duyvel. Daeromme op wat plaetse dit Licht komt / aldaer moeten de duysternissen vertrecken / te weten / de quade Enghelen, die van naturen goedt waren / maer en wilden in dese pure goedtheydt niet blijven: ende sy die eerst heerlicke Enghelen des Lichts waren / hebben door hun eyghen boosheydt ghemaeckt / dat sy Duyvelen des Afgrondts zijn ghewoorden. Genes 1.3.

Van de goede Enghelen, ende van hare Ordre ende Officien.

Capittel III.

ALzoo wy in het voorgaende Capittel ghehandelt hebben van de scheppinghe der Enghelen /, zoo dunckt het my zeer bequaem te wesen / in dit teghenwoordighe

woordighe te verhandelen de scheppinghe ende verdeelin-ghe die de * Thalmudisten daer van ghemaect hebben/ ende tgene Dionysius Areopagitæ ende ander Christen Autheuren ghescreven hebben vande Enghelen / de welcke Verkondighers, Boden, Ambassadeurs ende Le-gaten Godes zijn : ende om deser oorzaken int Grieckx Aggeloi ghenoemt : sy zijn zonder lichaem/ende zonder materie : zijn gheen lichamelicke passien onderworpen/ maer wel des gheests : want de H. Schrifture zeght/ datse haer verblijden/bedroeven/ beminnen en vreesen: sy zijn harer scheppinghe ende substantie halven alle-gader goet ; ende eenighe zijn verdoemt gheweest door verkiesinghe / de welcke daeromme ghescheppen zijn van de ghene die goet ghebleven zijn: doch ic en zal hier maer alleenlick van de goede Engelen ende Hemelsche Heerschappijen spreken / bestaende in neghen Chooren der Enghelen.

* Thalmudisten zijn Joodsche Schrijvers en Rabbijns die binnen Thalmud dz is hun Ceremonie ende Wetboec op een ghestelt hebben.

Dionys. Areopag. lib. de Hierarch. Cælest.

Opinie der Thalmudistẽ aengaende de Chooren der Engelẽ.

Inden eersten Choor zijn CHAIOTH HAKODESC : in de welcke de Thalmudisten stellen de Enghelen door welcke Godt het leven gheeft.

j. Choor.

Inden tweeden Choor OPHANIM, daer in stellen sy de ghene door welcke Godt den Chaos deylde.

ij. Choor.

Int derde ARA-LIM, daerinne zijn de gene door welcke tzamengevoeght wert den Name Godts IEHOVA, God distribueert de vloeyende ende wassende materie.

iij. Choor.

iiij. Choor. Int vierde HACHE-MALIM, door welcke Godt de lichamen formeert.

v. Choor. Int vijfde SERAPHIM, door welcke Godt de Elementen voortzettet ende stiert.

vj. Choor. In het zeste MELACHIM, door welcke Godt de Metalen doet voortkomen.

vij. Choor. In het zevende ELOHIM, waer door Godt de levend makende krachten doet voort komen.

viij. Choor. In het achtste BENE-ELOHIM, door welcke Godt de Dieren doet voort-komen.

ix Choor. In het neghende CHERVBIM, door dese doet Godt de Menschen voortkomen.

Deyling der Theologantẽ van ordrẽ der Engelẽ.

De Theologan-ten verdeylen de hemelsche Heerschappije der Enghe-len / in drij Classen ende neghen Ordren: de eerste/ tweede ende derde Ordre / behoort onder het eerste Classes. Inde eerste Ordre zijn de Seraphinen die de aldernaeste by Godt zijn: waer van mentie ghemaeckt werdt in Esaias 6. Capittel. Inde tweede Ordre de Cherubinen, Esai.6. Ezech.9. ende 28. Psal.79. Inde

derde

derde Ordre de Throonen, Colloss. 1. 16. De vierde/ vijfde ende seste Ordren behooren onder het tweede Classes. Inde vierde Ordre zijn de Heerschappijen: Inde vijfde Ordre de Overhedē: Inde seste Ordre zijn de Machten. De sevende/ achtste ende negenste Ordren/ behooren onder t'derde en laetste Classes. Inde sevende Ordre zijn de Deuchden: in de achtste de Erts-Engelen: en de negende ende laetste Ordre de Engelen. De Ordrē van het eerste ende tweede Classes/ zijn ghestelt omme te aenschouwen ende te schicken de dinghen die de andere in effect moeten stellen. Die van het derde Classes/ zijn gelegen int wercken/ volbrengen ofte executeren vande dinghen die de twee eerste Classen ghedisponeert hebben. De goede Enghelen gheven menichmael/ onzienlicker wijse hulpe ende faveur aen de menschen: ja verschijnen ons somtijdts in een ghedaente die tot de verborghentheyt der zaken bequaem is/ op dat sy te beter mochten verstaen werden van de ghenē daer aen sy haer openbaren: ghelijck sy voortijdts verschenen zijn in de ghedaente van Raden/ Dieren/ Menschen met vleughelen/ Jongelinghen/ Herders ende andere Figueren. Somtijts doet God ons synen wille verstaen/ alleenlicken door de stemme der Enghelen/ zonder dat wy haer zien: ghelijck Hagar die alleenlick de stemme des Enghels (die vanden Hemel riep) hoorde/ haer wijsende het water/ ende voor-zegghende de daden ende zeden van het kint Ismael: ende even-wel en zach sy den Enghel niet. Ghelijckerwijs oock Abraham die mede den Enghel hoorde spreken/ hem den wille Godts te verstaen ghevende/ ende nochtans zoo en zach hy hem niet. Op dese onzienlicke wijse den Prophect Abacuc door de stemme des Enghels onderwesen zijnde/ werde van den selven by t'hair ghevat ende by Daniel in der Leeuwen kuyle omme hem te spijsen ghedraghen. Desghelijcx sprac Godt oock klaerlicken door synen Engel tot den jonghē Samuel, hem tot vier-malen roepende/ eñ verkondichde hem den doot des Hooghenpriesters Eli ende syne kinderen. Behalvē dit verklaren ofte verkondigen de Engelē dickwils den wille Godts door droomen of dierghelijcke manieren: want zijnde

Gen. 21. 17

Genes. 22. 11.

1. Sam. 3. 4

onse Ziele een gheest / ende den Engel mede een gheest/ zoo en hebben sy gheen lichamelicke instrumenten van noode om tzamē te communiceren van tgene dat God ghebiet: want de geestelicke nature is machtich tzelve te doen. Godt gheeft ons mede synen wille te verstaen
Gen. 15.5. door visioenen oft ghesichten: ghelijc als wanneer God Abraham in een ghesichte hiette wtgaen/op dat hy den Hemel zoude aenschouwen en de Sterren tellen; daer door willende betoonen hoe zeer dat syn Zaedt vermenichfuldighen zoude. Door het ghesichte vanden
Exod. 3.2. brandenden Bossche verstondt Moses de aenghename secreten der verborghentheden Godts. Door tghe-
Ezech. 1.4. sichte der Dieren ende Raderen heeft Ezechiel vele
en 10.8.20 dinghen voorzeydt. Den Apostel Petrus door tghe-
Acta.10.11 sichte der Vier voetighe Dieren / werdt gheopenbaert dat hy niet weygheren zoude te arbeyden voor de sa-
Actor. 16.9 licheyt der Heydenen. Ende Paulus door een Macedonisch man die hem des nachts in een ghesichte gheopenbaert was / bekende zekerlick dat hem Godt daer door gheroepen hadde om in Macedonien te Evangeliseren. Desghelijcks mede Iudas Machabeus verklarende syn ghesichte/int welcke hem Godt gheopenbaert hadde / de ghebeden die den hooghen priester Onias (doot wesende) dede voor de Joden; waermede de gantsche Ghemeynte/daer wt verhopende dat hem Godt de victorie teghen Nicanor verleenen zoude. De visioenen oft ghesichten en zijn niet zonder onderscheyt aen eenen yeghelicken gheopenbaert; maer alleenlick aen de heylighe personagien die van God wtverkoren waren; ghelijck den Psalmist zeyt/Godt heeft tot syne Heylighen door ghesichten ghesproken. Ende dit is allegader gheschiet door de verborghentheyt der goede
Matth.24. 31. Enghelen. Eyndelicken sy zullen door den Sone des menschen wtghezonden werden/te vergaderen met het gheluyt harer basuynen syne wtverkoren van de vier Winden / ende van d'een eynde des Werelts tot het
Matt.25. 31. ander. Ende als de Sone des menschen zal komen in syne eerlickheyt / ende alle syn heylighe Enghelen met hem / dan zal hy sitten op den Throon syner heerlickheydt; ende alle volckeren zullen voor hem vergadert

werden

werden: hy salse van malkanderen scheyden/ de goede van de quade/ oordeelende de levende ende de doode: de rechtveerdighe zullen het eeuwighe leven hebben/ ende de wtnemende blijschap ghebruycken int aenschouwen van Godes aenschijn eeuwichlick: ende de verdoemde daer van berooft wesende/ zullen daer-enteghen moeten gaen inde eeuwighe pijne der Hellen.

Van het Aerdsch Paradijs, ende van de vier Hooftwateren oft groote Revieren die daer wt vloeyen.

Capittel IIII.

MOses vervolghende in Genesis te beschrijven het beghin ende de scheppinghe aller dinghen/ zeght/ dat Godt de Heere eenen Lust hof plantede in * Eden teghen het Oosten/ ende dat hy den mensche die hy gemaect hadde daer in stelde: ende dat God de Heere wt der aerden liet opwassen allerley Boomen/ lustigh aen te sien/ ende goet om te eten: ende den Boom des levens midden inden Lust-hove/ ende den Boom der kennissen des goets ende des quaets. Nu dien naem Paradijs is Grieckx/ maer evenwel vande Hebreeusche sprake afdalende; oock mede van de Persische ende Chaldeeusche/ die het Pardes noemen: welcken naem in zommighe plaetsen der H. Schrifture ghebruyckt wert, en is zo veel te zeggen als Hof van ghenueghten, Lusthof, oft een plaetse daer gheen dingh en ghebreect/ dat tot lust oft vermakelickheyt der ooghen eenighsins zoude moghen dienen. Van desen naem schrijft Aulus Gellius aldus/ Twelck het ghemeyne volc nu Vijvers hieten/ zijn tzelve dat de Griecken * Paradijsen noemen. De H. Schrifture beteeckent mede door desen naem/ de plaetse oft woonstede der ghelucsaligen ende kinderen Godts/ ghelijck S. Lucas affirmeert/ Ende Jesus zeyde tot hem/ Voorwaer zegghe ic u heden zult ghy met my inden Paradijse wesen. Alzoo verstaet het mede den Apostel Paulus schrijvende tot den Corinthen/ alwaer hy zeght/ dat hy opghenomen is gewеest in het Paradijs/ ende ghehoort heeft onwtsprekelicke woorden die

Genes. 2. 8.

* Eden is een lantschap in Syria/ twelc in der Propheten tijden by het volck des Heeren wel bekent is gewеest.

Aulus Gell. lib. 2. cap. 20

* παραδείσους.

Luc. 23. 43

2 Cor. 12. 4

Rupert. over Genes. c. 37

een mensche niet spreken en mach. Ende S. Ioannis in syn Openbaringhe / Den ghenen die overwint / zal ick geven te eten vanden Boom des levens/die midden inden Paradijse Gods is.] Bovẽ dat de Latijnsche overzettinghe zeght Paradisum voluptatis, zoo zeght oock de zelve H. Schrifture int Hebreeus GANBEEDEN, dat is/ Hof in Eden, het welcke de zeventich Overzetters ghetranslateert hebben Paradeison en Eden, dat is/ Hof in Eden. Eñ den Chaldeeuschen Overzetter heeft het desghelijcx mede alzo overghezet: daer uit ist kennelic ende openbaer ghenoech dat Eden alleen den name is vandt plaetse waer inne God inden begin desen Hof vol ghenuechten geplant heeft: niet dat hy van ander plaetsen jonghe Planten/ Struyncken oft Zaet ghenomen heeft (zeght Rupertus) maer beval alleenlick door syn ghebodt/ dat de Aerde allerley kruyt eñ Boomen liete opgaen: ende desen Hof wert bewatert van eenen stroom oft revière die hem aldaer verdeylt in vier hooft wateren/ welcke allegader groote eñ vermaerde revierẽ zijn: de eerste van dese revieren wert Pyson ghenoemt (twelc zo veel te zeggen is als menichte) ende vande Grieken Ganges, de welcke in hem ontfanghende neghenthien revieren/ doorlooopt Indien (twelc Moses noemt Hevila, ter oorzake va'i dẽ sone Chus genaemt Hevila) vloeyet aldaer inde groote Zee: aldaer wast ooc het Gout/ende Bedellion, ende den kostelicken steen Onix. De tweede wert genaemt Gihon; int Grieex Geon, oft ooc dẽ Nyl, twelcke synen ghemeynsten name is / ende vlietet door gantsch Ethiopien of Moorenlant/ bewatert Egypten, ende vloeyt daer na door zeven ermen oft canalen in de Middelantsche zee. De derde reviere is Hidechel, doch van weghen syner lichte rasschepdt Tigris ghenaemt/ want de Mediers noemen met dien zelven naem eenen Pijl: sy wert ooc Diglath gheheeten; vloeyt eensdeels door Parthia, Assyria ende Mesopotamia, ende eyndicht synen loop inde Roode zee: het welcke Iacobus Philippi Bergamens. in syn Chronike zeght valsch te wesen. De vierde reviere is Hu oft Euphrates ghenaemt: Iosephus noemt se Phora, dat is groeyende ofte vruchtdragende: sy vloeyt door Assyria ende Mesopotamia: bewatert de

Apocal. 2. 7.

Rupert. super Genes.

Van grootte der reviere Ganges leest Solin. c. 95. Pompo. Mela lib. 3. c. 7. Lucan. lib. 3. Vanden Nyl leest Lucan. lib. 10. Solin. ca. 45. Pompon. Mela lib. 1. cap. 9. Vanden Tigris leest Ioseph' antiq. lib. 1. cap. 1. Hugo de S. Vict. excerp. lib. 3. cap. 6. Vanden Euphrates leest Lucan. lib. 3 Solin. ca. 50. P. Oliverij in syne lessen over Solin.

landen

landen van Armenia, Cappadocia, Syria, Arabia ende Chaldea, ende eyndelick loopt hy inde Persische Zee/ maer niet inde Roode-zee/ gelijc Quintus Curtius, Herodotus ende Diodorus allegeren. Daer zijn drij verscheyden opinien over dit Paradijs/ maer van S. Augustinus over Genesis mencie maeckt. De eerste opinie stelt alleenlick het geestelicke Paradijs: de tweede het lichamelicke: ende de derde opinie stelt die alle beyde: maer de Geleerde en kunnen van de plaetse ende stede deses Paradijs niet accorderen. S. Augustinus ende Iosephus stellent in het Oosten: twelcke ooc Beda bevesticht/ zegghende dat het rondtomme met de Oceaensche zee omringht is: ghescheyden van de reste des Werelts/ legghende op eenen hoogen Bergh tot den welcken men niet komen en kan: ja zoo hoogh/ dat hy den circkel der Mane aenroert/ ende daer de wateren der Zintvloet niet aenkomen en konden. Avicenna, Polybius ende Eratosthenus stellen het Aerdsch Paradijs onder den * Æquinoctiael, in het alderghetemperste lantschap van alle plaetsen des Werelts: twelc contrarie is d'opinie van byna alle de Ouden/ welcke sustineren dat onder den wegh der Sonne geen bewoonde plaetsen en zijn. Nu den Æquinoctiael doorsnijt den † Zona Torrida in het midden/ ende roert den ‡ Zodiac aen twee verscheyden puncten/ te weten/ in de teeckenen van Aries ende Libra, alwaer ghesustineert werdt een groote ghetemperthe yt te wesen; zijnde den nacht ende dagh aldaer tgantsche Iaer even langh: ende de ghene die het Paradijs int Oosten stellen en strijden tegen dese opinie niet: want de linie Æquinoctialis streckt van het Oosten tot het Westen. Daer zijn eenighe die door het vlammende Sweerdt verstaen de brandende Zona des Hemels ende der Aerden/ alwaer den blixem ghegenereert werdt / ende de weer-lichten haren oorsprong hebben. Eenige Doctoren ende geleerde Mannen sustineren dat de groote ghetemperthe yt des Luchts

* Æquinoctialis oft Æquator wort by de Astrologijns ghenoemt eenen circkel inden hemel/ waer inne de Son haren loop heeft/ wanneer dach ende nacht even langh zijn.

† Zona is zo veel ghezeyt als een riem oft gordel: ende alzulcke vijf Zonas begrijpt de weerelt in hem/ die aldus genaemt werden/ 1. Zona Frigida (dat is koude Zona) int Noorden. 2. Zona Temperata (dat is ghetemperde Zona) over Europa/ etc. 3. Zona Torrida (dat is verbrande Zona) onder den Æquinoctiael, oft over Moorenlant/ etc. 4. Zona Temperata (dat is ghetemperde Zona) over Asia etc. 5. Zona Frigida (dat is koude Zona) int Zuyden. Den Hemel heeft mede vijf Zonas, doch hebben ander namen.

‡ Zodiacus heet eenen circkel die den name voert vande 12 Hemel-teeckenen/ als Aries, Taurus, &c. ende hy gaet dwers door den Æquinoctiael, die hy in twee ghelijcke deelen afdeelt.

die op de zelve plaetse is / alleen de oorzake zy van dese eeuwighe ghesontheydt: alzoo dat de ghene die aldaer zyn niet en kunnen sterven: want men zeght dat Elias ende Henoch aldaer noch zyn levende. Nu om weder tot ons propoost te keeren; men en kan inde H. Schrifture niet bevinden de rechte plaetse des Aerdschen Paradijs / alhoewel de tzeventich Overzetters dat ghemeynlick stellen in Eden teghent Oosten. Oock zijnder andere diepsinnighe Gheesten die het in Syria stellen; waer onder met namē Ioannes Scotus een is: de welcke zeght / dat om te noemen de plaetse aldaer het ghelegen is / zo moet men zegghen dat het int Oosten is. Quilibet enim punctus in terra, potest intelligi esse ad Orientem in comparatione ad Coelum, vel respectu diversorum situum terræ, præterquam respectu duorum polorum, qui sunt immobiles. Dus omme in het Oosten te wesen (zeght hy) daer van en kunnen wy geen zekere noch bondighe reden gheven / op wat plaetse des Aerdtbodems dat het gheleghen zij. Maer hoe zouden wy de gheleghentheydt des Paradijs kunnen beschrijven (zeght S Ambrosius) dewijle wy het noyt en hebben kunnen sien; ende of wy het alschoon ghesien hadden / zoo zoude het ons ebenwel verboden zijn tzelve aen anderen te openbaren. De dinghen dan die in desen Hof vol ghenueghten ende gheluckzalickheydt besloten zijn / overtreffen verre des menschen verstant: ja sy zijn haer onbegrijpelic. Ende om deser oorzaken zegt Franciscus Georgius dat Moses dē Autheur ende Beschrijver deser Historie / tracterende van hooghe ende notabele zaken / heeft de zelve beschrevē op een metaphorische maniere / blijvende ebenwel by een ghelijckformich verstant / om dat desen Hof (niet Aerdsch ghelijck ghemeynlick ghesustineert wert / maer eeuwich ende Godlick) door den eeuwighen eñ Godlicken Werc-meester gheplantet is; niet op dese verghanckelicke Aerde / maer op de Aerde des Levendighen: twelck figuerlicker wijse voor het beloofde Lant ghehouden wert. Wanneer nu yemant eenighe verborghen dinghen / in dese Historie begrepen zijnde / heeft willen ontdecken oft verklaren / die hebben alsdan het Paradijs uytgheleyt door licht-begrijpende dinghen /

dinghen/ende die goedt om verstaen zijn: stellende door de vruchtbare Boomen / de goede zeden der menschen: ende het Paradijs door de Ziele/ inde welcke alle goede deughden gheplantet zijn: door het Oosten aldaer het gheplant is/verstaen sy de klaer-blinckende Wijsheyt/ die waerlic schoon ende orientaels is: ende alzo de opstaende Sonne door hare blinckende stralen dē Hemel verlichtet/alzo ooc de Deughden hebbende hare stralen tot in de Ziele doorghedronghen / maken de zelve zeer helder ende klaerschijnende. Het Paradijs mach ooc door een verborghen beteeckenisse ghedupdet werden op het leven der Ghelucksalighen/oft ooc op de Kercke: de vier Revieren die daer wt vloeyē zijn de vier Deughden/Wijsheydt/Sterckheydt/Matichepdt ende Gherechtichepdt: oft oock wel de vier Euangelisten/oft de vier Elementen: de Boomen machmen duyden op alle profitelicke Disciplinen / oft op de heylighe Personen: de Vruchten der zelver / op de goede wercken oft zeden der deughdelicke Personen: den Boom des levens kan men duyden op de Heylighe der Heylighen/ namelick/ Jesus Christus: ende den Boom der kennissen des goedts ende des quaedts / d'experientie des over-ghetreden goedts / oft op den vrijen wille des menschen. Kortelick/niemant en kan loochenen/dat het Paradijs allegorischer wijse niet en mach verstaen oft gedupdet werden/ op gheestlicke oft Godlicke dinghen: ghelijck vanmeer de twee Testamenten afghebeeldet zijn gheweest / door de twee Kinderen die Abraham heeft ghehadt / het eene by Hagar syne Dienstmaeght/ ende het ander by Sara syne Huysvrouwe: oock mede ghelijck Jesus Christus figuerlicker wijse verstaen werdt door de Rotse daer wt Moses (alzoo de H. Schrifture verhaelt) het Water dede vloeyen als hy daer op sloegh. Exod.17.6 Philo ende meer andere hebben dese vertellinghe van het Paradijs ghedraeyt op eenen gantsch gheestlicken sin/behoudende nochtans de waerheydt vande lichamelicke historische beschrijvinghe. Want de H. Leeraren bevestighen met een ghemeyne overeenstemminge/ dat dit Paradijs op een zeker plaetse des Aerdbodems ghemaect is / eñ beplant met alle soortē van bloeyende

ende vruchtbare Boomen. Desghelijcks Homerus beschrijvende Alcinous Hof / heeft daer door klaerlicken afghebeeldet ende na t'leven vertoont het Aerdtsche Paradijs / schijnende tzelve van Moses ontleent te hebben. Van ghelijcken heeft Ovidius mede ghedaen / beschrijvende de gulde Eeuwe ten tijden Saturni, doen de Aerde van haer zelven zonder ghebouwet te werden allerley Vruchten voortbrachte. Wt alle dese voorverhaelde redenen moeten wy vastelicken ghelooven de waerheyt deser heylige Historie / ende dat het Paradijs zekerlick op deser Aerden is: welcke historie gherecommandeert is door een ghetrouw verhael aller dinghen die ghemaeckt zijn.

VVat verschil ende onderscheyt datter is tusschen het Hemelrijck, ende het Aerdtsche Paradijs:

Capittel V.

Daer is groot verschil ende onderscheyt tusschē het Koninghrijcke der Hemelen ende het Aerdtsche Paradijs: want het Hemelrijck is boven het Firmament des Hemels / maer het Paradijs is onder het Firmament op der Aerden: desghelijcx het Koninckrijc der Hemelen is gheestelick / doch het Paradijs behoort tot den lichame ende den geest: de ghelucsalicheyt des Hemelschen Koninckrijcx is ghelegghen int aenschouwen van Godts aenschijn / ende inde eeuwighe vreuchde die men aldaer met de heylighe Enghelen is hanterende: daerenteghen de wellusten des Paradijs zijn ghelegen in alle de vermakelicke ende plaisante Boomen / die aldaer zijn gheplantet / ende inde wonderlicke revriere die tzelve bewatert: daerenboven het Koninckrijcke der Hemelen en kan van gheen ooge gesien / van gheen oore ghehoort / noch van eenich menschlic vernuft begrepen werden / ghelijc den Apostel Paulus allegeert: maer het Paradijs is van Adam eñ Eva met lichamelicke oogen ghesien / met ooren ghehoort / ende met haer verstant begrepen gheweest: daerenboven ist oock verklaert / zo wel inde Wet als in het Evangelium: Moses int Boeck dat

Leest hier af Moses Barcepha de Syrier in syne Commentarien over het Paradijs.

1. Cor. 2. 9.

[...]oop Genesis noemen / heeft mentie ghemaeckt van het Paradijs / de ghelegentheyt ende omstandicheyt van dien beschrijvende: maer hy en allegeert niet een woort van 't Koninckrijcke des Hemels. In het Evangelium / onsen Heere Jesus Christus / sijne Discipulen / ende Joannes den Dooper predikende / hebben een yeghelic tot boete ende penitentie vermaent / segghende dat het Koninckrijc der Hemelen naby was / maer sy en seyden niet dat het Paradijs naby was. Eyndlic dit verschil isser noch inne gheleghen / dat na de verrijsenisse der dooden de rechtveerdige het Hemelrijc zullen besitten / aldaer ghebruyckende de onwtsprekelicke gheluckfalicheyt / volgens de waeracht ige belofte des Heeren: maer niemant en zal na de verrijsenisse in dit Paradijs ingaen / t'welck ledich van Inwoonders zal blijven. Kortelick de Gheleerde sustineren voor ghewis dat het Koninckrijck der Hemelen ende het Paradijs twee verscheyden dinghen zijn: onder dese Geleerden is eenen met name Ioannis, die BarCepha allegeert / ende een ander ghenaemt Severus, inde 22 Oratie van Epithronius.

Vande Helle, ende van het eeuwighe Vyer.

Capittel VI.

HEt woordt Helle wert inde H. Schrifture ghenomen voor verscheyde beteeckenissen ende dingen: wert in Hebreeus ghenaemt Sceol, dat is te zegghen Graf oft Gracht: somtijts wert het oock ghenomen voor de dooden / door een figure ghenaemt Metonymia; oock wel voor de doodt zelve / ghelijck David zeght / Angsten der Hellen hebben my ontvanghen.] dat is te zegghen / de pijne ende bitterheydt des Doodts. Ende in het nieuwe Testament werden door de poorten der Hellen verstaen de groote macht des Doots: de welcke door de Sonde teghens ons is strijdende. Daerenboven wert inde heylighe Schrifture door de Helle oock verstaen den staet der ghener / die door Godes rechtvaerdighe gramschap ghestraft werden; (het welcke de waerachtige doot medebrengt) gelijc Jesus Christus by Psa. 116. 3 Matt. 16. 18.

Luc.10.15. by den Euangelist Lucam zegt/ sprekende vande stadt Capernaum/ Ghy zult totter Hellen vernedert werden.

Luc.16.23 Ende vanden drecken Ricke-man: de welcke syn ooghen op-slaende als hy inde Helle ghepijnicht wierdt/ Abraham van verre zagh/ eñ Lazarus in synen Schoot. Desghelijcks noch int Nieuwe Testament (twelck de verborghentheden des Ouden in hem besloten heeft) wert de Helle ghenomen voor den standt ende conditie der verdoemden: ende het Paradijs ende den Schoot Abrahams voor de ghelucsalichept der rechtveerdighen ende heylighen/na dat sy hunne aerdsche lichamen afgheleydt hebbende/ hun zijn verblijdende int eewighe leven. Eñ niet zonder reden wert het Graf vergheleken by den ellendighen staet der verdoemden. Want wat zult ghy anders in het Graf vinden/als de doodt/duy-

Iob.10,21 sternisse ende stanck / volghens tghene dat Iob zeght/ Eer ic dan henē gae/ende en kome niet weder/namelic/ int lant der duysternissen ende donckerheyt: in het lant daer het sticke dick duyster is/eñ daer gheen ordeninge

Hiero. super Ionas,cap.2, & super Ezech.14. Augustin. in Gene.lib.12 en is/daer het schijnt als de donckerheydt. Aldus is mede den staet der boosen ende verdoemden / wanneer God syn rechtveerdich oordeel tot harer verdoemenisse wtspreeckt: want alsdan zijn sy vervult met de doodt ende schrickelicke duysternissen. Eenighe willen zeggen dat de Helle zoude zijn int middē des Aertbodems/ ende 3245 mijlen onder de zelve ghelegghen: ende de Gheleerde zegghen dat het onder der Aerden is/twelck sy besluyten door de overzettinghe des woorts/ghezeyt int gheral van velen Inferi, om te wesen inde onderste deelen des Aerdbodems. Het werdt oock ghenoemt Gehenne, dat is te zegghen/ t'Vyer der Aerden: want Gé int Griecks / beteeckent Aerde: ende ons Vyer en wert by dat zelve maer als een schaduwe vergheleken. Godt zelfs werdt zomtijdts inde H. Schrifture Vyer ghenaemt/ghelijck als by Zacharias ende in Deuteron. Godt is een verteerende eñ verslindende Vyer. Daer wt en mach-men niet besluyten / dat Godt syne wercken voort verslindet: maer hy eetse/dat is/hy ontfangtse ende veranderetse in hem/ghelijck oft spijse was. Plutarchus zeght / Godt is een vyerighen Gheest / zonder

forme

forme oft ghedaente / maer in hemzelven transformerende al dat hy wil: hem by alle dinghen ghelijck makende: ende alle dinghen in hem. Het welcke hy oock doet / niet door het Elementale Vyer / maer door hemzelven / oft door een Seraphische ontstekende vlamme / dit Godtlick Vyer byna ghelijck zijnde. Hy kastijdt de boosen door een afgrijselick Vyer vol tormenten: twelck onophoudelic ende onuytblusschelic is. Nu van de ghene die in dit Vyer ghepijnicht werden / wert gheseyt / dat sy in de duysternissen zijn. Wy bekennen dan dat de boosen door het Vyer ghepijnicht werden. Ende Jesus Christus tot bevestinge deser zake / zeght aldus / Alle Boom die gheen goede vruchten en draeght / zal afghehouwen ende int Vyer ghe worpen werden / ende men zal hem met het Vyer verbranden / dat voor den Duyvel ende syne Enghelen bereydt is. Dit en heeft Godt niet alleenlick tot onser schade ende verniclinghe inghestelt; want daer door en zal nyemant ghepijnicht werden / dan die het voor hemzelven ontsteeckt: ghelijck als wy kunnen leeren door het Orakel van Esaias, aldaer hy zeght / Wandelt in het Licht uwes Vyers / ende der Vlammen die ghy ont steken hebt. Nu ghenomen het ware alzoo / dat Godt zelfs het Vyer bereydt hadde / zoo en zal nyemant nochtans de pijnen daer van lijden / ten zij zake dat hy voor hemzelvē door syne sonden dat ontsteect ende brandende maect: want ghelijckerwijs wy de hitterighe koortsen / door overtollighe heete spijsen ende onmatighen arbeydt in onse lichamen meer ende meer doen ontsteken: alzoo ontsteken wy oock in de Ziele ende het Lichaem (wanneer sy vereenight zullen zijn) de pijnē des Vyers / door de overvloedichheyt onser boose wercken ende bedorven gheneghentheden: d'overvloedicheyt der zelve in dē mensche vergadert wesende / is smoockende eñ brandende tot een straffe ende pijne der ghener die het ontsteken hebben. Alzoo dat (om te volghen de sententie der Pythagoristen) het Vyer dat glinsterende ende breedt uytghespreydet is / maeckt den ghenen ghelukkich dien het herte breet is / inde weghen ende gheboden des Heeren. Desghelijcx ter contrarien / is oock het enghe Vyer door de ongeschictheyt der gener die

Mat. 3.10
Luc. 3.9.
Jer. 11.16

die het herte als een aenbeelt oft eenich metael verhardet,
en ghesloten hebben tot eenighen goede w'en (segghe ic)
is het duyster ende pijnighende: ende gaet daer mede
ghelijck als met de Sonne ofte het lichamelick Vyer/
welcke tghene dat de hitte ontfanght is verhardende
oft smeltende / na de nature ofte eyghenschap der din-
ghen die de hitte ghevoelen. Dese leere ende wetenschap
van t'Vyer der ghelucksalicheydt ende tormenten en is
niet verbreemdt vande heylighe Schrifture / want in
Deuteronomium werdt meldinghe ghedaen dat het
is verslindende / ende ter contrarien / ghelucksalich-
makende ende transformerende: ende in Exodus/
dat Godt de Heere doen hy de Wet ghaf / ghekomen
Esa.66.15 is met een sterlicke vlamme Vyers. Want siet (seght
Esaias) de Heere sal komen met Vyer / ende syne Wa-
ghenen als een onweder: dat hy vergheld in grim-
michheydt syns toorns / ende syn schelden in Vyer-
vlammen.] Dit Vyer heeft hy van aen beghinne
des Werelts toe-bereydt; den Rechtvaerdighen
tot verlichtinghe / vreuchde / ende blijdschap: maer
den Boosen ende Godtloosen tot een straffe ende ver-
doemenisse. Het is een eeuwich brandende Vyer/
ghelijck als blijckt / niet alleenlicken door het vonnisse
Matt.25. vanden grooten Rechter / daer hy seght / Gaet ghy
41. Vermaledijden in het eeuwighe Vyer / etc.] ofte door
de Prophetie Esaiæ, de welcke ghewagh makende
van de ghene die grouwelicken teghens Godt ghe-
Esa.66.24 sondicht hadden / seght aldus / Haren Worm en sal
niet sterven / noch haer Vyer niet uut-ghebluscht
werden.] den Prophete door dese woorden verkla-
rende / dat beyde de pijnighinghen ende tormenten/
te weten de uutwendighe ende de inwendighe eeuwich-
duerende ende onverghanckelick sullen zijn. Maer
oock door de ghemeyne opinie / werdt het voor eeuwich
ghehouden / ende onse Ziele ende quade affecten ofte
gheneghentheden van den Lichame af-ghescheyden
te wesen. S. Gregorius van dese materie kortelicken
handelende / allegeert dat hy het Vyer daer door de
Boosen ghetormenteert ende ghepijnighet werden/
houdet voor een Instrument van de Goddelicke
Iustitie:

Iustitie: maer op wat wijse ofte maniere dat het een Instrument zij / dat en zeght hy niet / te weten / oft het door hem-selven is tormenterende ende pijnigende / ofte dat het door yet anders daer toe bewerght wert / ghelijckerwijs een Zaghe om mede te zaghen / ende den Hamer om mede te kloppen / van den Werck-meester daer toe ghedronghen werden. Voorwaer / het is grootelicks te verwonderen / waeromme den heylighen Gregorius in zulcken zaecke gheтwijffelt heeft; aenghemerckt hy elders staende houdt / dat de Enghelen ende boose Gheesten lichamen hebben / maer zoo kleyne / dunne / ende fijne / dat om de zelve by onse lichamen te vergelijcken / zoo is het even-wel als oft sy zonder lichamen waren; daer hy noch-tans in dese zake gheen verschil en behoort te hebben. Onder de nieuwe Theologanten zijn eenighe van opinie ende ghevoelen dat de boose Gheesten ende de Zielen door het lichamelicke Vyer ghetormenteert ende ghepijnighet werden / ghelijckerwijs als door een ongheproportioneerde ende zeer moeyelicke onder-werpinghe ende objeckt: Ende de School-leeraren houden staende dat alle de boose Gheesten een lichaem hebben / daer inne over-een-stemmen Sint Basilius, Nazianzenus, ende ghemeynelicken alle de oude Lee-raren / van de welcke Sint Augustinus niet contrarie noch verschillende en is: den welcken in syne Wt-legghinghen over het Boeck Genesis verhalende waeromme de boose Gheesten kunnen voor-zegghen / zeght / om dat sy zeer kleyne ende subtile lichamen hebben.] ende een weynich daer na / zeght hy noch / De Gheesten zijn Dieren des Luchts ende des Vyers / de welcke werckende zijn / maer niet ontbonden: ghe-lijckerwijs als de Dieren des Aerdt-bodems ofte des Waters zijn.] Andere zijn oock van opinie / dat niet alleenelicken de Enghelen / maer oock de Zielen (van de Lichamen ghescheyden wesende) Lucht-natuerelicke Lichamen hebben. Maer indien wy willen studeren in de Schole van den heylighen Apo-stel Paulus die tot inden derden Hemel is opghetoghen ghewеest / wy zullen dese knoopen zeer lichtelicken

kunnen

kunnen los-maken ende ontdoen. De zelve dan leert ons dat den strijdt des Gheests ende des Vleeschs bepaelt is met dese conditie: dat den ghenen die overwint, zal aen dē verwonnen geven sijne eyghenschappen ende qualiteyten: ende den verwonnen zal de nature des overwinners aennemen. Daerom van de ghene die door den Gheest overwinninge hebben verkreghen/
1. Cor. 15. 54. zeght hy alzo/ Ende als dit verderffelicke zal de onverderffelickheyt aenghedaen hebben / ende als dit sterfelicke zal de onsterflickheydt aenghedaen hebben / etc.
1. Cor. 15. 44. Ende een weynich daer vooren/ Dat natuerlicke lichaem dat ghezaeyt werdt/ wordt opghewerckt een gheestelick Lichaem. Ghelijckerwijs dan de Ziele bekleedt wesende met de menschelicke nature/ door het lichamelick Vyer ghepijnicht werdt: alzoo oock het Lichaem de gheestelicke nature aenghenomen hebbende / zal met de Ziele de eeuwighe ghelucksalicheydt ghenieten. Origenes ende de oude School leeraren maken mentie van een andere straffinghe der verdoemden / ende zegghen dat die is spruytende wt een ontstellinge oft verwarringhe der dinghen die wel ghestelt / gheschickt/ ende vergadert behoorden te zijn. Want ghelijckerwijs als de ledē onses Lichaems verstijft ende wt hare plaetse ghewecken zijnde / ons t'zelve een generale pijne ende onlijdelicke smerte aenbrenght; zoo ist oock mede met de Ziele/ wanneer sy beroofte is van dese zoete harmonie ende ordre/ door de welcke sy tot goet doen ende om nuttelick te ghevoelen / van Godt gheschapen is/ alsdan moet sy mede die pijne ende straffinghe lijden/ die door dese verwarringe ende onsteltheyt veroorzaect wert: ghelijck S. Augustinus zeght/ O Heere/ ghy hebt het gheordineert/ ende het is alzoo/ dat een ongheordineerde Ziele syns zelfs straffe is lijdende. Van dese pijnighinghe/ welcke spruytende is wt de ongheregeltheyt der Ziele (de welcke met God altijt behoorde vereenicht te zijn) werden vele dinghen beschreven / niet alleenlick van S Hieronymus , S. Augustinus , S. Ambrosius ende andere Oudt-vaders: maer oock van Procules, Hierocles eñ onder andere Cicero schrijvende aen Catilinam alzoo/ O boosheden en komen sy door te

niet

niet als Helsche Furien.] De Propheten zegghen desghelijcx. Bekent ende siet (zeght Ieremias) wat een groote sonde ghy gedaen hebt / den Heere verlatende.] Ende Esaias / Het herte der Godtloosen is ghelijck de onstuymighe zee de welcke gheen ruste heeft/maer hare baren overloopen ende verswelghen ghestadelicken met grooter hoopen: want daer en is gheen vrede by den Godtloosen/zeght de Heere.] De voor-verhaelde Autheuren beschrijven oock een andere oorsake deses torments / twelck sy zegghen te wesen een valsche imaginatie oft inbeeldinghe: want de Ziele inde memorie stellende eenighe teeckenen oft formen / terwijle sy sondichde / zal opentlick ende klaer voor ooghen sien eene historie van syne sonden ende boose daden/ende alsdan wert de conscientie beweeght door hare eyghen prickels/ de ghedachten malkander beschuldighende (ghelijck den Apostel zeght:) hier uit zullen dan volghen de tormenten deser quade affecten / ende zal oock door de vlamme van eenen boosen brandt/de blinde liefde ende onweerdicheyt teghen hemzelfs / ghepijnicht werden/ oft wel door het bleecke Vyer des Nijdts/ oft door een dulle droefheyt. Ten is dan gheen wonder dat den grooten Rechter de verdoemde inde Helle pijnicht/haer aendoende grooter pijnen ende tormenten dan het zeer heldere licht oft de stralen der Sonne zouden doen aen de loopende ofte ghezwollene ooghen/ ofte op wat manieren dat die ghequetst waren: Ende van haer treckende syne goedertieren barmherticheydt (door welcke alle dinghen met goetheyt vervult zijn) laet haer steken in hun eyghen ongheregheltheydt. Ende alsoo hy hem aen de ghene die in goeder dispositie zijn / toont in verrijsenisse ende blijschap: desghelijcx is hy aen den genen die haer qualick draghen / als een verderf ende straffe. Dit is het dat Ezechiel zeght/dat hy den Heere ghesien heeft/te weten/ Van syne lendenen opwaerts eñ neder- Ezech. 1.27
waerts zach ic het als Vyer blincké/omme eñ omme.] Godt de Heere dan is somtijdts een Licht ende salichmakende Vyer / doende de Rechtveerdighe blincken als de Sterren ende ghelijck de Voncken des Vyers: somtijdts is hy een blasende Vyer ende reynighende de kin-

deren Levi: zomtijdts is hy een Vyer verteerende het
Ioel. 1.19. hout ende de halmen, zeght Ioel; De Landouwen inder Woestijne.] dat is te zegghen, de wercken die ghemaeckt zijn door de ghene die vande gratie Gods ende Hemelsche influentie verlaten zijn, welcke wercken haer zeer heerlic duncken te wesen: zomtijts is hy wederom een tormenterende ende brandende Vyer, ghelijck als
Ioel. 2.3. Ioel zeght, Voor hem henen gaet een verteerende Vyer, ende achter hem eene bernende Vlamme.] Of nu dit Vyer van Godt onlichamelick is ofte niet, dat selve bekent ende affirmeert Origenes onsienlick te zijn, door de sententie des Apostels. Dit Vyer (zeght hy) is van alzulcker substantien, dat het zelve onsienlick ghestelt zijnde, zoo verbrant het de sienlicke dinghen, zeght den Apostel. Want de dinghen diemen siet zijn tijtlick, ende de ghene die niet ghesien werden, zijn eeuwich. Indien dan het Vyer waer mede de ghene die haer van Godt afzonderen ghepijnicht werden, eeuwich is: zoo volght daer wt, dat het onsienlick is; na dien dat door de sententie des Apostels alleen de onsienlicke dinghen eeuwich zijn, zoo en moetmen hem daer over niet verwonderen (vervolght Origenes) dat dit Vyer onsienlic ende pijnighende is, aenghesien men niet en siet de accidentale hitte in het lichaem ende middelste, tormenterende de ghene die zeer swaerlicken door dit Vyer gheplaecht oft ghestraft werden: twelck wel van een andere soorte oft gheslachte is, als tghene dat wy int ghemeyn op deser Aerden zijn ghebruyckende. Evenwel zo werdtet by het onse vergheleken, om dies wille datter gheen dingh inde Werelt en is dat den mensche meerder pijne aendoet, als het sienlicke Vyer: indien wy nu het andere dat eeuwichlick pijnicht willen schouwen, zoo laet ons neerstichlick gade slaen, dat in ons gheen boose dispositien eeuwichlick ghebonden werden; maer alzulcke dat wy dit verborghen Vyer mogen ontfangen met blijschap, of ten minsten met verteering des houts ende stoppelen, ende in purgatie van het schuym ende vuylicheydt des Metaels, op dat wy schoone Vaten van louter Gout moghen zijn, om door dese Hemelsche Wolcken opghenomen te werden, ende in de zeer ghe-

heylighe ende eeuwighe Woonstede[n] te blijven.

---

§ Vanden Mensche het Beelt Godts, ende tot wat eynde hy gheschapen is: Item de beteeckenisse van dese twee vvoorden, het Beeldt Godts, ende de Ghelijckenisse Godts.

Capittel VII.

ALs den goeden Godt door eene wonderlicke voorsichticheyt de Werelt met alle tghene daer in is, gheschapen hadde (niet anders zijnde dan eenen Winckel waerinne dat blincken ende sich vertoonen de Stralen van syne Wijsheyt) zo heeft hy tot vervulling van syn Werck den Mensche na syn Beeldt ende ghelijckenisse gheformeert, om hem te stellen tot een Regeerder ende Meester over alle tghene dat hy zoo excellentelic ghescha pen hadde, ten eynde dat den Mensche kennende de waerdicheyt syner scheppinghe, daer door zoude bemercken hoe zeer hy aen synen Schepper verbonden was, ende te meer mochte verweet werden hem met ghantschen ghemoede te beminnen ende te dienen, ende dat hy hem schickte dese weldaet te bekennen, dat hy ghemaect was na het Beeldt ende de ghelijckenisse van synen Godt: niet datmen daerom moet dencken dat Godt een forme heeft ghelijc als wy hebben: want dat Beeldt en mach niet verstaen werden van de uyterlicke forme ende ghelijckenisse; maer na de gheestelicke welcke de Ziele is. Want ghelijck Godt door syne ongheschapene macht is op alle plaetsen levend makende ende alle dinghen beheerschende, ende (ghelijck den Apostel seght) wy leven, sweven, ende zijn in hem: Alzo maect de Ziele alle de deelen des Lichaems levendich. Ende siet nu hoe dat den Mensche het Beelt Gods is als een drievuldicheyt. Want hoewel dat van naturen de Ziele maer eene is, zoo ist dat sy noch in haer heeft drie waerdicheden te werk, het Verstant, de Wille, ende de Memorie. Ende ghelijck den Sone vanden Vader ghegenereert is ende de H. Geest van alle beyde voortkomt: ende eventwel dees drie Persoonen van de Drievuldicheyt maer eenen Godt zijn; alzoo zijn oock de drie machten vande Ziele, maer eene Ziele. Na dien dat

Drij waerdicheden der Ziele.

 dat

dat wy gheschapen zijn na de gelijckenisse Godts/ende dat het een volkomen Sententie is dat ghelijc hem in syn gelijc verblijt / zo behooren wy altijdts te wenschen dat wy met onse ghelijckenisse twelc Godt is mochten verzaemt werden: ende zo verre als de Aertsche dingen van Godt verscheyden zijn/zo wijt zullen wy mede van hem verscheyden werden indien wy onse gheneghentheden daer aen stellen/want sy en zijn ons niet gegeven om dat wy ons opperste goet daer van zouden maken/ maer op dat wy de goetheyt des Scheppers daer door zouden ghedachtich wesen / die ons zo wel heeft willen voorsien van alle dingen die ons noodich zijn / waerom wy geen oorzake hebben ons te excuseren/maer moeten zo veel meer syn weldaden bekenné. Den Mensche dan is gheschapen / om dat hy synen Godt zoude kennen/ dien kennende eeren/ dien eerende beminnen / dien lief-hebbende dienen ende ghehoorsaem zijn/op dat hy eyndelic mach komen tot het eynde waer toe hy gheschapen is/namelic / tot de volkomen ghebruyckinge van synen Godt. Om deser oorzake heeft hem Godt ghemaeckt een recht ende om hooch staende Lichaem/ niet zoo zeer om hem onderscheydenlick van de onredelicke beesten te maken die ghekromt zijn ende na de Aerde ziende/ maer veel meer om hem syn verstandt te doen verhooghen / ende syn ooghen ten Hemel opheffen / om alzoo te contempleeren inde Goddelicke ende eeuwich-duerende dinghen / verlatende de Aerdtsche ende verganckelicke. Maer laet ons noch beter verklaren de differentie van het Beeldt ende de ghelijckenisse Godts/ ende laet ons de zelve doen accorderen / stellende hier de gheleerde verklaringhe die Hugo de S. Victore hier af maeckt. Ghelijckerwijs als inde Elementen (zeght hy) twee contrarie dinghen ghebonden werden die van malkanderen zeer zijn verschillende / want in het Vyer zien wy twee verscheydene dingen/te weten/den glants ende de hitte/ dé glants en is de hitte niet/ noch de hitte oock niet den glants/om dat den glants schijnt ofte gesien wert/ende de hitte brant ende ghevoelt wert: noch den glants brant ofte voelt hem anders niet dá door het gesicht: noch de hitte en blinct noch en wert niet gezié: alzo werden

Wtlegginghe van het Beeldt ende de ghelijckenisse Gods. Dit is allegader ghetrocken wt Hugo de S. Victor. excep. lib. 2. cap. 1.
Colos. 3. 10
Hebr. 1. 3.
1 Cor. 11. 7
Gen. 1. 26. 27. en 5. 1. 9. 6.

werden oft twee verscheyden dinghen in de gheestelicke Creature ghevonden/ te weten/ het Beeldt ende de ghelijckenisse Godts/ de welcke eenichsins different ende verschillende zijn. Want alzo de geestelicke creature na het Beelt Gods ghemaect is/ zo verlicht sy door wetenschap/ dat is/ door het verstant ende kennisse: de gheestelicke Creature is het Beelt Gods: en om dat sy ghemaect is na de ghelijckenisse Godts/ zoo verwermt sy haer door liefde ende dilectie/ dat is te zeggen/ na de begeerte ende gewoonte is sy Gode gelijc. Nu den Autheur van dese geestelicke creature heeft gewilt dat de eene partije daer of zoude blijven/ eenvoudich ende gantsch geestelic/ als de Engelen/ ende dat de andere partije zaude vermengt zijn ghelijck de ziele des menschen die in het lichaem woont.] Origenes is van opinie/ dat het Beelt van Jesus Christus is de mensche/ ende om deser oorzake isser ghezeyt/ dat hy gemaect is na het Beelt Godts. Want den Sone is het Beelt Godts. Eenighe estimeeren dat den heylighen Gheest verstaen wert door de ghelijckenisse/ maer inder waerheyt tot het Beeldt ende de ghelijckenisse Godts/ en zijn gheen andere dinghen/ dan dat de mensche oock de ghelijckenisse Godts is. Den mensche (zeght S. Paulus) is het Beelt Godts. Ende dit mach men met de nature conferreren: maer de ghelijckenisse refereert oft voecht hem tot de dinghen daer mede de nature begaeft is/ te weten tot de onsterflicheyt/ deucht/ ende wijsheyt/ die den Mensche met Gode ghelijckformich maken. Thomas Aquinas den grooten Theologant/ verklaert dit als volght/ Den Mensche is ghemaeckt na het Beeldt ende ghelijckenisse Godts/ door de Ziele/ waer mede hy alle onredelicke Dieren is overtreffende: na het Beeldt/ door de memorie/ verstandt/ ende dilectie: na de ghelijckenisse Godts/ door de onnooselheyt ende gherechticheyt natuerlicken in de Ziele ghestelt.] S. Augustinus in het Boec vande grootte der Zielen/ zeght aldus/ De Ziele is Gode ghelijckformich ghemaeckt/ hem ghelijckschapen hebbende onsterffelick ende onverganckelick.] Het Beeldt van (als Thomas Aquinas verhaelt) is zo veel als de forme/ ende de ghelijckenisse zo veel als de nature: alzo is den Mensche zo

Op wat wijs de gaven die God de Heere den Mensche in syne scheppinge gegeven heeft.

Thomas Aquin. super 2 sentent. distinct. 16.

veel de Ziele aengaet ghemaeckt na het Beeldt ende ghelijckenisse niet alleenlic des Vaders/ oft des Soons/ ofte des H. Gheestes; maer na de ghantsche H. Drijvuldicheyt.] Nu Godt heeft den mensche in syner scheppinghe ghegheven drij principale weldaden: het eerste is/ dat hy hem syn Beeldt ghegheven heeft: het tweede/ dat hy hem na syn ghelijckenisse ghemaeckt heeft: het derde/ dat hy hem ghegheven hadde de onsterffelickheyt des Lichaems/ indien den Mensche inde ghehoorsaemheydt syns Scheppers ghebleven hadde.

Hugo de S. Victor. excerp. lib. 1. cap. 2. 3. 4.

Dese drij weldaden waren den Mensche van Godt ghegeven ende natuerlicken/ ende door oorspronckelicke rechtveerdicheyt in syne nature ghe-ent[?]t. Noch twee andere gaven hadde den Mensche noch als uytwendighe: de eene onder hem/ ē de andere boven hem: onder hem de Werelt/ ende boven hem Godt: de Werelt dat een gabe is/ die sienlick ende verganckelic is/ ende Godt die een onsienlicke ende eeuwighe gabe is. Ende in dese/ te weten in de Werelt/ is den Mensche ghescharen: in de andere/ te weten in Godt/ behoort den Mensche zeer ghelucksalich te zijn. Onder God is den Mensche door conditie ghestelt; ende boven de Werelt/ door weerdicheyt; hem scheydende van het minste/ te weten/ de Werelt/ om het grootste ende opperste goedt/ te weten/ den Hemel te verkrijghen. Daer zijn drij principale quaden/ die dees drij voor verhaelde weldaden verbreken: de onwetenheyt des Goedts/ de begheerlickheyt des Quaedts/ ende de sieckte ofte kranckheyt des Lichaems. Door de onwetenheyt is het Beeldt Godts verdorven; door de begheerlickheydt/ de ghelijckenisse Godts; door de kranckheyt/ de onsterffelickheyt des Lichaems. Tot dese drij quaden/ zijn drij principale remedien/ te weten/ de Wijsheydt/ de Deught/ ende de Nootzakelickheyt: op dat door drij remedien oock drij quaden verjaeght werden: de Wijsheydt teghen de Onwetenheyt; de Deught teghen de Begheerlicheyt; ende de Noodtzakelickheydt teghen de Kranckheydt. De Wijsheyt is/ te verstaen de dinghen hoe datse zijn: de Deught is een ghemeenschap der Ziele met de Nature/ ghelijckformich der Reden. Ick noeme ghemeen-

Drij quaden die de voorss drij weldadē verbreken.

schap

schap een hoedanicheyt / welcke zonder groote moeyte niet en kan van syn plaetse ofte subiect bewueght wer- den: ghelijck als de welvarentheyt een andere hoeda- nicheyt is de welcke lichtelic uut syn plaetse verworpen worde. Wy verstaen door het subiect der Deught / de Siele / waer inne de selve Deught die een hoedanicheyt is / plaetse ende stede neemt. Absolute Noodtzakelicheyt / is / waer zonder men niet en vermach ; als by ghelijcke- nisse / zonder voeten en kan men niet gaen / zonder spijse en soude men niet kunnen leven / ende zonder drincken moest men sterven. Daer is noch een andere Noodt- zakelickheyt diemen conditioneel noemt : ghelijck om met ghemack te gaen / zoo moetmen een Paert hebben / ende om vrolicken te leven / is den Patrijs een zeer ex- cellente spijse. Nu omme de drie voorsz remedien zijn alle konsten ende wetenschappen gheinventeert / omme de wijsheyt te verkrijghen. De * Theorike die contem- platijf is / is ghebonden ghewe est door de Deught : de † Practike die werckende is / is in het ghebruyck ghe- komen: ende door de Noodtzakelickheyt is de ‡ Mecha- nica gheinventeert ghewe est. Want na dat Adam ghe- sondicht hadde / hy / syn kinderen / ende Menschen / wierden noodtzakelicken ghedwonghen om dese dinghen te zoec- ken / de Planten ende Kruyden te leeren kennen / de Wortelen uut te trecken / ende die te eten / de Aerde te bouwen / om in het sweet huns aenschijns hun Broot te winnen / om daer van te leven. Ende dese Noodtzake- lickheyt heeft haer naer dien tijt natuerlicken gheleert / het Koorn te malen / daer van Deegh van te maken / ende tselve te backen : de Beesten te dooden om haer vleesch te eten / ende met haer vellen hun te bekleeden : kleyne huttekens te stichten / om het quaedt weder teghen te staen : den Wijngaerdt te planten / ende altijdts de eene inventie na de andere te vinden / het zij uut zoecken van nieuwe Spijsen / verscheyden Kleedinghen / huysen te bouwen / spinnen / naeyen / haer te kleedē met Lijnwaet / wolle Lakenen / Zijde van verscheyden couleuren / ende met Leder dat zeer wonderlicken toebereyt was : koo- pen / verkoopen / ende met malkanderē trafikeren : ende ghelijck als Ioan. Lodovicus Vives seght in syn Boeck

Conditionele Noodtzakelickheyt.

* De Theorike heeft drie deelē / Theologia, Phisica, ende Mathematica.

† De Practike is dorplt in eensaem / familiaer / ende publijc: ofte oock wel in Ethica, Oeconomica ende Politica.

‡ Daer zijn oock zeven specien van Mechanica waer af Hugo de S. Vict. zeer breet ende nit lang ghehandelt / tot welck den curieusen Leser seynde.

vande Inleydinge totter Wijsheyt/ Vtile indumentum excogitavi necessitas, pretiosum, luxus, elegans, vanitas. Godt dan beminde alzo den Mensche/ dat hy hem de gantsche Werelt ghaf voor syn Landt ende Woonstede. Want zoo nu ter tijdt op wat plaetse dat het is een wijs Man gaet / hy is overal Inwoonder / ja zoo overal/ dat alle dinghen hem toebehooren/ ende dat hy hemzelven op gheen plaetse vreemdt noch onbekendt en acht. Hoe veel te meer is dan den eersten Mensche ghewees/ die den Bewoonder van alle de Werelt was/ ende ghelijck als de Griecken zegghen Cosmopolitè? wesende een nieu Werck van Godt / in deuchden gheeert / ende Heere over alle Dieren der Aerden / der Wateren/ ende des Luchts / hy estimeerde alle de Werelt syne Erve ende Bezittinghe te zijn. Betoonde hem Godt alsdan gheen groot teecken der liefden / als hy alzoo met hem deelde? hy gaf hem de Aerde / om als Meester daer op te treden ; het welcke de rechte verklaringe daer van mede-brenght : Want synen Naem int Hebreeusch NERES, is alzo ghezeyt a calciando, van treden / veluti & Latini terram, quasi teram, a terendo nominant. ende beheldt den Hemel (die veel zuyverder ende schoonder was) voor syn eyghen Woon-stede/ Coeli dicuntur SCAMAIN ab Igni & Aqua quorum vtramque vim purgandi extergendisque habet. De weldaden hier van/ te weten/ de Hemelsche glorie ende eeuwighe gheluckſalicheyt / maeckte hy hem niet teghenstaende met syne Nakomelinghen (ick meyne de Kinderen Godts) deelachtich : het welcke sy volkomelick ghebruycken / na dat de misdaedt ende eerste overtredinghe verbetert was / door de tweede Persoon van de H. Drijvuldicheydt / die in dese Werelt quam/ aennemende de ghedaente en ghelijckenisse van een waerachtich Mensche / ende de zelve glorie zullen oock alle Gheloovighen ende Wtverkorenen ghebruycken / na dat hare Zielen sullen verlost zijn wt de ghevanckenisse des Lichaems.

Ver-

Verklaringhe over het derde Capittel van Genesis, ofte het eerste Boeck Moyses.

Capittel VIII.

DEn hoovaerdighen Enghel de eerste Autheur des quaedts / die uit den Hemel ghevallen was / beghecrende zeer schoonkens te kruypen in de sinnen van den Mensche / waer af hy verstooten zijnde / zoo droegh hy eenen zeer grooten haet / om dat hy ghestruyckelt hadde. Ende op dat syn bedrogh ende loosheyt te meer zoude bedect zijn / verkoos hy een Serpent int aerdsche Paradijs (al-waer met Adam ende synen Wijve alle andere aerdsche Dieren converseerden / die gheen oneenicheyt en hadden / noch oock malkanderen niet en beschadichden / maer allegader zo wel wilde als tamme bekenden sy den Mensche voor haren Meester ende Heere:) dit Serpent is eene slibberachtighe Beeste / die hem al draeyende beweeght / ende hem zelven in malkanderen rolt / wesende zeer bequaem tot den aenslagh ende het voorghenomen werck van desen valschen Enghel / om door synen middel te spreken / ende hem-zelfs onderdanich ghemaeckt hebbende door eene gheestelicke loosheydt / door middel vande excellente nature ende het Enghelsche wesen / ende pooghende als door een Instrumente vol valscheydt ende bedrogh den Mensche te bedrieghen: ende begaf hem eerst tot de Vrouwe / de zelve aenspreckende / als zijnde de kranckste partije / ende die de minste verderstandt zoude doen: vermoedende dat hy den Man niet en zoude kunnen bedrieghen / noch dat hy niet en mochte doolen / ten ware dat wanneer hy hem voeghde tot de doolinghe van eenen anderen. Want ghelijck Salomon niet en dachte door erreur / dat hy de Afgoden moeste dienen: maer wiert een Afgoden-dienaer ende consenteerde inde aenlockende ende zoete persuasien vande Vrouwen syne Concubijnen: alzoo heeft Adam mede begaen de misdaet der overtredinge van het ghebodt Godts / haer niet gheloovende als offe verlept zijnde de waerheyt zeyde: maer hy was haer daer in gehoorsaem door gezelschap

waer door hy gheen minder schuldt en hadde/alzoo hy met synen wille ghesondicht hadde/ ende tse'de wel wetende. Desen boosen Enghel zoude moghelick veel liever tot de Vrouwe gekomen hebben/inde ghedaente van een Duyve/ indien het Godt hadde willen toelaten: maer het en was desen boosen Gheest niet gheoorloft/dat hy den Mensche zoude hatelick maken de ghedaente waer inne den heylighen Gheest behoorde te verschijnen. Men moet niet dencken (zeght Augustinus) dat den Duyvel het Serpent tot hemzelfs verkoren heeft/omme daer door te verzoecken: maer alzoo hy tzelve wilde doen/ zoo en konde hy't niet te weghe brengen/dan door het Dier dat hem toeghelaten was. Want de wille om te hinderen kan in een yeghelic zijn/ maer de macht komt van Godt: zo wert het hem dan toeghelaten door het Serpent te verzoecken/ op dat de Vrouwe haer daer door mocht behoeden/voor de loosheyt van den ghenen die haer verzocht.] Ende om dese oorzake wert ghezeyt/ dat het Serpent loos was boven alle Dieren des Werelts. Het Serpent en verstondt de woorden niet/ende en is de Reden niet deelachtich ghweeest als den Mensche: zoo wert hy evenwel ghezeydt zeer schalck te zijn/ ter oorzaken vande listichheyt des Duyvels. Hy heeft ghesproken/ghelijck de Ezelinne van Bileam, hoewel hy door den Duyvel sprac/ende de Ezelinne door den goeden Engel. Want de goede Enghelen ende de quade Enghelen doen wel ghelijcke wercken/ maer tot verscheyden eynden. Eer dat het Serpent ghemaeckt wierdt een middel des Duyvels te zijn tot den val des Menschen (zeght Rupertus) zo mocht hy wel gezeyt werden te zijn zeer wijs ende voorsichtich: want in een andere overzettinghe vanden Bybel staet aldus/ Ende het Serpent was wijs boven alle de Dieren. maer na dat de voorsichticheyde was ghevoeght tot de boosheyt des Duyvels/ ende dat hy diende tot een enghen Instrument omme den doodt te gheven/ zoo mach hy met beter recht schalck ende listich ghenaemt werdē: ende eer dat hy met syne voorsichticheydt den Vader der leughenen hulpe ende dienst ghedaen hadde/ was hy alzulcks/ dat de Discipulen

* Bedæ inde Allegarien over de Bybel.

Augustin. over Genes. na de letter/ het 11. boec int 4. Cap.

Num. 22. 28.

Rup over Gen 3. boec Cap. 2.

ghelen Jesu Christi hem schuldich waren na te volgen/ ghelijc Jesus Christus selver gheseyt/ segghende: Zijt voorsichtich als de Serpenten. Petrus Comestor in Matth. 10. 16.
syne Scholastijcke historien seght dat het Serpent als hy de Vrouwe verleyde/ recht was/ en over eynde stonde als den Mensche: daer hy nu door vervloekinghe ter Aerden gheworpen is. Beda seght dat den Duyvel een soorte van een Serpent verkoos/ dat een Vrouwen aensicht hadde/ Quod similia similibus applaudunt. Nu het Serpent en is niet listich noch fenijnich/ omme dat Godt tot hem seyde: Ghy zijt vervloeckt. maer Godt heeft hem door eene rechtveerdighe Justitie verkondicht de Sententie van syn boose verdienste/ende verklaert dat hy onder alle Dieren op den Aerdbodem de haetlicste is ghemaeckt/ omme dat hy een Verkondigher des Duyvels is gheweest/inden val des ghenen die gheschapen was omme te regeren ende te heerschen over alle Dieren der Aerden. Pythagoras segt: dat het Serpent is ghegenereert vter merch van het rugge-been eenes dooden Menschen: het welc my dunckt t'anderen tijden in eenen Autheur ghelesen te hebben/ waer af ick dese twee Veerskens onthouden hebbe.

Sunt qui cum clauso putrefacta est spina sepulchro
Mutari credant humanas angue medullas.

Indien dit ghelooflic was het soude seer wel te pas komen: want ghelijc de doodt des Menschen van het Serpent ghekomen is/ alsoo werdt oock het Serpent gheboren door de doot vanden Mensche. Daerenboven is noch van noode te weten ende warachtich te noteren/ dat de straffen die Godt aen het Serpent verkondicht heeft/ haer van ghelijcken addresseren tot den Duyvel: Want Rupert. verklaert het met dese woorden: Onder den name vande Slanghe de welcke den Duyvel in-ghenomen heeft/ wort hy gheslaghen/ende die gene die door syne hovaerdije meynde den Alderhoochsten ghelijck te wesen/ wordt om syner booshevt wille gheoordeelt eens snoot schepsel (soo als hy ghesocht had) straffelic ghelijc te wesen. Op uwe borst zult ghy gaen/ seght

zeght hy/als oft hy wilde zegghen/ghelijck dit Kruyp-dier welckers boosheden ghy mis bruyct hebt/op synen buyck zal gaen/zoo zult ghy o Duyvel/aenghesien ghy eenen Gheest zijt met reden begaeft/u redelic verstandt altijdt swaer van dwaesheyt belasten/ende waer henen ghy u ghekeert zult hebben / zoo zult ghy uwe intentie nederwaerts verslijten/ende zult voor-langen contrarie wercken; Aerde/zegh ic/ zult ghy eten/ende den Hemel niet/dat is / niet de ghene de welcke inden Hemel verkeeren / maer de welcke Aerdtsch smaken / zullen uwe spijse wesen.]

Vers. 15. Den text verbolcht aldus: Ende ick wil vijantschap zetten, tusschen u ende den vvijve, ende tusschen uwen Zade ende haren Zade: dat zelve zal u den Kop vertreden, ende ghy zult hem inde verssenen steke. Voorwaer groote vijandtschappen / heeft de Vrouwe ende haren Zade / met het ghestachte deser Beeste/te weten / het Serpent. Het Zaet der Vrouwen is Jesus Christus die hier belooft wert / die het hooft van dit oude Serpent dat is den Duyvel ghebrijselt heeft / dat is te zegghen/hy heeft hem onder de voeten getreden/ende syn ghewelt ter neder ghelept. Oft wel schoon de Vrouwe metter daet niet altijdt het Hooft des Serpents vertreedt / zoo heeft sy ebenwel altijdt de heerschappije over hem. Want zoo de naeckte plante onder den voet der Vrouwen quame te raken de tandē des Serpents/ hoe weynich dat men hem het Hooft daer mede neder druckte/zoo zal hy terstondt sterven: het welcke men zoo haest niet en zoude konnen te weghe brenghen] door groote handt-boomen / houte oft ijsere hamers / noch door rapieren/hoe scherp-snijdende datse waren. Ter contrarien/ indien het gheviele dat het Serpent (twelc den Mensche zoo zeer is hatende / dat hy hem inde verssenen steect) met syne tandē quame te steken onder inde hollicheyde vande plante syns voets/ niet den Mensche sterven: Want zoo haest als het Fenijn van de vete het bloedt des Menschen aen ghetoert heeft/ zo verspreyt het hem door het heele lichaem/ alzoo doet het Serpent den Vijandt van syn nature / twelck den Mensche is/waer af Lucanus zeght:

Nobis

Noxia Serpentum est admixto sanguine pestis Lucan. lib. 9
Morsu virus habent, & fatum in dente minantur.

Nu zoo vele gheslachten der Serpenten alsser zijn/ zoo vele Fenijnen zijnder: zoo veel Ghedierten/zoo veel Schaden ende Dooden: zoo veel Coleuren / zoo veel Smerten. Resteert nu te verklaren wat dat het Vlammende Sweert ende den Cherubim beduyt. Het vlammende Sweert is de Sententie vā het Oordeel Gods: het wert vlammende ghenaemt / want zekerlicken het Oordeel Godts is als het Oordeel van de Vlamme des Vyers / wrake doende aen den ghenen die qualick ghcleeft hebben / als den Apostel zeght. Cherubim is 2. Thes. 1. 8
den naem van de Machten der Enghelen / die ghestelt zijn voor het Paradijs/ omme den wech te bewarē die daer streckt totten Boom des Levens / omme te beroeven / dat wy gheenen ingane mogen hebben tot het Coninckrijcke der Hemelen/zonder eerstelick door t'Vyer gepasseert te hebben/ende door den dienst oft ampt der Enghelen gheexamineert te zijn/want S. Paulus zeght:
Ende ist dat yemant op dit Fondament timmert Goudt, 1 Cor. 3. 12
Silver, kostelicke Steenen, Hout, Hoy, Stoppelen: eens yeghelicks vverck zal openbaer vverden: vvant den Dach zal het openbaren. VVant het zal door het Vyer gheopenbaert werden, ende hoedanich een yeghelicks werc is, zal het Vyer beproeven. Zoo yemandts werck blijft, dat hy daer op ghetimmert heeft, die zal loon ontfanghen. Zoo yemandts vverck verbrandt, zoo zal hy schade lijden: maer hy zal behouden vvorden, nochtans alzoo als door Vyer. Wat is het dat wy teghen dese woorden hebben voort te brenghen? En beteeckenen sy niet het Vlammende Sweert ghestelt zijnde voor het Aerdtsche Paradijs / beduydende dat de ghene die aldaer behooren inne te gaen / hier door moeten passeren / ende door het Vyer gheexamineert werden/ op dat sy met den Psalmist moghen zegghen:

Ghy hebt ons doorzocht, Heer ghenadich, Psal. 66. 5.
Ende beproeft alle ghelijck:
Alzoo men door dat Vyer ghestadich,
Dat Silver loutert vanden Slijck.

Ende-

Ende met recht werden de Engelen die aldaer ghestelt zijn Cherubim genaemt/ dat is te zeggen/ Volheyt des wetenschaps, omme dat sy de volle wetenschap hebben om te oordeelen/ wetende wat van een yeghelic van ons in het Boec geschreven staet/ dat is/ sy hebben in memorie gestelt/ al het goet ende quaet dat wy ghedaen hebben. Sy lesen daghelicx/ ende int eynde zullen sy verhalen al tghene dat in die boecken gheschreven is: waer af in Daniel gheschreven staet/ Ende de boecken werden op ghedaen. De plaetse aldaer dit Opperbanden houwende Hweerde is/ is alle sterflicke Creaturen onbeklimmelick: want de ghene die teghen den loop des Nyls hebben willen gaen/ om den oorspronck daer af te vinden/ zijn verhindert geweest/ ter oorzaken vande onverdragelicke Overighe Dampen/ dat sy die niet konden vinden ghelijck Lucanus zeght/ sprekende van de vijf Zonas des Hemels/ Nylum videre calentem. Leon Hebræus een Italiaensch Autheur/ een groot Philosooph in syn Philosophie der Liefde maect over dit ghcheele derde Capittel Genesis een Allegorische ende Morale sin ofte wtlegginge het welcke ic wt het Italiaens over ghezet hebbe als volght. Het Serpent is de vleeschelicke Lust/ die eerst de lichamelicke partije der Vrouwe verweckt ende bedriecht/ dit is het lichamelick te zegghen: als hy haer vindt eenichsins ghedeelt van het verstandt van haren Man/ wederstaende syne vaste ende strickte Wetten op dat sy inde vleeschelicke wellusten mochte swemmen/ ende op dat sy haer verduystert door de verkrijghinghe der hooveerdighe ende overvloedighe rijckdommen/ ende door de sinnelickheydt (twelck den Boom is der kennissen des goedts ende quaedts) haer vertoonende dat daer door hare ooghen zouden gheopent werden: dat is te zegghen/ dat sy zeer vele dinghen zouden bekennen van zulcker naturen als de ghene zijn die hy haer inden Boom der kennissen des goets en des quaets toonde/ ende die sy daer te voren niet en kende: dat is te weten zeer veel loosheden/ bedrogh ende kennissen behoorende tot de onkuysheydt ende ghierichheydt/ daer sy haer te voren niet mede en bemoeyden: haer zegghende datse

Dan. 7. 10.

Lucan. lib. 10.

Leon Hebræus.

Leest hier af oock by S. Ambrosius in den 42 Sendtbrief/ daer hy verklaert waerom Moses de wellusten des vleeschs ghefigureert heeft op de gelijckenisse des serpents. Siet oot den zelven Auteur int Boec vā t Paradijs/ Cap. 15.

Godt daer in souden ghelijck zijn: te weten/ inde over-bloedighe generatie. Want alsoo Godt onbegrijpelick is/ ende de hemelen voort-brenghende oorsaken zijn in het binnenste der Creaturen/ also soude den Mensche door middel vande ghestadighe vleeschelicke meditatien een groot gheslachte genereren: ende hier inne en liet haer de lichamelicke partije der Vrouwe niet alleenlick regeren ende leyden (ghelijc als het redelic is) door haren * intellectuellen Man/ maer trock hem oock inden modder der lichamelicke dinghen/ met hem etende vande Vrucht des verbodẽ Booms/ waer van terstont hare ooghen gheopent werden: niet hare intellectuelle ooghen (die als doen te meer ghesloten wierden) maer die vande lichamelicke sinnelickheydt/ aengaende de wercken des vleeschs ende der onkuysheyt: het welcke een oorsake was dat sy bemerckten datse beyde naeckt waren dat is te zegghen/ dat sy de onghehoorsaemheyt der vleeschelicke wercken/ door het verstant bedeckten: daeromme haer beneerstighende om hunne genererende leden te bedecken/ als beschaemt ende rebel zijnde tegen de reden ende wetenschap. Daer na zeght hy (te weten Moyses) datse terstont hoorden de stemme des Heeren/ ende verberghden haer/ dat is/ bekennende de Godtlicke gheboden overtreden te hebben/ so schaemden sy haer/ en consequentelick volghde na de sonde de straffe. Desghelijcks maeckt de heylighe Historie oock mentie van de straffinghe van elck int bysonder. te weten/ de straffe vant Serpent/ die van de Vrouwe ende die van den Man: vervloeckende het Serpent boven alle ander Dieren hem doende op synen buyc kruypen/ ende aerde eten syn leefdaghe/ vyantschap stellende tusschen de Vrouwe ende haer Zaet ter eender zijdẽ/ ende tusschen het Serpent ende synen Zade ter ander zijden: alsoo dat den Mensche het hooft des Serpents soude vertreden oft morsselen/ ende het Serpent soude dẽ Mensche inde versenen steken/ twelck is te zegghen/ dat de vleeschelicke lust des Menschen veel onmatigher is dan van eenich ander ghedierte. Ende dat het Serpent met den buyck op der aerden kruypt/ dat beteeckent/ dat hy syn herte tot de aerdtsche dinghen gheneghen maeckt/

* intellectueel werdt hier ghenomen door d'eerste oprechticheit ẽ het rechtsinnige vernuft onser eerster vooroudere voor de val: ende aldus moet het hier door ghaens verstaen worden.

maeckt / ende de Hemelsche is vliedende: ende alle syn leven eet hy slof / om dat hy hem moet voeden met de leeghste ende verachtste dinghen dieder zijn. Den Hare beteeckent / dat de lust des vleeschs de lichamelicke partije besmet ende bederft door overdaedt: waer van dan haren oorsprongh hebben vele onvolmaecktheden des lichaems / verscheyden siecten / ja oock verscheyden sorten des doodts: oock werdt door desen middel de lusten des vleeschs te niet ghedaen / verkrenckt / ende verliest hem door de ongetemperheyt der complexien ende siekten des lichaems. Aengaende de Vrouwe / die ghestraft wierdt met de veelheyt der smerten ende ontfanckenisse / ende in het baren van hare Kinderen met zuchten ende klaghen / ende dat haren wille den Man onderworpen is / ende dat hy haer Heere is: dat is te zegghen / dat het onkuysch leven syne in het lichaem causeert / dat alle syn ghewrochte jammerlick is / ende alle syn vruchten ende afkomste zijn vervult met pijne / arbeydt / ende quellinghe. Hy even wel de intellectuelle partije beminnende als haren Man / zoo blijft hy door t verstant over haer ghebiedende / om die te regeren ende matighen in de wercken des vleeschs. Hier na volght nu den Man / de welcke gehoor ende consent ghegeven hebbende in de woorden van syn Vrouwe / ende van den verboden Boom gheeten hebbende / werdt aldus ghestraft / Godt tot hem zeggende / dat de Aerde om synent wille vervloeckt was / met kommer ende arbeyt zult ghy u daer op gheneeren u leef-daghen / Doornen en Distellen zal hy u draghen / ende ghy zult het Kruydt op den Velde etē: int sweet uwes aenschijns zult ghy u Broot eten / tot dat ghy weder tot Aerde werdt / daer ghy van ghenomen zijt: want ghy zijt Aerde / ende zult weder tot Aerde werden. Het welcke ons beteeckent / dat de aerdsche dinghen tot het Intellectus vervloeckt ende hinderlick zijn: de Spijsen zouden hem pijnlick ende bedroeft zijn / dat is te zegghen / sy zouden de onsterffelickheydt deelachtich zijn van het sterffelick dingh / twelck de toekomste van syne aerdtsche wercken zoude verdrietich makē / ende zoude hem als Doornen steken: syn Spijse zoude het Kruyt op den Velde zijn / twelc een Spijse der

wilde

wilde Beesten is: om dat hy ghelijck als de zelve syn leven alleen in de sinnelickheydt ghestelt hadde. Ende indien hy Broot wilde eten / dat zoude zijn in het sweet syns aensichijns/bouwende ende arbeyt doende, dat is te zegghen / Indien hy menschelick: spijse ende gheen beestelicke wilde eten / oft menschelicke wer. ken doen/ zo zoude tzelve hem zeer swaer vallen/ter oorzaken van de contrarie woon-plaetse / die hy alreede ghewonnen hadde in de beestelicke sinnelickheydt. Hy zeyde hem oock dat alle dese quellinghen hem zouden aenkleven door de sonde/tot tijt toe dat hy weder tot Aerde keerde/daer hy af ghenomen was: om dat onder al de andere aert-sche sterflicke dinghen/hy alleen onsterflick gheschapen zijnde / zochte in aller manieren om dat hy weder tot Aerde mochte keeren / hem in de lichamelicke sonden wentelende. het welcke een oorzaecke was dat hy we-derom tot Aerde moeste werden/ ghelijc in het beginsel ghewe(e)st is / werdende den Dieren op der Aerden in sterflickheyt ghelijck. Waer inne aen te mercken staet/ de strasse ende vervloeckinghe van de ghene die te zeer hun eyghen sinnelickheden volghen. Daer na den Text vervolghende / zeght / dat Adam syn Wijf Eva noemde; een woordt twelck bedindt een veel-sprekent ende klappende Dier / ofte oock Vrouwe: zoo om dat sy Moeder was van alle beestelickheydt te verstaen/ het welcke hy noemde de lichamelicke Partije: door eenen ghemeynen name aen alle de andere wilde Beesten / daeromme / om dat sy de oorzaecke was die alle beestelickheydt in den Man dede groeyen ofte voort-komen: ende beteeckent dat Godt haer ver-standt middelende tzelve van contemplerende / is werckende ende ledigh gheworden / omme de wercken des lichaems te verstaen / heeft alsdoen beghonnen in haer verstandt de Konsten te stellen / ende haer die doende verstaen / heeft haer oock ghelëert Rocken van de Vellen der Beesten te maken / om haer daer mede kleeden / haer jaghende uit het Paradijs / omme de Aerde te bouwen / dat is te zegghen / beroofde haer van de contemplatie om het aerdtsche te verstaen/ haer even wel de machte latende om van den Boom

des levens te eten/ ende eeuwichlick te leven: tot welcken eynde de zelve Text zeght/ dat Godt in het Oosten des Paradijs stelde den Cherubim met den vlammenden Sweerde/om te bewaren den wegh tot den Boom des levens: waer inne de Cherubims beteeckenen de twee Enghelsche verstanden/ die den Menschen toegevoeght zijn. Ende het Sweerdt welcke sonder ophouden blichelende een groote klaricheydt ende glants van hem gheeft beteeckent de menschelicke Sinnelickheydt: de welcke hem wendende van het lichamelicke poocht te soecken den glants van het geestelicke Licht/ op dat sy ghaende door desen wegh/ uit het slijck hun moghen begeven/ende volgen den wegh tot den Boom des levens/ende leven in aller eeuwicheyt.]

Dus verre ... Hebreus.

Van de Doodt, ende dat Godt gheen Autheur van de zelve is.

Capittel IX.

NA dat onse eerste Ouders uit het Paradijs ghejaeght waren/ werden sy ghestelt onder de subjectie vande Sonde ende de Doodt/ ende door de zelve middel maecten sy alle haer ghelucsalicheyt hun mede onderworpen. Want de Doodt is alle Menschen ghemeyn ghelijck ghezeyt wert inde Wet/ Licet, in Codic. De pactis. ende alle Menschen moeten na den Lichame sterven. De Koninclicke Propheet David zeght/ Waer

Psalm 89. is yemandt die daer leeft/ ende de Doodt niet en siet?] voorwaer niemandt en is hier van uit-ghezondert.

Heb. 9.27. S. Paulus zeght/ Ende ghelijck den Menschen ghezet is eens te sterven.] Ende een Griecks Poëte zeght/

Bretois apasi casthanein opheiletoi. Dat is/

Al wat sterflick bevonden is

Moet noodich sterven zeer ghewis.

De Doodt (zeght S. Augustinus int Boeck teghen de Pelagianen) en is anders niet dan een berooving he des Levens/hebbende een naem ende gheen wesen/ ghelijck den Hongher ghezeydt werdt te zijn een ghebreck van Spijse/den Dorst ghebreck van Dranck/ de Duysternissen een afwesinghe des Lichts: alzo is de Doodt

maer

maer eenen naem by ghebreck van leven. Men kan de natuerlicke Doodt noch anders verklaren / haer noemende een scheydinghe des Lichaems ende der Zielen/ alsoo weet die van Plato beschreven/ ghelijck als Aulus Gellius mede zeght / Somatos cj psyches oialitis De Doot hebbende eenen naem zonder wesen/ en isser God den Schepper niet van / noch de oorsaecke/ noch den Autheur: want al wat God ghemaeckt heeft/ dat heeft wesen: welck woort VVesen begrijpt het ghene dat is/ ofte dat gheboren zal werden. Wel is waer/dat tot een straffe der Sonden God de sententie des Doots tegen den Mensche uytghesproken heeft: maer daer is zeer groot onderscheydt in een sententie des Doodts uyt te spreken/ ofte de oorzake van de Doodt te zijn. Godt (zeyt Salomon) en heeft de Doot niet ghemaeckt: ende en heeft gheenen lust aen het verderven der Levendighen: maer hy heeft alle dinghen gheschapen / dat het in wesen zijn soude: ende wat inder Werelt gheschapen werdt/ dat is goedt/ ende daer en is niet schadelicks in.] Ende op een ander plaetse zeght hy / Maer door des Duyvels nijdt is de Doodt inde Werelt ghekomen.] Den Duyvel van den Autheur der Sonde/ is Autheur van de Doodt/door de Sonde. Den Duyvel kan den Mensche tot de Sonde verwecken / maer hy en kan hem niet dwinghen daertoe te verwilligen. Adam konde hem wel ghewacht hebben te smaken van den verboden Boom der kennisse: Godt en wilde niet dat hy sondichde / consequentelick en wilde hy niet dat hy soude sterven: maer verlatende het Leven ende de Doodt aennemende / volghende synen eyghenen ende vrijen wille / heeft hy hemselven sterffelick ghemaeckt/ ende syn faute ende ongehoorsaemheyt is de oorsake van de Doot aller Menschen / ghelijck S Paulus zeght/ Daerom ghelijck de Sonde door eenen Mensche in de Werelt ghekomen is / ende door de Sonde de Doodt/ ende alsoo de Doot tot allen Menschen ghekomen is/ door eenen Mensche / in welcken alle Menschen ghesondicht hebben.] Wy en hebben van gheen zekerder dinghe dan de Doodt / even-wel den dagh ende ure der zelver is ons gantsch onbekent: wanneer/ op wat plaetse/

Noct. Attic. lib. 1. cap. 9.

Godt en is de Autheur des doodts niet.

Sapi. 1. 13.

Sapi 2. 24.

Leest hier af by Iustin. Martyr in syn Antwoorden op de Orthodoxe questie/ inde 32. questie.

Rom. 5. 12

ende wat doot datmen moet sterven / is in de wille / in de macht ende wetenschap Godts. Het is een salich ende profijtelick dinck voor alle Christenen / door een ghedurighe overdenckinghe de doot in ghedachten's te houden/ende daer dickwils op te dencken/ overmits de verghetinghe des doodts veroorsaeckt dat den Mensche in sonden vervalt / daerenteghen de over-
Syr.7.39. denckinghe der zelve houdt hem van de sonde. Wat ghy doet (zeght Iesus Syrach) daer bedenckt het eynde inne/zoo en zult ghy nimmermeer quaet doen.] Ende
Psal.77.6. den Psalmist, Ick ghedencke der ouden tijdt/der voorleden jaren. Ick dencke des nachts aen myn Snarenspel/ende spreke met mijner herten:mynen gheest moet naz oecken.] Plato zeght/dat het leven van eenen wijsen is een overdenckinghe des doots. Daeromme laet ons
Luce 21.36 waken ende bidden : want wy en weten de ure niet / in welcke de Heere komen zal/laet ons maken dat hy ons bereydt vindt om den bitteren dranck te drincken / die onse eerste Ouderen ons onderworpen ghemaeckt hebben.

Dat de boose Gheesten de toekomende dinghen niet en konnen voorzegghen, alzoo sy daer gheen kennisse van en hebben: ende dat sy de H. Schrifture verstaen.

Capittel X.

De heylige Engelen ende boose Geesten en kennen noch en weten de toekomende dingen niet wt hun zelven maer alleen door de wetenschap vanden eenigen Godt. Het is wel waer/dat de Engelen kennis hebben van toekomende dingẽ/ niet van hunne nature wegen/ maer van Godt / diese hun openbaert. De Duyvelen voorsien oock zomtijts tghene noch ghescheiden zal/ende dat langh te voren eer het gheschiet : twelck sy kunnen
Aristot.poli lib.1.cap.7. weten door de dispositie der hemelsche ende mindere Lichamen: gelijc de Menschen zomtijts door de Astrologie ofte Sterrekunst voorzegghen de onvruchtbare ende vruchtbare tijden, zoo als Thales Milesius door middel van de Sterrekunst voorzeyde de groote menichte der Oliven die int toekomende Jaer zouden zijn. Zomtijts voorzeggen de boose Geesten de toekomende

dinghen

dinghen alleenlick door ghissinge: zo dat van tghene sy voorzeyt hebben altijt het contrarie gheschiet. Daerom en moetmen hun geen gheloove gheven/ oft sy al schoon de waerheyt zeyden. Want sy zijn ghewoon de loghen onder de waerheydt te vermenghen / op dat sy te lichtelicker hunne valscheyt moghen persuaderen: ghelijckerwijs als de ghene die fenijn bereyden willen / tzelve vermenghen in wijn ofte meel/ op dat dit doodlic fenijn zoude bedect ende verborghen zijn onder de zoeticheyt: en dese boose Geesten verblijdē haer grootlicx/als sy de licht gheloovighe Menschen alzo kunnen bedrieghen/ door loghenen van de voorzegghinghe der toekomende dinghen. Ghelijck int eerste Boec der Coninghen ghe- 1. Reg 22.
schreven staet / dat eenen boosen Geest willende Achab 22.
den Coninck Israels bedrieghen / tot den Heere zeyde/ Ick wil uytgaen / ende wil eenen valschen Gheest zijn/ in alle sijner Propheten mont.] Soo dat de Propheten Achabs door den Gheest der loghenen onderrecht zijnde/ hem verzekerden dat hy de victorie teghen de Syriens vercrijghen zoude; ende evenwel wordt Achab noch in dien strijt ghedoot/na de prophetie vanden waren Propheet Micha. Porphirus zeght / dat de Goden dicwils liegen/ende dat de kennisse der toekomender dingē niet alleen bedeckt voor de Menschen is/ maer zeer onseker voor de Godē zelve. Nu ic en achte de Goden der Heydenen daer vā Porphirus spreect/niet anders dan boose Gheesten te zijn:het welc ooc zelfs beteekent den name Beelzebub, twelc te zeggē is God oft Heere der Vlieghen, welckers Afgod by de Accaroniten aenghebeden wert. Daerenboven hebben de Duyvelen de kennisse der H. Schrifture/ghelijc int Euangelium blijct/ alwaer verhaelt wert dat den Satan onsen Salichmaker voerde inde H. Stadt/ hem stellende op de Tinne des Tempels/ende zeyde tot hem/ Indien ghy Gods Sone zijt/ Matt. 4. 6.
so werpt u zelven nederwaert: want daer is gescreven/ hy zal sijnen Enghelen bevelen van u/en sy zullen u opde handen draghen / op dat ghy uwen voet nerghens aen eenen steen en stootet.] Welcke by-brenghinghe der Schrifture den Satan ghenomen had uyten 91 Psalm Davids. S. Athanasius vertelt/dat S. Antonius dē Heremijt

op eenen tijdt tot syne Religieuse Broederen / by hem vergadert zijnde / seer veel listicheden der boose Geesten ontdeckende / alwaer ghesept heeft van haerheden / en hebben oock haren onreynen mont (o dermis daer!) sy misbruycken de H. Schrifturen. Als wy lesen / antwoorden sy dickwils als eene Echo op de leste woorden: over vele nachten so hoorde ick haer voor my singhen / ende als sy also met malkanderen songhen ende kouteden / na 't vertreck der Woorden ende stupte nu-men. } Door dese woorden van den goeden Personagie S. Antonius is blijckelick dat de onreyne Gheesten de H. Schrifture verstaen: maer die toe-eyghenende tot een quaet ghebruyck / welck wel weten sy nietwesende.

☙ Dat Orpheus, Homerus, Pythagoras, Plato ende andere oude Philosophen ende Poëten de Boecken van Moyses ghelesen ende vele dinghen daer wt ghetrocken hebben.

Capittel XI.

MEn bevint niet datter yemant voor Moyses ghe-weest is die eenighe dinghen in gheschrifte heeft naghelaten / ten ware dat het Abraham ende Enoch ghewest waren. Hunne wijsheydt heeft Moyses als hunnen wettelicken Erfghenaem t'eenemael in syne Boecken begrepen ende by een vergadert / daer hy noe-ghende t'ghene hy wt den mont des levendighen Godts ghehoort hadde / door de openbaringhen die hem daghelicx vertoont wierden. Ende namaels doen Pythagoras ende Plato in Egypten de wetenschappen leerden / so wilden sy eerstelic studeren inde leeringe van Moyses, wiens name op dien tijdt in het ghantsche Egypten in een zeer wonderlicke vermaertheydt was / ende wt syne Boecken hebben sy ghenomen het verstant van Godt / te weten / van de eerste oorsake. Na welcken Numenius Pythagorist in syne Boecken ghestelt heeft verscheyden dinghen van de leeringe Moyses, als Basilius de groote ghetuyght: de zelve Numenius zeyde oock / dat Plato zo ghantsch met Moyses accordeerde / dat hy dien zelven scheen te wesen / sprekende inde Griecksche sprake. Clemens Alexandrinus ende Eusebius zegghen dat de

Heydenen

Heydenen hare meeste verborgentheden van de Joden ghenomen hebben / ende de zelve bedeckt ende omme-wonden met haer Fabulen. De Fabel van Deucalion is ghenomen uit de Historie vande Zundtvloet: de Ver-[illegible] van Phaeton, is van den [illegible] ganck ofte de afwijckinghe der Sonnen / die der was ten tijde van Ezechias. Die contempleren wil over de bouwinghe des Torrens van Babilonien, die Nemroth ende de syne bouweden / meynende daer door ten Hemel te klimmen ende die te genaken / dat zal hy vinden onder een zekere Allegorie die zeer breedt beschreven is van Homerus onder de Fabel van de Reusen Otus ende Ephialtes de Sonen van Imiphildeus, waer van hy de wonderlicke grootte en hooghte beschrijft / dese wilden den Bergh Ossus op den Bergh Olympus stellen / ende van Pelion op Ossus. De Sulmonischen Poeet Ovidius heeftet uit gheleert / t'ghene dat hy van het beghin ende de scheppinghe des Werelts beschrijft. Homerus, Hesiodus ende Linus en hebben van niemant anders ontleent t'ghene dat sy ghesonghen hebben tot heylichmakinghe vanden Zevenden Dagh, dan van Moyses. Dese hebben beschreven den Ouderdom ende de gulde Eeuwe van Saturnus, t'welcke ghenamen [illegible] van den gheluckighen Staet daer Adam eer hy sondichde inne was. Een langhe tijt voor dese heeft Orpheus zeer vele gheleert uit de leeringe Moyses, zelfs in het Boeck dat hy ghemaect heeft van het heylich Woort / bekent hy dat hy uit de Mosaysche Tafelen ghenomen heeft / het ghene hy singht (van Godt die alleen van Moyses den Chaldeer bekent is) in dese Veerssen die door Franciscus Georgius in syne Harmonie des Werelts in het Latijn zijn overghezet / waer van den inhoudt is als volght:

Homerus in de Dolinge van Ulisses in het elfde Boeck.

Een volkomen Godt is, die't alles heeft gheschapen,
Die't alles onderhout, die gheen voetsel gaet rapen:
Maer heeft al in sich zelfs: die maer door het verstant
Begrepen en ghesien wordt, [illegible]
Die noyt eenigh quaet by de menschen ghingh invoeren:

En zonder wien oock gheen ander is, noch kan roeren.
Ziet het vrij alles aen, op dat ghy op der aerdt
Te beter hem mooght zien, u ooghen vrij verklaert.
VVant zoo veel my aengaet, ick zie hem sterck te wesen,
Aen sijn voetstappen hier: oock zie ick sijn hant ghepresen,
Maer dat ick hem zoud' zien, wie en wat dat hy is
En kan ick gheensints doen, want het onmogh'lick is,
Om dat hy zit inden Hemel zeer hoogh verheven:
En daer is oock gheen mensch die in sijn gantsche leven
Hem heeft ghesien, dan een Chaldeer, die nu leeft
In s' Hemels gouden Stoel, daer hy sijn woonplaets heeft
VViens rechterhant sich streckt tot aen d'uyterste palen
Der Oceaensche zee: voor wien de Berghen dalen
Schuddende met ghedruys, en hoe swaer datse zijn
S'en kunnen draghen niet sijn Majesteyt divijn,
Die inden Hemel hoogh sijn woonplaets heeft bereydet,
En nochtans nimmermeer van d' Aerde hem af scheydet:
Die het begin is, en het middelste van al,
En t'eynde alles dinghs, hier in dit aerdtsche dal.
In al dees dinghen goet zijn wy vast onderwesen,
En oock ingheplant van ons Voor ouders ghepresen:
Die heeft Godt veel eertijdts ghegheven dees wijsheyt
In twee tafelen goet beschreven met bescheyt.

Eenighe zijn van opinie gheweest/ dat Orpheus door den Chaldeer; Noah heeft verstaen: andere meynen/ Enoch; ende de Platonisten, Zoroastres, die een Sone van Cham is gheweest: maer aen gheen van dese en zijn de Tafelen der Gheboden ghegheven/ maer alleenlick aen Moses.

Allegorie ofte verklaringhe over de beschrijvinghe van Caron, den Veer-man ofte Schipper der Hellen.

Capitel XII.

Seneca

SEneca in syn Tragedie vã Hercules Furiosa, brengt daer inne Theseus, de welcke aen Amphitrion vertelt het ghene dat hy inde Helle ghesien heeft / ende beschrijft Caron even ghelijck als hem Virgilius int seste Boeck syner Æneidos beschrijft: alzo hadde hem oock Polignotus afghescheldert in een Tafereel twelck hy stelde in den Tempel van Apollo, zoo Pausanias vertelt. Bocatius willende de figuer van Caron wtlegghen ofte verklaren/zeght dat daer door moet verstaen ende beteeckent werden den Tijde, die een Soon van Erebus ende den Nacht is. Nu Erebus wert genomen voor den secreten raet des Gheests Gods/ van welcke den Tijde ende alle andere dingen gheschapen zijn: ende de Nacht was de Moeder van Caron: want eer dat den Tijdt in wesen was/zo en wasser noch geen licht/welc ghemaect werdt in duysternisse/ ende wt duysternissen quam het voort. Caron wert daer na inde Helle ghebracht/overmidts dat de ghene die in den Hemel zijn gheenen Tijde (twelck Caron is) van noode hebben / ghelijc wy sterflicke Menschen die het leeghste deel des Werelts bewoonen/twelcke (indien wy om hooghe willen sien) wy met recht moghen zegghen de Helle te zijn. Caron voert ende brenght de sterffelicke Menschen van de eene zijde der rivieren tot de andere/ dat is als wy gheboren zijn/ zo ghelept ons den Tijdt tot de doot/ ons doende overvaren de riviere Acheron, twelck zoo veel te zegghen is als Zonder blijschap, om dat wy ons broos ende verganckelick leven in onTallicke ellendicheden verslijten. Hy is out/maer nochtans sterck fier ende moedich, om te betoonen dat den Tijdt door lanckheydt van jaren syne krachten niet en verliest: hy heeft een swert ende vuyl kleedt / twelck beteeckent / dat terwijlen wy den Tijdt onderworpen zijn / wy en doen gheen werck ende en bemoeyen ons met gheen ander dan aerdsche ende verganckelicke dinghen/ die vuyl eñ besmet zijn in vergheleijckinghe vande Hemelsche / maer na wy met alle onse begeerten behooren te verlanghen. Maer dit broos kleet des sterflicken lichaems daer wy mede bekleedt zijn / decht in alsulcker manieren het licht der redenen/ dat wy zijn als blinden gaende door de Helle deses

Werelts/alleenlick door de sinnen ende duysent ongheregheldde lusten gheleydt werdende. Daeromme en moetmen hem niet verwonderen/dat wy altijt met zoo vele quaden omringht zijn/ die haer vertoonen alzoo haest als onse Zielen in de Helle van dese onse Werelt nedergedaelt zijn/ende haer in de sterffelicke Lichamen verberghen. Aldus machmen oock verklaren het ghene dat Virgilius zeght/ beschrijvende de Helsche Furien/ die aen de Poorten der Hellen zijn/ in het zeste Boeck synet Æneiden.

Verborghen beteyckenisse des Lichaems Helisei, ende van den Dooden die verrees in het Graf van desen Prophete. Vande Allegorien, ende hoemen die ghebruycken moet.

Capittel XIII.

2. Reg. 13. 21. [In het tweede Boec der Koningen staet ghescheven/ Ende het begaf hen dat sy eenen Man begroeven: doe sy nu de Krijghs knechten * zaghen/wierpen sy den Man in † Elisa Graf: ende doe hy daer in quam/ ende het gebeente Elisa aenroerde/ wert hy levendich/ ende tradt op syne voeten.] Dese historie begrijpt in sich een figure op onsen Heere Jesus Christus/ ende onder de ‡ superficie der zelver is een groote gheheymnis verborghen. Heliseus doot/is verborghentlic Christus die voor ons ghestorven is: de Krijghs knechten ofte Roovers der Moabiten, beteyckenen de boose Gheesten ende Sonden des Werelts: de Mannen die dese Moabiten ghesien hebben/ende het doode lichaem in het Graf van Heliseus ghewporpen hebben/ beteyckenē de Apostelen/welcke de Salicheyt des Menschen voorsien hebben/ teghen de boose Gheesten ende de Sonden/die het doode Menschelicke gheslachte/in het Graf Christi ghedoken hebben/ dat is te zeggen/in het Water des Doopsels; om dat het Water des Doopsels het Graf Jesu Christi is/ met het welcke wy drymael bespreenghet worden/ ter oorzaken dat Christus dry daghen in het Graf gheblebben is: waer van S. Paulus tot den Romeynen spreeckt/ Zoo zijn wy dan met Rom. 6. 4. hem begraven door den doodt in den Doop.] Door

* Der Moabiten.
† of Helisei.
‡ Superficie is de blackheyt ofte de hpeetheyt die haer uytwendelick toont aen alle ding.

den dooden Mensche / den welcken het ghebeente van Heliseus aenraeckende verrees uyt den doodt ende hem op sijne voeten stelde; werdt verstaen het ghene den selven Apostel verhaelt aende Colossensen int tweede Capittel. Nu aldus mach-men dierghelijcke ende andere Allegorien ghebruycken / nochtans seer voorsichtich ende soberlick / sonder datmen de selve niet allegaer en verlaet: want sy zijn seer aenghenaem / vermakelick / ende gheschickt / als sy maer wel ende recht toe-ghe-eyghent ofte ghebruyckt worden. Ende waerlicken de Oude vaders hebben daer ghenuechte in ghenomen / [illegible] te veel: ende wy sien oock dat tselve in de H. Schrifture ghebruyckt werdt: want in het Euangelium is onsen Salichmaker Jesus Christus verghelecken by Salomon, Ionas, ende by het Metalen-Serpent dat Moyses door het bevel Godts in de Woestijne op-ghe-recht hadde. Ick verswijghe noch het ghene dat Sinte Paulus tot de Galaten verclaert van Isaac ende Ismahel, ende dat hy gheseyt heeft dat Sara ende Hagar de twee Testamenten ofte Verbonden waren; daer hy [illegible] door den Bergh Sina tvolck der Hebreen, ende de Stadt van Ierusalem de Christelicke Kercke. Maer [illegible] de Allegorien niet [illegible] / [illegible] de selve sonder eenighe voorsichticheyt [illegible] hoe wel het alle Predikers ende [illegible] gheoorloft [illegible] is / hun selven door [illegible] van imaginatie voor te stellen / al het ghene [illegible] bequaem te wesen: mits dat het selve den [illegible] des gheloofs niet af en wijct / noch met de heylighe Schrifture niet en verschillet. Nochtans en mach-men dat [illegible] aldaer niet [illegible] seker Argument / noch vaste ende bondighe redenen om de [illegible] ghelooofs daer mede te bevestigen. Daerom is het dat-men hier in [illegible] met voorsichticheyt [illegible] de Allegorien in de H. Schrifture begrepen [illegible] want de selve zijn in het-ghene [illegible] ghen Ghe[illegible] eenich dinck te [illegible] ghe-[illegible] daer af te gheven. Ende [illegible] de an-dere [illegible] den gheest des Menschen [illegible]

kinghe

[illegible] weent/ hoewel dat het is met Godtvruchticheyt ende een ghezont oordeel/ niet teghenstaende om dat het menschelicke inventien zijn / zo zijn haer besluyten ende Argumenten krachteloos ende van gheener weerden: want de Menschen die aldaer de Inventeurs van zijn hoofden hun zelven daer inne bedrieghen/ ende door dien middel wederom andere bedrieghen. In dese orden en stelle ick oock niet de Allegorien die voortijdts ghestelt ofte ghemaeckt zijn door de heylighe Doctoren der Kercken ofte andere Outvaders dien de heylige Geest die in-ghegheven heeft. Ende daeromme moghen ende behooren wy ons daer mede te behelpen in onse opbouwinghe ende tot onser salicheyt.

VVytlegginghe van den Droom van Nebucadnezar.

Capittel XIIII.

Daniel.2.

NEbucadnezar anders oock ghenaemt Nebuchadnezar Koninc van Babylonien, zach in eenē Droome een zeer groot Beelt/ de glorie daer af was hooch/ ende hadde tghesichte verbaerlijck: syn hooft was van goude/ syne borst ende armen waren van zilver / synen buyck ende lendenen waren van koper / syne beenen waren ijseren / syne voeten waren eens deels ijseren ende eensdeels leemen: Hy zach daer na/ dat eenen steen daer af ghehouwen werde (van eenen Berch) zonder handen/ ende neder-dalende vermeerderde tot zulck een hooghe dat sy door het gewelt van haren val het Beelt verpletterde ende tot stof vermaelde. Daniel seyde dit Beelde uyt ende seyde daer af de beteeckenisse in de tegenwoordicheyt des Koninckx/ ghelijck als het int tweede Capittel syns Boecks verhaelt is. Maer ziet hier een uytlegghinghe die veel breeder ende grooter is. Het Beelde beteeckende de Monarchien des werelts / het hooft van gout/ het Koninckrijcke der Assyriers: de borst ende armen van zilver/ het Rijcke der Perssen: den buyc ende de lendenen van koper / de Monarchie der Griecken: het resterende twelck van ijseren ende leem ofte aerde was/ den Staet ende regeringhe der Romeynen. Den Steen is Jesus Christus / de welcke dalende van den heylighen Berch / alle Koninckrijcken ter neder leyt/

Wtlegginge van t'Beelt dat Nebucadnezar in sijnē Droom zagh.

ende

nae de zelve tot niet maecte. Hier door blijckt het/ dat wy inden lesten ouderdom ofte eeuwe zijn / ende datter weynich tijdts zal resteren van nu tot der tijdt dat de werelt zal vergaen ende eyndighen/ alle de Coninckrijcken alreede ghepasseert ende de Prophetien vervult zijnde: twelcks men (zo vele als wy konnen oordeelen) door goede redenē kan begrijpen. Eerstelic/ alle deucht is op het hoochste/ende alle ondeucht is op het werrste: ten tweeden/ wie heeft oyt de Theologie soo verhoocht ghezien als sy hedensdaeghs is? De Philosophie / de Musijcke/ de Wapenen/ de Beelt-snijdinghe/ de Schilderije/ ende de welsprekentheyt zoo gemeyn alsse nu is? ende de kinderen zoo haest volmaeckt? En siet-men niet dat de Menschen niet meer oft immers zeer weynich komen tot den ouderdom van hondert jaren/ ende dat een achthien jaren eenen Jonghelinck beter ghefatsoeneert ende niet loos heydt voorzien is / dan hy voortijdts tot syn dertich jaren was? Ick en zoude de reden niet kunnen zegghen waeromme de Menschen nu korter tijdt op der Aerden leven/ dan dat haer quaet regiment/ onghescicktheyt/ en de boosheydt daer af de oorzake is / ofte oock dat Godt het eynde der werelt wel voorzeen / het welcke allegader is voorzegghende tzelve na by te zijn. Nu laet ons wederom tot ons oude propoost komen/ ende noch een andere Allegorie oft verklaringhe over den Droom van Nebucadnezar gheven. Het Beelt is de werelt die wy bewoonen/ waer inne het meestendeel der sterflicke rijck/ edel/ ende machtich ghenoemt werden / het welck door het gouden hooft behoort verstaen te werden: het zilver klaer-blinckende ende van gout ghelapt / is de gheleertheydt der Menschen die-men Wijse noemt: door het koper moet verstaen werden/ alle konsten die gheinventeert ende ghevonden zijn tot bequaemheydt des menschelicken levens: de voeten van yser ende leem mach-men zeggen te zijn onse quade verroeste wercken: Den nijt/ vyantschap/ ende heymelicken haet die in onse herten zijn/ ende de verhardinghe int quaedt doen: ende ons vleesch leven twelck van Aerde is / regeert ende draeght dese gantsche Massa/ desen Aerdschē roof heeft alle dien last

op

op hem: maer Godt de Heere zal vanden Hemel doen neder dalen desen kleynen Steen / dese zegghe ick / die zoo groot wert / ende met sijn tweede toekomste zal hy alle menschelicke Staten ter Aerden werpen / ende zal in den lesten dach oordeelen het gout / zilver / ende alle de resterende wercken onses levens.

VVat dat den Staet ende de Republijcke der Ioden is gheweest zedert den tijt van Moyses, Iosua, ende de Rechters van Israel: Item, hoe dat de daden van dese Rechters figuerlicker wijse op Christum zijn duydende. Ende van het voordeel ende de grootachtbaerheydt der Stamme Iuda boven de andere Stammen Israels.

Capittel XV.

Daer zijn drijderley Regeringe/ te weten/ Monarchie, waer inne al de heerlickheyt des staets in eenen opperste Heere. Aristocratie is een Ghemeynte die gheregeert werdt door de edelste en beste Lieden gelijc nu ter tijt te Venegiē gebruyct wert. Democratie is eē Regieringe/ wanneer tot des Overheyts bedieninghe uit gemeene volc verkoren

GOdt is gheweest den waerachtighen ende eyghen Koninck van het volck ende gheslachte der Ioden: want hy alleen heeft de opperste macht daer over ghehadt/ niet ghelijck als over de andere Natien/ maer in alzulcker manieren dat hy door sijn ghebodt ende met sijn woordt den gantschen Staet der Israeliten gheregeert heeft: het welck hy beloofst hadde te doen int 18. Capittel Exodus, zeggende: dat dit volc sijn principael Koninckrijc zoude zijn. Maer alzoo dat hy hem oock met menschelicke middelen heeft willen behelpen. Eerstelic heeft hy haer met alle nootzakelicke dingen door sijnen knecht Moses voorzien: daer na door Iosua terwijlen sy int leven waren. Dese hadden den last der Princē/ ende overleden wesende / Godt wilde alzulcke Authoriteyt ende Macht gheven aen Personagien onder sijnen volcke die de principaelste ende excellentste waren. Ende alzulcke werden dan ghekoren die vanden Raet/ waer af de Deuchden ende excellente Conditien verhaelt zijn in Exodus ende Deuteronomium: want de Wetten des Heeren en lieten niet toe dat yegelic zonder onderscheyt tot alzulcke lasten zoude gheroepen werden. Als wy dit dan considereren/ zoo zullen wy in dit volck der Ioden zien eene forme van Aristocratie Mits ter oorsaken dat het niet gheoorloofft was eenighe groote dinghen te onderwinden / zonder eerst het Advijs vande Ghemeynte daer over

hier ghehoort te hebben / zoo moghen wy om dese oor-zaken / met goet recht oordeelen / dat dit mede eene Democratische Republijcke gheweest is / die geduert heeft tot den tijt van Saul eñ David die hare eerste Koningen waren. Den Staet van der Israeliten was ten aenziene van God een Koninckrijcke / ende niet te genstaende was het oock den Staet van een Aristocratie ten aenziē van den Raedt ende principaelste Personagien. Want in hare verkiesinge en werde geen oogh meer op hunne rijckdommen ghenomen / maer alleenlick op de deucht ende Godtvruchticheyt. Ende om datmen in de zaken van grooter Importantien het Advijs vande Ghemeynte (die men de zelve voor-droech) begheerde te hooren / zoo moghen wy zegghen dat het een Democratische Republijcke was. Daerom is het openbaer ende kennelic genoech dat de Administratie ende Regeringe van den Staet der Israeliten ghemaeckt was uit dry sorten van Regeringhen. Nu om dat / wanneer veel de Gemeynte regeeren / ende datter groote ende gewichtige affairen over komen / alsdan op dat het ghene dat ghedaen moet werden / te haestiger zoude voort gaen ende gheeyndicht werden / zo moeter eenen verkoren werden die de opperste Authoriteyt heeft. Om deser oorzaken werden by de Romeynen de Keysers ende Dictateurs verkoren. Van ghelijcken wanneer de Israeliten zeer swaerlicken door hare vijanden ghedwonghen werden ende dat Godt haer wilde verlossen ende in vrijheyde stellen / zoo verweckte hy dicwils door sijnen H. Gheest eenen Man / de zelve alsdan onderrechtende ende versiende met Heroijcke deuchden / met stercte des lichaems met de kunst der oorlogen / ende met alle andere noodige eñ uitgelesen gaven / eñ door den middel ende regeringe des zelven werde dan de Gemeynte van de Tyrannen verlost. Maer om dese vergheliickinghe der vreemde Natien ende de Israeliten veerdich te maken / zo moetmen dese differentien aenmercken / te weten / dat de Keysers ende Dictateurs door menschen ghenaemt ende verkoren werden. Maer de Rechters der Hebreen eñ worden tzelve te zijn niet verklaert door de electie vande stemmen der Menschen / maer door een inspiratie ende bevel

werde: ende Democratie is teghen de Aristocratie: alzulck eene Regeeringhe hebbē nu de Switsers: eñ de Gemeynte der Ioden is uit dese drye derley Regeringē tzamē gesmeet.

bevel van Godt / ende en mochten eyghentlick gheen
Capiteynen/ noch Koninghen/ noch Heeren ghenaemt
werden. In dese verkiesinge en wert niet geconsidereert
op de afkomste / stamme ofte successie / ghelijck-men
desgheliicks oock gheen acht en nam op het een ghe-
slachte/huys oft familie/maer als op het ander. Waer-
en-boven en wert hier inne niet verzocht de verkiesinge
der Menschen noch het consent des volcx / welcke din-
ghen allegader by de menschelicke Republijcken ghe-
woonlicke plaetse hebben/maer Godt in dese syne Ge-
meynte ordineerde tot Rechter den genen die hy wilde
dat inde affairen zoude presideren. Dat meer is/het is
noodich dat de gene die door electie der menschen ghe-
roepen werden/ eerstelick voorzien zijn met machte ende
excellente deuchden. Maer alle die Godt tot Rechters
en Beschermers der Israeliten gestelt hadde, hoewel sy
som-wijlen grof / onbequaem/ende van naturre weghen on-
gheschickt waren/zoo maecte hy die terstondt dat sy de
excellentste doorluchtichste/ende vermaertste Mannen
Iudic.2.16 waren die-men zoude konnen vinden. Dit werdt ghe-
tuyght in het Boeck der Rechteren alwaer gheschreven
Veers.18. staet: Wanneer dan de Heere Rechters op-weckte/ die
hen holpen uyt der Roovers handen.] Ende een weyn-
nich daer na isser noch by ghevoecht: Wanneer hen
dan de Heere Rechters verweckte / zoo was de Heere
met den Rechter/ ende hielp hen uyt der vijanden hant/
zoo langhe als den Rechter leefde.] Daerom-boven dat
het alzoo zij dat eenwylen haren last ghedueert heeft/dat
sy de Israeliten niet vermeestert noch overheerscht
hebben / ende dat sy alleenlicken een vermaerde Au-
thoriteyt ghebruyckt hebben/ met raedt ende arbeyt tot
de feyten des oorlooghs/ dat werdt ghetuyght door het
ghene dat Gedion (na dat hy teghen de Madianiten vic-
Iudic.22.8 torie verkreghen hadde) niet en wilde over Israel reg-
eren / hoe-wel het hem ghepresenteert werde: want het
volc zeyde tot hem: Weest een Heere over ons / ghy
ende u soon / ende u soons soon.] Door dese woorden
gaven sy het Koninckrijcke niet alleenlick aen hem/maer
oock aen syn gheslachte / het welcke hy gheensins en
wilde accepteren/ maer antwoorde haer alzoo: Ick en
wil

wil geen Heere over u zijn/ ende mijn soon en zal oock geē Heere over u zijn/ maer de Heere zal Heere over u zijn.] Ende in het eerste Boeck Samuelis werdt verhaelt dat 1 Sam. 8.7.
God tot dē Prophete zeyde/ Want sy en hebben niet u/ maer mij verworpē/ dat ic geen Coninc en zal over hen zijn.] Zo is het dan blijckelick/ dat dese Rechters noch Coningen noch Heeren der Israeliten waré. Het is wel waer/ dat de Rechters van Godt ghestelt zijnde/ Israel altijt verlost hebben vande ellenden waer mede sy verdruct werden: maer de Coningen onder wiens handen dese Republike verbastaert is/ en hebben dit volck niet altijt in vrijheyt onderhouden/ maer hebben tzelve dickwils verstroyt ende verworpt/ ende eyndelicken ist zoo verre niet haer gekomen/ datse allegader zijn ghevanckelic wech ghevoert. Derhalven zo was den Staet der Ioden in veel grooter bequaemheyt ende voorspoet inden tijdt der Rechteren dan onder de Coninghen: niet dat God daeromme tē tijde der Coningen dit volc niet gheregeert noch te gheboden heeft: maer dit wert gezeyt, om datter ten tijde der Rechteren veel blijckelicker was datter Godt was die haer regeerde. Eñ voorwaer hoewel dat dit volck inden tijdt der Rechters zeer dickwils door de vreemde Tyrannen verdruct waert/ ende zulcx om dattet hunne sonden verdienden/ zoo en is evenwel het volck dien tijdt ghedurende nimmermeer in ghevanckenisse wech ghevoert. Ende om deser oorzaken wille/ mochte desen ouderdom wel de gulde eeuwe ghenaemt werden. Men moet oock aenmercken datter zeer weynich goede ende ghetrouwe Coninghen gheweest zijn/ ende dat de Rechters byna allegader goedt waren: want na dien sy (als menschen zijnde) zomtijts ghevallen hebben/ zo moeten wy evenwel gelooven datse wederom op den rechten wech ghekeert zijn. Daer van haer gheeft Iesus Syrach in syn Boec der Wijsheyt ghetuyghenisse/ ende S Paulus inden Zendbrief tot den Hebreen spreeckt daer van aldus/ Want de tijt zoude my begheven/ zoude ick vertellen van Gedeon, ende Barac, ende Samson, ende Iephte, ende Samuel; &c.] Ende dit waren allegader Rechters in Israel/ de welcke hier door den Apostel ghenoemt werden met de andere Syra. 46. Heb. 11.32

heylighen / die excellent ende woonende in het gheloobe zijn geweest. Ic zal hier noch by voegen dat de Israeliten dickwils veel sonden begaen hebben / waer over sy met eene rechte straffe ghecastijt zijn geweest: maer als sy hun wederom tot God bekeerdē met berou van hare sonden ende afgoderijen / zoo heeft haer Godt barmhertichept ghedaen / haer wt hunne ellendicheydt door de Rechters verlossende. Nu / om te verklaren hoe dat de daden der Rechters moghen ofte behooren overghedraghen te werden tot Jesus Christus / ende hoe de zelbe ons Christum verklaren ghelijck de andere heylighe Boecken doen / zelfs oot dat Christus werr ghezept te zijn het eynde ende besluyt der heylighe Boecken / zoo zal ick hier by brenghen het ghene dat Origenes zeght / te weten / dat alle wercken Godts in haerzelven groot zijn / maer alsmen een vergheliickinghe maeckt van het eene teghen het ander / zo moghen de zommighe kleyne ende andere wederom groote genaemt werden.] Ende voorwaer als wy in ons zelben overdencken de wonderwercken die Godt in de Woestijne ende in het vertrecken wt Egypten ghedaen heeft / zoo zijn sy inder waerheyt groot: maer indien wy tzelve dan willen verghelijcken teghen de liefde die Godt dese Werelt ghedraghen heeft / dat is / het menschelicke gheslachte / ende dat hy om haren't wille synen eenighen Sone heeft overghelevert / zoo zullen wy oordeelen dat dit een veel grooter zake is / ende de andere boven-verhaelde kleyn zijn. Maer om dat inde ghantsch groote dinghen de kleyne mede begrepen zijn / want sy zijn een ghedeelte van de groote / ghelijck als het tweede ghetal begrepen is in het derde / ende het derde wederom in het vierde / desghelijcks de byzondere verlossinghen des volcks die inden tijt vande Rechters gheschiet zijn / alzo sy begrepen zijn in de hoochste verlossinghe des menschelicken gheslachts door Jesum Christum / alzo verklaren ende beteeckenen sy ons de zelbe salichept ende verlossinghe / als de schaduwe ende afbeeldinghe daer van zijnde: boven dien oock dat sy Christum zelve tot een Autheur Autheur hebben: want voortijdts heeft hy de Hebreen door middel vande Rechters verlost / ende daerna heeft

hy

hy door hemzelven alle Menschen verlost. Ende ghelijckerwijs als de ellendicheden deses levens/ te weten/ het verlies des goets/de ballinghschappen/ de wonden ende de tormenten/zeer swaer ende moeyelicke dinghen des vleeschs zijn: maer alsmē de zelve dan zoude willen verghelijcken teghen de gramschap Godts / ende de eeuwighe doot die wy door onse sonden verdient hebbē/ zo werden sy met goet recht kleyn gheacht/ dewijle dat dese dinghen zijn de aldersvvaerste ende pijnelickste om te verdraghen. Hierom dan terwijlen wy bemercken hoe de Ioden van hunne uytwendighe ellenden ende iammeren zijn verlost ghevveest / zoo moeten wy daer teghen weder ghedachtich zijn de uterstē ende aldergrootste straffen waer van Jesus Christus door syne uytnemende goedtheyt ons verlost heeft. Ende als wy lesen dat de kinderen Israels zoo dicwils uyt haer quellingen verlost werden door de Rechters/ dat zelve wyst ons schier met den vingher aen op Christum/ daerinne hy van de doodt verresen is: ghelijckerwijs daer door oock beteeckent wort de laetste opstandinghe der Heylighen/ waer door sy ghantschelick verlost zijn van alle quellinghen ende kranckheden/ door Jesum Christum onsen opperstem Middelaer ende Rechter / ghesproten na den vleesche uyt de Stamme Iuda, welc Huys ende Stamme met een zeer groot ghetal stercke / strijdtbare ende kloecke Mannen verciert was / die zeer dapper ende behendich ter handt waren. Ende om dese ende meer andere oorzaecken / verkoos Godt dit gheslachte van Iuda om de eerste de wapenen aen te nemen / ende teghen de Cananiten ende de vyanden boven alle andere te strijdē. Niet datmen daerom moet dencken dat de verkiesinghe Godts over hare deuchden bewéeghd was teeshe te doen: want daer inne moetmen byna het gantsche teghendeel zeggen/ te weten/dat dese Stamme zo machtich ende strijtbaer was / om dat haer Godt te vooren ghesch[i]ckt ende bescheyden hadde/om de eerste teghen de vyanden te strijden ende te vechten: ende men moet ghelooven dat sy alzulcke krachten ende strijdtbare deuchden vande gratie Gods ontfangen hebben. Nochtans zoo behooren wy dit uyt desen sin te nemen/

Beschrijvinge vande oorzakē der groot-achtbaerheyt vā de Stamme Iuda.

dat dese excellente ende uytnemende gaven / die Godt aen het huys ende geslachte Iuda gegeven hadde / haer bequaem maeckten om de eerste oorloge tegen de Cananiters aen te vangen. Ende niet alleenlick wert haer als-doen desen last ghegeven / maer oock naderhant als men oorloghe teghen de Benjamiten moeste voeren / soo gaf Godt mede den last (wesende daer toe versocht ende eerstelic aenghcroepen) aen den stamme Iuda, op dat sy soude wesen als den Standaert ende Leydtsman der Israeliten. In het Boeck Numeror. wert ghezeyt / dat sy de eerste plaetse hadde / om een stede voor haren legher te verkiesen. Daerenboven wert haer oock de Conincklicke kroone ghegheven / door de voorsegghinghe komende wt den mont van den Patriarch Iacob. Item / dese stamme was de eerste (gelijc alle Ioodsche Schrijvers verklaeren) die door de Roode-zee ghingh. Maer siet noch haren hoochsten lof ende eere / t'welck is / dat wt haer den Messias soude komen / niet alleenlick voor de Ioden / maer oock voor de gantsche Werelt. Even wel nochtans alle dese privilegien van de stamme ofte het gheslachte Iuda en zijn niet ghekomen van de waerdicheyt volghens de ordre der gheboorten: want Iuda was de vierde onder de kinderen Iacobs. Het is waer dat Ruben den eerst-ghebooren was / maer ter oorsaken vande verfloeckte ende leelicke bloedt-schande waer inne hy hem niet en wilde onthouden van het gheselschap van sijns Vaders Huysvrouwe / wert hy verworpen en beroost van syn eyghen uytnementheyt: ende in syn plaetse wert Iuda ghestelt / en nochtans de waerdicheyt der eerst gheboorte aen Ioseph ghegeven: waeromme syn eerste stamme Ephraim genaemt / niet alleen sterc ende machtich was / maer sy wert seer hooch verheven / selfs tot de regieringe der tien andere stammen: het welcke daeromme niet altijdt en duerde / want het Coninckrijcke en bleef niet ghedurichlick in dat huysghesin: maer de heerlicheyt ende voortreffelicheyt van Iuda is eeuwich / ende de selve en is van haer niet ghenomen gheweest tot aende komste Iesu Christi. Ende om dat Christus wt desen stamme ende huyse ghebooren is / so regeert hy ende sal eeuwichlick regeren. T'welcke

Iacob

Iacob in syne prophetie beschreven heeft / aldaer hy aen syne kinderen voorzeydt wat haer zoude overkomen in hunne leste tijden. Daerom en moetmen sich niet verwonderen dat dese prophetien ende voorzegghingen in eeniger manieren verbult zijn: want den Gheest Gods is hemzelven zeer conform ende ghelijck/ ende doet zeer wel tghene dat met syne voorzegghinghen ende prophetien overeenkomt. Eyndelicken/ indien wy willen zekere ende ghewisse victorie hebben tegen de vyanden onser salicheyt/ zo moeten wy (zegghe ic) tot eenen Helde hebben/den genen die door de heylige prophetie Iacobs ghenoemt wert/den Leeuw wt het gheslachte ende den stamme Iuda. Als wy dan in synen name ende onder syne gunste strijden teghen den Duyvel / het Vleesch/ de Werelt/de Doot/ende de Helle/ voorwaer zoo en zal ons de victorie niet twijffelachtich / maer zeer ghewis ende verzekert zijn.

¶ VVanneer dat den tijdt van het eynde des VVerelts behoort ofte zal komen, volgens de gissinge ende rekeninge van eenge Doctorē ende groote Personagien.

Capittel XVI.

EEnighe hebben ghezeyt dat de Werelt zes duysent jaren zoude staen ofte dueren / te weten/ twee duysent jaren voor de Wet / twee duysent jaren onder oft met de Wet / ende de andere twee duysent na de Wet/ oft na de eerste komste vanden Sone Gods: dit en is gheen prophetie van Elias den Thisbiter, maer wel de vindingh van eenen anderen Elias een Rabbi der Joden in dē Thalmud, in het Tractaet Sanhedrin, Capittel Helec, int Tractaet vande Afgoderije/ Cap. Lobne, ende int Tractaet vande Sabbath. De radinghen oft gissingen hier van verhaelt Rabbi Isaac op het eerste Capittel Genesis, waer van de voornaemste zijn dese navolghende: Het eerste veers van Genesis verbarende de summa aller wercken des Heeren/ verhaelt zes mael die Letter ALEPH: nu ALEPH beteeckent duysent. Daer-en-boven Godt heeft de Werelt in zes daghen volmaeckt/den zevenden hieldt hy op ende rustede van alle syne wercken/ heylighende den Sabbath. Ende

Genebrard in syn Cronycken.

Rekeninghe vāde Joodsche Rabbijnen van het eynde des Werelts.

duysent jaren zijn by Godt als den dach van gisteren die ghepasseert is/ zeght den Psalmist. Eyndelick noch de zes eerste Vaders Adam, Seth, Enos, Kenam, Mahalaleel ende Iared, dese zijn ghestorven; den zevenden/ te weten Henoch, is binnen syn leven ten Hemel op-ghenomen. Na zes duysent jaren dan (welcke geduerende/ de quellinghen ende de doodt in swanghe gheweest hebben) zal het zevende duysent een beginsel zijn vande ruste ende het onsterffelicke leven. Nicolaus de Cusa een zeer gheleert Cardinael/ maeckt noch verscheyden andere ghissinghen ende rekeninghen vanden laetsten tijdt; die ick alhier in het langhe zal stellen. Indien wy begheeren (zeght hy) kennisse te hebben van den tijdt/ zoo weynich als het zij/ van het eynde des Werelts/ ende de laetste daghen/ zoo moeten wy met rechter oorzaken overlegghen de reyse die onsen Salichmaker Iesus Christus in dese Werelt ghedaen heeft: want alzoo hy ons onderwijst/ indien wy godtsalichlicken willen leven/ zoo behooren wy hem te volghen/ ende tzelve van hem te leeren/ ghelijck als hy zeydt/ Leert van my, want ic ben zoet ende ootmoedich van herten. Oock heeft hy zelve ons een voorbeeldt ghegheven/ te doen ghelijck als hy ghedaen heeft/ indien wy syne Navolghers begheeren te wesen. Waerenboven verzekert hy ons dat alle gheloovigen syne Leden zijn/ als hy zeght/ dat hy acht het ghene datmen aen syne minsten ghedaen heeft alleens oft hem ghedaen ware. De Kercke dan is verborgentlicker wijse syn Lichaem/ de welcke in hare gantse pelgrimagie deser Werelt volght haer hooft Iesus Christus/ die de Hemele doorghedrongen heeft door syne opklimminghe. Hy is voorghegaen als een Exemplaer: syn Kercke volght naer/ ghelijck het Beelt ende de ghelijckenisse. Moses heeft de waerheyt gesien opden brandenden Bergh Sinai, door het visioen der waerheyt: ende na dattet visioen verdwenen was/ zoo heeft hy ghedaen na het Exemplaer dat hy ghesien hadde. Christus is in dese Werelt ghekomen inde ghedaente van een kleyn Kindt: hy wies op in ouderdom ende wijsheyt: een Man ghewoorden zijnde/ leerende de waerheyt: en daer inne wandelende/ tot dat hy om het

Rekeninghe ende opinie vande Cardinael Nico. de Cusa van t'eynde des Werelts en den laetsten dach.

gheruymghenisse des zelven van de Werelt wech ghenomen is / door de nijdicheyt der Joden / die hem ghecruycighet hebben: even-wel heeft hy syn Zaedt ghelaten/ twelck de Kercke is/ waer inne hy ghebleven zij/ ghelijc als Adam in Eva syn Vrouwe/die van syn vleesch gheformeert ende van syne ribbe ghekomen was / op dat de Kercke syne Bruydt vol van syn Zaedt zijnde/ daer na mochte gheboert werden in het Huys van synen Hemelschen Vader / door syne glorieuse op-klimminghe ten Hemel. Ende de Kercke is alzoo herboren in syne jonckheyt als een Kint / sy wast op in ouderdom ende Goddelicke wijsheyt / ende allenckxkens vervult ende eyndicht sy den tijt van hare reyse in dese Werelt. Alzoo dat om te aenschouwen het warachtighe Exemplaer / wy zullen door ghissinghe zegghen / dat den tijt die Jesus Christus op deser Aerden gheleeft heeft / is gherepresenteert ende verklaert door syne strijdende Kercke. Nu hy noemt hemzelven een Sone des Menschen/ende een Heere des Sabbaths te wesen/ende dat in hem vervult zij / tghene door den Propheet Esaias ghepropheteert is van het jaer des Heeren / die het jaer des Heeren zelfs is / ende het Jubilee ende Vrij-jaer: (want Iobel in Hebreisch is het vijftichste jaer: in welcken tijt van Jubilee mochten in Israel alle Verkoopers wederom keeren tot het recht vande verkochte dingen/ zonder den prijs ofte waerde wederom te gheven die sy daer vooren ontfanghen hadden.) Al desen tijdt is verloopen/ door het zevende ghetal / te weten/ de zeven daghen/ de zeven jaren/ ende de zevenmael zeven jaren/ welcke neghenenveertich jaren zijn; waer na het vijftichste (twelcke dese arbeydtsame revolutie volght) het Jubilee-jaer onbedwonghen ende vol van alle vrijheyt is/waer inne alle dienstbaerheyt ophout/ ende alle vrijheyt wederkeert. Ende men moet weten/dat vijftich ghebruyckelicke jaren der Catholike Kercke/ maer een eenich jaer maken van het Jubilee onses Heeren Jesu Christi. Ende de Kercke (welcke als tBeelt volcht synē Heere eñ Meester als een Patroon) betoont ende verklaert door het ghetal van vijftich/ alleenlic een van de Jubilee-jaren van haer Bruydegom: so dat eene revolutie

Dit parenthesis van't Jubilee is niet van Ni. col. de Cusa.

lutie van het jaer des Heeren ghemaeckt in de peregrinagie sijner Kercke/ is overeenkomende met een revolutie der Sonne van Jesus Christus de ware Sonne der gherechticheyt. Door welcke redenen wy ghissinge maken/ dat de Kercke in dese Werelt niet langher en mach reysen dan vijftich Jubilee-jaren/ die 2500 jaren uytbrenghen; * van welcke alreede neghenentwintich ghepasseert zijn/ aenghesien dat van de opklimminghe onses Salichmakers tot desen tijt 1452 jarē verloopen zijn. Dit is den tijt ende langh duericheyt der Kercken/ de welcke seer zal verkort zijn. Zo wy noch aenmercken de dingen die onsen Heere Christus ghedaen heeft/ende wat hy gheleden heeft na het neghenentwintichste jaer sijns ouderdoms/ tot den dach dat hy verrijsende over de Doot ghetriumpheert heeft; eñ indien wy de jaren in Jubileen uytstrecken/ zo sullē wy door ghissinge kunnen voorzeggen wat dat de Kercke noch overkomē zal: alzo dat int viereendertichste Jubilee na de verrijsenisse vandē Verlosser des menschlicken gheslachts/ sy hopen mach in glorie te verrijsen door de goetheyt Godts/ tot uytroepinghe des Antichrists: ende dit zal ghesciheden na de gheboorte onses Heerē Jesu Christi in dese Werelt 1700 jaren: voor de jaren 1734. Ende ghelijck als ten tijde Noahs de verdelghinghe der sonde door de Sintvloet quam in het 34 Jubilee na den eersten Adam ghelijck als den wijsen Philon beschreven heeft: zo moghen wy van ghelijcken ooc voorzegghen door radinge ofte ghissinge dat in het 34 Jubilee na den tweeden Adam de sonde ende de Werelt door het Vyer des H. Gheests verdelght zal werden; ende dan zal de Kercke uyt dese verganckelicke Werelt overghedraghen werden in de eeuwige glorie/ door de toekomste van haren Bruydegom ten oordeele/ende de ure van sijn tweede toekomst zal onzeker zijn: want hy zal komē zonder datmen daer op dencket/ ghelijc een Dief inder nacht/ ende ghelijc de Sintvloedt op der Aerden ghekomen is. Philon den Jode verhaelt dat Moses in de ure sijns doodts Godt badt dat hy hem wilde openbaren/ hoe veel datter van den tijt gepasseert was/ eñ hoe veel daer noch resteerde: Waer op God antwoorde/ datter twee gepasseert waren/

* Dit is den Cardinael de Cusa die hier spreect/ die int jaer 1464. ghestorven heeft/ zo dat alsmen t'selve wel rekent wy nu al 22 Jubileen vanden inde Jesu Christi zijn/ eñ wederom al 13 jarē int 23 getreden alsmē rekent tot het jaer 1613 van Christus geboorte maer rekende vā sijne Hemelvaert is het 31 Jubileen eñ 30 jaren.

2 Pet. 3.10

Openbaringhe aen Mose ghedaen.

ten/ende datter noch twee komen zouden. Ende Moses aldus verlicht zijnde met sinnen ende verstant/ gaf den gheest. Dus zo heeft God Moses gheopenbaert vier tijden/ twee voorledene en twee toekomende: waer af van Adam totte Zundvloet de eerste tijt voorby is: de tweede zedert de Zundvloet tot Moses: de derde zedert Moses tot Christum: ende de vierde zedert Jesus Christus tot tot het eynde ende verdelghinghe der eeuwe: ende den lesten tijt begint vande opstanding des Soons Gods/ dueerende tot het eynde des Werelts: om dese redenen wert sy dicwils vande Heyligē genoemt: de leste dagen/ ende het eynde der eeuwen. Niet teghenstaende dat de rekeningen der jaren zeer zijn verschillende/ te weten/ de tellinge der Jodē/ der zeventich Griecsche Overzetters/ van Iosephus en van Philon: zo achte ict evenwel tselve waerachtich te zijn/ datter zoo veel Jubilee jaren verloopen zijn na den doot van Moses tot Jesus Christus/ als zedert Adam tot den tijt van Noah: ende zo veel van de Zundvloet onder Noah tot de doot van Moses: ende van ghelijcken zullender oock zoo veel Jubileen verloopen van de verrijsenisse Christi tot het eynde vanden laetsten tijdt van vier-en-dertich Jubileen. Nu Moses is ghestorven na dese Goddelicke openbaringhe in het midden vande vier tijden/ waer van dat de twee voleyndt waren/ en d'andere twee noch toekomende.] Daer zijn noch zeer vele andere gissinghen vande leste daghen die in gheschrifte zijn/ ende zijn allegader zoo verschillende/ datter gheene met malkander over een stemmen. Ende om de waerheyt te spreken/ het eynde des Wereldts ende het alghemeyne Oordeel is allen Creaturen onzeker/ het welcke in de handen ende macht Gods is/ waer van de gheheymenis in hem verborghen is/ hebbende voor hem zelven alleen dese kennisse bewaert ende achterghehouden: in voeghen dat wanneer de Ouders daer van wat hebben willen schrijven/ zijn byna allegader gheabuseert gheweest door eene bedrieghelicke gissinghe/ ende vande waerheydt afghewecken: wy dan die van minder gheleertheydt zijn/ ende in wetenschappen teghen haer niet en zijn te verghelijcken/ behooren dan op te houden/ en ons te wachten

Tot hier toe zijn de eygē woordē van Nico. de Cusa.

van dese zeer curieuse onderzoeckinghe der toekomende dinghen / ja zelfs vande daghen / uren / ende ooghenblicken die Godt in syne macht heeft ghestelt / welcke zelfs de Engelen des Hemels niet en weten also Jesus
Matt. 24. 36. Christus zeght / Ende van dien daghe ende dier uren / en weet niemandt/noch oock de Enghelen der Hemelen / dan alleen myn Vader.] Dã wy zijn wel verzekert dat de Werelt door eene alghemeyne vlamme ofte brandt zal vergaen ende vernieut werden. Het welc den Gheest Godts ook verkondicht heeft door Moyses in synen
Deut. 32. 22. Lofsang in het Boec Deuteronom. verhaelt wesende:

In myn gramschap het Vyer ontsteeckt met haesten snell
En brandt tot inden gront, verteerende met een
De Aerde met haer vrucht, de Berghen int ghemeen,
Met Fondamenten al, tot in d'onderste Helle.

Sophocles. Sophocles een Heydensche Poeet schijnt als met den vingher het eynde des Werelts te raken / schryvende op wat maniere dat die vergaen zal / door dese Veersen die Iean de Maulmon in het Fransoys over-ghezet heeft/waer af aldus den inhout is:

VVant d'eeuwe die zal komen vvel
Ons brenghende met met haesten snel
S'Hemels schat hooch van vvaerden:
Dan zal al tghen' dat nu is hier
Hem openen, en spouwen t'vier
In Hemel en op Aerden:
De Vlamm' in haer besloten dicht
Verbrant t'een met het ander Licht,
Ia al dat vverdt bevonden
Op d'Aerd' en Lucht oft Zee zeer diep,
En al dat de Natuer oyt schiep,
T'werdt al door t'Vier verslonden.
Als dan in dese Furie heet
En door de felle Vlamme vvreet
Al is verteert, Och lacy!
Den verstroyde aller VVaters rijck.

En Revieren zal zijn ghelijck
Een afgrondt vol disgracy.
Het veldt en zal alsdan niet meer
Voortbrenghen Lof en Vruchten teer,
Noch d'Ackers niet bebouwet zijn.
Dan zal den grooten Oceaen
Gheen baren hooch noch leech doen gaen,
Noch Schepen voeren groot van schijn:
T'ghevoghelt met haer snelle vlucht
Hopend' tontvlieden, het gherucht
Van dit tempeest zeer vvreede,
Den Donder ende Blixem straf,
Verbrant haer in de vlucht als Kaf,
Ia Hemel en Aerd' mede.
D'Aerde verbrant, en al in Asch verkeeret,
Op synen rugh gheen vvasdom meer begheeret
Noch eenich Zaet, dat voedt of vvesen gheeft:
VVant al vergaen zal zijn dat heeft gheleeft.

S. Petrus beschrijft/ dat den Hemel ende de Aerde die nu zijn/ behouden werden totten vyere inde dach des oordeels: ende dat de Elementen zullen branden ende vergaen / eñ de Aerde eñ de wercken die daer in zijn/ zullen verbranden. * S. Augustinus antwoort op een vraghe diemen zoude moghen doen/ oft na dat het Oordeel zal ghedaen zijn / dese Werelt branden zal / eer dat in syn plaetse ghestelt is den nieuwen Hemel ende de nieuwe Aerde/ ende op wat plaetse dat de Heylighen zullen zijn/ als dese verbrandinghe duert / aenghezien het nootzakelick is dat sy op eenighe lichamelicke plaetse moeten zijn/ dewijle sy een lichaem zullen hebben ? Sy zullen (antwoort hy) inde hooghe ende opperste Deelen zijn/ aldaer de vlamme van dat Vyer niet en zal konnen by komen/ ghelijc de wateren der Sontvloet aldaer mede niet en quamen. Want sy zullen alzulcke lichamen hebben / dat sy zullen konnen zijn aldaer sy begheeren te wesen zonder het Vyer van desen brandt te vreeen/ zijnde onsterffelick ende onverganckelick ghemarckt:

2. Petr. 3. 7. 10.
* Int 20. Boec vã de stadt Gods.

ghelijck

ghelijck de verghanckelicke ende sterffelicke Lichamen
Dan. 3. 24 der drij Mannen Sadrach, Mesach ende Abednego hebben kunnen leven zonder beschadicht te werden in den gloeyenden Oven. Nu moet men ghelooven / indien wy Christenen willen zijn / dat de verrijsenisse der Dooden in het vleesch zal zijn: want het zal gheschieden In
1. Cor. 15. 52. een punct des tijdts, in eenen ooghenblick. zeght den Apostel: maer daeromme en is ons ghelove dit aengaende niet onnut / al en kan schoon ons verstant tzelve niet begrijpen oft verstaen / maer wy moetē de redenen ende oorzaken waer door dit alzo moet gheschieden / by Godt laten berusten / ende ons niet neus-wijselick bemoeyen over dese wonderlicke verborghentheden.

Ick zoude dit eerste Boeck noch kunnen volstrecken met verscheyden andere Capittelen / daer inne handelende van dese Verrijsenisse / ende daer by stellende de solutien ende antwoorden der Doctoren inde H. Theologie / betreffende de hooghe questien ende diepsinnighe vraghen / die men daer over zoude kunnen doen. Maer willende niet langher zeylen in eene zoo diepe Zee / noch komen in een * Euripe der redenen / waer van de baren schip-breucke mochten veroorzaken aen het Schipken mijnes Gheests; zoo zal ick my nu alhier in de Haven begheven / ende den voet opt Landt stellen.

* Euripe is eenen engen erm der zee tusschē Macedonien eñ Negropont die zevēmael in dach ende nacht op eñ af loopt met zulcke macht datse schepē ende al mede treckt.

Eynde des eersten Boecks der verscheyden Lessen Anthonij du Verdier.

HET

HET TVVEEDE BOECK
Der verscheyden Lessen
Antonij du Verdier:
Vervolghende die van
Pieter Messie.

❧ Vanden grooten Koningh van Ethiopien, ghenaemt Paep-Ian, ende de coustuymen van syn Onderdanen: Item van synen oorsprongh.

Capittel I.

DEn grooten Koningh van Ethiopien / die wy met eenē verdorvē name Paep-Ian oft Priester-Ian noemen (want hy en is gheen Paep oste Priester) weet van den synen ghenaemt Beldigian, dat is te segghen / Blijschap van een onverghelijckelicke weerdicheyt: sy noemen hem oock Ian, een woordt tweelck in hun sprake soo veel bediet als Machtich: hy heeft onder syn ghebiedt twee en-seventich Koningen de welcke allegader zijn verscheyden in spraken/ ende van manieren/ eñ sonderling van verwe des lichaems: hy is machtich ter oorloghe op te brenghen een millioen strijdtbare Mannen / met vijf hondert ghewapende Olifanten om te vechten/ende een groote menichte van Kemelen ende Peerden. De Ridders ten strijde gaende zijn ghewapent met een langh ende smal panciser / dat hun de lijven bedeckt/ met eenen open helm opt hooft/ mitsgaders eenen ronden schilt/ een krom sweerdt/ ende een lancie die met twee ysers voorsien is: die gheenen helm en draghen/ hebben opt hooft roode hairachtighe hoeden op de maniere der Mammelucsche Ridders: de voetknechten zijn ghewapent met schichten / pijlen/ ende slinghers: sy onderhouden de selve rechten die wy ghebruycken om ghehoorsaemheydt te pleghen in den krijgh

Sabell. lib. 2. ende verhaelinghe syner Chronijcke.

De macht ende t'groot ghetal van krijchsvolck vā Paep-Ian.

Wat wapenen dat syne Ridders inden krijgh ghebruycken.

krijgh: sy hebben kopere trommelen ende trompetten
om tvolc aen te moedighen totten strijt: sy vechten met
groote yverichheyt en̄ stoutichheyt; ende ordineren eenen
zekeren loon ende eere den ghenen die haer vroom ende
kloeck inden strijt ghehouden hebben: sy onderhouden
ende gageren oock de huysghesinnen van hunne Sol-
daten/ ende teyckenen hunne kinderen met een Cruys/
dat sy met heet yser inde huyt drucken / welck teycken
daer natuerelicken altijt in blijft. Desen Koninck Paep-
Ian na dat hy eenighe uren toeghebracht heeft in zaken
van State/ besteedt van bykants alle de overighe tijdt
int lesen der heyligher Schriften ende in de Historien.

Oeffeningh vanden Koninck Paep-Ian.

Daerna ghebruyckt hy eenige oeffeninge des lichaems/
ende gaet in een badtstove/ ende houdt oock syn mael-
tijdt alleen / ende dat op een kleyn gouden Tafelken/
staende op een hooghe verheven plaetse / met trappen
op-gaende ende zonder ammelaken: hy wert ghedient
door eenighe Pagien van edelen Stamme / welcke de
spijse (kleyn ghesneden wesende) dragen in kleyne korf-
kens. Den wijn drinckt hy uyt eenen gouden kop/ ende
heeft een sorte van bier / het welcke van zuere appelen
gemaect wert/ en̄ met zuycker tselve drinckende uyt een
crystallinen beker. Terwijlen hy etende is/ zo staen wel
hondert Jongelinghen die uyt alle syne Koninckrijcken
ghekosen zijn rontom de Koninclicke Tafel / in plaetse
van Trauwanten oft Lijfbewaerders (want door een
oude ghewoonte zoo houdt hem den Koning buyten de
Stadt/ ende inde stadt komende/ zo en blijft hy aldaer
niet over de twee daghen.) Syn Tenten opgherecht
staende/ zijn altijdt ghestelt met den rugghe teghens
Oosten/ ende de poorten teghens Westen. De wapenen
syner Trauwanten ofte Wachte zijn dese/ rapieren/
daggen ende assagayen / en̄ decken hunnen hals ende
schouderen met vellen van wilde beesten. Vier Konin-
ghen die door ghebodt d'een na d'ander het hof han-
teren / gheleyden de spijse met een groote menichte van
Heeren ende Dienaers uyt de Keucken totte Tente van
Paep-Ian, de welcke zeer rijckelick gheweven is van
Zijde / Lampers ende Scherlaken / de zelve alsdan
ghevende aen de Pagien / die hun komen ontmoeten.

Maniere der mael-tijden van Paep-Ian.

Den

den Koning ende het gantsche Hofghesin voeden hem zeer leckerlick met allerley Ghevoghelte / Visch / ende Wildbraet. Als hy nu het noenmael ghehouden heeft (want hy en hout geen avontmael dan op feestdagen) ende de tafel opgenomen zijnde, zo gaen de * Eunuchen ofte ghelubden henen / ende halen eenige Koninginnen van de ghene die in het Hof der Koninghinne de Huysvrouwe van Paep-Ian dienen / ghelijc de voorsz Koninghen / ende geleydense tot in syn Tente / om hem eenich tijt-verdrijf ende ghenuechlicke vermakelickheyt aen te doen / singhende ende danssende alsdan inde reghenwoordicheyt vanden Koning Paep-Ian. Hy neemt vier Dochters van de naburighe Koninghen tot Huysvrouwen; maer hy en slaept maer by eene / de welcke hy met groote heerlicheyt ende ceremonien trout. Ende in ghevalle het ghebeurt dat sy gheen kinderen by hem en krijght / zoo laet hy alsdan een vande andere by hem slapen. Als hy hemzelven int openbaer vertoont / zoo bedeckt hy syn aenghesicht met een Sluyer oft Taffetas / die hy op ende neder treckt, alzoo datmen somtyts syn heele aenghesicht siet / ende op een ooghenblick ist altemael weder bedect. Hy heeft de ghewoonte dat hy hem drymael des jaers voor het ghemeyne volck vertoont / te weten op Kerst-dach, op Paesch-dach / ende op H. Cruys-dach in September: ende tot dien eynde wert alsdan een hooghe Stellagie oft Tooneel opgherecht. De oorzake deser ceremonie is om dat de Grootvan David Paep-Ian, ghenaemt Alexander overleden zijnde / syn doodt dry jaren langh verholen werdt ghehouden door syne Dienaers / die terwijlen de regieringe des Rijcks hadden aenghenomen: om dan zulcke ongheballen in toekomende tijden te verhoeden / den Vader van David Paep-Ian door het ghestadich versoeck, dat aen hem ghedaen werdt / heeft begonnen op zulcke gheordineerde daghen hemzelven te vertoonen / t'welcke noch onderhouden werdt by den Koningh die teghenwoordich in Ethiopien regiert. Maer wanneer hy ten oorloghe treckt / zo gaet hy altijt met onghedecten aensichte. Hy is ghekroont met een kostelicke Kroon / eensdeels gout / ende de reste zilver: hy draeght een groote

zilvere

* Eunuchen zijn gelubde Kamerlingē die meest in Koningē en groote Heeren hovē zijn.

Vandē houwelick van Paep-Ian.

Hy vertoont sich drymael s'jaers aen t'ghemeyne volck: wanneer en waerom hy zulcx doet.

zilvere Cruys in syn handt: al syn Dienaers draghen een Cruys / twelcke op haer rechte schouder mt vleesch staet. Hy is ghekleedt met een zeer rijck ende kostelick kleet van ghefriseert goude-laken/ ende een sijde hemde met wijde mouwen/ op der Hertoghen maniere: handen gordel nederwaerts draeght hy een goude laken ende van sijde/ ghelijck een Bisschops voorschoot. Aen beyde syne zijden heeft hy vier Pagien / twee aen elcke zijde/ hebbende in d'een hant een zilver Cruys ende in d'ander een bloot rapier. De Heeren die als Koningen zijn/ ende oock den titel van Koninghen voeren / die moeten hem tribuyt gheven / te weten / goudt ende andere metalen/ paerden/ ende groot vee/ sijde ende wolle lakenen/ na de qualiteyt ende grootte der Landen diese onder hun ghebiedt hebben: welcke rechten ende tribuyten sy trecken van hunne ondersaten/ hoewel het vassalen zijn van Paep-Ian, dien sy alsdan het grootste deel daer van gheven. Eenighe gheven hem groote menichte van allerley koorn ende zout tot voorraedt des oorloghs/ andere wederom Peper (die in dat Lant zeer ghemeyn is) ende Slaven. De ghene die ontrent de groote Bosschen ende Wildernissen woonen / brenghen int Hof groot ghetal van Leeuwen/ Tygers/ en andere levende wilde Beesten / die aldaer dan in holen oft kevyen (die daer toe ghemaect zijn) bewaert werden. Nu de ghene die wijt van de Zee woonen/ die brengen maer alleenlic de vellen van sodanighe Beesten/ daer de Abissinen als sy ten strijde gaen hunne kleederen voor een fraeicheyt van maken. Paep Ian werdt zeer gheeert ende bemint van syn onderdanen / die zeer rijck zijn in onghemunt goudt ende andere metalen: ende alzoo het Landt zeer volc-rijck ende bewoont is / zo krijght hy daer door een groot inkomen. Sy kleeden haer met lijnen / wollen/ ende sijde: begheven haer tot de lantbouwinghe; ende in het Koninckrijcke van * Seeva, daer den Koning hem houdt/ hebben sy twee Oogsten des Jaers/ want sy hebben oock twee Somers in een Jaer. Sy vergaderen in grooter overvloedicheyt alle dinghen die tot onderhout des menschelicken levens noodich zijn / principalic van gerste ende allerley pottage. De gerste ende boeckweyt

wast

Op wat maniere dat hy ghekleet is.

Tribuyten die de Koninghen aen Paep-Iā betalen.

* Oft Xoa.

aldaer so hooghe als een Man op een Paerdt zittende hoogh is: den Wijngaerdt is aldaer oock zeer vruchtbaer, soo dat sy den Wijn met grooter overvloedicheyt hebben / hoewel datse ghemeynelick ende meestendeel Dranck van Appelen ende Peeren maken / ofte oock wel van Gerste, Boeckweyt ofte Panic-koren, twelcke van tghemeene volck meest ghedroncken wordt. Desgheliicks hebben sy oock tghantsche jaer door op hun Banketten groene Vijghen, ende Appelen die een ellent van smaeck zijn. Sy hebben oock groote overvloedt van Ebben-hout / ende verscheyden andere sooten. Op de jaght zijnde / soo jaghen sy Leeuwen, Luparts, Rinocero's ende Olyphanten. Sy hebben eene ontallicke menichte van allerley Verschoone Paerden ende oock veel Muylen, de welcke sy tot een hoogen prijs verkoopen aende Baroenen vant Hof. De eerste staet ende dignuteyt onder haer is de Priesterschap. De tweede zijn de VVijsen ende Gheleerden, die sy Baliamats ende Tenguats noemen. Sy zijn zeer goedertieren ende van goede conversatie. De derde is den Edeldom, ende daer na de Soldaten. De ghene die ghekomen zijn eenen peghelicken recht ende ghrerechticheydt te doen, laten de misdadighen zeer strenghelicken straffen. De Dieven steken sy de ooghen wt / ende gheven haer alsdan een ghemeyne Slave om haer gheselschap te houden ende te leyden door alle het Landt ende inde verre gheleghen Koninckrijcken / winnende haeren kost met spelen op de Lyere / ende haerlieder stemmen daer onder menghende, gaen alsoo zinghen ende spelen van deurs tot deurs ende oft by avontuer gheviel dat se langher op eene plaetse bleven als eenen dagh / soo worden sy alle beyde ghedoodet. Indien yemandt een doodslagh ghedaen heeft, soo komen de Rechters byde Ouders van den ghenen die ghedoodt is / ende lossen den Moordenaer tot hare handen, op dat yder zulckt wraecke moghen af nemen als haer goet dunckt / van den overlast die hy aen haer bloet gedaen heeft. Den genen die moetwillichlick teghen de Religie opstaet / werdt door de ghantsche Ghemeynte ghestenicht. Ende soo wie dat de Ceremonien ende de Ghebaden der Religie

Drie staten onder de Abyssinen.

Vreemde doch oprechte maniere van straffe teghens de Dieven.

Wat recht op ghenomen teghens een pegeme.

Religie overtreede / Godt/ de glorieuse Magheit / ende de Heylighen lasterende / de selve werdt openbaerlick levendich verbrant. Wat nu belanght andere kleyne fauten / die werden gheoordeelt na de wille ende bescheydenheyt der Rechters. De Abyssinen hebben eene byzondere sprake ende caracteren oft letteren die haer eyghen zijn/ waer mede tot Romen het Nieuwe Testament ghedruckt is: sy hebben oock ghesien de heylighe Schrift / die in der Abyssinen sprake overghezet is / de welcke * my (doen ic in myn jonckheyt te Romen was) verghonnen wierdt te lesen van eenen Broeder Pieter Abyssin vande Orden der Franciscanẽ een Personagie van goede zeden ende eerlick van wandel/ wesende van den Paus Paulus III. ende van het gantsche Hof zeer bemint: den selven wilde my mede in syn landt nemen/ maer ick en achtervolghde tselve niet: desen Broeder woonde achter de Vierschare van S. Pieter, inde Huysinghe ende Kercke die den Abyssinen toeghevoeght is/ celebrerende aldaer op huns ieder manier/ ende wierden onderhouden op kosten vanden Paus. De Abyssinen en munten gheen ghelt/ maer ghebruycken tghene dat haer van andere plaetsen ghebracht werdt / twelck gemunt is/ gheteeckent met vreemde letteren: sy noemen dese ghemunte stucken Paradis ende Syraps. Haer Soldaten betalen sy met zekere stucken goudt ende silver van verscheyden ghewichte / daer mede sy oock op de marct alle dingen koopen ende verkoopen. Hare Bruyloften houden sy zeer heerlicken met allerley spijsen. Ende indien het ghevicle dat den Man oft de Vrouwe in overspel wiere bevonden/ so moghen se haer van den anderen scheyden ende thoulwelick breken. Sy laten haer oock doopen/ ende niet teghenstaende datse eenich teecken met een heet ijser op hun voorhooft drucken/ so onderhouden sy evenwel de ghewoonte der Joden/ want sy werden ooc besneden: sy snijden ooc mede een weynich vleysch vander Vrouwen schamelheyt. De oudste Sonen succederen den Vader int Koninckrijcke/ ende by ghebreck van manlic oir succedeert eenen vande naeste Vrienden oft Vooghden/ die den deuchdelicsten is. Nu gaen wy weder om van Paep-Ian, die heeft onder sijn

* Dit is Hieronimus Giglo Italiaen die welcke dit Schrift/ ende naer wt ick dit Capittel overghezet hebbe.

ghebuerde

ghebiedt een groote menichte van Landen / Coninck-
rijcken ende ontallicke Heeren. Hy misgrijp n hun
grootelijck/ die inde Caerten sijnen Stoel in Asia stellen/
niet denckende datter twee Indien zijn / het eene in Asia
ende het ander in Ethiopien. Zijn Coninckrijcke heeft tot gebuuren aent Oosten de Roode ende Barbarische Zee / aent Zuyden de Agilimbische Zee / ende aldaer streckt het hem ghelijck eenen uytstekenden Voorbergh langs het Zuyden/ghenaemt Capo de bona Esperança. Beschrijvinghe van de ghebueren en grensen van Paep-Ians landt.
Opwaerts aent eynde van Paep Ians landt int Coninckrijcke van Goiame is den oorspronck des Nyls , welcke gantsch Ethiopien is doorloopende/ende eenē grooten loop ghemaeckt hebbende / ende veel Eylanden doorstroomende (waer van Meroé het grootste is) komt eyndelicken Egypten bewateren. Aent Noorden grenst het aen Egypten ende Lybien : aent Westen Lybia minor, ende de Swerten. Maer den Vader van desen Paep Ian wesende een strijtbaer Man ende kloeck ter wapenen/vermeerderde sijn Rijcke ; ende onder andere moeyelicke ende ghevaerlicke oorloghen verwan hy de Trogloditen, welcke vergiftighe pijlen ghebruycten/ ende nam den Coninck Calant levendich ghevanghen inden strijt/ hem als een wreedt ende eerloos Verrader doende onthoofden: desen heerschte in het lant teghent Zuyden vande Mozambicsche Zee/ twelc is recht over het Eylandt van S. Laurents. Hy overwon oock den Coninc van Manicongoso, die noch Christen wiert/ ende Thremeda Prince der Swerten : hy dwong mede den Coninc Selan, Heere vande Mahometische Moren/ de welcke een tijt lang daer na vertrocken van het ghbercht Arabien door de engte der Roode Zee/ int vaste landt by Ethiopien.

De Abyssinen hebben een Patriarch die sy Abuna noemen/dat is te zegghen/Vader/den welcken het ghebiedt heeft over alle gheestelicke zaken/ ende heeft oock opperste autoriteyt over alle de Priesters int gantsche landt / die in grooten ghetale zijn / verdeylt zijnde inde Kercken ende Cloosters. Hy ghebruyct teghen de gene die van quaden leven ende zeden zijn ende brekers vande rechte tucht/ een straffe, berispinge ende uytsluytinge Vande Patriarch der Abyssinen.

ofte vaer; zoo dat sy van een yeghelicken verlaten ende verjaeght wesende / zeer ellendichlicken vergaen / ende van hongher sterven. Desen Patriarch hout syn wooninghe met alle synen Raedt inde Stadt Borrara, legghende op eenen ghenuechlicken Bergh / vol Boomen / omringht met lustighe lommeren ende schaduwen / om sich daer onder te vermaken; want de tacken wesende vol bladeren ende zeer groen / schicken hen met sulcke fraeyicheyt / ende vlechten hen boven alzoo door malkander / datmen daer onder mach gaen wandelen ende vermeyen als onder een ghewelfsel ende boogh; alzoo dat hoe groot ende gheweldich in dat Lant de hitte der Sonnen is / zo en ghevoeltmen nochtans aldaer gheen hitte. Het wert oock bewatert met lustighe springhende Fonteynen / twelc die plaetse altijt is verversschende; zo dattet schijnt dat de Nature aldaer haer kunsten heeft ghetoont / om tselve volkomen te maken. Den voorsz Patriarch ontfanght een groote inkomste van Thienden / ghelijck oock het inkomen dat hy heeft van den Koninck Paep-Ian, diet hem zeer mildelicken ende uit groote godtsalicheyt ende devotie tot de Religie / gheeft ende schenckt. Dese rijckdommen deylt hy uit aen de arme lieden ende Gasthuysen / ende onderhoudt eene ontallicke menichte van Cloosters van verscheyden Ordens / als de Antonianẽ, Franciscanẽ, Dominicanen, Augustinen, Calaguritanen ende Macharianen, van de welcke hy jaerlicks een groote menichte na Ierusalem seyndt / om aldaer te bezoecken ende eere te bewijsen aen het heylighe Graf onses Heeren Iesu Christi. Als nu den Patriarch overleden is / zoo keeren alle de rijckdommen die hy gehadt heeft wederom totten Koninclicken Fiscael / ende men voeght hem terstondt totter keure om eenen anderen te verkiesen / die gheoordeelt wert dẽ deuchdelicsten te zijn. Dese leeft zeer strengelick ende hoewel het de Priesters gheoorloft is een vrouwe te trouwẽ / zo en trouwense evenwel niet meer als eene. De Abyssinen beroemen haer datse de outste gheslachten onder de menschen zijn / overmidts datse altijdts in vryheyt gheleeft hebben / ende en zijn noyt overwonnen ghweest / noch van Semyramis, noch van Hercules,

Gelegentheyt der stadt Borrara daer den Patriarch syn woonstede hout.

Ordens der Abyssinsche Monicken.

De Abyssinẽ zijn noyt van eenighe vreemde volcken overwonnen gheweest.

noch van Dionysius, noch ooc niet vande Romeynen: maer hebben daertegen den machtighen Koninck Cambyses met syne gheweldighe heyrkracht t'onder ghebracht. Maer dit is de meeste eere, de voornaemste naem, ende de weerdichsten lof van dit volc, dat sy van de eerste geweest zijn die het Christen gheloove hebben aenghenomen, ende dat door middel vanden Kamerling der Koninginne van Candaces die vanden Apostel S. Philippus ghedoopt wiert: en zedert hare bekeeringe hebben sy haer altijdt standvastelick ghehouden aen de Religie onses Heeren Jesu Christi, den tijt van zoo veel hondert jaren tot desen tegenwoordighen tijt toe, hoewel sy ghedurende dien tijt altijt zijn gequelt, bespronghen ende omringt geweest van de Moren, Sarazinen, ende Aenbidders van Mahomet ende ander Afgoden. Desgelijcx en heeft noyt het schrickelic tempeest twelck sommighe het Roomsch Keyserrijc, ja ooc byna de gantsche Christelicke Religie verwoest heeft, dit Ethiopisch Rijcke noyt van hare Heerschappije oft Religie kunnen berooven: het welcke ons niet zeer en behoort te verwonderen, angesien de Koningen van Ethiopien hare afkomste ende ouden edeldom hebben van den zelven David ende Salomon daer wt de H. Maget de Moeder des Heeren, en Christus zelve haren oorspronc hebben. De Abyssinen houden Godt onsen Heere ende onsen Salichmaker in grooter waerde ende eere, daerna de H. Maghet Maria, ende boven al de andere Heylighen houden sy den Apostel S. Thomas in groote achtinghe. Den Paus Eugenius IIII. inden jare 1440 zondt eenen Ambassadeur aen Paep-Ian in dien tijt levende: daer na int jaer 1533 den Paus Clement VII. ende Keyser Carolus V. binnen Bolonia vergadert wesende, zo isser eenen Ambassadeur van den doorluchtighen Prince David Koningh van Ethiopien voor hare Majesteyt an verschenen, ghenaemt Don Francisco Alvarez Portugues, de welcke den neghenentwintichsten Januarij ghehoort wiert inde volle vergaderinge, ende dede verthoonende dese navolgende Brieven, geschreven aen den H. Vader, die hy wten name des Koninck de ghetrouwelicke ghehandreyct heyt (welcke alle Christen Koningen

van

van outs af altijt hebben onderhouden) aenboot/ ende in des zelfs name bereerde hy hem oock met een gouden Cruyce wegende een pont/ hem eerst de voeten/handen ende mondt ghekust hebbende. De Brieven waren in Ethiopische sprake geschreven/ ende werden doen inde Portugiessche overghezet/ende wt de selve in Latijn ende daer na in Italiaensch. Sy werden door den Secretaris van syne Heylicheyt in de teghenwoordicheyt van eenen yeghelicken ghelesen.

Brieven van den doorluchtighen ende machtighen Prince DAVID Koningh van Ethiopien, aenden heylighen Vader den Paus CLEMENT de VII.

Vele estimeeren dat dese twee brieven maer fabulen zijn.

VVEl gheluckighe ende heylichste Vader/ die van Godt ghestelt zijt tot een Heylichmaker der Menschen/ sittende op den Stoel S. Petri: Wyen ghegheven de Sleutelen des Hemelschen Coninckrijcx/ ende al wat ghy bindet ende ontbindet opder Aerden/ zal inden Hemel ghebonden ende ontbonden zijn/ ghelijck als Iesus Christus zeght ende S. Mattheus in het Euangelie is schrijvende. Ick Koningh, wiens name de Leeuwen in reverentie houden/ ende door de genade Godts inden Doop ghenaemt Atanatingil, dat is te zegghen/ ontfanghen vande Maghet/ maer na dat ick den Koninclicken Scepter hebbe aenghenomen/so ben ick ghenaemt David, bemint van Godt/ Pylaer des gheloofs/ vanden gheslachte Iuda, een Sone Davids, een Sone Salomons, een Sone wt den stamme Sion, Sone wt den zade Iacobs, ende door vleeschelicke successie een Sone Marie, een Sone van Nahu, Keyser van Hooch-Ethiopien eñ veel andere groote Koninckrijcken/ Iurisdictien eñ Landen: Koninc van Xoa, van Cafate, van Fatigar, van Angote, van Baru, vã Bellanguangue, van Adear, van Vangua, van Goiame daer den Nyl syuen oorsprongh heeft/ van Amara, van Baguemedri, van Ambea, van Tigremahon, van Sabaim (daer de Koninghinne van Saba regeerde) van Bernagaes ende Heere tot aen Egypten. Alle dese Landen zijn onder mijn ghebiet/ ende daer toe noch veel andere Landen groote

ende

ende bleyne / die ick hier niet en verhale. Dese voor-
verhaelde Koninckrijcken en stelle ick alhier niet/om dat
ick door eenighe hoovaerdicheyt ofte ydele glorie daer
toe ghedreven werde: maer alleenlicken op dat den al-
machtighen Godt daer door ghepresen werden/
die de Christelicke Religie alzulcke groote Koninck-
rijcken heeft ghegheven: die my door sijne groote gh-
nade verhoort heeft om ghestadelick tot sijnen dienst
bereyt te wesen/ my ghemaeckt heeft tot eenen eper-
baren hooft-vyandt vande Moren/ ende alle de ghene
die d'Afgoden aenbidden. Ick kusse zeer ootmoedelick
(door mynen Ambassadeur) de voeten van uwe Hey-
licheydt / achtervolghende de ghewoonte van andere
Christen Princen / onder de welcke ick niet minder en
ben van machte noch van Religie. Ick ben in myne
Koninckrijcken den Pylaer des gheloofs/ ende en hebbe
gheen andere hulpe van noode: maer stelle alle myn
hope ende hulpe in Godt / die my altijdt heeft onder-
houden ende gheregeert zedert den tijt dat den Enghel
Godts tot S. Philippus sprack/als hy den Kamerlingh
der machtighe Koninghinne Candaces , Koninghinne Actor. 8.27
van Ethiopien in de Christelicke Leere onderwees / ko-
mende van Jerusalem in Gaza / aldaer S. Phillippus
den Kamerlingh doopte / van den welcken daer na de
Koninghinne zelfs ende een groote menichte van haer
hofghesin ende volck ghedoopt werdt: by hare Na-
komers is de ware Christelicke Religie noyt ontbroken/
maer zijn altijdt stantvastelicken ghebleven in het ghe-
loove; alzo dat myne Voorzaten van niemant dan van
Godt alleen bystandt hebbende / daer door de Christe-
licke Religie hebben behouden; het welcke ick oock alzo
hope te doen. Ick houde my binnen myne palen alzoo
besloten/ ghelijckerwijs eenen Leeuw die met een dicke
ende woeste wildernisse omringt is / zo ben ic mede om-
ringt vande Moren ende andere Natien/ vyanden van
onsen Heere Jesu Christo/ die het Woort Godts niet en
willen verstaen/ noch myne ghetrouwe vermaninghen
aenhooren: ick vervolghe haer met het Swaerdt inde
handt/ haer allenckens wt haer nest verjaghende door
Godts hulpe / die my nimmermeer ontbroken heeft.

Maer het gaet heel anders met de Christen Koninghen/ de welcke als sy hare lant-palen willen verbreyden / so en stellen sy't niet int werck teghen de ongheloovighe/ ghelijc sy lichtelick souden kunnen doen/ hare machten t'samen voeghende ende malkander helpende/behalven de wonderlicke hulp die sy door uwe Heylicheyts seghen verkrijghen/de welcke ick mede deelachtich ben: want onder myne Pampieren heb ic Brieven gevonden van den Paus Eugenius, de welcke hy eertijdts met synen seghen ghesonden heeft aen den Koningh tot den Zade Iacobi, waer inne ick my seer verblijde/ende hebber een groot behagen inne. Daerenboven houde ic den heyligen Tempel van Ierusalem in grooter waerde ende eere/ aldaer dickwils door myne Pelgrims seer schoone offerranden zeyndende / de welcke noch veel schoonder ende rijckelicker souden zijn/ waer't sake dat de weghen vrij ende onverhindert waren van de ongheloovighen / de welcke behalven datse de schenckagien van de Boden schenden ende onteeren/ beletten sy haer oock hare reyse. Ende waer't sake dat den wegh na Romen vrij ende open was / ick soude mede in ghemeynschap met de Roomsche Kercke treden / ghelijck de andere Christen Princen doen / van de welcke ic gheensins de minste en ben: want ick gheloove met haer een oprecht ghelove/ ende in eene Catolike Kercke. Ic ghelove oprechtelick inde H. Dryvuldicheyt/een ware God/ en inde suyvere maeghdom onser L. Vrouwe. Ick houde ende bewaer de artikelen des gheloofs ghelijckse vanden Apostelen beschreven zijn. God de Heere heeft nu tegenwoordelic door middel vanden seer machtigen Koning Emanuel te wege gebracht/dat wy malkander kunnen besoecken door onse Ambassadeurs/en in het ghelove vereenicht zijnde/te ghelijcke God moghen dancken. Maer alsoet God beliefde/syne Ambassadeurs wesende by ons int Hof / brachten ons de tijdinghe van syne doodt / ende de successie van synen Sone myne Broeder Ioannes totter Croone. Zoo dat ick ter eener zijden seer ontstelt ende bedroeft wesende in den doodt des Vaders / ter ander zijden wederom verblijdt ben gheworden in de gheluckighe aenkomste vanden Sone totter Croone:

alwaer

alzoo dat ic hope dat wy onser beyder machten tzamen vereenighende/lichtelick zonder grooten wederstant zullen trecken door de Lantschappen der Moren/ de zelve verwoestende ende plunderende: ende door desen middel zullen de Christenen zeer bequamelick kunnen gaen ende komen totten Tempel van Jerusalem / zonder eenighe hinderniße ofte belet. Ende alzoo ick zeer vyerichlicken begeere deelachtich te wesen de liefde Godts inde kercken der H. Apostelen Petrus ende Paulus: Desghelijcx zoo wensche ick oock om te verkrijghen de Benedictie vanden Stadthouder onses Heeren Jesu Christi: den welcken ick u/ zonder twijffel estimeere te zijn. Ick verhoore oock zomtijdts vele nieuw-maren van uwe Heylicheyt door de Pelgrims die uit onse Koninckrijcken haer Pelgrimagien zijn doende naer Jerusalem ende Roomen / twelc my een onuytsprekelicke blijdschap is. Maer het zoude my een veel grooter vreuchde ende vermakinghe zijn waert zake dat onse Ambassadeurs eenen korteren wech mochten ghebruycken/ omme alle ueren tijdinghe van uwe Heylicheydt te hebben. Het welcke ick hope dat noch ghescheiden zal/ eer ick sterve/ met Godts hulpe/ den welcken ick bidde V. L. in Heylicheyt ende ghesontheyt lang te onderhouden/ Amen. Hier mede kussende uwe Voeten / bidde zeer ootmoedelicken uwe Heylicheyt dat hem believe my syn benedictie te zeynden.

Noch eenen Brief van den voorsz Paep-Ian aen den zelfden heylighen Vader.

IN den Name Godts / des almachtighen Vaders/ Schepper des Hemels ende der Aerden/ vande sienlicke ende onsienlicke dinghen. Inden Name Godts des Soons Jesu Christi/ die met de Vader eewichlick een wesich is/een Licht vanden Lichte/ende waerachtich Godt vanden waren Godt. Inden Name Godts des H. Gheests / levendich Godt / voort komende uit Godt den Vader. Ick Koninck, wiens Name de Leeuwen in reverentie houden/zende V. H. desen Brief/ ende heer door Godts ghenade ghenaemt Athanatingel,

dat is te segghen/ontfanghen vander Maghet/ Sone vanden Koninc David, een Sone Salomons, een Sone des Koninex door de hant vā Maria, een Sone Nahums door vleeschelicke successie/ een Sone S. Petri eñ S. Pauli door ghenade. Vrede zij met u/ rechtveerdich Heere/ heylighe Vader/ machtich/ zuyver/ ende gheheylicht/ ghy die het Hooft zijt aller Bisschoppen/ gheen vreese voor yemant hebbende/ niemant wesende die u mach verblocken/ die wakende zijt voor de zielen/ een vrient der Pelgrims/ een gheheylicht Meester/ Verkondiger des gheloofs/ ende een Hooft-vyandt der dinghen die teghen de conscientie stryden/ Lief-hebber der goede zeden/ een heylich Man/ van allē zeer bemint ende gheeert. O gheluckighe heylighe Vader/ ick biede u met groote ootmoedichept de gehoorsaemhept ende onderdanichept/ die den vrede van alles zijt/ waerdich alles goets/ ghy maect dat een yeghelic ghehouden zij naest Godt u onderdanichept te bewijsen/ ghelijc de heylighe Apostelen gebieden. Dit is waerachtelic van u ghezept/ ende oock de Apostelen ghebieden ons/ dat wy eerbiedichept totten Bisschoppen/ Artzbisschoppen ende Prelaten zullen draghen. Desghelijcx datmen u als een Vader zal beminnen/ in plaetse des Koninecks alle eere zal bewijsen/ eñ syn betrouwen op u als in God stellen. Ick om deser oorzaken myne knyen ootmoedelick ter aerden buyghende/ stelle met oprechter herten u tot mynen Vader/ ende my tot uwen Sone. O heylighe/ zeer machtighe Vader/ waeromme en hebt ghy noyt yemandt tot ons ghezonden/ op dat ghy te beter van myn leven ende van mynen wel-standt mochtet gheinformeert werden/ ghy den Herder wesende ende ick uwe Schaepken? want eenen goeden Herder en zal nimmermeer syne Schapen verlaten: ick en behoore u niet verder wt u ghebiedt te schijnen (alleens oft daer gheen middel en waer om uwe Ambassadeurs aen ons herwaerts over te zenden) dan uwen Sone Emmanuel Koninck van Portugal, aenghesien dat hy zeer bequamelick van veel verder gheleghener Konincrijcken aen my syne Ambassadeurs heeft ghezonden. Ende zo het Godt beliefst hadde noch wat te vertoeven/ dat hy noch

Digitized by Google

waer hy leven ghebleven hadde / de zaken die wy t'eenen
der tijt tzamen handelden / souden zonder twijfel tot een
goedt eynde ghekomen hebben. Maer nu strecken alle
myn begheerten daer toe / dat ick van uwe Heylicheyts
goede heylsame / ende gheluckighe nieu-maren moghe
verhooren / ende dat door expresse ghetrouwe en zekere
Boden: om dat ick noyt een enich woordt van uwe
Heylicheyt en hebbe ontfanghen; hebbende alleenlick
maer eenighe weynighe dinghen verstaen / door de gene
die aldaer uyt mynen name in pelgrimagie gaen: dese
en brenghen my oock geen Brieven van uwe Heylicheyt /
maer als wy haer ondervraghen / zoo antwoorden sy
ons eer genoech / dat / na datse hare beloften en devotie
tot Jerusalem volbracht hebben / zo komen sy tot Ro-
men aldaer besoeckende de Tempelē der H. Apostelen.
Eerstelick verstaen hebbende dat het haer zeer swaer
valt door die Landtschappen te reysen / uyt vreese van
door de Christenen ghehouden te werden: ic neme zeer
groote ghenuechte in haer te hooren verhalen ende ver-
tellen; om dat ick ondertusschen door middel van eene
zoete ghedachtenisse / zie ende aenschouwe het Beelde
van uwes Heylicheyts aenschijn / het welcke my dunct
eenen Enghel ghelijck te wesen / teffens oock als eenen
Enghel in eeren houdende ende beminnende: maer
voorwaer het zoude my veel aenghenamer zijn / indien
ick zeer devotelick mochte aenschouwen uwe woorden
ende Brieven. Waeromme ick u nu teghenwoordelick
bidde / dat het V. H. believe my uwen Apostolischen
Bode te zeynden met uwe benedictie / om myn herte te
verheughen: want om dat wy van eenderley Religie
ende gheloove zijn / zo dunct my / dat ic u daer toe boven
alle andere dinghen behoore te verwecken. Uwe Hey-
licheyt mede zeer ootmoedelic biddende / dat ghelijcker-
wijs ghy den gouden Ring aen den vingher steect ende
de gouden Ketene over de schouderen leght / dat ghy
alzoo myne vrientschap wilt midden in u herte stellen /
op dat de ghedachtenisse daer van niet verloren werde:
want de zoete woorden ende aenghename Brieven ver-
meerderē de vrientschap grootlicx / principalic wanneer
sy onderhelst is met eenen heylighen vrede / van de welcke
zonder

zonder twijffel alle menschelicke vreuchde is pronde-rende. Ghelijckerwijs als eenen met grooten dorst bevanghen zijnde / zeer groot verlangen heeft na tversche water (gelijc men inde H. Schriften vint) alzo is mijn herte mede begheerich uut verre gelegen Coninckrijcken door Boden eñ Brieven nieu maren te verhooré / want kone ic eē onuytsprekelicke vreuchde gevoele. Ende niet alleenlic/zo ick eenighe zaken van V.H. vernamé / maer oock zekere tijdinghen van alle Christen Princen mochte verhooren: welcke blijdschap zoude ghelijck zijn den ghenen die vechtende eenigen grooten buyt verkregen hebben. Het welcke ghy nu met kleyne moeyte lichtelic zult konnen doen/om dat den Coninck van Portugael V.H. den wegh gheopent heeft / den welcken een wijle tijts gheleden my syne Ambassadeurs heeft gezonden/ verghezelschapt met zeer veel vrome Ridders/inden tijt doen syn Vader den Coninc Emmanuel noch int leven was / ende zedert dien tijt en hebbe ick noch Ambassadeurs noch Brieven van eenighen Christen Coninck ontfanghen/ veel min van eenighen Paus/ hoewel dat in onse Schatkamers ende Thresoren van de Schriften onses Over-groot-vaders / de memorie werdt bewaert van de dinghen die den Paus Eugenius ghezonden heeft/als het Zaedt Iacobs heeft gheregeert den Koning der Koninghen door tgantsche Ethiopien, het Opschrift deser voorsz Brieven was/als volght/ Eugenius Paus van Romen aen onsen vvel beminden Sone, Koning wten Zade Iacobs, Koning der Koningen door ghantsch Ethiopien, vvaerdich grootelicks gheeert te vverden, &c. Laetende weten door het inhoudt deser Brieven/hoe dat sijnen Sone Ioannes Paleologus Koning der Romeynen/twee jaren geleden van Constantinopolen wiert geroepen/om het H. Concilium te houden/ende met hem quam Iosephus den Patriarch van Constantinopolen/verghezelschapt met een groot ghetal Artzbisschoppen/ Bisschoppen / ende Prelaten van alle zijden / de welcke oock assisteerden de Legaten der Patriarchen vā Antiochien, Alexandrien eñ Ierusalem, allegader met hem ter liefden vant heylighe ghelove ende de heylige vereeninghe waeren / ende door middel

deser

deser voorsz H. Vaders/ wiert de eenicheyt inde Religie door de ghenade des Heeren bevestiicht ende besloten/ ende alle dwaalinghen teghens de Christelicke Religie strijdende t'onderghebracht: ende wesende dese dingen met goeder ordre geschiet ende bestelt/ zo gaf den voorsz Paus aen de gheheele Werelt oorzake om verblijdt te wesen/ zoo wel als aen een yeghelick int bysonder. Nu zeynden wy u teghenwoordichlick dit Boeck van den Paus Eugenius, het welcke wy altijt zonder eenighe schade oft hindernis bewaert hebbē. Wy zouden u oock het Tractaet van de ordre ende macht der Pauselicke benedictie gezonden hebben/ ten ware dat tzelve waerlick veel grooter gheweest had/ dan het Boeck S. Pauli totten Heydenen. De Ghezanten die van weghen den Paus dese dingen alhier brachten/ waren Theodorus, Petrus, Didimus, ende Georgius Dienaers Iesu Christi: maer ghy H. Vader zult wel doen/ te ghebieden dat de Boecken van uwe Gheschrift-kamers moghen doorzocht ende oversien werdē/ want inne ghy (zo ic meyne) zult vinden eenige memorie van tgene ic V. H. schrijve. Daerenteghen indien ghy my eenighe zaken wederom schrijft/ zo zal tzelve terstont met groote neersticheyt in onse Boecken opgeteeckent werden/ op datter een eeuwige memorie by onse Navolghers van mach blijven. Ende voorwaer hy dunct my wel gheluckich te wesen/ welckers ghedachtenisse door Brieven bewaert wert in de Stadt van Romen, den Stoel Petri ende Pauli; de welcke Heeren zijn vant Koninckrijck der Hemelen/ ende Rechters vande gantsche Werelt. Ende om dies wille dat ick dit altoos gheloove/ zeynde ick u nu dese teghenwoordighe/ tot dien eynde op dat ick ghenade mochte vercrijghen door uwe Heylicheyt ende door u zeer heylich Collegium/ hopende dat van daer de heylighe zeghenínghe zal komen/ met vermeerderinghe alles goedts. Daerenboven bidde ick uwe Heylicheyt/ my eenighe Beelden der Heylighen te zeynden/ inzonderheyt vande Maghet Maria, op dat haeren Name/ ende uwe Heylicheyt dickwils in mynen mont ende memorie mach wesen/ ende dat ick gheestelijcken ghenuchte mach nemen in uwe geschencken. Boven dien versoeck

ick

ick wock zeer ernstelick / dat het uwe Heylicheyt believe my te zeynden Werck-meesters ende Kunstenaers / die Rappieren / Wapenen / ende allerhande soorten van Oorloghs-gheweeren kunnen maken / Grabeerders in gout ende zilver / Meesters om Waghenen te maken / desgelijcx Bou-meesters en Metsers om steene huysen te maken / Mannen die kopere en loode platen kunnen maken om de daken der huysen mede te decken. Daer-en-boven houden wy in grooter waerden die uit syne wercken / de ghene die de Instrumenten der Musijcke stellen, ende konstichlick daer op spelen kunnen / ende met haer de Pijpers en Trompetters. Alle dese voorverhaelde kunstenaers zoude ick wel begheeren dat van uwen huyse waren / ofte zoo ghy'er niet ghenoegh en hebt / U. H. zal de zelve lichtelick kunnen verkrijghen van de ander Christen Koninghen uwe kinderen / die allegader uwe gheboden ghehoorsaem zijn. U verzekerende dat zo wanneer de voorsz Werck-meesters alhier zullen ghekomen zijn / sy in grooter achtinge zullen ghehouden werden / een yeghelick na syner waerde; ende zullen door myne mildicheyt groote vereeringhe / danc / ende loon ontfangen: met conditie / dat indien yemant daer na wederom in syn lant begheert te keeren / zo zal ic hem uit mynen hove laten trecken / zo wel vergolden dat hy oorzake zal hebben hem te vreden te houden / mede nemende tghene hy zal begheeren; want ick en zoude niemant teghen synen danck willen houden / na dat ick eenighe vruchten van syne kunsten hadde ontfanghen.

Nu moet ick wederom wat anders verhalen / ende u (o heylighe Vader) zoude ick gheerne vraghen / waerom en vermaent ende onderrecht ghy de Christen Koninghen uwe kinderen niet tot nederlegghinghe der wapenen? en datse haer als Broeders met malkander vereenighen / dewijle datse uwe Schapen zijn / ende ghy haré Herder? aengesien U. H. wel weet wat het Euangelium ghebiedt / als daer ghezeyt wert / Alle Koninckrijcke dat in hemzelvê gedeelt is / zal verwoest werden. Want indien de Christen Koningê eenich ende tzamen verbonden waren / sy zouden zeer lichtelicken alle de

Mahometisten

Mahometisten ende andere ongheloovighen vutroeyen/ alle haere aenslaghen souden haer na haren wensch comen/ ende souden oock het Graf vanden valschen Propheets Mahomet binnen de Stadt Mecha verwoesten. Daerom bidde ic V. H. zo veel arbeydts te willen doen/ dat eenen goeden vasten vrede tusschen haer mochte ghemaeckt werden / haer vermanende datse my hulpe ende gunst bewijsen: want rondtom de frontieren van alle mijn Coninckrijcken ben ic omringt vande Moren/ Mahometistē/ ende andere boose ende quade volcken; de welcke nochtans sulcke ghetrouwicheyt onder malkander onderhouden/ d'een den anderen helpende/ verhinderenis makende Coninghen met Coninghen ende Heeren met Heeren in groote ghetrouwicheydt ende standtvasticheyt teghen ons/ dat het onmoghelic schijnt te wesen onder sulcke Barbarische volcken. Daer is een Moorsch Coningh mynen ghebuer / den welcken alle de Moorsche Coninghen sijnt subiecten vanwissen ende stofferen met Wapenen/ Peerdē/ ende alle andere oorloghs ghereetschappen: dit zijn de Coninghen van Indien, Persen, Arabien eñ van Egypten: vande welcke ick daghelicks groote quellinghe ontfanghe / siende de vyanden der Christenheydt tsamen vereenicht in broederlicke vrientschap ende liefde den vrede gebruycken; ende daerenteghen de Christen Coningen myne Broeders en kunnen op gheenderley wijse met malkander overeenkomen / noch van hare oorlaghen ophouden/ noch my eenighen bystant doen/ghelijc't den Christenen toestaet malkander te bewijsen ; aenghesien die zeer snoode Mahometisten malkander zo trouwelic helpen. Dit en segghe ick niet / om dat ick uwe hulpe tot desen aenslagh van noode hebbe/ want ick hebbe onderstant ghenoech / ende meer krijchs-volck dan ick van doen hebbe : maer ick verzoecke alleenlick uwe ghebeden tot Godt/ende dat ick gratie aen V. H. mochte verwerven/ eñ oock mede aen de andere Koningen myne Broeders. Ende daerom soecke ick mede vriendtschap met V. H. ende met haer/ op dat ick des te overvloedelicker mach ghestieft worden van tghene ick hier boven verhaelt hebbe/ tot eenen schrick ende vreese der Mooren/ ende

op dat de vyanden van den Name Christi nyemmermeer [bieren?] mochten weten dat de Christen Koninghen mijne Broeders my gunste ende hulpe bewijsen: het welcke waerlick zoude strecken tot onser grooter eeren/ aenghesien dat wy ons zoo eendrachtich hielden in de eenicheyt der Religie ende des gheloofs. Wy hebben besloten vastelick te blijven by desen raedt ende voornemen/ die ons meest verzekert/bequaem eñ profitelick is. Godt van verwille uwe begheerten tot lof onses Heeren Jesu Christi/ende van Godt onsen Vader/dien zy lof van eeuwicheyt tot eewicheyt. Ende ghy Heere/ ende heylighe Vader/ omhelst my met alle de Heylighen Jesu Christi die tot Romen zijn V. H. biddende dat in dese omhelsing oock mogen begrepen werden alle d'Inwoonders van mijne Koninckrijcken/ende alle de ghene die in Ethiopien woonen. Eere zy onsen Heere Jesu Christo/door uwen Gheest.

Uwe Heylicheydt zal believen dese Brieven te ontfanghen door middel van myn Broeder den Koninck Joannes, Sone vanden Koninck Emmanuel, uyt handen van Francisco Alvarez onsen Ambassadeur.

VVie de eerste Vinders gheweest zijn vande Latijnsche Letteren ende Sylben.

Capittel II.

HEt is buyten alle twijffel/ dat de vindinghe der Letteren de alderbeste ende nuttelickste vindinghe is/die oyt van menschen oft van t'menschelick vernuft ghevonden is; want sy gheven ons kennisse van de voorledene ende teghenwoordighe zaken/ ende maken ons de verre ghelegene deelachtich/ ja sy maken de menschen byna onsterffelick: ende zonder de Letteren niet gheweest en waren/ daer en ware noyt zoo grooten menichte van Ghelerrden inde Werelt geweest: waeromme alle de Latinisten zeer ghehouden zijn in * Nicostrata de Dochter van Isonius Koninc van Arcadia, de welcke na de doot van haren Man (van wien sy eenen Sone ghenaemt † Evander gewonnen heeft) Arcadien verlatende/ in Italien is ghekomen/ ende sloegh haer [tydde?] opden Bergh ‡ Palatinus by de Riviere van den Tyber,

* Nicostrata heeft eerst de Latynsche Letter ghevonden.

† Van desen Evander leest Virg. Æneid. lib. 8. &c.

‡ Palatinus is een vande zeven Berge daer Romen up gebout is

Tyber, daer nu teghenwoordelick Romen staet / ende boude aldaer een kasteel / waer op sy Evander tot eenen Heere stelde / ende sy houwelickte met Faunus den Koninck van Laurenten. Dese voornoemde Nicostrata zeer vernemende zijnde int voorseggen van toekomende dinghen / zeer hooch gheleert inde Griecksche Letteren / ende begaeft met eenen scherpsinnighen Gheest / vondt neghenthien nieuwe Teeckenen oft Letteren / de zelve aen dese grove ende boersche volckeren onderwijsende. Na haer eenen ghenaemt Sylvius vondt noch dese drij Letteren H K ende Q, hoewel het eyghentlic gheen Letteren zijn / maer alleenlick aenblasinghen. Daer na de Griecken ten tijde van S. Augustinus namen dese twee Letteren X ende Z, ende alzoo tzamen vergadert wesende / ghebruycken wy die nu ter tijdt. Dese lieden siende de wijsheyt van hare Nicostrata verwondert zijnde / noemdē haer (terwijle sy noch leefde) een Goddinne, ende begonnen haer (als een Godlicke Creature) eere ende reverentie te bewijsen: na hare doodt wierdt haer eenen Tempel opt * Capitolium opgherecht / die haer toegheeyghent wiert. † Dionysius Licinius Romeyn / een zeer vernuftich Man / heeft daer na de Sylben, dat is / de woort-deelen ghevonden: om welcker vindinghe hem een Beelt opgerecht wiert / tot synder grooter eeren.

* Capitolium is tstadthuys vā Romen, staende op de bergh Capitolinus die mede een vā de zeven bergen vā Romen is.

† Dionysius Licini⁹ Inventeur der Sylben.

Van Valaska een Boheemsche Ioncvrouwe, vvelcke met de andere Vrouwen vant Koninckrijc hebbende doen dooden haer Vaders, Mannen, Broeders ende Kinderen, regeerde het Koninckrijck van Bohemen zeven jaren.

Capittel III.

Alzoo Pieter Messias in het eerste Boeck synder verscheyden Lessen int 10 Capit. daer hy handelt van de Amasones, vermaen doet van de Vrouwen van Bohemen, zoo hebbe ick alhier in dit Capittel willen verhalen tgene Æneas Sylvius (naderhant Paus zijnde ghenaemt Pius II.) daer van in syne Historie van Bohemen schrijft. Ende op dat de zake ten vollen mochte verstaen werden (wesende een ghedenckwaerdighe gheschiedenisse) zo moet ic eerstelic verhalē de oorzake waer-

Fulgoſ. lib. 3. cap. 4. Plin. pars 1. cap. 47.

Libuſſe een dochter des Hertoghs Croci II. ſuccedeert haer vader in het Rijcke van Bohemen.

om Valaſka een Jonckvrou van Bohemen een zo grooté hart genomen heeft opde Wapenen. Voor eerſt behoort ghy dan te weté/dat Crocus II. Hertog van Bohemen overleden weſende zonder eenich mannelick Oir na te laten/hebbende alleenlic een Dochter Libuſſe (die voor een vande Sybillen gehouden wert) deſe Dochter dan zegge ic/wiert ter bede ende faveur des gemeyné volcx/ geſtelt inde Koninclicke Stoel ende regieringe in haers Vaders plaetſe/ende regeerde de Provintie lange jaren tot groot contentement van eenen yeghelicken. Eyndelicken alzoo ſy een zeer redelicke ſententie ghegheven hadde/ van ick en weet niet wat poſſeſſien van eenich groot Heere: deſen zeer verontwaerdicht zijnde door deſe ſententie/ heeft hy tghemeyne volck teghen haer opghehitſt/ zegghende tzelve te zijn een verachtelicke zake/ ende waerdich te blameren/ dat zulck een machtich volck/ende zoo grooten Edeldom/ in zodanighen Provincie/ zouden het regiment eener Vrouwen onderworpen zijn. Libuſſe een weynich gehoor ende ſilentie van de nieuwe opghewoorpene ende oproerighe verkreghen hebbende/ zeyde tot haer/dat ſe haren nieuwen aenſlach wel wiſt/ende kende ghenoechſaem hare verzekerde deliberatie/ maer dat ſy hem veel te kort namen om hare begheerte te voldoen; daeromme dat ſy haer des volghenden daeghs weder vergaderden / in de welcke ſy zoude pooghen haer te contenteren zo vele haer moghelick zoude zijn/ ghelijck ſy zulcks boven alle dinghen begheerde. Den morghen ghekomen zijnde/ quam het ghemeyne volck met grooter menichte by een ende na dat de trouppe van allen zijden verzamelt weſende inde principale plaetſe/ ende met grooter begheerte den tijt verwachtende om het te verſtaen / Libuſſe de Princeſſe beghon op deſer manieren te ſpreken/ Ghy weet (Bohemers) dat ick tot deſen huydighen daghe ben gheweeſt uwe zeer vreedſame ende goedertieren Vrouwe ende Meeſtereſſe / ick en hebbe noyt yemande van u allen miſdaen/ veel minder hebbe ick uwe goeden gheuſurpeert: ghy en hebt my niet alleen ghehadt tot een Hertoghinne / maer oock tot een Moeder. Dit al niet teghenſtaende ſie ick openbaerlicken dat ulieden mijne

Oratie van Hertoginne Libuſſe tot de oproerighe Bohemers.

regieringhe

regieringhe niet aenghenaem en is/waer af ick niet zeer ontstelt en ben: want ghy doet ghelijckerwijs alle menschen doen/ die nimmermeer te vreden zijn/ ende die veel meer na eenen goeden ende zachtsinnighen Prince verlanghen/ dan dat sy zouden trachten den zelfden te bewaren/ wanneer sy zoo eenen verkreghen hebben. Nu wat my aengaet/ ick stelle u van nu voortaen geerne in uwe libertept ende vrijdom/ ende alzo ghy liever wildet hebben eenen Man die over ulieden regieren ende ghebieden zoude na synẽ wille/ alzo zult ghy hem oock hebben. Daerom neemt myn wit Paert/ende zoo wanneer ghy tselve ghetoomt ende met syn harnas zult ghewapent hebben/zoo leydt het dan in dese pleyne/op dattet van den wech mach verkiesen dien het wil: laet het dan alleen gaen/ende volght het van verre: ende na dat het dan een wijle herwaerts ende derwaerts gegaen heeft/ zal het eyndelicken voor een Man stille blijven staen/ die op een ijsere tafel syn maeltijt is doende; desen zal mynen Man ende uwen Prince zijn. Dese propoosten hebben een yeghelic behaecht/ende het Paert genomen hebbende/alzoo Libusse ghezept hadde/lieten het gaen daert hem ghelieste. Als het nu ontrent twee mijlen ghegaen hadde/ quam het by een Rivierе ghenaemt Bielli, ende ghingh staen recht voor eenen Landtman ghenaemt* Primislaus, den zelfden groote vrientschap ende caresse bewijsende/ voor hem springhende ende brieschende/ gelijc als wilde hy daer door beteeckenen dat hy hem voor synen Heere bekende. De Bohemers zo wel edele als onedele/ liepen terstont ghelijckelick na de plaetse daer het Paerdt bleef stille staen/ ende den Landtman ghegroet hebbende/zeyden tot hem: sit hier op dit Paerdt/ende komt met ons/ want de Princesse Libusse heeft u verkosen tot haren Man/ ende Bohemen begheert u tot eenen Prince. Primislaus niet teghenstaende hy boerachtich was/ evenwel volgende den ghemeynen reghel ende lust om te regieren/ (een yeghelick denckende dat hy zulcks waerdich is) accordeerde zeer gheern in here begheerte/ haer antwoordende dat hy bereyt was in alles te ghehoorsamen dat sy zouden begheeren. Ende verstaen hebbende dat

* Van desen Primislaus de III. Hertoch van Bohemẽ maect Baptista Fulgosius mentie in syn derde Boec van de gedenckweerdige daden/ en P. Mellisc in syn tweede Boec int 35. capitel: Dit brengt my oock in memorie van Q. Cincinnatus die van den ploegh wiert geroepen, ende tot eenen Dictator gekoren.

hy de Princeſſe Libuſſe moeſt gaen bezoecké/ende ghelijck als oft hy een langhe reyſe te doen hadde / keerde hy den Ploegh (daer hy doen mede arbeydde) omme/ met het ijſer boven/daer op legghende wat Broot ende Kaſe / eñ ſtelde hem aent eten: het welcke de Bohemers indachtich maeckte van tghene Libuſſe haer ghezeydt hadde: waeromme met verwonderinghe wachtende tot dat hy ghegheten hadde/ ende verzadicht weſende/ klom hy te paerde / hem tot inde Stadt ghelepdende/ daer hy de Hertoghinne Libuſſe troude/ de welcke terwijle ſy leefde eensdeels regeerde door den Raedt van haren Man. Overleden weſende/bleef het Koninckrijck aen Primiſlaus, verminderende de authoriteyt der Vrouwen / die tot dien tijt zeer toeghenomen ende aenghewaſſen heeft/terwijlen Libuſſe leefde. Waeromme Valaſka een Jonckvrouwe van groote vromicheyt/ende byna als een Amazone, die Libuſſe ghedient hadde voor Secretarius in haren ſecreten Raedt: deſe dan/ zegghe ick/niet kunnende verdraghen dat d'autoriteyt der Vrouwen dagheliicks meer ende meer verminderet wierdt / vergaderde op eenen dagh ſecretelick alle haer Ghezellinnen / tot haer ſprekende deſe volghende propooſté: Myn lieve Suſters/wy hebbé onſe Meeſterſſe verloren / de welcke haer altijt bevrijt heeft vande ſubjectie der Mannen/ende die noyt en ghehenghde datſe Meeſters waré; maer behielt zelfs de opperſte macht/ ende wy met haer wierden als Koninghinnen gheacht ende gheeert. Maer nu ſiet ghy/ellendighe als wy zijn/ dat wy de reſte van ons leven moeten verſlijten (hoewel het ons zeer ſwaer valt) onder het joc der Mannen: zoo dat ick ſie dat wy noch in een ergher ſtaet dan der Slaven zullen gheraken/indien wy uit ons zelven onſe oude vrijheydt niet weder met ghewelt en winnen. Daerom indien uwen ſin mette myne accordeert / ende u herte met het myne eens is/en twijffelt daer niet aen/ oft wy zullen lichtelicken weder in onſen eerſten ſtaet komen. Ick heb gheweeſt (ghelijck een yeghelick van ulieden wel weet) van den Raedt van Libuſſe, ende hebbe mede van haer ghelcert al tghene ſy wiſte/ja oot om beſweeringen ende tooverijen te maken; het welcke alle-

Doodt van Libuſſe.

Oratie van Valaſka tot haer Ghezellinnen.

vergadert zeer dienstelick tot onsen aenslagh zal zijn: indien ghy my nu wilt volghen / zonder twijffel zult ghy weder op een nieu de heerschappije boven de Mannen hebben.

Valaska haer redenen gheeyndicht hebbende / zoo bevielen alle de Vrouwen desen middel zeer wel / ende namen daer groot behaghen in / ende hare begheerte consenterende / begonnen die voortaen van ure tot ure teghen de Mannen te conspireren. Nu terwijlen alle dese handelinghen gheschiedden / droomde Primislaus op eenen nacht dat hem een Maeght bloet te drincken gaf. Hy die een groot Waerzeggher was / door zodanighen droom verschrickt wesende / begheerende by tijts het quade te voorkomē ende remedieren eer het te spade was / dede terstont alle de principaelste vā de Provintie by een vergaderen / van meyninghe zijnde de bovenmaten groote vryheydt der Vrouwen te verminderen / eñ haer de zelve te verbieden: want de Vrouwen deses Landts hadden voor een costuyme / dat sy de Paerden picqueerden / loopen / tournoyen / metten Boghe schieten / jaghen / vlieghen / met pijlen werpen / kortelicken sy oeffenden haer in alle exercitien die dē Mannen bequaem zijn. Maer de Edellieden spotteden met de opinie van haren Prince / ende gaven hem tot antwoorde / dat door het spelen ende de behendicheydt des lichaems der Vrouwen / ende om de scherpicheyt van haren gheest / sy veel eerder waerdich warē datmen haer beminne ende eere / dan datmen haer daerom zoude haten.

Droom van Primislaus.

Valaska daerentusschen en ruste de dach noch nacht / versierende alle middelen ende conjuratiē daer toe van nooden zijnde / om zulck eene deerlicke Tragedie tegen de Mannen te spelen ende int werck te stellen / treckende metter tijt de herten der Vrouwen door dranckan ende betooveringhen van de liefde harer Mannen / ende winnende van dach tot dach meer andere Vrouwen / de zelve tot hare opinie eñ factie persuaderende. Eyndelickē als het haer nu goet dachte / ende dat sy een groot getal by een vergadert hadde / zo hebben dese grouwelicke wreede Vrouwen op een nacht alle hare Vaders / Mannen / Broeders ende Zonen / in hare bedden ghe-

Tooverye vā Valaska.

 doot /

doot/terwijle sy sliepen. Dit ghedaen zijnde/ soo namen sy terstondt de wapenen in handen / ende vergaderden allegader op een plaetse niet verre van Praga die haer Valaska beteeckent hadde : ende eenighe van de ghene die haer navolghden verwonnen hebbende / trocken recht na Vissegrade alwaer Primislaus syn Hof hielde/ om hem aldaer te betrapen : maer siende dat het haer onmoghelick was die plaetse te veroveren / vertrocken haer op eenen berch/ in een plaetse die vander naturen zeer sterck was / ende stichteden aldaer een kasteel t'selve Dievize noemende/ dat is in hare sprake te zeggen/ een plaetse der Maechden ; want de Maechden noemense Dievize. Dit exploict dochte alle den genen zeer vreemt ende schrickelick / ende dede grooten schrick aen alle de Inwoonders vant Landt die van dese voor-verhaelde schrickelicke moordt overghebleven ende ghesalveert waren / ter eender zijden siende den grooten hoop der woedende Vrouwen/ ende ter ander zijden zeer bevreest zijnde dat de resterende Vrouwen t'selve spel mede niet en begosten int werck te stellen. Om deser occasien wille deden sy ghelijckelick aen Primislaus verstaen / dat sy bereydt ende ghedelibereert waren aen dese nieuwe Amasonen strijdt te leveren / ende dat hy met syn heir soude marcheren : want sy waren alleghader op het punct om hem te volghen. Den Prince gaf haer weder tot antwoorde/ dat hy dese reyse niet by haer en mochte komen / want hem de Goden gheopenbaert hadden/ dat alle de ghene die nu teghenwoordelick teghen de Vrouwen souden strijden / souden ommekomen ende ghedoot werden/ ende dat het van noode was datmen op een ander tijdt met meerder gheluck soude strijden. De Inwoonders niet teghenstaende desen raedt / hebben selfs eenen ghewelldighen Legher te velde ghebracht / marcherende recht aen na Dievize : ende ghekomen zijnde by Valaska, treffeden de twee Leghers

Geluckigen strijt van de Vrouwen.

aen malkanderen ; alsoo dat de Mannen schandelick in de vlucht ghedreven werden / niet sonder groote schade ende verlies van haer volck. Ende alsoo Malada, Nodea, Suatacia, Vorasta, Ragda, Zastana ende Tristana haer zeer vromelicken in desen strijdt ghe-

brachten

ghedaghen hebben / zoo wierdt een yeghelick tot een vergheldinghe haer vromicheydt goude Ketenen ende Braseletten gheschoncken / ende aengaende den buyt die sy vercreghen hadden/die wiert ghedeelt aen eenen yeghelicken na dat sy haer kloeck in den strijdt ghehouden hebben. Valaska doodde in desen slach seven Mannen vande vyanden ; zoo dat een yeghelick schier meynde dat het een Goddinne was. Na dese overwinninghe en hadden de Bohemers noyt den moedt ofte de stoutichēydt dese Vrouwen meer te molesteren ofte aen te grijpen : maer ter contrarien trocken sy alle daghen uut inde omligghende Contreyen / de zelve pillerende / roovende / saccagerende / ende verbrandende / zoo dat sy maeckten datmen haer daghelicx meer ende meer heeft ontsien ende ghevreest. Als sy haer nu byna van gheheel Bohemen Meester ghemaeckt hadden/ wierden sy bedwonghen trafijcke ende koop-handelinghe te bedrijven ; alzoo dat sy ghemeynschap met de Mannen moesten nemen / andersins zouden sy zeer haest tot niet ghekomen ende vergaen zijn ghewest : het welcke haer oorzake ghaf weder met de Mannen te houwelicken/ doch met dese conditie ende Wet die sy maeckten / Dat de Dochters by haer zouden opghevoet/onderhouden ende onderwesen werden: maer dat sy de Knechekens het rechte oogh zoudē uytsteken/ende de duymen aen hare handen af-snijden / op dat sy tot mannelicken ouderdom ghekomen zijnde/ onbequaem souden wesen de wapenen te hanteren ende met den boghe te schieten. Eyndelicken als Valaska nu den tijt van seven jaren Bohemen ghequelt hadde / ende tzelve byna gheheel haer Tributaris ghemaect/ wiert sy ten lesten van Primislaus noch bedroghen / de welcke haer adviseerde door Brieven / hoe dat alle de principaelste Heeren ende Edellieden voorghenomen hadden eene oorloghe teghens haer te voeren / hoewel het teghens synen wille ende consent was / daer hy gheen groot behaghen in en hadde : even-wel zoo was hy wel verzekert datse loon na hunlieder wercken zouden ontfanghen. Dat hy haer oock altijdts voor syne liebe Dochter hadde ghehouden/ haer nimmermeer ghehaet

Vromicheyt van Valaska in den strijt.

Wetten der Vrouwen in Bohemen.

Primislaus verwint Valaska door bedrogh en listicheyt.
Stratagema.

hebbende om dat ſy Bohemen gheerfdeert hadde/ zo wel om dat ſy langhen tijdt was gheweeſt een van de ghetrouſte ende ſecreetſte Raedt ſyner Huyſvrouwe/ als oock om dat ſy door hare vromicheyt Bohemen zeven jaer langh gheregeert hadde. Oock ghevoelde hy mede dat hy oudt ende onbequaem totter regieringhe wiert/ ter ander zijden en was ſyn Sone niet oudt ghenoech om te regieren/ daerom badt hy haer dat ſy tot Viſſegrade wilde komen/ hy zoude haer alle de Forteresſen in handen ſtellen/ zo dat ſy door deſen middel lichtelick het gantſche Bohemen haer zoude onderdanich makẽ/ mits conditie dat ſy naderhant tzelve zoude deelen met ſynen Sone/ die hy by de Princeſſe Libuſſe haer Meeſterſſe ghehadt hadde/ alle twelcke hy haer zeer wel betroude: want hem aengaende/ hy was te vreden wederom na ſynen eerſten ſtaet te keeren/ ende weder te gaen woonen in het Dorp/ daer men hem teghen ſynen danck wt ghehaelt hadde. Het docht hem ooc een redelicke zake te weſen/ ende meer als behoorlick/ dat ghelijckerwijs als hy den Koninckliicken Scepter van een Vrouwe ontfangen hadde/ dat hy den zelven wederom aen een Vrouwe behoorde te reſtitueren.

Valaſka door te licht den vyant te betrouwen/ wert zeer ellendelicken bedroghen.

Deſen Brief gheſchreven/ gheſloten/ ende ghezonden weſende/ wierdt zeer groot gheloof van Valaſka ghegheven/ de welcke volgende het naturel van haer gheſlachte/ den zelfden te licht gheloovende; zondt zonder eenich vertoevẽ een Eſquadron van hare Gezellinnen/ om van deſe zeer ſtercke plaetſe poſſeſſie te nemen/ daer ſy doen inquamen/ ende wierden wel ontfanghen ende ingehaelt met danſſen/ ſpelen/ ende feeſten. Primiſlaus noodde haer allegader in ſyn Paleys om te banckèteren: ende terwijlen ſy aen de Tafel vol vreuchde waren/ zo quam daer inde Sale een troupe jonghe Mannen/ totten hoofde ghewapent zijnde/ die tot dien tijdt toe in een kamer waren verborghen gheweeſt/ haer onverſiens werpende op deſe onverdachte Vrouwen/ die alſdoen allegader ghedoodt wierden. Hier na zoo trock het volck van Primiſlaus met grooter macht na Dievize. Valaſka deſe vreemde tijdinghe verſtaen hebbende/ meynde byna buyten ſinne te werden: ende

[illegible] haeſt haer wapenende/ reet alleē uut het Kaſteel/ zittende op een ſnel oorloghs-paerdt/ dat zo raſch ende levende was/ dat het ſcheen te vlieghen/ vele Vrouwen haer navolghende: maer ſy was d'eerſte die het heir van Primiſlaus ontmoetede/ dat ſtijf aen marcheerde zonder woort te zegghen/ ende zeer yverich totten ſtrijt woeſende/ beſteedde aldaer alle de kracht die ſy hadde. Eyndelicken/ alzoo ſy haer midden in het dickſte ghedranghe vande vyanden wierp/ wierdt ſy aldaer ghedoodt. Haer Ghezellinnen ghekomen zijnde/ ende de doodt van haer Meeſtereſſe vernomen hebbende/ vielen op de vyanden zeer fellick aen/ niet uut hope die ſy tot de overwinninghe hadden/ maer veel meer om haer te wreken/ ende het gevecht was zeer wreet ende furieus: maer de battaille verlieſende/ ſy ſtelde̅ haer op de vlucht na haere Fortereſſe/ aldaer ſy bevonden dat de poorten ghesloten ende tkaſteel ingheno̅men was/ door die van Viſſegrade, waeromme ſy allegader ghedoot ende aen ſtucken ghehouwen werden. Aldus wiert Bohemen vande Heerſchappije der Vrouwe̅ verloſt/ ende Valaſka weerdich zijnde om gheſtelt te werden onder het ghetal der doorluchtighe ende vermaerde Vrouwen/ bleef onbegraben ende aldaer ghelaten tot een ſpijſe der Voghelen ende wilde Beeſten.

Valaſka alleē zeer vromelick ſtrijdende/ wert ghedoot.

VVie dat de eerſte vvas die de Religie binnen Roomen in-ſtelde, ende ordineerde de * Opper-biſſchoppen, Prieſters, ende de Maechden van Veſta, ende op vvat maniere datmen haer dede ſterven vvanneer ſy in overſpel bevonden vverden. Ende vande kleederen, vaten, ende andere Inſtrumenten, die in de Sacrificien ghebruyckt vverden.

*Pontifices.

Capittel IIII.

DE hiſtorie̅ zijn allegader vervult vande reverentie die de Romeynen tot hare Goden droeghen/ de welcke ſy zeer koſtelicke Tempelen bouden/ ende tot haerder eeren inſtellende † Pontifices ende verſchepden Sacrificien. Numa Pompilius den tweeden Koninc van Romen is den eerſten ghweeſt die binnen Romen de Religie e̅de aenbiddinge der Goden heeft ingheſtelt/

† Pontificen zijn d'opper prieſters by de Romeyne̅. Leeſt hier va̅ Titus Livius int 1. Boec/ e̅ Plutarch. int leve̅ van Numa Pompilius.

 ende

ende ordineerde vele ende verscheyden Ceremonien tot haerder eeren. Hy zelfs woude hem de eersten Pontifice ghemaeckt hebben. Welcke digniteyt daer na verdeylt wiert in vier Persoonen/ daer na in acht/ eñ eyndelicken in vijfthien/ welc ghetal ghenoemt wiert het Collegie der Pontificen: ende boven dese wasser noch eenen die de hoochste macht ende autoriteyt onder haer hadde/ die den a grooten Pontifice ghenaemt was; den welcken alle de andere/ ja oock den Koninck der sacrificien/ de b Augures, de c Flamines ende de d Vestalen onderdanich waren. Hy hadde oock het opperste ghebiet over de sacrificien ende ceremonien; ende syn officie was/ de solemnele Ghebeden te maken/ de Feestdaghen te verkondighen/ ende wat God elcken dagh toegheeyghent was/ in gheschrifte te doen stellen de Annalen ofte Historien van de notabele dinghen die daer alle jaren passeerden/ van Religions zaken te oordeelen/ de Vestalen te kastijden die haer qualick ghedraghen hadden/ ende desghelijcx oock de Brugghe Sublicien te maken/ als hy ghebroken was; dese Brugghe was allegaer van hout ghemaeckt/ zonder ijser oft metael/ eñ wiert voor heylich gheacht: ende desen lesten last gaf den name Pontifice plaetse/ ghecomposeert van dese twee Latijnsche woorden Pons ende Facio. Veertich jarē na de fundatie van Romen, boude Numa Pompilius den e Tempel van de Goddinne Vesta, in een ronde forme/ den inghang des zelven was den Mannen verboden/ ende verkoos een ghetal Maechden tot dienst der Goddinne. Dit woort Vesta komt vande Griecken, ende werdt verstaen voor Vyer, ghelijc als Ovidius int zeste Boec Fastorum zegt/ ende om datmen het Vyer Aenghesicht noemt/ daerom stelmen de Maechden totten dienst van Vesta: desghelijcks oock om dat het Vyer uit hemzelven gheen dingh en genereert/ waer af datmen zoude moghen een Effigie oft Statue oprechten: om dat de Ouders hy

a Beschrijvinge vande macht ende authoriteyt des grooten Pōtifices over de Romeynsche Priesters ende Vestalen. b Augures waren Priesters by den Romeynen/ die uit der Voghels ghescrey ende ghequetel toekomende dinghen voorzeyden. c Flamines waren Priesters die meest den Opperpriester waren/ welcke zommige uit den Patritiis, eñ de zommighe uit ghemeynen volcke ghenomen werden ende d'eene was van meerder autoriteyt van den anderen/ doch namen evenwel ghelijck het Heylichdom der Romeynen waer. d Wat de Vestalen zijn/ wert hier na verklaert. e Desen Tempel werdt noch tot Romen ghesien/ by dien van Ianus, bezijden den Tyber. Dionys. Halicarnass. lib. 6. ende Diodor. Sicul. in syne Oudtheden.

Vesta geen ander ding en verstonden dan eenen Geest ende een Godlick Vyer/ die niet konden ghesien/ maer alleenlick in het verstant mochten ontfanghen werden. In desen Tempel wierdt oock het * heylighe Vyer bewaert / ghelijckmen tot Athenen int Prytaneum mede dede. Ende oft ghebeurde dat door de zorgheloosheyt der Maechden tselve Vyer wtging/ den grooten Pontifice dede haer met roeden ghesselen / ghelijck als Valerius Maximus schrijft dat P. Licinius Crassus (grooté Pontifice) dede. Dit Vyer wtghegaen wesende/wiert voor een quaet voorteecken ghehouden/ twelc veroorzaeckte een grooten schrick ende vreese aen den gantschen Senaet ende tghemeyne volck; inder voeghen dat eer sy weder eenighe zaken van consequentien dorsten onderwinden/zo moesten sy tzelve eerst weder ontsteken ende de Goden verzoenen. De maniere om t'Vyer weder te ontsteken was aldus: De Vestale nam een koper Vat met drij hoecken/ zeer klaer ende blinckende/ hebbende eenen rechten hoec eñ twee gelijcke beenen; zulcx dattet van alle zijden van syn begrijp ende omloop punctsghewijse wtgaet / twelc sy zetter recht teghen de stralen der Sonne / zulcks dat de brandende stralen haer van alle zijden gaen vereenighen ende vergaderen midden inden bodem van het Vat/ alwaer sy de Lucht zoo zeer subtijl maken/ dat sy ontsteeckt het drooghe goet en de materie dat in het Vat is. Dit Vyer alzoo ontsteken zijnde / werdt alsdan ghebracht inde binnenste plaetse des Tempels / ende hadden voor een costuyme dat sy tzelve jaerlicx op den eersten dagh van Meerte op dese voor-verhaelde manieren ontstaken: want met dese Maendt beghonnen sy het Jaer te rekenen: zoo dat de Meerte de eerste Maendt des jaers by hunliedem was. Eenighe sustineren dat de gheheyplichde dinghen van Vesta wierden ghebracht wt Troyen ende ghebracht int Landt der Latinen, ende van daer door Romulus tot Romen. Om dese redenen werdt sy van sommighe Autheuren ghenaemt Vesta Iliaqua: maer ghelijck ick hier booven ghezeydt hebbe/ den Koninck Numa Pompilius heeft haer eenen heerlicken Tempel ghebouwet. Nu dese voorzeyde Maechden moesten

Strabo in syne Geograp. Ovid. Fastor. lib. 6.

* Dit Vyer wt-ghegaen wesende/ en mochte met gheen materiael Vyer weder ontsteke werden/ maer wierdt vande strael der Sonnen weder ontsteken / als hier beneden ghezeit wert.

Dochteren wesen van een vrij Man / die gheen Slave oft ongheacht Man was / maer van vrijer conditien/ alle hare leden hebbende/ ende zonder eenich ghebreck/ hebbende goede ende ghesonde herssenen. Sy werden in hare Religie aenghenomen vanden ouderdom van zes jaren tot thiene/ (ghelijck als het Labeon Antiltius ende Aulus Gellius affirmeren) ende na dat sy gheconfarreert was tot een Vestale, zo moesten sy dertich jaren haren maechdom bewaren ende in dese Religie blijven. Inde eerste thien jaren leeren sy het ghene dat sy doen moeten: de thien daer na zoo offeren sy / ende doen het ghene dat sy gheleert hebben : ende de leste thien jaren leeren sy de nieuwe Aenkomelinghen : welcken tijt verstreken zijnde/ haer gheoorloft is te vrijcken/ indien het haer goet dunct/ ende een ander maniere van leven aen te nemen wt desen Godtsdienst gaende : maer na men zeydt/ zijn daer niet vele gheweest die dese vrijheyt ghebruyckt hebben/ ende noch veel min is het wel ghegaen de ghene die de zelve ghebruyckt hebben, maer hebben al tezamen berouw daer van ghehadt / ende hebben gheleeft in quellinghe ende droefheydt de andere reste van haer leven: twelc de andere een vrees aenghejaecht heeft / zulcks dat sy liever ghehadt hebben haer te onthouden/ ende zijn Maechden gebleven tot haer ouderdom ende doodt toe. Sy wierden wt den ghemeynen Schat onderhouden / ende wierden door den grooten Pontifice verkosen de manierlickste/ deuchdelicste/ ende zonder eenighe imperfectie des lichaems / de zelve alsdan inde Religie stellende/ al was het schoon tegen den danck des Vaders / ende dat sy daer in niet en consenteerden/ wtghenomen de Dochter van eenen Pontifice, van een Augur, Flamin, Dial, Quindecimur, Pijper op de Fluyte inde Sacrificien/ oft van eenen vande zeven Epulons : dese en mochtmen niet teghen den danck des Vaders nemen/ indien sy't weygherden/ ghelijcker wijs ooc een Dochter daer niet en mochte toe ghedwonghen werden/ die den Vader gheen dry kinderen hadde ofte meer / nochte ooc de ghene die eertijts een Suster ghehadt hadde / dat een Vestale was : noch de ghene die haer Moeder van den Man gescheyden had geweest.

Aulus Gelli' lib. 1, cap. 12.

De

De zelve Vestalen en mochten niet erven oft succederen inde goederen der ghener die ghestorven waren / ten ware haer tzelve by Testamente ghemaeckt was: desghelijcx oock indien sy quamen te overlijden/zonder daer af te testamenteren/niemant en mochte hem stellen om die te erven / maer haer goederen quamen tot proffijt der Ghemeynte. De eerste die tot deser mysterien inghestelt wiert / was genaemt Amata, dat is/Beminde, twelcke veroorzaecte dat alle de andere naderhant alzo gheheeten wierden. Want (zeght Aulus Gellius) als den grooten Pontifice de Vestale neemt van de handt des Vaders/zo noemt hy haer Amata, dat is/Beminde, ter oorzaecken om dat de eerste Vestale ghelijcken naem hadde.] De woorden die den grooten Pontifice ghebruyckte als hy haer nam / zijn beschreven in het eerste Boeck van Fabius Pictor. De principaelste onder haer wierden Groote ghenaemt: ende de zelve Maechden waren in groote reputatie ende eere ghehouden by de Romeynen. Tot bevestinghe deser woorden zal ick verhalen tghene Titus Livius daer af beschrijft / van eenen Albinus Plebeiam: de welcke vindende eenighe van dese Vestale Maechden te voet gaen vertreckende uut Romen, dede syn Huysvrouwe ende Kinderen van hare koetse afkomē/latende in hare plaetse de Vestalen zitten/ende dat om dat sy eeuwelick Vyer in dē Tempel/ tPalladium, ende andere gheheylichde dinghen in hare bewaringhe hadden. Dit * Palladium was het Beelt van Minervæ dat Æneas salveerde uut de plunderinghe van Troyen, ēn nam het tot Ilion principale Fortresse van Troyen, vā waer hy het brachte met alle de groote Huys-goden in Italia: ende na de ruyne van Alba, den Koninck Tullus Hostilius stelder binnen den Tempel van Vesta. Wanneer nu eenighe van dese Vestales haer niet wel en droegen/ ende dat sy haren maechdom verloren hadden/gelijc als Porphiria, Minutia, Sextilia, Emilia met hare twee Ghezellinnen ende meer andere/ die wierden alsdan levende ghedolven/ twelck op deser

Noct. Attic. lib.1.ca.12.

* De Poete zeggt dat zo lang dit Palladium binnen Troyen was, en kon di de Griecken de stadt niet winnē: tot dat eyndelic na haer zeggē tzelve vā Vlisses in een bestandt uutē Tempel gherooft wierdt: zoo dat de Griecken doen de overwinninghe over de stadt kreghen. Leest oock van het Palladium Dionys. Halicarnass, Plutarchus ende Ovidius.

manieren

manieren toegaet: eerstelic wert sy ghedegradeert ende men beneemt haer de Rocken ende het Hooft-doec van thooft/ende wert gevoert bnde * Porta Salaria, al waer binnen de stadt een hoochte van aerde is / die hem wijt ghenoech verspreyt/ ende de Latinen noemen het met een woort dat zoo veel als hoochte beteeckent. Onder dese hoochte graeftmen een kleyn kelderken / ende men laet een open daer aen door de welcke men daer in kan komen / en is daer binnē een kleyn beddekē gestelt met twee vensterkens / int eene wert ghestelt een bernende lampe / ende in het ander een weynich eetwaeren / noodich zijnde tot des menschen onderhoudinghe / als een weynich broodt/meel/ ende wat melck in eenen pot/ op dat het niet en schijne dat-men van hongher doet sterven een lichaem dat gheheylicht is gheweest door de heylichste Ceremonien vander werelt. Dit ghedaen zijnde neemt-men de misdadighe/ende men zet haer in een Rosbaer/ die-men van buyten zeer dicht toe deckt/ ende men sluytse met riemen / zulcks dat-men haer stem niet kan hooren / ende men draecht haer alzoo besloten dwers door de Stadt. Een yeghelick van verre dese Rosbaer ziende komen / vertreckt omme haer plaetse te maken / ende men volghtse met een stil droevich ghelaet / zonder een woordt te spreken. Daer gheschiet gheen dinck inde Stadt dat zoo afgrijsselick te aensien is als dat / noch daer is gheen dach/op welcken de menschen droevigher zijn als op desen. Daer na als sy by dit kelderken ghekomen is/ ontbinden des Heeren Dienaers terstondt de banden vande Rosbaer: ende den grooten Pontifice alsdan na dat hy eenighe heymelicke ghebeden ghedaen heeft tot de Goden / ende syn handen ten Hemel gheheven/treckt de misdadighe al bedeckt uyt de Rosbaer/ ende stelt haer op de ladder langhs de welcke men in dit kelderken neder gaet. Dit ghedaen zijnde gaet hy wech / ende oock alle de Priesters: daer na als de misdadighe beneden is ghegaen/treckt-men de ladder om hooghe / ende men werpt veel aerde in het gat/ zulcks dat het aerdrijck weder effen is met de ander hoochte. Siet / op zoodanigher wijse ende maniere

Order die de Romeynen gheouden in het doode der Vestalen die in overspel bevonden werde. leest Servius super Æneid lib. 2. * Plutarchus int lebē van Numa Pompilius, die noemt de poorte Porta Collina. ende in syn Boec vande vraghen der Roomsche zaken / geeft hy reden waerom de Vestalen bedorvē zijnde levendich begraven werden.

werden

werden de Romeinē Vestale die haer maeghdom besmet hebbē/ gestraft. a Den Tempel van Vesta wiert naderhandt door een groot vyer ontsteken / ende L. Cecilius Metellus Opper-bisschop/ tweemaels Burghemeester/ Dictateur ende Overste vande Ruyterije / ghingh daer binnen/ nemende het Palladium, na dat hy alreede half verbrant was / ende syn ghesichte verloren hebbende/ bracht het daer uyt. b Numa Pompilius ordineerde oock drij Priesters ghenaemt Flamines, den eersten ter eeren van Iupiter, den tweeden ter eeren van Mars, ende den derden ter eeren van Romulus Quirinales, ghekleedt met eenen kostelicken bonten rock/ bykants ghemaeckt op de manier als onse Priesters hare kappen zijn/ hebbende opt hooft eenen witten ronden hoedt/ daer op een Oliven tacxken / hebbende opt eynde een vlocke wolle: dese hoeden moesten noodtzakelick ghemaeckt werden van wolle van een Schaep dat Iupiter gheoffert was/ ende werden ghenaemt Albo-galerus. c Hy ordineerde noch andere twaelf Priesters/ genaemt Saliës, ter eeren van Mars den Verwinner/ Beschermer/ Wrecker / ende Vrede-maker: de zelve waren bekleedt met een zekere soorte van rocxkens oft geschilderde tabbaerden / ende moeghen voor de borst eenen koperen borst lap/ rijckelicken verciert met gout ende andere kostelicke steenen. De Religie daer na by den Romeynen vermenichvuldighende/ maeckten sy zo vele Goden dat tghetal over de dertich duysent beliep. Numa Pompilius vermeerderde grootelicks tghetal der Priesteren / te weten / de d Patres Patrati, de e Feciales; de f Epulons ofte Banckerteerders / ende de g Augures: dese hadden zulcke authoriteyt / dat den Senaet zonder haer toelating niet en mochte vergaderen/ ende sy kleeden haer

a Plin. par. 9. cap. 46.
b Fenestella cap. 5.
c C. Grevinchovij Collat. Pōt. pag. 109
d Dese Patres Patrati hadden een Collegie der Priesterē int byzonder / om iet te statueren ofte betastslaghen/ vele van hen waren edellieden/ gingē in byzonder Priesterlike kleederen/ werden oock als Legaten in ghewichtighe zaken uyt gezondē.
e Feciales warē Priesters die oock ghenaemt werden Pe- vvaerders der Vreden: om dat eer de Romeinē eenighe oorloge aendin-

ghen/ sy eerst tot de vyanden ghesonden wierden/ om haer tot reden te brenghen/ ende indien sy niet konden wtrechten/ za ontzeyden sy haer den oorlogh van weghen den Romeynen: ende zonder haer en was het noch den Coninc noch yemant van tghemeyn volc toegelaten den oorlogh aen te vangen. f Epulones waren Priesters die der Goden Banckettē bereydden/ ende also ic op een plaetse ghelesen hebbe, die aen de gulde Tafel Iunonis bynaest ghestadelicken banckerteerden ende vrolick waren.
g Wat dat Augures zijn/ is hier voor in dit zelve Capittel verclaert.

met

met diversche kleederen/behalven wanneer sy sacrificie bedienden: want dan draghen sy allegader een ghelijcke kleedt/t'welck eenen Tabbaert is / ofte een Albe van wit lijnwaet/ breedt ende lanc/ t'selve om haren middel met eenen riem gordende: eñ dese maniere van kleederen wert ghenaemt * Gabina. Daerenboven hadden sy noch zeer veel Instrumenten ende ghereetschap ghemaeckt tot ghebruyck der sacrificien/ te weten/ Prefericula, het welck een Pot was van koper sonder handthabe ende open. De Patina ofte Patera was een ander Vat waer inne de Priesters als sy offerden het bloedt der Beesten inne goten. De Achama was een ander kleyn Vaetken op de maniere van eenen kop/ende daer inne schonc men den wijn totter sacrifitien. De Infula was een linnen Sluyer waer mede de Priesters ende den Offer bedeckt waren. T'ghene sy Acerra noemden was een kleyn koffercken daer het wieroock inne was. De tafel daer de gheheyliche dingen op stonden was ghenaemt Enclabris, waer af de dinghen die men tot den Offer ghebruyckte Enclabria ghenaemt waren: ende daer op wierdt het Offer heel open ghesneden zijnde ghelept / om curieuselick het ingheewant t'ondersoecken/ (te weten/het herte/ de longhe/ ende de lever) met een ijser messken observerende alsoo dees binnenste partijen / om de toekomende dinghen daer uit te voorseggen/het welcke de Griecken als Pausanias verhaelt mede observeerden; de Secespita was een redelick lanc ijser mes hebbende een rondt yvooren hecht/ den appel daer aen zeer verciert zijnde met gout ende silver/ende ghenagheit met kopere naghelkens / waer mede de Priesters de strote der Beesten af-sneden als sy die offeren souden/alsoo ghenoemt à secando. Struppi waren bondelkens kruyt ghenaemt Verbene oft Ysserkruyt/ghelijc Laurier/ Myrthe ende Olijftack/ by hun zeer gheluckich in alle offeranden gheestimeert/ ja selfs ghebruyckten sy het in hare reynighinghen oft wijinghen / welck kruydt men van stelde in de ooren op het hooft der Goden. De Aspergila was een Ysop-tancxken/ t'welc sy int water dopten in een marmeren Kuype ghenaemt Labrum, staende aenden ingangh van hare

* De Latijnē noemdē het Alba vestis.

Templen

Tempelen (ghelijck de Wij-waters Vaten) daer sy de Omstanders mede besprenghden. De Suffubula was eenen witten vierkanten Roc ende lang/ die de Vestalen aentrocken als sy offerden. De oude Romeynen hadden noch vele andere Ceremonien / die ick alhier om de kortheyts wille zal achterlaten.

Hoe veel heyrleghers de Roomsche Keyseren onderhielden, ende op wat plaetsen de zelve laghen: ende vande gagien der Romeynsche Soldaten.

Capittel V.

HEt en dunct my niet buyten propooste te zijn / dat ick hier nu in dit Capittel verhale van de heyrleghers der Romeynen / de plaetse harer legheringhe/ haer ghetal/ende van haren name; op dat de gantsche Werelt mach weten de groote macht ende ghewelt des Roomschen Keyserrijcks/ terwijlen het inden fleur van syn hoochste triumphe was / het welcke was ten tijde vã Octavianus Augustus, tot dat Constantinus t'zelfde int Oosten transporteerde: ende zoo wie considereert hare macht / ende de Provintien haer subject wesende/ en zal hem niet verwonderen dat de Romeynen twee-en twintich gheheele Leghers hadden/ ende allegader zeer machtich van volck: want het is van nooden/ zegt Vlpianus, dat indien men een groot getal krijchslieden wil laten den name van een Legher: t'welcke en zal men niet te weghe konnen brenghen door een of twee Compagnien/ maer door vele by een ofte t'zamen ghevoeght zijnde. De eerste die dobbel was/ legerde haer in Mysia Inferior, het Augustansche in Scotia, de Galatianen in Phenicia nu ghenaemt Caramania, het Cirenische in Arabia, een ander Augustansch in Numidia, het Flaviaensche ende Schyte in Soria anders ghenaemt Numantia ende Hispania, het Macedonische in Valachia, den Vijfsinnen ende Victorieus in Enghelandt, het Claudiaensche in Servia ende Bosnia, het Fereesche ende thiende in Iudea, een ander thiende in Germania, eẽ ander Claudiaens in Transylvania, het Fulmiferende ofte blixemende in Egyptus, een ander dobbel in Dacia, het Tweelinghs in Pannonia, het Apollonisch in Capa-

Desen naem Leger komt van legeren ẽñ oeffenen/ quia exercĩdo fit melior seght Varro ẽñ Vegecius lib. 2. cap. 23 segt ab exercitio exercitus nomẽ accepit.

Verscheyde Leghers der Romeynen/ ẽñ haer leger plaetsen.

docia, het tweede Valereus ende verwinnende in Britannia. Daer was oock noch een Legher tot Romen tot bescherminghe des Keysers. Ende siet daer nu de 22 Leghers der Romeynen/ de welcke ghestadelicken onderhouden werden tot bescherminge der Provincien: op dat sy bereydt ende vaerdich souden wesen alle opkomende seditien ende oproeren te remedieren. Ende volghens het schrijven van Appianus, so waren in dese 22 Legers der Romeynen twee hondert duysent mannen te voet/ende veertich duysent te peert/ drij hondert Olyphanten ten krijghe opgherust/ ende twee duysent opgheruste waghenen: daerenboven noch provisie van wapenen voor drij hondert duysent mannen. Eñ hare Armade ter zee was van twee duysent schepẽ ende vijftien hondert galeyen/ de sommighe van twee riemen op een banc/die sy Biremis noemdẽ/ende de andere te van vijf op een banck/die sy Quinqueremis noemden: ende boven dien noch acht hondert groote schepen genaemt Thalomigis, tot een triumphe/eñ mede om de Keysers te voeren/ seer kostelicken met gout ende bloem-werck op de voor-stevens ende achter-kasteelen verciert. Sy hadden oock verscheyden Velt teyckenen/ gelijc als den VVolf, den Minotaurus, het Paert, het VVildt-vercken met zeer veel andere/maer den * Arent was het eyghen ende principaelste teycken der Romeynen. Maer wat sullen wy nu zeggen vande groote voorsichticheyt ende macht van Augustus, de welcke tot verzekeringhe ende vermeerderinghe des Keyserrijcx ordineerde/ onderhiel ende gageerde jaerlicx 44 Legioenen krijchsvolc/ welc ghetal (na Vegetij rekeninghe) bedroech 260004 voetknechten/ ende 32208 paerden/ wesende yeder Legioen van 6000 te voete/ende 723 te paerde: dese voornoemde hare gagien beloopende ter somma vã twaelf duysent negẽ hondert vijfenzeventich duysent en veertich croonen. Te tijde Scipionis Africani hadde een voetknecht voor syn dagheliksche soldije twee * Oboles, het welcke ontrent is 14 penningẽ tornoys/ eñ ter maent 4 muddẽ terwe/eñ eẽ centenier nam eens so vele: maer tẽ tijde des Keysers Augusti had eẽ voetknecht ter maent 3 croonẽ/ een centenier 6/ende een ruyter 9 croonen alle maenden.

* Van desen Arendt der Romeynen leest hier af Sebast. Franc in syn voorreden op des Keysers Cronijcke.

* Obolus is wat meer vã eenen halve stuyver.

Of

Of de Romeynen generalick Latijn spraken? oft dat sy tweederley tale hadden?

Capittel VI.

Op dat wy niet langer in twijfel en zijn van een zake die (na mijn opinie) klaer genoech is / zo zullen wy de zelve int openbaer stellen / ende bekent maken door het ghetuyghenisse van Cicero de welcke zeght in zijn derde Boec de Oratore, dat de Romeynen in hare stadt hadden een zekere eygen ende byzondere sprake: tzelve proberende door het exempel van Lælia syn Schoonmoeder / de welcke op alzulcker manieren sprack / dat de ghene die haer hoorden / oordeelden dat sy Plautum oft Nævium zelve hoorden spreken / zo ghelijck accordeerde haren stijl met dese twee voornoemde. Maer op dat niemandt en zoude meynen dat dese Lælia een andere sprake / als te weten de Latijnsche / gheleert hadde / ende dat sy noch een andere tale konde spreké / te weten hare moederlicke tale / die sy van hare joncheyt op natuerlicker wijse in huys gheleert hadde / zo zeght hy een weynich leeghe / [Daer en is niemant die hem verwondert heeft om dat een Orateur Latijn sprack: maer zoo het anders was wiert hy bespot.] Ende int eerste Boec der Tusculaensche Vragen / zegt hy / [De gemeyne openbare vergaderinghe int * Theatrum daer de Vrouwen ende Kinderen zijn, is verwondert hoorende een zoo groot Ghedichte.] Maer wat nu ghenoechsaem blijckt dat de Romeynen maer een ende de zelve sprake / namelick de Latijnsche en hebben ghehadt / aenghezien de Vrouwen ende kinderen Latijn konden spreken. Maer dese was gheleert die anders, heyt der woordé konde maké / ende die met verstant overwegen / twelc zonder gheleertheyt niet en konde g schieden: want dat alle de Romeynen Latijn g sprokē hebbē / eñ nochtans alle niet geleert en zijn ghewe st getuycht de zelve Cicero die T. Pomponiū Attic. in sijnen Bruto alzo sprekende voortbrengt: Ghy siet de verbeterde Latijnsche sprake / welcke wy tē genē die daer vā tot noch toe dē lof hebben gehadt / de zelve niet in wetenschap oft kennelicke redenē gehadt hebbē / maer bynaer alleenlick door een ghewoonte.] Ende een

Leest hier af by Polydor. Virgil. int 1. Boec / cap. 3

* Theatrum zijn gheweldighe groote ghebouwen tot Romen van ronder formen / daer men int openbaer allerley vreemde schouspelen aenrechte.

H ij weynich

" weynich daer na voeght hy daer by / Ic noch een jong
" kindt zijnde / hebbe ghesien T. Flaminium die met
" Q. Metello Consul was / dat hy gheestimeert wierdt
" goet Latijn te spreken/hoewel hy nochtans gheen ken-
" nisse der Letteren en hadde.] Een yeghelick kan hier door nu lichtelick wt dese twijffelinghe gheraken / als hy maer wil considereren tghene den Prince der wel-sprekentheydt daer af zeydt. Ende anders en wasser geen differentie inne/dan de gene die noch hedensdaegs by ons is / te weten/ dat de Inwoonders van Romen veel zuyverder ende perfecter spraken/dan de ghene die buyten de zelve woonden. Aengaende nu waeromme dat de sprake tot Romen nu heel anders is / dan sy plachte te wesen: want in plaetse van Latijn spreecktmen daer nu Italiaens / ende noch niet zoo volkomen als tot Florencen. De oorzake hier van/is dese ;dat alle de vreemde Natien ende barbarissche Volckeren / als de Gotthen, Vandalen ende andere/die t'anderen tijden Italien gheoccupeert hebben/ hebben desghelijcx mede de sprake die aldaer int gebruyc was gheorrumpeert/ zo dat allenckens ende door veranderinghe der tijden/ door de verkeeringhe der Vreemdelinghen / ende door outheyt de zelve gantsch is verkeert ende verandert in een heele nieuwe sprake. Het is waer/dat het zeer swaer te oordeelen is/ oft het eenichsins na het Latijn streckt. Nu alzo Pieter Messias in syn Foreest der verscheyden Lessen veel notable costuymen der oude Houwelicken vergheten heeft / ende dat om gheen andere oorzake/ zoo ick gheloove/ dan om syn Lessen te verkorten / ofte om dat een Man alle dinghen niet sien en kan / zoo hebbe ick voorghenomen in dit volghende Capittel het zelve te vervolghen ende te verhalen tghene dat hy verswegen heeft.

Vande oude Houwelicken, zoo vvel der Romeynen als andere vreemde Natien: ende op vvat maniere de Romeynen hare Vrouwen verlieten: ende vvie den eersten vvas die van syn Vrouwe scheydde.

Capittel VII.

De oude Romeynen hadden voor een ghewoonte/ dat sy de Vrouwe als sy eenē Man zoude nemen op deser manieren kleedden: Eerstelick gaven sy de Bruyt eenen Sleutel in de hant als sy totten Huyse des Bruydegoms inne ging/ om daer door te beteeckenen (zeght Sextus Pompeius) de moeyelickheydt des Kinder-baerens: ofte tghene dat beter zoude ghelijcken/ op dat sy daer door verstaen zoude dat de bewaringhe ende zorghe aller huyslicker zaken die met den Sleutel bewaert ende besloten zijn / ja het gantsche Huys / met de administratie ende dispensatie der dinghen die tot onderhoudinghe des Huysghesins noodich zijn / haer bevolen is. Sy stelden haer op het hooft een Lancie die het Lichaem van eenen Schermer doorsteken hadde: willende daer by vertoonen / de volkomen punitie van een ghescheurt Houwelick. Sy wierdt oock ghegordet met eenen Gordel / ghewevèn van de wolle van een Schaep/ de welcke haer den Bruydegom op het bedde afdede. Opt hooft droegh sy onder eenen Sluyer (die sy * Flammeum noemden) een Kranskēn ghemaeckt van Verbene ende andere Kruyden die daer onder ghemenghelt waren. Men dede haer oock zitten op een Schaeps velle/ende dat om geen ander reden (na myn oordeel) dan om haer voor ooghen te stellen / dat sy altijdt wolle by haer behoorde te hebben om te spinnen. Festus Pompeus schrijft/ dat zoo wanneer de nieu-ghehouwede ghingh om te trouwen / zoo hielden haer drie Kinderen die Vader ende Moeder hadden gezelschap/ waer af de eene voor wt gaende een bernende Toortse droegh/ ghemaect van een soorte van Kruyt ghenaemt Alba Spina, ghemeynlick ghenaemt * Chardon nostre Dame (want men troude by nachte zeght Plutarchus in syne Problemen) ende de andere twee ghinghen beziijden haer / aen elcke zijde een. De Toortse die voor ghedraghen wiert/ was ter eeren der Goddinne Ceres: want ghelijck als Ceres (die voor een Moeder des Aerdtrijcks ghehouden werdt / ende die alle vruchten gheschapen heeft) de Menschen voedt: alzoo moeste de Nieu-ghehouwede een Moeder des Huysghesins gheworden zijnde / hare Kinderen voeden; het welcke

Ceremonien der Romeynen in hare Houwelick.

Blond. lib. 8. Rom. trium.

* Dit was eenen geelen Sluyer die de ghehouwede vrouwen plachten te draghen.

* Myn opinie is dattet Cardobenedictus is Plini' lib 16 spreect mede van dese Toortsen.

nu ter tijt noch op zommige plaetsen gheobserveert is/ principalic in groot Britannien, aldaer twee jonge kinderen als Leydtslieden des Bruydts / de zelve tot inde Kercke ghelepden / om met den Bruydegom de benedictie te outfangen: van daer wiert sy door twee Mannen na huys gheleydt / ende het derde kint draeght in plaetse vande Toortse een gulde oft zilvere vat. Daerenboven riepen de Romeynen zeer dickwils in hare Bruyloften desen naem Thalassus als Beschermer des maechdoms. Eenighe sustineren dat het een Carmina oft Bruylofts-ghezang is/ ofte wel den Godt die inde Bruylosten teghenwoordich is / vande Grieken ghenaemt Ymenaion. Maer daer werdt zeer divers van ghesproken / waerommme sy zulcke acclamatien in hare Bruylosten ghebruyckten. Titus Livius int eerste Boek ab vrb.con. ende Plutarchus in het leven van Romulus maken mentie / dat onder de ghene die de Sabijnsche Dochteren roofden eenige waren van zeer kleyne qualiteyt/welcke met hun leyden eene Sabijnsche Maecht/ die alle d'andere door hare wonderlicke groote schoonheyt verre overtreffte: dese ontmoetteden by gheballe eenige vande principaelste der Stadt/ die de zelve haer met ghewelt willen ontnemen; het welcke sy oock souden ghedaen hebben / ten ware gheweest dat sy haer aent roepen stelden/zegghende dat syse leyden na Thalassius oft Thalassus, het welcke een Jonghman was die een yeghelick prees ende beminde. Doen nu de andere verstonden dat het voor hem was/ wierden sy zeer verblijt / zeer grootelick haer debvoir prijsende/ zoo dat eenighe van de andere haer ghezelschap houdende haren wegh verlaten hebben ter liefden van Thalassus, roepende ende zeer dickwils synen naem repeterende: waer af voort-ghekomen is de costuyme die de Romeynen hadden/dat sy in hare Bruylosten desen name Thalassus zonghen / ghelijckerwijs de Grieken Hymeneus zinghen: omme dat hy ghelukkich was / als men zeght/ zulck eene huysvrouwe ghevonden te hebben. Daerenboven zijnder noch andere van de welcke Varro eenen is / die sustineren willen dat desen naem nerghens anders om gheroepen wiert in de Bruylof-

ten/

ten / waer omme de Nieu ghehoutweden maechdekens te maken tot arbeyden ende haer werck te doen / twelcke het spinnen is ; want sy noemden het korfken dat van biesen, rijskens ofte teenen ghemaeckt is / daer sy de wolle inne leyden Thalassus, twelcke de Latijnen met eenen anderen name noemen Calathus ende Quasillus. Ende Plutarchus in syne Problemen doet dese Vocale van de Griecken af-komen / die de wolle Thalasion noemden. Item noch droegh de Bruydt drij stucken ghelts / die sy * Asses noemden : waer af sy het eene in de handt hielde / t'welke alsdan haren Man ghevende / alleens oft sy hem moeste koopen. Waer inne men mach aenschouwen de miserable conditie van 't Vrouwelicke gheslachte / verbonden zijnde tot sulcke straffe. Wetten / selfs moetende groote rijckdommen ghever omme eenen Man te verkrijghen. Men gheeft de Knechten ende Dienaers boven hare monde-kosten noch eenen goeden loon : daerentegen alleenlick de Vrouwen hoe schoon datse zijn / brenghen hare Mannen (die men wel hare Meesters moghen noemen) een grooten rijckdom / dickwils overtreffende hand verfout tghene dat tot haerder onderhoudinghe alle haer leven langh noodich is ; Tot desen proposite seght Euripides in syne Medea:

* Bude' zegt dat Asse een zeker koper stuck ghelts was, weghende een pont gewichte / ende was ontrent waerdich 4. penninge van de onse ofte een weynich meer. 't Wert oock voor een ander dingh genomen, siet hier van sijn geleert Boec van Asse.

Onder al' tghene dat de Aerde heeft voortghebracht:
En eenich leven heeft, is de Vrouw meest veracht,
Door haer miserij groot : sy moet zijn rijck van goeden,
Om te koopen een Man, die haer lijf kan behoeden.

Indien nu de Dochter arm is / hoe wel deughdelick ende van goeden zeden / men en maeckt gheen werck van haer / ten ware omme hare eere goeden koop te hebben / sy blijft langhen tijdt ongehrouwt / ten ware dat sy mede eenen armen Man trouwde / die haer ghelijck is. Want de ghiericheyt heeft nu soo grootelicks de over-handt ghenomen / dat de Mannen die eenichsins rijck zijn / Vrouwen begheeren die noch al veel rijcker zijn dan sy selfs. Het welcke oock den heylighen Iohannes Chrysostomus schrijft aen te roeren /

 segghende /

segghende/ De ghene die houwen wil/ vermaent hy na de goede manieren ende eerbaerheyt des Dochters/ die hy meynt te trouwen? Voorwaer neen hy/ maer hy informeert hem wel hoe veel gouds ende zilver/ hoe veel erf-goederen/ ende hoe veel de waerde der meubelen beloopt. Hy vraeght zeer curieuselick na alle dese verhaelde dinghen/ ghelijck als oft hy een koop ofte manghelinghe zoude aengaen.] De voorsz Nieu-ghehoude droegh een stuck van het andere ghelt in hare kousse/ (Festus Pompeus zeght in haren schoen) tzelve daer na legghende in den haert voor de ghenaemde Huys-gheesten/ die wy Kabouter-mannekens noemen: en het derde stuc staken sy in een zeker gebonte Tesschen/ twelck daer na by de Ghebuerte wiert verteert. Ende het was van de oude Wetten der Romeynen: want Boëtius in syn Commentarië over de Topikus Ciceron. maeckt mentie van noch een andere solemniteyt der Civile Rechten vande Romeynen/ door het welcke den Man ende de Vrouwe malkanderen koften/ het zelfde Coëmptio noemende; twelck op deser manieren toeghingh/ den Man ende de Vrouwe ondervraeghden eerst malkanderen: Eerstelick vraeghde den Man de Vrouwe oft sy een goede Moeder des Huysghesins wilde zijn/ daer op sy antwoordde/ Ja. Desghelijcks vraeghde de Vrouwe weder den Man/ oft hy een goet Huysvader wilde zijn/ daer op antwoordde sy mede/ Ja: daer op sy dan malkander de rechterhant gaven: dit ghedaen zijnde/ gaven sy malkanderen eenen kusse/ ende eyndelick stack den Bruydegom de Bruyt eenen gouden Ringh aenden Vingher/ in plaetse van als tot een teycken van een eeuwich Verbondt/ ofte dat hier door hare herten altijdt tzamen gheboeght wierden. Welcken Ring Tertullianus in syn Boeck vant cieraet der Vrouwen noemt Pronubus; ende wierdt haer van den Man aen den vierden Vingher ghesteken/ aldernaest den kleynen/ aen haer slinckerhant/ ter oorzaken zeght * Isidorus om dat in de zelfde een zeer teere bloetader is die hem streckt ende synen loop neemt recht na therte. Aulus Gellius ende Macrobius volgens d'opinie van Apionem ende Attelus Capiton. affirmeren tzelve mede.

Tertullian. in syn Boec vā de sedemdinghe der Maechden/ ende in syn Apologie Cap. 6.

* In syn tweede boec in 15 Cap. der Godlicke officien.

nede: waeromme de oude Griecken ende Romeynen den Ringh droeghen aenden Vingher der slincker hant Medecinal ghenoemt. a Plinius maect oock mentie dat men in synen tijt door een costuyme hadde de Bruydt eenen ijseren Ringh te zenden / daer gheenen Steen in ghewrocht en was. De b Assyriers plachten hare Dochters houwbaer zijnde op de Marct / daer sy alsdan van de Mannen ghekoft werden om ten houwelick te nemen. De Babyloniers deden oock desghelijcx. De Volckeren van Thracia ghelijck c Herodotus schrijft / koften de Vrouwen tot eenen grooten prijs van hare Ouders. De oude Griecken plachten mede hare Vrouwen van malkanderen te koopen. Iphidamas een Sone Anthenoris also d Homerus beschrijft / gaf syn schoonvader hondert Ossen / midts conditie dat hy hem syne Dochter ten houwelicke zoude geven. De oude Hoochduytschen (als e P. Crinitus mentioneert) brachtē hare Vrouwen houwelicx goederen / ende de Vrouwen haer niet. Daer zijn nu ter tijt noch Vrouwen / die haer zeer wel doen koopen: want eer dat hare Onder-trouwden de volmaecte vervullinghe van haer houwelic moghen sien / moeten sy eerst meer ghelts verquisten int koopen van Juweelen / Bagghen / Kleederen ende Feesten / dan de heele ghifte des houwelicx bedraeght: ende indien het ghebiele dat sy wederomme moest restitueren door de doot van haren Man / men moet alsdan vermeerderen de helft van tgoedt dat den Bruydegom inde houwelicksche voorwaerde de Vrouwe ghegheven heeft (twelck de Fransoysen tiercer noemen) om het recht vant overleven der Vrouwen: want het is dan int contract des houwelicx also besloten. Siet daer hebt ghy nu een Vrouwe die zeer wel ghekoft is. De Taxilen een volck van India, en hadden dit gheluck niet dat sy gheldt kreghen van de ghene die haer Dochters ten houwelick namen: maer ter contrarien moesten sy die daer zelfs mede voorsien. Indien nu de armoe die haer verhinderde dat sy niet aen eenen Man konden gheraké / eñ datter haer zeer moeyelic viel de zelve te logeré / zoo leydden sy haer inden fleur van haer jeucht / op de volle Marct / ghelijckmen de Paerden in de Paerdemarct

a Lib. 3. c. 2.

b Ælian. l. 4. Stob. serm. 41.

c In terpsichora cap. 2. sprekende vāt leve der Thraciers. Strabo lib. 15 Aristot. lib. 2 cap. 6. de pol.

d Int tweede Boec der Iliaden.

e Lib. 12. cap. 8.

maeckt leydet: met trompetten ende schalmeyen, het volck aldaer van met grooter menichten vergadert zijnde / zoo ontdeckte de Maeght alsdan haer naeckte lichaem van achteren tot boven de schouderen / ende daer na van vooren: ende die dan schoon van lichaem was / zonder eenighe faute / hebbende hare volkomen leden / verkreghen daer door terstondt eenen Man. Plato int zeste Boeck der Wetten / zeght / dat niemandt onwetende en behoort te trouwen / maer alle ignorantie ghewweert zijnde / een yghelick behoort te weten aen wien hy syne Dochter gheeft / van wien ende wt wat volck hy die neemt. Om dese redenen acht hy noodtzaeckelick te zijn / datmen inde openbare Spelen ende vergaderinghen behoorde Meyskens ende Knechtkens te ghebruycken / hebbende het lichaem naeckt zoo vele eene eerlicke schaemte verdraghen mochte / op dat sy met redenen in desen bequamen ouderdom malkanderen mochten besien / ende wederom besien werden. Nochtans zoo en prijs ick dese opinie niet / want ick en zoude de Vrouwen ende de Dochters niet willen raden haer naeckt vande Mannen te laten sien: want ghelijck Gyges een Zone Dascili zeght / a Een Vrouwe haer hemde wt-ghetrocken hebbende / ontkleedt haer desghelijcks oock van alle schaemte ende eere.] Welcke sententie S. Hieronymus int eerste Boeck teghen Iovinian. mede approbeert: Desghelijcks oock b Clemens Alexandrinus ende c S. Cyprianus accorderende hier inne met malkanderen / zegghen / De eere ende schaemte des lichaems zijn beyde ghelegen onder het decksel ende den rock.] Ende noch op een ander plaetse int zelfde Boeck / vindt hy het zeer ongheraden dat de Vrouwen haer naeckt zonden ontkleeden als sy inde Baden ende Stoven ghinghen. Baldus int eerste Capittel d schrijft aldus / dat de vreese der schaemte die wel beproeft is / machtich ghenoech is een Contract te maken / ten ware datter gheen vreese des doots ofte der tormenten mede ghemengt is: ghelijc als wanneer yemant een Vrouwe naect ontkleedde / haer dreygende alzo naect buyten de deure te werpen.] Maer laet ons nu weder keeren ende tracteren van de verscheyden

van

a Herodot. lib. 1.

b Int tweede Boec vā syne Pedagogie.

c Int Boec van de kleedinghe der Maechden

d Over de Wet Interpositas C. de transactione

manieren van houwelicken van andere vreemde natien/ ende daer na zullen wy dan weder komen tot onse Romeynsche nieu-ghehoutwede/ die wy een wijle tijts vergheten hebben. De Namassons een volck van Lybia hadden een zeer vreemde maniere/ want sy lieten alle de gene die mede ter Bruyloft ghenoot waren/ den eersten nacht by de Bruydt slapen/ om haer vleeschelick te bekennen/ ende daer na moest sy in eeuwighe kuysheydt ende onbevleckheyt leven. De Antropophagi, Mediers ende eenighe van Ethiopien sliepen by hare Moeders ende Susters die sy ten houwelic namen. De Arabiers hadden een Vrouwe int gemeyn voor t'heele geslachte. De Numidiers, Mooren, Egypters, Hebreen, Persen, Garamenten, Parthers, ende byna alle de Barbaren/ namen een yeghelick soo vele Vrouwen als sy konden voeden/ de sommighe tien/ ende andere noch meer. De Athenianen hadden de Vrouwen ende Kinderen ghemeyn/ haer met malkander zonder onderscheyt als de wilde Beesten vermenghende. In Schotlant plegen sy dese costuyme te hebben/ dat de Bruydt eer sy by den Bruydegom quam/ eerst door de Heere der zelver plaetse moest beslapen worden: welcke onchristelicke maniere van doen/ naderhant in het jaer 1090 door Malcolmus haren derden Koninc/ een zeer goet Prince/ afgheschaft wierdt/ want hy ordineerde dat de Nieu-ghehouwede voor den koop van hare reynicheyt de Heere der zelver plaetsen eenē gouden penning moeste geven: het welcke aldaer noch int ghebruyck is. Ick hebbe my laten zeggen/ dat noch niet zeer lange gheleden eenige Heeren ja zelfs Gheestelicke/ door een oude costuyme het recht hadden/ dat sy haer een been leyden op het bedde daer de Nieu ghehouwede de eerste nacht van hare Bruylost op sliep. Hier onder wasser eens eenen de welcke overtredende de limiten van syn devoir ende van syne privilegie abuserende/ pooghde door eene brandende ende hittighe onkuysheydt ghedreven zijnde/ verder te komen/ waer door hy syn leven ende de andere haer costuyme verloren.

Nu moeten wy weder op ons eerste propoost keeren. Eer de nieu-ghehoude in het huys van harē man tradt/ smeerde

Herodot. lib. 4.

fineerde sy de Poorte des Huys met een Papier met Speck bestreken zijnde. a Plinius zeght met Smeer van eene Wolf/ende b Servius, met Olye/ om te beteeckenen dat sy daer door alle ongheluckken van haer joeghen. Donatus zeght/den naem Vxor (Bruydt) is ghekomen van ab vngendis postibus: ende Polydorus Virgilius, Vnde ab vngendo vxor dicta, quasi vnxor. Daer na wiert de Bruyt aen de Poorte ghepresenteert Water ende Vyer/het welcke sy moeste aentaken: waer af den Rechts-gheleerden Scevola mentie maect l. penult. de Donat. int. vir. Sextus Pompeus gheefter reden van waeromme dit alzoo ghedaen wierdt: De Nieu-ghehuwede (zeght hy) wierdt met Water besprenght/om daer door te beteeckenen / dat sy reyn ende kuysch tot den Man moet komen/oft dat sy met hem deelachtich moest wesen het Water en Vyer/principale Elementen/ waer zonder de scheppinge des Menschen niet bestaen en mach. Ick zoude willen zeggen/dat de Vrouwe het Vyer ende Water daerom by haer droegh; het Vyer omme daer door te ontsteken de vleeschelicke lust des Mans by haer ghelegen zijnde / ende het Water om de zelve weder wt te blusschen. Ick zal alhier de eyghen woorden van Varro allegeren / die hier van zeer goede reden gheeft. c Igitur causa nascendi duplex, aqua & ignis: Ideo ea in nuptijs in lumine adhibebantur, quod coniungit. Hinc & mas ignis, quod ibi semen: aqua foemina, quod foetus ab eius humore & eorū coniunctione sumit Venus. Sekerlick wanneer de humeuren ende hitte te zamen ghetempereert zijn/zo nemen alle dingen van hun haren oorspronck ende beghin. Want hoewel dattet Vyer t'Water heel contrarieert/zoo is het nochtans dat dese vochtige dampen alle dingen genereren/ ende haer discorderende accoordt is tot alle generatie bequaem: het eene van haer is als een mannelick Element/ende t'ander vrouwelick: het eene is werckende/ ende t'ander patierende. Daerom ist datmen van outs heeft inghestelt dat de Houwelicken zouden gheapprobeert werden door eenen Eedt / die zeer solemnelicken ghesworen wierdt op Vyer ende Water: om dat alle Dieren Ziele ende Lichaem ontfanghen door wermte

a Lib. 28. c. 9 over de 2e Scene vā de Hecyra vā Terentium.

b Over het vierde Boec Eneidos.

Isidor. Ethimolog. lib. 9 cap. vltim.

c In syn 4. Boec vande Latijnsche sprake.

ende humeur in hare generatie / ende dat sy door haer leven. Want ghelijckerwijs alle Dieren ghefoormeert zijn tot Ziele ende Lichaem / de materie des Lichaems is gheleghen in de humeuren / ende die van de Ziele in de wermte. Het welcke blijckelicken is by de Eyeren der Voghelen/de welcke ter oorzaken van de grove humeuren daer mede sy vervult zijn / niet in Lichamen en kunnen veranderen/ efte de Lichamen en kunnen gheen leven ontfanghen/ten zy de wermte daer inne syn operatie doet. Daerenboven de Ghehoudwede en ghingh niet op hare voeten in het Huys des Bruydegoms/ maer wierdt daer in ghedraghen; willende daer door betoonen dat sy niet met haren danck maer door ghewelt ging ter plaetsen daer sy haren maeghdom zoude verliesen. De Romeynen en trouden oock niet inde Maendt van Meye / de zelve door de Bruylosten onghelucrich houdende; waer af dit oude spreeckwoort ghekomen is/ Mense Maio nubunt malæ. dat is/ Inde Mey marint trouwen haer de quade: twelcke Ovidius mede mentioneert int 5 de Fastorũ: Mense malas Maio nubere vulgus ait. Daer zijnder hedensdaeghs noch die tot superstitie scrupuleus zijn in dese Maendt te trouwen / ende dat (zegghen sy) om dat hy ghehouden wert te zijn vol jalousije: siet daer/een zeer wel ghefondeerde reden? Ofte het mach wel zijn dat sy van hare Voor-vaders hebben hooren zegghen / dat sy ghesien hebben dat alle de ghene die in de Maendt van Meye ghetrout zijn / dat de zelve zeer qualick met malkander hebben kunnen accorderen/ ende eyndelic tot een repudiatie ende scheydinge zijn ghekomen. Dese scheydinge is oock by den Romeynen int ghebruyck gheweest/ de welcke dryerley scheydinghen des Houwelicx hadden: De eerste was ghenaemt Verstootinghe / twelck ghesciedde door den Man teghen de wille der Vrouwen/ ende den* eersten die syn Vrouwe verstiet was Spurius Carvilius int 522 jaer na de fondatie der stadt Romen/ om dat sy onvruchtbaer was ende gheen Kinderen en genereerde. C. Sulpitius verstiet de syne om dat sy wten huyse ghegaen was met den hanghenden haire ende zonder hooft ciuyer: Q. Antistius om dat hy haer secretelick

Erasm. Chilia. 1. Cent. 4

*Dion. Halicarnass. lib. 2 Plutarch. int levẽ vã Numa stellen in het 230 jaer. Aul. Gellius lib. 4. cap. 3. Val. Maxim. lib. 2. cap. 1.

telick met een lichte vrouwe hadde zien spreken. P. Sempronius om dat sy zonder syn weté de openbare schouspelen was gaen zien spelen: ende C. Cesar verstiet Pompea alleenlick door t'quaedt vermoeden dat hy hadde om dat hy Clodius onder de andere vrouwen gevonden hadde / ter wijle men celebreerde de Solemniteyten der goede Goddinne. De tweede maniere werdt scheydinghe ghenoemt / twelck door alle beyde gheschiede/ende beyde was het haer gheoorloofst tzelve te begheeren. Maer onder den Hebreen was het alleen den man toe-ghelaten syn vrouwe te verlaten. Moyses die den eersten Autheur deser scheydinghe was / ordineerdet alzoo / omme reden / ghelijck S. Hieronimus daer af gheeft. Moyses (zeght hy) ziende dat eenighe Joden ghedreven zijnde d'eene door ghiericheyt / d'ander door huysliicke quellinghe / andere wederom door onkuyscheydt / hare vrouwen zeer tormenteerden / ja haer zomtijdts deden sterven / op dat sy dan wederom andere mochten trouwen ofte rijcker / oft jongher / ofte schoonder: hy omme dit quaet te remedieren/liet haer toe dat sy mochten van hare eerste vrouwen scheyden/ midts conditie dat den man haer een scheydt-brief tot harer verzekeringhe moeste gheven / waer inne als Iosephus * ghetuyght onder andere woorden ghescreven stondt: Ick belove dat ick u nimmermeer weder heyssschen en zal.] Op dat dan daer door de vrouwe wederom eenen anderen man mochte trouwen: anderssints en werdt de scheydinghe niet toe ghelaten. Ziet daer nu hoe dat alleenlic door toelatinge/ende niet door tghebodt van Moyses de scheydinghe des Houwelicks by den Joden is begonnen. Iesus Christus maeckt oock mentie van t'een ende t'ander/want hy spreeckt aldus totten Phariseen / Waeromme / wat Godt tezamen ghevoeght heeft dat en verscheyde gheenen mensche.] Eñ een weynich daer na voeght hy daer by/Om uwes herten hardicheydt heeft u Moyses toegheelaten uwe Wijven te verlaten: maer vanden beginne en is het alzo niet gheweest.] Hy zeyt om hare hardicheyt/overmidts sy zo wreet teghen hare Vrouwen waren/ ende de zelve niet en beminden/twelcke een grootе onmenschelicheyt

Deut. 24.

* Int vierde Boec cap. 8. vã syne outheden.

Mat. 19. 6

ende hardicheyt was. Nochtās en verworpt Christus de scheyding niet alst om overspel eñ hoererije geschiet. De derde maniere van scheydinge des houwelicx was genaemt Diruptie, ende wert ghedaen na de begheerte van den Prince/ waer af ic zeer ampelder ende breet zal tracteren op een ander plaetse/ want het is nu al te lange ghebleven over de materie der houwelicken.

Van verscheyden usantien in het begraven der Dooden, van de oude ghebruycken ende ceremonien daer toe dienende. VVie den eersten Inventeur daer af vvas. Ende hoe men den Overledenen beklaeghde.

Capittel VIII.

NUma Pompilius was den eersten Inventeur der begravingen/ ende ordineerde eenē Opperpriester die daer af alle den last ende sorghe hadde. De oude Romeynen hadden twee manieren daer mede sy hare Dooden plegen te begraven. De eerste was datse die in d'aerde leyden ende met aerde bedeckten: de andere de lichamen der Dooden te verbranden in een Boschken genaemt Rogus: maer dese manier van doen en duerde niet lang: eñ d'eerste onder de Senateurē die verbrant wiert was Sylla: de ordre die daer inne gebruyckt wiert was aldus: Eerstelick marcheerden de ghene die de Toortsen droeghen/ ende daer na alle de Collegien der Priesteren. Daer na wiert ghedragen een wassen Beelt ghemaeckt na de ghelijckenisse des Overledenen/ waer voor een Man ghingh die door sijne contenantien den Overledenen al sijn tegenstreefde/ genaemt Archimima. Het lichaem droegh-men op een bedde behanghen met veelderley wapenen/ waer voor dat ginghen de Trompetters/ indien een Man was van rijpen ouderdom/ want die jonger warē droeghmē met spelē op de fluyte/ ende achter aen volghden de Zangers: eñ dat geschiede daerom segt Macrobius, om dat de Oude gheloofdē dat de Zielen uyt dese lichamelicke ghevanckenisse het oft wesende wederkeerden totten oorspronck der Musicale soeticheydt/ dat is/ inden Hemel. Eenighe willen oock sustineren ende staende houden/ dat het alsoo ghedaen wierdt / om dat de Ziele gheestimeert werdt te zijn een

Tacitus lib. 3.

Alex. Aphro. in sijne Problemē geeft der ander redenen van d

den Harmonia / het welcke Herephilus eerst ghevonden heeft. In de plaetse dan ghekomen wesende daer het Boschken opgherecht was / zo wiert het Lichaem daer op ghelept / ende alzo verbrant. Dit ghedaen zijnde in presentie van alle de Ouders / Vrienden / Bontghenooten ende Ghebueren vanden Overledenen / zoo vergaderde men alsdan de Asschen / de welcke ghedaen zijnde in zekere Koppen ofte Vaten / wiert alsdan ghelept in een Tombe / daer by stellende noch andere Potten vol Wijn ende sommighe met Melck: ende noch in andere steldemen Vyer dat vele eeuwen lichtede / zo wanderlic was het ghecomposeert. Eene van uyt de naeste Vrienden ofte Ouders van den Overledenen prononceerde een Lijck oratie tot synen lof; de welcke gheeyndicht zijnde / de Vrouwe die ghehuyrt was om den Overledenen te beweenen / genaemt Prasica, riep met luyder stemmen dit leste woort I. LICET, ghelijck als oft sy wilde zegghen IRE LICET, dat is te zeggen HY MOET GAEN. Daer na wierdt t'Ghebeente ende de Asschen in het Graf ghelept / waer voor (als Servius zegt) eenen Autaer opgherecht stondt. Alle de Ceremonien gheeyndicht zijnde / riepmen met luyder stemmẽ den lesten Adieu op deser manieren ADIEV, ADIEV, ADIEV, wy zullen u volghen volghens d'ordre die de nature belooft heeft. Hier uyt zoude nu een questie moghen ontstaen, ende na mijn duncken / aldus / Hoe dat het moghelick zoude kunnen zijn datmen de Asschen des Overledenen zoude kunnen onderkennen uyt die van het Hout ende de * Fascas, aenghesien het ghelijck verbrant wiert? Daer op ghebe ick tot antwoorde / tghene ick in de Geographia van Raphael Volaterranus ghelesen hebbe / de welcke zegt / dat de Lichamen der groote Princen ende Heeren eertijdts ghenaeyt wierden in een zekere soorte van lijnwaet / ghemaeckt van den Amiant steen / het welcke nimmermeer door het Vyer verteert en wort / maer wel het ghene datter in besloten is / twelck ghemaect werdt in het Eylandt Euboa, nu ghenaemt Negropont, inde Stadt Carista, niet verre van † Chio. Nu dese coustume van't verbranden der Lichamen duerde byden Romeynẽ totter tijt dat de Antoninische Keyseren

Siet L. Gre. Gyrald.

* Fascas waren bussels roeden of taecken te samẽ gebondẽ met een byle daer boven uutsteekende / eñ wierdẽ altijt voor de Roomsche Burgemeesters eñ Keysers gedragen / ende na haer doot wierdẽ sy met verbrant.

† Chio is een Eylant inde Egeische zee toebehoorende de Genevoisen.

Keyseren regeerden/ de welcke mē eerst begonnen heeft inde aerde te begraven. De eerste eere dietmen de groote heerē na hare doot plach te bewijsen/ was haer te lovē ende prijsen met een Lijc-oratie. Ende de eerste die een Lijck-oratie dede tot lof van den Overledenen / was * Valerius Publicola in de doodt van ‡ Iunius Brutus. De tweede eere was/ dat sy schou-spelen aenrechteden/ ende Marcus en Decius de Sonen Iunij Bruti waren de eerste diese ter eeren van haren Vader representeerden. Het derde dat sē een seer heerlic ende magnifijc banket bereyden. Het vierde dat sy vleesch ommedeelden aen tgantsche ghemeyne volck. Sy hadden oock voor een costuyme datse somtijdts na de begraeffenissen verscheyden wel-rieckende bloemen ende kruyden op het Graf stroyden, t'welcke het Roomsche volck mede aen Scipio dede. Ende de ghene die met sulcke oft dierghelijcke pompe niet en mochten begraven werden (want de onkosten waren onverdraeghlick) die wierden dan door eenige die daer toe ghedeputeert waren / genaemt Vespillons, des avonts begraven/ de welcke de dooden in het Graf droeghen/ ghekleet met een wit kleet: ende eenen vande naeste bloetvrienden sloot hem de ooghen. Niet langhe daer na dat de krancke den Gheest ghegheven hadde / wierdt de kamer gheopent / ende een yeghelick van de familie ende ghebueren lietmen daer inne gaen / ende dry persoonen uit de zelve riepen met luyder stemmen tot drymalen toe den name van den Overledenen. Men wiesch haer oot daer na met werm water. ende dit officie wiert door eenighe goede Vrouwen ghedaen/ als Ennius zeght:

Tarquinij gheest zijnde verhuyst
VVt t'lichaem, welck daer na ghehuyst
VVert, en ghewasschen schoone
Al door een goede Vrouwe fijn
Die daer toe dan verkoren is,
En smeert hem med' idoone.

Ende den Erfghenaem veechde het huys met eenighe bessemen daer toe bereyt zijnde. Op de poorte des huys stelden men eenighe tacxkens van Cypres-boomen. In-

I dien

* De 'en Publicola was niet Posthumus Burgemeester van Rome/ ende volchde na Brutus ende Collatinus, hy was een seer oprecht vroom man eñ sterf seer arm zijnde.

‡ Brut' was nz Tarquin. Collatinus de man Lucretiæ d'eerste Burghemeesters vā Romē/ ende had hem onder de Tarquinios doen sy Koninge van Romen waren altijt als sot ende slecht ghehouden/ om hare tyrannye te ontgaen.

dien nu den Dooden een notabel Man ende van authoriteyt was gheweest/zo wierden de Inwoonders ter Begraeffenisse gheboden door eenen die daer toe ghecommitteert was: ende de Vrouwen des Overledenen gingen gekleet zijnde met witte rocken. Plato * schrijft dat in syn stadt de pompe der begraefnisse aldus was: Sy gingen met witte kleederen/zonder beweeninghen oft lamentatien; twee troupen/ de eene van vijfthien Jonghelingen ende d'ander van vijfthien Meyskens bleven rondtomme het Lijck; tot dat de Priesters al omme draeyende zonghen de Lof-zangen ter eeren van de ghestorvenen/ende al dien gantschen dach duerende presen sy syne gheluckfalicheyt. Den naestvolghenden dach des morghens heel vroech zoo droeghen hem de alder-jongste na het Graf/en hare degelickste Mannen die onghetrout waren ghinghen vooren te paerde zittende/ ghelijck oock de voetknechten met hare wapenen deden: daer na volchden de Jonghelinghen zinghende Lofzanghen in hare moederlicke tale. De jonge Dochters met oude Vrouwen verghezelschapt zijnde volchden achter aen/ ende wierdt alsdan begraven in een Graf onder d'aerde ghemaect/ghelijc wy doen. Maer onder alle andere natien des werelts de costuymen van het begraven der dooden was zeer diversch. De Griecken ghelijck Lucianus tzelve affirmeert, wierden mede verbrant: ende de Edelen onder haerlieden en wierden nimmermeer alleen verbrant/ waer af Homerus ghetuyght/ zeggende dat inde uytvaert van Patroclus met hem verbrandt wierden Ossen/ Schapen/ Honden/ Paerden/ ende twaelf stercke ende machtighe Sonen der Troyanen van edelen stamme/ ende dat Achillis wilde dat synen hair-bosch verbrandt wierdt met de Charongie van Patroclus. In Persen en begroef men de lichamen der Dooden niet/ ten ware dat deselve eerst van de Honden ende Voghelen verschuert ende verscheurt ende ontledet waren. De Massagetten ende Derbicen volcken in Scythia, verstieten zeer miserabelicken, de ghene die van siechte overwonnen zijnde stierven: alzo dat wanneer hare Vaders/ Moeders/ ende Kinderen hadden ghepasseert den ouderdom van tzeventich jaren/ zoo

* Int 12. Boec vande Wetten.

siedden

sneden sy haer de kele af / ende haer alsdan deelende in stuckskens ende beetkens / ende die vermengende onder Kalfs / Schapen / ende Ossen-vleesch / ende andere Beesten / aten tzelve alzoo met malkanderen op / twelck haer veel bequamer dacht te zijn / dan dat sy haer van de wormen zouden laten eten; wtghenomen het vleesch der oude Vrouwen / waer van sy haer abstineerden / ende die verworght hebbende begroeven sy de zelve: welcke costuyme Tertullianus in syne Boecken teghen Marcion de Pontische natien toe-eyghent / zegghende / dat sy op hare tafelen het vleesch van hare ghedoodde Ouders / met het vleesch der Beesten voordienden ofte voorstelden. Alle de gene die nu op deser manieren niet en storven / die was doode wierdt voor ongheluckich ghehouden. Stobeus zeght / dat die van Colchos hare Dooden niet en begraefden / maer sy hinghense aende Boomen / welcke een soorte van Graven was die luchtich waren. De Egyptenaers alzo haest als eenighe van de haren ghestorven zijn / trocken sy hem de herssenen met een yseren haecxken door de neus-gaten / alsdan de plaetse wederom met fraeye wel rieckende dinghen vervullende / daer na sneden sy hem den buyck open met eenen scherpen Ethiopischen steen / ende het ingewande daer wt ghenomen hebbende / vervulden het Lichaem met verscheyden soorten van Specerijen tzamen gestampt ende ghewreven zijnde / ende na den tijt van tzeventich dagen bestreken sy hem met Salpeter / ende smeerden hem met Gomme / bewindende hem alsdan in een lijnen kleedt: ende de naeste vrienden des Overledenen na dat sy van hout een Beelt oft Statua na syn ghelijckenisse ghemaeckt hadden / ende het Lichaem daer in besloten was / zoo wierdt het zelve begraven. De Scythen stelden mede in het Graf vanden Dooden de gene die van hem meest bemint waren gheweest. De Bactrianen ende Hyrcanianen voededen ghemeyne honden op / ende de principaelste der stadt hadden se oock voor hare eyghen huysghesinnen / een yegelick na synen staet: sy hieldense al vaerdich voor haren doot / omme terstont van haer verslonden ende ontlijft te werden zo haest sy overleden zouden zijn: sy hielden

ander hardieden dit Graf voor het beste / ende beest haliden noemden sy ghemeynelick in hare sprake Sepulchraux: welcke onmenschelicke wreede maniere van doen / alzoo Nicanor Luytenant van Alexander de Groote de selve meynde af te schaffen / verloos daer door bycna het Coninckrijcke. S. Hieronymus zeght / dat de Hyrcanianen niet alleenlik na haren doot van de Honden verscheurt wierden / maer noch half levendich zijnde wierden sy door de Voghelen ghevroghen / ende ghelijck den Poëte Lucretius zinght /

Al in een levend' Graf zeer vvreede
Sien sy haer ingheuvande bereede
Te zijn der Vogh'len spijsen;
Zijnde noch half int leven schier
VVerden sy van tGhevoghels fier
Verslonden met afgrijsen.

Polyd. Virg. lib.3. cap.10. De Essedons Scythen in Asia celebreerden de uytvaerden van haer Vader ende Moeder al vrolick zinghende / ende alle de Vrienden vergadert zijnde / verscheurden sy de selve met haren tanden / ende vermenghende in dit banchet noch ander vleesch van eenighe Beesten / ghelijck als wy vande Massagetten ghezeyt hebben; aten het selve alzoo met malkanderen / ende in plaetse van eenen kop om te drincken ghebruyckten sy het herkeneel / twelck sy in gout lieten beslaen / ende dit wiert by haer / als Plinius zeght / voor een groote godsdienstichheyt ghehouden. De Thraciers begraeven haer dooden met groote blijschap ende al lachchende / om dat (als sy zeyden) dat sy van het quaet ghescheyden waren / ende inde ghelucksalicheyt ghekomen. De Celten ghebuerten van den Occean, zeght Stobæus, achteden het een vilaine ende onbehoorlicke zake te zijn / dat zoo wanneer eenen muer ofte ghebouw begonde ter neder te vallen / dat sy het dan souden zoecken te ontvlieden: ende als haer den vloet der Zee overquam / zo liepen sy daer ghewapent henen / ende wederstonden zoo vele sy mochten syne furie / zoo langhe tot dat sy van de baren ter neder ghesmeten ende verwonnen wierden / op dat vliedende niet en zoude schijnen dat sy de doot vreesden.

Solin. ca.26. Mela l.2.c.1 Herodot. in syn Melpom. Polyd. Virgi. lib.3. cap.10

Stobæus de fort. serm.7.

De

De wijse Brachmannes een volck van India mispzijsen de doot zeer wonderbaerlicken / ende ghelijc als Strabo allegeert / zo offenden sy haer grootelicks omme die te verachten. De historie van Calan den Philosophe/eene van de Indiaensche Gymnosophisten is zeer waerdich om te noteren / de welcke als hy gheresolveert was te sterven/wierp hemzelven zeer goetwillichlick int Vyer. Desghelijcx dede noch Zarmauochegas een Indiaen tot Athenen, op wiens Tombe ghegraven waren eenighe Grieesche woorden/waer af den inhout in rijm ghestelt zijnde/aldus is ghetweest:

Leest hier af Arrian. vande gesten vā Alexander de grote.

EPITAPHIVM.

Hier leght Zarmanochegas vvijs,
Een Indiaen van Fargos grijs,
Die volghens d'Indische manier
Ons laet syn sterflick Lichaem hier.
Hier leght by die syn sterflickheyt
Des Lichaems van syn Ziele scheyt.
Hier leght by die verkreghen heeft
Een faem die eewich duert en leeft.

Numa Pompilius verboodt den Romeynen dat sy gheen rouwe bedrijven en souden over de ghestorven kinderen/die beneden de drij jaren out waren: ende aen de ghene die desen ouderdom ghepasseert waren ordineerde hy datmen zoo veel maenden over haer rouwe draghen soude/als sy jaren oudt ghetweest hadden. De Vrouwen droeghen over haer Mannen den rouwe ten langsten thien Maenden. Ende oft nu gheheurde dat sy wederom houwede eer den tijdt van den rouwe uit was / zoo werdt sy zeer gheblameert ende ghelastert. Desghelijcx hadden de Vrouwen oock een costuyme dat sy haer zelfs het hair uit-trocken/ het aengesicht krabden/ ende met de handen d'een teghen d'ander sloeghen: welcke zotte maniere men noch hedensdaeghs tot Romen int ghebruyck heeft: ende hebbe verscheyde malen zelfs ghesien dat de groote Matronen ende Roomsche Joffrouwen haer eyghen hair uit-trocken/ende dat op haer Mans doode lichamen wierpen.

VVaer af de costume gekomen is datmen zegt tot den genen die geniest, Godt beware u/oft Godt zegen u: ende waerom de ghene die gheeuwet een teecken des Cruyces op synen mondt maeckt.

Capittel IX.

Een vreemde siecktе in Italien regnerende.

IN het Jaer onser salichmakinghe van 619. regeerde in Italien een zekere vreemde soorte van sieckte/ dat die-wils de lieden al ghenìesende zeer subitelick storven; waer af eerst is voortghekomen dat zoo wanneer alsmen yemant zach die begonde te ghenìesen/ zeyden de by wesende ofte omstaenders tot hem Godt zeghen u: welcke costuyme vā dien tijt aen altijt is onderhouden gheweest tot desen teghenwoordighen dach toe. Het gheeuwen was mede desghelijcx oorzake van een haestighe doot/ende om daer inne te remedieren/zoo heeftmen onder de Roomsche Kercke zoo wanneer yemant gheeuwet/begonnen een teecken des Cruyces op synen mont te maken; ende van doen voortaen (alsmen zegt) cesseerde dese haestige doot. Het welcke een oorzake is gheweest dat tot nu toe dese maniere van doen altijt onderhouden is/ ghelijckerwijs men oock door een oude usantie altijdt heeft onderhouden dat zoo wanneer een yeghelic als hy syn werck ende arbeyt zoude beginnen hemzelfs eerst teeckende met het teecken des Cruyces/ ter memorien eñ reverentien van onsen Salichmaker Jesus Christus/ die aent zelve den doot voor syn volck heeft willen lijden: ende tot desen propooste zeght Tertullianus in syn Boeck van de Croone der Krijghsknechten/ In alle voortgangh ende toenemen/ aen alle ingangen ende wtgangē/ aen kleeding ende schoeving/ aen waschplaetsen/aen tafels/aē vorpels/aen kamers/ aen stoelen/ aen alles daer wy verkeeren/ daer cruycen wy ons hooft met een teecken.

Van het beghin ende oorsprong deser Proverbien by de Fransoysen *Ie vous baise les mains*, ende by de Spaignaerts *Bezo los manos*.

Capittel X.

Pom-

Pomponius Letus beschrijft dat het ghebruyc vant kussen der handen is gekomen van de oude Keyseren/die aende Edelen eerstelic de handen daer na haren maent te kussen gaven, ende het ghemeyne volck kuste haren knye. Hier van ghelooue ick dat dit spreecwoort Ie vous baise les mains, oft Bezo los manos ghekomen is: als willende daer door betoonen datmen den genen dienen also grootlijck weerdich acht te zijn een Keyserrijck oft opperste Heerschappije te bezitten. Oock mede kan het wel ghekomen zijn van de Carthaginensen de welcke malkander ontmoetende d'een dē anderen niet met woorden en groeteden/maer in teecken van vrientschap gavense malkander de rechte hant/een yeghelick de selve alsdan kussende. Ick dencke wel dat wy dese costuyme van soo verre niet ghehaelt en hebben: maer myn opinie is/dat die gekomen is vande trouwe ende manschap die de Vassalen ende liedē van minder qualiteyt aen hare Heeren/Iusticiers ende Rechters schuldich zijn: want in vele verscheyden plaetsen voor dese manschap ismen gehouden haer de knyen te kussen/ in teecken van een nieuwe bekentenisse. Dat dit alsoo zij/ blijckt daer wt/ want ick hebbe eenen Bouwman ende Onderhouder van een rente die my toebehoort/ ghenaemt Luriec, ghemaeckt int Iaer 1352. de welcke hier van mentie maeckt/ in alle de Antwoorden van eenen yeghelicken Hoeuenaer/ al waer dese na-volghende woorden zijn gescreven/ Voor welcke goederē/hoeven ende bezittinghen/ ick den voornoemden Heere van Luriaco den eedt van onderdanicheyt ende manschap sweere/ ghelijc ghebruyckelic is/ met ghebogen knyen/ houdende sijn handē tsamengeleyt tusschen de handen vanden Heere selfs/ende kussende syne duymen.

Om eere te doen segtmen Bezo los manos.

Vande deylinghe des Iaers, ende van syne verscheydenheyt by den Romeynen. VVie eerst de uren ghevonden ende de Horologen gemaeckt heeft. Item, wat dat is Bissextus, maent, natuerlickē dach, weke, quadrant, ure, punt, ooghenblick, onco ende atome.

Capitel XI.

T Et is waerachtich ghelijck als a Iosephus schrijft dat de Hebreen het Iaer in twaelf Maenden ghedeelt hebben/ en ordineerden daer na also in Egypten: want de oude Egyptenaers hadden het Iaer in twee Maenden gedeelt/ daer na in vier: de b Arcadiers in drye Maenden: de Cariers ende Acarnaniers in zes Maenden. De Griecken telden het Iaer in 354 daghen. Ende de Romeynen ten tijde Romuli ennidichden het Iaer niet zo veel dagen als de Griecken, ende begrepē tselve in twee Maenden/ dat beginnende in Martius, wesende selve niet bequaem noch tot den loop der Sonne/ noch der Mane: tot wiens loop Numa Pompilius het stelde/ daer noch 56 daghen bydoeghende: ende wesende dit Iaer noch niet recht en volmaect / Iulius Cesar accommodeerde tzelve na den loop der Sonne/ ende maeckte het van 365 daghen / wechnemende den dach Intercalarium, also ghenaemt om datmen eenen dach volchde inde Maent vā Februarius, die alsdoen de leste Maent des Iaers was, welcken dach daer aen noch ghebrack om t'Iaer volkomen te maken: hy wilde oock datmen alle vier Iaren alleenlicken eenen dach ghenaemt Bissextus in Februarius zoude innevoeghen. De oorzake des naems Bissextus is ghenomen / om dat wy twee vervolghende daghen noemen den zesten dach van Martius, tellende also twee dagen voor eenen. De zelfde Cesar verdeelde het Iaer oock in twaelf Maenden / de Maendt in vier weken ende noch zommighe daghen/ ieder weke in zeven daghen / den dach in vier partijen/ ende tot yeder partije liet hy zes uren / ende tot elck ure vier c punten/ elc punt thien ooghenblicken/ elc ooghenblick twee-en-twintich oncen / ende elck once zeven-en-veertich d atomen / dat is te zegghen / een onseynbdelick ghetal: want Atomos in Grieck is zoo veel te zegghen als Onver zonder deelinghe. De Maent is een ghedeelte van t'Iaer der Sonnen: de Weke het vierendeel van een Maent: den natuerlicken Dach het zevende deel van een Weke: den Quadrant het vierde deel van een Dach: de Ure het zeste deel van een Quadrant: de Punt het vierde deel van een Ure: een Ooghenblick het thiende deel van een Punct: een Once het twaelfde deel

eens

tens Ooghenblicks: ende de Atome het vierde deel van een Once. De oude Romeynen hebbende de Maendt van Meerte haren Godt Mars toe-gededicecrt begonnen daer mede het Iaer. Daer na namen sy Ianuarius ghelijck Plutarchus mentioneert / ende dat deden sy daeromme / want doen de Koningen by haer verjaecht waren / zo wierden de eerste Burghemeesters in Ianuarium verkoren / ende dat ter memorien van hare weder-verworven vrijheyt / ende abolitie der tyrannije. Sy observeerden oock het groote Iaer / by sommighe Platonic ghenaemt / het welcke / soo sy seyden / eyndighen zoude wanneer alle de Planeten haer gheheele revolutie zouden ghedaen hebben / ende wederom ter zelver plaetsen zouden ghekeert zijn. Ende van dit Iaer en kunnen de Autheuren niet accorderen: want eenige zijn van opinie dat het eyndicht in 2484 Iaren: andere sustineren wederom in 5552 Iaren: andere daerentegen houden dat het niet eyndighen zal dan in 49000 Romeynsche Iaren: sommighe zegghen in 36000. Doch Iosephus heeft in ghescrifte achterghelaten / dat het groot Iaer is van 1000 Iaren. De Ouden begonnen oock zeer verscheydelick hare Iaren. Eerstelick de Griecken hare glorierende over de distructie van Troyen, beghonnen van daer af te rekenen. De Romeynen rekenden vande bedwinghe der stadt Romen. De Machometisten telden van haren Bedrieegher ende valschen Prophete Machomet. Ende wy Christenen rekenen den datum vande gheboorte onses Heeren Iesu Christi / een waerachtich Sone des levenden Godts / ofte oock wel van syn incarnatie. De Uren hebben haren naem van de Sonne / de welcke in Egyptische sprake Horus werdt ghenaemt. Hermes Trismegistus hebbende in Egypten gheobserveert hoe dat een zekere Beeste den Godt Serapis gheconsacreert zijnde twaelf-mael des daeghs passeerde / ende dat altijt op eenen ghelijcken ende even tijt / heeft daer door van abijsse den dach in twaelf uren te verdeelen / dit ghetal van uren wiert lange wijle gheobserveert / ende daer na in veerthien verdeelt. Den Sonne-wijser met de schaduwe (ghenaemt Gnomon, dat is / Mate) vertoont mede de uren / ende wierdt

Leest Macr. Saturnal. 1. Boeck c. 21. In den eersten der deelinghe vande dach. Polyd. Virg. lib. 2. cap. 5.

Vitruvius lib. 9. archit. Plinius lib. 2 cap. 76.

eerstelic gheinventeert tot Lacedemonien door Anaximenes Milesius, die zelve noemende Sciotericon, dat is te segghen/ vande Schaduwe. Daerenboven Ctesibius Alexandrin' inventeerde het Water-horologe oft uur-werck/ waer by men de uren konde rekenen door de druppelen waters die lekende waren wt een vaetken/ erpres daer toe gemaeckt zijnde/ als een Water-compas oft Zantlooper; waer af Cicero* mede mentie maect. Naderhant door een godtlicke ende ingenieuse subtijlheyt wiert ghevonden het uur-werck van metael ofte yser/ het welcke wy nu ter tijt gebruycken/ met de ghetande radekens ende teghen-ghewichten/ die ons de uren vertoonen/ eensdeels door tgheslichte ende anderdeels door het slaen der klocrkens. Ja sy representeren oock soo naeckelick den loop der Planeten/ als Sonne ende Mane/ dat u bykants zal duncken dat ghy den Hemel zelfs ziet/ ghelijckerwijs het ghene dat tot Venetien opgherecht staet op de plaetse van S. Marcus, seer excellent verghult/ ende met oneyndelicke kosten ghemaeckt.

* Int tweede boec vä de nature der Goden/ ende int 2. der Tusculanische questien.

VVaerom dat de daghen der vveken Feries ghenaemt vverden.

Capittel XII.

DEn Paus Sylvester de eerste van dien naem/ voorghende te doen verdwijnen ende dempen de ghedachtenisse der ydele ende valsche Afgoden/ ordineerde dat de daghen van de weke die te voren allegader haer namen hadden van de Heydensche Goden/ te weten/ onsen Sondach van Sol, dē Maendach vande Mane/ den Dijnsdach van Mars, dē Woonsdach van Mercurius, den Donderdach van Iupiter, den Vrijdach van Venus, ende den Saterdach van Saturnus: dese dagen verdeelde hy doen int getal vā Feries, genaemt de eerste 2. 3. 4. 5. ende 6. Ferie, twelck is op de zelfde maniere als de Hebreen hare dagen der Sabbathen verdeelt hadden. Hy noemde den dach van Saturnus twelck Saterdach is/ Sabbath, na het oude woordt des Wets/ het welcke Ruste bedujt/ hy stelde den name Dominica inne/ die wy Sondach hieten/ twelck de eerste Ferie

wiert

was/ wesende eenen dach die den Heere toegheheylicht was/ ende die te vooren den name van Sol hadde: het welck hy dede (zo men zeght) ter begeerten des Keysers Constantini Magni, hoewel dat de Apostelē desen dach Gode toegheeyghent hadden/ omme dat op ghelijcken dach onsen Salichmaker van den dooden is verresen gheweest. Ende desen name Feries en wierdt niet ghebruyckt dan in heylighe ende godtlicke zaecken/ wtghenomen den Sondach ende Saterdach/ die en worden gheen Feries ghenaemt: ende de andere vijf hebben door de Leecken ende weerlicke Persoonen wederom hare oude namen verworven; een zake die zekerlicken te beweenen is/ ende waeromme wy oock wel schaemroodt behoorden te werden/ om datmen hier voortijts de daghen gheen Christelicke namen en heeft gegeven/ op dat daer door de memorie der Heydensche Goden onder ons mochte vergheten werden. Nu de Feries by de ouden waren Feestdaghen waer inne het ongheoorloft was te arbeydē/ alzo genaemt à feriendo victimis, van slaen der beesten inde sacrifitien/ oft wel à ferendis epulis, van draghen der spijsen/ diemen daen principalick te eten gaf. De Romeynen vierden een ontallicke soorte van Feestdaghen/ doende de zelve publiceeren door eenen openbaren Wtroeper aen de gantsche Ghemeynte/ op datse niet overtreden en zouden werden/ ende en wilden niet datmen in de zelve eenich werc zoude doen: de ghene die hier teghens opposeerden/ wierden zeer strenghelick ghekastijt. De Feries waren by ouds de Feestdagh.

Inventie der excellente ende loffelicke wtnemende Kunste der Druckerije.

Capittel XIII.

Ick en hebbe dit Capittel tot gheenen anderen eynde alhier ghestelt/ dan om een yeghelic te laten weten ende verstaen den name vandē genen die dese heerlicke kunst van Boeck-druckerije eerst ghevonden heeft: want ick en weet niet om wat occasien Pieter Messias die heeft willen verswijghen. Dese loffelicke Kunste dan wierdt eerst tot Menz een Stadt in Hooch-duytschlandt ghevonden/ int Jaer 1442. door Ian Cuthembergh Polyd. Virgi. lib. 2. cap. 7.

een

een Hoochduytsch Ridder / aldaer hy eerst beghonnen heeft die te exerceren/hebbende oock den Inct gevonden die noch hedensdaechs vande Druckers gebruyckt wert. Daer na int Jaer 1458 eenen genaemt Coenraed mede een Hoochduytsch / bracht dese Kunste doen in Italien, ende druckte binnen Romen, in het Huys der Maximen, ende het eerste Boeck dat hy druckte was S. Augustinus, vande Stadt Godts. Daer af is noch een Exemplaer tot Romen inde Librarie des eerweerdighen Bisschops van Sarno, den Heere Ludovicus Gomez Spagnaert/ een Man van zonderlinghe gheleertheyt / Regent van het Penitentiarium ende Bewaerder van beyde de Zeghelen. Namaels Nicolaus Genson een Fransoys/ heeftse zeer verciert tot Venetien ten tijden vanden Hertogh Augustinus Barbaricus. Daer na zijnder door de heele Werelt zeer gheleerde ende excellente Mannen in dese Kunste gheweest/ ghelijc daer waren Aldi Manutij tot Venetien die de Latijnsche tale zeer verbetert heeft/ Franciscus Priscianez tot Romen, Robertus Stephanus tot Parijs, Frobenius ende Oporinus tot Basel, Sebastianus Gryphius tot Lyons, Christoffel Plantin tot Antwerpen ende VVechelius tot Francfort. Paulus Manutius heeft sijnen Vader verre overtroffen / ende heeft noch eenen zeer jonghen Sone ghenaemt Alde, die hem zeer ghelijck in gheleertheyt is.

Op desen tegenwoordighen tijdt zijnder noch zeer excellente mannen in dese kunste / als Doctor Palthenius ende D. Roelandus tot Francfort/ Voglin tot Heydelbergh/ Chovet ende Vignon tot Geneve/ Raphelengius tot Leyden/ Seb. Henric Petri tot Basel/ Corvin tot Herborn/ Le Preux tot Bern/ Zetzner te Straesborgh / Radaeus te Franeker / ende Moretus tot Antwerpen/ ende noch meer andere/ te langh omme hier te verhalen.

Van wien de Medecijns eerst geleert hebben het bloetlaten wt de ziecke Personen, ende vvie den eersten vvas die de Kruyden beschreef.

Capittel XIIII.

Plinius lib. 8 cap. 9.

DE Medecijns hebben het bloedt-laten der ziecke Personen (datmen phlebotomeren noemt) geleert van den Hippopotomus, dat is te segghen / een Rivier-paert: dit Dier is ghestadelicken by ofte inden Nyl, ende als het hem te zeer met spijse gheladen voelt/ ofte boven maten vet zijnde/ so komt hy uit de Riviere/ ende gaet elders wat Riet soecken dat nieu afgesneden is: als hy daer nu een ghevonden heeft dat zeer scherp is/ zoo drucht hy dat met ghewelt in sijn lichaem in een

zekere

sekere ader; soo dat het bloedt terstondt daer uit komt loopen/ ende door desen middel ontlast hy syn onghesont lichaem / daer na stopt hy de wonde met slijck weder om toe. Daer is oock desghelijcks eenen Voghel in Egypten ghenoemt Ibis, bykants eenen Ooyevaer ghelijckende/ dese met synen krommen bec wascht hem seer stijf aen de achterste partije daer de Voghelen haer lichaem van spijse ledich maken ende reynighen: ende daer af (zegt Polydorus Virgilius *) hebben de Mede- * 1. Boeck
cijns gheleert het ghebruyck der Clysterien. Wy heb- cap. 21.
ben vande Harten gheleert / dat het Kruydt Dictamnus seer bequaem ende goedt is om de schichten ende pijlen uit het lichaem te doen vallen/ ghelijck oock de Egdissen ons ghewesen hebben dat het goedt is teghen de beten der Slanghen/ alsoo dat wanneer de Egdissen van de Slanghen (daer sy ghedurichlicken oorloghe mede hebben) ghequetst werden/ heeftmen ghesien datse haer met dit Kruydt ghemeestert ende gheholpen hebben. De Schildtpadde heeft betoont dat de wilde Savorie oft Keule remedie gheeft tegen de beten der Slangen. Den Ooyevaer heeft ons ghewesen de Enghelsche Marioleyne in vele medecijnen bequaem te zijn. Ende noch veel meer andere remedien zijn ons door de wilde Beesten gheleert/ die ic hier niet verhalen en zal/ omme dat Pieter Messias die in syn 40 Capittel des derden Boecx verhaelt heeft. Aengaende nu wie eerst de Kruyden beschreven heeft / is Orpheus de eerste van allen gheweest daer men eenige memorie van heeft/ ende heeftse seer sorghvuldelicken beschreven/ ende na hem Museus, hoewel dat sommighe sustineren datse beyde op eenen tijdt gheleeft hebben. Daer na is Dioscorides ghe- Polyd. Virgil
komen / ende Pompeus Lena de vrije / ofte de vrij-ghe- int 1. Boec/
maeckte van den grooten Pompeum, translateerde cap. 21.
uit het Griecks in't Latijn de Boecken Mithridatis van de nature ende eyghenschappen der Kruyden.

Vanden oorsprong der Rhodische Ridderen, ende meer andere in verscheyden deelen der VVerelt.

Capittel XV.

Linde

Van de ordē der Rhodische Ridders leest Sebast. Franc in syn Chronijcke vā de ordens der Roomsche Kercke.

ZYnde de Stadt vā Ierusalem door de Sarazijnen inneghehouden in het Iaer M. X X I X. zo hebben de Christenē met name Latinen, die doen aldaer woonden / vercworven datse mochten woonen by het Graf onses Heeren Jesu Christo: ende op dese plaetse stichteden sy een Clooster ter eeren van de Maghet Maria, daer inne stellende eenen Abt omme de vreemdelinghen te ontfanghen. Niet langhe daer na stichteden sy noch een ander Clooster ter eerē van Maria Magdalena, daer inne de Vrouwen logeerden. Maer alzoo tvolck met grooter overvloedicheydt daer henen reysde / ende de plaetse onbequaem was zo groote menichte te logeren / zoo hebben sy een Gasthuys daer by ghesticht / tselve aen S. Ioannis Baptista dedicerende / ter ghedachtenisse van synen Vader Zacharias die dese plaetse dickwils frequenteerde in syne meditatien; ofte oock wel (als andere sustineren) ter eeren van S. Ian den Aelmoessenier, die ten tijden des Keysers Phocæ Patriarch van Constantinopolen was / ende was alzo ghenaemt van weghen de groote ende veelderhande aelmoessen die hy den armen mede-deelde. Daer was oock mede eenen Regent in dese plaetse. Ende een wyle daer na eenen ghenaemt Gerardus den Regent van het voorzeyde Gasthuys / heeft met synen Ghezellen beghonnen te draghen een wit Cruyce op eenen swerten rock / ende namen eenen reghel aen die de Ridders van de zelfde Ordre noch teghenwoordelic onderhouden. Volghende dit exempel / de principaelste van het Clooster der Maeghden / ghenaemt Agnes heeft mede zulcken kleedt ende reghel aenghenomen. Dese Religie wierdt naderhandt van den Paus ende Patriarchen gheapprobeert / ende wierdt overal verspreydt; zoo dat de ghene die daer af professie deden / door de mildicheydt ende liberaelheyt der Princen ende Heeren zeer groote ghiften ende rijcke schatten verkreghen hebben / ende daer wierdt tot eenen Meester van de Ordre deser Ridderschap verheven eenen ghenaemt Raymond, om te ghebieden over dese Religie / die alreede over de gheheele Werelt verspreydt was. Dese zeer groote ridderlicke daden bewijsende ter eeren Godts ende S. Ian,

cons

conquesteerden eyndelicken van de ongheloovighe het Eylant Rhodes, ten tijde des Paus Clemens de vijfde in het Jaer 1308. Ende om deser oorsaken werden sy de Ridders van Rhodes ghenaemt / dit Eylandt hielden sy tot het Jaer 1522. in de Maent va Januarius / dat sy ghedronghen werden dit oude ende vermaerde Eylandt over te gheven in handen van Sultan Solyman den Turckschen Keyser / na dat sy den tijdt van drye Maenden hadden weder-staen het belegh van sulck eenen gheweldighen ende machtighen Legher / daer inne Solyman zelfs in persoone was / de welcke hem zo beleeft in syne victorie ghedraghen heeft tegen den grooten Meester ende alle de andere Ridderen / hoe grooten ongheloovighe ende vyandt der Christenen dat hy was / dat de Historie die hier af zeer breedelick by Bellay ende Paradinus beschreven is / behoort te dienen tot eenen Spieghel van alle victorieuse Princen ende Koninghen: want indien het een Barbare niet behaeght en heeft het bloedt van syne vyanden te sien vorstorten / de wyle dat hy de occasie bereedt ende de macht om tzelve int werck te stellen hadde; hoe veel meer behoorden haer de Christenen te abstineren met hare handen te besoedelen in het bloedt der redelicke creaturen? O beweenlicke ende droeve zake! De Rhodische Ridders hebben het beleg meer dan dry Maenden ghehouden ende teghen ghestaen / ende hebben alle moghelicke hulpe ende defensie ghedaen diese konden; ende eeven-wel en hebben de Christen Princen gheen werc daer af ghemaect om haer secours te zenden / verhindert wesende eenige door hare burgerlicke oorloge / andere wederom door andere affairen: aldus is door hare onachtsaemheyt de eenighe ende sterckste Fortresse die wy in het Oosten hadden / verloren. Na dit onverbeterlic verlies / heeft den Keyser Carolus de vijfde aen dese Ridders ghegheven het Eylant van Malta, twelck sy door Gods gratie op desen huydigen dach noch inne-houden / hebbende daer af verdreven het machtighe Legher-bande van Solyman, die int Jaer 1565 alle syn groote macht daer tegen ghebruyckt heeft / om tzelve met ghewelt te veroveren / ende de Ridders daer

wt

wt te verdrijven. Dus verre vande Rhodische Ridderen.

Leest hier af Sebast. Franc vande Orde der Duytsche Ridderheeren in de Chronijcke der Roomscher kercken gedruckt/fol. 147 en volghens die de selve aldaer zeer wijt en breedt heeft beschreven.

Na dat de Christenen de Stadt Ierusalem inghenomen hadden / zoo heeft eenen Hoochduytsch-man zeer rijck ende ghehouwet zijnde / een andere Orden bijna de boven-verhaelde ghelijck wesende inghestelt: dese met compassie beweeght zijnde / om datter vele wt syn Vaderlant quamen het H. Graf visiteren/die de sprake van die quartieren niet en verstonden/ ende oock gheen plaetse en hadden omme te logeren / maeckte van sijn huys een Hospitael ofte Gasthuys/ daer by voegende eenen Tempel ter eeren van de gheluckighe Maghet Maria, die hy daer toe expres dede stichten / waer inne een groot ghetal Christenen haer vergaderden/zoo wel om de krancken te gouverneren/ als om de Christelicke Religie te beschermen / ende werden Soldaten van de Maghet Maria ghenaemt. Doen verkosen sy eenen Regent / ordinerende dat alle de ghene die van deser Orden waren/moesten int wit ghekleet zijn / hebbende een swert Cruys op de borst / daer over eenen swerten rock draghende : ende dat niemant zoude aenghenomen werden van de gene die van Hoochduytsche natie ende van edelen stamme was / ende tot gheenen anderen eynde dan omme altijt vaerdich ende ghedelibereert te zijn de vyanden des H. Cruyces te bestrijden/ende haer leven in perikel te stellen tot onderhoudinghe des Evangeliums. Sy droeghen haerden/ wtghenomen de ghene die onder haerlieden Priesters waren / ende ter bestemder uren zeyden sy zoo vele Pater-nosters als de Rhodische Ridders deden. Na dat sy tsheylich Landt

Int Jaer 1184.

verloren hadden / ende dat de Sarazijnen Ierusalem van haer conquesteerden/ als de Latijnsche Christenen tselve 88 jaren inghehouden hadden/ zoo vertrocken sy inde Stadt Ptolomaide daer sy eenen tijt langh woonende bleven. Eyndelicken tselve mede vande Sarasijnen ghenomen wesende / keerden sy wederomme in Duytslant/alwaer sy met hulpe des keysers Frederick de tweede in het Jaer 1220 Prussia ingenomen hebben/ twelck sy noch op desen teghenwoordighen tijdt innehouden/in welcke Provincie sy een groot ghetal Cloosters ende Parochie kercken stichteden / waer inne de

Bisschoppen

Bisschoppen hare residentie hadden; ende wilden dat de Bisschoppen het kleet van hare orden mede souden draghen. Op de Riviere Vistula was een Eycken-boom waer by dat dese Ridders een Kasteel begonnen te bouwen: maer ghelijck als het dickmaels ghebeurt/ dat dinghen van een kleyn beghinsel somtijts komen te vermeerderen tot een groote sake / alsoo ghingh het hier mede oock; want in plaetse van het Kasteel stichteden sy een groote Stadt ghenaemt S. Marien burgh, ende is nu den Stoel ende het Hooft deser Religie ende Orden: want den grooten Meester der Orden heeft aldaer syn residentie. Daer na wiert in Spagnen mede een nieuwe Orden opgherecht / ghenaemt de Ridders van den Bande: want sy hadden eenen rooden Bandt ontrent drie vingheren breedt / die sy op haren slincken schouder droeghen / ende onder haren rechteren arm vast knoopten / op de maniere van een Priesters Stola. Dese Ridderlicke Orden wierdt ghekoren in het Jaer 1378. in de Stadt Burgos, door den Koninck Dom Alphonsus, Sone van den Koninc Dom Ferdinandus, waer inne hy wilde dat mẽ soude stellen syn Kinderen/ Broeders / ende de Sonen van dese groote ende vermaerde Heeren van syn Koninckrijcke: maer de oudtste Sonen ende Erfghenamen der Ridderen en mochten daer inne niet ontfanghen werden/ doch wel de tweede ende derde/ omme dat sy niet veel patrimoniale goederen en hadden. Ende de intentie van desen goeden Koninck was / de Heeren ende Edellieden van synen Hove te eeren die niet te rijck van goederen en waren: den welcken hy verscheyde goede privilegien octroyeerde/ ghelijc tselve breeder beschreven is door Don Antonio de Guevarro Bisschop van Mogdonedo int eerste Boeck van syne Sendtbrieven/ ende in de ghene die hy schrijft aenden Grave van Beneventen.

Orden der Ridders vã den Bande.

Een zeer profitelicke wtlegghinghe, nut ende bequaem voor alle Christenen aengaende eenige Hebreeusche, Griecxsche ende Syrische vvoorden, verhaelt ende begrepen in eenighe plaetsen der H. Schrift ende in de Misse.

Capittel XVI.

Wtlegghinghe vā verscheydē Hebreeusche, Griecsche eñ Syrische woorden.

* Hieronim. super Matt. cap. 2. August. over de woorden van Apocal. Serm. 8 eñ tegen Pelag. int tweede Boeck.

† Ethymologie is eene rechte eñ eyghene verklaringhe eens dinghs.

‡ Over Haggeus cap. 1. eñ over Ioañes trac. 5. eñ het 181. Serm des tydts.

* Psal. 105. 15.

Exod. 30. 30.

OMme dat inde Misse ende in verscheydē plaetsen der H. Schrift ghevonden werdē vele Hebreeusche, Griecsche, ende Syrische woorden / die van eenpaelick verstaen werden, als vreemdelingen zijnde, zo heeft het my ghedocht een zeer noodighe zake te wesen tzelve by der hant te nemen ende die te verklaren. Eerstelicken * Iesus is een Hebreeusch woort / twelcke Salichmaker bedu t. de † Ethymologie daer af heeft den Engel aen de Maghet Maria verklaert / zegghende by S. Matth. Ende sy ... en Name zal Iesus zijn, om dat hy syn volck zal salichmaken.] Daer is noc eenē Iesus den sone Iosedechs ghewreest / twelcke eenen Hooghen-priester was / wesende een figure van Iesus Christus onsen Salichmaker / ghelijck oock Zorobabel die van Koninclicke stamme zijnde mede een figure beteeckende op Christo door eene gheestelicke wtlegghinghe. Iosedech (zeght S. Hieronymus) wert ghebuyder op Iehova, dat is te zegghen Godt, Zadek rechtveerdich. Desghelijcks is Iesus Christus een Sone vanden rechtveerdigen Godt. Messias is een Hebreeusch woort / ende beteeckent even zo vele als Christus int Griecx / want alle beyde beteeckenet Ghezalft. S. Augustinus ‡ schrijft dat Messe in Punijcksche sprake / zoo veel beduyt als Vnge, ende de Hebreeusche / Punijcsche ende Syrische spraken komen zeer met malkanderen over een. De Patriarchen int oude Testament werden oock Ghezalfden ghenaemt: waer af David spreeckt / * Tastet myne Ghezalveden niet aen, ende doet myne Propheten gheen leet.] Ende int eerste Boeck Paralipomenon oft der Chronijcken / werden mede alle de gene die wt Egypten ghetrocken zijn Ghezalfden gheheten. Den zelven Sint Augustinus zeght dat het woordt Christus komt van Carismate, ende dat daeromme / want ghelijckerwijs men de Koninghen met gheheylichde Olye placht te salven / alzoo is onsen Salichmaker Iesus Christus mede door de instortinge des heylighen Geests verbult ghewoorden. Daer wert oock in Exodus ghesproken van een Priesterlicke zalvinghe / waer mede de Priesters als in

Leviticus ghezeyt wert, ghezalft werden. Daer is noch een ander waer mede de Koninghen in haer Koninck-rijck ghezalft werden / aldaer Esaias in sijn 45 Capittel mentie af maeckt / Lo spreect de Heere tot sijnen Ghezalfden * Cyrus.] Noch isser mede een Prophetische zalvinge / met welcke Elias gheboden werde Eliza tot eenen Prophete te zalven. Maer boven alle dese sooren van zalvinghen isser noch eene gheestelicke / die de zelve allegader is overtreffende / ghenaemt Zalvinghe der Blijdtschap, waer mede onsen Heere ende Salichmaker ghezalft is: want daer wert van hem ghezeydt inden 45. Psalm / Daerom heeft u Godt / uwe Godt / ghezalft met vreuchden Olye / meer dan uwe Ghezellen.] Dese Ghezellen est mere ick de ghene te zijn van de welcke Sint Ioannes spreeckt / Maer ghy hebt de zalvinghe vanden Heylighen / ende weter alle dingh.] Ende een weynich daer na voeght hy daer by / Ende de zalvinghe die ghy van hem ontfanghen hebbet / blijvet in u / Ende ghy en hebbet gheenen noodt dat u yemandt leere.] Emmanuel is een Hebreeusch woordt / ende beteeckent zoo veel als Godt met ons. Onsen Salichmaecker heeft desen name verkreghen door de helle die daer tot ghevolcht is / te weten / dat hy die Godt is / overleydt hebbende hem-zelven met onsen vleesche te bekleeden / met ons gheconverseert ende omme-ghegaen heeft. Nazarenus beteeckent Heylich: de tzeventich Overzetters draeyen dit woordt / ende stellen in plaetse van dien Nazarenen, dat is / Ghehe ylichden. Ende Rabbi wert overghezet Meester ofte Heere. Paraclet een Griecks woordt / beteeckent Advocaet, Doctor ende Vertrooster. Paesschen een Hebreeusch ende geen Griecx woordt ghelijc S Hieronymus affirmeert / is zoo veel te zegghen als Passage ofte VVech. Epiphanie in Griecx beteeckent Openbaringe, Verbreydinghe ofte Vertooninghe, om dat op zulcken dach onsen Salich-maecker ende Verlosser door de Sterre is vertoont gheweest. Pincxteren, een Griecx woordt / is zoo veel te zegghen als Vijftichvverf, ende dat omme dat van de verrijsenisse Jesu Christi tot desen Feest-dach vijftich daghen zijn verloopen.

* Dat is / Cyrus.

Psal. 45. 8. Hebr. 1. 9.

1. Joan. 2. 20.

Nota bene.

* Hieronim. over het 9. Cap. Esaie. Augustinus in het vierde Sermoon van de ghelooue.

Scenophegie is een Hebreeusch woordt/ alzo ghezeyt van het maken der Tabernaculen / het welcke eene zeer solemnele Feeste was. Encenies waren de Feestdaghen der wijdinghe des Tempels van Ierusalem. Kyrie eleison is een woordt ghecomposeert van Cyrie, t'welck Heere te zegghen is / ende van Eleeson, het welck hebt barmhertichheyt beduydt. Alleluya zijn oock twee Hebreeusche woorden/ beteeckenende Looft Godt: maer Ya als S. Hieronymus affirmeert is een van de thien namen waer mede de Hebreen GODT noemen. Antiphona in Griecx/is een ghezangh t'welckmen by wijlen herzeght / men zoudet oock met een woordt Refereyn moghen noemen. Homilie een Griecx woort/is t'welck wy Sermoon, Canon ofte Reghel noemen. Osanna in Hebreeuscher sprake / is zoo veel te zegghen als by ons O Heere helpt my. Sabahot werdt overgheset Heer almachtich, Heere der deucht ofte der Oeffeninghen. Eucharistia een Griecx spreecwoort machmen duytschen op Danckzegginge. Ende voor Euangelium een Goede tijdinge. Paradijs in Griecx/ende eenen Hof met Appelen gheentet, is even eens. Parabole een Griecx woort/ is Verghelijckinghe. Symbole is een Vergaderinghe, ghelijc als wanneermen zijn deel int ghemeyn stelt: ick zoude het duytschen op Ghelagh-ghelt. Petrus int Griecx is een Key-steen, ghelijck Cephas in Syrische sprake zoo veel te zegghen is als Vasticheyt ende Stijvicheyt, omme dat S. Petrus in de bekentenisse der waerheydt ghevestichd wierdt. Philactele een Griecx spreecwoort/ beteeckent Bewaringhe van tghene daer de Memorie des Wets in besloten is/ het welcke de Griecken Synagogue ende Tempel naemen / dat wy Vergaderinghe zouden moghen heeten. Mammone volghens d'opinie van S. Hieronymus, is een Syrische naem in singulari numero ende in genere masc. beteeckende Rijcdommé. Ethnica Griecx woordt / is een Heydensch man ofte die van een andere secte is. Proselyte mede een Griecks woordt / is zoo vele als Vreemdt: de Hebreen noemden alzoo den ghenen die van een andere natie was / ende hem mede in hare Wet stelde. Scandalizeren is een Griecx woort/t'welck zo vele te zegghen is als Vertoornen:

den: ghelijck Anagarieren in Persische sprake beteec-kent Stooten ende jaghen. Golgotha is Syrisch / dat S. Hieronymus zeght te zijn een plaetse der Kaluwen, int Latijn Caluaria ghenaemt. Alzoo was een plaetse binnen Ierusalem gheheeten / by het Noorden des Berghs Zion, om dat aldaer de hoofden van de ghene die ter doot veroordeelt waren lagen / op welcke plaetse onsen Verlosser Jesus Christus voor de salicheydt des menschelicken gheslachtes ghecruyst wierde. Corbana ende Gazophilaca gecomposeert van een Persisch ende Griecks woordt / is een Kofferken waerinne het ghelt lagh dat tot ghebruyck van de Ministers die in den Tempel dienen ghegheven is / volghens tghene daer gezept wert / Die de Autaer dient / moet daer af leven.] want Corban is te zegghen een Gifte. Aelmoesse een Griecx woordt beteeckent Barmherticheyt. Diabolus werdt overghezet Lasteraer. Beelzebub, een Vader der Vlieghen oft Mugghen. S. Hieronymus sustineert dat Bel, Beel ende Baal by den Hebr. een zoo veel bedupt als * Idole by den Griecken / ende Zebub een Vlieghe, ghe-lijck als oftmen zende Afgodt van de Vlieghen. want Eidolon is een Beeldt ofte Statua. Het ghene dat de Griecken Phantome de Latijnen Spectra noemen / wert by ons ghenaemt Een visioen door eenen droom, ofte oock mede wel Een schrickelick Beeldt. Maer laet ons nu tot het eynde komen. Amen, een Hebreeusch woordt / is zoo veel te zegghen als Het zij alzoo: ende wanneer een plaetse ghevonden werdt daer het twee-maels staet / aldus Amen, Amen, dat is zoo veel als Inder vvaerheyt.

* Afgodt.

Vvie dat eerst de Hoochduytschen de authoriteyt heeft ghegheven een Keyser te verkiesen, ende vvie dat de Verkiesers zijn. Item vande maniere die de oude Romeynen ghebruyckten als sy de Keysers na hun doot vvilden heylighen ende onder het ghetal van den Goden stellen.

Capitel XVIII.

De seven Keurvorsten des Keysers / syn gekoren door Gregorius de vyfde / in het jaer ons Heeren 1002.

DEn Paus Gregorius de vijfde van dien name/ geboren in Saxen in Duytslant / een na-maechschap ende vanden bloede des Keysers Otho, op dat de Regieringe des Keyser-rijcx een lange tijt by die van sijn natie zoude blijven / maeckte een Wet met consent des Keysers Othonem, betreffende d'electie en verkiesinge der Keyseren/ de welcke van dien tijt af altijt is onderhouden gheweest ende tot desen tegenwoordigen tijt is bewaert : om dat het daer door de Duytschen gheoorlooft ende toeghelaten was eenen Prince te kiesen/ die sy Cæsar ende Koninck der Romeynen noemden / omme den zelfden tot een gheluckich Keyser te proclameren/ mits conditie dat den Bisschop van Romen de verkiesinge bevesticht ende voor goet gheapprobeert hadde. Ende den voorzeyden Paus gaf dese authoriteyt aen zeven Vorsten/ dry Gheestelicke/ende vier Werelclicke/ te weten/ de Ertzbisschoppen van Mentz/ van Trier/ ende van Colen/ den Marcgraef van Brandenburgh/ den Paltzgraef aen den Rhijn/den Hertog van Saxen/ ende den Koninck van Bohemen/ ende aen hare Successeurs ende Navolgers van dese Digniteyten. Doch den Koninck van Bohemen wierdt voor den zevenden Keurvorst daer by ghevoeght/omme alle voorvallende gheschillen die in de verkiesinghe mochten gheschieden te beslichten ende daer over oordeelen.

Maniere hoe de oude Romeynen de Keysers na hun doot onder t'getal der Goden stelden/ende de selve consacreerden. Herodian. lib. 4. Polyd. Virg. lib. 3. cap. 10.

Nu dunckt het my zeer bequaem te zijn alhier te beschrijven op wat manier de oude Romeynen hare Keysers int ghetal der Goden stelden na haren doodt : het welcke aldus toegaet. Eerstelic sy begraven t'Lichaem met grooter solemniteyten ende pompen/ daer na wiert een Effigie ofte Beelt van Was ghemaeckt/ den Overledenen zo wel gelijckende als mogelic is/ en kleet zijn de ghelijc een sieck mensche/ het welcke ghelept wiert by den inghanck des Keyserlicken Paleys / op een groot ende hoogh Bedde van Yvoor/ende aldaer rontomme zaten alle de Senateurs in Rouw-kleederen het meesten deel vanden dach / ende ter rechterhant zaten alle de edele ende groote Joffrouwen ghekleedt met witte Rocken / zonder eenighe vercierselen van Ketenen ofte Juweelen. Het welck alzoo zeven daghen achter

malkanderen

[illegible] anderen gheconfirmeert wordt: ende ondertusschen visiteren de Medecijnen daghelicx by het beelde/ ghelijck of het een siec mensche ware/ seggende na dat sy bemerckt hadden dat het alle daghe hoe langher hoe ergher met hem worde. De seven daghen gheeyndicht zijnde na dat sy ghenoechsaem hadden dat hy ghestorven was/ de jonghe Edelen uyt de Ridderschap ende Senateurs daer toe ghecoren wesende/ namen het beelde op haer schouderen/ tselve draghende eerst op de Forum/ ende van daer op Campo Martio buyten de Stadt/ al waer men een Tente na de maniere van eenen Toren opgerecht hadde/ ende dat op een plaetse/ alwaer het beldt de meeste ruymte hadde. Dese Tente was van binnen vervult met drooch hout/ rijsen ende mutsaerden/ ende met groote quantiteyt van goede reucken/ van buyten was die bekleet met zeer kostelicke tapijten gheweven met goude laken/ ende verciert met schoone Beelden/ ende veel ander soorten van Schilderijen. Daer na werde het beelde met het Beelt daer in ghesloten/ ende de ceremonien in sulcken zake ghewoonlic zijnde volbracht wesende/ soo komt de ghene die aldernaest is om in het Keyserrijck te succederen ende steecket met een brandende toortse het vier in de Tente/ ende daer na vervolghens van alle zijden steken de anderen mede het vyer daer in: alsoo dat het in korten tijt allegader verbrandt was/ ende doen terstont werdt uyt een zeer hooghe plaetse een Arent om leech ghesschoten/ de welck weder om hooghe vlieghende alle het volc meynde dat hy de Ziele van heuren Prince inden Hemel voerde. Door desen middel werden dan de Keysers met der andere Goden gheeert. Indien nu yemandt alle de ceremonien noopende dit stuck begheert te sien/ die lese Herodianus in het beghintsel van t'vierde Boeck sijnder Historien.

VVie dat eerst de kunste der Zee-vaert ghevonden heeft met de Schepen, Galeyen, Riemen, Seylen, Anckers ende t'Roer, ende vvie d'eerste vvas die ter Zee ghevochten heeft

Capitel XVIII.

[a] Lib 6. Polyd. Virgi. lib. 3, cap. 15

NEptunus volghens het schrijven Diodori* heeft eerst de Kunste der Zeevaert ghevonden/ want [illegible] schrijft aldus/ Neptunus als de Candiers segghen/ [illegible] heeft ghevonden de Kunste om ter Zee te varen/ [illegible] gaderde een groote Armade van Schepen/ waer of [illegible] Saturnus het Hooft ende Capiteyn maeckte/ het we[illegible] een oorzake ghe weest is dat de nakomelinghen ghel[illegible] hebben dat Neptunus de heerschappye ende absolute macht op de Zee ghehadt heeft. Die van Mysia ende de Troyanen vonden eerst de Schuytkens dese maecken van vele stucken hout dat te samen ghevoeght was/ ghelijck noch een Poort waert/ waer mede sy beghonnen hebben te varen in de Hellespontische Zee langhs de custen van Thracien. Eenighe andere affirmeren dat sy eerst inde Britannische zee ghesien hebben Schuyt-kens die van leder ghemaeckt waren. De Sydoniers maeckten de zelve van riet ende van dunne rijsen oft cordekens / waer mede sy niet alleenlick en ghinghen visschen / maer ontzaghen haer niet in volle zee daer mede te varen. Een lange wijle hier na de Inwooners des Eylandts van Coronte verstoutteden haer dat sy Gondolen maeckten/ alleenlicken van hout zijnde/ son-der eenich leder oft rijskens daer by te voegē. Plinius* zegt dat de schuytkens eerst op de Roode zee ghebruyct zijn gheworden/ ende dat den Koninc Erytrus begonnen heeft de Eylanden te bezeylen. Alzoo hebben de men-schen van den beghinne af de Zee ghehanteert: maer hebbende naderhandt dese Schuytvoerders verlaten waer mede sy eerst ghevaren hadden/ bouweden sy zeer groote Schepen/ ja ghelijck als huysen/ waer mede sy alle Zeen mochten bezeylen.

* Lib. 7.

Diodor. lib. 1

Iason was de ghene die eerst het langhe Schip ghebruyckt heeft: welcke in-ventie Diodorus toe-eyghent den Koninc Sesostris van Egypten. De Erytreers hebben de lichte Galiotte met twee riemen ghevonden. De Galeye volgens d'opinie van Eusebius heeft synen oorsprongh van de Samo-thraciers oft als Clemens wil/ van Atlas: ende Plinius sustineert dat Danaus die uit Egypten in Griecken ghevoert heeft. De Galeye met drij rieren op een banc is ghevonden door Aminocles den Corinthier. Die

Plinius lib. 7 cap. 56.

naer vier riemen op een banck, daer de Carthaginoisen als Aristoteles affirmeert. Die met vijf riemen op een [illegible] banck Grieken Pentérés ghenaemt/ heeft eerst [illegible] Nesichtoon van Salamina ghemaeckt: ende [illegible] soorten van Galeyen gebruyckten de Romeynen in [illegible]lien ten tijde van de eerste oorloghe van Africa. De Galeye met zes ordren oft zes riemen op een banc/ die de Latijnen met eenen name niet en hebben konnen uytspreken/ waeromme Titus Livius ghedwonghen was dat met den Griecschen name Hexéré te noemen/ heeft ghevonden van Zenagoras den Syracusaen. De selve Titus Livius maeckt oock mentie van de Galeyen met seven ende acht riemen op een banck/ die hy Heptérés ende Octérés ghenaemt heeft. Nesegiton was inventeur teur van die met tien riemen op een banck. De Ennérés ofte van elf riemen wel ghebruyckt door Ptolomeus Philadelphus, die een zeer groote menichte hadde/ ghelijck oock mede van dertien/ van veerthien/ van twintich tich/ ende van dertich riemen ofte bancken als Atheneus a schrijft. Alexander de groote inventeerde de Galeye met twaelf riemen op een banck. Ptolomeus Soter van vijfthien. b Ptolomeus Philopater van veertich/ ende heeft haer lanck twee hondert ende tachtich ende ten ofte ellebogen/ ende op de hooghste plaetse was sy acht-en-veertich cubiten hooch. Hippius den Tyrier was den vinder vande lastboot ende oft koopvaerders-Schepen / by onse Nederlanders hulcken ghenaemt: oft Appianus c ende Theucidides d noemense Holcades, waer af mede haer oorspronck hebben de Wijnschepen: de grootste daer onder die de Fransoysen Fonsets ende Troncs noemen/ laden somtijdts dertien hondert tonnen / ende de minste die int ghemeyn by haer Lisandes genoemt werden / en laden niet meer dan drij hondert. Vlpianus noemtse Wijnverkoopers-schepe. hier onder zijn mede begrepen de Hout-schepen/ ende de Zant ofte Kalck-meulen schepen. Onder dese soorte van Schepen werden mede ghereckent de ghene die de krijghslieden voeren/ die Theucidides lib 8. noemt Stratiotida, ende het voeren der krijchsknechten/ die de Grieken Toys Stratiotas noemen: welcken naem by de Fran-

Int sevende Boeck.

a Lib. 5. ca. 5

b Plutarchus in het leven van Demetrius.

c Lib. 5. de bell. civil. cap. 6.

d Lib. vulg. de furt.

[illegible] tot desen tijdt altoos is onderhouden gheweest/ behalven alle welck eene Letter die sy daer uut ghe noemen hebben: want sy noemden eenen lichten Ruyter oft

Titus Livius Decad.5 l.4.

Snap-haen Stradiot. De Hippagines ofte Hippagoges waren by de Griecken Schepen omme de Paerden te voeren/ soo wel op de Rivieren als over de Zee tot ghebruyck der Peerden/ dese wierden eerst ghevonden door die van Salamina; ende by ons ghemeynelic Paerde-blotten ofte Schouwen ghenoemt. Daer is noch een andere sorte van Schepen/ die de Latijnen noemen Actuarias naves ende Cæsar Vectoria Navigia, dat zijn alle specien van lichte Fusten/ als Brigantijnen/ Bespie-schepen/ ende andere/ die nerghens anders tot ghemaect en zijn dan tot een playsier/ ende om met meerder rasschept ende snelheyt de zee te schuymen: sy en zijn niet ghemaect tot eenich ghebruyc des oorloghs/ maer alleenlick omme de groote Schepen te dienen/ en de om deser oorzaken van de Griecken Yperetica als Dienaressen ghenaemt.

Titus Livius Decad.3 l.3.

Daer zijn noch veel meer sorten van Actuarias naves waer onder zijn de Exploratores ende Speculatores, het welcke wy Bespie-schepen noemen/ die zeer snel int zeylen waren/ ende die voor uut ghesonden werden omme de Vloote ende macht des vyandts te ondecken. Twee van dese speculative Schepkens die door die van Marseillen uut-ghesonden waren/ brachten de tijdinghe dat de Punische Armade ghekomen was in den mont vande riviere. De Lembe is mede gheweest van het ghetal der Schepen Actuarij ghenaemt/ ende is door de Cyrenensers eerst gheinventeert: desghelijcks is ooc de Cymbe ofte Barcke by de

Plinius lib.7 cap.16.

Pheniciers eerst int ghebruyc gheweest. De Celoce om syne rasschept also genaemt/ is door de Rhodiers ghevonden. Die van Cypers eyghenen haerzelven toe de vindinghe van de Cercura mede behoorende onder de Actuarij schepen/ hoewel dat Nonius Marcellinus zeght dat de selve heel groot is. De Illiriers vonden het Schuytken t'welc int Latijn Scapha, Apo toy scaptein, ab excavando, dat is/ van holen oft uutgraven genoemt werde/ om datmen tzelve eerst heeft begonnen uut eenen grooten Boom te holen. De Hooch-duytsche die langs

[illegible]

de Donauwe woent/ hebben eerst de kleyne Schuytkens die wt eenen gehoolden Boom ghemaect waren/ gheinventeert/ waer mede de ghebueren der rivieren in plaetse van een Barcke haer behulpe hebben. Een volc ghenaemt Copes hebben eerst de Riemen ende het roepen ghevonden. Icarus de Zeylen. Maer Diodorus segt dat Aeolus die ghevonden heeft. Dedalus den Mast/ ende de Spriet met hare Touwen ende gheretschap. Piseus den beck voor aen t'Schip die met Yser oft koper beslaghen is. De Tyrreners het Ancker/ dat Eupalmus met twee tanden maecte. Anacharsis de haken om de Schepen mede te vatten ende te grijpen. Ende Tiphis het Roer met syn Instrumenten omme de Galeyen ende andere Schepen mede te regieren: welcke partijen allegader den curieusen Leser zeer ampel ende breede zal moghen zien in het Boeck dat Lazarus de Baif van de Scheeps-ghereedtschap ghemaeckt heeft. Minos was de ghene die alder eerst ter Zee ghe oorloocht heeft/ ghelijck als Plinius affirmeert.

Polyd. Virg. lib. 3. cap. 15

Plinius lib. 7 cap. 56.

Strab lib 10 Geograph.

VVaer af de costuyme ghekomen is van Nieuwe jaer giften te gheven. Item den oorspronck der Mommerijen, ende van den Vasten-avont.

Capittel XIX.

De costuyme van Nieuwe-jaer-giften te gheven/ te weten/ de presenten die-men int beginsel van het Jaer d'een den anderen schenct/ is eerst ghekomen van de oude Romeynen. Want de Ridders hadden voor een maniere dat sy jaerlicx op den eersten dach van Januarius int Capitolium offerden de Nieuwe jaergiften aen den Keyser Augustus, alhoewel hy daer niet tegenwoordich en was: welcke maniere van doen alzo daer na by ons ghekomen is: maer het ghebruyc daer af is zeer verscheyden gheweest/ want in Italien gheven de groote Heeren die aen de gemeyne liede/ en in Engelant gheven de onderdaen die aen hunne Prince/ en de Princes aen haren Coninc/ de welcke haer dan altijt weder wat in vergeldinge ende tot een recompence weder om geeft. Wy achtervolghen de oude oock in het vertoonen van

Spectaculen

Spectakelen / Spelen / Jachten / Tornoyen / met paerden te loopen / ende Comedien te spelen. Ende ghelijckerwijs dat sy verwisselen haer Feest daghen van * Quinquatria vierden / ende op noch mindere daghen ter eeren van Minerva, diemen celebreerde op de middelste daghen des maents Iunij: Item op hare † Megalesiaensche Spelen / ghemaeckt ter eeren vande groote Moeder der Goden / ghemaskeert ofte vermommet ghinghen / ende mom-aensichten aen hebbende zeer vertelicken door de Stadt liepen: also hebben wy oock de maniere van maskaraden te maken / niet voor eenen dach oft twee / ghelijck sy in hare Sacrificien deden / maer door onse grooter dwaesheydt ghebruycken wy dese ydelheyt den tijt van twee maenden achter malkanderen duerende / ende dat voor de Vasten: twelcke een oorsake ghegeven heeft datmen alle groote sonden ende vele boosheden die als doen dagelicx gheschieden ongestraft henen heeft laten gaen / ghelijck als oft ghe-oorloft was door zulcken middel alle boosheydt te bedrijven / ofte dat het geen sonde en is (na haer gelooven) om dat haer aenghesicht van de menschen niet ghesien en wert / ende ghelijck als oft Godt haer niet en siet / die een rechtveerdich Verghelder is der deuchden ende ondeuchden / bewijsende pijne aen den boosen / ende vreuchde aen den goeden. Ick hebbe eens ghelesen dat de Coribantes Priesters van de Godinne ‡ Cybele de eerste Vinders zijn ghewest van de maskaraden ende mommerijen / bestrijckende haer ghaensche aenghesicht met swert; waer af desen name Vermomt ghecomen is / twelcke men in het Italiaensch Maskaradi noemt. Varro een Man van grooter wetenschappen / maeckt mentie / dat eer het de Ghesellen van Æneas die hy mede in Italien ghebracht hadde / eerst in usantie ghebracht heeft de Mommerijen die de Dorp-lieden ende Boeren alleenlijck [illegible] / dansende in de Sacrificien van Bacchus, draghende valsche aensichten gemaeckt uit schorssen van boomen. Daer na de Mimes, dat zijn de Sweertspeelders ende Guychelaers ghe-

Dese Feest werde vijf dagen / ende en gaf de anderen die Schalcken [illegible] Minerva. [illegible] ghehouden [illegible] / [illegible] na [illegible] oratij [illegible] de [illegible] Dese Feest ter eeren va Megalesiam [illegible] seer [illegible] / [illegible] de beste [illegible] ende [illegible] groter [illegible] als in [illegible] processie / [illegible] / [illegible] ende [illegible] de andere

[illegible] * [illegible] ‡ Cybele is de Moeder [illegible] Goden [illegible] ende daer voor ghehouden.

ghebruickten dese mom-aensichten ende masken / omme daer door te bequamer ende stoutelicker alle Persoonen te moghen berispen / ende allen handen ghebreken ende lelicke bootsen voor stellen: want het Mom-aensicht en werdt niet groot van schaemte / ghelijc de Italiaensche Comedianten noch int ghebruycke hebben in haer Zany : ende desen naem Mommer komt wter Latijn van * Momus, twelc een Spotter te segghen is / eenen naem die seer bequaem is voor alsulcke vermomde Personen / die nergens omme inde huysen en gaen dan om met een yegelick te spotten / hoewel sy selver te eerdich zijn bespot te werden. Het welcke Suetonius den Keyser Nero toe-eygende / de welcke omme hem te vermommen dit wilde syn Keyserlicke Majesteyt besoedelde. Ende inder waerheyt de Maskaraden / Mommerijen / ende Kluchten en zijn niet anders dan infame lasteringhen. Ende hebbe selver ghesien dat een ghetuyghe verworpen werde in het Recht / om dat hy in het openbaer op een Stellagie ghespeelt hadde de Personagie van een Mommer. Ende aengaende de Mommerijen ende Maskaraden / dat is / datmen hem anders wil vertoonen dan men is / teghen de intentie van Socrates, de welcke seyde dat de nature grootelicks ghefailleert hadde / om dat sy gheen vensterkens in onse borst ghemaect en hadde / op dat-men door dien middel mochte sien hoe de ghedachten ende couragien der menschen waren. Ende nu poochtmen door dese valsche aensichten te bedecken / het kleyne oordeel dat van hare valscheyt ofte goetheyt door de * Phisionomie ofte ghedaente des aenghesichts kan gheoordeelt werden / de welcke van natueren niet anders en weten te doen / dan haer te veynsen ende dissimuleren / sonder dat sy haer noch meer behelpen door de konste van dese Mommen. Ic swijghe de berovinghen ende doetslagen die hier onder schuylen. Ic swijghe noch de oneerlickheden ende overspelen daer af dese Mommerijen de oorsake zijn / so dat dickwils daer door de Vrouwen om haer eere vervolcht werden / ende ten lesten noch bedroghen werden. Also wert ooc ghehouden datter geen beter middel ghevonden kan werden om de Dieven te maken dan vermomt te zijn : want

alsdan

* Momus was by den Heydenen den God der Spotters ende Schimpers die een yder syn leet ende ghebreck wist te segghen.

* Dit is een konste om wt den uterlicken wesen ofte aenghesichte toecomende dinghen te kennen voorsegghen / en noch hare nature daer door te kunnen ondersoeken.

alsdan ist gheoorloft ander Vrouwen Ringen te gebrui/ het welcke niet zonder een onkuysche beteeckenisse en is: want indien wel gheconsidereert werdt de krachten vā Gyges Rinc/ de welcke de menschē onzienlic maecte/ men zal daer wel andere dingen in bespeuren dan liberaelheyt: ende indien in de koordekens ende gordels te verborghen kracht gheleghen was om de Persoonen te betooverē/ gelijc eertijts was den gordel der Goddinne Venus genaemt Cestus, de Mannen en behoorden oock geen dinc ter werelt toe te laten dat haer Vrouwen dan de vermomde Persoonen de gordels aen-namen / die sy haer zoo liberalicken gheven / ende waer mede sy haer somtijdts gorden / om dat het zelfde beteeckent dat sy daer door secretelicken aen haer verbonden en verobligeert zijn. Nu dese Mommerijen/veranderinghen der kleederen ende anders/werdt mede door de H. Schriftuere beproeft / alwaer Godt de zelve dreyght met syne Maledictie die Pleerders daer af zijn / want hy zeght
Zepha.1.8. by den Propheet Zephania alzoo: Ick wilse te huys zoecken alle die een vreemt kleet draghen.] Ende in het
Deut.22.5 vijfde Boec Moyses doet hy dit verbodt: Een Vrouwe en zal gheen Mans habijt draghen/ende een Man en zal gheen Vrouwen kleederen aen trecken: want wie zulcx doet/die is den Heere uwen Godt eenē grouwel.] Maer wy houden de gheboden des Heeren zeer qualicken. Hier inne heeft Enghelandt alleenlic den prijs/dat aldaer geen Mommerije nimmermeer gezië wert noch mach gezien werden/ want de Enghelschen hebben een Wet/die alle Persoonen op verbeurte des levens verbiedt
Vande Vasten avonts feesten. haer niet te vermommē. Aengaende nu van de Vasten-avonden om dat de zelve zeer haest door de Vasten ghevolcht wert/zoo zijn onse Christenen door alle de werelt zoo curieus in eten van alle de delicate ende leckerste spijsen / ende alzoo over-ghegheven tot den buyckzorghe/dat sy nerghens anders omme en dencken dan om zeer onmatelicken ende zonder eenich ander-dencken te eten/ ghelijck als of sy daer door wilden ghewapent ende voorzien zijn teghen de abstinentie die daer na behoort te volghen/na dat sy haren buyck wel ghevult hebben/ende zeer gulsichlicken als wilde Beesten

het vleesch verslindende / om dat sy (na haer segghen) de Vasten-avont maer aen een kleyn eyntekin vast houden/ende dat hy haer al te haest soude ontsnappen: zoo dat sy alzoo dan met vol gheschoncken bekers malkanderen toe drincken ende bescheyt doen. Het is een beklaghelicke zake datter zoo vele Christenen zijn die zoo weynich wercks van de Vasten maken/ende dat sy zonder eenighe vreese Godts / tot mispryzinghe der Magistraten / ende overtredinghe der Statuten ende Rechten der Kercken / in dien tijdt die alleenlick tot vasten inne ghestelt is / zoo vele soorten van verboden spijse eten / min noch meer dan of het Vasten-avont was.

Vande Ketterijen, ende vvanneer die beghonnen zijn, ende vvie den eersten Ketter ende Scheurmaker vvas.

Capittel XX.

DAer en is nimmermeer gheen Stadt/ gheen Volc/ noch gheen Republijcke zoo wel vereenicht ghe-weest / ofte de Inwoonders zijn onder malkanderen om de eene ofte de andere oorzake ghedeylt ofte van verscheyden opinien ghewecst / het welcke een zake is die zoo notoir ende openbaer aen den ghenen is die in de Historien ervaren zijn / dat het onnoodich is daer af te spreken. Daer van dan hebben de Secten haren oorspronc genomen/ de welcke de Steden ende de Religie in tweedracht ende scheuringe stelden/ ende daeromme van de Griecken Ketterijen om te verkiesen genoemt/ omme dat een yeghelic verkiest de maniere des levens die hem best behaghende is / ghelijckerwijs de Secten der Philosophen deden. Als was het volck der Joden hoewel sy allegader eene Wet onderhielden/in verscheyden Secten (dat syn Ketterijen) ghedeelt / te weten / de Phariseen/ Esseen/ Saduceen/ Samaritanen/ Nazareenen ende Herodianen. Maer alzo wy de Apostelen des Heeren hebben als Autheuren onser Religie/ de welcke gheen dinghen na hare fantasie oft goetduncken en hebben ingestelt/maer hebben met grooter getrouwicheyt alle volcken ende natien inde warachtighe Religie ende

kennisse

kennisse onses Heeren Jesu Christi warë Godt ende Mensche onderwesen: daeromme zo en is het ons niet gheoorloft nieuwe leeringen te zoecken ende verkiesen/ maer wy moeten achtervolghen de ghene die ons van de H. Apostelen ende alghemeyne Concilien die wettelic vergadert ende ghehouden zijn/is naghelaten geweest. Daeromme ist dat dit woordeken Ketterije by ons wert ghehouden voor godtloos ende verachtelick/ende dit is d'oorzake waerom de Theologanten een Ketter noemen / een Christen die in-stelt / vindet / ofte volght eenighe Secte zijnde contrarie de Fondamenten der Christelicke Religie. Van dese vervloecte godloosheyt/ te weeren van alle ketterijen/is Symon den Samaritaen toeghenaemt den Toovenaer / den Autheur ende het hooft gheweest met Selene syne oneerlicke Vrouwe ende Ghezellinne in syne boosheydt ende bedrogh de welcke hy uyt het Bordeel ghenomen heeft. Dese in Samaria hem doende doopen door Philippus een vande zeven Diaconen/was de eerste van allen die hem stelde om de Christelicke Religie te verdestrueren ende verbreken/en na synen name wierden alle syn aenhangers Symoniaken ghenoemt / de welcke de genade des heylighen Gheests wilden verkoopen/ ende predickten dat onse nature niet wt Godt gheprocedeert oft voortghekomen is / maer van ic en weet niet wt wat macht ende een hooge ende naturelicke deucht. Op deser manieren zaeyde Symon in het beghinsel syn doodelick fenijn/ op dat hy alzo machte dooden de wortelë der aenwassende Religie: welcken hinder de Apostelen beter hebben kunnen wederstaen / dan hy tzelve heeft kunnen wtroeyen ende ghantsch te niete doen; want daer zullen altijt valsche Propheten zijn / van de welcke (als Christus ons waerschouwt) wy ons moeten wachten/als die daer komen in Schaeps kleederë/ ende inwendich zijn sy grijpende Wolven. De zelve Symon siende dat de Apostelen door d'opleggihinghe der handen den genen die sy aenveerden den H. Gheest gaven/ die wt spreeckter heeren ende goeden sint[?] haer tot hun vaerdden/ beproefde oft hy van S. Pieter door tghelt zoude kunnen verwerven / tghene datmen door het ghebedt ende de godlijc-

Symon Magus den eersten Ketter. Hy was wt een Dorp in Samaria geboren genaemt Criton: Leest Tertull. van de ketterijen.

Mat. 7. 15. ende 24. 4.

[gods]saligheydt verkrijght: maer den Apostel Petrus seyde tot hem: U gelt zy met u tot verdoemenisse/ want ghy ghemeynt hebt dat de gave Gods door ghelt verkreghen werd; ghy en hebt noch deel noch lot in desen woorde: want u herte en is niet recht voor Godt.] Als Symon nu aldus van Petrus verjaeght was/ soo is hy hem terstonts vyandt ghewordt: ende van Samaria tot Roomen komende onder de Regeringhe des Keysers Claudij, heeft aldaer begonnen vermaert te werden ende eenen grooten name te verkrijghen door syne swerte kunsten ende Tooverijen. Een weynich hier na/ te weten/ ten tyde des Keysers Neronis liet hy hem noch wijder bekent maken ende meerder eere bewijsen/ Ja alsoo datmen hem oock binnen Roomen eenen Godt noemde/ ende hem werdt een Beeldt opgherecht by den Tyber/ tusschen de twee Bruggen/ met dit Opschrift daer by ghevoeght/ AEN SYMON DEN HEYLIGHEN GODT. Eyndelicken is hy tot alsulcke opgheblasentheydt ghekomen/ dat hy de stoutigheydt nam te twisten met S. Petrus omme miraculen te doen; ende alsoo hy syn kunste in het werck wilde stellen om een kindt vander doot te doen verrijsen dat van Neronis maechschap was/ soo dede hy 't selve wel eenichsins hem verroeren/ maer het lichaem en vertrock hem niet van de plaetse daer het lagh/ maer bleef soo verstijft ende verreckt als het was. Ende S. Pieter na dat hy den name Jesu Christi daer over aenghenoepen hadde, dede het kindeken doodt tot het leven verrijsen: door dit miraeckel Symon door een groote schaemschap beroert zijnde/ gaf voor dat hy in presentie van alle het Roomsche volck/ wilde vlieghen vanden Bergh * Capitolinus tot den † Aventinus: ende S. Petrus wilde hem volgen/ op dat door sulcken middel soude openbaer werden wie van dese twee meest van Godt bemint was: ende alsoo Symon door syne Tooveresche kunsten hem aen het vlieghen stelde/ S. Pieter stack syn handen om hooch ten hemel waerts/ Godt biddende niet te willen toelaten/ dat soo een [illegible] volck also door tooverijen soude ghe[illegible] en bedrogen worden. Syn ghebedt [illegible] zijnde/ den Toovenaer [illegible] de [illegible] van den eenen

Actor. 8. 20

S. Iust. Mart. in syn Apolog.

Euseb. Hist. Eccles. lib. 2. cap. 13.

Egesip. [illegible] verstoeringe Jerusalems in het derde Boec/ cap. 2.

* Waer het Capitolium ofte Stadthuys van Roomen op staet.

† Aventinus is mede een vande zeven bergen daer Roomen op ghebouwt is.

Weegh tot den anderen ghevloghen hebbende/ viel we-der ter aerden/ ende brac syn een been/ waer af hy door grooten rouwe korts daer na in Africken ghestorven is/ daer hy van den synen ghebracht werde/ om dat hy sulcken groote schande ontfanghen hadde. Hy leerde zeer afgrijselicke ende monstreuse dwalingen ende propositien/ die int langh door Ireneus, Epiphanius, Philastris ende Theodoretus verhaelt werden/ de welcke ick om kortheyts wille alhier niet en zal stellen. Alleenlick moet ick noch zegghen/ tghene Ireneus in de Voorreden op syn derde Boeck van de Ketterijen zeght/ Simon (zeght hy) is den Vader aller Ketteren.] ende
Lib.3.c.26. op een ander plaetse zeght hy noch/ dat alle ketterijen van hem zijn voort-ghekomen. Verscheyden soorten van Secten heeft dit Monster voort-ghebracht/ als te weten/ de Cleobaniers/ Dositheers/ Gorthenianen/ Masbothenianen/ Adrianisten/ Eutychianen/ ende de Canistianen/ de welcke wt dese vervloeckte Secte eenighe dwalinghen ghesmedet hebbende/ en hebben niet langhe gheduert/ maer zijn gheheelicken vergheten ende wter memorie ghekomen.

Daer was oock byna op den zelfden tijdt in het Eylandt Paphos een Jode/ eenen valschen Prophete ende Toovenaer/ ghenaemt Elymas Bar-Iesus, Discipel vanden voornoemden Simon Magus, de welcke zeer veel volcks verleyde door syne tooverijen ende bespottinghen/ ende wederstondt de leere des Evangeliums/ siende dat den Stadthouder Sergium de zelve leere eenichsins faveriseerde door de predicatie S. Pauli: de welcke door den Gheest Godts ghedreven zijnde/ betoonende een groote gravitept in syn aenghesicht/ ende syn ooghen op hem houdende/ strafte hem aldus/ ende

Elymas Bar-Iesus.

Act.13.10. zeyde/ O ghy Kint des Duyvels/ vol alle bedroch ende listichept/ ende vyant aller gherechtichept/ zult ghy niet ophouden de rechte weghen des Heeren te verkeeren? Ende nu siet/ de handt des Heeren teghen u/ ende ghy zult blint wesen/ ende eenen tijdt langh de Sonne niet sien. Ende terstondt viel op hem donckerheydt ende duysternisse/ ende hy rondtomme gaende/ zochte die hem mochte metter handt leyden.]

Na Simon den Toovenaer volchde noch eenen Samaritaen ghenaemt Menander syn Discipel/ de welcke ten tijde des Keysers Titi door syn valsche leeringhen zeer veel volcx verleydt/ syn Meester in boosheyt ende duyvelsche kunsten noch overtreffende: hy maecte veel wonderlicke toverijen. Hy beroemde hem dat de Enghelen door syn kunste verwonnen waren: ende zeyde dat hy den Salichmaker was vanden hemel nedergheraeckt zijnde omme de salichheyt der menschen: ende dat niemant de Duyvelen konde verwinnen/ ten ware dat hy van hem door syne toverijen daer teghen ghewapent was/ ende door synen Doop (die hy op een andere maniere ghaf) onsterffelick was ghemaeckt. Eusebius schrijft dat het eynde van syn ketterije daer toe streckte / omme de voldoeninghe Jesu Christi des Soons Godts te verduysteren / ende de leeringhe betreffende de salich-maeckinghe des menschen ende de verrijsenisse te verdonckeren. Aldus beloofde desen sterffelicken Sat den ghenen die hem navolchden de onsterffelickheyt/ Menander. Videl Ireneus & Iust. Mart. Lib. 3 c. 2 6.

Men zeydt dat de ketterije der Nicolaiten synen oorspronck ghenomen heeft int Nicolaum Proselytem van Antiochien een vat de zeven Diaconen die met Stephano door de Apostelen in ghestelt waren / ten tijde des Keysers Domitiani ende Anacleti Bisschop van Romen / ontrent het Jaer onses Salichmakers 83. Dese zeer jaloers zijnde over syne Huysvrouwe die met eene uitnemende groote schoonheydt beghaeft was/ wiert daerom vande Apostelen bestraft/ door wien dat hyse henen leydde / de zelve quijtscheldende aen den ghenen diese begheerde te nemen : ende daer af is ghekomen/ dat de ghene die zonder consideratie dese daedt hebben ghevolcht ende syne ketterije omhelst / ghesustineert hebben dat het gheoorloft was de Vrouwen ghemeyn te hebben / ende zeer onbeschaemdelick daer mede te hoereren. Doch ghelijck Eusebius * verhaelt/ Nicolaus die en heeft noyt ghedacht zulck eene zaecke te doen / ende en heeft noyt met gheen andere Vrouwe gheconverseert/ dan dese die hy ghetrout hadde : maer hy als een man met eeren/ eñ vervult met godsalicheyt Nicolaiten. Anno 83. na Christi gheboorte. * Lib. 3. cap 29. Clemens Alexand. lib. 3

de Apostelen seer ghehoorsaem wesende/zoo ghebrochte hy syn Vrouwe uut openbaer voor de Apostelen/ omme daer voor de misdaedt diemen hem op-leydde te veranwoorden/ende hem te purgeren van het ghene datmen zeyde dat hy jaloers van haer was: he was oock omme daer door te betoonen dat de lusten des vleesches meer zyn te misprijsen dan te volghen. Dese Ketterije den is hoortghekomen door een valsche navolghinge. Dese Nicolaiten waren in Asien/ waer af S. Ioannis in syn Openbaringhe mentie maeckt/ daer hy zeydt tot de Kercke van Pergamo/ Alzoo hebt ghy oock die de leeringhe der Nicolaiten houden.] S. Ignatius * spreect oock aldus/ Vliet de zeer vuyle Nicolaiten/ beminners der wellusten/ ende valsche Lasteraers.] Leest oock Rupertus over de Openbaringhe Joannis/die maecter mede mentie af. Cerinthus eenen anderen Ketter/ghewoon tot quade zede/affirmeerde dat het noodtlich was de Besnijdinge te onderhouden/ teghen den raet Pauli, de welcke aldus schrijft/ Ist dat ghy u laet besnijden/ zoo en is u Christus niet nut.] ende in de Extravag. des Paups/Cap. Maiores. Nimmermeer en moet het Godt believen dat wy in dese verdoemde ketterije vallen/ de welcke is affirmeerende/datmen de Wet ende het Euangelium moet onderhouden/ de Besnijdenisse met den Doop/ ende datmen zoo wel de Wet Mosis moet bewaren. Hy leerf oock ende sustineerde dat den Godt der Joden gheenen Godt maer een Enghel was/ ende dat Christus een naturelick Sone van Joseph ende Maria was/een mensche ghelijck alle anderen/wtghenomen alleenlic dat hy die oberttrefte in wijsheyt ende deuchden. Daerenboven leerde hy oock dat het Koninckrijcke Christi na de verrijsenisse aerdtsch zoude wesen/ maer onder de Heylighen binnen Jerusalem zouden leven in alle wellusten en gheneuchten/overvloedicheyt der spijsen/drancken/ ende in alle aerdsche ende tijtlicke bequamicheyt: in desen staet (zo hy sustineerde) zouden sy duysent jaren blijven. Daeromme ist dat de Cerinthische Ketters die ten tijden van den Keyser Adrianus ende Xistus de eerste van dien naem Bisschop van Romen ontrent het Jaer ons Heeren 130 in haren fleur

Clem. Const. l. 3. Niceph. li. 3. cap. 15. Apoc. 2. 15.

* In synen Sendbrief at de Traylens.

Cerinthus. Anno 84. na Christi gheboorte. Galat 5. 2. Euseb. Hist. Eccles. lib. 3 cap. 28. Caius in dialogum.

Tertullian. teghen de Ketteren.

ende bracht waren, Chiliasten ghenaemt werden, dat is te zeggen, Duysenisten. S. Marcus int 12 Capittel syns Euangeliums probeert dese voorzeyde opinie, zegghende, Want als sy van den dooden zullen opgestaen zijn, dan en zullen sy niet trouwen noch ghetrout werden: maer zullen wesen ghelijck de Enghelen die in de hemelen zijn.] De Moeder der Kinderen Zebedei schijnt mede met dese ketterije Cerinthi gheraect te zijn, te weten dat het Koninckrijcke Christi vander Eerden was, als sy van hem begeerde dat hy zoude ghebieden, dat een van haer twee Kinderen zoude zitten tot synre rechterhant, ende den anderen ter slinckerhant in sijn Koninckrijcke. De historie-schrijvers en hebben niet naghelaten van wat landt ofte natie Cerinthus was: zoo is myn opinie evenwel dat hy een Jode was, ende onder het ghetal der ghener de welcke (als inde Handelingen der Apostelen beschreven staet) afkomende van Judea de Broeders leerden, Ten zij dat ghy besneden wert na Moyses Wet, zoo en kont ghy niet salich werden.] Ende omme dit te slissen, wert het eerste Concilium der Apostelen ghecelebreert. Het blijckt oock dat Cerinthus heeft gheleeft ten tijden van S. Ioannis den Euangelist, na het ghetuyghenisse Irenei * sprekende van Polycarpum, zeght hy dat also S. Ian op eenen tijt in een Badtstove ghekomen was, zo vont hy onder sijn ghezelschap den Ketter Cerinthum zittende ende zeer fortselick disputerende; ende Blasphemeerder als hy was, loochende zeer godtloosselick de Godtheyt Christi. S. Ioannes opstaende raede sijne vrienden die daer met hem waren, terstont van dese plaetse te vertrecken, want Godt en zoude niet langer zulcke lasterlicke blasphemien lijden: ende zo haest als hy wtghegaen was, het Huys neder ter Aerden vallende vermorselde Cerinthum met sijne Adherenten. Het welcke een waerachtich exempel der godtlicker wrake is, teghen de ghene die vol godtloosheyt zijnde den name Godts blasphemeren, ende sijne heylighe leeringhen verachten, ende die haer niet en vreesen alle verdoemde Ketteren ende Sectarijsen te volghen, de welcke de gramschap Godts ten lesten niet onghestraft en laet.

Actor. 15. 1

* Teghen de Ketter. 3. boec int 3. Capit.

Baudart. Apopht. lib. 1.

*Ebioniten. Anno 80. Euseb. Hist. Eccles. lib. 3. cap. 27. * Lib. 3. cap. 13.*

De Ebioniten begonnen in het Jaer ons Heeren 80. ten tijde des Keysers Tito ende Anacletum den Bisschop van Romen. Eenen zekeren Ebion is den Autheur van dese ketterije gheweest/ die uit eene menghelinghe der Joodsche Religie is voortghekomen. Nicephorus * zeght/ dat sy Bedelaers ghenaemt zijn gheweest na den name Ebion, die een Bedelaer beduyt/ om dat sy arm ende van het ware gheloove verlaten waren. Sy affirmeerden dat Jesus Christus niet voor sijn Moeder gheweest en is. Omme dese dwalende opinie te vernietigen ende om te stooten/ heeft den Euangelist Ioannes de leste van allen sijn Euangelium beschreven/ daer toe vande Priesters van Asia gebeden zijnde: ende willende de Godheyt Christi betoonen/ zo begon hy zeer hooch daer af te spreken/ in deser manieren/ [In den beginne was het Woort/ ende het Woort was by Godt/ ende dat Woort was God.] Dese litmaten des Duyvels leerden oock datmen de Wet na de maniere der Joden moest onderhouden. Sy en hielden geen van de Boecken des nieuwen Testaments/ dan alleenlic het Euangelium Matthaei, verwerpende alle de Brieven Pauli, die sy een Apostaet noemden/ om dat hy hem tegen de Wet Mosi ghestelt hadde. Dese Secte heeft eerst haer begin ghehadt (na tgetuyghnisse Epiphanij) in het Dorp Cocaba/ hem verspreydende door tRijck van Bisanite na de destructie Jerusalems.

Ioan. 1. 1.

Ireneus li. 2 cap. 26. Tertullian. int Boec vande beschrijvinghe der Ketteren.

Marcion. Cerdonius. Valentinus. Dese 3 ketters waren op eenen tijt met haer ketterije op de bane, int Jaer 148. Euseb. Hist. Eccles. lib. 4. cap. 10 11. Ireneus l. 2. cap 4.

Daer na int Jaer onses Heeren 148. ten tijde Higinij de eerste van dien name Bisschop van Romen/ Marcion een Stoische Philosooph gheboren in Ponto ende sone van een Bisschop des lants aldaer/ zaeyde syne ketterije ende volghde de dolinghen ende blasphemien Cerdonij ende Valentini, de welcke mede ten tijde van desen Marcion leefden. Ende eenighe sustineren dat sy alle drij binnen Romen waren; anders maintineren wederom/ dat sy d'een na den anderen daer gingen. Maer Eusebius zegt/ dat sy der allegader quamen onder Higinius, int Jaer ons Heeren 143. Marcion hielt het met de opinie der Gnostijcken/ ende dede professie van Cerdonij ketterije/ van wiens hant hy de zelve ontfanghen heeft/ ende hy heefter noch eenighe van syne verdichtsels bygh voeght. Cerdonius ende Marcion

hadden

hadden dese zotte stoutichept / dat sy dorsten zegghen datter twee eerste beghinselen waren / eenen goeden Godt / ende eenen quaden: dat den goeden het goedt wrachte/ende den quaden het quaet; ende anders Cerdonius, (na t'schrijven Irenei) sustineerde noch dat een van dese twee Goden goet ende den anderē quaet was: ende dat dien Godt die door de Wet ende Propheten verkondicht is / den Vader Jesu Christi niet en is/ ende dat den Godt die den Hemel ghemaect heeft wel bekent is / maer den Vader van Christus is onbekent. Lib.1 c.28.

Ende oorzake die desen Cerdonius beweechde te zeggē dat eene van dese Goden rechtveerdich ende den anderen goet is/ was/om dat den rechtveerdigen God inde Wet gheboden hadde/dat den ghenen die yemant van syn een ooge berooft hadde / dat hy daerom weder een verliesen zoude/ ende de eene tant om den anderē zoude uitgetrecken werdē. Maer den God die hy goet noemde/hadde int Euangelium geboden/ datmen den genē de rechte wange oock zoude biedē/ die de slincker alreede geslagen hadde / ende die den roc genomen hadde/ datmen dien oock den mantel ghegeven zoude. Daerenboven noch dat de rechtveerdige in de Wet gheboden hadde/ datmen syne vrienden zoude lief hebbē ende syn vijanden haten; maer den goeden hadde bevolen datmē syn vijanden zoude beminnen. Hier inne accordeerden Marcion ende Cordonius met malkanderē/hoewel Epiphanius affirmeert/dat Marcion drij eerste beginselē gestelt heeft/te werē/een onsienlic/het tweede sienlic ofte werckende/het derde/ een middel tusschen het onsienlicke eñ sienlicke/twelc den Duyvel is. Theodoretus Bisschop/ getuycht dat Marcion vier ongheschapene substantien gesmedet heeft/ ende heeft syne Discipulen onderwesen (segt S.Iustinus den Martelaer) dat sy den Schepper zouden loochenen/eñ datse in eenen anderen God moesten gelovē die veel machtiger was als den Schepper. Tertul.lib.3 contra Marcion.

Desgelijcx heeft hy ooc twee Christus gesmeet/maer af dē eenē al geopenbaert is/tē tijde des Keysers Tyberij, voor de salicheyt der Heydenen: de anderē die den Schepper gepredestineert heeft/behoort noch t'eeniger tijdt te komen/omme den staet der Joden te herstellen.

Desen Ketter heeft oock ghedreven dat Christus alleenlick door opinie ende imaginatie is gheboren ende gheleden heeft / ende dat in de forme eenes dienstknechts / maer niet inder waerheydt. Syn reden was (alsoo hy zeyde) dat de nature niet en konde lijden dat een Maghet zoude bevrucht wesen. Omme dese blasphemien ende andere afgrijsselicke voorstellinghen van desen Marcion heeft hem Ireneus ghenaemt een mondt des Duyvels. Syn navolghers de Marcioniten hebben derren affirmeren dat het Serpent beter ende excellenter was dan den Schepper / aengesien dat den Schepper verboden heeft van den Boom der kennissen des goedts ende des quaedts niet te eten / daerenteghen het Serpent heeft tselve toeghelaten. Aenghaende de ketterije Valentini den Platonischen Philosophus / een navolgher Basilides, Carpocrates ende Prodicus mede Ketters zijnde / dese heeft syn beginne ghenomen in het zeste Jaer des Keyserdoms Antonini Pij ende int Jaer ons Heeren 146. Desen ongheluckighen mensche zeyde datter veel Goden waren / omme dat de Propheten Godt met verscheyden namen ghenoemt hebben / te weten / Elohim, Sebahoth, Adonay ende meer andere namen. Hy arbeydde oock te bewijsen / dat Godt den Schepper des Werelts / een ander is dan den Godt die een Vader Jesu Christi is. Ende om dat in het Evangelium ghezeyt werdt / Nyemant heeft opt den Vader ghekent / dan den Sone.] Door dese passagie zeyde hy dat het waerachtich was / dat den Godt die de Propheten ghekent ende verkondicht hebben / den Vader van Jesus Christus niet en was. Daerenboven sustineerde hy oock dat den Sone Godts syn vleesch wt den hemel ghebracht hadde / ende dat hy niet wt Maria aenghenomen hadde / hebbende alleenlic door haer ghepasseert / ghelijck als t'water door een gheute ofte canael loopt. Ende daerom ghebruyckte hy dese maniere van spreken / Iesus is gheboren door de Maget, ende niet van ofte wt de Maghet. Hy was van eener opinie met Marcus den Toovenaer ende Ketter / dat de Zielen alleenlick / ende niet de Lichamen salich werden: ende dese dwalinghe nam hy hier wt / om dat Paulus zeght /

Valentinus.

Anno 146. naer Christi gheboorte / of als sommige schrijven int jaer 144

Matt. 11. 27.

Marcus een Ketter ende Toovenaer.

[illegible] / Dat vleesch ende bloet het Koninckrijcke Godts niet en kunnen beerven.] Nu eer dat Valentinus tot Roomen quam / hadde hy syne verhoemde ketterije al verkondicht ende ghezaeyt in verscheyden plaetsen van Egypten / te weten in Atribitus, Prosopitus, Arsenoitas ende Thebaida, het welcke de kleynste partijen des Rijcks zijn / die aen den Zee-kant ghelegen zijn / ende onder het ghebiedt van Alexandrianopolen. Hy ende syne aenhanghers ghebruyckten alle dinghen ende oock hunne vrouwen in het ghemeyn / hare beghevende zeer ongebreydelt tot alle saecken van boosheden / hoererije / overspel ende bloetschande. Syn Navolgers zijn gheweest Ptolomaeus den Ketter / Heracleon, Bassus, Colarbasius, vele Ketters van verscheyden vreemde namen zijn mede uit de Schole van desen Valentinus ghekomen / als de Barbaliotaen ofte Barbonianen, Naasmianen, Stratiotiquanen, Phemionitanen, Setianiers andere oock Ophiters ghenaemt / Cainiten die Cain en Iudas prijsen / Antitacten ende Peraten. Ten tijde van Pius de eerste van dien naem / Bisschop van Roomen / groeyde de vervloeckte Ketterije der Cataphrygii, in het zevende Jaer des Keyserdoms Commodi, ende in het Jaer na de Incarnatie ons Heeren 185. De Ketterije van Apollinaris is hier van de occasie ende ingang ghe weest ende dese Cataphrygii volghende de Ketterije van Montanus (de welcke als hy uyt zijn sinne ende rasende wesende / alzoo hy eenich visioen ghehadt hadde nam in syn gheselschap vrouwen die van hare sinnen beroost waren te weten / Priscilla ende Maximilla die syne Propheterssen noemde omme te lichtelicker het volck tot syne Dwalinghen te trecken) worden daerom oock Montanisten genaemt / de opinie van alle dese Ketters / was / dat den H. Gheest niet aen den Apostelen ghegheven was / maer aen henlieden.

In desen tijt was oock eenen * Tatianus van gheboorte een Syrier / een zeer gheleert Man / die binnen Roomen met groote eere ende graviteyt de Rethorica ghelesen hadde: dese door een zotte persuasie der gheleertheyt ende arrogantie verwaent zijnde / schrijvende hem selfs eenen nieuwe Secte / verheffende het hooft vä de ketterije

Cataphrygii Anno 185. of als Franc in sijn Chronijcke schrijft int jaer 174.

Montanus. Sozom. hist. Eccles. lib. 9. cap. 38.

Tatianus. * Dese wert r. Boec int 30 capit van de kett. Hieron oock Aurelius / ende Epiphan int 1. Boec tegē de 80 ketterijen.

der Eucratyten, eenen naem die voorwaer zeer qualick met hare wercken accordeerde / want sy bedreven zoo vele als sobere lieden/ ofte die haer abstineren. Sy en droncken gheenen wijn/ onthielden haer van vleesch ende van alle andere dinghen die leven gehadt hadden: maer daerenboven hadden sy wel de vryheyt alle sonden ende misdaden te bedrijven: ende haer bekleedende met desen deck-mantel van deghelick ende eerlick/ verdoemden sy het houwelick / zegghende / dat het een inventie des Duyvels was / ende dat de Vrouwe een werck-stuck des Satans is. Door een zeer belachelicke reden / besloten dese Eucratici dat sy Navolghers Jesu Christi waren / ende dat omme dat hy niet ghehouwt is ghewest. Daer zijn noch meer andere Ketters afghekomen van desen Tatianus die het hooft ende den Auteur van haer Ketterijen zijn ghewest die Hydroparasten ghenaemt zijn/om dat sy water inde plaetse van wijn in de bedieninghe des Avontmaels ghebruycten. Noch isser een andere soorte van Ketters onder dese Bende inde hooge quartieré van Oosten-lant geweest/ ghenaemt Severianen, ter oorzaken van Severo haren Insteldеr/de welcke alle de zelve opinien gedrevē hebbē die de Tatianen ende Eucratici hadden. Sy en geloofdē niet in het oude Testament noch in de verrijsenisse des vleeschs/ende en droncken geenen wijn/ om dat sy haer zelven zottelick wijs maeckten dat den Duyvel ende de Aerde dē wijngaert voort-gebracht hadde. Sy meynden na haer opinie/ de mensche ware van twee partyen tzamen gevoecht/de eene van Godt/ende de ander van den Duyvel/te weten/van den nabel nederwaerts. Florinus ende Blastus twee andere Ketteren/continueerden de Ketteryen van Valentinus, ontrent den tijdt dat Eleutherius Bisschop van Roomen was. Ireneus heeft teghen dese twee ghescreven/ te weten / Blastum eenen brief gheintituleert vant Schisma, ende aen Florinus een ander van de Monarchia, in de welcke hy hem bewijst dat de opinie die hy hadde (van dat Godt een Werckmr des quaets is) valsch is. Want Florinus ende Blastus sustineerden/ dat Godt een Autheur der quade dinghen was / teghen dese woorden: Godt heeft alle dese

Eucratyten: waer af de hooft Tatianus het hooft is geweest/ want int jaer 175 Euseb. Hist. Eccles. lib. 4. cap. 28.29. Theod. Hist. Eccles. lib. 7. cap. 11.

Severianen.

Florinus en Blastus. Euseb. lib. 1. cap. 15.

* Dese is Paus ghewordden int Jaer 184. of als andere sustineren 178 ende regeerde 21 Jaer.

Genes. 1.31

dese dinghen hoordt ghemaect.] De Helsesaiten alzoo ghenoemt van een valschen Propheet Helchesa, verspreyden haer Ketterye ten tijde des Paus Fabiano de eerste. Dese wederstonden in alles den Apostel S. Paulus vernieuwende de dolinghen van Cerinthus, Ebion, ende der Nazarenen, ende zeyden dat het gheen sonde en was Christum in tijde van noot ende vervolginghe te verloochenen / ende dat het niet vele en importeerde/ midts dat men het herte goet ende oprecht behielt met eenen goeden wille omme in het ghelove te volherden/want Godt (zeyden sy) nam meer achtinghe op het herte/dan op de tonghe. Origenes heeft haer dwalinghen beschaemt ende onteert/ ghelijck hy oock ghedaen heeft eenighe van de ghene die affirmeerden dat de zielen met de lichamen der menschen storven / ende dat de zelve dan weder in de algemeyne verrijsenisse met de lichamen op een nieuw verresen. Van zulcke verachte ende particuliere opinien der menschen / die wy Ketteryen noemen / komen tot burgherlicke oneenicheden / by de Griecken Schisma ghenaemt/ waer af Novatus een Roomsch Priester den Autheur is / want dese hem ziende verstooten van een Bisdom dat hy meynde te bezitten / zeer verstoort zijnde dat hy zulck een digniteyt niet en konde verkrijghen: hoewel dat hy zeer loosslick veynsde tghene hy in het herte hadde/verdichte eene nieuwe Ketterye/ tot syner hulpe ende faveur eenighe goede Priesteren treckende. Maer de zelve de ambitie/ listen/bedriegeryen/ende leughenen van desen Bedriegher ghemerckt hebbende/scheyden van hem wederom af / haer wederom totter Kercken beghevende/ wechghenomen sommighe die hem ghelijck in booshedt waren. Hy wilde dat alle de ghene die syn Secte volchden Cathariaanen (dat zijn Reyne) ghenoemt werden. Hy verdoemde de tweede Bruyloften ofte Houwelicken / ende zeyde daer-en-boven dat die niet en mochten weder op ghenomen werden / die eens ghevallen ofte ghedwaelt hadden / ja al hadden sy daer schoon berouw af. Ende door dese passagie der Heyligher Schrifture: Ick zal wederom verloochenen/den ghenen die my verloochent heeft,] nam

hy

Helsesaiten. Int Jaer 239. Euseb.lib.6. cap. 28. in Hist. Eccles. Niceph.li.5. cap.24.

Novatus. Int Jaer 255. Euseb. Hist. Eccles.lib.6. cap.33. Socrat. Hist. Eccles.lib.4. cap.9.

Ruffin. li.10 cap.6.

hy syn fundament om te bewijsen dat het wederom-der ghener die afghevallen waren / te verghreefs ende van gheender weerden was. Om deser oorzaken wert tot Roomen een Concilium gehouden van tzeventich Bisschoppen/ende zo veel Priesters met zeer vele Diaconen/ waer inne de Ketterije van Novatus ende Novatinus synen Discipel als valsch veroordeelt wert/om dat men na het exempel Christi/alle de boetveerdighe moet vergheven: ende van doen voortaen werden alle die van deser Secten verdoemt als Scheurmakers ende Ketters. Aldus was Novatus in het Jaer 255. den Autheur vande eerste scheuringhe / ghelijck S. Cyprianus aen Cornelium schrijvende ghetuyght / daer hy onder andere woorden/dit bijvoeght / Het is den zelfden Novatus die het zaedt der oneenicheyt ende scheuringhen ghezaeyt heeft.] Socrates * beschrijft/dat Novatus ter doot gheexecuteert wert tē tijde des Keysers Valeriani: dit niet teghenstaende syn ketterije heeft haer zeer wijt verspreyt/ende duerde eenē langen tijt eer sy ghedempt wierdt. Inden tijdt als Sixtus Bisschop van Romen was / worp hem weder een valsche nieuwe leere op by Ptolomaida/vol grouwelicke blasphemien tegen God dē Vader eñ Jesum Christum/loochenende dat de zelve een Sone Gods was/ eñ voor alle creaturen ghegenereert/noch daerenboven t'verstant des H. Geests wechnemende. De Navolghers van dese ketterije wierden Sabellianen ghenoemt na Sabellius den Discipel van eenen Noëtius, ende was ghedebatteert in Africa door Praxeas ende Hermogenes al eer datmen noch van Sabellius wiste te spreken / de welcke sustineerde dat den Vader/ Sone/ ende den H. Gheest alleenlic waren eene Substantie ende eenē Persoon / hebbende drij namen hier toe nam hy syne bewijs redenen uyt het oude ende nieuwe Testament/hoewel hy de zelve qualic verstont/ ghelijck de ghene die hier navolghen: Ick ben Godt/ ende daer en is gheen ander dan ick. Ick ende myn Vader zijn een. Hoort Israel / de Heere uwe Godt/is een enich Godt. Ick ben den Godt uwer Vaderen. Ick ben de eerste ende de laetste. Ghy en zult gheen ander Goden neffens myn aenghesichte hebben. Hy nam

* Int vierde Boeck der Kerckelicke Historien.

In het Jaer 247.

Sabellianen.

In het Jaer 260.

Exod. 20.2
Deut. 6.4
ende 32.39
Apocal. 1.8.
11.

stellen in u gheloouen / ende hare ghebeden aen u doen: want daer en zijn gheen andere van Godt. Ick ben in den Vader/ ende den Vader is in my.] S. Basilius schrijvende aen de Neocesariers verhaelt eene andere reden ende fondament vande verkeerde opinie Sabellij, die aldus is: Om dat Jesus Christus heeft ghezeyt/ Gaet henen / leert alle volcken / haer doopende in den name des Vaders/ des Soons/ ende des H. Gheests.] Nu dan om dat hy ghezeydt heeft [inden name] ende niet [inde namen] zo en is het ons niet bequaem datter drij Persoonen zijn. Siet daer eene schoone consequentie ende sluyt reden. Daer is oock noch een Bisschop in Egypten gheweest/ ghenaemt Nepos, de welcke dervielt inde dolingen der Chiliasten/ bepalende zekere duysent jaren voor de ghenuechten ende wellusten: segghende dat de Heylighen met Jesus Christus de Werelt besitten te regieren in alle sooiten van ghenuechten. Het welcke hy wel meynde te approberen door de Openbaringhe Joannis / derdende oot een Boeck schrijven/ t'selue intitulerende van de Allegorien. Dese ketterije wiert langhen tijt zeer ghedebatteert inde stadt Arsenoitus in Egypten. Ende de Navolghers deser Secte wierden Nepotianen ghenaemt/ na den name van haren Autheur. Ontrent desen tijt Paulus Samosatenus een Bisschop van Antiochien/ herstelde de ketterije van Artemonem, omme Zenobia de Coninghinne der Palmyrenen te behaghen / die de Persen na dat sy victorie teghen de Romeynen verkreghen hadden / tot een Regente in Syria ende Phenicien stelden: dese hielt mede de opinie der Joden/ die de ketterije Artemoni aenhinghen. De Bisschoppen wierde zeer dicwils binnen Antiochien vergadert/ om de ketterijen van desen Samosatenus te wederleggen: en int leste Concilium dat teghen hem ghehouden wert int Jaer 273. wiert hy openlick ghebannen ende syn ketterije verdoemt. Hy was Samosatenus ghenaemt / ter oorzake van Samosata een stadt in Mesopotamien Syrien/ ghelegen op de riuiere Euphrates, aldaer hy gheboren was.

Hilarius in't Boek vande Drijvuldicheyt.

Nepos. Dese was int Jaer ons Heeren 264. Euseb. Hist. Eccles. lib. 7. cap. 21.

Samosatenus. Eufeb. Hist. Eccles. lib. 7. cap. 27.

Int vierde Jaer des Keysers Aurelianus verscheyn-
diuo

Manicheen. Anno 276. of als Franc seght 266. Euseb. Hist. Eccles. lib. 7. cap. 28.

haer de ketterije der Manicheen byna door de gantsche werelt / waer af eenen zekeren Manes een Persiaen den Autheur was / de welcke s. Augustinus byna in alle plaetsen daer hy hem mentioneert / in plaetse vā Manes, Manicheus noemt / een woort twelc beteeckent Buyten-sinnen: want desen Manes was een bezeten ende wtsinnich mensche / eñ gheloobe ooc / dat hier van desen naem Manique (dat is / rasende oft dul) is gekomen. De zelve H. Leeraer voeght daer noch by / dat de Discipelen van Manes eertijts desen naem int Grieck verandert hebbē / ende den Autheur van hare ketterije Manicheus ghenaemt hebben / dat was (alzo sy zeyden) te zegghen / die het Manna wtspreyt, omme alzoo het andere woordt te schouwen / twelck VVtsinnich beteeckent. Desen ongheluckigen als Epiphanius verhaelt / nam in syn ghezelschap 22 Discipulen. Eusebius zeght van 12 / na het ghetal van onsen Salichmaker Jesus Christus / waer onder datter drij waren ghenaemt Thomas, Hermas ende Abdas, hy dreef de grouwelickste ende verdoemste ketterijen daermen opt af ghehoort heeft. Eyndelicken dede hem den Koninck van Persen levendich met een riet villen / om dat synen Sone onder syn handen doot ghebleven was / die hy niet tegenstaende wt de handen der Medecijns genomen had de / hem belovende te ghenesen: na dat hy nu ghevilt was / zo wiert het vel ghevult met kaf / twelcke noch op desen teghenwoordigen dach in Persen bewaert wert / als Suydas ghetuyght.

Hierax. * Dat is de kunste ofte wetenschap vanden loop der Sterren. † Dat is de Tooverkunst.

Hierax wt Leonte in Egypten is na desen Manes opgestaen / de welcke een andere ketterije heeft voortghebracht. Hy was zeer wijs eñ gheleert inde kunsten der Egyptenaers / eñ inde Griecsche sprake / gelijc ooc inde Medecijnen ende * Astrologia, die hy openbaerlicken ghelesen hadde / ende had oock mede professie ghedaen inde † Magia. Hy begaf hem tot de Christelicke Religie / die hy daer na verliet / om nieuwe dolinghen aen te nemen / ende stierf als hy tneghentich jaren oudt was.

Arrius. Ruffin. Hist. Eccl. lib. 10. cap. 1. 11. 12. 13.

Ten tijde Silvestri des Bisschops van Romen / ende des Keysers Constantini Magni, verweckte Arrius een Priester in Alexandrien een zoo groote ketterije / die zoo zeer de Christelicke Kercke verdorven heeft ende ghe-

maeckt / dat dese meer verciert zijnde met een heerlicke ghestalte ende aensienlickheyt / dan met deuchden/een zeer groote tweedracht heeft beginnen te zaeyen in het ghelooue Jesu Christi/poogheende door sijne vervloecte opinie te scheyden den Sone van de eeuwighe ende onuytsprekelicke substantie des Vaders / want hy en gheloofde niet dat den Sone met den Vader een is/ noch eene zelve substantie in de waerdicheyt. Welcke pestilentiale sententie door het Concilium van Nicenen verdoemt werde. Ende daer na in den tijdt van Iulius de eerste/den Keyser Constantius faboriserende Arrius ende sijne Secte/ende bedwinghende de onse die aen te nemen ende onderhouden / ordineerde int derde Jaer sijns Keyserdoms een Concilium binnen Laodicea een stadt in Syrien/ofte als sommighe zeggen/ in de stadt Tyro/ al waer een groot ghetal Catholijcken ende Arrianen by malkanderen quamen / daghelicks ondersoeckende/ overweghende ende disputerende ofmen behoorde te ghelooven dat Christus met den Vader consubstantiael was. Athanasius een Bisschop vā Alexandrien/een Personagie van groote ende diepsinnige gheleertheyt / sustineerde dat den Sone consubstantiael was met den Vader: t'welcke door goede redenen ende vaste argumenten proberende. Maer Arrius daer tegē niet ghenoechsaem konnende antwoorden noch tegenstaen/heeft Athanasium zeer valschelick gelastert/ hem beschuldighende eenen Toovenaer te zijn. Om welcker oorsaecken wille Constantius desen heylighen Man gecondemneert heeft/de welcke ontvliedende/sebē jaer verborghen bleef in eenen reghen-back zonder water. Nochtans en spreect Ioannis Carion hier af niet/ maer hy zeydt wel dat Athanasius door Constantius ghebannen zijnde uut Egypten tot Trier quam: ende hoewel dat de vluchte zeer langh was / zoo was hy even wel ghedwongen ghebannen te blijven / ende secretelick den tijdt van acht jaren verborghen te worden. Hy werdt daer na door Constantinum den broeder van Constantius weder gheroepen/ende desen heylighen Bisschop heeft het schoon Symbolum oft Lofsanc gemaeckt/dat aldus begint: Quincunque vult salvus esse, maer

In het Jaer 345.

waer inne hy onderwijst / den Sone met den Vader Omousios te zijn / dat is / van eener substantien ende ghelijc den ghenen die hem ghegenereert heeft. Eer-wijlen dese dingen aldus gheschieden / alzoo Alexander de Bisschop van Alexandrien met Arrius moeste disputeren / op eenen dach die den Keyser daer toe geordineert hadde / zoo was hy alle den nacht te voren besich inden ghebede / Godt biddende inden Tempel / dat hy niet en wilde toelaten dat het fenijn van Arrius hem noch ver-der zoude verspreyden. Des morghens vroech ter ghe-setter ure van de disputatie / alzoo Arrius in het Audi-torium was ghegaen / zoo is hem een zeer groote pijne des buycx over-ghekomen in presentie van een groote menichte der Bisschoppen / ende des volcx: waer door hy ghedwonghen werde op het privaet te gaen / omme sijnen buyck te ontlasten / ende 't lichaem te reynighen / als hy nu besich was / zoo is hem alle sijn inghewant ende darmen wt het lichaem in den privaet ghevallen / ende starf zeer haestelick: een doot die alzulcken een valschen Man weerdich was: nietemin en heeft die Ket-terije der Arrianen niet ghelaten langhe hier na te dueren. Daer zijn noch veel meer andere Ketteren ende Scheuren heers ghweest / als Pelagianen, Donatisten, Marcionisten, ende andere die ick achter een zijde late / op dat het niet veel eer en schijne dat ick een heel Boeck make / dan een Capittel. Resteert nu alleenlick noch te tracteren / vande straffe die de Autheuren der Ketterijen behoorden te lijden. S. Paulus tot Titum cap. 3. seght: Ee-

Tit.3.10. nen Ketterschen mensche vermijdt / na de eerste en tweede vermaninghe: wetende dat de sulcke verkeert is ende sondicht / als die by hem zelven verdoemt is.] Die Key-sers Theodosius ende Valentinianus ordineerden dat de Ketters ghestraft zouden werden met schandelijcke ballingschap / ende metter doot / ghelijc inden Codicem beschreven is / Titul. de Hæretic. l. Arriani. alwaer [illegible] straffe die [illegible] der menschen zoude konnen. Hostienses [illegible] in sijn Somma [illegible] van de [illegible] seght: [illegible] [illegible] straffen

straffen / t'welck een andere Wet ff. de poenis zeght doodt te zijn: even-wel door een constitutie zoo wert dese heden ghebrant.] T'selve sustineert oock Abbas S culus naer Hostiensis, over het Capitt. ab abolendam extra de Hæresie. also schrijvende / Maer het Ci Recht kastijt den Ketter met capitale straffe / te weten met de doot / door de Wet Arrian. Cod. de Hæretic l. vltimum supplicium. ff. de poenis] Nu de Gheest licke/ Burgherlicke/ ende ghewoonlicke Wetten acco deren hier inne / dat den Ketter ghemeynelick door h Vyer ghestraft wert. Den Keyser Fredericus de eerst dies naems int Jaer onses Heeren 1180 maeckte e Wet/ datmen de Ketters zoude verbranden/ ghelijc a blijckt door een van syne Inzettinghen/ beginnende/ Commissi: ende den Paus Lucius III. ordineerde d indien iemandt een Priester zijnde ende gheschickt in t heylighe zaken ketterisch wiert/ datmen hem eerst moet ontwijen/ ende daer na overleveren aende Magistraet der plaetsen/ om door het Vyer ghedoodt te werden/ ghe lijck in het voorsz Capittel Ad abolendam verklaert heeft: Het welcke oock blijckt ghenoech bevesticht end gheapprobeert te zijn door de Inzettingen van Moyse de welcke de eerste van allen hadde gheordineert dat men de valsche Leeraers ende pestilentiale Ketters m de doot zoude straffen: want hy zeght alzoo/ Wanneer een Propheet ofte Droomer onder u zal opstaen / ende heeft u een teecken ofte wonder: Ende dat teecken of wonder komt/ daer hy u van gezeyt heeft/ ende spreect Laet ons andere Goden navolghen/ die ghy lieden nie en kent/ ende hen dienen: zoo en zult ghy niet hooren d woorden sulcker Propheten ofte Droomers; want d Heere uwe Godt verzoeckt uheden/ dat hy verneme o ghy hem van gantscher herten/ ende van gantscher zie len lief hebt. Want ghy zult den Heere uwen Godt na volghen/ ende hem vreesen/ ende syne gheboden houden ende syne stemme hooren / ende hem dienen / ende hem aenhangen. Ende de Propheet oft Droomer zal sterven daeromme dat hy u van de Heere uwen God ghezocht heeft af te trecken.] En een weynich daer na voeght h daer by: Wanneer nu uwe broeder/ uwer moeder son

of uwe dochter/of u wijf in uwen erme/ of u vrient/die u is als u herte/u willen persuaderen van ghelijck en te doen: zo en bewillicht niet/ende en hoort hem niet: soe en zal uwe ooghe sijner niet verschoonen/ ende en zult u sijner niet ontfermen/noch hem verbergen. Maer zult hem verworghen: uwe hant zal de eerste over hem zijn/ dat men hem doode / ende daer na de hant des ghantschen volcks. Men zal hem doodt steenighen/want hy heeft u willen verleyden vanden Heere uwen Godt/die u wt Egypten-lant wt dē Dienst-huyse geleyt heeft.] Ende daer na noch: Wanneer ghy hoort ergheus van yener stadt/ die u de Heere uwe Godt ghegheven heeft/ daer in te woonē/datmen zeyt: Daer zijn zommige kinderen Belials wtgegaen onder u/ēn hebbē de Burgers haerer stadt verleyt/ende ghezeyt: Laet ons gaen/ende andere Goden dienen die ghy-lieden niet en kent: Zoo zult ghy neerstelick onderzoecken/ vernemen/ende vraghen: ende zoo haer de waerheyt wilt/dat het ghewisse alzoo is/dat de grouwel onder u lieden ghesciet is/zoo zult ghy de Borgheren der zelver stadt / slaen met des Sweerts scherpte / ende hen verbannē met al dat daer in is / ende haer Vee / met de scherpte des Sweerts. Ende alle haren roof zult ghy vergaderen midden op de strate / ende niet vyere verbernen / beyde stadt ende alle haren roof met malkanderen.] Hier van is daer voort-ghekomen de costuyme die-men ghebruyckt/datmen de Ketters ter doot veroordeelt/ende die levendich met vyere verbrandt heeft. Maer laet ons weder tot ons propoost keeren. Omme dan dese kranckheyt der Zielen te ghenesen zoo en heeft-men geen beter remedie daer toe konnen bevinden die grooter kracht daer tegē hadde/als dickwils Concilien te vergaderen/waer inne het leven van alle de Priesters ontdeckt wesende / de Prelaten/ als zeer goede Medecijns / remedie mochten gheven / den ghenen die aen de zieckten der Zielen zeer qualick ghedisponeert waren: omme welck salichmakende Medicament te verhalen/zal dit navolgende Capittel zeer bequaem zijn/ waer inne ick van de Concilien zal tracteren.

In vvat tijdt men eerst heeft begonnen de Concilien openbaerlicken te houden: Ende vvie den eersten Paus vvas die het Concilium celebreerde.

Capittel XXI.

DE Hebreen ende andere Natien hebben van outs het ghebruyck ghehadt Concilien te vergaderen/ ende daer inne te besluyten de dinghen die sy te doen hadden: ende volghens het ghetuyghenisse Iosephi, blijckt het dat Moyses ende Iosua, dickwils voor een ghebruyck hadden/het volc te vergaderen. Herodotus schrijft dat de Egyptenaers ende Persianen tselve mede in het ghebruyck hadden: alzoo mede de Apostelen waren oock op een plaetse verghadert/ als sy Mathias tot eenen Apostel stelden in het ghetal der elven/ende als sy de zeven Diaconen verkosen: Item als met ghemeyn advijs van de gheheele vergaderinghe besloten werde/datmen de bekeerde Heydenen niet en zoude beswaren met het jock der Wet Moysi, maer dat sy haer alleenlick zouden onthouden van de besmettinghe der Afgoden/van hoererije/van vleesch dat in synen bloede verstickt is/ ende van bloedt: want als doen was het Concilium der Apostelen ende Ouderlinghen vergadert gheweest/ als S. Lucas inde handelinghen der Apostelen tselve beschrijft. Nu eenighe van de Secten der Phariseen die gheloofft hadden/ stonden op/ zegghende/ datmen moeste besneden werden/ ende de Wet Moysi onderhouden. Doen vergaderden haer de Apostelen ende Ouderlinghen/ omme op dese zake te mercken. Waer tot (ghelijck lichtelick te zien is) is voort-ghekomen het ghebruyck van de Concilien te vergaderen. Den Paus Cornelius was de eerste die binnen Roomen een Concilium beriep/ aldaer verghadert waren zestich Bisschoppen / zoo veel Priesters/ ende zeer vele Diaconen / ende daer inne werde de Ketterije der Novatianen verdoemt. Wy lesen oock in Eusebius * dat de Vaders oock tweemalen tot Antiochien vergadert zijn ghewe

est; de eerste reyse ten tijde vã Denijs, ende de tweede ten tijde van Felix Bisschoppen van Roomen: eñ dat tegen den

Concilium der Apostelen.

Actor. 15.6

Wie eerst tot Roomen een Concilium gecelebreert heeft/ int jaer 242 tegen de Novatianen.

* Hist. Eccl. lib. 7. ca. 27.

Ketter Paulus Samosatenus Bisschop der vermaerde stadt Antiochien / wesende een Man van onverdraghelicke opgheblasentheyt / ende alhoe hy eerstelick tot eenen Bisschop ghecoren wesende / begon terstont langhs de velden te gaen / verghezelschapt met een groot ghetal Soldaten voor hem eñ achter hem gaende / met groote vertelheyt op de weghen brieven dicterende ende lesende: door dese hooverdicheyt de Christelicke Religie zeer van daen voortaen vervallende. Ick ghelove (segghe Polyd. Virgilius) dat onse Bisschoppē van desen Ketter den oorspronc van hare pompen ende groote staten die sy voeren / genomen hebben. En siet ghy niet dat eenige van de zelve als sy gaen / Harquebusiers voor haer hebben tot een Avant-garde / ende ghevolcht met zeer vele Swaert-voerders / groote Blasphemeerders zijnde vā den name Godts? En siet ghy gheen Bisschoppen / die in plaetse van in haer ghebiet te prediken / gaen de oorloghe zoecken / ja hoe verre dat sy oock ghelegen is? O tijden! O zeden! Wy hebben wel oorzake Godt te dancken / die ons dese groote gratie ghedaen heeft ons versiende met zoo eenen ghelearden / eerwaerdighen / deuchdelicken ende waerdighen Bisschop / mijn Heere van Epinac, de welcke als een goet Prelaet ende naerstighen Herder / zelfs het gheestelicke voetsel (twelc het Woordt Godts is) bedienende / zeer dickwils in syne Kercke predict / ende dat zo godtsalichlicken / dat hy alle de Gheleerden oorzake gheeft met verwonderinge verbult te zijn. God wil hem langhe in zulc een officie voor ons bewaren / eñ hem voor alle ongheballen verhoeden.

Nu int eynde desen P. Samosatenus die de twee naturen in Christo verloochende / hem alleenlic affirmerende een Mensche te zijn / wiert in dit Concilium verdoemt. Maer om dat alsdoen de Roomsche Keyseren (bynaer Meesters van de gheheele Werelt wesende) vyanden waren vanden Name Christi / zoo moetmen ghelooven dat dese Concilien eer int secreet dan int openbaer ghehouden wierden / tot op den tijt Constantini Magni, de welcke ghelijc als het Godt door syne goetheyt believt heeft dat hy het Christelicke geloove heeft ontfangen / doen wiert het eerst toegelaten int openbaer de predicten

te verghaderen tot de Christelicke Religie nootlich zijn de: van dat door het bevel Constantini het Concilium van Nicenen in Bythinien ghehouden wiert in het jaer 324. dit is het eerste gheweest/ ende boven alle andere seer solemnelic ende in het openbare ghehouden: waer inne. 318 Bisschoppen by een vergadert zijn gheweest/ met een ghemeyn accoorde verklaerende Arium van ketterije overwonnen ende overtuycht te zijn.

Ten tijden dat Damasus Bisschop tot Romen was/ wiert ghehouden het Concilium vã Constantinopolen, waer inne de ketters Macedonius ende Eudoxius (die welcke loochenden den heylighen Gheest God te zijn) verdoemt wierden. Het Concilium van Ephesen wiert ghehouden ten tijde van Celestinum den eersten/ hier inne wiert dẽ ketter Nestorius een Bisschop van Constantinopolen verdoemt/ de welcke sustineerde dat de Maghet Maria Moeder gheweest is van eenen Mensche/ ende niet van Godt. Het Concilium van Chalcedonien wiert ghehouden als Leo de eerste Bisschop van Romen was: daer inne de ketterije van Eutychus ghecondemneert wiert/ dese was een Bisschop tot Constantinopolen: hy hielt staende dat Jesus Christus/ nu dat hy de menscheyt aenghenomen had/ niet van twee naturen en was/ maer dat hy hem alleen met de goddelicke te vreden hielt. Dit zijn de vier alghemeyne heylighe Concilien die de Christelicke Religie versproyt hebben/ de welcke S. Gregorius estimeert daer men te hoort aen te nemen/ zegghende: Ghelijckerwijs als ick bekenne/ dat ick aenneme ende in reverentie houde de vier Boecken des H. Evangeliums/ alzoo eere ick mede de vier Concilien: ic omhelse die met gantscher herten/ bewaere die door een zeer vaste approbatie/ om dat de timmeragie des geloofs daer op ghestelt is/ als op eenen vierkanten Steen/ ende dat den reghel van t'gheheele leven/ ende werckinghe hoe de zelve zoude moghen zijn/ daer in ghelegghen is. Het vijfde Concilium wiert vergadert tot Constantinopolen wesende Vigilij Bisschop van Romen/ daer inne de ketterije Theodori dapper bestreden ende vervolcht wiert/ dese dreven/ dat Maria alleen Mensche Jesum Christum/ ende niet God ende

Van de vier generale ofte alghemeyne Concilien der eerster Kercken.

Het eerste is t'Concilium vã Nicenen, Anno 324.

Het tweede t'Concilium vã Constantinopolen, Anno 383.

Het derde t'Concilium vã Ephesen, int jaer 434

Het vierde t'Concilium van Chalcedonia, in het Jaer 454.

Concilium tot Constantinopolen. en wert oock voor eens van de alghemeyne ghehouden/ Anno 533. begonnen.

Mensche geboren heeft / en in dit Concilium wiert oock besloten/ dat Maria een Moeder Godts zoude ghenaemt werden. Constantinus de vierde van dien name Keyser van Romen heeft door aenporringhe Agathonis des Paus/tot Constantinopolen doen vergaderen het zeste alghemeyne Concilium van 289 Bisschoppen: hier inne wierdt de ketterye Macharij des Bisschops van Antiochien verdoemt / de welcke hielt dat in Christo alleen een eenighe wille ende werckinghe was. Van dit zeste Concilium tracteert Beda zeer breedelick in het Boeck dat hy van den tijdt ghemaeckt heeft. Daer zijn noch veel meer andere Concilien ghehouden op verscheyden plaetsen / de welcke allegader in de Decreten Gratiani in het langhe verhaelt werden: de welcke ick zal laten voor by-gaen/omme den Leser door myne lanckheyt niet verdrietelick te vallen.

Het zeste alghemeyne Concilium tot Constantinopolē ghehoudē in het Iaer 680. oft als zommighe zeggen 664.

Van de vervolghinghe der Christenen, ende van de eerste Martelaers.

Capittel XXII.

Onsen Salichmaker Iesus Christus is in dese Werelt ghekomen omme de waerheyt te verkondighen / ghelijck als hy zelver by S. Ioannis ghetuyght/ zegghende: Hierom ben ick in de werelt ghekomen/ op dat ic der waerheyt gheтuyghenisse zoude gheven. Die nu vander waerheyt is / hoort myne stemme.] Door dese woorden namen de Ioden eenen grooten haet tegen Christum den Sone Gods/ alzo dat sy hem deden sterven zonder misdaen te hebben. Alzo baert de waerheyt hare bekenners eenen haet / de welcke om haren't wille doodelicken gehaet ende vervolcht werden/ als sy dic zegghen. De eerste vervolghinghe die de Christenen gheleden hebben / is door de Joden begonnen: want altoo de Apostelen volghende het bevel van haren Meester / de waerheyt verkondichden / ende S. Petrus meer dan eenighe van de andere de Joden altijdt bestrafte/om dat sy Christum gedoot hadden / ende haer vermanende tot leedtwesen raeckten sy in zulcke furie ende dullicheydt / dat sy S. Stephanum den Diacon

steenichden/ de welcke ontrent twee Jaren na de passie
onses Verlossers/ in de volle Synagoghe disputeerde Actor. 6. 9.
teghen de Alexandrinen/ Cyreneeren/ ende de ghene die
wt Cilicia ende Asia waren/ waer af den meestendeel
onder haer zeer gheleert willende schijnen; doch even-
wel niet kunnende desen alleen wederstaen/ maer ver-
wonnen zijnde door de Hemelsche wijsheyt/ waer inne
desen jonghen Man onderwesen was/ zo omringhden
sy hem met groote onsinnicheyt ende gramschap haer
zeer qualic kunnende onthouden zonder de handen aen
hem te slaen/ hare herten berstende/ ende met de tanden
over hem knersssende: maer hy vol des H. Geests/ hou-
dende syne ooghen na den Hemel/ zach de Heerlicheyt
Godes/ ende Jesum staen ter rechterhant Gods: ende
zeyde/ Siet/ ic sie de Hemelen gheopent/ ende den Sone
des Menschen ter rechterhant Godts staen. Maer sy
roepende met luyder stemmen/ stopten hare ooren/ ende
overvielen hem eendrachtelick: ende wierpen hem ter
stadt wt/ ende steenichden hem ter doot.] Alzoo heeft Stephanus
S. Stephanus de eerste van allen/ de Religie openbaer- den eersten
licken verantwoort hebbende/ de martelisatie geleden/ Martelaer.
dat is te segghen/ hy ghaf ghetuyghenisse door het
lijden ende den doodt die hy ghewillichlick verdroech/
van het gheloove Jesu Christi; want Martyr [Mar-
telaer] in Grieck is te segghen Gheтuyghe. S. Ian Bap- De eerste
tista meer dan Prophete/ ende niet onwetende der toe- vervolginghe
komende dinghen/ was de ghene die de eerste ghedoo- der Christe-
diet wiert/ om dat hy de waerheyt staende hieldt/ te weten/ nen door de
omme dat hy de bloedt-schandighe houwelicken van Joden.
Herodias bestrafte/ ghelijck S. Lucas verhaelt/ oft ghe-
lijck als Iosephus verhaelt/ omme de groote menichte
des volcks dat hem toeliep/ zoo vreesde Herodes voor
eenen nieuwen oproer/ waer door hy syn Tetrarchie
mochte verliesen. Waeromme zoude men wel moghen
zegghen dat S. Jan den eersten Martelaer ghewe[e]st is.
Doch ghelijckerwijs alle mysterien haer beginsel ghe-
nomen hebben na den doot onses Heeren als Hierony-
mus teghen Iovinianum schrijvende/ zeght/ Het Euan-
gelium en is oock niet voor het Cruyce Christi. Om
dese redenen wordt S. Stephanus (die welcke (ghelijck

wy hier vooren ghezeyt hebben) de eerste van alle ghe-loovigen om den name Jesu Christi den doot gheleden heeft) voor den eersten Martelaer ghehouden. S. Ciprianus dese zake veel hoogher beghinnende / eyghent desen graedt den rechtvaerdighen Abel toe / zeggende / Zeer beminde Broeders / laet ons den rechtvaerdighen Abel navolgē / aen wien de martelisatie eerst begonnen heeft / als hy om de gherechticheyt is ghedoot gheworden.] Maer wy zullen hier tracteren van het beghinsel der martelisatien / ende is de andere opinie veel zekerer ende vaster. Na S. Stephanus, verstaende den wreeden Keyser Nero dat S. Petrus eñ S. Paulus binnen Romen de leeringhe des Euangeliums predickten / ende dat sy een nieuwe Religie leerdē / zeer vergramt zijnde / en heeft niet langhe ghebeyt oft hy dede die alle beyde dooden: het welcke de tweede vervolginge der Christenen was: want de eerste was door de Joden opghestelt / ghelijck wy alreede betoont hebben. Enighe andere stellen nochtans dese van Nero de eerste te zijn / als die eerst door bevel der Keysren geschiet is / eñ desen valschen Keyser om de Christenen noch meer inde haet des Roomschen volcx te brengen / bedachte dese navolghende boosheyt: Hy alle soorten van wreedtheden ghebruyckt hebbende / als een peste des menschelicken gheslachts / zoo heeft hy / ofte dat hy het Vaderlant niet vergeben wilde / ofte dat de oude Ghebouwen hem mishaeghden / ofte als andere zegghen / om dat hy een ghelijckenisse van den brant van Troyen wilde sien / het meeste deel der stadt Romen doen verbranden: desen brant duerde zes gheheele dagen ende zo veel nachten achter malkanderen / zeer veel huysen / Tempelen / ende goederen der Inwoonders verteerende. Omme nu de afgrijselickheyt van dese daet enighe verwe te gheven / zo heeft hy alle de schult ende oorzake geworpen op de onnoosele Liefhebbers der waerheydt: daer toe zekere valsche Ghetuyghen ommekoopende die de Christenen valschelick zouden accuseren / ende haer zulck een groote schade schuldich maken ende over-tuyghen: waer door een zeer groote menichte ghehanghen wierdt / die hy alle gader het leven liet benemen. Maer dat de Christenen

Euseb. Hist. Eccles. lib. 2. cap. 25.

De tweede vervolginge der Christenē, door Neronem, inde welcke meest alle de Apostelen eñ by na de 72. Discipulen zijn gemartelisert.

ter welck een boose daet onschuldich waren / affirmeert Cornelius Tacitus een vyant vande name Christi / ende is ghedwonghen tselve te bekennen / als hy zeght / Dese yn wierden niet zoo zeer om den schult des brants / als om dat sy ghehaet waren / ghedoodt.] Daer na zeght hy noch / Men voechde by haren doot noch bedrieghe-rijen ende spotterijen / dat is / men bedecte haer met verscheyden vellen van wilde Beesten / dan zoo wierden sy door de honden verscheurt / zommighe ghecruyst / ende andere als den dach verloopen was wierden van ver-brant omme den nacht te verlichten.] Dominanus oy-dineerde daer na de derde verbolghinghe der Christe-licke Kercke. Traianus de vierde. Marc. Antoninus ende Lucius Aur. Commodus de vijfde. Severus Pertinax de zeste. Maximinus de zevende. Decius de achtste. Valerianus de neghende. Aurelianus de thiende. Dioclerianus de elfde; vande Joodsche af te rekenen: want van die van Nero en ist maer de thiende / volghens de ordre des eenighe historie-schrijvers daer in houden. Dese was voorwaer de wreeselickste ende duerde de langhste van allegader. De heylighe Boecken ende Schriften werden verbrant / de Tempelen geruyneert / ende indien een Christen eenich officie ofte weerdichept in de Magistraetschap hadde / die wierdt hem terstont benomen / ende daer af berooft zijnde voor infaem ghehouden. De Christen Slaven en mochten niet vrij ghemaeckt noch van haren dienst ontslaghen werden. Desghelijcx de krijchs-lieden oft Soldaten die Christenen waren / wierden op verbeurte des levens ghedwonghen den Afgoden te offeren. Eyndelicken Maxentius, Licinius ende Maximinus die tzamen het Keyserrijck met Constantinum regeerden / deden de Christenen grooten hinder ende verdriet: maer dese daer ghedoot zijnde ghelijck als sy verdient hadden / bleef Constantinus alleen Keyser / ende ghaf den Christenen eenen zekeren ende vasten vrede / de welcke om alle de groote verbolgingen ende wreesselicke tormenten die haer door de Tyrannen aenghedaen zijn / noyt in het ghelooue ghefailleert hebben: maer gheen weert makende van de gheboden ende dreyginghen deser ongoddelijcke Princen / om de Christe-

De derde verbolginge onder Domitianum.

De vierde onder Traianus, ende de andere als hier bezijden staet.

Eufeb. Hist. Ecclef. lib. 9. cap. 10.

licke Religie te maintineren/ hebbẽ met vreucht ende blijschap haer lichamen ghepresenteert tot alle soorten van wreetheden ende tormenten die men voor haer bereyt heeft; op datse mochten verkrijghen de eeuwighe Croone/ ende de victorieuse Palme der Martelaren. Want ghelijc den Apostel zeght/ die niet vromelic ghestreden heeft/en zal niet ghecroont werden. Onsen Salichmaker gheeft ons mede desen raedt/ als hy zeght/
Matth. 16. 24. Indien yemandt my wil navolghen/die verzake hemselven/ende neme sijn cruys op hem/eñ volghe my na.]
Mar. 8.35 Desghelijcx belooft hy die oock te loonen die hem vol-
Luc 9.23. ghen/zegghende/Ende wie sijn leven zal verloren heb-
Matth. 10. 39. ben om mynent wille/die zal het behouden.] Na dien dan datmen in het Koninckrijcke der hemelen door veel teghenspoeden ende tribulatien moet ingaen/zo behooren de ware Christenen ghedulddichlick alle schanden ende injurien om den name van den Sone Godts/ te verdraghen/ ende haer gheluckich achten: want daer door wordt haer den wegh tot de eeuwighe gheluckzaligheyt gheopent.

Vande groote wreetheyt ende rigeur des Keysers Maximiani, ende van het Edict oft Placcaet dat hy daer na maecte tot faveur der Christenen: midtsgaders een Edict van Maximinus. *Cap. XXIII.*

ONder alle de gene die de Christenen zeer vervolcht ende ghepersecuteert hebben/ is Galerius Maximianus Keyser van Romen/ wel een van de voornaemste gheweest/ de welcke den Christenen in sijnen tijdt zeer grouwelicken vervolcht heeft/ door vele ende verscheyden soorten van wreede tormenten ende straffinghen/ ghelijckerwijs als S. Augustinus, Eusebius ende meer andere heylighe Leeraers in het langhe verhalen. Maer als nu desen voornoemden Maximianus in een doodtlicke ende zeer pestilentiale siecte ghevallen zijnde/ ende de Medecijnen aen sijne ghesondtheydt twijffelende/ tot hem zeyden/ dat hy door gheen ander remedie zoude kunnen ghenesen werden/ dan dat hy moeste de groote moordereyen ende vervolghinghen der Christenen doen ophouden. Zo maecte hy

P. Orosius in het sevende Boec vande eerlicke o f. seninghen/ Capit. 5. Euseb. Hist. Eccles lib. 8. c. 17, 18, 19.

hy een Edict voor de Christenen / haer daer inne toe-latende dat sy haren Godt mochten aenroepen / ende met vryheyt der conscientien hare Religie exerceren: welcke Edict ofte Wet ghepubliceert wierdt in alle Provincien den Keyser onderdanich zijnde / zoo heeft het my niet ghedacht tzelve alhier in onse sprake te stel-len / Den Keyser Cæsar Galerius Maximianus, onver-winlick Augustus, grooten Pontife, Germanicus, Ægy-ptiacus, Thebaicus, Sarmaticus vijfmael, Persicus twee mael, Carpicus zesmael, Armenicus, Verwinner der Mediers ende Adiabeniers, de macht der Tribunen twintichmael, Consul achtmael, Vader des Vaderlants, Proconsul. Ende dē Keyser Cæs. Flavius Val. Constan-tinus, Godtvruchtich, Gheluckich, Onverwinlick, Au-gustus, grootē Pontife, de macht der Tribunē vijfmael, Consul viermael, Vader des Vaderlandts, Proconsul.

Onder alle andere dinghen by ons tot profijt vande ghemeyne zake gheordonneert, zo hebben wy alle dingen wederom willen stellen onder de disciplijne ende publijcke onderhoudinge vande Roomsche VVetten ende Ceremonien: ende om dese oorsake de Christenen die de Religie van hare Voorzaten verlaten hadden bevolen, de zelve vveder aen te nemen. Maer siende dat sy door het oordeel van harē wille zo obstinaet daer in blijven, dat sy gheensins en willen wederom keeren tot de oude Religie, door onse Vaders ende Voorzaten inghestelt zijnde, maer in de ghene leven die sy met haren vrijen wille ghekoren hebben, vvaer toe op verscheyden plaetsen een zeer groote menichte van volc is aenwassende; zoo hebben vvy onse Edicten laten publiceeren, daer inne ordineerende datmē de zelve zoude dwin-ghen te volghen onse oude Religie, ende de VVetten door de authoriteyt der Ouden inghestelt. Nochtans siende dat een oneyndelick ghetal van de zelve, liever ghehadt hebben duysen-derhande pijnen te lijden, ja terstont te sterven dan onse voorß Mandamenten te ghehoorsamen, ende dat noch een zeer groot ghetal van hunlieden in haer obstinaetheyt persevereert, onder zegghen dat sy gheenighe eere aen onse Goden bewijsen: Regard nemende

steunende op onse clementie ende sachticheyt, daer de welcke wy ghewoon zijn alle Volcken ende Lieden te vergheven: soo hebben wy goet ghevonden desghelijcks onse barmherticheyt mede over haer uit te breyden, haer toelatende dat sy noch Christenen moghen blijven, ende hare vergaderinghen ende by-een-komsten te moghen continueren: desghelijcx wederom hare Tempelen ende Huysen daer sy ghewoon zijn hare ghebeden te doen, op te bouwen. Haer evenwel belastende dat sy gheen dingh en zullen doen teghen de ghemeyne disciplinae, welck wy in andere onse Brieven ghenoechsaem verklaert hebben van noode te zijn dat sy die onderhouden. Door middel dan van dese onse tegenwoordige toelatinge ende Ordinantie, hebben sy oorzake haren God voor onsen welstant te bidden, ende voor den staet der Ghemeyne zake, ten eynde op dat, wesende de zelve gheheel ende voorspoedich, sy te zekerder in haren arbeydt moghen leven.

Dit Edict wiert door Eusebius uit het Latijn in het Griecsch overghezet / ende daer na wederom in Latijn ghestelt door Turrantius Ruffinus. Na dat dese voorverhaelde Keyserlicke Ordinantie ghepubliceert was door alle de Landen van Asia ende Ponto, Maximinus die doen mede de plaetse van eenen Tyran in hadde / van eenẽ Prince / onder dẽ name van Cæsar inde deelen van Oosten ende Egypten / siende door dit Edict hem berooft van den middel om syne ghewoonlicke wreetheden te ghebruycken / was aldaer zoo verstoort ende ontstelden inne / als alle de Christenen daer mede verwecht ende te vreesen waren: nochtans en dorst hy 't niet openbaerlick verhinderen / maer hy en wilde niet dat de publicatie zoude gheschieden / op dat het Volck daer geen generale kennisse van en zoude hebben / ghebiedende alleenlick metten mondt aende Rechters dat sy zouden ophouden van de punitien ende verbolginge der Christenen. Dit niet teghenstaende heeft Sabinus die doen een President der Justitie in die quartieren was / het Keyserlicke Edict gezonden aen alle de Rechters der Provintien / het welcke Maximinus wilde verholen

[illegible] houden / haer ghebiedende tzelve te publiceren. Naer welc ghebodt / de Rechters de Copie des Edicts aen alle Steden ghezonden hebben / met Brieven aende Officieren alle ghevanghene Christenen los ende vry te laten gaen / ofte die anderssints ghebonden ende gearresteert waren / tzy omme Metael uit de Mijnen * te graven / ofte anders hoe dat het zoude moghen wesen: het welcke int werc ghestelt wiert / tot groote blijschap ende contentement der armer Christenen; de welcke noch gheen zes Maenden in vreden gheleeft hebbende / oft den Tyran Maximinus, onder verscheyden deckselen / heeft weder begonne haer te verhinderen in haer by-een komsten ende vergaderinghen inden Tempels: ende handelde zeer listelic met de alder-boosste der stadt Antiochien / dat sy uit den name der stadt hem een Ambassade zouden zenden om de Christenen aldaer wt te jaghen: het welcke hy oock in alle andere steden dede / door middel vande alderboosste lieden der zelver steden; ende en liet niet / weder op een nieu te beginnen / vervolghende ende doodende de Christenen / na wiens bloedt hy verhonghert was.

* Die schuldigh by [illegible] straffe des Galeyen.

Als nu den Keyser Constantinus Maxentium verwonnen hadde / hy ende Licinius synen Medeghezelle bekenden met een gemeyn accoort / dat de victorie haer van God ghekomen was / makende een Wet daer inne sy attesteerden ende beleden / dat den God der Christenen den oppersten ende eenighen God was / een Autheur alles goedts ende weldaden; verklarende haren wille ende meyninghe te zijn / dat hy van een yeghelicken int ghemeyn zoude aenghebeden werden: zendende deze Wet aen Maximinum die doen in het Oosten regierde / ende zochte (zoo het scheen) hare vriendtschap: hoewel tzelve directelic teghen syn meyninge was. Noch considererende de victorie die sy verkreghen ende verworven hadden / ende de groote exploicten door haer wtgherecht / zo en dorst hy haer begheerte niet tegenstaen: ende ter ander zijden was hy weder beschaemt / dat hy voor het volck moeste laten blijcken dat hy haren wille ghedwonghen was te believen teghen syn opinie ende [illegible]. Ter oorzaken dan van syn vreese ende schaemte [illegible]

Euseb. Hist. Eccles. lib. 9. cap 19.

bedecken /

bedreken / dede hy door die van synen Raet een Edict maken onder synen name ende authoriteyt in faveur vande Christelicke Religie / van ghelijcker substantie als die van Constantinus ende Licinius, waer af den inhoudt is / als volght:

Int Jaer ons Heeren 313. Euseb. Hist. Eccles. lib. 9. cap. 9.

Den Keyser Cæs. Galerius Maximinus, Germanicus, Godtvruchtich, Ghelukkich, Onverwinlick, Augustus. *Alzo wy een ghewoonlicke zorghe ende bewaringe onser Onderdanen hebbende, eñ alle dingen begeerende te voorsien die tot nut van haer ende tghemeyne beste zijn streckende. zoo en houden wy nimmermeer op, haer te versien met zulcke Ordinantien die wy weten dat haer aenghenaem ende behagelic zullen wesen. Om welcker oorzake zo en twijfelen wy geensins of een yegelic weet wel ende is kennelic, dat volgens de Edicten van wijlen de Keysers Diocletianus ende Maximianus goeder memorien, onse Voorsaten, wy verboden hebben alle vergaderingen eñ by-een komsten der Christenen: tot oorzaken van dien hebben onse Officiers daghelicx zeer veel roovingen ende vileynicheden tot groot verdriet van onse goede Onderdanen ghepleeght, waer af de behoedenisse ende speciale zorghe ons grootelicx gherecommandeert is ende begeeren de zelve in onse protectie ende beschermunge te nemen zo vele ons mogelic zal zijn, zo dat dese violentien ende onrechten dagelicx wassende eñ continuerende, sy zeer haest van alle hare goederen ende erfenissen zouden ontblootet zijn: twelcke ons beweeght heeft int voorleden jaer een Edict te publiceren, door het welcke wy een verbodt deden aen alle onse Officieren ende Onderdanen, dat sy niet meer en zouden molesteren noch te verhinderen de gene die wilden aenhangen ende haer voegen by het Volc dat men Christenen noemt, maer haer laten leven na haren wille ende wel behagen, in aller vrijheyt zonder eenighe vreese ofte quaet vermoeden. Dit niet tegenstaende zijn wy wel verachtert dat eenighe van onse Officieren, haer abuserende van onsen naem eñ autoriteyt, gepoocht hebben wederom onse voorsz Onderdanen in aller manieren te molesteren, op dat sy haer te*

tragen

trager zouden maken int observeren van de Religie die sy beminnen. Zo ist, dat om in toekomende tijt alle zorge eñ vreese te verhoeden; Zoo ordineren wy door ons tegenwoordich Edict ende bevel, ende willen dat tzelve voortaen ongeschent zal onderhouden werden, dat het gheoorlost ende toeghelaten weert, allen den ghenen die de Secte der Christenen volghen eñ willen onderhouden, hare Ceremonien vrij te gebruycken, in zulcker manieren als het haer zal believen. Daerenboven bevelen wy haer dat sy wederom na haer begeeren hunne Tempelen eñ Bede-huysen hertimmeren ende bouwen. Eñ door onse groote gratie eñ ghenade, ordineren eñ statueren wy door dit eeuwich eñ onwederroepelic Edict, dat indien eenighe huysen, landen, erven, goederen roerende ofte onroerende, hoe de zelve zouden moghen zijn den Christenen toebehoorende, om deser oorsaken wille gheconfiskeert, toeghewesen ende aen onsen Fiskael vereenicht zijnde, voor het verbodt onser Voorsaten de voornoemde Keyseren, ofte daer na vervreemt, van een ghescheyden, ofte aen andere Personen gheghevon zijnde, zullen wederom gherestitueert ende ghegheven werden aen hare oude besitters eñ de rechte eyghenaers van dien, op dat sy daer door de weldaet onser zachtmoedicheyt moghen ontfanghen.

Sulcke Edicten (zeght Eusebius) heeft Maximinus daer na ghedruckt / de welcke een Jaer daer te voren door syne andere Edicten zeer grouwelicke tormenten teghens den Christenen in-ghestelt hadde / die hy in Koper hadde laten graveren / op dat hy de zelve eeuwich-duerende zoude maken. Waer af hem de goddelicke Justitie eyndelicken na syne verdienste castijdde. Want alzo hy ghereetschap ghemaeckt had om de oorloghe te beginnen tegen syn Medegezellen des Keyserrijcx. vande welcke hy (zelfs van Licinius) in eenē strijt verwonnen wierdt / een groot ghetal van synen Legher verslaghen / de Keyserlicke kleederen wt-treckende / ende met de kleedinghe van een slecht Soldaet hem onder den hoop der vluchtighe te begeven bedwonghen wiert. Doen wiert hy aenghetast met eē pijne des buycx ende

[illegible] binnenste partijen des lichaems / het welcke hem zeer onpatientich in het bedde maecte / ende aldaer hem niet kunnende houden / wentelde hem selven op der aerden: ende daer hy voortijts eenen grooten Gulsigaert ende Dronckaert gheweest hadde / daer dede hem nu de spijse een afgrijsen / ende en konde den reuck des Wijns niet verdraghen: het welcke hem alsoo heeft verminderet ende verteert / dat aen hem niet overghebleven was dan vel ende been / stierf also eyndelick van Phthisis, twelck een versweering der Longher is / waer af den mensche ghantsch uitdrooght ende verteert.

Van de Inventeurs der verscheyden dinghen.

Capittel XXIIII.

Herodot. lib. 1. Polyd. Virgi. lib 2. ca. 13.

DE Lydiers een Volck in Asia inventeerden het Schaeck spel / de Teerlinghen / ende het Kaert-spel / waer af Rhodiginus zeght / Ludi a Lydis videri possunt appellati. De Egyptenaers hebben de Lampe ghevonden / ende Anacharsis den Scyte de Blaesbalgen omme het vyer mede te ontsteken. Pyrrhus den Koninck der Epiroten is den Vinder gheweest van de Loopers oft Post-boden: want also hy dry heir-leghers op dry verscheyden plaetsen des Werelts hadde / ende dat hy ghedurichlicken binnen de stadt van Tarenten bleef / soo konde hy in eenen dach nieu maren van Romen weten / die van Vranckrijc in twee daghen / ende die van Duytslant in dry dagen / en die van Asia in vijf dagen / [illegible] dat dese Posten eer schenen te vlieghen dan te reysen. Den eersten Inct daer mede de Ouders pleghen te schrijven / was van eenen zekeren Visch ghenaemt Xibea, sy maecten se daer na van swert / daer na van Vermillioen / daer na weder van Azuer / ende eyndelick van Arabische Gomme / Galnote / Coperoot / ende Wijn / ofte oock Water. De Liften ofte Zeben van Paerts-hair hebben eerst haer beghin in Vranckrijck ghehadt / ende den Teemst in Spaignen. Praxitelus was den Vinder van de zilvere Spiegel / inden tijt van Pompeus de groote: maer de Vinders der Spieghelen van Yser / Loot / Cristal / Glas / oft van ander ghemengde stoffen

Plin. lib. 33. Polyd. Virgi. lib. 2. ca. 20.

Strabo in Geograph. lib. 2.

Hyn

zijn ondeckent. Ceres heeft de Terwe ghevonden/leerde
oock de maniere om tzelve aen stucken te wrijven ofte
malen / ende Broodt daer af te maken. Pseusippus
heeft eerst gheleert de Tonnen wt Boomen te holen.
Ceres de Korfkens ofte Mandekens van Rijskens
oft Teenen. Medea heeft eerst den middel ghevonden
om het hair blondt te verwen / ende Abaris omme dat
te scheeren. De Thebanen hebben eerst de Jaght
ghevonden. Rhecus ende Theodorus van Samia
hebben eerst ghevonden het Metael te smelten / ende
aldaer Beelden oft Statuen ter eeren der Goden van
te maken. Ende de Cureten in het Eylandt Negro-
pontus vonden het Yser / daer van Borst-harnassen/
Corsseletten ende andere wapenen des Lichaems ma-
kende. Cacus was den eersten Dief die in Italien ghe-
weest is. Arachna van Colofonia heeft eerst het ghe-
bruyck van het Vlas ghevonden/om daer Garen af te
spinnen: ende Closter haren Sone vondt de Spillen
om mede te spinnen. Pamphilia een Griecsche Vrou-
we was de eerste die het Cottoen vande oude Boom-
kens pluckte/ende tzelve metter Kammen ghereynicht
hebbende/daer na opden Spinrock ghestelt/ende ghe-
sponnen zijnde/leerde het daer na weven. Erichthonius
den Atheniaen heeft de maniere ghevonden omme de
Paerden in de Karre by een te voeghen. Iupiter inven-
teerde eerst de krijghs vanen oft teeckenen / het zelve
van roode coleur makende daer inne de figure van
eenen Arent ghestelt was: ende de Ouders plachten
in plaetse van Vaendelen Busselen Cruyders neermal-
kanderen te binden in het Latijn Manipuli ghenaemt/
ende de ghene diese droeghen wierden Manipulaires
ghenaemt. Ten tijden Augusti eenen ghenaemt
Hostius maeckte zulck een soorte van Spieghels / die
het Beeldt veel grooter vertoonden / zoo dat den Vin-
gher in grootte ende lanckheydt de mate der Ermen
scheen te overtreffen. Men maeckt oock Spieghels
de welcke als men daer inne siet / niet sijn eyghen/
maer een ander Beeldt ofte Figure vertoont: daer
isser noch van eene andere soorte / de welcke op eene
zekere plaetse ghestelt zijnde / en zal gheene dinghen
N vert oonen/

Plin. Lib. 7.
Polyd. Virgi.
lib. 3. cap. 6.

Verscheyde
soorten van
Spieghels.

vertoonen/ ende wederom op een andere plaetse ghebracht zijnde/ vertoont het ghene dat by ofte voor hem is. Noch zijnder eenighe die de verkeerde ofte achterste zijde der ghelijckenissen vertoonen/ ende datmen van een dingh zeer veel ghelijckenissen siet. Daer isser noch van verscheyden andere manieren/ maer om dat het zeer ijdel ende odieus is daer af te spreken/ zal ic de zelve laten passeren.

Van vele vermaerde ende excellente Mannen, die de Rijckdommen misspresen hebben.

Capittel XXV.

Daer zijn vele verscheydē excellente ende vermaerde Mannen gheweest/ de Rijcdommen misprijsende/ maer de voornaemste waren Valerius Publicola, Menemius Agrippa, ende den rechtvaerdighen Aristides: de welcke stervende/ door het ghemeyne gelt begraven weerden/ ter oorzake van hare armoede. Ende na de doot van * Epaminondas dē Thebaen/ weerden in syn huys anders geen goederen ghevonden/ dan een eenich yser van een Lancie/ na zoo vele victorien ende strijden by hem ghewonnen zijnde: dit is den ghenen/ die twee duysent Croonen die hem door Iason den Prince van Thessalien een Bondtghenoot der Thebanen/ tot een Schenckagie ghezonden zijnde/ gheweygheert heeft te ontfanghen/ hebbende liever van een Burgher van Thebes † vijftich Dragmen Silvers te leenen/ omtrent waerdich zijnde vijf Croonen/ om hem daer mede in synen aenslagh ende reyse die hy ghingh aen-nemen te onderhouden/ ende met zo weynich ghelts quam hy in de wapenen in Peloponnesus. Daer na den machtigen Coninck der Persen Artaxerxes zandt hem eens dertich duysent Dariers/ twelcke stucken Gouts waren daer Darius figure ghemunt stondt/ waeromme hy zeer bitterlicken vergramde op Dromedus Cizicenus, hem zegghende/ hebt ghy wel derven een zo langhe voyagie onderwindē/ meynende Epaminondas te corrumperen? Keert wederom/ ende zeght tot uwen Coninck/ dat zoo langhe hy het welvaren der Thebanen zal bejaghen/ hy my zonder eenighe kosten tot een vrient zal hebben:

maer

* Bapt. Fulg. lib. 2. cap. 4. Iustin. lib. 6. Plutarch. in de ghedenckwaerdighe Spreucken.

† Erasmus zeght van vijf duysent Croonē/ om de kosten en' prouisie des heir-legers daer mede te betalen.

maer als hy haer zal pooghen te hinderen / dan zal ick syner capitalen vyant zijn.] Na dat M. Curius den Roomschen Burghmeester de Samniten in eenen strijt verwonnen hadde / zo brachten hem hare Ambassaten zeer groote menichten van Goudt ende Silver tot een Schenckagie / hem vindende by het vyer zitten / alzoo hy besich was met Rapen in eenen Pot te doen / omme die te doen koken / zo heeft hy hem omkeerende de Ambassaten dit antwoordt ghegheven / Brenght alle dit Gout ende Silver aende Capiteynen die haer eten niet en behoeven eerde te maken in aerde vaetkens / want aengaende van my / ick en begeere gheen grooter rijckdommen / dan een Heere te zijn over haer Heeren.] Willende daer hy zegghen / dat hy die hem met zulck een machtijcke ghenoechde / gheen Gout noch Silver van doen en hadde : maer te ghebieden over de ghene die alzulcx hadden / dat dacht hem een veel grooter en eerlicker zake te zijn / dan zelver die te hebben. In dit getal ende Bende zijn ooc ghewerst Appollonius Tyaneus, P. Æmilius, Phocion, Attilius, Regul⁹, Q. Cincinnatus, Fabricius, Sextus, Ælius, Carus, ende Marcus Manlius. Abdolonimus een ghekoren Koninck der Sydonieren / weygherde terstont het Koninckrijck aen te nemen als die wel wiste hoe veel moeyelickheden ende arbeyt dat onder desen ijdelen glants der Rijcdommen ghelegghen is. Desghelijcx den Poeet Anacreon hebbende tot een present van Polycrates Koninck van Samien ontfanghen de somme van vijf hondert Attische Talenten / bleef twee daghen ende twee nachten zonder eenichsins te kunnen slapen : eyndelicken om hem zelven te verlossen van de onruste daer in hy door dese ghifte ghecomen was / gaf hy tzelve de Koninc allegader weder om / met woorden / zulck eenen Gheest waerdich zijnde / als in het weygheren van zulck een present in zo leeghen fortuyne als hy was. Seneca placht te zegghen / dat die groot was / de ghene die Aerde Vaten ghebruyckte als of sy Silver waren ; maer datse veel grooter waren die Silvere ghebruyckten ghelijck als oft die van Aerde ware. Crates de Thebaensche Philosooph willende na Athenen gaen / om aldaer de Philosophie te hanteren /

Valer. Max. lib. 4. cap. 3.

Val. Maxim. lib. 4. cap. 4.

Quint. Cur. lib. 3.

Baudart. Apopht. lib. 1. I. de l'Espine in de ruste des ghemoedts.

Polyd. Virg. lib. 2. ca. 20.

 waer-

wierp alle het Gout ende Silver dat hy hadde in de Zee / estimerende dat men niet te ghelijcke de deucht ende de rijckdom konde bezitten. Socrates dede oock desghelijcks. De Inwoonders der Eylanden Baleares en wilden nimmermeer in hare Contreyen zien eenich Gout / noch Silver / noch Sijde / noch kostelicke Steenen / het welcke haer oock zoo veel goeders ghedaen heeft / dat inden tijdt van vier hondert jaren dat sy oorloghe voerden met de Romeynen / Carthaginoissen / Gauloissen ende Spangiaerden / niet eene van alle dese Natien en was / die hem opt vervoordert heeft omme hare landen te conquesteren / wel verzekert zijnde / dat aldaer gheen Gout noch Silver was / dat sy zouden kunnen rooven ende wech draghen.

Sententie van Appollonius Tyaneus tegheus eenen * Eunuche des Koninckx van Babylonien, die by een Concubine vanden zelfden Koninc ghevonden was.

Capittel XXVI.

* Eunuchen zijn gelubde Manneringe die in Koningen ende Princē Hoven ghestelt werdē totte dienst eñ bewaringe der Vrouwen.

† Int leven vā Apollon. Tyaneus, int eerste Boec Cap. 23.

Orus Apollo in syn Boeck vande Hieroglyphische Letteren / maeckt mentie / dat wanneer de Egyptenaers de Liefde wilden vertoonen / zo schilderden sy eenen Strick / omme (ghelijck ick gheloove) dat hy ons meest altijdts ghelepdt tot een miserabel eynde. Philostratus † beschrijft dat ten tijde van Appollonius Tyaneus eenen Eunuche bevonden werdt syne wellusten te ghenieten zoo vele als hy mochte / by een van de Concubijnen des Koninckx van Babylonien / de alderschoonste ende die van den Koninck meest bemint was : ende op dese daedt betrapt wesende / werdt hy t'hair wt het huys ghetrocken daer alle de andere Vrouwen inne waren / ende door de andere voor den Koninck ghebracht / tot den welcken den oversten van de Eunuchen ghezept heeft / dat nademael hy dicwils ghemerct hadde dat den Eunuche van dese Vrouwe amoureus was / ende hem dickwils vermaent had haer niet aen te spreken / noch in gheener manieren haer te rakē aendē hals ofte hant / eñ hem t'onthouden

van

ſijn haer te kleeden: dit niet teghenſtaende was hy nu bevonden liggende by deſe Vrouwe/ ende betrapt inde wercken des vleeſchs. Den Koninck dan dit verhael zeer geſtoort weſende keerde hem na Apollonius Tyaneus, op dien tijdt by hem in ſijn Hof weſende/ hem zegghende: met wat ſtraffe dunckt u dat ick deſen Schelm behoore te ſtraffen? waer op Apollonius antwoorde: Met wat andere als te laten leven? Hoe/ zeyde den Koninck/ doch deſe antwoorde beſchaemt zijnde/ en oordeelt ghy niet weerdich te zijn dickwils te doen ſterven den ghenen die mijn bedde heeft derven bevlecken? Ick en hebbe dat niet ghezeydt (zeyde Appollonius om dat ghy het hem vergheven zoudet/ maer wel omme het torment dat hem zal vergheſelſchappen indien hy in het leven blijft: want zoo langhe hy int leven is/ zal hy vele moeyelicke dinghen verdraghen die zeer ſcherp om lijden zijn/ inder manieren dat hy niet konnende eten noch drincken noch eenighe ghelickte neſſen in vertooninghen/ ſpelen ende tijdtkortinghen die u ende de uwe verblijden/ zoo zal hem het herte dickwils opſpringhen/ ende van ſynen ſlaep ontwaken/ ghelijckmen zeydt principalicken by den Amoureuſen te gheſchieden. Ende en twijffelt niet/ mijn Heere/ ofte de Liefde zal hem zeer onverdraghelicke ende bittere tormenten doen ghevoelen. Ghelijck als eenen ſlechten Vijhouter oft Somer-voghel zal deſen ellendighen in den doot ende in het vyer vliegen/ ende op eenen tijdt zal hy t'leven ende den doot haten. Sijn affectien zullen hem het ingheweyde verſcheuren/ zonder te konnen ſterven. Ende zoo hy gheen groot beminner ſijns levens is/ zal hy u/ o Heer Koninck/ dickwils bidden/ hem te willen dooden/ ofte hy zal hem ſelfs dooden. Aldus was de antwoorde van Appollonius, de welcke den Koninck zoo wijs ende aenghenaem docht te zijn/ dat hy daer door gheperſuadeert was den zelve Eunuche het leven te laten houden. Ende inder waerheyt/ de Liefde is eē heftige paſſie/ een furie inde Vrouwe/ ende eenen brant inde jonge Mannen/ ſijn toevlucht is de doot. Waerom iſt dat Epictetus onder andere diffinitien die hy van den doot maect/ de

Epictetus [...] ſijn Gevoelen niet de Rep[...] ſet Adiaph[...]

selve noemt Numen amantium, om dat de Minnaers
dickwils de doodt tot hare hulpe roepen/ ende schijnen
daer na te loopen/ ghelijck als tot het heylich Ancker
(alzomen zeght.) Wie ist die niet en weet dat de Liefde
den wijsen Salomon van syn sinnen berooft heeft/ ende
daer door de heylighe Wet te schenden. De Liefde be-
dwang Biblis haren eygen Broeder Caunus te beminnen:
nen: Macarus om bloetschande met syn Suster Canace
te bedrijven: ende Pasiphæ harr tot eenen Stier te
buyghen: ende noch veel meer misvallen daer de Liefde
een oorzake af ghewecst is/ die ick om kortheyts wille
zal achterlaten. Maer om wederom tot ons eerste pro-
poost te keeren; eenighe daghen eer dit ongheluc desen
armen Eunuche overquam/ hadde het Apollonius al
voorsien: want koutende met Damis synen mede ghe-
zelle des weeghs/ van de macht der Eunuchen in het
" werck van Venus/zeyde tot hem/ Ic dachte nu in mijn
" zelven/ O Damis! waeromme de Barbaren de Eunu-
" chen voor de zedichste houden/ haer stellende tot den
" dienst ende bewaringhe harer Vrouwen. Ick ghelove
" (antwoordde Damis daer op) dat dese oorzake open-
" baer ende klaer ghenoech is/ ja oock in een kint: want
" na datmen haer de spermatike vaetkens af-ghesneden
" heeft/ die den lust ende begeerte des vleeschs causeren/
" is het haer toe-ghelaten de Vrouwen te bewaren/ ende
" werden expres tot desen last bestedet/ ja men laetse wel
" by haer slapen. Estimeert ghy dan/zeyde Appoll. dat
" daer door haer de macht benomen is de Vrouwen te
" beminnen/ende die niet te kennen? Het eene ende het
" ander/zeyde Damis, want indien datmē haer benomen
" heeft het deel waer door het Lichaem tot het werc van
" Venus verweckt wordt/ zoo en dencke ick niet dat sy
" kunnen beminnen. Ghy zult desen dach noch bemerc-
" ken (antwoordde Appoll.) dat de Eunuchen oock be-
" minnen/ende dat de begherlicheyt die door de ooghen
" ontfangen wordt/in haer niet uytghebluscht en is/ maer
" datse warm ende krachtich in haer blijft: want daer
" zal een dingh ghebeuren/ waer door onse redenen lich-
" telick wederleyde zullen zijn. Indien nu datter eenighe
" menschelicke kunste is/ die domineert ende tot het ver-

stant

staet haer versaghen alzulcke begheerlickheden/ zoo dunckt het my niet goet/maer teghen reden te zijn/ dat de Eunuchen ghestelt werden onder het ghetal der eerlicke/matighe/ende zedighe Mannen: want sy werden gheacht ghantschelick vande liefde beroofst te zijn / als door eenich ghewelt ghedwonghen zijnde: ende het officie der maticheyt is dat den ghenen die graech ende begheerich is/ niet overwonnen wert door syne begeerlickheden ende onkuysche affecten / maer dat hy hem daer van abstinere/werdende oock niet verwonnen door de Passie ende graefheyt/die den lust van de begheerde zake toelaet : Siet daer het ghene datter Appollonius in Philostrato daer af zeght. Nu indien de Eunuchen by ghebreck van hare kloothens de macht niet en hebben te genereeren/ noch haer zaet uyt te schieten / nochtans zyn gheraken sy somtijden in een begheerlicheyt/ haer best doende ende poogende de vrouwen te bekennen/ofte abuseren/ ghelijck wy somtijdts zien een ghesnijdt Peert de Merrien bespringhen.

Exempel vande continentie ofte ghestadicheydt van Franciscus Sfortia.

Capittel XXVII.

Ick zal hier nu stellen een ghedenckweerdich exempel van de continentie van Franciscus Sfortia een zeer doorluchtich Prince/ weerdich verghelecken te wesen in dese daet met Alexander de Groote/ende Scipio Africanus. Dese zijnde een Colonnel der Florentinen/doen Casanova een Kasteel ende Fortresse der Lucaysen met ghewelt ingenomen werde/ ende terwijlen de plonderinghe van dit kleyne Steedeken duerde / eenighe van syne Soldaten namen een jonghe Dochter eerst ghetrouwet zijnde ghevanghen/ beghaeft met een zeer aenghename schoonheyt / de welcke als sy die met groot ghewelt uyt haer huys trocken/ sprac sy zeer luyde roepende/datmen haer zoude gheven aenden Grave Franfoys, ende aen gheen andere / zo dat de ghene die de zelve gheroofst hadden / vreesende de toornicheyt van den Grave / niet ghefaelgeert hebben hem die zelve terstont te brenghen. Den Colonnel Sfortia om syn groote jonck-

heyt en bloeyende ieucht / mede om de goede dispositie ende complexie des lichaems/was zeer subiect ende begheven tot de wellusten des vleeschs / ende hoewel hy terstondt bevanghen was door de groote schoonheyt van dees Dochter/zoo vraeghde hy haer niettemin oft sy liever syn begheerte zoude willen consenteren / dan te blijven in de macht van de ghene die haer eerst ghenomen hadden. Waer op de Dochter antwoorde/ dat sy bereydt was hem in alles te ghehoorsamen / indien het hem wilde believen haer te trecken wt de handen der ghener die sy tot een proye gheworden was. Doen beval Sfortia syn volc dat men haer na syn tente zoude brenghen. Den nacht ghekomen zijnde/ eer dat hy hem met haer te bedde begaf / vraeghde hy haer wederom oft sy noch de zelve courage hadde/ of dat sy van propoost verandert was : maer antwoorde hem/ dat sy noch by haer eerste opinie bleef. Het welcke den Grave siende dede haer ontkleeden / ende by hem legghen : maer alzoo de Dochter in het bedde ghekomen was/ende siende het Beeldt vande Maeght Maria dat den Grave volghens syne costuyme ende devotie in een Tafereel wt-gheschildert hieldt , zoo heeft sy vol schaemte / ende met grooter reverentien bitterlicken weenende / tot den Grave dese woorden ghesproken/ Myn Heere/ ick bidde u/ door dese heylighe Maeghe/ waer af de representatie ende ghedachtenisse hier voor ons is / dat het u believe myne reynicheydt te beschermen / ende die door uwe goedertierenheydt wederom te leveren niet gheschendt / maer gheheel ende onbevleckt aen mynen Bruydegom / die alhier onder de andere ghevanghenen is. Ende dewijle ick belooft hebbe / in uwe begheerten te vreden te zijn / ende dat ick my onder uwen wille ghestelt hebbe/ gheen andere oorsake en heeft my ghemoveert tzelve te doen / dan om my te verlossen wt de handen der ghener die my gheroofst hadden : ten anderen oock/ omme de iustitie ende godtvruchticheyt die ick verstaen hadde in u te wesen: door welcke deuchden ick vastelick verhope dat ick door u zal bevrijt werden van alle quaet ende oneeren. Dese woorden hebben zoo veel plaetse verworven in het

het goedertieren ende edel herte van desen Prince/ mits-gaders de tranen die wt de lieffelicke ooghen van dese schoone Maeght vloeyden / dat hoewel hy by hem in het bedde gheboelde een Dochter met zoo excellente schoonheydt beghaerst / ende dat noch naeckt zijnde: ende noch daerenboven dat sy in de oorloghe ghevanghen was / zoo was syn continentie noch zoo groot / dat hy terstondt haestelicken wt het bedde sprongh. Des morghens vroegh zondt hy om den Bruydegom te halen / dien hy met syn eyghen ghelt loste / betalende het rantsoen / ende hem syn Vrouwe weder ghevende / alzoo eerlick als sy te vooren gheweest was / hem sweerende dat hy niet met haer te doen en hadde ghehadt / ja dat noch weyniger is / dat hy haer niet aen-gheroert noch bekendt en hadde. Den Man hem op beyde syn knyen ter aerden werpende / zeyde al versuchtende / Myn Heere / uwe wercken komen gheheelicken over een met de goede vermaertheydt die van u op alle plaetsen verspreydt is / te weten / datter gheen Man in de ghantsche Werreldt uwes ghelijcke is / tzy in beleefstheydt ofte in goedertierenheydt: den oppersten Godt wil het u recompenseren voor ons / als die wy gheen ghiften zouden kunnen gheven / die uwe deuchden ghelijckformich zouden zijn. Den Grave wilde haer alle beyde zeer veel meublen ende goederen wt den roof der Stadt schencken / maer de Dochter en wilde het niet accepteren / affirmerende dat de Gheburen siende alzulcke ghiften ende presenten / zouden meynen dat het den loon van haer verloren eere was / ende daer door zoude sy in een zeer groote schande komen / die sy meer dan de doot zoude vreesen. Ende verlof om te moghen ghaen verkreghen hebbende / namen oorlof van den Grave Sforcia, vertreckende alzoo na haer huys.

Van vele gheleerde Mannen zo vvel oude als moderne, die zeer miserabelicken storven.

Capittel XXVIII.

* Dese was een Koninck van Persen.

Ammianus Marcel. l.27

Themistocles den Atheniaen door de nijdicheyt van sijn Burgers ghebannen zijnde vertroc tot * Artaxerxes, van welcken ghedwonghen zijnde de oorloghe teghen sijn Vaderlant te voeren/ veranderde met sijnen goeden wille het leven inde doot / Stieren-bloet drinckende. Gallus den Poeet doodde hem-selven oock. Demosthenes den Atheniaen hebbende verkreghen den haet van Antipater een Successeur van Alexander de Groote/ vloodt in Calabria een Eylant inde Egeische Zee/ aldaer hy betrapt wierdt door de Bespieders van Antipater, ende de Penne inde hant nemende / ghelijck als oft hy eerst wilde aen hem schrijven / zuypte het fenijn daer uyt daeter door hem in besloten was. Plinius wert verbrant van het vyer des Berghs Ethna/ nu ghenaemt Montgibel / ghelijck oock van het selve Empedocles. Daer zijn vele gheleerde Mannen gheweest die zeer miserabelicken ghestorven zijn / onder de welcke Socrates mede is / die door het ghebodt des Magistraets van Athenen in de ghevanckenisse fenijn dronck/daer af hy stierf. Thales Milesius stierf van dorst / door de groote hitte der Sonnen/ alzoo hy de Gymnische Spelen aenschoude. Tenon wiert ghedoodt door het bevel van Phalaris den Tyran. Anaxarchus stierf door het ghebodt van Nicocreon door verscheyden tormenten / ende verwonnen zijnde door de pijnen/beet hy met de tanden syn eyghen tonghe af. Archimedes Philosooph ende excellent Mathematicus / wierdt ghedoodt door de Soldaten van Marcellus. Pythagoras wierdt door de Ciloniers levende verbrant / als Plutarchus zeght. Eenighe sustineren dat alzoo daer oorloghe verweckt was tusschen de Agrigentinen ende Syracusanen / Pythagoras ghetrocken zijnde tot hulpe der Agrigentinen / wierdt verslaghen met tzeventich van syne Discipulen in een boonen-veldt / door de Syracusanen. Anacharsis

Sebast. Fràc. in syn Cronijcke.

Laërti' lib. 1 cap. 12.

wierdt van den sijnen ghedoodt / om dat hy de Religie ende de Goden der Griecken in Scythien wilde inne-voeren. Diodorus Cronus een Dialecticus stierf van schaemte ende spijt / om dat hy niet konde solveren een questie die hem uyt jockernije door Stilbon voor-ghe-worpen was. Aristoteles na dat hy de gratie ende faveur van Alexander de Groote verloren hadde / niet kunnende de nature ende oorzake weten vanden Euripe die in Chalcidus is / dat is te zegghen / den vloedt der Zee die zeven mael in dach ende nacht op ende af vloeyt / tusschen Aulidus een haven van Beotien ende het Eylandt Euboa / veranderde door grooten rouwe ende droefheydt sijn leven in de doodt / om dat hy gheen suffisante redenen daer van en konde gheven: ende sommighe anders zegghen dat hy hem op de selfde plaetse inde Zee wierp. Den Calisthenes sijnen Discipel wierden de lippen / neus ende ooren afghesneden / ende doen tusschen twee muerern gheslooten zijnde / stierf van de sieckte die de Griecken Phtheiriasis ende de Latijnen Morbus pedicularis noemen. Den M. Tull. Ciceronis, wierdt het hooft afghehouwen / de handen afghesneden / ende de tonghe uytghetrocken. Den Poeet Terentius verdronck hem zelven uyt grooten rouwe / om dat hy hondert ende acht Comedien verloren hadde / die hy uyt het Griecksch van Menander in het Latijn overghezet hadde. Den Poeet Lucretius een minne dranck ghedroncken hebbende / gheraeckte in zulcke dullicheyt / dat hy hemzelven met sijn eyghen handen doodde. Seneca door sijnen Discipel den wreeden Nero ghedwonghen zijnde te verkiesen wat doot hy wilde sterven / liet hem de aderen sijns lichaems openen / ende met de voeten in het water stellen / ende door desen middel verloos hy alle sijn bloedt / eyndighende alzoo het leven. Averroes wierdt ghedoodt door een radt / t'welck men hem op de maghe stelde. Ioannes Duns toeghenaemt den Schot lesende in Enghelandt wierdt door eenen subijten oproer der Scholieren ghedoodt / met priemkens ghesteken met de welke / die men by ouders ghebruyckte om te schrijven op de houte Tafelkens / ofte op de schorssen van Boomen.

Plinius lib.7. cap.53.

Greg. Nazia. in sijn gebet teghens den Keyser Iulianum.

Rhodigin. lib.9. ca.36.

Volater. lib.21.

Maer

Maer indien ick beschrijven zoude het eynde van alle de oude gheleerde Mannen / ick zoude daer mede wel een gantsch Boeck vervullen. Waeromme zal ick dit Capittel eyndighen / alleenlick noch eenighe van de Moderne verhalende. Franciscus Petrarcha sterf zeer subijtelick. Domitius Calderinus storf van de peste. Den Conciliateur werdt na synen doot verbrandt / om dat men hem int leven het zelfde niet gedaen en hadde. Laurens Laurencianus Medecijn van Florencen worp hem zelfs in eenen put. Petrus Leon van Spoletta Medecijn ende Astrologus werter oock inne ghewor-pen door het bevel van Petrus de Medicis omme dat hy syn vader Laurens de Medicis hadde laten sterven/ teghen de hope die hy ghegheven hadde / dat in syn zieckte gheen perijckel des doodts gheleghen was / alzoo hy tzelfde (zoo hy zeyde) uit de Sterren voorzien hadde. Thomas Morus Cancelier van Enghelandt werdt tot Londen onthalst / omme dat hy Hendrick den Koninck van Enghelandt bestrafte over de scheydinghe ende verstootinghe synder huysvrouwe.

De doot va de verscheyden gheleerde mannen va onsen tydt.

Van eenen Dienaer van Cremona, die hem zelven liet duncken dat hy Paus vvas. Ende van eenen anderen die hem zelven te verstaen gaf dat hy Keyser vvas. Ende van meer andere die verscheyden specien van sotheyt in het hooft hadden.

Capittel XXIX.

De Medecijnen hebben een generale opinie dat er zeer veel specien van sotheden zijn. Inde voorleden jaren was tot Misa eenen Dienaer van Cremona, die hem zelven persuadeerde dat hy Paus was / ende hadde in syn kamer ghefourmeert het Consistorie der Cardinalen / Artsbisschoppen ende Bisschoppen/ ende eens op een tijdt dat hy verlof van syn Meester ghekreghen hadde / sloot hy hem zelfs in syn kamer/ zat op eenen Stoel ghelijck als den nieuwen Paus/ hy gaf syn voeten te kussen / ontfanghde Ambassadeurs/ maeckte Cardinalen / hy afveerdichde Bullen/ ende verkoos nieuwe Officiers vanden Apostolijcken

Stoel,

Stoel. Als hy nu gheeyndicht hadde dese syne eerweerdighe sotheydt ende wonderlicke gheneuchten voort te brenghen / zoo keerde hy weder tot syne ghewoonlicke diensten zonder eenich gheruchte te bedrijven. Den Heere Petrus des Vbaldinen, Edelman ende Ridder van de stadt van Vrba'n hadde eenen Palfrenier ofte Stal-knecht ghenaemt Triompho van Camarin / de welcke tot synen dienst komende bespraeck dat hy een ure des daeghs mochte hebben tot syn vermaecken ofte tijdtkortinghe / ende duerende de zelve / zoo sloot hy hem in syn kamer / inder voeghen dat aldaer niemandt zonder syn verlof en konde inkomen. Daer na spande hy langhs den muer een gordijne van swart lijnwaet / daer den Paus met alle de Cardinalen in gheschildert stont / ghelijck als wanneer sy het Consistorium hielden / met zeer veel Christen Koninghen / Princen / Heeren ende Capiteynen. Hy hem daer na de Personagie vanden Keyser makende ('twelck hy hem zelfs ghelooofde te zijn) hebbende een Kroone van pampier op thooft / ende een Scepter in de handt / zat hy neder / ende beghinnende in den persoone des Paus eenighe dinghen voor te stellen / aengaende den Staet der Christenen / dede een Oratie op deser manieren: Myne weerde Broeders ende Kinderen in Jesu Christo / het effect van onse vergaderinghe is / omme V. L. te vermanen / dat ghy malkanderen zoudet beminnen / uwe Onderdanen in aller Godtsalicheyt regeren / de wapenen neder te legghen / ende de oorlogen onder u lieden te cesseren / maer alleenlicken strijden voor de bescherminghe des Christelicken gheloofs / dat zo ghequelt ende gheaffligeert wert door dese ongheloobige ende rasende Turcken. Indien ghy niet een goede courage dese myne propositien niet aen en neemt / zult ghy eyndelick de gratie deses werelts ende de glorie der Hemelen verliesen / ende zult gaen tot de helsche Koninckrijcken daer ghy eeuwichlicken ghetormenteert zult zijn. Daeromme myn welghelucckighe kinderen / verstaet myne woorden met goeder affectien ende volcht mynen raedt. Hebbende Triompho dese ende meer andere woorden gezeyt indo

name des Paus/ spotwende eertwel zeer bitterlijck/ ghy antwoorde hy daer na indē name des Keysers/ waer af hy het habijt op den rugghe droegh: Heylighe Vader ghy zeght zeer wel/ ende het zoude goedt zijn datmen dede tghene uwe Heylicheyt voorstelt; maer wilt ghy datmen uwe persuasien ghelooue/ beghint eerst zelver ons goede exempelen te gheven/ ghelijck als een goet herder/ende indien ghy het niet en doet/ick zal zoo veel my aengaet/ myn Rijcke bezitten zonder eenighe vreese der Turcken/ oft der Hellen/ daer ic voorzeker weete dat het goet te woonen is: want my droomde desen voorleden nacht/ dat ick my zelven aldaer vondt met een groote ghenoechte ende plaisier des Gheestes. Ick speelde int Kaetspel met verscheyden Princen ende Baroenen/ daer na klom ick te paerde/ de snelste ende lustighste loopers dat in Sicilien/ Poullien/ Calabrien/ noch Iberien nopt desghelijcke ghevonden zijn: Eyndelick myn ghenuchte nemende ende krijghende met de alderschoonste ende lieffelickste Ionckvrouwen des werelts/ zach ick Lucifer, die de tanden et sijne grooten voet uyt den mont hadde staende/ uyt eē koninclijck Paleys komen/ omme te peerde te klimmen. Ende alzoo ick wilde henen loopen om hem met groote reverentie de Breydel-reepen te houden/ wert tot my gheroepen/ dat ick daer niet gaen en zoude/ want hy zoude my verslinden/ want hy zoude my verslinden/ ebenwel ginc ic noch by hem zonder eenighe vreese. Doen dede my desen goeden Here de meeste vrienschappe vande werelt/ zegghende tot my: Myn sone/ ghy zijt ons nu en te t'allen tijde zeer wel-ghekomen. Ende na dat hy te peerde ghe-klommen was/ reedt hy door sijn Koninckrijcke twelc met een oneyndelick ghetal van volck bewoont was. Daer na als ick van daer meynde te scheyden/ omme wat te gaen wandelen/ zo zeyde een edel Schilt knecht tot my/ Waer gaet ghy Christen Keyser/ ghy en hebt hier wel eten. Ick antwoorde hem/ Eetmen dan/ in dese plaetse? Men eet ende drinckt hier zeer vrolic ende fraeykens/ antwoordde hy. Na dien dan datmen hier goet cheer maeckt (zeyde ick doen) zoo en wil ick niet meer van hier scheyden/ zo dat hy den ghebaert van S. Antheunis.

nad ick

aldien dat-men hier triumpheert/ dat-men hier wapenweder speelt / ende dat-men hier een ghenoechlic leven leyt : Zoo verstaen ick dat alle de gheneuchten die ghy neemt int secreet oft uwe huysghenooten (heylighe Vader) meer dan alle andere menschen/met uwen kinderen de Cardinalen des H. Stoels/ my gheoorlooft ende toe-gelaten zijn. Triompho alle dese beuselen verhaelt hebbende / eenen blijden roep uytwerpende / ende een kleynen sprongh in de lucht doende / begon voort te spreken van groote ende wonderlicke feyten der wapenen ende des oorloochs / ende nemende een Ros kam in de hande / schermde daer mede voor de Koninghen/ Prinsen ende Heeren. Daer na zeyde hy in haren name de grootste kluchten ende spotternijen die het moghelic zoude zijn te bedencken. Ende ghelijck als hy achte dat de ure haest verloopen was / ghinck hy uyt de kamer de eene tijdt wat vroegher / ende de andere tijdt wat later / gaende dan wederomme de Paerden ros-kammen/het huys vegen/ ende zeer neerstelic alle de andere dinghen doende / die hem bevolen waren. Den Heere Peter niet konnende bedencken waer mede syn Stal-knecht dese ure employeerde/delibereerde de uytkomste daer af te zien/alzo dat hy hem op een tijdt verborghen hebbende by de kamer van Triompho zach hy alle dese tijdtkortinghe door een splete die inden muer van de kamer was: ende willende dat eenige van syn huysghezin dese gheneuchte mede deelachtich zouden zijn/ dede haer op dese plaetse komen daer sy alle het Bate-mentspel van desen Palfrenier zaghen / ende hoorden alle dese kortinghen die ic hier vooren verhaelt hebbe. Eyndelick als nu den Heere Peter zach dat syn knecht het spel haest zoude eyndighen / zeyde hy tot hem met luyder stemmen: Myn Triompho, ick verblijde my grootelicks in uwe vertroostinghe / ende van uwent weghen / dat ghy van eenen Stal knecht een Keyser der Christenen zijt ghewoorden. Ick bidde u dan dat zoo langhe als u de Fortuyne inde gheluckige hooghte van haer radt zal onderhouden / dat het u believe my altemets ghedachtich te zijn. Triompho hem hoorende roepen/ende ziende dat hy ontdeckt was / zoo verbaest als

als of hem den donder gheslaghen hadde / ende was alzoo door bedroeft dat hy terstont de gordijne van den muer afnemende / ende die toe-ghebouwen hebbende / verliet op dien zelven tijdt het huys zonder oorlof van synen Meester te nemen / zonder datmen opt heeft konnen vernemen op wat plaetse dat hy ghebleven was. Siet daer hoe dat de natuere van eenen Sot is te ghelooven dat hy wijs is. Waerom zal ick besluyten / dat in dese werelt gheen beter ruste en is dan hem met synen Staet te ghenoeghen / ghelijc als Triompho van Camarin dede / de welcke door imaginatie hem liet duncken dat hy Keyser was / ende het dede hem oock zoo vele of hy't oprechtelick ghewееst was. Trasilaus Axoneus verviel in zulc een vreemde sotticheyt / dat hy gheloofde dat alle de schepen die in de haven aenquamen hem toe behoorden: ende om deser oorzaken eer sy abborderden / zoo ghinck hy de zelve ontmoeten met een aenghesicht ende herte vol blijtschap ende vernoeginghe. Van ghelijcken oock als sy afvoeren omme haer reyse in het Oosten ofte in het Westen te doen / zoo gheleyde hy de zelve een wijltijdts met syn ghesichte / welcke vreemde humeuren bekent zijnde aen synen broeder Criton eerst nieuwelic met koopmanschappe uyt Sicilien aenghekomen zijnde / stelde hy hem onder de handen van eenighe gheleerde Medecijnen die hem ghenasen ende beroofden van dit groot contentement. Ende alzoo hem eenichsints wat van syne voorgaende dwaesheyt in memorie ghebleven was / swoer hy dickwils dat hy nimmermeer zoo blijdelicken en hadde gheleeft dan in den tijdt van syn sotheydt / de welcke gheduerende en hadde hy noyt eenighen rouwe oft droefheyt ghehadt. Daer is noch een ander ghewееst / welcke veel Ratten op voedende / die hem zeer veel troetelinghen bewesen / zeyde dat het allegader Leeuwen waren. Aristoteles vertelt dat in Abidos eenen Man was / de welcke beginnende sot te werden / ghinc in het Theatrum, t'zelve veel daghen continuerende / ende als daer als eenen die een Comedie wilde verhalen / bedreef hy alle de wercken die daer toe noodich waren. Eyndelic verginc hem dese dwaesheyt. Hy zegt daerenboven noch

Ælian. noemt hem Trasill' lib. 4. Athen. in het 12. Boeck in het leste Capittel.

* Theatrum was de plaetsen oft rondte ghebouwt daer men ghewoon was de Schouspele te speten.

noch / dat tot Caurnen eenen Waerdt was / de welcke door een maniere van sotheyt / snachts ging stelen / ende sdaeghs dede hy syn werc zoo't behoorde / zonder dat hy wist dat hy snachts op ghewerst was: en draegh nacht ende dach de Sleutel vande Herberge aen synen gordel hangende / zonder dat hy die oyt verloor / oft datse hem ontstolen wiert vande gene die veypoesden hem de selve door list t'ontrecken. Ende Plutarchus vertelt oock dat de Maechden van Milessen eens met alzulcke sotheyt bevanghen wierden / dat zonder eenich ontsach sy haer zelven allegader verhinghen / zonder datmen tot dese dullicheyt eenighe remedie konde vinden / noch dat de vermaningen ende tranen der Ouders / noch vertroostinghen der Vrienden daer toe eenichsins dienstelick konden zijn: totter tijt dat de Milessers inden Raedt vergadert zijnde / om van dese zake te beraetslaghen / zo is een zeer wijs Man onder hunlieden opgestaen / ende zeyde datmen een Wet moest maken / dat indien eenige van haer hunzelven meer verhingen / datmē die als dan gantsch naect zoude ontkleeden / ende daer na midden op de plaetse hanghen / om aldaer van eenen yeghelicken ghesien te werden. Desen raedt werdt by eenen yeghelicken gheapprobeert / ende de Wet ghepubliceert zijnde / heeft zulc een verbaertheyt onder dese Dochters ghebracht / dat de humeuren die in haer de begheerte van sterbē veroorzaecte / daer door t'eenemael ophieldē / meer vreese hebbende voor de oneere ende schande van voor de doodt ende pijnen / niet kunnende verdraghen een imaginatie van de oneere ende schaemte / die sy na haren doot noch zouden ontfanghen.

Plutarchus int Tractaet vāde deuchde deucke vadē der vrouwē.

Van eenighe Personen zoo wel Mannen als Vrouwen, die haerzelven willichlick ghedoodt hebben.

Capittel XXX.

IN de eerste eeuwen warender zeer veel Personen die haerzelven ghewillichlic doodeden; onder de welcke als Ælianus mentioneert is gheweest Hippo een Griecsche Vrouwe / de welcke vande Zee-roovers ghevanghen wesende / ende ghewaer werdende dat sy onder malkander beraetslaechdē om haer te onteerē / hielt de

Val. Maxim. lib. 6. cap. 1.

dese van hare kuysheydt in alzulcker waerden/ dat sy gheenen anderen wegh siende omme die te behouden/ sprangh uyt het Schip inde Zee / ende haer aldaer ver-drenckende/salveerde door dit middel hare reynicheyt.

Ælian. lib. 5 Strab. lib. 15 Valer. Maxi. lib. 1. cap. 8. Cic. de divinat. lib. 1. Arrian. lib. 7

Calan den Indiaenschen Sophist / eenen vande wyse Brachmanen/den Adieu gezeyt hebbende aen Alexander de Groote ende de Macedoniers / begheerende uyt dit leven te verscheyden / dede eenen hout-hoop bereyden van drooghe ende wel-rieckent hout / te weten/ van Cederen/ Cypressen/ Myrten/ ende Laurieren in eenen Borght van Babylonien / ende gheeroont zijnde met bladeren van Spaens-riet / klam op den hout-hoop/ ende leydde hem zelven daer op int langhe neder / de Sonne aenbiddende / ende syn aensicht bedeckt hebbende / ontstaken de Macedoniers het vyer: als hem het vyer nu omringhde / zoo en heeft hy evenwel hemzelven nimmermeer van syn plaetse beweeght: maer blijvende alzoo legghen zonder handen ofte voeten te verroeren/hemzelven op-offerende/gaf alzo den gheest. Hier af zeght-men dat Alexander verwondert zijnde van dees groote standtvasticheyt / ghezeydt heeft / dat Calan veel grooter vyanden verwonnen hadde/dan hy ghedaen had: Want hy en hadde maer alleenelicken ghestreden teghen Porus, Taxilus ende Darius: maer Calan teghen de Doot en den Arbeyt. Cicero * schrijft

* Lib. 1. de divinat.

dat als Calan henen ghingh na de doot / op den hout-hoop klimmende/gezeyt heeft: O schoone afscheydinge uyt dit leven / na dien (ghelijck het met Hercules ghescheidt is) dit sterffelick Lichaem sal verbrant zijn / de Ziele alsdan zal in het Licht gaen.] Cleombrotus van Ambracia ghelesen hebbende het Boeck Platonis van de onsterffelickheyt der Zielen / wierp hemzelven van eenen hooghen Muer in de Zee. Cato Vticensis hebbende mede het zelfde Boeck ghelesen / door-stack syn Lichaem met een Dagghe. Aristarchus Grammaticus van Alexandrië een Leermeester des Soons Ptolomei Philometor, sieck wesende aen de Water-sucht / liet hemzelven sterven by ghebreck van niet te willen eten.

Cicero int 1 der Tuscu-laensche vraghen.

Val. Maxim. tituil. de Iust.

Desghelijcx dede oock Eratosthenis Cyreneus een Discipel des Poeets Callimachi ende Bewaerder van de

Liberije

[illegible] des Conincx Ptolomei Phjladelphi. Charondas den Thebaen een Wet ghemaeckt hebbende dat niemandt inde vergaderinghe ghewapent zoude komen/ weert daer zelfs eens by ghevalle ghewapent inne ghevonden/ alzo hy wt het Legher was ghekomen zonder daer op te dencken. Ende na dat de ghene die by hem ghezeten was / hem indachtich maecte van syne voorsz Wet/ stac hy hemzelven met een pongiart in syn borst/ hoe wel hy syn faute lichtelick zoude kunnen bedeckt ende gedissimuleert hebben. Hannibal door Scipio verwonnen zijnde / salveerde hem by Prusias Koninck van Val.Maxim. lib.9. cap.2.
Bithynien/doch aen den zelven twijffelende/omme dat hy ghezien hadde dat Flaminius aldaer van den Romeynen in Ambassade ghezonden was / vergaf hem met syn eyghen vrijen wille. Mithridates de Jonge/die 56 jaren tegen de Romeynen oorloge gevoert hadde/ hebbende Asien geoccupeert/Opius ende Aquillius gevangen ghenomen/Rhodes beleghert/ ende Athenen ghewonnen door synen Luytenant Archelaus, eerstelick verwonnen zijnde door Lucullus, daer na door Pompeus, ende ten laetsten door Pharnacis synen zeer ondanckbaren sone/die van syns vaders zijde hem hadde begeven tot die van Pompeus, dranc fenijn/waer af hy niet konnende sterven / ter oorzaken van de remedien ende preservatijven daer mede hy te vooren gewapent was/ Aul. Gellius lib 17. c.16
doodde hem door hulpe van een Fransoysche Soldaet * Val. Maxi. lib.9. cap 2.
* Vitigea genaemt. Monyma van Milesien ende Vero- noemt hem Bitoccus.
nica van Chio / twee vrouwen van den voorzeyden Mithridates na dat sy door den Eunuche Bocchides verstaen hadden de miserabele fortuyne van haren Man/ hebben haer zelven mede ghedoodt. Monyma verhing haer om te worghen: mag alzo den strop om de swaerte des lasts brac/liet sy haer de kele affsnijdē door Bocchides: ende Veronica ter ander zijden dronck eenen vollen kop vergift. Statira ende Roxana Susters des zelven Mithridati die haren maechdom veertich jaren bewaert hadden/mede fenijn inslickende/ hebbē haren Broeder inde doot ghezelschap ghehouden. Decebalus Koninck van Dacien (ghelijck Dion Cassius verhaelt) door Trajanus verwonnen zijnde/heeft hemzelven met syn eyghen

handen ghedoot / om niet inde handen der Romeynen te vallen/niet teghenstaende wert syn hooft tot Romen ghebracht. Sardanapalus wierp hem zelven in het vyer. Lucretia de Romeynsche Vrouwe / een Licht der reynicheyt / ghescheent zijnde door den Tyran Tarquinius, Sone van Tarquinius Superb. doodde haer openbaerlic met een dagghe die sy in haer herte stack/ op dat het volc dese injurie ende leelicke mis daet zoude wreken / ende de heerschappye der Roomsche Coninghen wtroepen. Portia een Dochter Catonis verstaen hebbende de doodt van haren Man Bruto inde Philippische velden / alzoo men haer weygherde een sweert te gheven/ zoo slickte sy gloeyende kolen inne / waer na hare doodt korts ghevolcht is. Cleopatra de Coninginne van Egypten zijnde na den doot van Marc. Antonius ghevanghen in handen van Cæsar Augustus, liet haer dooden door de beten van een Serpent / ghelick den voornoemden Cæsar liet vertoonen door het Beelt dat tot Romen in de Triumphe omghedraghen wiert/tot een * Tropheum syner victorien. Neaerea ende Charmiona Dienstmaeghden van Cleopatra volchden zeer haest de ghewillighe doodt van haer Meesterse. Noch zeer veel andere groote Personagien hebben hun mede ghewillich ende ongheluckichlic ghedoot. Ende om dat de oorzaken te lanc zouden zijn te verhalen / zal ic maer alleenlic hare namē stellen/te weten/Dolabella, Licinius, Macerus, L. Sylla, C. Marius de Jonghe/ Fannius, Cepion, Nero, Ottho, Galerius, Adrianus, Florianus, Iulianus ende Diocletianus Keysers / Gordianus d'Oude/ Labeon, Marses, Papirius Romain. M. Loilius, Proculeus, Magnentius, Argobastus, Gumnilda huysvrouwe van Asmundas Coninc van Dacien oft Denemarcken/ Hadineus, Rolnon, ende Starcarterus Coninghen van Denemarcken/ Ecelinus de Tyran/ Petrus de Vineis Rechts-gheleerde van Capua ten tijde des Keysers Frederici II. eñ Galeasse Mantuaen welcke de ghewillichste ende sotterlicste van alle de voorghenoemde/ begaf hem inder doot/ ghelijs als Iovian. Pontanus beschrijft: want alzo hy tot Pavia hem verwinterde/ende dat hy boven maten amoureus wiert van een schoone

Valer. Maxi. lib. 4. cap. 6. & 7.

Titus Livius 1. Boeck in het tweede Decades.

* Tropheen zijn gedencteeckenē die tot yemants eere eñ victorie ghemaect ende omgedragen werden.

[illegible] Dochter/ om dat hy haer dicwils zeyde/ dat hy om Parente wille duysent dooden wilde lijden indien het moghelick was/ zo beval sy hem eens uit jockernije dat hy hem in de Riviere zoude werpen: twelcke hy dede/ ende verdronck alzo. Baiazet den Turckschen Keyser ghevangen werdende by de Frontieren van Armenien/ in eenen grooten slach ende batallie tusschen hem ende den grooten Tamburlan gheschiet zijnde/ wiert ghelept voor desen Koninck der Scythen / die hem in een ysere Vogel-kouwe dede besluyten / den zelven altijt met hem leydende/ hem voedende met de kruymelen die van syn tafel vielen/ ende met de stucken broot diemen hem als een Hont toewierp: eñ zo menichmael als hy te Paerde ofte op syn Koetse wilde klimmen/ dede hy hem uit de Koye brengen/ ende voor hem leyden/ ghebonden ende gheboeyt met groote goude Ketenen/ stelde hy de voeten op syn schouderen/ ende klam alzo te Paerde oft op de Koetse. Dit behoorde ons eenen spieghel der menschelicke ellendicheyt te zijn/ ende datmē hem nimmermeer en moet betrouwen op de grootheyt ofte rijckdommen deser Werelt/ considererende dat den ghenen die zo veel Volckeren verwonnen/ ende zo veel Steden t'onder-ghebracht had/ ten lesten noch ghevangen wiert van eenen die de Beesten oft t'Vee eertijts ghehoet had/ eyndighende syn ellendich leven in een ysere Koye als eenen Hont. Tamburlan nu wederom in Scythien ghekomen wesende/ zo hielt hy een magnifike Triumphe over de victorie die hy teghen den voornoemden Baiazet verkreghen hadde: ende hebbende doen oprechten een groote Feest-maeltijt met overvloedighe kostelickheyt/ alwaer gezeten warē alle de principaelste Vorsten ende Heeren van Scythien/ zo dede hy aldaer de Koye brenghen daer Baiazet in besloten was/ desghelijcks dede hy oock syn Vrouwe daer brengē/ die met hem ghevangen was/ aen wien desen onmenschelickē Barbare alle de kleederē van onder tot by dē navel liet afsnijdē/ alzoo dat hare schamelheyt ontdeckt was/ ende wilde dat sy in dese toerusting de spijse aende Gendē zoude brenghen. Den ellendigen Turckschen Prince siende syn Vrouwe zo oneerlicken ghetracteert/ wiert bovē maten

misttroostich: waerom̄e hy in ghedachte nam hem selven te dooden: maer alsoo hy gheen Instrumenten ofte eenighen middel en hadde om tselve int werck te konnen stellen, stiet hy met syn hooft zoo menichwerf aende tralien van dese ysere Kope, dat hy eyndelic syn ellendich ende ongheluckich leven gheeyndicht heeft.

Hoe profijtelic dat het den mensche is soberlic te leven. Ende dat alle de ghene die hier vijanden af zijn ghe-weest, oock vijandt van alle eere ende deucht zijn ghebleven.

Capittel XXXI.

HEt is zonder alle twijffel dat de Nature met weynich te vreden is, ende dat het ongheregheit eten oorzake is van zeer vele sieckten. Dat dit waer is, de ghene die het niet en wil ghelooven, die lese de oude Boecken der Medecijnen, waer inne hy zal vinden dat onse Ouders ende Voorzaten alzulcke Lief-hebbers der soberheyt zijn ghe-weest, dat sy des morghens alleenlick Broodt aten, ende des avonts Vleesch, zonder andere verscheyden soorten van Spijsen, gelijckerwijs men nu ter tijdt doet, met groot ghetal van Sausen, het een Gherechte op het ander, niet noch een Leste-gherecht daer by, ter wijlen dese voordieningen dueren Ab ovo ad mala, blijftmen ten minsten twee uren aende Tafel zitten: dit is de oorzake daerom̄e dat de Ouders die van dese opghebiasenheyt niet en wisten, zoo langhe leefden, bevrijt zijnde door zoo vele monstreuse sieckten. Ende om gheen andere redenen en hebben de Romeynen, Arcadiers ende Portuguesen zoo langhe zonder Medecijns ghe-weest, dan om̄e haer van alle dese ongheballicheden door haer sober leven te bevrijden. De grootste wellusten die de Spartanen in haren lijf-tocht hadden, was een zekere Pappe ofte swerte Potragie, ghelijc als ghesmolten Peck, ende om tzelve te bereyden, en hadden sy geen dry stuyvers van doen. De Persianen zijnde zeer ghereghelde Mannen, en voeghden tot het Broot gheen andere Spijse dan een weynich Vet. Artaxerxes den Broeder Cyri door syn vyanden inde vluchte ghedreven zijnde, begaf hem tot

hye eyghe

[illegible] spijse te eten met Gersten-broot/ heeft groot [illegible] soo langhe verroeft te hebben sulck een soet ende smakelick leven te bezoecken. Ptolomeus treckende door Egypten/ alsoo hem sijn volck niet en hadde konnen volghen/ende hy grooten hongher hebbende/ begaf hem in het huysken van eenë Boer ende armen Landtman/de welcke hem te eten ghevende een stuck Roggen-broot/ desen grooten Koninck swoer/ dat hy nimmermeer beter Spijse ghesmaeckt hadde/ ende [illegible] daerna in [illegible] alle de kostelicke [illegible] soorten van Broot/ die hy voortijts ghebruyckt hadde. Den Heere Antonio de Ora Spangiaert/ by hem ten eten hebbende een zeer oudt man/ die den ouderdom van hondert jaren al ghepasseert was/ ende die zeer hoffelic [illegible] / ghelijck hy ghewoonlick was te doen alle den ghenen die met hem aten/ soo seyde hem de goede Man: Signor, Indien ick in mijn joncheyt een alsulcke tafel [illegible] waer als de uwe is/ ghelooft voorseker dat ic tot desen ouderdom niet en soude ghekomen zijn/ die ick van weghen mijn soberlick leven door Gods gratie verkreghen hebbe. Daer en is dan gheen twijffel aen ofte de soberheyt is de oorsake die ons in dese werelt langer doet leven/ ende in ghesontheyt onderhoudt. Ende weer-en-teghen die dat misprezen hebben/ en zijn niet [illegible] ghecomen/ende zijn oock [illegible] ghebleven van alle eeten ende drincken: ghelijck daer zijn Caligula, Claudius, Heliogabalus, Vitellius, Verus, Tiberius, Maximinus ende ontallijcke andere. Ter ander zijden siet ghy de Liefhebbers der soberheyt boven alle Goddelicke Keyseren/ ghelijc als zijn Augustus, Alexander Severus, Paulus Aemilius, Epaminondas, Marc. Curius ende ontallijcke andere/ maer of het verhael al te langh soude zijn.

Hoe dat Roderick den lesten Koninck van Spaignen wt den Koninckliicken stamme der Gotthen, door syn incontinentie beyde het Konincrijcks ende syn leven verloren heeft.

Capittel. XXXII.

In het Jaer onses Heeren 747 regeerde eenen Koninck in Spaignen ghenaemt Roderick, de welcke ter levendich int herte gheraeckt wesende door de pijlen vanden kleynen Godt ende blinden Schutter/ wierde boven maten zeer ghepassioneert met de liefde van de Dochter van Iuliaen Grave van Cantabrie/ ende voorgaende door een brandende begeerlickheyt te plucken de vruchten syner affectien/ beproefde met alle middelen om tot het ghebruyck ende besittinghe te komen: maer alzo de eerbare eñ zuyvere contenantien vande Infante ende de tegenwoordicheyt des Vaders/ hem contrarie schenen te zijn/ om synen ongeregelden appetijt te blusschen/ zant hy Iuliaen in Ambassade in Vranckrijc: ende alsdoen de Dochter verkrachtende deder synen wille mede. Iuliaen weder in Spaignen ghekomen zijnde/ verstont in het langhe alle de schendinghe begaen aen syn Dochter/ door de klachte die sy zelver hem daer over dede/ ende hem veynsende by den Koninck als of hy daer af niet en wist/ heeft eenighe daghen op syne tanden ghebeten ende synen haet binnen ghehouden/ ondertusschen bedenckende op wat maniere hy hem daer over zoude wreken. Eñ na dat hy syn gramschap ghenoech herknaut hadde/ vertroc hy in Afriken in de Stadt Lepte/ tot Muzza den Gouverneur van Africa/ dien hy van woort tot woort verhaelde alle de injurien die den Koninc Roderic hem aenghedaen hadde/ ende omme daer af verbeteringhe te hebben/ zeyde hy/ was hy by hem ghekomen/ zo wel om syn hulpe te verkrijghen/ als om hem aen te bieden een zeer schoon/ groot ende machtich Rijcke/ dat hy in syne ghehoorsaemheyt zoude vercrijgen: ende dat den tijt nu ghekomen was omme alle de Arabiers te wreken die in de voorleden jaren door den Koninck Bamda ende syne veit-legheers ghedoodt waren/ hem verzekerende dat hy door de grootste partije van de Spaensche Heeren zoude ghefavoriseert werden/ hebbende zeer veel Vrienden ende Ouders die altijt bereyt zouden zijn hem in dese entreprinse te helpen/ om dat den Koninck doodtlicken ghehaet wiert/ ter oorzake vande wreetheyt ende het ghewelt dat hy daghelicx aen den synen oeffende. Muzza

L'Espine int de Rust des ghemoedts/ int 5. Boec/ pag. 365.

[illegible] den Grave alzoo hooren spreken / zondt hem tot den Koninc Vlit, residerende op dien tijt in Arabien/ de welcke de voorstellinghen van den Grave Iuliaen ghehoort hebbende / vaerdichde hem weder af met Brieven aen Muzza, hem door de zelve bevelende dat hy in dese zake alle hulpe ende faveur voor den Grave zoude ghereedt maecken. Muzza dese Brieven ontfanghen hebbende/ghaf den Grave hondert Paerden/ ende vier hondert Voetknechten mede / onder het beleydt van eenen kloecken Capiteyn ghenaemt Tariffe, de welcke passerende de Zee met syn volck / in Spaignien aenquam: ende op dat sy te zekerder mochten de vyanden verdriet ende quellinghe aendoen / zoo stichte syn volck aldaer eene Stadt / die sy Tariffa noemden/ na den name van haren Capiteyn. Iuliaen aen syne Vrienden ende Bondtghenooten hebbende doen verstaen de oorzaecke syner komste / ende de begheerte die hy hadde omme restitutie te hebben vanden overlast hem by den Koninck aenghedaen. Als doen zeer veel syn partye nemende / verbonden haer mette Arabiers/ door-loopende ende verwoestende alle de Contreye van Algezere / daer den voornoemden Iuliaen eertijdts van weghen den Koninck Gouverneur ghewesst hadde. De Arabiers in Africken siende den grooten voortghangh die den Grave met een goede meyninghe ende zonder eenich bedrogh ghebruyckte / zonden hem noch twaelf duysent Paerden / ende een zeer groot ghetal van Voetknechten / het welcke een oorzaecke was dat den Koninck Roderick teghens haer uyt-ghesonden heeft synen Cousijn Don Igaico met een groote Heyrkracht / de welcke zeer dickmaels (met een quaedt succes) teghens de Mooren strijdende / verloor eyndelick syn leven / ende alle syn volck wierdt in stucken ghehouwen. Waeromme de Mooren dese hinderenisse haer benomen zijnde / door liepen ende beroofden een groot deel van Spaignien.

Om deser oorzaecken wille richte Roderick noch een veel grooter Heir-legher op als den eersten ghewesst was / ende hy zelver met de Mooren ter handt ghekomen zijnde/verhief hem zulck eenen verschrickelicken

ende vreesselicken grooten strijdt / dat de selve acht daghen achter malkanderen gheduert heeft. Want alleenlick des nachts vertrock men inde Bolwercken. Maer twee sonen van wijlen den Koninck Vitizat die den broeder van Roderick ghedoot ende t'Koninckrijcke van hem gheusurpeert hadde / de selve haer verlieserende waren oorzake dat de Mooren Verwinners bleven. Ende Roderick, hoewel hy hem zeer vromelick drouch/ende met synen persoon onghelooffelicke feyten bedreef / werdt evenwel verwonnen ende ghedoot / ende alle synen aenhanck verdaen ende omghebracht. Desen slach gheschiede op eenen Sondach den vijfden Julij inden dagheraet als de Sonne opghinck / in het Jaer onses Salichmakers 750. niet verre van Xeres by de Reviere Bedalack. Dese historie leert den Princen / dat eer sy yemandt ongheluck ofte overlast willen doen / sy haer wel behooren te bedencken/ende consideceren wat quade dat aldaer zoude moghen af komen.

Van Sarque die zeer listelick bedroghen heeft Stiradus een zeer edelen Jonghelinck, ende dede hem zeer vvreedelick dooden.

Capitel XXXIII.

Æneas Sylv. in syne Historie van Bohemen int 8. Cap.

Onder de Jonckvrouwen van Valaska wasser eene ghenaemt Sarque zeer schoon van aenghesichte ende van lichame / maer verzien met eenen Gheest vol boosheyt ende bereydt om alle quaet te doen: dese in haer zelven imaginerende omme haer te wreken over een Boheemschen Ridder ghenaemt Stiradus, een edel Jongelinc/die Valaska en hare Ghezellinnen altijt zeer vervolcht heeft / alzoo dat sy gheen grooter vyant dan hem en hadde/waerom datse besloot hem te bedrappen op de manier die ghy hooren zult. Sy liet haer zelfs door de andere Vrouwen met handen ende voeten aen eenen grooten boom binden staende in een dicke Bosschage/

ende

ende liet hy haer neder-legghen den Jacht-hoorn/ende een Waerkom vol van een druppende soetigheyt ghenaemt Medon. Aldus vast ghebonden zijnde/ ghinck haer al desen hoop oorloochsche Vrouwen in het dichste van het Bosch verberghen uit den ghetrapten wech/ doch niet verre van dese plaetse. Siuadus hadde voor een maniere dat hy dickwils in dit Bosch ghinc jaghen/ ende alzoo hy op eenen dach daer in ghekomen was met syn volck ende zeer veel Honden/ altijdt wonder gaende/ zach dese Jonckvrouwe aen den boom ghebonden/ ende met compassie beweeght zijnde stont hy stille/haer vraghende waeromme ende door wie dat sy aldaer ghestelt was. Tot wien Sarque gheantwoort heeft/ Ick gheloove myn Edelman/dat ghy ghenoech verzekert zijt van de boosheden die alhier door Valaska in dese Contreyen bedreven werden/ terwijle sy de macht ende het Koninckrijcke haer toe-eyghende. Ick onbedachte hebbe mede van hare factie ghewe(e)st/ ende een tijdt langh hare dwaesheyt ghevolght. Ick hebbe ghedwaelt/ twelck ick bekenne/ maer int eynde berouw over myne faute krijghende/ besloot ick zoo een onrechtvaerdighe Meesterse te verlaten: ende alzoo ick een Ghezellinne in myne vlucht zochte/ werd ick verraden ende ghevanghen/ ende alhier ghebracht/ alwaer de Moorderesse besloten hadde my te kastijden: maer alzoo sy allegader rontomme my stonden/ ende my op die maniere die ghy hier siet ghebonden hadden/ zoo hoorden sy uwe Honden bassen/ ende de Paerden briesschen: het welcke haer terstondt dede de vlucht nemen/my alhier latende. Na dien dan dat u de Fortuyne hier zoo wel door my te pas ghebracht heeft/ ick bidde u moedich Heere/ by uwen Edeldom/ dat het u believe medelijden met my katijvighe ende ongheluckighe te hebben. Ontbindt my/ bidde ick u/ ende leydt my elders: ende zoo de grootheyt van myn sonde niet waerdich en is dat ick van u zoo veel goets mach verwerven/ dat het uwe Godtvruchticheyt van doe/ ofte door-steeckt my door ende weder met uwen Sweyn-spriet/ ende doet my veel eer sterven/ dan dat ghy my in dit groot torment laet leven: want ghy en

[illegible] niet van verre van hier ghegaen zijn / oft alle dese boosende Vrouwen zullen terstondt wederom komen/ my bespringhende als Serpenten om mijn vleesch te verslinden/ ende my te voren quelen door de verscheydenheyt der pijnen. Stiradus eensdeels beweecht zijnde met compassie door de tranen die de Jonckvrouwe uit hare ooghen dede vloeyen / ende ten anderen door hare schoonheydt verwonnen zijnde/ klom van sijn Peerdt/ brack de touwen aen stucken daer mede sy aen den boom ghebonden was / ende haer met zoete woorden vertroostende / vraeghde wat den Jacht-hoorn ende het vaetken bedudde. Sy antwoorde al klaghende: Mijn Heere / dat dese Toovenaressen dit Vaetken bereydt hadden / omme my te langher door dese vochtichheyt te doen leven/ ten eynde sy my te meer mochten tormenteeren / maer Godt zij ghelooft dat ghy alhier tot mijner goeder uren aen-ghekomen zijt. Ick mach nu wel in alle sekerheydt ende sonder vreese drincken. Dit ghezeyt hebbende/stelde sy het Vaetken aen haren mondt ende dronck daer uit/daer na gaf sy de reste aen Stiradus om uit te drincken/ de welcke omme hem ghe-affectioneert ende ghehoorsaem tot de Jonckvrouwe te toonen/ dronck zeer gheerne van desen bedrieghelijcken dranck : ter eener zijden alsoo hy dorst hadde/ ende ten anderen om dat desen dranck zeer goet van smaeck was/ende ghemaeckt van wit meel/ op de maniere der Bohemers. Maer alsoo hy ghezondt was door de Vrouwen / soo zeer was hy daerenteghen de Mannen schadelick. Want Sarque wesende bynaer soo groote Tooveresse als haer Meesteresse was / hadde den zelven door haer kruyden ende besweeringhen alsoo betovert / dat hy allenghskens de sinnen ende het verstandt van Stiradus berooft heeft. Dese valsche Vrouwe hem als nu ziende komen in den staet daer inne sy ghewenscht hadde hem te brenghen / nam den Hoorn / zegghende tot hem : Dese wouden sy noch na mijnen doot aen mijn hals hanghen / tot een merckteecken aen den ghenen die hier souden voorby passeeren dat ick een Jagheresse ghewee st was. Nu wil ick die noch tot haren spijt blasen/op dat sy moghen hooren dat ick

noch

noch int leven ben: ende den Hoorn aen haren mont settende / blies aldaer op met alzulcken ghewelt dat sy het gheluyt de Lucht ende t'gantsche Bosch door dede klincken. Ziet daer terstondt Valaska met een Esquadron ghewapende Vrouwen voor-komen / de welcke zeer furieuselick ghinghen dooden alle de ghene die desen jonghen Edelman ghezelschap ghehouden hebben / ende sijnen Persoon nemende ende hem bindende / marcheerden alzoo in goeder ordinantien met den ongheluckighen Stiradus tot voor de Sterckte van Vissegrade / aldaer sy voor het aenghesicht van Primislaus Hertogh van Bohemen / ende in het ghesichte van alle het volck dat op de mueren was / hem ghedoot hebben door de tormenten van het radt / een straffe die by de Bohemers boven alle andere de schandelickste gheacht was. Alzulcks was het eynde van desen edelen / vromen / jonghen ende rijcken Stiradus, verwonnen zijnde door de tranen / smeeckinghen / ende honichzoete woorden van eene ongheetrouwe ende wreede Jonckvrouwe.

Eynde van het tvveede Boeck der verscheyden Lessen Antonij du Verdier.

HET

HET DERDE BOECK

Der verscheyden Lessen Antonij du Verdier:

Vervolghende die van Pieter Messie.

Van verscheyden doorluchtighe ende excellente Mannen, de vvelcke de regieringhe der Republijcke verlatende, haer begheven hebben tot het eensaem ende stille leven.

Capittel I.

EEn van de * Cathons ghekomen zijnde tot den ouderdom van acht-en tseventich jaren/ verliet de ghemeyne regieringhe ende arbeyt van de Republike der Romeynen/ende ghing de resterende tijt sijns levens woonen by Napels in een Dorp als doen Picenum ghenaemt/ende nu ter tijt Pozzuolo/ hem onderhoudende in sijn affairen/ ende hem voedende van het inkomen dat sijn Landen ende Erven hem inbrachten. Wesende alzo de goeden Catho in een sijn kleyn huysken ende van de anderen afghescheyden/ somtijds in sijne Boecken door-siende/ ende op een ander tijt den Wijngaert snoeyende/ zo schreven sijn Ghebueren met houtkool op sijn Deure dese navolgende woorden: O Catho hoe gheluckich zijt ghy/ na dien dat ghy alleen weet boven alle andere hoe men in dese Werelt moet leven.] Lucullus Burghemeester ende Capiteyn der Romeynen/ bleef in de oorloghe teghen de Parthen zesthien jaren achter malkanderen/ welcken tijt duerende verkreegh hy zeer veel eere voor Romen/ veel Provintien voor de Republike/ groote vermaertheydt voor hemselven/ ende zeer veel rijcdommen voor sijn Huys: dese na sijn wederkomste wt Asia tot Romen/ vindende de Ghemeyne-sake vol partijdichevt ende verdeylingen door

* Dit en is Catho den Burgemeester niet/ welcke liet hem altijt in Gemeyne zake gebruycken: noch het en is Catho Vticensis niet/ die hemzelven gedoot heeft: maer t'moet van Marc. Portius Cathone zijn/ de Neve van den grooten Catho, ende dese heeft gebloeyt ten tijde Iulij Caesaris.

den

den twist tusschen Marius ende Sylla, besloot hy hem-selven Romen te verlaten/ het welck hy oock int werck stelde / ende dede eenighe plaetsen bouwen met groote pompeusheydt ende zeer kostelicke manifacture ofte bouwinghe / ligghende by Napels langs den zee-kant henen/ende wert nu hedensdaeghs ghenaemt Castello di Lupo, op welcke hy woonde den tijdt van achthien jaren/ vervult met alle gemaechten/in groote ruste/ende van alle arbeyt ende quellinghe bevrijt zijnde/ ende dat gheduerende tot het eynde sijns levens. Diocletianus na dat hy achthien jaren Romen gheregeert hadde/ ende tot een grooten ouderdom ghekomen zijnde / renunceerde het Keyserrijc/ende vertrock in Nicomedien/ tot gheen andere meyninghe/ dan om int particulier in sijn huys te leven / ende aldaer in vrede ende ruste de reste sijns levens te verslijten. Ende quam dadelicken te Salones de plaetse van sijn gheboorte / ghedreven zijnde (zo ick meyne) door de natuerelicke liefde die een yeghelick ghemeynelick tot sijn Vaderlandt draeght/ hem aldaer gheneerende met de landt-bouwerije den tijdt van thien jaren. Ende twee jaren na dat hy het Keyserrijck verlaten hadde/zonden de Romeynen eenighe notabele Ambassadeurs/ om hem te bidden dat het hem wilde believen wederom tot Romen te keeren; ende by hem komende vonden sy hem in een kleyn Hofken van sijn huys Lattuwe wiedende/ ende andere kruyden snijdende. Na dat hy nu haer Legatie verstaen hadde/ heeft hy haer aldus gheantwoordt / Myn Vrienden / en dunct het u niet beter ende veel eerlicker te zijn dat den ghenen die dese Lattuwe gheplant ende ghespit heeft/ de selve in vrede ende ruste in sijn huys ete/dan dat hy die verlatende weder-keere tot de onenicheden ende oproeren van Romen? Ick hebbe al gheproeft wat dat regieren is/ ende wat hulpe ende proffijt het is den Acker te graven ende dien te bearbeyden: laet my dan (ick bidde u) blijven by myn eensaemheyt / aldaer ick liever hebbe myn leven te onderhouden door den arbeyt myner handen / dan het Roomsche Rijck onder myn ghebiedt te hebben.] Met dese antwoorde waren de Ambassadeurs ghedwonghen wederom te keeren.

Ende

Ende ooc als Diocletianus daer na op een ander tijdt hem gheexcuseert hadde te komen op de Bruyloften van Constantius, waer toe hem Constantinus ende Licinius ghenoodicht hadden te komen / zegghende dat hy alreede out ende grijs was: ende dat de zelve Keysers hem wederom ontboden hadden door brieven vol van dreyghementen/ dat alle syn excusen aengaende dese zake hy haer van gheener weerden en waren: hy beghinnende quaet vermoeden te krijghen dat sy hem schandelicken zouden doen sterven/ omme dat hy hulpe ende faveur aen Maxentius ende Maximinus bewesen hadde/ zoo dronck hy fenijn/ waer af hy sterf tzeventich jaer out zijnde. Doris Athenisen/ hebbende met groote gherechtichheyt ende justitie syn Republijcke den tijdt van zes-en-dertich jaren gheregeert / zijnde ondt ghe-worden ende verzadicht vande ghemeyne handelinghen verliet Athenen / gaende in een Landthuys ofte Hoeve dat hy in een Dorp had staende / aldaer hy le-sende by nacht in syn Boecken/ ende by daghe het lant bouwende / noch vijfthien jaer gheleeft heeft. Ende boven de poorte van syn huys waren dusdanighe woorden gheschreven: Adieu/ o hope! ende fortuna/ nadien ick de waerachtighe haven van alle ruste ende verghenoeginghe ghevonden hebbe.] Scipio den Africaen was een van de beste ende valeertste Capiteynen die Roomen oyt ghehadt heeft. Want in alle den tijdt van zeventwintich jarë dat hy de oorloge continueerde in Hispania / Africa ende in Asia / en heeft hy nimmermeer eenich oneerlickë dinck ghedaen / noch en verloor oyt eenighen strijdt / noch en failleerde nimmermeer om yeghelick recht ende Justitie te doen. Hy heeft Africa t'onder-ghebracht / Carthago gheruïneert / Hanibal verwonnen / Numantia verdestrueert / ende Romen wederom herstelt / het welcke na den slach van * Cannas bynaer altijdt verlaten was ghewreest. Even-wel in hat twee-en-vijftichste jaer syns ouderdoms/ scheydende uit Roomen / vertrock in een kleyn huysken syn erf-goedt zijnde / ligghende tusschen Pozzuolo ende Capua , ende en wilde noyt wederom keeren om Romen te bezien. Alle dese excelente Persoonagien die wy verhaelt

* Dit was gelijck eenen gewelldighen groote slach ende neder-lage der Romeynen/ dat Hannibal 3 mate gouden Ringhen af-treckt vande handen der Romeynsche verslaghen Ridders/ die hy na Carthago gezonden heeft/ en bracht zulck een schrick ende vreese binnen Romen dat bynaer een yegelick daer uyt zoude ghevlucht hebben / en hadde het Scipio niet belet.

[illegible] ghebben / ende noch om alle andere verstervinghe de Coninckrijcken / Borghemeesterschappen / Weerdicheden / Regeeringhen / Steden / Palaysen / Gunsten / Haven ende Rijck [illegible] / ten eynde dat sy vredelick souden moghen leven / ende men kan niet zegghen dat eenighe van henlieden hun Vaderlandt verlaten heeft / omme dat hy infaem / arm ofte ghebannen was / maer zijnde alleenlick beweecht door reyne ende oprechte goetheydt / ende naer haren wijsen ende eyghenen wille / omme te bequamer ende met beter ghelegheutheydt haer leven in alle vredelicheydt te stellen / eer dat den doot hun soude moghen over-vallen.

Van verscheyden Putten, Poelen, Marassen ende Fonteynen, vvaer af de vvateren vvonderlicke eyghenschappen hebben.

Capittel 11.

In de Provintie van Morea voortijts Achaya ghenaemt / in de Stadt van Messina / de welcke door de Messinianen ghesticht is is / was eenen Put / waer af het water vermenght zijnde met peck ofte terre een zeer [illegible] salve maeckte / ende van excellenten goeden reuck de welcke sy Cizicena noemden. By de oude Stadt van Joppe in Palestina was een Reviere waer af de baren [illegible] waren : ende de Fonteyne [illegible] in Lesbos bracht swart water voort. Herodotus beschrijft van twee Fonteynen / de eene van [illegible] [illegible] wette velden by een Stadt ghenaemt [illegible] / het water van de selve smaeckte op den ghenen die het proefde als melck / ende de andere die hem [illegible] in de Reviere Hippanis was zeer bitter van smaeck. By Lerna (ghelijck de Argivers zegghen) is een zeer diep Marasch / het welck niet meer dan [illegible] ofte [illegible] in den omganck en begrijpt / waer af men nimmermeer den grondt heeft konnen vinden / hoe wel den Keyser Nero selve wilde beproeven / [illegible] daer in werpen een koorde van een zeer wonderlicke lenghte / aen het eynde der selver zijnde een grooten klomp loot vast ghemaeckt : maer door [illegible] [illegible] middelen en heeft-men ope-

den grondt kunnen vinden oft bekomen: ende niet-teghen-
dat het water zo lieffelick om aensien is / dat het een ye-
ghelick verweckt hem-zelven daer in te werpen om te
swemmen ende te baden; nochtans dat zoo wie daer
Int 7 boeck cap. 24. inne gaet die verdrenckt zeer subitelick. Iosephus in syn
Historie vande Oorloghe der Joden / beschrijvende de
ghelegentheyt van de Stercte van Macheron / zeght
dat in een valleye daer na by zijnde / uit een gracht die
die niet zeer diep is ende met eenen steen ghedeckt / twee
wateren haren oorspronck hebben als door twee mamme-
kens oft uitsteeckende monden / ende een weynich van
malkanderen staende / waer af het eene zeer koudt ende
het andere zeer werm is / ende dese twee vergaderen hen
daer na / het welcke zulck een ghetempert water cau-
seert / dat het een zeer aenghenaem Badt maeckt / be-
quaem om verscheyden soorten van sieckten te ghe-
nesen / ende principalic dient het om de zenuwen te ver-
stercken. Tusschen Raphanea ende Arcea Steden lig-
ghende in Syria is een Fonteyne / de welcke syn bedde
ofte canael den tijdt van zes daghen heel drooghe laet /
ghelijck als oft d'aerde al het water verslonden hadde /
ende den zevenden dach ghekomen zijnde / zoo vervult
hy de gantsche canael / ende vloeyt zeer overvloedelick
den heelen dach / ende na den avont verdrooght hy we-
derom uit / blijvende in alzulcken staet tot den anderen
zevenden dach. Dit is de oorzake waerom de In-
woonders des Landts de zelve Sabbathicus noemen.
Lib. 5. Pausanias beschrijft dat in Arcadien uit den Bergh La-
pithus een riviere ghenaemt Anigrus synen oorspronck
neemt / vloeyende door het Samische Rijcke / en werpt
hem in de Zee / de welcke van eene zoo onaenghename
smaeck was / dat daer inne gheen Visschen noch eenige
Ghedierten hoe datse zouden moghen zijn ghevonden
werden. Daer na voeght hy hem tot een andere riviere
ghenaemt Acidante / ende aldaer gewaeren hen de Vis-
schen / maer sy en hebben gheenen smaeck / niet teghen-
staende dat de zelve riviere Acidant op andere plaetsen
eyne ontallicke menichte van goede Visschen voort-
brenghe. Int Promontorium oft uiterste eynde van
Tenare in Laconien een lantschap vã Peloponnesus,

was een Fonteyne / de welcke dickwijls vertoonde aen die ghene die daer inne zagen / Havenen ende Schepen. Maer het wonder van dit water cesseerde / ghelijck men zeghe / omme dat een Vrouwe haren Rock die besmet was / daer inne ghewasschen hadde : een zake die zeer superstitieus ende spottelick is. De Sythoniers een volc van Thracien / hebben een Riviere genaemt Pont / waer inne een soorte van Key steenen ghevonden wert / de welcke branden ghelijck als oft het hout was / ende als men daer op blaest gaet de vlamme uit / ende wanneer men de zelve weder int water werpt / zo ontsteken sy hen wederom ende gheven een klare vlamme / maer van zulck eenen boosen reuck / dat het de Serpenten ende alle de Slanghen die daer rondtomme woonen doet vlieden. Het is byna een ongheloofelicke zake het ghene dat Aristoteles schrijft van een Fonteyne ghenaemt Falisca in Cilicien / die niet zeer groot van begrijp en is / maer zeer overvloedich van water / het welcke zeer hooch opspringht / ende wast zomtijts meer als vier cubiten hoogh / alzoo dat de ghene die hier af d'oorzaecke niet en weet / groote vreese heeft dat sy het Landt zal verdrencken : maer sy is van alzulcker nature / dat waer het water neder-valt / daer blijft het sichtelicken stille staen. Men hadde oock voor eene ghewoonte / dat men de eeden op dit voorzeyde water bevestichde ; het welcke in dusdanigher manieren ghedaen wierdt : De ghene die eenighe zaecke wilde bevestighen die hem onder eede af-ghenomen wierdt / ging tot dese Fonteyne ende indien eenighe beschreven tafelkens die sy in tzelve water worpen boven dreven [illegible] ende [illegible] ende sincken sy te gronde [illegible] / zo was hy valsch : ende als van den ghenen die [illegible] wierdt [illegible] / wierdt zeer [illegible] door een [illegible] / twelck hem [illegible] Ende de Priesters die den last hadden van dese Fonteyne te bewaren / en lieten niemandt [illegible] zonder eerst [illegible] [illegible] [illegible] Ruffus Ephesius

zeer excellent Medecijn / zeght in syne Commentarien die hy gheschreven heeft vande wonderen des waters/ dat by de Sauromates een marasch is / waer over ghéenen vogel en vlieght die daer niet in en valt. Ende in Meden is een ander water van de vlachept des waters zo vergifticht is/met ic en weet niet wat fenijn/dat zo wie daer af drinct/ofte hem daer inne badet/hy ontsteeckt zeer subijtelick ende verbrant. In Egypten is een Fonteyne van alzulcker kracht/ dat zo wie van het water drinckt/die wort kael. In Arcadien is een ander Fonteyne ghenaemt Clotoire/ de welcke den genen die daer af drinckt/ niet alleenlick voor altoos en doet verliesen den lust ende appetijt tot den wijn / maer oock en mach hy in gheener manieren hoe het zij de zelbe verdraghen noch niet riecken. Hineus Naucratites vertelt dat int Eylandt van Tenos een Fonteyne is/ waer af het water zulcke proprietept heeft/ dat in wat manieren men tzelve by den wijn gietet / zoo en wil het hem daer mede niet vermenghen / maer blijft daer boven op legghen/gelijc oft olye was. Indien nu yemant meer van de differentien en eyghenschappen der wateren begeert te weten/ die lese Atheneus in syn 2. Boeck int 2. Cap.

Van de ongheluckighe liefde van Straton ende Aristoclia. Item van Achamas een Sone Thesei, ende van syn ellendighe doot.

Capittel III.

In de stadt Astartus in Beotië was een zeer schoone/ jonge/edele/ende rijcke Dochter genaemt Aristoclia, van welcke twee Jongelingen zeer amoureus waren/ den eenen was ghenaemt Straton een Orchomeniaen/ ende den anderen Calisthenes Aliartes: een yegelic van dese twee begeerdese ten houwelic te hebben: eyndelick wiert sy Calisthenes gheaccordeert/als zijnde van haer lant ende bloetverwantschap/en haer best aengenaem. Den dach der Bruyloften nakende/ zo hebben de Ouders van Aristoclia tot dese solemnele Feeste Straton mede ghenoodicht: alzo dat hy/ die in hare liefde was brandende / in embuscade een troupe jonghe Mannen ghelept heeft/met de welcke hy de Bruyt bespronghen heeft

heeft-Doen sy int huys van haren Bruydegom meynde te gaen / de zelve nemende ende zeer vastelick in sijne eermen gesloten houdende / om haer te ontschaken / ghelijck als Paris Helena ghedaen heeft. Calisthenes den nieuwen Bruydegom dede sijn beste om hem tzelve te beletten / ende haer wederom tot sijn ermen te nemen: maer de Jonckvrouwe zijnde door het gewelt der Ghesellen Stratonis gantsch ghemartelt ende ghetormenteert / stierf onder hunne handen. Straton siende sijne beminde Aristochia zonder ziele / doodde hemzelven op haer lichaem / doende alzo door alle de wereld verstaen hoe zeer dier ende aenghenaem dat hem het leven deser Jonckvrouwe was / zonder welcke hy niet konde leven / ende wilde met sijn eyghen doot die van sijne beminde Aristochia wederom vergelden. Achamas een Sone Thesei quam na de ruijne ende plondering vä Troyen met eenige Schepen tot de Bisalten / een volc in Thracien / ende zijnde zeer bemint van Phyllis de Dochter vanden Heere des zelven lantschaps / nam haer tot sijn huysvrouwe met conditie dat hy na den doodt van haren Vader int Koninckrijcke zoude succederen. Het ghebeurde dat Achamas belust wiert om weder in sijn lant te keeren / ende sijne Ouders ende Vrienden wilde gaen bezoecken / begheerende met zeer grooter instantien aen sijn huysvrouwe ende Schoonvader oorlof om te vertrecken / haer belovende in korten tijdt weder te keeren: ende hebbende sijn begheerte verworven / is hy ghereyst / ende Phyllis heeft hem een groote partije van den wegh verghezelschapt / hem ghevende een ghifte ofte present van een kleyn ghesloten Kofferken oft kasken / ende badt hem / dat hy om de liefde die hy haer droegh / tzelve nimmermeer en wilde openen / dan wanneer hy ghedelibereert was niet wederom tot haer te willen keeren / ende na veel kussens ende ombehelsingen van beyde zijden / na namen oorlof aen malkanderen / ende zijn alzo gescheyden. Achamas in Cypers ghearriveert zijnde / ende gheen acht nemende op de belofte die hy Phyllis gedaen hadde van weder te keerë / wiert van meyning aldaer te blijven / eñ als te curieus zijnde / opende het Koffercken / ende niet zoo haest open was /

[illegible] hem bedwinck zeer subijtelick een groote [illegible] waer door hy hem-zelfs met syn borst inden [illegible] syn Sweert liet vallen / het welck hem van vooren tot achteren door-steken heeft / ende door desen middel kreegh hy de wel-verdiende straffe syner meyneedicheyt ende ontrouwe.

Van verscheyden Heydenen die zeer ghestraft vverden, om dat sy hare Religie veracht hadden.

Capittel IIII.

* Lib. 10. PAusanias * maeckt mentie dat by Mantinea een Stadt in Arcadien eenen Tempel was Neptuno toe-gheheylicht zijnde / waer af den inghanck aen de Mannen verboden was: daeromme en was aldaer gheen ander bewaringhe dan eenighe kleyne wolle koordekens de welcke boven de poorte ghestelt waren / die alzulcke vreese ende verbaertheyt veroorsaeckten / dat de zelve plaetse in grooter reverentien ghehouden werde. Het is eens ghesciet dat Ægyptus den Sone van Hipporus den Koninck van Arcadien / zijnde een Man zonder eenighe Relige / zonder respect ende reverentie de zelve koordekens aen stucken gesneden heeft. Ende alzoo hy in den Tempel ginc quamen de Baren der zee met alzulcke onstuymicheyt daer wt / datse hem terstondt blint ghemaeckt hebben / waer af hy onlancks daer na syn ooghen verloren hebbende ghestorven is. De oude faem ende vermaertheyt was dat men dese baren in den Tempel zach rusten. Ende dit wonder was daer door noch veel grooter / omme dat de zee drij mijlen ofte daer ontrent vanden zelven Tempel was ghelegen. In de Stadt Cabires in Beotien / een mijle

Pausanias lib. 9. van Thebes / was eenen Tempel ter eeren van Ceres; inden welcken niemant toe ghelaten was te gaen dan de Cabirianen: het ghebiel dat Mardonius een Capiteyn van Xerxes daer inne ghekomen zijnde met synen legher / om de zelve van syn schatten ende rijckdommen te berooben / werd in een ooghenblick met alzulcke dulligheyt bevanghen / dat hy ende al de ghene van synen legher / hem zelfs van de klippen / rootsen ende gebercgten [illegible] hebbende / [illegible] ellendelicken storven.

[illegible]. Het selve ghebeurde mede aen de soldaten van Alexander Magnus, de welcke met ghewelt Thebes in-ghenomen hebbende / wilden mede in desen voor-zeyden Tempel gaen / maer wesende door het stof des Hemels gheslaghen / hebben allegader hun leven zeer wreedelick gheeyndicht: het welcke alle Natien in dien tijdt zeer verschrickt heeft. Phlegias een Koninck der Orchomenianen oft van de Lapithen als Virgilius sustineert / hebbende oneyndelicke schadē aen de Grieken ghedaen ende zeer veel steden in-ghenomen / werde eyndelick soo sot ende vermetel / dat hy den Tempel Apollinis in Delphos beroofde / dodende Philamon die met een groote menichte van volck tot secours van den Tempel ghekomen was. Maer het en duerde niet langhe / oft al het lant van Phlegias wiert gantsch gheruïneert door aertbevinghen ende vierighe pijlen uit den Hemel / bynae alle het volck wiert ghedoot / ende de weynighe die over-bleven storven van de peste. Om welcke fiere rooveringhe ende misprijsinghe der Goden zeght Virgilius dat haren Koninck Phlegias zeer streng-helick inde Helle ghepijnicht wert / als hy zeght:

—————— Phlegias miserrimus omnes
Admonet, & magna testatur voce per vmbras,
Discite justitiam moniti, & non contemnere Divos.

Aeneid. 6. Een bezeten ende Vrouwe gevraegt zijnde welck theste Vers was dat Virgili' opt in alle syne Boecke vers haelt hadde / antwoorde terstont sonder lange te bedencken / dat dit te weté Discite justitiam moniti & nō contemnere Divos. theste was.

Het welcke door des Masures int Fransoys in dichte is ghestelt / ende tot vermakinghe des curieusen Lesers alhier in Nederlantschen dichte by ghezet:

Ter zelver plaetsen ooc is Phlegias met namen
Vermaent een yeghelick in syn misery groot,
En tot ghetuyghenis van syn droeve misquamen
Roept hy met luyder stemm' in dit Helsche Conroot,
Leert de gherechticheyt des vermaent zijnd' met eenen
Oock niet verachteloos de Goden vvilt verkleenen.

De Sybariten een volc vā een stadt vā groote gratie / also genaemt ter oorzaken van een riviere die daer door passeert ghenaemt Sybaris / begheerende de gheluckzalicheyt te wetē van hunlieden eñ van hare stadt / sonden eenige Legatē tot het Orakel van Apollo in Delphos /

 een

ten aldaer hem van de selve zake te beklaghen. Waer op Apollo Pythius haer antwoorde/ O lant zal verder-gaen / ende uwe gheluckſalicheyt zal een eynde nemen/ wanneer ghy zult beginnẽ meer weerts vande menschen dan van de Goden te maken.] De Ambassadeurs dese antwoorde gehoort hebbende/ verhaeldẽ de selve aende Sybariten/ de welcke zeer goeden moedt hadden/ hare verzekert houdende dat tselve haer nimmermeer overkomen zoude/ ẽ dat alzo hare gheluckſalicheyt eeuwich durende zoude zijn. Maer eenigen tijt daer na ist ghe-schiet dat eenen Heere synẽ Slave dicht by anẽ Tempel geslagen heeft/ de Slave ontloopt hem/ ende neemt syn toevlucht totten Tempel/ ghinck er inne/ klom opden Outaer/ ende omhelsde het Beelt. Synen Meester is hem aldaer ghevolcht / ende hem met groot gewelt van het Beelt ghetrocken hebbende/ beghon hem wederom met stocken te slaen: den Slave ontliep hem ten tweede mael/ ende ginck hem salveren by de Tombe van synes Heeren overleden Vader / de welcke om de Vaderlicke reverentie hem onghestraft liet/ ende vergaf hem syne begaen faute. Het welcke Amyris een vande Ambassadeurs die in Delphos gezonden waren siende/ weert hy ghedachtich de woorden van het Orakel/ ẽ verhaelde sende andere dat den tijt van de antwoorde Apollinis nu vervult was : maer sy syne redenen gheen ghe-loove gevende/ achte hem een reghelick voor gheck : twelcke hy hem terstont daer na veynsde te zijn / ẽ dat hy syn sinnen verloren hadde. Hebbende in het openbaer ende metten afslach alle syn goederen doen verkoopen/ ende daer af een groote somme van penninghen ghetrocken hebbende/ ghinck hy in Morea woonen / alle uren het eynde van syn Vaderlant verwachtende. Alzo dat in korten tijt daer na de stadt der Sybariten (ick en weet niet op wat maniere) gantsch gheruijneert ende tot den gront toe gheraseert wiert. Cambyses een Sone Cyri zondt vijftich duysent Mannen om den Tempel van Jupiter Hammon te berooven / welcke allegader door een subijt onweder ende tempeest met zande-hoopen bedeckt wierden / eer sy op de zelve plaetse ghekomen waren/ ende vergingen zeer ongheluckelijck sonder

haren

haren vervloeckten ende boosen aenslach volbracht te hebben. Alle de ghene die met Q. Cepion Consul wa-ren/ daer sy het Gout uit de Tempelen van Tholouse Aulus Gell. lib. 3. cap. 9. in Vranckrijck roofden / het welcke beliep tot de somme van hondert ende thien duysent marcken Gouts/ ende vijf millioenen marcken Silvers/ storven allegader met alle hun huysghesinnen binnen het zelve jaer / ende daer en isser niet eenen gheweest / die een eenich stucxken in syn huys ghebracht heeft. Strabo * heeft in ghescrifte * Lib. 4. achter ghelaten / dat desen Tholousaenschen Schat een partije vanden Schat van Delphos is gheweest. Want Brennus een Overste ende Capiteyn van Fran-soysen/ had met hulp vande Tectosages/ Delphos ghe-pilleert / ghelijck als Iustinus den Historij-schrijver af-firmeert. Ende alzo de Tectosages wederom na Tho-louse haer out Vaderlant vertrocken waren / zoo heeft haer de peste beginnen te bespringen / de welcke niet en cesseerde voor en al eer sy volghens den raet der Waer-segghers het zelve Gout ende Silver datse door Kerck-roovinge vercreghen hadden/ ghewurpen hebben inde diepte van het Lack van Tholouse/ van welcke plaetse Lib. 32. het een langhe wijle daer na heymelic ghenomen wiert door Q. Cepionem ende syne troupen/ het welcke hem ende alle de syne groote teghenspoeden aen-ghebracht heeft. De Romeynen Carthago ingenomen heb-bende / zoo heeft eenen het Beeldt van Apollo berooft Val. Maxim. lib. 1. cap. 2. van sijnen gulden Rock die hy op den rugghe hadde: maer de handen die alzulck een dieverije ende sacrilegie begaen hadden/ wierden bevonden afghehouwen ende aenden voorzeyden Rock ghehecht te wesen. Brennus Capiteyn van de Fransoysen / waer af wy hier boven mentie ghemaect hebben / met ghewelt inden Tempel van Apollo in Delphos ghekomen zijnde / ende dien berooft hebbende / wiert met zulck een groote dul-licheyt bevanghen/ dat hy hemzelven met syn eyghen handen ghedoodt heeft.

Van het Peerdt Seian: Ende van een vvonderlicke Statue van een Peerdt dat in Altina een plaetse op den Olympus opgherecht was.

P b Capittel

Capittel V.

Aulus Gell. lib. 3. cap. 9. Eras. Moriæ Enco. pa. 78.

Cayus Bassus in syne Commentarien / ende Iulius Modestinus in syn tweede Boeck vande confuse quaestien/hebben beschreven (als Aulus Gellius in syne Attische nachten mentioneert) de memorabele ende wonder-weerdighe historie van het Peert Seianus, de welcke aldus is: In de Provintie van Argos wies een Peerdt/twelck men seyde te wesen van tgheslachte der Peerden van Diomedes den Thracier/twelcke Hercules in Griecken ghebracht heeft na dat hy Diomedes ghedoot hadde. Dit Peert was een [illegible] van ongheloofelicke grootte / het had eenen hooghen hals/ het hair ende de manen gheel ende lanck/ de neusgaten seer ghespleten/ de ooghen groot / de beenen hooghe/ het achterste schoon / ende den steert lanck : In't korte het was volkomen schoon/ excellent van leden/ opgerecht ende couragieus tot den oorlooch. Als het noch een Veulen was / soo quam aldaer volck uut Asia / Iudea/ Thebes/ Pentapolis ende uut gantsch Griecken lande/ om de vermaertheyt ende tgheruchte dat van tselve in alle landen was loopende / eenighe om tselve te besien/ andere om te koopen/ ende sommighe om dat na het levende te contrefeyten. Maer dit Peerdt hadde in hem sulck een ongheluc ende destijn/ dat so wie syn Meester soude wesen / de selve soude met alle syn familie/ huys ende goederen/ omkomen ende vergaen. Het welcke oock gheschiedde/ want al de ghene die het kochten ende besaten (twelcke vijf excellente Ridders waren) storven seer infame ende ellendelick. De eerste die het ghekocht heeft/ ende tselve temde/ wesende noch een jong Veulen van twee jaren/ was Gneus Seianus Burghemeester van Romen/ van doorluchtighen stamme/ ende verstandich tot de regieringe der Ghemeynte/ de welcke zijnde een weder-heeren van Persen na Romen / volchde de partye van Octavianus Augustus: om welcker oorsake wille ses maenden na den koop van dit Peerdt / heeft hem M Antonius syn hooft laten af houwen in Griecken/ ende [illegible] syn lichaem onbegraven soude blijven. Ende ofte dat Cneus Seianus den eersten koopere ende Meester van dit Peert was / [illegible] die

Ghedaente ende het wesen van het Peert Seianus.

Cneus Seianus was d' eerste die dit Peerdt eerst gekocht heeft: ende wierdt daeromme ghenoemt het Peerdt van Seianus.

met

met synen doodt syn fatael ongheluck beproefde ende bevestichde/ zo wert het naderhant genaemt Het Peert Seianus. Daer na een Romeyn ghenaemt Cornelius Dolabella mede eē Burgemeester/ kocht dit Peert voor hondert duysent sestertien/ dewelcke twee duysent ducaten beloopen. Maer indien hy gheweten hadde wat ongeluc hem daer door zoude over komen/ hy en zoude het niet ghecoft hebben/ ja al hadde men hem het zelve tot een schenckagie ghegheven. Want binnen het jaer dat hy het ghekoft hadde werd desen ongheluckighen Dolabella vermoort in Syrien/ in eenē oproer des volcks tegen hem aen ghevangen zijnde. Dolabella doot zijnde ende door alle stratē gesleept wesende/ Caius Cassius die welcke grooten last ēn gebiet tot Rome gevoert hadde/ ende zeer heerlicke daden in de oorloghe van Asien volbrocht heeft/ ende die in desen oproer ende seditie Dolabellam besprongen ende verdaē hadde/ leyde dit Peert met hem/ het welk hy niet lange bewaert hadde/ ofte syn aenhanc verwonnen ēn synen leger gebrokē zijnde storf hy zeer ellendelick. Alsus beschrijft het Aulus Gellius, hoewel ic elders ghelesen hebbe/ dat in een maeltijt/ hy/ syn vrouwe ēn kinderen zijn vergheven geworden/ waer af sy allegader binnen een ure daer na gestorvē zijn. Die doot vā Cassius gepassiert zijnde/ dit ongeluckich ende vervloect Peert quam onder de macht vā Marcus Antonius, die het zo schoon ende behagelic in synen sin gevonden heeft/ dat hy den ghenen die het hem brachte zo veel tot een schenckagie gaf/ als hy voor dē koop gegeven hadde: het welcke noch een kleyne zake zoude zijn geweest indiē dat het hem maer een somme gelt gekost hadde/ maer voor twee daer na volchde/ zo bevant hy tzelve gekoft te hebbē met dē prijs van syn eygen leven/ zonder daer van te weten: want twee maenden na den koop werd M. Antonius in eenē slach ter zee by Actium door Augusto verwonnē/ ende hem in Alexandrien salverende/ ende hem belegert zijnde/ stack hemzelven met syn swaert inden buyck/ ende eyndichde alzo syn leven met een vervloecte ende schandelicke doot, M. Antonius doode zijnde/ een Ridder van Asia ghenaemt Nigridius koft dit Peert tot eenen leeghen prijs/ om dat het oudt

Dolabella de tweede Kooper van dit Peert.

Cai' Cassius den derden Meester vā dit Peert.

M. Antonius den vierden Heere vā dit Peert.

Nigridins eē Ridder van Asia dē vijfden ēn lesten Meester vā dit Peert.

begonde

begonnē te werden: maer hy heeft het naderhant wel ghenoech betaelt / ende wert daer af ghecompenseert met de selve munte als alle de anderen: want binnen het jaer dat hy t'selve ghekoft hadde / alsoo hy de Riviere Marathon wilde passeren / soo struyckelde het Peert ende viel plat neder daer inne / alsoo dat sy alle beyde / te weten / de Meester ende het Peert in de riviere verdroncken / ende men en heeft daer t'sedert gheen tydinghe van vernomen. Welcke historie den oorspronck is ghweest van dit out spreecwoort / Hy heeft het Peert Seiani, het welck men seyde tot den ghenen die tot een ongeluckich ende ellendich eynde was ghecomen / ghelijckerwijs men oock op een ander maniere seyde / Hy heeft het Gout van Tholouse, door de redenen die ick in het voorgaende Capittel verhaelt hebbe. Het is oock een wonderlicke sake die men seght van het Beelt van t'Peert van Phormis, twelc in Altina een plaetse op den Berch Olympus in de Stadt Elides opgerecht was: aldaer was eē Peert vā koper / sonder steert / seer schoon ende ghesmedet door de handt van Denijs Argivos ter eeren van Phormis den Arcadiaen / ghelijck eenighe Letteren die op den buyck ghegraveert waren te kennen gaven / het welcke de Elianen door een sekere sake hielden aldaer gestelt te zijn / wanneer de Matrice van een Merrie hem formeerde / ofte dat eenich gelijck toovercijen aldaer ghedaen was. Want soo menich werf ende soo dickwils als eenighe Henghsten ofte onghelubde Peerden door-by de plaetse daer dit Peert was passeerden / neder werpende die op haer ghesetten waren ofte haer teghen hunnen danc ende wille verwoerende / brekende toomen ende halsters / beklommen het selve ghelijc als of het een seer schoone levendighe Merrie was. Ende dit en deden sy niet alleenlick inde Lenten wanneer de Beesten amoureus zijn / maer ooc op alle andere tijden teghen het natuerlic gebruyck der Peerden. Ende van daer en konde-men haer niet trecken dan met groot ghewelt ende vele slaghen.

Erasm. Chil. 1. centu. Lib. 10.

Beschrijvinghe van het Peerdt vā Phormis in Altina op den Olympus opghe-recht zijnde.

Van Lais de vvijdt-vermaerde Griecsche Courtisane, ende haer Epitaphium.

Cap.

Capittel VI.

De wijt-befaemde Lais is geboren in een stadt van Sicilien ghenaemt Hiccares/ ende zijnde een kleyn Meysken doen Nicias Hertogh ende Capiteyn vande Athenianen/ Cataigne ende Hiccares in-nam/ werdt sy van eenige soldaten gevangen en tot Corinthen gebracht/ aldaer sy met de andere Slaven verkoft werde. Daer na ontslagen en in vryheyt gestelt zijnde/ de al te groote licentie/ gebreck van straffinge / ende de absentie van hare ouderen die haer zeer noodzakelic zouden geweest hebben tot onderwijsinge in goede zeden/ waren de oorzake dat sy haer eere den meest-biedenden tot eenen roof en prooye voor-gestelt heeft/ alzo dat sy zulcke vermaertheyt verkregen heeft/ dat sy gehouden werde voor de lustichste en lieffelicste Courtisane van t'gantsche Griecken-lant. Daer op de Corinthiers hun-zelven grootelicx glorieerden en voor een zeer hooge eere hielden/ zeggende dat dat sy in haer lant geboren was: het welc sy in geschrifte in hare Boecken na gelaten hebben. Eenige sustineeren dat sy in het leger vanden Koninc Pirrhus een langen tijt gewoont heeft gaende met hem in Italien/ en quam weder tot Corinthen/ alwaer sy haer van alles afscheyde. Dese amoureuse Vrouwe was met zulc een volmaecte schoonheyt begaeft / dat de vermaertste en excellentste Schilders (gelijc Atheneus mentioneert) expresselic om haer te zien tot Corinthen quamen/ op dat sy haer mochten conterfeyten ende een Patroon ofte gelijckenisse nemen van haer aenghesicht/ borsten/ ende lichaem. Sy was van alzulcken lieffelick ghelaet ende amoureuse natuere / datter gheen rijck man en was die niet tot hare poorte inne en ghinck. Ja zeer veel Koninghen/ Princen ende Heeren / quamen niet alleenlick van Europa / maer wt Africa om haer te dienen / courtiseren/ ende in alles te believen. Kortelijc/ sy was van een yeder begheert ende ontstack heel Griecken met hare liefde. Want was het tot spreken / singhen ende dansen/ sy hadde in alles zulck een goede gratie / dat sy in zulcker voegen der Mannen herten tot haer liefde wist te trecken/ dat sy in langhen tijdt ofte wel nimmermeer van haren stric en konden ontslagen werden: nochtans zo de

wilde

wilde sy haer noyt tot eenen Man alleen begheven. Aristippus, Demosthenes ende Diogenes waren wel mannen zeer op haer amoureus ende verlieft. Het is wel waer dat Aristippus * hem beroemde dat hy Lais in syn possessie ende ghebruyc hadde/ in plaetse/ zeyde hy/ dat de andere Minnaers van haer overheerscht ofte ghebruyckt werden. Demosthenes † quam eens van Athenen tot Corinthen in een onbekende kleedinge om Lais te zien ende haer te ghebruycken: maer om dat eer hem de poorte gheopent wiert sy hem liet afeysschen thien duysent Dragmen (de welcke 1000 Croonen bedraghen/ ick hebbe op een ander plaetse van 8000 ghelesen) om alleenlic eenen nacht by haer te legghen: ende door alzulcken grooten eysch verwondert zijnde/ veranderde van affectie/ ende wech gaende/ antwoordde/ Ick en koope een berou tot zo hooghen prijs niet.] Aul. Gellius stelt het aldus/ Ic en koope een berou niet voor duysent Dragmen:] het welcke hy zeyde/ na myn opinie/ volghens de sententie van Diogenes, dat alle Ghedierte droevich is/ na het werck van Venus. Op eenen dach wierden in de teghenwoordicheydt van Lais de Philosophen van Athenen als wijse/ gheleerde ende eerlicke Mannen/ zeer ghepresen. Waer op Lais antwoordde/ Ic en weet niet hoedanich dat hare gheleertheyt is/ noch in wat Kunsten oft Boecken uwe Philosophen die ghy zoo zeer prijset/ studeren: maer ick weet wel dat ick die een Vrouwe ben/ ende noyt te Athenen gheweest en ben/ haer dickwils hier in myn Schole sie komen/ ende van Philosophen Minnaers werden: maer ick en sie niet dat sy yemant van myn Minnaers tot Philosophen maken.] Aristippus Cirenaicus (waer of ick hier voren mentie ghemaeckt hebbe/ bleef jaerlicx twee maenden in den tydt van de Neptunales (t'welcke Feest daghen waren ter eeren van Neptunes ingestelt) met Lais in Egyna. Ende alzoo hy van eenen synen familiaren Vriendt bestraft wiert / om dat hy zoo veel gelts aen dese Vrouwe verquistede/ aenghesien sy ghewoon was Diogenes zonder loon te ontfanghen / zoo heeft hy gheantwoordt/ Ick gheve Lais zoo veel om dat ick myne ghenuchten met haer machte nemen / ende

* Lactant. lib.4 ca.14.
† Aul Gell. lib.1. cap.8. Macr. Saturnal. l.2. c.2.

Ic heb eens gelesen dat de Dragma een stucxken ghelts was waerdich zijnde dry stuyvers en zes penninghen.

Baudart. Apophtegm. sprekende van Barnabovem verhaelt dit zelve mede/ fol. 329. Athene' lib. 13. cap. 2.

niet [illegible] te verhinderen dat een ander haer niet en ghebruyckt. Diogenes zeyde hem eens op eenen dach/ O Aristippus, ghy meynt dat ghy alleen met Lais te doen hebt / ende het is een openbare hoere: ofte leydet mede een hondtsch leven/ghelijck als ick daeromme zo verlaet haer. Hier op gaf hy hem tot antwoorde/ Dunct het u onbequaem te zijn / o Diogenes, in een huys te woonen/daer andere voortijts inne ghewoont hebben? Neen zekerlick/ zeyde hy / ende in een Schip te zeylen/ daer veel andere eertijdts in ghevaren hebben? Noch dat oock niet. Desghelijcks en is niet buyten reden met een Vrouwe te doen te hebben de welcke veel andere ghebruyckt hebben. Nu indien Lais aen hare Minnaers een goet onthael ende tractement zeer dier liet betalen ende groot proffijt met hare schoonheyt in hare jonckheyt dede / zoo gaf sy het daer na wel beter koop/ als hare beste jaren ghepasseert waren ende dat sy veranderde van wesen ende niet van begeerten: ende hare schoone trecken in rimpelen verandert zijnde / zoo was sy te vreden te ontfangen jonghe ende oude/ rijcke ende arme / schoone ende leelicke / ghezonde ende verstijfde/ ende ontfinck alle gaende ende komende zonder onderscheyt ende exceptie/ tot eenen prijs hoe weynich dat het was. Ghelijck als Epicrates haer door syne levendighe verwen uyt-schildert / door dese veersen die Athenæus verhaelt / waer af de substantie in rijme ghestelt zijnde aldus is:

De schoone Lais fraey na dat haer was benomen
Door grooten ouderdom haer schoonheyt gantsch volkomen
Met al haer lieflicheyt, zoo wert sy luy en traegh,
En daerenboven is sy droncken even staegh.
Den tijt, den schoonen tijt, den tijt die ons op aerden
Zo kort valt ende dier, is haer van gheener waerden,
Sy brast en zuypt altoos, het is haer even veel,
Als sy den tijt maer kort, en smeeret hare keel.
My dunckt dat sy nu proeft dat d'Arent is ghewoone
Te doen in syne jeucht, want in syn jonckheyt schoone
Dan roeft hy op t'gheberghte de Schapen meester haest,

Ho

En grijpt ooc in syn vlucht de Hasen zeer verbaest.
Syn kracht hy dan ghebruyct, sy beven van syne klauwen
Neemt hy tot hulp alsdan, haer voerende by den blauwen
En hooghen Hemel schoon, dweers door de helder lucht,
Met syn proy na het nest, daer eyndicht hy syn vlucht:
Maer als den ouderdom die hem maect traegh van leden
Vermindert syne vlucht en tscherp ghesichte mede,
Zoo kan hy krijghen niet dan Voghelkens zeer teer
En jonc want d'and're kan hy nu niet vangen meer:
Alzoo heeft Lais oock in hare jonghe jeuchde
Gheroofst ende verzocht, van die by haer om vreuchde
Te rapen quamen ras: het ghelt met hoopen groot
Van Koninc, Prins en Heer, sy streecke al in haer schoot.
Maer nu den ouderdom bespronghen heeft haer leven,
Het welck haer haven fraey benomen heeft, daer neven
Oock al de lieflicheyt haers lichaems wijt vermaert,
t'Aenlockende ghesicht, en lieffelicken aert:
Nu dit al is vergaen, nu dit al is verdwenen,
Zoo ist haer even veel waer datmense leyt henen.
In placts datmen voortijts haer veel Talenten gaf
Neemt sy stuyvers en oock blancken wijst sy niet af.
In hare groene jeucht wert sy verzocht van Heeren
Maer in haer outheyt dor moet sy die wel ontbeeren.
Sy misprijst jonck noch oudt, het is haer even veel
VVie dat nu by haer komt, om tgelt heeft men geen scheel.

De Autheuren en accorderen niet op wat plaetse Lais ghestorven is; eenighe sustineren dat het tot Corinthen was/ out zijnde twee-en tzeventich jaren/ ende dat de Corinthiers haer een magnifike Tombe opgherecht hebben buyten de stadt/ daer sy woonde (want sy en wilden niet toelaten dat de Hoeren in de stadt haer residentie zouden hebben/ ghelijc sy oock mede de zelve daer inne niet en moesten begraven) ende boven op tzelve Graf was een Leeuwinne wt-ghebeeldet/ houdende Pausan. lib. 2 eenen Ram ofte Bock by de voorste pooten. Sommige andere houden voor verzekert ende ghewis dat sy in

Thessalien

Thessalien hoof / alwaer sy eenen beleyde ghenaemt Hippostrates, maer Athenæus noemt hem Pausanes, ende Plutarch⁹ Hippolochus Thessalus, waer op sy met liefde ontsteken zijnde/verliet den berg Acro-corinthus die met zeer schoone versche wateren bewatert is / ende secretelick vliedende sonder weten van haer andere Amoureusen quam int legher van Alexander de Grooter/ alwaer de andere Vrouwē nijdich eñ jaloers over haer vermaertheyt zijnde / haer met ghewelt in eenē Tempel van Venus leyden/waer inne sy haer met steen-werpen overvallen hebben. Athenæus zegt datse haer ghedoot hebben met houte bancken ende schabellen. Het welcke een oorzake was dat dien Tempel nameels ghenaemt wierde den Tempel van de Moordadighe Venus / ofte anders oock vande Onbarmhertighe Venus. Haer Graf werr ghesien in Thessalien/bijden Vloet Peneus/waer op een steenen Vat is/aldaer eenighe Griecksche Veersskens in ghegraveert waren / die aldus in het Latijn overgheset zijn:

Roboris invicti ac animi sit Græcia quamvis,
Victa tamen formæ paruit illa suæ.
Laidis ipse parens amor est, aliusque Corinthus,
At nunc ipsa tenet inclyta Thessalia.

Het welcke ick aldaer in de Nederlandtsche Sprake in rijm by-ghevoecht hebbe, tot lust vande curieuse Lesers.

Hoewel Griekenlant is onwinlick van couragie,
Zoo is het nochtans wel verwonnen door visagie
Van haer bemindē Lais tis schoonheyt wijt besaemt,
En om haer lieflickheyt Cupido's Kint ghenaemt:
Ins bestē van haer jeucht heeft haer Corinth' ghevoedet,
En nu wort haer gebeente in Thessalien behoedet.

Van Androchia ende Alcida twee ghesusters, ende noch van Macharia, de vvelcke om haer Vaderlandt te salveren haer zelven ghedoodt hebben.

Capittel VII.

Sophocles in een van syn Tragedien weert voorseyt/ dat dat die Thebers in de Tempel van Diana Euclia begraven

begraven zijn twee Maechden/ wesende de Dochteren van Antipenes een Thebaenschen Inwoonder/ de eene ghenaemt Androchia ende de andere Alcida. Het ghebeurde dat Erginus een Koninc der Orchomenianen de stadt Thebes belegert hebbende/ van meyninge zijnde de selve te ruijneeren/ om de doot vā syn Vader Climon te wreken: hier over bevraechden haer de Thebanen aen het Orakel: ende also dese twee jonghe Dochters verstaen hadden/ dat het Orakel tot antwoorde ghaf/ dat de ghene die van edelen huyse zijnde haerzelven goetwillichlick doodden/ een oorzake zouden zijn dat de vyanden verwonnen zouden werdē: waeromme sy om haer Vaderlant [illegible] van het perikel te verlossen/ haerzelven ghedoodt hebben: waer na dē victorie der Thebanen gevolcht is/ niet zonder zeer grooten lof van dese twee Maechden. Hercules vliedende uit de handen van Euristheus, quam in Thracien/ al-waer hy woonde tot syne doodt: na de welcke Euristheus syne kinderen eyschte van Ceix den Heere van Thracien/ dese vreesende dat-mē de zelve wilde doen stervē/ heeftse aen Theseus tot Athenen zijnde ghezonden/ ende hem de zelve gherecommandeert. Euristheus dit verstaende verklaerde de oorloghe aen die van Athenen/ de welcke tot bescherminghe van haer ende de kinderen Herculi teghen Euristheo ghestreden hebben: ende aent Orakel ghebraecht hebbende by wien dat de overwinninghe ende victorie zoude blijven/ zoo heeft het Orakel haer gheantwoort/ dat sy de overwinninge zouden hebben/ indien een van de kinderen Herculi wilde sterven. Het welcke Macharia een Dochter Herculis verstaende/ heeft sy haerzelven ghedoot/ ende de Athenianen verkreghen de victorie. Siet daer nu beminde Leser/ hoe dat den Duyvel hem sacrificie liet doen met het leven der menschelicke creaturen.

Van vvaer de Orangien ende Citroen-appel-boomen komen. Ende hoe dat den Citroen goedt teghen het fenijn der Serpenten is.

Capittel. [illegible]

DE Orangien ende Citroen-appelen/ en waren hier voortijts niet bekent voor goet omme te eten/ ende men offerde de zelve alleenlick aende Goden. Sy wierden van weghen hare schoonheyt bewaert/ende in de koffreen ghesloten om het lijnwaedt ende kleederen eenen goeden reuck te gheven/ ende voor de Motten te bevrijen. Ende om datse uit Persen ende Meden quamen/ wierdense Persische ende Medische Appelen ghenoemt/ niet teghenstaende dat Iuba in syne Historien de zelve Gulden Appelen ende Hesperische Appelen noemt. Daer na heeft men begonnen de Citroenen te eten/ de welcke men zeght datse een wonderlicke kracht teghen de Slangen/ Serpenten/ ende Aspicen hebben. Het welcke oock waerachtich is/ want men vindt beschreven/ dat twee Mannen in Egypten veroordeelt zijnde om voor de Serpenten ghestelt te werden/ ende van haer ghedoot ende verslonden te werden/ het welcke voortijts een ghemeyne doodt plachte te zijn/ op den dach datmen haer zoude doen sterven/ zoo is eene van dese twee by avontuere ontmoetet van synen vrient in de ghevanckenisse/ die van een Citroen at/ den welcken hy ghebraecht heeft oft hem wilde believen een stucxken daer af te gheven: het welcke hy zeer gheerne dede. Hy at daer af/ ende ghaf noch een deel aen synen Medegheselle: alzo dat sy ghekomen zijnde by de plaetse der straffinghe/ ende voor de Serpenten die daer waren ghestelt zijnde/ zoo en wierden sy gheensins van haer beschadicht oft aengheroert/ maer dese Beesten vloden van hun lieden/ niet zonder groote verwonderinge van een yeghelick. Waeromme de Officiers der Iustitien/ aldaer teghenwoordich zijnde/ hebben beghinnen te examineren/ welcke de occasie van dit mirakel was; ende bevonden den Citroen die sy ghegheten hadden hier af de oorzake te zijn. Ende om noch volkomener experientie te hebben van dese zake/ zoo deden sy den naest-volghenden dach alleenlick eene van de vooroordeelde van een Citroen eten/ende den anderen gaf men ghewoonelicke spijsen/ de welcke beyde wederom ter plaetsen vande Iustitie ghelept zijnde/ zo zach alle het volck dat de Serpenten terstont vielen op den ghenen

Theophrast. lib. 4. & Dodon. Herbar.

Notabele en wonderlicke Historie va twee misdadighe Personen. Athenæus lib. 3.

 die

die van de Citroen niet ghegheten hadde / ende die den anderen die van de zelve ghegheten hadde onbeschadicht / den welcken sy oock den naest-volghenden dach door de zelve Serpenten lieten dooden.

Hoe schadelicken zaecke dat het is, hongher te lijden, ende vvaerom de oude de zelve beter dan de jonghe konnen verdraghen zonder groote schade, van vvaer datse haren oorspronck heeft, ende vvt vvat redenen dat sy de Colerijcke hindert, ende aen de Flegmatijcken profiteert.

Capittel IX.

DE Medecijns zijn van opinie dat twee principale inconvenienten ofte schaden na den hongher zijn volghende / de eene is / dat de natuerelicke hitte daer door is consumerende / ende de andere / dat de vochticheyt der maghe hem ontlost ende daer door gekrenckt wert. Nu den Persoon die met dese twee qualen meest ghequelt is / verdraecht zeer swaerlicken den hongher / ende de ghene die hier mede niet benaut is / die kan de zelve zeer lichtelick lijden. Een kint dan dat wast heeft de natuerlicke hitte zeer sterck / ende de radicale vochticheyt ghantsch subtijl / de welcke hem veel meerder ontlost als hy hongher is lijdende dan in eenighen anderen ouderdom: daer-en-boven syne ghevoelicke krachten zijn veel stercker/waer door hy met een groote passie ende schade den honger gevoelt/ de welcke maect dat de hitte ende synen natuerlicken gheest zeer verminderen / ende hem syn voetsel benemende belet hem te wassen ende te groeyen. Om deser oorsaken wille wert het kint meer dan eenighe andere persoonen van wat ouderdom datse zijn door dē honger meest beschadicht. Een jonck Man die tot syn gantschen ende volkomen wasdom is gekomen/ hoewel dat syn natuerlicke hitte (zo wel als die van het kint) zeer sterc is/zo is nochtans syn natuerlicke vochticheyt veel grover / ende daerom en wert sy zo ras niet ontlost oft ontbonden/ghelijc als die van het kint. Dit is de reden waerom den hongher aen eenen Man van middelbaren ouderdom zoo zeer niet schadet/als aen een kint oft jonghelinck ende ghemeenlicken/

[illegible]licken/ hoe den mensche nader ofte dichter by syn beginsel is/ hoe hy den honger met grooter hindernisse ende pyne is lydende/ om dat syn vochtigheyt veel subtylder ende krachtigher om te lossen is. De oude lieden is hare natuerlicke hitte zeer ghekrenckt ende vermindeert/ ende de vochtichheyt zeer dick ende grof/ de welcke hem zoo lichtelic niet en kan lossen ofte ontbinden/ hare ghevoelicke krachten zijn oock zeer ghemineert/ ende en ghevoelen zoo perfectelick niet/ ghelijck als oft sy een kint/ ende jonghelinck/ ofte in syn sterckheyt ende int beste van syn jaren waren: ende daeromme en lijdt hy zo veel schaden niet als dese voor-verhaelde ouderdommen. Maer die tot synen uttersten ouderdom gekomen is/ hoewel hy de natuerlicke vochtichheydt veel grober heeft/ de hitte zeer slap/ ende de ghevoelicke krachten veel imperfecter dan eenige andere ouderdommē/ zijnde een ghebuere ende naby van syn extinctie ende eynde. Daerom hoe weynich dat hy de accidentē ende incommoditeyten des hongers verdroech/ zo zoude hy nochtans in perikel zijn dat hem syn natuerlicke hitte teenemael zoude begeven ende als wtgebluscht werden/ het welc hem dem den doot zoude causeren: daerom zoo ist van noode datmen den stoc-oudē dicwils te eten geve/ gelijckerwijs men de kinderē doet/ nochtans verscheydentlic. Want men moet t'elcken mael het kint eten genoech geven ende den stoc-ouden maer een weynich/ de welcke indien hy te veel op een reyse name/ zo zoude hy de kleyn overgeblevē hitte die hem noch resteert gātsch wt-dempen/ ghelijck alsmen een kleyne vlamme doet/ wanneer-men te veel olye in de lampe gietet. Den honger procedeert ofte neemt harē oorspronc in de creatueren/ door dien dat de natuerlicke hitte continuelicken verdroocht ende consumeert/ de vochtichheyt onser lidmaten gheconsumeert zijnde/ verteert desghelijcks de vochtichheyt der aderen/ de welcke verteert zijnde treckē sy van de lever/ ende de lever treckt vande maghe/ ende dese humeuren gheconsumeert wesende/ zoo heeft den oppersten Schepper in ons geordineert dat de milte de melanckolijcke humeuren tot de mage zent/ de welcke zuer eñ corrosijf zijnde de sustentiale eñ onderhoudende

Waerom den hongher de Colerike schadelic is.

vochticheyt der maghe consumeert / de zelve tot de verghеerte der spijse verweckende / ende daer af procedeert den hongher die aen de Colerijcke zeer schadelijck is / om dat terwijle sy hongher lijden haer de Colera inde maghe daelt / ende niet etende / ende de dompen verdraghende / zoo klimt de zelve Colera ende wanneer sy dan eten / zoo corrumpeert ende het doet de spijse verrotten.

Ende den Flegmatike profitelic en nut is.

Maer de Flegmatijcken hebben in de maghe ende in alle hun andere leden vochticheydt ghenoech. Ende daeromme ist haer proffijtelic ende nut dat sy hongher lijden. Want de zelve lijdende / zoo werden haere quade humeuren door de hitte verteert.

Dattet inde vvereld gheen schadelicker dinck voor den Mensche is, dan de tonghe. Ende noch van eenighe notabele exempelen, ten selven propooste dienende.

Capittel X.

Van het leven ende spreuke deses Philosophi leest Fr. in sijn Cronycke van Adam tot op Christi, ende Laertius lib. 1. pagin 65.

DEn Philosooph Anacharsis, hem op eenen dach met sijne Discipelen ten propooste vindende / sprekende van de tonge / zeyde tot haer: Niet zonder groote konste ende verborghentheyt / mijne Discipelen / heeft ons de nature ghegheven twee voeten / twee beenen / twee ermen / twee handen / twee oogen / twee ooren / ende niet meer dan eene tonghe / om daer door te beteeckenen dat het zij om te gaen / zien / ende hooren / dat wy t'zelve zo langhe als wy begeeren moghen ghebruycken: maer aengaende het spreken / t'zelve moeten wy zoo soberlick ende eerbaer doen als ons moghelic is.] Hy zeght noch: Om gheen andere reden heeft de nature ons het aenghesicht / de oogen / de ooren / de handen / de voeten / ende alle de reste des lichaems ontdeckt ghelaten / behalven de tonghe / de welcke sy met de kaecken omringt heeft / rontomme met tanden bemuert / ende daer na met de lippen beslo[t]en / dan om ons te doen verstaen / dat in dit teghenwoordighe leven gheen dinck en is / dan alleen de schadelicke tonghe / de welcke noodtzakelick also nau ende zeker moet bewaert werden.] Wy en hebben gheen lidt aen ons lichaem dat de nature also besorcht ende bewaert heeft dan de tonghe / waer voor ghelegen is het bolwerc der tanden / op dat binnen het gheheele

[illegible]de dat sy de reden niet en wilde anders [illegible] zijn: daer door sy in eenen besloten room ghehouden werdt/ ende dat sy haer niet achterwaerts en deysde/ wyn haer onmaticheyt met een bloedighe bete mochten verhinderen. De zelve Anacharsis op eenen tijdt by Solon ter maeltijdt zittende/ wert voor wijs gheacht/ omme dat men zach dat hy slapende syn rechterhandt voor den mont hielt/ ende de slincke voor syn schamelheyt/ willende daer door betoonen dat de tonghe een veel stercker toom van noode hadde dan de natuerlicke leden der schamelheydt: de tonghe begrijpt in hem als Salomon zeght/ het goet ende het quaedt: het leven ende de doot is in het ghewelt der tonghe.] Indien wy de tonghe wel ghebruycken zeght Erasmus, hy zal ons een hoorn der overvloedicheydt zijn: ende indien sy eenen Gouverneur ghebreck heeft/ zoo en brenght sy niet dan groote schade inne.] Den Philosooph Pitacus * zeyde/ dat de tonghe ghemaeckt was op de maniere van het yser eener lancien/ maer dat sy noch veelergher was: want de lancie verwondet alleenlic het vleesch/ maer de tonghe doorsteect het herte.] Afranius een ander Philosooph/ ghevraecht zijnde waeromme hy den meesten tijdt door het ghebercht ginck/ hem zelven in perijckel stellende omme alle uren door de wilde Beesten verslonden te worden/ ghaf dat antwoorde: De Beesten hebben gheen anders wapenen dan de tanden om my te verscheuren; maer de Menschen en houden nimmermeer op my met haer leden overlast te doen/ ende met hunne tonghen my te diffameren.] Plutarchus in het Boeck van de Banninghe mentioneert dat de Lydiers een Wet hadden door welcke alle de gene die een valsche tonghe hadden/ ghebannen ende ghesloten werdē den tijt van een half jaer op een eensame plaetse/ zonder aen eenighen mensche te mogen spreken. Ende het ghebiel dicwils dat alzulcke menschen verkosen drye jaren op de Galeyen te woonen/ dan een half jaer alzo besloten te zijn. Demosthenes een Man van groote authoriteyt ende welsprekentheyt in woorden/ was door gants Griecken vermaert om dat hy zeer lustich konde klappen. Om welcker oorzaecken hen alle de

Erasmus in syn Boeck vande tonghe beschrijft mede dit zelve int derde Boeck/ fol. 124.

* Dit was mede eē vā de zevē wijsen in Griecken/ eñ wert gestelt in de ordre de vierde te zijn.

Atheniensen op een plaetse hy een vergadert hebben ende adjineerden datmen hem een groot salaris ende recompense zoude gheven: hem segghende datse hem tzelve niet en gavē / op dat hy zoude spreken oft weren/ maer gaven hem alleenlick dit present op dat hy zoude swijghen. M. Antonius dede den Vader der eloquentien dooden om gheen ander oorzake dan om dat hy te zeer tot syn achterdeel ghesproken hadde: het welcke Fulvia syne huysvrouwe zeer wel betoonde doen sy de Tonge van Cicero die haer alzo misseyt hadde/ liet uittrecken/ ende doorstack die op verscheyden plaetsen met spelden ende naelden. Salustius een Roomschen Orateur was odieus aende Vreemdelingen/ ende vervolcht van syne Ghezellen/ om redenen dat hy nimmermeer syn Penne inde hant nam/ dan om teghen sommighe te schrijven/ noch nimmermeer synen mondt en opende dan om andere te verachten ende blameren. De Lydiers hadden een onverbrekelicke Wet / int straffen van de Achterklappers/ want die werden met de doot ghestraft/ ende veroordeelden de Doodslaghers alleenlick op de Galeye ghestelt te werden. Alzo dat onder dese Barbaren/ een ander te blamerē grooter straffe onderworpē was/ dan ofmen yemant ghedoot hadde. Darius op een tijt syn maeltijt houdende/ zo zijn de gene die aen de Tafel zaten in een dispuyt gheraect met malkanderen over de daden van Alexander devviserende. Waer inne een Capiteyn ghenaemt Menon, de welcke van Dario zeer bemint was Alexander zeer begonnen heeft te verachten/ zoo heeft Darius tot hem ghezeydt/ Bedwinght uwe tonghe Menon, ende weet dat ick u in desen strijdt niet neme en neme om Alexander met de tonghe te diffameren / maer ten eynde dat ghy hem met de wapenen zout verwinnen.] By welck exempel men kan verstaen/ hoe verbloeedten ondeucht dat den achterklap is/ aenghesien wy bemercken dat de vyanden zelve niet en willen lijden datmen van hunnen vyandt quaedt seght. Pytheus een Hertogh van Athenen/ was een eerlick / couragieus ende manhaftich Prince: maer de overvloedicheyt der woorden die hy ghebruyckte ende over hem hadde / heeft grootelicks de glorie van syn

sloecke baden ende vroomheden verwandert. Een Philosooph hem eens in een bancket vindende/ en sprac niet zoo langhe de maeltijt duerde: ende alzo de anderen over een zoo langhe silentie verwondert zijnde / hem vraechden na de oorzake waerom dat hy niet een woordt en sprack/ heeft hy haer gheantwoordt/ Het is veel beter den tijdt te kennen datmen behoort te spreken/ dan het is alleenlick te kunnen spreken: want dit onderwijst ons de nature/ ende het ander komt alleen door de wetenschap.] Het en heeft eener nimmermeer berout dat hy ghezweghen heeft/ maer wel het veel spreken: want een eenich woort is suffisant ghenoech om yemant het leven te doen verliesen / zo wel hemzelven als eenen anderen. Als tot exempel den ghenen die de verteetheniss de ledighe ofte ydele Vlessche wtleyde / de welcke in den Tempel van Iuno Chalcæcos na dat de zelve berooft was / ghevonden wierdt / ende die door syn veel spreken zonder dat hy ondervraeght waere/ syn eyghen leven al willens verloren heeft. Hy zoude wel ghewilt hebben dat hy t'woort wederom in synen buyc gehadt hadde: maer het was te spade / om datmen een woort niet wederom halen en kan/ dat door den mont ghepasseert is / ghelijckerwijs als het zeer quaelicken om doen is/ een vogel die men eens heeft laten vlieghen/ wederom met de hant te grijpen: ende daerom zeydtmen dat de woorden vleugelen hebben. Want nimmermeer en profiteert oft dient een woort zo veel als zeer veel stil swijghen ghedaen hebben: want wy kunnen tot allen tijden wel zegghen/ tghene dat wy ghezweghen hebben/ maer niet swijghen dat wy ghezeyt hebben. Epimenides een Schilder zijnde/ vertrac van Rhodes/ en quam in Asia/ alwaer een langhe tijt woonachde: daer na keerde hy weder tot Rhodes/ zonder dat hem one iemant heeft hooren verhalen van tgene dat hy in Asien ghesien oft ghedaen had. Waer af hem de Rhodiers verwonderende/ hem baden dat hy yet wilde vertellen van tgene hy ghesien had: de welcke hy op deser manieren gheantwoordt heeft / Ic voer de tien jaren lanck de zee/ op dat ic my tot lijden zoude ghewennen / andere tien jaren woonde ick in Asia om te leeren schilderen / ende zes andere jaren

Leest Plutarc. in het Tractaet van het veelspreken.

Erasmus in syn Boecxken vande tonge lib. 2.

studeerde ick in Griecken / om my selven het swijghen ghewoon te maken. Ende nu begheert ghy dat ick u woorden zoude willen zegghen / ende nieu-maren vertellen. En komt niet wederom/ o Rhodiers/ ic bid de u/ tot my met alsulcke propoosten: want ghy meucht in mijn Huys komen om Tafereelen te koopen/ maer niet om nieuwe tijdinghen te weten.] Hy heeft haer als een wijs Man seer wel ende recht gheantwoordt: want om de dinghen van verscheyden ende verre-gheleghen landen te vertellen / soo zijnder weynich menschen die het selve willen ghelooven / ende andere spotten daer mede/ altijt aen de selve twijffelende. Pythagoras wiert eens ghevraeght waeromme hy alsulcke silentie ofte stillicheydt in syne Academie dede onderhouden: want in den tijdt van twee jaren en mochten syn Discipulen van dat sy daer in ghegaen waren niet een woordt sonder syn bevel spreken/ want het was haer gantsch verboden; antwoordde daer op/ Inde Academien der andere Philosophen leeren sy haer Discipulen spreken/ maer in de mijne leeren sy niet anders dan swijghen: want daer en is in dese Werelt gheen beter ende hoogher Philosophie voor den mensche / dan syne tonghe (wanneer het van noode is) te kunnen bedwinghen.]

Van de Bancketten der Ouden. Ende hoe dat Augustus verboodt dat niemandt binnen Romen een ander in syn Huys ten eten zoude noodighen.

Capittel XI.

DE Spartianen hadden eenighe Bancketten die sy Phodites noemden / waer inne sy Broodt ende Verckens-vleesch dat in water gesoden was aten/ ende niet anders, voor het eerste Gherechte, Voor het leste Gherechte / twelck de Ouders de tweede Tafel noemden/ soo brachten sy Olijven/ Kaes/ ende Vijghen voort/ ende op 't eynde van 't Banket eenighe Koecxkens van Meel ende Olye in Laurier-bladeren ghebacken/ sonder dat haere Tafelen parfumen/ tapisseryen/ silver-stucken/ ende sausen van verscheyden smaeck hadden/ het welcke al dinghen zijn die in dien tijt niet in het ghebruyck en waren; Ende haer Bancketten [illegible]

van de ouse. Voortijts plachmen in alle de Steden van Creten op zekere dagen des jaers eenige Banckerten te ghebruycken / de welcke voor een yeghelick die aldaer wilde gaen ghemeyn waren : een yeghelick vande Inwoonders moeste tot dit effect het thiende deel van alle syne vruchten brenghen/ welcke aenden ingang vande stadt opgenomen werden door eenige vande Societeyt daer toe ghekoren zijnde. Sy gaven den last ende sorge van het gantsche Bancket aen eene notabele Vrouwe/ hebbende onder haer noch drij ofte vier Vrouwen van ghemeynen state/ ende twee Dienaers om het hout tot het vyer te dragen. Int huys vande Feeste waren opgherecht eerstelic twee Tafelen voor de Inwoonders/ ende twee andere voor de vreemdelingē. Aen een yegelic vande Gasten gafmen gelijcke portie. Het is wel waer/ dat de jonghe hadden de helft minder van het Vleesch als de oude lieden hadden. Daerenboven was noch tot yeder Tafel een Vat vervult met Wijn de welcke met Water ghetempert was / waer af sy allegader in het ghemeyn droncken / ende na dat sy ghegheten hadden brachtmen een ander Vat met Wijn/ veel beter dan den eersten zijnde / ende het was den Ouden toeghelaten so veel daer af te drincken als het hun behaechde / ende aen de jonge lieden matichlicken. De edele Vrouwe die het opperste ghebiet over dit Bancket hadde / verghezelschapt zijnde met de andere Vrouwen/ bracht de alderleckerste Spijsen aen den ghenen die in tijden van oorloghe oft vrede/ eenich ghedenckweerdich oft kloeckmoedich stuck bewesen hadde / als weerdich zijnde om gheeert te werden. Na datse nu wel ghegeten hadden/ soo begonnen sy eerstelick te raedtslaghen van de ghemeyne affairen/ daer na deviseerden sy vande dinghen tot den krijgh behoorende / desghelijcx oock vande Personagien die in eeniger maniere de Republike wel ghemeriteert hadden : zonder eenighe vreese des doots het Vaderlandt groot proffijt ghedaen / offerhanden in de Tempelen ende aende Huys-goden ghepresenteert / de selve grootelicks recommanderende ; op dat de jonghe Mannen hoorende van alzulcke deuchdelicke Personagien verhalen/ haer mede tot de deucht souden begheven/

Athenaeus lib. 4. cap. 8.

ghedeen/ ende met haer arbeyden om dese glorie te ver-
krijghen. Dit ghedaen zijnde/ende de Tafelen opghe-
nomen / vertrock een yeghelick van dees plaetse / ende
ghingh naer sijn huys. De Lacedemoniers en wilden
niet toelaten dat in haere Bruyloften meer dan neghen
Persoonen met malkanderen zouden eten/ het welcke sy
deden ter eeren van de neghen Musen, met conditie dat
men achten geven die aen Tafel zoude spreken/ geenen
Wijn te drincken zoude gheven / alzoo dat indien men
wilde drincken silentie moeste houden. Dese wet zoude
zeer bequaem zijn in desen tijdt / omme dat men in de
Feesten die nu ghehouden werden niet dan alle ru-
moer / groot gheruchte ende gheklap en hoort: daer
gelt het hem wie dat alderbest kan klappen. De Nau-
cratites in haere ghetyplichde Feestdagen ghecelebreert
ter eeren van den Vader Dionysius ofte Bachus int
Prytaneum waren alle gader ghekleet met witte Al-
ben als doen ghenaemt Prytaneische Rocken / ende zoo
haest als sy de stemme van den openbaren Roeper ge-
hoort hadden/ stelden sy allegader hun knien op d'aer-
de: ende na dat sy eenighe ghebeden gesproken hadden
gingen sy ter tafelen zitten / een yeghelic nemende twee
maten met Wijn/uytgezondert de Priesteren van Apollo
Pythius ende van Bachus, die dobbele portie hadden/
so wel van alle andere dingen als van den Wijn. Daer
na gaf men een yeghelick een schoon broot/ ende voor
heerlic breedt / waer op noch een ander broot was ende
daerenboven een stuck Verckens vleesch/ een koecxken
van gheroostert gersten-meel oft anders als een zekere
pottagie van brij/ oft noch wel een pottagie van kruy-
den na den tijdt des Jaers / een beecken kaes/ drooghe
vijghen/ende eenen koeck met een kranskens ghekroont
zijnde. Indien yemandt offerende eenighe andere dan
dese boven-verhaelde dinghen dede / zoo wiert hy in
een gelt-straffe ghecondemneert. De usantie van Banketten
ofte Maeltijden te houden (als Aristoteles affirmeert)
is eerst gheinventeert door Italus een zeer out Coninck
in Italien / de welcke hem met dese grove volckeren
onderhielt/ ende met hun etende/ haer door desen mid-
del zoo veel te meer aen hem verbonden heeft tot sijne

Alben zijn de witte ha-byten van de Priesters deser tijden.

ghehoor-

ghehoorsaemheyt/ hy trock ende leyde haer alzoo tot een Menschelick/ civijl ende ghemaechlick leven. Suetonius Tranquillus verhaelt dat den Keyser Octavianus Augustus binnen Romen verboot dat niemant malkander machte by hem te gaste nooden: maer indien men yemandt eenighe eere wilde bewijsen datmen de spijse in syn huys zoude zeynden. Ende alzoo men hem vraechde waeromme hy zulck een wet ghemaeckt hadde/ zoo antwoorde hy: De occasie die my beweecht heeft de Spelen ende de Bancketten te verbieden/ is dese gheweest/ Om dat inde Spelen niemant hem onthout vande Goden te blasphemeren/ ende inde Feesten ende Bancketten eenen yeghelicken synen naesten diffameert ende misprijst.] Cicero maeckt mentie dat Cato den Censoor zijnde op het punt van syn sterven/ dese woorden ghezeydt heeft/ Onder andere dinghen die ick (niet als een Burgher van Romen/ maer als eenen ongheschickten Barbare) ghedaen hebbe/ is dit een gheweest/ dat ick my op een tijt van mynen Vrient liet verwinnen/ den welcken my tot synen huyse ter maeltijdt ghenoodicht heeft/ ick gheloofde hem/ ende ick ghingh aldaer: het welcke ick niet en hadde behooren te doen/ ter oorzaken dat omme de waerheydt te zegghen/ gheen vermaert ende deuchdelick Man en mach in het huys van een ander gaen eten/ zonder syne vrijheydt te verliesen ende syne reputatie ende gravitepyt daer door in groot perijckel te stellen] Eenen Quidam vraechde aen Aeschinus den Orateur/ wat hy zoude moeten doen/ om deuchdelick te zijn/ den welcken hy andtwoordde/ Om eenen volmaeckten Griecke te zijn/ zo behoort ghy ghewillichlicken tot de Tempelen te ghaen/ ende wt noodt tot de Oorloghe: maer tot de Bancketten ofte Gast-maeltijden noch door eyghen ende vrijen wille/ noch oock door eenich ghewelt.] Woorden zekerlick omme in eeuwigher memorien te bewaren. Pericles een groot Personagie tot Athenen hadde de gewoonte der Bancketten ende de vereydinghen der zelve in alzulcken afgrijsen/ dat hy nimmermeer tot eenighe van syn Vrienden en ginck ghegheten/ [illegible] tot Euryptolemus inden [illegible]

spruct

synes Bancketten: niet teghenstaende nochtans dat hy zeer milde ende liberael was / zeer veel menschen met syne goederen doedende. Hierom en wil ic de Bancketten niet t'eenegader verdoemé / mits dat de middelmate daer inne ghebruyckt werdt: want ghelijck als het een zeer oneerlicke zake is / te blieden de conversatie ende t'ghebruyck van met malkanderen te eten / ghelijc als de ghemeynsaemheyt van verscheyden Religieusen in hare Eet-salen is / de wijle niet alleenlick de natuere maer oock de vrientschap dese maniere van Bancketten vereyscht / het welck de Latijnen onse Voorsaten ghenoemt hebben Convictum à convivendo. Alzoo is het oock weerdich te vermijden ende berispelick hem te begheven tot de kostelicke ende hoovaerdighe bereydinghen van verscheyden spijsen / ende daer inne syn goederen te verteeren: want daer en is gheen zake die ons den Beesten meer ghelijck maeckt dan de gulsicheyt / ende de studeringhe der keuckenen.

Van verscheyden Persoonen de welcke door haer overdadighe verquistinghe, in korten tijt alle hunne goederen door-ghebracht hebben.

Capittel XII.

DEn overdadichsten Mensche onder alle de ouden die voortijdts gheweest zijn / is Epicharides Atheniaen / toe-ghenaemt den kleynen / de voornaemste gheweest / de welcke in zes daghen alle syne patrimoniale goederen door-ghebracht heeft. Pasicites Koninc van Cypers / na dat hy verteert hadde al tghene dat hy hadde / verkoft eyndelic syn Koninckrijcke / ende daer na in eensaemheyt binnen de Stadt Amathuntis levende storf zeer ellendelicken. Ethiopus den Corinther verkofte aen Archias syn ghedeelte van het landt dat hem noch tot syn bezittinghe zoude toe-komen / op dat hy te ongheschicter zoude moghen zuypen. Cleops een Koninc van Egypten / hebbende een onuytsprekelicken onkost tot opbouwinge van een Pyramide / weert tot alsulcken benautheyt ghedwonghen / dat hy ghenootsaect was den maechdom van syn Dochter te koop te stellen / om alsoo het ghelt te vercrijghen, twelck sy door de ghe-

vreuchden haers lichaems zoude winnen. M. Tigellus was zoo overdadich/ dat alse de Leck-spitten / Speel-lieden/ ende meer andere die zeer groote proffyten van hem ghehadt hadden / hem na synen doodt zeer bitterlicken weenende beklaecht hebben. Waer af Horatius mentioneert Satyr. 2.

T'Pluymstrijckers groot ghetal, die ghewoon zijn met vlijt
Te volghen Tafels wel ghestoffeert t'aller tijt,
Verkoopers van goe Reuck en diere Specerijen,
En Kamerspeelders oock met al haer gycheltrijen,
Springhende Vrouwen en onkuyssche Danssers mede,
Dit volcxken allegaer treuren met droever zede
En storten tranen wt, en doen veel kermeklacht
Over Tigelli doot en syn sterven onsacht.

Ende in de derde * Satyra van syn tweede Boeck beschrijft hy de overdadichheyt van Nomentanus aldus:

* Satyra is een straffelijck Carmen waer in yemants deuchden ende ondeuchden ghebracht ende berispt worden.

Dees Nomentanus wilt doen hy in syn jong leven
VVt syn erfgoet duysent talenten had verkreghen,
Ontboot met grooter vlijt by hem den Visscher ras,
Vleesch-houwers en oock med' Quacsalvers op dat pas.
De Coppelaers vermaert van de Toscaensche straten,
Loghers, Fruytiers, Pastey-backers tot hare baten,
Pluymstrijckers vol looshevt, dit volck moest allegaer
Komen s'anderendaechs by Nomentanus klaer:
Sy hoorden dit ghebodt, sy hoorden dees mandaten,
Daerom zoo quamen al dees voor-verhaelde staten.
Den Koppelaer zeer stout met syn tonghe vol klap
Tot Nomentanus heeft begonnen syn ghesnap:
Al dat ick hebbe hier oft op andere steden
En alle tghene dat is inde huysen mede
Van dees Kooplieden goet, die hier neven wy staen,
Is al tot uwen dienst, ghy mocht het nemen aen.
O Dammeschipper wijs, verstaet de blijde woorden
Die dees Ionghelingh sprack, voort er na sy alle hoorden.
Door u, ô Logher stout, heb ick altijt het veule,

Die

Dat ghy s'nachts inde snee niet rusten laet in stilt.
En ghy Visscher bedacht die in den vvinter strenghe
De visschen op de zee voor my niet schroomt te vanghen;
Ick ben een zeer traegh mensch, voor zeker k'hebbe niet
Verdient zoo grooten schat te houden in tghebiet.
Ghy Lagher mynen vrient, neemt ende zijt te vreden
Met dees thien stucken gouts, die ick u schencke heden.
Ghy Visscher neemt daer oock zoo veel op dit termijn,
En dry mael meer voor u mynen Ghebuerman sijn,
Om dat als ick zomtijts u vrouwe laet opwecken,
Dats' uyt haer zoeten slaep van tbedde moet vertrecken,
Dats' oock bereyt is myn ghebodt te grijpen aen,
Om door haer arbeyt zeer in als my by te staen.

Aelian. lib. 4 De overdadicheyt ende het wellustich leven van Pericles, Callias een sone van Hipponicus, ende van Nicias hebben haer tot alzulcke armoede ghebracht / dat sy (als het gelt hun ghefailleert heeft) malkander onder hun dryen vergift geschoncken hebben tot eenen lesten dranck ende banket / waer af sy alle dry gestorven zijn.
Lib. 4. & 12 Van Callias maeckt Athenæus mentie / en Aristophanes verhaelt mede van hem in syn Comedie van de Visschers / ende Lysias beschrijft dat Hipponicus syne Vader den rijcksten van gantsch Grieckenlant was. Demades den Orateur was zo vervult met rijcdommen / dat hy zelfs bekende gheen ding ghebreck te hebben; evenwel verloor hy int eynde door syne onmaticheyt ende verquistinghe alzoo syne goederen / dat hy wt de Stadt ghe-
Volaterran. Antrop. l. 15 banne zijnde (om dat hy zebenmael gheaccuseert was) den middel niet en hadde omme de boete ofte amende daer hun die van Athenen hem ghecondemneert hadden te betalen / ende Antipater hem bespottende / zeyde / dat hem niet anders dan den Buyck ende de Tonghe en resteerde / ghelijckerwijs als een offer daermen ghe consumeert heeft. Ctesippus een Sone van Chabrias was zoo overdadich / dat na dien hy alle syn goedt verdanhadde / zoo verkoft hy de Steenen van syne Vaders Tombe ofte Graf / voor twelcke de Athenienen om tzelve te stichten duysent drachmen betaelt hadden.

Cor-

Cornelius Lentulus toeghenaemt Sura, een Man van edelen stamme / maer van een quaden gouvernemente/ heeft zeer sorghelick boven alle syn goederen noch een groote somme van het ghemeyne ghelt (als hy * Questor was) doorghebracht. C. Cæsar Caligula † overtreft alle andere overdadighe Door-brenghers ende Verquisters / in het bedencken van overdadighe onkosten/ ende wreede vervolginghen. Hy inventeerde nieuwe fatsoenen van spijsen en[de] bancketten/ die te voren noyt ghesien oft gehoort en waren/ alzo dat hy hem ooc in kostelicke wel riechende wateren gebadet heeft: hy soop oft dronc Peerlen van onwaerdeerlicken prijse/ die hy in azijn hadde gepulveriseert oft smelten/ ende stelde voor de ghene die hy eenighe feeste wilde doen/ broodt ende spijse van louter goude. Daer en-boven liet hy lichte Fusten ofte Schepen ghenaemt Liburnices maken van Cederenhout / zijnde de achter-kasteelen gantsch bedeckt met kostelicke ghesteenten/ hebbende groote spatien en[de] vertrecken van badt-stoven/ portalen ende kameren/ ooc mede met wijngaerden ende verscheyden fruyt-draghende boomen/ omme des daeghs onder de schaduwe te banketteren / in het midden van syne Musicienen/ die zeer melodieuselic songhen / terwijlen hy hem vermeydde langhs den zee-kant van de Campanische zee/ een zeer vruchtbaer lant van Italien zijnde. Aengaende de ghebouwen ende lust huysen die hy op de velden liet stichten/ alle redenen te rugge stellende / hy en begeerde anders niet dan in effecte te stellen het ghene dat onmoghelick scheen te zijn. Kortelick in min dan een jare tijt heeft hy oneyndelicke rijckdommen gheconsumeert/ met de zeven-en-twintich duysent-mael H. S. hondert duysent Sestertios die Tiberius hem naghelaten hadde / bedraghende de somme van zeven-en-tseftich millioenen ende vijftich duysent Croonen / den Croon tot zes-en-veertich stuyvers ghereckent. Ende na dat hem het gelt ghemanckeert heeft / ende dat hy behoeftich was / soo begaf hy synen gheest tot het oprechten van ondraghelicke tollen ende tributen/ ende kreghen door verscheyden middelen als lasteringhen ende confiscatien het goedt van syne onderdanen te rooven.

* Questor dat is eenen Thresorier ofte Schatmeester by den Romeynen/ en hadden oock de macht om over 't bloedt te rechten. Daernaer hebben sy een Hooftman waerdt gheweest.

† Dion in syn leven.

Sueton. lib. 6. cap. 30.

Den Keyser Nero sijnen Neve en was niet min overdadich en quistachtich / de welcke geen regel noch mate en hielt int voortbrenghen ende wechghevven / achtende de zelve vilein ende zeer ghierich te zijn die rekeninghe van haer verteerde onkosten hielden / ende ter contrarie edel ende grootmoedich die het allegaer doorbrachten. Hy ghaf aen * Tyridates alle daghe hondert duysent Nummen / beloopende thienich duysent Croonen / zijnde byna een onghelooflicke zake. Hy gaf Menecrates den Harpslagher zeer schoone Palaysen tot een present / desghelijcx oock aen Spectilles Myrmyllonus den Schermmeester. Hy en dede nimmermeer eenen reyse ofte voyage minder dan met duysent wagheneen / de peerden van de Muylen waren silver / ende de Muylders waren ghewapent ende gheaccoutreert met lakenen van Canusa een stadt in Pouillen. Van eenen habijt droech hy nimmermeer een kleedt tweemael aen. Iosephus in sijn Historie van de Joodsche Krijghen maeckt mentie vande overdadicheyt des Keysers Vitellij die welcke het Keyserrijc maer acht maenden ende vijf daghen regeerde. Ende dien hy langher gheleeft hadde / ick gheloove (zeyde Iosephus) dat het gantsche Keyserlijcke spijsmaerct ende overvloet niet en zoude kunnen verghenoeghet hebben. De zelve Vitell. was zo excessivelick overdadich / dat hy alle daeghs vier maeltijden hielt / die hy verdeelde in Onbijten, Middachmael, Avondmael en Collatie. Doen hy tot Romen quam / gaf hem sijn broeder een Avontmael waer inne hem ghedient werden twee duysent uutghelesen Visschen / ende seven duysent Voghelen / welcken hy noch overtrefte in een andere feeste met overdadige groote kostelickheyt toebereyt zijnde / twelc hy dede op de inwijinghe van het Plat / dat hy om sijn wonderlicke grootheyt den Schilt van Minerva noemde. Noch verighe andere exempelen van overdadighe verquistinghe zijn gheallegeert in mijnen Commentarien over de Plutus van Aristophanes, de welcke haest int licht zullen ghebracht werden. Een Quistachtich oft Overdadich (zeyt Vlpianus inde eerste Wet / ff. de cura furio.) is de ghene die geen tijt noch eynde en heeft int voortbrengen / maer verdoet ende verquist sijn goederen / leven nacht

* Dit was een Coninc van Armenien de welcke ghekomen was uut sijn Rijcke / om Neronem te bezoecken.

Int 5 Boec Cap 3.

ende

ende teghen alle reden. Ende is in het Griecx Ἄσωτος ghenaemt/ om dat hy hemzelven verliest/ ende syn Patrimonie consumeert. De Oude hebben dooryicx Wetten teghen de Verquisters opgerecht. Solon den Wijsen in Griecken ordineerde datse voor infamen souden gehouden werden. De Areopagiten ende crimineele Rechters binnen Athenen beriepen de Verquisters voor het Recht/ ende aldaer bevonden ende verwonnen zijnde soo deden sy haer straffen. a De oude thien Mannen verboden door haer Wetten dat de Verquisters de regieringe van haer goet niet en souden hebben/ maer dat hun het regiment daer over soude verboden zijn/ ende dat haer door den Rechter eenen Curateur soude ghegeven werden/ ghelijck als in de Wet Iulianus ff. de cura furio. gheseyt wert. Daeromme en mogen sy haere goederen niet vercoopen noch verhueren/ noch eenich transport daer mede doen: ende zijn onbequaem om eenighe Testamenten te maken/ door de Wet Is cui bonis. ff. de verb. oblig. maer worden sy door de Rechten-gheleerden by de uytsinnige menschen vergeleken werden/ Scilicet, quod furiosum exitum pariat prodigalitas. Ende belangende de straffe van de overdadighe Persoonen/ de Griecken hadden een Wet door welcke de gene die syn goet doorghebracht hadde/ in het Graf van syn Vader niet begraven wiert/ maer by eenen Vreemdeling. b De Wet der twaelf Tafelen heeft den Verquisters verboden de administratie van hunne goederen/ ende eyndelic hebben de c Pretors ende Rechters beghonnen haer met eenen Curateur te versorghen volgens t'exempel vande dulle en uytsinnige menschen/ hun de hanteering oft regieringe van hunne goederen op deser manieren verbiedende/ Quando bona tua paterna avitaque nequitia disperdis, liberosque tuos ad egestatem perducis, ob eam rem tibi ea re, commercioque interdico. Op dese wijse heeft Q. Pompeus den Pretor bevolen dat Q. Fabius een sone van den grooten Q. Fabium (toegenaemt Allobrogicus) om dat hy der Savoyers en Arvernen Capiteyn ende Hertog van Alvernois verwonnen had) seer verteerachtich ende overdadich was/ berooft van alle syn Vaders goet/ om dat het een yeghelick jammerde te sien dat het Gout ende

a Dese werden by de Romeynen Decemviri ghenaemt: die op een tijt in de stede der Consulten gekoren/ tot Athenen om Wetten gesonden waren/ die sy in 10 tafelen stelden en namaels noch 2 byvoechden/ van welcke niemant appelleren mochte/ als de hoochste macht hebbende/ doen ter tijt haer stonde.

b Dit is de Wet die de voorsz thien Mannen in haer gewelt hadden.

c Pretor is den Schepman oft den Stadthouder die dat oordeel in twijfelachtighe saken spreect/ oock macht te heer-brachte dien gehoorsaem wesen. Val. Maxim. lib. 3. cap. 6.

Silver tijdelick tot een glants vande edele stamme welke familie der Fabianen bewaerde te blincken zoo onmatelick in alle boosheden ende onkuyscheydt gheexerceert werde. Dion * beschrijft dat den Keyser Tiberius eenen zekeren Raedtsheere van groot Gouvernement een Mombour bestelde / alleens oft hy een weese ofte onder-jarich was. Iovianus Pontanus int Boeck vande mildtheyt maect een questie/te weten / welcke van dese twee/ofte de Overdadige/ofte de Gierigaert/de booste ofte de verdoemelickste is: waer op hy selfs aldus antwoordt: Dit is (zeght hy) zeer qualick te jugeren. Eerstelic/ de Overdadige ofte Verquister brenght aen veel personen profijt/ de welcke hy onmatelic sijn goet geeft/ daer ter contrarien de Gierige hem selven gheensins niet bequaem is/ende gebruyct van sijne goederen zo weynich / als oft hem deselve niet toe en behoorden / niet half zoo veel etende als hem wel van noode zoude zijn tot onderhoudinghe van sijn leven/ het welck hem zeer mismaeckt ende leelick doet blijven. Ten tweeden/ de Overdadighe gheeft liberalick / het welcke hem tot een groot/mildt ende genereus heere voortkomt/wanneer hy de limiten in het gheven niet en overtreet/maer dat het wel ten propooste komt. Daer ter contrarie den Gierigaert het herte kleyn ende vol boosheydt heeft. Daerenboven/ ghelijcke als de gierichheyt daghelijcx wast ende vermeerdert/alzo verandert de Overdadige mede van natuere ende maniere van leven / zoo wel door den tijt ende in ouderdom opwassende als door dien dat hy begint te mercken dat hy eyndelick zoude behoeftich worden ende tot armoede komen/ waeromme hy dickwils beter zeden dan hy tot dien tijdt toe ghebruyckt heeft aen-neemt / ende door veelheydt van jaren sijne overdadicheyt grootelicks minderende / verkrijcht hy allencxkens ghezontheyt: aldaer de gierichheyt een onghenesellicke siecte is. Door welcke redenen het door een yegelic notoir ende openbaer is/ dat de Gierighe van boosser ende argher conditien zijn dan de Overdadighe.

* Lib. 7.5.

Menigh

Magnificentie ende kostelickheyt van eenen Triumphe van Antigonus Epiphanius.

Capittel XIII.

ANtigonus Koninck van Syrien toe-ghenaemt Epiphanius, dat is te zegghen Doorluchtich/ verstaen hebbende het verhael vande magnifijcke ende heerlicke triumphe vanden Burgemeester Paulus Æmilius om de victorie die hy verkreghen had teghen de Macedoniers ende haren Koninc Perseus die mede inden triumph ghevanckelick ghevoert werde/ soo bevinc hem sulck een jalousije dat hy door ijdele vermetelheyt by hem zelven delibereerde eenen triumph te maken/ die den ghenen vande Romeynen verre soude overtreffen. Om deser oorzaken wille liet hy door syne Koninckrijcke ghebieden/ dat-men op eenen zekeren betreckenden dach hem tot Daphnis een Stadt in Asien soude laten vinden/ al-waer eenighe boven-maten wonderlicke Spelen souden ghecelebreert werden. Het welcke causeerde dat niet alleenlick uyt Griecken/ maer oock uyt verscheyden andere Rijcken ende Landen/ aldaer een ontallicke menichte van volck quam/ ende de ordre van desen triumphe ende spectaeckel beghon op dusdanigher manieren: Eerstelick marcheerden vijf duysent jonghe Mannen uyt Griecken op der Romeynen maniere ghewapent zijnde/ daer na soo veel uyt Mysia op haer maniere ghewapent/ ghevolcht van drye duysent Thraciers ende vijf duysent Galatianen: na de welcke zeer veel andere quamen/ ende om dat sy zekere Silvere Beuckelaers ofte Schilden droeghen werden sy Argyraspides ghenoemt. Na dese marcheerden 250 ghelederen Sweert schermers/ ende vervolgens duysent Ridders/ waer af de Peerden ghebardeert ende zeer kostelic met Gout ende Silver verciert waren/ hebbende een gouden Krans op t'hooft. Na dese volchdē 1000 Ridders diemē Companions noemde/ ende met haer een Companie vrienden des Koninckx na welcke duysent Edellieden marcheerdē gevolcht van duysent andere Ridders ghenaemt de Bende vanden Koninc. Daer na quamē 1500 Ridders gewapent met vergulde harnassen/ waer over sy noch een Wolc-roc ofte

Polybius in het 26. boec vā syne Historiē noemt hem Epimanes dat is/ uytsinnich.

Casacke draghen met Gout ende Silver gheborduert ende met alderhandt figuren van ghedierten verciert ende verrijckt. Daer na quamen hondert waghenen elc door zes Peerden voort-ghetrocken werdende, ende noch veertich andere, een yeder met vier Peerden. Daer na volchde eenen waghen de welcke door Olijfanten voort-getrocken werde, ende van 36 andere Olijfanten ghevolcht met acht hondert Jonghelinghen daer achter, draghende Kranssen ofte Kroonen met Gout verciert zijnde, na dese quamen duysent vette Ossen, ende acht hondert Indiaensche Olijfants-tanden. Daer na werde ghedraghen een ontallicke menichte van Statuen ende Beelden, niet alleenlick van de Goden, maer oock vande Duyvelen, ende van verscheyden Mannen die zeer excellent ghewoest hadden in wat Professie dat het was: de zelbe Beelden ende Statuen waren bekleet met zeer schoone Goude, Silvere ende andere kostelijcke Rocken, zijnde met groote quantiteyt van baggen en juweelen verciert, ende aen hare voeten waren eenighe dunne tafelkens, waer inne den naem, tijtel ende daden van de ghene tot wiens eere dese Beelden op-gherecht waren ghescreven was. Daer waren oock eenighe Beelden van den Dach, van den Nacht, van den Hemel, van * Aurora ende van den Middach: desghelijcks oock een oneyndelick ghetal van Goude ende Silvere Vaten van onweerdeerlicken prijse, de welcke door Slaven ghedraghen werden. Hier na marcheerden zes hondert Pagien van den Koninc allegader int Gout bekleet, ghevolcht van twee hondert Vrouwen draghende goude Bussen in hunne handen, ende hier en daer zeer kostelicke wel-rieckende Salven stroyende, de welcke ghevolcht waren door vijftich Silvere Litieren ofte Ros-baren, ende zoo veel Jonck-vrouwen daer op zittende, noch tachtich Goude Ros-baren, met zoo veel andere Jonckvrouwen daer op, bekleedt zijnde met zeer kostelicke Rocken ende met Juweelen van grooten prijse verciert. Desen Triumphe duerde dertich daghen, ende terwijlen liet Antigonus verscheyden sorten van Spelen celebreren, ende ghedurende dien tijdt was het een peyselick dient belieft-

* Aurora een Goddinne der bloemen zijnde, wert door de mor genstont ghehouden.

[illegible] ghedaen in het ghemeyne Collegium te gaen/ ende hem aldaer te salven met vijfthien soorten van Onguenten ofte Salven van Safferaen/ Nardus/ Cinamome/ Telin/ Amaracin ende van Lelien. Hy hadde oock in verscheyden plaetsen meer dan vijfthien hondert tafelen doen oprechten / op Koninchlicker wijse met veelder-hande soorten van delicate ende kostelicke spijsen ghedeckt / maer aen den ghene die wilden na sijn believe mochten eten.

Hoe dat het Gout ende Silver voortijdts by de Ouden niet veel in het ghebruyck vvas. Ende vvanneer datmen het ghelt begonde te useren. Item oock eenighe listicheden van Thimotheus Atheniaen ende Condales Capiteyn van Mausolus omme penninghen te verkrijghen.

Capittel XIIII.

De usancie des Gouts ende Silvers / (Metalen zijnde de welcke in Thracien by het Promontorium Pangea ghevonden zijn) was voortijdts by de Ouden zeer vreemt. De Lacedemoniers/ willende het Beeldt van Apollo Amycleus vergulden/ zochten door gheheel Griekenlandt / maer en konden nerghens eenich Gout vinden/ alzoo dat sy ghedwonghen waren te zenden tot den Koninck Cresus van Lydien/ omme tzelve van hem te koopen. Hieron den Tyran van Syracusa des ghelijcks/ hebbende voorghenomen een vergult Taferel aen Apollo Delphicus te dedicieren zochte door gheheel Griecken ende Italien/ zonder dat hy eenighen Goudt konde vinden dan by Archytas den Corinthier/ de welcke het allenckens door liberaliteyt van [illegible] vergadert hadde. Die van Phocydes na dat sy den Tempel van Apollo tot Delphos ghesaccageert ende berooft hadden/ ende Alexander alle de roof ende buyte van Asien in Griecken ghebracht hadde / zoo wies het ghebruyck van Gout alzo dat men Goude Waren ghemaeckt heeft/ [illegible] [illegible]/ dat de selve om te [illegible] ende inde [illegible] ghebruyckt worden. [illegible] [illegible] die [illegible] wiert was tot Romen / [illegible] van Scipio [illegible]. [illegible] [illegible]

zijn uytlandighe vorrende tegen de Olinthiers, so heeft hem het gelt in het Legher beginnen te failleren: het welcke de Soldaten siende, ende datmen tselve niet sonder groote swaricheydt van Athenen konde bekomen, zoo hebben sy beghinnen te mutineren ende oproerich te werden: ende om haer te bevredighen heeft Timotheus haer Capiteyn een nieuwe middel bedacht, ende eerstelick met de Kooplieden gheaccordeert zijnde (datse hem met tselve zouden fournieren, met beloofte die hy haer dede dat hy't haerlieden op eenen zekeren bestecken tijdt zoude wederom ghegeven) liet hy kopere munte of te ghelt slaen, waer mede hy de Soldaten betaelde: ende alzo niet langhe hier na silver gelt van Athenen quam, zoo heeft hy lichtelick zoo wel alle de Koopluyden als * Vivandiers voldaen, wisselende het kuperen gelt tegen het silver. Aristoteles, in syne Politiken schrijft, dat Condales een Capiteyn van Mausolus Koninck van Carien, in Lycia zijnde (wesende een Provincie van kleyn Asien, ghelegen tusschen Pamphilien ende Carien) met eenen Volck-legher, ende ghebreck van ghelde hebbende, inventeerde een zeer wonderlicke maer bespottelicke middel. Hy wetende dat het volck van Lycien boven alle andere dinghen groote ghenuechte nam in lang hair te draghen, dede de principaelste der zelve Provintie tot hem komen, haer zegghende dat hy tegen syn danck ende tot syn groot leedtwesen ghedwonghen was haer de commissie die hy van den Koninck hadde te kennen te ghegeven, wel voor zeker wetende dat hy haer daer door grootelicx zoude bedroeven: de welcke was dat Mausolus wilde dat van nu voortaen de Lyciers hun hair zouden moeten af-scheeren, om hem het zelve in Carien te zeynden, om dat hy daer af een triumphe wilde maken ter eeren van den Koninck van Persen. Ende Condales syn propoost vervolghende, zeyde, dat hy compassie met haer hadde, indien sy syn raet wilden volghen, hy wilde haer een middel wijsen, waer door sy hunnen hair-dos zouden behouden, zonder de zelve alzoo af te snijden, ende dat den Koninck daer wel in syn intentie ende voornemen zoude [illegible]. Waer af de Lyciens hem [illegible]

Listicheydt van Thimotheus om de mutinerende en oproerende soldaten te stillen.

** Vivandiers zijn lieden die het legher volgen, ende tselve met graen ende andere spyse verzorghen.*

Listicheydt van Condales om ghelt van de Lyciers te bekomen.

velden / dat sy zeer willich alle dinghen souden dooghen / indien hun maer de hair-toppen ende perruken mochten heel ende onbeschadicht blijven. Doen heeft haer Condales gezeyt / dat sy gelt souden soecken / eysschende van hunlieden een middel-matighe somme / makende een taxatie voor yeder hooft / na dat sy langh oft kort hair hadden / zegghende dat hy dese penninghen in Griecken soude zenden / ende aldaer zo veel hair toppen koopen / de welcke hy dan aen den Koninck Mausolus soude zeynden. De Lyciers vergaderden zoo haest als sy konden / alzulcken grooten somme ghelts / dat sy zeer lichtelick de perruken ofte hair-toppen daer voor konden koopen / ja al haddense allegader van goude ghewerst; ende gaven het zelve ghelt aen Condales, de welcke hem veynsende dat hy tzelve in Griecken zondt / betaelde daer mede alle de lijf-tochten ende de Soldaten.

Van Omphale een Ioncvrouwe in Lydien, de vvelcke met hulpe van de andere Vrouwen haer Meestersse van de zelve Provintie maecte, ter oorzaken van het dertel leven der Lydiers.

Capittel XV.

Cleares in syne Commentarien heeft in ghescrifte naghelaten dat de Lydiers de eerste waren die de Vrouwen deden lubben / de zelve in hun wellusten houdende in plaetse van Eunuchen, ende quamen oock tot alzulck een sleute sotheyt / principalick de machtichste onder hunlieden / dat sy de Vrouwen ende Ionckvrouwen van andere namen; ende de zelve met liefde ofte door ghewelt brenghende op een plaetse door haer ghenaemt Soet (moghelic om tzelve effect) hebben sy haer alsdan verkracht: vervallende tot alzulcke schandelicke maniere van leven / dat sy hare lichamen gheen ruste ghevende / haer behielpen met Mans-persoonen / zonder onderscheydt der naturen tot het vleeschelicke werck / in plaetse van Vrouwen. Om welcker oorzaken heeft Omphale een Vrouwe van mannelicke courage / in memorie houdende el injurie, die haer aenghedaen was

Lydiers hebben de Vrouwen lubben of besnijden.

Schandelicke maniere van leve by de Lydiers.

ende zeer bedroeft zijnde van wegen haer schandelijcke maniere van leven / heeft met hulpe der andere Vrouwen vande Provincie / haer Vrouwe ende Meesterse over de Mannen door hare traecheyt ende slappicheyt gemaect / over de welcke sy (ende dat met goede rechte) zeer groote tyrannije oeffende. Ende willende daerenboven haer noch wreken over de injurie die haer aengedaen was / liet sy hunne Vrouwen ende Dochteren brenghen inde voorsz plaetse Soet ghenaemt / aldaer sy tot hunner schanden de selve door hare Dienaers ende door alle de ghene die aldaer wilden komen / liet onteeren. Op dusdaniger wijse heeft sy haer sexe ende gheslachte ghewroken / blijvende Meesterse over Lydien.

Vonderlicke listicheyt van Melanthus den Atheniaen vechtende met Xanthus Heere vande Beotiers. Ooc mede de loosheyt Anaximeni om syn Vaderlandt te bevrijden.

Capittel XVI.

ALzoo de Athenianen in questie stonden met de Beotiers / aengaende hunne landtpalen ende limiten / ende dat sy in gheenderley manieren met malkanderen konden accorderen / na dat sy metten anderen veel strijden ghehadt hadden / zoo zijn de twee partijen gheaccordeert dat hare Princen met malkanderen souden vechten lijf om lijf: en de gene die Overwinner bleef / soude de Landen daer af sy in questie stonden besitten. Den Heere van de Beotianen alsdoen / was ghenaemt Xanthus, een zeer vroom Man ende veel geexperimenteert in feyten van wapenē: Ende over de Athenianen was Thimetus, een Man maghelick meer bequaem zijnde tot den pays / dan tot de oorloghe: ende de welstant syner Republike beminnende / weygherde het ghevecht / ende dede met geluyt van een Trompette publiceren / dat so wie courage hadde tot het ghevecht teghen Xanthus dien soude hy het Rijcke van Athenen overgheven. Het welcke Melanthus een zeer couragious Man verstaende / heeft de partije aenghenomen: ende den bestemden dach des ghevechts ghekomen zijnde / ze bedden sy hun alle beyde int perck ghepresenteert / ende

stelden binnen handen tot het ghebruyck der wapenen. Maer Melanthus siende dat Xanthus veel stercker/ vromer ende gheschicter dan hy ter wapenen was/ ghebruyckte een listicheyt/ tot hem zegghende/ dat hy grootelick verwondert was/ waeromme hy niet volgens hun compact alleene int perck gekomen was. Xanthus ghelovende dat de woorden van Melanthus waerachtich waren, keerde hem omme/ om te sien wie dat hem ghevolcht was. Maer Melanthus gaf hem zeer subitelick alzulcken slach met syn Kortelas/ dat hy hem thoofst gantsch ghekloofst heeft/ zo dat hy stijf doot ter aerden is ghevallen. Op dusdanigher manieren heeft hy de Heerschappije over de Athenianen ghewonnen/ welcke ter memorien van dese daedt zekere Feesten instelden/ die vier daghen duerden/ ende by haer Apateniores ghenoemt/ dat is te zegghen/ van Bedroch.

Alexander de Groote na dat hy Darius verwonnen ende alle syn Landen t'onderghebracht hadde/ delibereerde dat hy hem wilde wreken over de Inwoonders welcke aen Darius secours tegen hem ghedaen hadden: t'welcke de Lampsacensen verstaende/ geenen raet wetende om de gramschap van Alexander te stillen/ hebben eyndelic voorgenomen Anaximenes die by den Vader van Alexandrum Philippus van Macedonien seer lief was/ ende by Alexandrum zelve wel bekent was/ aen hem in Ambassade te zendē/ met commissie dat hy door de beste middelen die hem moghelick waren/ synen toorne zoude verzoeten ende stillen/ ende van haren't weghen verghiffenisse begheeren vande misdaet die sy teghen hem bedreven hadden. Alexander syn komste verstaen hebbende/ heeft terstont wel gedacht om wat zake Anaximenes tot hem ghekomen was: ende om eenighe reden ende legitime excuse (om hem ghenade te weygheren) te hebben/ swoer zeer solemnelicken dat hy gheen dingh consenteren zoude van tghene dat Anaximenes op hem zoude verzoecken. Het welcke ter ooren van Anaximenem ghekomen zijnde/ zoo heeft hy (als wesende een zeer listich Man) door een subtijle inventie het misval t'welck door de weygheringhe des Konincx toeghekomen was/ zeer subijtelick gheremedieert/ veranderende

Listicheyt die Anaximenes gebruyckte/ om de toorn van Alexander te stillen/ de welcke voorghenomen had sijn Vaderlandt de Lampsacensen te verstoeren. Val. Maxim. lib. 7. cap. 3.

[illegible] door een loose veynsinghe en verberchde [illegible] de waerachtighe oorzake sijner legatie. Als hy nu voor Alexander gekomen was/ zo heeft hy tot hem ghezeyt/ dat de oorzake van syn komste niet anders en was/ dan om van hem een gratie te begheeren/ te weten: dat hy de stadt Lampsaca wilde ruyneren/ ende dat hy de kinderen ende Vrouwen der Inwoonders int openbaer zoude verkoopen. Alexander de antwoorde vanden Ambassadeur ghehoort hebbende / matichde syn gramschap/ kennende dat hy niet minder en konde doen dan waerachtich te zijn / ende synen ghedaen eedt te onderhouden/ vergevende die van Lampsaca haer misdaet. Aldus is Anaximenes na dat hy met groote listicheydt syn Vaderlant ghesalveert hadde/ zeer eerlic van syn Inwoonders ende Medeburgers ontfangen/ en so lang als hy leefde wert hy na syn verdienste van een yeghelick (als zijnde haren Behouder) in grooter eeren ghehouden.

Hoe loffelicken zake het is altijt de vvaerheyt te zegghen , ende hoe afgrijselick een leughenaer te zijn. Met noch zeer schoone exempelen tot zelven propooste.

Capittel XVII.

Epimenides seyt wat de waerheyt is.

DEen Philosooph Epimenides wert eens vande Rhodiers gevraecht/wat voor een zake de deucht was de welcke VVaerheyt ghenoemt wert / daer op hy antwoorde / De Waerheyt is een zake van de welcke de Goden meer dan van eenighe andere dinghen professie doen/ ende syne deucht verwermt de Hemelen/ verlicht den Aerdtbodem / mainteneert de Justitie / regeert de Ghemeynte/verdraeght in hem gheen boosheyt / ende maeckt de twijffelachtighe dinghen klaer ende zeker.]

Chilo een van de Wyse in Grecke wat de waerheyt

De Corinthiers vraechden eens aen Chilo den Philosooph wat ding dat de VVaerheyt is / daer op hy voor antwoordt ghaf / dat het een verzekerde gagie is die nimmermeer en vermindert / eenen Schildt die niet doorsteken kan worden / eenen Tijdt die nimmermeer en turbeert / een Heir-legher dat nimmermeer en vergaet/ een Blaeme die nimmermeer en verdrooght noch verdort/ een [illegible] die gheen fortuyne en vreest / ende een

haven

hebben waerinne noyt yemandt eenich ghebreck vindt.] De Lacedemoniers vraeghden oock aen Anaxarchum den Philosooph dat hy haer zoude zegghen wat de Waerheyt was / ghaf haer tot antwoorde / Het is een eeuwighe ghesontheyt / een leven zonder eynde een Hoop die een yeghelick gheneest / een Sonne die altijdt schijnt / een Mane die nimmermeer eclipseert / een Kruyt dat niet en verdort / een Poorte die hem noyt voor yemant en sluyt / ende eenen Wegh waer inne nimmermeer yemant vermoeyt wordt.] Ende Æschinus een Discipel Socrati zeyde / dat de Waerheyt was een deughde zonder welcke de kracht onsterc ende kranck is / de Iustitie bloedich / de ootmoedicheyt een verraderye. de patientie veynsinghe / de kuysheyt ydelheyt / de vryheyt ghevanckenisse / ende de Godtsalicheyt hoovaerdye.] Een ander Philosooph van de Romeynen ghevraecht zijnde wat de Waerheyt was / heeft haer gheantwoort / Het is een Centrum waer op alle dinghen rusten / een Zee-caerte waer na alle Stierlieden hun regeren / de wijsheyt waer door een yeghelick gheregeert wert / een hooghte op welckers top een yeghelick rust / ende een licht waer door de gantsche Werelt verlichtet werdt.] Den Keyser Augustus inde Triumph die hy dede over Marcus Antonius en Cleopatra leyde eenen Egyptischen Priester tot Romen tzestich jaren oudt zijnde / de welcke in alle de daghen syns levens noyt ghelogen hadde. Om welcker oorzaken den Senaet ordineerde dat hy terstondt vry-ghemaeckt ende tot een Opperpriester zoude ghekoren werden / ende hebben een Statue tot synder eeren op-gherecht / ende onder het ghetal der oude vermaerde Mannen ghestelt. Spartianus verhaelt een exempel het welcke dit gantsch onghelijck is / zegghende / dat ten tijde van den Keyser Claudius eenen Romeyn ghenaemt Pamphilius ghestorven is / de welcke (ghelijck-men klaerlicken ghe-probeert hadde) in alle syn ghantsche leven noyt een waerachtighe zaecke ghezeydt en hadde / maer altijdt ghelogen / het welcke een oorzaecke was waeromme den Keyser beval datmen syn Lichaem onbegraven zoude laten / dat syn goederen zouden gheconfisqueert

Anaxarchus wat es hoe de waerheyt is.

Æschinus wat de waerheyt voor een deght is.

syn huys gerasineert / ende syn huysvrouwe ende kin-deren uyt Romen zouden ghebannen werden / op dat van zulc een fenijnich Dier gheen ghedachtenisse in de Republijcke zoude over-blijven. Ten tijde als dese twee effecten gheschiedden waren de Romeynen vyan-dijanden van de Egyptenaers/ende daer uyt mach men bemercke hoe machtich dat de stercte der waerheyt is/ de wijle de Romeynen een van hunne vijanden een Statue oprechteden / omme dat hy een waerachtich Man was/ende berooffden daerentegen een van haer eyghen kinderen van syn begraeffenisse/om dat hy een Leughenaer was. Het is buyten alle twijffel dat een waerachtich Mensche / in allen plaetsen mach gaen ende converseren / zonder eenighe vreese te hebben dat hy van yemant zal beschuldicht werden. Hy mach ooc in alle zekerheydt een yeghelick berispen / ende zonder yemants vreese altijdts in teghenwoordicheyt van alle de werelt spreken: In't korte, hy mach over al met op-gherechten hoofde gaen: Maer voor een Leughenaer vliedt een yeghelick als voor een pest / ende zoo langhe hy leeft als oock na synen doodt werdt hy van alle de werelt voor infaem ghehouden. Syn loon ende ver-dienste is/dat indien hy by avonture eenich waerach-tich dinck zeght/zo en gelooft men hem evenwel niet. Want alzo hy ordinaerlicken is ghewoon te lieghen/alzo werd de waerheyt by hem (als leughen zijnde) gheachtet.

Van de Stadt Miontus in Ionia, ende Atarania in Asien, de welcke beyde ter oorzaecken vande Mugghen Moiscales ghenaemt, verlaten werden.

Capittel XVIII.

Zijnde de Stadt Miontus in Jonien op het beste ende grootste van hare macht / zoo wel van Perso-nen als Rijckdommen/ zo werden de Inwoonders der zelver ghedwonghen die te verlaten / ende in Mileten te gaen woonen. Want dese Stadt ghelegghen zijnde aen het eynde van de Riviere Moandrum / de welcke zeer droogh wesende / ende gantsch veel slijc voort bren-ghende maecte een Morasch / het welcke zulc een groote menichte van kleyne Mugghen ghegenereert heeft / de welcke

welcke by de Italianen Moschop ende by de Fran-soysen Moissales ghenoemt werden/ dat de Inwoon-ders ghedwonghen werden de zelve te verlaten. Des-ghelijcks is mede ghesciedt in de Stadt Arcatania in Asien, een ghebuere van Pergamo zijnde.

Van Cavara den Celte, ende Eripa een Milesiaensche Vrouwe.

Capittel XIX.

Na dat de Gaulopsen (twelck nu de Fransoysen zijn) met eenen machtighen Legher Italien/ Pannonien ende Griecken doorgetrocken hadden/ quamen sy in Jonien een Provincie in Asien/ op de Zee ghelegen zijnde/ het welc sy beroofde/ zeer veel steden pilgerende. Het ghebeurde in den Jare onses Heeren drij hondert/ datmen inde stadt Mileten de Sacrificien ghenaemt Thesmophories ter eeren van Ceres celebreerde/ aldaer de Vrouwen in eenẽ Tempel/ een weynich van de stadt ghelegen zijnde vergadert waren/ ende terwijle de Feest duerde / zoo liep eenen hoop der zelfde Gaulopsen zeer onversiens op de Milesiers / ende beroofden hen hare Vrouwen. Daer af dẽ meestendeel zeer haest wederom door een groote menichte van gelt ghelost wiert. Maer eenige uit Gallia Celtica namen sommige van de zelve Vrouwen mede in haer Lant/ de welcke door de groote familiariteyt der Celten alreede van hunne Ouders ende Mannen vervreembdet waren. Onder de ghene die wech-ghelept werden was oock een zeer schoone jonge Vrouwe ghenaemt Eripa, een Huysvrouwe van Xanthus, twelck een Man was van edelen stamme ende een van de meest-gheachtste der zelver plaetsen/ ende hebbende eenen jonghen Sone van ontrent twee jaren tot Mileten ghelaten/ met haren Man/ de welcke zeer in stroefsich was/ alsoo syne Huysvrouwe (die hy zoo zeer beminde) verloren te hebben. Ende om de zelve weder te verkrijghen/ verkoft hy het meestendeel van syne goederen/ waer af hy een goede somme Gouts ende

Parthenius Niceus een Griecksch Autheur.

Gallia is eer tijts in drijẽ verdeelt ghe-weest te we-tẽ Belgicam, Celticam eñ Aquitaniam. Onder Gallia Belgica was begre-pen bynaal de zeventien Provincien/ Lovvrerlant eñ Elsaten. Gallia Celtica begrijpt in hem Bour-gongnien/ Narbona/ Marseille/ Vienne / eñ Lombardy.

Gallia Aquitanica paelt van het Westen aen de Zee / naer Oosten eñ Noorden aende Spaniers heerschappien/ hier in is begrepen Guyenne/ Angiers ende veel andere plaetsen.

[illegible] hy een [illegible]: daer na stelde hy [illegible] wech om te bezien oft hy de zelve zande konnen [illegible] krijgen. In Zee ghekomen zijnde passeerde [illegible] selic door Italien/alwaer hy van eenighe die tot hem-waerts met eenen goeden wille gheneghen waren [illegible] werde. Van daer (met hun-lieden gheselschap [illegible]) quam hy tot Marseillen/ende daer na in Gallia Celtica recht in het huys van syner huysvrouwen Meester/het welc een van de grootste Heeren des lants was ghenaemt Cavara: Alwaer gekomen zijnde/bat hy die vanden huyse hem te willen logeren/het welc sy zeer gheerne deden volghens haer ghewoonlicke goedertierenheyt. Zoo haest als hy in ghekomen was/zoo zach ende bemerckte hy syn Vrouwe ende sy haren Man/hem om den hals vattende ende omhelsende leyde hem in haer kamer. Als nu haren Heere gekomen was/zo heeft hem Eripa verklaert de komste van haren Man/ende hoe dat hy ter liefde van haer ghekomen was om het rantsoen te betalen/de welcke het goede herte ende de groote liefde van Xanthus zeer ghepresen heeft/om dat hy hem in zoo grooten perijckel te water ende te lande in een zoo langh-durighen reyse tot verlossinghe van syn huysvrouwe ghestelt hadde. Ende syn Vrienden/ja zelfs syn Ouders by hem noodende tracteerde hem zeer magnifijckelick. In welcke Feeste hy Eripa by Xanthum dedeligghen (want de Ouders hadden voor een maniere dat sy hunne maeltijden gebruyckten op bedden legghende.) Ende den Heere Cavara vraechde hem door eenen Taelman na de waerde van tghene hy mede ghebracht hadde: waer op Xanthus antwoorde/dat hy in alles ontrent duysent kroonen mochte hebben/waer af den Gaulois beval hem twierdepart der zelver somme te geven tot een rantsoen syner huysvrouwe/ende dat hy de resterende deelen zoude behouden voor syn Vrouwe ende Sone: waer af den Myleser wonderlick wel te vreden was/hem grootelicks bedanckende. Maer Eripa zijnde tsavonts by Xantho ghelegghen/was op hem zeer vergramt/zeggende tot hem als zeer bedroeft zijnde/Och! mijn Lief/hoe trouwich ben ick van weghen de antwoorde die ghy

[illegible]

mynen Heere ghegheven hebt/aenghezien ghy zoo veel ghelt niet en hebt als ghy hem beloofft hebt. Het en is niet moghelic/waer zoudt ghy het ghekreghen hebben? Na dat ic bemercken kan zoo zijt ghy bedorven/indien ghy u belofte aen hem niet na en komt. Och/my ellendige/waert dat het den Goden beliefft hadde dat ghy u zo niet te buyten hadt ghegaen met spreken. En quelt noch en bedroeft u zelven niet/myn huysvrouwe/antwoordde den goeden Man/alle dingh zal wel ten besten komen. Ick moet het u allegader ontdecken/Weet dat ick noch duysent Croonen hebbe boven de ghene die ick hem ghetelt hebbe/de welcke verborghen ende ghenaeyt zijn inde schoenen van myne Dienaren: want ic en zoude nimmermeer ghedacht hebben/datmen een Barbare (want alzo noemden de Griecken de Vreemdelinghen) zoude hebben kunnen vinden zo deuchdelic ende goedertieren als dese is/die my niet een veel grooter rantsoen zoude gheeyscht hebben. Eripa heeft dit secreet wel in haer memorie bewaert/ende den naestvolghenden dach alzoo haest sy vanden bedde op-ghestaen was/ghingh sy by Cavara, tot hem zegghende/ Myn Heere/ick hebbe desen nacht goede nieu-maren voor u verstaen/indien ghy my wilt ghelooven. Ick hebbe mynen Man zoo listelick by syn neus ghetrocken/dat hy my ontdeckt heeft noch andere duysent Croonen te hebben/ghenaeyt zijnde inde schoenen van syn volck; waer inne hy u schelmachtich ghelogen heeft/hebbende u in aldulcker manieren bespottet in recompense dat ghy hem zoo eerlick in u Landt ende Huys ghetracteert ende onthaelt hebt. Maeckt lieber dat ghy alle syn gheldt ende toe-rustinghe met eenen kryght/doodt hem/ghy hebt een rechtveerdighe oorzake tzelve te doen: ende wat my aengaet/ick bidder u zeer herttelicken omme/ende ghy zult my de grootste ghenuechte daer mede doen/die ick zoude kunnen wenschen: want ick draghe eenen doodlicken haet tot hemwaerdts/ende ick en hebbe gheen Landt noch Kindt dat ick altoo lief hebbe ende bemine als u/met wien ick vereenst ben/indien het u belieft/de voorder reste van myn leven te eyndighen. Cavara was van de

worden deser Vrouwen zeer verschrickt/ de welcke hy zeer begonnen heeft te haté/delibererende haer na haer verdienste te straffen. Ende alzoo hem Xanthus bereyt maecte omme te vertrecken / zoo ghaf hem Cavara den Celte niet alleen zeer minnelic verlof om syn huysvrouwe Eripa mede te nemen ende daer mede wederom in Jonien te keeren : maer hy wilde hem oock met veel van syn Vrienden ende Dienaren ghezelschap houden/ tot aen t'gheberchte de welcke het eynde zijn van Gallia Celtica/alwaer ghekomen zijnde zeyde dat hy eer sy van malkanderen zouden scheyden de Goden wilde sacrifitie doen / het welcke voor goet ghevonden werdt voor alle tghezelschap / die terstondt een zeer leeghen Autaer opgerecht hebbé/ ende bereydende een Schaep ófte eenich ander Beeste totten offer/ het welcke niet teghenstaende dat het vast ghenoech ghebonden was/ ende geen middel hebbende om te konnen ontvlieden/ zoo beval hy nochtans Eripa tzelve vast te houden: waer inne sy terstont ghehoorsaem was. Dit ghedaen zijnde / trock syn Kortelas / lichte den arm op/ende in plaetse van de Beeste te slaen/liet hy den slach dalen op den hals van de arme Mylesiane / ende leyde haer t'hooft voor de voeten. Den armen Mylesier verschrict zijnde dat den Celte alzulck een groote schoonheyt zoo tracteerde / meynde vastelick dat het terstondt met syn leven ghedaen was / zelfs ghevoelende dat hy meer gelt hadde / hem alleen ziende in een vreemdt Landt/ende inde macht van een zoo wreeden Barbare. Maer den goedertieren ende rechtveerdighen Gauloys hem verstroostende/ vertelde hem van stuck tot stuck de valsche ende schelmachtighe begheerte van syn Vrouwe. Ick en zoude tzelve (zeyde hy) nimmermeer van haer ghedacht hebben : maer alzulck een Vrouwe en was niet weerdich met alzulcken Man (als ghy zijt) te leven: Neemt/ ziet daer alle het ghelt dat ghy my ghegheven hebt/ neemt het met u/ want ic en begheere niet van u/ ende indien ghy yet van het myne van doen oft van noode hebt / zeght het alleenlicken / ick en zal gheene dinghen (van die ick hebbe) sparen. Gaet henen dan/ ter goeder uren in Jonien / ende vertrekt aen de Mylesiers

leers de kastijdinghe van u Vrouwe / omme haer tot een exempel te dienen / ende te doen verstaen dat de Gauwlopers (die ghy anders Barbaren noemt) zoet ende beleeft zijn / gheen wreetheyt oeffenende dan teghen alzulcke valsche Vrouwen.

Door vvat listicheyt een Zee-monster ghenaemt Triton in Beotien ghevanghen vverde.

Capittel XX.

PAusanias verhaelt dat in het Landt vande Canagrianen in Beotia een Zee-monster van een wonderlicke groote ghezien werde / waer af de ghedaente aldus was: het hayr van syn hooft was ghelijck de groote Marasch-kervel / zijn van couleur / zijn dat men niet een hayr van het ander en konde onderscheyden. De reste van syn lichaem was bedeckt met dunne schubben / zoo hart als stael zijnde / de ooren ende neusgaten als die van een Mensche / den mont zeer breedt / de tanden van een Panther / de ooghen groen / de handen verdeelt in vingheren / de naghelen ghelijc de schelpen van Oesters oft ander dierghelijcke Visschen / ende eenen steert (in plaetse van voeten) als eenen Dolphijn. Dit Monster was ghewoon somtijdts wt de Zee te komen / ende door de by-legghende weeyden ende velden te gaen: aldaer zoo veel Beesten ende Menschen verslindende als hy konde vinden. Omme dit perijckel te doen cesseren, hebben de Canagrianen die tot noch toe gheenen middel hadden konnen vinden om zelve te vanghen / eyndelick een listicheyt bedacht die sy int werck stelden. Sy stelden een kuype met Wijn op den Zee-kant / ende haer verbergende op een plaetse aldaer sy van den Triton niet konden ghezien werden / zagen dat het Monster ghekomen zijnde ter plaetsen daer den Wijn stondt de zelve t'eenemael wt dronck / ende daer af dronckẽ werdende / werdt hy met grooten slaep bevanghen / ende leyde hem tot slapen / alsdoen de Canagrianen die in lagen warẽ wt komende sloegen hem het hooft af met een bijle / ende hinghen het lichaem tot een Tropheum ofte ghedenck-teecken in den Tempel van Bachus, alwaer het een langhen tijdt ghebleven is.

Rebellije van de eerste Slaven, ende van Drimacus een zeer vroom ende kloeckmoedich Man haren Capiteyn.

Capittel XXI.

DE eerste onder al de ghene die Slaven kosten/ waren die van het Eylandt Chio / de welcke de zelve zeer onmenschelick tracterende de occasie gheweest zijn dat die tegen haer rebelleerden ende oproerich werden: ende verkoren hebbende tot haren Capiteyn Drimacus een zeer kloeck Man/ vertrocken in een zeer schrickelick ende steenachtich gheberchte/ omme aldaer in zekerheyt te wesen / van waer sy ghestadelick uyt trocken om alle boosheden te bedrijven/ brengende den roof ende buyt die sy dagheliex verkreghen aldaer inne. Teghen wien dat die van Chio zeer veel batailljen ghehadt hebben/ maer ziende dat het haer onmogelic was te verwinnen/ maecten eerstelick met haer voor eenighen tijdt bestant ofte treves/ welcken tijdt gheduerende/ Drimacus door Ostagiers van d'eene en d'ander zijde verzekert zijnde/ met haer quam parlamenteren / ende tot hunlieden op dusdaniger manieren sprekende: Ic ben ghedelibereert aengaende u welvaert/ O! Mannen van Chio/ dat in toekomende tijden geen oorloge nochte invallen onder ons meer en zullen gheschieden / indien ghy van uwer zijden niet en manckeert in het onderhouden van eenen vasten pays. Ende om deser oorzaken ben ic hier gekomen van wegen alle de gene van onsen leger / die tegen u gerebelleert zijn/ om de groote overlaste die ghy haer hebt doen lijden : ic zegge u uyt haren name/ dat indien ghy belooft dat de Inwoonders des lants ons zullen voorzien met nootzakelicke spijsen / mits de zelve betalende/ zoo zullen wy van onse ghewoonlicke rooverijen cesseren/ den pays met u maken : ende tot een pant van mijn ghelofte zal ic u desen rinc laten / om die te onderhouden en zal ic nu voortaen geen Slave die van u zal vlieden / meer ontfanghen ende aen-nemen / voor ende al eer ick eerst de oorzake van syn scheydinghe ofte vlucht verstaen hebbe : maer indien het my dunct dat ghy hem boven maten gheoppresseert hebt / zoo moet ghy my toelaten dat hy met ons woone: daerentegen

indien

Oratie van Drimacus de Overste der Slaven/ tot die vā Chio.

bidden te bemercke/dat hy gheen rechtveerdige oorzake gehadt heeft u te abandonneeren/zal ic hem u wederom zeynden / het welcke doende zult ghy van onse handen verlost zijn / ende wy van onse requeste voldaen.] Die van Chio dese woorden Drimaci verstaende / besloten dat sy den pays op dese voorzeyde conditien zouden accepteeren / alzoo dat sy van doen af niet meer van de Slaven ghemolesteert en werden / die haer ou hielden ende cesseerden van hun te overvallē ende doot te slaen: ende doen vooztaen en vloden noyt eenige Slaven van hunne Heeren/ hebbende liever te lijden alle quellingen ende moeyelickheden die haer van hunne Heeren aenghedaen werden dan de strafheyt van Drimacus. Dese voor-verhaelde oorloghe heeft een langen tijt geduert/ ende Drimacus zeer oudt ghewoorden zijnde / aen synen Persoon een groote quetsuere hebbende / ende ziende dat hy niet meer machtich en was om langher zulc een machtigen leger te regierē/ heeft op eenē dach een jongman dien hy zeer beminde aen een zijde genomen / hem biddende dat hy hem t'hooft wilde af slaen/ende t'zelve alsdan in Chio te brengē/ op dat hy door diē slach pardoen ende recompense zoude verkrijgē: want door dien middel zoude hy aen de Inwoonders van Chio eē aenghename weldaet doen/ ende aen hem faveur/door syn handen sterbende: hem daerenboven noch zegghende/ dat hy den doot voor aengenaem zoude houden / om dies-wille dat de reste van syn jaren / meer belemmert zouden wesen door pijne ende arbeyt/dan door eenighe andere dinghen. Dit propoost van Drimacus en konde zo terstont geen plaetse grijpen om den jongman te bewegen syn eerste requeste uit te voerē/ zo wel om dat hy ter eener zijden dachte dat Drimacus hem t'zelve voorleyde omme hem daer door te beproeven/dat hy ooc ter ander zijden het herte niet kloec ghenoech en hadde om zulck een werck te volbrenghen: daerenboven de liefde die hy hem droech en liet hem niet toe t'zelve te doen. Eeven-wel Drimacus hem biddende ende herbiddende dat hy hem wilde dooden/heeft hem zelver het Sweert ghepresenteert / ende synen hals uit-ghestrecken / als zijn dat den Jongh-man / ziende het ghemaecte

Primaci standtvastich ende verzekert in syn beslooten ende om syn verzoeck te ghehoorsamen / sloegh hem thooft van syn schouderen / ende hebbende het lichaem ter zelver plaetsen begraven / bracht het hooft daer na in Chio: waer af alle het ghemeyne volck zeer verblijt was / hare handen tzamen klappende van groote blijschap / om dat sy haren grooten capitalen vyandt doot saghen: ende tot een vergheldinghe stelden sy in volle vryheyt den ghenen die den slagh ghedaen hadde / hem ghevende daerenboven noch een groote somme ghelts. Tghebruyc der Slaven was voortijts grootelicx by den Griecken in usantie / want ghelijc Timotheus mentioneert hadden de Corinthiers meer dan vier honderd duysent Slaven. Ende Ctesicles in syne historien maect mentie dat in de Attische Provintie een beschrijvinghe ghedaen wiert / waer inne ghetelt wierden vier hondert ende dertich duysent Slaven. Xenophon vertelt dat Nicias een Sone Nicerati alleen voor hem zelven duysent Slaven hadde / de welcke hy somtijdts gen Soscius een Thracier gaf / om haer inde Mijnen de Metalen te laten graven. Ende Aristoteles heeft in ghescrifte na-ghelaten / dat de Egineten vier hondert duysent Slaven onder haer ghewelt hadden: welck gheral indien wy het willen confereren met de ghene die de Romeynen hadden / voorwaer het zal ons zeer kleyn schijnen te wesen. Want daer waren zoodanighe Romeynen die thien duysent ende sommighe andere die twintich duysent Slaven hadden.

VVanneer eertijdts de Kocken in groot-achtinghe begonnen te komen: Item, wie de eerste gheweest zijn die zoo veelder-hande spijsen beghonden te ghebruycken. Ende van verscheyden groote Slockaerts ende Veel-vraten.

Capittel XXII.

De Volckeren in Asien waren de eerste die buyten alle distretie ende boven maten onnutteli leefden / welcke peste / als Titus Livius mentioneert / binnen Romen haren ingang kreegh / na de victorie van Asien ende alsdoen zijn de Kocken (die van de Ouders altijdts voor

[illegible] zeer [illegible] ende ongheachte Dienaers ghebleven waren) beghinnen in reputatie te komen/ ende het Ambacht dat te vooren zeer verachtelijck was gheweest/ beghon doen als een zeer loffelicke Kunste gheestimeert te werden: waer af de zorghe ende eere gheleghen is/ in aller manieren de appetijten der kelen te zoecken/ ende qualiteyt der spijsen om de schandelicke gulsicheyt te verzadighen. Apicius een Romeyn verkreegh den lof ende vermaertheydt van dit Ambacht boven alle anderen/ ghelijck als Seneca * mentioneert/ zeggende/ Apicius heeft in onsen tijt gheleeft/ de welcke openbaerlicken de wetenschap vant koken ondervvesen heeft inde Stadt van waer t'anderen tijden de Philosophen verjaeght zijn gheweest/ als een Verderver der Ionckheyt/ ende door sijne leeringhe heeft hy de Werelt gheinfecteert/ wiens eynde aldus is gheweest: Als hy nu duysent sestertien in de Keucken doorgebracht hadt/ ende wel zo veel gheputtet uit de gemeyne Beurse van de Impositien des Capitoliums/ ende in Schenckagien der Princen/ zo bevant hy hem overlade met schulden/ alzo dat hy ghedwonghen zijnde syne rekeninge te oversien/ bevant dat hem noch boven alle schulden hondert sestertien resteerden: ende alleens oft hy van hongher zoude moeten sterven (hondert sestertien weynich achtende) dood de hem zelven met fenijn.] Plinius noemt'e een Gracht vol overdadicheydt ende verquistinghe. Eenen ghenaemt Archestrates doortrock met groote neersticheyt (om syn wellusten) alle Landen/ ende doorzocht de Zee expresselic tot gheen ander eynde/ dan om van alle gulsicheyt ende leckernije kennisse te krijghen: beschrijvende in syn Gastrologie alle de plaetsen daer de leckerste Spijsen zijn/ ende dat met gheen minder moeyte ende neersticheyt/ dan ander die de beschrijvinghe des Werelts ofte van hunne voyagien by een stellen. Eyndelick is de verscheydenheyt der Spijsen alzoo vermenichfuldicht/ ende zoo veel Instrumenten der gulsicheyt opghekomen/ datmen ghenoodtzaect was door openbare Wetten ende Ordinantien de [illegible] dighe [illegible] verbodinghen vant koken te [illegible] ende af te snijden: [illegible] en [illegible]

* Lib. de Consolat. apud Albin.

Leest Dion Nic. int leve vā Tiberius.

in onsen tijt niet ghelaten alle voorgaende achterbleven ofte tijden te over-treffen aengaende de groote magnificentien ende pompeuse feesten / zijnde op Duyvelsche maniere (indien ick het alzo derf noemen) ghe-inventeert zo veel wetten / costuymen / ende ceremonien der tafelen / zo veel diensten ende verscheyden gherechten / dat de vermaertste banckettē der Asianen / Meden / Sybariten / Tarentinen / van Sardanapales, Xerxes, Claudius, Tiberius, Vitellius ende Heliogabalus, (de welcke (ghelijc de Historie-schrijvers mentioneeren) alle andere natien in overvloedige kostelicheyt en̄ leckernije des monts overtreffen) niet en zijn te verghelijcken by de hedensdaeghsche feesten ende maeltijden: ende haer grootste bancketten en zouden niet meer als een ontbijten ofte collatie zijn / indien men de zelve met de onse wilde confereren / waer inne niet ghenoech en was het lecker eten ende drincken / indien datter van alle andere plaetsen gheen overvloedicheyt van spijsen ghebracht en was. Milo den Crotonier zoude tzelve niet behaecht hebben / hoewel hy in een avondtmael dertich broden zonder alle de andere spijsen op-at. Ende Fagon welcke op eenen dach aende tafel van den Keyser Aurelianus verslant een heel vercken / hondert broden / ende drancke daer na met een sausken ofte ghepepert supken meer van een Walvisch zoude gedaen hebben. Daerenboven zulcke bancketten zouden Alboinus bedroeft hebben / de welcke in een avondtmael verslondt hondert persen / thien meloenen / vijf hondert vijghen / ende dry hondert oesters. Desghelijcks aenden Keyser Maximinus die in eenen dach vier hondert pondt vleesch at / ende dronck het achtste deel van een pijpe wijns. Van ghelijcken oock aen Geta een ander Keyser / de welcke dry daghen achter malkanderen zonder op te staen aen tafel bleef zitten / ende hem wierden gestadelicken na de ordre des A B C allerhande spijsen voorghebracht / te weten / alle de ghene waer af den naem begint door elcke letter vant A B C: als tot een exempel na de letter P. Patrijse / Pauw / Pittoor / Papegaey / Pasteye / ende alzo vervolghens alle andere letteren. Na dien dat Gode ende de nature ons gheordonneert hebben te eten ende drincken

Desen Milo was zo sterc dat hy eens eenen Osse mette vuyst dootsloech / ende die een gheel stuck weghs op syne schouderen ghedragen hebben / de [illegible] hem op een reyse t'eenemael op.

brincken om onse ghesontheyt ende stercke te onder-houden; hoe kunnen wy dan schadelicker ende verissa-pelicker dingh doen, dan den buyck alzo te vullen met zulck een groot ghetal konstighe toe-bereyde spijsen, ende daer meer af te nemen dan de nature kan verdra-ghen? Het welcke doende, zoo laden wy op onsen hals incurabele siecktren ende groote krancheden, ende door dien middel werden onse daghen verkort.

Van de oorzaken van het langh ende kort leven.

Capittel XXIII.

DE natuerlicke oorzake vande lanckheyt ende kort-heyt des menschelicken levens, volghens de sen-tentie van eenighe Philosophen, is de lucht, om dies wille dat wy de zelve zien te wesen een instrument van een opererende kracht ende productijf tot het leven: daeromme volgens de proportie des gheest ofte lucht, is oock het leven gheproportioneert: want wanneer die te kleyn is, alsdan verkort hy door kranckheyt het leven, ghelijck tot een exempel aen de melancolijcken: ende wanneer die te overvloedich is, zoo bluft hy al blasende de warmte uyt, gelijckerwijs wy zien den wint een toortse uyt blasen. Indien die grof ofte dicke is, voorwaer zoo verhindertse de operatien der levende krachten: oock wanneer hy te dun ofte subtijl is, zoo oeffent ende respireert hy met groote moeyelickheydt. Nu de onwederlegghelicke conclusie van Aristoteles ende alle de andere Philosophen is, de wermte ende vochticheyt een beghinsel ende oorzake te zijn van het lang leven der menschen. Dat dit alzo zij, blijct daer uyt dat alzo lang de wermte by de vochticheyt mach blij-ven, niet gheconsumeert ofte verkrenct ende zo lang als de vochticheyt door de wermte mach wederghebracht ende verkeert werden, zonder twijffel zo lang duert het leve van yeder sterflic mensche, welcke mate principalic in dry dingen ghelegen is, te weten inde quantiteyt oft menichte: ten tweeden inde qualiteyt oft gelegentheyt

van de selve wermte ofte vochticheyt : ende een verdom ende hoedanicheydt der leden ende vaten waer inne die opereert / gelijc zeer ampel ende breet ghetracteert wert door Aristoteles int Boec van het leven en doot. Wanneer dan in smenschen lichaem alzulcke disproportie ghevonden werdt oft dat de wermte ende drooghte verscheydet van dese voedende vochticheyt/oft gheconsumeert/oft ghecorrumpeert, zoo volght daer wt noodtzakelick dat smenschen leven daer door verkort wort/ ende dese scheydinghe ofte beroovinghe der humeuren heeft haren oorspronck wt verscheyden oorzaken/ volghens het schrijven der Medecijnen ende natuerlicke Philosophen. Wy sien evenwel dat tselve den Princen met groote moeyelicheyt overkomt/ die welcke meynen dat sy zoo wel Heeren en Meesters zijn over haer maghe en buyc/ als over hunne onderdanen. Sy ghebruycken dagelicx kostelicke/delicate ende leckere spijsen/ alle gaer verscheydelic bereydet zijnde/ drincken allerhande soorten van Wijnen: ende om dies wille datmen in grooter menichte eet van de spijsen die men smakelickst ende alder delicaetst bevindet / zo volght daer wt noodtzakelick / dat door de verscheydenheydt ende menichte der spijsen de maghe overladen wert / ende datmen etende den appetijt verliest / dat windicheyt ende swellinghe des buyckx / bevinghe der leden / ende koortsen daer door ghegenereert werden / ende eyndelick datter de doot na volcht. Daeromme is het dat Aristoteles zeght/ datter gheen dingh en is dat het leven der menschen meer verlanght / dan het vlieden vande overdadicheyt der spijsen / ende daer en is niet dat het zelve meer verkort / dan de eene spijse op de andere te laden / ende de bancketten te continueren. Hippocrates van Choo onderhielt in alzulcker manieren de soberheyt/dat hy met synen goeden wille de slapheyt des lichaems verdroegh / hebbende liever kranck ende magher te leven/ dan robust ende vet zijnde te sterven. Men moet eten om te leven / ende niet leven om te eten. De menschen dan ende principalick de Princen / en behooren haer affectie alzo niet tot het eten ende drincken te begeven/ ghelijck als den Keyser Gallienus dede / de welcke als

men

man hem de tijdinghe brachte dat het Roomsche volck niet wel te vreden en was / dat syn Vader Valerianus vande Parthen ghevanghen was / hem keerende tot de omstaenders / Wat? wy hebben (zeyde hy) waer af te verblijden.] O afgrijselicke woorden! Desen gulsighen Keyser verzoncken zijnde in een milioen overdadicheden ende wellusten / alzoo men hem tijdinghe brachte dat Egypten teghen hem rebelleerde / Wat? (zeyde hy) en kunnen wy ons niet behelpen zonder het Vlas oft Lijnwaet van Egypten?] Hy was alzo versmoort in wellusten / dat hy hem nergens mede en bemoeyde dan om goet cier te maken / syn buyc te dienen / ende hem tot dronckenschap te begeven: daerenboven zach ende ghedoochde hy dat de Vrouwen het Keyserrijck zeer schandelick regierden; welcke dinghen een oorzake waren dat het Roomsche Rijck door dertich Tyrannen gheusurpeert werde / ende dat hy zelfs van syn eyghen volc ghedoot werde. Nu ick zal dit Capittel besluyten door een reden de welcke Seneca van de kortheydt des menschelicken levens geeft. De Medecijnen (zeght hy) roepen dat het leven kort ende de kunst lang is. Men beklaeghe hem dat de nature den beesten toeghelaten heeft vijf oft zes eeuwen te leven / ende aen de menschen die tot veel grooter dinghen ghegenereert werden / den termijn des levens zo kort heeft gheordineert. Den tijt die wy hebben zoude lang ghenoech zijn / waert dat wy daer af zo veel niet en verloren: het : het leven duert lang genoech / waert dat het allegader te rechte besteedt wiert. Maer als het verloopt door een trage onachtsaemheyt / ende datmen daer inne gheen goet en bedrijft / eyndelic uit dwang vande leste noodzakelicheyt / dan beklagen wy ons dat het alzo voorby ghepasseert is zonder daer acht op gheslaghen te hebben. Want wy en hebben het leven niet kort ontfanghen / maer wy hebben tzelve kort ghemaect / ende en zijn gheen behoeftighe daer af / maer overdadighe. Want ghelijckerwijs dat zo wanneer aen een verquister ende overdadich mensche kostelicke ofte voornemende rijckdommen geschoncken werden / de zelve zullen zeer subitelic doorghebracht ende eer men daer op denct vernietícht zijn: daerentegen wanneer men kleyne oft weynige

goederen

Franc in syn Chronijcke der Roomsche Keysers.

Den Paulin. vande kortheyt des levens.

gheorderent gheeft/ aen eenen die spaersaem is/ ende de zelve te rade hout/ hoe weynich dat se zijn/ sy zullen haer nochtans vermenichfuldighen. Alzo is onsen ouderdom oock lang-durich aen de gene die de zelve te recht gebruyckt. Waerom beklagen wy ons dan over de nature/ welcke haer alzo gonstich op der menschen zijde vertoont? het leven is lang indien ghy het te recht kunt gebruycken.]

VVetten ende ordinantien der Ouden, aengaende de verminderinghe in de overdadicheyt der spijsen, ende hoovaerdicheyt der kleederen.

Capittel XXIIII.

ICk en ben geensins verwondert/ dat onse Voorvaders inde eerste eeuwe zoo langhe leefden/ want sy aten de vruchten der aerden/ ende waren met weynich te vreden: maer zo haest als den ongheregelden lust tot eten ende drincken heeft begonnen int ghebruyck te komen/ zo zaghmen oogenschijnlic het leven der menschen verminderen. Het welcke eenige wijse ende excellente Mannen onder den Ouden bemerckende/ zo hebben sy Wetten in-ghestelt / aengaende het matighen der spijsen.

Macr. Satur. lib. 3. ca. 17.

C. Fannius Burghemeester der Romeynen ordineerde een Wet (de welcke ontfanghen wierdt voor de derde Punijcsche oorloghe/ twee-en-twintich jaer na de Wet Orchia) dat niemant onder de Romeynen/ in een maeltijdt ander soorte van ghevogheelte mocht eten/ dan een onghemestet kiecken: desghelijcks datmen inde banketten gheen overvloedicheyt noch moedtwil mochte ghebruycken/ behalven inde Feesten van * Saturnalia, ofte op de Speelen der Romeynen. Die anders dede/

* Dese Feesten van Saturnalia hielden de Romeynen omtrent te halve Januarij waer inne dat de Heeren hare dienstknechten toelieten te banchetteren/ ende te spreken wat sy wilden / ende sy dienden alsdan zelfs hare knechten. De Romeyners speelden dan met teerlinghen/ hielden maeltijden/ ende sonden malkanderen gheschencken / die sy Saturnalia noemden ende Apophoreta, het welcke honich-koecken waren/ om dat Saturnus den Vinder des honichs is: item oock ghelt ende was-keerssen: ghelijckmen hier af lesen mach by Athenæus lib. 14. Lucian. Dialog. 1. Catull. ad Licin. Calvum. Macrob. Saturnal. lib. 1. Martial. Epigramm. Synthes. ende Sueton. in leven Vespasiani.

welcke

wiert in een groote boete beslagen. De oorzake van dese Wet als Sammonicus Serenus zeght / was / omme dat de Republike der Romeynen / grootelicx door de overdadicheyt der banckettten beschadicht wierdt / ende sy waren tot alzulcken verderf gekomen/dat de kinderen van hogher conditien/ tot de gulsicheyt gheneghen zijnde/ hun vryheyt ende reynicheyt verkoften/ende vele Personen wt der Romeynen Ghemeynte door wijn overladen zijnde quamen inden Raet/aldaer sy zo dronckén als sy waren/ noch gingen raetslagen over de welvaert der Ghemeynte. De strengicheyt der zelver Wet overtreefte die van Orchia daer inne / dat in plaetse dat de Wet Orchia het ghetal der Banckettteerders alleenlick bepaelde/ waer door het dien volgens een yeghelic toegelaten was/syn goet onder weynige Personen te verquisten oft verteeren; zoo heeft de Wet Fannia de mate der spijsen ende onkosten bepaelt. De Wet Didia wiert 18 jaren daer na ghemaect/ ende de Wet Licinia, door den rijcken P. Licinius Crassus inghestelt/volchde daer aen: ende daer na de Wet Cornelia, alzo ghenaemt om dat Cornelius Sylla den Dictateur de zelve in-stelde/ waer inne de kostelicheyt der bancketté niet verboden en wiert/noch eenigen regel daer op ghestelt; maer alle soorten van spijsen wierden daer door ghetaxeert/ ende op minder prijs ghestelt/twelc niet goet en was: want door dien middel wierdé de menschë verweet/ menichte van spijsen te koopen / ende haer tot de ghulsicheydt te begheven; twelc sy alsdan doen mochten/ niet teghenstaende hare faculteyten niet al te groot en waren. Sylla doodt zijnde den Burghemeester Lepidus maeckte een andere ghenaemt Cibaria , dat is / tot de lijf-tocht behoorende. Den zeer wijsen Phocion andtwoorde synen Sone dat hy soberlic zoude levë/dewijle de nature met weynich te vreden is : want indien sy door te veel spijse overladen is de straffe coomt haer terstont bereyt/ hem te velde vertoonende met verscheyden sieckten ende krancheden / die te peerde ons komen overvallen/ ende te voet weder van ons wech gaen. De Ouden ende de voornaemste Personagien onder hunlieden/ en hebben geen minder instellingé eñ ordinantië gemaect/ over de

over-

overdadicheyt der habijten / van der spijsen. Ælianus * zegt / dat de Lacedemoniers niet alleenlick Wetten ghemaeckt hadden teghen de kostelickheydt der habijten / maer hadden oock bevolen aende Ephores (Magistraten van Lacedemonien) dat sy altijdt d'ooghe souden houden op de kleedinghen der Inwoonders / ende dat sy met alle rigeur souden straffen / den ghenen die bevonden werde eenich druck te draghen / twelck onbetamelick ende strijdende was / teghen de eerlicke verciersselen ofte kleedinghen. Solon den Atheniensischen Wet gheber / heeft door een Wet verboden / dat gheen Persoon meer dan drij rocken mochte hebben. Dyonisius Syracusanus den Jongen strafte de Misdadighen met zeer strenghe tormenten / ende nochtans so vergaf hy de ghene die kleederen ghestolen hadden / op dat de Syracusaners te lichtelicker den overdaet der habijten verlaten souden. Den Keyser Tiberius verboodt het ghebruyck der zijde kleederen / Statilius ende L. Libonus Burgemeesters zijnde. Den Keyser Alexander Severus en wilde syn Vrouwe niet toelaten / dat sy haer vercieren mochte met kostelicker verciersingen dan de andere Vrouwen / ende indien men hem eenighe kostelicke juweelen ofte bagghen tot een present gaf / soo liet hy de selve verkoopen / ofte hy gaffe inde Tempelen / zegghende / niet te willen toelaten dat syn Vrouwe aen andere een exempel van hooveerdije soude zijn. Ioannis Ducaso Keyser van Constantinopolen / ziende dat der Romeynen rijckdommen besteedt waren in vreemde zijde kleederen / ghemaeckt op de maniere der Syriers / Babyloniers ende Italianen met een zeer wonderlicke konste / ordineerde by edict / dat niemandt van syne onderdanen / van wat qualiteyt ofte conditie dat sy zijn / dese voorverhaelde fatsoenen mochten volghen / op peyne van met alle syn familie voor infaem verklaert te werden / ende dat hem een yeghelick soude contenteeren / met de habijten die de Provintien der Romeynen ende haer eyghen handen haer gaven ende mede-deelden. Ludovicus de goedertieren / Keyser ende Koninc van Vranckrijc / een sone Caroli Magni, nam het ghebruyck des gouts ende der zijde van de krijghs-lieden : soo wanneer

* Lib. 14.

Alexand. ab Alexandro, lib. 5. ca. 18.

Dion in het leve Tiberii.

Bapt. Fulgo. lib. 1. cap. 4.

weer hy in het heir yemandt zach / die met zijde bekleet ende met goudt verciert was / tot dien zeyde hy daer O ghy dwaeste onder de sterflicke/ ist u niet ghenoech dat ghy moet sterven / zonder dat ghy uwen roof aen de vijanden late ? Waer door ghy haer noch rijcker maeckt op dat sy te lichtelicker ende met beter ghemak was zouden konnen wederstaen.] Ende in een Syno- dus dat den zelven Keyser liet vergaderen tot Aix de Cappelle in Duytschlandt / alwaer zeer veel Bisschop- pen teghenwoordich waren / werdt ghedecreteert ende verboden aen alle Bisschoppen / ende kerckelicke Per- sonen / van wat ordre ofte staet de zelve zoude moghen zijn gheen kostelicke kleederen/ als van zijde ende schar- laken / te moghen draghen : ende dat sy oock aen haer vingeren gheen dierbare ghesteenten/ als Diamanten/ Robijnen/ Topasen/ Saphiren/ ofte Esmeraudem/ in ringhen ghewrocht zijnde / zouden moghen draghen/ dan zoo wanneer als sy Godt op den Autaer offerhan- de deden. Indien alle die deuchdelicke Persoonen in desen tijdt leefden/ ick gheloove vastelic dat sy schaem- root zouden werden/ als sy zaghen dat de werelt een zo onghereghelt leven leydt / zoo wel de minste als de meeste/ende de onbedwongen vryheyt van t'ghemeyne volc/ in het maken van alle kostelicke habijten / zonder eenich onderscheyt doorsnijdende fluweel ende satijn aen duysent snedekens/ alwaer dan noch gout oft silver laken moet doorschijnen / haer mantels / wambays/ ende koussen / met fijn gouden passement boordende: alzoo dat men hedensdaeghs een groot Heer / Hertogh/ ofte Grave / zeer qualicken zoude konnen onderschey- den vot een Soldaet ofte wt yemandt anders die maer eenen mantel ende rappier en heeft / weghenomen de suite oft ghevolch. Maer zoo vele alk enlisk het habijt belanght/ een Koninc en draecht gheen schoonder/ dan ghemeynelick een simpel Hovelingh aen heeft/ het welck niet en behoorde toe ghelaten te werden : want het is zeer qualick om t'oordeelen/ of dese ghefriseerde stacye pronckerkens (zo veel niet hebbende dat sy haer eyghen staet konnen onderhouden) dese haer pronckerse conti- nueeren door grootlosste middel/ oft datse zijn kinderen

Int jaer ons Heeren 820.

van

van de vermoeytheyt (alzo ghenaemt / omme dat sy al de ghene die in hare voetstricken zijn / vermoeyen) oft Springh-henghsten der Hoven / Roovers / Dieven / Moordenaers ofte Roffianen. Den Koninck Philips de Schoone / maeckte in het jaer 1294. een ordinantie op de verminderinge der overdadicheyt in de habijten ende spijsen / de welcke ick ghevonden hebbe onder de oude pampieren myner Voor-ouders. Ende om dat het voortijdts noyt ghedruckt en is gheweest / zoo heeft het my nut ende bequaem gedacht t'zelve alhier te stellen / op dat de curieuse Persoonen daer door mochten bekennen / hoe grootelicx den prijs van de lakenen tsedert dien tijt vermeerdert ende verhooght is gheweest / ende hoe dat de overdadicheyt der spijsen is beghonnen te wassen / tot groote schade ende perijckel van des menschen lichaem. Ende het ghene daer Vranckrijck tsedert dien tijdt in verbetert is gheweest is in de sprake ofte tale / de welcke allenghskens gheklommen is tot den hooghster van syne volmaecktheyt. Ziet hier nu dan de eyghene woorden van de zelve ordinantie.

Ordinantie vanden Koninck van Vranckrijck Philips de Schoone / verminderende d'overdadicheyt der kleederen aen alle persoonen / ghemaeckt anno 1294. ende ghetrocken uit een kleyn Boecxken / berustende inde Reken-kamer tot Parijs / pagina 44.

GHeen Burgher noch Burgherinne en mach gheen groen, noch grijs, noch hermynen draghen: maer sy zullen hem quijt maken alle het ghene sy daer af hebben, binnen den tijt van de eerst-komende Paesschen ende een Iaer daer na. Sy en zullen gheen gout, dierbare ghesteenten, noch goude oft bepeerelde gordels draghen, oft niet moghen draghen.

Item een Klerck, zoo hy gheen Prelaet, oft in eenighe officie ofte weerdicheyt en is, en mach gheen groen, grijs, noch hermynen draghen, dan alleenlic in hare bonnetten oft kappruynen.

Item Hertoghen, Graven oft Baroenen, hebbende zes duysent ponden ofte meer in renten, zullen jaerlicx mogen maken vier paer Kleederen ende niet meer, ende hunne Vrouwen oock zoo veel.

Item alle Prelaten en zullen maer twee paer kleederen des jaers moghen hebben.

Item alle Ridders en zullen alleenlick maer twee paer kleederen

Wiven moghen hebben, ende gheen meer, noch door gifte, noch door koop, noch door eenighe andere maniere.

Een Ridder die dry duysent ponden ofte meer aen renten heeft, zal des jaers dry paer kleederen moghen hebben, ende gheen meer, ende af zal hy een paer tot een Somer dracht laten maken.

Item gheen Schiltknecht en zal meer dan twee paer kleederen moghen hebben, noch door ghifte, noch door koop, noch door eenighe andere maniere.

Item een Jonghen en zal maer een paer kleederen des jaers moghen hebben.

Een Ioncvrouwe indien sy geen Castelayne ofte Vrouwe van twee duysent ponden renten hebbende en is, zal maer een paer rocken des jaers hebben, ende indien sy eene is, zoo zal sy twee paer ende gheen meer moghen hebben.

Gheen Burgher, noch Burgherinne, noch Schiltknecht, noch Clerck indien hy in gheen prelaetschap, ofte in staet, ofte in hooge weerdicheyt en is, en zal een toortse vã VVas mogen hebben.

Niemant en zal in een groote maeltijt meer op-brenghen dan twee gherechten ende een pottagie van speck, zonder argh ende op een kleyne maeltijt een gherecht, ende een na gerechte: maer indien hy nuchteren is, zal hy moghen op brenghen twee pottagien van haringh, ende twee gherechten, ende in een schotel en zal men niet meer dan eenderhande soorte van vleesch legghen, alleenlick een stuck, ende eenderhande soorte van visch, ende dit zonder eenich bedrogh: het groot vleesch zal voor een gherecht gherekent worden, maer wy verstaen niet dat kaes een gherecht zij, indien hy in gheen deegh ofte in vvater ghebakken is.

VVy ordineeren by declaratie, dat alle tgene hier boven aengaende de kleederen ghezeydt is, dat gheen Prelaten ofte Baroenen hoe groot de zelve zouden moghen vvesen, aen haer lichaem gheen kleederen zullen moghen hebben vvaer af het stof meer dan 25 schellinghen tournoys de Parijsche elle ghekost heeft.

De Vrouwen der Baroenen met de zelve prijs ende conditie.

Di Graven noch Baroenen en moghen aen hare Ghesellen gheen kleederen gheven, waer af het stof meer dan 18 schellinghen de Parijsche elle ghekost heeft.

De Baenderheeren ende Castelcynen en zullen gheen kleederen aen haer lichaem mogen hebben, van meer als 18 schellingen de Parijsche elle, ende hunne Vrouwen desghelijcx: maer voor haer Ghezellen van 15 schellinghen d'elle.

De Schiltknechten, Kinderen van Baroenen, Baenderheeren ende Castelcynen zijnde, en zullen gheen kleederen moghen hebben van hoogher prijs als tot 15 schellinghen de Parijsche elle.

Prelaten, Graven, Baroenen ende Castelcynen en zullen gheen kleederen aen hare Dienaren mogen gheven van hoogher prijs dan tot zeven ofte acht schellinghen tournoys de Parijsche elle.

De andere Schiltknechten die van gheenen Staet en zijn, ende hun van haer eyghen goeden kleeden, en zullen gheen kleederen moghen draghen die boven 10 schellinghen d'elle ghekost hebben.

Klercken die hun van thare kleeden, en zullen gheen kleederen moghen draghen, waer af d'elle meer dan 12 schellinghen ende 6 penninghen tournoys ghekost heeft: ende indien het Canoniken der Cathedrale Kercke zijn, van 15 schellinghen, ende niet meer.

Burghers die twee duysent ponden tournoys ofte meer rijck zijn, en zullen gheen kleederen moghen maken tot hoogher prijs dan 12 schellinghen ende 9 penningen tournoys de Parijsche elle, en hare Vrouwen ten hooghsten van 16 schellingen d'elle.

Dese Ordinantien werden bevolen bewaert te worden, van de Hertoghen, Graven, Baroenen, Prelaten, Klercken, ende alle staten van menschen die onder ons ghebiet ende oock zijn: in alzulcker manieren dat de Hertoghen, Graven, Baroenen ende Prelaten die teghen dese onse Ordinantie hun opposeren, tot een boete hondert ponden tournoys betalen zullen, ende

zijn

lipi ghehouden dese instellinghe alle hare ondersaten van wat conditie die zijn te doen onderhouden, ende in alzulcker manieren dat zoo eenighen Baenderheere hier teghen doet, die zal moeten betalen vijftich ponden tournoys, ende de Ridders ofte Vassalen vijf en twintich ponden, de Dekenen, Eertsdekenen, Priors ende andere Klercken die eenighen staet ofte weerdicheyt hebben vijf en twintich ponden tournoys. Ende zo daer eenighe Leecken zijn, van wat staet ofte conditie die zouden moghen wesen, haer goet dertich ponden parisijs weerdich zijnde, die bevonden worden teghen dese Ordinantie te doen, zullen de zelve vijf en twintich ponden betalen: ende als zijn goet zo veel niet en bedraeghe, zal hy hondert schellinghen tournoys betalen: en de andere Klercken die zonder eenighen staet ofte weerdicheyt zijn, tegen dese tegenwoordighe Ordinantie doende, zal yeder betalen hondert schellinghen tournoys, ghelijc als de andere. Ende alle de amenden ofte boeten, die door de overtredinghe van dese Ordinantie zullen verkreghen worden, zullen den Heere in wiens Lande ende Heerlicheyt dese misdaden begaen zijn toebehooren, zij dat het bedreven is van Heeren, Klercken ende Leecken: ende de amenden der Klercken, zullen haren Prelaet ofte Overste toebehooren: ende den ghenen door wien de misdaet zal komen ter kennisse van den Heere, zal het derde deel der amende ofte boete ghegeven worden. Ende of het ghevielt dat eenighe Klercken ofte Leecken van wat staet ofte conditie die zouden moghen wesen, ter oorzaken ommedat sy tegen dese Ordinantie misdaen hebben, ende dat sy haer wilden purgeren by eede ghelijc een yeghelic is ghewoon te sweeren, men zal haer ghelooven, ende haer de boete quijt schelden: ende zal hem purgeren, zij Klerck ofte Leeck die hem vooghende dese zake voor sijnen opperste Heere begheert te purgeren.

Dit wert ghedaen ende gheordonneert tot Parijs in het Jaer onses Heeren duysent twee hondert ende vier en tneghentich.

Van een VVet van Solon, ende van de Corinthers, aen gaende de ledich ganghers, de welcke zeer fraeykens ghekleedet gaen, ende daghelicx goede ciere maken, zonder dat sy eenighe goederen hebben.

Capittel XXV.

Desen Wet-gever der Athenianen Solon genaemt maeckte een Wet / waer af Amasis een Coninck van Egypten eertijts den Autheur is gheweest. Gelijck als Herodotus * verhaelt / waer af dit de eyghene woorden zijn: Een yeghelick moet jaerlicx toonen waer af hy leeft / ende dat voor den Magistraet / ende den ghenen die tselve niet en doet / zal metter doot ghestraft werden. Dese Wet wert oock van Diodorus gheallegeert / ende werde desghelicx tot Corinthen onderhouden / gelijc als Diphiles zegt in syn Senaitem die door Athenæus gealegeert werden / en door Erasmum in syne Adagia overgheset / waer af de substantie aldus is. Men heeft by
“ de Corinthers dit voor dese Wet gheordineert / dat indien
“ wy zien dat yemandt ghestadichlicken goede ciere
“ maeckt / ende syn goet onnuttelic doorbrengt / wy zullen
“ hem ondervraghen na syne middelen / ende hem vraghen
“ wat hy kan doen / indien wy zien dat hy goet heeft / ende
“ dat de inkomsten daer af suffisant genoech zijn om dese
“ onkosten te konnen onderhouden zo zullen wy die hem
“ laten ghebruycken. Indien hy hy absolutere meer [illegible]
“ dan syn inkomste bedraecht / zo ghebieden wy hem sulc
“ overdaet te cesseren / en nimmermeer weder daer toe hem
“ te begheven. Indien hy dan noch ons niet ghehoorsaem
“ en is / wert hy in een groote boete gecondemneert. Ende
“ hy zoo verre dat de ghene die gheen goet en heeft / zeer
“ overdadichlicken leeft / men zal hem den Beul overleveren. * By Hercules, daer is groote presomptie ende
Euterp.
Dit is eenen grooten eedt, waer by de oude Heydenen plachten te sweeren.
grooten vermoeden / dat zulck eenen alzulcken leven niet en kan voeren zonder dieverije / oft eenige andere boosheden te bedrijven / ofte noodtzakelicken moet hy des nachts op de been zijn / omme eenighe proye te vercrijghen / ofte hy moet de huysen ondergraven ofte de muren doorbreken / ofte hy moet een mede gheselle zijn van
“ de ghene die het doen / op dat hy daer syn deel niet af
“ mach krijghen / ofte hy moet een valsch ghetuyghe ofte
“ [illegible]

beschuldigher

beestelicheyt sijn. Wy saghen int onse Stadt alzulcke
sointen van Menschen/als verscheyde ommutte Personen.

Van vele wonderlicke dingen bevonden in der nature.

Capitel XXV.

HErodotus beschrijft dat de Sonne twee-mael is onder-gegaē aldaer nu regenwoordelic het Oostē is. Servius dē Wtlegger vā Virgilius zegt/dat het heirleger van Xerxes, hun reyse vervolgende de riviere Spsmoenta wtdroochde/het welc na tzeggē a Herodoti den vloet Scamandrum is gheweest. Plinius verhaelt dat den grootē teen van de rechter voet des Koninck Pyrrhi dē genē genas die de pijne der milte haddē eñ en konde niet verbrant werdē met de reste des lichaems doē syn lichaem verbrant gehouden wiert. Cœlius Rhodiginus zegt dat de Olifantē menichmael geschrevē hebben. b Milo den Crotonier troc met syne handen een grooten keten aen twee stuckē. c Het herte Aristomeni wert na synen doot gantsch hayrachtich bevondē. d Vele beesten die geoffert werdē zijn zonder herte bevondē te wesen. Plini9 maeet mentie (indiē het een zake is die geloofweerdich is) dat Lælius Cussurius die een vrouwe was/op den dach haerder bruyloften in eenen man verandert is gewordē. Het swarte Beelt vā Memnon gaf eenē stemme zo menichmael als synen mont vande stralen der Sonne geraect werde. De Mierē in Indiē zijn veel grooter dan alhier de Vossen zijn. Inde tweede Punischsche oorloge zegtmē dat eenen Osse sprac: zegghende tot Cneus Domitius, O Romē: zijt op u hoede. De Babyloniers als sy op de iacht zijn/ ende haer bevinden in eē groote eñ eenzame wildernisse/alwaer sy geene gelegentheyt en hebben om eenige spijsen te kokē/ zo leggē sy een eye in eenē slinger/de welcke sy also draeyen ende rollē dat het gekooct is door dese ghestadige bewegingen. De Schiltpaddē inde Indiaensche zee zijn zo groot/dat de Indianen op hare schelpen zo wel als in kleyne schuytkens komē zeylen: Diodorus bevestiecht nae by dit zelve. De Nijl vloeyende vande bergē maeckt zulckē geduyns/ dat de Inwoonders op de zelve plaetsen daer af doof werdē. Den sone van Cresus een Koninc in Lydiē stom zijnde/ doen hy zach dat eenē Soldaet vande Persianē

a Lib. 7.

b Aul. Gell. lib 15 c 16.

c Val. Maxi. lib 1 cap. 8.

d Cicero de divinat.

Herodot. lib. 1

Cœl. Rhod. lib. 10. 12.

Cicero vert den droom van Scipio.

Aul. Gellius lib 4. cap 9.

Val Maxim. lib 5. cap 4.

[illegible] Vader sonder hem te kennen [illegible] heeft hy den selven teghen ghehouden/ ende met groot ghewelt den natuerlicken bant (waer mede hy [illegible] ghebonden was) los makende, de geest uyt te [illegible]/ En doot hem niet, want het is den Koninc Cresus myn Vader. In Seleucia na dat de Romeynen den Tempel berooft hadden, soo wiert aldaer een seer smal ende eng gat ghevonden/ het welcke de Chaldeische Waerseggheres eerstijts ghestopt hadden/ ende alsoo het door oorloghische Instrumenten gheopent wierde/ soo ghincker alsulck eenen doodelicken stanck uit/ dat hy alle de Landen van Persen tot Gallia toe gantsch gheinfecteert ende bedorven heeft. In de stadt [illegible]

Marc Serur. lib. 1. ca. 15. wordt eenen [illegible] den/ de welcke t'aller uren des daeghs van couleur veranderde.

Hoe loffelicken zake dat de vrientschap is, ende welcke de oprechte Vrienden zijn, hoe vele datmer behoort te hebben, ende van wat conditie, met seer vele notabele exempelen ter selven propooste.

Capitel XXVII

HEt Gout is goet/ desghelijcks oock het [illegible] Ouders zijn goet: maer de oprechte Vrienden zijn noch veel beter/ ende tegen haer en is gheen verghelijckinghe te maken. Want alle de voorsz dinghen en zijn niet machtich gheweest ons in den noodt by te staene maer de ware Vrienden om het alderminste dingh dat sy sien daer haren Vrient schade by zoude lijden/ en sparen hun ghelt niet/ en ontsien gheene kosten/ noch vreesen niet haer leven in perikel te stellen/ noch [illegible] arbeydt te omhelsen/ maer besteden alle haer moghelicke krachten omme haer by te staen. Spartianus in het leven des Keysers Trajani verhaelt dat op eenen [illegible] de maeltijt des Keysers/ de ghene die aen tafel [illegible] in propoost ghevallen van de ghetrouwicheydt der Vrienden: [illegible] welcke [illegible] Keyser [illegible]/ Dat hem niet en ghedachte dat hy in sijn leven [illegible] Vriendt ghehadt hadde die anders [illegible]/ getrou ende oprecht was gheweest:] De ander [illegible] hem [illegible] de oorzake van [illegible]: [illegible]

hy ghaf hy tot antwoorde/ De oorzake waeromme ick daer in zo ghebruyckich ben gheweest/is/om dat ick nimmermeer een Man tot mynen Vrient en wilde hebben die een Giericgaert oft Leughenaer was/ om dies wille dat in wien de ghiericheyt oft leughen regiert/ de zelve gheen oprechte vrientschap en kan draghen.] Den Koninck Herodes na dat Marcus Antonius van Augustus verwonnen was/quam tot Romen/ende hebbende syn Croone gheleyt aende voeten Octaviani Augusti, sprac tot hem met een grootmoedich herte dese navolghende woorden/ Ghy behoort te weten (o groote Augustus) waert dat M. Antonius alzo wel my als Cleopatra gheloeft hadde / ghy zoudet bevroeft hebben hoe grooten vyant dat hy u was/ende hy zoude bekent hebben hoe ghetrouwen Vriendt dat ick hem was/ende noch ben: maer hy die veel meer na den wille eener Vrouwe regierde / dan dat hy zoude ghedaen hebben als hem de reden bevolen hadde/nam van my alleenlick het ghelt/ ende van Cleopatra den raet. Siet hier nu teghenwoordelick / mynen Coninckrijcke/ mynen Persoon / ende myn Croone/die ick hier aen uwe voeten stelle/ick offere u de zelve op tot uwen dienste / zo veel ende menichmael als het u behaeght u zelven daer mede te dienen/ doch met zulcker conditien (onverwinnelicke Augustus) dat ghy my niet en zult gebieden eenich quaet van M. Antonius mynen ghetrouwen Vriendt ende Heere (hoewel hy nu verslaghen is) te moeten hooren oft zelfs zegghen: want ghy weet zeer wel / dat de oprechte Vrienden niet en moeten vergheten worden noch door afwesen/noch oock niet door de doot.][a] Iulius Cæsar hadde zoo groote vrientschap met Cornel. Sabat. den Burgemeester/dat alzoo sy met malkander de Alpen passeerden/ ende den nacht hun overviel/ zonder dat sy eenighe andere herberghe hadden dan een enghe speloncke die sy aldaer by aventure vonden/ende dat Cornelius hem van synes Persoons halven niet wel en ghevoelde / zoo liet hem Iulius Cæsar de gheheele speloncke alleen behouden/ op dat hy te beter op syn gemack zoude moghen rusten/ ende bleef zelver onghedeckt inde koude ende sneeuwe. Het is noch kennelick te weten/ dat de vrientschap die

Iosephus van de oude ghe-schiedenissen der Joden/ lib.15.c.10. ende in de Joodsche krijghen/ lib.1.ca.15. Egesippus van de verstooringhe Ierusalems lib.1.ca.33.

a.

nen oprecht en lang dürende wil maken/niet en magh met veel personen aengegaen worden: gelijc Seneca ad Lucillium schrijft/ zeggende/ Mijnen vrient Lucille, ick rade u eenen vrient te zijn van eenen/ maer vyant van niemant.] Vele vrienden te hebben brengt met hem ick en weet niet wat verhinderinge/ die eenichsins schijnt de vrientschap te verminderen. Want indien mē aenmerct de vrijheyt des herten/ het is een onmogelicke zake dat een eenich hem zoude kunnē vergelijckē na de conditien van velē/ alzo wel/als vele onbergenoeght en t'ondvredē zijn met eenen. Cicero ende Salustius waren twee vermaerde Orateurē binnē Romenuē en onder malkander waren sy doodtvyandē. Cicero had dē gantschē Senaet te vriende/ en Salustius en had in de gantsche stadt niemant dan M. Antonius alleen/ ende alzo op eenen dach dese twee vermaerde Mannē met malkander woordē kregen en in twist gheraecten/ zeyde Cicero niet groote gramschap tot Salust. Wat ist dat ghy my kunt doen? wat macht kunt ghy tegen my hebbē/ nadien ghy wel weet dat ghy in de gantsche stadt niet meer dan eenen M. Antonius tot uwen vrient hebt/ende ic en hebbe niet meer dan eenen vyant/ twelc ghy is?] Waer op Salustius antwoorde/ Ghy verhoveerdi-ght u o Cicero, dat ghy maer eenen vyant hebt/ en troost my dat ic maer eenen vrient hebbe: maer ic hope met hulpe der onsterffelicke Goden/ dat dees u eenighē vyant machtich genoech zal wesen u te verderven/ en dien eenigen vrient die ic heb/ dat hy kloeck genoech zal zijn/ my van alle quaet te bevrijden en in alle dingen behulpich te wesen.] Na dese woorden gebielt/ dat weynich dagen daer na M. Antonius betoonde wat vrientschap hy tot de eene droegh/ en wat vyantschap tot de andere: want hy dede Ciceronem onthoofden/ en Salustius heeft hy grootlijc verheve ı. Vele beroemen haer en houdent voor een groote glorie/ datse vele vrienden hebben/ maer alsmen wel zal ondersocht hebben waer toe dese menichte der vrienden streckt/ men zal bevinden dat sy nerghens anders toe en dooghen/ dan om met malkander te eten/ drincken/ verlustighen ende ghemechte te bedrijven: maer niet om anderen met gelt by te staen in hunnen noot/ noch niet

om

om haer eenighe gunste in haeren arbeydt te bethoonen/
noch om die hun ondeuchdē aen te wijsen. Want waer
de waerachtige ende oprechte vrientschap regeert/noch
nyemant vrient aen my/ noch ic aen mynen vrient en be-
hooren malcanderen te veynsen oft te verswijgen de ge-
breken die wy aen malkanderen sien; op dat wy ver-
maent zijnde/ons daer af mogē beterē. Daer en is inde
gantsche werelt gheenen schat die by een ghetrouwen
vrient mach vergeleken werden: om dies wille zo wan-
neer yemant eenē oprechtē vrient heeft/den zelvē mach
hy alle de secretē syns hertē ontdeckē/hem syne passien
vertellen/ syn eere ende faem in hem betrouwen/ syne
goederen hem in bewaringe gheven/ hem ooc weder in
syn arbeyt behulpich wesen hem radē in syne perikelē/
hem in synen voorspoedt verblijden/ ende eyndelicken
besluyt ick/dat hy zo lang hy leeft niet op en hout hem
te dienen/ ende doodt zijnde niet en rust van hem te be-
klaghen: wanneer wy dan nu eenen vriendt verkiesen/
zoo laet ons wel gade slaen/ dat wy ons zelven in dese
verkiesinge niet en bedrieghen. Want het ghebeurt die-
wils/dat de ghene die hier inne weynich oft geen ooch-
merck nemen hunne vrientschap gheven aen eenen die
gierich/oft impatientich/oft klapachtich/ oft twistich/
oft onweetende/of hoovaerdich is/ inder voegen dat het
somtijts veel beter voor ons zelven soude zijn/alzulcken
tot eenen vyant dan tot eenē volmaecten vrient te heb-
ben. Onder andere conditien dien hy behoorde te heb-
ben/dien wy tot eenen getrouwen vrient verkiesen/ zijn
dese de voornaemste; oetmoedich van nature te wesen/
van grooter courage inden arbeydt/verduldich in alle
lasteringhen/eerlick int eten/zedich in woorden/ statich
in raet/ ende boven al stantvastich in vrientschap/ ende
ghetrou in secreten. Wy moghen vrijelicken tot eenen
vrient nemen dē man dien wy meynē dat met alzulcke
deuchdē verciert is: maer indiē wy sien hem manckeren
in eenige van dese voor-verhaelde deuchden/ zo moeten
wy hem als een peste schouwen/ dewijle wy voor een
zekere zake achten/ dat de vriendtschap van eenen on-
ghetrouwen ende wanckelbaren vrient veel ergher is/
dan de vyantschap van eenen openlicken vyandt.

Maer wy vercrijghen ons hout in de handen half breeke/ ende wy [illegible] ons naer de wapenen voor de listen ende loghen dan d'andere.

Hoe strenghelick dat de Ouden ghecastijdt hebben die ghene die hare Meesterssen onteerden.

Capittel XXVIII.

DIt Capittel hebbe ick alleenlick willen schrijven/ hier binnen eynde / op dat de jonckheyt van onsen tijde daer door soude bemercken/ in wat groot-achtinghe ende bewaernisse de Ouden eertijdts de eere der Vrouwen ghehouden hebben / ende niet sonder reden. Want het is een groote onredelickheyt ende verraderije dat een Dienaer die in yemandts huys woont/ hem onderwindt de liefde van sijn Vrouwe ende Meestersse te verleyden / ende dat noch argher is/ van hare het leste punt verkrijghe: het welcke doende / maeckt hy den Man infaem / beschaemt sijne Vrouwe / schandaliseert het huysghesin / ende verderft hem selfs. Plutarchus int Boeck des houwelicks maeckt mentie dat de Lacedemoniers een Wet hadden / dat soo een vreemdelingh bevonden werde int heymelick met de Vrouwe van sijn loghijs te spreken/ de selve werdt de tonghe afghesneden: ende soo sy verder quamen/ werde hun het leven benomen. Iulius Cæsar dede een van sijne Capiteynen onthoofden/ omme dat hy de Vrouwe van den huyse daer hy gelogeert was onteert hadde/ sonder te verwachten dat hem yemandt quam beschuldighen/ ende eer haren Man hem eenichsints beklaeghde. Den Keyser Aurelianus siende op eenen dach in een venster van sijn Palleys/ sach van verre een Jonghman die sijn Meestersse by de mouwe van haren rock trock/ hy dede hun alle beyde by hem komen/ ende hoe wel dat den Jongelingh ende de Vrouwe swoeren dat het door spel ende jockernisse ghesciet was / soo ghebood evenwel Aurelianus dat hem sijn handen af-ghesneden souden werden. Macrobius in sijne Saturnalien allegeert dat by de Romeynen die ghene voor oneerlick verklaert werden / die eenighen lof van de Meestersse hares loghijs na spraken/ [illegible]

hare

[illegible] ende straffe ontfanghen: want die [illegible] gaven sy blyckelicken te verstaen dat sy die [illegible]: ende die [illegible]/ aensprakten: ende haer aenspraeckende/ dat sy die hem secreten te kennen gaven ende openbaer haer antwoorden. Aulus Gellius affirmeert dat ghelijcke straffe aen-ghedaen werde den Dienaer die syn Meesters secreet verraden hadde/ ende de ghene die een Vestale gecorrumpeert hadde/ welcke straffe was/ hun [illegible] te [illegible]/ ende dat in vier stucken te houwen/ ofte levendich te [illegible].

Verscheyden groetenissen der Ouden, als sy malkanderen ontmoeteden.

Capitel XXIX

DE maniere die de Ouden onderhielden in het groeten/ was zeer verscheyden/ ende een yeghelijck dede het na de maniere syns landts. De Joden tot malkanderen ontmoetende/ spraken dese woorden: De Heere zy met u.] De rechte Hebreen malkanderen groetende seyden: Godt behoede u/ myn Broeder.] De Philosophen plachten te segghen/ Blyft al tet goeder ueen.] De Thebanen seyden/ Godt gheve u salicheyt.] De Romeynen/ Salicheyt zy u:] gelijc als oft sy wilden segghen Godt gheve u goedt gheluck.] De Sicilianen/ Godt beschermt u.] De Carthaginensers en groeteden haer niet met woorden malkanderen ontmoetende/ maer in teecken van vrientschap gaven sy malkanderen de rechterhant/ ende d'eene kuste van des anderen hant. De Mooren desghelijcks malkanderen ontmoetende/ kuste d'een des anders schouderen: ende [illegible] kusten sy haer knyen. In Italien op eenen dach groet-men op dry der-hande manieren/ des morghens zeggen sy/ Godt gheve u goeden dach:] Op den middach/ Godt gheve u salicheyt.] Ende op den avont/ Goeden avont.] Sy zegghen oock dickwils/ Ick recommandeere my:] Als ser nu twee ofte dry ueren in den nacht ghepasseert zyn/ zegghen sy/ Godt gheve u goeden nacht.] Somtijdts zyn sy oock ghewoon te zegghen/ Godt [illegible].] Int Coninckrijck van Valencia in Spaengien/ wanneer sy malkanderen ontmoeten/

groeten sy haer op dese manieren/ Zijt welghekomen myn Heere.] ende als sy scheyden/ Godt blijve m.e.u.] ende d'ander antwoort/ Gaet ter goeder uren.] In Catalonien de Persoonen malkander ontmoetende/ groeten den anderen op dese maniere/ Ghy zijt den zeer welghekomen.] In Castilie zeggen sommige/ God onderhoude u.] ende andere/ God bewaere u.] wederom andere/ God zy met u.] ende malkander verlatende/ zeggen sommige/ God geleyde u.] ende andere/ De Engelen vergezelschappen u.] sommige/ Meer uwe goede gratie.] ende andere/ Adieu Heere.] Aen 't hof zeggen eenige/ Ic kusse uwe handen met eerbiedt.] ende eenige andere/ Ic kusse de voeten van uwe Signeurie.] Daer zijnder die zeggen/ Ic ben eewich dienaer ende slave van uwen huyse/ Ic ben de schabelle van uwe voeten.] Alle welcke hoofsche groetenissen ydel zijn/ ende werden bycna altijt ghewoonlijck gesproken: want daer zijnder die haer aenbieden de voeten ende handen van anderen te kussen; maer eer sy 't souden willen doen/ souden sy haer liever de handen afsnijden/ ja souden haer liever gansch geruïneert sien: ende voorwaer niemant dan een man van authoriteyt alzulcke groetenissen niet en behoorde te gebruycken/ om dat de voeten te kussen [illegible] is den mensche toebehoorende. Maer in plaetse van alle dese verscheyden ydele woorden souden veel beter ende redelicker zijn/ dat wy die Christenen zijn/ na sinne navolgden onsen Salichmaker Jesus Christus/ ende malkander groeteden met alzulcke woorden: als daer mede hy syne Discipulen groetede/ seggende: Vrede zij met u.] Hy onderwijst ons oock hoe dat wy de huysen sullen groeten/ als wy daer inne komen/ seggende/ Vrede zij in dit huys.] Epaminondas zeyde/ dat tot den ouderdom van dertich jaren men de menschen met dese woorden groeten soude/ Ghy zijt zeer wellekomen.] want in dien tijt schijnt het dat sy in de werelt komen: van dertich tot vijftich jaren: Zijt wel.] om dat sy alsdan ghevordert zijn in de werelt: ende van vijftich tot het eynde/ Gaet ter goeder uren.] want alsdan blijckt het/ dat sy aen de werelt beginnen oorlof te nemen/ om van daer van te scheyden.

Hoe loffelicken zake dat het is de injurien ende lasteringhen te vergheven, ende principalic aende groote Princen ende Heeren, met vele notabele dingen ten zelven propooste.

Capittel. XXX

Het is altijt een zeer loffelicke zake gheweest de injurien te vergheven: en elck de Princen ende Heeren niet lichtelic en behooren te vergheten/ maer in [illegible] siecken [illegible] dat Julius Cesar zeyde tot Mamillus de welcke hem eens vraghende wat dinghe dat hy ghedaen hadde/ waer door hy meynde eere af [illegible] verdient te hebben/ ende waer over hy hem meest verblijde daer op denckende/ hy antwoorde: By de onsterfelicke Goden ick sweere u o Mamillus, dat ic achte gheen eere van alle [illegible] ick in mijn ghantsche leven ghedaen hebbe/ verdient te hebben/ noch gheen ander zake veroorsaect my alzulcke groote blijdschap/ dan als ic [illegible] dencke dat ic de gene die my lasteringhen hebben [illegible] vergaf/ ende die my dienden danckbaer was.] Woorden zekerlic weerdich eenen grooten lof/ [illegible] om hooren/ notabel om lesen/ ende noodich om na ghevolcht te werden. Want Julius Cesar was van gheloove [illegible] heyden/ maer waerlic sijne wercken waren Christelic: ende wy [illegible] ghelooven als Christenen/ ende onse wercken zijn [illegible] ende zeer vol boosheyt door de temptatie des vleeschs/ alzo dat dese [illegible] ghewassen is dat zommighe wel eenighe de injurien [illegible] hunne vianden souden vergheven/ [illegible] om de vreese der menschen niet doen/ de welcke verstaende dat yemant sijnen vyandt de injurie wilde vergheven/ terstont souden zegghen dat het eer [illegible] herte [illegible] ghescreven/ can [illegible]. Nu men behoort te weten datter injurien zijn/ waer af de sommighe publijc ende andere particulier zijn. Achab den Coninck van Israel wert in de heylighe Schrifture bestraft/ omme dat hy Benhadad den Coninck in Syrien [illegible] vergevende in ghenaden aenghenomen hadde [illegible] sijnen vyanden [illegible] is hy [illegible].] Saul [illegible] ghestraft [illegible] van den Propheet Samuel/ om dat 1. Reg. 20. 22 1. Sam. 15. 9.

hy

groeten sy haer op dese manieren/ Zijt welghekomen myn Heere.] ende als sy scheyden/ Godt blijve met u.] ende d'ander antwoort/ Gaet ter goeder uren.] In Catalonien die Persoonen malkander ontmoetende/ groeten den anderen op dese maniere/ Ghy zijt den zeer welghekomen.] In Castilie zeggen sommige/ God onderhoude u.] ende andere/ God bewaere u.] wederom andere/ God zy met u.] ende malkander verlatende/ zeggen sommige/ God geleyde u.] ende andere/ De Engelen vergeselschappen u.] sommige/ Meer uwe goede gratie.] ende andere/ Adiou Heere.] Int hof zeggen eenige/ Ic kusse uwe handen mijn Heer.] ende eenige andere/ Ic kusse de voeten van uwe Signeurie.] Daer zijnder die zeggen/ Ic ben eewich dienaer ende slave van uwen huyse/ Ic ben de schabelle van uwe voeten.] Alle welcke hoofsche groetenissen ydel zijn/ ende werden bynaer altijt gheveynsdelic gesproken: want daer zijnder die haer aenbieden de voeten ende handen van andere te kussen/ maer eer sy't souden willen doen/ souden sy haer liever de handen afsnijden/ ja souden haer liever gansch geruijneert sien: ende voor waer men kennet daer een man van authoriteyt alsulcke groetenissen niet en behoort te gebruycken/ om dat de voeten te kussen geen weerdicheyt is den mensche toebehoorende. Maer in plaetse van alle dese verscheyden ydele woorden/ soude veel beter ende redelicker zijn/ dat wy die Christenen zijn/ na volghden onsen Salichmaker Jesus Christus/ ende malkander groeteden met alsulcke woorden als daer mede hy sijne Discipulen groetede/ zeggende: Vrede zy met u.] hy onderwijst ons oock hoe dat wy de huysen sullen groeten/ als wy daer inne komen/ zegghende/ Vrede zy in dit huys.] Epaminondas zeyde/ dat tot den ouderdom van dertich jaren men de menschen met dese woorden groeten soude/ Ghy zijt zeer wellekomen.] want in dien tijt schijnt het dat sy in de wereldt komen: van dertich tot vijftich jaren/ Zijt wel.] om dat sy alsdan gheborden waer de wereldts: ende van vijftich tot het eynde/ Gaet ter goeder uren.] want alsdan blijckt het/ dat sy aen de wereldt beginnen oorlof te nemen/ om mede daer van te scheyden.

Hoe loffelicken zake dat het is de injurien ende lasteringhen te vergheven, ende principalic aende groote Princen ende Heeren, met vele notabele dingen ten zelven propooste.

Capittel. XXX.

Het is altijt een zeer loffelicke zake gheweest de injurien te vergheven: en eick de Princen ende Heeren niet lichtelic en behooren te vergheten/ maer in [illegible] siecken sghene dat Julius Cesar zeyde tot Mamillum de welcke hem eens vraghende: wat dinghe dat hy ghedaen hadde/ waer door hy meynde eere af te draghen te hebben / ende waer over hy hem meest verblijde wart op denckende / hy antwoorde: By de onsterfelicke Goden ick sweere u o Mamillus, dat ic achte gheen eere van alle ghene die ick in mynen ghantschen leven ghedaen hebbe/ verdient te hebben/ noch gheen ander zake veroorsaect my alzulcke groote blijschap/ dan alleenlick door dien ic de gene die my lastren hun misdaden vergaf / ende die my dienden danckbaer was.] Woorden zekerlic weerdich eenen grooten lof/ gheneuchlic om hooren/ notabel om lesen/ ende noodich om na ghevolcht te werden. Want Julius Cesar was van gelooue een heyden / maer waerlic sijne wercken waren Christelic: ende wy eewige ghelooven als Christenen ende onse wercken zijn heydensch ende zeer vol hooveerdicheyt ende te intarie des vleeschs/ alzo dat dese nu daer alzo gewassen is dat zomwijlen wel eenighe de injurien aen hunne vijanden zouden vergheven/ ende ghi wel en verheen sy het uit vreese der menschen niet doen / die wel te verstaen dat yemant synen vijande de misdaet wilde vergheven / terstont zouden zegghen dat het eer uit een [illegible] gheschiede / dan uit liefde.

Nu moet men hier voren weten datter injurien zijn/ waer af de zommighe publike ende andere particuliere zijn. Achab den Coninck Israels wert in de heylighe Schrifture bestraft/ omme dat hy Benhadad den Coninck in Syria 1. Reg. 20.
[illegible] vergheven hebbende in ghenaden aenghenomen hadde [illegible] 32
[illegible]] Saul was 1. Saml. 15.
mede ghestraft gheweest van de Prophete Samuel om dat 9.

hy

hy Agag den Coninck der Amalekiten int leven behouden hadde. Ende ghelijckerwijs tot Achab ghezeyt werdt/ u ziele zal voor syn ziele wesen.] alzo werdt Saul berooft van het Coninckrijcke dat hem God ghegheven hadde. Hoe dan (mochte yemant segghen) moetmen dan misdaden niet vergheven? Seneca int seste Boeck Cap. 2. vande goedertierenheyt zeght/ dat vergiffenisse is het quijt-schelden van de straffe des gheens die schuldich is ende waer door men vergheeft/ den ghenen die de straf behoorde te zijn. Ende om deser oorzaken neemt hy daer uut dat een wijs Man niet en behoorde te vergheven: want een wijs Man en zal [illegible] eenich onbehoorlick dingh vergheven/ ende dat ghene [illegible] en zal hy laten te doen tghene dat hy behoort te doen. Maer op dat men hier inne niet bedroghen en zoude zijn/ zoo moetmen een onderscheydt der Persoonen hier by voeghen/ t'welck zeer nut ende bequaem zal wesen/ te weten/ inde Persoonen van God ende in de Princen/ ende in particuliere Lieden. Want Godt mach vergheven den ghenen dien hy wil/ om dies wille dat hy aen gheen menschelicke Wetten ghebonden is. Maer daeromme en moetmen niet segghen / dat hy vergheve/ quijtschelde ende ongecastijdt laet/ den ghenen dien hy behoorde te straffen. Daerenboven hy en heeft de sonden ende misdaden aen tmenschelicke gheslachte nochtans niet vergheven/ dat hy die inden Persoon van Jesus Christus syner eenighen Soone niet ghestraft en heeft. Maer ja wel de Princen ende Magistraten belanghende daer af moetmen op een andere maniere spreken: want gheen is haer niet gheoorloft de misdadighe [illegible] te vergheven/ dewijle haer bevolen is na de Wetten te oordeelen / waer door het haer niet tegenstaende [illegible] ghelaten is / na de grootte des misdaets de straffe te verminderen ofte te verswaren/ na dat hun tselve raetsaem duncke te wesen. Om welcker oorsaken wille dat zo de ghene die strafbaer is/ ende dat syn misdaet niet groot en is/ zoo concedeert hem den Rechter [illegible] mits eene lichte straffe ordineerende / ende soodanighe wyse by eeniger maten ghedispenseerde. Want deser wijse [illegible] zal hy niemant [illegible] de misdaden [illegible] laten/

laten/ ende hy de zelve straffende en is daer omme niet wreet ofte tyrannich: maer ter contrarien hy corrigeert/ verbetert ende gheneest alsulcke persoonen / het welck een recht deughdelick werck is/ende vol goedertierentheyt. Om nu dan een eynde van dit propoost ende Capitteel te maken / zal ick daer alleenlick by voeghen tghene de zelve Seneca zeght/dat de groote menichte der straffinghen so weynich eere aenden Magistraet is/ van de menichte der dooden ende Medecijns.] Maer so vele de particuliere Persoonen betreft/van dese besluyte ick / dat sy de injurien aen haren Persoon ghedaen/ moeten vergheven/ dewijle het door de Godtlicke Wet hun verboden is wrake daer af te nemen/ maer sy moeten de zelve Gode op-offeren.

VVaer af dat dese namen, Koninck ende Keyser haren oorspronck ghenomen heeft.

Capittel XXXI.

DE Ouders hebben na de verscheydenheyt der natien hunne Princen met verscheydene namen ghenoemt. De Egyptenaers noemden se Pharao: de Bithyniers Ptolomei: de Parthen Arsacides: de Albaniers Sylvios: de Sicilianen Tyrans: ende de [illegible] Koninghen. Ende men meynt nochtans/ dat eertijts Koningh te wesen/ gheen waerdicheyt en was / maer alleenlick een officie/ ghelijck nu teghenwoordelick een Gouverneur van een Ghemeynte is. Plutarchus in sijn Boeck vande Republike/ zeght/ dat eertijdts al de ghene die regeerden Tyrannen ghenoemt werden maer naderhant werden de boose Regenten Tyrannen ende de goede Koninghen ghenoemt/ om het onderscheydt dat tusschen deselve is. Want ghelijckerwijs den Koningh de ghemeyne welvaert onderhoudt/ ende vordert de rustichheyt der Ghemeynte na sijne gheleghentheyt/ alzo ghebruyckt den Tyran sijn gantsche [illegible] tot sijnen profijte ende onghereghelicheyt/ alleenlick sijnen eyghenen wille hebbende als wetten/ tot bevrijdinge sijnes [illegible]. Den Koningh hoedt de Ghemeynte/ maer den Tyran [illegible]

d'ander

hy Agag den Coninck der Amalekiten int leven behouden hadde. Ende ghelijckerwijs tot Achab gheseyt werdt/ u ziele zal voor syn ziele wesen.] also wiert Saul berooft van het Coninckrijcke dat hem God ghegheven hadde. Hoe dan (mochte yemant segghen) moetmen dan misdaden niet vergheven? Seneca int seste Boeck Cap. 2. vande goedertierenheyt seght/ dat vergiffenisse is het quijt-schelden van de straffe des genen die schuldigh is/ ende waer door men vergheeft/ den ghenen de ghestraft behoorde te zijn. Ende om dese oorsaken meynt hy daerom dat een wijs Man niet en behoorde te vergheven: want een wijs Man en zal nemmermeer yet onbehoorlick dingh bedrijven/ ende dat ghene dat [illegible] en zal hy laten te doen t'ghene hy behoorde te doen. Maer op dat men hier inne niet bedroghen zoude zijn/ zoo moetmen een onderscheydt der Persoonen hier by voeghen/ twelck seer nut ende bequaem zal wesen/ te weten/ inde Persoonen van God/ ende in de Princen/ ende in particuliere Lieden. Want Godt mach vergheven den genen dien hy wil/ om dies wille dat hy aen gheen menschelicke Wetten ghebonden is. Maer daerom en sal men niet segghen/ dat hy vergheveende/ quijtschelt ende onghestraft laet/ den ghenen dien hy behoorde te straffen. Daerenboven hy en heeft de sonden ende misdaden aen 't menschelicke gheslachte alsoo niet vergheven/ dat hy die inden Persoon van Jesus Christus synen eenighen Soone niet ghestraft en heeft. Maer ja veel de Princen ende Magistraten belanghende/ daer af moetmen op een andere maniere spreken: want hen is haer niet gheoorloft de misdadighe [illegible] te vergheven/ dewijle haer bevolen is na de Wetten te oordeelen/ waer door het haer niet tegenstaende toeghelaten is/ na de grootte des misdaedts de straffe te verminderen ofte te verswaren/ na dat hem tselve raedsaem dunckt te wesen. Om welcker oorsaken wille dat so de ghene die strafbaer is/ ende het syn misdaet niet groot en is/ zoo contenteert hem den Rechter [illegible] met eene lichte straffe ordineerende/ ende de swaere rigoureuse [illegible]. Door deser wille [illegible] zal hy [illegible] de misdaden [illegible]

laten/

laten/ ende hy de zelve straffende en is daeromme niet wreet ofte tyrannich: maer ter contrarien hy corrigeert/ verbetert ende gheneest alsulcke Persoonen/ het welck een rechtveerdich werck is/ ende vol goedertierentheyt. Om nu dan een eynde van dit propoost ende Capitteel te maken/ zal ick hier alleenlick by voeghen tghene de zelve Seneca zeght/ dat de groote menichte der straffinghen zo weynich eere aenden Magistraet is/ dan de menichte der dooden aende Medecijns.] Maer zo vele de particuliere Persoonen betreft/ van dese besluyte ick/ dat sy de injurien aen haren Persoon ghedaen/ moeten vergheven/ dewijle het door de Godtlicke Wet hun verboden is wrake daer af te nemen/ maer sy moeten de zelve Gode op-offeren.

VVaer af dat dese namen, Koninck ende Keyser haren oorspronck ghenomen heeft.

Capittel XXXI.

DE Ouders hebben na de verscheydenheyde der natien hunne Princen met verscheydene namen ghenoemt. De Egyptenaers noemdense Pharao: de Bithyniers Ptolomei: de Parthen Arsacides: de Albaners Sylvios: de Sicilianen Tyrans: ende de Ingelsen Koninghen. Ende men meynt nochtans/ dat eertijts Koningh te wesen/ gheen heerschappije en was/ maer alleenlick een officie/ ghelijck nu tegenwoordelick een Gouvernement van een Ghemeynte is. Plutarchus in syn Boeck vander Republike/ zeght/ dat eertijdts al de ghene die regeerden Tyrannen ghenoemt werden: maer naderhant wierden de boose Regenten Tyrannen ende de goede Koninghen ghenoemt/ om het onderscheydt dat tusschen de zelve is. Want ghelijckerwijs den Koningh de ghemeyne welvaert onderhoudt/ ende voordert de nutticheydt der Ghemeynte na syne gheleghentheyt/ alzo ghebruyckt den Tyran syn gantsche heerschappije tot synen proffijte ende ongheregeltheyt/ allegerende alleenlick synen eyghenen wille boven alle redenen/ tot bevestinge syner onrechtveerdige bevelen. Den Koningh voedt de Ghemeynte/ maer den Tyran verslindtse: den eenen is de Wetten ghehoorsaem/ ende

d'ander

d'ander ghebiet boven de zelve / ende overtreet [illegible] der ophouden: d'een is rechtveerdich / ende d'ander [illegible] rechtveerdich: d'een verkrijcht van weghen sijne deucht het Rijcke / ende daer mede behoort hy tzelve / ende d'ander usurpeert het met ghewelt / ofte hy hout het met ghewelt. In het beghintsel na de fondatie der Stede Romen / verkoren de Romeynen eenen Coninc / om te [illegible] door den zelven gheregeert ende beschermt te werden / doch alzulcken regieringhe beviel haer zoo qualick dat sy niet meer dan zeven Koningen en konden verdraghen. Ende na dat sy de Tarquinios van weghen haerer tyrannische eeuwichlick uit Romen ghebannen / de Stadt ghereynicht / ende de offerhanden ghesllachtet hadden / deden sy eenen solemnelen eedt voor hun / haere kinderen / ende nakomelinghen / dat sy nieden nimmermeer eenighen Koninck zouden verkiesen / die de regeringhe ofte tgouvernement over haer zoude hebben. Maer

Dionys. Halicarnas. li. 5

om dat de Republijcke der Romeynen eertijdts seer groote weldaden van hunne Koninghen hadden ontfanghen / ende voornemelic van Numa Pompilius, ende noch mede dat hunne Koninghen den last [illegible] alleene hadden van eenighe gheheylichde dinghen / zoo verklaren sy datse dien naem Koninck eeuwichlicken in de Stadt behouden zouden / op dat het niet en zoude schijnen dat sy door de verbanninge der Koninghen de Religie ende den Godts-dienst mede verworpen hadden. Ende de wijle dat de Augures ofte Waerzeggers ghezeyt hadden / dat dien naem de Goden gheheylicht was / zoo ordineerden de Romeynen / dat onder haer [illegible] eenen zoude verkoren werden / de welcke van dat af altijdt den Koninc der Sacrificien zoude ghenoemt werden / omme groote Priester ende oversten Cont[illegible] der gheheylichde dinghen te wesen / ende [illegible] van hude voorleghe te gaen. De eerste die deser eere binnen

Grevinchovi Collatio põtificio. pag. 110.

Romen verkreegh was Manius Papirius, een [illegible] van ruste ende vrede / ende was ooc gecoren Priester van Iupiters Tempel / ende Koninck ghenaemt. [illegible] naem Imperator ofte Keyser en worde van eersten [illegible] door de Romeynen niet ghegheven aen den ghenen [illegible] [illegible] / maer [illegible]

overste

... Capiteynen die ... hadde
... ghedaen hadden. Ende ghaen ander
... den Keyser gheboden ... Colonel
des ... omme dat hy daer ... hadde/
... Imperator dictus est ab imperando, welck officie
... seven ... ghehouden werde/ ende
dien ... ghaf men t'eenen anderen. Nu
na den Pharsalisschen slach in Thessalia / waer mede
Cesar Pompeium ... de ... der
... Cesar
den Dictateur ... ende ...
... de ... macht ende ...
... den naem van Koninc (hoewel
... was) omme dat hem ... te ... in den
... Ghemeynte was / de welcke hy willende be-
... soo liet hy hem Keyser noemen / ... naem die
... ende ...
... ende ... van den
... wert af ... den Koninck der Sa-
... : de ... / den a Dictateur : de derde / den
... : de ... / den b Tribun des volcks
... den Keyser. ... waren ... veel andere
... als c Censor, d Pretor, e Pron-consul, f Questor,
g Ediles ende anderen : de ... hier ... niet ...
... Iulius
Cesar ... de ... die ... hem ...
... alle de ... van den ...
... des Roomschen Rijcks / werden Keyseren
... Cesares ... ghenoemt ...

a Dictateur, die werde alleenlick in eenen groote noot gekoren/ ende hadde het hoochste ghewelt om de quaet doenders metten doot te straffen/ ende van wiens oordeel niemant appelleeren en dorste.
b Tribunis Plebis, waren Onderwijs-meesters/ ende gekoren tot bescherminge des Roomschen volcx/ tegen de Senatoren ende Consules, ende en waren niet anders wepel/ maer al ... in den Raedt bestemt werden/ quam dan

... de selve / ... dat sy de macht hadden om sulcken besluyt te casseren ofte te bevestigen. c Censores hadden de hoochste macht ... over burgerlicke saken te oordeelen/ ende ... goede zeden op te rechten ... ... Schat-... ... der Roomschen schat ... ende ...
d Pretor, ... 12. cap. des 3. Boecx verhaelt.
e Proconsul, dese was een ... die ... Consul gheweest/
maer daer na weert ... dat die ... Consul gheweest had/
het waerde daer Proconsul ... ende tot regieringhe der Landtschappen
... worden. f Wat Questores ... 12. Cap. des 3. Boecx
verklaert. g Ediles waren ... de eerste Ediles Curules, h aerde
... dienaers/ over de heerten ende ... ghemeyn ... af te rechten/
... Curules ... de ... ende ...

ken hun ghegheven werde ab elephante cæso. Als oock alle de ghene die na Augustum den Navolgher Iulij Cæsaris gheregeert hebben / hun Augustus ghenoemt hebben.

VVaerom de Koninghen eerst inghestelt zijn gewoest, ende oock vande Koninclicke vvaerdicheyt.

Capittel XXXII.

OM twee principale oorzaken zijn de Koninghen eerst inghestelt: de eene/op dat sy de ghemeyne Iustitie ende gherechticheydt bewaren souden / waer door het menschelicke geslachte wert onderhouden/ en waer zonder de kleyne van de groote souden verdruct werden ende souden alle dingen zonder eenich aenzien van redenen door ghewelt willen doen: de andere oorzake is/op dat sy de welvaert ende goederen teghen de vijanden beschermen souden. De nootzakelickheyt des levens / heeft de Menschen tzamen-ghevoecht die aen malkanderen door een natuerlicke ghemeynsaemheyt verbindende/ het welc ghecauseert is gheweest door een ghelijcke hulpe/verdrach/ende offitien des menschelicken gheslachts. De beginselen van dese ghemeynsaemheyt / is de reden ende de sprake / waer inne wy van de Beesten grootelicks zijn verschillende. De reden heeft oneyndelicke konsten verdacht ende gheinventeert/ ende de sprake (die den utlegghen des gheests is) onderwijsende/leerende / ende mede-deelende / en heeft ons niet alleenlic tzamen-ghevoecht / maer heeft het Menschelicke leven met vele commoditeyten vervult. De eerste is de tzamen-voeginghe ende verbindinghe van Man en de Vrouwe/ waer af eē woon-plaetse gemaect is waer inne alle dinghen ghemeyn zijn: daer af is ghekomē de menichte der huysen. Wāt de Broeders/Susters ende Neven inden beginne met malkanderē houwelicke de / ende daer na niet konnende ven wegen de menichte der kinderen/ allegader in een huys begrepen werden/zijn in andere huysen gaen woonē. Alzo is van een huys voort gekomen de Vlecken ende Dorpen/als Colonien ofte voort plantingen der Ouders. Eyndelic zijn van de Vlecken Stedē geworde/ dewelcke van met volck

Volck bewoont zijn gheweest. De welcke met muren omringt / met Wetten voorzien/ende met wetenschappen onderrecht zijnde / en konden door alle dit door de tzamen-sweeringen der Menschen niet beschermt zijn/ zonder door een alleen gheregeert te werden. Want den lust ende begeerlicheyt om te regeren is zo groot dat een yeghelic wel zoude willen regeren/ende niemant en wil onderdanich zijn. Ghelijckerwijs van de ghene die reysen/wanneer sy door eenich groot onweder overvallen werden/harē toevlucht tot den patroon van den schepe nemen/ja oock eer sy haer op zee begevē/ de toekomende perijckelen voorziende/haer bezorgen van eenen goeden Stierman/ waer inne sy hun leven ende welvaert vertrouwen: alzo ist oock van noode/datmen de regeringhe van een Stadt ghevē aen eenen die dē Ghemeynte gheleydet/ ende eenen yeghelicken recht ende justitie doe: want daer gheen Regent is (zeght Ecclesiasticus) zal de Ghemeynte verstroyt werden. Nu alle dinghen die in een zekere ordre zijn ghelegen/behooren aen eene Oversten over-ghedraghen te werden. Het welcke men ghenoechsaem aen de onredelicke Dieren kan bemercken/ en voornemelic aen de Honich-bijen/ die alzulckē forme van regeringhe onderhouden/dat het grootelict te verwonderen is. Dese Werelt (waer af de deelen door een wonderlicke konste ende ordre onder malkanderē tzamen ghevoecht zijn) zoude vergaen ende te niet komen/ waert zake dat sy door de groote macht Godts niet gheregeert werde. Waer door de ghene die de regeringe van eenen yeghelic niet verdragen mochten haer ghestelt hebben onder het ghebiet van eenē / in wien sy haer (van weghen d'opinie die sy van syn goetheyt ende wijsheyt hadden) ghantschelick betrouden. Herodotus zeght: Niet alleenlick by de Mediers / maer oock by alle Volckeren zijn de wel-ghemanierde Koninghen inghestelt om de gherechticheyt te administreren. Het Koninckrijcke en placht eertijdts niet te komen op de kinderen der overleden Koninghen / maer het werde den ghenen ghegheven/ die sy meynden dat heylichlick ende wijslick de fondamenten der Ghemeynte / de eendracht en de gherechticheyt zoude onderhouden. In de

eerste hebben regeerde in yeghelicke Stadt [illegible] ende na datter noch andere Steden onder het [illegible] ende de heerschappije van eene zijn ghebracht/ als [illegible] hebben de Koninghen over de Volckeren beghinnen te regeeren / ende dit is den oorspronck [illegible] dat [illegible] nam van Koninckrijck de Landtschappen die [illegible] Koninghen [illegible] genoemt werden. Daer-en-boven / alle Koninghen behooren een yeghelick in ghe-rechticheyt ende macht te overtreffen / ten eynde dat sy de Inwoonderen door billicheyt mochten vereenighen/ ende de Ghemeynte voor den aenval der vyanden be-schermen. Men mach wel ten rechten segghen/ dat de Koninckliche Majesteyt niet alleen met wapenen verciert behoort te wesen / maer oock dat hy met de Wetten moet ghewapent wesen: op dat hy zoo wel in tijde van krijgh als vreden oprechtelick mach regeren. Aengaende de Koninclicke weerdicheyt / die is zoo groot ende heerlick/ dat de Koninghen zijnde Voorstanders ende Beschermers der menschelicke gemeynschappe/ de [illegible] Godes navolghen / het officie ende werck der selver in alle dinghen te regieren ende ghebieden / waeromme sy met recht ghenoemt werden Stadthouders ende Dienaren van den almachtigh[en] Godt ende Regeerder der gantsche Werelt / [illegible] selver Goden noemt. Ende Plato hout den Koninckliken Staet onder de sterflicke Menschen voor een Goddelic ende [illegible] goet te wesen / om dat het de Godlicke natuere ende de hemelsche macht byna ghelijck is. Hoewel dan dat de eene den anderen in vele dinghen overtreft / zoo is den Koninc nochtans boven alle ander [illegible] heerlicker van staet en weerdicheyt/ niet Menschelic maer Goddelic.

Porus een Koninck der Indianen inden strijdt teghen Alexander Magnus ghevanghen zijnde / [illegible] hem Alexander op wat maniere hy ghetracteert wilde zijn/ daer op hy antwoordde, Koninclick: ende also hem Alexander verder vraechde of hy gheen ander ding [illegible] en begeerde: neen/ zeyde hy/ onder dit woort Koninclic is al begrepen. Desen naem Koninc is van vele natien in sulcker eerweerdicheyt gehouden / dat de Indianen ende Persen hare Koninghen als een Goddelicke [illegible] [illegible]

Plutarch. in het eerste tractaet vã de fortune ofte deucht vã Alexãder de Groote.

Baudart. Apophtegm. lib. 16.

[illegible] wreede ende [illegible] voor een goeds [illegible] geſtae [illegible] ſy by gevalle hadden [illegible] gezien [illegible]. De [illegible] heyligen Iupiter [illegible] Koninc [illegible] door eenigen anderen naem. [illegible] [illegible] regeerden [illegible] niet alleenlic de [illegible] [illegible] / maer hadden ooc den laſt ende opſicht over de Ceremonien ende Offerhanden. De Koningen zijn ooc [illegible] / dewijle dat de [illegible] der Koninghen [illegible] [illegible] prieſteren met een zelfde [illegible] ſalfden. Laet ons [illegible] hoe dat beyden Menſche eene ziele ende een [illegible] regeert: Laet ons d'ander [illegible] der naturen [illegible] / de welcke door een groote eendrachtheyt [illegible] [illegible] verſtrect en [illegible] ghebonden zijnde / aen een [illegible] hangen. Indien nu de dinghen die de nature volgen de volmaecktſte zijn / voorzeker de Monarchie zal veel [illegible] ende excellenter zijn dan de Ariſtocratia, Democratia, * Oligarchia, of Laocratia ende andere ſoorte van regeeringen / van [illegible] perſoné / ofte ooc het gemeyne volc regeert. Ende alſo het veel moghelicker is veel deuchdelicke Perſonen te vinden [illegible] / alzo is het ooc veel [illegible] dat de zeden van velen gecorrumpeert zijn [illegible] : in der vueghen waert dat de gantſche werelt van eené Perſoon geregeert worde / daer en zouden zo veel verſcheyden zeden ende gewoonten niet [illegible] / zo veel verſcheydenheden der Religie / zo veel oorlogen [illegible] zo veel [illegible] ende doorſlagen niet geſchieden. Maer alſo de ſteden zijn onder de macht ende regeeringe van velen / zo worden ſy gemartert van ſcheuringé ende [illegible] / ende dat ter oorzaken van de welluſten ende [illegible] [illegible] die haer laſt [illegible] [illegible] dat hun [illegible] is / ende die onder malcanderen [illegible] ende [illegible] zijn : van de welcke God door den [illegible] Propheté gezeyt heeft: Vele Herders hebben mijnen wijngaert ghevuſtiveert. Maer [illegible] ic [illegible] u / en zalt u niet veel [illegible] zijn veel perſonen [illegible] te dienen / ende veel gemackelicker ende lichter de begeerlicheyd van eené dan van velen te verſadighen / [illegible] ick hope dat ghy [illegible] [illegible] / ende het zal ooc wel ende recht [illegible] [illegible] [illegible]

Wat ſoorte vā regeringen dē Monarchia, Democratia en̄ Ariſtocratia zijn is int 15. capittel deſes eerſtē Boecx ghenoechſaem verklaert / en̄ daerom hier onnoodich.

* Oligarchia is een regeringe die vā zeer weynig Heeren gheregeert wort en̄ Leocratia is mede het zelve.

ken hun ghegheven werde ab elephante cæso. Als oock alle de ghene die na Augustum den Navolgher Iulij Cæsaris gheregeert hebben / hun Augustus ghenoemt hebben.

VVaerom de Koninghen eerst inghestelt zijn geweest, ende oock vande Konincklicke vvaerdicheyt.

Capittel XXXII.

Om twee principale oorzaken zijn de Koninghen eerst inghestelt: de eene/ op dat sy de ghemeyne iustitie ende gherechticheydt bewaren zouden / waer door het menschelicke geslachte wert onderhouden/ en waer zonder de kleyne van de groote zouden verdruct werden ende zouden alle dinghen zonder eenich aensien van redenen door ghewelt willen doen: de andere oorzake is/ op dat sy de welvaert ende goederen teghen de vijanden beschermen zouden. De nootzakelickheyt des levens / heeft de Menschen tzamen-ghevoecht die aen malkanderen door een natuerlicke ghemeynsaemheyt verbindende, het welc ghecauseert is ghewee st door een ghelijcke hulpe/ verdrach/ ende offitien des menschelicken gheslachts. De beginselen van dese ghemeynsaemheyt / is de reden ende de sprake / waer inne wy van de Beesten grootelicks zijn verschillende. De reden heeft oneyndelicke konsten verdacht ende gheinventeert/ ende de sprake (die den wtleggher des gheests is) onderwijsende/ leerende / ende mede-deelende / en heeft ons niet alleenlic tzamen-ghevoecht / maer heeft het Menschelicke leven met vele commoditeyt en vervult. De eerste is de tzamen-voeginghe ende verbindinghe van Man en de Vrouwe/ waer af eē woon-plaetse gemaect is waer inne alle dinghen ghemeyn zijn: daer af is gekomē de menichte der huysen. Wāt de Broeders/ Susters ende Neven inden beghinne met malkanderē houwelicke de / ende daer na niet konnende van weghen de menichte der kinderen/ allegader in een huys begrepen werden/ zijn in andere huysen gaen woonē. Also is van [illegible] voort gekomen de Vlecken ende Dorpen/ als Colo[illegible] of [illegible] voort plantingen der Ouders. Eyndelic zijn van de Vlecken Steden gewordē/ [illegible] met volck

Volck bewoont zijn gheweest. De welcke met muren om-
mringt / met Wetten voorzien/ende met wetenschap-
pen onderrecht zijnde / en konden door alle dit door de
tzamen-sweeringen der Menschen niet beschermt zijn/
zonder door een alleen gheregeert te werden. Want den
lust ende begeerlickheyt om te regeren is zo groot dat een
yeghelic wel zoude willen regeren/ende niemant en wil
onderdanich zijn. Ghelijckerwijs dan de ghene die rey-
sen/wanneer sy door eenich groot onweder overvallen
werden/harẽ toevlucht tot den patroon van den schepe
nemen/ja ooc eer sy haer op zee begevẽ/ de toecomende
perijckelen voorziende/haer bezorgen van eenen goeden
Stierman/ waer inne sy hun leven ende welvaert ver-
trouwen: alzo ist ooc van noode/datmen de regeringhe
van een Stadt gheve aen eenen die de Ghemeynte ghe-
leydet/ ende eenen yeghelicken recht ende justitie doe:
want daer gheen Regent is(zeght Ecclesiasticus)zal de
Ghemeynte verstroyt werden. Nu alle dinghen die in
een zekere ordre zijn ghelegen/behooren aen eene Over-
sten over-ghedraghen te werden. Het welcke men ghe-
noechsaem aen de onredelicke Dieren kan bemercken/
eñ voornemelic aen de Honich-bijen/ die alzulckẽ forme
van regeringhe onderhouden/dat het grootelicx te ver-
wonderen is. Dese Werelt(waer af de deelen door een
wonderlicke konste ende ordre onder malkanderẽ tza-
men ghevoecht zijn)zoude vergaen ende te niet komen/
waert zake dat sy door de groote macht Godts niet
gheregeert werde. Waer door de ghene die de regeringe
van eenen yeghelic niet verdragen mochten haer gestelt
hebben onder het gebiet van eenẽ / in wien sy haer(van
weghen d'opinie die sy van zijn goetheyt ende wijsheyt
hadden) ghantschelick vertrouden. Herodotus zeght:
Niet alleenlick by de Mediers / maer oock by alle
Volckeren zijn de wel-ghemanierde Koninghen inghe-
stelt om de gherechticheyt te administreren. Het Co-
ninckrijcke en placht eertijdts niet te komen op de kin-
deren der overleden Koninghen / maer het werde den
ghenen ghegheven / die sy meynden dat heylichlick
ende wijslick de fondamenten der Ghemeynte / de een-
dracht eñ de gherechticheyt zoude onderhouden. In de

 eerste

eerste tijden regeerde in yeghelicke Stadt een Koninck ende na datter noch andere Steden onder het ghebiedt ende de heerschappije van eene zijn ghebracht/ als doen hebben de Koninghen over de Volckeren beghinnen te regeren/ ende dit is den oorspronck gheweest dat men [illegible] nam van Koninckrijck de Landtschappen die van de Romeynen Provintien genoemt werden. Maer men hadde/ alle Koninghen behooren een yeghelick in ghe-rechticheyt ende macht te overtreffen/ ten eynde dat sy de Inwoonderen door billicheyt mochten vereenighen/ ende de Ghemeynte voor den aenval der vyanden be-schermen. Men mach wel met rechten segghen/ dat de Koninclicke Majesteyt niet alleen met wapenen verciert behoort te wesen/ maer oock dat hy met de Wetten moet ghewapent wesen: op dat hy zoo wel in tijde van vrede als oorlogh/ oprechtelick mach regeren. Aengaende de Koninclicke weerdicheyt/ die is zoo groot ende heerlick/ dat de Koninghen zijnde Voorstanders ende Bescher-mers der menschelicke gemeynsaemheyt/ de voorsienicheyt Godes navolghen/ het officie ende werck der zelver in alle dinghen te regieren ende ghebieden/ waeromme sy met recht ghenaemt werden Stadthouders ende Dienaren van den almachtighen Godt ende Regeer-der der gantsche Werelt/ diese zelver Goden noemt. Ende Plato houdt den Koninclicken Staet onder de sterflicke Menschen voor een Goddelic ende [illegible] goet te wesen/ om dat het de Godlicke natuere ende de hemelsche macht byna ghelijck is. Hoewel dan dat de eene den anderen in vele dinghen overtreft/ zoo is den Koninc nochtans boven alle ander veel heerlicker van staet en weerdicheyt/ niet Menschelic maer Goddelic.

Plutarch. in het eerste tractaet vā de fortuyne ofte deucht vā Alexāder de Groote.
Baudart. Apophteg. lib. 16.

Porus een Koninck der Indianen inden strijdt teghen Alexander Magnus ghevanghen zijnde/ vraechde hem Alexander op wat maniere hy ghetracteert wilde zijn/ daer op hy antwoordde/ Koninclick: ende alzoo hem Alexander verder vraechde of hy geen ander ding meer en begeerde: neen/ zeyde hy/ onder dit woordt Koninclic is't al begrepen. Desen naem Koninc is van vele natien in zulcker eerweerdicheyt ghehouden/ dat de Indianen ende Persen hare Koninghen als een Godlicke creature aen-baden/

[illegible] handt ende ghewelt voor een goede Koninc ende [illegible] si by gevalle hadden [illegible] ghezien hadden. De [illegible] heydenen Iupiter meer dan den name van Koninc dan door eenighen anderen name. Ende de Koninghen en regeerden eertijts niet alleenlic de Ghemeynte / maer hadden oock den last ende oplicht over de Ceremonien ende Offerhanden. De Koninghen zijn oock gheheylicht / bewijse dat de Hebreen de Koninghen ende Opper priesteren met een zelfde olye salfden. Laet ons bemercken hoe dat [illegible] Mensche eene seden ende een [illegible] regeert: Laet ons dander wercken der nature overlegghen / de welcke door een groote eenicheyt aen malkanderen versterct ende ghebonden zijnde / aen een eewich hanghen. Indien de dinghen die de nature volgen de volmaectste zijn / voorwaer de Monarchie zal veel volmaecter ende excellenter zijn dan de Aristocratia, Democratia, * Oligarchia, of Laocratia ende andere soorte van regeeringen / dat veel persoonẽ / ofte oock het gemeyne volc regeert. Eñ als het veel onmoghelicker is veel deughdelicke Persoonen te vinden dan eenẽ / alzo is het oock veel lichtelicker dat de zeden van velen ghecorrumpeert zijn dan die van eenen: in der voeghen waert dat de gantsche werelt van eenẽ Persoon gheregeert worde / daer en zouden zo veel verscheyden zeden ende gewoonten niet zijn / zo veel verscheydenheyt der Religie / zo veel oorloghen ende zo veel hooftheden ende doodslagen niet geschieden. Maer als de steden zijn onder de macht ende regeeringe van velen / zo werden sy gemartert van scheuringẽ ende oproeren / ende dat ter oorzaken van de wellusten ende ongeregelde affectẽ vande grootste / die haer last dincken dat hun alle dinc geoorlooft is / ende die onder malkanderen ghedeelt ende oneenich zijn: van de welcke God door den mont syner Prophetẽ gezeyt heeft: Vele Herders hebben mynen wijngaert gheruyneert. Maer zegt my eens / ic bidde u / en zalt u niet veel verdrietiger zijn veel Persoonen dan eenen te dienẽ / ende veel gemackelicker ende lichter de begeerlichedẽ van eenẽ dan van velen te versadighen? sekerlick ick hope dat ghy sa sult zeggen / ende het zal oock wel ende recht van u gheseyt wesen. Want gelijckerwijs het nu goet ende noodzakelic

Wat soorte vã regeeringen dat Monarchia, Democratia eñ Aristocratia zijn is int 15. capittel deses eerstẽ Boecx ghenoechsaem verklaert / eñ daerom hier onnoodich.

* Oligarchia is een regeeringe die vã zeer weynig Heeren gheregeert wort eñ Leocratia is mede het zelve.

ey is dat in een huys veel vaders des huysgesins zijn/ alzo mede en is het niet verzekert noch profitelick / dat een Ghemeynte door d'autoriteyt van vele gheregiert werde ; twelcke Licurgus bevestight heeft ; want alzoo hem yemant vermaende de Democratie tot Sparta in te voeren / gaf hy dien tot antwoorde: Wilt de zelve eerst in u huys invoeren.] Het is wel waer / dat een eenich Man / hoe machtich hy is / hemzelven op alle plaetsen en in alle dingē niet en kan voorsien : want een lichaem hebbende / en kan hy t'eener tijt maer op een plaetse wesen: maer hy kan door syne Luytenanten ende Stadthouders (ghelijc als Godt door den middel syner Engelen) syne authoriteyt over al de landen van sijn ghebiet ghebruycken / hebbende de ooghe van synen gheest op alle plaetsen om syn onderdanen in ruste ende vrede te onderhouden / ende haer justitie administreren. Ick zegghe hier nu tot een besluyt deses Capittels / dat wy ons allegader moeten houden aende eenicheyt van deze vier dinghen / te weten / Eenen Godt / eenen Koninck / een Gheloove / ende eene Wet.]

Dat de Tyrannen altijdt in vreese leven, ende dat haer eynde ongheluckich is.

Capittel XXXIII.

HEt leven der Tyrannen is vervult met vaer / ende yeghelic vervloectse / yegelic benijtse / ende zijn veel perikelen onderworpen. Wat was / ic bidde u / het [illegible] Aristippi, wien de muceren vreese aenboden ? Wat was t'leven van Alexander Phereus, die syn eygen vrouwe in quaet vermoedē hadde ? Wat was t'leven Dionysii Syracusani, die nimmermeer synen baert van eenigen Barbier wilde laten scheeren / op datmen hem door zulcken middel de strote niet af en zoude snijden ? ende die nimmermeer by syne twee vrouwen Aristomache ende Dorida te bedde en ghingh / voor dat hy eerst [illegible] alle haer kleederen vant bedde gheleydt ende die doorzocht hadde. Syn slaep-kamer was met eenen [illegible] gracht omringt / waer inne hy van [illegible] val-brugghe ging. Alle dingen zijn de Tyrannen altijt suspect ; ende niet zonder groote oorzake [illegible]

Ni

[illegible] opboedet: want het gheheurt ghemeynlick/ dat de ghene die ghy vreeſt willen zijn/ zelfs de ghene vreeſen waer af ſy ghevreeſt werden: welck leven vol onruſt ende vreeſe Dionyſius Syracuſano aen Damocles ſynen Orateur verklaert heeft/ waer af de Hiſtorie aldus is: Cicer. Tuſc.
Damocles wilde in een oratie die hy ter eeren ende in Lib.5.
preſentie des Coninckx Dionyſij dede/ ſtaende houden datter geen gheluckiger man dan hy en was/ en dat van wegen de ontallicke rijcdommen ende overvloedicheyt aller goederen die hy in ſyn Coninckrijcke hadde. O Damocles (zeyde de Tyran Dionyſius) na dien myn leven zo aengenaem en gheneuchlic is/ zoudt ghy terſtont wel willen verſoecken/ en myn avontuere beproeven. Waer op Damocles terſtont ja gheantwoordt heeft/ doen dede hem den Coninc zitten op een zeer rijc en koſtelic bedde/ twelck met goudt verciert was/ voor hem wierden zeer heerlicke tafelen ende buffetten op gherecht/ allegader beladen met goude koppen en vaten: hy wiert door zeer veel ionge kinderen met wonderlicke ſchoonheyt begaeft zijnde ghedient: ſyn maeltijt was zeer heerlick verſien met alle ſoorten van koſtelicke/ delicate en leckere ſpijſen de vergulde ſale die over al was blinckende/ was ghe-parfumeert met alderhande lieflicke ende zoete reucken/ ende om kort te maken/ het was een heerlic ende triumphant Coninclic bancket. Damocles met opgeblaſentheyt bevanghen zijnde/ ende houdende een ghelaet als een Coninck in ſyne maieſteyt; zo zeyde den Coninc Dionyſius dat hy ſyn gheſicht eens zoude om hoogh ſlaen/ twelck hy doende/ zach recht boven ſyn hooft een bloot ſweerdt met de punt nederwaerdts hanghen/ twelck boven aen den appel vaſt gebonden was met een peerts hair/ zoo datter anders niet aen en reſteerde dan van boven neder in ſyn herſſenen te vallen: hy hem zoo na ſyne doot ſiende/ begon doen de Coninclicke weerdicheyt ende de groote ſchatten des Tyrans te miſpriſen/ hem biddende dat hem deſe maniere van gheluckſalicheyt ont-trecken wilde. Waer op Dionyſius antwoordde/ En ſiet ghy niet/ o Damocles, hoe zeer dat ghy in u opinie bedroghen zijt? alzulc is ons leven/ twelck ghy onlancx zo geluckich gheacht te weſen/ maer nu bekent ghy dat de

[illegible] ghemaeckt is.] [illegible] exempel [illegible] van dat [illegible] ghe-
zijn / die [illegible] ... is. Tot welcken propooste Horatius zinght / [illegible]

Noch Siciliens leck're spijsen
Zullen zijn gheen verquicksen,
Noch de Lier haer zoet gheluyt,
Noch der Voghelen fraey gheschuyt,
Zullen zijn gheen melody
Aen dien man vol boosheyt fy,
Dien opt hooft ziet hanghen klaer
T'bloot swaert aen een peerden-hair.

Iob 15.20 Ende ghelijc Iob zeyt / Den Tyran is het gheтal sijner jaren verborghen: wat hy hoort dat verschricke hem: ende wanneer het oock alreede vrede is / noch vreest hy hem de verderver kome. Ende en ghelooft niet dat hy het onghelue mach ontloopen / ende versiet hem altoos des sweerts.] De Tyrannen beminnen niemant / ende dit is d'oorzake waeromme de Gheleerden de zelve met recht wilde Beesten ende een peste des menschelicken gheslachts ghenaemt hebben: in wiens menschelicke figure so veel wilde wreetheyt is / dat Salomon te rechte wel mach zegghen / Een boosen Prince is over het ghemeyne volck als eenen verslindenden Leeuwe ende een verhongherden Beer.] Godt heeft toeghelaten / ende laet noch toe / dat zomtijts wreede Tyrannen regieren / omme de boose te kastijden / zegghende / Ick zal wrake nemen over myne vyanden / door myne vyanden.] Godt (zeght Iob) doet den Hypocrijt regieren / ter oor-

Hos. 13.11 zaken van de sonden des volcx. In Hosea spreect Godt aldus / Wel aen / ic gaf u eenē Koninc in mynen toorn.]

Esai.10.5. Ende in Esaia, O wee dē Assur, die myns toorns roede / ende haer hant eenen stock myner grimmicheyt is: ick wil hem zenden teghen een ghevepnst volck / ende hem bevel gheven teghen het volc myns toorns: dat hy het beroove ende uytdeyle / ende vertrede het als dreck op der straten.] waeromme en zijnse God niet behaechlic /

hy werpt haer eyndelick in het vyer/ ghelijck een vader de roede doet/ als hy syn kindt daer mede ghegheesselt heeft. Ende alle dese Tyrannen / oft ten minsten den meesten-deel / zullen hun leven zeer ellendichlick ende schandelick eyndighen/ van hun eyghen volck werden sy ghedoot / ende haren doot wert van alle tghemeyne volck gheapprobeert. Wy sien hoe dat Godt syne wrekende hant ghebruyct teghens alle boose ende wreede Princen / ende hier door behooren alle andere exempel aen de zelve te nemen / siende de straffe die daer na is volghende / ende gheen behaghen in ongherechticheyt nemen/ noch oot Gods oordeel niet verachten: want de wrake Gods is alzulcke Tyrannē vervolgende. Ende hoewel door eenen tijt alle dingen haer wel ghelucken/ ende na haren wensch af loopen/ nochtans en kunnen sy't eyndelic alzo zeker niet aenlegghen/ oft het perijckel valt haer opt hooft/ ja al zoude God die door syne Engelen laten dooden/ ghelijck hy aen Heliodorus a dede/ ofte eenige personen verwecken die door syne godtlicke inghevinghe de zelve zouden dooden / ghelijck Mutius Scevola b den Roomschen Ridder/ die dē Rentmeester in de tente van Porsenna den Koninck der Hamniten doodde / meynende dat het den Koninck zelfs was / of Iudith c die Holofernes in syn bedde het hooft afsloech/ Debora d die met eenen naghel het hooft van Sissara door-sloech/ Aristoteles die men dē Dialecticus noemde/ de welcke eenen Tyran van Syciona doodde/ Thebæ haren man Alexander Phæreus, Cherea dē Keyser Caligula e, de Mammelucken den Soldaen van Egypten. Leest het leven van Timoleon ende Aratus, daer zult ghy sien hoe de Tyrannen uit het nest der tyrannije ghetruckt werden ende alsdan naect ontkleet zijnde tot hunnen doodt toe ghemartheliseert ende ghesmooren werden/ ende in de presentie van alle tghemeyne volck hare vrouwen/ kinderen/ eñ adherenten ghedoot. Men leest oock dat de Beelden der Tyrannen na hare doot beschuldicht / openbaerlicken verwesen / ende door de Beulen gheexecuteert zijn ghewolden / hare beenderen op-ghegraven ende in de goten ghewolpen zijn/ hare lichamen ende die van hunne adherenten ende aen-

a 2. Mach. 3.26.

b Val. Maxi. lib. 3. cap. 3.

c Iudith. 13 10.

d Iudic. 4. 21.

e Iosephus vā de Ioodsche gheschiedenissen lib. 19. cap. 1.

hangers de leden van een getrocken/ haer lebelen ghe-confisceert/ haer paleysen geraseert/ haren name ende ghe-dachtenisse eeuwichlicken voor infaem door openbaer oordeelen ende gedruckte Boecken verklaert. Waer aen alle Princen wel exempel mogē nemē/ haer wachtende datse geen Tyrannē noch Verdruckers en werdē: maer ter contrarien/ zoet en̄ beleeft/ met een strengicheyt die gematicht is/ ende haer Ghemeynte met gerechticheyt regieren ende ghebieden. Nu dewijle dat de exempelen van de ellendighe ende ongheluckige eynden der Tyrannen in grooter menichte elders ghetracteert zijn/ ende dat d'experientie alle dage ons tzelve voor ooghen stelt/ zal ick het hier op laten blijven/ ende een eynde van dit Capittel maken.

Afgrijsselicke vvreedtheydt die die van Numantia ghebruyckten teghen de Romeynen, ende eyndelick oock teghen haer zelven.

Capittel XXXIV.

NA dat Scipio de Stadt Numantia in Spagnien een gantsch jaer ende zeven maenden gheduerichlic achter malkander belegert had/ so begonnē proviandē ende lijftochten te gebrekē aende belegerde/ alzo datter veel van honger storben/ doen dedē sy een belofte aende Goden/ dat den eersten beet diese dagelicx eten zouden/ wesen moeste het vleesch van eenighen Romeyn/ ende dat sy gheen water noch wijn en zouden drincken voor dat sy eerstelic het bloet van eenen Romeyn die sy ghe-doot hadden ghedroncken zouden hebben. Wesen eedt ghedaen zijnde zoo trocken die van Numantia buter Stadt/ ende als desperate Menschen jaechden sy de Romeynen/ ghelijckerwijs men de Beesten doet/ ende al de ghene diese krijghen konden/ werden terstont zeer onmenschelicken gedoot/ daer na in stucken gehouwen/ ende in het Vleesch-huys by t'ghewichte verkoft: alzo dat een Romeyn die by haer ghevangen ende ghedoot was/ meer gelt golde/ dan eenen levendighen die rantsoen betaelde. Eyndelicken de Numantinen ziende dat sy geen middel en hadden tzelve langer tegen te houdē/ door grooten honger bedwonghen/ ende van alle zijden

Valer. Maxi. lib. 7. cap. 6.

[illegible] zijnde/ zoo besloten sy onder malkanderen al de oude Persoonen/de Vrouwen ende de Kinderen van hare Stadt te dooden: twelc sy sonder eenige vreese int werck stelden. Dat ghedaen zijnde namen sy al de goederen ende rijckdommen der Stadt / de schatten ende juweelen der Tempelen / twelck tsamen op een groote plaetse vergadert zijnde staken sy vier daer inne/ desghelijcx mede in de vier hoecken ende in het midden der Stadt. Ende namen dadelicken zeer sterc ende krachtich fenijn in/op dat sy te eer souden sterven. Alzo hebben de Tempelen/ Huysen/ Goederen ende Persoonen van Numantia / die vierhondert ende zes-en-tsestich jaren in voorspoet gheduert hadden/op eenen dach alle ghelijc hun eynde genomen. Het was een zeer afgrijselic dinc te zië dat die van Numantia levendich deden/ maer noch veel verschrickelicker het ghene sy in hunnen doot deden. Want sy en hebben Scipio gheenen roof gelaten om te pilleré ofte rooué/ noch eenich levendich Persoon tot të Tropheum. Want Scipio na dat hy Numantia hadde sien branden/ende daer in gekomé was/ zach alle de schoone gebouwen afgebroké ende ter neder geworpen / de Inwoonders oft verbrant/oft onder de ruyne versmoort. Waer af hy wonderlicken bedroeft was/ en hem niet konnende van weenen onthouden / riep hy al klagende/ O zeer geluckich Numantia/twelc de Goden ghewilt hebben/ dat het eer verdistrueert dan verwonnen zoude zijn. Numa Pompilius den tweeden Koninck der Romeynen heeft dese Stadt Numantia dat sticht-ten/ende Scipio dë Romeyn heeft het t'onder-gebracht doen hy alleenlic twee-en-twintich jaren oudt was.

Dat een vroom Capiteyn alle dinghen wijslic behoort te overweghen, eer hy de Fortuyne versoect. Ende dat hy na de victorie goet ende barmhertich moet wesen.

Capittel XXXV.

EEn overste ende generael Capiteyn te wesen / is wel een zeer heerlic officie / maer daer is veel perijckel in gheleghen. Want niet teghenstaende dat hy doet tghene hy kan ende behoort te doen / indien hy by [illegible] hem tot eenen slach presenteert

[illegible] ende

[illegible] bequaem/ zijn die de victorie daer af t'onrecht [illegible] kan hy tegenwoordich niet voldoen / want dan hy [illegible] daer de ghevanghenen heeft in kleyn-achtinghe [illegible] bevonden hy selver inden strijdt beroert blijft. Een [illegible] hy sy so wijs ende voorsichtich als men immers [illegible] kan wesen / ende laet hem by de beste raetsvoerders ghesproken en die hem moghelick zullen zijn; ick sage dat het ghesciet dat hy verwonnen wordt/ ende den strijdt verliest / men zal niemandt meer hebben dat hy wijser ghe-weest waer: noch anders dacht oft tocht [illegible] den [illegible] die victorie ghewonnen heeft. Het is een goede zake dat de Capiteynen ofte Oversten wijs zijn / maer noch beter [illegible] dat sy gheluckich zijn. Scipio den Africaen plach te segghen / dat alle dinghen inden oorlogh behoorden beproeft te worden / eer datmen de handen aende wa-penen sloegh.] Ende inder waerheyt hy spreeckt daer seer wel aen / want daer en is ter werelt gheen grooter victorie / dan die sonder bloetstortinghe vercreghen wert. Cicero ad Atticum schrijvende / seght: Dat een Capiteyn die syne vyanden met goetheyt vaet verwint niet minder en behoort gheacht oft gheeert te worden dan den ghenen diese met de wapenen verwonnen heeft.] Sylla, Tiberius, Calligula ende Nero; en konden niet meer meer gheen ander dinghen doen / dan ghebieden ende dooden: ende ter contrarien Augustus, Titus ende Traianus en deden niet anders / dan bidden ende ver-ghheven: alzo dat sy verghevende meer verwonnen dan d'ander al strijdende. Waert zake dat de Oversten dese dinghen wel aenmerckten/ sy en zouden moghelick alzoo veerdich niet wesen hunne heir-leghers in zo veel perijkelen te stellen / waer door het dicwils ghesciet dat sy meynende hun te wreken over hare vyanden / eyndelicken zelfs van die noch verwonnen werden. Als den Keyser Theodosius eenighe stadt woude beleggheren/ zoo en wilde hy niet toelaten dat syne soldaten de zelve bestreden/ voor al-eer datter thien daghen ghepasseert waren / de welcke gheduerende en dede hy aen de inwoonders gheen leedt oft onghenuechte / maer hy vermaende se daghelicx/ segghende/ Dat hy haer de thien daghen respijt gaf/ op datse syne goetheyt ende deucht

machten

[il]nemen / eer sy syne macht beproefden.] Als den grooten Alexander het doode lichaem van den Coninc Darius zach / Iulius Cæsar het hooft Pompei, Marcus Marcellus Syracusa brandē, Scipio Numantia/ ende doen by onsen tijden dien vromen Emanuel Philibert Hertog van Savoyen/ ende Prince van Piemont zach het doode lichaem van den vermaerden ende grootmoedighen Prince Fransoys de Bourbon Hertogh van Anjou/ die in het innemen van S. Quintin verslaghen was/ alle dese groote Personagien en konden haer zonder weenen niet onthouden / niet teghenstaende dat andere hun doodlicke vyanden waren: want hoewel dat de edele ende kloeckmoedighe Personen haer in hunne verkreghen victorie verblijden / zoo zijn sy nochtans droevich om de schade van anderen. De oprechticheyt ende goedertierenheyt/ en doen nimmermeer de victorie inde oorloghe verliesen: maer ter contrarien een Velt-overste die bloetghierich/ wreet/ ende onghenadich is/ wert van syn vyanden ghedoodt/ ofte van syn eyghen volck verraden. Niet zonder reden heeft Iulius Cæsar eenen onsterflicken name by alle Princen ende Capiteynen des werelts verkreghen/ niet van weghen syne schoonheyt/ ofte sterckheyt/ ofte vroomheyt/ ofte goede fortuyne; maer alleenlicken om dat de vyanden die hy los ghelaten ofte hun pardoen ghegheven hadde/ veel grooter in ghetale waren/ dan de ghene die hy verwonnen oft ghedoot hadde. Den vermaerden Capiteyn Narses, die de Gothen t'onder bracht / de Bactrianen verwan/ ende de Duytschen verheerde/ en kreegh niettemeer den sleght aen tegen syne vyanden/ [illegible] hy en hadde eerst des nachts te vooren in de Tempelen gheweest. Trogus Pompeus schrijft/ dat de voornaemste ende grootste victorien der Romeynen/ zo wel niet verkreghen waren, om dat sy sterck ende machtich ter campenen waren/ als om dat haer Velt-oversten zo dapper ende [illegible] waren. Het woord Gruauté (dat is wreetheyt) by de Fransoysen / schijnt [illegible] te zijn van het woord [illegible] Cruor, 't welck het bloet beteekent/ om [illegible] te [illegible]/ [illegible] de wreede menschen ghelijc [illegible] ofte ander-

[illegible]

sins van het vleesch dat Crue (dat is / rauw) is / met
het welcke de barbare ende wilde menschen haer spijs-
tijdts hoeden / ende om deser oorsaken moghen wy de
uitleggynghe van wreetheyt in deser manieren maken:
Wreedtheyt is een boose ondeughende ghemeynschap /
waer door wy zonder eenighe reden ghenepght werden
strenghe / wreede / ende schrickelicke dinghen te doen.
Ende het ghebeurt dickwils / dat veel machtighe Per-
soonen meer dan eenighe andere / zonder mate oft regel
dese wreetheyt oeffenen. Teghen dit zeer boos ghebrek
de wreetheyt / is de goedertierenheyt op-ghekomen / de
welcke alzo het een zeer kostlicke ende excellente deucht
is / is daerom de groote Princen / Heeren en Veltoversten
zeer nut ende profitelic / en is een treffelijcke vercieresel
August. Qu. der Christene. S. Augustinus beschrijft die aldus: Goe-
Lib. 83. dertierenheyt is een ghemeynsaemheyt / waer door in-
Quest. 31. dien wy tot yemant met eenighen haet verwect werden /
zo werden wy door de goetheyt teghengehouden. Ende
dese deucht heeft de middelste plaetse tusschen de recht-
veerdicheyt ende barmhertichheyt. De barmhertichheyt
is een affectie ende liefde / de welcke God tot onsen pro-
fite in onse siele heeft ingheprint / om daer door verweckt
te werden / andere te helpen / haer beschermen / ende in
hare ellenden hun behulpich wesen.] Maer om niet
van ons eerste propoost te dwalen / zo moet eenen Velt-
overste noch boven de goedertierenheyt zorchvuldich
ende wacker wesen / ende dat hy make dat onder de
Capiteynen van syn heir-legher alle affairen des oor-
loghs secreet ghehouden werden; om dat alle groote
aenslaghen gheen goede uytkomste en krijghen / wan-
Suetonius in neer sy eer ontdeckt als int werck ghestelt zijn. Sueto-
het leve van nius vertelt / dat-men Iulius Cæsar nimmermeer en
Iuli' Cæsar. hoorde zeggen / Morghen zal-men dat doen / noch van
daegh ofte heden zal-men dit doen.] maer hy zeyde
alleenlick Dat-men dit nu teghenwoordelick doe / ende
morghen zal-men sien wat dat alsdan te doen zal ko-
men.] Plutarchus in syn Politicken schrijft / dat Lucius
Metellus van een syner Capiteynen ghevraeght synde /
wanneer hy wilde dat den strijdt ofte slach beghonnen
zoude worden / antwoorde / Indien ick wiste dat myn

hemde het minste ghedachte mijns herten wiste / ick zoude het terstont verbranden.] Het is wel goedt dat-men over d'oorloghs zaken met veel Persoonen raetslaghe: maer de resolutie der zelver en behoort maer met weynighe besloten te werden; anderstins zouden sy gheopenbaert zijn / eer sy uytghevoert werden. Men moet oock wel gade slaen dat-men hem niet en beraedt met lieden die obstinaet in haren raedt / ende onbedacht in hare daden zijn: want in de dinghen die zomtijts in de oorloghe over-komen / is het beter die te laten varen / dan hem-zelven daer door verliesen. Alcibiades een kloeck-moedighen Veldt overste der Griecken zeyde / dat de courageuse ende dappere Mannen / zomtijdts eer behooren te vlieden dan te verwachten: om dies wille dat d'eere haer beveelt te blijven staen / ende de wijsheydt haer bedwinght te vlieden: want in groote perijckelen is het beter dat de menschen hun de reden onderworpen / dan dat sy haer zelven in de fortuyne zouden recommanderen. Een Veldt-overste behoort hem in alle dinghen te beraden uytghenomen wanneer hy hem in eenich onverdacht perijckel vindt. Want men heeft dickwils ghesien in d'oorloghen veel Veldt-oversten te niet gaen / ende dat door gheen andere oorzake / dan dat sy in plaetse van eenich notabel stuck aen te rechten / ende gheen tijdt verliesen / gantsche daghen besigh waren om onnuttelicken te raetslaghen. Het is oock noodtzakelick dat eenen wijsen Velt-overste indien hy verwinner blijft / syne victorie te rechte moet ghebruycken. Ende waert dat Hanibal na den grooten slagh van Cannas syn victorie hadde weten te ghebruycken / Scipio den Africaner en zoude hem nimmermeer verwonnen hebben.

Plutarch' int Tractaet vā veel spreken.

Autheuren van de VVet Salique.

Capittel XXXVI.

TEn tijden des Paus Bonifacij den tweeden dies naems / ende des Keysers Honorij, Anno 420. de Franconiers haer Vader landt verlaten hebbende / zijn langhs den Rhijn komen woonen / ende dien ghepasseert zijnde / bleven sy eenighen tijdt tot Trier. Nu

Leest hier af in een Tractaet vā 1o. Feraldi Iurisconf.

Na dat sy aldus lange [illegible] van Barbarissche [illegible] ende zeer onghereghelt zonder eenighe wetten [illegible] heeft Pharamondus haren eersten Coninc / [illegible] gesonde van haren Hertoch Marcomirus, vier [illegible] vande principaelste der * Sicambriers [illegible] door haren raedt ende besluytinghe een Wet om [illegible] volck ghegheven hebben. Dese vier [illegible] waren ghenaemt Vaucastus, Losocastus, Salgastus ende Visogastus, de welcke door de auctoriteyt des Conincx ende des Volcks een Wet in ghescrifte ghestelt hebben / die door Pharamondus doen goet ghevonden ende ghepubliceert werde / ende worde ghenaemt Salique, na den name van de plaetse Saleam al waer sy [illegible] maect werde als sommighe segghen / ofte noch beter na den name vanden voorverhaelden Salgastus, die eenen Chancelier des Conincks Pharamondi ende de voornaemste onder de vier Autheuren was. Dese Wet begreep in hem de maniere van succederen inde Croone van Vranckrijc, en den stijl om te regeren / en is van dien tijt af door de Coninghen van Vranckrijck ende haer volc tot desen teghenwoordighen tijt toe altijt onderhouden ende ghebruyckt gheweest. Onder ander articulen van de selve is dit een vande voornaemste / dat de Vrouwen verclaert werden onbequaem te zijn om het Coninckrijcke te regeren / maer dat sy uytghesloten zijn van de successie der Croone / al is het schoon sake dat sy eenighe Dochteren des Conincx zijn / ja sy en moghen gheen oock ghedeelte hebben in eenighe Landen van Vranckrijc [illegible] af te leven / ende na haren [illegible] moet en hare [illegible] noodtsakelick [illegible] tot de Croone [illegible]. Dese Wet is verghelecken met der Romeynen Wet Voconia ghenaemt / de welcke ghemaeckt werde ten tijden ende tusschen de tweede ende derde oorloghe der Romeynen teghen de Carthaginesen / ende is ghemaeckt ende afghecondicht door Voconius een * Tribun des volcks. Aulus Gellius seght / datter gheen [illegible] bequamer sake voor de Romeynen en is / dan de voorsz. Wet de welcke de Vrouwen van de successie der [illegible] afsluyt / ende de selve als Titus Livius seght / [illegible]

* De volkeren die t' voorsz. Sicambri ghenaemt zijn gheweest, zijn nu teghenwoordelick de Gelderschen. Chroni. Abbas Vrsperg. Pag. 68.

* Wat dat dit voor een officie was / siet hier voor in t'selve Boec [illegible] ghesproken [illegible] bladt [illegible].

cus

en Ciceronem in een oratie die hy seer hooghelick ghe-
presen. Ende hoewel men zoude moghen zegghen dat
dese Wet teghen de billicheydt strijdet / zoo veel als de
successie der ghemeyne Persoonen aengaet / nochtans
ten aensiene van de Coninckrijcken is sy rechtveerdich
ende redelick: ende door wettelicke instellinghe en mo-
ghen de Vrouwen inde Coninckrijcke ende rechten der
Croonen niet succederen; ten zy zake dat sy ter contra-
rien andere gewoonten ofte Privilegien hebben. Ghe-
lijck als het Ioannes de Imola verhaelt over het Capit-
tel Grandi. tit. de simplici negligen. prela. int zeste.
Hier toe dient mede het tiende Capittel: qui feuda poss.
ff. hoc autem, c. dilecti, de arb. Baldus is van dese mey-
ninghe / sprekende expresselick van het Coninckrijcke
van Vrancrijck / ende zeght dat den Coninck van En-
ghelandt een Sone van een Dochter van Vrancrijc in
geenderley manieren eenich recht aen de Croone mochte
pretenderen / zegghende dat het zelve klaer ende zeker
is / ghelijck als hy het verklaert over de eerste Wet /
ff. de Sena. ende ghelijck als ick ghezeyt hebbe / altijdt
in Vranckrijck is onderhouden ghewteest. Zelfs doen
Ludovicus Hutinus overleden was / de welcke een doch-
ter na-gelaten heeft / zijnde de Huysvrouwe des Graefs
van Evreux / is hem syn Broeder Philippus longus
na-gevolcht / zo wel in de Croone als andere erf-landē.
Ende na den doot van Philippe le long, hoewel hy vier
Dochteren achter-ghelaten hadde / is synen Broeder
Charles le Bel syn navolgert ghewteest. Ende na t'over-
lijden van Charles le Bel niet teghenstaende dat hy een
Dochter ghenoemt Blanche na-ghelaten hadde / zijnde
een Huysvrouwe van Philippes Hertogh van Orleans
syn Couzijn / zoo is hem nochtans Philips van Valoys
ghesuccedeert. Desghelijcx na het overlijden van Carel
de achtste / is hem Lodowic Hertogh van Orleans sy-
nen Couzijn in het Coninckrijcke ghesuccedeert / uyt-
sluytende syn eyghen Suster Vrou Anna van Vranc-
rijck Huysvrouwe vanden Hertogh van Bourbon:
ende dit was den Coninck Lodowick de twaelfde
dies naems / de welcke hoewel hy na syn overlijden
twee Dochteren Claudia ende Renea achter-ghelaten
X heeft /

heeft/dit niet teghenstaende is hem zo wel inde Croone als Hertoghdom van Orleans na-ghevolcht/ Fransoys Hertogh van Valoys ende Angoulesme/ zijnde den naesten Erfghenaem vande mannelicke linie/ hoewel den voorzeyden Lodowick de twaelfde, Carel synen Vader/ ende Lodowick van Orleans synen Grootvader/ het zelve Hertoghdom van Orleans beseten hadden door de gifte die Carel de vijfde daer af gedaen hadde aen den voor verhaelden Lodowick Hertogh van Orleans synen Sone. Ende het recht wil dat alle Landen ofte goederen die eens aen de Croone van Vranckrijck vereenicht ende ingheleyft zijn/ dat de zelve zullen wesen van eener aert/ natuere ende conditie als de zelve Croone is/ zoo wel int aensiene vande successien/ proffijten/ als andere zaecken. Want zoo menich-mael als eenich Lande aen de Croone vereenicht is/ zoo neemt het de natuere des Koninckrijcks aen/ ende moet na de conditien des zelfs gheregeert werden. Want het Koninckrijck is een alghemeyn dingh/ dat vele eyghene ende bysondere dinghen in hem begrijpt/ ghelijck als ghezeyt werdt in de Wet/ Peculium. ff. de legat. ij. Ende de Wet Salique en werdt niet alleenlick in Vranckrijck onderhouden/ maer oock werdender verscheyden wetten ende instellinghen in Italien ende elders ghehouden/ die de Vrouwen verbieden te succederen/ het welck ghedaen

Lib. 1. para. is zeght den Text/ door de Wet/ Favore agnationis

vi publ. ff de conservandæ, ut dignitas familiarum salva sit: ende

ventre insp. Baldus zeght dat de Vrouwe niet het hooft ofte Prince des huysghesins ofte gheslachte is/ maer het eynde des zelfs. Paulus de Castro over de Wet/ Martius. C. de procur. zeght/ dat het gheslachte ende huysghesin in de Mannen beghint/ ende door de zelve onderhouden werdt/ het welck de uytlegghinghe van dit

Lib. 12. woordt Soror schijnt mede te brenghen/ dat Labeon

cap. 10. Antistius in Aulus Gellius verhaelt met dese woorden: Een Suster is alzoo ghenoemt/ als een die byna op haer zelven gheboren werdt/ ende is ghescheyden van het Huys daer in dat sy gheboren is/ ende van plaetse veranderende gaet sy

in een ander huysghesin ofte gheslachte woonen.

Exempelen van secrete Brieven.

Capittel XXXVII.

HArpagus schrijvende aen Cyrus over de verraderije teghen den Coninck Astiages, na dat hy zeer subtijlick eenen Hase opghesneden ende het ingheweyde uyt ghedaen hadde, stack den Brief daer inne, ende na den Buyck weder toe-naeyende, gaf den Hase aen een van sijne Jaghers, den ghetrouwsten van alle sijn huysghenooten, de welcke de selve alzoo aen den Coninck Cyrus ghebracht heeft. Hysticus willende aen Aristagoras schrijven, dede eerst eenen sijne ghetrouwste Dienaren het hayr gheheel af-scheeren, ende schreef doen op het bloote vel in dyn ofte vier woorden het ghene hy begheerde te zegghen, doen hielt hy dienaer sijn huys tot dat sijn hayr wederom langh ende dick ghewassen was, daer na zondt hy hem aen Aristagoras, bevelende dat hy alzoo haest als hy by hem ghekomen was, den selven t'hayr korte zoude af-scheeren, ende door dien middel lesen t'ghene hy gheschreven hadde. Aulus Gellius verhaelt dat Iulius Cæsar, zomwijlen als hem den noot dwongh Brieven zendt, waer inne op verscheyden plaetsen de letteren alleen stonden, zonder dat de syllaben by een vergadert waren, alzoo dat de ghene die de zelve zaghen, niet een woordt ten rechten en konden lesen: maer tusschen hem ende de ghene aen wien de Brieven hielden was een heymelicke verbindinghe waer de letteren by een vergadert werden. Eenighe (zeght Frontinus) begheerich zijnde om zommighe dinghen den oorlogh aengaende te schrijven, op dat sy t'zelve zonder eenighe vreese van ontdeckt te worden mochten te weghe brenghen, hadden voor een ghewoonte dat syse inde scheede van haer rapier schreven. Demaratus willende aen de Lacedemoniers te kennen gheven, dat den Coninck Xerxes hem toe-

Franck in de eerste Chronike van Adam tot op Christum, beschrijvende de Monarchie der Persen, fol. 49.

Front lib. 3. cap. 23.

rustede om teghen Griekenlandt te oorloghen/ schreef den besloten raedt des Koninckts op houte tafelkens die hy met was bedecte / ende zondt die alsdoen aen de Lacedemoniers / de welcke het was af-doende / lasen alle tghene datter op gheschreven stondt. Den Burghemeester Hircius zondt aen M. Antonius die binnen Modena beleghert was / brieven die op loot gheschreven waren / ende zondt die door eenen Soldaet/ die de zelve aen synen erm ghebonden heeft / swemmende daer mede over de riviere Scultena. Den zelven Hircius heeft oock Brieven ghebonden aen den hals van eenighe Duyven / die hy in een plaetse besloten hadde/aldaer het zeer duyster was / zonder dat hy haer eenich eten gaf/ daer na liet hy die vlieghen van de naeste plaetse by de mueren der Stadt/ alzoo dat de zelve begheerich na den dach ende het eten zijnde / haer rusteden op de hoochste daken der ghebouwen / van waer sy door Brutus (die ter zelver plaetsen spijse ghelept hadde/daer hy wilde dat sy zouden vlieghen) ghevanghen werden. Paradinus in syn historie van onsen tijden / schrijft dat doen den Turck Rhodes beleghert hadde / zoo heeft eenen Verrader ghenaemt Broeder Andreas de Merail zijnde een Portugueeschen Ridder/ ghelaet makende als oft hy de wacht wilde besichtighen / eenen pijl met een brief daer aen ghebonden int legher der vijanden gheschoten / waer inne hy haer te kennen gaf den staet ende gheleghentheyt der Stadt. Indien den Leser begeere te weten hoe hy eenen Bode zal ontfanghen/ die mach Frontinus * lesen. Ick hebbe in myne handen het principael van dry Brieven / die den Keyser Carolus de vijfde wt Spangien schreef aen den Prince van Orangien Viceroy in de Koninckrijcken van Napels ende Sicilien / zijnde in dry verscheyden soorten van cijfferen / zeer swaer ende diepsinnich om te verstaen / door welcke hy hem dede verstaen syn voornemen aengaende de oorloghe van Milanen ende andere zaken / ick zoude de zelve hier int langhe in ghevoecht hebben indien den Drucker dierghelijcke Characteren ghehadt hadde / maer men moester expresselic alzulcke pincoenen toe laten snijden/ het welcke ic inden

* Lib. 3. cap. 13. de rebus militar.

naest-

naeſt-volghenden Boeck zal laten doen / waer in mede zal verhaelt worden de verklaringhe der zelve cijfferen. Daer zijn noch veel andere ſoorten van heymelicke Brieven aengaende de materie der liefden / waer af ick hier alleenlicken maer twee zal verhalen / twelck Æneas Silvius Picholominei naderhandt Paus Pius de tweede ghenaemt beſchrijft in ſyn amoureuſe vertellinghe. Pachorus een Jonghelinck (zeght hy) gaf een amoureuſen Brief beſloten zijnde in een tuylken van violetten aen Lucretia die hy zeer yverichlick beminde / ende alzo hy hier door gheenſins en vorderde / ſloot hy wederom eenen anderen Brief in een kleuwken Was / dien hy daer na met ſneeuw overdeckte / ende wierp hem als door ſpel in de venſter alwaer ſyn Meeſterſſe was.

Eynde van het derde Boeck der verſcheyden Leſſen Antonij du Verdier.

HET VIERDE BOECK
Der verscheyden Lessen
Antonij du Verdier:
Vervolghende die van
Pieter Messie.

Disputatie van zeven Ghezanten binnen Antiochien in de teghenwoordicheyt des Koninckx Ptolomei, te vveten, vviens Ghemeynte de beste VVetten ende Ghewoonten hadde.

Capittel I.

DEn Koninck Ptolomeus tot Antiochien zijnde/ so hebben de Ghezanten der Romeynen/ Carthaginensen/ Siciliers/ Rhodiers/ Atheners/ Lacedemoniers ende Sicyoniers eens op eenen dach by hem ter maeltijt geweest. Daer wiert een disputatie onder hunlieden verweckt/ te weten/ wiens Ghemeynte onder hun allen de beste gheregiert wiert/ ende wie dat met de beste Wetten ende loffelicste Gewoonten voorsien was. Dese disputatie wierdt onder de Ghezanten zeer hardt ghedreven/ yeghelick meynde dat syn Ghemeynte de beste was: twelck sy dan met veel redenen wilden staende houdē. Waerom Ptolomeus, de welcke begheerich was om haest een eynde van desen twist te sien/ beval/ dat een yeghelick van hunlieden/ drye vande voornaemste Ghewoonten/ ofte drye Wetten die in haer Ghemeynte onderhouden wierden zoude verhalen ofte in geschrift stellen; op datmen door zodanigen middel mochte bekennen/ wiens Ghemeynte onder hunlieden de beste was/ eñ welcke dat den meesten lof verdiende. Den Ghezant der Romeynen begon eerst/ ende zeyde: Wy houden de Tempelen in grooten aensien ende eerbaricheyt/ wy zijn onse Regierders grootelicx gehoorsaem/

saem / ende straffen de boos doenders ende qualick-levende zeer strenghelick.] Den Ghezandt van de Carthaginesen zeyde: In de Gemeynte van Carthago en houden de Edelen niet op van vechten / eghemeyne Volck ende de Ambachts-lieden van wercken / ende de Philosophen van onderwijsen.] Den Ghezante van de Sicilianen zeyde: In onse Ghemeynte werdt de Justitie ongheschendt bewaert / men handelt aldaer waerachtelick/ende allegader houden sy haer gheloove.] Den Gezante der Rhodiers zeyde: In onse Gemeynte zijn de Oude lieden eerlick/ de Jonghe schaemachtich/ ende de Vrouwen eensaem en van weynich woorden.] Den Ghezante der Athenianen zeyde: In onse Ghemeynte en wilt-men niet toelaten dat de Rijcke partijdich/de Arme bedriechel/ende de Regierders onwetende zijn.] Den Ghezante der Lacedemoniers zeyde: In onse Ghemeynte en heerscht gheenen nijdt / want allegader zijn sy eens/noch ghiericheyt/om dat alle goederen ghemeyn zijn / noch luyheyt / om dies wille dat een yeghelick arbeydet.] In onse Ghemeynte (zeyde den Ghezante der Sicioniers) werdt niet toeghelaten datmen reyst/ op datmen wederom keerende geen nieuwe zaken en neemt om nieuwicheden te vinden ende voorts te stellen / men en laet niet toe datter Medecijn-meesters zijn/die de ghesonde moghen dooden/noch Redenaers die de verweeringhe der Processen ende ander zaken aen-nemen.] Den Koninck Ptolomeus al de zeven Ghezanten verhoort hebbende / zoo heeft hy allegader hun Ghemeynten grootelicx ghepreesen/ zegghende dat sy allegader heylichlick ende wel gheregeert wierden/ ende dat een yeghelick der zelver zeer goede Ghewoonten hadde / die haer prijsens weerdich maeckten/ ende dat het zeer qualick zoude kunnen onderscheyden werden / welcke dat best ende gheschickst gheregeert wierdt. De Ghezanten vanden Koninck oorlof ghenomen hebbende / keerden zeer verblijdt na hun herberghe / om dies wille dat den Koninck zoodanighen oordeel ghesproken hadde.

Van eenen zeer kostelicken Tempel ter eeren van Venus inde Stadt Corinthen, tot vvelckers dienst vijf hondert Ioncvrouwen vvaren. Ende de ant-woorde van eene Abdisse aen eenen grooten Heere.

Capittel II.

TOt Corinthen de voornaemste stadt van Achayen was eenen zeer rijcken/ vermaerden/ ende ondeuch-delicken Tyran toe-ghenaemt Herius, de welcke in het midden vande Stadt eenen zeer kostelicken Tem-pel dede stichten/ na de wijse eenes Cloosters/ ende heeft die de Goddinne Venus toegheheylicht. In dien vervloeckten Tempel waren meer dan vijf hondert Ionckvrouwen wt Asien/ die van haer Vaders al-daer aen de Goddinne Venus ende tot haren dienst op-gheoffert waren/ in zulcker voeghen dat de amou-reuste onder haerlieden voor de meest-gheachtste ende heylichste in den Godts-dienst wierdt ghehouden. Teil was haer niet gheoorloft wt den voor-noemden Tempel te gaen/ maer een yeghelick mocht wel son-dighen/ ende ghenuechte bedrijven met den ghenen die haer best behaeghde/ ende dat zoo dickwils als sy wilde. Waeromme dat haren Godts-dienst niet en bestondt in Dochters met eeren te wesen/ maer in te [illegible]ghen doen al het-ghene dat haer gheliefde. Onder haerlieden was oock dese Wet/ dat zoo wie wilde trouwen/ die moeste eerst haer houwelicks goedt win-nen/ door de schandelicke ende oneerlicke misbruyc-kinghe hares lichaems/ twelck haer gheoorloft was: ende dat sy beneffens haren Man noch eenen Lief-hebber mochte hebben. Want alzoo sy de Goddinne der Liefden toe-gheheylicht waren/ zoo verstonden sy dat sy den naem van Amoureuse niet en behoorden te verliesen noch te verstooten. Ende men en mochte in desen Tempel niet brenghen/ eene Vrouwe die ghe-houwet/ ofte die eene Weduwe was/ maer alleenlicken jonghe Maeghden. Ende dese ellendighe ende on-gheluckighe/ eer het Iaer ten eynde was/ zoo wierde sy in desen Tempel van eene Maeght eene openbare

ende

ende onbeschaemde hoerre ghemaeckt. Alle de ghene die in dit voornoemde Clooster ghestelt waren/konden lesen / schrijven/ zinghen / op Instrumenten spelen/ ende danssen: in zodanigher wijse dat aldaer niemant en quam/die hare handen konden ontsnappen / nochte die daer niet van syn hair en liet.

Diergheliicke Tempelen ziet-men noch hedensdaeghs in Portugaels Indien ende inde Landtschappen van Jappon / al-waer meer dan acht hondert Cloosters zijn / de minste onder de zelve hebben wel dertich Nonnen / die daer inne woonen / ghenaemt Bonzé, de welcke van tweederley soorten zijn: de eene zijn int swert ghekleedt / ende de andere in couleur. Door een ghemeyn gheruchte zoo meynt-men in dat Landt/dat dese Bonzé een zeker kruydt eten / om niet bevrucht te werden / ende noch een ander kruydt om de vrucht te verdrijven / zoo wanneer sy swangher zijn. Sy leeren de Dochters lesen / ende het zotte ende onverstandighe volck aldaer ghelooft / dat sy de zielen van hare overledene Vrienden ende Ouders uyt de Helle kunnen verlossen. Ende om deser oorzaken werden sy aldaer grootelicks gheacht / ende in eeren ghehouden. Wy zijn nu teghenwoordelick in een zoo ellendighen ende verdorven tijdt vervallen / datmen zoo verre niet en behoeft te gaen / om Cloosters te zoecken/ waer inne de Gheestelicke Persoonen (indien het zoodanighe moghen ghenaemt werden) een ghantsch schandelick leven ende eenen verdorven wandel leyden / het welcke sy selver oock gheensins en helen/ ende alle gaende ende komende Persoonen zijn aldaer zeer willekomme: dit komt door de al te groote vryheyt/ door ledicheyt / ofte om dat sy van hare Ouders teghens haerlieder wille ende danck daer inne ghestelt zijn: maer de goede (van de welcke datter oock een goedt ghetal is) en zijn hier inne niet begrepen / ende zoo veel als de onkuyssche ende oneerlicke belanght/ die willen wel hebben dattet bekent zij ende dat-men het wete: ende indien het oock van noode is/ sy zullent selver wel zegghen / gheliickerwijs als eene Abdisse Bo- dede/ vande welcke Nicolaus Boyer in syne Decisionis De-

 verhaelt/

verhaelt. Dese hadde veertich Nonnē onder haer/ende int tzelve Clooster waren twintich Priesters. Nu alse eens eenen Prince/ wiens Voor-zaten tzelve Clooster ghesticht hadden/daer door treckende den Godsdienst bezocht zoo vandt hy alles wel gheordineert/behalven het ghetal der Priesters ende der Nonnen/ twelck hem dacht dat zeer qualick gheschickt was: want in plaetse van de veertich Nonnen (zeyde hy tot de Abdisse) zouwender veel beter veertich Priesters ghepast hebben/ ende tzoude veel bequamer wesen/ waert datter maer twintich Nonnen en waren. Waer op de Abdisse (die wel merckte waer dat den Prince henen wilde) antwoorde/ Myn Heere/ dit en is niet zoo qualick noch zoo zeer buyten reden ghedaen/ als ghy wel meynt: want van de veertich Nonnen isser twintich voor de twintich Priesters/ende de andere twintich zijn voor de gaende ende komende lieden.

Van het Orakel van Apollo in Delphos.

Capittel III

HEt alder-vermaertste Orakel datter eertijdts in gantsch Asien is gheweest/ was tzelve van Apollo in het Eylant Delphos/ alwaer een oneyndelic ghetal menschen van alle plaetsen des Aerdtbodems henen trocken/ offerende zeer groote gaven/ ende vraechden aldaer aenden Afgodt raet over hunne zaken/ om dies wille dat in gheen andere Orakelen zoo veel antwoorden ghegheven wierden. Daer was een zeer diepe ende kromme Spelonckje/ waer wt eenen windt quam/ die blies tot aenden ingang oft den mont der zelver/ waer op een jonghe Maeght/ Apollo toegheheylicht zijnde/ ghezeten was/ de welcke dan antwoorde ghaf aen de ghene die haer vraeghden: desen wint was den Duyvel/die haer inde ooren blies: ende eer dat den Tempel van Apollo tot Delphos ghesticht was/ zoo isser eens by gheval een Geyte in dese voorzeyde Spelonckje ghevaelt/ de welcke terstont met eenighen Gheest vervult wierdt/ende begonde van blijschap te huppelen ende te springhen/ op een noyt-ghesiene ofte onghewoonlicke maniere. Waer af den Herder verwondert zijnde/ mede

mde

selve Spelonche ghingh/ ende begost toecomende dinghen te voorzegghen; twelck desghelijcks veel andere deysoefden/ in zulcker voeghen dat zo wie toecomende dinghen wilde weten/ die moeste het hooft aen den inghangh der Spelonche stellen. Maer eyndelick/ alzoo dit niet en konde ghedaen werden/ zonder groot ghevaer ende verlies van veel persoonen/ zoo heeft-men daer eenen Tempel ghesticht/ ter eeren van Apollo den Waer-zeggher/ wiens Priester Pythius ghenoemt was/ die als dan eene onder de Maeghden wt-kiest/ om op den drij-voetighen Stoel te zitten/ waer van dat Lactantius den Grammaticus aldus spreeckt/ wtleggheude het veersken van Stace, int eerste Boeck van syn Thebaide.

VVeest ghegroet ghy ende trouwe der Tripoden.

Tripos (zeght hy) is een soorte van eenen Laurier met drij wortelen/ die Apollo was toe-gheheylicht/ om de drijderley kracht van waer-zegghen.] Iamblicus int het Boec vande verborghentheden der Egyptenaren/ zeght/ Want de Sybilla nam den Godt aen op tweederley manieren/ oft door eenen dunnen ende yverigen adem/ die yewers wt-berstende wt den mondt van een Hol/ of zittende in het Choor op eenen koperen Stoel/ die drij ofte vier voeten hadde/ ende die den Godt toe-gheheylicht was.] De Maeght die een middel was/ waer door Apollo andtwoordt ghaf/ op den drij-voetighen Stoel zittende/ hieldt een roede in haer handt/ ende was ghekroont met eenen groenen hoedt van Laurier.

Daer waren oock noch veel andere Orakelen in verscheyden plaetsen. Bachus was het Orakel der Sicilianen: Ceres van de Rhodiers: Diana van de Ephesen: Belus vande Palestinen: Iuno vande Numidiers: Berecinthus vande Romeynen: Venus van de Thebanen ende van die van Cypers/ ende meer andere/ waer inne de arme ende verdoolde Afgoden-dienaers hun ghantsche betrouwen stelden/ ende deden aldaer hun beloften ende offerhanden/ hoewel ydelick ende te vergheefs: want de andtwoorden van dese Orakelen waren den meesten-deel maer beuselen ende kluchten/

boorts-

voorts-komende van den Vader der leughenen / den Duyvel. Ende wel ten rechten zijn zoodanighe dolinghen ende Afgoderijen verdoemt gheweest / door de ghene die de kennisse van den waren Godt / Schepper des Hemels ende der Aerden ghehadt hebben / ghelijck als David, Baruch ende andere heylighe Mannen / die alzulcke Beelden ende Afgoden der Heydenen vervloeckt hebben / als zijnde maer van gout / zilver / steenen / hout / ende andere materien / ende door menschen handen ghemaeckt.

Van de zorghe die de Ouders voortijdts in hare offerhanden hadden.

Capittel IIII.

De oude / goede / ende loffelicke ghewoonte van de weldaden die-men van Godt ontfanghen heeft / te erkennen / is niet alleenelicken altijdt by den Christenen / maer oock by den Heydenen onderhouden gheweest / niet alleenelicken met woorden / maer dat meer is / door de daedt ende uyterlicke offerhanden. In zulcker voeghen datter gheen zoo barbarische natie en is / die niet door een uyterlick teecken synen Godt bekent. Den Roomschen Raedt / heeft den Godts dienst altijdt in zoo grooter eerweerdicheydt ghehouden / dat zoo menichmaels ende dickwils als sy vergaderden (ghelijck Varro verhaelt) hoewel dat het om swaerwichtighe zaken was / ende die oock haest ende neersticheydt vereyschten / het eerste dat-men voort-stelde / eer dat over de voor-noemde zaecken gheraedtslaeght wierdt / behoorde tot den Godts dienst ende tot de eerbiedicheydt der Goden. Zoo menichmaels als de Burghemeesters ofte Keysers der Romeynen ten oorlogh moesten gaen / zoo en ghinghen sy nimmermeer int veldt / zonder eerst offerhande aen de Goden ghedaen te hebben / zegghende / dat alle gheluckSalicheydt ende voorspoedt van haer voort-quam. Ende (zeght Marcus Aurelius) sy hielden voor eenen vasten reghel / datter onder alle de sterffelicke creaturen gheen volmaeckt dingh en is / ten zij dat Godt t'zelve volmaeckt heeft. Lycurgus den ouden Wet-gheber der Lacedemoniers /

bewaerders / ordineerende onder andere Wetten / datter niemandt zoo stout en zoude zijn / eenen Prince aen te nemen / die niet en trachtede den Goden dienst te doen. Welcke exempelen ick niet bybrenghe / denckende dat ick wyn zegghen voor de Heydenen ende Afgoden-dienaers wil bevestighen: maer op dat sy ons zouden beschamen / als die ons in Godtsalicheydt ende inde onderhoudinghe des Godts-dienstes verre overtreffen. Want indien wy de Historien willen lesen / wy zullen bevinden / dat de Heydenen wanneer sy in noodt waren / zeer zorghvuldelicken hunnen toevlucht tot hunlieder Goden nemen.

Inden tijt dat Quintus Fabius ende Publius Decius de oorloghe voerden teghens de Samniten ende * Hetruschen / zoo hebben de Romeynsche Priesters wonderlicke dinghen ghedaen / want sy en hielden dagh noch nacht niet op / van de Goden offerhanden te doen / zegghende / dat indien sy haer eenmael konden te vreden stellen / zoo en zouden sy gheensins eenighe vreese voor haer vyandt hebben. Maer laet ons de Afgoden-dienaers verlaten / ende ondersoecken wat onse Voorvaders de Kinderen Godts ghedaen hebben / de welcke zoo menichmael als sy benaut waren / haren toevlucht tot de offerhanden namen / ende oock zoo wanneer sy Godt wilden bedancken / over de ontfanghene weldaden. Noah na dat hy uyt de Arcke ghegaen was / Gen. 8. 20. bouwede eenen Altaer / offerde daer op / ende de offerhande was Godt zoo aenghenaem / dat hy hem beloofde / nimmermeer den zundtvloet weder op aerden te doen komen. Den gelijcken Jacob doen hy uyt Labans Gen. 31. 45 huys weder vertrock / maeckte eenen Altaer / ende heeft dien Godt toegheheylicht. De Kinderen Israels Exod. 5. 18 in Egypten verdruckt zijnde / zeyden / Dry dagh- ende 8. 27. reysen willen wy ghaen inder Woestijne / ende den Heere onsen Godt offeren.] In Nehemia leest men / Nehe. 4. 17 dat doen de Kinderen Israels wederom ghekomen waren / omme haren Tempel tot Jerusalem weder op te bouwen / zoo waren sy alzoo zorghvuldich / dat sy met de eene handt bouwende / in de andere handt hun sweert hadden / om haer teghens hunne vyanden

* Hetruschen is het volck in Italien dat nu Toscanes zyn.

Levit.5.6.7. vyanden te verweeren. In Leviticus wert een ontal-
licke menichte van offerhanden verhaelt / waer door
Godt alle beganghene misdaden vergaf. Ende daer-
omme zeyde den heylighen Daniel doen hy in de ghe-
vangheniffe tot Babel was / ende ziende dat de offer-
handen verloren ginghen: Daer en is in desen tijt noch
Prince/noch Richter/noch Propheet/noch offerhande/
noch Wierooc/noch plaetse om de gheloften voor u te
offeren/op dat wy barmhertichheydt mochten vinden/
maer neemt ons aen met een ghebroken ziele ende ver-
1.Regu. 1. slagen geest.] Ende Elias beklaeghde hem ooc groote-
10.14. licx/om dat de Altaren gebroken waren/ ende door den
grooten ijver die hy tot Godt hadde en konde hy zul-
ken ondergangh niet zien nochte verdraghen/ maer
wenschte na den doot: want zonder twijffel daer en is
niet ellendigher dan wanneer den Godtsdienst verval-
len is. Ende nimmermeer en is die verloren ghegaen/
Levit. 10.2. of daer is altijt een groote straffe na-ghevolcht. De
kinderen Aarons, Nodab ende Abihu, werden van het
vyer uit den Hemel verslonden/ voor de gantsche Ghe-
meynte Israels/om dies wille dat sy in de offerhanden
de wetten die daer toe ghestelt waren / niet en gebruyc-
Dan.5. ten. Den Koninck Belsazer de Goude ende Silvere
Vaten / die tot den dienst des Tempels gheheylicht
waren/misbruyckende/zach een Godlicke hant komen
die teghen den muer aen-schreef hem syne toekomende
verderffenisse voor-zegghende: in zulcker voeghen dat
hy van syn vyanden overvallen/ ende den zelven nacht
1.Reg. 22. ghedoodt wierdt. Achab de heylighe plaetsen veront-
34. reynicht hebbende / stichtede eenen Tempel voor den
2.Para.18 Afgodt Baal, maer alzo hy eens op eenen dach teghen
33. de Syriers streedt / zoo wierdt hy met een pijl door-
schoten ende ghedoot. Pompeus na dat hy een Stal
van den Tempel des Heeren gemaect/ende Jerusalem
gantsch berooft ende gheplondert hadde / wierdt door
door dese daet zo afgrijselick voor Godt/ dat hy sedert
dien tijt altoos onghelucich is ghewecst: ende hy die
voortijdts twee en twintich Koninghen verwonnen
hadde / wierdt daer na zelfs ellendelicken verwonnen.
Den soon van Darius was zoo hoovaerdich ende op-
ghe blasen/

gheblasen / dat hy hem niet alleenlick aen de menschen wilde vergrijpen / maer oock aende Goden / ende zondt daerom vier duysent mannen henen / om den Tempel van Apollo te vernielen : maer daer is een zoo grooten haghel ende onweder vanden Hemel ghekomen / dat sy daer door allegaer om den hals ghebracht zijn. Dit is de oorzaecke dat den goeden Keyser Marcus Aurelius schrijvende eenen brief aenden Coninc van Tinacrien / hem dapperlick berispte om dies wille dat hy de helft van een Tempel hadde doen af breken / om syn huys te vergrooten : Ghy meynt (zeyde hy) dat de steenen ende den kalck / waer af den Tempel ghesticht is / van kleynder weerden zijn / t'is wel waer / maer de Goden dien hy toe-gheheylicht is / zijn zeer machtich. Ende daerom indien ghy vrede met de Romeynen hebben wilt / die Romen vereeren ende den Raedt vertoornt hebt / zoo zult ghy zoo veel van u huys nemen / om den Tempel te vergrooten / als ghy daer af alreede ghenomen hebt / ende zult hem veel wijder en grooter maken / dan hy te voren is gheweest : ende als dan zult ghy gheluckich zijn / dat ghy niet der Goden huys ghenomen hebt / maer om dat de Goden u huys zullen bezitten.] De Athenianen die altijt door de Lacedemoniers verwonnen waren in zeer veel oorloghen die sy teghens malkanderen ghevoert hebben / zoo klaeghden sy aen haren Godt / dat sy veel meer groote offerhanden deden / die de Lacedemoniers verre overtreffen. Het Orakel van Iupiter gaf haer tot antwoorde / dat de ootmoedighe ende oprechte offerhanden der Lacedemoniers den Goden veel aenghenamer waren / dan de weerelicke prachtighe offerhanden der Athenianen.] Ende om deser oorzaken zoo houden wy Catholijcken dit voor eenen zekeren reghel / dat Godt de ghebeden der ootmoedighen verhoort / ende die van de opgheblasene veracht. Want (zeght S. Pieter) Godt wederstaet den hooveerdighen / ende bewijst den ootmoedighen syn ghenade.

Levit. 5. 6. 7. vyanden te verwerpen. In Leviticus wert een ontal-
licke menichte van offerhanden verhaelt / waer door
Godt alle beganghene misdaden vergaf. Ende daer-
omme zeyde den heylighen Daniel doen hy in de ghe-
vangheniſſe tot Babel was / ende ziende dat de offer-
handen verloren ghinghen: Daer en is in desen tijt noch
Prince/noch Richter/noch Propheet/noch offerhande/
noch Wieroock/noch plaetse om de gheloften voor u te
offeren/op dat wy barmherticheydt mochten vinden/
maer neemt ons aen met een ghebroken ziele ende ver-
1. Regu. 1. slagen geest.] Ende Elias beklaeghde hem ooc grooté-
10. 14. lict/om dat de Altaren gebroken waren/ ende door den
grooten ijver die hy tot Godt hadde/en konde hy zulc-
ken ondergangh niet zien nochte verdraghen/ maer
wenschte na den doot: want zonder twijffel daer en is
niet ellendigher dan wanneer den Godtsdienst verval-
len is. Ende nimmermeer en is die verloren ghegaen/
Levit. 10. 2. of daer is altijt een groote straffe na-ghevolght. De
kinderen Aarons, Nodab ende Abihu, werden van het
vyer uyt den Hemel verslonden/ voor de gantsche Ghe-
meynte Israels/om dies wille dat sy in de offerhanden
de wetten die daer toe ghestelt waren / niet en gebruyc-
Dan. 5. ten. Den Koninck Belsazer de Goude ende Silvere
Vaten / die tot den dienst des Tempels gheheylicht
waren/misbruyckende/zach een Godlicke hant komen
die teghen den muer aen-schreef hem syne toekomende
verderffenisse voor-zegghende: in zulcker voeghen dat
hy van syn vyanden overvallen/ ende den zelven nacht
1. Reg. 22. ghedoodt wierdt. Achab de heylighe plaetsen veront-
34. reynicht hebbende / stichtede eenen Tempel voor den
2. Para. 18. Afgodt Baal, maer alzo hy eens op eenen dach teghen
33. de Syriers streedt / zoo wierdt hy met een pijl door-
schoten ende ghedoot. Pompeus na dat hy een Stal
van den Tempel des Heeren gemaect/ende Jerusalem
gantsch berooft ende gheplondert hadde / wierdt door
door dese daet zo afgrijsselick voor Godt/ dat hy zedert
dien tijt altoos ongheluckich is gheweest: ende hy die
voortijdts twee en twintich Koninghen verwonnen
hadde / wierdt daer na zelfs ellendelicken verwonnen.
Den soon van Darius was zoo hoovaerdich ende op-
ghebla$en/

gheblasen / dat hy hem niet alleenlick aen de menschen wilde vergrijpen / maer oock aende Goden / ende zondt daerom vier duysent mannen henen / om den Tempel van Apollo te vernielen: maer daer is een zoo grooten haghel ende onweder vanden Hemel ghekomen / dat sy daer door allegaer om den hals ghebracht zijn. Dit is de oorzaecke dat den goeden Keyser Marcus Aurelius schrijvende eenen brief aenden Koninc van Tinatrien / hem dapperlick berispte om dies wille dat hy de helft van een Tempel hadde doen af-breken / om syn huys te vergrooten: Ghy meynt (zeyde hy) dat de steenen ende den kalck / waer af den Tempel ghesticht is / van kleynder weerden zijn / t'is wel waer / maer de Goden dien hy toe-gheheylicht is / zijn zeer machtich. Ende daerom indien ghy vrede met de Romeynen hebben wilt / die Romen vercieren ende den Raedt vertroost hebt / zoo zult ghy zoo veel van u huys nemen / om den Tempel te vergrooten / als ghy daer af alreede ghenomen hebt / ende zult hem veel wijder en grooter maken / dan hy te voren is gheweest: ende als dan zult ghy gheluckich zijn / dat ghy niet der Goden huys ghenomen hebt / maer om dat de Goden u huys zullen besitten.] De Athenianen die altijt door de Lacedemoniers verwonnen waren in zeer veel oorloghen die sy teghens malkanderen ghevoert hebben / zoo klaeghden sy aen haren Godt / dat sy veel meer groote offerhandē deden / die de Lacedemoniers verre overtreffen. Het Orakel van Iupiter gaf haer tot antwoorde / dat de ootmoedige ende oprechte offerhanden der Lacedemoniers den Goden veel aenghenamer waren / dan de wereldlicke prachtighe offerhanden der Athenianen.] Ende om dese oorzaken zoo houden wy Catholijcken dit voor eenen zekeren reghel / dat Godt de ghebeden der ootmoedighen verhoort / ende die van de opgheblasene verachtet. Want (zeght S. Pieter) Godt wederstaet den hooveerdighen / ende bewijst den ootmoedighen syn ghenade.

Ghe-

Ghevoelen van verscheyden Philosophen, aengaende de plaetse der Zielen in des menschen lichaem.

Capittel V.

PLato ende Democrites zeyden dat de plaetse der Ziele int hooft was. Strato zeyde int midden tusschen de wijnbrauwen. Erasistrates mide hupdt ofte in het vlies der herssenen. Heraclites stelde se inde verwendighe beweghinghen. Moschion gaf haer plaetse door tgheheele lichaem. Xenocrates int opperste des hoofts. Parmenides den Epicurist/ de Stoicen ende de Egyptenaren gavense door tgantsche herte hare woonstede/ desgelijcx oock Orpheus. Xerxes den Coninc van Persen zeyde dat sy haer inde ooren hielt. Ende Empedocles inde verzamelinghe des bloedts. Den Jode Philo int Boeck van de gheestelicke verklaringhen des Wets/ stelt het redelicke deel der Zielen in het hooft/ het toornighe deel int herte/ ende het begheerlicke inde onderste deelen des buycks. Maer wy Christenen ghelooven dat sy haer int herte hout/ waer uit de goede en quade

Capit. 51. ghedachten voorts komen. S. Augustinus int Boeck vande kennisse des waerachtighen levens/ schrijft/ dat de Ziele door tgantsche lichaem verspreyt is/ ende alles hout het sich in yeghelick deel des zelfs. T'is wel waer (zeght hy) dat sy in zommighe plaetsen veel grooter werckinghen ende krachten voortbrenght/ of door den wille die in zodanighen plaetse syn kracht zendt/ of wel door de eyghene instrumenten/ die tot de werckinghe bequaem zijn. De Platonisten zegghen/ dat de Ziele door het Hemel-teycken des Cancers neder-daelt/ ende door den Capricornus wederom op-klimt: ic ghelove dat dit haer fondament zij/ om dies wille dat Cancer het huys der Mane is/ wiens kracht over het levendmakende deel regeert: ende Capricornus is het huys van Saturnus, die by de aendachtighe bemerckinghe als een Overste regheerder zit/ waer toe de Ziele zoo wanneer sy vant lichaem verlost is/ haer bysonder mach verledighen.

Dat-

Dat-men de nieuwsghierichcyt behoort te schouwen, ende vande straffe die de Ouders voortijts deden over de nieuwsghierighe lieden.

Capittel VI.

DE Atheniaenen hadden een Wet die by haer zeer vast onderhouden wiert/ door welcke een yeghelic van wat staet ofte hoedanicheyt sy souden mogen wesen/ verboden wiert/ dat niemant zo stout zoude zijn/ eenen vreemdelingh die nieuwelicx in haer Stadt ghecomen was/ te ondervraghen van waer hy quam/ wie dat hy was/ noch wat dat hy begheerde/ op verbeurte dat den ghenen die hem zodanighe vragen dede/ zoude ghegheesselt ende met roeden ghesllaghen werden/ ende daerenboven noch tot het Vaderlandt ghebannen. Het eynde ende ooghmerc waerom de Ouders zodanighe Wetten maecten/ streckte daer toe/ om van de menschen de ondeucht der nieuwsgiericheyt te weiren/ de welcke altijdt is veerdich is/ om ander lieden gheleghentheydt ende wercken te bespieden/ vergheetende hun eyghen te besien. Plutarchus, Aulus Gellius ende Plinius, en houden nimmermeer op van Marc. Portius Cato den Romeyn te prijsen/ om dies-wille dat hem niemandt oyt en hoorde vraghen/ na eenighe nieu-maeren die binnen Romen waren/ noch hoe dat de lieden in haer huysen leefden: maer hy sprack alleenlick van zaken die hem dachten dat tot nutticheyt der Gemeynte streckten/ of hy antwoorde den ghenen die hem aen sprac. Plato schrijvende van Dionysius den Syracusaner zeght aldus: Een Mensch die begheerich is/ om t'leven ende de daden van andere lieden te weten/ is meer eenen vriendt van syn vyanden/ dan hy van hem zelven is: want terstondt roert hy de tonghe ende zeght van synen vyandt al het quaedt dat hy van hem weet/ ende nimmermeer en weet hy t'quaedt dat hy zelfs begaet. Eenen Koninck van Sparta/ vraeghde Pindarus een-mael/ welc het swaerste dingh was voor den Mensche om doen? Waer op Pindarus antwoorde: by den mensch en is geen lichter dingh om doen van anders

te berispen; noch geen swaerder / dan datmen sich laet berispen. Penetus die by de Thebanen een zeer vermaerden Philosoophij was en konde nimmermeer onder het ghetal van de andere nieus-ghierighe ghestelt noch met de ondeughende verdoemt werden. Desen hebbende dertich jaer als een eer. Philosophe inde hooge Scholen van Thebes gheleeft / van eenighe verwijt werdende / om dat hy de sonden die hy zach bedrijven / niet en berispte; antwoordde / Wanneer ic zal bemercken / datter gheen sonde meer in my en is / alsdan zal ick beginnen de andere te berispen. Plato uit Sicilien vertreckende om weder na Griecken te keeren / ende van Dionysius oorlof nemende / zoo zeyde desen Koninck tot hem / Als ghy nu by alle d'andere Philosophen in Griecken zult ghekomen zijn / o! wat zult ghy dan al quaet van my en van myn tyrannije weten te zeggen.] Waer op Plato antwoorde: En twijffelt niet Dionysius, dat ic alsdan van u zal spreken / ofte dat d'ander Philosophen onledich zullen zijn / om daer na te hooren: want sy hebben in hare Hooge-scholen zo goede gewoonten / ende zijn aldaer zo zeer besich / dat sy gheen overigen tijt en hebben om een enich onnut woort te spreken. Ende zeyde daerenbovē noch / Weet / o Dionysius! indien ghy onwetende daer af zijt / dat de grootheyt van onse Philosophie alleen daer in ghelegen is / dat wy de menschen raden / dat een yeghelic hemzelfs zoude oordeelen / ende hem niet bemoeyen om eens anders leven te schelden eñ te berispen.] Philippides die den eersten Vinder der Comedien was / een vrient zijnde vanden Koninc Lysimachus, alzo dē Koninc eens op een tijt tot hem zeyde / Wat begheert ghy / o Philippides, van my te hebben / ic zal u zeer geerne mede deelen van tghene ic hebbe?] Hy ghaf hem tot antwoorde / De grootste deucht die ghy my kunt doen / is / dat ghy my gheen van uwe secreten en openbaert.] O hooge ende zeer weerdige antwoort! de welcke van velen ghelesen / maer van weynighe zal verstaen werden. Want indien desen Philosophe den heymelicken raet des Koninc niet en wilde weten / veel minder zoude hy dan de secreten van syn Ghebueren hebben willen weten.

VVonder-

VVonderlicke listicheyt vande vrouwen van Menien, om hare mannen vander doot te verlossen: ende van de vrouwen der Cymbren, de welcke om niet in dienstbaerheydt te leven, haer selven ende alle hare kinderen ghedoot hebben.

Capittel VII.

Van wat grooter kracht dat de liefde des heylighen houwelicken staets is/ kan men klaerlick bemercken door dese daedt der vrouwen van Menien / die aldus sich ter-ghedraghen heeft: Twee edele ende jonghe mannen ghesellen van Iason ende van de Argonauten/ na de volbrenginghe der reyse van Colchos / in Grieken weder-keerende/ zoo quamen sy tot Lacedemonien/ ende besloten aldaer haer woon-plaetse te nemen by de Lacedemoniers / die haer zeer beleefdelick ontfinghen / sy maeckten haer oock Burghers / ende stelden haer int ghetal der Raedts-heeren ende Regierders der Ghemeynte. Dese twee houwelickten aldaer/ ende namen Vrouwen van de voornaemste gheslachten der Stadt, in zulcker voeghen dat haer gheslachte zoo vermeerdert is / dat sy eyndelicken de voornaemste van Lacedemonien waren. Het begaf hem door lanckheyt van tijt/ dat sommighe jonghe lieden uyt de voornoemde huysghesinnen rijck/ machtich/ ende zeer aensienlick gheworden zijnde/ teghen het Vaderlandt een tyrannighe sweeringhe maeckten/ willende het Koninckrijcke voor haer selven in-nemen: maer de voorseyde tyrannighe sweeringhe ontdeckt wesende/ zoo wierden sy ghevanghen ende ter doot verordeelt. Midler-wijlen dat men haer den naest-volghenden nacht (na de ghewoonte der Lacedemoniers) het hooft soude afslaen, hebben haer vrouwen die gheheel beschreyt ende bedroeft [illegible] / met malkanderen eenen raedt/ om hare mannen te verlossen/ ende en verzuymden niet den selven int werck te stellen. Ende haer met slechte rocken [illegible] van [illegible] hebbende, zijn de [illegible] [illegible] alleen in [illegible] nacht

inde

ende ghevanghenisse / vermoedende dat sy haer Mannen noch een-mael wilden sien voor hunnen doodt / ende haer den alder-laetsten Adieu gheven. Sy creghen zeer lichtelicken verlof van de Wachters om het selve te moghen doen / om den staet ende weerdicheydt waer inne sy waren. Sy wisten hare Personagien soo wel te spelen / dat sy daer alleene inne-komende / het weenen aen d'een zijde stellende / verhaelden aen hare Mannen terstondt wat sy met malkanderen besloten ende voorghenomen hadden. Doen heeft een yeghelick sijne kleederen vermanghelt: de Vrouwen die trocken haer Mans kleederen aen / ende de Mannen namen wederomme hun Vrouwen kleederen in plaetse / die sy oock aen-trocken / ende hare aensichten met de huyves bedeckende / zoo ghinghen sy al klaghende / als waren sy de selve Vrouwen gheweest / uit de ghevanghenisse / zonder dat haer yemandt van de Wachters kende / ofte voor andere hielt als de Vrouwen die daer inne ghegaen waren: waer toe dat haer oock de duysterheydt des nachts zeer dienstich was / als mede de eerbiedicheydt die de voor-noemde Wachters tot zoo-danighe edele Vrouwen droeghen / die haer door dit middel bedroghen / sy blijvende in de plaetse van hare Mannen. Dit bedrogh en werdt niet eer ontdeckt / voor dat de Scherp-rechters des morghens vroech quamen / om het vonnisse int werck te stellen / ende de arme ghevanghenen te doen sterven / in de ghevanghenisse daer sy doen in waren / op dat sy daer door openbare schande souden moghen bevrijt wesen / al-waer dese arme Vrouwen onschuldichlicken eenes anders misdaedt ende straffe draghende / sonder eenighe ghenade onthooft werden / ende dat met een zeer groote standtvasticheydt van harer zijden. Hoe zeer groot was de trouwe ende volmaeckte liefde van dese Vrouwen: haer ghetal noch hare namen en vinde men niet beschreven / oft nu sulcks door de onachtsaemheydt des Autheurs / ofte de langheyt des tijdts is / en weet ick niet. Desgelijcks is oock aen den Vrouwen der * Cymbren gheschiedt / de welcke in grooten ghetale waren: dese kloeckmoedighe Vrou-

wen/

* Cymbren zijn eyghelic de Duytsche / als Franc. in sijn Chronijcke schrijft / en seght dat de volcken uit lant van Holsten en Denemarcken, eertijts met den name ghenaemt werden.

hen hebben (na de nederlaghe van hare Mannen / die van Marius op de wateren Sexties ghenaemt / over-wonnen waren) haer met waghenen rondtomme be-schantst ende besloten / doen namen sy bernende hou-ten / sperren ende sweerden in de handt / ende maeckten haer bereydt om hare vryheydt ende reynicheydt te beschermen. Als sy nu eenen langhen tijdt teghens het krijchs-volck van Marius ghestreden hadden / ziende dat sy haer niet langher konden teghen-staen / zoo be-gheerden sy vrede / ende dat sy tot Romen mochten ghebracht werden / om de Vestale Maeghden te die-nen: t'welck sy niet kunnende verkrijghen / ende met rasernije aenghesteken zijnde / smeten eerstelick hare kleyne kinderen teghens de aerde / de welcke allegader storven door een zoo fellen worp / daer mede hare Moeders die ter neder wierpen / op dat sy haer van de dienst-baerheyt mochten bevrijden. Daer na hebben sy in den zelven nacht / in het midden van haren beschants-ten waghen-borgh / die sy zelfs ghemaeckt hadden / alle hare have ende goederen in brandt ghesteken: dat ghedaen zijnde / verhinghen sy allegader haer zelven / op dat sy niet ghevanghen noch gheboeyt en zouden gheleydt werden / tot een verachtinghe harer kuysch-heydt / noch tot een spot ende schouw-spel der Over-winners int leven blijven / wien sy gheenen anderen buyt noch te roof na-ghelaten en hebben / dan hare op-ghehanghene doode lichamen.

---

§ Door wat welcken middel dat Mondus eenen jonghen Roomschen Ridder, eene edele Vrouwe bedroogh, daer op hy wter maten verlieft vvas, ende de straffe die hy daerom droegh.

Capittel VIII.

TEn tijden des Keysers Tiberij was tot Romen eene jonghe edele Vrouwe / ghenaemt Paulina, ende was ghehouwelickt aen eenen edelen ende rijcken Borgher / van oudt gheslachte / Saturninus ghenaemt: welcke Vrouwe door alle die van der Stadt voor een spieghel

Ioseph oude gheschied. 18. Boeck / Capit. 4. Egesip. lib. 2 cap. 4.

spieghel der kuyscheyt ghehouden wierde. Sy en [illegible] moeyde haer met gheen andere dinghen dan om haren Man te behaghen / hem van gantscher herten beminnende / doende daghelicks offerhande aen Anubis den Godt van Egypten / die van haer in grooter eerbiedicheyt ghehouden was / hem biddende dat hy haer in de gonste van haren Man wilde onderhouden. Maer ghelijck [illegible] ende in alle plaetsen de schoone Vrouwen bemint zijn / ende voornamelic de ghene die kuysch ende deuchdelic worden gheacht te wesen. Zoo ist gheschiedt dat eenen jonghen Roomschen Edelman / ghenaemt Mondus, op haer grootelicks verliefde / ende hoewel dat hy haer dickwils versocht / d'een tijdt door beloften / d'ander tijdt door gaven / ghesteenten / ende somtijts door een vriendelick ghelaet: zoo en konde hy nochtans door alle dese dinghen van haer de minste vrucht syns herten begheerten niet verkrijghen. Daerom ziende dat alle dese middelen hem gheensins en hulpen / zoo begaf hy syn sinnen tot bedrogh / ende bedacht door eenen anderen wegh daer toe te komen. Paulina nu was ghewoon daghelicks den Tempel der Goddinne Isis te bezoecken / ende ghedurichlic door offerhanden den Godt Anubis te versoenen. Waer af Mondus verseeckert zijnde zoo bedacht hy eenen list / desghelijcks te voren noyt ghehoort en is / ende by hem selven denckende / dat de Priesteren van Anubis hem zeer behulpich in syn voornemen konden zijn / zo heeft hy syn voornemen aen de oudste derzelver ontdeckt / die hy door giften ende gaven tot hemwaerts ghewonnen hadde / om [illegible] aenslach te volbrenghen. Desen Priester heeft hy Paulina [illegible] de welcke volghens haer ghewoonte in den Tempel ghekomen was / zeyde hy tot haer: Dat den Godt Anubis hem den voorledenen nacht verschenen was / ende bevolen hadde / dat hy haer zoude segghen / hoe dat haer ghebeden hem lief ende aenghenaem waren ende dat hy met haer in den Tempel wilde spreken / 't welc grootelick tot haer profijt zoude strecken. Paulina de woorden des Priesters allegader int langhe aenghehoort hebbende / die sy gheloofde waerachtich te wesen / heeft het haren Man ghetrouwelick vertelt / de

welcke

welcke noch veel dwaser ende zotter dan syn Vrouwe zijnde/ haer riedt inden Tempel te gaen slapen/ alwaer na datter een bedde op-gherecht was/ zonder dat het yemant dan sy ende de Priesters wisten/ ende de nacht ghekomen wesende ghing Paulina inden Tempel. Als sy nu hare ghebeden ende offerhanden ghedaen hadde/ zo leyde sy haer int bedde/ ende verwachtede den God. Ontslapen zijnde/ wert Mondus door den ouden Priester inden Tempel ghelept/ ende hebbende syn kleederen wt ghetrocken/ ende tkleedt van Anubis aen-ghedaen/ ghingh hy int bedde/ ende begheerich zijnde om synen lust met dese syn beminde Vrouwe te ghebruycken/ zoo begonde hy haer te kussen/ ende alzoo sy ontwaeckte/ ghebood hy datse haer stil zoude houden ende van goeden wille zijn/ haer verklarende dat hy de God Anubis was/ zo lang van haer aengebeden zijnde/ dat hy door haer ghebeden wt den Hemel ghedaelt was/ om sich by haer te voeghen/ op dat hy eenen Sone die hem ghelijck was/ mochte genereren. Paulina hier over verwondert zijnde/ vraeghde hem/ oft de Goden mochten ofte ghewoon waren/ haer met sterffelicke menschen te verzamen? Waer op den toeghemaeckten Godt terstondt antwoordde/ dat sy het mochten doen/ ende verhaelde haer het exempel van Iupiter/ die door het dack eenes huys tot in den schoot van Danaë neder-daelde/ ende haer bekende: van welcke ommehelsinghe ende tzamen voeghinghe Perseus voort-ghekomen is/ die na-der-handt ten Hemel op-ghenomen wiert. Om welcke dinghen Paulina grootelicx verblijt werdende/ tbegheeren vanden ghevepnsden God toeliet/ die zo haest hy sagh dat den dach begonde te lichten/ wt den Tempel vertrock/ zegghende tot de bedroghen Vrouwe dat hy haer met eenen Sone bevrucht liet. Des morghens hebben de Priesters het bedde wech-ghenomen: ende Paulina thuys ghekomen zijnde verhaelde haren Man den gheheelen handel. Den armen ende qualick beraden Man gaf haer woorden ghelooue/ ende feesteerde syn Vrouwe die eenen Godt hadde baren/ veel meer dan hy te voren ghedaen had. Ende daer en is ghecensins aen te twijffelen/ indien den

 verliefden

verkeerden ende onvoorsichtighen Mondus het bedrogh ghels niet ontdect en hadde/ sy souden beyde met groot verlanghen na den tijdt der baringhe ghewacht hebben. Maer den jonghen Mondus latende hem selven voorstaen/ dat indien hy Paulina te kennen gaf/ wat hy ghenuit van haer hadde ghehadt/ door de scherpsinnichept van synen gheest/ dat hyse van dien tijdt af soo veel te bequamer ende gheneyghder soude vinden/ om hem te wille te wesen/ ende datse beyde weder door den selven middel mochten by een komen / om de ghewenschte lusten te ghenieten. Paulina dan/ als hem soo sy weder na den Tempel ghingh / ontmoet; ende met een kleyne stemme seyde hy tot haer: O Paulina, hoe gheluckich zijt ghy / na dien ghy door my eenen Godt baren sult.] Paulina over dese reden verwondert zijnde/ende overdenckende veel dinghen die ghesepdt ende ghedaen waren / so bemerckte sy terstont het bedrogh: ende in haren gheest ontroert zijnde / keerde wederom naer huys/ ende verhaelde aen haren Man wat Mondus tot haer ghesepdt hadde / ende dat sy bedroghen was. Waerom dat Saturninus seer ghestoort wesende hem over dese daet by den Keyser Tyberius beklaeghde/de welcke de Priesteren doen ghevanghen stellen/die ghepijnicht zijnde den gantschen handel bekenden ende int licht brachten; waer af de sommighe metter doot ende andere met den ban ghestraft werden. Den Tempel wiert door des Keysers bevel ter aerden gheworpen ende t'beelde van Anubis inden Tyber: maer om dies wille dat Mondus een Ridder ende Borgher van Romen was/ende acht nemende op de gheweldighe liefde / soo wiert hy alleenlick eeuwich uit Romen ghebannen/ ende de bedroghen Paulina wiert door een fabel ende spot des Roomschen volcks ghehouden / ende wierdt meer bekent door hare slechtichepdt ende door t'bedrogh van Mondus, dan door hare Godtsdienstichept tot Anubis, ofte door de kuysheypt die sy altijdt soo sorghvuldelick bewaert hadde.

Hoe nuttelick het is, datmen in syn zaken den raet ende tghevoelen van andere lieden daer-over hoort.

Capittel

Capittel. IX.

ARistarchus den Philosophe placht te zegghen/ dat wy om onse onghestadicheyts wille niet en weten wat wy behooren te begheeren/ ofte wat te schouwen: want yeghelicken dagh verandert sich/ ende den tijdt vlieght wech.] Den Philosooph Lubius zeyde dickwils aen de Tafel van den grooten Alexander. Van natures weghen is een yeder gheschickt ende lustich om ander lieden in hare zaken raedt te gheven/ maer traegh ende onbequaem in sijns zelfs dinghen.] Dese spreucke is voorwaer zeer heerlick/ om dies wille/ dat indien daer duysent menschen ghevonden werden/ die sich in ander lieden zaken wel regeeren/ om de waerheydt te zegghen/ daer teghen zal-men wel thien duysent andere vinden/ die altijt in haer eyghen zaken bedroghen zijn. Daer zijnder eenighe de welcke om raet in eens anders zaken te gheven/ zeer uytnemende weten te houden/ ja zijn als in den gheest op-ghenomen: maer zoo haest als sy van dese wercken ghescheyden zijn/ ende sy hare sinnen tot hun eyghen handelinge beginnen te begheven/ dan ist een groote droefheydt haer aen te hooren; ende men schaemt sich te zien tghene dat sy doen: want sy en hebben de wetenschap niet om haer huys te regeeren/ noch tverstandt om haer eyghen ellendicheden te helen. Iulius Cæsar, Augustus, Marcus Antonius, Septimus Severus ende den goeden Marcus Aurelius, alle dese ende ontelbare anders/ waren zeer vermaerde Princen/ zoo wel in de daden die sy uytrechteden/ als in de zaecken der Ghemeynten daer over sy regierden: maer sy waren alzoo qualick beraden ende ongheluckich in hare huyshoudinge/ ende inde eerbaerheyt van hare huysvrouwen ende Dochters/ dat sy sterbende hun vermaertheyt daer door grootelicx onteert is ghe-worden. Daer isser desghelicks noch onder dese/ die gantsch nut ende bequaem zijn om over andere te ghebieden/ ende zeer ongheschickt ende gheringh van verstandt om ghehoorsaem te zijn: ende daer-en-teghen zoo isser weder/ die alleenlicken nut om te dienen ende gantsch onbequaem tot ghebieden zijn. Den klock-

moedighen Veldt-overste Nicias en doolde nimmermeer in saken die hy door raet van anderen dede / ende als wanneer hy wat uyt syn eyghen beweghentheyt ... ondernam / heeft het nimmermeer een goede uytkomste ghekreghen. Indien wy den Philosooph Hyarcus willen ghelooven / so sullen wy sien dat een kloeckmoedich man meer schade doet / door de ghemeenschap die hy in syn eyghen raet neemt / dan of hy op een hoere verlieft was : want een Liefhebber en kan niet dan syn ghelijck hem selven doen / maer een die hem selven te veel laet duncken / kan de heele Ghemeynte groote schade doen.

Vande volmaecktheyt deser ghetallen, te weten, dry, tien ende duysent.

Capittel X.

DE Pithagoristen hebben gheseyt dat het ghetal van dry de mate van alle dinghen was / om dieswille dat Godt den oppersten Werck-meester / alle dinghen volghens de volcomentheyt van dit ghetal (dat wel hoochvolcomen is) schickt ende ordineert / te weten syn beghinsel / middel ende eynde / ende den Platonischen Poeet Mantuanus seght :

En oneffen ghetallen
Neemt Godt een wvelghevallen.

Ende dit oneffen ghetal / is van alle gheleerde lieden aenghenomen voor een ghetal dat dry in sich begrijpt. Een is het beghinsel des ghetals. Twee is effen / ende Dry is oneffen. Den hoogen ende scherpsinnighen geest Virgilij wilde door dit voornoemde veerskem beteeckenen / dat Godt sich inde Werelt verblijde / die ghevende beghin / middel / ende eynde. Plato placht Godt dese dry namen te gheven / Goedt, Schoon, ende Rechtveerdich. Goedt, ten aensien dat hy alles schept ofte doet voortkomen. Schoon, om dat hy alles vermeerdert in verscheyden ghedaenten / van welcke over een-kommende verscheydenheydt de schoonheydt voort-komt. Rechtveerdich, om dat alle dinghen tot hem ende in hem keeren / als die de volmaeckste rechtveerdicheyt is. Den

sijn de onsienlicke dinghen Gods / de Macht, de VVijsheyt, ende de Goedertierenheyt: ende ghelijck als wt dese dry dinghen alle schepselen ofte creaturen voortkomen: zoo werden sy oock door dese dry behouden / ende zijn door dese dry gheregeert. De Macht schept: de VVijsheydt regeert: ende de Goedertierenheydt bewaert. Welcke dry dinghen zijn als door eenen onwtsprekelicken middel maer een eenich dingh / desghelijcx oock in hare werckinghen en kunnen sy niet van malkander ghescheyden werden / tzij op wat wijse dat het oock zoude moghen zijn. De Macht vertoont haer door de onmetelicke grootte der gheschapene dinghen. De VVijsheydt door het profijt ende door de schoonheyt. De Goedertierenheyt door het profijt / bequaemheydt ende noodtzakelickheydt der zelver creaturen. Het ghetal van Thien is te zamen-ghestelt door Een, Twee, ende door Vier, te weten / van de fonteyne der ghetallen / het welcke Een is / van het effen ghetal het welcke Twee is / van het oneffen dat Dry is / ende van de vier-voudicheydt die aen allen zijden ghelijck is / ende daerom een zeer vast ende zeker ghetal / het welcke Vier is. De wonderlickheydt deses ghetals is / dat zoo wel de Barbaren als andere burgherlicke Volckeren des Werelts / in dit ghetal van Thien vereenicht zijn / (ghelijck als of het natuerelicken was) waer af zoo wanneer men tzelve behaelt heeft / men wederkeert / ende van een af / op nieuws beghint te tellen. Ende de Nature onse opperste Meesterersse / ons willende voorsien met dit ghetal / dat zoo ghantsch noodich tot de bequame oeffeninghen deses levens is / heeft die in des menschen handen ghestelt / door het ghetal der thien vingheren aen beyde de handen / op dat wy de zelve altijdt voor ooghen hebbende / die des te lichtelicker zouden kunnen leeren / ende ons altijdts daer mede behelpen. De nieuws-ghierighe ende gheleerde lieden zullen oock bemercken / dat het ghetal der Predicamenten door den scherp-sinnighen Aristoteles ende de ghantsche Schole der Philosophen voorghestelt / in thien besloten is / ende zullen sien hoe gheschickt dat het is / ende wat grooter beteeckenisse

het

het in sich begrijpt. Ick zal hier noch by voeghen de diepsinnighe meyninghe van de ghene die willen datter thien Hemelen zijn / te weten / van de Mane, van Mercurius, van Venus, van Apollo, van Mars, van Jupiter, van Saturnus, van t' Firmament oft daer de Sterren zijn / den Christallijnen / den Empireisschen ofte den vyerighen Hemel / boven desen laetsten is de woonstede der ghelucksalighen. Die noch verder zoude willen treden / zal bevinden dat de zeer heylighe gheboden Godts (t'welck de zekerste trappen zijn / om daer door in de Hemelsche ghelucksalicheydt te klimmen) thien in ghetale zijn. Maer ist niet groot wonder / dat dit ghetal in hem begrijpt de eeuwighe plaetsen / alwaer men de volmaecte ende de ghewenschte gelucsalicheyt ghenietet? Dat Hemelsche Paleys is ghestelt / na de ghelijckenisse ende ghedaente van een schouw-plaetse / met thien stellagien ofte trappen / boven de welcke de onverghanckelicke ende onsterflicke Zielen blincken / ende daer binnen rusten de wel-gheluckighe hovelingen des Hemelschen Keysers. Neghen zijn de Choorenᵃ der Enghelen (na de meyninge van den diepsinnighen Dionysius Areopagita in syn Boeck van de Hemelsche Hierarchie) boven de zelve is den Godtlicken Throon gantsch ghegoort / die niet ghegoort noch begrepen kan werden / ende die al de andere omgordet ende omvanght / waer op de onuytsprekelicke Majesteyt des eenighen Godts rustet / waer in sich al de ghelucksalighen eeuwelick spieghelen. Zoo veel het ghetal van duysent belanght / dat is onder al d'andere ghetallen zeer volmaect / daer en is gheen getal wat dattet ooc zij / die dit ghetal van duysent overtreft / maer daer is allenlick vermeerderinghe van duysent: ende daerom werdt het ghescreven ende ghestelt door andere gheleerde lieden int ghetal van de jaren der ghelucksalighen.

ᵃ Dionys. Areopag. Lib. de Hierarch. Coelest.

Van de vytnementheyt ende den lof des Houwelicks, met veel schoone exempelen ter zaken dienende.

Capittel XI.

Pieter Messias heeft in zyne verscheyden Lessen willen handelen vanden oorspronghe des Houwelicks/ maer zoo weynich / dat hy niet half ghezeydt en heeft het ghene hy wel behoort hadde: ende om dies wille dat het een zeer schoone materie is / zoo wil ick in dit Capittel syn ghebreck vervullen/ ende den lof ende wtnementheyt des Houwelicks verhalen. Dese heylighe instellinghe des Houwelicks / wierdt in het Aerdtsche Paradys ghemaeckt voor de sonde / in den tydt der onnooselheydt / doen Godt tot de twee eerste Voorouders zeyde / Wast/ vermenichfuldicht/ende vervult de Aerde.] maer ten wiert niet int werck ghestelt / dan na de misdaedt die sy beghinghen / waeromme sy wt het Aerdtsche Paradys ghedreven werden / ghelyck als S. Hieronymus int Boeck teghen Iovinianus zeght. Na den al-ghemeynen Sundtvloet/ beval Godt wederom aen den goeden Patriarche Noah, dat hy zoude wassen ende vermenichfuldighen/ het welcke de voornaemste oorsaecke is dat het Houwelick in-ghestelt zy gheweest: twelck dat meer is / noch zoo hooghelick is bevolen/ dat het de stock oude lieden die buyten alle hope zijn van kinderen te telen / ofte die gheen machte om te geuerteren hebben / gheoorloft is: twelck haer dickwils noodzakelick is (indien ick het derf zegghen) op dat sy in hunnen ouderdom hun leven mogen verlichten met meerder ghemaechte ende zekerheyt/ int gheselschap van eene ghetroude Vrouwe / daer af sy bliyschap/ ghemaechte/ vertroostinghe ende dienst moghen ghenieten. Ghelyck als wy David daer in tot een voorbeelt hebben / die in syn grooten ouderdom de Maeghe Abisag van Sunem tot een Vrouwe nam / by wien hy oock ghemeynlick sliep: sy sliep in des Koninckx armen/ ende verwermde hem/ doch de Koninc en bekende haer niet vleeschelick. Maer hoe zoude der heyligher/ kuyscher/ vermakelicker ende aenghenamer ghemeynsaemheyt by de menschen konnen wesen/ dan die tusschen den man ende de

Lib. 2. c. 13.

Gen. 1. 28.

Gen. 8. 17/ 9. 1.

1. Reg. 1. 3.

Lof des Houwelicks.

[illegible] is? Zoo wanneer de een is ghelijck als d'ander/ twee lichamen ende eenen geest/ van eenerley wille/ ende eenen gheest ende ghelijcke over een stemminghe in twee lichamen? De eenighe ghehouwden/ Man ende Vrouwe en draghen geenen haet/ maer sy dienen malkanderen hertelick/ yeghelick van hem beyden hanght ghelijckelick aen den ander/ ende rust hem daer inne/ sy zijn een vleesch/ een zelfde over-een-stemminge/ een zelfde blijdschap/ een zelfde droefheyt/ een zelfden rijckdom/ een zelfde armoede/ winste/ verlies/ ende een zelfde weerdicheyt. Sy zijn altijdts Mede-ghezellen van een zelfde bedde/ ende eenerley tafel/ daerom zijn sy twee in eenen vleesche (zeght God) ende niet [illegible] ofte meer.

Gen.24.2. God en wilde niet dat inde Arcke Noachs meer Mannen dan Vrouwen moesten wesen/ op dat yeghelicken Man niet meer dan een Vrouwe zoude hebben. Korterlick/ de liefde des Mans tot de Vrouwe/ ende wederom der Vrouwe tot den Man/ overtreft de liefde der Vaders ende Moeders tot de Kinderen/ der Kinderen tot haren Vader/ ende zoodanighe liefde als Broeders ende Susters met malkanderen behooren te hebben. Ende ghelijckerwijs als den ringh die men Bruydegom (als Godt) steeckt aen de handt van sijne Bruyt (ghelijc als aen de Ziele ofte aen de Kercke) van Gout ende ront behoort te wesen ende ghelijck t'Gout het volmaeckste van alle Metalen is/ zoo is desghelijcks de selfde der ghehouwde Persoonen alle andere liefde overtreffende/ ende behoort eeuwichlic te dueren. Ende zeght Propertius: Omnis amor magnus, sed aperte in coniuge maior. Want de Vader/ Moeder/ Kinderen/ Broeders/ Susters/ Vrienden ende Magen die zijn al wercken der Fortuynen/ maer den Man ende de Vrouwe is een verborghentheyt Godts/ ende den Man heeft sijn Huysvrouwe/ ende de Vrouwe haren Man eer [illegible] dan sijn Vader/ Moeder/ ofte Kinderen. [illegible] wercken des houwelijcx zijn van Godt/ ende niet [illegible] naturen: Daer af komt het dat de Kinderen die [illegible] [illegible] ghebooren zijn/ te wesen de Bastaerden/ alleen Naturelicke ghenoemt worden/ ende die [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Wettelicke

[illegible]/

ghenaemt / waer af de meyninghe der Rechts-ghe-leerden is / dat het Kindt dat buyten houwelick ghe-boren is / gheenen zekeren Vader heeft: maer wel een valsche Moeder. Zoodanich kindt (zegghen sy) is een Sone van t'ghemeyne volck / ofte een Sone niemants; [illegible] van eene ongehouwde Vrouwe ghe-boren is. Het eenighe houwelick dan (dat Baldus acht den oorspronck ende t'fondament des menschelijcken gheslachtes te wesen) maeckt de kinderen ende Erf-ghenamen zeker / vermeerdert het gheslachte / maeckt vriendtschap met de Bondtghenooten [illegible] welbehaeghe-licht Godt. Het houwelick heeft den Insteldes des zelfs alzoo behaeght / dat hy ghewilt heeft / dat syn eenighen Sone van een ghehoude Vrouwe zoude gheboren worden: de welcke niet teghenstaende dat hy van een Maeght zonder vermenghinghe des Mans wilde gheboren zijn / zoo en is het daerom niet buyten houwelick ghebaert; maer t'heeft hem belieft uyt een ghetrouwde Moeder voort te komen; nochtans zuy-ver ende vrij verghezondert van alle vleeschelijcke ver-menghinghe / ende verkoren om te wesen de Arcke des Testaments / de oprechte ende niet [illegible] de [illegible]-haghe / ende de goude Phiole waer inne het hemelsche Manna besloten is / ende dat [illegible] willende hy syne oneyndelicke macht wilde betoonen / ende om dat Sacrament te beter in grooter achtinge te brengen. Den zelfden Sone Godts Jesus Christus ter Brui-loft ghenoodt zijnde in Cana Galilea / is ter [illegible] ghekomen / ende t'werck prijsende / zoo heeft hy aldaer voor een Godtlick wonder-teecken van Water Wijn ghemaeckt. Daer en boven / noch den naem van een Huys en kan sich zonder Vrouwe niet wtbreyden / noch het Gheslacht gheduerich blijven / noch het huysghesin [illegible] / noch een Ghemeynte in syn ghe-heel blijven / noch geen Kercke en kan zonder haer niet duuren. t'Welck den eersten Richter van t'Roomsche Ryck wel bevroedde / de welcke gheen Vrouwen heb-bende / zo vraeghde hy syn Nabueren de Sabinen om haer Dochters ten houwelicke te moghen hebben / t'welck sy hem niet en wilden toestaen [illegible] de

Romeynen

Bald in c. nonnul. col. vian. 2. de te. so.

Dionys. Ha-licarn. lib. 2.

[illegible] 683 van haer ontschaeckt hebben/ [illegible] een zeer straffe ende bloedighe oorloge tusschen de Sabinen ende de Romeynen ontstaen is / ende Romulus bemercte wel dat syn Rijc zonder Vrouwen niet langh zoude konnen blijven staen. Want ghelijck een Stadt van huysen tzamen ghestelt is / ende de Ghemeynte van gheringhe/ huyslicke / ende ghemeyne zaken / hoe zal dan yemandt een Stadt regeren die niet gheleert en heeft hoe datmen een huys moet regeren? Den Philosoph Socrates ghetuychde/ dat hy van de Vrouwen meer Philosophie der zeden geleert hadde/dan natuerlicke door t'onderwijsen van Anaxagoras en Archelaus. Voorwaer het houwelic verweckt den Mensch tot de Philosophie der zeden: daer is een zekere huyslicke Ghemeynte in ghebodt / ende om de zelve te regeren/ zoo kan den Man lichtelic leeren ende gheoeffent werden in voorsichticheyt / maticheyt/ Godtvruchticheyt/ ende al de andere deuchden / door de welcke men de Vrouwe bewarende/ syn Kinderen onderwijsende/ syn huysghesin regerende / syn goederen bewarende / [illegible] syn huys ghebiedende / ende syn afkomste vermeerderende/ de jaren syns levens gheluckich mach [illegible]. Waerom [illegible] de ghene die syn leven kan voortbrenghen zonder ghetrout te wesen / is ellendich ende weert dat hy van yeghelick verlaten werd. Om deser oorzaken [illegible] Lycurgus by de Lacedemoniers een Wet / dat al de ghene die acht-en-dertich jaren oudt waren gheworden / zonder een Huysvrouwe ghetrout te hebben/ des Somers van alle schouwspelen ende andere openbare tijdtkortinghen zouden verjaecht werden / haer [illegible] onweerdich om die te zien / ende des Winters zouden sy naeckt door [illegible] gheleydt werden/ [illegible] des volcks/ op dat sy langhs der straten van een yeghelic met scheldtwoorden zouden aen ghetast/ ende van de Mannen vervloeckt werden / ende dat sy zouden bekennen/ dat zoodanighe smaetheden rechtveerdelic hun aen-ghedaen wierden/ als hebbende den Godtsdienst veracht / de Wetten onghehoorsaem gheweest / ende t'recht der natuere over-treden. De [illegible] [illegible] en waren niet gheheelick zoo strengh/ maer

[illegible]

ordineerden dat de ghene die tot in haren ouderdom sonder ghehout te zijn gheleeft hadden/ verwesen werden/ om een goede somme gelts na hare gheleghentheyt ende handelinghe in des Ghemeynen Schat-kamer te gheven. Plato ordineerde in syn Wetten/ dat den ghenen die ongehoudt was/ gheen eerlijk staten/ noch weerdicheden in de Ghemeynte; niet mogen besitten/ ende soude meer dan eenighe van de andere Inwoonders met lasten beswaert werden. * Een Jongh-man van Lacedemonien en wilde in het schouspel van syn plaetse niet op-staen/ om eenen vromen ende ouden Veldt-oversten/ Callides ghenaemt/ (die ongehouwt was) eere te bewijsen/ de welcke aldaer ghekomen was om het spel te sien: ende toornich zijnde over de oneerlicheyt deses jonghen Mans/ die hem in sulcker wijse verachtede/ wilde hy hem daer over wedet eenighe woorden segghen. Maer op den Jonghe-mgh hem weerom andtwoordde/ Ghy en hebt/ o Callides/ noch niet ghegenereert oft doen voorts komen yemant die in toekomenden tijden myn plaetse mach maken: willende daer mede segghen dat hy altrede (ongetrout wesende) tot syn ouderdom ghekomen was/ soo en was hy niet weerdich dat men eenich weerc van hem maecte/ oft dat men hem in groot-achtinge hielt. De Romeynen hebben ten tyden van den Roomschen Burghemeester Q. Metellus veel schoone privilegien aen de niet-ghehoudde/ en aende gene die drij sonen hadde/ ghegeven/ ghelijck ghy in de Digestie lesen meucht/ van de ghene die der thien hadde. De Kercken-leeraers stellen twaelf saken/ die den mensche verbieden te houwelicken/ ja dat meer is die oock het Houwelick verbreken/ hoewel dat het langh gheleden is/ ende datter al schoon Kinderen af ghekomen zijn. De selve zijn/ Dolinghe/ conditie/ belofte aen Godt/ maeghschap/ sonde/ te weten/ overspel ofte doots-slagh/ verschil in e Religie ghewelt/ de ordene der Priesterschap/ verbant ende belofte van ander houwelick/ eerlijkheyt/ vleeschverwantschap ende onmacht: alle welcke twaelf verhinderinghen des Houwelicx den Cardinael Cayetanus in dit veersken begrepen heeft:

* Francisc. Barbar in syn Boeck de re vxoria.

Et aux instit. de excu. tut. vel curat.

Dolingh, belofte aen Gode, conditij en maeghschap,
Tweedracht, misdaet, ghewelt, order en swagherschap,
Verbant en eerbaerheyt, of zo ghy zijt onmachtich
Tot byslapen omme: dees dinghen vallen klachtich
Beletten daermen gheen Houwlick besluyten kan,
Verbreken oock de gheen die ghemaeckt zijn alsdan.

Ick zoude grooten lust hebben/ om op een yeder van dese beletselen een verklaringhe te maken/ indien ick niet zo veel verscheyden dingen te verhandelen hadde/ zal daerom voor dees tijt ghenoech zijn/ t'ghene ic daer af ghezeydt hebbe. Maer voor de Lief-hebbers der Poëterye zal ick hier noch eenighe Rijm-dichten by voeghen/ die den edelen Poeet Scevole de Sainct Martin eensdeels overghezet ende ghetrocken heeft/ uit het vijfde Boeck van Marcellus Palingenius een Latijnsch Poeet/ daer hy aldus van t'houwelick zinght:

Palingen. Sodiac. vit. Lib. 5.

Ick zoude moghen hier ten eersten gaen verhalen
Dat t'Houwelick inghestelt is van Godt zonder falen:
En om dat het noch roemt van zulcken Meester fijn,
Zoo zegh ick dat het niet dan vol gheluckx en is.
Dit stel ick op een zy, dit laet ick henen varen
En zal het vanghen aen wat hoogher te verklaren,
Ick zal een oorzaeck zijn dat het gantsch vuert verbreyt.
En volghen dien Man na, die wel ten rechten zeyt,
Dat waer't dat wy altijt navolghden de nature
Den loop ons levens zou ghewisslick altijt dueren.
Ziende dat de natuer aen al t'Ghediert vermaert
Van d'onstuymighe Zee, des Luchts, en oock der Aerdt
Dat sy die allegaer dees kennis heeft ghegheven
Ghegraven in haer borst, om eeuwichlick te leven:
Dat t'Manneken hem voeghe tot syn VVijfken, op dat
Sy niet en gaen te niet: maer hun vermeeren rat.
Ziet met verwondringh aen het Tortelduyfken kleyne
Hoe het syn gaeyken mint met een trouwicheyt reyne,
Hoe hart hun t'scheyden valt, daer teghen wat ghenuchte
Sy in hun liefde zoet smaken met groote vreucht.

Hebt

Hebt ghy nimmer ghesien wanneer de zoete Lente
Verdrijft sneeu, haghel en den VVinter haer Regente
Dees' kleene Voghelkens kleyn met hare beckskens zoet
Malkander duysent-werf kussen uyt liefde goet?
Hebt ghy nimmer ghesien, als een boos aventure
De een heeft weeuw ghemaeckt, hoe 't d'ander gaet bezueren
Op eenen boom alleyn, dien hy siet staen bereyt,
VVaer op hy sitter doet syn ongheluck beschreyt?
O! Dierkens vol gheluck. O! Voghelkens loswaerdich,
Ghy wijst den Mensche aen te dienen en dat veerdich
De zoete reyne Liefd', de Liefde die daer blaeckt,
En door haer zoet ghewelt ons harte Slaven maeckt.
VVant zoo langh als wy hier op deser Aerden sweven
Draghen wy inde borst en in ons hert ghescbreven
Een bitter-zoete vreucht, die Liefde wert ghenaemt,
En door haer groote kracht over al is befaemt.
Met een bernende toorts komt sy ons hert ontsteken,
VVaer door ons lichaem wel by troyer mach zijn ghelijcken;
Tot desen brant en is gheen ander middel dan
Een Vrouwe die se blust en oock verdooven kan.
Om niet beroofst te zijn van dese zoete ruste
Laet ons verkiesen dan een na ons hertsen luste,
Ghelijck 't oock redelick is, een Vrouwe goet van aert,
Die s' werelts leedt verdrijft door haer gheselschap waert.
VVant 't gheschiet niet altijt, men zal 't zelden bevinnen
Dat een Vrou als den wint verandert hare sinnen.
'T en is altijt niet waer, dat sy lichtveerdich is,
Spytich, vol nyt, onkuysch, of hoovaerdich ghewis.
VVat meynen wy dat Godt die 't alles heeft gheschapen
Syn grootste sinlickheyt in Mannen heeft gaen rapen;
Dat hy haer alleen zou doen erven alle deucht,
Sluytend' de Vrouwen uyt dees loffelicke vreucht?
Neen, ick zegh dat de deucht die een gaef is des Heeren
Zoo wel int herte van de Vrouwen mach regeeren
Als in dat vanden Man: Ja sy spreyt haren glants

In een Vrouw vvijder wt, als inde beste Mann.
Dit zegh ick noch daer by, en bekenn' daerenboven
Dat sy in goeden gheest en vroomheyt gaen te boven
De Mannen, ja men siet dat haren grooten lof
Die verre overtreft, en t'voordeel winnet of.
Maer de swacke natuer van de zeer teere Vrouwen.
De VVet die haer ghebiet hun doen secreet te houwen,
Heur natuerlicke schaemt, en tghene daer aen kleeft,
In dees verdorven tijt heur glants benomen heeft.
Nochtans laten sy niet daerom haer schijnsel varen
Ghelijck de Oogh, de Son, de Deylster vande laren
Als sy achter een vvolck haer goude aenschijn schuylt,
Zoo heeft sy daerom niet haer gulde strael verruylt.
Ten is oock van gheen noot datmen sich zoo bemoeyet
Int zoecken van een Lief, als ghy in liefde groeyet,
Dat ghy wilt sien na schoon, na leelic, arm of rijck:
Zet dit al aen d'een zy, neemt maer een deuchdelijck.
VVant schoon ghenomen nu ghy vvaert doch al verbonden
Aen eene die niet schoon, maer leelick wiert bevonden,
Betoont al even wel dat ghyse gantsch bemint:
VVant liefde (alsmen zeght) gheen leelicheyt en vint.
Oft ghyder een kreeght, schoon, volmaeckt aen allen zijen,
De zelve liefd' alsdan verjaeght de jalousien,
En alle jalousy wort veracht van de gheen
Die adel zijn van gheest, en des deuchts paden treen.
Maer sy komt stadich by, en gaet altijt bestormen
Dien de conscienty knaeght, en bijt ghelijck als vvormen
Over syn hoerery en veelderhande sond,
VVaerom hy levend blijft, en sterft doch t'aller stond.

Een weynich daer na seeght hy'er by:

Is het niet alles goets dat u de Vrou aenbrenghet,
VVaer met sy overal u lichaem gantsch besprenghet?
Sy die tot aller tijt haer leven zoo aen-stelt
Dat sy met groote lust u ziel altijt verzelt:

Haer Susters sy verlaet, haer Broeders en haer Vader,
Met hare Moeders borst, en Vrienden allegader,
Dees verlaet sy dan al van herten onbeswaert,
Op dat sy zijnd' alleen, met u haer lieflick paert;
Sy helpt en vertroost u als Ghesellinne trouwe,
Op dat ghy komen mocht door dees VVerelt vol rouwe.
Voort aen zoo zijt ghy oock eens in eendrachticheyt
Des lichaems, en in tgoet hebt ghy ghemeynsaemheyt;
En totter doot zijt ghy met een knoop zoo ghebonden,
Dat ghy daer door een vleesch te zijn wert gantsch bevonden.
Indien ghy voorspoet krijght na uwes herten wvensch,
Indien ghy ongh' luck krijght, het welc bedroeft den mensch,
In beyd' heeft sy haer deel, tzij dat den Hemel goedich
V toont syn jonsticheyt, haer vreucht is overvloedich:
Sy heeft haer deel int quaet, vvat dat u overvalt
Treurich is sy met u, en toont een droef ghestalt:
Indien ghy ghestoort zijt, de schoone komt aen-treden,
En door haer lieflickheyt stelt sy u hert te vreden:
Indien ghy sieck zijt dan voor u de zorgh sy draeght
En met haer gantsche macht dient sy u onvertsaeght,
Des nachts vvaeckt sy voor u, en zoeckt de beste spijsen
Die door haer zoeten smaeck u mochten verjolijsen:
Altijt is sy by u, en toont haer vol gheneucht,
En gheeft u vroegh en laet goe vvoorden t'uwer vreucht.
In dees quellinghen al der ziel en der lichame
Zoo ghy tot uwer troost gheen Vrouwe hebt bequame,
Na vvien zoo wilt ghy dan stellen u vasten loop?
Van vvien verkrijght ghy dan hulp, troost, of goede hoop?
Zullent u Maghen zijn? Dien zal u leven rouwen,
Op dat sy na u doot dyn goet slechts erven zouwen:
VVant de godtsalicheyt hier nu niet meer regeert,
Trouw, liefde en vrientschap wert hier niet meer beghoert:
Maer niet dan ghierigheyt, haet en de hooveerdijen,
Eerzucht en nijdicheyt komt nu den mensch bestrijen.
Ach! tijden vol bederf, dees sonden duerden tot

Dat vry komen hun Graf, en uw lichaem verrot.
Dit laet ick blijven nu, Godt die zal't wel betalen:
Ick zal dit weerde lof noch breeder gaen verhalen.
VVie zou vertellen, siet, de tijtkortighe vreuchde,
Den troost en de ghenuecht die u het hert verheuchde,
Die u woert aenghedaen, door al dijn jonghe spruyten,
VVaer in ghy spieghelt dan u zelfs in dese buyten?
Als sy dan wassen op, en praten kinder-klap,
VVat schept ghy dan ghenuecht in al dat zoet ghesnap?
Als sy dan wassen op voor hare Moeder vreuchdich
Ghelijck een Lely schiet op in de Lente-jeuchdich
In den schoon van een Hof op dat syn reuck zeer zoet
Vervult ons neus en hert, verblijdend' ons ghemoet.
VVanneer sy dan nu zijn ghekomen tot hun jaren,
Oft dat sy als een Mars hun kloecheyt openbaren,
Oft dat sy schromen niet de Zee gantsch onverbolcht,
Om handelingh te doen, waer na de wijtste volcht,
Oft dat de liefde tot de Susters alleweghen
En tot studerens kunst by haer heeft plaets ghekreghen
Zoo siet ghy weer u lust, als sy dan allegaer
Verkrijghen hunnen wensch, d'een hier en 't ander daer
Dan zijn sy als een stock daer ghy u op moocht rusten,
Dan zijn sy u een vreucht van u volkomen lusten,
Dan siet ghy weer in haer u oude groenicheyt
Bloeyen in sterckt' en deucht met alle jonstichheyt.
Als nu dan d'ure komt en den tijt is voorhanden
Dat ghy door uwe doot reyst na de ander landen,
En dat ghy om een nieuw leven te vanghen aen
Dees VVerelt hier verlaet, die met smert is beloont,
Dan zult ghy uwe Ziel gherust en stil opgheven
Midden in u afkomst, die u dan staen beneven,
Sluytend' u ooghen toe met hun tranen badende,
Met eenen laetsten kus, vol zuchten menichfout.
Ghelucckich is deen Man, ja vol gheluck ghepresen,
Die aldus leeft en sterft. O Heere! mocht het wesen

Laet wy barmhertigheyt vinden voor u aenschijn,
Myn leven en myn doot laet zoo vol vreuchde zijn.

Van Partharitus een Koninck van Lombardijen, de vvelcke door Grimoaldus vervolcht zijnde, eerstelic vluchtede tot Cacanum den Koninck der Hunnen, daer na in Vranckrijck, ende hoe dat hy eyndelick na veel ongemac met grooter eeren in syn Konincrijc ontfaughen vviert.

Capittel XII.

PArtharitus was een Sone van Aripertus Koninck van Lombardijen / de welcke na sijns Vaders doot tot Milanen regeerde / ende Gotebertus sijnen Broeder tot Pavien: ende alsoo na des Vaders doot eenen twist tusschen dese twee Broeders gheresen was / zont Gotebertus, Garibaldus den Hertogh van Thurin na Grimoaldum den Hertogh van Beneventen een stoutmoedighen krijghsman / hem biddende dat hy hem teghens Partharitum wilde bystaen / midts hem belovende sijn Suster ten houwelic te gheven. Maer Garibaldus verraderije teghen sijnen Heere ghebruyckende / bewegh[illegible] Grimoaldum te komen / om het Koninckrijcke in te nemen / twelck door der Broederen twist in eenen periculeusen ende ellendighen staet was. Twelck Grimoaldus verstaende / zoo heeft hy hem van sijn Hertoghdom Beneventen ontslaghen / ende sijnen sone aldaer tot eenen Hertogh ghestelt / ende met alle t'volck dat hy by een konde krijghen / trock hy recht na Pavien / in alle Steden daer hy door-track / maeckte hy hem veel vrienden / die hem tot d'innemingh[e] des Koninckrijcks behulpich konden zijn. Tot Pavien ghekomen ende met Gotebertum ghesproken hebbende / zoo heeft hy hem door den middel ende de verraderije Garibaldi ghedoot / ende het Koninckrijck ingenomen. Partharitus dese nieutmaren verstaende / verliet Rhodelinde sijn Huysvrouwe ende een sijnen kleynen Sone / de welcke Grimoaldus tot Beneventum schickte / ende vlooch tot Cacanum den Koninck der Avaren ofte Hunnen. Grimoaldus sijn Rijcke tot Pavien bevestight hebbende / vernemende dat Partharitus hem by Cacanum hielt / [illegible]

Abb. Vrspergens. pag. 96
Paul. Diacō.
Baudart. Apophteg. l. 7.

[illegible] aen hem ghezonden / om hem te [illegible] verstaen/ dat hy zoo verre hy Partharito in syn Koninckrijcke hielt/ zo en zoude hy den vrede die hy met de Lombardiers hadde niet langh moghen ghebruycken/ ende hy zoude eenen Koninck tot syn vyandt hebben. Na dese tijdinge zo heeft den Koning der Hunnen / Partharitum heymelick by sich gheroepen / hem zegghende/ dat hy mocht gaen daer 't hem ghelieffde / op dat de Hunnen voor hem met de Longbarden niet in vyandtschap en gheraecten. T'welck Partharitus verstaende/ zoo keerde hy wederom na Italien om Grimoaldum te bezoecken/ hem in syn goedertierenheyt betrouwende. Ende alzo hy by de Stadt Lodi was/ zant hy een van syn Edellieden Vnulfus ghenaemt / die hem gantsch ghetrouwe was/ om me Grimoaldum van syn komste te verwittighen. Vnulfus hem voor den nieuwen Koninck verschijnende/ zeyde hy / hoe dat Partharitus syn toevlucht tot syne goedertierenheyt nam/ waer inne hy hem ghewillighlick quam over-gheven / zoo verre als hy hem wilde aen-nemen. T'welck Grimoaldus verstaende/ zoo beloofde ende swoer hy / dat synen Heere niet an-[illegible] zoude aenghedaen werden / de welcke zoo wanneer hy wilde/ zekerlick op syn belofte mochte komen. Vnulfus dese antwoorde aen synen Heere ghebracht hebbende/ zoo quam hy sich voor Grimoaldum stellen/ ende voor syn voeten verootmoedigen : die hem lieflick ontfingh ende kuste. Dat ghedaen zijnde/ zeyde hem Partharitus , ick ben u Dienaer / ende wetende dat ghy zeer Christelick ende Godtvreuchtich zijt / hoe-wel ick onder de Heydenen [illegible] konde leven / niet teghenstaende nochtans my vertrouwende in uwe goedertierenheyt/ zo ben ic hier ghekomen / ende stelle my voor uwe voeten. Doen heeft Grimoaldus ghebruyckende syne ghewoonelicke [illegible]/ ghesworen ende ghezeydt/ by den ghenen die my heeft doen gheboren werden / nadien ghy uwe toevlucht tot my ghenomen hebt / zoo en zal u in gheenderley wijs eenich leedt gheschieden / ende ick zal bestellen dat ghy eerlicken macht leven. Dit ghezeydt zijnde wierde hem een [illegible]

[illegible]

bende / zoo beval hy daermen hem na synen staet zoude wel onthouden / ende dat al tghene hem noodich was / overvloedelick zoude ghegheven werden. Nu alzo Partharitus van den Koninc oorlof ghenomen ende na syn herberghe vertrocken was zo ist terstont gheschiet / dat de Inwoonders van Pavien met groote hoopen tot hem na quamen gheloopen om hem te sien ende te groeten / als zijnde eenen dien sy voormaels wel ghekent ende gheeert hadden. Maer siet nu hoe schadelic een quade ende valsche tonghe is. Eenighe Pluymstrijckers ende boose lieden / acht ghenomen hebbende opde feestvieringhen die het ghemeyne volck den Partharito bewees / ghinghen by Grimoaldum, hem zegghende / dat indien hy Parharitum niet haest en liet dooden zoo ware hy in perijckel van syn Coninckrijck ende leven te verliesen / hem verzekerende dat die vander Stadt hem tot zoodanighen eynde quamen bezoecken. Grimoaldus die wat lichtveerdich was / dese woorden te haest ghelovende / wierde hier door eenichsins beroert / ende tot quaedt vermoeden ghebracht / ende hebbende syne beloofte vergheten / is haestelick tot toornicheydt verweckt ghewoorden / ende van dien tijdt af nam hy voor den ontschuldighen Partharitum te dooden / beghinnende by hemzelven te over-dencken / op wat wijse hy hem des anderen daeghs wilde laten ommebrenghen / om dat het doen te laet was. Dien zelven avont heeft hy Partharitum verscheyden soorten van de alderlockerste Spijsen ende Wijnen in groote overvloede ghezonden / omme hem daer mede zadt ende droncken te maken / ende door den Wijn tot slapen gheneyght wesende / hy zoo veel te minder zorghe voor syn welvaert zoude hebben. Maer eenen Edel-man (die eertijdts eenen Dienaer van Parthariti Vader was ghewees / die hem van des Coninc weghen de Spijse brachte) het hooft tot beneden de Tafel buyghende / ghelijck als of hy hem eerbiedicheydt wilde bewijsen / ende de voeten omhelsen / zeyde hem heymelick / dat Grimoaldus voorgenomen hadde hem te dooden. Waerom Partharitus terstont synen Schencker beval / dat hy hem gheduerende de maeltijt / gheenen anderen dranc dan

water in plaetse van wijn soude schencken. Des Coninckx Hovelinghen die Parthario aen tafel dienden vermaenden hem elcke reyse/ dat hy vrolick soude zijn ende dat hy tot eeren hares Koninckx den beker uyt drincken soude. Hy seyde/ Ick ben vrolick/ ter eeren des Koninckx Grimoaldi giete ick den beker uyt/ ende nochtans en was het niet anders dan water dat hy dranc. Des Koninckx Edellieden ende Dienaren hebben haren Heere geboodtschapt/ hoe dat Partharitus den beker lichtede / ende tot syner eeren die gantsch onmatelicken uyt dronck. Waer af Grimoaldus verblijdt zijnde / al lachende sprack: Laet hem vrij drincken/ ter morghen zal hy den wijn met syn bloet wtspouwen. Dien selven avondt heeft hy syn Lijf-wachters ghesonden / die het huys ende de slaep-kamer Parthariti rondtom beset hebben / op dat hy niet en soude konnen ontvlieden. Als nu de maeltijt ghedaen was / ende datse allegader uyt de kamer ghegaen waren / behalven Partharitum ende Vnulfum met eenen Pagie die gewoon was hem t'ontkleeden; twelck de twee ghetrouwste Dienaren waren die hy hadde. Doen heeft Partharitus haer ontdeckt/ hoe dat Grimoaldus voorghenomen hadde hem te dooden. Vnulfus dit verstaende/ so heeft hy om sulcx te voorkomen/ het decsel van syn bedde/ met een [illegible] ende eenes beiren huydt over Parthariti lendenen ende aensicht ghehangen: ende hy heeft hem met een goede kluppel als oft een Slave ofte Dienstknecht gheweest ware / gheslaghen / ende ter kamer uyt ghejaecht / hem grootelicks scheldende/ soo dat hy in sulcker wijse ghejaecht ende gheslaghen werdende / dickwils ter aerden ghevallen is. T'welc Grimoaldi Dienaren die rontsom het huys op schiltwacht stonden/ siende/ vraeghden sy Vnulfum waerom hy den knecht soo sloegh? Dese vuyle Loer (antwoorde hy) die ick hier hebbe / heeft boven mijn bevel mijn bedde nevens Parthariti bedde ghemaeckt / die soo droncken is / ende soo stinckt als een Beest/ ende daerom slae ick hem. Sy dese woorden hoorende / ghelooofden die waerachtich te wesen ende waren grootelicx verblijdt. Daerenboven niet wetende dat die Partharitus was/ hem [illegible]

[illegible]

oft een Knecht waer ghewoest / zo afghesmeert waren / maeckten sy hem ende Vnulfum plaetse / ende lietense door-ghaen. Dien selven nacht quam Partharitus noch in de Stadt Ast / ende van daer ghingh hy over het gheberghte / ende quam in Vranckrijck. Nu als hy wt ghegaen was / ende Vnulfum met hem / hadde den ghetrouwen Pagie de Kamer-deure neerstelicken na hem toe ghesloten / ende is alleen binnen de Kamer ghebleven / al-waer des anderen daeghs des Koninckx Dienaers quamen / om Partharitum in des Koninckx Hof te brenghen / ende hebbende aen de deure ghe-klopt / zoo badt den Pagie dat sy wat wilden vertoeven / zegghende ; Om Godts wille / hebt doch medelijden met hem ; ende laet hem synen vollen slaep nemen : want zijnde noch vermoeyt van den langhen wegh / zoo slaept hy eenen diepen slaep. Twelck hem vergunt zijnde ; zoo hebben sy tselve Grimoaldum ghe-boodtschapt / die zeyde / dat hy er daerom zoo veel te beter was / ende beval haer niet wederom te keeren / zonder hem terstont mede te brenghen. Door welck ghebodt de Wachters noch veel harder dan te vooren / aen de Kamer-deure begosten te kloppen : en den Pagie badt haer weder te willen vergunnen / dat hy noch een weynichsken mocht rusten : maer sy tierden ende bulderden hoe langhs hoe meer / zegghende / en zal desen Dronckaert nimmermeer ghenoech gheslapen hebben ? ende hebben doen de deure met voeten open ghestooten / binnen ghekomen zijnde / zo zochten sy Partharitum op het bedde : maer hem nergens vindende / vraeghden sy den Pagie waer hy was : welcke haer zeyde / dat hy wech-ghevlucht was. Doen grepen sy den Pagie by t'hooft / en treckten hem met groote ongheschicktheyt na des Koninckx Hof : ende alzoo sy voor den Koninck stonden / zeyden sy dattet Partharitus ontloopen was / ende desen Pagie heeftet de handt aen ghehouden / daerom is hy weerdich dat-men hem met een wreede doodt straffe. Grimoaldus beveelt hem te verhooren / op wat wijse dat Partharitum ontkomen was : twelck den Pagie hem alles by-ordentlijck zoo als het gheschiet was / vertelde. Grimoaldus de ghetrouwicheyt van desen

ionghen. Man in bemerckende / wilde dat hy een van sijne Pagien zoude zijn / hem veel eere ende goedt belovende / indien hy hem zoo ghetrouwe woude zijn / als hy sijnen Heere Partharito gheweest was. Den Koninck dede Vnulfum oock voor hem komen / dien hy't desghelijcks vergaf / hem bevelende sijn trouwe ende voorsichtigheyde ghedachtich te wesen. Eenighe daghen hier na vraechde den Koninck Vnulfum, Of hy liever by hem wilde blijven / of by Partharitum zijn? Vnulfus antwoorde al sweerende: dat hy liever by sijnen Heere Partharitum wilde sterven / dan ereghens anders in weelde leven. Den Koninc heeft dierghelijcken vraghe oock aen den Pagie ghedaen / te weten / oft hem beter behaeghde in syn Hof te woonen / oft dat hy liever wilde by Partharito in ellende leven? Maer den Pagie antwoorde ghelijck Vnulfus ghedaen hadde. Den Koninck haer woorden ten besten nemende / ende haer beyder groote trouwicheyt bemerckende / heeft haer aldus aen-ghesproken: Neemt van het mijne eyghene ghy begheert / ende treckt met vrede tot uwen Heere Partharitum. Daerom sy van des Koninckx goederen mede ghenomen hebbende zoo veel als haer tot haer reyse van noode was / zoo trocken sy in Vranckrijck om haren ghewenschten Heere Partharitum te vinden: de welcke alreede verstaen hebbende dat Grimoaldus met Dagobert den Koninck van Vranckrijck vrede ghemaeckt hadde / vreesende voor eenighe laghen / ende dat hy ghevanghen ende voor Grimoaldum zoude ghebracht worden / zoo was hy uit Vranckrijck ghetrocken / ghingh t'schepe om in Enghelandt te varen. Als hy nu een wijl-tijdts door de Zee ghevaren hadde / hoorde hy een stemme / komende (zoo hem dachte) van den Zee-kant: de welcke vraeghde of Partharitus in dat Schip was? Maer op Partharitus weder riep / ick ben den ghenen die men Partharito noemt / die nu tot u spreke. Segghe hem dan (zeyde de stemme wederom) dat hy weder in sijn lande keere / want het is heden drie daghen dat Grimoaldum ghestorven is. Partharitus hier over verwondert zijnde / ghingh te lande / maer hy en vondt nieghewers den

heuen vinden / die hem de tijdinghe van Grimoaldi doodt ghezept hadde / waerom hy dachte dat het gheen Mensche / maer een Enghel Godts was ghe-weest. Ende synen wech na syn landt nemende / ende komende op de Landtpalen van Italien / zoo vant hy daer een groote menichte Lombardiers die hem verwachteden met de welcke hy in Pavijen komende / ende een kleyner Sone Grimoaldi verjaghende / zoo Koninck over Lombardijen ghehuldt ende vercoren / werde hy met een yeghelicks verwillinghe tot seuen twelck drij maenden na Grimoaldi doodt ghesciede. Terstondt hier na heeft hy eenighe lieden na Beneventen ghezonden / om Rhodelinde syn Huysvrouwe ende Cunibertum syn Sone te gaen halen. Ende alzoo hy een Godtsalich / ende Catholijck Man was / oock mede een groot Onderhouder der gherechtichept / ende zeer mildt teghens den armen / heeft hy zoo haest als hy t'Koninckrijck int besit hadde / een Klooster ghe-sticht / op een plaetse neffens de rebiere Thesin / alwaer hy hem t'anderen tijden / doen hy vluchtede / wel ver-borghen hadde ende heeft den Tempel Godt (die hem verlost had) toe-gheheylicht / ende ter eeren van de Maeght ende Martelaresse S. Agatha, heeft hy daer veel religieuse Maechden by een vergaemelt / ende heeft dat Klooster met veel landts ende inkomsten beschoncken. De Koninginne desghelijcks / dede met zeer schoonen ende wonderlicken konstigen arbeyt / onser Lieven-vrouwen Kercke buyten de Stadts-mueren stichten / ende vercierde die met rijcke ende kostelicke vercier-selen. Eyndelic als nu Partharitus achthien jaren ghe-regeert hadde / is hy met zeer groote droefheyt aller Lombardiers / wt dit leven in een beter verscheyden.

Van Peredeus die hem wreeckte over t'ghewelt dat Tyberius Keyser van Constantinopolen hem aen-ghedaen hadde. Ende van de doodt van Garibaldus.

*Chro. Abb. Vspergens. Pag. 92. Paul. Diacō. de gest. Longobard li. 2. cap. 14. Baudart. A. pophtag. l. 6.

Capittel XIII.

LOnginus de Exarche vā Ravenna / hebbende Peredeº (die zeer vroom eñ sterc wā (*die door de heyligheyt [illegible] ...

van Rosemonda ghedwonghen was gheweest/ alsulcken Heere Alboinum te dooden) na Constantinopel ghesonden. Soo heeft hy aldaer in een schouspel eenen Leeuw van wonderlicke grootte ghedoot/ ende dat in teghenwoordicheyt des Keysers ende al t'ghemeyne Volck. Eenighen tijdt hier na als Peredeus op ghen quaedt en dachte/ heeft hem den Keyser de ooghen doen uyt-steken/ over welcken overlast Peredeus [illegible] dachte hoe hy sich best zoude konnen wreken. Ende aldus een yeghelic meynde dat hy gheenerley ande [illegible] del en hadde om syn quaden wille te volbrenghen/ oft dat hy de smaerheyt al vergheten hadde. Soo ghebeurt dat hy eens op eenen dach int Keyserlicke Hof quam/ seggende/ dat hy den Keyser Tyberium wilde spreken/ belanghende eenighe zaken die grootelicks tot proffijt des Keyserrijcks strekten: maer den Keyser zandt twee van syn ghemeynsaemste Edellieden by hem/ om te weten wat hy wilde zegghen/ de welcke heel na by hem ghekomen zijnde/ hielt hy hem als of hy haer veel heymelicke dinghen te zegghen hadde. Ende hebbende twee poingiaerden uit syn mouwen ghetrocken/ zo heeft hy met beyde syn handen ghelijck/ twee zoodanighe steken in dese Edellieden ghesteken/ dat sy terstont ter aerden vallende/ dadelick ghestorven zijn. Ende aldus heeft hy [illegible] over syn benomen ghesichte/ twee Mannen ghedoodt die het Keyserrijck zeer nut waren. Garibaldus Hertogh van Thurin/ hebbende Grimoaldum den Hertog van Beneventen op gheruest/ om Gotebertum den Koninc der Lombardijers te dooden/ (t'welc hy oock dede) zoo vant sich eens niet langh daer na een kleyn/ gheringh/ ende ongheacht Persoon binnen de Stadt Thurin/ wetende datter Garibaldus op den Paeschdach behoorde te komen/ om in S. Jans Kercke den Godsdienst te hooren. Doen is hy op den [illegible] vant doop-vat gheklommen/ ende hielt hem mette slincker handt vast aen een van de pijlaren des Tabernakels/ daer op den bodem van t'zelve doop-vat rustende/ dat dicht by de kerck-deure stondt/ hebbende een bloot sweert onder sijnen mantel. Soo haest als Garibaldus (die in de Kercke wilde gaen) nu by hem [illegible]/

heeft

heeft hy hem met het sweert soodanighen fellen slach ghegheven / dat hy ter zelver plaetsen stijf doot ter aerden viel. De ghene die met Garibaldum ghekomen waeren ende hem ghezelschap hielden / vervolchden den Moordenaer / ende vreeghen dat hy door al de slaghen die op hem gheslaghen waren doodt ter aerden viel: ende hoe wel hy t'leven verloos / heeft hy even-wel niet teghenstaende den doodt syns Heeren Goteberti ghewroken.

Van veel Persoonen die zelfs de straffe droeghen die sy andere aenghedaen hadden. Item vande VVet der ghelijcke vergheldinge, ende andere ghedencweerdighe dinghen, over de straffe van Adonibezech.

Capittel XIIII.

DAt den Bedriegher door syn eyghen bedrogh vergaet; dat den quaden raet schadelic zij den ghenen diese gheeft; ende daermen ghestraft wert door de dinghen door welcke men sondicht / blijckt door verscheyden exempelen. Pygmalion een Broeder Anthei vernoemt hebbende / hoe dat hy de Gasten / die hy onder t'deckfel van gast-vryheyt ontfing / offerde / heeft met syn eyghen bloedt de Autaren der Goden besprenght / ghelijck als hy anderen ghedaen hadde. Diomedes was syn eyghen peerden een voedtsel / doen Hercules hem van de zelve dede op-eten / welchen Diomedes ghewoent was / die alsyt met menschen vleesch te verzadighen. Icarus een Vader Erygoni leerde d'Athenienen het ghebruyc des Wijns: als sy nu dronchen waren ghewerden / zo hebben sy hem doodt gheslaghen: waer af den zelven Ovidius mede vertheelt. Aruncius Paterculus hoorende dat Emilium Censorinum den Tyran / beloofde zeer heerliche gaben te schencken / den ghenen die nieuwe manieren van straffen konde verdencken / zoo heeft hy den Tyran met een koper Peerdt vereert / dat hy selfs ghemaeckt hadde: de welcke daer na op de billickheydt denckende / heefter eerst den Meester in doen steken om syn eyghen werck te beproeven / ende om ghelijcke straffe te lyden / als hy voor anderen bereydt hadde. Adonibezech een Koninck der Chananiten / wiert door Iuda

Ovidi. In Ibin.

Iuda bij [illegible] de Oversten des heirs [illegible] / in welcke Iudic. 1. 7.
voorsflach ghevanghen ghenomen. Sy sneden hem sijne
duymen van handen ende voeten: twelck hy bekende
aen tzeventich Koninghen ghedaen te hebben / die de
kruymen onder sijn tafel op-lasen met af-ghehouwen
duymen haerer handen ende voeten: ghelijck als ick nu
ghedaen hebbe (zeyde hy) heeft my Godt weder ver-
golden.] Iason een Broeder Oniæ den zeer goddeloos ende 2. Mach. 5.
boset Mensche / die veel Menschen onbegraven daer 10.
henen ghewozpen heeft / wierdt selfs soo ellendich dat
hy nerghens gheen graf en mochte krijghen / ende nie-
mandt en heeft leet om hem ghedraghen. Hy die velen
uyt haer Vaderlandt ghejaecht had / moest zelfs in
vreemde landen sterven. Appius Claudius plachte de
ghevanghenissen woonplaetsen des ghemeynen volcx
te heeten: maer hy zelfs wertter noch door bevel van
* Wat dat den * Tribuun des volcx in-ghestoten alwaer hy onder
dit voor een de Moordenaers ende dieven eyndelick storf. Perillus
ampt is / en maeckte eenen koperen Stier / om de arme misdadighe
wat macht Persoonen daer in te sluyten / wanneer sy dan door de
sy hebben / is groote pijne klaechden / zoo was het als t'ghebrul van
hier voor int eenen Stier: want daer wert dan een kleyn vyer ver-
21 capittel der gheslooct / op datmense te meerder pijne zoude aen-
des derden doen / ende de weedom hoe langher hoe grooter zoude
Boecx ver- werden. Desen ongheluckighen Perillus schonck dit
klaert. sijn werck aen den Tyran Phalaris, op dat hy daer
Valer. Maxi. door niet en zoude tot barmhertichheyde beweecht wer-
lib. 9. ca. 12. den / door dien men gheen menschelicke stemme daer
uyt en konde hooren. Maer desen Perillus proefde zelfs
eerst / wat voor een werck hy ghemaeckt hadde: want
Phalaris heeft bevolen (ende dat met recht) dat den
Meester door sijn eyghen vervloeckte konste zoude
ghestraft werden. Den Tyran eyndichde desghelijcks
mede sijn leven eenighen tijdt hier na / door dese wreede
maniere van straffe. Van desen Stier ende sijnen
Werck-meester heeft Jean Antoine de Baif seer schoone
ende uytnemende Veersen ghemaeckt.

Phalaris den Tyran, een Man vol wreedicheden
Koninck van Agrigent, volmaeckt door felle zeden,

Oefende

Daer quam Peryllus aen een VVerck-man groot van kunste,
Van den Tyran dacht hy te krijghen groote gunste,
Hy goot een kop'ren Stier, 't welck was een nieu [illegible]
Die heeft hy den Tyran ghebracht tot een present,
Dees was van binnen hol, met een venster ter zyden
VVaer door men alsdan den misdader in liet glijden:
Als die dan riep door pijn van thoes barnende vyer,
Zoo ghingh het [illegible] niet dan tbrullen van een Stier,
Phalaris [illegible] en zonder eenich toeven
Heeft hy 't rechtveerdelick Peryllus doen beproeven:
Hy deed onder den Stier een vyer aensteken rat,
En liet den Meester eerst proeven hoe syn kunst was:
Daer wiert Peryllus doen door t'wreet wverck syner handen
Al brullende ghedoot met een [illegible] branden.
En [illegible] onschuldelick ghedoot
Heeft Phalaris ghebruyckt een rechte straffe groot.

[illegible] om weder tot den Koninck Adonibezech te komen / desen wreeden Tyran / bekennende dat hy [illegible] Koninghen het uyterste van hare vingheren [illegible] hadde doen af-houwen / ende ziende dat [illegible] nu wedercomme ghedaen was / bekende [illegible] oordeel over hem / doen hy zeyde / Gelijck [illegible] ghedaen hebbe / heeft my Godt weder vergol-den.] welcke woorden hy meer sprack door den [illegible] die hy [illegible] / dan door een waerachtich [illegible] van Godtsalicheydt ende berouw. Ende hier [illegible] bemercken dat de Wet der [illegible] [illegible] goet ende rechtveerdich bevonden wert / [illegible] noch van de Godtloosen / door het licht der [illegible]: ende dat de selve weet sy willen ofte niet / [illegible] de oordeelen Godts moeten bekennen. Want sy hebben eenighe kennisse van het ghene dat [illegible] is in hunne herten / hoewel sy door hunne wercken [illegible] niet en laten blijcken. [illegible] of sy al [illegible] de rechtveerdicheydt ende [illegible] [illegible] hebben / ende dat sy [illegible] [illegible] dat de [illegible] [illegible] ghebrunc-[illegible] de [illegible]

niet teghenstaende zoo waren sy niet alleenlick in zoodanighe dinghen [illegible] / maer [illegible] [illegible] die het doen. Adonibezech dan/ sprekende van de oordeelen Gods/ om deser oorsaken God noemende/ en stelt hy niet een woort dat de bermherticheyt Gods beteeckent/maer zoodanich een woort / dat veel eer syn macht ende rechtveerdicheyt beduydet. Op de vraghe die men zoude mogen doen/ waerom de Israeliten den Adonibezech de duymen van handen ende voeten afhieuwen/ Antwoordt Rabbi Levi ende zeght / dat het ghedaen wierdt/ op dat dien Tyran die zoo trots ende opgheblasen was/ voortaen onnut tot eenighe dinghen ende voornamelick tot den oorlogh zoude zijn. Daer-en-boven zoude-men noch moghen zegghen / dat door eene zoo vreesselicke straffe de over-ghebleven Heydensche Koninghen gheleert wierden / de wapenen teghens de Israeliten niet aen te nemen. Maer de woorden deses Tyrans gheven ons allegader een veel hoogher zake te kennen: te weten / dat het door de Goddelicke voorsienicheydt alzoo gheordineert is ghewees/ op dat de Princen die wreedt zijn / Godts oordeel niet en zouden ontkomen / maer eyndelicken zelfs ghevoelen het ghene dat sy andere aen-ghedaen ende doen lijden hebben. Ende hier inne (behalven dat het zeer dienstlich is / om door het exempel der boosen onderwesen te werden/) heeft Godt ghewilt / dat wy door het exempel van Adonibezech zouden vermaent zijn/ dat wy ons niet zeer en behoeven te verlaten/ op de naeste ende ghebuerighe oorzaecken / ende dat wy veel eer in zoodanighe exempelen ons behooren te spieghelen / om de hooghste ende opperste rechtveerdicheydt Godts in syne ordinantien te bemercken. Want desen wreeden Tyran en beschuldichde de Israeliten niet/ om dat sy hem verleemt hadden / maer zeyde vershaemt/ Ghelijck als ick ghedaen hebbe / heeft my Godt we-

Matth.7.2 der vergholden.] Christus Iesus Christus [illegible]

Mar.4.23 onderwijst/zegghende aldus / Ende met zulcken mate

als ghy uit-meten / zal u [illegible] weder om ghemeten

Luc.6.38. worden.] Item / Al dat ghy wilt dat u de menschen

doen/ doet ghy hen dat oock: [illegible]

de

de Propheten.] Waeromme zoo behoorden de wreede Tyrannen deses tijdts de Wet der ghelijcke verghel-dinghe wel te vreesen / ende af-standt te doen van de menschen te dooden ofte te verscheuren tzij hare onderzaten ofte andere lieden / ende voornamelick de onnooselen ende deuchdelicken : want eene ghelijcke straffe volght haer dicht op de hielen / om haer eyndelicken (hoe wel datse zomtijdts wat vertoeft) te betrappen. Wy hebben veel dierghelijcke exempelen/ die by ons gheschiedt ende noch in verscher ghedachtenisse zijn / zonder dat wy de zelve verre behoeven te zoecken / door de welcke desen vasten reghel bevesticht wert/ te weten/ dat door het ghene men zondicht / datmen daer door oock ghestraft zal werden. Desghelijcx tghene den Prophete Habacuc zeght : Want ghy hebt vele Heydenen berooft ; zoo zullen sy u weder berooven alle over-ghebleven van den volcke.] Op eene andere vraghe die men zoude moghen vraghen / waeromme de Israeliten desen Koningh niet om en brachten / ende waeromme sy hem tot Jerusalem brachten/ om hem aldaer ellendichlicken te doen sterven ? Jck andtwoorde / dat tzelve gheschiedt is / op dat het een yeder kennelicken zoude wesen / dat hy niet vromelick strijdende ghestorven was : want door syne wreedtheden was hy niet weerdich / syn leven door eene zoo eerlicke doodt te eyndighen. Ende men moet hem niet verwonderen/ waerom dat hy tot Jerusalem ghekomen zijnde door de Medecijn-meesters niet by-ghestaen wierdt : want tzelve en is niet gheschiedt door de wreedtheydt der Joden / maer door de vreese die sy hadden van teghen Godts gheboden te sondighen/ overmidts Godt bevolen hadde / dat men alle de Cananiten / ja oock tot eenen toe / met des sweerdts scherpte moeste verslaen. Maer onder Adonibezech niet alleenlick eenen / maer wel duysent dooden weerdich was. Daer-en-boven op dat syne schandelicke doodt voor yeder een exempel zoude wesen / zijnde rechtveerdichlicken verlemt ende veracht / zoo eyndichde hy synen laetsten dach in de alder-vermaertste Stadt. Men zoude oock moghen vraghen / waer- Habac. 2. 8.

min hy de tseventich Koninghen onder syne Tafel hielt / na dat hy zoo schandelicken verminckt waren. Zekerlick dit dede hy door eene verwaentheydt ende ydele glorie syner victorien: dat meer is / hy en wilde in syne maeltijden niet alleenelicken het lichaem met eten ende drincken verzadighen / maer wilde oock syne hoovaerdighe ziele door eenen vremden middel verlustighen. Hem dachte dat hy een zonderlinghe wel-daedt ghenietede / zoo wanneer hy daghelicks in syne maeltijden ververschte de ghedachtenisse syner victorien / die hy ghehadt hadde / door dit afgrijsselicke schouw-spel. Ghelijck als men oock leest dat Sapor den Koninck van Persen dede teghens den Keyser Valerianum, dien hy in de oorloghe ghevanghen hadde ghekreghen. Ende van den Scythe Tamerlanes teghens Baiazet den Turckschen Keyser / ghelijck als het op andere plaetsen deser verscheyden Lessen ghenoech verhaelt is. Door dese ende dierghelijcke exempelen / blijckt het ghenoeghsaem / dat den gheest der trotse ende opgheblasen Tyrannen / grootelicx door de passie der wreetheydt ende hoovaerdije (die Godt zeer mishagen) ghequelt is gheweest. Om welcker oorzake isser na myn ghevoelen door de Godtlicke ende menschelicke Wetten gheordonneert (de menschelicke daer af ick spreke / zijn zoodanighe die voor rechtveerdich ende redelick ghehouden werden) een zekere bepaelde straffe der misdaden / na dat de zelve groot of te kleyn zijn: op dat de Rechters te minder verlof zouden hebben / om wreedtheyt te ghebruycken. Daer-en-boven hebben de Rechts-gheleerden eenen reghel ghemaect / op dat de straffen door de Rechters eer vermindert dan vermeerdert zouden werden: het welcke nochtans verstaen moet werden / na dat de eyghenschap des misdaets zelve kan verdraghen / ende indien 't de ghelegentheyt der Gemeynte kan toelaten. Dit zegh ic / om dies wille dat nimmermeer de conditien (die het ghemeyne volck omstandicheden noemen) de misdaedt zoo afgrijsselick maken / dat daer inne niet noodich en is / dat de Rechters om andere eenen schrick aen te jaghen / ende te beletten dat se gheen gruwelicke din-

Int leven van den grooten Tamerlanes int 3. Boec / pag. 201. 202. ende hier voor int derde Boec Cap. 30.

ghen

gyen en doen / de straffe die door de Wetten ghe-ordonneert is vermeerderen. De Kinderen Israels dan noch ghebruyckten in den krijgh zijnde / eene onghewoonelicke maniere van straffe teghens Adombezech, twelck sy deden (zoo ick meyne) als van Godt in-gheblasen zijnde: want Godt wilde dat de wreedtheydt deses Tyrans door eene byzondere straffe zoude ghestraft werden / twelck nochtans na de wet der ghelijcke vergheldinghe gheschiedt is / te weten / dat hy volghens het hooft-stuck deses Capittels / de straffe droegh die hy anderen aen-ghedaen hadde.

VVonderlicke vvrake van Megolo Lercaro een Genevoyser, teghen den Keyser van Trebisonde.

Capittel XV.

In dien tijdt doen de Genevoysen Heeren waren over eenighe Steden int Oosten / int Jaer derthienhondert ende tachtich / heeft het sich toeghedraghen / dat onder andere Edel-lieden / die tot Caffa volghens de gewoonte der Genevoysen ende Florentinen haren handel dreven / een Genevoys was / ghenaemt Megolo Lercaro, om dat hy uit het ghellachte der Lercari ghesproten was: desen was om syn zeldsame deuchden ende manieren by den Keyser van Trebisonde boven alle andere zeer aenghenaem / ende was zoo zeer in syn gunste / dat hy van hem verkreegh al tghene hy eyschte; twelck hem eenen grooten haet ende nijdt by de voornaemste Hovelinghen veroorzaeckt heeft / die niet na en lieten alle middelen te verzoecken om hem te verdrucken ende te vernederen. Het ghebiel eens / dat Lercaro met eenen jonghen Hovelingh (die van den Keyser zeer bemint was) int Schaeck-berdt speelde. Desen hadde voor-ghenomen Lercaro een parte te spelen / ende hem van het Hof te doen verbreemden. Daeromme nam hy oorzaecke (nochtans zonder eenighe reden) om met Lercaro te twisten / hem met veel schelt-woorden aen-tastende / onder welcke den Hovelingh

Leest hier af in de Historien der Genevoysen. Baudart. Apoptheg. l. 2.

eenighe woorden tot schande van den Genevoyschen-name zegghende / zoo was Megolo ghedwonghen hem te heeten lieghen / om welck woordt den Jonghelingh hem terstondt een kinnebac-slach gaf / zonder dat Megolo den middel hadde om sich van dit leedt te wreken / om dies wille dat de omstanders hem allegader tegen waren / ende hem onrecht gaven / ende wat klachte hy daer over aen den Keyser dede / zo en konde hy evenwel niet verrechten, Waer af hy verontweerdicht zijnde / ende ziende dat syn eere daer door verkort was / swoer dat hy wrake daer over nemen zoude / ende zeer loosselick syn voornemen veynsende / zo heeft hy eenighe daghen hier naer oorlof vanden Keyser begeert / om in syn lant te moghen reysen om eenighe noodtzakelicke dinghen die hy hem te kennen gaf / t'welck hem den Keyser vergonde. Megolo nu oorlof vanden Keyser ghenomen hebbende / ende ziende dat de wint hem dienstich was / is hy recht na Genua ghezeylt / aldaer gekomen zijnde / heeft hy syn Vrienden ende Maghen by hem ghenoodicht. Als nu de maeltijdt ghedaen was (heeft hy haer vant eerste tot het leste verhaelt wat hem weder-varen was / haer biddende dat sy hem de hant wilden bieden / om zulcken overlast te wreken / die niet alleenlick hem ofte haer / maer al de Genevoysers aen ghingh. Syn reden gheeyndicht hebbende / hebben de ander Mannen allegader hun handē om hooch gesteken / ende swoeren hem bystant te doen / zo langh tot dat sy reden van den overlast hadden. Ende haer stellende om hem in synen aenslach by te staen / hebben sy in korten tijt twee Galeyen zeer heerlick ten oorlogh toe-gherust / die met bequame Krijchs-knechten ende neerstighe Stier-lieden voorzien waren / ende zijn na de Zee Mare Maior ghezeylt in meyninghe om alle Schepen die aldaer op die Kusten quamen te berooven / ende te verbranden alle Dorpen ende Vlecken die langhs de Zee kant onder des Keysers ghebiedt laghen : ende Megolo nam vooren niet eenen Mensche van de ghene die hy ghevanghen kreech om te brenghen / maer haer in een leven te behouden dat hun veel moeyelicker van den doodt zoude wesen. Want een yeghelick die in haer handen

viel /

viel/ sneden sy neus ende ooren af/ omme haer zoo veel te meerder herten-leet aen te doē. Ende hoe veel Scheepen dat men teghen haer uyt zant/ zo ginghen sy evenwel in haer begonnen werc voorts. Syn Galeyen waren zoo licht ende wel ter zeyl/ dat zoo wanneer sy zagen dat sy't te quaet hadden/ is hy t'perijckel even-wel ontkomen ende heeft sich ghesalveert. Onder andere middelen die men ghebruyckt hadde/ om haer t'overweldighen/ waren vier galeyen die teghens hem aenquamen/ dese verdeelden haer twee aen twee/ trachtende Megolo tusschen beyden te besluyten. Megolo dit siende/ veynsde hem of hy de vlucht nam/ op dat hyse alzoo wat van een verspreyden zoude/ ende sy malkanderen niet en zouden kunnen bystandt doen/ t'welck hem oock alzoo gheluckt is. Want Lercaro is een van de zelve aen-ghevallen/ ende heeft die lichtelicken verwonnen/ doen vervolghde hy de andere galeyen/ die haer op de vlucht begaven/ ende die achterhaelt hebbende/ heeft hyse mede verwonnen. Eens ginck hy op eenen dach te lande om hem wat te verversschen/ ende zoet water te halen/ syn volck gingh een stuc weeghs te lande-waert inne/ ende quamen wederom ghelanden met zeer veel roofs/ leydende met haer een groote menichte ghevangenen/ vee ende goederen dat sy alles van een Kasteel brachten/ t'welc sy gantsch gheplondert hadden. Onder de ghevanghenen was een oudt grijs Man/ die met twee van syne Sonen aen keetenen ghebonden waren. Desen goeden Man ziende dat men syn Medeghezellen neus ende ooren af sneet/ vreesende dat hem ende syn kinderen desghelijcks zoude ghedaen werden/ wierp hem zeer oodtmoedelic voor de voeten van Megolo, ende met snickinge ende tranen badt hy/ dat men hem veel liever wilde doen sterven/ dan dat men syn kinderen zulcken grooten schande zoude aen-doen. De tranen ende het kermen van desen ouden Man/ hebben in het wreeckmoedich herte van Megolo zoo veel plaets ghekreghen/ dat hy't den Vader ende syne Sonen vergaf. Doch hy zandt hem met een schotel vol neusen ende ooren tot den Keyser/ ende beval hem van synent

vlieghen aen den Keyser te zegghen / dat zoo langhe hy hem niet in handen en ghaf den ghenen die hem zoo zoo ghelastert hadde / hy nimmermeer laten en zoude syn Landt te berooven / ende hem t'quaedtste te doen dat hy konde. Den ouden Man sich wel gheluckich achtende / dit perijckel alzoo ontkomen te zijn / volbrachte syn boodtschap. Ende als den Keyser die verstaen hadde / zoo besloot hy om meerder quaedt te verhoeden / zelfs in persoone na de zee te gaen / ende den jonghen Edelman mede te leyden / om hem aen Megolo (die doen met beyde syn Galeyen niet verre van den zee-kant was) over te leveren. Als nu den Edelman al weenende ende met den bast om syn hals voor Megolo ghekomen was / zoo badt hy ootmoedichlick dat hy't hem wilde vergheven / ende hem het leven schencken. Maer Megolo stiet hem met eenen voet int aensicht / hem zegghende dat de Genevoysen niet ghewoon en waren / wreedtheydt teghens Vrouwen ende Wijfsche lieden (ghelijck als hy eene was) te bewijsen. Ende met eenen anderen voet stiet hy hem ter aerden / niet zonder groote blijschap ende vreughde van alle syn Vrienden ende Maghen / die hem alreede voor doodt beweent hadden. Den Keyser als-doen boodt Megolo veel gheschencken aen / die hy alle te zamen plat af-weygherde / zegghende dat hy niet ghekomen en was / om goederen te verkrijghen / maer om syne eere ende der Genevoysen name staende te houden ; dat hy niet anders van hem en begheerde / dan dat hy in ghedachtenisse van deze daedt / tot Trebisonde een huys ofte Winckel voor de Genevoysen zoude doen bouwen / waer inne deze historie af-ghe-schildert moest wesen. T'welck den Keyser allegader volbracht / ende hielt van doen af de Genevoysen / die tot Trebisonde quamen / in veel grooter eeren dan hy te vooren ghedaen hadde. Ende Megolo tot Genua komende / wierdt van een yeghelick met grooten lof ende eere ontfanghen.

Van Cacanus den Koninck der Avaren ofte Hunnen, ende vvat straffe hy ghebruyckte teghens Romilda, eertijdts de Huysvrouwe van Gisulfum Hertogh van Friuli, een zeer oneerlicke Vrouwe. Ende van de kuyscheyt harer Dochters.

Capittel XVI.

CAcanus den Koninck der Avaren / Scythen / ofte Hunnen / zijnde int jaer 609. met eene groote menichte Krijghs-volcks in Italien ghekomen / soo besprongh hy het Hertoghdom van Friuli / ende hebbende alle de Longobarden die sich teghens hem stelden verslaghen ende t'onder-ghebracht / midtsgaders haren Hertogh Gisulfum, heeft hy tgantsche Landtschap in vyer ende bloedt ghestelt. Daer na hebbende synen Legher gheslaghen voor Udena dat by Aquileia gheleghen was / soo sagh Romilda de overghebleven Huysvrouwe Gisulfi, die haer daer binnen hielt / eens op eenen dach Cacanum, de welcke sonder helm rondtom de stadts-mueren reedt / syn Krijghs-knechten vermanende. Ende also hy inde bloeme van synen ouderdom jongh ende wel ghestelt van leden was / heeft hy haer alsoo behaeght / dat sy gantschelick op hem met liefde is ontsteken. Sy ontboodt hem / waer't dat hy haer wilde die eere aen-doen / dat hyse ten houwelick nam / sy wilde hem de Stadt ende alle de rijckdommen van Gisulfus in handen gheven. Den Barbare die seer begheerich tot de overwinninghe was / nam dese conditie aen / ende sich veynsende als oft hy de liefde van soodanighen Princesse in grooter weerden hielde / heeft hy haer met goede ende lieffelicke woorden onderhouden / ende haer syn belofte ghegheven / belanghende het ghene sy van hem eyschte / alsoo dat sy de poorten openende / hem in de Stadt liet. In de Stadt ghekomen zijnde / heeft die gheheelicken gheplundert / ende het volck in dienstbaerheyt ghebracht. Ende Cacanus om syn beloftè die hy Romilda gheswooren hadde / niet te breken / heeft hy eenen nacht by haer (die d'oorsake van al dat quaedt was) gheslapen / desen eenen nacht heeft hy haer alleenlick als syn Wijf

ghehouden en ghetracteert. Maer des anderen daeghs gaf hy haer aen twaelf van sijn sterckste ende vroomste Capiteynen / de welcke eenen gheheelen nacht / den eenen voor ende den anderen na / hunnen ongheregelden lust met haer verzadicht hebben / op dat sy haer de oneere ende smaedtheydt die sy weerdich was / zouden doen lijden / ende dat sy tot een voorbeelt ende exempel zoude wesen aen alle andere van haer gheslachte / dermen de hoererije niet voor de reden / noch de begheerlickheyt voor de eerbaerheyt en behoort te stellen: als mede / op dat een yeghelick weten zoude / dat hy de verraderije hatede. Des anderen daeghs s'morghens heeft haer den strenghen Cacanum in de teghenwoordicheyt van t'gantsche heir eenen pael door hare schamelheyt ghedreven / zegghende tot dese ellendighe Romilda, dat de ghene die om haren ongheregelden lust te verzadighen / haer Vaderlant verraden / zodanighen Man behoorden te hebben. Maer de Dochters van dese Romilda volghende de liefde der eerbaerheyde / ende niet der onkuysheydt van hare Moeder / op dat sy door de Avarische Krijchs-knechten niet onteert en zouden werden / zoo verberghden sy onder haren halsdoeck / tusschen beyde haer borsten / rouw vleesch van hinyden / twelck door de hitte verrot zijnde / een zeer vuylen stanc van hem gaf: inder voeghen dat de Krijchsknechten die haer by dese Dochters (die zoo quaden reuck over sich hadden) wilden voeghen / desen stanck niet kunnende verdraghen / vastelick gheloofden / dat sy van naturen zo stinckende waren / ende met duysent scheldt-woorden ende vervloeckinghen vloden sy van haer / zegghende dat al de Longobarden stoncken. Aldus zijn dese Dochters teghen de oneerlicke begeerten der Avaren beschermt gheweest / ende zijn door dit eerlick bedrogh by hare kuyscheyt gheblevn / latende voor alle andere Vrouwen (indien haer t'eenigher tijdt zoodanighen zake overquam) een goedt exempel / om hare reynicheyt te bewaren. Een van dese Dochters wiert namaels aen den Koninck der Duytschen ghehouwt / ende de andere aen den Prince der Baioaren.

VVonderlicken droom van Gontranus Koningh van Borgondien, waer door hy eenen grooten Schat ghevonden heeft.

Capittel XVII.

GVntianus oft Gontranus Koninc van Borgondien was een vreedsaem ende goedertieren Prince. Ende alzoo hy eens ter jaghte ende in een groot bosch verdwaelt was (ghelijck als het dickwils gheschiet) zo bleef hy met synen Schildt-knecht alleen. Ende sich zelfs grootelicks met slaep ghequelt vindende / is hy van syn peerdt gheklommen / ende legghende syn hooft in des Schildt-knechts schoot / begaf hy hem tot slapen: ende alzoo hy nu met openen monde sliep / zach den Schildt-knecht uyt synen monde een kleyn Beestken / ghelijck als een Weselken / komen / het welcke rechte na een Beecksken dat daer dicht daer by vlietende / henen ghingh / ende hebbende nu hier ende van daer / langs dit kleyne Beecxken / ghezocht om een overgang te vinden / op dat het aen d'ander zijde mochte komen / ende kunnende gheenen wegh vinden / zoo heeft den Schildt-knecht in wiens schoot den Koninck sliep / syn rapier uyter scheede ghetrocken / ende leydde het over t'Beecxken / ghelijc als een kleyn bruggeken / waer over dit Beestken verstondt ghingh / ende een weynich van die plaetse ghingh het int hol van eenen Bergh / waer uyt hy niet langh daer na tzelve weder zach uyt-komen / ende wederom keerende / ghing het weder langs tzelve rapier over t'Beecxken / ende quam tot des Koninckx mont / die noch lagh en sliep / al-waer het weder in-ging. Gontranus een weynich daer na ontwaeckt zijnde / zeyde dat hy een wonderlick ghesichte ghesien hadde / ende dat hy ghedroomt had / dat hy twee-mael langhs eene ysere brugghe over een riviere ghegaen hadde / ende dat hy daer na door een spelonckе in eenen Bergh ghekomen was / al-waer een groote menichte gouts was. Door dit verhael begost den Schilt-knecht te rusffelen / dat den Koninck ghedroomt hadde / tghene hy ghesien had / ende heeft het hem allegader verhaelt. Wat isser na ghevolght? Men groef in de selve plaetse /

Paul. Diacõ. de gestib. Longobard. lib 3. ca. 10
Chron. Abb. Vrsp. pag. 68

plaetse / ende daer wiert eenen onweerdeerlicken schat ghevonden / die aldaer voortijts geleyt was gheweest. Van dit gout liet den Koninc daer na eenen Tabernakel maken/van wonderlicke grootte ende swaeren ghewichte/die met zeer dierbare ghesteenten verrijckt hebbende / wilde hyse na het heylich Graf onses Salichmakers tot Jerusalem zeyndẽ: maer tzelve door eenich beletsel dat hem over-quam niet konnende te weghe brenghen / zoo dede hyse stellen over t'lichaem van den heylighẽ Martelaer Marcellus, die inde stadt Chaalons begraven was/ al-waer doen den Stoel des Koninckrijcks was. Ende op dat-men niet en zoude dencken dat dit een fabel zy/ Paulus Diaconus int tiende Capittel des derden Boecx van de daden der Langobarden/ verhaelt dit zelve.

Van eenen die het doode lichaem des Konincx Rotharij, twelc begraven vvas, beroofde, ende de straffe die hy daer over droech.

Capittel XVII.

PAulus Diaconus in syn historie der Langobarden/ verhaelt dat Rotharius den Koninc van Lombardyen / doot zijnde / in de Kercke van S. Ian den Dooper begraven wiert. Eenighen tijt daer na isser eenen (ic en weet niet wie) door lust beweecht geweest om te stelen. Desen opende des nachts het Graf / ginck daer inne/ ende stal alle de kleederen ende de vercierselen van des Konincx lichaem/die hy konde vinden. S. Ian den Dooper verscheen hem daer na in een ghesichte / ende heeft hem zeer verschrickt / zegghende: Waerom hebt ghy de stoutichheyt ghenomen/het lichaem van desen Man aen te roeren / de welcke al hoewel hy schoon niet rechtelic aen my gheloofde/zo is hy my nochtans bevolen? Nu nadien ghy vermetelic syn Graf hebt dervẽ schenden/ zo en zult ghy voortaẽ nimmermeer in myn Tempel komen.] Het welc oock waerachtich was: want zoo menich-mael als den Dief in de Kercke van S. Ian den Dooper wilde komen / wiert hy terstondt (ghelijck als oft hem een stercken Krijchs-knecht by den hals greep ende sloech) ter aerden gheworpen.

Van

Van Cesarea een Koninghinne van Persen, de welcke wtdruckelicken tot Constantinopolen ghingh om haer Christen te doen maken. Ende van Cedaldus een Koninck der Enghelsche Saxen die tot Romen ghedoopt wierdt.

Capitel XIX.

TEn tijden des Keysers Constantini, is Cesarea de Koninginne vã Persen tot Constãtinopel gereyst/ begheerich zijnde haer tot het Christen ghelooue te begheven/ zonder datter haren Man den Koninck yet af wist. Sy was alleenlic met sommighe van hare ghetrouste huysghenooten verghezelschapt/ hebbende een kleyne toerustinghe/ ghelijck als of het maer een slechte Joffrouwe waer gheweest. Den Keyser heeft haer zeer eerlick ontfanghen/ ende na dat sy eenighe daghen int hof gheweest hadde/ liet sy haer (volghens haren wensch) doopen/ ende de Keyserinne was haer Meter. Den Persiaenschen Koninck haer Man dese nieu-maren verstaen hebbende/ zandt eenighe Gezanten naer Constantinopolen totten Keyser/ hem biddende syn Vrouwe te willen wederom zeynden. Maer den Keyser die noch niet en wist wat dat Cesarea voor een Vrouwe was/ zeyde tot de Ghezanten: Myn vrienden/ wy en weten niet met allen van de Koninghinne die ghy zoeckt/ t'is wel waer dat onlancks gheleden hier een Jonckvrouwe quam in middelmatighe kleederen/ ende gheen groot ghevolch. De Ghezanten dit woordt vattende/ baden dat hem wilde believen/ haer de zelve te laten zien/ t'welck den Keyser gheerne toe-liet. Ende hebbende Cesarea doen roepen/ soo is sy terstont volghens syn bevel ghekomen. De Ghezanten zo haest als sy her ghezaghen/ hebben terstont haer Koninginne ghekent: sy zijn haer te voete ghevallen/ ende met een oneyndelic ghetal van eerbiedicheden/ verklaerde sy d'oorzake van hun komste/ hoe dat den Koninc haren Man haer over al dede zoeckẽ/ ende haer weder eyschete. Waer op sy de Gezanten [illegible] Koninc/ eertijts

Sebast. Franck in des Keysers Chronijcke pag. 33.

[illegible] [illegible] Man/indien hy niet ghelijc als ick aen Christus en gheloofde/ dat het nu opt uiterste is/ dat hy my nimmermeer weder tot syn Vrouwe hebben zal. De Ghezanten weder-keerende/ verhaelden aen haren Koninck/ tghene sy ghehoort ende ghesien hadden / de welcke zonder eenich vertoeven hem terstondt tot de reyse veerdich maeckte/ ende is verghezelschapt met veertich duysent Mannen tot Constantinopolen ghekomen/ alwaer hy met groote blijdtschap ende beleeftheyt vanden Keyser ontfangen wiert / ende sich bekeerende tot het gheloove onses Heeren Iesu Christi liet hy hem doopen / ende wiert door den Keyser over de gheheylichde Vonte ghehouden / ende daer na int Catholijcke gheloove bevesticht. Al syn volc wiert mede ghedoopt. Ende na dat hy nu veel gheschencken vande Keyserlijcke antfanghen hadde / zo is hy wel vernoecht ende met vreuchde na syn Koninckrijc gereyst. In dien

Chron. Abb. Vrsp. pa. 110

tijdt doen Sergius den Heylighen Stoel tot Romen bezat/quam Cedaldus den Koninck vande Enghelsche Saxen een zeer vroom ende krijghs-ervaren Man tot Romen/ende tot het Christelick gelooe bekeert zijnde/ wiert hy door den Paus ghedoopt / ende Petrus ghenaemt. Hy scheyde uit deser van syn leven tot dese Werelt/in witte kleederen ghekleedt zijnde / ende werde in S. Pieters Kercke begraven. Op syn graf is een Latijnsch ghescrift / twelck Louys Domenichi in Toscaensche Veerssen over-ghezet heeft/waer af dit den inhout is:

Syn Rijckdommen, Tropheen, Kinderen en syn Rijcke,
Baroenen, Steden groot, 't Paleys zonder ghelijcke,
Den Staet die hy gheerft van syn Voorzaten [illegible],
Den grooten Cedaldus op deez wereld [illegible]
Ter liefden Godts alleen, en syn [illegible]
Tot Sinte Pieter en 't Christelic gheloof vol [illegible]
Van eenen Koninc groot, wiert hy een Pelgrim kleyn,
Ter Romen wild' hy hem door 't Doopsel wassen reyn,
Al waer hy voetsel kreegh en salicheyt vol vrede:
Verliet den [illegible] Bedrieger en 't Heydense Wetten mede,
[illegible]

Van

Paus Pieter [illegible] ghedoopt, nam Petri name aen.
Zynde herboren nu, en met vvonderlicheden
Ghetuyght door den Doop van syn zonden voorleden
En quam zoo zuyver in tRijcke des Hemels zoet
Door Godes vvil volmaeckt, die hem dees gratij doet.
Groot vvas tgheloove van dees Koninc, maer noch meere
Vvas Christi goetheyt: vvant die bracht hem van zo veere
Een vreemden voegh tot Room' ghesont wt Enghelant,
En Sinte Pieters Kerck bezocht hy met verstant,
Die heeft hy zeer vereert met kost'licke presenten,
Den Roomschen Herder schonck hy gaven ende renten,
Hy steld' hem in den hoop der Lammeren zeer reyn
By de goe Christ'nen op tRegister int ghemeyn.
Het Lichaem rust int Graf, en in den Hemel schoone
Een plaetse vol gheluck, herberght syn Ziel ydoone:
En door dien middel heeft hy syn Aerdsch Rijck gheruylt
Teghen het Hemelsch Rijck vvaer in syn Ziel nu schuylt.

Van de groote liefde die Zenon den Diaken aen synen Heere Cunibertus betoonde.

Capittel XX.

Cunibertus tot eenen Koninc over de Longobarden ghecoren zijnde / heeft * Alabi den Hertogh van Trenten oorlogh teghen hem verweckt ende komende met het krijghs-volck tot Ypsicia teghen hem / heeft sich met syn heir op een velt Coronata ghenoemt/ghelegert. Cunibertus heeft terstont eenen Heraut naer Alabi afghevaerdicht/ hem tot eenen byzonderen kamp-stryt tusschen haer beyden tot-eysschende / op datter zoo veel menschen niet en souden ommekomen. Alabi heeft dese voorwaerde terstont aenghenomen/ende den eenen heeft den anderen synen pandt ghegheven / hy [illegible] de vecht-plaetse in een besloten velt / op [illegible] gheseten dach. Ondertusschen Zenon den Diaken [illegible] Koninck seer beminde / vreesende dat hy inden [illegible] soude ommekomen/seyde tot hem: Heere/al ons [illegible] hanght aen u [illegible] / indien ghy in desen

Chro. Abb. Vrspergens. pa. 98 109.
* oft Alachi.

byzonderen

bynnen den strijdt sterft / dien wreeden Tyran Alabi zal ons allegader door verscheyden tormenten doen sterven; belieft het u dan my uwe wapenen te geven/ ick zal teghen dien Tyran gaen vechten. Indien ick op de plaetse doodt blijve / ghy zult lichtelick uwe zake herstellen. Indien icker met de victorie vrij af kome, u zal uwen lof zoo veel te grooter zijn / om dat een van u Dienaers de victorie bevochten heeft.] Den Koninck en wilde in gheenderley manieren toelaten tghene Zeno op hem verzocht. De omstaenders die Cuniberto zeer ghetrou waren / begosten met tranen te bidden dat hy doch wilde aen-nemen / tghene den Diaken aen-ghe-boden hadde: zoo dat hy eyndelick door haer bidden verwonnen zijnde / den Diaken syn borst-harnas/ helm / ende al syn andere wapenen die hem van noode waren / gaf / ende zandt hem in syn stede op de bere-kende plaetse/daer-men strijden zoude. Nu den Dia-ken was van eenerley grootte ende ghestaltenisse des lichaems/als den Koninck/ ende vorghen dat hy ghe-wapent uyt s'Koninckx Tente gaende / een yeder ghe-loofde dat het den Koninck zelfs was. Als hy nu op 't selve slach-veldt ghekomen was/ desghelijckx oock Alabi, zoo hebben sy den strijdt begonnen / alle-bey de zeer kloeckelicken vechtende. Maer Alabi meynende dat hy met den Koninck Cunibertum te doen hadde/ besteede alle syn kracht ende behendicheyt / in zulcker voeghen dat hy den Diaken verwan/ de welcke ter aerde int veldt neder viel. waeromme Alabi hem t'hooft van de schouderen sloech / om tzelve op den punt van de Lancie te steken / ende hem de visiere des helmets ghe-opent hebbende / zach hy dat het Cunibertus niet en was/maer dat hy in des-zelfs plaetse eenen Klerck ghe-doodt hadde: waer af hy zeer verbaest was / ende ziende dat hy eenen onsinnighen ende schrickelicken toop ghe-daen had/zeyde hy zeer luyde: wy en hebben niet ghe-daen/om dat wy totten strijt ghekomen zijn/ om eenen Klerck te dooden. Cunibertus ziende dat syn volck als oft sy verwonnen waren/ haer op de vlucht wilden be-gheven/zoo heeft hy hem terstonde voor haer vertoont/ ende hun de [illegible] [illegible] hebbende / gaf hy haer

[illegible]

[illegible] van nu de victorie te hopen. Waeromme de krijghs-hoopen haer doen in slachoordre stellen/ ende maeckten haer ghereet tot den strijdt. Dese twee heir-krachten zijn doen malkanderen op het geluyt der Trompetten ende Claroenen aen ghevallen / de overwinninge is langhen tijt zeer twijffelachtich ghewecst/ ende de eene partijen hadde niet meer voordeels dan d'andere: 't welck een oorzake was, datter veel volcks verslaghen wiert. Maer eyndelick werdt den wreeden Tyran Alabi ghedoot/ waer door Cunibertus de overwinninghe verkreech: want zoo haest als de vyanden zaghen/dat haren Heere Alabi doot was / zocht een peghelick syn leven te behouden ende te vluchten. Maer willende over de riviere Adda trecken/ zijn sy allegader verdroncken. Cunibertus heeft na dese overwinninghe/ het lichaem Zenonis zeer eerlicken voor de poorte van S. Jan des Dooppers kercke doen begraven / welcke kercke Zenon ghetimmert hadde / ende keerde met grooter blijdschap weder na Pavien.

Van verscheyden Vrouwen die hare Mannen vyerichlic beminden, ende zeer veel voor haer geleden hebben.

Capittel XXI.

Men leest inde oude historien / dat in Egypten twee Broeders waren / kinderen van Belus, de welcke het Coninckrijck toe-behoorde / den eenen ghenaemt Danaus ende den anderen Egyptus. Desen hadde vijftich Sonen ende Danaus vijftich Dochters. Als sy nu houwbaer gheworden waren, ghebeurde dat Egyptus aen synen Broeder Danaus verzochte, dat hy syn Dochters aen syn Sonen ten houwelick wilde gheven/ 't welc Danaus toe-stemde / ende alzoo werden de houwelicken volbracht. Danaus daer na door het Oracel verstaen hebbende / dat hy door een van syn Broeders Sonen zoude ghedoot werden / ende daer vreesende om zoo grooten ghevaer wille dat het over quame / zoo heeft hy syn Dochters gheraden ende bevolen dat een yeder voor syn ooghen / ende voor haer's Vaders wil haren Man des nachts in den slaep zoude ombrenghen. Om dese schrickelicke

daedt te volbrenghen/ hebben al de Dochteren heymelick een mes bij haer int bedde ghenomen/ ende hebben na haren Vader ghehoorsaem te zijn/ hare Mannen zoo haest die in slaep waren/ de strote af-ghesneden/ weghenomen eene ghenaemt Hipermnestra de welcke haren Man die Lynceus ghenaemt was/ [illegible] lief hadde: dese en konde haer herte tot zoodanighen wreede daedt niet begheven/ maer mede-lijden met haren Man hebbende/ behielde hem int leven/ ende liet hem wech vluchten. Des anderen daeghs morghens/ heeft Danaus (siende dese groote moort onder zijn gheslachte) dese valsche ende moordadighe Dochteren zeer gheteesteert/ ende liet Hipermnestra in de ghevanghenisse werpen; waer in sy zoo langhe bleef/ tot dat haren Man Lynceus den wreeden Danaus ghedoodt hadde/ die den doodt niet ontvlieden en konde/ die hem synen Nebe (tot een wrake syner Broederen en huysvrouwe) gen dede. Ende in des zelfs plaetse heeft Lynceus met Hipermnestra die hy uit de ghevanghenisse verlost hadde/ over de Argiven gheregeert.

Chron. Abb. Vrsper. pa. 6.

Stace int het 22 Boeck syner Thebaida.

Argia een Dochter Adrasti den Koninck der Argiven/ was ghehoudt aen Polinices een Sone Oedippi den Koninck van Thebes. Ende also hy door den Tyran Creon verjaert ghewas/ heeft Adrastus door bede van syn Dochter een machtich heir-legher tegen den Tyran vergadert/ ende hem eenen fellen ende bloedighen strijt leverende/ wiert Polinicus verslaghen. Twelck Argia verstaende/ ende terstondt de Koninclicke vercierselen verachtende/ heeft haer ghestelt om haren dooden Man te zoecken/ alhoewel den Koninck Creon door een wreet ghebodt verboden hadde/ dat niemandt op verbeurte van den hals te verliesen/ zoo stout zoude zijn/ eenighe [illegible] ofte begraeffenissen te doen/ aen de ghene die in dien slach verslaghen waren. Dit niet teghenstaende is sy ter midder nacht ghegaen ter plaetsen daer den slach ghesciedt was/ ende met een onbetamelick [illegible] hoe wel [illegible] ghemaeckt/ stelde sy haer aen het zoecken onder de doode lichamen (die afgrijselick stancken) na t'lichaem van haren Man. Sy [illegible] het eenen aen d'een zijde/ een [illegible] een ander

[illegible] achterlaten hadde / zoo dat sy daer beghelijck [illegible] tusschen het lichaem van haren lieven ende [illegible] Man eyndelick noch ghevonden heeft. Sy en scheyde niet van daer / voor dat sy eerst het lichaem gheheelick in haer armen ghehadt hebbende / [illegible] volghens de ghewoonte hadde doen verbranden / ende als [illegible] zynde / de assche in een [illegible] hadde. Gheen minder liefde en droegh Hipsicratea de Koninghinne van Ponto / tot haren Man den grooten Mithridates, de welcke zoo langhe als de [illegible] oorloghe tusschen haren Man / ende de Romeynen / ende Pompeius duerde / zonder dat sy haer daer aen stiet / dat hy (na de ghewoonte der Barbaren) veel andere Vrouwen ende By-wijven hadde / zoo is sy hem nochtans een ghetrouwe ende [illegible] gheweest / in wat plaetsen dat hy henen trock / tzy in verre gheleghen Landen / tzy in oorloghen / ofte in andere zaken / ende nimmermeer en heeft sy hem verlaten. Daer-en-boven / sy verliete haer in plaetse van eenen gulden rock / met [illegible]-wapenen / ende de ringhen / ende ghesteenten [illegible] / nam sy de lancie inde handt : ende en liet niet in plaetse van purpere ende [illegible] [illegible] / de booghe ende pyl-koker aen't lijf te hanghen. In zulcker voeghen dat sy op syn Persiaensch ghewapent zynde / ende haer Peerdt mede op zoodanighe wijse / zoo heeft haer [illegible] zoo wel [illegible] / ende sy wist haer zoo aerdighlic te draghen / dat sy voor een kloecke oorloghs Vrouwe vermaert was / ende van een jonghe Koninghinne wierdt sy een [illegible] Soldaet. Dickmaels wiert sy slapende ghevonden op de [illegible] aerde / de wapenen op den rugghe / ende in plaetse van een Koninckliick bedde eenen harden steen onder haer hooft. In zoodanigher wijse liet sy haer [illegible] ende moeyt leven lusten. Dickwils hielt sy oock de wacht voor haren Man / ende dat [illegible] / als sy wel had moghen slapen / [illegible] dat Mithridates [illegible] onghelick zoude over-komen. Eyndelick / sy ghewende haer [illegible] / [illegible] / [illegible] [illegible]

Valer. Maxi. lib. 4. cap. 6.

ende slaghen met allerhande gheweer [illegible] schouwen/ende zelfs oock slaghen ontfing. Hare oren die ghewoon waren alle lieffelicke Instrumenten ende Musijcke te hooren / en hadden nu gheenen schrick van 't brießschen der peerden / ende t'ghetumult ende gheroep der krijchs-knechten. Kortelick na dat sy veel ongemacks gheleden hadde / is sy Mithridates int gheselschap van eenige syner vrienden/in kleynen ghetale/nagheuolcht (na dat hy van Pompeus verwonnen was) met welcke hy door t'gheberchte van Armenien ende de woeste [illegible] verwissen van Ponto track. Maer voor alle desen arbeydt ende voor de groote ende herteliicke liefde en heeft dese loffelicke Vrouwe gheen behoorlicke verdienste ofte vergheldinghe van haren Man ontfanghen. Want hebbende eerstelick eenen Sone ghedoot/ die hy by haer ghewonnen hadde / zoo heeft hy daer naer alle syne Vrouwen / By-wijven/ Dochters/ ende Hipsicratea zelfs die hem zoo behulpich gheweest was/ ende zoo veel ongemacks om synent wille gheleden hadde / om dat sy hem niet over-leuen en zoude / met fenijn vergheven. Ende terstont daer na heeft hy hem selven oock om't leven ghebracht/op dat hy niet levendich in der Romeynen handen zoude vallen. Iulia

Valer. Maxi. lib.4. cap.6.

een Dochter Cæsaris heeft desgelijcx haren Man den grooten Pompeum zeer hertelick bemint: want als hy eens de Goden offerhande dede/ ende een Offer-beest dat gheslaghen wiert inder hant hiel / zo is synen rock daer door bebloedt ghewoorden. Waeromme hy de zelve na huys toe zendende om eenen anderen daer voor te doen brenghen / zoo ist by ghevallen gheschiet dat den Dienaer diese droegh eer van Iulia dan van yemandt anders ghesien is ghewoorden; de welcke bevrucht zijnde/ende terstondt kennisse aen haren Mans rock hebbende / siende dat hy alzoo bebloedt was / is daer door ghantschelicken in haer herte ontroert ghewoorden : ende voor ghewis denckende dat Pompeus vermoort was/heeft sy zoodanighen grooten droefheyt ende weedom in haer herte ontfanghen / dat sy haer ghesicht verdraeyende / ende de handen sluytende / ter eerden ghevallen/ende terstondt den gheest ghegheven heeft,

heeft. Decius Brutus t'welck een vande voornaemste Tzamen-sweerders was / die den doodt van Iulius Cæsar ghesworen hadden / hebbende desen aenslagh aen Portia syn Huysvrouwe een Dochter Catonis ontdeckt / alzoo hy wt de kamer was ghegaen / nam Portia een Barbiers scheer / als woude sy haer nagelen korten / waer mede sy haer zelven al willens quetste De Jonghvrouwen die by haer waren / siende het bloedt daer henen loopen / hebben een groot gheschrey op-gheheven / t'welck Brutum wederom in de kamer dede komen / die syn Vrouwe over zulcken daedt berispte. Maer Portia doende hare Jonghvrouwen op een zijde gaen / zeyde tot hem / ten is niet zonder voorbedachten raedt gheschiedt / tghene ghy achtet eens dwaesheyde te wesen / maer om te beproeven met wat moedt ick zoude konnen verdraghen / myn selven door het yser den doot aen te doen / indien tghene ghy onder malkanderen besloten hebt / tot gheen ghewenschte ofte gheluckich eynde en komt.] O liefde / vol krachts ende ghetrouwicheydts / ende Man / gheluckich die zulcken Vrouwe heeft! Eyndelicken / na dat de Tzamen-sweerders Iulius Cæsar ghedoodt hadden / Brutus in het Oosten ghevloden zijnde wierdt in eenen slagh van Augusto verslaghen / by de Stadt Philippes: welcke nieuw-mare aen Portia over-ghebracht zijnde / zoo besloot sy van dier uren aen / haer zelven te dooden. Maer overmidts sy gheen sweerde ofte eenich ander ghetweer hadde / nam sy de gloeyende kolen / die haer by gheval wat te na by waren / ende die in haren mondt steeckende / heeft syse in-gheslickt ; waer af (haer therte ende t'inghewandt brandende) sy ghestorven is. Ghelijc als Garnier in syn Tragedie Portia dat zeer welsprekende in dese Rijmen beschreven heeft / die hy de Voedtster van Portia doet verhalen: Ibidem.

Doen d'arme Princes wist dat Brutus haer Man veerdich Garnier. in Portia.
Verslaghen was met al den Edeldom die veerdich
Ghekomen was om hem te helpen wt den noot,
En dat hy inden strijt haest was gheslaghen doot,
En dat Antonius die hem hadde verwonnen

[illegible] doode lichaem van het [illegible] had ghesien,
T'welck sy met [illegible] ghezocht had op [illegible]
Onder de dooden veel verslaghen in het gras
Naer droeve zuchten veel waer met sy hem beklaeghde,
Naer d'heete tranen die sy van haer wanghen vaeghde,
Naer dat sy had betreurt syn ongheluck zeer groot
Nam sy voor haer droefheyt te eynden metter doot:
[illegible] nam sy met [illegible] om haer [illegible],
Maer wy die't zaghen aen, waren daer terstont ontrent:
VV'ontnamen haer het mes en alle tgheen waer
Met sy haer leven mocht stellen in doots ghevaer.
Maer t'was al te vergheefs, sy ziende dat ons pooghen
Daer toe alleenlick was strekende om te moghen
Beletten, datse sy met [illegible] lief en [illegible]
Gheselschap houden mocht, en scheyden van der Aerde.
Sy toonde metter daet, dat zoo wie zonder vreesen
Te sterven vast voorneemt, daer gheen letsel kan wesen.
Sy fantaseerde nu en dacht met moede koen
Hoe dat sy haer lichaem best zou konnen verdoen.
Eyndelick heeft sy haer besluyt en hare [illegible] bestemt
Ontbrandde voor de schouw' ten heeft haer niet [illegible]
VVant ziende dat niemant daer by den heert en zat
Die van zulck ongheluck eenich vermoeden hadt,
Doen nam dat trouwe wijf al de gloeyende kolen
Met onvertzaeght ghelaet heeft sy in haer mont verholen
Slockte die in haer keel, en zagh vast [illegible]
Tot dat sy eyndelick [illegible] viel ter neer.
Sy stopte neus en mont met haer handen zeer veerdich,
Uyt vreese datse niet zou roepen ganisch onweerdich.
Maer als wy zaghen dat sy zoo ter neder viel
Zoo dachten wy wel dat s' uytbraeckte hare ziel.
VVy liepen na t'gherucht, een yeghelick weende zeere,
VVy trocken ons hair uyt, en scheurden onse kleeren,
Verhievende een ghe schrey, als in Phrygien schier
De Coribantes doen op haer Feest met ghetier.

[illegible]

[illegible] sy [illegible] Bacchus feest met vreuchde celebreren
En den bergh Ida klinkt door al het domineren
Van dat volck over hoop met een zeer groot gheschrey
Springhende hant aen hant, ghelijck een ronde rey.
Of ghelijck als den roep was van de Troyaensche Vrouwen Ghelijckenisse.
Doen Troyen stont in brant, siende met groot benauwen
Haer Tempels schoon vol vyer, en dat de Griecken fel
Haer Mannen sloeghen doot, die zendende na de Hel.
Nu wy rechten haer op, verbaest door groote vreesen,
En zeyden al ghelijck, haer natuer wreet te wesen:
Wy trocken uyt haer mont eenighe kolen heet,
En voelden hare borst, die met bloet was besweet.
Een koude bleecke verw heeft haer aensichijn bevanghen,
Met [illegible] ons [illegible] dat sy niet zou leven langhen.
Daer na niet eene zucht dies [illegible] met ghewelt
Heeft sy haer droeve ziel uyt dit leven ghestelt.

Niet minder dan Portia en heeft Curia een Roomsche Jonghvrouwe Quintus Lucretius haren Man bemint: want alzoo hy mede opt Register der Ballinghen stont/inden tijt des Triumvirat, die nerghens niet verzekert en waren/ noch in spelonchen/ noch int gheberghte/ noch in de alder-woeste ende onbekentste wildernissen/ zoo wierdt syn leven behouden door den listighen middel van syn beminde huysvrouwe Curia: de welcke hem als haer eyghen leven beminnende/ hem in haer huys zoo wel verhoolen hielt/ dat het niemant [illegible] yemandt ghewetten heeft/ dan sy ende een Dienstmaeghde. Stratonica heeft mede alzo haren Man den Coninck Deiotarum bemint/ dat sy zeer bedroeft ende weemoedich zijnde/ om dat sy onvruchtbaer was/ ende ziende datter Deiotarus mede gantsch treurich omme was/ zoo wilde sy haer ghebreck verbeteren. Ende op dat haren Man Kinderen die uyt hem ghegenereert waren mochte krijghen/ wien hy tKoninckrijcke zoude moghen na laten/ heeft sy eene schoone ende eerlicke jonge Dochter Electra ghenaemt ghevonden/ [illegible] haer [illegible]

 ver-

verworven heeft/ende heeft die door haren [illegible] ghebracht / hem biddende dat hy sich tot haer wille begheven. Deiotarus hier door beschaemt werdende/ wierdt nochtans eyntlick door het menichfuldich quellen van Stratonica beweeght / om by dese jonghe Dochter te slapen / ende dat dickwils / uyt de welcke hy kinderen won/ die van syn hooghnoemde Huysvrouwe zeer liefelick opghevoedt ende grootelicks van haer bemint waren. Noch veel andere Vrouwen hebben hunne Mannen groote liefde toeghedraghen/ ghelijck als sy metter daet betoont hebben / te weten / Panthea de Huysvrouwe Abradati, Thesta een Suster Dionysij, ende de Huysvrouwe Polixeni, Andromacha Hectoris Wijf/ Camma een Priesterse der Goddinne Diana, ende Sinatti Huysvrouwe / Tertia Aemilia de Huysvrouwe P. Scipionis, Artemisia de Huysvrouwe van Mausolus Koninck van Carien / ende noch ontelbaer menichte andere Vrouwen. Maer om dat ick vreese dat ick den Leser door zoodanighen groot Capittel verdrietelick zoude vallen/ zoo zal ick de beschrijvinghe der zelver historien tot op een ander tijt uyt stellen.

Van Amalasunte een Koninghinne der Gotthen.

Capittel XXII.

Chron. Abb. Vrsp pag. 87 83.96.

AMalasunte was een Vrouwe met wonderlicke schoonheyt begaeft/ zoo wel des lichaems als der zielen: na den doodt van haren Vader Theodoricus ofte Diederick een Vetter ende Koninck der Ostrogotthen / heeft sy een Weduwe zijnde met haren jonghen Sone Athalaricus de regieringhe des Rijcks aenghenomen / ende heeft tzelve den tijdt van acht jaren loffelick gheregiert / haer woon-stede houdende tot Ravenna een zeer oude Stadt in Italien: in welcke heerschappije sy haer zoo wel droegh / dat sy door haer deuchden de herten des volcks gantsch ghenegen tot haer maeckte. Sy verbeterde veel feylen / die haren Vader begaen hadde: ende onder andere gaf sy aen de kinderen van Symmachus ende Boëtius Severinus twee gheleerde ende deuchdelicke Mannen / die den Koninck haer Vader zeer valschelicken hadde doen dooden/

[illegible] / alle haer vaderlicke goederen weder-ghegeven / die hem benomen waren. Haren Sone Athalaricus doodt zijnde / zoo nam sy tot een Mede-hulper inde regeeringhe des Rijcks een van haer Neven gheseint Theodatus; wel wetende dat hy tot de Philosophie ghenegen ende in de Grieckssche ende Latijnsche talen ervaren was / ende daer-en-boven dat hy de gheschiedenissen van synen tijt beschreven hadde (want Amalasunte was selfs zoo gheleert / dat sy haer niet en soude ontsien hebben / in de twee voornoemde spraken / met den gheleertsten Man te disputeren die-men haer soude hebben kunnen voort-bringhen / over wat kunste ofte wetenschap dat het oock ghewaest waer.) Maer ghelijck als het dickwils gheschiet / dat de ondanckbaerheydt ende de gierigheyt alzoo wel plaetse grijpt in de herten der gheleerden als der ongheleerden / (maer niet in de deuchdelicke) in der voeghen dat-men dickwils van den ghenen die-men ghevoordert heeft / het meeste quaedt ontfanght. Theodatus na dat hy door middel ende den raedt van Amalasunte syn Nichte / de Borgondiers ende Duytschen uyt Italien verdreven hadde / hem ziende bitterlicken van haer berispt over de wreedtheden / schattinghen ende rooverijen die hy beghonste te ghebruycken / heeft hy haer verjaeght ende verwonnen in het Eylandt des Vulsiniaenschen Meirs / anders Bosnia ghenaemt / al-waer hy haer dede dooden. Waeromme den Keyser Iustinianum zoo verstoort was / dat hy voor-nam de zelve daedt te wreken. Maer Godt betaelde daer na desen ondanckbaren Theodatum met zulcken Munte als hy verdient hadde. Want alzoo hy gantsch lap ende traegh beghonst te worden / kosen de Gotthen eenen anderen Koninck onder hun lieden / twelck een vroom ende ervaren Man was / ghenaemt Vitiges, (hoewel dat hy van gheringhen state was) den welcken Theodatus die naer Ravenna vluchtede / door Optaris een van syn krijghs-oversten dede vervolghen / verghezelschapt met eenen grooten hoop Ruyters; ende hem tusschen weghen achter-haelende, heeft hy hem verslagen: dit gheschiede int derde

jaer dat Theodatus gheregeert hadde. Vitiges [illegible] nieuwen Koninck der Gotthen, trouwde daer na Mathasunta de Dochter van Amalasunte: maer dese Princesse verachtede hem om dat hy van kleyne ende onghebrachte Ouders gheboren was. Ende hebbende vyf jaren gheregneert, werdt hy door Bellisarius in eenen triumph ghevanghen tot Constantinopolen voor den Keyser Iustinianum ghebracht. Welcken Bellisarius Ravenna (twelck den Koninclijcken Setel der Gotthen was) in ghenomen hebbende, met sijnen ghevanghen na Constantinopolen vertrocken was. Ende hebbende in Italien eenighe ghierighe Krijghs-oversten ende Stadthouders in sijne plaetse ghelaten, zijn de Gotthen teghens Iustinianum gantsch wederspannich gheworden, ende hebben selfs Koninghen over haer ghecoren; eerst Ildebaldus, ende daer na Ardaricus; de welcke in min dan twee jaren in eenen op-loop des volcks ghedoodt werden, int jaer 543. Ende na haren doodt wiert Totilla een seer kloeckmoedich Prince tot eenen Koninck opghewoorpen, teghen welcken Iustinianus den Bellisario weder in Italien ghesonden heeft.

Van Bonna een Lombardische Vrouwe, zijnde de Huysvrouwe van den Doorluchtighen Ridder, Peeter Brunore den Parmesaner, een zeer kloecke ende krijghs-ervarene Vrouwe.

Capittel XXIII.

BOnna was gheboren inde Valeye Telyn, door welcke plaetse, eens op eenen dach Peeter Brunore van Parma een kloecken ende krijghs-ervaren Ridder reysde, [illegible] sijn [illegible], soo gheviel dat hy dese jonghe Dochter sach, die de Schapen int velt hoedde, de welcke van kleyne ghestaltenisse, bruyne verwe ende leelick ghenoech was, doch anders seer lustich ende behendich; ende sy speelde doen met haer andere Gheselinnen, waer inne sy een sekere wackerheyt des gheests betoonde. Den Ridder Brunore als haer doen ende ghelaet neerstelick aensiende, wist daer [illegible] in te bemercken, dat hy [illegible] haren aerdt [illegible] [illegible]

ghen / dat sy meerder tijdt by hem ghewent zijnde / hy haer dickwils van kleederen dede veranderen / haer wt vermakelickheyt een Mans kleedt aentreckende / haer op de jaght leydende / ende haer ghewennende om peerden te berijden / ende andere zoodanighe oeffeninghen te doen / waer inne sy haer behendich toonde. Ende hoe-wel het scheen / dat den Krijchs oversten Brunore haer voor syn tijdt-verdrijf hieldt / zoo heeft sy hem evenwel niet teghenstaende met eene ongheloofelicke liefde ende neerstichheyt ghedient: in zoodanigher wijse / dat sy zeer willichlicken alle onghemacken ende quellinghen / zoo wel des lichaems als des herten verdroegh / ghelijck als haren Heere Brunore. Altijt reysde sy met hem / hem in alle ghevaer ende perijckel bystaende. Sy volghde hem te voet ende te peerde / over berghen ende valleyen / te water ende te lande / met een volkomen ende trouwe ghehoorsaemheyt / zonder hem t'eenigher tijt te verlaten / ofte haer immermeer daer in te quellen. Sy ghingh oock met hem tot Alphonsus den Koninck van Napels. Want in dien tijt oorloghde den Ridder Peeter onder Fransoys Sfortia, wiens zijde hy doen verliet. Maer daer na weder van meyninghe veranderende / nam hy voor Alphonsum te verlaten / ende wederom tot den dienst van den Grave Sfortia te keeren: ende alzoo hy hem om wech te blijven bereydt maeckte / en konde t'selve zoo heymelick niet te weghe ghebracht werden / oft den Koninck van Napels wiert het ghewaer: de welcke Brunore heymelick liet grijpen / ende in ghevanghenisse legghen / al-waer hy hem zonder eenighe hope van verlossinghe een langhen tijdt behielde. Waeromme Bonna (die gheen ruste nochte vreughde en konde hebben voor dat sy den Ridder Brunore in vryheyt zagh) al de Princen ende machtighe Heeren van Italien volghde: sy nam haren toevlucht tot Philips den Hertogh van Borgondien / tot de Venetianen ende meer andere / van wien sy Brieven kreech / streckende tot gunste van haren lieven ende wel-beminden Meester. Alzoo dat Alphonsus door de verzoeckingen ende beden van zo veel machtighe Princen [illegible] Brunore het

de

jaer dat Theodatus ghecregen hadde. Vitiges [illegible] nieuwen Koninck der Gotthen / trouwde daer na Mathasunta de Dochter van Amalasunte : maer dese Princesse verachtede hem om dat hy van kleyne ende onghebrachte Ouders ghesproten was. Ende hebbende vijf jaren gheregeert / wert hy door Bellisarius in eenen triumph ghevanghen tot Constantinopolen voor den Keyser Iustinianum ghebracht. Welcken Bellisarius Ravenna (welck den Koninclicken Zetel der Gotthen was) in ghenomen hebbende / met sijnen ghevanghen na Constantinopolen vertrockē was. Ende hebbende in Italien trotse ende ghierighe krijghs-oversten ende Stadthouders in sijn plaetse ghelaten / zijn de Gotthen teghens Iustinianum gantsch wederspannich gheworden / ende hebben selfs Koninghen over haer verkoren; eerst Ildebaldus, ende daer na Ardaricus; de welcke in min dan twee jaren in eenen op-loop der volcken ghedoodt worden / int jaer 543. Ende na haerer doodt wiert Totilla een seer kloeckmoedich Prince tot eenen Koninck opghewòrpen / teghen wien Iustinianus den Bellisario weder in Italien ghesonden heeft.

Van Bonna een Lombardische Vrouwe, zijnde de Huysvrouwe van den Doorluchtighen Ridder, Peeter Brunore den Parmesaner, een seer kloecke ende krijghs-ervarene Vrouwe.

Capittel XXIII.

BOnna was gheboren inde Valeye Telyn / door welcke plaetse / eens op eenen tijdt Peeter Brunore van Parma den kloecken ende krijghs-ervaren Ridder doorreysende / [illegible] sijn peert / soo ghebeurde dat hy dese jonghe Dochter sach / die de Schapen int velt hoede / de welcke van kleyne ghestaltenisse / bruyne van verwe / ende leelick ghenoech was / doch anders seer lustich ende behendich : ende sy [illegible] met haer andere Gheselinnen [illegible] dat hy in een seker wackerheyt des gheests bevonde. Den Ridder Brunore aldus haer doen ende ghebaer neerstelick aensiende / wist daer van veel in te bemercken / dat hyse teghens haeren danck [illegible] ende [illegible] haer met hem. In welcken [illegible]

[illegible] / daer ſy dickwils tijt by hem gheweeſt zijnde / haer dickwils van kleederen hebbe veranderen / haer [illegible] oeffenende ghelijck heeft een Mans kleedt aentreckende / haer op de jaght leydende / ende haer ghewennende om peerden te beryden / ende andere zoodanighe oeffeninghen te doen / waer toe ſy haer behendich toonde. Ende hoe-wel het ſcheen / dat den Krijchs-overſten Brunore haer voor ſyn tijdt-verdrijf hielde / zoo heeft ſy hem eventwel uyt-ter-ghetuyſtende met eene ongheloofelicke liefde ende trouwigheyt ghedient: in zoodanigher wijſe / dat ſy zeer williglicken alle ongemacken ende quellinghen / zoo wel des lichaems als des herten verdroegh / ghelijck als haren Heere Brunore. Reyſt reyſde ſy met hem / hem in alle ghevaer ende periekel bystaende. Sy volghde hem te voet ende te peerde / over berghen ende valleyen / te watere ende te lande / met een volkomen ende trouwe ghehoorſaemheyt / zonder hem t'eenigher tijt te verlaeten / ofte haer immermeer daer in te quellen. Sy ghingh oock met hem tot Alphonſus den Koninck van Napels. Want in dien tijt oorloghde den Ridder Petrus onder Franſoys Sfortia, wiens zijde hy doen verliet. Maer daer na weder van meyninghe veranderende / nam hy voor Alphonſum te verlaeten / ende weder om tot den dienſt van den Grave Sfortia te keeren: ende alzoo hy hem om wech te vlieden bereydt maeckte / en konde t'zelve zoo heymelick niet te weghe ghebracht werden / of 't den Koninck van Napels wiert het ghewaer: de welcke Brunore heymelick liet grijpen / ende in ghevanghenisſe leggen / al waer hy hem zonder eenighe hope van verloſſinghe een langhen tijdt behielde. Waeromme Bonna (die gheen ruſte noch vreughde en konde hebben voor dat ſy den Ridder Brunore in vryheyt zagh) alle de Princen ende machtighe Heeren van Italien volghde: ſy nam haren toevlucht tot Philips den Hertogh van Borgondien / tot de Venetianen ende meer andere / van wien ſy Brieven kreegh / ſtreckende tot gunſte van haren lieven ende wel-beminden Meeſter. Alzoo dat Alphonſus door de vertooninghen ende beden van zo veel machtighe Princen bewoghen zijnde [illegible] Brunore los

de ghevangheniſſe te verloſſen / hem ghevende aen deſe kloecke jonghe Oorloghs-vrouwe: de welcke hem ontfanghen hebbende om haren Heere noch een grooter weldaet te betoonen/door haren middel zoo veel te weghe bracht / dat den Raedt van Venetien Brunore in haren dienſt aen-nam / ende wierdt tot eenen overſten Aenvoerder van t'heir van een zoo machtighen Heerſchappije ghemaeckt / waer door hy een zeer groote Soldije tot ſyn onderhoudinghe kreech. Door alle deſe weldaden Peeter de trouwicheyt / deucht ende weerde van ſyn Bonna aenghemerckt hebbende / en dacht het hem niet eerlick ghenoech te weſen / dat hy haer meer als ſyn Dienſt-maeght ende By-ſit zoude houden/ ghelijck hy tot noch toe ghedaen hadde. Waeromme hy haer tot ſyn wettelicke Huysvrouwe ghetrout heeft/ haer altijdt in grooter weerden houdende/ ende in al ſyn ghewichtichſte zaecken raedt aen haer vraghende: waer door hy in korten tijdt groote vermaertheydt by de Venetianen verkreghen heeft / om dies wille dat alle ſyne aenſlaghen hem gheluckichlick verghinghen. Deſe kloeckmoedighe Vrouwe wierdt altijdt ghewapent gheſien/wanneer de gheleghentheyt ſich vertoonde om te ſtrijden / ende wanneer daer gheſchil was om voetknechten te gheleyden / dan heeft ſy haer als eene kloeckmoedighe ende ſtrijdtbare Pallas voor aen gheſtelt / ende die aen-ghevoert. Sy was zeer ſcherpſinnich in de oorloghs-kunſte / ghelijck als ſy dickwils betoonde/ ende voornamelick inde oorloghe der Venetianen teghen Fransoys Sfortia doen ter tijdt Hertogh van Milanen; alwaer ſy grootelicks hare kloeckheydt betoonde: want na dat het Kaſteel van Pavone in het Landt van Breſcian verloren was / is haer kracht ende kloeckmoedicheydt zoo groot gheweeſt / dat een yeghelick daer over verwondert was: want zijnde van thooft tot de voeten gantſch ghewapent / heeft ſy haer met veel grooter ſtoutichey dt dan yemandt anders totten ſtorm vertoont hebbende den ſchildt aen den erm / ende het ſweerdt inde vuyſt / zoo dat ſy een oorzaecke was dat de plaetſe wederom ingheno men wierdt. Eyndelick door dien den Raedt

van Venetien groot betrouwen in Brunore, ende in den raedt ende kloeckheydt van Bonna hadde/ hebben sy hem tot de beschermInghe ende bewaernisse van Negropontus teghens de Turcken ghesonden / alwaer teghens de versterckinghen die sy daer maeckten/ soo langhe als sy int leven waren/ de Turcken noyt de stoutichheyt hadden/ haer eenighen hinder oft schade te doen. Eyndelicken Brunore ghestorven ende met grooter eeren begraven zijnde/ trock Bonna na Venetien / om in tijts den staet ende regeringhe die haren Man ghehadt hadde/ voor beyde hare Sonen te vercrijghen: sterk weerende/ ende de kranckheydt van dach tot dach vermeerderende / dede sy een zeer kostelick Graf maken / twelck sy voor hare doodt gheheel volmaeckt wilde sien, ende doodt zijnde / wierdt sy in tselve begraven/ int Iaer 1468.

Van eenighe vvonder-teeckenen, die op verscheyden tijden gheschiet zijn.

Capittel XXIIII.

PAulus Diaconus in syn beschrijvinghe vande daden der Lombardiers / verhaelt dat Iustinus den Keyser van Constantinopolen Narses van syn regeringhe over Italien af-zette/ daer toe bewreeght zijnde door de Keyserinne Sophia syn Huysvrouwe / de welcke aen Narses die eenen ghelubden was / spijtelijck ontboden hadde: dat men hem een regeringhe over Vrouwen zoude gheven / om sich by haer met spinnen te bemoeyen.] Narses door dese schamperheydt tot toorn ontsteken zijnde / liet haer weder terstondt antwoorden: dat hy haer zulck eenen draedt spinnen woude / dien sy nimmermeer zoude konnen af weven.] Het welck hy oock dede. Want alzoo hy na Napels ghetrypst was / hy die Italien teghen de Gotthen bewaert ende beschermt hadde / heeft korts daer na een ander vreemt volck daer in ghebracht / te weten/ de Longobarden / die uit Hungarijen quamen/ om sich allerlicken over de smaedheydt van eene Vrouwe te wreken / dese nemen terstondt het rijck

Chron. Abb. Vrsp. pa. 89. Abrah. Bucholc. in Chr. Baudart. Apoph. lib. 2.

ende

[illegible] vruchtbaer Italien in haer [illegible]. Eer wijlen dese dinghen aenginghen / ende een weynich te vooren eer de Longobarden den voet in Italien setten / zijnder veel schrickelicke teeckenen verschenen / te weten / vyerighe slachordeninghen in de Lucht / de welcke niet een oneyndelick gheheel vyerighe lancien ende verscheyden andere vyerighe dinghen / een blijckelick ende zeker voor-teecken gaven van al t'bloet dat daer na inde schrickelicke oorloghen teghen de Longobarden vergoten is. Doen haren Coninc Agiulfus regeerde / is int Landt vande Brutiis bloedt uit de wolcken gheregent: ende in een beecxken van de rivere Marcona wierdt ghezien datter bloedt vloeyde: ende door de gantsche Maendt Januarij isser een comeet verschenen. Daer na inden tijdt des Coninck Rotharij, de welcke oneyndelicke schaden dede / ende die al de Steden der Romeynen in nam / van de Stadt Luna in Toscanen / tot opt eynde van Italen / sonderlinghe Oderze ende alle de Steden tusschen Trevigi ende Forli / doen wasser een groote aerdtbevinghe: ende daer gheschiedde een ghewelдighen hooghen water-vloet. Daer na een zekere siecte ghelijck schorftheyt volghde / van de welcke weynich lieden vrij waren: ende door zijnde / swollen sy zoo dick ende wierden zoo mis-maeckt / datmense nauwelicks en konde bekennen. Doen Cunibertus regeerde / hebben de zeven-sterren / op eenen nacht tusschen de Feesten van Kersmis ende Epiphanie doen de Lucht zeer klaer was / gheschenen / ende waren gantsch met een schaduwe bedeckt / ghelijck als wanneer de Mane onder eene wolcke is. In de Maendt Februarij op den middach / isser een Sterre int Westen opghestaen / de welcke met eenen grooten glants eyndelic verminderende int Oosten onder ghegaen is / doen zijn de Saracijnen uit Egypten ende Africken met een gheweldige heir-kracht ghekomen / namen de stadt Carthago in / ende hebben die gantsch totter aerden toe gheslechtet. Ten tijde van Totila Coninck der Gotthen / verschenen sekere teeckenen van kruycen / op de huysen / beelden ende kleederen: ende die [illegible]

[illegible]

[illegible] en krijghen / hoe sy haer kleeder [illegible]. Naer welcke kruys-teeckenen een groote pestilentie volghde: in zulcker voeghen dat in de neder[illegible] deelen des lijfs ende op andere teere plaetsen der menschen / ghe swellen begonsten te komen / van de groote als een note / t'welck een stercke / heete ende onverdraeghlicke koortse veroorzaeckt heeft / die alle de ghene die daer mede ghequelt waren in drie daghen dede sterven. Also dat het een deerlicke zake om zien was / dat de Vaders de kinderlicke liefde verghetende / haer zieke kinderen verlieten / ende de kinderen wederom verlieten de doode lichamen harer Ouders. Eyndelick men en hoorde gheen andere stemmen / dan het zuchten / klaghen ende kermen der ghener die storven: ende daer sturf zoo veel volcks / dat de Ackers die bezaeyt waren / doen den Oogst aen-quam niet menschen ghenoegh ghevonden en werden / die de vruchten daer af mochten maeyen ende vergaderen: de Appelen ende andere [illegible] vruchten / rijp zijnde / vielen vande Boomen / ende de Druyven vande Wijngaerden: want daer en wierde gheen mensche ghevonden / die de zelve af-pluckte op synen ghezetten tijdt. Eenighen tijdt hier naer isser eenen watervloedt ghekomen / by Venetien / ende de lant-palen van Ligurien ende andere Landtschappen van Italien / de welcke ghehouden wiert voor de alder-grootste die zedert den tijdt Noahs ghewerst is. De [illegible] is zoo hoogh ghewassen / dat het water quam tot aen de hooghste vensteren van S. Zeno buyten de stadt Verone. Den Tyber desghelijcks is mede zoo ghewassen / dat des zelfs water tot over de muren van Romen quam. Eenen Draeck oock van wonderlicke grootte verghezelschapt met een groote menichte Serpenten / ghingh int midden door de Stadt / ende quam inde zee. Ende deze watervloet gheschiede ontrent den eersten Novembri in het Jaer onses Salichmakers vijf honderdt ende [illegible] en-tachtich. Na desen grooten vloedt volghde een heftighe pestilentie / die Inguinaria ghenaemt was / de welcke zulcken eene groote sterfte int volck veroorzaeckte / datter weynich menschen van [illegible]. [illegible] Romen / [illegible]

ober-

stoel van Paus Pelagius die een zeer deughdelijck Man was/de welcke daer af storf. Den Herder wech zijnde/ zoo heeft haer de siecte door tghemeene volck verspreyt. Gheduerende dese ellende wiert den Heylighen Gregorius tot eenen Paus ghekoren/ desen heeft om den toorn Godts te stillen de zevenvoudighe Letanien ingestelt/die wy de groote Letanien noemen. Sy wierden zevenvoudich genaemt/om dies wille dat den H. Vader het volck/ om te bidden/ in zeven hoopen ghedeelt hadde. In het eerste Choor waren al de Clercken : in het tweede/ de Abten ende Monicken : int derde/de Abdissen ende Nonnen : int vierde/al de Kinderen : int vijfde/al de wereltlicke Persoonen : int zesde/ de Weduwen : ende in het zevende/ de Ghehouwden. Daer na doen Agathon den Heylighen Stoel in hadde/ zoo heefter altemael een doodelicke peste gheduerende de Maenden Julius Augustus ende September binnen Romen ghewoedt/ dat t'ghetal der ghener die storven zoo groot was/ datmense twee aen twee/ ende drie aen drie/ op de baere ten grave droegh. De zelve pestilentie heeft ter zelver tijdt de Stadt Pavien mede ghequelt/in der voeghen dat al de Inwoonders int gheberghte ende in de wildernissen ghevloden zijnde/ over alle straten ende plaetsen in de Stadt langh gras ende kruydt ghewassen is.

Chro. Abb. Vrsp. pa. 93.

Vreemde veranderinghe van een Dochter in een Mans Persoon.

Capittel XXV

AMatus Lusitanus een ghel eet Medecijn-meester van onsen tijden/ schrijft/ dat in een kleyn Stedeken ghenaemt Esgueira gheleghen neffens de edele Stadt Coimbrique in Portugael/ een Dochter van edelen Huyse was/ ghenaemt Maria Pacheque, de welcke ghekomen zijnde tot den ouderdom als de Vrouwen haer maentstonden beginnen te krijghen/zoo heeft sy in plaetse van haer bloeme uyt te werpen het manneliick lidt doen voort-komen/ twelck tot dien tijdt toe verborghen was gheweest. Ende alsoo wierde sy van een Dochter een Jonghelinck ghemaeckt

Amat. Lusit. in Curat. medecin. centur. 2.

ende

ende Mans kleederen aenghetrocken hebbende/ wiert hy ghedoopt ende Manuel gheheeten. Daer naer reysde hy in Indien / van waer hy rijck ende machtich ghe-worden zijnde/ thuys ghekomen is ende troude aldaer doen een Huysvrouwe: t'welcke ick een wonder-tee-ken acht te wesen: nochtans schrijft Amatus Lusitanus dat hy niet ghewéeten en heeft oft hy Kinderen gene-reerde / maer hy zeght wel dat hy van al syn leven gheenen baerdt en kreegh. Plinius verhaelt dat het gheen fabelachtighe zaecke en is / dat de Vrouwen in Mannen verandert werden. Men leest inde Jaer-chronijcken (zeght hy) dat doen P. Licinius Crassus ende C. Crassus Longinus Burghemeesters waren/ een Dochter van de Stadt Cassina uit Hertoghdom van Spoleten / in een Mans persoon verandert is/ ter wijlen sy noch int ghewelt van haer Vader ende Moeder was; ende wierdt door raedt ende bevel der Waerzegghers in een woest Eylandt ghebannen. Li-cinius Mutianus heeft in gheschrifte achter ghelaten/ dat hy een Man ghenaemt Aresconus tot Argos ghe-sien heeft/ die eertijdts voor een Vrouwe ghetrout was gheweest / ende was doen Arescusa ghenoemt / aen de welcke door lanckheydt des tijdts den baerdt ende het mannelick lidt wies/ende troude daer na een Vrouwe. Hy zeght daerenboven noch / dat hy tot Smyrna een Dochter die in een Jonghellingh verandert was / ghe-sien hadde. Ick zelfs hebbe in Africken ghesien dat Lucius Cossurius een Burgher van Tisdritain/ op den dagh syner Bruyloften van een Vrouwe in een Man verandert is ghewordén.] Tot hier toe heeft Plinius ghesprokén. Met dese historie komt zeer over een/ het ghene dat Hippocrates int zeste Boeck van des menschen kranckheden zeght / alwaer hy op dese wijse schrijft: In de Stadt Abdera / was Phœrusa een Huysvrouwe Pythei, eerst vruchtbaer / nu als haren Man in ballinghschap verzonden was / heeft sy haer Maendt-stonden verloren / een wijle tijdts hier na/ heeft sy weedommen/ rootheden ende ontstekingen inde tzamen-voeghinghe der leden beghinnen te krij-ghen ende als haer nu dese dinghen overkomen waren/

Plin. lib. 7. cap. 4.

"" is t'lichaem manlick gheworden / den baert beghost te
"" wassen/ de stemme veranderde/ ende van zoet ende ghe-
"" der/ wierdt sy hem grof ende heesch. 't Zelve gheschiedt
oock aen Namysa de huysvrouwe van Gorgippus in
* Tharsis / Ioannes Wier in syn Boeck de præstigiis
dæmonum ondersoeckende de oorzaken van sodanige
veranderinge/ seght onder andere natuerlicke redenen/
dat de Vrouwen somtijdts binnen de conduyte van
hare schamelheydt een dingh hebben / twelck in alles
ende over alles het mannelick lidt ghelijck is: ende dat
selfs draden / zenuwen / aderen / arterien/ musculen/
voorhuyt ende hooft heeft/ maer noch meer dan ghelij-
ke mannelicke roede. Welcke zake by de Ouden niet
naerstelicken ondersocht en is gheweest / om dies wille
dat dese bysondere partije der Vrouwen niet der be-
deckt is. Maer Avicenna beschrijftet / het zelve Alba-
thara ofte anders Albandar noemende. Desghelijcks
Russus Ephesius die noemt het Clitore, waer af dit
wijl Griecksch woordt Cle ..izein synen oorspronghe
neemt. Dese vleeschelicke partije wast allenghskens/
ende vermeerdert op zoodanighe wijse / dat sy in alles
het mannelicke lidt ghelijck werdt. Ende dit ghe-
schiedt ghemeynelicken in dien tijdt / zoo wanneer als
de Dochters hare eerste bloemen beghinnen te krij-
ghen / ofte oock wel wanneer als sy houwelicken / om
dies wille dat als de bloemen beginnen wt te komen/
gheweldt ende de onghestuymicheydt der nature de
[illegible] voort vergrooten/ ende door de kracht
der eerste vleeschelicke vermenghinghe / zoo werdt het
ghene dat haer ghesloten hieldt/ verbroken / in zulcker
voeghen dat de voorz. beroghende kracht ontlast zijn-
de / tselve te rasscher werckt / ende maeckt dat het wt-
komt ende datter sich daer buyten vertoont. Desghe-
lijcx gheschiedt het dater lichaem ghehairt werdt / ter
oorsaecken dat de bloemen haren loop niet en hebben.
Ende alleen de Vrouwe / hebbende die partije / als ick
zegghe/ (hoewel het inder daedt all gader Vrouwen
zijn / door bequaemheydt nochtans zijn sy Mannen)
zoo volght daer wt noodtsakelicken / dat dese veran-
deringhe verstaen werdt / van Vrouwe in Man / ende

* Tharsis is een Eylant in de Egeische zee by de stadt van Tharsis.

ende van Man in Vrouwe. De oorsake is dese / dat de natuere altijdt by-voeght / sonder immermeer te verminderen: sy drijft altijdt uyt / ende nimmermeer en trekt sy in: sy is ghewoon valse daer neyght tot een veerdigheit zaecke / ende nimmermeer tot een [illegible]digher. Om welcker oorzaecken Ausonius [illegible] is / ende grootelicks ghemist heeft / daer hy schrijft / dat een Jonghelingh haestelick in een Dochter verandert wierdt tot Beneventen.

Bedriegherije van Arnaud du Thil.

Capitel XXVI.

In het Jaer 1559. eenen ghenaemt Martin Guerre ghebooren van Andaye int Landt van Biscayen / trouwde tot Artigat den Stoel des Bisdoms van Rieux in Gasconghien / zijnde onder het ghebiedt des Parlaments van Tholouse / eene schoone jonghe Vrouwe ghenaemt Bertrande de Rols, van de welcke hy daer na scheydde / om ter oorloghen te gaen / alwaer hy acht jaren bleef. Welcke jaren verstreken zijnde / is'er eenen Arnaud du Thil van Sagias ghekomen / die hem Martin Guerre dede noemen / om dies wille dat hy hem van wesen / ghedaente / ende ghestaltenisse gantsch ghelijck was / ende heeft sich tot de voor-noemde Bertrande de Rols ghetrouwelijck als oft hy haren Man ware / begheven: de welcke hem niet alleenlick hem voor zulcks en antfingh / maer noch vier Susters / eenen Oom / ende andere Vrienden van den voor-noemden Martin Guerre, ja oock alle de Ghebueren / hem willekomme hietende oordeelden dat hy den waerachtighen Man van Bertrande was / ter oorzaecken van de groote ghelijckformigheydt die hy met den anderen hadde. Daer by ghevoeght noch dat boven zoodanighen ghelijckformigheydt / die hem de stoutigheydt mach ghegheven hebben / om zulcken valscheyt te beghinnen / wist hy zoo goede ende waerachtighe ken teeckenen by te brenghen / om hem te

door een-teeckenen voor den ghenen / dien hy hem zeyde te wesen / dat den waerachtighen Man zelfs gheen beter teeckenen en zoude hebben konnen gheven. Ja dat meer is / hy wist aen de voornoemde Bertrande wel veel redenen ende heymelickheden die voortijts tusschen haer ende haren Man ghezeyt ende gheschiedt waren / te zegghen. Ja al de woorden ende dinghen die ghezeyt ende ghedaen waren / op den eersten dach der bruyloften ende in den eersten nacht dat sy by Martin sliep / van wien den zelven Arnaud al de omstandicheden mach te weten zijn ghekomen / hebbende tselve moghelick onder t'decksel van vrientschap onderzocht (door dien sy beyde Oorloghs-ghezellen waren) oft hy wist het zelve door de vervloecte konst der toovery. Als hy nu drie jaren met dese Bertrande als of hy haer een Man was ghewoont hadde / ende dat hy alreede kinderen uyt haer ghewonnen had / zo heeft sy uyt vreese haer quaet vermoeden beginnen te kryghen / ende tzelfselve eenichsins aen het bedrogh : twelck eens t'deegh ontdeckt zijnde / zoo wilde sy daer over klaghen / op dat haer daer over recht zoude moghen ghedaen werden. Ende haer klachte doende voor den Rechter van Rieux / zoo wierdt door des-zelfs bevel den voornoemden Arnaud in de ghevangheniſſe gheworpen / syn proces ghemaeckt / ende verwesen dat hy zoude onthooft ende syn lichaem in vieren ghedeylt werden : van welck vonnisse hy hem aen t'Parlament van Thoulouse beriep. Al-waer hy ghelept ende verhoort zijnde / zoo perfectelick op al de vraghen die hem voor gheworpen wierden gheantwoort heeft / ende wist door gheloofelicke bewijs-redenen (zoo't scheen) syn onnoselheyt zoo wel te betoonen / dat het Hof neerstelick alle de vermoedinghen ende de verontschuldinghen van d'een ende d'ander zijde aenghemerckt hebbende / ende dickswils over dese zake by-een vergadert gheweest zijnde / zoo en dorfden sy hem niet verwijsen / noch vrij spreken. Want den voornoemden Arnaud du Thil bleef daer altijdt vast by / dat hy Martin Guerre was / van welcken zeyden oock de vier Susters ende Swagers van voorzeyden Martin, met veertich ghetuyghen / ende

zoo

zoo veel andere Persoonen hielden wederom het teghen-deel staende / de sommighe zeyden dat het Arnaud du Thil was / ende de andere waren in twijffel / dervende d'een noch d'ander verzekeren / om de ghelijckformicheyt des lichaems ende ghedaente die den ghevanghen met den voornoemden Martin Guerre hadde. Eyndelick het Hof in dese verslaghenheyt zijnde / alzoo het proces ghereedt was / om te oordeelen / heeft het Godt belieft / dat den rechten ofte waerachtighen Martin Guerre te voorschijn is ghekomen / de welcke uyt Vlaenderen ende Spangien quam / hebbende een houten been / om dies-wille dat hy t'synne door een busscheut verloren hadde op Sinte Laurents dach voor S.Quintin. Desen siende wat groote schande hem door den Bedrieghe Arnaud du Thil aen-ghedaen was / heeft een requeste aen de Heeren des Parlements over-ghelevert / waer inne hy de bedrieghereye verhaelde / verzoeckende dat hy ghehoort mochte werden / t'welck hem vergunt wierdt. Hy wierdt in teghenwoordicheydt van den toe-ghemaeckten Man du Thil ghebracht / de welcke hem veel haerdnachtigher dan voor henen vertoonende / het meest verzekerste ghelaet des Werelts hielt. Ende heeft syn zake zoo wonderlicken verdedicht / ende door een oneyndelick ghetal wederlegghinghen (de waerheydt ghelijck schijnende) de op-ghebrachte redenen van den nieuws-ghekomenen om verre ghestooten / dat het Hof noch veel weynigher dan te vooren dese zake wist te slissen / zoo groote waerschijnentheydt hadden de wederlegghinghen van desen Bedriegher. Maer Godt die de boosheydt niet ongheftraft en laet / heeft eyndelick ghewilt dat de waerheydt int licht zoude komen / door middel van de Susters van Martin Guerre ende andere ghetuyghen / die eerst staende ghehouden hadden / dat den ghevanghenen Persoon Martin Guerre was / de welcke den nieuws-ghekomenen langhe ende wel besien hebbende / alle-gader eendrachtelick bekenden dat hy Martin Guerre was / belijdende hare dolinghe / ende zelfs oock de voornoemde Bertrande de Rols, de welcke

[illegible] heeft sy hare ghesichte op hem gheslaghen [illegible] liep sy hem al bevende ende weenende omhelsen / ende bijna in hare tranen swemmende / heeft sy vergiffenisse begheert / over de misdaedt die sy door onwetentheyt / ende door t'bedrogh van den Bedrieger Arnaud du Thil begaen hadde. Den Bedriegher aldus gheheelick bekent / ende syn bedriegherije int openbaer ghekomen zijnde / heeft het Hof de beroeping des voornoemden du Thil, ende tghene waer op hy hem beroepen had / te niet gedaen. Ende tot een straffe ende verbeteringe vande bedriegherije / valscheyt / aenneminge des naems en Persoons / overspel / rooverije / Kercke-roof / pleytinghe / dieften / ende andere dinghen door hem bedreven / wederhoudende tot t'proces / wiert hy verwesen een eerlicke boete te doen voor de Kercke van de plaetse Artigat / ende dat op syn knyen int hembde / bloots hooft ende barvoets / met een strop om syn hals / ende in syn handen een bernende wasse keerse houdende / ende alzoo vergiffenisse bidden aen Godt / den Koninck / de Justitie / ende voornoemde Martin Guerre ende Bertrande de Rols [illegible] zijnde / in handen van den Scherprechter der hooghe Justitie over gelevert te werden / ende alsdan ghehanghen ende verworcht te werden / voor het huys des voornoemden Martin Guerre, aen een wip-galghe / aldaer tot dien eynde opgherecht zijnde / ende eyndelick syn lichaem verbrandt. Ende om zekere oorsaken ende aenmerckinghen / daer op het Parlement sach / wierden de goederen des voornoemden du Thil ghegheven aen de Dochter die hy by Bertrande ghewonnen hadde / onder t'decksel van houwelick door hem valschelick voor-ghewendt / aennemende den naem ende de Persoon van den voornoemden Martin Guerre, door zoodanighen [illegible] de voornoemde Bertrande de Rols bedrooghen / [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Martin Guerre, ende Bertrande de Rols [illegible] Pieter Guerre [illegible] van den [illegible] Martin, [illegible] du Thil aen

den Rechter van Rieux / om het voornoemde vonnisse na des zelfs inhoudt int werck te stellen. Ende dit vonnisse wierdt door de Rechters wt ghesproken/ den twaelfden dach van September / 1560. ende naderhandt in de voornoemde plaetse van Artigat int werck ghestelt. Dese Historie heb ick ghenomen wt het Boeck van Gilbertus Cognatus, ghenaemt Sylva narrationum, ende alzoo ick een mynen vriendt mede ghedeelt hadde / zoo heeft my den zelven ghetoont het vervolgh van het voornoemde Procesz / zeer welsprekentlick ghemaeckt ende gheleerdelick begonnen door myn Heere Corras, twelck ick noch niet ghesien en hadde / waer wt ick den inhoudt van thonnisse ghetrocken hebbe.

❧ Tzamen-svveeringhe teghens Galeas den Hertogh van Milanen, de vvelcke in de Kercke int vverck ghestelt vvierdt.

Capittel XXVII.

GAleas den Hertogh van Milanen / eenen Sone van Fransoys Sforria, was in den haet van alle de Inwoonders der Stadt / ter oorzaecken van syn ondeughende wercken / waer in onder andere de wreetheyt hem zeer ghemeynsaem was. Hy was oock boven maten zeer tot hoererije ghenegen / hem niet kunnende te vreden houden met de Dochters / Maeghden ende edelste Joff. ouwen van Milanen te schenden / maer syn ghenuchte nemende in haer met vingheren na te wijsen. Somma hy was gantsch in alle boosheden verzopen / ende onder andere wreedtheden die hy bedreef / dede hy syn Moeder dooden / doen sy van Milanen vertrocken was. In zulcker voeghen dat syn ondeuchden hem zoo hatich maeckten / dat een neghelick veroorzaeckt wierdt eene tzamen-sweeringhe teghens hem te maecken / voornamelicken drij jonghe ende rijcke Edel-lieden / van ouden ende doorluchtighen Huyse / te weten Carel Visconte, Jan Andreas van Ampugnan ende Hieronymus Olgiat. Dese waren in hunlieder jonckheydt door Colla den Mantouaner hunnen Leer-meester in alle goede leeringhen

onderwesen / van wien sy noch in ghedachtenisse hadden / dat sy hem somtijdts hadden hooren zegghen / dat het veel beter was onder een Ghemeynte / dan onder eenen Prince te leven. Ende den voornoemden Olgiat die kloecker van de andere twee van verstande was / had noch in syn ghedachtenisse behouden een ghelijckenisse ende fabel / die hy syn Meester in een lesse hadde hooren verhalen / waer door den Poëte Stesichores de Hymerianen ontriedt / den Tyran Phalaris tot gheenen Prince ende Regierder aen te nemen; ende de voor-noemde Fabel was van dusdanighen inhoudt: Daer was een Peerdt dat in een beemdt alleen ghingh weyden; daerna isser een Hert by-ghekomen / dat mede aen d'een zijde van de zelve weyde begost te eten / waerom het Peerdt vergramt zijnde / soo heeft het om sich te wreken / hem met een Man beraden / vraghende na myn ghevoelen / oft hy door synen middel het Hert niet en soude konnen jaghen? Ja / zeer lichtelick / (antwoorde den Man) indien ghy gheroomt wilt zijn / ende lijden wilt dat ick op u klimme / in myn handt eenen spriet houdende / waer met ick het Hert (als wy't achterhaelt hebben) zal door-steken. Het Peerdt nam dese Voorwaerden aen / ende den Man klom daer op. Aldus heeft het Peerdt in plaetse van wraecke / t'sedert dien tijdt den Man altijdt moeten dienen. Waerom bewaert u zelven / o Hymerianen! (seyde haer Stesichores) dat ghy meynende u over uwe vyanden te wreken / daerentusschen gheen wraecke over u zelven en neemt / ende dat ghy niet als het Peerdt in de wreetste dienstbaerheydt ende slavernisse en vervalt. Ghy hebt alreede den toom ontfanghen / door dien ghy eenen Heere ghestelt hebt: maer indien ghy hem de bewaringhe ende de gheleydinghe laet behouden / ende dat ghy hem het opklimmen vergunt / soo zult ghy onder [illegible]heyt Phalaris moeten dienen.

Aldus heeft het sich met de Milaners toeghedraghen (seyde Olgiat tot syn Medegheselllen) ende indien wy daer ons niet en voor-sien / wy zullen seeckerlijck in een veel slaefachtigher staet vervallen / als daer de

[illegible]

Slaven ende Galey-boeven in zijn. Wat souden wy beter konnen doen (zeyde Ampugnan) dan hem te dooden ? Maer wie isser meer dan wy ? (sprack Visconte daer op.) Zoodanighe ende andere tsamen-sprekinghen / hier te langh om te verhalen / hielden dese drie Edelmannen met malkanderen / de welcke gantschelick voor-ghenomen hebbende hun Vader-landt uyt de dienstbaerheydt van Galeas te verlossen/ als hebbende voornamelic Carel Visconte ende Hieronymus Olgiat vertoornt / ende ter ander zijden hadde hy de Abdye van Miramont eenen Broeder van Ampugnan ontnomen / dien de zelve toebehoorde / ende hieldtse aen hem) synen doodt ghesworen hebben/ onder malkanderen besluytende/hem om te brenghen/ wat datter oock af mochte komen : maer sy en konden gheen bequamen tijdt noch ghelegentheydt vinden/ om hunlieder aenslach int werck te stellen ende uyt te moghen voeren. Hem int Kasteel aen te grijpen/dat en dacht haer voor hun niet zeker te wesen/ ja bykants onmoghelick : op de Jaght onghewis ende twijffelachtich : ende door de Stadt swaer ende ghevaerlick. Eyndelick na dat sy alle dese dinghen wel over-dacht hadden/zoo en wisten sy gheen beter middel te vinden/ dan hem in de Kercke te dooden / al-waer het mistrouwen ende quaedt-vermoeden gheen plaetse en heeft/ zelfs zijnde den toevlucht der misdadighe Persoonen/ de welcke meynen aldaer in zekerheydt te zijn / om den vrijdom ende de privilegie van de heylighe plaetse.

Als nu den dagh van Sint Stephanus in de Feest-daghen van Kers-misse ghekomen was / in welcke Feeste den Prince Galeas voor een ghewoonte hadde/ de Kercke van den heylighen Stephanus te bezoecken/ zoo besloten de Tzamen-sweerders hunlieder aenslagh in't werck te stellen. Des morghens vroegh deden sy eenighe van hun ghetrouste Vrienden ende Dienaren wapenen / onder het decksel als wilden sy Jan Andreas van Ampugnan verghezelschappen / ende indien het van noode was/ bystaen / door dien hy teghens den wille van eenighe syner vyanden / eene zekere water-leydinge in zommighe van syne grachten

[illegible] wilde leyden / ende met de zelve quamen sy inde Kercke van S. Steven, (haer veynsende als oft sy eerst hier over aen den Hertogh verlof wilden vraghen) al waer sich oock noch veel andere Vrienden ende Tsamen-sweerders op haer verzoeck lieten vinden / ende dat onder verscheyden decksselen / op dat sy de Hoofden der tsamen sweeringhe mochten bystant doen / in het veranderen der Heerschappije / zoo haest sy haren aenslach volbracht zouden hebben. De syn Edelmannen hoorden des morghens zeer devotelick Misse / Godt biddende dat hy dit werck wilde stieren / haer herten versterken hun ermen ghelepden / ende vergonnen dat sy Medwaerders van syn Godlicke rechtveerdicheydt mochten wesen / om den Tyran te straffen / ende t'volck dat door hem gantsch verdruckt was / te verlossen. Dit ghedaen ende de Misse ghehoort zijnde / zijn de Tsamen-sweerders alzoo ghewapent ende ghevolcht / vertrocken inde kamer vanden Erts-priester der Kercke haren Vriendt / op dat men alzoo gheen quaedt vermoeden op haer en zoude krijghen / ende brachten na vier om haer te warmen / niet zoo zeer om dat het kout weder was / als om gheen achterdencken van haren aenslach aen yemandt te gheven : ende aldaer verwachteden sy de komste van den Hertoghe / die de Misse van den Bisschop van Como zoude komen hooren. Ende alzoo sy door tgheruchte van syn Lijf-wachters verstonden / dat hy quam / zoo zijn sy gheschicktelick in de Kercke ghelooppen / al-waer Ian Andreas ende Olgiat haer aen de rechter zijde van den in-ghangh der Kercke stelden / ende Carel Visconte aen de slincker zijde. Sy quamen alreede in / die voor den Hertogh ghinghen / de welcke met een groot ghezelschap navolghde / ghelijck als in zoodanighen dagh de Hertoghlicke weerdicheydt vereyschte. De eerste van de Tzamen-sweerders die haer roerden / waren Ampugnan ende Olgiat. Welck haer ghelatende als oft sy plaetse voor den Hertogh wilden maken / zijn dicht by hem ghekomen / ende beswonghen hem met twee daggen ofte poengiaerden / die sy in haer mouwen verborghen hadden. Den

Ampugnan ghaf hem twee steken / den eenen in den buyck / ende d'ander in de kele / Olgiat desghelijcks een in de kele / ende een in de maghe / ende Carel Visconte die achter was / stoegh hem twee-maels / zeer vertwoedelick / eens op de schouder / ende eens op de nieren. Dese zes steken ofte slaghen waren zoo gheschickterlick ende onvoorsiens gheslaghen / dat Galeas ter aerden viel / eer dat yemandt op de daet acht ghenomen hadde / konnende niet anders zegghen nochte doen / dan onse lieve Vrouwe aen-roepen / roepende zoo haest als hy hem gheslaghen voelde: Maghet Maria helpt my ick ben doot. Terstondt isser een groot gheruchte ende beroerte in de Kercke ontstaen / die terstondt vol bloots gheworden was / sommighe vloden uyt de Kerck / ende andere begaven haer ter plaetsen daer den meesten oproer was. Des Hertoghs Lijfbewaerders hadden de Moorders gade gheslaghen / ende vervolchdense vlijtelick. Ian Andreas van Ampugnan willende uyt de Kercke gaen / gheraeckte in den hoop der Vrouwen / ende in haer rocken bewonden zijnde / wierdt hy alzoo vast ghehouden / ende aldaer betrapt van een Moor die een Lackey des Hertogs was / die hem ghedoot heeft. Carel Visconte wierdt mede op een ander plaetse ghedoodt: maer Olgiat door den hoop uyt de Kercke ghekomen zijnde / ende niet wetende waer hy van syn leven mochte verzekert wesen / ghingh in syn huys / al-waer hy van syn Vader noch van syn Broeders niet ontfanghen en wierdt / vreesende ghestraft te werden / indien ghebiel dat hy by haer ghevonden werde. Maer syn Moeder mede-lijden met hem hebbende / bebal hem aen eenen Priester dat een oudt Vriendt van haer huysghesin was / de welcke hem syn kleederen aen-ghetrocken hebbende / des nachts in syn huys bracht / al-waer hy twee daghen bleef / verhopende dat binnen Milanen eenighe veranderinghe zoude komen / door welckers middel hy hem zoude konnen beschermen: twelc niet en ghescheidde / ende den Priester begost het te verdrieten / dat hy hem zoo langhe moest houden / vreesende dat hy by hem zoude ghevonden werden / zoo

wilde

wilde hy van Herberghe veranderen / ende alsoo hy heymelick na een ander plaetse wilde gaen / aldaer hy onbekent zoude moghen zijn / wierdt hy door de Dienaers der Justitien ghevonden / ende in handen van de Overheyt der Stadt ghestelt : voor wien hy de gantsche tsamen-sweeringhe vervolghens ontdecket. Olgiat was doen ter tijdt vier-en-twintich jaren oudt / ende en was niet min kloeckmoedich ende bereydt tot sterven / als hy ghewéest hadde / om synen aenslach uyt te voeren. Want alzoo hy naeckt opt Schavot stondt / ende voor den Beul die een bloot Sweert in de handt hielt / om hem te onthoofden / vast ghehouden wierdt / zeyde hy met luyder stemmen dese woorden in het Latijn : Ghedenckt / o Hieronyme ! dat de oude ghedachtenisse van uwe daedt zal vast staen : de doot zal wel bitter zijn / maer de pijn is kort ende den naem duert eeuwichlicken.] Den zelven Olgiat had desghelijcks in de ghevangheni'se eenighe Latijnsche Veersen ghemaeckt / waer af den inhoudt is als volcht :

Dien Man die zoo sterck vvas, dat hem niet konden vellen
Duysent slach-ordens stout, noch gheene Krijghs-ghezellen
Dien Hertogh Galeas, Sfortia's rechter-hant
Die light ghevallen nu, hy biedt gheen vvederstant.
Int vallen heeft hem doch gheensins niet konnen baten
Syns Knechten veerdicheyt, noch Rijcdommen, noch Staten,
Noch Steden. Hier wt blijct, wat men vertrouwen moet,
Op s'werelts groot gheluck, hoe wel t'u toe-lacht soet.
Hier wt blijct noch met een, datter gantsch niet kan wesen
Vrij noch veylich, voor een vvreeden Tyran misprezen.

Dese voor-verhaelde tsamen-sweeringhe wierdt kloeckmoedichlic int werck ghestelt door dese ongheluckighe Edelmannen / den 26 December int Jaer 1466. ende sy vonden haer bedroghen (tot hun eyghen verderf) doen de ghene daer af sy bystandt verhoopten / ghelijc sy beloofst hadden haer niet en beschermden noch in gheenerley wijse na volchden. Dat de Princen dan door dese ghescheidenisse leeren / dat sy beleefdelick ende goedertieren met hare ondersaten omme gaen /

ende dat sy haer met manierlickheyt doen vreesen ende ghehoorsamen/ zonder moetwil/ ghewelt ende onrecht te ghebruycken/ op dat de Ondersaten niet en dencken noch hopen haer leven voor den doodt van haren Prince te beschermen/ ende dat alle Tsamen-sweerders te recht overdencken/ hoe ijdel haer meyninghe ende voornemen zij die haer zoo moedich maeckt/ dat een groote menichte ofte Ghemeynte (hoewel sy t'onbreden is) haer in huyne ghevaerlickheden zal navolghen ende verghezelschappen.

Listicheydt die Ismenius den Ghezante der Thebanen gebruyckte, om den Koninc van Persen aen te spreken.

Capittel XXVIII.

Ismenius den Thebaen in ghezantschap aen den Koninck van Persen ghezonden zijnde/ ende willende den Koninck spreken/ zoo zeyde Tithrausftes den Beschermer des volcks tot hem: Weet/ o! ghy Thebaner/ dat wy een Wet hebben/ dat niemandt den Koninc aen-spreken en mach/ voor hy werpt sich eerst voor syn voeten neder/ daerom indien ghy dese Wet voldoen wilt/ zult ghy hem moghen aen-spreken: doch indien ghy tzelve niet en wilt doen/ zoo moet ghy my zegghen/ wat ghy begheert/ ende ick zalt hem te kennen gheven. Ick houde my daer aen antwoorde (Ismenius) leyt my voor den Koninck/ ende ick zal doen/ al tghene ghy my zegt. In tegenwoordicheyt des Koninck gekomen zijnde/ liet Ismenius een ring van syn vinger voor syn voeten neder vallen/ ende sich neder-buckende om die op te rapen/ zoo scheen het als oft hy die Persiaenschen Koninck de eerbiedicheyt dede/ ende dat hy de Wet voldaen hadde: ende hebbende de oorzake van syn ghezantschap verhaelt/ zo heeft hy van den Koninc verkreghen al tghene hy begheerde, zonder hem te vernootmoedighen ofte in enigherwijse de aensienlickheyt der Griecken te verminderen.

Van Racoces Mardes die een van syne sonē metter doot wilde gestraft hebben, eñ tgene dat daer nã gevolgt is.

Capittel XXIX.

Racoces

Racoces Mardes hadde zeven Sonen / de jonghste ende de selve ghenaemt Cartames veel boosheden bedreven hebbende, wierdt dickwils van synen Vader vermaent / dat hy hem beteren zoude. Maer Racoces siende dat hy met al syn vermaninghen gheen frucht en voortbrachte / ende dat door de zelve gheen beteringhe in den quaden Deughniet synen Sone en quam / zo heeft hy hem de handen op den rugghe ghebonden / ende voor de Overheydt der Stadt ghebracht / aen wien hy syn leven ende tghewelt dat hy van hem gheleden hadde / verhaelde / versoeckende dat sy hem metter doodt wilden straffen. De Rechters verbaest zynde / hoorende eenen Vader syn Sone alzoo aen-klaghen / en wilden geen vonnis daer over spreken / maer zonden die alle beyde tot den Koninc Artaxerxes: ende Racoces ander-mael synen Sone voor den Koninc verklagende zeyde hem Artaxerxes, Zoudt ghy t'hert wel hebben uwen Sone voor dyne ooghen te sien sterven? Ja ick / Heere / antwoorde Racoce, want als ick in mynen Hof de bittere ende quade scheuten ofte spruyten van eenighe kruyt af breke / het hooft en ontstelt hem daer van niet maer bloeyt des te beter. Alzoo oock wanneer ick desen die mijn huysghesin onteeren ende verquisten ende om-brenghen / tghene ick met mynen grooten arbeyt ver-krijghe tot voedsel ende onderhout van hem ende syne Broeders; indien ghy nu zoo veel doet / ende hem straft / ick zal toenemen ende my verheughen met myne andere Kinderen. Artaxerxes prees Racoces om dese reden zeer / ende maeckte hem voorts een van syne Rechters / zegghende tot den Omstanders / dat het een rechtveerdich ende onbeweeghlick Rechter zoude zijn / als niet hebbende synen eyghenen Sone willen vergheven ofte quijtschelden. Hy dede daer na den on-deughenden Jonghman komen / ende hem scherpelick berispt ende vermaent hebbende / verloste ende ontsloegh hem / met last van voortaen eerlicken te leven / op ver-beurte van door de strengheyt des Rechts ghestraft te worden.

§ VVie den eersten vvas die de nieuwe VVerelt vondt, ende van tghene aldaer ghesien ende ghevonden vvierde.

Capittel XXX.

EEn Schip zeylende in de Spaensche Zee had het onweder ende den storm zoo ghewelдich teghen Oosten ende desen wint was tzelve zoo teghens ende ghedurich / dattet gedreven wiert in onbekende Landen/ die inde Caerte niet gestelt waren om te bezeylen: ende bestedende meer tijdts int weder keeren dan int heenvaeren/ ende maer alleen int leven zijnde den Stierman met dry oft vier Bootsghezellen/ de zelve door honghere ende ongh emack welck sy gheleden hadden sieck gheworden zijnde / storven aldaer inde Haven/ in weynich daghen daer na. Maer den Stierman ghenaemt Andaluzo stierf ten huyse van eenen Christoffel Colombe gheboren van Congueto ofte ghelijck zommighe zegghen van Albizolo een kleyn Dorpken op de Riviere van Gennes by Savone: in handen van welcken Colombe bleven alle de goederen van den Stierman van tvoorsz Schip / ende insonderheyt de papieren ende aenteyckeninghen deser voor-verhaelde reyse / mede brenghende de hoochte der Landen die hy ontdeckt ende ghevonden hadde. Eenighe zegghen / dat den voornoemden Andaluzo in Canarien ende Madera handelde / doen dese langhe ende dootlicke reyse hem overquam: andere noemen hem een Biscayer / die synen handel dreef in Enghelant ende Vranckrijck: daer zijnder oock die hem houden voor een Portugiees / die over ende weder voer van de Myrthen ofte Indien. Zommighe zegghen dat het zelve Schip ghingh naer Portugael oft Madera ende andere Eylanden: maer niemandt en stelter yet zekers van. Ten is dan gheen wonder / dat de Autheuren ofte Schrijvers niet overeen-[illegible]/ in [illegible] dinghen [illegible] ghe-
schiedt

schieden ofte ghevonden / ende daer men de Vinders niet noch en weet; nadien wy zelfs niet en weten wie in zoo weynich tijdts herwaerts ghevonden heeft de Westersche Eylanden die-men de Nieuwe VVerelt noemt / t'welck een zoo wonderlicken / aenmerckelicken / ende nieuwen zake is. Doch hier inne stemmense alle tzamen over een / dat desen Andaluzo stierf ten huyse vanden voornoemden Christoffel Colombe, welcke te vooren een Zee-varende-man ghewe(e)st hebbende / in verscheyden deelen der Werelt verkeert hadde; leerde daer na merckelick de maten der twee Tropiken / des Equators ende der Climaten/ende wierdt een ervaren Meester om Zeyl-kaerten te maken. Ende om onderricht te wesen van de zuyder-kust van Africken ende ander Eylanden die de Portuguesen bezeylt hadden / quam in Portugal / om syne kaerten des te beter te maken/ende houwelickte aldaer/oft ghelijc sommighe zegghen int Eylandt van Madera / alwaer (ghelijck te ghelooven ende waer-schijnlick is) hy woonde/doen het voorsz Schip daer aen-quam / ende dat den voornoemden Stierman in syn huys ter herberghe was/ hem vertellende de reyse die hy gedaen ende de nieuwe Landen die hy ontdeckt hadde / ten eynde den voorsz Colombe die stelde in een Zeyl-kaerte die hy van hem koopen wilde. Eenighe zegghen dat Colombe een gheleert Man was / een goedt Aerdtrijck-beschrijver/ wel ervaren inde Sterre-kunst ende inde beschrijvinge des Werelts / ende dat hy sich stelde aent zoecken vant Lant der Antipoden/ende het rijcke Cipango van Marcus Polo; ende dat hy by ghissinge zeyde/ datter noch een ander Werelt was/die sich naer het Westen streckte/ vande welcke Plato, Seneca, ende veel ander Griecsche ende Latijnsche Autheuren / den Landt-beschrijvers eenighe aenmerckeliche bewijs-redenen hadden naghelaten. Dat hy oock verscheyden goede oude Schrijvers ghelesen hadde / de welcke ter plaetsen daer sy handelen vant groote Eylandt Atlantica meldinghe deden van een onbekent ende verborghen Landtschap t'welck grooter is dan Asia ofte Africa: ende dat Aristoteles schrijft dat sommighe Kooplieden van

Carthago

Carthago zeylende door de enghte ofte Strate van Gilbraltar naer den Westen ende Zuyden / naer vele daghen een groot bewoont Eylandt vonden / met bevaerlicke oft scheepbare rivieren. Maer inder waerheyt Christoffel Colombe en was niet gheleert / doch wel van een goedt verstandt: ende hebbende kennisse ghekreghen van dese nieuwe Landen door middel van Andoluzo, liet hemzelven van de Gheleerden onderrichten wat de Oude gheschreven hadden van de andere Landen ende nieuwe Werelden: ende den voornoemden Colombe gheenen middel hebbende om int werck te stellen tghene hy begheerde (dewijl hy arm van goederen was) van noode had de gunst ende hulp van eenighen Grooten / om de voorsz Landen te ontdecken: ende siende den Koninck van Portugal bekommert metten aenslach van Afriken ende de reysen van Oosten / die hy doen by handen hadde / ende den Koninck van Castilien onledich in de oorloghe van Granade / zondt hy een van syne Broeders ghenaemt Bartholomeus aen Henricus VII. Koninck van Enghelandt die zeer rijck was / ende alsdoen gheen oorloghen en hadde / ten eynde hy hem Schepen ende onderstandt dede tot desen aenslagh, hem belovende binnen korten tyde wt dese onbekende Eylanden groote ende ryckе schatten te brenghen. Maer Bartholomeus zonder hast besluyt weder keerende / soo heeft hy over dese handelinghe met Alphonsus de vyfde Koninc van Portugael beghinnen te tracteren / van wien hy gheen hulpe noch ghelt konde bekomen / om de ryckdommen die hy hem toe-zeyde te gaen halen / ter oorzaken dat den Bisschop van Visoende eene Meester Roderic zeer gheleerde Mannen in de Cosmographie den Koninck het teghendeel rieden / hartneckichlick verzekerende dat in het Westen gheen Goudt ofte andere rijckdommen en konden wesen / ghelijck als Colombo den Koninck toe zeyde / waer af hy zeer bedroeft ende weemoedich was. Even wel en gaf hy hier omme den moedt niet verloren / noch syn hert en verviel niet van de hope in de verzekeringhe van syn goede fortuyne / ende zijnde tot Lisbon

Dd tscheep

schéep ghegaen quam tot Palo de Maguer/al waer hy sprack met Alphonso Pinzon een zeer verstandich Stierman in dese Zee-vaert / hy ontdeckte oock syn secreet aen Jan Perez Minnebroeder van het Clooster van S.Fransoys del Rubida, een zeer treffelicken Cosmographus / die hem grootelicks moedichde om synen aenslach te vervolghen / ende riedt hem dat hy over dese zake met Henricum den Hertogh van Medina Sidoni zoude handelen / ende daer na met Lodouicum den Hertogh van Medina Celi / die in syn Haven Sinte Maria goede ghelegheit hebbende om schepen toe te rusten hadde. Maer dese Hertoghen hielden dese reyse voor eenen spot ende droom / ghelijck als de Koninghen van Enghelandt ende Portugael ghedaen hadden. Waeromme den voor-verhaelden Minnebroeder hem bewerchde int Hof van den Catholijcken Koninck te gaen / ende tot syner gonste schreef hy aen Broeder Ferdinandus de Talavera des Koninghinnen Biecht-vader. Colombo volghde des Minnebroeders raedt / ende ghinck int Hof van Castillien int jaer 1486. Hy heeft doen aen den Koninck Ferdinando ende aen de Koninginne Elizabet de oorzake van syn komste ende begheeren in ghescrifte over ghelevert / waer af sy weynich wercks maeckten /, als onledich zijnde omme de Mooren tot Granaden te verdrijven. Hy sprack de ghene aen/ die by den Koninck het grootste bewindt hadden/ ende die alle swaerwichtighe zaecken verhandelden: maer om dies wille dat hy eenen vreemdeling/ qualick ghekleedt ende zonder ander gheloove was / dan van eenen Minnebroeder ghecommandeert te wesen/zoo heeft men hem weynich ghehoors ghegheven/ ende gheensints ghelooft / waeromme Colombo zeer treurich was. Alphonsus Quinte-ville den grooten Kamerlingh ofte Thesorier des Koninckx/heeft hem in syn huys ter herberghe ghenomen / ende hem doende aen syn eyghen tafel eten / nam hy groote ghenuechte in hem te hooren kouten van de dinghen die hy beloofde van de onbekende Landen. Alzoo heeft Colombo door hulpe des grooten Thesoriers midbel

[illegible]/ den [illegible] Don Pedro Gonsalez de Mendoza Ertsbisschop van Toledo ende Cardinael/ die groot gheloof ende bewindt by hare Majesteyten hadde. Desen bracht hem voor den Coninck/ de welcke na dat hy alles seer wel ondervraecht ende verstaen hadde/ (niet teghenstaende hy in de beghinsel [illegible] hope en achtede/ als tghene Colombo [illegible] stelde) hem nochtans hope gaf/ dat hy tot dese [illegible] reyse soude af-gheveerdicht worden/ soo haest als hy [illegible]/ in de [illegible] van Granaden die hy op den hals hadde. Colombo [illegible] [illegible] sijn ghedachten [illegible] dinghen dan [illegible] te begheven/ ende wierdt [illegible] ende [illegible] handelinghen die [illegible] niet [illegible] hadden. Na het innemen van Granaden dede hy [illegible]/ dat den Catholijcken Coninck hem sijn begheerte [illegible] [illegible] Landen [illegible]/ hem makende tot een [illegible] het thiende deel van alle [illegible] ende [illegible]/ die hy uit al de nieuwe Landen soude bekomen/ [illegible] nochtans [illegible] de [illegible] van Portugael. Ende om [illegible] dat [illegible] gheen [illegible]/ [illegible] te [illegible]/ heeft Lodouicus [illegible] Secretarius van sijn [illegible] [illegible] ducaten [illegible]/ [illegible] Colombo tot Palos de Moguer * met [illegible]/ daer in [illegible] in [illegible] [illegible]/ [illegible] als [illegible]. Over de [illegible] hy tot [illegible] Martin Alphonso Pinzon/ [illegible]/ Francois/ Vincent ende Anes/ [illegible] Martin/ ende hy [illegible] [illegible] de [illegible]/ ende [illegible] Bartholomeus [illegible] [illegible] [illegible] Palos [illegible] Augusti/ [illegible] sijn reyse [illegible]/ hy [illegible]

Christoffel Colombo maeckt drie Carabellen veerdich om de nieuwe Werelt te gaen soecken.

* Paulus Iovius [illegible].

[illegible] Canarische Eylanden / [illegible]
[illegible]; ende van daer zeylende/ [illegible] hy [illegible]
van sijn beschrijvinghen. [illegible]
[illegible] hadde/ [illegible] hy [illegible]
dat hy [illegible] / [illegible] hy [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible]: ende [illegible]
[illegible] dat hy eenighe [illegible] des Lants [illegible]
[illegible]. Nochtans [illegible] hy't [illegible]
[illegible] dat hy niet verre vant Lande en was. [illegible]
[illegible] in 't jaer
1496. [illegible] / [illegible] begost Rodericq de Traiana te roepen/
Laer, Lant: [illegible]
[illegible] / [illegible] of het waer was: [illegible]
[illegible] / begosten sy Godt te loven ende Te
Deum laudamus te singhen/ [illegible] blij-
schap. Het eerste Lant dat sy saghen was [illegible]
een van de Eylanden die L[illegible] [illegible]
tusschen Florida ende Cuba / [illegible] sy [illegible] te
Lande ghinghen / ende de nieuwe Werelt in besittinge
namen. Van Guanahay [illegible] sy [illegible]
Haven in Cuba / [illegible] Indianen/
ende achtervolgens [illegible] tot het Eylandt [illegible]/
[illegible] sy haer anckers [illegible] Haven die Colombo Porto
Real dede noemen. [illegible] te Lande/
[illegible] dat de [illegible] die den Admirael [illegible]
Opperste was / [illegible]
[illegible] en [illegible]. [illegible]
van dat Eylandt de [illegible]
[illegible] te Lande [illegible]; [illegible]
[illegible]
[illegible] de [illegible]
[illegible]. De [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / ende [illegible]
[illegible] te [illegible]. [illegible]
[illegible]
[illegible]: [illegible]
[illegible]

Rodericq de Traiana [illegible] alder-eerst het Lant.

ghelaet voeghen dat sy verstonden op den oever met de Spaensaerden quamen spreken / zonder dat d'een den anderen eenichsints konde verstaen / dan door teeckenen die sy als stomme menschen malkander gaven. West-Indianen brachten voghelen / broodt / kruyden / goudt ende andere dinghen / om dat te verwisselen aen belletiens / glasen / paternosters / naelden / scheeren / kammen / ende andere dierghelijcke dinghen / waer door Christoffel Colombo zeer wel te vreden ende verblijdt was / die den Heere van dat Eylandt (die d'Indianen Cacique noemen) omhelsende ghegroet / ende eerbiedicheyt bewesen heeft / ende gaven tot een teecken van vriendtschap malkander gheschencken. De Indianen quamen met hare Barcken omme de ghereedtschappen ende lijf-tochten van de ghebersten Caravelle daer in te voeren / ende sy droeghen haer met de onse zoo vriendelick / als oft sy haer gantsche leven by ons ghewoont hadden. Sy aenbaden het Cruys / ende songhen op haer wyse ghelijck de Christenen. Colombo die gheen grooter begeerte en hadde dan om wederom naer Spangien te trecken / om nieuwe-maeren aen den Catholijcken Koninck te draghen / van als tghene hy ghesien ende ghedaen hadde / dede door de ghenegde verwillinghe des Cacique, ende door de hulpe van sijne ondersaten een Kasteel van steen ende hout stichten / waer op hy acht-en-dertich Spaenjaerden liet / onder t'bevel van den Capiteyn Roderico d'Arana van Cordova / op dat sy ghedurende sijn wederom-reyse de sprake souden leeren / ende de heymelickheden van dat Volck ende Landt ondersoecken. Dit was de eerste woon plaetse der Spaenjaerden in Indien. Het Kasteel volmaeckt zijnde / nam Colombo met hem thien Indianen / veertich Papegaeyen / veel Schildt-padden / Conijnen / ende andere vreemde dinghen / die by ons niet ghevonden en werden het welcke sy deden tot een ghetuyghenisse van de vreemdicheydt der Landen die sy ghevonden hadden. Hy dede oock in syn Schepen brenghen alle het Goudt dat die vant Eylandt hem ghegheven hadden in manghelinghe teghen de Kramerije die hy mede-ghebracht had. Als hy nu van de acht-

en [illegible] [illegible] gesellen die [illegible] ben verloren ghenomen hadde/ mitsgaders van Guacanari (alzoo was den Cacique ofte het Koninck [illegible] dat Eylandt ghenaemt) die om syn [illegible] seer [illegible] lich was/ is hy met [illegible] Caravellen weder ghekeert/ maer [illegible] Spaenjaerden waren/ uytghenomen de voorgaende acht ende dertich ende quam met eenen goeden wint in [illegible] dagen tot Palos. Den Catholijcken Koninck ende Koninghinne/ waren doen ter tijdt tot Barcelonen/ alwaer Colombo haer [illegible] ende [illegible] dat de reyse langh was/ ende dat hy veel dinghen te draghen hadde/ soo dede hy de selve [illegible] teghenstaende alle gaven [illegible] Hy wierdt in het Hof seer eerlick ontfangen/ alwaer een groote menichte van menschen quam toeloopen om hem te sien/ beweeght zijnde door verwonderinghe van dat hy een nieuwe Werelt ghevonden hadde/ waer uyt hy veel [illegible] menschen van een ander ghedaente/ verwe ende kleedinghe bracht. Sommighe seyden dat hy de [illegible] ghevonden hadde die by de Carthaginensen verboden was. Andere meynden/ dat het die ghene was/ die Plato schrijft verloren te wesen door de stormen ende door de groote menichte des slijcks dat in de Zee ghewassen is. Ende andere die een ander ghevoelen hadden/ seyden dat het ghene dat Seneca voorseyt hadde/ vervult was/ segghende in syn Tragedie van Medea, Den tijdt zal komen/ dat alles zeer groot [illegible] [illegible] nieuwe Werelden sullen ghevonden worden ende alsdan zal Tile niet meer het uyterste der Werelt zijn.]; Eyndelick quam Colombo int Hof van Spaenjen den derden April/ een Jaer nadat hy vertrocken was. Hy heeft haer Majesteyt [illegible] [illegible] ende alle andere dinghen die hy uyt de Nieuwe Werelt mede ghebracht hadde/ waer af den Koningh/ de Koninghinne ende al de ghene die daer teghenwoordich waren/ zeer verwondert zijnde [illegible]/ [illegible] alle de dinghen [illegible] ende onghewoonlick waren/ die hy van daer ghebracht hadde/ [illegible] Sy [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] zoo veel verscheyden [illegible] [illegible]

Christoffel Colombo komt wederom in West Indie tot Palos.

sonderlinghe

gemenghde van blinckent groen / ende andere van een levendighe roode verwe / ende die weynich ghelijckenisse hadden met de gene die men van andere plaetsen brengt. De Konijnen waren kleyn/hebbende de ooren ende den steert als die van een Ratte / ende de verwe graeuw. Sy prijsen oock grootelicks de Hanen van die Landen/zijnde beter als onse Paeuwen/ ende verwonderden haer dat in die Landen gheen koorn en wast/ ende datmen aldaer broodt at van wortelen ende andere dinghen: maer noch waren sy meer verwondert over de menschen / de welcke kleyne ronde circulen ofte naghelkens van gout aen haer ooren ende neus-gaten droeghen / ende om dat sy niet wit / noch swert / noch bruyn en waren/ maer van verwe als Oliven/ oft ghezoden Quee-appelen. Den Koninck luysterde seer neerstich na tghene hem Colombo vertelde / hem verwonderende dat die volckeren geen kleederē / schriften/ gelt/yser/koorn/ wijn/ noch eenich dier dat grooter als een hont was/noch groote schepen en hadden. Hy was ghantsch onlijdtsaem als hy hoorde zegghen dat sy malkanderen aten / ende dat het allegader Afgodendienaers waren/ ende beloofde (by so verre hem Godt int leven ende ghesondt spaerde) hy zoude die schrickelicke onmenschelickheydt wech nemen / ende de Afgoden-dienaers in alle de Landen die hy onder syn ghehoorsaemheydt ende ghewelt zoude krijghen/ uytroeyen. Hy dede desghelijcks oock groote gunste ende beleefheyt aen Colombo, bevelende dat hy voor hem zoude zitten (want volgens de gewoonte van Spanjen staen de Edellieden ende ondersaten altijdt voor den Koninck over-eynde / om de eere van de Koninckliche macht.) Daerenboven bevestichde hy hem syn privilegie van het thiende deel der innekomsten der voornoemde Landen/ hem gevende den titel ende het ampt van Admirael over Indien, ende synen Broeder Bartholomeus den titel van Stadt-houder ofte Vijs-Admirael. Dat ghedaen zijnde/zant de Catholijcke Majesteyt eenen Post naer Romen/ ontbiedende aen syne Ghezanten tverhael vande ghantsche reyse in de nieu-ghevonden Landen/ welcke Ghezanten een weynich

[illegible] waren tot Roomen ghezonden waren / omme den Paus Alexander VI. over syn nieuwe verkiesinghe te begroeten / ende hem de ghehoorsaemheyt aen te bieden. Dese gaven des Koninx Brieven met de voornoemde beschryvinghe aen syne Heylicheydt / die hem over dese nieuw-maren grootelicks verblydde / desghelijcks oock alle t'Roomsche Hof. Om welcke oorzaecken den heylighen Vader met believen van de gantsche vergaderinghe der Cardinalen aen de Koninghen van Castilien ende Leon een gheschenck dede / van alle de Eylanden ende vaste Landen die sy in het Westen zouden vinden / met bevel dat hy aldaer Predicanten zoude zeynden / om de ongheloovighe Menschen te bekeeren. Den Catholijcken Koninck van den Paus zoo goeden antwoort verkreghen hebbende / heeft Christoffel Colombo weder op een nieuw met een groote menichte volcks na de nieuwe Werelt ghezonden / om aldaer te handelen ende te bouwen / ende oock om den valschen Afgoden-dienst uyt te roepen. Hy dede door Ioan Funseques Deken van Sevillien achthien Caravellen toe-rusten / hem President over die Landen makende. Hy zandt daer oock mede twaelf Priesters van goeden leven ende gheleertheydt / met Broeder Builes Catellan van S. Benedictus oorden / die aldaer als s'Paus Stadthouder henen reysde / op dat dese gheestelicke Persoonen het woort Godts zouden prediken / het volck tot Christi gheloove bekeeren / ende alle andere dinghen doen / die tot des Menschen salicheydt van noode waren. Daer-en-boven noch vele Ridders / ende Hovelinghen / beweeght zijnde door de vermaertheyt van de rijckdommen derzelver Landen / ende begheerich zijnde omme die te sien / zoo begaven sy haer int gheselschap van d'andere / ende namen met haer verscheyden Hantwercx-lieden / als Goutsmeden / Kleermakers / Metsers / Timmerlieden / Arbeyders / Speel lieden / ende andere dierghelijcke Konstenaers. Den Koninck dede op syn kosten zeer veel Peerden / Koeyen / Schapen / Geyten / Verckens ende Esels koopen / op dat sy aldaer mede mochten vermenichfuldighen. Men kocht oot groote menichte van [illegible] /

De Koninc ende Koninginne zenden Priesteren ende allerley Hantwercqlieden in West-Indien.

[illegible]

gherste / allerhande pottagie om te saeyen / loten van wijngaerden / suycker-riet / ende planten van andere zoete vruchten / plavey-steenen / ende levendighe kalck om te bouwen. Kortelick / sy namen alle dinghen mede die tot de huysbouwinghe noodich waren / ende stelden in dese Vlote vijfthien hondert Soldaten / die Colombo tot Calis in-nam den vijf-en-twintichsten Septembris / duysent vier hondert ende dry en-tneghentich / met noch een goet ghetal gheschut. Ende nemende synen wech veel nader by den Equinoctiael dan hy d'eerste reyse ghedaen hadde / quam hy zeylen tot een Eylant dat hy Desiro noemde / ende zonder aldaer te vertoeven wan hy Porto Argento int Eylandt Spaniola: daer na quam hy tot Porto Real / alwaer hy de acht-en-dertich Spanjaerden ghelaten hadde / die door de Indianen ghedoot waren / om dat sy haer Vrouwen verkrachteden / ende haer andere overlasten aenghedaen hadden. Colombo hoewel hy hier inne t'onvreden was / zo en liet hy't nochtans niet blijcken / maer stelde terstont syn Werc-lieden ende Metsers te wercke / ende dede een stadt bouwē / die hy ter eeren van de Koninginne Isabella dede noemen. Hy stichte ooc een stercke inde Minen van Giboa / al-waer hy tot eenen Regeerder stelde dē Commandeur Moyses Margarita, ende zant weder twaelf Caravellen in Spanjen onder thelept van Antonio de Turro die zeer veel goude greynen mede nam (waer onder dat een acht oncen swaer was / t'welc Alphonso de Hovida vant) noch eenige zeer schoone Papegaeyen ende zekere Indianen Caribes ghenaemt / t'welc van de gene zijn die menschen vleesch eten / gheboren int Eylant Acai / dat doen S. Cruce ghenaemt wiert / ende hy ging met dry Caravellen andere Landen zoeckē. Aldus vant hy Cuba / aende zuyt-zijde ende Jamaica met eenige andere kleyne Eylandē. In syn wederkomste vont hy veel Spanjaerden doot ende veel sieck. Ende alzo daer eenighe van de syne haer niet eerlic genoech tegens hun medegesellen gedragen hadden / dede hy de zelve door andere gheesselen. Hier over kreegh hy woorden met des Paus Stadthouder / die tzelve aendē Koninc schreef / beschuldigende Colombo

Ch. Colombo zeylt ten tweedemael in West-Indien.

 van

van wreedtheyt ende ghiericheyt. Twelck een oorsake was dat den Coninc syne Kamerlinc Ian Aguado derwaerts heeft zandt / die Colombo als eenen ghevanghen in Spanien heeft ghesonden / om aenden Koninck reden ende rekenschap van syn doen te ghewen. Christoffel Colombo des Koninckx bevel gehoorsaem zijnde / stelde sich op wech om hem te besoecken / en sich selven te verantwoorden. Hy quam tot Medina del Campo / alwaer doen ter tijt het Hof was / en presenteerde aende Koninc ende Koninginne een ontallicke menichte greynen gout: eenighe van de zelve waren wel vijfthien ende twintich oncen swaer / groote stucken Amber / wilde Oliven / kleederen van Papegaeys vederen van verscheyden verwen / gelijc d' Indianen droegen / ende noch meer ander vreemde dinghen. Hy vertelde aende Koninc. Majest. wat Landen hy weder gevonden hadde / ende prees die Eylanden hooghlic om hare rijckdommen en wonderlickheden / door dien dat inde Maendt van December wanneer wy den kouitsten Winter hebben / de vogelen aldaer op de boomen hunne jongen wtbroeden; dat in Martius de wilde druyven rijp zijn; dat het koorn in Januario ghezaeyt zijnde / binnen tzeventich daghen haer granen gaven; dat de meloenen in veertich dagen rijp wierden / ende dat in min dan twintich daghen de pompoenen en lattouwen groot wierden. Daer na gaf hy aen syne Majesteyt het proces van de Spanjaerden die metter doot gestraft waren / om syn rechtveerdicheyt en onschult te doen blijcken. Den Koninc bedancte hem van synen dienst / ende bekennende dat hy recht ghedaen hadde / zoo verklaerde hy hem onschuldich te wesen vande misdaet die hem opghelepdt was / ende liet weder acht Schepen toerusten / om andere Landen te zoecken. Twee van de zelve zandt Colombo vooruyt met lijftochten ende ghereedtschappen / ende met de andere zes zeylde hy van Sint Lucas de Barrameda wt eynde van de Maendt Maius in den Jare 1497. Ende om dies wille dat opt gheruchte ende de vermaertheydt der Indiaensche rijckdommen / veel Fransoysche Roovers ghints ende weder zwierven / quam hy in Madera / ende van daer zandt hy drie Schepen

Ch. Colombo komt als ghevanghen in Spanjen / en ontschuldicht hem by den Koninck.

Colombo zeylt ten derden mael weder na Indien.

[illegible] langhs den rechten wegh / naer het Eylande Hispaniola ghenaemt / met dry hondert verbannen Mannen / ende met de andere dry Schepen zeylde hy voor by het Eylant van Capo Verde / om synen streeck heel dicht langhs den Equinoctiael te houden / eyndelick quam hy aen een groot vast Lant. Hy zeylde langs het Lant henen dry-hondert dertich mijlen / aen ghene zijde van Cap de Vela / ende doen weder dweers door de Les parendes / quam hy tot S. Dominicus de Stadt van syn Broeder Bartholomeus ghesticht op de reviere Ozama / al-waer hy voor Stadthouder ontfanghen werdt / volghens syn Brieven van privilegie ende bevel / die den Catholijcken Koninc voor hem hadde doen afveerdighen / ende die hy met hem bracht / hoewel dat sommighe [illegible] gantsch t'onvreden waren / ende syn Broeder Bartholomeus en nam daer mede niet veel [illegible] in / om dies wille dat zo lange Colombo afwesich gheweest was / hy altijt t'grootste bewint ende handelinghe van alle zaken ghehadt hadde. Colombo de regeeringe aenghenomen hebbende / en veel aenslagen tegen die van het Lant [illegible] / ende meer nieuwe Eylanden ghevonden hebbende / is by de Spanjaerden in [illegible] ende haet ghekomen. In zulcker voeghen dat eenen Roldan Simenes grooten Potestaet ofte Rechter, met noch tseventich Mannē oproerich wiert / de welcke Colombo verlatende tot Siraqué quamen / ende schreven een oneyndelic getal boosheden van hem ende syn Broeders aenden Koninc / die hier over gants bedroeft was / siende dat de zaecken van Indien in zoo quaden staet waren; ende het heeft de Koninghinne noch meerder mishaeght. Hy zant daer terstont henen den Ridder Francisco de Bovaldello om Stadthouder in die Landen te zijn / hem macht gevende de schuldige te straffen ofte gevangen te stellen. Desen quam aen int Eylant Hispaniola met vier Caravellen int jaer 1499. ende na dat hy inde Stadt van S. Dominicus ondersoeckinghe over alles t'ghene ghescheidt was ghedaen hadde / wert by [illegible] Colombo, Bartholomeus ende [illegible] ghevanghen na Spainjen / met de [illegible]. Tot Calis ghekomen zijnde /

Colombo wert ten tweedemael na Spangien ghevanghen ghezonden / met syn twee Broeders met hem.

[illegible]

[illegible]nde/ wierden sy door s'Koninckx bevel [illegible] ghevanghen/ [illegible] haer ontboodt dat sy by hem te Hove [illegible] souden comen. Waer inne Colombo willichlick ghehoorsaem was / doen wist hy zoo wel syn onschult met tranen te betoonen / dat den Koninck tselve verstaen hebbende/ ende syn ghetrouwicheydt bekennende / hem drie jaren daer naer weder met vier Caravellen uyt ghesonden heeft/ om noch meer nieuwe Landen te soecken. Ende dit was int jaer 1502. Colombo in het Eylandt Hispaniola ghekomen zijnde/ ende wesende by de riviere Ozana / en wilde Nicolaes d'Ovanda Regeerder over 't Eylandt hem niet in de Stadt van S. Dominicus laten komen/ waerom inne Colombo zeer bedroeft was/ ende liet hem weten / dat hy zoo verre hy hem niet en wilde laten komen inde Stadt die hy selver hadde doen stichten/ soo soude hy een Haven gaen soecken / aldaer hy verseeckert soude zijn: ende alsoo quam hy in Puerto [illegible] Carthe. Ende willende den wegh soecken om naer [illegible] den Equinoctiael te komen / ghelijck hy den Koninck belooft hadde / zoo zeylde hy West-waert aen / sonder hem aen de Caep de Higuerra te keeren. Hy besochte de Zuydt-syde / ende van daer keerde hy wederom tot Cuba / daer na tot Jamaica / aldaer verloor hy twee Caravellen / ende met de andere twee ghinck hy nieuwe Landen soecken: maer dit en gheschiede niet sonder eerst veel swaricheden ende perijckelen gheleden te hebben: want eenighe van de syne wierden sieck/ ende sommighe andere Spanjaerden deden hem oorloghe aen. Ende hebbende Franciscus de Porras een Overste van een Galeye ende Diego den Broeder Colombi eenighe Barcken ghenomen / soo zeylden sy in het Eylant Hispaniola. De Inwoonders ende Inghe-borene des selfs haer ghesien hebbende / wildense geen spyse gheven: maer trachteden haer lieden om den hals te brenghen. Doen heeft Christoffel Colombo eenighe van de selve gheroepen hebbende / haer [illegible] over de kleyne liefde die sy tot hem droeghen / haer biddende dat sy hem [illegible]-tochten wilden [illegible]: ende zeyde haer [illegible] / [illegible] hy [illegible] / dat sy [illegible] [illegible] stecken.

Colombo zeylt te vierden mael in de West-Indien.

[illegible]
p / [illegible]
[illegible]
nders dan voor henen. Spliedem ... heeft alst gagen
[illegible] was / op den selven dagh
[illegible] als Colombo [illegible]
kennisse van den loop der Sterren hebbende / soo [illegible]
[illegible] sy syne woorden. Ende [illegible]
[illegible] dat hy [illegible]
[illegible] wesen / ende brachten hem soo veel
[illegible] als hy begheerde. [illegible] Co-
lombo [illegible]
[illegible] / [illegible] hy de selve [illegible]
[illegible]. [illegible] weder in Spaengien ghe-
komen [illegible] / [illegible] van alle syn [illegible]
[illegible] / [illegible] hy
[illegible] / [illegible] in [illegible]
[illegible] 1506, ende [illegible]
[illegible] Carthuysers Clooster begraven. Hy was in
syn leven een [illegible]
[illegible] / die in [illegible] West-Indien [illegible] /
seer veel [illegible] te voren onbekende Landen
[illegible] heeft. Hy [illegible]
[illegible] in syn Epitaph
[illegible]
[illegible] wonder, [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] /
[illegible]
[illegible]. Hy heeft [illegible]
[illegible] / Dom Diego die [illegible]
[illegible] Maria de Tolede [illegible] van Dom Ferdinan-
do [illegible] van [illegible]
[illegible] Dom Ferdinando die [illegible] was /
de welcke [illegible] Bibliotheke hadde / [illegible]
van [illegible] / ende [illegible] is
[illegible] tijdt in Sint Dominicus Clooster [illegible]
[illegible] / het welcke [illegible] /
[illegible]. [illegible]
Ferdinandus [illegible] / [illegible] 1[illegible].
hebbende

Ch. Colombo keert weder in Spaengien, ende sterft tot [illegible].

[illegible] van Ferdinandus den Sone van Christoffel Colombo.

[illegible] ende-en-dertich jaren [illegible] Coninckrijcken Castilien ende Arragon gheregeert: ende de Koninginne Elizabeth [illegible] [illegible] overleden int Jaer 1504.

Ghevoelen der VVest-Indianen belanghende de eerste Menschen ende de Zuntvloet.

Capittel XXXI.

De West-Indianen [illegible] de [illegible] van de nieuwe Werelt/ zegghen/ dat int beginsel des Werelts uit de Noordelijcke Landen eenen Man quam/ die Con ghenaemt was/ de welcke gheen [illegible] en hadde/ ende nochtans ginck hy zeer [illegible]/ ende liep zeer [illegible]/ de weghen verkortende/ de berghen [illegible] neder druckende/ ende de dalen verhooghende/ [illegible] alleen [illegible] den wille ende [illegible] [illegible] ende [illegible] hem-selfs een Zoon der Sonnen te wesen: [illegible] de Werelt met Mannen ende Vrouwen/ die hy [illegible]/ [illegible] [illegible] ende andere [illegible] [illegible] der menschen leven dienende. [illegible] hem aen-deden/ [illegible] hy de Aerde die hy haer ghegheven hadde/ in [illegible]/ ende ontnam haer den regen [illegible] [illegible] nimmermeer in eenighe [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] op dat sy [illegible] [illegible] Landen [illegible] [illegible]. [illegible] Pachamo, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]/ ende [illegible] Con [illegible] [illegible] de menschen in [illegible] [illegible] schiep hy andere [illegible]: [illegible] [illegible] Goden/ ende [illegible] [illegible] tot dat de Christenen aldaer int Landt [illegible]. [illegible] hadden hem [illegible] Lima eenen zeer schoonen Tempel ghesticht/ die wel [illegible] [illegible] [illegible] Landen was/ ter oorsake [illegible] der [illegible] ende [illegible]/ die de [illegible] van de [illegible] ende Offerandes gaven. De Spaengiaerden vonden in grooter [illegible] [illegible] [illegible] Silver [illegible] desen

Tempel/

Tempel / ende de beelden ende ghesneden beelden op / zoo haest als het Kruys ende het H. Sacrament daer in ghestelt was: t'welck een groote verwonderinghe ende verbaestheyt by alle de Indianen veroorsaeckte. Sy zegghen daerenboven noch / dat het eens op eenen tijdt zoo gheweldich reghende / dat alle leeghe Landen verdroncken ende over-loopen waren / desghelijcks ooch alle menschen / behalven eenighe die in de holen van de alder-hooghste Berghen ghevlucht waren / hebbende de kleyne poorten ende in-ganghen des zelfs ghestopt ende toe-ghemetst / op datter het water niet door en zoude kunnen komen; ende daer binnen namen sy lijf-tochten ende Dieren. Doen sy nu ghewaer werden dat den reghen ophielde / lieten sy twee Honden uyt-loopen / de welcke nat ende bevlijckt wederom keerden / waer uyt sy oordeelden dat de wateren noch niet ghenoech verloopen waren. Daer naer lieten sy veel Honden uyt-loopen / die alle gader zoo drogh als sy uyt-ghegaen waren / weder quamen: ende door desen middel bemerckten sy dat de wateren weder om aen haer plaetse ghelopen waren. Doen quamen sy weder den Aerd-bodem te bewonen / een grootsten [illegible] ende moeyte die sy ghehadt hadden / was / dat sy een onghelooflijck ghetal Serpenten vonden / die de vochticheyt ende het slijck voort-ghebracht hadde. Sy ghelooven oock het eynde des Werelts; maer datter een weynich te vooren een zeer groote droochte sal komen / ende dat de Sonne ende de Mane (die sy aenbidden) zullen verdwijnen: ende om desen oorzake maken sy een groot gheroep ende weenachtich ghe-klagh / zoo wanneer datter Eclipsen komen / ende voornamelicken als het inde Mane gheschiedt / meynende dat hy / sy / ende de gantsche Werelt vergaen zullen.

Vanden oorsprongh der Pocken, ende wie de zelve eerst in Italien ghebracht heeft.

Capitel. XXXII.

De

DE Sieckte die wy de Pocken / de Fransoysen Mal de Naples, ende de Italianen Mal Françoys noemen / wierde alder-eerst uyt West-Indien ofte de nieuwe Werelt ghebracht / door de Spaengiaerden die aldaer met Christoffel Colombo den Ontdecker ghevaren waren. Dese namen dit schandelijcke sieckte [illegible] de Inwoonders van het Eylandt dat by de Indianen Haiti Quisqueia ghenaemt is. Haiti is soo veel te seggen als [illegible] ofte [illegible] / ende Quisqueia beteeckent groot Landt. Christoffel Colombo noemde het daer na Spaniola / ende hedensdaeghs is het S. Domingo ghenaemt / na den naem vande voornaemste Stadt des Eylandts. Dit Eylandt is met dese sieckte gantschelijck besmet. Veel Spaengiaerden die daer mede besmet waren / [illegible] weder naer huys [illegible] / [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] plaetsen / [illegible] ander veel [illegible] / ende [illegible] over den [illegible] [illegible] persoonen die daer [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] de oorloge van Napels / [illegible] [illegible] [illegible] den Coninck Ferdinandus II. teghen den Coninck van Vranckrijck Karel VIII. die [illegible] [illegible] [illegible] dese [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] van [illegible] in het [illegible] van Napels. Eyndelijcken [illegible] [illegible] het [illegible] de Fransoysen / die [illegible] Mal de Naples noemen / de Italianen [illegible] Malo Francese, ende de [illegible] Spaensche Pocken: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] der Landen op een [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Fransoysche spraeke Verole, [illegible] te [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] / [illegible] [illegible] sieckte die van de Griecken Leichen, van Plinius, Mentagra, [illegible] [illegible] [illegible] / ende by de Fransoysen [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] / [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Pocken noemen: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] of noch [illegible] [illegible] hebben. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] dese schandelijcke sieckte [illegible]

[illegible] gheyonden heeft tot een roede ende straffe der onghenaedighde onkuysheden ende openbare hoererijen des menschen. Het is een vreemde zake/dat den ghenen die dese siecte aen anderen gheeft/de zelve daerom des niet minder en heeft / maer sy bewarent ghelijck als ofmen vyer by een keerse dede / zoo en werdt daerom het licht der keersen niet verminderet. Het is een koomenschap die gantsch quaedt voor den kooper is/ende die den Verkooper evenwel niet af en gaet noch quijt schelt. Dit quaedt was int beghinsel veel gheweldigher dan het nu is / ter oorzaken vande vreemende hulp-middelen die-men daer teghen ghevonden heeft/ waer door men tzelve zeer lichtelic kan ghenesen/voornamelick door het Gaiac, twelck Hout is dat int voornoemde Eylandt wast/zijnde een Boom die Guaicdia ghenaemt wert / ende het groeyt aldaer gantsch overvloedich met gheheele Bosschen. Het wert inde Apotekers Winckels Lignum sanctum (heylich Hout) ghenoemt. Waeromme op die plaetse daer dese siecte de meeste overhandt heeft/heeft Godt de beste hulp-middelen ghegonden. Yemant soude sich moghen verwonderen / waerom de ghene die eens van dit quaedt ghenesen zijn/weder tot het zelve derven keeren/ ende t'heet water niet en vreesen / ghelijck als eenen Hondt die sym muyl verbrant heeft: want daer isser veel die zes oft seven-mael de pocken ghehadt hebben. Ghetschiet het/ om datse het ghemeyn spreeck-woort ghedachtich zijn/ dat-men van t'hayr des Hondts die ons ghebeten heeft/ nemen moet? Neen/ten is dat niet: indien ghy de oorzake begeert te weten/ Missir Macé ende Galin zullen u terstont gaen zegghen: nu neyght u ooren een weynich daer toe:

Yemant siende dat Missir Macé
Zijn gantsch leven hadde nóé
Gheleden vele pijnen zwer,
Om dat hy altijt ghingh heen
Na de Hoeren int ghemeene,
En zocht noch tot allet wer
Of hy op gheen Feest kost raken

Baif en ses passetemps.

En [illegible] Daer

Daer hy Meyskens Vrouw mocht maken.
Een Vrient sprack hem aen zeer zoet:
VVaerom zijt ghy niet te vreden
Mißir Macé dat ghy u leden
Daeghlicx zulcke moeyt' aendoet?
Daer ghy om het stadich volghen
Van de Hoeren onverbolghen
Zoo veel ong'lucx hebt ghehadt,
En dat ghy oock daer beneven
Door u ongheregheld leven
Hebt de Pocken aen u gat:
Die ghy oock zoo menichwerven
Hebt ghehadt, datse u verderven
Al de tanden in dyn mont.
En dit quaet dat u by-blijvet
Heeft u leden zoo verstijvet
Dat ghy dit niet roeren kont;
S'hebben u neus op gheghetten
En u paleys gantsch verbeten
S'eten als een kancker in.
En dees u beminde Pocken
Knaghen af met groote brocken
Dyn lidt teghens uwen sin.
Dus moyt Vriende wilt doch eens laten
V onkuysheyt boven maten
En u leven ongheschict.
Ey Macé houdt u te vreden
Met al uwen tijt voorleden
En u nu tot deuchden schict.
Opt toekomend' wilt doch dencken
VVilt u siel niet meer zoo krencken,
Begheeft u tot Godt den Heer.
Laet de Hoeren t'aller stonden
En beweent ghy uwe sonden
Beter spaedt dan nimmermeer.

Mißir Maes sprack onverbolghen,
Deuchdelick Man wilt zeker volghen
Uwe leer, ick doe de mijn.
Dees schoon Heer die komt my leeren
Dat ick tot myn schae zouw keeren
Zoeckend' daer myn Medecijn.

Aen Galin.

Door t'hanteren der Hoer-huysen
Komt den kancker u zoo pluysen
In u aensicht, dat u niet
Van u neus en is ghebleven
Dan de twee neus-gaten even
Die men noch nauwlicks en siet.
Men zeght nochtans als de honden
Branden aen de pot haer monden
Komen sy niet meer daer aen.
Galin heel zot boven maten
Ghy wilt het daerom niet laten
Maer ghy handelt noch veel meer
Hoeren kotten en Bordeelen
Daer ghy dan u neus gaet deelen
By de Hoeren even zeer.
Maer, hola, k'heb my vergrepen,
Ghy zijt wijs en zeer doorslepen:
Want ghy zoeckt gansch onbeschroomt
Dat ghy weer ter plaets mocht komen
Daer u neus u is benomen
Op dat s' weer int aenschijn komt.

Van de Beestelickheyt ende schande die in Vrouwen gheleghen is.

Capittel XXXIII.

Vijf sinnen zijn in de Menschen / die de Griecken Aithéseis noemen te weten / t'ghevoel / den smaeck / den reuck / t'ghesicht / ende t'ghehoor. De begheerlickheydt die boven maten van haer ghenomen wordt / is vuyl ende quaedt. Maer zoodanighe die te overvloedich is / tot smaken ende ghevoelen / alzulcke zeg zhe ick / is de onreynste des Werelts / ende de ghene die tot dese twee begheerlickheden begheven zijn / zijn vande Griecken Atiraieis ofte Acolatoys, ghenaemt ghewest / twelck by ons zoo veel is als Onghestadighe ofte Onghematichde. Nu dese twee begheerlickheden / te weten / de ghulsichepydt / ende de vleeschelicke vermenghinghe / zijn alleen den menschen ende den beesten ghemeyn: ende daerom werdt den ghenen die daer in verzoncken is / int getal der wilde ende onredelicke beesten ghestelt. De andere begheerlickheden hooghs komende van de andere drye sinnen / zijn alleenlick den mensche eyghen. Ende zoo veel t'werck van Venus belanght / Hippocrates die met Godlicke wetenschappen verbaut was achtede tzelve te zijn een ghedeelte van een schandelicke sieckte / diemen de Vallende sieckte noemt. Dit Venus werck zoo wanneer als het onmaetelicken ghebruyckt wert / verderft het de schoonheyt / verswackt het lichaem / verdrooght tzelve / ende maeckt het stinckende als eenen bock; maeckt het aenghesicht of bleeck / of rootverwich / ofte gheel / verkranckt tghebeente ende de leden / baert druppinghen / pijn inde heupen / lanc ebel / derm-pijnen / weedommen der maghe / duyselinghen des hoofts ofte scotomie, melaetsheydt ende pockie: is oorzake van menigherhen / maeckt de beste pydel / veraemt / verkortet leven / beneemt het verstandt / verduystert de ghedachtenisse ende ruckt het herte wech / ende ghelijck als den Propheet Hosea zeght: hoererije / wijn ende most / maken zotten.] Den Poeet Claudianus schrijftet aldus van:

Hos. 4. 11.

De vuyle onkuysheyt, dat zoete quaet misprefen
Dat tot de wille keur des vleesches ghedwonghen wil wesen
Maeckt de verstanden bot, vervrouwt de leden zeer,
Als Circe met haer kruydt kost doen, ja noch veel meer:

'is lieflijk int ghesicht, s'is lieflijk in ons ooghen,
Maer door haer lieflickheyt zijn wy altijt bedroghen:
VVant op des vverelts rondt, is gheen vuylder ondeucht
Dan de onkuysheyt groot. Vliedtse terwijl ghy meucht.

Salomon is door der Vrouwen liefde van den alder-wijsten mensch / den alder meest verleydtsten dwaes gheworden. Samson desgelijcx verloor door de onkuysheyt syn sterckte ende oock syn leven. Dit gheschiede alles door de onkuysheyt / dat is / door den ongheregheldenlust ende begheerte tot Venus werck / die de palen der redenen overtredet / ende die ongematicht zijn. Ick noeme het ongheregheldenlust / om dies wille dat den ghenen die natuerlick is / die door de wetten der reden ghebonden ende teghen ghehouden werdt / ende onderstemt is met een wettelicke tsamen-voeghinghe ende toelatinghe om te genereren ende syn gheslacht te vermenichfuldigen / dat het zodanich eenen niet quaet / maer gheoorlooft is / ghelijc als S. Paulus tot de Corinthers zeght. Maer alle andere ongheoorloofde vermenghinghen / overspelen / hoererijen / bloedtschanden / ende versamelinghe van eenerley naturere / teghens het natuerlick ghebruyck werden verworpen (als den doot ende de verdoemenisse weerdich zijnde / door den selven Apostel het welverkoren vat Godts / schrijvende tot den Romeynen aldus: Daerom (zegghe ic) heeftse Godt over-ghegheven tot schandelicke bewegingheu; want oock hare Vrouwen hebben het natuerlick ghebruyck in het onnatuerlick verandert. Ende desghelijcks oock de Mannen dat natuerlick ghebruyck der Vrouwen verlatende / zijn door hare boose lusten in malkanderen verhittticht / Mannen met Mannen schandelickheydt bedrijvende / ende de behoorlicke vergheldinghe harer dwalinghe in hen zelven ontfanghende.] De Keysers Constantius ende Constans maeckten int Jaer onses Heeren 3 4 4. een wet / die in het Boeck der Codicen beschreven staet. Wat soeckt-men (segghen sy) van de Vrouwe die kinderet / wanneer den Man het ampt doet / t'welck haer de komt? Of t'gheslachte ende der aerdt verliest sijn plaetse / of t'is een misdaedt die onnoodich ende

1. Corint. 7.

Rom. 1. 26.

Li. 9. de Codic. titul. de adulter.

[illegible]lick is om weten / of Venus is in een andere hoedanicheyt verandert / of de liefde is ghezocht ende niet ghevonden. Wy ordineren ende ghebieden / dat haer de Wetten tegen zodanige stellen; dat de Wetten met het * Sweert van wrake ghewapent zijn. Op dat de onteerde achterhaelt ende van alzulcke misdaede overtuyght zijnde / sy door de straffen die daer toe ghestelt ende ghevonden zijn mochten ghekastijt werden. Ghedaen binnen Romen / inden tijt des Consulats III. van Constantius, ende II. van Constans Augustes ende Consules.] De dieren die de Fransoysen Muets noemen / vermenghen haer met hunne moeders / gheen trouwe noch onderschepdt van vleeschelicke vermenghinghe wert by haer onderhouden. Om welcker oorzaken de mannen die hun moeders / susters ofte andere dien het door de Goddelicke ende menschelicke wetten verboden is / vleeschelick bekent hebben / veel eer beestelicke creaturen behooren genaemt te werden / dan hoereerders ofte ongheftadighe. Onder dit volck zijn de vervloeckte bogghers / de welcke de vermenghinghe met vrouwen verlatende ende mispryssende / haer met Mannen vermenghen / zeer schandelick in de liefde tot Jonghers brandende. Waer af het veel beter is / dat ick swijghe / dan meer van zoodanighe dinghen te spreken om dat het te afgrijsselicken ende vervloeckten zake is om van Christenen aen-ghehoort te werden / wien Godt de ghenade ghegheven heeft / dat sy een afgrijsen van zulcken schandelickheydt hebben / waer mede de Mooren ende Machometisten behanghen zijn: ende indien onder de Christenen zoodanighe lieden zijn / zoo moet men ghelooven dat de zelbe Godt verlaten hebben / ende in hem niet en ghelooven / maer sy zullen haren verdienden loon wel ontfanghen. Sigismond Malatesta een Bastaert-sone Pandolphi, Heere ende onrechtveerdich Besitter (ghelijck als synen Vader) van de Stadt Armini / ende van een deel van Romaniola een Landtschap in Italien / de Kercke toe behoorende / poochde met ghewelt synen Sone Robert vleeschelic te bekennen / de welcke om zodanich een schandelichheyt te wreké synen pongiaert in

* dat is / me zalse door het Sweert meyer doot straffen.

syns Vaders haest ghesteken heeft. Den selven Sigismond bevanghen zijnde door de schoonheydt van een Hoochduytsche Vrouwe/ de welcke wt Duytslandt na Romen reysende/om wt Godts-dienstichheyt de Tempelen van S. Pieter ende S. Paulus te besoecken/door syn Lant track/ende van hem ontmoet zijnde/ so wilde hyse met ghewelt nemen. Ende alsoo hy haer levendich niet en konde schenden/ om den grooten teghenstant die sy dede/sneedt hy haer de strote af ende heeftse alsoo doot zijnde bekent. T'is mede een ghedenckweerdighe sake/ dat desen verbloecten mensche syn eyghen Dochter bekent ende kinderen by haer ghewonnen hadde. Maer hoe zoude den Hemel schrickelicker dingh hebben konnen aenschouwen? Ick heb de wtspraeke ende de pleytinghe/ die den Advocaet Fiscael int Latijn voor den Paus ende de ghantsche vergaderinghe der Cardinalen dede/ die metter handt ghescreven is. Waer inne al de schrickelicke ende verbloeckte misdaden die desen boosen Mensch bedreven heeft/ verhaelt werden. Hoe zoude men grooter beestelickheyt konnen vinden/ dan bloedt-schande/ daer af de onredelicke Dieren een afgrijsen hebben/ indien't gheloofweerdich is tghene Iovianus Pontanus zegt ende sweert dat hy't zelver bevonden heeft? Ick hadde (zeght hy) een zeer kleyn Hondeken/ghenaemt Capouane, (twelck ick t'anderen tijden in myn veersen ghedachtich zij ghetweest) van t'ghestachte der Honden die-men Camus noemt. Ick hadde oock eenen Hont van haer die ick Asterion heete-de/ den schoonsten ende netsten van alle Honden diemen zoude hebben moghen vinden. Wanneer sy nu hittich waren/wilde ick Asterion met haer laten spelen/op dat my die twee/ jonghen mochten voorts brenghen ende dede haer beyde op een heymelicke plaetse af sluyten/ op dat sy haer met gheen andere Honden en zouden vermenghen: ick verzekere u dat de Moeder nimmermeer en wilde lijden dat den Sone met haer speelde/ ende niet teghenstaende dat myn kinderen haer vast hielden zo heeft sy zoo gheweldich ghebeten/datse ghedwongen waren/ haer los te laten/ende met een groote dullicheyt ende rasernisse op Asterion aenvallende e[...]

sy hem met hare tanden zeer qualick ghetracteert. [illegible]
zelven Pontanus schrijft noch dat hy lan de Vint[illegible]
Marckgrave van Gerace heeft hooren vertellen/ dat
hy een Merrie hadde die zeer schoon/ sterck ende be-
hendich was/ ende haer willende doen bespringhen
van eenen Henghst/ dien sy t'anderen tijden ghe[illegible]
teert hadde/ nimmermeer en wilde de Moeder [illegible]
laten/ dat haer Veulen haer zoude aen-raken. Waer-
omme dat-men haer den Henghst eens bracht/ van
t'hooft tot de voeten gantsch bedeckt zijnde/ ende [illegible]
werse doen by malkanderen/ de Merrie heeft haer [illegible]
laten bespringhen. Maer alzoo het [illegible] daer nae
ontdeckt wiert. ende sy siende datse bedroghen was/ [illegible]
heeft sy daer inne zoo bedroeft ende [illegible]moedich ghe-
weest/ dat sy niet willende eten noch drincken/ in wey-
nich dagen daer na ghestorven is. [illegible] mede int ghe-
tal der beestelicke stellen/ zoo [illegible] dat
gehoudt zijn/ nochtans Venus werck [illegible] achter
malkanderen doen/ datmen zoude [illegible] dat sy nim-
mermeer versadicht en konnen werden. [illegible] Vrou-
we daer mede niet verzadet en kan [illegible]
niet vreemt te wesen: want Messalina [illegible]
dighe onkuysheyt door Iuvenales [illegible]
Prove. 27. 20. en 30. 16. tuyght het zelve. Ende Salomon [illegible]
ken/ datter drie dinghen zijn die [illegible]
ghen/ ende het vierde en spreeckt niet [illegible]
te weten/ de Helle/ der Vrouwen [illegible]
de aerde en wort des waters niet [illegible]
spreeckt niet: het is ghenoech. [illegible]
de [illegible] meer [illegible] is/ [illegible]
[illegible] van de Vrouwe zy/ [illegible]
[illegible] verstaet de [illegible]
hem niet in synen [illegible]
seght) noch [illegible]
[illegible] op de [illegible]: want [illegible]
[illegible] ghehad [illegible] Nicolaes Bo[illegible]
Boeyer. deci, Son. 317. [illegible]
[illegible] zoo veel [illegible] als [illegible]
[illegible] hy schrijft dat [illegible]
[illegible]

[illegible] by t

hy't met syn huysvrouwe alle daeghs thien-mael vol-brachte / waer over sy haer by de Koninghinne van Arragon ghingh beklaghen / de welcke den man dede roepen/ die tzelve warachtich bekende te wesen. Doen beval hem de Koninginne / dat hy voortaen syn huysvrouwe niet meer dan zes-mael des daeghs zoude be-kennen/ ende dat op lijf straffe/ op dat de vrouwe door de gheduericheyt van zo veel omhelsingen/in zo korten tijt achter malkanderen erhaelt zijnde / niet in ghevaer des doodts en zoude komen. Men en mach hem niet zo zeer verwonderen (zeght Boeyer) over de macht des mans / als over de klachte die de vrouwe daer over dede: want de vrouwen dickwils over het weynighe/ maer niet over de veelheydt klaghen ; ende hoewel sy niet zoo stout en zijn als de mannen/ volghens de Wet Quisquis in den Codice, ad leg. Iul. majest. zoo zijn sy nochtans veel stouter in Venus werck als de mannen/ ghelijck als Lucas de Penna zeght / over de eerste Wet De mulie. in den Codice. Maer teghens tghevoelen van Boeyer , zoo houde ick veel meer de daedt des mans voor een beestelickheyt/dan ick het voor een ghe-weldighe macht zoude houden / ten ware dat hy sich daer op verzaghe ofte toe-stelde / door het gheduerich eten van Schaloenien / wilde Asperges / Satyrion/ Artichocken / Saffraen / Munte/ Rupte/ Hof-kersse/ Kichers / ende andere zoodanighe prickelinghen van Venus ; ofte oock wel door een zeker Kruydt / waer af Theophrastus schrijft / zonder tzelve te noemen / dat eenen Indiaen mede ghedracht had / twelck zulck een groote kracht ghaf in het natuerlicke lidt / niet alleen-licken aen de ghene die tzelve aten / maer dat meer is/ oock aen zoodanighe die dat alleenlicken aenraeckten/ dat het haer bequaem maeckte / Venus werck zoo dickwils achter malkanderen te doen / als het haer beliefde. Inder voeghen (zeght Theophrastus) dat de ghene die het zelve ghebruyckt hadden/ zeyden/ dat sy't twaelf-mael achter malkanderen ghedaen hadden. Ende den voor-noemden Indiaen die groot ende vroom van lichaem was / bekende in myn teghenwoordicheydt / dat hy tzelve werck zomtijdts

Theophrast. lib. 9. ca. 12.

" in eenen nacht tzeventich mael achter malkanderen
" volbracht hadde / maer dat hy het sperma ofte zaedt
" niet dan met druppelen ofte al lekende quijt en wierde/
" twelck sich eyndelick in bloedt veranderde. Maer laet
ons dese beschrijvinghe verlaten / ende tot een ander
Capittel komen.

Van eenighe die om kinderen te genereren zeer vruchtbaer zijn ghevveest. Ende van de onmatelicke onkuysheyt des Keysers Proculi, die in vijfthien dagen hondert Maeghden van Sarmatien swangher maecte.

Capittel XXXIIII.

Vide Petrum Crinitum.

T'Ghene dat de Ouders schrijven van tgroot ghetal der kinderen die eenighe persoonen ghegenereert hebben / is voorwaer zeer wonderlick. Artaxerxes den Koninck van Persen hadde hondert en vijfthien dochteren / vijftich van de zelve sonen voor ghesworen hebbende/ brachten hem om de hals. Eutychus genereerde dertich sonen / ende Cn. Pompeus de schouw-plaetse met verscheyden wonderlicke mans-beelden ende andere vreemde dinghen vercierende/ heeft het beeldt Eutychi aldaer mede ghestelt / twelck op het wtvaerthedde ghedraghen wierdt/ door thwintich kinderen des voor-noemden Eutychi. Proculus den Roomschen Keyser beroemde sich/ dat hy in vijfthien daghen hondert maeghdom van * Sarmatien ghes wanghert had/ die allegader in de oorloghe ghevanghen waren. Hy was zoo tot hoererije ende boosheyt gheneghen/ datter Flavius Vopiscus verbloeckte. Ick zal de woorden des voornoemden Keysers Proculi alhier noch bydoeghen/ die hy tot Metianum sprack: Ick hebbe (seght hy) hondert Sarmatische dochters ghenomen/ van de welcke seker thien in eenen nacht haren maeghdom benomen hebbe/ende binnen vijfthien daer na/ heb ick haer allegader van maeghden vrouwen ghemaeckt.]

* Sarmatien wert nu tegenwoordichs Polen ghenoemt.

De doot vanden vvijslichen Sardanapalus, zijnde den vijf-en-dertichsten ende laetsten Koninck van Assyrien. Ende syn graf-schrift.

Capittel XXXV.

DE Koninghen die voortijdts in Asien regeerden/ waren ghantschelick tot alle wellusten ende begheerlickheden gheneghen/ voornamelick Ninias, den sone van Ninus ende Semiramis, desen bleef altijdt in syn paleys/ende was gheheelick synen buyck toe-gheeyghent / ende in alle soorten van verquistinghen gheconfijt. Hy en wiert van niemant dan van syn vrouwen ende kamerlinghen ghesien. Zoodanich eenen/ja noch veel wijfachtigher was Tonos Concoleros van den Grieken Sardanapalus ghenoemt/den vijf-en-dertichsten Koninck der Chaldeen ende Assyriers/die eenighe zegghen te zijn een soon van Anacyndaraxes , ende andere van Anabaxares. Arbaces een van syne Velde-oversten den Kamerlingh Paramezes door ghiften verwonnen hebbende / zagh door synen middel den voornoemden Sardanapalus in vrouwen-kleederen in syn kamer zitten / den baerdt was hem af-gheschoren/ de ooghen gheschildert / het aensicht wit als melck / ende int midden van syn hoeren schaerlaken scherende/ende met haerlieden spinnende. Waeromme hy tegens hem een tzamen-sweeringhe ghemaect hebbende/door t'beleet ende den middel van Phul-Belochus synen Stadthouder in Babel/ oproerich wiert ende oorlogh tegens hem voerde. Sardanapalus sloegh de wederspannighe in drye strijden ende verwanse/na welcke overwinninge hy noch veel luyer ende onverdraeghlicker dan voorhenen was / keerende wederom tot syn eerste wellustigheden. Ende alzoo syn krijchs-knechten het exempel van haren Heere naer volghden/ zoo was hy ghantsch onverdacht/ doen den vyant hem op eenē nacht quam bespringen. Ende niet lang daer na wierden twee van syn heir-leghers onder t'beleyt Salameni syns schoonbroeders / verdaen ende in de vlucht gheslaghen. In zulcker voeghen dat hy van alle zijden syn landen verliesende/hem zeer neerstelick inde stadt van Ninus (die de heylighe Schriftuure Ninive noemt) versterckte/ die met lijf-tochten ende alle noodtlicke ghereedtschappen verzorghende/waer binnen hy den tijdt van twee jaren beleghert bleef. Ende alzoo daer een vreeselicke ende vreemde over-vloeyinghe van de riviere Euphrates ghe-

ghefchiedde / heeft de zelve een groot ftuck van de Stadts-mueren ter neder ghewor[p]en. Sardanapalus achtende dat defen hooghen vloedt een quaedt voor-teecken was / door de antwoorde die een zeker Orakel daer af ghegheven hadde / heeft aen fyn behoudeniffe beghinnen te twijffelen. Waeromme hy op een plaetfe die binnen de mueren van fyn Paleys befloten was / een grooten Tabernakel dede oprechten / ghetimmert van groote ftucken houts / tot de hooghte van vier hondert voeten / op de wijfe van een * Pyramide / ende binnen defen Tabernakel alzoo opgherecht zijnde / liet hy een groote ledighe plaetfe / die hondert voeten in elcke zijde wijdt was / twelck in als vier hondert voeten in den omgangh beliep / daer binnen dede hy vier hondert goude Koetfen ftellen / dienende om heerlicke mael-tijden volghens d'oude ghewoonte daer op te houden: ende aen t'eynde der zelver / ofte daer op ftelde hy vijf-tich goude Tafelen. Ende den omgangh van defe plaetfe was met een groote menichte drooch hout ghantfch omringhet / in zulcker voeghen datter ner-ghens gheenen uytgangh noch openinghe en was / dan van boven om den dach te krijghen. Dat ghedaen zijnde / dede hy duyfent miriaden Sikelen gouts be-draghende thien millioenen / zijnde duyfent-mael thien duyfent / ende thien duyfent miriaden: oft een miriade miriaden fikelen filvers / bedraghende hondert millioe-nen / twelck is thien duyfent-mael thien duyfent fike-len / beloopende zoo veel als veertich millioenen piftolet-kroonen. Daerenboven noch een groote menichte purpere kleedinghen voor Mannen ende Vrouwen / zeer heerlicken verrijckt met alderhande koftelijcke ghefteen-ten / ende andere fraeyicheden. Daer na dede hy fyn Vrouwe ende By-wijven die hy aldermeeft beminde daer binnen gaen / die niet met allen en wiften van tghene hy voor-ghenomen hadde te doen / ende eyn-delick ftoot hy hem zelfs de lefte van allegader daer binnen / zonder eenighe hope van wederom te keeren. Dit ghedaen zijnde / hebben de Kamerlinghen ende fyn andere Dienaren (die hy fyn voornemen gheopen-baert / ende van wien hy den eedt ghenomen hadde)

der

*Pyramide zijn ghemel-dighe hooge vierkante ... neragie te boven spits oploo-pen / ghelijc de ... torens: dusdanighe ... onder eer-... des veel in Egypte ge-... heeft

Sikels was en ftucken gout ende fil-ver die doen ghanghbaer waer / ende een ... woegh ... half once: zoo dat tien millioenen ... el gout / zo veel weerdich waer als 40 millioenen ... kroonen. Ende 100 millioenen fi-kelen filvers ... zo veel als 400 mi-... kroonen draghen / ende 100 millioenen draghen 400 millioenen fef-tien / die ... draghen ... millioenen piftolet-kroonen.

het vyer inden opghererchten Tabernakel ghesteken/ volghens de belofte die sy haren Heere ghedaen hadden/ alzoo dat de gantsche timmeragie terstondt in vyer-vlammen stondt/ ende alle tghene daer inne was verbrant wierdt. Den brandt duerde vyfthien daghen: ende zoo wel d'Inwoonders als de vijanden denrooch siende waren daer af verwondert/ ende dachten dat Sardanapalus syne Goden offerhande dede. De ghene die dese Historie beschreven hebben/ zijn Ctesias, Atheneus, Diodorus Siculus, Eusebius, Suidas, Eusthatius, Zetes, Ovidius in Ibin, Orosius ende Iustinus. Strabo schrijft in syn Geographie / dat tot Anchiales een Stadt van Cilicien het Graf Sardanapali was/ waer op in Assyrissche letteren een ghedicht van dusdanighen inhoudt ghegraven stondt: Strabo in Geograph.

Graf-schrift van Sardanapalus.

Ick die hier legghe ben ghenaemt Sardanapalus
Anacyndaraxi Soon, ick boude Anchialus
En Tharsis op een dach. Maer ghy o! Reyser vreemt
Die hier voor-by reyst, eet, drinckt, en u vreuchde neemt.
Bekent dat ghy sterflick zijt op dees VVerelt ronde,
En datter na den doot gheen wellust wert bevonden.
Daerom ghebruyckt die dan, ter wijle ghy hier meucht:
VVant na u doot hebt ghy gheen lust ofte gheneucht.
VVant ick die eertijdts was een Koninck groot van machte
Ben nu maer asch, en legg' hier als de ongheachte,
Ick hebbe anders niet ghedraghen hier van d'aen
Dan spijs en dranc waer med' ick stadich was belaen.
En van myn daden al die ick hier heb bedreven
En zijnder gheen meer in ghedachtenis ghebleven.
Dit is een wijse leer, om wel te sterven zoet
Voor al dat sterflic is, en eenmael sterven moet.

Apollodorus (ghelijc als den Wtlegger van Aristophanes verhaelt) zeght dat Sardanapalus op syn Graf dit navolghende in Assyrische letteren dede graven: Eet / drinckt / ende doet Venus werck: want alle andere dinghen zijn niets te beduyden. * Maer wat zoude- *Cice. lib. 2. de finib. & 5 Tuscul.

gaudemen anders op t'Graf kunnen stellen (zeght Aristoteles) niet van eenen Koninc/maer van eenen Osse/ hy beroemt hem dat hy na synen doodt heeft / tghene hy zelfs ghedurende syn leven niet langher en hadde/ dan hy dat ghebruyckte. Waer over een Graf-schrift in Fransoys ghemaeckt is/van dusdanighen inhoudt:

Een ander Graf-ghe-schrift van Sardanapal'.

Hier leydt hy die in vvellusten
Eertijts leefde zonder rusten
Op deze ronde vverelt groot,
Die ghehadt syn meeste vreuchden
Heeft, in alle quade ondeuchden
Die hy kost versinnen bloot.
Eer hy sterf zoud hy niet mueghen
Minder hebben kunnen dooghen
Ten vvaer hy versmedet vvas:
VVant vvat zoud hy in syn leven
Na syn doot begheeren even.
Dan een Ossen Graf-schrift pas.

De Griecken heten Sardanapalus, Panebron, dat is te seggen/ VVeeck ende vvijfsch in al syn leven. Eenighe willen dat desen naem Sardanapalus uit de selve Hebreusche woorden tzamenghevoeght is/ Sar, Dan, Niphil, dat is te segghen/Hoogh, Heere, Verderver. Ende het is ghelooflick / dat desen Koninc desen toe-naem in plaetse van eenen titel heeft willen nemen / ghelijck als Attila die hem De Roede Godts dede noemen / Machometh den Turcschen Keyser Den schrick des VVerelts: ende meer andere Koninghen / die ghelijcke ghenomen hebben / in het aen-nemen van andere titelen ende namen.

Van vvaer dat dit Italiaensch spreecwoort O! traditore de la carna salata ghekomen is.

Capittel XXXVI.

IN een hooghe Schole van Italien quam een jonghen Edelman woonen/zijnde van goeden huyse/jonc/ wel schoon/zedich/ende met een goede behaeslickheyt [illegible] sien/ als hy van natueren amoureus was. Hy lagh ter herberghe

herberghe recht over het huys van eenen Barbier / die een schoone jonghe vrouwe hadde / twintich jaren ofte daer ontrent oudt zijnde / waer op den Scholier niet zo haest het oogh ghewoppen hadde / oft hy bevant hem int herte met hare liefde ontsteken te zijn / ende stelde van doen af syn studie meer na de Barbiers Vrouwe / dan in de Codicen ofte Pandecten / trachtende boven alles de vruchten van haer schoonheydt te ghenieten. Omme nu tot syn voornemen te komen / heeft hy allenghskens kennisse met den Barbier ghemaeckt / hem somtijts met syn vrouwe als ghebueren tot den onbijt noodende / op dat hy syn ooghen met ghemack mochte verlustighen / int aenschouwen van het wit daer syn hert ghestadelick op mickte. Hy verstoutede hem eens op eenen dach / dat den Barbier opt velt was ghegaen / alleen by de vrouwe in haren winckel te komen / aen wien hy ghrantschelick syn vyerighe liefde ontdeckte / haer biddende dat sy tgheweldighe vyer dat hem verteerde / wilde blussen / waer af hy des nachts niet een ure en konde rusten / gheen ander vreuchde hebbende / dan zo wanneer als hy haer mocht aenschouwen. Dat ghezeydt hebbende / boodt hy haer eenen kostelicken Diamant / dien sy niet en wilde nemen ; maer hem strenghelick ghenoech antwoordende / dat sy van tvolc niet en was / dien hy om zulck een zaecke behoorde te vraghen / ende dat hare eere haer al te hoogh bevolen was / zandt sy hem zonder eenighen troost wederom wech. Den Scholier droevich ende beschaemt zijnde / om dat hy zoo afghewesen wierdt / vertrock met eenen langen neuse. Nochtans weder by hemzelven bedenckende / dat eenen boom met den eersten slagh niet en valt / nam hy grooter moedt / ende bespronghe zeer dickwils de sterckte van dese schoone vrouwe / zonder dat hy yet op haer winnen konde. Hy heeft in syn voornemen zoo volhardich gheweest / dat hy bemerckte dat den muer een weynich beghost te vallen / ende dat de croonen die hy behalven den Diamant presenteerde / tot een verdragh vande overghevinge der plaetse zouden aenghenomen werden / ten ware de vreese ende de eerbiedichheyt van haren man haer achter ghehouden

ende

ende tselve belet hadde. Maer indien't mynen Man wiste (zeyde sy) hy zoude my zoo plat als eenen plaester slaen / oft moghelick zoude hy my wel dooden. Het slaen? zeyde den Edelman (die doen wt der Vrouwen woorden een oorzake nam om eenighe listicheyt te versieren) hebt daer gheen zorghe voor/nadien ghy anders niet en vreest als dat / ick verzekere my / dat ick hem daer in doe verwillighen / ghy siet wel hoe dat hy my bemint. En heeft hy my niet dickwils in u teghenwoordicheyt ghezeyt / dat hy gheen dingh ter werelt en hadde / dat niet tot mynen believen en was / ende hy en heeftet u niet wtghesloten / later my mede ghewoorden. Nu op eenen dach alzo den verliefden Scholier wt syn venster zagh / dat den Barbier zeer onledich was int scheeren / ende den baert te schrappen aen veel mannen / die wachtende waren / om te zitten den eenen na den anderen / volgens d'ordre daer inne sy gekomen waren / zo quam hy in syn onderkleeren ghekleedt zijnde / inden winckel / zeggende tot den Barbier / Meester Ian (want alzoo was hy ghenaemt) eenighe Edelmannen Scholieren myn Medeghezellen / zijn my nu terstont komen bezoecken / wien ick mynen wijn wil laten proeven / eer sy weder wech gaen / ick bidde u my een weynich van u ghezouten vleesch te gheven / op dat den dranck haer te beter mach smakē. Myn Heere (zeyde Meester Ian) ghy siet hoe onledich dat ic ben / by desen goeden Heere die ick scheere: maer gaet boven / myn Vrouwe zal u tzelve wel gheven. Den jonghen Edelman die gheen beter antwoordt en verwachtede / nam den tijdt waer / om een eynde van syn lijden te maken. Hy klom terstont tot inde kamer / aldaer syn lieve ende welbeminde Barbierster was / ende om een beghinsel te gheven tot den aenslagh die hy over zoo langhen tijdt voor-ghewoorpen hadde / verhopende dat hy haer tzedert altijdt te bereeder tot syn begheerten zoude vinden / na dat hy eenmael tghebruyck van haer ghehadt hadde. Zeyde hy haer aldus: Nu is de ure gekomen (myn Vrouwe) dat ghy van myn quelen een eynde zult maken / wanneer tghene ic van u door gheenighe beden heb kunnen verwerven / my nu door uwen Man mynen goeden

Vrient

...sent vergont is/ aen wien ick tot een deel der vergeldin-
...e van sulck een verlof/ toelatinge ende gonste nu dade-
...ck twintigh dukaten geschoncken hebbe. Neemt daer
...en diamant dien ick u alreede aengheboden hadde/
...n is geenen veryl noch geenen om slechte lieden mede te
...edriegen/ maer hy is voorwaer Orientael. Tis wel
...aer/ dat hy van sodaniger weerde niet en is/ als ick
...el soude begeeren/ noch alsulc eenen als ghy wel weer-
...igh zijt/ ick bidde u niet tegenstaende dat ghy hem tot
...nen Godspenningh van de verige liefde die ick u toe-
...age wilt aennemen/ ende dat ghy wilt toelaten/ dat
...k nu ter tijt mach vercrijgé/ de gewesschte vreuchde waer
...aer ick soo langhe gehaeckt hebbe. Maer soude het
...aerachtigh zijn/ dat mijnen man u t'selve vergont heeft
...eyde de barbiers vrouwe) ist mogelic? Ja ick en geloof
...et niet/ gelooft ghyt niet? seyde den Scholier daer op:
...raeghtet hem vrijelick/ ende roept van t'hooghste der
...appen/ oft hyt niet ghesept en heeft/ dat ghy my geven
...ut/ t'gene ick van u eysschen sal. De vrouwe lichtede
...n cleyn decksel op/ t'welck op een houten rooster lagh/
...aer door men in de winckel sien conde/ ende van daer
...gost sy met luyder stemmen tot haren man te roepen:
...eester Jan/ sal ick mijn heer gheven/ tghene ghy
...n ghesept hebt? Ja/ Ja (antwoorde den Barbier)
...eeft hem soo veel als hy begeert. De vrouwe het deck-
... weder toe gesloten ende de Camerdeure ghegrendelt
...bbende wierp haer den Scholier op een bedde/ ende
...er de cleederen op lichtende/ volbracht hy zijn ghe-
...enschte begeerte. Dat gedaen zijnde/ gingh hy weder
...neden ende houdende in zijn handen een cleyn stuck-
...n gesouten vleesch dat hy tot dien eynde in zijn dief-
...ck gesteken hadde/ om te beter zijn personagie te mo-
...n spelen/ seyde Adieu aen Meester Jan/ ende gingh
...eder in zijn huys. Den eerstcomenden nacht/ de vrou-
...e by haren man gelegen zijnde/ willende een weynigh
...et de vrouwe beginnen te doen/ soo begost sy gewel-
...gh op hem te kijven/ seggende hoe hebt ghy derven so
...out ende vermetel zijn/ den edelman te vergonnen/ tge-
... hy van my in zijn gantsche leven niet en soude ver-
...eghen hebben/ indien ghyt' niet toegelaten en hadt?

wan Barbier die noch niet en conde verstaen/ waer hy van dese woorden spreecken/ luysterde neerstelick toe/ om de volcomen kennisse daer af te becomen. Ende alsse de vrouwe die niet en wist/ dat hy hierin onderwesen was/ heer de gantsche handelinge vertelde/ is hem t'bloet in t'hooft geclommen/ ende met weynigheyt ontsteken zijnde/ begost hy met luyder stemmen in zijn sprake te roepen: O traditore de la carna salata, ende daer af is dit spreeckwoort gecomen daermen in Italien seght: O traditore de la carna salata, twelck t'sedert dien tijt altijt int gebruyck gebleven is. Ick en weet niet hoe het den Scholier/ de vrouwe ende den Barbier namaels met malcanderen maeckten: want Meyn heere Bocyer die in zijn Decisionis dese historie int corte verhaelt/ en seghter niet meer af. Iean Nevizan maecktter verhael af in zijn Forest nuptiale alwaer my dunct dat ick het t'anderen tijden gelesen hebbe.

Eē vreēde sake geschiet tusschē twee jonge Genevoyse. Capittel XXXVII.

Een Genevoys schip weder-keerende uyt Cypers in't jaer 1252. had mede twee jonge Genevoysche Edelluyden op/ den eenen was genoemt Ottobon d'Helie ende d'ander Iaques Grillo, dese cregen verschil met malcanderen/ ende hier over veel woorden gehadt hebbende/ is Ottobon een weynigh hier naer verdwenen/ soo datmen t'sedert noyt en heeft connen vernemen/ waer hy verbaren was. Niet sonder quaet vermoeden dat Grillo die veel sterker van lichaem was/ hem van boven neder in de zee gestoten hadde. Waeromme d'ouders van Ottobon, siende dat haren sone verloren was/ doen het schip tot Genua aengecomen was/ so hebben sy hier over aen den oversten regeerder (die sy Podesta noemen) clachtigh geweest/ die Grillo in de gevanckenisse dede stellen/ ende zijnde de sake voor rechte gecomen/ soo heeft den Rechter volgens de wetten der Lombardiers/ die aldaer eensdeels onderhouden wierden/ te weten/ dat de misdadigen daer af/ met geen rechte sekerheyt der saken hadde/ haer selven door middel van eenen camp ofte

gheslechte van een tegens el moeste rechtveerdigen. Waer-omme den Rechter bevol/ dat beyde de partijen yegelick eenen campioen soude verkiesen/ om het geschil te slissen. De beschuldighers vercoren eenen Florentijn genaemt Caccia ende voor de verweerder wiert Prisello de Como ghecoren. Dese twee van met groote feestelicheyt op de plaetse van Zacaryan verschenen ende ter hant gecomen synde/ bleef den Florentijn eyndelick victorieus/ waer-omme den Rechter de wet int werck stellende/ Grillo het hooft dede af-slaen.

Wat volckeren eertijts de handelinge der specerijē hadden, ende wie de gene zijn die nu sodanigen handel drijven.

capittel XXXVIII.

De Coningen van Egypten hadden eertijts de handelinge in de specerijen ende oostersche Medecijnen/ die over langen tijt van de Arabers/ Perssianen/ Indianen ende andere volcken in Asien coopende/ om die dan weder aen de Scijthen/ Duytschen/ Francoysen/ Italianen/ Griecken/ Mooren/ Spanjaerdē eñ andere volckerē in Europē te vercoopē. Eñ dē Coningh Ptolomeus Auletes den vader van Cleopatra (als Strabo schrijft) trock jaerlicx door den handel der specerijē twaelf talētē. De Romeynē Egypten ingenomē hebbende/ haddē daer noch grooter incomste af: eñ dese koophandelinghe verminderde allenskēs van dach tot dach evē-eens gelijck als het Keyserrijc verviel: eñ eyndelic gingh sy gantsch te niet. Waeromme de Coopliedē de selve begonnē ter hant te nemē/ sy gingen die te water eñ te lande tot Caffa ofte tot Tanai coopē: maer met groote oncostē eñ moeyelicheyde. Om dies wille dat de Comēschappē tegē dē stroom der Reviere Indus opgevoert wierdē/ tot by de reviere Oso/ dwersch door Bactur (t'welc Basatriana is) eñ langs de voornoemde reviere Oso/ eñ die dan een langen wegh te peerde gevoert hebbende/ so wierden sy in de Caspische zee t'scheep ghedaen/ ende van daer wierden sy op verschende plaetsē gevoert/ doch insonderheyt tot Citraca ende aen de reviere Balga/ alwaerse de Armeniers/

Meden/ Parthen/ Persianen ende andere volcken quamen coopen. Van Citraca wierden sy teghen stroom van de Volga opgevoert/ tot in Tartarien/ ende brachtense van met peerden tot Caffa/ende in andere naest gelegene havens van den Tane/ alwaer de Duytschen/ Italianen/ Griecken/ Mooren ende ander volcken van Europa die quamen halen: en ten is noch niet seer langh geleden datter de Venetianen quamen om die te coopen: Gelijck oock de Genevoysen ende andere Christenen. Daer na wierden de Coomenschappen uyt Indien (als daer het aen de Caspissche zee paelt) tot Trebisonde gevoert/ afcomende langs de revier Cassa tot in Mare Maior. Maer dese handelinge quam aldaer oock tot niet/ doen de Turcken noch niet seer langh geleden/ dat selve Keyserrijck innamen. Ende doen wierdē sy dē Euphrates af gevoert/tot in de Perssische zee/ende van daer op lastdieren tot Damas/ Aleppo/ Barut ende andere havenen. Eenige Soldanen vonden daer na de handelinge der specerijē in de roode zee ende in Alexandrië door den Nyl/maer niet in so grooter overvloedicheyt. Tegenwoordelick is den Coningh van Portugael (de nieuwe vaert gevonden hebbende) meester van dese handelinge/ voerende die tot Lisbon ende Embere s voeren/niet tegenstaende dat Soliman den grootē Turckschen Keyser hem t'selve pooghde te verhinderen. Welcken Soliman int jaer 1537. den Eunuche Bassa daer henē gesonden heeft/desen met een groote menighte Galeyen in de middelantsche ende roode zee seylende/ ende van daer door den Nyl in d'Occeanissche ofte groote zee/ quam inde stadt ende het eylant van Dio by de revier Indus/ende also hy een geweldige heyrcracht by hem hadde, heeft hy t'selve strengelick belegert. Maer also hyt niet en conde in-nemen/ was hy genootsaeckt zijn belegh op te brekē: want de Portugysen t'selve cloeckelick beschermden.

Wat wrake dat Chiomara de huysvrouwe van Orgiagont nam, over eenen Romeynschen Hooftman die haer vercracht hadde.

Capittel XXXIX.

Hebbende

Hebbende Cn. Manlius Torquatus de Galla-griecken verwonnen/ t'welck een seer barbarisch ende wreet volck in Asien was/ ende veel vande selve gebangen genomen. So ist geschiet dat eenen Hooftman over hondert Romeynsche krijchsknechten/ die de ghebanghenen in zijn bewaringe hadde/ met liefde ontsteken wiert op de huysvrouwe van Orgiagont een Heere over de voornoemde Gallo-griecken/ genaemt Chiomara een jonge/ groote/ schoone ende geestighe vrouwe/ ende de eerbaerheyt der Romeynen aen een zijde stellende heeft hyse verkracht ende haer eere benomen / wat teghenstant sy daer tegen conde doen. Als nu het los-gelt der gebangenen gecomen was/ heeft de gramschap het eerbaer herte deser vrouwe beginnen te ontsteken/ dewelcke voornam wrake te nemen over het gewelt ende onrecht dat den voornoemden hooftman haer aengedaen hadde. In sulcker voeghen dat sy van de ketenen ontslaghen ende met haer volck op een zijde gegaen zijnde/beval dat het gout aen den Hooftman soude ghetelt werden/ dewelcke terwijlen hy gantsch besigh was om t'gelt te tellen/ zijn oogen nerghens anders op siende / heeft dese vrouwe in haer sprake (die de Romeynen niet verstaen en conden) haer dienaren bevolen/ datse hem van achteren souden dootslaen/ ende daer naer t'hooft vanden schouderen houwen/ t'welck seer dapper ende behendiglick van de selve volbracht wierde. Doen nam sy t'hooft/ droegh ende wierp het voor Orgiagont hares mans voeten/ als zijnde een boete ende vergeldinghe van haer eere die den Hoofstman haer benomen hadde/ die door desen middel zijn welverdiende straffe droegh.

Plutarch. int tractaet vande deuchdelicke daden der vrouwen.

Wie en sal nu niet oordeelen dat dit geen daet van een barbarissche/ maer van een Romeynsche vrouwe is/ weerdigh om door alle die van haer geslachte geeert ende gepresen te werden? Siet hoe dat Iulius cæsar Saliger den uytnemenden Poëte onses tijts/ haer doet spreken tot haren man ende Heere in zijn Heroines.

Quod potui feci: sed tu cariſſime conjunx
  Accipe nunc fidei pignora certa meæ.
Non ſervavi hoſti, neque enim debetur iniquo.
  Ad vir Chiomaræ qui fuit, unus erit. Dat iſt.

Ick dede dat ick cond'. maer ghy mijn man vol weerden
De ſek're panden van mijn trouwe wilt aenveerden.
K'hebt niet voor den vyant (dies, niet toequam) bewaert
Maer Chiomara's man, heb ick' alleen ghespaert.

Eynde van het vierde Boeck der verscheyden
lessen Antonij du Verdier.

HET VYFDE BOECK
der verscheyden Lessen van Antoni du Verdier, Vervolghende de zelve van Pieter Messias.

DEN DROOM VAN ASPASIA, een dochter van Hermotimus van Phocida, een seer arm man, de-welcke om haer wonderlicke deughden eerst de huysvrouwe van Cyrus den Coningh van Perssen, ende daer na van Artaxerxes geworden is.

Capittel. I.

Aspasia was een dochter van Hermotimus vã Phocida ende haer moeder gestorven zijnde/ soo heeft haer den vader seer armelick/ nochtans in groote kuyschept/ opgheboet. Als sy noch een cleyn dochtercken was/ is onder haer kinne een ghefwel ghegroeyt/ dat seer leelick ende misinaect om aen te sien is gheweest. Om t'zelve te doen genesen soo heeft Hermotimus een medecijnmeester aen-gesproken de-welcke beloofde t'selve geswel te verdrijven/ mits dat-men hem een sekere somme gelts die hy eyschte / gaf/ ende also Hermotimus seyde: dat hy geen gelt en hadde/ soo heeft den Medecijn-meester gheantwoort: en ick en heb oock geen kruyden ofte medecijnen/ ende is alsoo heenen ghegaen. Eens op eenen dagh had' Aspasia eenen spiegel in de hant/ ende daer in siende de groote mismaecktheyt des uyt-gewassen vleesches/ so heeft sy

Ælian. lib. 12.

 seer

seer bitterlick gheweent/ ende is daer over in slaep ghevallen/ doen droomde haer/ dat sy een duyve sagh die in een vrouwe veranderd was/ dewelcke tot haer seyde: En quelt u niet mijn dochter en zijt niet meer dus treurigh: maer neemt goeden moet/ verlaet de medecijnmeesters met hare medecijnen/ ende neemt de drooghe rosen van den rosen-hoet der goddinne Venus, ende sprevdet die op t'gheswel.) Aspasia ontwaeckt zijnde/ ende doende t'gene haer indẽ droom geopenbaert was/ is terstont daer af ghenesen. Sy wies op in alle schoonheyt/ ende vermeerderde daghelicx alsoo in alle goede bevalligheden ende volmaecktheyt/ datmen seer swaerlick yemant van haren ouderdom soude hebben connen vinden die met haer moghte vergeleken werden. Haer hayr was gout-geel ende eenighsints gekrolt: de ooghen groot: den neus een weynigh hooghe: de ooren cleyn: de verwe haers aenschijns was de rosen gelijck: hare lippen waren als root vermillioen: de tanden witter dan sneeu/ ende hare stemme was seer soet ende helder. Sy gingh seer slechtelick ghekleet/ als niet nieuwsgierigh zijnde/ ja sy en bemoeyde haer gheensints om haer te vercieren/ met eenighe vercierselen/ waer mede de vrouwen ghewoon zijn haer op teproncken: want door dien sy in armoede opghevoedt wierdt/ soo en moghte sy hare schoonheydt door conste niet vermeerderen / daer by ghevoeght dat sy oock den middel ofte het vermogen niet en hadde. Het gheschiede dat dese Aspasia met seer veel andere vrouwen ende dochters ghecoft wierdt/ door een van de voornaemste Heeren in het hof van Cyrus der Perssen Coningh/ welcken Heere siende dat sy so schoon was/ soo heeft hy haer met drie andere Griecksche dochters voor den Coningh ghebracht. Dese drie dochters werden door eenighe vrouwen seer lieflick ghekoestert/ verciert ende gheblancket/ ende daer en boven noch onderwesen in wat wijse ghebaer ende ghelaet/ sy haer moesten houden soo wanneer sy voor den Coningh souden gebracht werden. Cortelick een yeder van dese drie ghebruyckte alle vlijt om malcanderen in schoonheydt ende bevallighevdt te overtreffen. Aspasia alleenlick en

wilde

ilde haer aenschijn niet gheblanckettet hebben/ doch
dat sy langhe ghewepghert hadde soo prachtelick
geeleet te werden/ heeft sy ten laetsten/ half met ghe-
elt/ een kostelick kleet ghenomen/ waer mede sy haer
ecleede: ende blijvende gantsch bedroeft/ treurigh ende
o root als een vyer/ hielt sy hare ooghen ter neder ge-
aghen/ claghende in de teghenwoordigheydt Cyri.
e welcke beval dat de drie andere dochters by hem sou-
en ter neder sitten/ waer in sy seer ghevoeghlick ghe-
oorsaem waren. Aspasia nu ghelient haer als oft sy tsel-
e niet verstaen hadde: maer den Heere die haer mede
ghebracht had/ dede haer met bedwanck sitten. Cyrus
e drie handelende/ ende haer een langhe wijle ghesta-
elick onder d'ooghen siende/ soo hebben sy tselve allega-
er toe ghelaten/ ende verdroeghen de aentastinghen
es Coninghs met groote lijtsaemheyt. Maer alsoo
y Aspasia alleenlick met het uyterste zijner vingheren
egonde aen te roeren/ heeft sy beginnen te roepen/ hem
gghende/ dat hy ghestraft soude werden/ om dat hy
odanighe dinghen dede. Dese maniere van doen van
spasia heeft den Coningh seer wel behaeght. Ende
lsoo hy daer na de hant in haren boesem wilde steec-
en/ stont sy op om wegh te gaen. Doen heeft Cyrus
em verwonderende over de grootmoedigheyt des her-
en van Aspasia, teghen der Persianen ghewoonte/ ghe-
eyt teghen den Heere die haer ghecoft hadde: Van dese
ier die ghy hier ghebracht hebt/ en isser niet meer dan
ees eene/ die vry/ suyver ende gheheel is/ ende de ande-
e (na mijn dunckt) uyt haer wesen ende ghebaer en zijn
iet dan om slechte luyden mede te bedrieghen. Cyrus
eeft van doen af gantschelick zijn sin op Aspasia ghestelt
nde grootelick bemint/ waeromme hy (siende dat sy
een in alle eerbaerheyt lief hadde) voornam van nu
voortaen by geen andere vrouwe te slapen/ dan by de
dochter van Hermotimus. Aspasia heeft eenighen tijt
daer na gedachtigh gheweest/ op de duyve die sy in den
droom ghesien hadde/ ende de woorden der zelver. Maer-
omme sy ter oorsaken van de ontfanghene weldaden
een gouden beelt ter eeren van de Goddinne Venus op-

ghemaeckt heeft/ ende de dusde met kostelicke Juweelen verciert zijnde daer by gestelt hebbende/ soo heeft sy de Godinne door gewoonlijcke offerhanden te vreeden ghestelt. Hy zont oock na haren vader tot Phocida veel rijcke ende vierbare gheschencken/ ende heeft hem een vertlieden rijck gemaeckt. Niet langhe hier na soo wiert uyt den Thessalien een seer schoonen halsbant met Peerlen ende Gout verciert zijnde/ aenden Coningh ghesonden/ van welck geschenc hy grootelicx verblijt was/ ende Aspasia by hem roepende/ so heeft hy haer dien getoont/ segghende: siet hier eenen halsbant die een dochter ofte moeder des Conings toe behoort. Dat is waerachtigh antwoorde Aspasia. Nu is hy u: ick ghebe hem u/ segde Cyrus, ende heeft haer dien om den hals ghehangen. Maer Aspasia die haer niet met uytwendige vercierselen en vernoeghde/ heeft hem seer wijslick geantwoort. Hoe soud' ick soo stout zijn aen den hals te draghen/ een gifte die Me-vrouwe u moeder betaemt? Ick bidde u gheeft haer de-selve: wandt hy en behoort my niet/ ende ick ben bereet den hals sonder eenigh vercierfel te toonen. Cyrus over dese antwoorde gantsch verblijt zijnde/ heeft haer ghekust/ ende eenige brieven geschreven hebbende/ waer-inne de t'samenspreekinge tusschen hem ende Aspasia verhaelt was/ soo heeft hy die met den kostelicken halsbant aen zijn moeder Parisatides ghesonden/ dewelcke niet min over de brieven als om den halsbant verblijt zijnde/ soo heeft zy Aspasia met rijcke ende Coninglicke geschencken vereert. Ende alsoo sy daer in groot behagen hadde/ dat Aspasia haer voor-gestelt ende soo veel eere bewesen hadde/ hoe wel sy wiste dat sy yverigclick van cyrus bemint was/ heeft haer niet tegenstaende den halsbant wederom ghesonden. Ende Aspasia zant aen cyrus alle het gelt dat Parisatides haer gegeven had' hem segghende: Mijn heere/ desen schat sal u in u dingen wel te passe comen/ ende om dies wille dat ghy mijn vercierfel zijt/ soo duncke my dat ick een groot Juweel verworven hebbe/ om dat ick u bemine gelijck als ick begeere/ ende u schuldigh ben. Cyrus is over dese daer seer verwondert gheweest/ ende heeft

sonder oorzake want sy en hadde niet alleenlic een vrouwen herte/ maer van een seer groot-machtigen Prince. Nu alsoo Cyrus in de oorloghe tegen zijnen broeder verslagen werde/ is Aspasia die in het heyr was/ ghevangen genomen/ ende door dien dat Artaxerxes den broeder Cyri haer seer blijtelick/ ter oorzaken van hare uytnemende ende seltsame deughden/ dede soecken/ so hebben de gene die haer gevangē hadden/ haer seer vast gebonden zijnde/ voor hem gebracht. Hy dede haer terstont ontbinden/ ende liet de gene die haer also gebondē hadden gevangen setten. Daer na haer hebbende seer Coninglick doen kleeden/ hoe wel sy ter oorsaken van Cyrus doot grooten wederstant dede/ ende de vercierselen haer uytnemende schoonheyt vermeerderende/ soo isser Artaxerxes grootelick op verliest geworden. Ende zijn uyterste beste doende omme den rouwe die sy over den doot van Cyrus bedreef te stillen/ ende de gedachtenisse daer af/ haer uyten hoofde te weren/ soo heeft hyse een langen tijt by hem behouden/ hoe wel haer seer swaerlic de liefde die sy tot Cyrus droegh conde benomen werdē.

Van de schaduwe des Esels, een fabel door de welcke Demosthenes de rechters van Athenen berispte, dat sy na gewichtige zaken seer weynich luysterden.

Capittel II.

Vide Erasm. in Adagio.

DEmosthenes de Redenaer pleytede eens op eenē dach de sake van eenē doot-schuldigen ofte Criminelē persoon/ die hy verdedighde. Ende siende dat de Rechters zijn pleytinge weynigh gehoors gaben/ ende dat sy met malcanderē pratedē eñ groot geruchte bedreven/ so heeft hy opgehouden zijn redē te vervolgē/ seggende tot haer: Ick bidde u/ wilt allegader een weynigh toe-luysteren: want ick sal u een seer gheneughlicke ende nieuwe sake vertellen. Ende alsoo doen de Rechters stille swegen/ so begon hy op dusdaniger wijse te spreken: Een zeker jongh man hadde in de lenten eenen Esel gehuert/ om eenighe goederen van Athenen tot Megara te draghen. Nu alsoo hy onder wegen was/ scheen de Sonne op dē middagh gantsch heet ende seer vermoeyt zijnde/ soo en conde

sonde hy nergens eenighe schaduwe vinden/ omme daer onder te rusten/ ende te wachten tot dat de groote hitte wat vergaen soude zijn. Wat dede hy alsdoen? hy ont-ladede den Esel van zijnen last ende goederen/ ende gaende daer onder sitten/ bedeckte hy hem met des-selfs schaduwe. Den Meester van den Esel/ die hem na-volghde om dien weder van Megara tot Athenen te brengen/ en wilde niet lijden/ datter den anderen onder gingh sitten/ hy dede zijn beste om hem den Esel t'ont-nemen/ seggende/ dat hy den Esel/ eñ niet zijn schaduwe verhuert en hadde. De gene die hem in huere ghenomen had/ seyde daer-en-tegen/ dat na-dien hy voor eenen se-keren prijs den Esel om t'goet te dragen gehuert hadde/ soo wasser de schaduwe mede in begrepen/ hoe wel datter door uytdruckelick verdragh gheen verhael van en was gheweest. In deser manieren twistteden sy soo lange met malcanderen/ dat sy eyndelick hun handen te werck stelden/ ende d'een den anderẽ sloegen; den eenen halstar-righlick staende houdende dat des Esels schaduwe niet verhuert en was: den anderen daer-entegen beweerde noch veel hertneckiger dat hy-der mede in begrepẽ was. Eyndelick sy quamen daer mede voor de Rechters/ op dat de selve t'vonnisse daer over souden uyt-spreken. Alsoo Demosthenes nu tot daer toe ghesproken hadde/ ende dat hy zagh dat de Rechters seer neerstelick na zijn woorden luysterden ja met alsulck een stilte/ datmen lichtelick een mugge soude gehoort hebben/ wanneerse haer slechts verroert hadde/ soo clom hy van de dingh-plaetse. Waer af de Rechters verwondert zijnde hem wederom riepen/ ende baden hem dat hy de reste van de fabel wilde vertellen/ hem segghende: hoe is het voorts afgheloopen: wat isser na ghevolght Demosthenes: verhaelt het ons voorts tot het eynde toe. Het is dan al-soo mijn Heeren (antwoorde Demosthenes) dat ghy ge-neuchte neemt/ om van de schaduwe des Esels te hoo-ren kouten/ ende het en lust u niet te hooren na gewich-tighe zaken/ alwaer eenes menschen leven aenhanght. Dit brenght my oock in gedachtenisse een vierghelicke treck ofte listigheyt van Diogenes, dewelcke alsoo hy

eens

eens eenighe vermaninghe dede / soo en wasser niemandt die daer nae hoorde / doen begonde hy een sot ende lichtveerdigh liedeken te seggen ghelijck als de ommestaenders souden hebben mogen danssen. Ende alsoo daer terstont een groote menichte volck by hem quam geloopen / soo heeft hy hardelick bestraft de gene die alsoo blijdelick quamen loopen om dwase ende boosachtige dingen te hooren / ende die soo wanneer sy nutte ende bequame leeringhe tot wel leven hoorden / de ooren stopten. Wy en hebben te deser tijt alsulcke menschen niet gebreck / dewelcke na de schaduwe des Esels wachten / ende die de spotweerdighe dinghen voor de nutelcke stellen. Sy sullen achter wege laten de predicatie te hooren / om eenen guychelaer te sien spelen. Ende indien den Predikant van hooghe ende Godtlicke zaken predickt die aen-merckens weerdigh zijn / terstont sullen sy dan in slaep vallen. Maer indien hy hem dan wilde begeven om kluchten ende Esopus fabulen te vertellen / siet daer hoe haestelick sy dan wacker werden / ende hoe gantsch blijtigh sy toe luysteren.

Dat de Vaders hare kinderen in goede zeden behooren te onderwijsen. Ende haer dickwils vermanen om wel te leven. Ende dat het kint de onderwijsinge van zijnen vader veel meer dan van een ander mensche ter herten neemt. Desghelijcx oock eenen brief van Laurents de Medicis aen den cardinael Ioannes zijnen sone, die naderhant Paus geworden zijnde, Leo de thiende genaemt wiert.

Capittel. III.

Dien doet seer wel den schuldigen plicht eens vaders ende brenght de gemeente groote nuttigheyt aen / die zijn kinderen vermaent ende verweckt tot de kennisse der wetten / ende d'onderhoudinge der zelver. Daer en is niet dat de kinderē meer op den rechten wech brenght ende daer op behout dan de aensienlicheydt / macht ende bevel des vaders / t'welck hy moediglick ende met zedigheyt behoort te gebruycken. Want gelijck als Dion seght / den lust ende den prickel der natueren verweckt ons om kinderen te genereren: maer die mildelick te voeden

den ofte t'onderhouden/ende haer wel te onderwijsē dat is een klare ende sekere ghetuyghnisse van warachtighe liefde ende goetgonstighent.) Een wijs ende voorsichtigh vader/ pooght met gantscher herten/ dat hy make dat hem de zijne ghelijck formigh zijn. Ende willende van haer nagevolght werden/ so stelt hy haer eenen regel voor/ door dewelcke sy tot wel doen ende zedighent geleydet werden/ende crijghen eenen afkeer ja/ (indient van noode is) eenen schrick van een quaet leven te leydē/ ende bedorven gewoonten na te volghen. Salomon den uytnemenden leermeester van de regeringhe des menschelicken levens/ en begeert niet soo veel dat eenen vader goedertieren sy/ noch dat hy zijn kinderen veel vryhent vergont/ op dat hy maken soude dat sy hem beminnen/ende hy haer in zijn gehoorsaemhent soude onderhouden/ als hy wel wil/ dat hy de-selve soude vermanen ende straffen/ om haer in vreese te houden/ ende tot goede zeden te gewennen. Indien een vader hem dan daer mede niet en bemoeyet/ hy en soude geen blijckelicker teecken (dan al-sulcke) connen betoonen/ dat hy zijn kinderen hatet: want gelijck als de selve Salomon in zijne spreucken seght: Soo wie de roede spaert/ die haet zijnen Sone: maer die hem lief heeft/ die sal hem castijden. Laet niet den Jongelingh te tuchtigen: want soo ghy hem met der roeden slaet/ soo en derfmen hem niet dooden. Een dwaes kint is zijns vaders droeffenisse/ ende brenght verdriet aen de gene die hem gebaert heeft. Waeromme behoort een vader sorge te dragen/ dat hy zijnen sone in goede zedē onderwijst/ eñ dat hy de deught volght in zijn teere jonchent/ die gelijck als jonge boomkens ofte spruyten lichtelick te buygen zijn. Waerenboven behoort hy hem te leeren ofte te doen leeren/ schrijven/ ende oock mede de vrije consten/ gelijck als Quintilianus seght/ ende den Keyser in een van de voor-redenen der digrestien op het eynde/ ende in de wet Vnicæ/ in den codic de professf. qui in vrb. constantinop. ende inde wet Magistros, de professf. & mag. in het thiende boeck der codicen. Hoe wel dat de letterconste een geselschap der deught is gelijc als den Rechtsgeleer dē Iulius

Prover.13. 24/20.25/23 ...

Paulus seyde) eñ indiē eenen wijsē vader desē plicht selfs onde volbrengen/ dat hy zijnen Sone in de konsten eñ wetenschappen moghte onderwijsē/ den Sone soude de- selve veel eerder dā van eenē anderē begrijpē: so veel ver- magh de onderwijsinge die uyt des vaders mont tot dē Sone gaet. Dit is de reden waeromme dat-men altijt ge- esien heeft/ende noch dagelicx siet/ datter seer veel ge- eerde mannē zijn dewelcke Sonen van geleerde vaders ijn/van wien sy de wetenschappē eñ de wijsheyt geleert ebben. En sien wy niet dat de Scaligers, vader ende one/ malcanderen in geleertheyt gelijck zijn? Van wien eeftse Iosephus Scaliger anders/ als van Iulius Cæsar ijn vader? De Stephani vader ende Sone? Ioachim de Bellay ende Iean Antoine de Baif en zijn sy niet van het eslacht der geleerden? Plato in zijn t'samensprekinghe Theages genaemt/ brengt Socrates daerinne/ die aldus ot Theages spreect: Wel aen/ u vader en heeft hy u niet nderwesē/ t'gene alhier in t'gebruyck is/ datmē de sonē er Edelen leert/ te weten/ de Letterkonst/ den harp ofte e Lyere te slaen/ worstelē/ ofte sich verlustigen in andere ebechten ende oeffeningen/ waer op eenen prijs gestelt vert? Waer op Theages hem antwoorde: Ja voorwaer eeftet mijn vader my in onderwesen. Maer laet ons it wat hoogher nemen/ ende comen tot de ghene die hare kinderē Godtsalige vermaningē ende goede onder- wijsingen gegeven hebben. David des Coningh Israels siende dat zijnen sterfdagh begonde te naerderen/ dede een vermaninge aen zijnē Sone Salomon die na hem in het Coninghrijcke soude heerschē/ hem aldus onderwij- sende: Ic gae henen den wegh der ganscher werelt: so zijt getrooft/ ende weest een man. Eñ neemt waer de macht des Heeren uwes Gods/ dat ghy wandelt in zijne we- gē/ ende houdet zijne wijse/ Geboden/ rechten/ eñ getuy- genissen/ als ghescreven staet in de wet Mose: op dat ghy cloeck zijt/ in allen dat ghy doet/ ende waer ghy u henen wendet.) Tobias alreede out wesende/ heeft voor zijnen doot/ aen zijn sone den jongen Tobias dese heylige vermaninge ghedaen: Lieve sone/ hoort mijne woorden/ ende behoutse vast in uwen herten. Wanneer Godt

Iul. Cæsar Scaliger ende Iosephus zijnen sone/ Robertus ende Henricus Stephanus Ioachim du Bellay, Ian Antoine de Baif. Plato in dialog. Theag.

1. Reg. 2. 2.

Tobi. 4. 2.

Godt mijn ziele sal wegh nemē/ so begraeft mijn lichaem en eert uwe moeder al u leefdage. Denct daer aen/ in wat gevaer sy gestaen heeft/ doē sy u onder haer herte droeg. Ende wanneer sy gestorven is/ so begraeftse by my. En hebbet Godt voor oogen ende inder herten al u leefdage ende wacht u dat ghy in gheene sonden en verwilligt en doet tegen Gods gebodt. Van uwen goederen helpt den armen/ ende en wendet u niet vanden armen/ soo sal u Godt weder genadelicken aensien. Waer ghy cont/ daer helpet den nootdruftigen. Hebt ghy vele/ soo geeft rijckelicken: hebt ghy weynigh/ soo geeft doch van den weynigen doch met trouwer herten: want ghy sult een recht loon versamelen in der noot. etc.) Leest de reste van dese vermaninge in het boeck Tobie int vierde Capittel. *De kinderē van de Chaldeische ende Egyptissche priesteren leerdē van hun vaders de Philosophie. Herodotus zeght dat sy gheen andere dan hun vaders hantwerken ofte konsten en leerden/ ende dat de Crijchsknechten onder haerlieden die sy Calasires ende Hermotibies noemen een yegelicken sone van zijnen vader in de wapen handelinge ende Crijchstucht werde onderwesen. Agasicles een Coningh van Lacedemonien ghevraeght zijnde/ waerom hy den Sophist Philophanes niet by hem en hiele/ angesien hy van naturen soo leergierigh was/ ende dat hy alsulcken behagen in de welsprekentheyt hadde/ antwoorde daer op met een Coninghlic gemoet/ dat hy veel liever hadde eenen Leer jonger te wesen/ vanden ghenen daer af hy een sone was. Willende daer door beteeckenen dat gelijckerwijs de kinderen gemeenlick na de natuer van haren vader aerden/ ende seer na met hare zeden overeen comen/ alsoo nemen de ondeughden der Leermeesters plaetse in het hert van hare Leerjongeren. Den Coningh Cyrus (indien Xenophen geloofweerdigh is) was in alle consten soo wel des oorloogs/ als des vredes onderwesen/ door zijnen vader Cambyses den Coningh van Persen. Babtista Fulgosius verhaelt dat tot Athenen een wet was/ waer door den sone (die van zijn vader niet eenige konste/ wetenschap ofte eenige soorte van hantwerck geleert en hadde/ niet gehouden was zijnen vader

*Diodor lib. 2. chap. 8. Herodot lib. 6.

Plutarch in Apoph. Lacon oft der Lacede-moniers.

Babtist. Fulgos. lib. 5. cap. 3.

lder in den noot bystant te doen. Nochtans so en prijs ick dese wet niet datse goet is: want sy strijt teghen Gods bevel. Euenor leerde zijnen sone Parrhasius de schilder-konst/ desgelijcx dede oock Micon zijn dochter Timaretha, ende Cornelius de L'Aye des Coninghs schilder/ woonende tot Lions leerde het mede zijn dochter/ de welcke seer uytnemende schildert. Den treffelicken medecijnmeester Hippocrates werd in de medecijnen onderwesen door zijnen vader Heraclides van het geslachte der Asclepiaden Areta, een dochter van Ariscippus den Cyrener, heeft nae haers vaders doot zijn schole opgehouden / ende met hare levende stemme/ heeft zy een groot ghetal toehoorders onderwesen.* Aneas in Virgilium, onderwijst zijnen sone Ascanio op dusdanighe wijse.

Diogen. Laert. lib. 2. in vita Aristippi. Virgil. Aeneid.

Mijn sone leert van my, de deught en arbeyt stere:
Van and'ren, vvat dat is, t'ghevolgh der avonture.

De onderwijsinghe der kinderen was by L. Paulus Aemilius, den Roomschen Burghemeester in grooter weerden / de welcke alsoo hy den Coningh Perseus van Macedonien overwonnen / ende al de Macedonissche schatten in zijn ghewelt ghecreghen hadde / en raeckte geen dingh aen van dien costelicken buyt / behalven alleenlick de Boecken van de Coninghlicke Bibliotheke/ de welcke hy alle gader aen zijn kinderen ghesonden heeft: waer inne hy bethoonde meer sorghe te hebben om haer in goede wetenschappen te onderwijsen / dan omme haer gantschelick met rijckdommen te vervullen. Ende ghelijck als Raphael Volaterranus seght/ soo liet hy die van Athenen weten / dat sy hem eenen uytnemenden Philosoph souden seynden/ om zijn kinderen te onderwijsen. Sy sonden hem doen Metrodorus den Atheniaen een toehoorder van Carneades den Philosoph ende vermaerden schilder. Cato censorinus heeft selfs zijnen sone inde wetenschappen onderwesen / niet teghenstaende nochtans dat hy een seer wijsen ende geleerden dienaer hadde / de welcke chilon ghenaemt was/ ende die oock seer veel andere kinderen leerde. De

Sabellic. lib. 2. cap. 2

Volaterrã. 17. Anthro.

Coninghen van Persien vercoren uyt hun Coninghrijcke vier meesters / de welcke alle anderen in wijsheyt / gherechtigheyt / matigheyt ende stercke verre overtreffen / dese gaven zy den last over hare kinderen / omme die te onderwijsen. De eerste van dese vier leerde de Tover-const / die haer beginsel ghenomen heeft van Zoroastres den sone van Oromases ende de welcke geē ander dingh en is dan de eerbiedigheyt tot de Goden. Den selfden leerde haer oock de Coninglicke rechten. Den tweeden / vermaende de kinderen tot deught / ende dat zy haer leven langh boven alle saken de waerheyt souden onderhouden. Den derden / dat zy haer van geenen ongeregelden lust nochte onreynsche begeerte en moestē laten vermeesteren / maer dat zy haer souden ghewennen onbedwonghen te leven / haer selven gebieden / ende eenen anderen niet dienen. De vierde / verdreef van zynen discipel alle vreese ende schrickinghe voor ghevaer / op dat hy in gheenerley wijse door eenighe vreese in dienstbaerheyt soude ghebracht werden. Zenobia de Coninginne van Palmyremē (die den Keyser Aurelianus in zijnē triumph medē voerde) dede haer twee sonen Herennianus ende Timolaus soo vastelick in de Latijnsche tale oeffenen / dat zy seer swaerlick ofte heel selden Grieck spraken / niet teghenstaende nochtans dat het haer eygen moederlicke tale was. Francoys Sfortia ontfingh van zijnen Vader den grooten Sfortia drie bevelen / die hy sorghvuldelick bewaerde. Het eerste dat hy gheensins een ander mans vrouwe soude aenraecken. Het tweede / dat hy eenen dienaer die een langhen tijt in zijn huys ghewoont hadde / niet en soude slaen / maer dat hy hem terstont verlof souде gheven nae dat hy hem vanden loon die hy verdient hadde / soude betaelt hebbē. Ende het derde / dat hy hem niet en soude behelpē met eē Peert dat achter uyt sloegh / ofte dat gewent was zijn Meester ter aerden te werpen. Thomas Morus den Cancelier van Enghelant / niet tegenstaende dat hy in des Coningrijcx saken gantsch onledigh was / so heeft hy het al evenwel noch onderwondē om Leer-meester te zijn / ende onderwees zijn huysvrouwe / dochters ende zijn zone / eerst in de goede zeden / ende

Francois Sfortia.

wel was, in de kennisse der Griecksche ende Latijnsche tale/ende in ander consten. Laurens de Medicis sant sorghvuldich door zijn doot zijnen sone Ioannes die een Cardinael des Heyligen stoels was/na Roomen tot den Paus Innocentius de achtste dies naems. Ende gaf een seer schoone onderwijsinghen mede/ de welcke vol wijse ende voorsichtige redenen waren/ om deughdelick te leven. De selve heeft den voornoemde Ioannis soo wel onthouden/ ende in t'werck ghestelt/ dat niet teghenstaende dat hy met Peter ende Iuliaen zijn Broeder uyt het Vaderlant ghejaeght wiert/ hy al even wel van een yeder bemint was/ eyndelick wiert hy noch Paus ghecoren/ende in zijn verkiesinge Leo de thiende ghenaemt. Nae dat hy den Cardinaels hoet ontfanghen hadde/ soo schreef hem zijn Vader Laurens eenen brief/ waerinne hy hem van zijnen schuldighen plicht vermaende/ ende anderwerf hem oock/ hoe dat hy sich in dien last ende weerdigheyt behoorde te draghen. Ende om dies wille dat den selven brief weerdigh is om ghelesen te werden/ soo heb ick die uyt het Italiaens overghheset/ende al hier op ghestelt al waer hy weerdigh is een plaetse te hebben.

Laurus de Medicis.

M. Ioannis. Ghy zijt grootelicks in God den Heere verbonden/ende wy alle gader mede/ om uwent willecom dat wy boven veel andere weldaden/ die ons gheslachte van hem heeft ontfanghen/ noch moghen sien dat ghy tot den staet ghecomen zijt/ tot welckers hoogheyt noch oyt yemandt van onsen huyse ghecomen is. Voorwaer een saecke/ hoe wel die in hem selven seer groot is/ soo behooren de omstandigheden van dien noch een veel grooter vermeerderinghe/ selfs noch ten aensien van uwen ouderdom ende onse gheleghentheyt. Ende daerom ben ick van meyninghe/ dat ghy voor al trachten sult Godt aenghenaem te wesen ghestadelick wesen/ in uwe ghedachtenisse houdende dat ghy niet door u verdienste/ noch voorsichtigheyt/ noch vlijt/ maer door de besondere ghenade Gods/ wonderbaerlick tot eenen Cardinael ghewoorden zijt. Daeromme ist van noode dat ghy t'selve erkent/ bevestighende dien staet daer door een heyligh leven/ ende

Eenbrief van Laurés de Medicis, aen zijne zone den Cardinael de Medicis

goede exempelen die van u moeten voort comen. Maer so ghy noch soo veel meer verbonden zijt / om dat ghy eenighe de hope ghegheven hebt in uwe jonckheyt / dat ghy tot dese ofte een andere weerdigheyt soudet comen; het soude seer schandelic ende gantsch van uwen schuldighen plicht vervreemdet zijn / ende oock verre buyten mijn hope ende ghebooden / dat ghy u goede manieren soudet vergeten / ende onachtsaemlick aen een zyde stellen / ende dat ghy de wercken van een soo goet beginsel vedet ophouden / in plaetse dat andere die den naem van wijse verdienen / als dan in redelicheyt ende beter gheschictheyt des levens toe nemen. Het is dan van noode dat ghy trachtet / den last van dese weerdigheyt die ghy draegt te verlichten / eerlick levende / de deught naevolghende / ende volherdende in de studien / die tot uwe beroepinghe bequaem zijn. T voorleden Jaer ontfingh ick groote vergenoeginghe / doen ick verstont / dat ghy u dickwils biechtede ende t'heylich Sacrament ontfinght / Jae ende dat noch seer dickwils uyt u selven sonder datter u yemant toe porde ofte vermaende: het welck ick voor seer goet ende saligh achte te wesen / ende en weet gheen beter leven / om meerder in de ghenade Gods gehouden te werden / dan hem alsoo God bruchtich te houden. Dit is nae mijn duncken het nuttelickste bevel / dat ick u voort eerste can gheven. Ick bekenne dat ghy tot Romen zijnde (t'welck den ontfanger ende vrijen toeloop van alle boosheyt is) niet dan met grooter swaerigheyt sult connen nae comen / het gheene dat ick u hier gebiede: ter oorsaken dat niet alleenlick de exempelen een middel zijn / die ons verwecken tot naevolginghe / maer dat u oock gheen bysondere verleyders ofte verderbers der goede manieren en sullen ontbreken. Waeromme ghelijck als ghy cont verstaen u nieuwe aencomste tot het Cardinaelschap in soo groote Jongheyt / ende om de andere voor verhaelde ghelegheyden sal eenen grooten haet met sich brenghen / ende de ghene die uwe aencomste tot dese weerdigheyt niet hebben connen verhinderen / sullen seer looslicken poghen die te verminderen / ende oock soecken te verduysteren het gheruchte van u goet loven / omme u alsoo te doe n vallen in

n in hen selben gracht / waer in sy ghesoncken zijn/
aer self inbeeldende dat sulck een saecke nae haren
wensch behoort te vergaen / ter oorsaecken van uwe
jonckheyt. Tegen dese swarigheden moet ghy u stellen.
Daer en boven siet men noch / dat nu teghenwoordelick
et Collegie der Cardinalen / min dan oyt op eenige an-
ere tijden/met deughden is versien. Nochtans gedenct
ay wel/ dat ick int selve geselschap een goet getal geleer-
e Mannen ghesien heb/lieden met eeren/ende van hey-
ighen leven / ende daeromme is het beter dat men hare
offelicke exempelen na volght: Want dat doende / sult
ghy so veel te meer bekent ende ghepresen werden/ghelijck
ls de quade ghewoonten der andere u van haer sullen
nderscheyden. Het is u gantsch nodigh/dat ghy als een
cylla ende charybda den naem van ghevepnstheyt/
ste hypocrisie schouwet/ja also veel als een quaden na-
ne; dat ghy oock de middel mate gebruyckt/ u uyterste
erste doende/ omme met der daet te vlieden alle midde-
n die yemant mogen mis doen ende onteeren/soo wel in
ande als in wandel / in u niet verhoonende eenighe
aerdigheyt ofte te groote strafheyt/ t'welck al dinghen
ijn die ghy metter tijt wel verstaen sult/ende sulter (na
nijn gheboelen) beter in doen/ dan ick het u soude con-
en bevelen. Ghy sult verstaen / van wat grooten ghe-
oichte ende voorbeelt dat den persoon eenes Cardinaels
s/ende dat alle de werelt gherust soude wesen/ indien de
Cardinalen waren als zy behoorden te zijn: want sy sou-
len altijts eenen goeden Paus kiesen waer aen by na de
ust vande gantsche Christenheyt hanght. Traght dan
m alsulck eenen te wesen / dat waert sake dat de andere
nede alle gader soo waren / men daer af de alghemeene
velvaert (t'welck de ruste der Christenen is) moght ver-
wachten. Ende de wijle datter gheen meerder moeyte en
s/dan met veel persoonen die verscheyden van gewoon-
ten ende manieren zijn / om te gaen/ soo en can ick u hier
inne gheen beteren raet gheven / dan dat uwen omme-
gangh/ende wandel met de Cardinalen ende andere aen-
sienlicke mannen/ vriendelick ende sonder quetsinge van
yemants eere geschiet/ende redelicheyt ghematight/ende
niet na eens anders passien ofte beroeringen des herten:

want vele willende het gene dat onbehoorlic is/ spraecke vā de redē een lasteringe. Ruyst dan u conscientie hier/ soo dat uwen ommeganck met een yegelick zy sonder yemant te misdoen. Ende wanneer ghy tot Roomen zijt/ soo sal het beter zijn/ dat ghy u ooren/ dan u tonge vermoeyet/ te weten/ dat ghy meer sult hooren dan spreken. Ick hebbe u nu voortaen/ gantschelick aen Godt ende de heylighe Kercke overgegeven. Waeromme dat ghy een goeden kercken-dienaer moet werden/ betoonende voor een yeder/ hoe ghy de eere Godts ēn den staet van de algemeene ēn Apostolische kercke bemint/ het welck ghy boven alle saken moet gade slaen/ ende in eerbiedicheyt houden. Ghy zijt den jonghsten onder alle de Cardinalen/ die-der nu zijn/ ofte die daer oyt tot Roomen gheweest zijn. Daeromme is het van noode/dat ghy den ootmoedighsten zijt/ sonder te wenschen dat ghy gesien ende groot geacht moghtet werden/ ofte te doen datmen in de capelle na u moet wachten/ ofte in de vergaderinge ende disputeer-plaetse na u vertoeft. In u pracht ofte costelicheyt sal ic meer de zedigheyt dan de opgeblasentheyt prijsen/ ende achte veel beter een gevolgh dat wel geschict is/ dan een rijck ende costelick. Zijt sorghvuldigh om zedelick te leven/ veranderende allenghskens de dingen tot eenē staet/ waer in sy nu noch niet en mogē wesē/ op dat dē meester ēn de huysgenootē nieuw mogen zijn. Gesteentē costelicke juweelē ende zijde kleederen zijn seer wenigh voegende/ tot den staet daer ghy in zijt/ ick wil dat ghy veel eer hebt eenige schoone ende oude konstighe stucken/ waerinne ghy u oogen ende uwen geest moeght verlustigen. Een Bibliotheke die met seer schoone boecken voorsiē is/ is u voor al gantsch nut/ ende ick begere dat die van u gevolch ende uwe huysgenootē veel eer zedigh ende gheleert/ dan machtigh zijn. Hout selfs meer maeltijdē/ andere noodende dan dat ghy tot haer te gast gaet/ nochtans sonder eenige opgeblasenheyt/ gebruyckt ghy voor uwen persoon grove spijsen/ ende oeffent u dickwils. Want aen die van uwen staet overcomen lichtelick vele cranckheden/ indien sy haer selven niet gade en slaen. Der Cardinalen staet is niet min onversekert dan groot/ als waer uyt spruytet dat sy onachtsaem ende luy wer-

den/ meynende dat sy seer veel gewonnen hebben/ ende dat sy haren staet met cleyne moeyte connen waernemẽ/ het welck dickwils de gewoonten/ is oock het leven/ schadelick is. Dus is het noodigh dat ghy daer op wel acht slaet/ ende dat ghy u liever te weynigh dan te veel betrout. Onderhout eenen regel boven de andere dat ghy altijt des morgens vroegh op staet/ ter oorsaken/ behalven dat het seer dienstigh voor uwe ghesontheyt is/ soo sult ghy lichtelick uwe dagelicxsche dinghen connen afveerdigen: daer by gevoeght/ dat ghy oock u ampt moet volbrengen/ studeren/ gehoor geven/ etc. Noch een ander dingh/ is een man die in alsulcken staet is/ als daer ghy in zijt/ seer noodigh ende nut/ te weten/ dat ghy des avonts overdenckt/ wat ghy den zelven dagh ghedaen hebt/ op dat u niet eenighe onghevoorlosde sake en overcomt. Wat belanght uwe maniere van sprekẽ inde vergaderinge der Cardinalen/ ick geloove dat den besten middel die ghy sout mogen kiesen/ dese is/ dat ghy altijt in de toevallige zaken die daer souden mogen voorgestelt werden/ u aen het besluyt ende de meyninge van zijne Heyligheyt overgeeft/ ter oorsakẽ om dat ghy noch jongh ende weynigh ervaren zijt/ soo zydy schuldigh u te stellen aen het alderwijste oordeel/ dat aldaer gesprokẽ wert. Ghy sult oock gebeden werden/ om den H. Vader van vele bysondere saken aen te spreken/ ende die van hẽ te versoecken/ maer wacht u voor al/ in dese u nieuwe aencomste/ dat ghy hem soo weynich als u mogelick is/ voor uwe beden voor andere persoonen/ moeyelic valt: want den Paus is van alsulcker nature/ dat hem soodanighe alder aenghenaemst ende best in zijn behagen zijn/ die zijn ooren minst vermoeyen. Maer indien datter een gantsch noodige zake is/ diet versoch moet wesen/ laet dat met alle ootmoet ende zedigheyt geschieden. Dit doende sal hy volghens zijn nature veel groote vergenoeginge ontfangen. Blijft gesont. Uyt Florentia.

Uwen Vader

Laurens de Medicis.

Vande instellinghe der namen: ende wat den Autheur beweegt heeft, zijn dochter Dorothea te noemen.

Capitel. IIII.

TWee redenen soude men moghen by brenghen/ aengaende de instellinghe der namen/ de eene is van God/ende by de Gheestelicke menschen achtervolght; ende d'ander is Werelts / ende vande Vleeschelicke niet verlaten. Die van God / begrijpt in sich vele oorsaken: de eerste is/door de Goddelicke macht / soo wanneer hy volcomelick ghebiedt/ dat een dingh aldus ofte alsoo soude ghenaemt werden / ende dat hy (sonder een ander) de selve alsoo noemt / ghelijck als men leest / dat
Genes.1.5. hy het licht/dagh/ende de duysternisse/ nacht/ noemde. Ende om dies wille dat de namen die God inghestelt/ ende uyt zijn eyghen macht den name ghegeven heeft/ altijt kennisse ghegheven hebben vande beteeckenisse der ghenoemde sake/ van het gheene dat zy behoort te doen / ofte waer toe datse goet is; daer uyt spruyt het/ dat de ghene die onderscheyden willen / wat dat Name te segghen is/verclaren dat het een saecke is / de welcke beteeckent de substantie/daer af voort ghecomen is/het gheene dat den naem ghecreghen heeft / oft zijn eygenschap bysonder ofte al ghemeen zy. God was de eersten
Genes.3.9. die onsen eersten Vader Adam noemde / ende men seght dat dien name Adam, Root beteeckent: ende dat het de eyghene verwe vande suyvere ende onbevlecte aerde is/ vande welcke den mensche ghescapen is. Daer mede seght den Apostel seer wel / dat onsen eersten Vader
1.Cor.15.47 Aertsch / vander aerden (ende Root vande Ede ofte Roode aerde ghenoemt wiert: op dat den selven name niet alleenlick soude verclaren / wat dat hy was: maer oock op dat hy hem selfs noemende / sich voor ooghen soude stellen / ende sorghvuldelick over dencken / dat hy uyt aerde ghemaeckt was. Dit is de oorsake/dat God doen hy hem over zijn ghedane onghehoorsaemheyt een
Genes.3.19. straffe op leyde/ aldus tot hem seyde: Int sweet uwes aensichts sult ghy u broot eten / tot dat ghy weder tot aerde wort/daer ghy van ghenomen zijt: want ghy zijt

aerde

aerde/ende sult tot aerde worden.) Soo veel belanght de instellinghe der namen aen de Beesten / daer af leest-men aldus: want als God de Heere ghemaeckt hadde vander aerde/allerley dieren op den Velde, ende allerley voghelen onder den Hemel / doe bracht hyse tot den mensche/dat hy saghe hoe hyse noemde: want soo de mensche allerley levendighe dieren noemen soude / soo souden zy heeten. Ende de mensche gaf eenen yeghelicken vee / ende voghel onder den Hemel / ende ghedierte op den velde zijnen naem.) Door welcke reden men bemercken mach / dat Adam de wetenschap van alle dinghen ghehadt heeft / ende dat alsulcke namen van hem aen een yeder ghedierte ghegheven werde / nae de eyghenschap ende de nature der voorseyde dieren / ende dat de name die hy haer gaf / beteeckenden hare selfstandigheden ende eyghenschappen: daer in zijnen Scheppe nae volghende / de welcke sulcke ordre om hem te noemen/gebruyckt hadde. Comende daer na tot de vrouwe/ die heeft hy hy haren warachtighen ende rechten name Heva ghenoemt/t'welck so veel te segghen is / als een moeder aller levendighen: dit was een schoone ende warachtighe aenmerckinghe / om dies wille dat wy alle gader/so wel de voorledene als noch de toecomende/van haer geboren moesten werden / daeromme is den naem met zijne eygenschap wel over een gecomen. Desghelicx oock Heva hebbende haren sone Cain ghegenereert/ seyde/dat nae dien God door zijn ghenade haer desen sone ghegeven hadde/soo wilde sy hem Cain noemen/t'welck besittinghe beteeckent. Den sone Abrahams wiert Isaac ghenoemt/t'welck mijn lachen beduydet / om dies wille dat de onvruchtbare moeder van blijtschap lachte/doen den Enghel aen Abraham voorseyde/dat zy bevrucht soude werde. Moyses werden alsoo ghenaemt/ in ghedachtenisse dat hy uyt het water ghetrocken / ende aen de dochter Pharaonis ghegeven was. Het oude Testament is vol van alsulcke namen / die yeder zijn beduytsel hadden/ ende dat om warachtighe ende goede aenmerckinghen / die te langh soude wesen om hier te verhalen. Dien grooten Priester Zacharias hebbende gantsch wonderbaerlicken by zijnen Wijve Elizabeth

Genes. 2. 19.

Genes. 3. 20.

Genes. 4. 1.

Genes. 21. 6.

Idem. 18. 12.

Exod. 2. 10.

Luc. 1.57. eenen sone ontfanghen/ (dewelcke eenen ghesante ende verkondigher was / van soo veel groote ghenaden die Godt aen het menschelicke geslacht bewoonde/ sendende synen eenighen Sone in deser werelt) heeft den selven door bevel des Enghels/ Ioannes ghenoemt/ welcken naem genade beteeckent. Eer dat de salighheyt des werelts uyt de heylige ende geluckige Maget Maria ghe-
Luc. 1.31. boren werde/ soo wiert den heerlicken ende heylighen name door den Engel van den hemel gebracht/ dien Godt beval datmen synen eenighe Sone soude geven/ welckens name Iesus was/ ende Salighmaker beteeckende: dewyle dat van hem des menschen salighevt ende de verghevinghe der sonden moeste comen. Daer af is allenghskens de loffelicke / schoone ende heylighe ghewoonte ghecomen (ende bysonderlick onder de Christenen/ die eenigen smaeck na Godt hebben) datmen synen kinderen eenen naem gheeft/ na de eerwedigheyt van den dagh/ daer in sy geboren werden/ ooghmerck nemende op dien heylighen persoon die den selven dagh toe gheheylight is. Het is by alle volckeren altyt de gewoonte geweest/ dat sy namen gaven/ die haren Godsdienst betamelick/ ende daer mede over een quamen. Want ghelijckerwijs als de Joden dit ghebruycken/ so doen het oock de Turcken/ Mooren ende Indianen/ dewelcke gemeenlick aen hunne kinderen namen gheven/ van hare gheheylighde ende Godtlicke dinghen: doch eenighe Christenen en doen alsoo niet/ ende en geven hare kinderen gheen namen/ die na Godt onsen vader ofte na Christus synen eenighen Sone strecken. Dese verblinde/ ende van oordeel beroofde menschen en gheven hare kinderen geen Christelicke namen/ maer gints ende weder swermende/ soo soecken sy nieuwsgierighe namen/ ende die eenighsints na wat outs riecken/ ofte die sy voor lieffelick achten/ haer alsoo behelpende met fabelachtige/ gevevnsde en vreemde namen. Het en is dan gheen wonder/ datmen hoe langs soo meer het heyligh ghelove siet vervallen. Noch een andere reden/ om de kinderen namen te gheven werter ghenomen/ uyt de toevallighheden die dickwils in des menschen gheboorte gheschieden/ de welcke niet alleenlick by de Christenen:

maer

maer oock by de ongeloovigen ghebruyckt wert. Dat zelve streckt maer na het vleesschelick dan na t'gheestelick ofte Godtlick/ hoe wel datmen t'zelve dickwils op eenen goeden sin can duyden ghelijck als t'ghene dat Sara de huysvrouwe Abrahams, de moeder van Samson ende Moses geschiede (ghelijck als ick hier boven verhaelt hebbe) ende noch seer veel andere. Indien wy dan de selve wilden volghen/ voorwaer wy souden dickwils ghedrongen zijn/ leelicke/ ongheschickte/ vreemde ende verispelicke namen te ghebruycken/ om dies wille dat de toevallligheden dickwils tot onser schade van Godt ghesonden ende toegelaten werden. Ter ander zijden/ dese ghewoonte streckt oock meer na de wijse der Heydenen dan andersints/ nadien het blijckelick is/ datmen sich hier inne door de waerseggers laet gheleyden/ t'welck in de Christelicke Religie verboden is. Veele prijsen ende houden het voor goet datmen zijne kinderē/ na den name van hare vaders ende moeders noemt/ ofte na andere overledene vrienden/ om ghestadelick de ghedachtenisse der zelver in memorie te houden. Gene.18,10 Iudi.13,24 Exod.2,10.

Van dese meyninghe waren de ghene/ die S. Ioannes den naem van zijnen vader Sacharias wilden gheven/ tot wien de moeder seyde/ Neen: maer het sal Ioannes ghenoemt werden.) Waer af sy allegader verwondert zijnde/ tot haer seyden: Daer en is niemant in u maeghschap die met desen naem ghenoemt wert.) Luce 1,60.

Eenighe nemen de namen van haer ghestachte ende afcomste/ ghelijck als-men in Italien den eenen noemt Martinengo, ende den anderen Auogrado, Cesaresco, Montino Montini, Buondelmont di Buondelmontini, Antonio de gli Antonij, ende diergheljicke. Dickwils werden de kinderen na de ordre der gheboorte ghenaemt/ ghelijck als wanneer yemant Protogenes ghenoemt werde/ t'welck Eerst-gheboren beteeckent. Desgelijcx leestmen oock dickwils in de oude Latijnsche histori-schrijvers/ dese eygen namen van sommige persoonē/ te weten/ Secundus, Quintus, Sextus, Septimus, Posthumus ende diergelijcke. So veel my belanght/ ick heb een dochter die my Godt

ghegheven heeft / doen zy ghedoopt wierde Dorothea laten heeten / het welck ick niet sonder reden ghedaen hebbende / maer ter oorsaecken vande rechte verclaringe deses woorts / t'welc in twee Griecsche woorden bestaet / waer af het eene Thonos is / t'welck gifte beduyt / ende het ander Theos, dat is te segghen God / t'welck beyde t'samen gheboeght wesende / den name Dorothea ofte Theodora uytbrenght / dat beyde op den Man ende de Vrouwe can ghesept werden / want int Latijn segt men voor den Man Dorotheus ofte Theodorus, ende voor de Vrouwe Dorothea ofte Theodora, ende dese twee woorden beteeckenen een selve saecke / te weten een gifte van God / oft een gabe Gods. Ten is dan niet sonder reden / dat ick haer al sulcke name ghegeven hebbe / omme die in mijn hert te schrijven / ende de ghedachtenisse vande gifte / genade ende weldaet die mijn God ghedaen heeft / in mijn ghemoet te graven. Daer by gevoeght dat drie heylighe Vrouwen eertijts dien name gehadt hebben / ende zijn in t'ghetal der heylighen ghestelt. Waer af de eene te weten sinte Dorothea Maget ende Martelaresse van cæsarea in * capadocien, om het geloove Jesu Christi / den doot smaeckte / int Jaer onses salichmakers 310, onder den Tyran Maximinus.

Den edelen Heere Guillaume de Loberac Heere van Glavenas, ende Jongh vrouwe Sibilla van chastillon zijnder de ge vaders af ghewest. Leest Iaco. Philip. de Bergamo in het leven vande doorluchtighe Vrouwen.

*Eusebius histor. Eccles lib. 8. c. 17. segt dat zy van Alexandrie was. Siet oock P. crinit.

Dat men op het ghesiachte ende op de waerdigheyt der menschen acht moet nemen, ende hoe wijsselick den Keyser Adrianus eenen onedelen vry ghemaeckten knecht doorstreeck. Desghelicx noch een exempel vanden Keyser Augustus, in dierghelycken sake.

capittel V.

De Cronijcken ende oude historien en hebben niet ten onrechte Varius Anton. Heliogabalus beschuldight / dat hy onder alle zijn andere boose stucken de macht ende aensienlickheyt der stadt van Romen veracht tede / ende dat hy als een armsaligh mensche vanden Raet geen werck en maecte / niet meer dan oft t'selve een onnutte ende verachtelicke sake was. Jae dat het noch soo verre met hem quam / dat hy de eeren ende staten vercoft aen lieden die in alle boosheyt opghevoet waren / oock mede aen dinaers / Cappelaers / Koffiaens

ende

nde Ghenst-boden van zijn wellusten ende verdorven
den vergaderende ende stellende veel persoonen inden
Raet sonder eenighsins op ouderdom/ gheslachte ofte
deughde acht te nemen. Maer den Keyser Helius Adria-
nus (gelijck als Spartianus verhaelt/) bethoonde claer-
licken in wat een groote achtinghe hy den Roomschen
Raet hielt/selfs door eene daet/ die my dunct dat waer-
digh is/omme al hier ghestelt te werden. Alsoo dan den
voornoemden Keyser sagh/ dat zijnen vrij ghemaeckten
knecht gingh wandelen/ int midden tusschen twee van
de grootste ende voornaemste Raetsheeren/ soo en heeft
hy niet connen lijden/ dat sulck een stouten ende onbe-
schaemden mensche/de Raets heerlicke weerdigheyt soo
grooten oneere soude aen doen/ maer beval terstont een
van zijn Edellieden/ dat hy de dwase stoutigheyt van
den opghebíasen knecht dapper soude straffen/ende dat
hy hem een kaeck smete soude gheven/ verghesellschapt
met dese woorden: Gaet onbeschaemden als ghy zijt/
ende wacht u voortaen te wandelen int midden van de
gene/daer af ghy noch eenen dienaer meught werden.
Daer inne den Keyser Adrianus seer wijslick betoonde/
dat hy de macht/ weerdigheyt ende geluck der Princen
vereyscht weet/dat zy meer tot de deught/dan tot de en-
gen li: ste moeten gheneghen zijn. T'selve heeft oock
den Keyser Octavianus Augustus seer wijslick ende ge-
schicktelick ghebruyckt/de welcke alle zijn vrienden inde
stadt in ghelijcken rechten wilde houden/ ende dat daer
inne tusschen haer ende andere persoonen gheen onder-
scheyt en mochte zijn: Jae hy verstoorde sich grootelick/
soo wanneer t' Roomsche volck in de schouwplaetsen op
stont/om zijn kinderen plaets te maecken. Ende indien
hy haer somtijts aen de ghemeente beval/soo hadde hy
als een wijs ende bescheyden Man/voor een ghewoon-
te/daer by te voegthen/indien zy het verdienen.

Antwoorde van Aristippus, op de vrage die hem Dio-
nysius voor stelde, waerom dat de gheleerden soo
dickwils in de huysen der Rijcken, jae selfs in de
hoven der Princen verkeeren, ende de Rijcken noch
de Princen niet in de huysen der gheleerden?

capittel

Capittel VI.

WYselick ende seer gheleerdelick heeft den Philosophe Aristippus den cerener geantwoort/ op de vrage die Dionysius hem voor stelde/ te weté. Waerom de Philosophen ende geleerde Mannen in de huysen der Rijcken verkeerden/ ende de Rijcken niet inde huysen der geleerden? Dat gheschiet daeromme antwoorde hy / dat de Philosophen ende de geleerden weten/ ende volcomene kennisse hebben/ van het ghene dat de Rijcken van noode is/ ende wat dat sy meest van doen hebbé/ maer de Rijcken en weten dat niet. Waeromme den Edelen Ioan. Franciscus Picus Grave van Mirandula seer wel ende gheschicktelick seyde / dat hy onder alle de sterflicke creaturen gheen ellendigher / ofte droeffachtigher dier en wiste/ dan een rijck Man/ die onweetende ende onervaren in eenighe consten was / ende die de goede deughde in afgrijsen heeft: want zijn wereltlicke rijckdommen brenghen hem tot onkuyssche begeerten/ ende porren hem tot ledigheyt / sy en werden niet tot des menschen behoef noch tot eenighe nuttigheyt des levens besteedt. Daerom en moetmen hem niet verwonderé/ in dien de Coninghen van Alexandrien ende anderen Princen soo begeerigh zijn ghewéest/ om met alle vlijt de gemeensaemheyt der gheleerde Mannen te vercrijghen. Het welck ons de sentbrieven der Griecsche ende Latijnsche Princen ghenoegh voor oogen stellen. Waer af dit Griecsche spreecwoort genomen is: *Sophoi tyrannoi ton sophôn synoyia, dat is te seggen. De tyrannen ofte de Princé worden wijs/ door den ommeganghe der wijsen/ ende daer en teghen: Mioroi tyrannoi tôn colacon synoysia, dat is. Dwaes werden de Princen / soo wanneer sy met pluym-strijckers ommegaen.

* Plato in zijn t'samen sprekinghe Theages. Aulus Gell. lib. 13.

Vande gierigheyt, ende van verscheyden persoonen die uyter maten gierigh waren.

Capittel. VII.

GHierigheyt is een ondeught der ziele / waer door men van alle zijden begeert te hebben/ ende dat sonder reden / ende men behout ongherechtelick / het ghene dat

anderen

nderen toebehoort. Om deser oorsaken / soo noemen de eerckelicke leeraers de gierigheyt Philargyrian, t'welck en ongheregelde begeerte tot gelt beteeckent. Sy heeft twee seer boose stucken over haer, te weten, al te groote eerdigheyt tot nemen / in dient van gheen clerne dinghen en zijn / ende groote traegheyt tot gheven / ghelijck als Aristoteles seght: Gierigheyt is vreck en de ghebreckelick tot het gheven / ende overdadigh tot het nemen. Den Poeët Lucretius noemt de gierigheyt: Een blinde begeerlicheyt tot goederen. Voorwaer ten rechten is sy blint, de wijle dat haer ooghen betoovert zijn: Want de gierighe en denckt nimmermeer dat hy ghenoech voor hem selven heeft, ende en siet nimmermeer de groote menighte der goederen die hy in zijn huys heeft. Sy hebben vele / ende en verteeren niet: Sy zijn ghelijck de Muylen ende Esels, de welcke op haren rugghe packen vol gout ende silver draghen, ende nochtans gestadelick selfs, maer hop ende distelen eten. Desghelicks hoe de rijckdommen meerder vermenighfuldighen / hoe de gierigheyt in hare herten meer toe neemt ende wast, ghelijckerwijs dat, hoe men meer materie op het vier werpt, hoe dat grooter vlamme wert. Ende hoe dat een watersuchtighen meer drinckt / hoe hy grooter dorst crijght. Een gierigh mensch oock / hoe hy meer heeft / hoe dat hy meer hebben wil / sonder dat zijn onversaedelicken lust een eynde neemt. De ooghe des Gierighen (ghelijck Syrach seght) en wert met het sijne niet versadight / ende zijn boose nijdigheyt verteert hem de ziele. Aen overdadigheyt oft vernuftinghe ghebreecken vele dinghen (seght P. Mimer-cus) maer aen gierigheyt ghebreeckt alles. Gierigh (als Aulus Gellius seght) is soo veel te segghen als begerigh tot gelt. Daer en is niet dat de gantsche werelt meer verderft / dan den onversadelicken dorst der gierigheyt. Den Apostel Paulus schrijvende tot die van Ephesen noemtse eenen Afgoden dienst / ende tot Thimotheum, de wortel van alle quaet.

Sy is desghelijcks oock met boose ondeughden vergheselschap / te weten / lasteringhe / bedrogh / diefte / woecker / roof, Godlooseheyt / Symonye / wreetheyt, ende

Aristot. in Ethic. lib. 4. cap. 3.
Lucret. de natur. rerum. lib. 3.
Horati. lib 2. ode. 2.
Iuvenael. Satyr. 14.
Aulus. Gell. lib. 10. cap. 5.
1. Tim. 6. 10
Exod 23. 8.
Deut. 16. 19
Prov. 15. 16.

ende andere vierghelicke leelicke stucken / de welcke Iuuenales alle gader verhaelt. Ende Chrysostomus in het derde Boeck / teghen de ghene die het Moninc-ken leven bestrijden. Iesus Syrach seght in Ecclesiasti-cus / datter gheen onrechtveerdigher sake en is / dan de begheerte tot rijckdommen / ende de ghene die daer op gantschelick zijnen sin stelt / die en set niet alleenlick zijn lichaem / maer oock ziele te coop. Sint Augustinus, segt in het Boeck vanden vrijen wille / aldus: Den ghenen in wien de gierigheyt heerschet / is ooghenschijnlick alle boosheden onderworpen / om dies wille dat alle boos-heyt vande gierigheyt zijnen oorspronck neemt / ende de doornen van alle sonden daer of dalen. Den selven hey-lighen Leeraer int Boeck van de woorden des Heeren / spreeckt op dusdanighe wijse: De onredelicke Dieren hebben een seeckere mate: want zy grijpen alleenlick den roof / wanneer zy verhonghert zijn / maer soo haest als zy voelen datse versadight zijn / dan houden zy op van meer te rooven. Daer en is niet dan de gierigheyt der rijcken dat onversadelick is / en altijt stelende en tes / zy nimmermeer vergenoeght / zy en vreest God niet / en draeght gheen eerbiedigheyt tot de menschen / en ver-gheest den Vader niet / en kent gheen Moeder / is den Broeder niet ghehoorsaem / en hout den vrient gheen gheloofte / misdoet de Weduwe / verdruckt de Weese / ende spreeckt valsche ghetuyghenisse. Och! hoe groot is de dwaesheyt van ons verstant / het leven verliesen / den doot vercrygen / ende sich selfs vanden Hemel ban-nen.) Den heylighen Barnardus segt / den Waghen der gierigheyt heeft ende loopt op vier schandelick ende ver-vloeckte raderen / te weten / op cleynhertigheyt / onwet-heyt / verachtinghe Gods ende vergetinge vanden ver-doemden doot. De twee Peerden die desen Waghen voort trecken / zijn roof ende wreetheyt. Den Voerman is de vierighe begeerte tot hebben / die twee seer scher-pe sweepen ghebruyckt / den eenen ghenaemt ongheor-delden lust om te vercrijghen / ende den anderen vreese van verlies. Dantes Aligerius noemt de gierigheyt eenen ouden Wolf / in het twintighste ghesangh van t'Vagheviet.

Iuvenal. Saty. 4. & 6.

Vier Wiel-len vande wage der gierig-heyt.

De twee Peerden en haren Voer-man.

3. Sweepen des Voer-mans.

Maladetta sie tu antica Lupa,
Che piu che tutte l'altre bestie hai preda.
Per la tua fame senza fine cupa.

De meyninge ofte het geboelen Apulei is voorwaer lesens weerdigh: want het eerste boeck van de Tooverconst schrijft hy aldus: Dē Philosooph Socrates en hadde niet so veel goederē als Lelius, noch Lelius so veel als Scipio, noch Scipio so veel als den rijckē Crassus, maer voorwaer Crassus en besadt so veel rijcdommen niet als hy wel begeerde. Ende niet tegenstaende dat hyse allegader overtrefte/ soo werde hy ebenwel noch van zijn eygen gierighept overwonnē. Een gierigen en behaeght noch en is niemant nut/ ja oock niet hem selven/ hy wert altijt in zijnen geest gequelt/ hy is bleeck van vreese/ hy vermoet ende denct/ dat alle anderen dieven zijn/ ende dat sy hem om zijnen schat te becomen/ allesints bespieden/ende lagen legghen. Hy en rust nimmermeer/ maer blijft in geduerige wake/ * ende denc altijt op zijn woeckeren: in der voegen dat hem duncet dat hy altijt behoort te leven/onder wijlen begeeft hem den tijt/ende moet tegen zijnen danck de goederen verlaten/ hoe wel dat hy deselve geerne soude met gedragē hebbē/ indien het mogelick waer geweest/gelijck als den gierigen Hermocrates, dewelcke sterbende/ hem selfs by testamente den erfgenaem van alle zijn eygen goederen maecte/so grooten sorge droegh hy voor zijn gelt. Desgelijcx noch eenen anderen/ waer af Atheneus verhael maect/ de welcke in de ure des doots zijnde/ seer veel goude stucken inslickte/ende naeyde voorts alle de overgheblevene in zijnen rock/ ende beval datmen deselve met hem begraben soude/ op dat een ander na zijnen doot die niet crijgen en soude. Voorwaer dit zijn groote dwasen/ ende de onbarmhertighste onder alle menschen/ dewelcke sterbende niet willen lijden/ dat andere lieden haer goet gebruycken/ dewijle haer doch selfs t'ghebruyck daer af benomen is. Daer zijnder geweest die soo ellendigh waren dat sy haer eygen leven in den doot verandert hebbē/ eñ dat op hope van winste/gelijc als in het belegh der stadt Casilime gebleken is/ alwaer een van de drie hondert

* Ambros. super. Psa. 1.
Lucian. in dialog. Micillus.
Hermocrates maeckt hem erfgenaem van zijn eyghen goederen
Athen. lib. 4. c. 18.

Preneſtiners, die met de Caſilinianen door Hannibal belegeert waren/ en door ghebreck van ſpijſe tot al ſulken noot gebracht / dat ſy genootſaeckt waren de huyden van Beeſten/Leder/ende de riemen van hare Schilden/ t'welck in water gheſoden wiert / te eten. Deſe Preneſtiner ſeg ick / hadde veel liever een Ratte die hy ghevanghen hadt/ voor twee hondert Roomſche penninghen te vercoopen / dan dat hy daer mede ſijnen hongher ſoude verſadight hebben. Ende ſegt Valerius de groote/den vercooper ſtorf door ſijn gierigheyt van hongher / ende den cooper die wijſer was / behiel ſijn leven / door deſe dierre ſpijſe: wien den noot twongh / ſoo veel daer voor te gheven Pratier en dede alſo niet: want indien den Preneſtiner ſijn leven om gelt vercoft/ſoo wilde deſe dat bewaren/ ende dat noch om gheen ander oorſake / dan dat het hem te veel ſoude ghecoſt hebben / om te verlieſen/ ghelijck als Bayf in ſijn tijdt-cortinghen ſeer gheneughlick ſegt.

Vale. Max im.lib. 7. cap. 6.

Pratier, na dat hy verloren
Had een duyt, beſloot door toren,
Hem te vverghen aen een koord.
Dus ſoo gingh hy heenen loopen
Om een ſtercken ſtrop te coopen
Maer ſy loefden 't om drie oord.
Daerom gingh hy hem ontſtellen
Dat hy ſoo veel gelts moeſt tellen
Om te comen aen ſijn doot.
Liever (ſeyd' hy) blijf ick leven,
Dan ſoo veel voor touvv te gheven
Al vvaer d'ellent noch ſoo groot.

Indien de gierigheyt by lieden cleyn vermoghen/ ſchandelick is/wat ſalſe ſijn ten aenſien der groote Heeren? En ſijn ſy niet veel meer te miſprijſen/ dan de ſlechte geſellen/ die t'ſelve connen bedecken/ende veronſchuldigen / door dien ſy weynigh middelen/en veel kinderen hebben/oft door vreeſe van ghebreck te lijden? Welcke veronſchuldiginge/nochtans van gheener weerden ſijn: want God voorſiet en beſorght alles/ende en ſal niet toe laten dat een rechtveerdigh menſche ghebreck ſal lijden/

selfs geeft hy de dieren op het velt / eñ de vogelen des
emels haer voetsel. Vande uytermate ende onversade-
lke gierigheyt ende wreetheyt / sal ick eenige geschiede-
ssen by brengen / die van goede ende gheloof-weerdige
istoris verhaelt werden / waer af de gedachtenisse ee-
ëlick veracht ende misprefen sal werdē. Calligula den Calligula.
eyser van Roomen / achtende dat het gout een onder-
oudinge vande menschelicke gelucsalicheyt was / ging
ickwils met bloote voeten / op een grooten hoop gouds
ucken wandelen / dan gingh hy hem somtijts daer in
ggen wentelen / eñ gints en weder rollen. Herodotus
hrijft / dat Alcmeon, gekleet zijnde met een langen ende
ijden rock / ende hebbende groote eñ seer wijde cousen
nde schoenen aengetrocken / gingh alfo door toelatinge
nde schat-camer des Conings Crœsi, ende climmende Alcmeon.
p den alder-grooghsten hoop / de welcke van allerhande
oude stuckē opgehoopt was / vulde eerstelick daer me-
e zijn schoenen / mont / handen ende al de ployen van
ynen rock / inder voegen dat hy so met gout gheladen
aer uyt gingh / dat hy veel eer eē wonder dier ofte mon-
er / dan een redelicke creatuere ghelijck te zijn / om dies-
ille dat zijnen mont door t'gout uyt-gespannen stont /
nde al zijn ander leden met gout gheladen waren Ser- Sergius Calba.
ius Galba, die na Domitius Augustus in Keyser-rijck
egeerde / was mede van seer gieriger nature. Wie en sal
em niet verwonderen / over de schandelicke gierigheyt
an Didicus Iulianus, mede een rijcken eñ machtigen Iulianus.
eyser / de welcke met een Haesken dat hem geschoncken
as / vier maeltijden dede / eñ men en heeft hem t'elcken
nale niet meer dan een stucxken voor-gedient. Desghe-
ick genoeghde hy hem oock dickwils met cruyden ende
ottagie sonder eenige andere spijsen te eten / hoe wel dat
ijt niet en dede ter oorsaken van Godsdienstigheyt of-
e onthoudinge. Waer inne hy hem niet min schandelic-
ker dan Helius Pertinax betoonde / de welcke geen on- Pertinax.
derscheyt tusschen een gering persoon ende eenen Keyser
gebruyckte: want hy was gewoonlick / dat hy de gene die
hy hem vergastet waren / halve lattouwen ende Caer-
en die int midden door ghesneden waren / voor diende.
Ende indien hy somtijts aen zijn vrienden / wat spijse van

zijn tafel wilde zenden / soo zant hy haer alleenlick twee cleene stuckskens vleesch / oft een weynigh appelen. Ende wanneer hy dan sich zelfs heerlic ende milt wilde betoonen so zant hy haer twee kloockens van eenẽ haen. Wat isser dan verachtelicker voor eenen Prince / die over soo veel lantschappen heerschet / dan so vreck ende gierigh te wesen? * Iovianus Pontanus verhaelt dat den Paus Martinus, voor een gewoonte hadde / dat hy heymelick des nachts uyt gierigheyt de was-keerssen wechlies / die zijn Priesteren op verscheyden plaetsen in Sinte Pieters kercke ontsteecken hadden omme al daer een gantschen nacht te lichten.

Iovian. Pontan. en verhaelt niet in het 7. cap. des boecks van de miltheyt vã hoe veelden dat het van diẽ name was.

Den selven Pontanus zegt noch / dat eene Cardinael genaemt Angelot, alle dage heymelick een deel vanden haver wech nam / die zijnen Stalmeester gewoon was dagelicx aen zijn peerden te geven / t'welc hy door een heymelicke deur / die hy om in t' Stal te commen nieu gemaeckt hadde / stillekens te wege bracht / ende dede dese dieverije tegen hem selven / soo lange / tot dat den stalknecht / hem des nachts eens op de daet bevindende de lendenen (als oft eenen dief was) soo dapperlick smeerde ende met een groot ghetal vuyst-slagen soo de schouderen gemeeten heeft / dat hem den armen Cardinael daer af niet seer en dorfde beroemen.

Angelot eenen Cardinael.

Peter Messias en verhaelt dit exempel vã de gierigheyt des Cardinaels niet als t' behoort: want Pontanus en seyt niet dat dẽ Cardinael hem in slechte cleederẽ verclede / soo wanneer hy in stal ging

Symonides den eersten Lyrisschen Poëte by de Griecken / was soo gierigh / dat hy om die gene te bespottẽ / die eenigh dingh van hem begeerden / so leyde hy haer in zijn huys / ende toonde haer twee kofferen / de eene vol giften ende gheschencken die hem gegeven waren / eñ de andere gantsch ydel / segghende dat in het ydele koffer besloten was / alle t'gheene dat hy dachte wegh te gheven.

Symonides.

Pytheus den Coningh van Bychinien was soo begeerigh tot Gout / dat hy alle zijn ondersaten te werck stelde / om alle Metalen ende Goude materyen te door graven, hy was soo nieuwe gierigh / om t'selve te versamelen / dat hy zijn volck tot dat werck op sood anighe wijse perste ende drongh / datter seer veel door den overtolligen ende onlijdelicken arbeyt / op hun werck doot ter neder vielen; t'welck de Bychiniers veroorsaeckte / dat sy de Coninginne / de huysvrouwe Pythei baden / in al sulck een ongheval ende swarigheyt te willen voorsien. t'welck sy ver-

Pytheus Coning vã Bychinien.

y beloofde. Ende hebbende veel Gout-smeden te werck ghestelt om allerley spijsen van fijn Gout te maecken/ soo ghescheedet eens/dat Pytheus/ willende eten/de Coninginne een gouden Tafel liet op rechten/ seer heerlick om aen te sien/ waerinne Pytheus gantsch verblijt was/ siende dat volcomen eñ uytnemende stuc constigh werck voor hem staen. Als hy nu t'selve langhe ende wel besien hadde/ soo beval hy dat men de spijse op setten soude. Doen heeft de Coninginne alsulcke spijse als hy eyschte/ daer doen op setten/die alle gader van louter Gout ghemaeckt waren/als dit nu seer langhe aen liep/soo begost Pytheus eyndelick verdriet daer in te crijghen / ende beval dat-men hem een andere spijse / daermen af eten moghte/soude voort brenghen: want hy heel gram begost te werden/ende het speet hem/dat hy soo lang moeste wachten/door den grooten hongher die hem benaude. T'welck dese wijse ende verstandighe Coninginne siende / tot hem aldus zeyde: Wel hoe/mijn heere / ghy en gheeft gheen tijt nochte macht / om yet anders als ick u nu hier voor stelle/ te moghen becomen/ al de neersticheyt/ ende den arbeyt van alle uwe ondersaten is in t'Gout ghelegen/ende alsoo begeert ghy het oock te hebben. De ackers en werden niet meer bebout/ de neerstigheyt om te saeyen ende te planten is verloren / de veltbouwinghe en is niet meer int ghebruyck: Want ghy besighet alle de Bytheniers nerghens anders toe / dan om int Gout te legghen broeten ende graven/in der voeghen datmen u nu daerom niet anders voor can stellen. Dus bidde ick u / dat ghy daer andere ordre in schicket/ ende dat ghy doch medelijden met uwe arme onderdanen wilt hebben. Door dese goede vermaninghe ende oprechte bestraffinghe vande Coninginne/en is den Coningh Pytheus niet weynigh beweeght ghe weest/nochtans en liet hy daerom niet / gantschelick zijn brandende begeerte (om Gout ende Rijckdommen te versamelen) varen. Dit exempel ende bedeckte berispinghe der voorseyde Coninginne is machtigh ghenoech / omme te bewijsen/ dat de ware gheluckfalighseyt/ niet in Gout ofte in Rijckdommen ghelegen is / maer dat zy daer en teghen oorsaecke zijn/van groote sonden/zijnde als dienstboden

 boden

boven van alle boosheyt. Sy begrijpen in sich alle bloe-
dige ē valsche aenslaghen / verwecken dief stal smeeden
de sonden/ doen de kerck-rooverijen uytspruyten/ baren
de rooverijen. Wt rijckdommen comen ofte ontstaen
bloetschanden/ overspelen schendigen/ vuyle ende onge-
regelde lusten / hoererijen / broeders ē vader-moorden.
Tusschen haer ende de sonde is alsulck eē gelijckformig-
heyt ē verbont/ dat sy altijt by malcanderen gaen/ ende
de een gaet seer selden sonder den anderen: t'welck haer
namē int Latijn als Vita & deuitiæ claerlick betoonen.
Daerom is het dan Crates den Thebaenschen Phi-
losoph/ een groote menighte gouts/ dat hem toebehoor-
de inde zee wierp/ achtende dat het hem niet mogelick en
was/ de deught ende de rijckdommen gelijck te connen
bewaren. Om de selve oorsake wenscht Plinius, dat het
gout vander werelt moghte genomen werden. Och! af-
grijselicken honger des gouts/ ghy zijt dē cuyl ē den af-
gront van alle boosheyt/ ende zijt tot een verderf ē on-
dergangh des menschelicken levens gevonden. Apuleus
noemt het gout/ een afgrijselick ende schrickelick metael/
ghelijck het oock voorwaer is / de-wijle dattet soo veel
boosheyt veroorsaeckt: ende dattet maeckt/ dat den ge-
nen die het besit/ nimmermeer gheen ruste en heeft; dat
alle dagen hem sonder onderscheyt tot werckē bequaem
dunckē te wesen/ ende dat hy alle nachts in verdriet legt;
dat hy een gheduerighe sorghe draghet / om noch meer
daer toe te vercrijghen / ende oock groote vreese heeft te
verliesen/ het gene dat hy heeft. Daer-en boven de rijck-
dommen spruyten uyt quaet ende vyantschap / ghelijck
als S. Hieronimus betuyght/ schrijvende tot Hedibius
aldus: Waeromme my dunct/ dat dit gemeene spreeck-
woort gantsch warachtigh is / te weten. Den Rijcken
is boos/ ofte hy is erfgenaem van een boosen. Ende den
Poëte Menander segt oock: Een goet ē rechtveerdigh
mensche/ en can niet haestelick rijck werden. Desghelijcx
werden sy oock in het nieuwe Testament/ kinderē ende
erfgenamen der vyantschap genoemt. Ick verwondere
my dan/ hoe datter so veel persoonē / ende voornamelick
die rijck van goederen zijn/ haer betrouwen so vast op de
rijckdommen stellen/ aengesien sy doch onnut ende van

geringe

Polid. virgil lib. 2. cap. 20.

Hierō. Epistol. ad Hedibian.

eringen/volmaecte conditien zijn: Welcke onvolmaect-
n men in drie dingē speurē can. Eerstelic in hare onbe-
hepden aencomste: daer na in haer sorgelicke vermeer-
eringhe: ende ten laetsten in haer verdoemelicke besit-
nge. Haer onvolmaectheyt/seg ick/mach bewesen wer-
en/door haer onbeschepdē aencomste/ waerinne gener-
ande uytdeelende gherechtigheyt sich en laet blijcken:
naer by na altijt alle vyantschap/ t welc een eygē werc-
inge der onvolmaectheyt is. Want waer zy sonder ee-
iige meyninge/hope ofte onbedachte vindinge comt tzy
iatse van comen by testamente ofte door naevolgende
eſittinge/ ofte datse van comē door behoorlick ofte on-
ehoorlic bejagh: behoorlick (seg ic) so wanneer het door
onste/coomenschap/dienst/ofte eenige verdienste comt:
nde onbehoorlic/als het door dieste oft roverye geschiet.
Daeromme na dien dese rijckdommen uyt vyantschap
oort comen/ eñ dat hare besitters ongeluckich zijn/ eñ
at de deuchdelicke eñ wijse altijt geluckich zijn: laet ons
an bequamelick/de brandende begeerte tot de selve uyt
recken/ ende in plaetse van dien de consten ende weten-
chappen by der hant nemen/laet ons de deught na vol-
en/die ons eenē wegh tot den hemel sal bereydē: want
 brengt haren loon ende vergeldinge met haer: en ver-
ieſt haer/daerom niet te meer oft mē haer schoon prijst:
oe datmen haer meer ter neder druct/ hoe zy haer meer
erheft/ende t'hooft om hoogh steeckt: en begeert noch
n heeft geen hulpe van noode/ noch en wacht oock niet
a rijckdom ofte eens anders lof: in hare goederen is zy
terck/heerlick ende moedigh: onbeweeglick ende altijts
tantvastigh ende ghestadigh: en verandert nimmer-
neer van wesen: ende is gheseten op alsulck een plaetse/
van waer zy lichtelick al de werelsche dinghen can sien
nde overdencken.

Danees in zijn amoreuse machtijt.

De rijckdōmē comē in drederley manieren.

Lof der deught.

Van het ghebruyck der rijckdommen, een vervolginge van t'voorgaende Capittel.

Capittel. VIII.

DE nature van een rijcken gierigaert/is te wesen/on-versadelick/sorghvuldigh ende vreesachtigh. Ten eersten vande eerste hoedanigheyt/ soo en heeft hy

Nature vā een gierigh mensche.

nimmermeer ghenoegh / ende trachtet gelt op gelt / ende goet op goet te hoopen. Hy laet hem op soodanighe wyse door zijn onversadelicke begeerlicheyt verbinden / dat hy hem niet veel swarigheyt in soude maken / of hy al scheen gelt vande gheheylighde dingen / ofte (indien het mogghelick waer) schattinghe vande dooden treck / ende vande selfstandighe goederen zijner vrienden winste ghenoote / noch oock geen werck maeckende van een valsch ghetuyghe te wesen / welcke ondeught (als Cicero seght) de gierigheyt seer nae hy volght. Hy werdt onversadelick ghenoemt / om dat hy sonder eenighen noot het goet des armen rooft ende verslindet. Den Rijcken gierighen is vreesachtigh (seg ick) grooten angst hebbende / dat hem zijnen schat sal benomen werden / die hy met vier oft vijf deuren af sluyt / op datse hem niet ontstolen en werd. Ende dit is het dat hem wacker hout. De eenighe besittinghe daer af / en can warachtelick gheen rijckdom ghenoemt werden / indien den besitter de selve niet en can gebruycken / ende hem daer mede behulpigh wesen: want den warachtighen rijckdom en mach niet af ghenomen werden / uyt de menighte des Gouts ofte des Silvers dat men besit / ende datmen niet als in bewaringhe houdet / soo men dat ghebruyckt / ende het soude soo veel wesen oftmen niet en hadde / dan wat te hebben ende t'selve niet te derven ghebruycken. Want in dien in soodanighe bewaringhe der schatten den rijckdom gheleghen was / soo soudemen moghen segghen / dat de Capiteynen ende de Crijchs-knechten die Steden ende Casteelen in haer bewaringe hebben / de alder rijckste waren / als hebbende alle de rijckdommen in haer bewaringen / ghelijck als het eertijts den Coningh Cyrus den Coningh Crœso voor stelde. Alsulck een mensche is dan warachtelick rijck / die hem verghenoeght in t'ghene dat hy heeft / ende die inde middelmate soo veel heeft / dat hy hem tegen den noot can voorsien / die t'selve weet te ghebruycken / ende sich selfs ghenen slave van t'goet en maeckt. De begeerte omme hem te verrijcken / en is nimmermeer met deught ofte goetheyt vergheselschapt: t'welck dickwils ghenoegh ghesien can worden. Want een armen deughdelicken sal trachten om patient te ge-

vieden

rieben / jae sonder dat hy daer toe versocht wert / daer en teghen een rijcken van een deughdelick Man ghebeden zijnde / hem in zijnen noot een weynigh gelt te willen leenen / sal recht anders als den armen doen / ende seggen / dat hy den middel niet en heeft omme hem daer in te gherieben. Alsoo dat aen soodanighe boose menschen der rijckdommen seer qualick besteet zijn / aenghesien zy de selve verberghen / sonder die omme te deelen / ghelijck als het haer de Godlicke wet ghebiet. Daer en boven de rijckdommen en behooren niet verborghen / maer aen den armen besteet te werden / soo wel Jongh als Out / die genen middel hebben / om haer cost te winnen. Ende indien wy overvloedigheyt van rijckdommen hebben / soo en moeten wy ons hert daer op niet te seer stellen / noch op deser aerden eenen schat vergaderen / maer wy moeten voor al trachten / de ware schatten des Hemels te verkrijghen / die wy door middel vande aertsche connen becomen / de selve mildelick aen den armen (t'welck lidtmaten Iesu Christi zijn) om deelende / ons met vergänckelicke rijckdommen / vrienden maeckende / ghelijck Christus ons radet: ende die niet inde aerde begraben / tot onser groote schande / ende eeuwighe verdoemenisse. Ghy Rijcken / ghy die daer in dese werelt eenen schat vergadert / ghy die de sacken met Gout ende Silver op vullet / soo dat dijn huys seer qualick machtigh is / sulck een groot ghetal in sich te begrijpen. Maer segt my ick biddet u (segt S. Augustinus) voor wien is het / dat ghy soo veel goederen vergadert? Voor mijn selven / sult ghy antwoorden. Dorst ghy dat segghen / de wijle ghy sterflick zijt? Voor wien vergadert ghy die dan? Voor mijn kinderen. Dorst ghy dat segghen / van de gene die sterven moeten? O! groote Godsalighevt / dat den Vader voor zijn kinderen schatten versamelt: maer wel? O! groote ydelheyt / ick hebbe vergeten te vraghen / voor wat kinderen ende van hoedanighen aert / ende ghenegentheyt sullen die wesen / die ghy uwe schatten sult na laten? Die ghy nu aldus gieriglick en met grooter moeyte by een schraept / sullen moghelick door onnutte verquystinghe in eenen cleynen tijt door gebracht ende verteert wesen. By gheval sullent goede kinderen wesen / ende

Aenspreking ghe van S. Augusti. over de 38. en 61. Psa.

sullen

» sullen noch vermeerderen het gene ic voor haer bewaert
» hebbe. Waer op ick antwoorde / dat uwe kinderen dat
» doende/eñ haren vader daer in navolgende/ghelijck als
» ghy mede ydelheyt sullẽ doen: ick segge/waer gelijc ic tot
» u segge/ghy vergadert schatten eñ en weet niet voor wie:
» want gelijck als ghy het niet gewetẽ en hebt/ so en weet
» het ooc u sone niet. Het can geschiedẽ/dat eenẽ dief comt/
» eñ u in eenẽ nacht alle gader ontneemt/t'gene ghy met so
» groote moeyte eñ sorghe in so veel jaren by een gheraept
» hebt. Ofte het can oock wesen/dat ghy het voor eenẽ ro-
» ver ofte voor uwen vyant versamelt/ op dat de schatten
» die ghy door een dwase ydelheyt soo spariglick by eẽ ge-
» schraept hebt / door een vyantlicke wreetheyt gevonden
» eñ u berooft/eñ ontnomẽ soude werdẽ. Laet ons nu ooc
» de fonteyne vã alle goeden raet (te wetẽ Iesus Christus)
Mat. 6.19. hooren/seggende int Evangelium Matthei: Vergadert u
lieden geen schattẽ op der aerden / daer de motte eñ den
roest schendet / eñ daer de dieben door graven eñ stellen.
Maer vergadert u liedẽ schatten indẽ hemel/ daer noch
de motte/noch dẽ roest niet en schendet/eñ daer de dieben
niet doorgraben/noch en stelen. Want waer uwen schat
is/daer sal oock uwe herten zijn. Over dese woorden des
Psalms. Thesaurisat & nescit cui cõgregabit ea, segt
S. Hieronimus seer heerlick sæpe enim plerique the-
saurisant, & congregãt multa, quæ aut desidia filiorũ
evertit, aut fiscus occupat, aut diripiunt alieni. Den
rijckdom is oock seer qualick besteet/eñ en mach by eenen
vercquister eñ doorbrenger lange dueren. Maer God die
laet toe/dat de rijckdommẽ die niet oprechtelic gewonnen
zijn/in de vercquisters handẽ vervullen/die daer af dan in
corten tijt het eynde sien/eñ vercquistent onnuttelick/ende
spelen (na t'ghemeene spreeck-woort) schept op met de
groote pot-lepel: want de diepte heeft een gat/ dat duert
dan so lange/tot dat het [illegible]/oft dat-
ter noch yet tẽ besten is/eñ het gaet als dã so haest wech
als het gecomen is. Waer af S. Hieronimus segt: Di-
vitiæ omnes de iniquitate descendũt, & nisi alter per-
diderit, alter invenire non potest. Eñ Iesus Syrach in
Syra. 14.4. Ecclesiasticus: Wie vele samelt/eñ hem selven niet goets
en doet/die samelt het anderen lieden / eñ anderen lieden
sullent verbrassen. De voornaemste hulp middel teghen

de gierigheyt / is dese / datmen den oorspronck van dese siecte verjaeght / te wetē / de begeerlicheyt der goederen / eñ datmē de winste / het gout eñ t'silver verachtet. Welcke sake de alder-lichtste om doē is / indien men sich daer toe wil begeven. Eerstelick / dese metalen die de oorsaken der gierichheyt zijn / en zijn niet meer dā den dreck eñ vuyligheyt der aerden / eñ zijn oock t'selve onderworpē. Ten tweeden / indiē yemant wil aenmerckē / tot wat gebruyc het gelt gevonden is / so salmen bevinden dat het geschiet is / om alle nootsakelicke dingē daer voor te becomen: als broot eñ wijn. Eñ aengesiē wy hebbē / het gene ons noodigh is / waerom en latē wy dan so veel onnutte schattē niet varē / die wy geduerende ons leven niet en connē gebruyckē / noch oock niet na onsen doot? Want wy en hebben niet in dese werelt ghebracht / eñ wy en connen daer oock niet uytdragē. Wanneer wy cost en cleederē hebbē / wy sullen ons daer mede laten genoegen: want God sal ons genoech voorsien / met het gene ons noodich is / om dieswille dat hy onsen Vader ende almachtich is. Wy en moeten oock niet denckē / dat de goederē ons niet gegevē zijn / om selfs Heere eñ Meester daer over te wesen / indiē dat wyse overvloedigh hebbē: maer om de bewaerders eñ uytdeelders daer af te wesen eñ dat wy God somtijts daer af rekenschap moeten geven / ende dat wy oock sorge moetē dragen / om onse goederen aē den armē (die Homerus de gasten vā Iupiter noemt.) uyt te deelē. Want de aelmissen die wy haer doē / sal God aennemē als oft die hē selfs gedaen warē / gelijc als Iesus Christus segt. Voorwaer segge ick u lieden / so wat ghy eenen van dese mijne minste broederē gedaē hebt / dat hebt ghy my gedaen. (Eñ God spreect aldus by den Propheet Esaias: Breect dē hongerigen u broot / eñ die / die in ellendigheydē zijn / leyt die in u huys / so ghy eenen naecten siet / so cleet hem: eñ en ontrect u niet van uwē vleesche.) Eñ eē weynigh daer na: eñ sult den hongeren laten vinden in u herte / ende de ellendige sielen versadigen: so sal u licht in der duysternisse opgaen / eñ uwe donckerheyt sal zijn als den middagh. Eñ de Heere sal u gants door leydē / eñ uwe siele versadigē inder dorheyt: eñ uwe beenderē stercken: ende sult zijn als eenen gewaterden hof / eñ als een springende fonteyne / diē het nimmermeer aē water en feylt.

Iob. 1.21. 27.19. Psal. 49.18. Sapi. 5.14. Prov. 27.26 Sapi. 29.28

Homer. Odyss. lib. 4.

Mat. 25.40 Mar. 9.41. Esaie. 58.7.

Vers. 10

Siet daer nu hoe de rijckdommen behooren besteet te werden/van welckers ghebruyck den Poëte Marcellus Palingenius dese rijm-dichte singht: de welcke Scevola de Sainct Martin in het Franschops overghesetet heeft waer af den inhout aldus is:

Zodiac. de vita. lib. 2.

VVy zijn verbonden al, dat vvy ons moeten haesten
Te helpen metter daet, and'r eens even naesten.
Het leven dat is ons ghegheven niet op aerde
Voor ons selven alleen, of ons gheslachte vvaerde;
Maer om een yeder die't van doen heeft te gaen helpen
Indien vvy machtigh zijn hun armoede te stelpen
Isser vvel schoonder lof, isser vvel beter eer
En die daer best behaeght aen Godt ons vveerde Heer:
Dan een nootdrustigh man, in zijnen noot te voeden:
En een behoeftigh mensch, te gheven van zijn goeden?
Dits d'oorsaec dat het volc, dits d'oorsaec dat t'gemoet
Ons vvel te rechte eert, en schier van blyschap vvoet.
Dits d'oorsaec dat sy dan ons naem voor yeders ooren
Ons sterflick maecken dat sy geensints can versmooren.
Dit is den middel dat scheydende hier van daen
Soo veele menschen in het rijck des Hemels gaen.

Toerlinghen, Caerten en meer ander sulcke dingen
De goed'ren en den tijt onnuttelick door-bringhen.
Zijn sy niet qualick dan besteet op die manier
Dat sy noch eer noch genst hun meesters brengen hier?
Ey! arm verdoolde vvicht, die Godt Soo hebt vergeten
Versoncken inden gront der sonden gantsch vermeten.
Ist dan dat ghy moet doen? comend' in svveerelts licht
Zijn dit de daden van uvven schuldighen plicht?
Zijt ghy niet naeckt uyt tlijf dijns moeders hier verschenen?
En als ghy sterft sult ghy dan niet vveder gaen henen
En keeren na den buyck des aertrijcx, en dat naeckt
Als ghy scheydet van hier, en uvve ziel uytbraeckt?
Het gaet O! armen sot, dat ghy meynt u te vvesen
En behoort u niet toe maer Godt den Heer gepresen.

Ghy

Ghy zijt maer voor een tijt: de gheen die het bewonen
Het goet comt ons niet toe. maer het gebrucken woont.
En als dan Charon oot u met zijn schuyt sal voeren
Door de helsche revier, die hy soo vaeck moet roeren
VVaer by de groote G'oon niet vergeefs doen hun eet
Dan laet ghy u goet doch in and're handen reet.
Daerom terwijle dat ons hier wert toeghelaten
Door Godes vast besluyt te leven t'onser baten
Laet ons dan t'goet te recht gebruycken t'onser eer
En deelen and're med', na t'bevel van den Heer.

Van waer dat desen naem, *Munte*, ghecomen is, ende waerom dat zy ingheſtelt is gheweeſt. Welck dat eertijts de Wiſſelaers waren, ende vanden hondertſten penningh.

Capittel. IX.

De Grieken hebben de Munte Nemiſma, ende de Latijnen Numiſma genoemt/ een woort twelck van Nomos dat de Wet te ſegghen is/ afdaelt/ ter oorſaken dat de wet de Munte ingheſtelt hebbende/ die oock ha- en name ghegeven heeft. Ende dit Franſchoys woort Monnoye (dat is Munte) iſſer desghelijcx mede af ge- daelt/maer is ter oorſaecken vande goede over een ſtem- ninge verandert: want de Franſchoyſen ſeggen Mon- noye in plaetſe van Nomoye, ghelijck als de Latijni- ten/ oock het woort Forma, t'welck van Morphe int Griecks afdaelt/ verandert hebben/ anderſints om het Griecks te volghen/ ſoudemen in plaetſe van Forma, Morphè moeten ſegghen. Ende het ſchijnt oock dat dit woort fijn aloy daer mede van ghedaelt is. De Munte an wert alſoo gheheeten/ ten aenſien dat zy haren oor- ſpronck uyt de Wet ende niet uyter natueren neemt. Ende is ghebonden gheweeſt/ omme daer door te beco- men/ t'gheene dat tot des menſchen onderhout noodigh is/ op dat alle dinghen waer inne eenigh verſchil in de eerde moght weſen/ daer door ſouden gheeffent ende malcanderen ghelijck ghemaeckt werden. Alſoo dat de Munte den middelaer/ ende de mate der dinghen is/ om deſwille/ dat daer door alle dinghen ghemeten werden:

ende

ende brenght de minste met de meeste op eene ghelijcke weerde. Ghelijck als / hoe veel paer schoenen salmen wel moeten geven / om de weerde vā een [illegible] des menschen voetsel daer mede te effenen / [illegible] wisselinge is / t'welck de oorsaecke vande bindinghe der munte zy gheweest. Door welcke middel der verwisselinghe / de ghemeenschap ende den ommeganghg onder t'menschelicke gheslachte is onderhouden. Indien voorghen dat waer de vercoopinghen ofte vermangelingen wech ghenomen souden zijn / aldaer en soude gheen ghemeensaemheyt ofte hanteringe onder de menschen connen wesen / desgelicx oock niet / soo wanneer datter gheen seker mate ofte effeninge van d'een dingh tegen d'ander was. Ja indien het tegenwoordeliek geensints van noode en was / eenigh dingh te verwisselē / so dient nochtans de munte als tot een borge / ende versekeringe der toecomende verwisselinge / t'zy wijn met coren / coren met olie ende andere dingē die den mensch vā noode zijn / t'welck men alles voor gelt becomen can / ende t'welck door gemeene instellinge der menschen vermach / dat den genen die het brengt ende geeft / daer door vercrijght / t'ghene hy van doen heeft. Het eerste gelt ofte munte dat geslagen werde was alleenlick van Yser / waer door ons vertoont wert / de rouwe ende onbedreven eeuwe / waerinne de menschen veel slechter ende onnooseler waren / sonder dat zy haer met gout ofte silver bemoeyden / maer alle haren lust was inde acker-bouwinghe ghelegen. Ende Lycurgus heeft door zijne wettē by de Lacedemoniers ingestelt / dat zy gheen andere munte / dan van Yser / souden gebruycken. Daer na heeft men dat van Coper beginnen te maken: doen van Gout ende daer na vā Silver / ende nu van allerhande Metalen ende alopen. Het eerste gelt dat tot Roomen ghessaghen is / was ghelijck Plinius segt / in het Jaer van de opbouwinge der stadt 585. Eutropius verhaelt dattet in het 483. Jaer was / ses Jaer voor de eerste Punycsche oorloghe. Als nu het gelt ende de munte ghebonden was: soo isser een ander maniere in t'ghebruyck ghecomen / om dat te becomen / de welcke voornamelick in de winninge ofte het proffijt gelegen is / ende daer isser van tweederley manieren / de

Polyd. Virgil. lib 2. cap. 20.

nie/die volgens de natuere vercrijght/het geene tot onderhout des levens is / vande vruchten des eertrijcx ende de dieren: om welcker oorsaken de vercrijginge des gelts/ t'welck tot onderhout ende voetsel der menschen/ door de vruchten ofte dieren becomen wert / voorwaer gantsch natuerlick/ noodigh ende loflick is. De andere winste is / die ghene die niet door de vruchten ofte dieren/ maer vande menschen vercreghen wert: ende alsulcken middel mach met recht verworpen werden/ als die soodanighe gelt-vercrijginghe niet nae de nature becomt: maer door het gelt selfs / ende daerom wert y met goeden rechte van een yeghelijck ghehaet. Want y ghebruycken het gelt/niet tot alsulcken eynde als het inghestelt is / t'welck tot verwisselen is / maer om een groote menichte gelts te vergaderen/niet door de vruchten ofte door de dieren / maer door t'gelt selfs. Dat dit alsoo zy/blijckt daer uyt ghenoeghsaem/dat de Muntmeesters van alle plaetsen gelt doen op soecken / ende door desselfs wisselinghe/soo groote menichte van rijckdommen vergaderen/ende dat hare handelinghe alleenlick in des gelts winste bestaet / bemerckende van waer ende van wat plaetsen de meeste menighte des gelts comt. De Muntmeesters waren eertijts als nu de Wisselaers zijn, de welcke in de Francfortsche ende Lyonsche Misse/ of op andere plaetse gelt op wissel gheven/ ende die oock gelt van anderen nemen / om daer op te winnen / die eensdeels inde voorseyde wisselinghen bestedende/ en anderdeels die uyt bevel van hare Meesters den andere lieden leverende. Van welcke dingen zy voortijts al rekeninghe hielden / waer toe men van dickwils synen toevlucht nam. Van dese Muntmeesters spreeckt den Rechts-gheleerden Paulus in de Wet Quedam, §. Numularios quoque. ff. de eden. De derde maniere der vercrijginge/strijt gantschelick tegen de nature om dies-wille dat daerinne niet alleenlick het gelt gebruyckt wert/ tegen de gewoonlicke instellinge tot des menschen behoefte: maer dat het gebruyckt wert / om een ontelbare somme gelts daer mede te versamelen: t'welck ooc tegen de nature strijdende getracht wert te doen. Want de onredelicke dieren/ brengen door de nature ende niet door conste/

longhen

fanghen vooꝛt / die haer ghelijck zijn maer een gelt [illegible]righ mensche / maeckt dat het gelt (t'welck gheen ziel noch eenighe beweeghlijckheyt in hem selven heeft) ghenereert ende brenght teghen de nature wat anders voort. Waeromme dese maniere van winste ende vervolghens den woecker/ strijt teghen de nature/ de wijle dat Iesus Christus seght: Leent sonder yet daer van t'ontfanghen. De ghene die de handelinghe ende het bewint hadden/om met soodanige maniere van winst om te gaen/werden inde steden daer toe beroepen ende Wisselaers ghenaemt. Sy hielden winckels tot Roomen/ opde merckt/al waer soodanighe verkeerden/ die gelt op woecker namen/van welcke winckelen Vlpianus schijnt te spreecken/inde wet. Qui tabernas argentarias. ff. de contra. kempt. Ende Plautus in zijn Comedie/ Curculio: Op de slechste merckt wandelden goede ende rijcke Mannen: daer zijnse die op woecker gheven / ende ontfanghen by de Kerck van Castor. In alsulcke woecherachtighe handelinghen / wiert den hondertsten penningh betaelt. Nu Accursus * den verclaerder van het recht des hondersten pennings/segt/ datter eens soo veel by den vooꝛnaemste hooft-somme / t'eynde des Jaers moet ghedaen werden/dat is/dat de somma verdubbelt wert/ende dat hondert in een Jaer/noch andere hondert daer by winnen: maer hy bedrieght hem grootelicks in dese zijne meyninghe. Ende omme nu recht te verstaen/ wat den hondertsten penningh is/ soo behooꝛt men vooꝛ eerst te weten / dat de schuldenaers soo wanneer zy gelt leenden/ ghewoon waren, alle Maenden den woecker ofte de renten daer af te betalen/ te weten / een ten hondert s'maents: t'welck lichtelick dooꝛ de wet: Lecta. ff. si cert. pet. can begrepen werden. Ende dooꝛ dese Latynsche wooꝛden/ centesimus, centesima, centesimum, t'welck betekent Een van hondert, wat dat het oock zy/ gelijck als Laurentius Valla segt / ende hieromme acht den Rechts-gheleerden/ dat dit wooꝛt Miles soo veel als duysentste te segghen is inde Wet. I. ff. de testa. mili. Om dies wille dat men van duysent maer een uyt koos. Daer en boven het thiende Schaep/ is een vande thien/ wat dat het oock zy. Ende desghelicks mach yeder een/

* Glos. in l. fin. Cod. de petit. hær.

ck het thienden wesen. Der halven soo moetmen oock
ncken dat den hondertsten penningh alsoo genaemt
ert / om dieswille dat den schuldenaer aen den schult-
ere / alle Maenden van hondert peninghen een moeste
talen / t'welck teghen twaelf ten hondert int t'Jaer be-
p. Siet daer nu wat dat den hondertsten penningh
as / die ghelijck ick geseyt hebbe / alle Maenden moest
etaelt werde / gelijc men lesen mach in de Wet. Vxorem
. Item quæsitum, de legat. 3. ff. ende inde Wet. Qui
lium. Om deser oorsaken werden de eerste daghe van
cken Maent / oock * hondertste ghenaemt inde Wet
Centesimis ff. de verb. oblig. Waer af ick my niet en
an laten voorstaen / dat den Rechtsgheleerden Paulus
hesprooken heeft / van hondert Maenden / ghelijck als
enighe segghen / maer wel van de eerste daghen elcker
Maent / midts-dien dat de selve oock hondertste ghe-
aemt werden / ter oorsaken des hondertsten penings.
In sulcker voeghen / dat by aldien den Rechtsgheleerden
van hondert Maenden ghesprooken hadde / hy soude
niet bequamer ende begrijpelicker woorden / ghenoegh-
aem hebben connen seggen / te weten aldus in het acht-
te ofte neghenste Iaer. De Overigheden ende de oude
Rechts-gheleerden matighden de uyter maten groote
woecheren. Want het was gheoorloft datmen woecker
van woecker ontfingh / dat is / datmen niet alleenlick
vinst en trock / vande gheleende hooft-somme / maer
oock van het upstel der achterstallen. Het welck oock
Cicero selfs toe liet / doen hy Proconsul in Cilica was /
dengaende den hondertsten peningh / doch op conditie /
dat den woecker vanden woecker / niet eer en soude be-
ginnen te trecken / dan op het eynde des Jaers / ende niet
op het eynde van yder Maent. Maer t'sedert dien tijt is
Interest op Interest / geheelijcken verboden geweest / en
het werde den genen die het dede / voor een groote schan-
de ghereeckent. Ende noch naer dier tijdt en wilden de
Rechts-gheleerden noch de Roomsche Overheyt int ge-
meen niet toe laten / dat den voorseyden hondertsten
penningh ghenomen soude werden / maer alleenlick de
twee deelen daer af / beloopende teghen acht ten hondert
int Jaer. Ende ordineerden desghelicks / dat den Intrest

*Cētesīma

een ghewassen zijnde tot de ghelijckheyt vande hooft-
somme/ de welcke als dan dobbel was ghewoorden/ dat
men als dan niet meer eenighe winst ofte vermeerderin-
ghe mochte nemen. Daer na heeft den Keyser Iustinia-
l.eos. C. de vsur.
nus den hondertsten penningh/ noch meer ghematight
ofte verminderd/ ende stelde het op deser manieren/ dat
de vermaerden ende rijcke lieden niet meer dan een der-
dendeel vanden hondertsten penningh mochten nemen/
t'welck vier ten hondert in t'Jaer is/ ende desen Interest
werden Trientale ghenoemt: want Trient is het der-
dendeel van twaelf; dat de goede ende getrouwe Coop-
lieden ofte Ambachts-lieden/ die eenighe handelinghe
doen/ ende open winckel houden/ haer sullen ghenoeghen
met het wettelick Bes*, t'welck acht ten hondert int
* Bessis.
Jaer is. Ende dat alle andere die gheen ander handelin-
ghen en doen/ dan gelt op Woecker ofte Interest leenen/
hoe wel dat alle haer goederen daer in niet gheleghen
zijn/ niet over den halven hondertsten penningh en sou-
den comen/ t'welck ses ten hondert in t'Jaer bedraeght.
Daer-en-boven heeft hy seer scherpelick Interest op
Interest verboden t'zy rechtelick ofte onrechtelick/ t'zy
dat het gheschiet door vernieuwinge ofte overdraginge
der hooft-somme ofte achterstallen/ oft in wat wijse dat
soude moghen zijn. Hy verboodt oock den hondertsten
penning/ uytghenomen in hanteringen ter Zee/ al waer
hyse toeliet/ nochtans met dese conditie/ dat het ghevaer
der Zee/ t'verlies der Coopmanschappen/ ende de voor-
naemste hooft-somme/ soude zijn tot verlies ende schade
vanden Schult-heere. Ende dat het gevaer over comen
Nota.
zijnde/ soo soude den schuldenaer vry zijn vande hooft-
somme ende den woecker. Also datmen door de oude in-
stellinghen claerlick siet/ dat den woecker des hondert-
sten penninghs/ het overdadighste was dat in dien tijt
ghegheven wiert/ bedraghende twaelf ten hondert int
Jaer/ ende niet meer/ niet teghenstaende t'ghene Accur-
sius daer af segt.

VVonderlicke wet vanden Tyran Trizes, willende t'samen-sweringhen teghens hem verhinderen.

Capittel. X.

EEn Tyran Trizes willende de t'samen-sweeringen tegen zijnen persoon verhinderen/ en hem beschermen gen de verraderyen/ende aenslagen/diemen tegen hem nde mogen voornemen/ verboot door een wet/dat nie- mant vande inwoonders soo stout soude wesen / dat sy t heymelick ofte int openbaer met malcanderen spra- en/het welck haer een harde ende overdraeghlicke sake was. Maer doen verclaerden sy haer meyninghe door teeckenen ende uytwendigh gebaer/ betoonende een be- roeft en weemoedigh aengesichte in de dingen die haer edroefden / blijde en geneuglick in t'gene haer behaeg- e/en in angst ofte gebaer / rimpelden sy de wijnbrauw- en/ ende in deser wijse gaven sy de meyninghe haers erten te kennen. Den Tyran siende dese verscheyden- eyt inde aengesichte zijnder ondersaten/ en wist niet wat encken. hy had groote vreese dat door dese teeckenen/ ebaren ende manieren van doen/hem eenige hinder sou- e toe comen/ende daerom liet hy gebieden/datmen van oen af niet meer alsulcke teeckenen ende uytwendighe ebaren mochte bedrijven. Doen wasser eenen/die welc- e hier door verontweerdight zijnde / ende begerigh we- nde/om een eynde van dese tyrannye te maken / in het idden vande gemeene plaetse ofte de marckt quam/ nde begost al daer met een deerlicke stemme seer erbar- nelick te suchten/ende alderley manieren van clachten e bedrijven/ende heefter seer veel vande gheene die ront m hem stonden/mede tot diergelicke clachten beweeght. Daer af den Tyran verwittight zijnde/so gingh hy ter- tont met grooter neerstigheyt / met zijn lijf-wachters ergeselschapt/henen na de plaetse al daer sy waren/ om ne de oogen van haer natuerlicke vrijheyt te berooven/ elijck als hy de tonge ende het uytwendigh ghebaer in ienstbaerheyt ghebracht hadde. Maer dit volcxken/ iende dat hy soo wreet was/ en conden haer niet langer nthouden/maer hebbende met gewelt de wapenen van ijn Crijchs-knechten ghenomen/ so hebben sy hem daer nede doot-gheslaghen.

Wat voor deughden ende hoedanigheden datter in eenen Prince vereyscht werden.

Capittel. XI.

Pontan. in het boec vā den Prince.

DEn gheenen die over eenighe volckeren wilt ghebieden/ die moet hem selfs eerstelick twee dingen voorstellen: de eene/ dat hy milt zy/ en̄ d'ander/ dat hy beleefst ofte goedertieren is. Want den Prince die mildigheyt ghebruyckt/ die maeckt van zijn vyanden/ vrienden: die van andere plaetse zijn: ende van onghetrouwe/ trouwe. Hy doet hem vande vreemdelinghen beminnen/ jae van de gheene die aen de alder-uyterste eynden des aerdbodems woonen. Een Prince die met goedertierenheyt voorsien is/ wert van eenen God in eeren ende weerden ghehouden. Ende door dese twee deughden/ te weten/ miltheyt ende goedertierenheyt/ wert hy God ghelijck ghemaeckt/ wiens officie is eenen yeghelick wel te doen/ ende de boosdoenders te vergheven. Het is wel waer/ dat den Prince niet altijt so beleefst en̄ goedertieren moet zijn tegen zijn ondersaten/ datter hy de goedertierenheyt niet eenighe strengheyt ende grootsheyt vermenght en is/ jae somtijts eenighe strafheyt/ soo wanneer het van noode is/ om de boosdoenders in vreese ende ontsagh te houden/ ende indient de noot vereyscht haer wreedelick te straffen/ om grooter quaet te voor comen. Andersints soude den Prince een oorsaecke zijn/ van t'verderf zijns volcks/ indien hy haer verlof ende vryheyt gaf/ om oneerlicke stucken te bedrijven/ gelijck Alcibiades die door zijn groote lichtveerdigheyt zijn ghemeente verdorf. Maer dese strengheyt moet oock ghematight wesen: want de overtollighe ende al te groote strengheyt heeft/ veel steden in groote ellendigheden ghebracht/ so wel als de onbedwonghen vryheyt/ die alleenlick om het volck te behaghen toegheleten wert/ een oorsaecke is geweest van t'verderf der selver/ ende dat door gebreck van middel-matigheyt aen de eene oft d'ander zijde. Hoe wel dat den Prince nae de ghelegheheyt ende omstandigheden des tijts/ plaetse ende der persoonen/ d'een tijt wat meer strengheyt ende goedertierenheyt moet ghebruycken van d'ander/ nae dat het de reden ende de voorsichtigheyt sal mede brenghen. Voorwaer nae dien het ghemeene volck een veel-hoofdich dier is/ so is het van noode (als Sophocles segt) dat men daer toe veel ende ver-

scheyden

cheyden vreyden gebruyckt. Ende gelijck als t'voor-naemste proef-stuck van eenẽ goeden schilt-knecht daer n ghelegghen is/dat hy maecke/dat het Peert/t'welck hy berijt/goet ende ghehoorsaem is/alsoo is oock den schul-dighen plicht des Princen/ dat hy maecke / dat zijn on-dersaten sedigh ende hem ghehoorsaem zijn : nochtans door een goede maniere ende beleefden middel/haer niet altijt dwinghende/ maer vermanende ende somtijdts be-rispende/alle quaet vermoeden niet na-soeckende / maer in lichte saecken verbolgende: in ghevaerlicken ende sor-geloosen tijt een sake uyt-stellende/ omme die in een be-quamer tijt te herstellen: alle boosheden ende vermetel-heyt straffende : hy moet seer goedertierlick de benau-de ontfangen/ die aen hem yet versoeckẽ/ende haer voor hem veroothmoedighen. Ende om dit te doen/so behoort den Prince de natuere ende de zeden van zijnen onder-danen te kennen : want de ghene die rouw ende onbe-dreven/als de Barbarissche volckeren zijn / die moeten met meerder strengheyt dan de andere die van soeter na-turen zijn / gheregeert ende in ontsagh ghehouden wer-den. De ghenegheyheden des menschen zijn verscheyden ende verschillende / oft door de natuere der plaetse ende des luchts/ofte door ghewoonte ofte de maniere des le-vens. De Athenianen waren lichtelick tot gramschap ende barmhertigheyt beweeght : de Carthaginesen tot treurigheyt / hertneckigheyt eñ halstarrigheyt : de Ro-meynen tot grootheyt/ goedertierenheyt / ende waren liefhebbers des Vaderlants/ende begerigh tot eere ende vermaertheyt. Daeromme d'onwetenheyt der zeden/ vande gheene daer mede wy verkeeren / bedrieght ende brengt oock dickwils van ons voornemen ende aensla-ghen. Der-halven door de verscheydenheyt der natue-ren/ende ghewoonten des volcks was Lycurgus meer eenen naevolgher van gewelt dan van rechtveerdigheyt: ende Muma Pompilius meer van rechtveerdigheyt dan van ghewelt. Ende ghelijck den Prince in borgelicke sa-ken/den luyt-slagher schijnt nae te volghen / de welcke de snaren des voornoemden instruments uyt-reckt/ ende wederom los maeckt / om de selve op een over een stemmende thoon te brenghen/alsoo volght hy oock den

Chirurgijn in de ordre ende gematigheyt middel des levens: want den Chirurgijn gheneest de cleyne sieckten seer lichtelick/maer tot de groote ende ghevaerlickste ghebruyckt hy het yser ende t'vyer / alsoo ghebruyckt den Prince desghelijcx de roeden ende de sweerden/nae datter de sake vereyscht. Daerenboven moet den Prince oock selfs de goede wetten onderhouden/ ende die hy maeckt moet hy selfs alder-eerst nae comen. Ende boven al moet hy de eere ende vreese Gods voor ooghen hebben. Het is den Prince oock noodigh / dat hy ghebiet over hem selven heeft / ende zijn begeerlicheden can toomen/ ende hem eerst tot een deughdelick leven schickt / op dat hy als eenen regel ende voorbeelt/om wel te leven aē zijn ondersaten mach zijn. Want seer qualick sal yemant over eenen anderen connen ghebieden / in dien hy selfs eerst niet gheleert en heeft/ de reden onderdanigh te wesen/de welcke een Coninginne aller dinghen is (ghelijck Pindarus seght) ende een Wet die niet in Marmer ghegraven is/maer die des menschen ghemoeden / ghebiedende de gheoorlofde dinghen te doen / ende de sondighe ende ongheoorlofde te laten. De welcke de boose Coninghen die hare begeerlicheden in alles navolghen/ niet en willen ghehoorsaem zijn/op dat (indien zy haer tot een regifter namen) zy niet ghenootsaeckt souden zijn hare wellusten te verachten/ende de eerbaerheyt nae volgen. Het Pythische Orakel door de antwoorde die het den Coningh Crœsus gaf/dat/ hy hem selvē soude kennen: en meende daer mede niet dat hy kennisse moeste nemen / vande macht ende grootheyt zijns Rijcks/ maer vande reden / die een Coninginne ende Regeerster des menschelicken levens is / die de beroeringen der sielen te vreden stellet/ende de groothent des ghewelts bedwinght. Want den Poëte Horatius leert/dat zijn lusten ende begeerlicheden te bedwinghen / gheen minder Coninglicke daet is/ dan over de volckeren te heerschen/ als hy aldus seght: Ghy sult verder regeeren met het temmen van uwen graghen gheest/ dan of ghy Lybien aen de verre gheleghen Gades gingh voeghen / ende dat beyde de Peners u alleen dienden / ende onder uwe regeeringhe waren. Agesilaus beroemde hem desgelicks

dat

dat hy meer gheleert hadde over hem selven / dan over andere te ghebieden. Alexander de groote/achtede dat het veel loffelicker ende eerlicker was / hem selven dan de vyanden te verwinnen. Een Prince behoort de pluymstrijckerije te vlieden: want indien hy zijn ooren tot de vleyers neyght / soo sal hy t'ghebiet dat hy over hem selfs heeft laten varen. De lich-gheloovigheyt is een ghesellinne van vermetelheyt eñ sotternije/ende daer en is gheen grooter bewijs der dwaesheyt / dan de selve licht-gheloovigheyt. Daerom me en moet den Prince niet te licht ghelooven. D'eergierigheyt des ghelijcks die een voester ende moeder van veel quaden/ ende een peste der Steden ende Coninghrijcken is / moet mede uyt des Princen hof verjaeght werden. Den Prince die ghedachtigh is / dat hy een mensch ende dien volghens sterfflick zy/sal de middel-mate nae volghen ende in dien hy siet dat hem alle dinghen ghelückelick ende na wensche af loopen/ dan sal hy ghelooven dat God over de menschelicke dinghen ghebiet / dat hy sorghe daer over draeght / ende dat den hoveerdighen hem mishaeght. Ick wil dat den Prince neerstigh gade slaet/ wat/ ende aen wien hy yet belooft / dat hy acht neemt op de verdienste der persoonen/ op haer beroep / ende op den tijt/ wanneer hy behoort te gheven / dat hy sorghvuldigh zy zijn gelofte te houdē:want daer en is niets onweerdiger noch schandelicker dan die te breken/ ende de cracht der gelofte is soo groot/ datmē die selfs aen den vyant moet houden/ indien men hem die belooft heeft. Ende aengesien dat de belofte/na dat de oude uytgeleyt hebben/een standvastigheyt ende waerheyt der woorden ende handelingen is / so behoort een Prince warachtigh te zijn/eñ de waerheyt lief te hebbē:om welcker oorsakē onse voorvaders seer wijsselick inghestelt hebben / dat het heyligh Evangelium/waerinne de Godlicke waerheyt begrepen is/ alle daghe den Prince om te cussen ghegeven wert/ op dat hy daer door vermaēt zijnde/de waerheyt na te volgen ende te eeren/gedachtigh soude zijn die t'ondersoecken ende lief te hebben. Ick en wil oock niet / dat een Prince lijdet/ dat yemant t'onvreden en de bedroeft uyt zijn tegenwoordigheyt soude gaen/ maer dat hy met een

blyp ghelaet ende lieflick aenspraké/ soo wel de cleyne als de groote ontfanghe. Soo wie ghevoelt dat eenen Prince met matigheyt begaeft is / die en sal nimmermeer eenigh oneerlick ofte boosch dingh van hem eyschen. O ghy gheluckigen Marcus Cato (segt Cicero) aen wien niemant een boose ofte onbetamelicke saecke derft eyschen. Soodanigh eenen sal weerdigh gheacht werden over een Lantschap te heerschen / ende hoope gheven dat hy eenen goeden Prince sal zijn / die de boose vervolght/ de ongematighde haet/ de leugenaers verwerpt/ ende als een peste vliet/ die geene die hem raden zijn wellusten te volghen: want soo wie gheneughte neemt / den raet van soodanighe Raets-lieden te hooren/ ende die int werck te stellen/ dien sal de kintsheyt oneerlick/ de jongheyt wijssch/ ende den ouderdom schandelick wesen. Die de heerschappye over een volck heeft / behoort ydel van alle toegheneghentheden te wesen: Want de gramschap verhindert haer het goede te onderkennen/ den haet port haer om onrechtveerdige dinghen te doen/ de liefde verhindert het vonnisse/ zijn lust ende ongheregelde begeerte beweghen hem om ghewelt te doen / de gheneghentheyt prickelt hem tot wraecke / ende de nijdigheyt ghelent ende doet hem haesten / daer het niet van noode is. Een selfde stant-vastigheyt des ghemoets wert inden Prince vereyscht/ soo wel intijdt van teghenspoet als in tijt van voorspoet / ende indien hem God besoeckt/ door eenighe vande gheesselen zijns Godlicken rechtveerdigheyt/ soo behoort hy hem te loven/ ende gedachtigh zijn/ dat God castijt den ghenen dien hy bemint / ende daerom moet hy de deught der lijdtsaemheyt in teghenspoet leeren verdraghen/ ende hem oock niet verhoveerdighen: wanneer zijn saecken hem nae wensche af-loopen. De ledigheyt met luyheyt vergheselschapt zijnde / is den Princen seer schadelick / de welcke dickwils / jae selfs in tijdt des vredes vreese ende mistrouwen baert; daer af segt den Poëte.

Otium Reges, prius & beatas
Perdidit urbes.

Om t'selve van te verhoeden/ is hem eenige eerlicke oeffeninghe noodigh. Het kaetspel/ tot sommighe tijde/ sal hem

een matelick zijn/de Musijcke wel voeghende: hem sal
ock loslick zijn/ter jaght te gaen/ende Peerden te berij-
en: waer af Virgilius Picus, den Coningh der Lati-
en prijst.

Picus equùm domitor, debellatórque ferarum.

Welcker oeffeninghen der Jachte ende Peerden be-
ijden/ boven alle andere den Coningh Cyrus veel ghe-
ruyckt heeft/ als middelen zijnde om de sterckten des
chaems te vermeerderen/ ende seer dienstelick tot de
Crijchs-tucht. Daer-en boven de lijdtsaemheyt om hitte
nde coude te verdraghen/en is niet alleenlick voor eenen
Prince gantsch loflick/maer oock dickwils seer noodich/
lsoo wel als d'onthoudinghe van eten ende drincken.
Het sal goet zijn/ dat hy de kennisse der Histoien heeft/
nde indien het moghelick is/ dat hy niet onwetende en
vande Philosophie der zeden/ de welcke met goeden
rechte/een verjaegher des ondeughts mach ghenoemt
werden: ende dat hy oock de natuerlicke Philosophie
vete: dat hy kennisse heeft van de burgherlicke rechten/
nde * Mathematissche consten. De lesen der Poëten
ehooren hem ghemeen te zijn/ghelijck Homerus (dien
Alexander Magnus altijt inde hant hadde) ende Vir-
ilus, die den Keyser Augustus in sonderheyt seer be-
uinde. Den Prince dan met dese wetenschappen be-
aeft zijnde/sal wonderlicke vruchten voorts brenghen/
erstelick sal hy daer door voorsichtigh werden: want
e gheleertheyt baert voorsichticheyt: daer nae sal hy der
nuytsprekelicke geneughte innemen/om dies-wille dat-
er gheen vermaeckinghe soo groot can ghesept werden
e wesen/ dan die men inde gheleertheyt neemt: want
'ondersoeckinghe der waerheyt/is het eyghen werck/
nde de volmaecktheyts des geest. Maer wat isser voor
enen Prince weerdigher/dan de kennisse der ware ende
erlicke dinghen? Wat my aengaet/ ick acht een on-
etent mensch ick en sal niet alleenlick segghen een beelt
fte houten block ghelijck te wesen/maer dat hy by nae
erghens in onderschendelick en is/tusschen de wilde
eesten. Indien den Prince in al dese voor verhaelde
er-stucken niet onderwesen is/ soo sal het ten minsten
och goet zijn/dat hy de lief-hebbers der selver bemint/

* Mathematica is de conste vā de Planetē/ eñ allerley natuerlicke dinghen te kennen.

ende in weerden hout/dat hy wijse ende gheleerde lieden by hem heeft/dat hy niet in t werck en stelt/sonder eerst met henluyden daer over geraetslaeght te hebben: want den raet is een gheheyplichde sake (seght Epicharmes:) ende dat hy pooght/dat hy haer so veel hem mogelick is ghelijck wert/volgens het exempel van veel verscheyden groote Coninghen / Princen ende Capiteynen / die de Philosophen/Poëten/ ende geleerden mannē in weerden ghehouden ende bemint hebben. Een Prince bemerckt eens wat werck dat Alexander de groote van Aristoteles maeckte/ende hoe hy de geleerden lieden in weerden hielt: wat lof ende weerdigheyt Pericles vercreech door de onderwijsinghen van Anaxagoras: wat eere Epaminondus door zijn neerstigheyt tot de Philosophe verworf/ de welcke hy na alleen de Lacedemoniers die over gantsch Griecken heerschten/ overwan. Dat hy daer en boven siet/hoe Scipio hē vergeselschapte met Panecius ende Polybius de geleerde mannen/ hoe Augustus hem verlustighde tusschē Virgilius ende Horatius, wat eere hy den Philosophe Arrius bewees: eyndelicken wat een vermaken eñ geneuchte dat verscheydē andere Keysers eñ Coningen namen/in gheleerde lieden/ eñ dat hy door de exempelen vande voornoemde groote personagiē desghelicks doe. Den Prince dan die alle die voorverhaelde deuchden/die hem gantsch noodich sullen zijn/vercregen ende over sich heeft/sal geluckelic regeerē/maer het volck dat onder zijn wetten leeft/sal noch gheluckigher wesen.

Exempelen vande goedertierēheyt, die verscheyden machtighe persoonen, teghen hare oorloogs-ghevanghenen ghebruyckten.

Capittel. XII.

DE ouden hebben altijt voor een groote overwinninghe gheacht / dat men barmhertigheyt doet/ aen de ghene daer over men sich can wreken/ ende datmen alsulcke in vrijheyt stelt / diemen in ghevanghenisse can houden/dan de vyant selfs te verwinnen. Groot ende loflick was de goedertierentheyts Davids, teghen den
1. Sam. 26,9. Coningh Saul, die inde Spelonche in zijn handen ghevallen was/al waer hy dede blijcken/dat hy hem lichtelick

elick soude hebben connen dooden: maer hy was soo
oedertieren dat hy niet eens en wilde misdoen. De goe-
ertierenheyt des selven Davids was God soo behaeg-
ick/ dat hy hem weerdigh maeckte om over het volck
sraels te regeeren / ende zijn nacomelinghen nae hem/
ot op onse Saligh-maecker Iesus Christus, die nae
en vleesche van David af ghecomen is. Ende on-
er andere lofweerdighe daden van Scipion, soo wiert
ijn onthoudinghe ende groote ghestadigheyt meer ge-
resen / dan zijn macht ende stoutichheyt / inden strijt:
want door zijn macht ende stoutigheyt en verwan hy
maer twee oft drie mael zijn vyanden: maer door zijn ge-
tadigheyt/ ende soete goedertierenheyt/ was hy al zijn
even een overwinner van zijn victorien / ende oock van
em selven: welcke overwinninghe aenemende/ heer-
ick ende eens Keyserlicke Majesteyt weerdigh is: om
ies-wille datter seer veel gevonden werden / die veel ha-
en vyanden connen verwinnen / maer weynigh zijnder
ie haer selven connen gebiedē ende over haer ondeugh-
en ende begeerlicheden heerschen. Ende dat is de voor-
aemste ende treffelickste victorie / door welcke de Chri-
ten Princen behooren te verwinnen / tot naevolginghe
van onsen Heere ende Coningh der Coninghen Iesus
Christus, die door lijdtsaemheyt ootmoedigheyt ende liefde
e werelt verwonnen/ende de victorien des selfs misprc-
en heeft. Desgelicx hebben oock zijn ware ende getrou-
e Ridders gedaen/te weten/ de Apostelen ende Mar-
elaren zijn naevolghers/ de welcke door haren vyanden
lijdende/ over de wereltsche victorie overwinnende zijn
gheweest/ desghelicks oock vergevende alle vyantscha-
pen ende misdaden/ de welcke veel lichtelicker door wel-
daden van door gramschap die uut ghewelt spruyten/
ijn te verwinnen ghelijck als Marcus Bibulus dede/
een wien de Coninginne Cleoparre de eyghen Moor-
denaers vande kinderen des voornoemden Bibuli
ant / omme hem nae zijnen wille daer over te wreken/
welcke Moordenaers Bibulus sonder eenighe straffe
ot de voornoemde Cleoparra wederom sant. Onder
andere ghedenckweerdighe dinghen van Alexander de
groote werter verhaelt dat hy den Coningh Darius niet
alleene

alleenlick weder in zijn Coningrijcke stelde/ maer maecte hem noch een veel machtigher Coningh / dan hy te voren gheweest hadde. Den ghelijcken dede oock Pompius aen den Coningh Tigranes van Armenien : want hem in zijn gheweldt hebbende / stelde hy hem weder in zijn Coninghrijcke/ seggende/ dat het alsoo wel een heerlick dingh was/ een Coningh te doen regeren / dan dien te verwinnen. Ende Xenophon seyt in zijn Cyropedie, dat een voorsichtigh Prince/ hem alsoo teghen zijnen vyant behoort te draghen / dat hy ghedencken moet / dat hy noch t'eeniigher tijdt zijnen vrienden soude moghen werden. Isser oock wel eenigh dingh meer verbloect dan de wreetheyt van Lucius Sylla, eñ daer en teghen meer ghepresen/ dan de beleeftheyt ende goedertierenheyt van Iulius Cæsar ? Den Keyser Marcus Aurelius Antoninus verstaende dat Auidius Cassius den oversten stadthouder van zijn heyr int Oosten/ tegen hem wederspannigh was gheworden/ terwijlen hy in Duytsch-lant teghen de Marcomannen oorlogh voerde/ ende die oorlo- verlatende/ quam hy Cassius strijt leveren / den welcken hy ende zijn gantsche heyr verwon / ende Cassius wiert doot gheslaghen / wien eenen Crijchs-knecht het hooft af hiew / om t'selve voor den Keyser te brenghen : maer den Keyser en wilde dat niet sien/ als diẽ de oude vrientschap noch gedachtigh was/ ende schreef aen zijn huysvrouwe ende aen den raet van Roomen / dat hy niet alleenlick de misdaet aen de kinderen van Cassius wilde vergheven/ maer beval dat de ballingen door den Raet wederom soude ingheroepen ende hare goederen weder ghegheven werden: betuyghende/ dat indien hy Cassius ende al de ghenen die inde strijt verslaghen waren / wederom levendigh mochte maecken / hy soude het geerne doen. Hier in waren de voornoemde Iulius Cæsar ende Marcus Aurelius naevolgers vandẽ Roomschen Raet/ de welcke aen den ghesante van Carthago twee duysent en seven hondert ghevangenen over gaf / sonder dat voor eenigh rantsoen-gelt te betalen. Niet alleenlick en hebben de oude Griecken ende Romeynen/ goedertierenheyt teghen hare Crijchs-ghevanghenen ghebruyckt / maer oock verscheyden Princen van Barba-

rissche

sche volcken hebben desghelicks ghedaen. Oels
ttila den Coningh der Hunnen, de welcke nae zijn
roote overwinninghen (niet teghenstaende dat hy seer
reet was) den Paus Leo, ende het Roomsche volck
en vrede vergonde/ soo haest als den heyligen Vader
nde den Roomschen Raet/hem te ghemoet quam/ende
ich voor hem verootmoedighde/den Barbare door dese
otmoedigheyt verwonnen zijnde/ vergonde haer den
rede/die sy van hem begeerde. Diergheliicke ende noch
rooter goedertierenheyt hebben eenighe quade Prins
en teghens haren Coninghen ende Overheden ghe-
pleeght/ als onder andere Philippus Maria Marck-
rave ende Hertogh van Milanen, de welcke Alphon-
us den Coningh van Arragon ende van Sicilien, twee
an zijn broeders/ Diderick den Coning van Navarra,
ean Antoine Vrsin, den Princen van Tarenten ende
ndere/ende noch wel drie hondert Mannen van macht
nde aensien ghevanghen hadde/ de welcke alle gader
oor de Genevoysen, in eenen scheeps-strijt ghevanghen
ijn gheweest; ende doen ter tijt Heere van Genua zijnde/
o tracteerde hy die alle gader/ niet als ghevanghenen/
naer als zijn vrienden/ ende haer veel schoone geschenc-
en ghevende/stelde hyse alle gaer in vryheyt/ en liet een
egelick na zijn Lant trecken. Waer af hy by allen Chri-
ten Princen eenen grooten en onsterflicken name vercre-
en heeft/en sedert dien tijt en heeft zijnen staet niet op-
ehouden te vermeerderen. Iean de Selua, den eersten Pre-
ident in het Parlement tot Parys, heeft dese voor verhael-
e exempelen by gebracht/in een redene/die hy tot Madrid
n Spaignen, voor den Keyser Carolus de vijfde uyt sprac.

Hoe dat de Rechters ende Overig heden behooren te
zijn. *Capittel.* XIII.

Ethro den Priester in Madian, ende een schoon-vader
van Moyses, leert in Exodus, hoe dat de Overigheden Exo.18,21.
behooren te wesen/ segghende aldus tot Moysus: Ende
hy/ siet u om/ onder alle den volcke/ nae redelicken lie-
en/ die God vreesen/ waerachtigh/ ende der gierigheyt
yant zijn/ die set over hen: sommighe over duysent/ over
hondert/ over vijftigh/ ende over thiene. Dat sy het volck
alle

alle tijt rechten: wanneer daer nu een groote sake is / dat sy de selve aen u brenghen / ende sy u alle cleyne saecken rechten / so sal het u lichter worden / ende sy sullen dat lijck met u draghen. Sophocles in Ciceronem vermaent Pericles, dat hy sodanige Rechters verkiesen soude / die niet alleenlick de handen gematight hadden / maer oock de ooghen. Sy en moeten tot al sulcken staet niet door het gelt comen: want (ghelijck Alexander Severus in Ælius Lampridius segt) het moet noodsakelick vervolgen dat soo wie t'recht der Justitie ende t'sweert coopt / t'selve oock vercoopt; ende ick en sal niet lijden (segt hy) datter staet coopers by my zijn: want in dien ick haer verdraghe ende hun t'selve vergunne / soo en can ick haer niet verdoemen / beschaemt zijnde / eenen Man die coopt ende vercoopt te straffen. Ende voorwaer den selven Severus seyde seer wel / om dieswille dat soo wie het recht coopt / het recht niet nae de billicheyt / maer door t'gelt uyt-spreeckt: Ende den gheenen die vercoopt / is dickwils bedwonghen / vele misdaden ende ondeughden des coopers te verdraghen. De offitien ofte staten van en[de] moghen niet vercoft werden / maer of sy moeten door verkiesinghe ghegheven werden / t'welck nochtans niet altijt door t'lot en gheschiet / of sy moeten door den Prince ghegeven werden / aen Mannen die t'selve weerdigh zijn eerlicke lieden / ende van goede vermaertheyt / ende die oock weerdigh zijn soodanighen last uyt te voeren: Om welcker oorsaecken den Prince zijn eyghen proffijt / niet door de nutticheyt der ghemeente en behoort te stellen / smaeck hebbende tot het gelt / ende een groote incoemste te maecken / van zijn ghevallicken deelen. Sedert dat de rechter-ampten vercoft zijn gheworden / soo heeft-men wel ghesien hoe dattet over al ghegaen is / d'eerbarentheyt gheeft ons t'selve ghenoech te kennen. Nu op een vraghe diemen soude moghen doen / te weten / oft het beter soude zijn / dat de arme lieden ende niet de rijcke met ampten ende bedieninghē voorsien waren: Ick antwoorde / dat het soo goet nochte so nut voor de ghemeente niet en can zijn / indien de arme lieden de selve bediende / ende dat door goeden redenen. De eerste / op dat sy niet en souden veracht werden. Het tweede / dat sy

Offici. Cicer. 1.

dat zy t'gheweldt der groote Heeren niet en souden vreesen/ waer door zy onrechtveerdigh souden moghen ghemaeckt werden/ ofte oock wel/ dat zy alsoo in hoogheyt ghestelt zijnde/ niet hoveerdich ende onverdraeglick souden werden/ ghelijck als den Poëte segt.

Asperius nihil est humili, cum surgit in altum.

Het derde/ op dat zy behoeftigh zijnde/ niet ghenootsaeckt souden wesen/ eer voor haren nooddruft des lichaems/ dan voor welvaert ende nuttigheyt der gemeente te sorgen. Maer daeromme en wil ick niet besluyten/ datmen de arme lieden/ of zy al schoon deughdelicke ende vrome lieden zijn/ ebenwel gantschelick behoort uyt te sluyten. Want het is altijdt van noode/ datmen goede Rechters kiest/ van wat staet oft hoedanigheyt die zy/ t'zy arm ofte rijck/ midts datter slechts vroelickheyt ende deughdt by de selve is. Nochtans acht ick ebenwel beter/ datmen in de bedieninghe des rechts/ de rijcke voor de arme stellet/ by soo verre het niet meer dan om eene reden en soude gheschieden/ te weten/ dat zy verder vervreemt zijn/ vande gelt sorghe/ dan de andere/ ende dat zy haer bedieninghe veel beter connen ghebruycken. In Calcedonien was een Wet ghemaeckt/ dat de behoeftighe tot gheenige bedieninge soude gestelt werden/ wel is waer/ dat indien het goede inwoonders waren/ datmen haer hulp ende openbaerlicken in haren noot te baet quam. Maer de gene die haer met hun weynige te vreden hilden/ ende wiens herte van alle begeerlicheyt ende gierigheyt vry was/ gelijck als men segt dat Marcus Curius, Fabricius, ende Phocion waren/ zijn weerdigh den last ende bedienenge der ghemeente te hebben. Waerenboven raet Plato datmen gheen state nochte bedieninghe soude ghegeven/ aen de gheene die eergierigh zijn/ ende die de selve versoecken/ maer aen de gheene die die niet en begeeren/ ende de selve weygheren. Voor al moetmen oock gade slaen/ datmen die niet en gheeft/ aen lieden die van natueren wreet/ rouw ende boersch zijn/ maer men moet die gheven aen burghelicke/ goede/ rechtveerdighe ende wijse lieden/ de welcke men verghelijckt by de honden/ die tot bewaringhe der schapen gestelt werden/ omme haer voor de wolven te bewaren.

Maer

Daer is noch een ander stuck dat aenghemerckt moet werden/ te weten/ dat eenen Prince niet en behoort toe te laten/ wien dat het oock zy van zijne Rechters / dat zy twee bedieninghen ofte ampten in het offitie der Rechterschap moghen hebben: het welck de instellingen onser Coninghen van Vranckrijck uytdruckelick verbieden/ ende niet sonder reden: want den gheest in veel ende verscheyden dingen onledich wesende/ en can die bequamelick niet alle gader slissen / maer later eenighe onvolmaeckt blijven. Ter ander zijden / en soude hy soo veel ampten niet ghelijckelick connen bedienen: want zijn teghenwoordigheyt soude dickwils op een selfden tijt/ op twee ofte meer verscheyden plaetsen moeten wesen/ ende zijn lichaem en can op eenen tijt maer in een plaetse wesen. Twee bedieninghen dan zijn onverdraeghlick/ ende men is genoegh met een eenigh beladen/ indien datmen sich nae zijnen schuldighen plicht daer in wil quijten. Wat seg ick ghenoegh beladen? Maer al te veel. Een ampt is een quaet ende sorghelick beest / maeckt u daer af: de gheene die het soecken/ zijn als de kinderen Zebedei, sy en weten niet wat zy begeeren. Indien Pilatus, Cayphas, Annas ende dierghelijcke niet in bedieninghe gheweest waren / zy en soude het onschuldigh bloet niet ter doot ghelevert hebben. Daer op soude yemant moghen segghen/ andere souden het dan ghedaen hebben. Ist daerom soo veel te beter voor dese drie/ ende soo veel t'argher voor andere/ de welcke van sulck een groote sonde uytghesloten waren/ ende dien volghens moghelick vande pijne der hellen? En denckt niet dat ghy met naeckte voeten op scherpe steenen sult gaen/ sonder die te quetsen / noch de hant int t'vyer houden / sonder die te verbranden. Wilt ghy desghelicks vry van conscientien zijn/ en belast v dan niet met ampten/ om over het volck te oordeelen.

Mat. 20. 22

Ongheluckigheyt van Alexander de Groote.

Capittel XIIII.

Of wel schoon den grooten Alexander, gheduerende zijn leven seer gheluckigh is gheweest/ soo is hy niet teghenstaende na zijn doot ongheluckigh gheweest: want zijn

lichaem bleef dertigh daghen opter aerden legghen/ nder dat het van yemant om te begraven aengheroert ert. In sulcker voeghen / dat den ghenen die levende m met een werelt niet en ghenoechde/doot zijnde qua- t een voet lants conde crijghen om begraven te wer- n. Waer af de machtighe Heeren/ Vorsten / ende de tadthouders van zijn lantschappen/die om het Rijck oiseden/de oorsaeck waren: t'welck hem so langhe on- egraven dede ligghen. Jae hy soude noch wel langher soo ghelegghen hebben/ en hadde het den waerseggher ristander niet ghedaen / de welcke dusdanigh een li- ighept gebruyckte: Hy seyde tot de Macedoniers dat e ontsterflicke Goden hem gheopenbaert hadden / dat helijckerwijs Alexander gheduerende zijn leven gants heluckigh was gheweest / jae veel meer dan eenighen oningh/desghelicks soude oock het Lant / al waer zijn chaem begraven soude werden / onverwinnelick/ende oven allen anderen Landen gheluckigh zijn. T'welck lle de voornoemde Vorsten verstaende/so trachtede een eghelick hem in haer Stadthouderschap te voeren. Maer Ptolomeus dede hem nae Alexandrien in E- ypten voeren. Perdiccas maeckte hem terstont op de een/ende vervolghde Ptolomeus met een grooten hoop rijchsvolck/niet door Godtvruchtighept/ofte door lief- e die hy tot Alexander droegh / maer door de woorden an Aristander beweeght zijnde. Ptolomeus vreesende at yemant vande Vorsten / die het doode lichaem nu ijeden/hem souden volghen/ sont het lichaem van A- exander door onbekende wegen voor henen/ sonder ee- ighe pracht ofte heerlichept / op dat hy niet bekent en oude werden/en hebbende een ander lijck/een beelt dat Alexander gelijc was/doen maken/ so heeft hy dat met Coninglicke cleederen ende ghewade verciert/ende leyde et doen op eenen Persiaenschen waghen / die gantsch ostelick met Gout ende Silver verrijckt was / ende eeft die alsoo met hem ghevoert. Als nu Ptolomeus agh/dat die van Perdiccas ghevolght wiert / ende dat Perdiccas veel stercker van volck was / als hy/ soo ver- et hy den opghepronckten waghen / ende zijn wegh olghende / trock hy voorts. Perdiccas die vastelick

Qu. Cuer. lib. 10.

geloofde dat Alexanders lichaem op dien waghen in hilt stille/sonder Ptolomeus meer te volgen/ende hiel den waghen met hem in zijn Lant / maer alsoo hy volinghe te laet ghewaer wiert/en conden hy niet bekomen/t'gheene hy begeerde.

Den oorspronck der Normannen, ende hare vrome daden, Item oock van Robert Guiscard.

Capittel. XV.

Leest Sabellic: Enneade. 9.c. 1.

DE Normannen zijn eerst vande Gotten afghecomen / ende namen het groote Lant / twelck by na een Eylant is/in dat voortijts Dacien, maer nu Denemarcken ghenoemt wert / ende de Coninghen van dat Lantschap werden eertijdts Coninghen van Dacien ende van Gotten ghenoemt. Sy hadden voor een ghewoonte dat het Coninghrijcke op haren outsten Sone quam/ende sonden hun andere Sonen buyten s'Lants om avontuere te soecken. Het ghebiel dat Lurroc haren Coningh (die gheen Christen en was) twee Sonen hebbende/volghens de ghewoonte den Jonghsten ghenaemt Biergostes, dien hy grootelicks beminde uyt het Coninghrijcke sant / ende beval hem wederomme aen eenen Edelman van zijnen hof / die Astengue ghenaemt was/ aen wien hy hem oock in bewaringhe gaf/ hem oock eenen goeden hoop cloecke mannen mede gevende. Dese hebbende een heyr-legher by malcanderen vergadert / quamen aen de Lant-palen van Vranckrijck, ende in Picardien, comende / namen veel steden ende sterckten in/verbranden S. Quintin ende Noyon, ende deden in den tijt van veertigh Jaren ontelbare boosheden int Coninckrijck van Vranckrijck. Want nae dat Biergostes doot was/soo kosen zy eenen cloecken ende machtighen Ridder Rollon genaemt/ tot haren oversten ghebieder / dese maeckte drie heyr-crachten / die op drie verscheyden plaetsen in Vranckrijck quamen: het eene track teghen den stroom de Reviere de Seyne op/het ander langs de Ribiere de Loire, ende het derde langs de Ribiere Garonne tot Bourdeaux: ende aldus verspreydē zy haer door geheel Vrancrijck,

Abb. Vspergens. pag. 426. Int Jaer 899.

roovende ende brandende over al waer sy door trocken, welck den Coninck van Vranckrijck Carel de derde ghenaemt den simpelen siende / ende bemerckende dat hy haer niet en conde teghenstaen/soo liet hy met Rollon van vrede handelen door den Aertſ-bisschop van Rouanen, ghenaemt Franquon, welcken vrede ock besloten wiert by de Riviere de Epte, den Coninck was aen d'een zijde vande Riviere / ende Rollon was en d'ander zijde. Ende door t'selve verdragh gaf den Coningh Carel zijn Dochter ghenaemt Gille , aen Rollon ten houwelick/ wien hy tot een huwtschat ende dote gaf / voor haer / ende voor de kinderen die uyt dit houwelicke souden ghebooren werden/ende gheen andere/ het Lantschap van Neustrie, t'welck Rollon van dien tijt af Nortemanie dede heeten/dat Noorts volck beteeckent: want North inde Deensche sprake beduyt so veel als Noorden en Man is oock een Deensch woort/ alsoo daer af dien name ghecommen is / ende t'sedert dien tijt is het een ghetrockt ofte verandert woort Normandien gheheeten. Den Coningh veranderde t'selve Lantschap in een Hertooghdom / ende gaf zijn Dochter aen den voornoemden Rollon ten houwelick / als hier boven ghesent is/met dit bespreeck/dat hy Christen souden werden: t'welck Rollon toe-stemmende / soo wert hy door Franquon den Aertſ-bisschop van Rouanen int Jaer 912. ghedoopt/ ende Robert ghenaemt / nae Robert den Grave van Poictiers die hem over de gheheylighde Vonte hielt. Ende nae het exempel van Rollon deden haer alle de Normannen die heydens waren doopen. Dat ghedaen zijnde swoer den voornoemden Hertoogh Robert manschap aen Coningh Carel, over t'selve lant vã Neustrie. De histori-schrijvers verhalen een gheneughlicke ende verlaechlicke sake die Rollon dede/de welcke aldus luyt. Op dien dagh dat hy den Coningh manschap moeste sweeren/soo senden hem eenighe/dat hy de voeten van zijne Majesteyt soude cussen / volghens de ghewoonte die in soodanighen sake ghebruyckelick was. T'welck Rollon willende volbrenghen/ ende hem niet verontweerdigende om op zijn knien te legghen / nam hy des Conincks voet/

Seba. Fräc in des Keysers Chronijcke pag. 38.

ende die opheffende / raeckte hy die met zijnen mont, maer hy lichte de voet soo seer om hoogh / dat den Coningh achter op zijnen stoel viel. Waeromme de Noormannen grootelicks begonden te lachen: maer de Franchoysen die seer beroert ende verstoort waren / verwijten hem bitterlick. Niet teghenstaende / soo wiert dit daer noch ghehouden/als uyt onnooselheyt gheschiet te wesen: want Rollon hem verontschuldighende / seyde dat sulck een maniere van cussen een oude ghewoonte in zijn Lant was. Als nu Rollon een Jaer hier nae sagh / dat hy vredelick inde besittinge van Normandien was / soo verstiet hy zijn huysvrouwe Gille, ende dede haer deerlicken sterven / sonder dat hy noch eenigh kint van haer ghehadt hadde: door welcken middel / soo wel door de schandelicheyt des misdaets / als by t'houwelicks verbont / soo behoorde doe sonder twijfel t'selve Lant ende Hertooghdom weder aen de Croone van Vranckrijck ghecomen te hebben. Een langhen tijt voor dat Rollon Christen werde / soo besliep hy de Dochter van Berenger, den Grave van Ieauuais, die Pompeia ghenaemt was / ende wan uyt haer eenen Zone ghenaemt VVillem, die daer nae Longue espee (dat is langh rapier) toe ghenaemt wiert / de welcke door onbehoorlicke byslapinghe / ende buyten houwelick / ende noch van een Christen vrouwe / ende een Heydens man voort ghecomen zijnde / dien volgens oock onbequaem was / om over t'selve Hertooghdom te regeeren. Maer hoe dattet daer mede gheleghen was / de Normannen verbonden haer op dien tijt soo sterck van volck / ende soo vreeselick / dat den voornoemden VVillem het Hertoghdom met ghewelt aen hem behielt / ende de Coninghen van Vranckrijck (die doen ter tijt weynigh middelen hadden) waren ghenootsaeckt te verdraghen ende met ooghluckinghe te laten henen gaen / dat alle de naecomelinghen van Rollon ofte Robert, t'selve Lant in besittinghe hielden / hoe wel ten onrechte / ende zy daer op gheen segghen en hadden. Van VVillem wert Richard toe ghenaemt / met de langhe beenen ghebooren / van dien Richard eenen anderen Richard, van dien tweedē / noch een derden Richard, die een Broeder was van

Robert

Lobert den Vader van VVillem den Bastard, die Enghelant in naem. Waer uyt blijckt dat van Rollon eyde de Hertoghen van Normandien ende de Coninghen van Enghelant zijn af ghecomen. Nu twee zonen van Richard, een sone van VVillem, die een zone van Rollon ofte Robert was/ den eenen ghenaemt Robert ende den anderen Richard, begerigh tot vermaertheyt zijnde/ quamen met een groot ghetal volcx in Sicilien, alwaer sy veel Jaren een vermaerde oorloge voerden. Dese twee Broeders doot zijnde/ de Normannen haer bevindende in dienst vanden Hertoogh van Salernen, vercoren een nieu Hooft ofte Velt-oversten genaemt Tristan Cistel, de welcke een Serpent ghedoot hebbende/ ende door des selfs fenijn vergiftight zijnde/ storf. Nae desen volghde Raymo, ende eenighe andere hier naer/ maeckten VVillem Ferrabach een zone Tancredi des Graven van Hauteville, tot eenen oversten. Desen hadde twaelf zonen / te weten / Sarno, Godefroy, Drogon, Tancredes, VVillem toeghenaemt Ferrabach, dat is stercken arm, Hunfroy, Robert toegenaemt Guiscard, Rogier, Piecard, Godefroy den tweeden / Frumentin, ende Malegher. Pancredes dan was met zijn twaelf zonen by de Normannē in t'heyr. Michael, Catalaique, Keyser van Constantinopolen, besadt doen-maels Pouillien ende Calabren onder de regeeringe van Maloccus een van zijnen Crijchs-oversten/ ende den Stadthouder in t'selve Lant. Eenighe andere plaetsen hadden de Saracijnen in haer ghewelt/ die oock Sicilien in hielden/ gheduerighlick t'selve Coninghrijck quellende. Den vromen ende cloeckmoedighen VVillem een Crijchs-oversten over de Normannen ghemaeckt zijnde/ maeckte een verbont / met de Princen van Capua, ende van Salernen, ende met Maloccus des Keysers Stadthouder/ de welcke doen met hare heyr-cracht in Sicilien teghen de Saracijnen trocken: ende die verwonnen ende verjaeght hebbende/ deelden sy de winste ghelijckelick onder malcanderen uyt/ maer Maloccus stelde de Lantschappen int t'selve Eylant weder onder de Stadthouders/ die den Keyser aldaer ghestelt hadde voor den oorlogh. Waer af VVillem verontweerdight zijnde/ ende

Annal. Schafnab. pag. 462.

zijn gramschap ende quellinghe veysende / dede hy zijn heyr nae Pouillien trecken/ende naem aldaer veel plaetsen inne/daer na binnen Melfes comende/ heeft hy hem aldaer ghesterckt. Maloccus dit verstaende/ troock uyt Sicilien, ende quam met grooten spoet met zijn heyr in Melfes: maer VVillem die uyter stadt ghetrocken was/heeft Maloccus met sulcken ghewelt ende onstuymigheyt besprongen/ dat hy den meesten ende besten hoop van alle zijn Crijchs-volck doot-sloegh / ende heeft daer by nae uyt gantsch Pouillien verjaecht / daer nae t'selve inghenomen hebbende/ dede hy hem Grave noemen. Na den doot vā VVillem is Drogon zijnen broeder inde heerschapppe over Bouillien ghevolght / ende zijnde een man van grooter cloeckmoedigheyt / ende in wapenen gantsch ervaren / soo street hy drie mael op eenen dagh tegen de Grieecken, ende verwon die/ zijn lant van dagh tot dagh vermeerderende. Drogon sterf nae seven Jaren/ende zijn broeder Hunfroy is hem int rijcke nae-ghevolght / ende nae hem Godefroy, de welcke Bagelard zijnen sone tot eenen naecomer int Graefschap achter liet. Maer Robert een seer cloeck Jongh man verstoort zijnde/dat zijn broeder na zijnen doot hem niet in zijn plaetse ghestelt hadde / verjaeghde zijnen Neve met ghewelt/ende naem het Graefschap van Pouillien ende Calabien voor hem selven in/ende heeft daer Troyen noch by-ghevoeght / t'welck tot dien tijt tot onder t'gewelt der Romeynen is geweest. Dit is dien Robert de welcke ter oorsakē van zijnen uytnemendē eñ scherpsinninghen gheest/Guiscard toe-genaemt wiert/t'welck inder Normannen spraecke vernuftigh ende schersinnigh beteeckent: hoe wel dat eenighe andere willen segghen/dat soodanighe toe-naem Dolende beduydet/om dies-wille dat de Normannen door veel ende verscheyden Landen ginghen dolen. Daer na in dien tijt vanden Paus Nicolaes de tweede van dien naem/ soo wert hy den eersten Hertogh van Calabren ende Pouillien gecoren/in het Jaer duysent ende t'sestigh. Eyndelick alsō Robert door zijn cloeckheyt/ende met zijn broeder inden tijt van achthien Jaren / het gantsch Eylant van Sicilien, ende andere lantschappen in Italien ghewonnen

hadde:

hadde: ende (dat meer is) willende sich selfs Keyser van Constantinopolen maken / soo heeft hy een groot ende machtigh heyr by een vergadert / ende street twee mael teghen het Venetiaens ende het Keyserlicke heyr / ende heeft haer verwonnen. Maer alsoo hy tot Cassiopoli op het eynde des Eylants Corfu ghecomen was / is hy met een seer heftighe coortse aen ghetast / ende eyndighde al daer zijn leven / inde Maent Iulius, int Jaer duysent ende twee-en-tachtigh / hebbende den tijt van t'sestigh Jaren seer loflick ende met grooter victorien gheregeert. Dit seer edele ghessachte onder de Normannen de Guiscards, naem een gantsch deerlick ende ellendigh eynde int Jaer 1195. in VVillem, dien den Keyser * Henricus de seste dede snijden ofte lubben / op dat hy onbequaem soude zijn om kinderen te teelen / ende dat alsoo t'ghessachte een eynde soude nemen: ende daerenboven benaem hy noch zijn ghesichte / t'welck hy door dusdanighen middel dede: hy dede gloeyende beckens voor hem stellen / ende dwangh den voornoemden VVillem die soo langhe met zijn ooghen te aenschouwen / tot dat door de wederschijn vanden glants / ende de gants groote hitte / zijn ghesicht hem alleenghskens verghingh / ende daer door benomen werde. Ende den selven Keyser ghebruyckte dese onmenschelicke ende verbloeckte wreede daet / op dat niemant van dat ghessachte in toecomende tijt / eenigh letsel aen t'Coninghrijck van Sicilien soude connen doen.

* Dese Keyser heeft int Jaer 1194. geheel Apulië, Sicilië ende Calabrien inge nomen / en den Paus Chyns daer voor moetē betalen. Vide Abb. Vspergēs. pag. 232. en Sebast. Franck in des Keysers Chronycke pag. 48.

Van eenen grooten schat die in Pouillien gevonden is.

Capittel XVI.

TEn tijde vanden voornoemden Robert Guiscard, wiert in Pouillien eenen Marmeren beelt ghevonden / t'welck opt hooft een coperen Circkel / op de maniere van eenen crans hadde / waer op contomme dese Latijnsche woorden ghegraben waren:

Calendis Maij, Oriente Sole, aureum caput habebo.

Dat is te segghen, Inde eerste daghen de Mey-maent, int' opgaen der Sonne, sal ick een vergult hooft hebben. Robert socht langhe om de duysternisse van dese

 woor-

woorden te weten/sonder dat hy yemant meer [illegible] conde vinden/die verstant hadde / de selve waerachtelick uyt te legghen. Tot dat eenen Sarazijn die seer gheleert inde Toover-const/ende een ghevanghen van Robert was/ beloofde/in dien men hem in vryheyt wilde stellen / hy soude den rechten sin / vande woorden die op het beelt ghegraven stonden/uyt-legghen. De vryheyt hem door den Hertoogh Guiscard tot een vergeldinghe toeghesent zijnde / soo heeft hy t'selve in dusdanigher wijse verclaert:te weten/ dat hy op den eersten dagh van [illegible]/ inder sonnen opganck / ghelet ende met een teecken ghemerckt heeft / op wat plaetse dat de schaduwe van des beelts hooft/ sich eyndighde op der aerden:ende beval datmen aldaer seer diep soude graven/ ende datmen door dien middel de beduydenisse van dese woorden soude verstaen. Robert liet op de beteeckende plaetse/ eenen diepen cuyl graven/ende een weynigh daer na so werter een wonderlicken grooten schat ghevonden / die hem seer wel te pas quam / ende voornamelick tot uytvoeringhe van zijn heerlicke aenslaghen. Ende den Sarazijn boven andere vergeldingē die hem Robert gaf/ was het een oorsake / dat hy in vryheyt ghestelt werdt/ t'welck het gheluckighste dingh is / dat een mensche in de gantsche werelt mach hebben.

* Dit is de Keyser Fredericus de derde die int Jaer 1440. tot eenē Keyser ghecoren werde / als Sebastiaen Franc segt. Dit is Æneas Sylvius die hier voorgaens in dit gantsche Capittel spreeckt.

Antwoorde van Æneas Sylvius (nae der hant Paus Pius de tweede) op drie voorstellinghen, die hem voorghestelt werden.

Capittel. XVII.

DEn Keyser * Fredericus vergheselschapt met seer veel Vorsten ende Edel-lieden / bevant hem eerlijcks teghenwoordigh te wesen/ op de plaetse daer ghy (vernuftighen/scherpsinnighen / ende gheleerden disputeermeester) my (indien ickt wel onthouden hebbe) onder andere drye voorstellinghen voorwierp/ ende het ‡ Auditorium was doen-maels vol gheleerde luyden ende discipulen. Het eerste van dese voorstellinghen was. Oft de wijsheyt een selfde ghemeenschap is/ als de wetenschap der zeden/die de boecken vā *Ethica, †Politica ‡Oeconomica, ende in die vande Burgerlicke eñ Gheestelicke wetten

‡ Auditorium is een plaetse daer veel gheleerde lieden by malcanderē comē/om te disputeren/ ende aldaer veel toehoorders by comen om te hooren.

boecken verhandelt wert? het tweede: Waerom datter hedens-daeghs soo weynigh ofte zoo selden eenige Poëten zijn / aenghesien zy doch soo gantsch noodigh ende naer zijn? het derde ende laetste / t welck inde Cancelrije ghebonden is / ende moghelick om te lachen voor-ghestelt: Waerom dat de oude vellen van kreughen ende beesten / ende de ouden lijnen doecken ofte vodden / in de Cancelrijen met het was / voor seer goede gheschencken ende tot hooghen prijse vercoft werden? Siet daer die drie vraghen ende voorstellinghen (meester / ende schersinninghen argueerder) die uwe uytnemende wijsheyt ende vernuftighen gheest / my voorghestelt heeft / indien ic my selfs niet en bedriege. Twee andere personagien / die aldaer mede ghesetén waren / hebben mede eenighe andere dinghen voorghestelt / ghelijckmen in soodanige disputatien ghewoonlick is: de welcke my nu ter tijt niet indachtich en zijn: want ick en ben dien Cyneus den ghesante des Coninckx Pyrrhi niet / de welcke / als wy door de hystorien connen verstaen / * soodanigen geluckighen memorie hadde / dat hy des anderen daeghs nae dat hy tot Roomen ghecomen was / alle de Raets-heeren ende Ridders by hun eyghen namen gegroet heeft. Daeromme sal ick alleenlick op de drie voorstellinghen / die ick al reede verhaelt heb / antwoorden / ende en schrome my niet te segghen / dat ick gheensints daer op versien en was / doen zy my voorghestelt wierden: want Demosthenes die den vermaersten Redenaer by de Griecken was / eens ghevraeght zijnde / dat hy zijn meyninghe wilde seghhen over een sake die hem in den Raet terstont voorghestelt werde / en schaemde noch en kende hem niet te goet / om te segghen / dat hy daer onversiens ghecomen ende op soodanighen vraghe niet verdacht en was. Daer zijnder vele / die om eere ende lof te vercrijghen dadelick willen antwoorden / op alle vraghen die haer voorghestelt werden / sonder daer op te voren te versinnen: maer soo wanneer soodanighe lieden meenen / dat zy de meeste lof ende vermaertheyt vercreghen hebben / als dan behalen zy dickwils de meeste ẽ grootste schande ende oneere / om dies-wille dat het niet menschelick en is / op alle vraghen terstont ẽ wel te antwoorden.

* Ethica handelt vã het levẽ ende de zeden / de welcke Socrates ghevonden heeft.

Polydor. Virgil. lib. 1. cap. 16.

† Politica handelt vande burgerlicke regheringhe.

‡ Oeconomia is de conste van wel ende behoorlick huys te houden.

* Chron. Abb. Vsperg. pag. 15.

Naer de ghewoonte in dat Auditorium, is al sulcks dat aen een yeghelick wat tijts ghegheven wert / om sy moghen versinnen ende overdencken wat datmen hun geeft te antwoorden. Het welck ick selfs oock naeghevolght hebbe (seer vermaerden Meester) ende van de gantsche Universiteyt het verciersel) comende toegheroest / om niet alleenlick op uwe vraghen te antwoorden / maer om die gantschelick (soo ick meyne) te voldoen. Ick en sal daerom nimmermeer yet segghen / als wilde ick uwe wetenschap ende geleertheyt onderwijsen / maer gelijck als of ick mijn onwetenh..t wilde onderwijsen / ick sal uwe antwoorden / door welcke ghy my soo wel ende rechtelick vermaent hebt / een plaetse van waerheyt gheven. Wanneer ghy dan vraeght / of de wijsheyt een selfde ghemeenschap is / ghelijck als ick hier voren ghe-seyt hebbe / ick houde het teghendeel staende / t'welck beweert wert / door de selve bewijsreden / die ghy inde tweede plaetse ghestelt hebt. Want wijsheyt maeckt de lieden goet / maer de wetenschap der Boecken hier boven ghenoemt / vergeselschapt oock den boosen. Het en is dan niet een selfde ghemeenschap / maer om t'verstant van de vraghe noch beter te begrijpen / soo sal ick het wat hoogher aenvanghen / ende het onderscheypt tusschen wijsheyt / ende wetenschap verclaren. Want gelijck den Vader der wel-spreeckentheyt seght / in allen dinghen diemen door redenen wil verclaren ende bethoonen / behoortmen zijn begin door onderscheydinghe te nemen / op datmen soude moghen verstaen / van wat sake men disputeren ofte handelen wil. VVetenschap dan als Isidorus seght / is soo wanneer de saecke door seeckere redenen bekent is. VVijsheyt is / soo wanneer datmen het goet van het quaet onderscheypt. In dien dit alsoo ware / soo is wetenschap veel lossicker dan wijsheyt, om dies-wille dat zy veel dinghen begrijpt / ende veel wijtluftigher is. Waerinne Cicero oock niet teghenstrijdigh en is / soo wanneer hy in zijn Boecken vande wel-spreeckenheyt disputeert / segghende: VVijsheyt is de kennisse der goede ende quade dingen ende oock van alle beyde. Ende in een plaetse / wertse aldus uytgeleyt: VVijsheyt is een kennisse so wel der goede als de quade dinghen /

2. voorstellinghe.

Offic. lib. 1 cap. 1.

nghen/de een beminnende / en de ander versoepende,
ea deser uytlegginge van / so soude een mensch die wijs
/ oock deuchdelick wesen/de-wijle hy het goet bemint/
nde het quaet haet. Maer hoe wel de wetenschap der
Boecken Aristoteles ende van het Recht/ in hem selven
oet is/ende datmen door haer middel de quade dingen
ent/nochtans so en dwingt zy niet het quade te haten/
nde t'goede te beminnen: want vele hebben de kennisse
an soodanighe wetenschap/ende zijn niet teghenstaen-
e evenwel noch met gierigheyt ende andere ondeugh-
en beladen / om dies-wille dat de wetenschap niet altijt
et ghemoet en verandert/hoe wel zy den gheest ende de
memorie leert ende onderwijst: want Salomon die een
eer wijs Man was/ende kennisse van het goet ende het
quaet hadde / is niet teghenstaende een slave der wanc-
elbaerheyt geworden/ ende heeft sich selven onder haer
ock ghestelt/ghelijck als een onredelick dier/hem in zijn
uyligheyt ende afgrijselicke oncuysheyt wentelende/
met zijn drie hondert Wijven / ende t'seventigh hoeren.
Wetenschap is een doode kennisse der dinghen/de welc-
ke den wille niet en can veranderen/ in-der-voeghen dat
y mach omhelsen ende volghen / het bekende goet ofte
wel dat zy het quade vliet. Maer wijsheyt is eenen
strael/ comende vande ware Sonne / de welcke niet
alleenlick het verstant verlicht ende verclaert / maer ver-
warmt oock de begeerte. Indien dit yemant wil lo-
chenen/men can het bevestighen. Want het is seecker
ende openbaer / dat Aristoteles, Cicero, Seneca,
ende alle andere Philosophen de wijsheyt int ghetal der
deughden stellen. Indien zy dan een deught is / soo
doet zy t'ghene totter deught behoort / ende t'ghene in
het ampt der deught begrepen is. Nu de deught dan/
maeckt den mensch deughdelick / desghelicks doet oock
de wijsheyt. Dat de deught den mensch deuchdelick
maeckt/ blijckt door hare verclaringhe: S. Augustinus
int boeck vande hoedanigheyt der ziele/die verclarende/
seght aldus: Deugt is een seeckere mate ende even ghe-
lijcheyt des levens/in alles met de reden over een stem-
mende. Het gheboelen van Seneca is / dat de men-
schen door des deughts middel/ gheluckigh ghemaeckt

werden

werden: indien dan de deught den mensch gheluckigh maeckt/ soo volght daer uyt noodsakelick/ dat de wysheyt/ die mede een deught is/ desghelicks moet doen. Maer de wetenschap der Rechten/ ende de kennisse van de Philosophie der zeden/ en heeft soodanige cracht niet. Daeromme moetmen besluyten dat zy in gheenderley wyse/ deught is. Indien zy gheen deught en is/ soo en can zy voorwaer gheen wysheyt wesen: de welcke ghelijck als blijckt/ deught is. Yemant soude moghen vraghen hoe dattet moghelick is/ dat een mensche die het goet weet/ t'selve niet en doet? De antwoorde daer op is gansch lighte. Daer zijnder veel die de Musijcke inde Scholen onderwijsen/ ende nochtans en souden zy inde wercke niet een cleyn veersken connen singhen: ghelijck als by de Athenianen, Themistocles een Liere (die hem in een maeltijt aengheboden wiert) weygherende/ weert voor eenen onwetenden gescholden/ hoe wel dat hy nochtans seer veel andere goede dinghen conde. Al de Medecijn-meesters/ die inde consten der Medecijnen lesen ende studeren/ en connen daerom de lieden niet ghenesen/ maer t'ghemeyne ghebruyck/ waer uyt (als Horatius segt) een wille ofte stercke meyninghe ende regel om te spreecken voort ghecomen is/ noemt wijs/ niet alleenlick de ghene die het goet uyt het quaet connen onderscheyden/ maer soodanighe/ die het goet int werck stellen. Alsulck een dan sal wijs zijn/ die het goet weet/ wilt/ ende doet: maer de gene die een weynigh inde Philosophie der zeden ende in de Rechten onderwesen is/ de welcke boosachtighe lieden zijn gheweest/ ende somtijts noch zijn/ en moghen niet wijs ghenoemt werden. Want al hoe wel zy doen t'ghene zy in haer Boecken gheleert hebben/ indien zy niet verder en soecke͂/ nochte niet meer en weten/ soo en sullense nimmermeer in t'ghetal der wijsen comen. Want zy en zijn nimmermeer wijs/ de-wijle dat de ghene die het zijn/ altijt goede wercken doen. Den ghenen die in alles Aristoteles nae volght/ of hy schoon altijt de Goden noemt/ sal nochtans in dolinghe blijven. In het Burgherlicke recht en ghebreken gheen onghescickte dinghen/ de-wijle dattet ghebiet de Wet t'onderhouden/ de welcke doch hart/ moeyelick/ ende by

nae onverdraeghlick is. Soo veel het Gheestelicke recht belangt / daer in comen daghelicks veel veranderingen. In sulcker voeghen dat het ghene heden recht is / morghen voor onrecht verclaert wiert: ende ten is niet moghelick dat de wetenschap der Wetten / die soo dickwils teghen malcanderen strijdigh zijn / ende de schriften Aristoteles die op verscheyden plaetsen verschillende zijn / ghelijckelijck moghen ghebieden / ende de maniere des levens onderwijsen. Daeromme in dien yemant wijslick wil leven / soo behoort hy meer te weten / dan in de voorseyde Boecken begrepen is: daer uyt blijckelick is / dat een mensch niet wijs ghemaeckt wert / noch door de leeringhen inde Boecken der Rechten begrepen / noch door de schriften van Aristoteles, aenghesien zy niet en onderwijsen / noch in haer begrijpen / alle t'gheene dat noodigh is / om wijs te werden. Daer is dan onderscheyt / tusschen wijsheyt ende de wetenschap der zeden / t'welck twee dinghen zijn. Ende u eerste hooft-stuck en vermagh gantsch niet tegens my. Want of nu al schoon de wijsheyt gheleghen was / die alle dinghen die goet ende tot het menschelicke leven nut zijn / ende dat de wetenschap der zeden in ghelijcke dinghen ghelegen was / soo ist dat eenighe ghelijckenisse ofte over-een-stemminghe iuyst niet altijt en volght / ter oorsaecken vande verscheydenheyt die onder haer is. Want wetenschap verstaet alleenlick het ghene dat goet is: maer wijsheyt mede verstaende het gheene dat goet is / doet oock goede dinghen / ghelijck ick hier voor ghesept hebbe. De Astronomie gheeft kennisse vande beweginghe / ende ommeloop van des Hemels Circkel / ende den loop der Sterren. het selfde leert oock de Astrologie, de welcke nochtans eenighe Afgoderije in sich begrijpt / de wijle sy haer bemoeyt / om den toecomenden noot te voorseggen / ende dat zy oock mede wil gissen van des menschen zeden / door den loop der Sterren. hier door segh ick / dat de Astronomie met de Astrologie verscheyden is: ende siet daer soo veel de eerste voorstellinghe ende vraghe belanght / t'welck ...

ken zy doch soo gantsch noodigh ende nut zijn? Waer-inne (geleerden disputeerder) ick uwe wijsheyt onsterf-lick danckbaerheyt wil betoonen / om dat ghy my oor-sake gegeven hebt / om openbaerlicken van de Poëterye te handelen en te spreken. Daer zijnder veel die gansche-lic de conste der Poëterye verachten / de welcke volgens de gewoonte der nijdighe / de Poëten misprijsen / ende op dat zy voor wijse Mannen souden mogen gheacht wer-den / ende boven alle andere in wetenschappen gheleert / soo oeffenen zy haer alleenlick inde wetenschap daer in zy onderwesen zijn / welcke ondeught wijt ende breet over al versprept is. Ick hadde in mijnen geest voorgenomen haer onschamelheyt te beschamen: maer den tijt en heeft my doen soodanighe ghelegentheyt daer toe niet ghege-ven / als zy nu doet / ick verblijde my dat ick met gemack daer af nu mach spreecken. Voorwaer (seer doorluchti-gen Meester) ick en verwondere my niet datter hedens-daeghs soo weynigh Poëten zijn: want altijt zijn zijder selden ende in cleynen ghetale gheweest. Om dies-wille dat dese Godlicke conste der Poëterije eenen yegelicken niet ghegeven en wert. Ick en verwonder my oock niet / om datse veracht wert / maer ick ben daer grootelicks in bedroeft / ende mijnen gheest is gantsch treurigh ende weemoedigh daer over. Daer-en-boven beclage ick my seer van de eeuwe / waer in wy nu leven / dat die gheen werck en maeckt / van een soodanigen blinckende strael / een soo groot verciersel vande Godlicke ende mensche-licke wetenschap / ende een soo eerlick ende nuttelick ghe-schenck / dat van God aen de sterflicke menschen ghe-gheven is / dat zy deselve niet in hoogher weerden en hout. Want voortijts doen de wijsheyt ende de deught bloeyde / heeftmen dese conste soodanighe eere bewesen / dat ghelijckerwijs den Keyser / nae dat hy een groote victorie verkreghen hadde / gheeert ende seer heerlick met eenen triumph op een Waghen inghehaelt wiert / alsoo werde oock den Poëte nae dat hy tot vervullinghe zij-ner begeerten / inde volmaecktheyt zijner conste was / ghecomen / met eenen Laurier ghecroont / ende op eenen triumpheer-waghen door de stadt ghevoert / den mee-stendeel der inwoonders contomme gaende / om den

oête eer te bewijsen. Om welcker oorsaecken Iulius
æsar den stichter van t'Roomsche Keyser-rijck / ende
ugustus zijnen naevolgher haer gheluckigh achteden/
at sy int ghetal ende inde vergaderinghe der Poëten
gestelt waren. Ende den voornoemden Iulius Cæsar
i de vergaderinghe comende / en quelde hem daer in
iet dat Accius den uytnemenden Poëte hem niet te-
hen ghecomen nochte van zijn plaetse ghegaen was.
cipio Africanus de groote / beminde den Poëet En-
ius in soodanigher wijse / dat hy hem altijdt als eenen
nede-gheselle by sich wilde hebben / in al de Crijchs-
ochten die hy dede / ende nae zijnen doot liet hy hem in
ijn graf / op den wegh Appia begraven. Lysander
en Hertoogh der Lacedemoniers, Athenen beleghert
ebbende / eñ wetende dat den Poëte Sophocles doot
was / ende dat zijn lichaem ter oorsaecken vanden oor-
oogh onbegraven lagh / soo vergonden hy die van
Athenen bystant / alleenlick daeromme / op dat sy dien
grooten Poëte een heerlicke uytvaert mochten doen / ge-
ijck als hy weerdigh was. Alexander een Sone van
Amyntas, Coningh van Macedonien heeft den Poëet
Pindarus yveriglick bemint. Archelaus zijnen nae-co-
mer gaf de regeringhe ende het grooste bewint in zij-
nen Raet aen Euripides den Traghedisschen Poëte.
Alexander de groote / doen hy in Asien trock / ende het
graf van Hector ghesien hadde / soo seyde hy: (O!
Jongherlingh gheluckigh / om dat ghy soo hooghelick
met soodanighen Trompette verbreyt zijt.) Dit seyde
Alexander, om dat hy wel wilde / dat hy eenen anderen
Homerus ghehadt hadde / die zijnen lof soude hebben
moghen singhen: maer hy en was soo gheluckigh niet /
nochtans gaf hy Cherillus veel schoone gheschencken
hoe wel dat hy eenen Poëet was / die niets te bequaem
(nae Horatius segghen) en is gheweest. Nae dien dan
dat soodanighe persoonen / die eere ende vermaertheyt
weerdigh zijn / de Poëten bemint ende met al-sulcke
eere gheeert hebben / soo en can ick niet dan met reden
segghen / dat ick my niet grootelicks en verwonderꝭ
te sien / dat de Poëten hedensdaeghs soo veracht wer-
den / ende datmen soo weynigh weerꝭ van haer maeckt.

Nu hebꝭ

Nu hebbende in u tweede vraghe ghesept (seer eerweerdighen Meester) dat het schijnt/dat de Poëten nut ende nootsaeckelick zijn. Ick antwoorde (met uwen oorlof) dat ghy daer door een deel der glants der Poëtisscher weerdighept schijnt te hebbē/om dies-wille dat ghy niet en seght dat de Poëten nut zijn / ghelijck zy inder waerhept zijn:maer bevestight alleenlick / dat zy sulcks schijnen te wesen. Vele dinghen schijnen wel nut te wesen/ maer daerom en zijn zijt nochtans niet / dit stuck moet ick dan wederlegghen/ ende thoonen dat de Poëten nut ende noodigh zijn / t'welck ick met weynigh woorden sal bevestighen. Voorwaer alle wetenschap die t'menschelicke leven onderwijst/ is nut:de Poëterije doet dat/ daer uyt volght dan/dat zy nut is. Indien ghy hy gheballe twijfeldet/eñ my vraeghde / in wat wijse zy t'menschelicke leven onderwijst? Hoort ick bidde u/den Outvader Basilius: Jck heb verstaen (seght hy) van eenen die seer scherpsinnigh was int ondersoecken/vande fonteyne ende voornaemste ader der Poëten ende hare Jmaginatien / die alle de Poëterije van Homerus een lof der deught is / voornamelick al daer hy beschrijft / hoe dat Vlysses naeckt in een schip-brekinghe ende in groot perijckel op zee was: om dat hy in plaetse van cleederen / seght / dat hy met deught verciert was. Wat sake roept Homerus anders als dese? O menschen hebt de deught in weerden / de welcke zijnde in schipbreeckinghe met u op de blaeuwe zee-baren swemt.) Wat sake wil Virgilius anders segghen/als hy maeckt dat Aeneas dusdanighe redenen tot Ascanius spreeckt? Mijn kint leert de deught van my / ende de fortuyne van anderen.Ende wederom:mijn kint meught ghy in deught/stercke ende moedighept op wassen/door welckers middel men totten hemel climt. Daeromme dan de Poëterije is nut/de welcke de deught prijsende / die mensche verweckt om die te omhelsen ende nae te volghen. Om dies-wille (seght Iuuenales) dat de deught den eenighen edeldom is / soo is zy daerenboven noch nut/om dat zy de ondeughden verbloeckt/ende de menschen bekeert/ ghelijck als Iuuenales doet met dese die woorden segghende:Nemo malus fœlix.Dat is te segghen/

ghen/gheen boosch mensch en is gheluckigh. Waer-om boven is de Poëterije noch tot andere dinghen nut: eerstelick wy en souden so soet noch bequamelick den lof van onsen God niet connen singen/dan door Poëtissche veersen: om welcker oorsaken by de Hebreen al de Psalmen op haer besterde maten zijn/ghelijck als Isidorus seght / ende nae de maniere vanden Griecx Pindarus, ende vandē Romeyn Horatius, zijn het somtijts *Lambycsche veersen/somtijts * Alcaicsche waer af Alceus den vinder was. Dan weder * Sappissche, ende somtijts weder van een andere maniere / om welcker oorsaken den Coningh David een gheheylighden Poëte ghenoemt wert. Salomon desghelicks/wiens wijsheyt soo wel vande onse als vande Joden met verwonderinghe aen gemerckt wert/was int getal der Poëten/ hy schreef drie Boecken in zijn sprake / ende wilde die in Hexametrissche ende Pentametrissche veersen schrijven. Dat zijn de Boecken der spreucken Ecclesiastes, ende der Cantica, ghelijck Iosephus ende S. Hieronimus ghetuyghen. Desghelick Esaias schreef zijnen lof-sangh in dierghelijcke veersen/ende Ieremias en hadde den naem van Poëte gheensins in onweerden/maer in grootachtinghe ende eerbiedigheyt/ hebbende veel van zijn wercken in soodanighe wijse van veersen ofte rijmen beschreven/ ghelijck Isidorus verhaelt. Dese exempelen hebbe ick by gebracht/om u te doen verstaen / dat selfs de heylighe Mannen / aenhanghers van Gods gheboden/ somtijts haren tijt tot Poëterye besteet/ende daer in gearbeyt hebben / de welcke daer in van de Christenen zijn nae ghevolght / ghelijck als van Damasus, S. Ambrosius, S. Gregorius, ende veel andere die t'sedert dien tijt in verscheyden veersen lof-sanghen ghemaeckt hebben. Wy hebben den lof-sangh van S. Ian Babtista, die in Sapphissche veersen uytnemende wel ghemaeckt is/beginnende, Vt queant laxis resonare fibris, &c. Ick late al hier/ int langhe van Boetius Seuerinus te spreken/de welcke hoe wel hy eenen Philosooph is geweest/ ende zijn Philosophie in heylighevt verhandelt heeft / en heeft daerom eenighe mate van veersen niet veracht. Ende tot een laetste bewijs-reden/ soo sal ick twee exem-

* dese veersen zijn alle gader ghenaemt nae den nae vā de Autheurē / die eerst op sodanige mate hunne rijm-dichte ghemaeckt hebben.

pelen by hevigheyt/ maer door het gantsch blijckelick sal werden/ dat de Poëterye een seer nuttelicke sake is. Die Athenianen ende die van Megara, waren in eenen twist gheraeckt/ aengaende het Eylant Salamina, ende oorloghden seer dapperlick teghens malcanderen / in der voeghen dat nae veel dootslaghen ende verliesen / de Athenianen begonden te verbiedē/ dat niemant zijn bewisse/ meyninghe ofte oordeel van het Eylant en soude spreecken/ welcke saecke door Solon weder gantsch verandert wert/ door veersen by hem ... ghepreckt/ ... nende t'selve door gheenen anderen middel doen: ende in soodaniger wijse/ beweeghde hy door zijn Poëterye de herten der inwoonders / om de Wapenen weder in de hant te nemen / ende die van Megara oorlogh aen te doen/ t'welck door de Athenianen gheloofft zijnde/ so creghen zy de overwinninghe over die van Megara, ende namen het Eylant Salamina in haer gewelt. Tusschen de Messinjers eñ Lacedemoniers was eenen oorlogh. Den Hertoogh van Lacedemonien ghenaemt Thyrtheus, was eenen Atheensche Poëte ende krepel. Nu alsoo de Lacedemoniers veel quaets gheleden hadden/ hadden zy liever te trecken / ende hun heyr-legher wederom te voeren / dan teghen t'geluck de oorloge vervolghende/ oorsake te wesen van veel grooter schanden voor hare stadt. Maer Thyrtheus quam daer recht te pas by/ als desen raetslagh ghehouden wert/ de welcke in teghenwoordigheyt van t'gantsche heyr in plaetse van tedene/ eenighe veersen die door hem ghedicht waren verhaelde/ inhoudende schoone vermaningē totter deught/ vertroostingen in de ellenden/ ende gheleden teghenspoeden/ ende den raet midtsgaders de noodighe aenslagen/ om de selve oorloghe uyt te voeren. Wat isser nae gheschiet? Soo haest als hy dese veersen verhaelt hadde/ zijn de Crijchs-knechten daer door alsoo totten strijt verweckt gheweest/ ende in hunne herten soo yverigh om te vechten / dat zy de oorloghe vervolghende / de victorie vercreghen hebben. Desghelicks twee doorluchtige ende vermaerde steden/ Sparta ende Athenen, de welcke voor de twee oogen van Griecken-lant ghehouden waren/ zijn weder op de been ende uyt het perijckel gheholpen/

en / door den raet ende voorsichtighent der Poëeten. Nu moeten wy verhandelen ende besien/ oft de Poëten noodigh zijn. Voorwaer soodanighen saecke wert noodigh gheacht / sonder de welcke wy niet wel nochte bequamelick connen leven: maer sonder de Poëterye can gheenderhande ghemeente wel leven. Eenighe segghen/ dat sommighe Mannen wel ende heylighlick sonder de const der Poëterye gheleeft hebben. Soo veel my belanght / ick en achte niet dat de Poëterye eenen yeghelicken noodigh is/ maer wel een ghemeente int gemeyn: want de inwoonders en leven niet wel/ indien inde stede niet eenighe Mannen ghevonden werden / die andere lieden raden/ de goede zeden nae te volghen / die onderwijsen om wel te leven/ende de ondeughdē te versoeyen: T'welck de Poëten eyghen is/ die door duysent middelen/ende door duysent consten de deught connen bevestighen/ende de ondeught berispen: om dies-wille dat zy met groote scherpsinnighent begaeft zijn. Dit is de reden waeromme/dat haer eertijts toegelaten was/openbaerlicken / ende voor de Vorsten haren veersen ofte rijmdighten te verhalen / waerinne de ondeughden der selver bedectelick/ ende onder den naem van andere lieden voor ooghen ghestelt werden: t'welck om gheen andere oorsake gedaē wert/ dan om datmē die acht soude slaen/ eñ door soodanige middel die daer af trecken. Men soude teghen het ghene ick hier gesent hebbe moghen segghen/ende staende houden/dat t'selve meer eenen Redenaer dan een Poëte toebehoort / om dies-wille dat den Redenaer welsprekende / ende overvloedigh in woorden is / ende dat zijn voornaemste ooghmerck is / om yemant met raden erghens toe te brenghen. Ick en loochene t'selve niet: want de gheene die een Redene aen het ghemeene volck doen/ hoe wel dat het God-gheleerden zijn / doen niet teghenstaende daerinne het ampt des Redenaers / ende indien zy gheen leeringhen der welsprekenhent daer in en ghebruycken (dien de nature aen sommighe / die vande conste niet gheholpen werden / ommedeelt) soo sullen zy een vergheefsche Reden / ende wenigh baten doen. Maer de woorden ende sprenucken des Redenaers / en zijn niet gheduerigh

ofte blijvende begrijpen gheeft. Ende hoe zy bequamer / heerlicker ende constigher van spreucken zijn / hoe zy u selve lichtelicker vergeten. De Poëtische spreucken / daer en teghen / de welcke cort / op haer mate / ende bequamelick met een constige wel gheesteltheyt by een ghevoeght zijn / werden lichtelick inde ghedachtenisse gedruckt ende daer in behouden. Daer af comt het / dat by alle volckeren so wel Barbaren ongheschickte als andere / Poëten gevonden werden / de welcke indien zy niet int Latijn en zijn / so ist tẽ minsten in haer eygẽ gemeene sprake / trachtende om heerlicke materien cortelick / in leerachtighe spreucken te begrijpen. Ende hoe wel dat dien doorluchtighen ende hooghweerdighen naem Poëet, hunlieden hatigh schijnt te wesen / ende dat zy haer soodanighe eere als zy verdienen niet en willen bewijsen / soo en connen zy nochtans niet laten / oft zy moeten haer weynigh ofte veel met Poëterije behelpen: ter oorsaecken dat de constighept int spreecken / het verciersel ende t'ghebaer in woorden / den glants / scherp-sinnighept / ende de deghelichept / dit alles en can niet ghebonden noch bekent werden / door datmen eerstelick t'selve uyt de fonteyne ende den oorsprongh der Poëterije gheputtet heeft. Indien wy de Boecken lesen van S. Augustinus, S. Ambrosius, S. Ciprianus, Lactancius, den Paus Leo, ende andere die over de Boecken der heyligher Schriftuere eenighe verclaringen ghescreven hebben / soo sullen wy bekennẽ / dat zy de Poëterye wonderlick in weerden gehouden hebben / ende hier toe en is gheen breeder bevestinghe van noode / dan hare wercken selfs / die over al met woorden ende spreucken der Poëten vervult zijn. Ghy siet dat in de Boecken Aristoteles, dickwils de ghetuyghenissen der Poëten by ghebracht ende verhandelt werden / hoe wel dat onse hedens-daghsche Doctoren ende nieuwe God-gheleerden met groot onrecht / ende niet sonder achterdeel van het Catholicke geloove / de conste der Poëterye verachten / de welcke voorwaer nootsakelick is: maer wy behooren God danckbaer te wesen / ende zijnen lof te singhen in schoone veersen: ende niemant anders / dã de Poëten / en souden de lof-sangen tot Gods ende der heylighen eere connen dichten ende

y een stellen. Ick en verwondere my dan niet / datmen so weynigh wercks van haer maeckt / ende datmen haer niet met behoorlicke eere en eert / de-wijle zy so nut ende (gelijck wy bewesen hebben) so gantsch noodsaeckelick zijn/aenghesien oock dat haer geleertheyt veel ouder is (als Cicero segt) dan de Philosophie oft alle andere consten: de eerste vinders vande selve achtmen dat Museus ende Orpheus zijn gheweest/die al ontrent den tijt Saturni gheleeft hebben. Nu is het tijt dat ick come/om te wederlegghen ende te niet te doen / de hooftstucke vande gene die de Poëten berispen eñ verachten. Siet hier t'gene zy seggen: De Boecken der Poëten versekeren datter veel Goden zijn/ die onder malcanderen twistigh ende verschillende zijn. Daer en boven; dat wy door der Poëten leeringhe niet anders dan overspelen ende andere verbloeckte sonden en connen leeren; dat de eene toe laet ende onderwijst tot een oncuyssche ende onbehoorlicke liefde/ende dat andere wederom verscheyden ende veel andere ondeughden leeren. Indien dat S. Hieronimus verhaelt (segge zy) dat hy van eenen Enghel gheslaghen zy gheweest (hoe wel dat Cicero in zijn Boecken gantsch sedigh ende vol goede onderwijsinghen is) met hoe veel slaghen behoort den genen wel ghecastijt ende gestraft te werden/die zijnen lust neemt/ int lesen vande verleydende ontstekinghen/ fraeyicheyt ende lieflicheyt der Poëten; Ende dat Plato in zijn boecken vande Republijcke beval / dat de Poëten souden verjaeght werden / uyt de stadt die hy stichtede / op dat zy de Jonghe lieden niet en souden verderven / ende de herten der Mannen Wijfs ende teer maecken. Siet daer de redenen die ghemeenlick die Poëterye tegen geworpẽ wert/ de antwoorde daer op en sal my niet swaer vallen/ midts dat ghy maer met lijdtsaemheyt wilt aenhooren/t'gheene ick u nu sal voorstellen/indien ick u niet te langh ofte verdrietigh schijn te wesen. Soo veel belanght dat inde rijm-gedichten vande veelheyt der Goden verhaelt wert / dat en is niet voorts ghecomen door der Poëten schult / maer vanden tijt waer in zy leefden/ doen men de Afgoden aenbadt. Ende de Poëten alleen en spreecken niet van veel Goden / maer oock de Philosophen/

Polydor. Virgil. lib. 1. cap. 8.

sophen/ in sulcker voeghen dat alle de ghene die in den tijt gheschreven hebben (uytghenomen de Joden) noemen veel Goden/ ende bekennen opentlick dat zy die eeren. Dat zy de ondeughden beschrijven ende voordraghen/ en is niet te berispen/ aenghesien zy t'selve doen/ om de menschen daer van een afkeer te doen crijghen. De God-gheleerden selfs/ doen wel desghelicks. Maer in dien datter eenighe Poëten zijn die ondeught leeren/ voorwaer soodanighe zijnder seer selden/ ende men moet niet ghemeen achten/ t'gheene dat twee ofte drie lieden doen/ so dat daerom de Poëterye niet verachtens weerdigh en is: andersins en souden wy gheenerley gheleertheyt moghen nae volgen/ maer de moeder van alle Philosophische wetenschappen misprijsen: Want het is blijckelick dat de Philosophen selfs ghedwaelt hebben. Hoe soude men crancker ende dwaser meyninge connen staende houden/ dan die van *Epicurus, de welcke al de

* Diogen. Laert. lib. 10. † lib. 8. pag. 496. *Sebastia. Franc. in de eerste Chronijck. pag. 80. † pag. 50.

gheluckſalicheyt ende het opperste goet alleen in de wellustigheyt stelde ofte hielt te wesen/ ende verloochende de onsterflicheyt der zielen † Pythagoras ontkende datter een helle was/ ende achtede dat des menschen zielen/ nae den doot verhuysen/ ende in het lichaem van een ander gheboelick dier/ 't zy redelick oft onredelick gingh woonen. Auerroes oordeelde/ dat in al de lichamen niet meer dan een ziele en was. Maer hoe? de God-gheleerden/ die wy hedensdaeghs boven alle andere eeren/ en hebben zy niet ghedoolt? Hoe heeft Arrius ghedoolt? Hoe Eutychus? Hoe Nestorius? Hoe hebben noch ontelbare menighte anderlieden ghedoolt/ die de eenigheyt der Kercken beroert ghemaeckt hebben? Wat sullen wy vã Dauid Ioris, Muncerus eñ van meer andere seggen/ die in Duytslant omghebracht zijn? Sy en souden nimmermeer so veel ketterye connen gesaeyt hebben/ indien zy met den tytel van God-gheleerden niet verciert waren gheweest. In der waerheyt ghelijckerwijs als de God-gheleertheyt onberispelick is/ hoe wel dat veel Leeraers der selven dwalen/ so is oock de Poëterye onverderflick/ niet teghenstaende het schijnt dat eenige Poëten in haer schriften de ondeught bevestighen. Want dat en magh niet quaet ghenoemt werden/ t'welck wy oprechtelick

ende wel connen ghebruycken. Andersints/noch de vrye consten noch de hantwercken en soudē niet goet connen zijn/ de-wyle datmē de selve oock mis bruycken can. Belanghende t'ghene men voor werpt/ dat S. Hieronimus ghe slagen soude zijn/ indien wy neerstelick zijn Boecken door soecken/ soo sullen wy bevinden dat hy niet ghe slagen en wert/ om dat hy Ciceronem las/ maer om dies-wille dat S. Hieronimus hem las/ als een verdriet hebbende inde heylige Schrifture: t'welck ick niet en prijse noch voor goet en kenne/ maer ick segghe datmen de Poëten in soodanighe wijsen moet lesen/ datmen hare deuchden onthoudende/ wy met te beter verciersel de heylighe Schrifture moghen uyt spreecken. Ende wy en moeten de ghene niet na volgen/ die alleenlick den reuck ende de verwe der bloemen nemen/ maer behooren de Byen nae te volghen/ die daer oock den honigh uyt treccken. Ick come nu weder tot Cicero, de welcke de meyninghe Platonis (aengaende het bannen der Poëten) hooghelick beveelt. Wat sullen wy hier toe segghen? Cicero is een stercke ghetuyge. Nochtans en heeft hy dit niet met voorbedachten raet ghesept/ maer lichtveerdelick/ ende als voor by gaende/ en vergramt zijnde: Want terstont ontschuldight hy wederom de Poëten/ seggende dat de Philosophen t'selve deden/ waer mede hy de Poëten beschuldight hadde. Den selven Cicero spreeckter elders seer breet of/ ende door langhe redenen soeckt hy t'volck te beweghen/ dat den Poëte Archias weder in de stadt moght ghenomen werden/ verseeckerende d'inwoonders dat sy daer door grooten lof ende nuttigheyt souden becomen/ ghelijck als ghy moeght sien/ in zijn seer schoone ende welspreeckende redene die hy dede/ de welcke in zijn Boecken verhaelt wert/ met desen tytel/ Pro Archia poëta. Soo veel Plato belanght/ soo wanneer hy van meyninghe is/ datmen de Poëten behoort te veriaghen/ soo sal ick bewijsen dat hy oock selfs veriaeght wilde wesen. Want hy heeft selfs mede onder het ghetal der Poëten ghewéést/ om dies-wille dat hy veersen ofte rijm-ghedichten heeft ghemaeckt/ ghelijck Macrobius seght/ die eenighe van de selve verhaelt/ die aldus beginnen. Macrob. Satur. lib. 2.cap. 2.

Dum semibulco suavio
Meum puellum suavior, ende meer andere.

Ende om te segghen/ t'ghene my daer af dunckt/ t'is voor de Poëten grooten lof ende eere uyt Platonis stadt te wesen. Want wat deughdelick mensche soude inde stadt van Plato zijn woonstede willen maecken? Inde welcke (segt Aristoteles in zijn Politica) de Vrouwen ghemeen zijn? Ende daer men nae de wijse der beesten de wercken des vleesch met malcanderen sonder onderscheyt in yeghelicks ghesichte volbrenght/ sonder eenighe eerbiedigheyt ofte schaemte / ende daer de kinderen onseker/ende de Vaders onbekent zijn? Dit is nu genoech om Plato voor antwoort te dienen. Ende om nu wat in t'ghemeen vander Poëten leeringhen te segghen. Soo moetmen de onderwijsinghe van S. Hieronimus onthouden / die hy schrijft aen Magnus de Redenaer / al waer hy segt / dat het voorbeelt der menschelicke schriften in Deuteronomium verhaelt wert/door het bevel dat God aen de Hebreen dede / datmen een ghevanghen Vrouwe het hayr opt hooft ende de wijnbrauwen sonde af-scheeren/haer naghelen besnijden/ ende die also ten houwelick nemen. Ist wonder dan (seght S. Hieronimus) * indien ick de menschelicke wetenschappen / om hare fraeyigheyt ende de schoonheyt harer leden ontfanghe? Indien ick van een dienstmaeght ende ghevanghene een Israelitische Vrouwe wil maecken? Ende indien ick afscheere ende besnide al het ghene dat vanden doot / afgoderije / begeerlicheyt / boelinghe ende hoererije in haer is? Hier inne stemt mede den grooten H. Basilius over een/ door een ghelijckenisse vande honigh-bijen die hy by brengt / de welck juyst niet op alle bloemen comen / ende indien zy al schoon op eenighe comen rusten/soo en plucken zy daerom van de selve niet/ maer alleenlick van de ghene die haer nut ende proffijtelick zijn/ende de andere laten zy staen. Desgelicks indien wy wijs zijn/ wanneer wy uyt der Poëten Boecken ghenomen ende gheplucket hebben / t'gheene ons dunckt dat met de reden ende de waerheyt is over een stemmende/ soo sullen wy de reste lichtelick door hy laten gaen/ghelijck als Virgilius, die uyt de schriften van Ennius de peerlen

Deut. 21. 12

* Dit heb ic uyt S. Hieronimus overgheset: wat Aneas Sylvius is in dese plaetse al te duyster ende swaer om verstaē/ ooc en verclaert hijt' niet/ gelijck als hy wel behoorde. Ick ghelove dat de faute veel eer cōt door dē druck/ die seer qualick verbetert ēn oversien is gheweest.

eerlen ende ghesteenten / upt den dreck ghekosen heeft. Bewijsen dan / dat door de ghetuyghenisse van S. Basilius ende S. Heronimus blijckt / dat de oude Heydensche Poëten behooren te lesen ende aenghemerckt te werden; dat onder alle wetenschappen de Poëterye de eerste is; datter vele vruchten ende nuttelicke proffijten voort comen; dat niet alleenlick de Philosophen ende de heylighe Leeraers vele spreucken ende leeringhen upt de Heydensche Poëten by brengen: maer oock den Apostel Paulus in zijn sentbrieven op twee verscheyden plaetsen / verhaelt twee veersen / van twee oude Poëtē / dat de Keysers / Coninghen ende andere groote Heeren de Poëten vermint / ende eerlick ontfangen hebben / dat de Goddelicke lof-sanghen niet beter en connen ghesonghen / noch met meerder cracht beschreven werden / dan door de Poëten / soo moghen wy sien dat de Poëten in dese eeuwe / waer in wy nu zijn / veracht ende mispresen werden. Nu isser noch overigh dit cleyn gheschil te verhandelen. Waerom in desen tijt t'ghetal der Poëten soo cleyn is / soo datter noch nimmermeer minder zijn gheweest / hoe wel datse hier voortijts oock selden ghevonden wierden. Ick heb vier bewijs-redenen / om dese twijffelachtighe vrage te beantwoorden / ende men souder wel meer vinden / indien dat men de moeyt wilde doen / om daer nae te soecken. De eerste / dat het noodigh is / dat de Poëten veel dinghen weten / ende dat hy / ick en sal niet alleenlick segghen onderwesen / maer oock volcomen in alle leeringen zy. Want het ampt eens Poëten is / dat hy naecktelick beschrijft / de oorlogen / den vrede / de tijden / stonden / tempeesten / onweder ende haghel / de gheleghenheyt der plaetsen / de natuere ende hoedanigheyt der persoonen / de eyghenschappen der zee / wanneer zy stille is / ende noch ontallicke andere dinghen / die de Poëterije (t'welck een sprekende schilderije is) ons levendigh voor oogen stelt. Daer en boven behoort den Poëte de deught te prijsen / ende de ondeught te verachten. Wie en sal dan niet oordeelen / dat de wetenschap van veel ende verscheyden consten noodigh is / om wel ende behoorlick alle dese voornoemde dingen te verhandelen? Daer zijn weynich menschen met verscheyden consten / ende daerom vint

 nan

men oock weynigh Poëten. De tweede oorſaecke is/dat niemant een Poëet can zijn/indien hy de voorgenoemde Poëtiſche ſpringh-ader niet en heeft/de welcke een uytnemende Hemelſche gaven is/om de zeden ende s'menſchen daden/met eē goede bevallicheyt door ſoet-vloeyende ende leerachtighe rijm-ghedichten te beſchrijven. Deſe uytnemende ende heerlicke gaven/en zijn maer aen ſeer weynige perſoonen gegeven: dits d'oorſake datter ſo weynigh Poëten zijn. De Poëterye is een gave Gods (ſegt Cirero inde redenen voor den Poëte Archia) ende men en ſoude gheen goede veerſſen connen ſtellen/ [illegible] door conſte oft door naevolginge/indien deſe Poëtiſche ader niet vanden Hemel en ware ghegheven. Want den Poëte en wert niet door conſte tot een Poëet gemaeckt/ maer hy wert alſulcks gheboren. Daer af comt het (als de ſelve Cicero ſeght) dat niet alleenlick by onſen tijdt/ maer oock tot allen tijden/de Poëten ſoo dun gheſaeyt zijn gheweeſt. De derde oorſaecke is/om dies-wille dat door lanckheyt van tijden der menſchen ondeuchden vermeerderen/de deughden daer en teghen af nemen ofte verminderen/ende ghelijck als alle andere wetenſchappen vermindert zijn/ſo ſchijnt oock de Poëterye tot niet ghecomen te weſen/ende by nae doot/indien datter niemant nieten comt die de ſelve wederom verwecke. Ende ghelijck als men hedenſdaeghs/niet eenen anderen Auguſtinum noch Hieronimum en ſoude connen vinden: desghelijcks en ſoude men oock niet eenen Virgilium ofte Ovidium connen vinden. De vierde ende leeſte oorſake is daer in ghelegen/om dat de Poëterye haer behoorlicke eere niet ghegheven en wert: ende daer uyt volght datter ſoo weynigh Poëten zijn. Want (ghelijck Cicero ſeght) de eere voet ende onderhout de conſten/ ende wy zijn met de begheerte tot vermaertheyt ende lof ontſteken. Waer nu de eere ontbreeckt/ aldaer ontbreeckt oock den luſt om te leeren. De redenen waeromme datter hedenſdaeghs ſoo weynigh perſoonen ghevonden werden/is/om dat ſy meynē/dat ſy'er weynigh eere door ſouden behalen: ende om deſer oorſaken verachten ſijſe. Hebbende de antwoorde op de twee eerſte vraghen volent/ ſal ick nu het derde by der hant nemen/

Cicerō. in Orati. pro Archia Poëta. Polydor. Virgil. lib. 1. cap. 8.

Derde voorſtellinghe.

nen/voor waer seer lustigh ende gheneuglick: Waerom de oude vellen vande crenghen der beesten ende de oude zijnen bodden / inde Cancelrijen met het was voor seer goede coomenschap / ende tot hoogen prijse vercoft werden? Voorwaer dese vraghe raeckt my / die een vande Cancelrye ben/ den Keyser Frederick my zijnen Secretaris ghemaeckt hebbende. Ick sal dan dese voorstellinghe nae de cleynheyt mijns verstant beantwoorden/ ende sal geneuglick zijn. Eenen Esel gingh eens op eenen dagh alleen langs de weghe/zijn quellinghen ende ellendigheden by hem selfs beclaghende. Eerstelick/hoe het by quam dat hy Wijn draghende / nochtans ebenwel maer water dronck: Ten tweeden beclaeghde hy hem/ dat hy die Tarwe inde Schueren/ op de Koren-solders ende op de Meulens droegh/ende dat hy altijdt niet anders dan Hoy moest eten. Nochtans achte hy dit alles seer licht/ende maeckte daer cleyne swarigheyt in: maer dit was hem een groot verdriet ende becommernisse/ datmen noch nae zijn doot siften ende trommelen van zijn huyt maeckte. Een cleyn ghespickelt dierken vant hem by ghebal hier by / ende hoorde hoe dat den Esel sich gingh beclaghen / tot wien hy seyde: Swijght ghy / Esel / den arbeyt is een werck nae de doot: Want soo wanneer als de gheene die men menschen noemt/ een wijs Man willen maecken/ dat is te segghen / hem Doctoor maecken / dan nemen zy mijn * huyt noch gantsch rouw ende ghehayrt zijnde/ ende settent op t'hooft /oft doen het om den hals vande ghene die zy Doctoor willen maecken. Dese Doctoren maeckende/ soo cleeden zy hem met mijn huyt / in der voeghen da zy van beesten wijse Mannen moeten maecken/ t'welck onder alle andere dinghen moeyelick is. De fortuyne heeftet met mijn huyt aldus gheordineert: Dat my een bedroefde ende moeyelicke saecke is. Mijn Heeren vande Cancelrye hebben dese woorden verstaen / ende siende datter sulcke cracht in de vellen van soodanighe beesten was / zijn van meyninghe gheweest / dat alsulcke vellen voor gheen cleyne weerden behoorden ghegheven te werden / maer hebben die beginnen te vercoopen / midtsgaders de oude

* Hy meent eene bonten en ghevoeps ende Cappruyn.

lijnen bodden met het was tot eenen hooghen prijse/ ghe-
lijck als het oock eerlick is: ende de Priesters maeck-
ghende die groote winninghe ende proffijten ghenieten/
door t'vercoopen van t'gheluyt harer clocken / vanden
rock van t'water ende vande woorden/ en zijn niet van
meeninghe geweest haer perckament-vellen/ haer was/
ende haer papier voor niet te gheven. Dit heb ick door
een tijtcortinge en om te lachen verhaelt. Maer nu gae
ick dese voorstellinge met gheven ernste beantwoorden.
Plin. lib. Voor t'ghebruyck des papiers ende des perckements/
13. ca. 11, schreef men op schorssen ofte basten van boomen/ vande
& 12. welcke men cleyne bladekens maeckte / ghelijck als he-
densdaechs onse Memory-boeckens zijn. De Griec-
ken ende Toscaners begosten die met was te becleeden:
ende met een yseren penneken schreven sy daer op. Daer
nae is t'ghebruyck des papiers in Egypten op gheco-
men/ hier na door een ander ghebruyck/ wiertet van ou-
de lijnen bodden ghemaeckt/ ghelijck alsnoch ghedaen
Polydor. wert. De Coninghen van Pergamo vonden alder eerst
Virgil. lib. t'gebruyck der Perckementen / die vande vellen der bee-
2. cap. 8. sten toe bereyt wierden / ende tot een ghedachtenisse der
Petr. Mes- stadt Pergamo zijn sy Pergamena ofte Perckement ge-
siæ lib. 3. noemt. Men en moet hem dan daer over niet verwon-
cap. 2. deren / indien datmen het papier ende t'perckement/
waer op men ghewichtighe saecken schrijft soo dier ende
tot soo hooghen prijs vercoopt: want niet het begrip
wert in weerden ghehouden/ maer t'ghene daer in be-
grepen is. Het sal u dan ghenoegh wesen (seer vercier-
den Meester) dat ick op uwe drie voorstellinghen ende
vragen gheantwoort heb/ u goet ende aensienlick-weer-
digh oordeel ghesont ende in zijn gheheel blijvende.

Vanden oorspronck der Marranen in Italien ende Spaengien. *Capittel* XVIII.

Carel van Anjou d'eerste / ende Carel de tweede sij-
nen sone/ Coninghen van Napels, vergont hebben
dat de Sarrazijnen vijftigh Jaren in Lucerica
mochten woonen/ mits tribuyt betalende. So heeft Ca-
rel de tweede voorghenomen/ haer in alle Landen uyt te
roeyen/ ende maeckte een Placcaet / waer door hy een
yeghelick

deghelick verlof gaf alle de Sarrazijnen te dooden / die niet Christenen wilden werden/en hertneckelick by haer dolinghe bleven. Nochtans aen de ghene die liever hadden te vertrecken / beval hy t'Lant binnen een seeckeren ghesetten tijt te ruymen. Ende aen de gheene die haer wilden laten doopen / vergonden hy datse mochten blijven woonen / ende haer goederen ghebruycken. Dit Placcaet afghecondight zijnde / soo hebben by nae al de Sarrazijnen Italien verlaten/ende eenighe in seer cleynen ghetale bleven daer ende lieten sich doopen / maer dese ende haer nacomelinghen / houden noch in haer herte/ int haer wijse van leven/in haer ghewoonten/ cortelick in alle haer wercken (nochtans heymelick) de Sarrazijnsche ongheloovigheyt/ende uytwendelick volgen zy der Christenen wijse. Dit zijn de ghene die hedensdaeghs Marranen genoemt werden : ende daer isser veel in verscheyden plaetsen van Pouillen ende Portugael. Dit Placcaet wiert gemaect int' Jaer onser salighevt 1300.

V. Van de Areopagiten, tot Athenen voor lieden waren, ende van een oordeel dat zy gaven.

Capittel. XIX.

IN de stadt van Athenen waren twee camers van Justitie/de eene om recht te doen/over de dootschuldighe saecken / den stoel der selver was den Areopagus, ende de Rechters van dat Hof (ghenoemt Areopagiten nae den naem van de strate aldaer hun Hof was) duerden eeuwighlicken. In haer Hof werden de offerhanden aen de Goddinnen Eumenides ghedaen / anders oock Furijen ghenaemt/ die int' voorsey de Hof tegheirwoordigh waren / om dieswille dat zy wrake namen vande moordenijen/ begaen door de straetschenders ende dootslaghers / die voor de voornoemde Rechters verdoemt ende verwesen werden. Int ander Hof waren Rechters ingheheste die Jaerlicks veranderden. Dese oordeelden ta theaotica) de ghemeene saecken ende die tot de ghemeente behoorden. In t'beginsel waren der vijftigh / de welcke daer naer tot op thien ghebracht werden. Onder de neghen vande selve was eenen die zy Arcón, de eerste noemden de andere waren Proethroi (dat zijn Presidenten) Polydor. Virgil. lib. 2. cap. 2.

deuten ghenaemt. Sy wierden in deser wijse vercoren: Men graefde thien letteren in de Tafelkens / te weten/ vande letter A. tot de letter K. ende die leyderemen dan onder malcanderen vermenght zijnde in een crauwche/ ofte aerde vat/daer na wierden sy ordentelic uytgedeelt/ ende den gheenen die van de eerste A. creegh/ was den eersten President/ vande andere Arcón ghenaemt / aen wien hy de sitplaetsen ende de wijse om te oordeelen voort stelde. Dese lotinghe ghescniet zijnde/soo gaf den Trompet-slagher ende openbaren uytroeper der stadt de nieuw-vercoren Rechters een roedeken inde hant/ waer mede sy int Hof ghinghen/ ende keerden dan we-derom / om het teecken van haren staet / ofte den loon van haer ghebiet te nemen. Aulus Gellius verhaelt een ghedenckweerdigh oordeel door dese Areopagyten ghegheven. Een Vrouwe van Smijrnen (seght hy) wiert voor Cn. Dolobella die doen *Proconsul in Asié was/ ghebracht. Dese Vrouwe hadde haren Man ende zijnen Sone met fenijn om gebracht: t'welck sy selfs vol-leghlick bekende ghedaen te hebben / segghende dat sy daer toe rechtveerdighe oorsaecke ghehadt hadde / om dies-wille dat sy verradelick haren Sone / van haren eersten Man ghedoot hadden/een goet ende gheschickt Jongelingh/die haer gheenerley quaet nochte overlast ghedaen hadde/ sonder dat sy eenigen twist ofte verschil met malcanderen ghehadt hadden. Dolabella hem be-swaert vindende om dese sake te oordeelen stelde die aen den Raet. Niemant en dorst het vonnis in een soo twijfelachtighen saecke uytspreecken / de fenijn-ghevinghe bekent zijnde/soo dachten sy/ dat de selve niet ongestraft en behoorde te blijven / noch de Vrouwe die met twee moorden beladen was vry te spreken / de welcke ter ander zijden niet veroordeelt en moght werden / om dies-wille dat sy met een rechte ende wel verdiende straffe twee soo vervloeckte ende boose moorders gestraft/ende haer over hun ghewroken hadde. T'welck Dolabella bekennende/sant de saecke tot de Rechters van Athenen, Areopagiten ghenoemt/ seer heerlicke ende gheoeffende Rechters in ghewichtighe saecken te slissen / de welcke nae dat sy de gantsche handelinghe ende daer

verstaen

Aul. Gellius lib. 12. cap. 7.

* Wat dat dit voor een ampt by de Romeynen is gheweest/ is in eē van de additien vant' 31. capittel des 3 boecks ghenoech verclaert.

verstaen hadden/ ende die behoorlick ondersocht ende in overdenckinghe ghestelt hebbende/ ordineerden dat de twee partyen/ te weten/ den beschuldigher/ ende de beschuldighde over hondert Jaren weder voor haer verschijnen souden. Alsoo wiert de misdaet der Vrouwe niet te niet ghedaen/ noch oock niet vergheven. T'ghene voor de Wetten niet behoorlick om doen en was/ ende oock wiert niet veroordeelt ofte verdoemt/ de ghene die ghenade ende vergheving he verdiende.

Van Timotheus den Atheniaen, ende hoe hy ter oorsaken van zijn gheluck benijt wiert.

Capittel. XX.

Timotheus een Sone vande vroomen Conon Velt-oversten der Athenianen, heeft met vele deughden de vermaertheyt vermeerdert/ die zijnen Vader hem nae ghelaten hadde. Want hy was welsprekende/ neerstigh/ arbeytsaem ende seer ervaren in oorloghs-saecken/ ende alsoo hy in den lof der Wapenen niet minder dan zijnen Vader en was (segt Cicero *) heeft hy tot dien lof noch ghevoeght de glorie des Gheests/ ende des vermaertheyt. Hy was eenen discipel Isocrati des Redenaers/ende door zijn schoone daden heeft hy vele overwinninghen vercreghen: onder andere/ soo verwan hy de Olinthiers ende Bisantinen, nam de stadt van Somos in/ welckers belegh de Athenianen veel gelts ghecost hadde. Ende stelde dat onder hare ghehoorsaemheyt. Hy voerde oorloghe teghen Cotys, van wien hy twaelf hondert Talenten buytede/ dat hy in de ghemeene schat-kiste bracht: maer bedwangh de vyanden haer belegh voor de stadt Cisique op te breken/ en quam met Agesilaus tot onderstant van Ariobarsanes: nam veel andere steden in/ vercreegh veel schoone victorien: vermeerderde t'rijcke der Atheners: omringhde Athenen met Mueren/ ende verwan de Lacedemoniers, de welcke het opperste ghebiet ter Zee aen die van Athenen over gaven. Om dese victorien hebben hem de Athenianen op de ghemeene plaetse eenen Beelt opgherecht/ ghelijck als men zijnen Vader oock ghedaen hadde/ op dat zijn vermaerheyt ende lof ontsterf-

*Offi. lib. 1 cap. 40.

ontsterf-

me sterflick soude blijven/ende gaven hem den toenaem van Eytyces, dat is te segghen/ den gheluckighen/ om dies wille dat hy altijt overwinner was / in alle oorloghen die hy hem aenghevanghen hadde. Maer de ghene die hem nijdigh waren/seyden/dat het veel eer door t'ghe-val/dan door cracht / of wapenen / oft voorsichtigheyt gheschiede/ ghelijck als wy somtijdts van yemant door een ghemeen spreeck-woort segghen: Hy is meer ghe-luckigh dan wijs. Maer (seyde Cicero int' Boeck vanden Oratoor) t'gheluck heeft altijt bewijs. Dese lie-den die Timotheo soo nijdigh waren/ deden tot sijner verachtinghe ende schamp een fortuyne schilderen / die nae steden vischte/ die beduydende datse haer fortuyne overgheven ende stellen in de ghehoorsaemheyt des ghene die hem tot een Velt-hooftman beroepen hadden: de fortuyne vischte de steden met een angel-roede/ ende Timotheus lagh daer by en sliep. Timotheus nu van haer ongheluckige ende vervloeckte nijdigheyt verwit-tight zijnde/liet haer antwoorden: Indien ick de steden al slapende in neem / wat sal ick dan al wakende doen? Hy dede een toren van wonderlicke hooghte stichten/ dien hy seyde / dat niet door de fortuyne (ghelijck sijn benijders seyden) maer door den arbeyt gesticht was. Ten is dan van huyden noch gisteren niet / dat de ghe-ne die hooghen de nijdigheyt van soodanighe lieden on-derworpen zijn / die t'herte noch den middel niet en heb-ben om t'selve nae te doen.

Voorsichtighe daet der Keyserinne Constancia, int baren van haren sone Frederico.

Capittel. XXI.

WIllem den Coningh van Sicilien ghestorven zijn-de/sonder mannelick oir nae te laten, soo begeerde het Coninghrijcke weder om te keeren / ende gheheel-telick te comen onder den Apostolischen stoel / maer de Baroenen ende voornaemste Edellieden beriepen Tan-credum den bastaert sone des overledenen Coninghs Rogiers tot een Coningh / een grof Man ende van Boerachtighen verstande/ ende willen den voornoemden Coningh VVillem, ghedurende sijn leven noyt ghen

bastaert

bastaert-broeder willen noemen / segghende dattet onmoghelick was / dat hy een Soon van den Coningh Rogier soude zijn. Om welcker oorsaecken den Paus Clement de derde / een gheweldighe heyr-cracht lichtede die hy in Calabrien ende Pouillien sant / om t'Coninghrijcke weder onder de Kercke te brenghen. Maer Tancredum hem teghen de machten des heylighe Vaders stellende / was een oorsake dat t'ghene dat in t'vaste Lant is / een ghene zijde van Lefar in vier ende bloet ghestelt wiert. Ondertusschen is den Paus Clement ghestorven / in wiens plaetse Celestinus de derde quam / de welcke met verontweerdinge vervult zijnde / om dat hy sagh dat Tancredus het Coninghrijcke (dat hem niet behoorde) in besittinghe hadde / ende niet connende daer achter gheraecken / heeft hy voor ghenomen een ander die stercker dan hy was / hem teghen te stellen / om hem onder t'jock te brenghen. Tot dien eynde heeft hy aen Gautier den Eertsbisschop van Palermen bevolen / dat hy Constancia de Dochter vanden overleden Coningh Rogier uyt het Clooster soude nemen (de welcke Abdisse was van het Clooster S. Marie van Palermen, tsestich Jaren out zijnde / ende daerom buyten hope om kinderen te crijghen) ende hem die seynden / waerinne den Eertsbisschop ghehoorsaem was. Ende nae dat hy haer heymelick tot Roomen hadde doen voeren / heeft haer den Paus aen den Keyser Henrico de seste / den Sone Frederici Barbarossæ ten houwelick ghegeven / haer t'Coninckrijcke van beyde de Sicilien int' besit gevende / als erfgoet ende een bruytschat vande voornoemde Constancia, de welcke hy van de belofte der Religie dispenseerde / niet teghenstaende dat zy langh gheprofessijt was gheweest. Dat ghedaen zijnde / heeft hyse gecroont / mitsgaders den voornoemden Henricus int Jaer 1191. op dat onder het decksel van naevolghende besittinge / den selven Henricum met meerder recht ende eere het Coninghrijck soude moghen in nemen / midts ghelovende ende toeswaerden dat hy t'voornoemde Coninghrijck vanden Roomschen stoel te Leen soude houden / ende daer voor den Chijns betalen / die de voorighe Coninghen plachten te gheven. Des Jaers nae het

Sebastian. Franc. in des Keysers Chronijcke pag. 48.

Chron. Abbas vrsper. pag. 232.

[heer]tweelick / den Keyser Henricus een groote ende ghe-weldighe heyrkracht by een vergadert hebbende / quam daer mede in t'Coninghrijcke / ende wan het sonder ye-mants teghen-segghen / van daer gingh hy voor Na-pels beleggheren (alwaer Tancredus binnen was) heb-bende zijn huysvrouwe Constancia met hem genomen van waer hyse wederom in Sicilien sont: maer alsoo de lucht aldaer seer ongesont was / ende dat een groote pestilentie zijn heyr begost te bespringhen / is hy met zijn legher naer Duytslant ghetrocken / ende ontboot Con-stancia dat zy volgen ende by hem comen soude / t'welck zy dede / ende zijnde in Marca d'Ancona ontfingh zy be-vel van haren Man / datse niet vorder en soude trec-ken / ende dat zy wederom tot op de Lantpalen des Co-ninghrijcks soude keeren / ende dat om seeckere oorsae-ken die hy haer liet weten. Gheduerende des Keysers af wesen / en liet het heyr niet evenwel t'belegh van Napels te vervolghen / onder-tusschen is Tancredus van een sieckte ghestorven / ende de stadt wiert eyndelick stormender hant inghenomen ende gheplondert. Ende Rogier (door eenighe ten onrechte VVillem genoemt) den outste Sone Tancredi (de welcke stervende / hem erfghenaem des Coninghrijcks verclaert / ende tot een Hertoogh van Pouillien ghestelt hadde / wiert ghevan-ghen gebracht met zijn drie Susters Alteria, Constan-cia eñ Madonia, voor den Keyser Henricum in Duyts-lant, die hem zijn ghesichte dede benemen / ende liet hem oock lubben / ghelijck als ick hier voor int eynde des Ca-pittels / vanden oorspronck der Normannen verhaelt hebbe. De Keyserinne Constancia die doen bevrucht was eñ alreede by dē tijt dat zy behoorde te baren / haer vindende inde stadt van Iesi, int Jaer 1194. soo baer-de zy eenen schoonen Sone / die nae den naem van zijnen groot Vader Fredericus ghenoemt wiert / ende aen de Hertoginne van Spoleten ghegheven om op te voeden. Ende om dies wille dat de Keyserinne (ghelijck als ick ghesevt hebbe) alreede out was / ende de vierenvijftich Jaren passeerde / inder voeghen dat schier niemandt en conde ghelooven / dat zy warachtelick swangher was: ende Henricus selfs meer dan yemant anders daer aen

ghetwijf-

ghetwijffelt hadde / soo haest als hy verstont datse bevrucht was / daer over verwondert zijnde / wilde hy de waerheyt seeckerlick weten. Waeromme begaf hy hem tot den Abt Ioachim een eerweerdigh Man / die in sijnen tijt leefde / vermaert zijnde dat hy den Gheest der Prophetie hadde: de welcke hem verseeckerde dat Constancia door zijn werck bevrucht was / ende dat zy een knechtken soude baren / hem daer en boven noch verclarende wat hem in zijn leven over comen soude / ende dat den voornoemden Keyser binnen corten tijdt int Lant van Melazzo by Messine soude sterven. Om der oorsaken van / ende om het quaet voornoemden wegh te nemen / t'welck in toecomende tijt twist ende oorloghe soude hebben moghen veroorsaecken / heeft Constancia als een seer wijse Vrouwe / int midden op de marckt van Iesi een Tente doen oprechten / alwaer zy haer bedde leyden ter uren soo wanneer zy moeste baren / ende wilde dat het alle Heeren/Edellieden/ Mannen ende Vrouwen toeghelaten ende gheoorloft soude zijn / haer te moghen sien baren / op dat een yeghelick soude sien ende bekennen / dat het gheen versierde ofte valsche kinder baringhe en was. Aldus heeft dese seer wijse Keyserinne alle boose ende ongheloovighe lieden den mont ghestopt. Collenucius verhaelt dese historie int vierde Boeck van zijn Napelsche historie / ende Cuspinianus verhaelt dat de voornoemde Keyserinne Constancia Fredericum baerde in de weyde by Palermen, ende een weynigh tijts daer na / noch een Dochter ghenaemt Maria, die ghehout wierde aen Conradum den Hertoogh van Bohemen ende Marckgrave van Moravien.

Ghedenckweerdighe saecke vanden Keyser Frederick de tweede, ende hoe hy Parma belegherende ende een stadt gheheel van hout dede stichten.

Capittel XXII.

Den Keyser Fredericus de tweede dies naems / een doot vyant des Paus Gregorij de neghende / ende

die de partye der Gibellinen teghen de Guelphen aen-
hingh/hebbende zijn belegh gheslaghen voor Faenze,
een stadt die te dien tijde seer rijck ende machtigh was
groot ontrent vijf mijlen inden omgangh / ende die seer
wel beschermt wiert / door Michiel Moresin een Vene-
tiaens Edelman/ die doen aldaer Podesta ofte opperste
Regeerder was/ int Jaer ons Heeren 1240. het belegh
duerden seven maenden met groote hertneckigheyt van
de Keyserschen / die daer den gantschen Winter ghele-
ghert waren/ groote quellinghen lijdende door het over-
bloedigh sneeuwen / ende de dwalende nebels. Maer
niet teghenstaende al het quaet weder/dede hy rontom-
me de voornoemde stadt huysen / hutten ende Barag-
ghen in soo grooten overvloedigheyt maecken / dat het
gantsche heyr daer in conde woonen / soo bedeckt als of
zy in een ander stadt waren / waeromme hem de stadt
eyndelick overghegheven wiert. Ende alsoo hy hem
doen benaeut van gelde bevant te wesen/ zijn incomsten
uytgheput zijnde / ter oorsaken vande grooten oncosten
die hy tot het belegh van noode ghehadt hadde / ende
willende voorsien in de noot/waer inne zijn heyr gheval-
len was / dede hy gelt van Leder munten / waer op aen
d'een zijde zijn aenghesichte / ende op d'ander den Key-
serlicken Arent stont/t'welck hy door een Placcaet stelde
op de waerde van een goude Augustan/ gebiedende dat
de voorseyde Ledere munte / van alle coopers ende ver-
coopers uytghegheven ende ontfanghen moeste wer-
den/ ende dat hy tot den voornoemden prijs ende weer-
de soo langhe als den oorloogh duerde / belovende door
een openbaer ende onwederroepelick Placcaet / dat de
oorloghe gheeyndight zijnde / alle stucken die een yeder
van hadde ende op des Fiscaels camer bracht / souden
verwisselt werden / ende voor elck stuck Lederen gelt
soude hem van een gouden Augustan ghegheven wer-
den: t'welck oock ongheschent onderhouden is geweest.
Dits een openbaer ende blijckelick exempel dat niet de
natuere / maer de achtbaerheyt der menschen/ ende de
Wet met de wijse ende meyninghe de weerde ofte den
prijs der Metalen maeckt. Daer naer int Jaer 1247.
alsoo den selven Fredericus tot Cremone was / ende

voor-

voorghenomen hadde na t'Concilie van Lyons te reyse-
en/ om met den Paus te verdraghen/ soo heeft hy een
sonderlick gheselschap vergadert van gheleerde lieden/
ende die in de Wapenen erbaren waren/ allegader uyt-
nemende ende seer heerlick/ ende dat in soo grooten ghe-
tale/ dat gheenen Keyser voor ofte nae hem op een reyse
soo veel teffens vergadert en heeft. Ende met de selve
van Cremone vertreckende/ quam hy tot Thurin, al
waer hy een seer schoone ende gheschickte maeltijt hielt/
ende sant zijn ghesanten aen den Coninck van Vranck-
rijck, hem zijn comste te kennen ghevende. Maer heb-
bende nae der hant tydinghe ontfanghen/ dat de Bal-
linghen van Parmen, ende andere wederspannighe des
Rijcks met den Paus/ inde Maent Iunio binnen Par-
ma ghecomen waren/ de stadt inghenomen/ ende Hen-
ricus Testa den Podesta gedoot hadden/ hier door ver-
ontweerdight ende tot toorn beweeght zijnde/ staeckte
hy de reyse naer Lyons, ende wederom keerende met
zijn gantsche heyr/ quam hy voor Parmen, t'welck hy
met t'seffigh duysent Mannen beleghcrde/ ende op dat
hy aldaer in seeckerheyt soude moghen legghen/ heeft
hy in corten tijt daer recht over een ander stadt/ gant-
schelick van hout doen bouwen/ acht hondert Camers
langh/ ende ses hondert breet zijnde/ ende een Canne
is neghen cubyten. Dese stadt hadde acht Poorten/ wij-
de ende diepe grachten rontomme/ die hy alle gader met
water vervulde/ daer waren oock menighte van Huy-
sen/ Hoven/ Plaetsen/ Winckels/ ende alle andere dinghen
tot een stadt behoorende/ ende dede dese stadt Vic-
toria noemen/ hy boude daer in oock een Kerck die S.
Victor toegheheylight wiert/ ende heefter oock stucken
ghelt doen slaen/ die hy Victorins noemde. Als hy nu
twee gheheele Jaren in dit belegh versleten hadde/ heb-
bende eenighe daghen sieck gheweest/ soo begost hy ee-
nighsints wederom zijn eerste crachten te crijghen/ ende
om hem selven wat te verlustighen/ gingh hy uyt Vic-
toria den laetsten Februarij 1248. met vijftigh Peer-
den/ om hem met de vlieginghe der valcken wat te ver-
maecken/ waer in hy altijt zijn tijtcortinghe placht te ne-
men/ waerom in de reste van zijn heyr weynigh werckx
Mm iij vanden

handen lyant maeckende/ den meestendeel der Crijghs-knechten onbedwonghen gints ende weder loopende ter oorsaecke van des Keysers af wesen/ ende gheeensints op haer wacht passende/ is de Ghesanten ende de Parmesanen (die hier door oorsake namen/ om eenigh heerlick stuck te bedrijven) met gantscher macht sonder kreten van de Keyserschen uytgevallen/ ende het legher bespringhende/ soo ghetaeckten sy inde nieuwe stadt Victoria, al waer sy alle de gheene die haer teghen den stelden verslooghen/ door dien des Keysers volck sonder ordinghe ordre gints ende weder liep. Fredericus siende dat zijn heyr verslaghen wiert sonder dat hy eenighen raet daer tegen conde doen/ en niet meer dan veerthien Ridders by hem hebbende/ is hy met de selve uyt Victorie vertrocken/ ende gingh nae de burght van S. Doninus. Maer de Parmesanen inden strijt volherdende/ deden eenen grooten moort onder hare vyanden/ ende wonnen den wagen der Cremonoysen/ om welckē een seer strengen en bloedigen tegenweer gedaē wert: eyndelick werde Victoria verwonnen/ ende de Camer/ de Cappele/ de Cancelrye/ de Croone/ ende al de costelicke vercierselen/ gesteenten/ ende goederen des Keysers wierden door de Parmsanen ghewonnen/ de nieuwe stadt Vectoria verbrant/ de grachten toe gevult/ en in een openbaer plaetse wierden dese twee veersen ghestelt.

Per te rex almæ cessit Victoria Parmæ,
Antiphrasi dicta cessit Victoria dicta. Dat is te segghe,
Door u, God, heeft Parma victoria gheschouwen.
Den Atiphrase is Victoria nu vervvonnen.

Ende op den Wagen die tot een smaetheyt ende verachtinghe van Eselinnen voort ghetrocken werde/ schreven sy dese twee veersens:

Carrotij flet damna sur miseranda Cremona:
Imperij Frederice tui fugis absque corona. Dat is,
T'bedroeft Cremona om d'verloren wagen suchten.
En Keyser Frederick sonder sijn Croon wegh vluchten.

Vsperg. Paralip. pag. 252.

Den Keyser Fredericus is het door de vlucht ontkomen/ daer nae int Iaer 1250. sieck gheworden zijnde int Firenzuole, wiert hy van Manfredum sijnen Bastaert met hulpe van eenen Camer-jonghen int' bedde versmacht/

sprackt/ ghelijck als Antoninus den Eertsbisschop van Florencen schrijft/ de welcke in zijne Chronijcken seer verscheydentlick verhaelt/ t'ghene in dit Capittel begrepen is. Den voornoemden Fredericus die een vervolginger des H. Stoels en in des Paus ban was/ gestorven zijnde/ heeft Manfredus die sich met des Keysers schatten wel versien hadde. de heerlicheyt ende de regeringhe van Sicilien met ghewelt aen hem ghenomen/ alwaer hy het lichaem des Keysers dede brenghen/ t'welck inde Kercke vā Monte-reael in Palermen met een seer heerlicke ende uytnemende wtvaert begraben wiert/ ende hy dede op het graf dese dytse rijm-dichten in graben/ Sebastian. Franc in des Keysers Chronijcke pag. 49.

Si probitas sensus, virtutum gratia, census,
Nobilitas orti resistere morti,
Non foret extinctus Fredericus qui iacet intus.

Dat is. *Indien de goetheyt ende deucht, en de rijcdommen,*
Indien het out gheslacht, Indien de Edeldommen,
De doot cost teghenstaen, Fred'rick en soud' niet sijn
Ghestorven, die nu leyt begraven onder mijn.

Vanden oorsprongh der Catalaniers ende Arragonnoisen, wanneer dat sy eerst in Italien zijn bekent gheworden. Ende hoe dat het Coninghrijck van Arragon aen dat van Castilien vereenight ende ghevoeght zy gheworden.

Capittel. XXIII.

DE Catalaners ende Arragonnoisen zijn mede onder de Spaensche volcken ghereeckent/ woonende in het deel van Spaengien, dat voortijts int Latijn Tarraconensis citerior ghebeeten wiert/ dat is dat derwaerts aen gheleghen is. Ende de Catalaners werden alsoo genoemt/ na dat Alaricus den Coning de Gotthen Roomen ingenomen en gheplondert hadde. Want doen de Alaners, Swaven, Vandalen ende andere volckeren over den Rijn trocken/ en gints en weder door gheheel Vranckrijck swermden/ quam sy eyndelick aen t Pereneissche geberchte/ dat Vrancrijck vā Spaengiē scheydet/ allwaer sy niet lang vertoeft hebbēde/ maer hun den wech door tgeberchte geopent zijnde/ door de valscheyt ende verraderye der ghener die dien bewaerden/ so hebben

ben zy Spaengien by nae ghelijck als eenen Sontvloet
overloopen / al het Lant roovende ende verdervende/
ende onder dese volckeren waren de Alaners d'eerste
die al daer hun woonplaetse maeckten/ daer tusschen de
Revieren Ebro ende Rubrucat ter neder vloeyende / al-
waer eertijdts de volckeren woonden die Giacketaner
ghenoemt wierden. Vier Jaren daer naer Alaricus in
Italien ghestorven/ ende Ataulfus tot zijnen navolgher
ghemaeckt zijnde / heeft Constantinus den Velt-over-
sten des Keysers Honorij, die de regeringe over Vranc-
rijck hadde/de Gotthen uyt het Lantschap van Nar-
bonne verjaeght / de welcke in Spaengien ghecomen
zijnde / aen de selve plaetse vertrocken daer de Alaners
waren ende hebbende eenen tijt lang het lant verwoestet
eñ bedorven Ataulfus vandẽ zijnen tot Bareeloone ge-
doot zijnde / zijn de voorghenoemde Gotthen ende Ala-
nen eyndelick met malcanderen verdraghen / van de
ghemeene bewooninghe ende ghebruyck des Lants.
Den ommegangh deser twee volckeren / ende haer ghe-
woonlicke (hoe wel verschillende) spraecken/ zijn metter
tijt so aen malcander gewent gewordẽ/ datmense beyde
met eenen name begonde te noemen. Ende wierden al-
le gader Gottalanen ende het Lantschap Gatalanien
gheheeten / welcken naem daer naer door langheyt van
tijde in eenen ghebroecken naem verandert wierde/ ende
ghekeert zijnde in dien/ die wy hedensdaeghs ghebruyc-
ken/ wierden zy Catalaners ende het Lant Catalonien
ghenaemt. De voornaemste hooft-stadt deses Lants
was (ghelijck alst noch is) Barcelonne, voortijts Bar-
chelone gheheeten/ ende desen naem en wiert niet eer in
Italien bekent / dan doen Alphonsus den Coning van
Arragon, int Coninghrijck van Napels geroepen wer-
de. Ende de Catalaners en waren mede niet bekent/
dan eenighe volckeren die langs den Zeekant woonden.
De Arragonnoysen zijn aen ghene zijde vande Cata-
laners nae t'Westen/ by de Ribiere Ebro, ende het Co-
ningrijck van Valencien, Sy werdẽ Arragonnoysen
genaemt / na Tarracone een seer oude stadt/ in plaetse
van Tarragonnoysen, een letter alleenlick wegh geno-
men zijnde. Yeghelick van dese volcken hadde haren
Coningh/

Chronic. Abbas Vr-sperg. pag. 78. 79. & 90.

Coninghs/ende dese twee Coninghrijcken werden in deser wijse aen malcanderen ghevoeght. Den Coningh Arragon een Monnick gheworden zijnde/ soo vercoos het volck tot haren Prince eenen ghenaemt Pedro Tares, die niet uyt der Gotthen stamme was/ desen Coningh gheworden zijnde/ werd soo hooveerdigh ende onverdraeghlick/ dat zijn ondersaten hem eenen doodlicken haet toedroeghen. Ende binnen corten tijt wiert hy van haer des Coninghrijcks berooft/ waeromme zy (alsoo daer doen niemant en was om tot eenen Coningh ghestelt te werden) door Apostolische macht ende dispensatie eenen Raymirus Bastaert-zone van Sancius de groote uyt het clooster namen/ welcken Sancius gheen wettelicken erfghenaem nae ghelaten hadde/ dese Raymirus croonden zy Coningh van Arragon inde stadt Osca, ende was den eersten Coningh van Arragon uyt der Gotthen stamme/ hy begost te regeeren int Jaer 1017. Maer den selve alreede out/ seer eenvoudigh ende slecht ghenoegh zijnde/ en heeft het Coninghrijck niet ghenoegh bewaert: weder nae het clooster keerende/ om voort al daer zijn leven te eyndighen/ ende beval t'Coninghrijcke aen Alphonsus Coningh van Castilien/ mitsgaders zijn Dochter Hurraca die hy by de Suster des Graven van Poictiers gewonnen hadde/ hem biddende de selve te willen houden/ tot dat zy houbaer soude zijn. De Histori-schrijvers vertellen van desen Raymirus, die (als ick gheseyt hebbe) seer slecht ende eenvoudigh was. Dat hy eens op eenen dagh hem in eenen strijt teghen de Mooren liet vinden/ zijn Vorsten wapenden hem ende hebben hem te Peerden gheholpen/ daer nae gaven zy hem den schilt inde slincker/ ende de lancye inde rechter-hant/ ende hem daer nae de teugels handen thoom willende gheven/ seyde hy: Legtse my in den mont: Want mijn handen zijn vol ende verhindert. Over welcke woorden ende meer andere sotte ende kintsche ghebaren ende wijsen van doen/ zijn Vorsten seer onmatelicken begonnen te lacchen/ hem met duysent schampere woorden/ sonder eenighe eerbiedigheyt ofte onderscheyt bespottende. Maer Raymirus hebbende op eenen dagh zijn natuerlicke ende Monniclicke een-

vruchtighept verlaten / heeft tot Osca elf van zijn voornaemste borghen doen comen / ende liet haer den cop afhouwen / segghende gheen ander woorden / in dese sprake / dan dese: No sabe la volpeia, conquien Troppeia. Welck spreeck-woort in onse sprake te segghen is, * (Den Vos en weet niet met wien hy speelt.) Hurraca zijn Dochter groot ende houbaer geworden zijnde / werd aen Raymondum den Grave van Barcelonne ten houwelick ghegeven / de welcke door middel van zijn Vrouwe tot de regeeringe des Coninckrijcks van Arragon quam / ende door desen middel bleven dese twee Coninckrijcken aen malcanderen vereenight. Maer teghenwoordelick is in Spaengien maer eenen Coningh / te weten / den Catholicken Coning Philippus, Sone vanden seer cloeckmoedighen Keyser Carel de vijfde.

Bandart, Apophtegm lib. 10.

* Ofte als Bandart. seggen weet ghy kinders niet hoe periculeus het is / met den Leeuw te spelen.

Dat de Dochters voor de vijfentwintigh Iaren behooren ghehout te zijn. Met een gheneughlick ende ghedenckweerdigh exempel, vanden Keyser Carolus Magnus over de selve sake.

Capittel. XXIIII.

Ick en soude de ghewoonte niet connen prijsen / datmen de Dochters behoort te houwen / soo haest alsse twaelf Jaren out zijn / niet tegenstaende de wijse Rechtsgheleerden den tijt ende t'ghebruyck der Bruyloften gestelt hebben / int twaelfde Jaer der Vrouwen / ende int veerthiende der Mannen. Om dit alsoo te ordineren hebben haer veel redenen beweeght / voornamelick op datter aen veel (die oncuijsscher natueren zijn / ende selfs in hun Jonghe Jaren als zy door een uytermaten hittigen lust beginnen ontsteken te werden) de oorsake soude begonnen werdē / datse hare ongeregelde lusten niet te veel den thoom souden laten / noch haer in vuyligheden ende afgrijselicke oncuysheden om wentelen / om dies wille oock dat in dien ouderdom den Man (wiens cracht om te generen / sich als dan begint te bewegghen) ende de Vrouwe (die haer reyniginge van haer maentstonden / diemen bloemen noemt / als dan begint te crijgen) somtijts bequaem zijn om zaet voort te brenghen / t'welck machtigh is om t'ontfanghen ende te genereren. Ende

je Vrouwe is eerder dan de Man tot de generatie be-quaem/ volgens t'ghevoelē der natuerlicke Philosophen/ ende van Macrobius segghende: Ne hoc tacebo quod cum calor semper generationis causa fit, Fœminæ ideo celerius, quam pueri fiunt idoneæ ad generandum quia calent amplius. Nam & secundum jura publica: duodecimus annis in fœminis: quartus decimus in puero definiunt pubertatis ætatem. Maer alle dese redenen aen een zijde stellende / de ongheluckē die dickwils spruyten uyt houwelicken dienen maeckt/ tusschen lieden van soodanigen teeren ende woesten ouderdom/ onvoorsien van rijpheyt des verstants/ eñ onbequaem om te handelen eñ te verwillighen/ in een so gewichtighen sake/ dese doen my oordeelen dat sulcke vroeghe ende haestighe houwelicken/ by nae verboden soude zijn: Ende ick en verwonder my niet in dien de selve/ dickwils met duysent nijdigheden ende leetwesen vergheselschap zijn. Ick en can oock niet naelaten de Vaders schande te spreecken / die hunne Dochters te langh bewaren/sonder haer eenen man te gheven / ende dat zy haer over de vijfentwintigh Jaren laten outwerden/ eer dat zy sich daer nae stellen / om die uyt te houwelicken: Want soodanighen vertoevinghe is dickwils oorsake/ dat een houbare Dochter met liefde outsteecken is/ ende door des vleesches prickelinghen ghekittelt zijnde/ haren maeghdom op den Thuyn hanght/ door de broosheyt haerer natuere/ ofte door de versoeckinghe des Satans. Aldus behaelt den Vader (die te langh wacht om zijn Dochter met eenen bequamen Man te voorsien/ schroomende dat hy gelt tot een bruytschat soude moeten uytkeeren) dickwils hem selven groote schande ende oneere op den hals / ende volghens dien oock aen zijn gantsche Huys: waer door hy wel bevreest behoort te zijn / trachtende t'selve te verhoeden / ende dencken dat de reynigheyt eener Maget een seer moeyelick dingh is om te bewaren/ waer toe alle * Argus ooghen niet ghenoegh en soude zijn. In sulcker voeghen dat een Dochter die over de vijfentwintigh Jaren out is/ siende dat haren Vader onachtsaem is / om haer aen een Man te helpen / met haren lichaem sondight/ ofte haer nae haer wel-gevallen aen

* Argus was eenen Mensche met hondert oogen / gelijck als de Poëten schrijvē/ die Iuno tot bewaringe vā Io gestelt hadde. Als hy dan sliep/ so bleven der altijt 50. oogē wakende/ eñ de andere 50. sliepen. Eyndelick heeft hem Mercurius nach door listher hooft afgehouwē.

aen eenen Man hylickt (eenen Man nochtans van hare condicien/ende niet dienstbaer) sonder meer de begeerte ende verwillinghe van hare Vader te verwachten/soo en mach hy de selve niet onterven/noch van zijne goederen uyt-sluyten: maer om dat hy soo langhen tijt niet veel wercks ghemaeckt en heeft/ vande sorge die hy voor zijn naecomelinghen behoorden te draghen/ so verliest hy dese saecke/die macht ende t'ghebiet/dat hy over zijn Dochter hadde. Aldus ordonneert het den Keyser in de Authentijcke. * Sed si post. vande welcke siet hier de eyghen woorden: Sed si post 25. † annos te differente filiam marito copulare in suum corpus peccauerit, vel sine consensu tuo † libero se copulauerit, eam exhæredare non potes. T'welck den overleden Coningh van Vranckrijck, Henrici de tweede bevestigh heeft/ door zijn bevel ofte Placcaet vande heymelicke houwelicken/ in welckers straffe hy verclaert niet begrepen te zijn/de houwelicken/ die door de Sonen die over de dertigh Jaren/ende de Dochters die over de vijfentwintigh Jaren out zijn/aenghegaen soude moghen wesen / om dies-wille dat zy haer ghestelt hebben/ om den raet ende t'believen van hun Vaders eñ Moeders te versoecken/ sonder dat de voornoemde Kinderen inde selve sake ghehouden zijn/haer verwillinghe te verwachten. Indient dan gheschiet/dat door de onachtsaemheyt / oft de cleyne sorghe van eenighe Vaders / omme haer Dochters uyt te houwen/indien seg ick de selve haren maeghdom verlof gheven/soo zijnder de Vaders selfs de voornaemste oorsaecke af. Ende den goeden ende wijsen Keyser Carolus Magnus, wien diergelijcken geval over quam/ in den persoon van zijn outste Dochter/die harē maeghdom verquackelde/en heeft niemant dan hem selven/de schult daer af ghegheven/ende trachtede so hy best conde oft moght de ghedane foute te bedecken ende te verbeteren/waer door de goede vermaertheyt ende eere van alle beyde vercort ende beschadight soude moghen werden. Ghelijck als Iacobus Curio verhaelt t'anderen tijden tot Olbiopolis (eē stadt op de Reviere de Meyn in Duytslant ghelegheen) ghelesen te hebben/al waer Eginardum begraeē leyt/ dat in dese vaert mede begrepen is.

* Codic. de in offi. testament. De glose of te uytlegghinge segt hier over/ dat in dien sy sondighde voor de 25. Jaren/oft haer aē eenē drenaer ofte onbeqen hylicte/ so souder van gerechtighe oorsake zijn om haer te onterben: want in sodanigē sake is het vaderlicke recht niet vernietight.

ende om dies wille dat het een ghedenckweerdighe / gedenc-
eerdige ende seltsame Historie is/ getrocken zijnde uyt
n out Boeck dat metter hant op Parchement geschre-
en is: soo hebbe ick t'selve wel willen aen alle persoonen
eelachtigh maecken / ende al hier voor ooghen stellen/
p dat zy niet langher verholen soude blijven. Den Key-
r Carolus Magnus was een groot lief-hebber der
Mathematische konsten/ende selfs en hadde hy gheen
eyne kennisse der Hemelsche dinghen / van de in-
uencien/ende den loop der Planeten/ende vande Astro-
gie/waerinne hy hem bysonderlick verlustighde / jae
y stont des nachtes wel somtijts op om de sterren te
enschouwen ende die te beschrijven. Het heeft sich
ens toe ghedraghen dat desen Keyser des nachts opge-
taen zijnde/om den Hemel ende de Sterren die seer claer
chenen / te aenschouwen/ soo sagh hy by geval uyt zijn
enster/ Eginardum zijnen Cancelier (sommige seggen/
en Secretaris van zijn camer) de welcke van zijn eer-
te Dochter op haren rugghe ghedragen wiert/ over een
laetse die met sneeu bedeckt lagh/op datmen des ande-
en daeghs uyt de voetstappen haren handel niet ver-
merckē en soude. Dese plaetse streckte tot in der * Vrou-
wen/afghesondert huys/ende voor namelick tot de Ca-
mer vande Princesse. Daer by ghevoeght/datmen nu
uyt de voetstappen niet anders en conde bekennen/ dan
dat een Vrouwe daer door gegaen hadde/ ende datmen
uyt de forme ende ghedaente der voeten / moghelick E-
ginardum wel soude ghekent hebben/den welcken (ge-
lijck wel te vermoeden is) op soodanighe wijse van zijns
heeren Dochter/niet ghedraghen en wiert/om met haer
Peerden te gaen rijden / maer wel om een ander spel te
spelen/als een yeder wel dencken mach. Door dese daet
was den Keyser boven maten bedroeft (ende niet son-
der reden) ende door groot herten-leedt verwonnen zijn-
de/en conde hy t'selve niet verholen houden/maer heeft ter
s'anderendaechs de Princen van zijnen Hove te kennen
ghegheven/die dese saecke alle gader seer vreemt dachte

Iacob. Cario. lib. 2. rerū Chronol. Baudart. Apophtegm lib. 8.

* Het out exemplaer set in Gynæcio, welck woort Gynæciū (dat uyt het Griecx zijnē oorsprongh heeft) eē bysonder plaetse is ter zijdē af in een Coninghs hof/ alwaer dē Vrouwē alleen by malcanderē woonen.

t'hooghste behoorde te straffen/ eenighe senden [illegible] t'Radt/andere metter Galghen/ daer toe nochtans [illegible] goeden Keyser niet comen en conde. Maer hy liet Eginerdum ende zijn dochter halen/de welcke voor hem ghecomen zijnde/ soo heeft hyse aen malcanderen op staende voet gheheylickt/segghende: Ick geve u (ô Eginardum) uwe Magherinne tot eenen wettighe Bruyt/ministens liefde ick sie dat ghy ghevanghen zijt.) Ende en thoonde geen ander teecken ofte gelaet van gramschap/ dan dat hy hem selven alle de schult gaf/ om dat hy zijn Dochter (houbaer zijnde) niet uyt gehijlickt en hadde. Men segyt dat eenighe vande voornaemste Graven in Duytslant uyt dit houwelick ghesproten zijn. Ick sal dan besluyten datmen de Dochters behoort te hijlicken van hunne sesthien ofte hare achthien Jaren/ ende in dien men can/daer mede niet langher vertoeven: want als dan zijn zy rijp ende bereet om vrucht te gheven. Die haer langher doet wachten/ doet haer den tijt verliesen/ ende doet de natuer onghelijck: Want de bleecke ende dootse verwen ghetuynghen dickwils dat zy eenen Man van doen hebben. Hijlickt haer dan ten alderlaetsten int achthiende Jaer/t'welck de Rechtsgheleerden volcomen ende ghe heel houbaer hebben ghesept te wesen.

VVanneer de Duytsche tale aldereerst in Latijnsche Letteren is begonnen te schrijven.

Capittel. XXV.

EEn weynigh nae de regeringh des Keysers Frederici de tweede/ int Jaer ons Heeren 1251. is de Duytsche tale in Latijnsche Letteren begonnen te schrijven/ de welcke men te vooren niet en had connen schrijven/ en daer en was geen ander oorsake/ soo ick meyne/ waeromme de Duytschen soo laet begonnen hebben haer begrijpinghen oft meyninghe te schrijven/ niet tegenstaende dat de Duytsche sprake met de Latijnsche seer verschillende is/ soeckende eenighe eyghen Letteren ende bysondere diphthongues/ghelijck als VV. t'welck een eyghen Hooghduytsche Letter is. Ende om dies-

willen

ville dat de selve Duytschen ghewoon zijn / veel mede-
linckende Letteren in een Sylbe uyt te spreecken / son-
der Vocalen/daer onder te menghen / nae wijse van ee-
nighe volckeren in Sarmatien, die somtijts vier ofte vijf
mededcinckers sonder een Vocale daer by te doen/ uyt
spreecken/met een gheluyt dat by ons seer vreemt ende
moeyelick is/om deser oorsaecken maeckte de uytspreec-
kinghe eenen afkeer vant schrijven aen de ghene die be-
proeft hadden het selve te doen. Waer t'saecke dat de
Duytsche spraecke nu was / gelijck zy over vier hondert
Jaren wel gheweest is/ t'soude onmoghelick zijn haer te
connen schrijven: maer nu laet zy haer soo wel schrijven/
datmen met grooter moeyte in gantsch Europen een
ander tale soude vinden / die soo veel ende menigherley
Boecken in sich begrijpt: want t'zedert weynighe Ja-
ren is zy verciert gheworden/ met het cieraert/waer me-
de men haer nu becleet siet. Nu de namen der heyli-
ghen diemen in den doop aen de Jonghe kinderen
gheeft / zijn door de Duytschen inghestelt / ontfan-
ghen ende int ghebruyckt gebracht/ t'sedert de doot des
voornoemde Keysers Frederici de tweede. Een wey-
nich te voren ghebruyckten zy alle gader heydensche
ende Scijtissche namen / waer inne eenighe huysghe-
sinnen noch haer vermaecken hebben/die ghebruycken-
de/siende dat den meesten deel ghevonden ende ghestelt
zijn nae de wijse der Griecken / om daer door de deugh-
den van het seer out Duytslant te beteeckenen. Ende
daerom en doen de ghene niet wel/de welcke dese vreem-
de en wilde namen ontmoetende / hun hooft daer over
breecken / om die door de afganinghe ende voleyndin-
ghe der Latijnsche eenighe bequaemheyt ofte vercier-
sel te gheven. Want willende daer toe een goeden La-
tijnschen clanck op speuren/ soo ontnemen zy haer ey-
ghen beteeckenisse / de welcke de oude Duytschen ghe-
bruyckt hebben / ende ghewilt dat de selve in gedachte-
nisse soude blijven/om dies wille dattet blijckt / dat zy in
veel verscheyden namen een bysondere kiesinge gehadt
hebben / ghevende den eenen een naem nae zijnen gheest
ofte zeden/oft nae haer ampt: ende aen andere nae haer
gheluck / ofte oock wel nae hare Oorloghsche stercke.

In sulc-

In sulcker wijse dat in alle haer naemghevinghen eenighe beteekenisse ghelegen was / die totter [illegible] verweckte: maer den meestendeel der namen zijn / t'sedert tijt verdorven ghewoorden. Dat dit alsoo zy / blijckt daer uyt / dat wy in plaetse van VVaremond, Pharamond seggen / Ariouiste voor Ernueste: voor Heremo dat een Crijchsman te segghen is / spreecken ende schrijven wy Arminius : Arnout voor Emhold: Ferdinand voor VVerdeman: Dagobert voor Degenverd: Degen is soo veel te segghen / als Helt ofte een Edel / uytnemer / oft deughdelick. Man / het is oock een rapier te segghen.

Eynde van het vijfde Boeck, der verscheyden Lessen, Antony du Verdier.

HET SESTE BOECK der verscheyden Lessen van Antonij du Verdier, Vervolghende die van Pieter Messias.

Van het onderscheyt der Historie ende der Iaer-Chronijcken. Ende hoe grooten nuttigheyt der kennisse de Historien de Princen aenbrenght.

Capittel. I.

E historie (seght Cicero int tweede Boeck van den Orateur) en was gheen ander dingh dan de stellinghe der Iaer-Chronijcken / om welcker oorsaecken ende om de gemeene ghedachtenisse daer af te behouden / van het begin der Roomsche dinghen/ tot den tijdt van Publius Mutius * grooten Pontifice/ stelde den grooten Pontifice in gheschrifte/ alle t'gheene datter Iaerlicks gheschiede/ van het eene Iaer tot het ander/ ende heeftse dan een yeghelijck in een Tafereel in zijn huys voorghestelt/ op dattet het gemeene volck soude moghen weeten / welcke Iaer-Chronijcken hedensdaechs de † groote Annalē ofte Iaer-Chronijcken ghenoemt werden. Dese maniere van schrijven is door velen naeghevolght gheweest/ de welcke sonder eenighe vercierselen / alleenlick de gheschiedenissen des tijts/ der Mannen/ der plaetsen/ ende der ghedaene ende verloopene dinghen naghelaten hebben. Ghelijck dan onder den Griecken Pherecides, Hellanicus, Acusilaus, ende meer andere gheweest zijn / soodanighe zijn oock onse Cato, Pictor ende Piso gheweest / die niet en weten met wat dinghen een Redene moet verciert zijn/

* Wat dat den grooten Pontifice voor eē mā was/ is hier voor int vierde capittel des tweeden Boecks genoech verclaert.

† Festus seght dat de groote Iaer Chronijckē alsso niet genaēt en werden/ ter oorsakē vā haer

grootheyt: maer om dies wille dat de grooten Pontificie die hey ligyde.

ende bewijsse t'ghene zy segghen verstaen wert / so meynense dat den tragen lof der welsprekentheyt in corthept ghelegen zy. Den selven Cicero voeght noch by / dat de oorsaecke ende natuere der dinghe t'verbolgh des tijts vereyscht / ende oock de beschrijvinghe der Lantschappen: Want in groote saecken die der ghedachtenis weerdigh zijn / aenmerckmen eerstel den raet / daer nae de daet / ende eyndtlick de uytcomste. Soo veel de raet belangt / een Historyschrijver schrijft / t'gheene hy voor goet kent ende oordeelt: ende aengaende de verhalinghe der ghedane dinghen / niet alleenlick en verclaert hy t'gheene ghesept ende ghedaen is / maer oock hoe / waerom / etc. Ende hier door machmen dan bekennen / welck de eyghenschappen der Historien / ende de welcke die vande Jaer-Chronijcken zijn. Nae dien ick hier nu de meyninghe Ciceronis verhaelt hebbe: soo moetmen oock hooren wat Aulus Gellius daer af seght / schrijvende aldus: Eenighe meynen dat de Historien met de Jaer-Chronijcken verschillende zijn / in t'gheene dat hoe wel in d'een ende in d'ander de gheschiede dinghen verhaelt werden / niet teghenstaende dat de Historie eyndelick een beschrijvinghe der dinghen is / waer by den genen diese geschreven heeft teghenwoordigh gheweest zy / etc. Maer Aulus Gellius en volght selfs dese palinghe niet / ende niet sonder oorsaecke: hoe wel dat Seruius den Grammaticus ende Isidorus int eerste van zijn Etymologien die navolght. Het welck wonder is / om dies wille dat hy hier inne niet alleenlick teghen Ciceronem en is / de welcke seght / dat de Historie een by een stellinghe der Jaer-Chronijcken is / maer oock is hy strijdigh met Virgilium die int eerste Boeck zijnder Æneiden dese woorden schrijft:

Aulus Gellius lib. 5. cap. 5.

Et vacat Annales nostrum audire laborum.

Alwaer hy bewijst dat de Jaer-Chronijcken oock zijn ende behooren tot de dinghen waer by wy teghenwoordigh gheweest hebben / alsmense dede. Maer om weder tot Aulus Gellius te keeren / hy verhaelt dat eenighe gheacht hebben / dat de Historie de verclaringhe ofte

ghe ofte de beschrijvinghe der gheschiede dinghen zy/ ende dat de Jaer-Chronijcken t'samen ghestelt zijn/ van dinghen die in veel Jaren gheschiet zijn / waer inne t'vervolgh van yeder Jaer neerstelick ghebruyckt wert. Den selven Autheur voeghter daer nae noch by/ volghens t'gheboden van Sempronius Asellio: dat tusschen de ghene die Jaer-Chronijcken willen maecken/ende de gheene die de daden der Romeynen trachten te beschrijven / dit onderscheyt zy/ te weten / dat de Boecken der Jaer-Chronijcken alleen ende naecktelick verthoonde/wat dat in yeder Jaer gheschiet is / maer dat de Historie hem met het beschrijven van t'gheene gheschiet is/niet te vreden en hout / maer dat meer is/ onderwijst den raet / ende de oorsaeck / waerom / ende tot wat eynde sulcke ende sulcke dinghen ghedaen zijn. Den selven Asellio seght / noch by Aulum Gellium, dat de Jaer-Chronijcken de menschen niet tot stoutigheyt ofte cloeckmoedigheyt / om de ghemeente te beschermen/can beweghen noch verwecken. Nu men en mach oock niet dencken dat de Historie een menschelicke vindinghe zy / maer Godt heefter den Autheur af gheweest/ de welcke ghewilt heeft/dat de oversten ende ouders aen haren kinderen ende naecomelinghen souden verhaelen/ wat wonderen God in Egypten / op de Roode zee / ende inde Woestijne aen de kinderen van Israel bewesen hadde. Hy selfs beval oock / ghelijck als in Exodus beschreven staet / dat de oorloghe teghens Amalech ende de overwinninghe die de Hebreen ghehadt hadden / in gheschrift soude ghestelt werden. Ende selfs eer Moses was / is dese wijse van schrijven ghebruyckt gheworden: want den selven Moses verhaelt van het Boeck vande oorloghen des Heeren / ende oock van t'Boeck der rechtveerdighen. Ick en segghe niet vande Propheten/de welcke onder haer Prophetien dickwils Historien vermenght hebben. Ick late oock David ter zijde staen/ die zijne Psalmen met heylighe historien verciert heeft. Ick stelle oock onse Evangelisten aen een zijde / ende de handelinghen der Apostelen/ waerinne de seer heylighe ende nuttelicke Historien des nieuwen Testaments beschreven staen. Exod. 17. 14

 De

De Historie is een seer uytnemende saecke/ende gheest[illegible] als Cicero int tweede Boeck vanden Orateur seght[illegible] is de ghetuygenisse des tijts/het licht der waerheyt/[illegible] leven van de gedachtenisse/de Meester des levens en[illegible] de Bodinne des ouderdoms. Voorwaer desen lof is se[illegible] groot / maer sy en behoort niet tot alle Historien/ ma[illegible] alleenlick aen soodanige/ waerinne de Wetten begrepe[illegible] zijn/die den selven Autheur op de voorsende plaetse inge-stelt heeft/te weten/ datmen gheen valsche noch loghen-achtighe dinghen schrijven en sal / noch oock niet schro-men de waerheyt te segghen: ende datter gheen vermoe-de van ghenade / gonste ofte vyantschap en mach zijn. Dit hoe wel het de Latijnsche Histori-schrijvers getrou-welicker dan de Griecken onderhouden hebben/niet te-ghenstaende nochtans seght S. Augustinus inden 131. Brief/schrijvende ad Memorium Episcopum, dat hoe wel ick de historie veel toegheschreven hebbe/ onder de wetenschappen ende vrije consten / niet teghenstaende schrijvende vande warachtigheyt der selver/seg ick/ dat ick niet en can sien / waeromme dat in de Historien die van menschen gheschreven zijn / de waerheyt recht ende volcomelick soude connen begrepen werden/nae dien de gheene diese schrijven ghedwonghen zijn de menschen te gelooven/ende dickwils moeten sy t'gerucht des volcks volghen/ende nochtans zijn sy verontschuldight/indien sy maer de waerheyt bewaren/ende datse gheen bedrie-gerijen en schrijven: maer inde Historien die van God gheopenbaert ende door hem gescheven zijn/ gelijck als die inden Bibel begrepen staen / daer en isser gheen die warachtigher zijn. Behalven de waerheyt/is de kennis-se der selver/sonder alle twijfel die alder uytnemenste. Wt de lesse deser Historien trecken wy nuttigheyt/ende bequaemheden die niet ghemeen zijn: want daer uyt hebben wy stof ende middels ghenoegh tot overvloedi-ghe bewijsredenen/ende seer nuttelicke oorsaken. Want (ghelijck als Quintilianus segt) de exempelen ende de Historien/ zijn oordeelen/ ghewesen vonnissen / ende int vierde Capittel des twaelfden Boecks/dat t'ghebruyck der exempelen/ten minsten in tweederley manieren ghe-deelt is/de eene/om daer nae te volghen / ende selfs om

voor goet te kennen / ende te prijsen dat wy onderwesen zijn / t'welck de heylighe Mannen Gods ghedaen hebben. Want wy verstaen door de heylighe Schrifture / dat Abraham een heyligh Man ende by God aenghenaem was. Ende dat hy oock een groot gast-vry Man was / ende hier door speuren wy dat gast-vryheyt een aennemende ende by Godt aenghename deught is. Daer en teghen werden wy geleert te schouwen de dinghen die de heylighe Mannen gheschout hebben: want er wijse wy bemercken / dat David den Saul, hoe wel hy zijnen doot-vyant was / niet en wilde dooden / daer hyt nochtans tweemael met ghemack soude hebben connen doen / soo besluyten wy daer uyt / dat ghemeene lieden / gheen wrake over d'overlast die haer aenghedaen is / en mogen nemen / hoe wel dat zijt wel souden connen doen. Het ander ghebruyck der exempelen is / dat in saken die int bysonder verhandelt werden / wanneer wy verstaen dat zy ghelijckstemmigh zijn / soo trecken wy uyt de selve eenighe alghemeene ende nuttelicke sententie. Want uyt de Historie van Sodoma / dat de schandelicke onkuyscheden swaerlick van God ghestraft werden / wy verstaen oock dat den stamme Benjamins by na gants uytgeroept wert / om de selve oorsaecke. Ruben den outsten Sone Iacobs, wert zijnen staet ende weerdigheyt benomen ter oorsaké vande bloetschande die hy begaen hadde. David desghelicks overspel ghedaen hebbende / verviel in schrickelicke straffe. Daer en boven Ammon ende Absalon, hebbende ter oorsaken van hunne bloetschande een quaet eynde ghenomen. Nochtans moetmen in dese maniere van bewijsredenen neerstelick gade slaen datmen niet en valt inde sonde daer uyt lichtelick spruytet de welcke dobbel is: Eerstelick / dat wy juyst niet altijt de wercken ofte daden die de heylighe Mannen somtijts ghedaen hebben / moeten naevolgen: want om dieswille dat zy oock menschen waren / hebben zy by wijlen ghestrunckelt / jae wel plompelick ghevallen: ende om deser oorsaken / moetmen met groote voorsichtigheyt overdencken / de dinghen die zy ghedaen hebben / eer dat wy die tot een voorbeelt ende om nae te volghen voorstellen. Den heyligen Augustinus schrijft hier af in deser

Augustin. lib, 2. cōtr. Baudent,

wijse in zijn tweede Boeck teghen den Sendtbrief Gau-dentij: Want wy en behoeven (seght hy) niet alleene te volghen / noch voor goet te kennen / t'gheene soo daer ghe lieden (die voor goet ghekent zijn) ghedaen hebt: maer wy behooren het oordeel dat de heylighe Schrif-tuere daer over doet / daer by te voeghen / ende onder-soecken / of de selve de daet voor goet kent. Ende hoe-waer dien heylighen Outvader onderwijst ons wel op-rechtelick: want hoe wel dat de heylighe Mannen Godts in vele deelen aenghenaem zijn gheweest / ende dat zy een eerlicke ghetuyghnisse door de heylighe Schriften vercreeghen hebben / soo en moetmen daer-omme alle haer wercken niet voor onberispelick ende volmaeckt houden: want alle menschen zijn leugenaers / ende sondighen dickwils. Wie is de gheene die het af-grijsselick overspel van David soude willen naevolghen / midtsgaders t'verraet ende de moorderye t'welck hy aen zijnen trouwen dienaer Vrias beginght: oft de versa-kinghe S. Petri, ende zijn soo verdoemelicke veynsin-ghe? Voorwaer niemant en soude haer begeeren nae te volghen / soo verre zy maer tminste vonckxken van God-saligheyt in haer herte hadden. Het gheschiet oock som-tijts / dat t'gheene dat wel ende oprechtelick van eenigh uytnemende personagie ghedaen is / aen anderen ver-boden zy: want Godt die de menschen de Wet ghe-gheven heeft / en is soo seer daer in niet ghehouden noch verbonden / dattet hem ongheoorloft soude zijn / eeni-ghe vande alghemeene verplechtinghe der selver uyt te sonderen / soo alst hem goet dunckt. Het en is niemant gheoorloft te stelen / ende nochtans doen de Hebreen uyt

Exod. 11.2. Egypten trocken / wiert haer van God toeghelaten / ja gheboden / dat zy de goederen der Egyptenaren die zy gheleent hadden / met hun souden draghen / ende dat zy die teghen haren danck souden behouden. Wat moeten wy dan doen? Wy moeten sorghvuldelick overweghen / volghens de regulen vande gheboden Godts / t'gheene ons in de heylighe Schriftuere verclaert is. Ende wanneer wy bevinden dat t'selve daer mede over een stemt / soo moghen wy die stoutelick naevolghen / maer wanneer zy met de voornoemde regulen verschillen /

als dan

[...] dan moeten wy dencken / of dat eenighe ghevallen [...]n / of dat het eenighe eyghen bysonderheden / of voor[...]eelen / of bysondere previlegien van eenighe zijn / ende [...]y behooren ons te wachten van die nae te volghen. [M]et dese aenmerckinghe dan sullen wy groote nuttig[h]eyt trecken uyt de Historien / ende voornamelick uyt [d]e heylighe Schriften. Dit is door den H. Ioannis [C]hrysostomus soo wel verstaen ghewoorden / dat hy in de [v]oor-reden over de uytlegginghe des Sentbriefs aen [P]hilemonem, wenschte dat alle t'gheene de Apostelen [g]eseyt ende ghedaen hadden beschreven waer ghe[w]eest / te weten / wanneer zy ghegeten waren / wat [z]y ghegeten / ende wat zy gheschreven hebben / ende [a]ndere dierghelijcken dinghen meer. Ende hy selfs in [d]e sevenenvijftichste Homilie over Genesis / schrijft noch / [d]at de Historien ons door den heylighen Gheest ghe[g]heven zijn / om die nae te volghen. Sint Augustinus [d]esghelijcks / onderwijst ons dat veel duystere ende [s]wave dinghen somtijdts alleenlick door de kennisse [d]er Historien connen verclaert ende uytghelept wer[d]en. Daer en boven soo wie sich oeffent in het lesen [d]er Heydensche (hoe wel onheylighe) Historien / die [e]n sal niet sonder vreught overweghen / de daden ende [e]xempelen van onsen tijdt / verghelijckende d'een te[g]hens d'ander. Soo veel isser af / dat de Historie [e]en vande schoonste / nuttelickste ende heerlickste [d]inghen is / diemen soude connen wenschen / waer[i]nne men als in eenen spiegel ofte schouw-plaetse alle [m]enschelicke wercken / midtsgaders alle gheluckighe [e]nde ongheluckighe uytcoemsten can bespeuren. Ye[g]helijck mensche dan / t'zy Burghelijck / Raetsheer[l]ick / die bevel over de ghemeente heeft / ende yeder Prince / behoort sich daer mede ghemeensaem te maec[k]en / hem sorghvuldelick daer in oeffenende / meer wercks daer af maeckende / dan van eenighe andere wetenschap / die alle uren lesende / op dat hy teghens alle menschelicke toevallgheden mach voorsien zijn / in sulc[k]e voeghen dat de ghelucken / de goede daden ofte de fauten van andere / hem als eenen regel / mate ende voorbeelt zijn / om nae te volghen / het gheene dat goet

Chrisostō. in præfat. super Epist. ad Philemon.

Idem in 57 Homiliæ super Genesin.

Augustin. de doctrin. Christian. lib. 2. c. 28.

is/ende te schouwen het ghene dat quaet is. ¶ Dit heeft Pierre de Ronsard seer gheleerdelick verclaert in een van zijne Elegien ofte Clachtdichten / alwaer hy de historie beschrijvende aldus singht.

D'history dient den Raet, den Coningh, Prins en Heeren,
En al die door den crijch haer lof willen vermeeren.
Int cort tot alle dingh is sy bequaem en vast:
Sy is des tyts ghetuygh, op d'eeuwen sy oock past.
Der Leren meesteres, van die sterven het leven,
Des menschen taferel, en eenen spiegel even
Van het onwetend' volck: s'is een bedaete grijs
Die in toevallen vreemt ons deelt haer verstant wijs.
Door wien de waerheyt vande Eeuwē wert bevonden
Die nimmermeer verslint door langhen tyt of stonden,
En hoe den ouderdom haer Leren meerder jaeghe
Hoe sy ons Iongher schijnt, en beter ons behaeghe.

Nu het is de Coninghen ende Princen seer noodigh/ soo wel om haer eyghen eere/als om den oorboor der gemeene sake/ dat zy somtijdts de Historien lesen/oft voor haer doen lesen: want indien zy te seer tot hare wellusten zijn genegen/ sich geheelick van hunne dienaren latende regeren / zy sullen weder selfs Meesters werden/ wanneer zy in het leven van Alexander de groote lesen/ de antwoorde die hy aen zijnen vrient Parmenio gaf/ de welcke door eergierigheyt verblint zijnde/alles wilde besluyten ende doen / sonder eenighsints op de eere ende vermaertheyt van zijnen Meester acht te nemen. Ick en sagh (seyde he m Alexander eens sonder sich te vertoornen) nimmermeer een Man die soo grootelick van eenen Prince begonstight is/ende nochtans den grootsten vyant van zijn eere is/dan ghy? Gelijc als oft hy wilde segghen: Ghy en hebt (o! Parmenio) daer op gheen acht/dat het volck ende mijn ondersaten met my sullen spotten/my voor een beest houdende/eñ als eenē die het Ampt eens Conings onweerdigh ben/indien ick haer te kennen ghebe/ dat ick niet en can doen/ dan het ghene ghy my soo verwaendelick ende onbedacht radet. Indien zy onghewapent zijn/ haer gantschelick (ghelijckse by nae allegader doen) betrouwende op hunne rijck-

beminnen/sy sullen haer ondersaten wapenen die tot den crijch vesserende: wanneer sy ghelesen hebben hoe den Coningh Crœsus door ghebreck vande Legioenen eyndelick door Cyrus overvallen ende uytgheroept wert. Indien sy haer betrouwen stellen op den bystant haerer gheburen/op vreemde ende ghehuerde crijchsknechten/ sy sullense te huys laten / sonder haer een openinghe in hunne Landen ende rijcken te maecken/lesende hoet sich met de Longobarden in Italien toeghedraghen heeft/ ende oock met de Turcken die als noch regeeren ende seer machtigh zijn int Keyserrijck van Constantinopelen/beyde dese Barbarische volcken hebbende eens oft tweemael de swacheyt van beyde de Rijcken bemerckt/ zijn daer in ghevallen ende hebben sich Meesters daer over ghemaeckt. Indien sy te seer de Vrouwen onderworpen zijn / sy sullen hun vrijheyt wederom vercrijghen / lesende het verspelick leven ende de doot van * Sardanapalus, † Achab ende ‡ Marcus Antonius. Indien sy geweldenaers eñ onbescheydene zijn/sy sullen matich ende rechtveerdigh werden/wanneer sy lesen hoe dat * Tarquinius toegenaemt Superbus uyt Roomen veriaeght wert/ende van soo veel Keysers die ghedoodt zijn ghewoorden. Indien sy ondanckbaer zijn / teghen de ghene die haer dickwils goede diensten gedaen hebben/ sy sullen sich beteren / lesende hoe Coriolanus met ondanckbaerheyt vergeldet zijnde / pooghde de stadt van Roomen uyt te roeyen. Indien sy wreet trots ende opgheblasen zijn sy sullen goedertieren ende barmhertigh werden/wanneer sy lesen de grouwelicheyt ende schande van * Nero, ende de verachte ende oneerlicke doot † Vitellij. Indien sy in haere groote macht ende regeeringhe traegh ende onachtsaem zijn / sy sullen wacker ende sorghvuldigh werden / wanneer sy het leven ende de vlijtigheyt van Alexander de groote/ ende van Iulius Cæsar hooren verhalen / waer door sy in de ooghe onderwesen werden. Indien sy God niet en vreesen/ende alle Religien verachten / sy sullen hun fauten bekennen/soo haest alsse een ontelbare menighte van exempelen van het ongheluckich eynde der ongheloovighen/Godloosen/ende afvalligen sullen ghelesen hebben/

* Hier voor int vierde boeck capit. 35. † 1. Reg. 22. 34. Ioseph. int de geschiedenis. 8. boeck capittel 10. ‡ Egesipp. lib. 1. ca. 33 * Chronic. Abbas Vrsperg. pag. 8. Plutarchus int leve van Coriolanus. * Ioseph. inde Iodsche crijgen int vierde boeck ca. 29 Egesipp. lib. 4. c. 20 † Ioseph. inde Iodische crijg n int vierde boeck ca. 42 Egesipp. lib. 4. c. 32

den/ so wel inde heylige als onheylige Schriften/ selfs inden Bybel ende in Valerius Maximus. Ende indien sy seer gierigh zijn/ zy sullen milt worden/ lesende de doot van Galba ende van Iulianus , ende daerentegen de miltheyt van Alexander, Augustus en vanden Roomschen Raet/ de welcke weygherde een groote menighte Gouts te ontfanghen/ voor het los-gelt van 2744. ghevanghen Carthaginesen/ ende hoe dat Plinius de Jonghe op een reyse aen Quintilianum vijf duysent Ducaten gaf (siende dat hy arm ende deughdelick was) tot een Bruytschat voor zijn Dochter. Tot de volmaecktheyt van eenen Coningh ofte Prince/ is het niet ghenoegh/ dat hy Leer-gierigh ende een beminder der gheleertheyt zy: maer hy behoort ervaren/ voorsichtigh ende gheleert te wesen/ ghelijck als zijn gheweest Hiero den Syracusaen/ Mago den Carthagineser/ Attalus den Coningh van Pergamo/ Iuba den Coningh van Mauritanien/ Iulius Cæsar ende Adrianus de Keyser/ ende veel meer andere/ de welcke niet min door hare gheleertheyt/ als door hare victorien vermaert zijn gheweest. Maer indien den Prince dit gheluck niet en heeft dat hy gheleert is/ soo behoort hy immers ten minsten de gheleertheyt te beminnen/ gheleerde lieden by hem houdende/ ende haer verheffende/ al soude het maer wesen om de deught te eeren/ ende sich soo veel te meer by het ghemeene volck in groot-achtinghe ende eerbiedigheyt te doen houden/ ghelijck als Dionysius den Syracusaen dede waer af hy hem oock wel wist te beroemen/ segghende: Ick hebbe u seer veel wijse lieden onderhouden ende opghevoet/ op dat ick door haer kennisse vande werelt soude beroemen. Ende voorwaer Aristoteles seyde seer wel: al waer men de deught gheen eere toe en draeght/ daer en can de ghemeente niet versekeert zijn/ noch langhe dueren.

Vande stichters ende eerste inwoonders van Roomen, van Romulus ende Remus , vande groote ende omvangh der selver stadt. Item hoo dickwils wanneer ende door wien zy gheplondert is.

Capittel II.

Ham den Sone Noahs hebbende Africken verlaten/ ende door Sicilien ghetrocken zijnde / met een hoop by een gheraepte Lant-loopers (waeromme sy Aborigines ghenaemt werden / hoe wel dat Bartholomeus Marlianus de Arcadiers Aborigines noemt/ waer in hy ghedoolt heeft / nae dien men haren oorsprongh weet) quam op de plaetse / alwaer nu teghenwoordelick Roomen gheleghen is/ende bleef al daer soo langhe/ tot dat hy door zijn Vader van daer ghejaeght wert. Daer nae zijnder de Arcadiers ghecomen / onder t'belept van Enotrius een Sone van Lycaon, dieder de Sicilianen van d'aen jaeghden; ende heel onlangs daer nae zijnder de Griecken ende Thessaliers ghecomen / die de Sicilianen vyant deden / ende woonden al daer met malanderen/tot het beginsel vanden Troyaenschen crijgh. Eyndelick Sabatius (die naemaels de Sabinen haren name gaf/ ende die oock * Saturnus ghenoemt wert/) wt het Lant van Pontus vluchtende / quam op de voornoemde plaetse/daer naederhant Roomen ghesticht werde/alwaer hy de Lantbouwerye ende eenige manieren van Godsdiensticheyt aen het volck gheleert heeft/ ende wert van zijnen Vader Noé tot eenen Coning der Aborigines ghemaeckt / totter tijt dat Euander (die de stadt Pallante in Arcadien verlaten hadde) met eenen anderen grooten hoop volcks al daer quam/ verkrijgende van Faunus die doen een Coningh der Aborigines was/ den Berch Palatinus om al daer zijn woonplaetse te maken / waer op hy een cleyn Casteel boude / t'welck hy Pallante noemde/ in ghedachtenisse vande stadt die hy verlaten hadde / waeromme die plaetse t'sedert dien tijt den naem van Palatinus ende Palatium behouden heeft/ in welck Palatium de Raetsheeren van Roomen sich vergaderden. Eenighe andere segghen/ dat om dies wille Euander met zijn volck by nae als met eenen hoop Lantloopers in dit Lantschap quam / datmen haer daeromme Palantes noemde / t'welck in Latijn onderley saecke beteeckent / ende dat den Bergh daeromme Palatinus ghenoemt wiert/ende het Stadthuys Palatium. Nae Euander zijn die van Morea/ ende

*Chronic. Abbas Vrsperg. pag. 6.

ende andere uyt Griecken lant / onder t'beleyt van Hercules tot Roomen ghecomen / woonende eenighe tijt op den Berch Saturnenius / naemaels Capitolium ghenaemt / levende nae haer ghewoonten ende wetten. maer eyndelick / door de Aborigines verwonnen ende t'onder ghebracht zijnde / gaven sy haer over / ende werden als vrienden in hunne steden aenghenomen. Ter wijlen is Æneas mede onder andere gecomen / die naem ten houwelick Lauiuia de Dochter van Latinus, den Soon van Faunus, ende nae dat hy Turnus ghedoot hadde, ende alleen Coningh van Latia ghebleven was / heeft hy de Aborigines ende de Troyanen onder malcanderen ghemengt / ende noemde se Latijnen. Nae Æneas doot (die door Mezennius den Coningh van * Thoscanen ghedoot was) heeft Ascanus zijnen Sone de steden Labenium ende Alea ghestichtet / ende stervende liet hy zijnen Broeder Syluius tot eenen navolger des rijcx / na wien alle dese Coningen d'een na d'ander gevolght zijn te weten / Æneas Syluius, Latinus Syluius, Alba Syluius, Atys Syluius, Capis Syluius, Carpentus Syluius, Tyberinus Syluius, Agrippa Syluius, † Auentinus Syluius, Procas Syluius, Numitor, Amulius Syluius eñ Romulus, de welcke Roomẽ seer vergrootet eñ met volck beplant heeft / nochtans is hy daer af den eersten stichter niet gheweest. Maer ick wil wel ghelooven dat van hem ende van zijn Broeder Remus dese groote stadt zijnen naem heeft ghenomen. Niet teghenstaende Berosus den Chaldeer ende eenighe andere seer oude Schrijvers hare naemghevinge / een Dochter des Coninghs Itali (ghenaemt Roma) toeeyghenen / ende segghen dat den Bergh Capitolinus eertijts Saturninus genoemt wert / alwaer t'beginsel vã Roomen was. Ende daer nae wiert den Aventinus bewoont / door Atlas Italus, die al daer uyt Sicilien comende aenghecomen was / tegen zijnen Broeder Hesperus. Desen Atlas heeft door het aenraden der Hetrussche Capena aen den voet vanden Berch Aventinus gesticht / ghevende dat Lantschap den naem van Italien. Zijnen Broeder Hesperus doot zijnde heeft hy sich selfs een Heere over Hetrurien gemaect / t'welc hy oock Italiẽ noemde / alle andere namẽ

Virgilius Æneid,

* Ofte Hetrurien.

Chronic. Abbas Vrspergens. pag. 7. stelt tusschen Agrippa eñ † Auentinũ noch eenẽ anderẽ Coningh ghenaemt Aremulus Syluius.

ende

ende de ghedachtenisse der selver te niet doende: Italus hebbende van het Coninghrijcke van sich ghetreghen/ soo heeft hy zijn Dochter Roma tot een Coninginne over Latia ghestelt/ alwaer doen ter tijdt de Siciliers ende Aborigines woonde. Dese Coninginne Capena verlatende/ quam op den Bergh Palatinus woonen/ om dat die de beste onder de seven Bergen was/ waer op zy een cleyne sterckte bouwde/ die zy nae haren naem Roma noemde/ t'welck sterckheyt ofte vroomheyt beteeckent/ ende soodanighe naem wiert aen dese sterckte ghegheven het sevende Jaer der regeringhe * Manchalei den veerthienden Coningh van Assyrien/ in welcke Jaer Moses gheboren wiert/ ghelijck als den selven Berosus ende daerenboven Eusebius schrijft. Nu wederom tot Romulus comende/ na dat Amulius zijnen Broeder Numitor veriaeght/ ende de stadt Alba inghenomen hadde/ heeft hy Rhea Sylvia zijn Nichte in een Clooster ghesteecken/ op dat zy nimmermeer en soude moghen trouwen/ ende alsoo door dien middel geen geslacht connen naelaten: maer niet langhe daer nae vant haer de Vrouwe bevrucht/ ende van twee Sonen (te weten Romulus ende Remus) ghelegen zijnde/ beval Amulius dat zy met de Moeder die een Vestale was/ souden omghebracht werden/ maer de kinderen werden behouden door den ghenen die bevel hadde de selve te dooden: want medelijden met haer hebbende/ heeft hyse beyde aen den cant des Tybers int leven ghelaten/ gevende den Coningh te verstaen/ dat hyse inde Reviere ghewoppen hadde/ alwaer by gheval een weynigh daer nae een Wolvinne voor-by gaende de selve een tijt langh ghesoghe heeft/ tot dat eenen Herder ghenaemt Faustulus die van daer ghenomen/ ende by zijn Huysvrouwe Accia Laurentia ghebracht heeft diese voorts opvoedde/ hoe wel dat het veel waerschijnlicker is/ dat dese Wolvinne de selve Laurentia die alsoo ghenaemt is/ zy gheweest/ om dies wille datter een openbare Hoere was/ welckers bordeel de Latynen Lupanar ghenaemt hebben. Daer weet heden op desen dagh opt Capitolium/ inde sale der Conservatores noch een seer oude coperen Wolvinne ghesien ghemaeckt ende ghecoft zijnde/ om het gele

* Abb. Vrspergēs. in Chronic. pag. 4 stelt desen Manchaleus voor den 13. Coning der Assyriers/ ende dat Moses onder de regeringe van Ipheieus den 14. Coningh gheboren is.

Titus Livius.

het gelt t'welck vande voeten der Woeckenaers van Roomen ghecomen is/die vande Romeynen seer sorghvuldelick bewaert wert tot een ghedachtenisse vande outheyt der stadt Roomen/ende tot een teecken van Romuli gheluck. Romulus dan een weynigh groot gheworden zijnde/soo ist by gheval gheschiet dat zijnen Broeder Remus ghevanghen wert/valschelick beschuldight zijnde/ dat hy Numitorus Schapen (die sich doen als ghebannen op het velt hielt) ghestolen hadde/ waeromme Amulius sonder hem eenighsints te kennen hem voor Numitor ghesonden heeft / op dat hy selfs Rechter soude zijn / ende de straffe daer over doen / de welcke door de verthooninghe Faustili (die al daer ghecomen was/om zijn saecke te verantwoorden) waerachtelick bemerckte dattet zijne Neve was / waeromme hy hem ontsloegh / ende sant hem henen om Romulus te halen/verhalende aen alle beyde de wreetheyt ende tyrannie Amulij, waer door de twee Jonghelinghen met seer veel andere Herders de Wapenen in de handt nemende Amulium ghedoot hebben/ende stelden Numitor haren Grootvader wederom in zijn rijcke. Ondertusschen heeft Romulus (die alreede achthien Jaren out was gheworden) voorghenomen een stadt te bouwen/die de voornaemste ende t'hooft van een nieu Coninghrijck behoorde te zijn / ende nochtans en conde hy met zijnen Broeder / aengaende de plaetse daer zy bouwen souden/niet eens werden: want Romulus wilde datmense op den Bergh Palatinus soude bouwen/ende Remus wildet op den cleynen hoeck van Remoria op den Tyber hebben / dertigh stadien van Saturnia/ t'welck ontrent veertigh mijlen beloopt. Gheduerende desen twist ende eenighen tijdt daer nae / heeft Romulus (hebbende zijn Broeder om de onghehoorsaemheyts wille doen dooden) op den Bergh Palatinus eenighe huysen / op de maniere van een vierkante stadt beginnen te bouwen / om dies wille dat hy daer alder eerst opghevoet was. Maer eer dese stadt wiert begonnen / zijnder eerst seeckere Ceremonien (nae den raet haers Grootvaders) ende offerhanden aen de Goden ghedaen / acht nemende op de vlucht der gieren die

eerst

eerst door Romulus ghesien werden: waeromme hem (nae datmen met de Waerseggers daer over gheraet-slaeght hadde) verlof ghegheven wiert, dat hy moghte bouwen, al daer het hem best behaeghde. Leest de Ceremonien ende offerhanden die hy dede, in Dionysius Halicarnass. ende in Titus Livius. Dese bouwinghe van Roomen gheschiede int Jaer vande scheppinghe des werelts, vier duysent vier hondert en sevenendertigh, voor Christus gheboorte, duysent twee hondert en tweeendertigh, op den eenentwintichsten dach van April, ende onder de constellatie van het hemel-teecken Libra, ghelijck als door de ghetuyghnisse Mamilij blijckt, segghende:

Hesperium sua libra tenet qua condita Romam
Orbis & imperium retinet discrimina rerum.

Dese stadt was (ghelijck als zy noch is) ghelegen op de Riviere vanden Tyber, in het lantschap genoemt Latia, ende ontrent seven mijlen vande middelaentsche Zee. Romulus nu siende datter in zijn stadt Vrouwen ghebreck waren, sant eenighe Boden aen de nabuerighe steden, haer biddende datse zijn ondersaten een seker getal van hunne Dochters wilden geven: t'welck zy hem weygerden. Om welcker oorsaecken hy een tijt daer nae sich gheliet, als of hy eenighe spelen ofte feest-daghen wilde houden, die Consuales ghenaemt werden, waer toe hy alle de omlegghende volcken doch voornamelick de Sabinen ghenoodight heeft, ende door dien middel heeft hy haer ses hondert en tweeentachtigh Dochters ontschaeckt, die hy aen zijn ondersaten dede houwelicken. Om dese ontschakinghe isser een langhe ende doodelicke oorloghe tusschen dese twee volcken opgheresen, waerinne de Sabinen eyndelick verwonnen werden, ende met haer de Ceninesen, Crustumenen, Antemnaten, Fidenaten ende Vejenten, alle gader ghebeuren der stadt Roomen. Romulus zijn volck aldus gheluckelick siende, nam selfs oock een vande Sabijnsche Dochters Hersilia ghenaemt ten houwelick. Het Capitolium wiert oock inghenomen, door de verraderye van een Jonghe Roomeynsche Dochter, zijnde haren Vader Spurius Tarpeius een bewaerder des selfs, ende

Chronic. Abbas Vrsperg. pag. 8.

ende dese Dochter heeft in plaetse van goude Armringhen die de Sabinen haer belooft hadden/tot haren loon ghecreghen/datse van hunlieden met schilden weert doot gheslaghen ende op den selven bergh begraven/ die, sy heeft dien tijt ter oorsaecken van soodanighe gheschiedenisse Tarpeius gheheeten is gheworden/ ende voortijts Saturninus. Daer nae met de Sabinen een verbont ghemaeckt hebbende, vercoos Romulus hondert mannen/ dien hy wiste dat van goeden gheest waren/om hem tot Raetslieden te dienen/ haer noemende Senatores ende Patres, haer vergaderinghe Senaet,ende haer naevolghers Patritijs. Hy verdeelde de stadt in drie deelen/ waer af zijn eerste Rhamnensa ghenoemt wiert: het tweede Tatiana, nae den naem van Tatius der Sabinen Coningh/ende het derde Lucera,ter oorsaecken van een gheheylighde plaetse/int midden des Capitoliums/ de welcke een vrye plaetse was. Ende eyndelick vercoos hy 300. Ridders Jonghe ende sterck-lijvighe Mannen/ die hy Celeres noemde/ die altijt op zijnen persoon moesten wachten/ghelijck als men nu hedensdaeghs siet/ dat des Conings lijfwachters doen/ oft ghelijck de 100. Edelmannen van zijnen huyse. Hy wilde daerenboven noch/dat de arme lieden de rijcken souden onderdanigh wesen/ noemende de arme/Onderdanen, ende de andere/ Ghemeente. Dese deelde hy in dryendertigh Curien ofte deelen/ stellende over haer veel Wetten ende Overigheden: verbiedende een yeghelick eenigh hantwerc te doen/ anders als haer inde wapenen te oeffenen (als eenen die zijn heerschappie wilde vergrooten) ofte t'Lant te bouwen. Eyndelick als hy nu 56. Jaren out was/eñ hy nae 38 Jaer gheregeert hadde op eenen dach dat hy zijn volck int midden van Campo Martis monsterde ende oversagh/ is hy verdwenen door een Wolcke in een onweder/ die haer doen weder inde lucht verhief/sonder datmen hem ymmermeer weer ghesien heeft: hoe wel eenighe gheschreven hebben/ dat hy sich selven ghewillighlijck verdronck in het staende water van Caprea om t'volck/ aengaende zijn leven in twijffel te brenghen/ ende alsoo (ghelijckt oock gheschiede) int ghetal der Goden ghestelt te moghen werden. Hy liet

binnen

binnen Roomen ſeſenveertigh duyſent voet-knechten/ ende duyſent Ridders ofte Crijchſlieden. Hy wert Quirinus gheheeten / om dat in dien tijdt de Coninghen in plaetſe van een Croon op t'hooft een ſpieſſe (die zy Haſta noemden) in de hant droeghen / welcke de Sabinen Quiris noemden / ende Quirinus eenen Coningh. Nochtans ſeght Plutarchius / dat de Romeynen Quirites ghenaemt waren / nae Curis een ſtadt ende t'Vaderlant vanden voornoemden Coningh Tatius. Nu den ombangh ofte het begrip van Roomen / was ten tijden Romuli ſoo groot/dat het de Bergen Capitolinus ende Palatinus met haer dalen in ſich begreep/ ende t'hadde doen maer drie Poorten. De eerſte was ghenaemt Trigonia, ter oorſaecken vande drie-hoeckighe gheleghentheyt / aen den voet des Berghs Capitolini: de tweede/ Pandana ende Libera, om dat zy ſoo wel by nacht als by daghe open ſtont: ende de derde/ Carmentale, in ghedachteniſſe van Carmenta, de Moeder des Coninghs Evandri, die t'anderen tijden daer ghewoont hadde. Deſe Poorte wiert naemaels Scelerata, dat is Schelmachtighe ghenaemt / om dat daer door de drie hondert Fabianen uytghetrocken zijn / om teghen de Vejenten te ſtrijdē/ ſonder ymmermeer wederom tot Roomen te comē. Maer na d'uytroepingh van Alba/ eñ den vrede die met de Sabinen ghemaeckt was/is Roomen wonderlicken vermeerdert/ende door t'bevel Tarquinij Superbi met Mueren uyt Marmelſteen conſtelick gehouwen/omgheven. Ende ten tijden des Keyſers Claudij (de ſeven Berghen daer inne al begrepen zijnde) teldemen int ronde om de Mueren ſes hondert dertich Torens/ende tweeentwintigh duyſent Gaelderyē ofte wandelplaetſen. Ende hoe wel eenige geſchrevē hebben dat den ombangh vanRoomē voortijts vijfentwintigh mijlen was: (t'welck ick niet en can ghelooven) eenighe andere/van achthien ende negenthien mijlen/t'welck geloofweerdigher is / aenghesien de groote menighte der inwoonders die daer binnen waren: Soo iſt nochtans dat het by onſen tijden maer ſeven mijlen/ ende een half inden ombangh is bevonden gheweeſt/ſoo wel aen deſe als aen gheenen zijden des Tybers. Ende in plaetſe

van seventhigh Poorten die de stadt hadde/ isser nu maer achthien. Het is wel waer datse seuenmael weder ghewelt ingenomen ende gheplondert is: inder voeghen datter schijnt eyghentlick een wonder werck te zijn/ datmen noch haren name weet/ ende den eenen steen op den anderen siet / aenghesien dat nae dien de wijt-vermaerde steden: Troyen/ Athenen ende Carthago / een mael ter aerden gheslechtet zijn/ daer noyt yemant soo veel moets ghehadt heeft/ om sich te onderwinden die weder te herbouwen / jae dat meer is / datter niemant te recht haer oude fondamentē heeft connen bekennen. De eerste reyse van dat Roomen inghenomen is ghewozden / was door de Senonissche Gallen/ onder t'beleyt van haren Veltoversten Brenno, die honder vierenvijftigh Jaren daer nae/ dat Romulus t'selve op den Bergh Palatinus ghesticht hadde. De tweede reyse/ gheschiede acht hondert Jaren daer na door de Visigotten. De derde inneminghe / vierenveertigh Jaer daer nae door de Vandalen. De vierde/ drieentsestigh Jaer daer nae door de Erulen. De vijfde / vierenvijftigh Jaren daer nae door de Ostrogotten. De seste/ twaelf Jaren daer nae door Totilla der Hunnen Coningh. Ende de sevenste ende laetste reyse int Jaer duysent vijf hondert sevenentwintigh/ den sestē dagh van Mey/ door de Spaengiaerden ende Duytschen / onder t'beleyt van Carel van Montpensier/ Hertogh van Bourbon.

Van het eerste gelt dat binnen Roomen ghemuntet werde, vander Romeynē rijcdommē ende milcheyt.

Capitel III.

HEt eerste gelt datmen binnen Roomen uytgaf/ was van Coper/ sonder eenigh teecken daer op/ ende d'eer-
Plin. lib. 33. ste die der een teecken op dede slaen/ was Seruius Tullius haren sesten Coninck/ dit teecken was het beelt van een Schaep/ waerom het na der hant Pecunia genaemt wert. Daer nae als Quintus Fabius Burghemeester
Polydor. Virgil. lib. 2. cap. 20. was 585. Jaer nae de bouwinghe der stadt Roomen/ wert het ghemuntet met een Karreken op twee raderen aen d'een zijde/ en het voor-casteel van een schip aen d'ander zijde. Tweentwintigh Jaren daer nae wert

wert het Gout gemuntet. Het eerste Roomsche Koperen gelt/dede een weynigh meer dan vier penningen Tournois. Ende de Sextans een sestendeel van een As/ bedroegh twee oncen/also een As twaelf oncen dede. Quadrant was het vierendeel van eē As/ het wert oock Teruncius ende Quadrin tot Roomen gheheeten: om dies wille datter drie oncen van twaelf beliep/ t'welck een out Romeynsch pont maeckt/ eñ so veel als een myte. Sporcula dede hondert Quadranten/ die vijfentwintich Assen bedragē/ beloopende twee drachmē Silvers eñ een half. Ende de Drachma drie stuyvers eñ een half. Waeromme de Sportula thien cleyne Sextertien dede/ die twee Blancken ende een half beliepen. Daer nae sloeghen zy ander cleyn silver gelt/ genaemt Libella, t'welck so veel als een As dede. Ende onlangs daer aen sloeghen zy een stuck gelt/ dat zy Sextertia noemden/ ende oock Numes bedraghende twee Assen ende een half/ waer af de vier thien Assen deden/ t'welck thien pont Copers in gewichte woegh/ waeromme daer dae den Roomschen penning ghe slaghen wert/ ter oorsaecken om dat Deni thien beteeckent/ ende dede vier Sextertien/ beloopende tot drie stuyvers ende een half van onse Munte. Wanneer de Romeynen arm waren/ soo gebruyckten zy Coper gelt/ tellende met duysent/ oft thien duysent/ oft hondert duysent Copere stuckens/ het duysent bedroegh vier Sextertien/ ende de Sextertien teldense met hondert ende met duysent/ onderschept maeckende tusschen Sextertius (die maer een Blanck deden) eñ Oboles/ eñ Sextertium die twee pont Silvers ende een half bedroegh/ te weten/ thien Croonen tot vijfendertigh stuyvers den Croon/ soo veel als Libra, pondo ende mina. Ende om dies wille dat haer eerste gelt/ ende oock t'gheene dat zy meest ghebruyckten van Coper was/ int Latijn Æs, æris gheheeten/ soo wert het alle gader/ als van Gout/ Silver ende Coper met een ghemeenen name Æs ghenaemt/ zijnde een ghewoonlicke wijse van spreecken by de Rechtsgheleerden aldus: Deducto ære alieno, ende noch op andere manieren/ ghelijck als wy een somme Gout/ Silver ofte Coper/ gelt noemen: als wanneermen seght/ gheeft my my gelt: Item hy is veel

gelts schuldigh/ende anders meer. Nu ick bevinde dat al der Romeynen rijckdom / eertijdts in Vee gheleghen was/ende oock int ghene dat van boeten ofte breucken ontfanghen wert / om welcker oorsaecken der goederen Peculium ghenoemt waren / ende daer af namen selfs de Romeynen hunne by namen / nae de menighte ende hoedanigheyt des Vees, / t'welck sy in overvloedicheyt hadden/gelijck als Cornelius Asinarius, Cecilius Metellus Caprarius, Portius Cato, Lucius Calphurnius Bestia, ende seer veel andere diergghelijcke. Maer t'sedert dat zy inde handelinghe des Gouts ende des Silvers behaghen begosten te nemen / heeftmen lichtelick connen bevroeden/hoedanigh der Romeynen rijckdommen waren als men aenmerckte hare gheweldighe ghebouwen/de langhduerighe ende verre gheleghene oorloghen die zy so te Water als te Lande voerden/het Gout/Silver/costelicke ghesteenten ende andere goederen/die zy van alle eynden des werelts by een versameiden/ja selfs uyt Afrijcken/Sicilien ende Asien/waer door den grooten Turck / die alleenlick een Heere over een cleyn deel des selfs is / veel rijcker/machtigher ende meer ontsien is/dan alle andere Coninghen ende Vorsten van Europen. Maer wederkeerende tot de bysondere rijckdommen van Roomen. Een Romeyn en mocht niet voor rijck ghehouden werden die niet machtigh en was (gelijck den rijcken Crassus seyde) een gheheel Legioen Crijchsknechten een gantsch Jaer te onderhouden ofte te besoldighen / waer toe men behoefden twee hondert tweeentwintigh duysent/vijf hondert en achtentachtigh Croonen. Ende hoe wel den voornoemden Crassus niet meer dan drie hondert Talenten van zijnen Vader en erfde/soo heeft hy'er nochtans so veel by een vergadert/ dat selve eyndelick tot t'ghetal 7100. beliept / welcke Talenten de somma van vier Millioenen 260. duysent Croonen bedroegh. Onder t'ghetal van dese rijcken is Lucullus mede gheweest / die in een avontmael t'welck hy Cicero ende Pompeus gaf/ 1250. Croonen verquistede / ende alsoo op eenen dach eenighe Comedy-spelders hondert cleederen van hem te leene begeerden / om hun spelen daer mede te spelen/gaf hy haer tot antwoorde/dat

Rijckdomme der Romeynen.

/dat hy te vijf duysent tot hun believen hadde. Ende
ne zijnen doot werden alleenlick de Visschen in zijnen
vijver voor dertigh duysent Sextertien vercoft/ bedra-
gende seven hondert vijftigh Croonen. Maer wat sal
k segghen vanden rijckdom ende de gulsigheyt van
Asinius Celer, die voor eenen Zee-visch Mulus ghe-
naemt/ 15000. Croonen gaf. Dolabella voor t'peert
van Seianus hondert duysent Sextertien/ bedragende
vijfentwintigh duysent Croonen/ ende Apicius (als
Plinius schrijft) den Vorst der guisighers ghenaemt/
die hem selfs met fenijn ter doot bracht/ als hy sach dat
hem niet meer dan vijfentwintich duysent Croonen over-
gheblebven waren/om te verquisten ende goet cier te ma-
ken: want hem docht dat hy doen gantsch arm was ge-
worden. Eyntelick binnen Roomen waren ten minsten
twintich duysent Mannen/ die yemmers soo rijck ofte
rijcker dan den voornoemden Lucullus waren. Laet
ons nu comen tot de milheyt der selver Romeyné/ende
eerstelick van Augustus beginnen/ die de soldye der
Raetsheeren vermeerderde tot op dertich duysent Croo-
nen/ hy gaf den *Waersegghet Lentulum op verschey-
den reysen thien millioenen Gouts/ ende ghevende het
Congiarium (t'welck eenighe milheyt was/ die de
Keysers ghewoon waren aen het gemeene volck te ghe-
ven/ ghelijck als de ghescheencken aen de Crijchs knech-
ten) aen twee Millioenen inwoonders/ en conde hij't niet
minder becostighen dan met vijf-en-twintigh hondert
Sextertien/ voor yeder mensch/ t'welck bedroegh tot de
somma van twaelf Millioenen en vijf hondert duysent
Croonen. Hy verrijckte Virgilium met meer dan vier
duysent Croonen: ende stervende liet hy zijn erfghena-
men by Testamente/ vijle Millioenen en seven hondert
ende vijftich duysent Croonen/ t'gemeene volck een mil-
lioen Gouts/ aen yeder Curie ofte vijfendertighste deel
vijfentwintigh duysent Croonen/ aen yeghelijck van zijn
lijf-wachters ghenaemt Pretoires vijfentwintigh/ aen
de Crijchsknechten/ die binnen Roomen in besettinghe
laghen/ elck seven/ ende aen de Crijchslieden der Le-
gioenen/ die hondert duysent in getale waren/ yder voor
zijn hooft twaelf Croonen ende een half in dese milheyt

Milheyt der Romeyne-nen.

* Anders Augur.

tghenen voorsaet Iulius Cæsar navolghende / die t'eender reyse aen zijn oude beroemden Crijchsliedenen / thien Millioenen Croonen gaf / aen den Burghemeester Paulus 1500. Talenten / waer mede hy ghewaldighe ende heerlicke gebouwen dede stichten / ende aen Curio den Tribuyn des volcks / 1500. duysent Croonen / om zijn schulden daer mede te betalen. Marcus Antonius desghelijcks / die sonder de schandelicke liefde Cleopatræ, waer door hy sich liet verleyden / een seer groot machtigh ende ontnemende Man soude gheweest zijn / gaf aen zijn Crijchsliedenen na de nederlage Bruti en Cassij dryentachtentich Millioenen Croonen / sonder noch de Centurionen / die dobbele soldye hadden / de Ruyters drye-dobbel / en den Tribunen een andere groote somme. Doen den Keyser Adrianus, Commodus (die hy alius Verus noemde) tot eenen naevolgher des Rijcks aen nam / gaf hy thien Millioenen gouts aen de Legioenen. Ende den boosen ende verlooreken Keyser Nero, tot eenen spijt (soo ick achte) van al zijne voorsaten / ende niet van weghen de deught die in hem was / gaf daghelicks aen Tyridates den Coningh van Armenien / die hem tot Romen was comen besoecken / acht hondert duysent Sestertien / beloopende ter somma van tachtigh duysent Fransche Croonen. Ende doen Tyridates vertrack en oorlof van hem nam / gaf hy hem noch tot een geschenck duysent mael duysent Sestertien / de welcke twee Millioenen ende vijf hondert duysent Croonen bedraghen.

Vande eerste Rechtsgheleerden der Romeynen, ende van eenighe VVetten. Midtsgaders de uytlegginghe van een Epigramme van Ausonius.

Capittel IIII.

MAnius Papyrius den Coning der Sacrificien / was de eerste die de Wetten Numæ in beter gheschicktheyt ghestelt ende afghecondight heeft. Appius Claudius Regillanus heeft daer na de Wetten in thien Tafelen begrepen. De derde was eenen anderen Appius Claudius toeghenaemt Centimanus, die de strate Appiane liet plaveyen / ende die het water Claudiane tot Romen dede leyden. Desen heeft oock 't ghebruyck

der letter R gevonden/ de welcke hy in dese woorden stelde/ diemen te voren met de S uytsprack/ ghelijck als Valesius, Fusius, Papysius ende andere/ want uyt hy de letter S nam/ ende stelde de R in der selfs plaetse/ op dat men Valerius, Furius, ende Papyrius soude moghen segghen / ghelijck als men oock naederhant dede / ende schreef oock veel Boecken. Na hem quam Sempronius toegenaemt de VVijse (want daer isser veel van dien naem) Scipio Nasica, Quintus Mutius, Tiberius Coruncanus, die den eersten openbaren leser wert / Sextus Elius ende Publius Elius, twee ghebroeders ende Burghemeesters, Cato den Vader ende t'hooft van het gheslachte der Portianen / Publius Mutius een Raetsheer die thien Boecken by een stelden / L. Brutus den Pretor die der seven maeckten / ende Publius Manilius een Raetsheere ende groote Pontifice/ die der drie by een stelde / alle gader in de Burgherlicke Rechten uytnemenen / dat van voorverhaelden Appius Claudius, buyten de Boecken der Rechten die hy gheschreven heeft/ oock eenighe treffelicke Redenen ofte uytspraecken by een ghestelt heeft / ende daerenboven sommighe Rijmdichten/ die door Panetius den Stoicschen Philosophe grootelicks ghepresen werden. Van alle dese uytnemende Mannen zijn voortghecomen Publius Rutilius, Rufus Burghemeester van Roomen / ende Proconsul in Asien Publius Virginius, ende Quintus Tubero den Burghemeester/ een Stoic ende discipel van Pansa, met Sextus Pompeus, den Oom des grooten Pompei. De andere waren Celius Antipater, ende Lucius Crassus Mutianus, die van Cicero voor eenen grooten Rechtsgeleerde gehouden wert/ Quintus Mutinus een zone vanden anderen voornoemde Mutius, die t'burgherlicke Recht in achthien Boecken begreep/ eñ hadde voor zijn toehoorders Aquilius Gallus, Lucius Baldus eñ Sextus Papyrius. Na dese quam Seruius Sulpitius die door zijn welspreeckentheyt (waerinne hy Ciceroni navolghde) een Beelt van zijner eerē na zijnen doot verdiende/ t'welck hem oöc geschiede/ hy in een gesantschap uyt gesonden zijnde: hy liet 180. Boecken na/ die hy alle gader over de burgerlicke Rechten ghescreven hadde/

ende onder andere discipulen Alphenus Darus, Caius Flauius, Aulus Offilius, Titius Celsus, Aufidius Surar, Afidius Marunsa, Flauius Priscus, Caius Atecius, Antistius Labeo, Publius Celsus ende meer andere gheleerde Rechtsgheleerden nae hem/ gelijck als Trebatius Cascellius, Ælius Teboro, Ateius Capito den welcken ghemeester die tweenveertich Boecken door hem beschreven naeghelaten heeft/ Masurius Sabinus een Ridder/ Nerua eenen grooten vrient van Iulius Cæsar, Cassius Longinus, Proculus, Celius Sabinus een gemeensamen vrient des Keysers Vespasiani, met Pegasus, Iabolenus, Eburnius, Valens, Tuscianus, ende Sabinus Iulianus. Eenighe eeuwen daer nae zijnder andere opghecomen / die de boven ghenoemde nerghens inne en wijcken/ maer dat meer is / zy overtreffense noch in oordeel ende geleertheyt/ dese waren Martianus, Volusius, Pomponius, Papinianus, Paulus Modestinus, Vlpianus, Iulianus ende Hermogenianus, vande welcke ick op een ander tijt bysonderlicken sal spreecken / ende sal nu tot de Wetten comen. Alle oude historischrijvers stemmen hier in over een/ dat Ceres de eerste is geweest die Wetten aen den Romeynen heeft ghegheven / ende daer na Phoroneus aen de Griecken ofte Argiven/ Moses door de hant Gods aen de Hebreen, Mercurius aen de Egyptenaers/ Draco ende Solon aen die van Athenen/ Minos aen de Candyers / Lycurgus aen de Lacedemoniers/ Charondas aen de Turcianen/ ende Romulus met veel andere Romeynen nae hem aen de stadt van Roomen/ beginnende vande Wet Ælia Tusia, die de andere oneedelicke Wetten verbeterde / ende de Censores bedwangh niemant vry te schelden / maer dat sonder onderschept van persoonen moesten straffen. Om de selve sake werden oock de Wetten Cecilia ende Didia ghemaeckt/ die hunnen namen ghenomen hebben van Qu. Cecilius Metellus, ende T. Didius Vinius beyde Burghemeesters/ wien Cicero inde Redenen voor Sestius ende int boeck zijner Sendbrieven aen Atticum, noch toevoeghent de Wetten Iunia ende Licinia, die door D. Iunius Sillanus en L. Licinius Murena beyde Burghemeesters voortghestelt zijn. Ende want nu

gemerckt

[...] de Wet Ælia Sentia, behoorde aen t'burgherlic[...] recht/ende handelt vande erfgoederen. De Wet Æ[...] [...]ntia verbeterde het recht der twaelf Tafelen in som[...]mighe deelen/gelijck als Aulus Gellius t'selve beschrijft/ ende in een seker deel vande Romeynsche outheyt staet beschreven: L. Æbutius den Tribun des volcks / ende een Man vanden ghemeynen hoop/heeft een Wet voor t'volck ghebracht / datmen de hooft-stucken vande twaelf Tafelen / die voor de ghemeene saeck onnut waren/te niet soude doen. De Wet Aterina alsoo gheheeten nae A. Terinus Fontinalis Coss. verclaerde de weerde der boeten in gelde/in plaetse datmen die voor henen met Osse/Esels/Verckens en Schapen betaelt hadde/t'welc den selven Aulus Gellius mede verhaelt. Men noemde de selve Wet ooc Tarpeia, om dies wille dat Spur. Tarpeius Capitolinus die met Aterinus ingestelt hadde/ waer af Festus aldus seght: welcke beesten / nae dat het volck van Roomen ghessaghen coper heeft beginnen te ghebruycken/ soo ist inde Tarpeische Wet ghebodeu/ datmen eenen Os op hondert stuyvers/ en een Schaep op thien soude waerderen. Den selven Festus schrijft noch van een andere Wet / aengaende het betalen der boeten/die door T. Menenius Lanatus ende P. Sextus Coss. soude inghestelt zijn/ twee Jaren nae de Wet Aterina, ende Titus Liuius schrijft/datter drieentwintich Jaer daer na een derde Wet wert gemaeckt / begrijpen de de weerderinghe des Vees/ ende der boeten. De Wet Aquilia van Aquilius den Tribun des volcks voortsghecomen/strafte de bedrieghers/ meyneedighen/veynsers ende hypocrijten/zy hadde drie Capittelen/ waer af het tweede (als Vlpianus segt) zijn ghebruyck verloor/ het eerste ende t'derde werden inde Boecken der Rechten in t'langher verclaert. Van de Wet Aquilia is eenen tytel inde Pandecten/en begrijpt eenige leerstucken van bedragingen ende onderrechtingen van cleyne Sonen/ die de Rechsgheleerden Nepotes (Neefkens) noemen/ welcke leerstucken / door den Rechtsgheleerden Gallus Aquilius ghevonden / ende beschreven zijn ghewordeu/ maer zy en behaelden niet den name van Wet. De Wet Aurelia (waer af C. Aurelius Cotta. die met L.

Aul. Gell. noct. Attic. lib.6. cap. 10.

Manlius Torquatus Burghemeester was/ dan ... is ghewecst) heeft in dat alle besluyten ofte ... voor den Roomschen Raet moesten ghebracht worden op datter aen niemant ongheluck soude gedaen worden ende dat de Tribunen des volcks voortaen gheene andere ampten ofte weerdigheden mochten bedienen. Want L. Sylla den Dictateur die sich door tweedracht van de Burgherlicke oneenicheyt/ meester over de ghemeente ghemaeckt hadde/ ghedenckende aen de wreetheden die hem t'anderen vande Tribunen des volcks aenghedaen zijn ghewecst/ heeft haer macht ende autoriteyt in soodanigher wijse vermindert ende ghecrenckt/ dat hy een Wet maeckte/ waer door de ghene die eenmael Tribuyn des volcks gheweest hadde/ nemmermeer gheen andere staten ofte ampten soude moghen bedienen. De Wet Attila beschermde de verkiesinghe der Mombooren ofte Voogden / die om deser oorsaecke Attilianes ghenoemt werden. De Wet Agraria werde ingheftelt door Sp. Cassius Con. int Jaer vande bouwinghe der stadt Roomen 268. Door soodanighe Wetten / was de ghemeente der Romeynen in groote oneenigheyt/ ghelijck als men inde Historie Titi Livij, Appiani ende Trebellij Pollionis lesen mach. De andere Wetten van dierghelijcke saecken/ te weten / vande Velden/ die daer na volghden/ waren Licinia, Agraria, Quintia, Sempronia, Agraria inde Gracchos tijden Thoria, Cornelia Agraria, Seruilia, Viaria Flauia, Iulia Agraria. De Wet Cassia, waer af Cassius Longinus een Tribuyn des volcks/ den insteller is gheweest/ streckte tot verminderinge vande macht des Edeldoms/ dat ygheene/ dat soo wie van t'ghemeene volck verworpen was / die en soude nimmermeer weder inden Raet comen/ om int ghetal der Raetsheeren gestelt te worden. De Wet Clodia die de Munte aenginck/ nam haer name om dat Clodius de Victoriates dede slaen/ welck sij harde stucken Silver gelt waren/ waer op aen d'een zijde het beelt van Victoria stont / t'welck men te voren uyt Illirien bracht/ ende men dede daer coopmanschap mede. P. Clodius toeghenaemt de schoone heeft beneffens deses vier Wetten ingheboert/ die de ghemeente seer wel

beviel

derlick waren. Daer was noch een andere Wet Clodia, waer door aen de Secretarissen ofte Greffiers der incomsten verboden wert/coopmanschap te doen/als seer qualick voegende voor hunne gelegentheyt ende ampt: nochtans door ghewoonte/ welcke somtijdts veel crachtigher is/dan de Wetten selfs/zijnder eenighe bevonden coomenschap te drijven/wien het den Keyser Domitianum vergaf/ haer de straffe volghens de Wet Clodia quijtscheldende/waer teghen zy sich verloopen hadden. De Wet Claudia wert ghemaeckt door Qu. Claudius Tribun des volcks teghen de Raets heeren/ die door de selve niet gheoorloft waren/ een Schip te hebben/ dat meer dan drie hondert maten (diemẽ Amphoræ noemt) in sich connen begrijpen. Van dese Wet spreeckt Cicero aldus: Niemant en conde dat niet eens vermoeden/ dat ghy in Italien een hoeve aen den Zee cant had legghen/ende dat ghy een Schip creeght/ om de vruchten over te brenghen. De wet Canuleia ghemaeckt door C. Canulius Tribun des volcks/maecte uyt de twaelf Tafelen de Wet te niet/waer door het de Patritijs ende Edelen verboden was/ haer met de ghemeene Burghers in houwelicks verbont te begheven. Het welck alsoo ingheselt was ghweest/door de thien Mannen die allegader Patritijs waren/om dies wille dat door een ghewoonte der ouders/ niemant uyt den ghemeenen volcke het ampt ende de weerdigheyt van eenen Augur mochte vercrijghen/ Romulus dit voordeel alleen aen de Patritijs ghegheven hebbende: ende daerom vreesden zy/ dat by soo verre soodanighe houwelicken niet verboden werden/ het Augurschap door de onseeckerheyt ende vermenginghe der gheslachten soude beroert werden. Maer teghen soodanige insettinghe heeft Canuleius gheordineert/dat de houwelicken sonder eenigh onderschept tusschen de Patritijs ende het ghemeene volck mochten gheschieden. Welcke insettinghe by de voornoemde Edelen qualick ghenomen werde/ achtende dat haer bloet daer door besmet/eñ t'recht des volcks gheschent was. De Wet Cincia verboodt de Advocaten gelt oft eenigh ander dinck in ghescenck aen te nemen/tot verweringhe der saecken ende ghedinghen.

Cicero cōtr. Verr. actio. 7.

Dese

Dese Wet wert van Cicero verhaelt int Boeck van den ouderdom. De Wetten Corneliæ waren hier in ghetale/handelende vã vergif-gheven/Vader-moorders/doot-slaghers/verraders ende van lasteringen/ mitsgaders de straffe over soodanighe misdaden / den insteller der selver was L. Cornelius Sylla. De Wetten Furia ende Falcidia beschermden de Testamenten / gelijck als oock de Wet Fusia Caninia ten aensien vande vrylatinghe der dienaers door Testamente. De Wet Acilia, daer Acilius Glabrio Autheur af was/ ordineerde/ dat al de gheene die eenigh bewint over de ghemeene incomsten ende schatten hadde / reeckeninghe moesten doen ende dat het alle ondersaten toeghelaten was / dat sy over de bedieninghen ende schattinghen der *Schatbewaerders/Stadthouders der Steden/ende over andere mochten claghtigh vallen: voorwaer een seer goede ende nutteliche Wet / door dien het dickwils gheschiet/ dat de arme Princen van hun volck ghehaet werden/ ter oorsaecken vande wreetheyt ende dieverye haerer Schatbewaerders. De Wet Oppia begrijpende de seer overdadige costelicke cleederen der Vrouwen/ verboodt haer de goude Ketenen / ende dat sy aen haer ooren niet meer dan de weerde van een once Gout mochten draghen / ende verminderde veel overdadigheden ende onnutte verquistinghen. De Wet Voconia hielt in dat niemant eenighe Vrouwe tot zijn erfghenaem mochte maken/jae selfs niet zijn eyghen Dochter / al waert schoon dat hy'er maer een/ ende gheen andere kinderen hadde. Qu. Vocanius heeftse ghemaeckt. M. Cato d'oude heeft een weynigh voor de Macedonissche oorloghe daer toe gheraden. S. Augustinus int derde Boeck van de Stadt Gods seght / dat hy niet en denckt / datmen billicker ofte rechtveerdigher Wet dan dese soude connen vinden. De Wet Pompeia handelde vant recht* van des volcr voort plantingen. Een andere Wet Pompeia aen de Bythiniers ghegheven / begreep vele dinghen/ende onder andere datmen gheen overheyts ofte andere ampten mochte bedienen/noch inden Raet aengenomen werden / voor den ouderdom van dertich jaren. Een andere Wet Pompeia ordineerde/dat so wie

* Anders Thresoriers

Augustin. de ciuit. Dei lib. 3.

* Anders der Colonië

le zijn Vader ofte Moeder ghedoot hadde/ die soude
iae dat hy met roeden ghestaghen was) in eenen sack
genaeyt werden/met eenen Hont/een Haen een Slan-
ge ende een Simme by hem/ ende alsoo inde Riviere
geworpen werden. De Wet Schantinia oft Scatinia
caste de gheene/ die tuelisten dannen haer teghen der
natueren werck gebruyckten/dat is te seggen (om claer-
er te spreecken) de Bogghers/ qui muliebra patiun-
tr, teghens welcke Iuuenalis in een van zijne Satyr-
en hestelick uytvaert. Eenighe hebben ghemeent dat
en oorsaecker van desen Wet eenen C. Satinius Ca-
itolinus Tribun des volcks is gheweest/ de welcke
eschuldight zijnde/ dat hy den Sone van Marcus
Marcellus tot oneerlichheyt versocht hadde/ende dat hy
em wilde schenden/ soo wert hy door des Vaders aen-
ouden verwesen. Maer Philippus Beroaldus inde
ytlegginghe die hy over Suetonium ghemaeckt heeft/
eght dat de meyninghe van soodanighe lieden valsch
s/ende dat niet dien Scantinius, maer eenen anderen
an dien name/ zijnde een inwoonder van Aricina/ dese
Wet ghemaeckt heeft: want de Wetten (seght hy) ne-
nen haren name vande instellers/ ende niet vande mis-
daders ofte beschuldighde. De straffe van sulcken mis-
daet/wert eerstelick op gelt gheset/ ende gelt ghevende/
oo was men vrijt/ te weten thien duysent Nummes/
ghelijck als Quintilianus in het vierde ende sevende
Boeck zijner institutien schrijft. Ende daer nae om de
ghewichtigheyt van soodanighen misdaet/ hebben de
Christelicke Keysers de straffe beswaert/ ende den doot
daer op ghestelt. Ick sal hier een gheneughlick ghedicht
van Ausonius den cluchtighen Poëte verhalen/t welck
hy ghemaeckt heeft van eenen seeckeren Rechtsgheleer-
den/die een Vrouwe ten houwelic nam/die haer lichaem
van anderen/alsoo wel als van haren Man/ liet ghe-
bruycken/ ende wien de Wet Papia of Poppea (ghe-
maeckt teghen de gheene die niet en hijlickten) eer wel
behaeghde/ ende daerenteghen de Wet Iulia seer ver-
droot. Nu den Poëte gheeft seer gheneuglicke redenen
van dese verscheydentheyt/ door de namen van andere
Wetten/segghende/dat den Rechtsgeleerden half-man/

wijfsch/

wijffch/eñ bequaem/ruysch grootelicx de Wet Scantinie vreesde/ de tegen die onkuysche eñ Sodomiten ingestelt was/ waer af Tertullianus int Boeck vande Monogania verhaelt/waeromme hy sich eyndelick houwelicte/volghens de Wet Papia om dese verbloeckte sonden bedecken/ende daerom behaeghde hem de voorgenoemde Wet Papia. Maer hy en had gheen vreese voor de Wet Titia, door de welcke verboden was eenigh geschenck te nemen om te dingen ofte te rechten/om dies wille dat hy wel versekert was/so langhe hem niemant te wercke stelde/dat hy niet en soude behoeven te weygheren/de wijle dat ter eener zyden zijnen gheest niet met Wetten/ noch wetenschap versien was/ ende ter ander zyden / soo en hadde hy noch gheen ghedingen waer te nemen/ gelijck als den Advocaet des noots/die geen Wet en heeft/ende als Pilatus die gheen saecke en heeft. Alsoo dat hy ghenoodtsaeckt was/elders eenen middel te soecken / om te moghen leven / te weten / met het hoer-gheld van zijne hoerachtige Vrouwe/ende met de coppelrye/hem selven ghemeyn maeckende / lijdende datmen hem teghen natuere ghebruyckte / teghen de Wet Iulia, welcke hem om dese oorsake mishaeghde : het ghedicht luyt aldus:

Iurisconsulto, cui nubit adultera coniunx,
Papia lex placuit, Iulia displicuit.
Quaeritis unde haec sit distantia? Semivir ipse,
Scantiniam metuens non metuit Titiam. Dat is,

De Wet Papia behaeghde den Rechtsgeleerden wel/ aen wien een overspelighe Vrouwe ghetrout was / ende de Wet Iulia mishaeghde hem. Vraeght ghy waerom dese verscheydenheyt comt? Een half-man selfs vreesende voor Scantinia en vreesde voor Titia niet. Meer andere Wetten soude ick mogen by brengen/ gelijck als Duellia, Fabia, Falcidia, Fannia, Gabinia in drie manieren/Glaucia, Hieronica, Hircia, Hortensia, Hostilia, Lectoria, Mamilia, Papyria in vijf manieren / Pedia, Petilia tweederhande / Roscia, Sempronia in elf manieren /Valeria, ende een groote menichte andere/ van welcke ende van de ghene die ick hier voren ghe-

noemt

[illegible] hebbe / indien ick vant inhout der selver int langhe wilde handelen / het soude selfs alleen wel eenen gantschen Boeck behoeven: voornamelick / soo ick van neyer dattmen op de voornaemste Wetten der Pandecten bevonde te comen/ick en sal niet segghen van alle gader; want die de selve wilde tellen / hy souder wel acht duysent een hondert ende vierendertigh vinden. Ick late die vande Codicen / ende in andere Boecken der Burghelicke rechten verhaelt werden / op een zyde staen. My ghedraghende om op een ander tijt breeder daer af te handelen/ende sal hier mede dit Capittel besluyten.

Vande Straten, Brugghen, Eylant, Berghen, Fonteynen, Conduyt, VVater-leydinghen, Baden, staende VVaters, Circkē, Schou-plaetsen, *Ronde schouplaetsen, Marckten, Thriumph-boghen, VVandelplaetsen, Ghedenckteeckenen, Pylaren, Colossen, Pyramiden, Obelisken, Beelden, Tempelen, ende andere outheden van Roomen.

* Anders Amphitheatrum.

Cpittel V.

VAn een groot ghetal Straten / die voortijdts binnen Roomen waren/worden der hedens daeghs noch negenentwintich ghetelt / die Caius Gracchus alle gader nae een rechte mate dede trecken / ende met steenen bestraten. De heerlickste ende die meest gelt ghecost hadde/ waren de strate Appiana, die Appius Claudius doen hy Censeur was / dede plaveyen / streckende vande Poorte nu S. Sebastiaen genaemt/ tot by Capone/ende Traianus dedese daer nae weder bestraten/ tot by Brindisse/daer de Coninginne der Straten noemende/om dies wille dat alle triumphen daer door ghinghen. De strate Flaminia die Caius Flaminius Burghemeester zijnde liet plaveyen ofte bestraten van het Capitolium af (waerom het de breede strate genoemt wert) tot by Remini/ streckende door de Poorte de Populo. De strate Æmiliana wert door Lepidus ende Flaminius, beyde Burghemeesters gheplaveyt / tot by het Velt Boulonghen. De straet Alta Semita ghenaemt/ streckte van Monte Caballe / tot by de Poorte van Sinte Agnes. De Subura begost vande Ronde schouplaetsen

Strate Appiana.

Strate Flaminiana.

Strate Æmiliana.

Strate Alta Semita.

Strate Subura.

plaetsen ende gingh tot de Kercke van S. Lucia in Orfea. De Sacrea ofte gheheylighde streckte vanden boge Constantini door Titi boghe/ ende de marckt tot in het Capitolium. De strate Nova ofte nieuwe/ streckte door het groot Paleys ende Septisone tot de Antonische baden. De Vetellia gingh vanden Bergh Palatinum tot op de Kee. De Thriumphanta begost van waer nu de Kercke van S. Peter is/ ende eyndighde aent Capitolium. De Reta was in het velt van Mars.

Strate Sacrea.

Strate Nova.

Strate Vitellia.

Strate Triumphanta.

Strate Reta.

Dese straten bedorven ende ghebroken zijnde/ heeftse den goeden Keyser Vespasianus, die een lief hebber des ghemeynen oorboors was/ alle gader doen hermaken ghelijck als blijckt door een Marmeren gheschrifte van het Paleys der Conservatores int Capitolium. Ick bevinde datter eertijdts acht Brugghen over den Tiber zijn gheweest/ twee vande selve zijn int water ghevallen/ te weten/ de Sublicien ende de Triumphale ofte Vaticano. De Brugghe Sublicien was aen den voet des Berghs Auentini by Ripa/ ghelijckmen door de groote steenen die inde Riviere ghevallen zijn/ sien mach. Dese Brugghe wert eerstelick door Ancus Martius van hout ghemaeckt/ maer afghebroken zijnde/ doen Horatius Cocles alleē t'gantsche heyr der Hetrusche teghen stont/ soo heeftse Æmilus Lepidus gheheel van steen weder op doen maecken, ende noemdese Aemilia, datter tijt toe dat sy door des waters onstuymigheyt andermael ter neder gheworpen is/ ende doen heeftse Tyberius weder op een nieu doen hermaecken. Eyndelick heeftse Antoninus Pius gheheel van Marmer doen maecken/ veel hooger dan sy te voren was/ ende de misdadighers ende de ghene die ter doot verwesen waren/ werden daer af van boven neder inde Riviere ghesmeten. De ander Brugghe Triumphal was recht by de plaetse daer nu ter tijt t'Gasthuys van Spirito Santo is/ ende was alsoo gheheeten/ ter oorsaecken dat de Triumphen daer over ginghen/ waer af men inde watren des Tybers noch de fundamenten siet. De Brugghe Senatoriana ende Palatinus is nu de Brugghe van

Vande Brugghen.

Brugghe Sublicien.

Brugghe Triumphal ofte Vaticano.

Brugghe Palatinus.

ermaken/ ende wert nu Quatro capi gheheeten. De Brugghe Cestiana ofte Exquilino is nu die van S. Bartholomeus die door de Keysers Valens ende Valentinianus vermaect is gheworden. De brugghe Aureliana ende Ianuclensis, is de ghene diemen nu Sixtus noemt/ die oock door Antonius Pius van marber gemaeckt is/ ende daer na gevallē zijnde door den Paus Sixtus IIII. int iaer 1547 wederom opgebout werde. De brugghe Eliana is die van t'kasteel S. Angeli, ghemaeckt door den Keyser Adrianum, ende daer na door den Paus Nicolaus V. verbouwt in sulcker wijse als sy nu is. De brugghe Miluius nu Molle ghenaemt is buyten de poorte de Populo, een cleyne mijle van Roomen: eerst door Elius Scaurus ghesticht / waer by den grooten Constantinus Maxentium verwan / die oock van dese brugge vallende in den Tyber verdronck. De Brugge Salaria is ontrent twee mijlen ende een half van Roomen/ sy was alsoo genaemt/ ter oorsaken vanden wegh/ daer door al het sout/ dat tot Roomen quam/ ghevoert werde: hier onder loopt de revierre Aniene die de ouden Teuerone noemden/ zijnde eertijts als eenen scheyder vanden het lant der Romeynen ende het landt der Sabijnen. Sy wiert door Totilla afghebroken/ ende ten tijden des Keysers Iustiniani wederom vermaeckt/ door zijnen Stadthouder Narses, na dat hy de Gothē die doen meesters van Roomen waren t'ondergebrocht had. De brugghe Mamollo op de selve revierre/ wiert eerst door Antoninus Pius ghebout/ ende daer na door Alexander Mammea vermaect/ waer af sy haren name nam. Na dat de Tarquinios uyt Roomen verjaeght waren/ gaben de Romeynen al hunne goederen aen de arme inwoonders/ die t'selve gebreck hadden/ behalven een stuck lants dat sy den Godt Mars toe-heylighden/ om welcker oorsaken het Campus Martius ghenaemt wiert. Aldaer wierden de Feestdaghen ende spelen ghehouden/ de ionge krijghs-knechten oeffenden haer daer in de wapenen. Ende door dien sy in dit velt veel kassop/ boomen/ kruyden ende vruchten vonden/ hebben sy t'selve allegader afgesneden ende in den Tyber gheworpen/ achtende dat sy de Goden souden vertoornen/

Brugghe Exquilino.

Brugghe Aureliana.

Brugghe Eliana.

Brugghe Molle.

Euseb. Histor. Eccles. lib. 9. cap. 9.

Brugghe Salaria.

Brugghe Mamollo. Van een Eylant in't midden vā den Tyber gheleghen zijnde.

hadden sy het tot haer andere bestier ghehadt. De ri-vier is allenghskens op een plaetse comende bijeen legghen/ andere vuyligheyt ende het sant dat door t'water voort ghedreven wert is daer mede op ghehoo-ghen/ in sulcker voeghen dattet een Eylandt is ghewor-den/ 'twelck een vierendeel van een myle groot wesen-de is eenmaels Lycaonia ghenaemt. Het is met eenen Tempel ende een beeldt dat van Ragusa ghebracht was/ Esculapius den Godt der Medecijnen toe-ghe-heylight/ op welcke plaetse daer nae de Romeynen hare siecken brachten. In t'selve Eylant wierden noch twee andere Tempelen ghesticht/ den eenen ter eeren Iovis door Caius Seruilius, alwaer het beeldt van Caesar ghebracht werde/ ende d'ander ter eeren van Faunus die de Romeynen ghelooften/ den eersten gheweest te zijn/ die de offerhanden ingheselt heeft.

Vãde voor-naemste se-ven bergen.

Den bergh Capitoli-nus.

Chronic. Abbas Vr-sperg. pag. 6.8.

De voornaem-ste der seven berghen van Roomen/ was den bergh Capitolinus die-men nu Campidoglio noemt/ eer-tijts Saturninus ende Tarpeius gheheeten/ ter oorsaken van Saturnus die aldaer ghewoont hadde/ ende van de maeght Tarpeia, die van boven neder desen bergh is ghewo(r)pen/ waer op den Tempel van Iupiter Opt. Maxim. ghesticht was/ daer de Romeynen in hare Triumphen dien Godt over hare victorien dancksegginghe deden.

Bergh Pa-latino.

Den bergh Palatinus nu Palazzo maggiore ghenaemt/ is niet bewoont/ maer vol wyngaerden: de welcke nochtans den ondeughden ende grouwelicken Keyser Heliogabalus voortijts gheheel met Porphyrsteen heeft doen plaveyen/ om dat hy (soo ick gheloove der werelt niet gantsch onnut en soude wesen.

Bergh A-uentino.

Den bergh Auentinus, ofte Querquetulanus alsoo ge-heeten ter oorsaken van de voghelen die de Romeynen namen ende ghebruyckten in hare waersegginghen/ is die ghene waer op nu de kerck van Sinte Sabina staet.

Den bergh Celius.

Den bergh Celius streckt van de kercke van S. Ian ende S.Paulus tot die van S. Ian van Lateranen.

Den bergh Esquili-nus.

Den bergh Esquilinus, ofte Cespius, alwaer-men de wacht hielt/ streckt van de kercke van Maria Maggior tot Sinte Peeter in de banden.

Den bergh Vimina-lus.

Den bergh Viminalis is daermen nu siet de kerck van S. Laurens in Pa-

lisperna

sperna ende die van S. Potentiana. Den bergh Quinalis of Egonio is nu Monte Cauallo ghenaemt. daer zijn noch andere berghen / te weten den bergh intius, waer op de kerck van Sante Trinidad ghelegen is. Den bergh Ianiculum is Sante Pedro Montorio, of Montauro. Den bergh Vaticano is de groote kercke van Sinte Pieter ende des Paus Palleys. Den bergh Glihortuli voortijts oock Pincius gheheeten / streckt van de poorte Salaria tot op de poorte de populo, ende daer door ghinghen de Romeynen Candidates ghenaemt / in Campo Martio om van ghemeyne volck de ampten te begheeren. Den bergh Iordanus is nieuw / ende alsoo ghenaemt ter oorsaken van eenen Iordanus upten gheslachte der Vrsinen, die daer ghewoont / ende seer veel schoone huysen ghesticht heeft. Den bergh Testaceus is by de poorte S. Pauli, ende is alsoo ghemaeckt ende vermeerdert van ghebroken aerdepotten / hoe wel eenighe segghen / dat het potten waren waer in men van alle deelen des werelts de tributen tot Romen bracht / t'welck onwaerachtigh is: want soo wie de plaetse recht aenmerckte / sal bekennen dat het allegader eenerley aerde is / ende van eener ghedaente / ende sal oordeelen dat aldaer een merck ofte het deel was / daer alle de Potbackers by malkander ghewoont hebben / die in grooten ghetale moeten geweest zijn / gemerckt de hooghte des berghs / ende dat de Romeynen int beginsel de beelden harer Goden / de vercieringhen der Tempelen / de Autaren / de vaten om de asschen harer dooden in te bewaren / de potten ende vaeskens daer sy den wijn ende het water uyt droncken / de schotelen daer sy uyt aten / van ghebacken aerde maeckten. Desen bergh Testaceus is dicht by den Tyber ghelegen / gantsch vol Scorpioenen / ende boven noch beneden en soude men niet een enigh greenken aerde connen vinden. De fonteyne Appiana is door Appius Claudius den Censeur van ander vier mijlen gebracht / te weten van Tusculana tot Roomen. De Martiana of Ausiana wiert in de stadt ghelevdet door Qu. Martius Pretor zijnde / van het staende water Fucinus, 18. mijlen van Roomen.

Den bergh Quirinalis.

Van de andere berghē.

Den bergh Testaceus.

Van de Fonteynen.

De fonteyne Appiana.

De Martiana.

De Claudiana door den Keyser Claudius diese over van 18 mijlen verre bracht/ ende nam die van twee andere fonteynen/ waer af d'eene Cerulea ende d'ander Curtia ghenaemt was/ die leydende langhs den wegh van Subiaco. Dese fonteyn verloor sich dickwils/ ende wiert altijt herstelt ende onderhouden door Vespasianus, Titus, Aurelius ende Antoninus Pius, ghelijck als de woorden ghetuyghen/ die boven den boghe van porto Maior ghegraven zijn.

De Tepula.

De Tepula door Seruilius Cepuio ende Decius Cassius Longinus Censeurs zijnde/ diese vijf mijlen van Roomen deden halen/ te weten/ van Tusculana tot op t' Capitolium.

De Iuliana.

De Iuliana wiert door Agrippa van de boven ghenoemde ghenomen.

De Curtiana.

De Curtiana door Marcus Curtius ende Lucius Papinius beyde Burgemeesters zijnde/ diese deden leyden vande oude reviere Aniane boven Tivoli 10 mijlen van Roomen/ ende dat van de goederen ende den roof die sy in de plonderinghe van Albanien vercreghen hadden.

De Frontina.

De Frontina door Iulius Frontinus, verkosen hy den last had om de wegen te bewaken/ de welcke hy nam langhs den wegh van Subiaco/ in de nieuwe Aniane/ twaelf mijlen van Roomen.

De Virgo.

De Virgo door Agrippa doen hy Ediles was/ diese liet leyden door de wegh van Preneste 4 mijlen van Roomen: dese fonteyne wert nu Treio gheheeten.

De Iuturniana.

De Iuturniana is nu ter tijt de fonteyne S. Georgio, aldaer de vrouwen de Looge wasschen. Verscheyden andere fonteynen/ ghelijck als de Traiana, Septimiana, Drusiana, ende de Alexandrina zijn verloren door langheyt des tijts/ die alle dinghen verbreeckt ende te niet brenght: in der voeghen datmen daer af niet meer eenighe kennisse can becomen.

Van de grootee conduyt oft gracht onder de aerde.

Omme nu te beletten dat de stadt niet vuyl ende vellijck soude werden/ maer datmense altijt schoon moght houden/ was 'er eertijts een grooten gracht ofte conduyt onder d'aerde by de brugghe Senatoria, daer nu de kercke van S. Maria is/ ende daer in quamen al de andere cleyne grachten ofte goten met des stadts vuylicheden/ die van daer in den Tyber liepen: welcke gheschickte ordinantie wel een van de beste is diemen in een goede stadt soude moghen stellen. Hy wiert door

het

t bevel van Terquinius Priscus van soodanighen eere ghemaeckt/ datter ghemackelick een karre conde voor rijden/ ende by onsen tijt is sy ghemeten/ datse sthien voeten ende meer breet was. Hier daer van ne de Edele Romeynen altijt wat bedacht hebben/dat et gheriff ende nuttigheyt vande ghemeente streckte/ eckende alsoo haren name by de nacomelinghen ontserfflick ende aenghenaem te maken. Daer waren oock ven water-leydinghen binnen Roomen/ waer af het eerlickste was het voornoemde vande fonteyne Mar-iana waer af datmen noch eenighe overblijffselen ende ondamenten siet/ langhs den wegh diemen na S.Lau-ens buyten Roomen gaet. Het andere was dat van de onteyne Clandiana, twelck streckte van porto Maior ot by S.Ian te Lateranen/ ende door den bergh Celius ot den Aventinus/ de boghen der selver sietmen noch alf vervallen / ende hebben niet teghenstaende de ooghte van 119 voeten. Dit wonderbaerlick ende ytnemende stuck wercks/ wert de door Iulius Cæsar egonnen/ ende door Claudius voleyndight/ende coste e een milioen gouts/ ende drie hondert en vijf-en-tseentigh duysent Croonen noch daer boven. Den Keyer Caracalla dede het vermeerderen tot by t'Capitoliim/ niet verre van daer siet-men eenighe boghen by 'gasthuys van S. Thomas. De ander waterleydinge van de fonteyne Appiana gingh aen de voet des berghs Testacei ende by den boghe Vespasiani, ghelijck de nde bogen uytwijsen die aldaer aen beyde zijden ghesien werden. De waterleydinghe Sabbatini wiert alsoo ghenaemt ter oorsaken van het staende water Sabbate dat nu de Anguillare ghenoemt is/ waer af het water op desen dach noch op de plaetse Sinte Petri comt. Ter zijden de baden van den Keyser Titus zijn neghen welffselen/ oft leeghe kelders / yeder sebenthien voeten ende een half breet zijnde / twaelf voeten hoogh / ende hondert en negen-en-dertigh voeten langh/ ende zijn nu de Seuen Salen gheheeten. Dit was het Collegium Pontifici, door Vespasianus ghesticht zijnde gelijc als blijckt door een marmersteen die daer ghevonden was/ waerinne dese navolghende woorden gegraven waren:

Vande waterleydinge ofte Aquæducten.

Van de Seven Salen.

IMPERATOR VESPASIANVS AVG.
PER COLLEGIVM PONTIFICIVM
FECIT. De baden ofte badtstooben tot Roomen waren groote ende heerlicke gebouwen/ omringht met schoone overwelfde gaelderyen/ of bemuerde wandelplaetsen die marmeren vloers hadde/ ondersteunt met geweldige groote pylaren van verscheyden steenen. Het waren de baden der Roomsche Keysers/ de rijckste ende vermaertste der selver zijn de Neronissche ende Alexandrinsche gheweest/ ghebout door Nero ende Alexander Seuerus ter plaetsen daer nu de kerck van Sinte Eustathius is. Het badt Agrippina ghemaeckt door Marcus Agrippa was op de plaetse diemen hedensdaeghs de Ciambella heet/ tusschen de kercken van Maria Rotonda ende van Minerua. De Antoninissche door Antoninus Caracalla begonnen ende van Seuerus volyndight / waren op den bergh Auentinus/ al-waer datmen die hedensdaeghs noch half vervallen sien can/ onder soo veel schoone marmersteenen ende pylaren. De Aurelianissche door Aurelianus gebout/ waren in t'quartier ofte deel datmen Transteuere noemt aen geene zijde des Tybers. De Constantinissche, op den bergh ghenaemt monte Cauallo int midden van eenen wijngaert die daer nu is. De Diocletiaensche die van een gantsch wonderlicke groote waren/ zijn by-na noch geheel/ by de kerck van S.Susanna, aen welck ghebouw den Keyser Diocletianus een langhen tijt hondert en veertigh duysent Christenen te wercke stelde/ om dat te eyndigen. De Domitiaensche waren ter plaetsen daer nu het klooster van S. Sylvester is/ ende van de selve sietmen noch eenighe fondamenten. De Gordiaensche waren by S. Eusebius kercke ghesticht / ende verciert met twee hondert schoone ende heerlicke pylaren. De Nouatiaensche waren daer nu de kercke van S. Potentiana is. De Seueriaensche die desghelijcx op seer schoone pylaren gesticht zijn geweest / wierden door Seuerus over den Tyber ghemaeckt/ eenighe van de selve pylaren zijnder in de kerck van S.Cecilia, ende S. Grisogon. De Traianissche ende Philippissche waren op den bergh

Esquilis-

Van de baden ofte Badtstove.

De baden van Nero ende Alexander Seuerus.

Polydor. Virgil. lib. 3. cap. 13.

Baden Agrippæ.

Baden Antonini.

Baden Aureliani.

Baden Constantini.

Baden Diocletiani.

Baden Domitiani.

Baden Gordiani.

Baden Nouatiani.

Baden Seueri.

Baden Traiani.

Exquilinus/ te weten die van Traianus by de kerck van S. Martinus, ende die van Philippus tot S. Mattheus. Die van Titus zijn ghweest ter plaetsen daer nu het klooster van S. Pietor in de banden staet. Ende de Olympiades by het klooster van S. Laurens in Palisperna. Dit sal ick hier noch al door-by-gaende segghen/ dat de oude Romeynen verscheyden ordinantien maeckten/ aengaende de ghemeene badtstoven/ waer af de sommighe voor de vrouwen ende andere voor de mannen waren/ met verbot dat de mannen sich niet by de vrouwen moghten gaen wasschen / maer af ghewach schijnt gemaect te werden/ in de wet 4. C. de aquaduct. lib. 11. ende dat op de verbeurten die Aulus Gellius * verhaelt. Nu t'ghebruyck der baden en is niet so seer om des lichaems stercke/ als om de verdoeninge ofte verteeringe gevonden ghweest. Staende waters/ waren groote grachten of ronde gegraven plaetsen/ seer konstelick door menschen handen gemaeckt/ ende met Zeewater vervult om de verderbinge te verhoeden. Daer inne oorloghden de jonghe lieden op schepen / om daer door te behendigher in Scheep-strijden te werden. Augustus deder een maken ter plaetsen daer nu de kercke van Santa Trinidad is. Nero een ander aenden voet van de kercke van S. Petro Montorio: ende het eerste wiert tot Roomen door Iulius Cæsar ghemaeckt / aen ghene zijde des Tybers. Daer waren vele Circken tot Roomen/ maer boven alle andere vier bande kostelickste ende vermaertste / te weten / de Maximus ofte groote/ het Neronissche, het Flaminissche, ende het Agoniaensche. Dit waren plaetsen/ daer men verscheyden bespringh-spelen maeckte/ ende om het vaerdighste liep/ met twee of vier peerden die lichte waghens voort trocken van vierderley verscheyden verwen/ gelijc als de eene van groen voor de Lenten/ d'ander van root voor den Somer/ een van wit voor den Herfst/ ende een ander van blaeuw voor den winter/ welcke spelen Circenses ghenaemt in de maent van Novembe eens door 'tghemeene volck/ ende eens op een ander tijt door den Edeldom ghedaen wierden. De groote Circke die door Tarquinius Priscus begonnē/ door Iulius Cæsar

Baden vã Titus.

Baden Olympiades.

*lib. 10. ca. 3. onct. Atiic.

Van de Staende waters by de Romeynen Naumachies genaemt.

Van de Circken.

Octauianus, Traianus, ende door Heliogabalus vergrootet is geworden/ was tusschen den bergh Palatino ende den bergh Auentino/ op de plaetse diemen Cerchi noemt. Zijn lenghte was het dryrden-deel/ en zijn breete het sestendeel eener mijle/ gantsch omringht met schoone vergulde pylaren/ende bequaem om 260. duysent menschen te ontfanghen. De Neronische was ontrent waer des berghs Vaticano/ achter S. Pieters kercke/ daer nu ter tijt de Naelde staet. De Flaminiaensche was daer nu de kercke van S. Catharina de Funari is. De Agoniaensche was ontrent de groote plaetse/ die man nu Natione noemt. De andere Circken waren binnen ende buyten de stadt op verscheyden plaetsen/ ende onder andere siemen noch de fondamenten van t'ghene dat buyten de porte Maior is/ tusschen de wijngaerden van het klooster van t' heyligh kruys in Jerusalem. Een ander wasser op den bergh Glihortuli, beneden daer de kerck van S. Trinitas staet/ ende een ander tusschen de kerck van S. Sebastiaen ende Campo de bone half verbroken/ t'welck door Caracalla ghesticht was/ om aldaer de Olympische feesten ende spels aen te rechten/ hier inne werde S. Sebastianus met pijlen door geschoten.

Vande Schouw-plaetsen.

De Schouwplaetsen waren ghemaeckt op de maniere van een halve Mane/ in yeder mogheen tachtigh duysent menschen sitten om de spelen ende Comedien te aenschouwen/ waer af het voornaemste dat van steen is/ door Pompeus is gebout ghewees/ op Campo di fiore, daer nu het Paleys der Vrsinen is. Het andere door Iulius Cæsar begonnen ende door Augustus voleyndight/ ter eeren van sijnen neve Marcellus was ter plaetsen daer nu het Paleys van t huys Sauella is. Ende het derde van Cornelius Baldus ende ghewyet door den keyser Claudius, was dicht by de Circke van Flaminius.

Polydor. Virgil.lib. 3.cap.13.

Vande ronde Schou-plaetsen/ ofte Amphitheatrums.

De Ronde Schouwplaetsen die de Francoysen Harenes heeten ghelijckerwijs de ghene die tot Verone in Italien ende desghelijcx oock in Vranckrijck zijn/ waren ronde ghebouwen/ hoogh ende groot/ de plaetse beneden was ronts-ghewijse/ om me 85. duysent menschen bequamelick te connen ontfanghen/ om de schermspelen ende de iachten der groote wilde beesten te

sien

Vande Merckten oste Fores.

ersschouwinck/ het voornaemste is altijt gheweest/ t'welck de Romeynen Colliseum noemen/ in plaetse van Collosseus ter oorsaken van het groote beeldt Neronis dat daer binnen was. Nochtans heeftet Vespasianus doen maken/ Titus heeftet daer na gewijdt/ in welcke wijdinghe een iacht opgherecht wiert waerinne meer dan vijf duysent beesten van verscheyden sorten ghedoot werden/ ende Domitianus dede het vol maken. De ander Ronde Schouwplaets vã Statilius was veel cleynder/ ende gantsch met kareel-steenen ghebout/ by het klooster van t'Heyligh kruys in Ierusalem/ dese waren allegader meest op eenerley wijse ghemaeckt. De Fores waren geen ander dinghen dan groote ghebouwen/ ghemaeckt om te dinghen ende een yeghelick recht te doen/ ghelijck als het Paleys tot Parijs/ ofte het waren oock andere plaetsen/ die wijt ende ledigh waren/ aldaer men alle dingen te koope bracht/ ghelijck als tot Parijs zijn de Hallen/ de plaetse Maubert/ ende de cleyne brugghe. De voornaemste tot Roomen waren 17. in ghetale/ te weten Forum Romanum beginnende aen den voet van Capitolium/ aldaer den boghe van Septimus is/ ende streckte tot de kercke van S. Cosmus. ende Damiaen; begrijpende den Tempel Vestæ by der kercke van S. Maria Liberatrix, sich voeghende aen een ander rijck ende hoogh verheven ghebouw/ waer af de Raedt-heeren ende Redenaers tot het volck hun uytspraeke plachten te doen/ met een gaelderye gantsch van marber onderstut met 80. groote marmeren ghestreepte pylaren/ die Caligula hadde doen maken om bedecktelic van dẽ bergh Palatinus tot op t'Capitolium te gaen. Een ander Forum Cæsaris was achter de gaelderye vã Faustina, welckers kareelsteenen alleenlick hem hondert duysent Sestertien dat is twee duysent vijf hondert Croonẽ ghecost hadden. De Forum Augusti is aldaer nu ter tijt de kercke S. Adriani staet/ ende streckte na de Melcontoren. Die van Nerua was tusschen de kerck S. Adriani ende Basilij. Die van Traianus was daer nu de kercke van S. Maria de Loretta is/ al waer noch zijn grooten pylaer staet/ ende was seer heerlick ghebout. De Salustiana was tusschen de kerck van S. Susanna ende de

poorte Salaria. De Forum Boarium ofte Ossenmarckt [illegible]
om datmen aldaer het vee vercoft/ was tusschē de ker-
ken van S. Gregorius ende van S. Anastasia. De Fo-
rum Olitorium, daermen de cruyden ende [illegible]
vercoft/ was eyghentlick de plaetse Montanara. [illegible]
Piscatoria ofte Vischmerckt daer men de visch vercoft/
was tusschen de kerck van S. Maria in Portico en[illegible]
S. Maria Egyptiaca. De Suaria aldaer men de Ver-
kens vercoft/ was dicht by Sant Apostolo, daer [illegible]
kerck van S. Nicolaes in Porcilibus staet. Ende [illegible]
Archimonia by S. Nicolaes des Archimonies. De
plaetsen van de andere Foras ofte Merckten/ en can men
niet sekerlick bekennen/ ter oorsaken van de veranderin-
ghen ende vernielinghen die Roomen gheleden heeft.

Van de Triumphische boghen.

De Romeynen willende haer volck meerder moet ghe-
ven/ om heerlicke daden uyt te rechten/ soo hadden sy
voor een ghewoonte/ datse hare Velt-heeren eñ Stadt-
houders/ die sy Imperatores noemden/ lieten Trium-
pheren/ ende alsso inde Stadt comen/ende van den oor-
logh weder-keerende/gingen sy door groote marmeren
bogen/waer in hare verereghen victorien ende strijden
gegraven waren/ ende de lantschappen ende steden die
sy onder de gehoorsaēheyt van Roomen gebracht had-
dē. Gelijc als men sien mach/ door een dat by het Coli-
seum door Constantino opghrecht wiert/ doen hy den
strijt tegen Maxentius (ontrent een mijle van Roomē)
gewonnen hadde. Een ander door Vespasianum eñ Ti-
tus zijnen sone/by de kerck van S. Maria noua, tot een
vereeringe vande inneminge eñ overwinninge over Ju-
deen. Een ander door Septimus door de weesen ende
Os-vercoopers/staende by de kercke van S. Georgio in
Velabre. Een ander door den keyser Gallienus ghe-
maect van Tyburtijn-steenen/ende is by S. Vitus. Eñ
hoe-wel datter 36. waren/so en werdender nu niet meer
dan ses gevondē/ de andere zijn ter neder gevallen ende
verbroken.

Vande wandelplaetsen.

Augustus maecte een wandelplaetse op den
bergh Palatinus/met marmeren eñ schoone schilderyen
verciert. Gordianus maeckte een ander dobbel/ in t'velt
van Mars, duysent voeten langh zijnde/ende met won-
derlicke schoone pylarē verciert. Marcus Agrippa dede

ander voor zijnen Tempel maken/die-men noch by
geheel siet. Daer was oock noch de wandel plaetse
ercuria by de kercke S. Angeli by de visch-merckt,
e wandel-plaetse Liuia was by den Tempel des Vre-
s. Die van Faustina by de kerck van S. Laurents in
irando, ende die van Octauia de suster Augusti, by
Schouw-plaetse Marcelli. Maer van twee anders
t'Capitolium/de eene ghenaemt de Concordia, ende
ander die gemaeckt was om de plaetse te verchieren/ en
n niet overgebleven/ van 8. oude pylaren aen d'een zy-
/ende by aen d'ander. De Tropheen ofte gedenck-
eckenen/ waren eygentlick beduytselen van den Roof
t by anderen/ die in de oorloghe ghedoot waren/ welc-
ers overblijfselen daer na in schilderye ghestelt ofte in
er schoonen marmer gesneden wierden/ ter ghedachte-
isse der gener diese genomen ende gewonnen hadden/
gelijck alsmen aen die van Marius noch sien mach/
aende by de kercke S.Eusebij, welcke de Romeynen
eten maken doen hy over Iugurtha ende over de Cym-
ren triumpheerde. Eenige andere van soodanige ghe-
enck-teeckenen/ wierden in der Goden Tempelen op-
ehangen/ eñ de selve toe-gheheylight: in selfs in die van
upiter Capitolinus. Dẽ grootẽ pylaer gemaeckt recht
over de kerck van S.Maria de Loretta, wiert Traianus
oe-geeygent/doen hy t'lantschap van Dacien gewonnẽ
hadde/ welckẽ aenslagh eñ reyse daer in gesneden wert/
erwijlen hy tegẽ de Parthẽ oorloghde/ hoewel dat hy die
nimmermeer gãtsch volmaect en sagh/ om dies wille dat
hem de doot onderwegẽ inde stadt Seleucien in Syrien
verraste: nochtans wiert zijn lichaẽ tot Roomẽ gebracht/
eñ na dat het de Romeynen geheylight eñ onder t'getal
harer Goden gestelt hadden/ so leyden sy zijn asschen in
een goudẽ vat/ eñ stelden t'selve op dẽ top des pylaers/
welckers hooghte 128. voetẽ gemeten wiert/ eñ vã bin-
nen waren 123. trappen eñ 44. vensterkens/ die locht eñ
claerheyt gaven/ aen de gene die daer in gingẽ/ eñ vã het
een eynde tot het ander wilden klimmẽ. Daer was noch
eẽ anderẽ pylaer (eñ isser noch hedẽsdaeghs) op dẽ bergh
Citatoria/ gemaect ter eeren Antonini Pij, by-na die vã
Traianus gelijck zijnde/ uytghenomen datse grooter is:
want

Vande ge-
denckteecke-
nen ofte
Tropheen.

Vande Py-
laren.

want sy is 145. voeten hoogh ende heeft 206. trapp
ende 56. vensterkens/ een andere dierghelijcke wiert v
Roomen ghenomen/ ende door Constantinus tot Con
stantinopelen ghevoert/ alwaer sy op een groote plaet
noch geheel ende over eynde staet. Ende op de * groo
marct van Roomen stonter een gheheel van Numidi
schen marmer/ uyt een stuck ghehouwen/ ende 20. voe
ten hoogh: Dese heeft t'Roomsche volck ter eeren van
Iulius Cæsar doen maken/ ende lieten dese twee woo
den daer op graven/ PATRI PATRIAE. In
eenen hoeck van Forum Olitoria nu de plaetse Mon
tanara ghenaemt/ was een andere pylaer die Lactaria
geheeten was/ om dies-wille dat aldaer by nacht de ba
staert-kinderen ghebracht werden/ of soodanighe die de
vaders ofte moeders door armoede niet en conden op
voeden. Recht over den boghe van Septimus was ee
nen pylaer diemen Milliarium aureum noemde/ van
waer datmen den wegh nam/ om van alle plaetsen door
alle des Stadts poorten te comen ende uyt te gaen. Be
neden het Capitolium voor den Tempel van Bellona,
was een pylaer die de Romeyen Bellicosa noemden/
om dies-wille dat sy van daer eenen werp-pijl metter
hant wierpen naer de zijde van t'volck daer sy oorlogh
teghen wilden voeren. Door soodanighen middel wist
dan al t'Roomsche volck/ teghen wat lant datmen oor-
logh soude voeren/ daer by ghevoeght dat terwijlen den
pijl ghewörpen wiert/ noch met luyder stemmen ver-
kondight werde teghen wat lant het was/ ende dit was
haer wijse van de vyanden t'ontseggen. Het Colossus
der sonnen ofte van Apollo, dertigh Cubiten hoogh
zijnde/ wiert in t'Capitolium ghestelt door Lucullus die
t'selve uyt Pontus gebracht hadde/ ende het koste hem
140 Talenten/ te weten 73. duysent Croonen. Dit
was een groot ende ghewelddigh koop-stuck voor een
eenighen ende slechten burgher van Roomen. Inde Bi-
bliotheke van Augustus, was een ander Colossus van
koper/ hebbende 50. voeten in de hooghte. In de Curie
ofte het deel van den Tempel des Vredes/ was noch ee
ander dat 202. voeten hoogh was/ twelck seven stra-
len op zijn hooft hadde/ yeder 12 voeten ende een half
hoogh

*Anders Forum Romanū.

Vande Colossen.

hoogh. In t'velt van Mars was een ander vast/ diersgelijcke hooghte/ ende door Claudius den Jupiter toegheheylight. Het Colossus dat Commodus int Capitolium stelde was 300. cubyten hoogh/ ende een den ingangh van Neronis vergult huys/ weer een ander geen van 120. voeten hoogh. Nu Colossius was een beelt van een wonderlicke ende geweldige groote/ gemaeckt na de ghelijckenisse van eenighen ouden Godt of van eenigh groot ende vermaert man: ghelijck als de twee van marmer zijn/ die tot Florencen staen/ voor de poorte van t'groot Paleys ofte het Stadthuys/ waer af het eene (t'welck Dauid is) door Michael Angelo ghemaeckt is/ doen hy noch jongh was/ ende het ander (t'welck Herculis is/ die Caeus tusschen zijn beenen ghevanghen hout) door Bartholemy Bandinel; met noch een ander van koper/ t'welck eenen Perseus is/ by onsen tijden door Benuenut Orfeure ghemaeckt/ allegader seer constighe grabers ende schilders van Florencen.

Vande Pyramiden.

By de poorte van S.Paulus is een Pyramide/ eertijts tot een graf gemaeckt door Caius Cestius een van de seven mannen die de Romeynen Epulones noemden/ t'welck lieden zijn ghweest die ghestelt waren om ordre te gheven in de maeltijden der Priesters/ na dat sy de Offerhande volbracht hadden. Dit graf wiert in 130. dagen gantsch volmaect/ waer af het opschrift datter in gehouwen staet/ ghetuyghnisse geeft/ t'welck aldus luydt: OPVS ABSOLVTVM DIEBVS CXXX. E TESTAMENTO C. CORNELII TRIBVNI PLEB. SEPTEMVIRI EPVLONVM. Blondus wil dat het een ghemeyn graf voor al de Epulones sy gheweest.

Vande Obelisken. Polydor. Virgil. lib. 3. cap. 11. Plin. li. 36. Cornel. Tacit. lib. 13. Strabo li. 17.

Obelisce/ Pyramide/ ende Naelde/ zijn allegader van een grooten ende langhen steen gemaeckt/ geheel van een vierkant ende scherp-op-loopende stuck: op de wijse ghelijck als de meeste scherpe kerck-torens zijn. Het waren eertijts vindingen ende graven der Coninghen van Egypten. Tot Roomen waren 6 seer groote Obelisken/ ende 42 cleyne/ ende daer waren veel hieroglyphische teeckenen ofte letteren die de Egyptenaers plachten te ghebruycken/ in gegraven. Het

grootste

grootste dat in de Circus was bewoeght 132 voeten ende het ander dat mede aldaer/ maer cleynder is 88. voeten. Dat van Campus Martius 72. voeten ende twee in het *graf van Augustus , waer af 't eene int midden door ghebroken is / ende staet op 't midden van de strate/ ende 't ander is in eene kelder by 't kerck S.Rocki verborghen. Een ander datmen nu over ende siet/ achter S. Pieter, is 72. voeten langh ende boven in den top is een vergulden koperen appel waer in de asschen van Iulius Cæsars lichaem besloten werde. Daer zijn noch twee cleyne/ d'een in Ara-cœli, ende d'ander tot S.Maria. Meta was een anderen langhen steen/ ofte beelt / die een afscheydinghe maecte tusschen eenighe plaetsen/ 'twelck de Italianen een Termine ende wy afscheydinghe ofte afsonderinge noemen. Een van dese Metas was by het Coliseum/ waer op het beeldt Iouis stont van koper ghemaeckt/ 'twelck in groote overvloedigheyt water piste/ terwijlen men de spelen speelde/ ende daer gingh van een yeghelick die dorst hadde/ drincken. Een ander van dese Metes van Travertijnsteen ghemaeckt ende Capo de Boue gheheeten/ was by de kercke van S.Sebastiaen ende eenighe segghen dattet het graf van Metella de huysvrouwe Crassi was / ter oorsake van de letteren die daer in ghegraven zijn. Daer was oock een oneyndelick ghetal van beelden/ soo te voet als te peerde/ van verscheyden stoffen maer meest van marber gemaeckt/ daer isser seer veel verloren die onder de vervallen ghe-plettert zijn/ veel zijnder oock ghebroken / aen stucken gheslaghen/ ghestolen ende gints en herwaerts in verscheyden rijcken vervoert. De sommighe door de Barbaren vyanden van de eerbiedighe outheden ende van den Edeldom/ geen acht slaen op de weerdigheyt ende verdienste van sodanige merckteeckenen van de deught der ouders: Ende andere door de liefhebbers der outheden. Soo veel de beelden te peerde belanght/ men en vinter maer een/ te weten/ dat van Marcus Aurelius, 'twelck den Paus Paulus III. van S.Ian van Lateranen dede nemen / om t'selve op het Capitolium te stellen. De andere beelden die voortijts op t'Capitolium

* anders Mausoleum.

Vande afsonderinge of Meta's.

Van de Beelden.

beelden/zijn mede bp na allegader verlore/gelijc als
t vã Iouis Latiaria dat Spurius Caruilius daer stel-
/ doen hy de Samniteñ t'onder gebracht hadde. In de
de plaetse wiert oock opgerecht het beelt van Iouis To-
nitis, ende in den Tempel van Iupiter Optimus Ma-
imus twee andere/ het eene van Victoria, ende het an-
der de Fide. Daer was oock het beelt van Nemesis, an-
ders Rhamnusia genaemt/ eñ Adrastes Goddinne der
echt veerdigheyt eñ wrake/ met veel andere beelden vã
ercules, waer af het eene door Publius Sulplius eñ
ublius Sempronius gemaect is: ende het ander wiert
oor Fabius Maximus na dat hy de Tarentinen ver-
omen hadde/ van Tarenten gebracht. Die van Bona
Fecta ende van Bona Fortuna door Praxiteles ghe-
maect. De Apollo van Lucullus waer af ic hier voor by
e Colossen gesprokem hebbe. Het beelt Iani hebbende in
e rechter hant 300. puncten in cijffer gemerckt/ ende in
e slinckerhant 65. beteeckenende daer door de daghen
an t'gantsche Jaer. Twee andere beelden/ het eene van
en Nijl met eenen Sphinx op de schouderen/ ende het
nder van den Tygris/ met een Tyger-dier van dien
elvë name/ eñ een hoorn der overbloedighept. Eë ander
eelt vã Hercules datter op desë dagh noch is/ gemaect
an koper eñ vergult/ gantsch naect: sonder baert/ hou-
ende eë kolve in de rechter eñ eë appel in de slinckerhãt.
Het beelt der wolvinne die Romulus eñ Remus soogh-
e. Twee kopere beeldë waer af het eene geheel aerdigh-
ic met een dienaers kleedinge recht op staende gemaect
s/ eñ het andere gantsch naeckt sittende op de maniere
an eenë herder/ treckende eë doorn uut zijnen voet/ ge-
maect (so men seght) ter eeren Romuli ende Remi. Het
roote hooft/ de voeten/ eñ andere marmere leden die vã
het Colossus gebroken zijn/ dat tot anderë tijden geheel
n dë Tempel des Vredes gestaen hadde. Zekere mar-
nere tafelkës/ waer inne seer cleyne eñ nettekës gesnedë
s/ de Triumphe vã Marcus Aurelius na de vercregen
victorie in Dacien. Het groote hooft/ eene hant/ eñ eenen
koperen voet van het Colossus van Nero, dat Com-
modus hë selfs daer na toe-eygende. Veel andere beeldë
ter eeren van eenige Roomsche Burgers/ die de goederë
der

het ghemeente vermeerdert hebben/ gelijck als van Scipio met zijnen langen Tabbaert/ na de victorie die hy over Antiochus verkregh. Dat van Sylla om dat hy het Dictateurschap weygherde te aenveerden. Dat van Æmilius Lepidus om dat hy eenen strijt gewonnen/ ende t'leven van eẽ Roomschen burger beschermt hadde. Dat van Metellus om dat hy het beelt * Minervæ door den grooten Tempel van Vesta brande/ voor den brant beschut hadde. Dat van Cornelia de moeder vande Gracchos, om dat sy in tijden van hongers-noot tot Roomen/het koren goeden koop ende in grooten overvloet aen t'gemeene volck gegeven hadde. Dat van den eersten Brutus, om dat hy de Coningen uyt Roomen veriaeght had. Dat van Fabius Maximus, t'welck hy selfs dede maken ende by Herculis beelt stellen. Dat van Domitianus, die nimmermeer en wilde lijden/ dat zijn beelden van andere metalen als van gout ofte silver souden ghemaeckt werden/ ende allegader van eenerley gewichte. Dit waren al tsamen oude ende seer schoone beelden. Van de nieuwe beelden isser het beelt van den Paus Leo X. van den huyse de Medicis, die door zijn groote miltheydt verdient heeft/ in soo eerlicken plaetse onder de Ouden gestelt te werden. Noch het beelt des Paus III. die om zijne voorsichtigheyt/ gheleertheyt/ ende om dat hy eenen Romeyn was/ desgelijcx mede verdient heeft. Ende dat van den Coningh Carel de achtste/ om dat hy Raets-heer van Roomen hadde willen wesen. Het gene datmen tot Roomen Marphorio noemt/ is een groot/ leggende/ marmeren beelt/ zijnde aen den voet van Capitolinus/ t'welck tot anderen tijden voor het beelt van Iupiter Panarius ghehouden is ghewecst/ ghemaeckt tot eene ghedachtenisse van de brooden die de Romeynen (op het Capitolium beleghert zijnde) in het legher der Gallen oft Francoysen wierpẽ/ waer door sy siende dat de Romeynen (ghelijck sy meynden) geen gebreck van lijftochten en hadden/ verdragh met haer maecten. Eenighe andere seggen datter het beelt van den Rijn was/ op welckers hooft eertijts Domiciani koperen peert eenen voet hielt. Het was oock een wonderlick

* anders Palladium.

dingh

ingh/binnen tot Roomen 34. kopere ende 104. peer-
eerden sagh / met de twee andere / die-men noch in
Monte Cauallo siet/ de welcke aen Nero tot een ghe-
dencke ghegeven waren/door Tyridates den Coningh
van Armenien/ die de stadt Roomen ende den Keyser
was comen besoecken. Het beelt van Laoocon met zijn
twee kinderen ende t'serpent/ghemaeckt door de handen
van Agesander, Polydorus ende Artemidorus de seer
uytnemende beeltsnijders/ wiert in het iaer 1506. on-
der het vervallen Palleys van Titus ghevonden/ dat
nu in een van de binnenste kamers van des Paus Pa-
leys is/met de beelden van Venus, Cupido, Cleopatra,
ende Antinous. Den Tempel op den bergh Capitoli-
nus is eerst door Tarquinius Superbius begonnē/ door
Horatius Puluillus volmaeckt/ende door Qu. Catulus
Iouis Capitolinus (anders oock Iupiter Optimus
Maximus ghenaemt) toegheheylight. Desen soo wijt-
vermaerden Tempel was vierkant/ende elcke zijde was
200. voeten langh/ met dry ryen pylaren/seer geschick-
telick ende net over malcanderen staende/ gantsch con-
forme/in sulcker voeghen dat de fondamenten Tarqui-
nius 400 duysent Croonen ghecost hebben/ den Croon
tot 35. stuyvers. De tichelen van het dack waren ko-
per vergult/ ende men clam vande Osse-marct daer op/
langhs hondert kostelicke marmere trappen. De goude
ende silvere beelden/ de goude/ silvere ende crystallijne
vaten/ met al de kostelicke ghesteenten die daer in wa-
ren/ kosteden eenen onwaerdelicken schat / ende onder
andere rijckdommen/was daer een gheheel fijn gouden
beelt thien voeten hoogh zijnde: ses koppen van Esme-
rauden die Pompeus uyt Asien ghebracht hadde: dry
duysent kopere tafereelen/ waerinne de wetten ghegra-
ven waren: een marmeren koffer / waer in de boecken
der Sybillen laghen: ende het beelt Iouis, in t' midden
van t' beelt Iunonis ende Mineruæ: welcken Tempel
Augustus eens t'eender reyse sesthien duysent pondt
gouts gaf/ met een groot ghetal peerlen ende kostelicke
ghesteenten/die wel op dry millioenen gewaerdeert wier-
den. Desen Tempel is vier mael verbrant/ te weten
415. iaren naer zijn eerste bouwinghe: de tweede reyse/

Vande Tempelen ende eerst vandē alder vermaersten Tempel ter eeren van Iouis Capitolinus ghemaeckt.

was ten tijden van Sylla, maer hy wiert daer nae door Vespasianus weder vermaeckt: de derde reyse/ ten tijde Domitiani diese daer nae weder van nieus op dede vermaken/ veel schoonder en heerlicker dan sy voor heenen was geweest/ inder voegen dat sy hem wel 12. duysent Talenten costede/ bedragende de somme van seven millioenen ende 200. duysent Croonen: ende de vierde reyse/ ten tijde des Keysers Commodi, die door al de wereldt onnut zijnde/ hem daer mede gheensints en bemoeyde/ ende t'sedert dien tijt is sy hoe langs hoe meer vervallen/ ende te niet ghegaen/ tot op de verkiesinghe des Paus Bonifacij 8. diese eenighsints dede verbeteren/ en heefter een Paleys af gemaect/ tot een sit-plaetse der Roomsche Raetsheeren/ alwaer noch veel marmer-steenen gevonden werden/ nieuwelicx ontdeckt ende gevonden by den boghe Septimi, alwaer de namen van al de Roomsche Burghemeesters/ Dictateurs ende Censeurs/ d'een na den anderē verhaelt werden. Asyla was een cleynen Tempel int midden des Capitolinus/ by nae inde selve plaetse daer het Peert van Antoninus is. Romulus dese maken/ om voor alle boosdoenders/ dootslaghers/ dieven/ etc. tot een vrijdom te dienen/ die al daer haer toevlucht namen/ t'welck hy dede om zijn stadt te rasser vol volcks te crijghen/ maer den goeden Keyser Augustus heeftse doen af breken/ segghende/ datmen daer door het volck een oorsake tot quaet doen gaf. Aen den voet van den bergh Capitolinus/ daer nu de Kerck van S. Catharina is/ was voortijdts den Tempel van Carmenta, de Moeder Euandri, welcke de Romeynsche vrouwen hadden doen maken/ om dies wille dat sy haer vergont haddē/ met een wagen ofte koetse/ door de stadt te rijden/ tegen het ghebodt vanden Raet die t'selve verboden had. Daer waren noch veel verscheyden andere Tempelen te weten/ inde Curie ofte het deel vande porte Carmentale, den burgh en Tempel der negen Musen. Den burgh ende Tempel vande gonstige Fortune, den Tempel en de beelden van Honor ende Virtus, den burgh vande drie Autaren/ den Tempel van Mars, den Tempel van Minerua, den Tempel van Tempesta, den Autaer van Apollo, den Autaer vande Hope

Den Tempel der vrijheyts.

Den Tempel van Carmenta

ende

ende zijn beelt / den Autaer der Gallen oft Francoysen. Ende den omvangh van dat deel was 1222. voeten. In de Curie ofte het deel des berghs Celio / was den Tempel van Claudius, den Tempel van Mars, den Tempel van Tullus Hostilius, ende den omvangh van dat deel / was 12200. voeten. In het deel van Isis ende Serapis, den Tempel van Isis ende Serapis, welck deel inden omvangh 12450. voeten hadde. In een ander deel / den Tempel des Vredes / den Tempel van Venus, den Tempel van Faustina, den Tempel ende het beelt des Aertbodems / de gheheylighde strate / de gheheylighde poorten / ende den omvangh van dat deel was 13000. voeten. In de het deel des berghs Esquilini was den Tempel van Venus Ericine, den Tempel Iunonis door Augustus gemaeckt / den Tempel van Iupiter Vimineus, den Autaer van Minerua Medicinatrix, ende den omvangh van dat deel was 15800. voeten. In het deel vã Alta Semita, den burgh van Bellona, den Tempel Salutis, gemaeckt door Domitianus doen hy van t'ghevaer daer hy in stack versekert was / als Vitellius tot Roomen gecomen was / den Tempel Serapes, den Tempel Apollinis, den Tempel Florae, den Tempel Fortunae publicae, den Tempel Quirinis, den Tempel van het geslacht der Flauianen, ende den omvangh van dit deel was 15600. voeten. In het deel Via lata geheeten / den Tempel Solis ghesticht door Marcus Antonius in zijn Triumuirat, den nieuwen Tempel der Fortune, den nieuwen Tempel Quirinus, de Capelle van Genius Sanga, eñ den omvang van dit deel was 12700. voeten. In het deel van Forum Boarium op de Ossenmarckt / waren de Tempelen van 2. Victorias, den Tempel Iulij Caesaris, tot zijner eere door Augustus gemaeckt eñ zijn grootmoeder Venus toegeheylight / den Tempel Saturni, dẽ Tempel Castoris, dẽ Tempel eñ het beelt Concordiae, dẽ Tempel Vestae eerst van Numa in een ronde forme ghebouwt / welckers ingangh den mannẽ verboden was / dẽ Tempel vande * huysgoden / den Tempel Romuli, dẽ Tempel Iani eerst door Numa gebout / dẽ Tempel Vespasiani eñ Titi, dẽ Tempel Mineruae, dẽ Tempel Carmẽtae,

* Anders Deos Penates.

den Tempel Iouis Capitolini, ende Asyli ofte des vrijdoms/vande welcke hier voren ghesproken is / den Tempel van Iupiter Tonant door Augustus gesticht/ met d'ander van Iupiter Olympicus ende van Mars, den wreker van Capitolinus / den Tempel en het beelt Fudes door Spurius Lauinius opt Capitolium ghebout/ de Capelle der Reynigheyt : twee tempelen en beelden van Herculus Victoriosa, de Autaren van Ceres ende Vertumnus, en den ombangh van dit deel was 12867. voeten. In het deel vande Flaminiaensche Circke/was den Tempel Apollinis, den Tempel Herculis, den Tempel Vulcani, dē Tempel Cnei Domitij, dē Tempel Bruti, den Tempel Iuturnæ, het Pantheon ofte den Tempel van alle Goden / door Marcus Agrippa ghebout / den Tempel Antonini, den Tempel van Bona Effecta oft goet eynde / met den Autaer van Felicitas, den Tempel van Bellona. Ende den omgang van dit deel was 30500. voeten. In het deel des Paleys oft Palatini / den burgh vande reysende Fortuyne / den burgh de Salutis, den burgh van Apollo, den Tempel ende het beelt van Iupiter stator, den Autaer van Pebris ofte Coortse/den Tempel ende het beelt Fides, den Tempel ende het beelt Cybele, een anderen Tempel ende het beelt Apollinis, den Tempel der wrake / den Autaer Palatini, den Tempel ende het beelt van Iupiter den verwinner/ende den ombangh van dit deel was 12600. voeten. In het deel vande groote Circke / den Tempel ende het beelt Mercurij, den Tempel Plutonis, den Tempel en het beelt Cereris, den Tempel ende het beelt Veneris, den Tempel Portumni, den grooten Autaer/ den Tempel Castoris, den Tempel Pompei, den Tempel ende het beelt Pietatis, den Tempel van Iuno Matuta. Ende den ombangh van dit deel was 11500. voeten. In het deel vande Piscina Publica ofte ghemeene Visch-vijver/ was den burgh van Venus alghemeene, den burgh en het beelt Dianæ, den burgh der Fortune/de Mammelosa, den Tempel der goede Goddinne. Ende den ombangh van dit quartier was 12000. voeten. In het deel vanden bergh Aventinus/den bergh der twijffelachtige Fortune / den Tempel ende het beelt Lunæ,

Lunæ, den gemeenen Tempel van Diana, met het beelt vande Diana van Ephesen / door den Keyser Claudius gemaeckt, den Tempel ende het beelt des vryheyts, den Autaer ende het beelt vā Iuna Regina, ende dit deel begreep 16200. voeten inden ombangh. In het deel over den Tyber/ was den burch de Salutis, de Tempelē van Iupiter, Esculapius ende van Faunus in het Eylant/ de Capelle Mammæ, den Tempel ende het beelt vande stercke Fortune ende den ombangh van dat deel was 33488. voeten. Daer waren tot Roomen noch veel andere Tempelen / als die van Roomen selfs. Ende den Tempel Augusti door Tyberium ghebout / ende van Caligula, ende de Priesteren Augustalus gheheylight/ ende daer na door Marcus Agrippa vermeerdert. Ende daerenboven noch een oneyndelick gheral andere Autaren/ beelden van verscheyden Goden: die ick al hier achter weghe late. Maer wel sal ick hier by voeghen/ dat den valschen Gods dienst der Romeynen so groot was/ dat zy dachten dat alle ongheluckē van haer vloden/ wanneer zy buyten de stadt eenige Tempelen voor haer Goden stichteden / ghelijck als zy deden / ter eeren van Venus Hircina ende Venus Verticordia buyten de poorte Collina. Ende buyten de poorte Vimina aen Nenia Goddinne der versuchtingen ende vandē rouwe diemen rontom de overledene persoonen bewijst. Ende langs den wegh Labicano den Tempel der Ruste, met een ander vande vrouwelicke Fortune langs den wegh Latinus. Noch verder buyten de poorte Capuane ontrent een mijle van Roomen/ den Tempel vande Spotterye/ om dies wille dat Hannibal aldaer ghelegert zijnde/ wederom ghekeert was / sonder binnen Roomen te comen. De selve Romeynen waren daerinne oock noch soo bedroghen / dat zy Autaren ende Tempelen maeckten/ ter eeren vande vreese/ armoede/ ouderdom/ ende van alle andere ongheluckē van Roomen. Maer wat sal ick anders vanden Tempel der Ruste segghen / die zy buyten hare stadt bouweden? Dan dat zy daer door wilden beteeckenen/ dat de vleesschelicke wellusten/ ghelijck als maeltijden/ Jachten/ Comedien/ cluchten/ dansen ende andere vierghelicke gheneuchten / den ghenen

Vande de Tempelen die buytē de stadt gebout waren.

die opperste ghebieders ofte Coninghen / over andere willen worden / seer qualick voeghende zijn: ende datmen nimmermeer gheen ruste ofte ledighen tijt behoort te hebben. Ick soude geerne vervolghen int verclaren van verscheyden andere Outheden / vande stadt Roomen / maer alsoo ick moghelick door de groote langheyt des Capittelen den Leser eenighsints verdrietelick soude vallen / sal ick het hier mede besluyten / ende den Leser sal terwijlen met my zijnen adem wat hernemen/ ende my ghedraghende aen het volghende Capittel / waer in ick sal verhalen / watter meer voor ghedenckweerdighe dinghen tot Roomen zijn gheweest.

Vande Paleysen ende andere schoone Huysen, Hoven, Ghemeene plaetsen, Bibliotheken, ende andere ghedenckweerdighe outheden van Roomen, midtsgaders vande Reviere den Tyber.

Capittel VI.

Vande Paleysen ende Keyserlicke Hoven.

HEt Paleys van Augustus maeckte den hoeck van Forum Romanum, ghesticht met seer schoone marmeren ende groote gheweldighe pylaren. t'Paleys van den Keyser Claudius, was tusschen het Coliseum ende de plaetse daer nu S. Pieter inde banden is. Dat van Vespasianus ende Titus oock by de selve plaetse. Dat van Nerua was/ tusschen de Toren der Rekeninghen ende der Militia seer heerlick ende boven maten costelick. Dat van Caracalla was by zijne baden ghesticht. Dat van Decius op den bergh Viminalus / daer nu de Kercke vã S. Laurens in Palisperna is. Dat van Constantinus, daer nu S. Ian van Lateranen staet. Ende die van andere Keysers in andere verscheyden plaetsen/ waer af de plaetsen ter oorsaecken vande vervallen seer qualick connen bekent werden. Den opgheblasen Nero boude een huys vandẽ bergh Celius ende Palatinus tot achter de Exquilies / te weten / van de Kercke van S. Ian ende S. Paulus af tot by Termini. Den ingangh van dit huys was so gheweldigh hoogh/ datter

Heerlick Paleys vã Nero.

an eenerley hooghte / als het Colossus is gheweest/ welck een coperen Beelt was hondert vijfentwintigh Roomsche voeten hoogh zijnde / ende het stont recht os er eynde. Daer waren oock drie Gaelderyen boven malcanderen/ een half mijle langh / zijnde omright met en staende Water / ende met veerscheyden ghebouwen/ op de wijsse van een stadt. Ende daer binnen waren Wijngaerden/ groote Weyden / ende Bosschen die met allerhande Beesten / soo Wilde als Tamme verbult waren. De Mueren waren gantsch vergult/ ende met Schrijnwerck beschooten / dat gheheel met costelicke ghesteenten verciert was. De Solderinghen van de Zalen ende Camers / waren altemael van Yvoor ofte Elpenbeen / soo aerdigh ende met een soo uytnemende constte in een ghevoeght/ datmen die conde openen/ soo wanneer als man wilde / ende dan lietmen alle soorten van Bloemen ende andere lieffelicke reucken van boven neder vallen / op de hoofden der gheener die aen Tafel ghesetem waren. Maer de groote Zale die op de wijse van een Hemelsche Cloot in een ronde forme ghemaeckt was / draeyde (sonder dat yemant vande gheene die daer binnen waren sich verroerde) ghedurighlijcken als een Wereldt rontomme. Dit onverghelijckliick ende wonder weerdigh ghebouw / dat wel de weerde van een gantsch Coninghrijck mach ghecost hebben/is ten tijden Traiani verbrant/ het vyer daer in ghecomen zijnde / sonder datmen opt heeft connen vernemen/hoe ofte door wie t'selve ghesch eet is. Daer was een desghelicks noch binnen Roomen een duysent acht hondert seven-entneghentigh Huysen / die van Roomsche Burghers seer heerlick ende met grooten rijckdom ghebout waren. Waer af het eerste (hoe wel sonder Pylaren/ende Marmer) van Romulus is/dat langhen tijdt door de Romeynen onderhouden is gheworden/sonder dattet ghoorloft was yet niens daer by te voeghen. Een ander Huys van Scipio den Africaen wasser daer nu ter tijt de Kercke van S. Georgio staet. De andere vande gheslachten der Flauianen, Cornelianen, ende van Pomponius, waren op den Bergh Quirinalis seer rijckelick ghesticht. Dat van Marcus

Heerlicke Huysen vā Roomsche Burghers.

Crassus ende van Quint. Catulus stonde op den bergh Viminalis/ daer nu ter tijt de wijngaerden van S. Susanna staen. Ende men moet ghedencken dat Crassus d'eerste was/ die een huys stichtede op pylaren van vreemde steenen. Het huys van Scaurus was by den boghe Titi op den rugghe des berghs Palatini/ alwaer een gaelderye was/ onderstut met pylaren die 34. voeten hoogh waren. Dat van Mamurra was op den bergh Celius/ gantsch met marmeren tafels verciert zijnde. Dat van Gordianus 't welck wel twee hondert Pylaren hadde/ stont dicht by de plaetse daer nu S. Eusebius kercke staet. De huysen van Catiulia, Catulus ende Cicero waren op den bergh Palatinus. Dat van Virgilius was by de Exquilies. Ende dat vā Ouidius raeckte aen den Tempel der Vertroostinghe/ t'welck daer na voor 146. duysent Sestertien (die 3650. Croonen bedraghen) aen Clodius vercoft werde. Daerenboven waren tot Roomen vijf-en-dertigh Curien/ nochtans soo en zijnder niet meer dan twee-der-hande gheweest: de eene/ daer de Priesters hunnen Godtsdienst oeffenden: ende d'andere/ daer de Raets-heeren van de ghemeene saken handelden/ waer af het oude hof/ aldaer men de waerseggingen nam/ placht te wesen daer nu de kerck van S. Pieter in de banden is. De twee Hostiliaensche hoven/ waren het eene dicht by de Marct/ ende het ander by de plaetse daer nu het klooster van S. Ian ende S. Paulus staet. Het Calabrische was op t'Capitolium/ daer nu ter tijt de Soutplaetsen ende de ghevanghenen zijn: op welcke plaetse voortijts de Pontificen aen t'ghemeene volck de Feestdaghen der weke plachten te verkondighen/ ghelijck als hedensdaeghs onse Pastooren in hare Prochien doen. Het hof Pompeiana was op Campo-flore, achter daer nu het Paleys der Orsinen staet/ t'welck afghebroken werde/ sonder nimmermeer weder op gebout te werden/ om dies wille dat Iulius Cæsar aldaer vermoort is gheweest. De Senatules ofte Raet-huysen waren bysonderlick ghebout/ om dat de Raets-heeren aldaer souden vergaderen/ wanneer sy eenigh dingh wilden besluyten. Daer wasser een in den Tempel de

Vande Hoven ofte Curien.

Vande Raet-huysē

Concordia. Een ander/daer nu de poorte van S. Sebastiaen is/ende het derde inden Tempel van Bellona buyten de stadt. De Basiliken waren schoone gebouwen/ met beelden/ pylaren ende dubbele gaelderyen verciert/ aldaer de Romeynen over hunne Burghelicke ende * doot-schuldighe saken dinghden: ende hoe wel datter tot Roomen twaelf van soodanighe huysen waren/ soo isser nochtans drij onder de selve gheweest/ die andere in heerlickheyt ende konst verre overtreften. Het eerste was ghenaemt Paula: het tweede Argentaria: ende het derde Alexandrina. De Grecostaso was eenen huys/dat ghemaeckt was/ om de ghesanten der bondtghenooten/ die tot Roomen quamen/ te ontfangen ende stont in dien hoeck van den bergh Palatinus/ daer men noch eenighe oude om verre ghevallen mueren siet/ boven S. Maria Liberatrix. Ter plaetsen daer nu het beelt van Marphorius staet placht eertijts de Cancelrye te wesen/de welcke by gheval verbrandt ende ghevallen zijnde/ ten tijden der keyseren Theodosij en Honorij wederom hermaect werde. Binnen Roomen waren oock seven-en-dertigh Bibliotheken/ het schoonste ende heerlickste onder de selve was dat van Augustus, met den Roof van Dalmatien gebout/ ende ghereiert met schoone marmeren ende konstighe schilderyen/ ende met een oneyndelick ghetal Griecksche ende Latijnsche boecken voorsien/ gelijckertijts als zijn hof/dat met alle uytnemende geesten ende geleerde mannen vervult was/ in plaetse van sotten speelluyden/ guychelaers ende andere soodanighe lieden. De Gordiaensche Bibliotheke/ wiert door den keyser Gordianus gemaeckt/ die daer twee-en-tsestigh duysent boecken in ghestelt heeft. De Vlpiaensche was van den Keyser Adriano by de baden Diocletiani ghebout/ waer in alle de historien waren/ die de gantsche gheschiedenissen ende de daden van den Raet begrepen. Ende Asinius Pollio was den eersten vinder der Bibliotheken ofte Boeck-winckels binnen Roomen. By de plaetse daer nu de kercke S. Georgio staet/ was een gebouwde belt (hoewel datmen daer niet en accoordeerde) dat de Romeynen Equimelia noemden. Het

Vande Rechthuysen

* Anders/ Criminele.

Vande Grecostasis.

Vande Cancelrye.

Vande Bibliotheken.

plin. lib. 37. Polydor. Virgil. lib. 2. cap. 7.

Van Equimelie.

eertijts een seer schoon huys gheweest / van een Romeyschen Burgher Marcus Spimelius genaemt / de welke om dat hy seer dwaesselick ondernomen hadde sich Tyran van Roomen te maken/ghedoot worde/zijn goederen verbeurt/ende zijn huys tot den gront toe afghebroken. Ter zijden vanden Tempel des Vreets/t'welck nu de Kercke van S. Maria noua is / was voortijts een plancke op twee mueren gheleyt/te weten / vanden eenen muer tot den anderen / waer onder tot een teecken van straffe een vande drie ghebroeders Horatij bevolen werde door te gaen/om dat hy zijn eyghen Suster ghedoot hadde / door dien sy haren Bruydegom beweende/dien hy selver in een besloten velt verslaghen hadde doen hy victorieus tot Roomen was ghecomen. Daer nu de Kercke van S. Maria over den Tyber is/ hadden de Romeynen voortijdts een schoon ende gheweldigh groot huys ghesticht/ voor de Soldaten/ die oudt/ ghequetst / onmachtigh ende sieck waren / die t'anderen tijden eenighe diensten aen de ghemeente ghedaen hadden/ende daer in wierden de selve heerlick ghedient / overvloedelick ghevoet/ ghecleet/ ende eerlick getracteert/ soo langhe als sy aldaer int leven bleven: om welcker oorsaecken de plaetse daer nae Taberna meritolia, ende de Crijchsknechten die daer in waren Milites emeriti gheheeten werden. Tusschen de Poorte S. Laurens ende S. Agnes, hadde de Romeynen een groot Ruym ofte Perck / t'welck vol van alderhande [illegible] ende ander wilde Dieren was / die sy uyt alle plaetsen des werelts deden comen/om daer Jachten mede op te rechten / haer heerlickheyt ende ghewelt te bethoonen / ende om t'Romeysche volck eenighe gheneughte aen te doen. Doen Pompeus zijn feeste ende spelen aenrechtede / nae zijn tweede Burghermeesterschap/ dede hy een Jacht inde Ronde Schouplaetse van 600. Leeuwen: Sylla van 100. Iulius Cæsar van 400: ende den selven Pompeus op een ander mael van 410. Panthers t'eender reyse: Augustus van 420. Seaurus van 150. ende een Consul Lucius Metellus van 142. Olyphanten / nae de nederlagie der Carthaginensen in Sicilien: Pompeus van 20. teghen 17. Mannen van Getulien: Cæsar van 20.

Van het Gasthuys der Crijchs-knechten.

Van het Perck der wilde Dieren.

Gheweldighe Jachten vã eenige Romeynen.

in zijn

zijn tweede Burghemeesterschap teghen 500. voet-
knechten: ende Domitinus Ænobarbus van 100. Bee-
ren teghen 100. Jaghers uyt Numidien. Hoe wel dat
de Romeynen een groote menighte schoone ende heer-
licke Hoven ofte Thuynen hadden/soo waren nochtans
die vã Salustus ende Mecenas de alderbermaerste. Die
van Salustus waren op den bergh Quirinus gelegen/
waer men noch een Naelde siet ter aerden legghen/ met
Hyeroglyphische letteren ende teeckenen daer op. Ende
die van Mecenas op den bergh Exquilinus/ recht over
den Toren. Den Keyser Augustus gaf hem die plaetse
daer toe/nae datter besloten was/ datmen de lichamen
der dooden aldaer niet meer verbranden noch begraven
soude/ter oorsaecken vanden stanck ende grooten roock/
die de gebeuren hinderlick/ ende de Raetsheeren morpe-
lick was. Opt hooghste van dien Toren clam den boo-
sen Keyser Nero, om op zijn gemack ende van verre den
brant te sien/ daer mede hy Roomen aen alle zijden ont-
steken hadde/ singende daer op de veersen Homeri van
den Troyaenschen brant. De Catines waren langhe
huysen/ghemaeckt op de wijse van een Schip/begin-
nende van het Coliseum ende aen dẽ voet vanden bergh
Exquilinus/streckende door de straete Labicana/ by de
Kercke van S. Petrus Marcellius, door de strate S. Iu-
liana ende den boge van S. Vitus, langs de strate Si-
burra/tot by de Kercke van S.Pieter inde banden: ende
daer liepen zy wederomme op haer eerste plaetse. Dit
quartier ofte deel was by nae gantsch met Roomschen
Edeldom bewoont. De beemden Quintianes, alsoo
gheheeten nae Lucius Quintus Cincinnatus, waren
aen den voet des berghs Vaticano/ by het Casteel S.
Angeli, ende rontom Rijpa waren/ die van Mutius
Scevola, die den Roomschen Raet hem ghegeven had-
de/ om dat hy zijn leven ghewaeght heeft/ tot ver-
lossinghe ende behoudenisse van zijn Vaderlant. Men
gingh door Roomen/ climmende op verscheyden
plaetsen/nochtans soo waren dat de voornaemste ende
edelste opganghen/ daer over dat men nae t'Ca-
pitolium gingh/ de oudste van allen/ was de
ghene diemen siet/ by de Kercke de Consolatinie,

ende

Vande Ho-
vẽ ofte Thuy
nen.

Vande Ca-
tines oft Ca
velieden
Huysen.

Vande
beemden.

Vande op-
gangh ofte
opclim
plaetsen.

ende was ten tijden der Consuls met steenen besl-
ter: d'ander was aen den voet des Tempels Iovi Ca-
pitolini, nu het Paleys der Raetsheeren / ende ghe-
vanden Tempel de Concordia, alwaer noch acht gr-
te pijlaren zijn met hondert trappen/tot opt Capitoli-
Eenen anderen opgangh was er by den berghe Se-
mi, ende een andere nae Ara-coeli, alle beyde seer he-
licken gheplaveyt ofte ghevloert/ ghelijckmen noch b-
kennen mach/ als men nae t'Capitolium gaet. Ne-
den berch Aventinus / langhs de Riviere vanden T-
ber/ op een groot ruym / hadden de Romeynen 1c-
Koren-schueren / ende diveers op verscheyden inde sta-
291. wat deronder van d'andere; maer alle garen m-
coren vervult/ om in diere tijden het ghemeene volck
haren noot by te staen. De andere schueren daer m-
Hout op leyde; waren byde. koren-schueren: end-
wierden eerst van Ancus Martius ghemaeckt/ende ver-
tol op het Hout door Liuinus Salinatur. De ghevan-
ghenissen van S. Paulus ende S. Pieter inde banden/di-
aen den voet van Capitolinus staen / wierden eertijds
Tulliana gheheeten/ om dat zy alder-eerst van Tullus
Hostilius ende Ancus Martius ghemaeckt zijn. Maer
de andere die dicht by S. Nicolaus in carcere staen/
zijn ghesticht door Appius Claudius, een vande thien
Mannen / de welcke met ghewelt de Dochter van Vir-
ginius wilde nemen/waer om hy d'eerste was/ die inde
ghevanghenissen storf/ die hy selver ghesticht hadde. Het
graf vanden Keyser Augustus was in het dal Martia
ghenaemt / niet verre van daer nu de Kercke S. Rochi
is: het was van seer schoone marmer ende Porphyrsteen
ghesticht / van twee groote Pijlaren / van twee groote
Pyramiden/ende van beelden/met twaelf Poorten/ende
met drie Mueren in het ronde omgheven 250. ellebo-
ghen hoogh zijnde/aent eynde der selver ende int midden
was het beelt Augustus, t'welck van Coper en gantsch
vergult was. Het graf vanden Keyser Adrianus was
desghelicks/ een seer schoon ende costelick ghebou/ ende
het stont ter plaetsen daer nu het Casteel S. Angeli is/
waer af seer veel schoone beelden ende groote marme-
ren Tafels ter aerden ghesmeten ende vermorsselt zijn
ghewor-

Vande Coren-schueren/ ende Hout-schueren.

Vande ghevanghenissen.

Het graf vä Augustus.

Het graf vä Adrianus.

woorden (waer mede den gheheelen Muer bedeckt is) door de Crijchsknechten van Bellisarius inde loghe teghen de Gotthen/ die deselbe daer binnen Room belegert hadden. Ende het graf vanden Keyser Septimus Seuerus, was dicht by/ daer nu de Kerck van S. Gregorius staet/ alwaer datmen noch drie ryen Pylaren siet/ d'een boven d'ander wiert nae der hant Septizonium gheheeten/ om datter seven solderinghen boven malcanderen waren. De Lust-huysen die de Romeynen Suburbana noemden/ waren seer heerlick ghebout/ ghelijck het Huys Terentianæ ofte van Terentius, het Ouidiaensche langs de strate Claudiana, het Luculiische, het Tusculaensche, het Phormiaensche, ende het Tiburtynsche van Adrianus, waerinne ghe-schildert ende nae t'leven af ghemaeckt waren verscheyden plaetsen/ ende veelderhande Lantschappen/ ghelijck als by onsen tijden den Coningh van Vranckrijck Franciscus de eerste ghedaen heeft/ de welcke een seer schoon Casteel ontrent een cleyn mijle van Parijs dede stichten/ dat hy Madrid noemde/ seer ghelijckende nae t'gheene waer nae het ghenoemt was/ ende waerinne hy in Spaengien ghevanghen had gheleghen/ het is nu Boulongne ghenaemt. Daerenboven op dat de Romeynen so veel te eerbeerdigh souden zijn tot den crijgh/ nae de ghemeene beschrijvinghe harer ondersaten/ die zy Legionares noemden/ hadden zy een gheweldigh groot huys/ ende vol groote Zalen/ dat zy Armamentarium ghenaemt hebben: alwaer al de Wapenen van hare Crijchslieden in bewaert ende schoon ghehouden wierden/ die zy dan daer uyt namen/ wanneer zy ten crijghe trocken/ ende wederom ghecomen zijnde/ soo stelde zyse wederom op haer plaetse. Want doen Roomen begost te vermeerderen/ soo en hadden zy gheen Wapenen int bysonder/ noch en wierden inden tijt van twee hondert Jaren niet besoldight/ wanneer zy ter oorlogen trocken. Maer sullen wy des Paus Paleys door by laten gaen/ sonder yet daer af te spreecken/ om dies wille dat het niet out en is? Ende nochtans en is het niet nieu: want den Paus Symmachus heeft t'selbe begonnen te bouwen/ eenighen segghen dat het Nicolaes de derde was/ t'is nochtans

Het graf vā Septimus Severus. Septizonium.

Vāde Lusthuysen.

Vā het Wapenhuys.

eertijts een seer schoon huys ghebouwt / van een Roomschen Burgher Marcus Spimelius genaemt / de welke om dat hy seer dwaesselick onderwonden hadde/sich Tyran van Roomen te maken/ghedoot wiert/zijn goederen verbeurt/ ende zijn huys tot den gront toe afghebroken. Ter zijden vanden Tempel des Vyers/t'welck nu de kercke van S. Maria noua is / was voortijts een plancke op twee mueren gelept/te weten / vanden eenen muer tot den anderen / waer onder tot een teecken van straffe een vande drie ghebroeders Horatij bevolen werde door te gaen/om dat hy zijn eyghen Suster ghedoot hadde / door dien zy haren Bruydegom beweende/dien hy selver in een besloten Velt verslaghen hadde/ doen hy victoriens tot Roomen was ghecomen. Daer nu de kercke van S. Maria over den Tyber is/ hadden de Romeynen voortijdts een schoon ende gheweldigh groot huys ghesticht/ voor de Soldaten/ die out/ ghequetst / onmachtigh ende sieck waren / die t'anderen tijden eenighe diensten aen de ghemeente ghedaen hadden/ende daer in wierden de selve heerlick ghedient / overbloedelick ghevoet/ ghecleet/ ende eerlick getracteert/ soo langhe als zy aldaer int leven bleven: om welcker oorsaecken de plaetse daer nae Taberna meritolia, ende de Crijchsknechten die daer in waren Milites emeriti gheheeten werden. Tusschen de Poorte S. Laurens ende S. Agnes, hadde de Romeynen een groot Ruym ofte Perck / t'welck vol van alderhande wreede ende wilde Dieren was / die zy upt alle plaetsen des werelts deden comen/om daer Jachten mede op te rechten / haer heerlickheyt ende ghewelt te vertoonen / ende om t'Roomsche volck eenighe ghenuechte aen te doen. Doen Pompeus zijn feeste ende spelen aenrechtede / nae zijn tweede Burghermeesterschap/ dede hy een Jacht inde Ronde Schouplaetse van 600. Leeuwen: Sylla van 100. Iulius Cæsar van 400: ende den selven Pompeus op een ander mael van 410. Panthers t'eender reyse: Augustus van 420. Seaurus van 150. ende een Cocodrille: Lucius Metellus van 142. Olyphanten / nae de nederlaghe der Carthaginesen in Sicilien: Pompeus van 20. teghen 17. Mannen van Getulien: Cæsar van 20.

Van het Gasthuys der Crijchsknechten.

Van het Perck der wilde Dieren.

Ghweldighe Jachten vã eenige Romeynen.

in zijn

sijn tweede Burghemeesterschap teghen 500. voet-knechten: ende Domitinus Ænobarbus van 100. Beeren teghen 100. Jaghers uyt Numidien. Hoe wel dat de Romeynen een groote menighte schoone ende heerlicke Hoven ofte Thuynen hadden/soo waren nochtans die vā Salustus ende Mecenas de aldervermaerste. Die van Salustus waren op den bergh Quirinus gelegen/ daermen noch een Naelde siet ter aerden legghen / met hyeroglyphisse letteren ende teeckenen daer op. Ende die van Mecenas op den bergh Exquilinus / recht over den Toren. Den Keyser Augustus gaf hem die plaetse daer toe/nae datter besloten was / datmen de lichamen der dooden aldaer niet meer verbranden noch begraven soude/ter oorsaecken vanden stanck ende grooten roock/ die de gebeuren hinderlick/ ende de Raetsheeren moeyelick was. Opt hooghste van dien Toren clam den boosen Keyser Nero, om op zijn gemack ende van verre den brant te sien/ daer mede hy Roomen aen alle zijden ontsteken hadde/ singende daer op de veersen Homeri van den Troyaenschen brant. De Catines waren langhe huysen/ghemaeckt op de wijse van een Schip / beginnende van het Coliseum ende aen dē voet vanden bergh Exquilinus/streckende door de straete Labicana/ by de Kercke van S. Petrus Marcellius, door de strate S. Iuliana ende den boge van S. Vitus, langs de strate Siburra/tot by de Kercke van S.Pieter inde banden: ende daer liepen sy wederomme op haer eerste plaetse. Dit quartier ofte deel was by nae gantsch met Roomschen Edeldom bewoont. De beemden Quintianes, alsoo gheheeten nae Lucius Quintus Cincinnatus, waren aen den voet des berghs Vaticano / by het Casteel S. Angeli, ende rontom Ripa waren / die van Mutius Sceuola, die den Roomschen Raet hem ghegeven hadde/ om dat hy zijn leven ghewaeght heeft / tot verlossinghe ende behoudenisse van zijn Vaderlant. Men gingh door Roomen / climmende op verscheyden plaetsen / nochtans soo waren dat de voornaemste ende edelste opganghen / daer over dat men nae t'Capitolium gingh / de oudste van allen / was de ghene diemen siet / by de Kercke de Consolatinie,

Vande Hovē ofte Thuynen.

Vande Catines oft Eddellieden huysen.

Vande beemden.

Vande opgangh ofte opclim plaetsen.

ende

ende laeten ghen der Censeurs met steenen bestraet: d'ander was aen den voet des Tempels Ioui Capitolini, en het Paleys der Raetsheeren, ende gaende Tempel de Concordia, alwaer noch acht groote pilaeren zijn met hondert trappen/tot opt Capitolium. Eenen anderen opgangh was er by den hoghe Seperni, ende een andere nae Ara-cœli, alle beyde seer hoveliken gheplaveyt ofte gheploeert/ ghelijckmen noch bekennen mach/ als men nae t'Capitolium gaet. Achter den berch Aventinus/ langhs de Riviere vanden Tyber/ op een groot ruym/ hadden de Romeynen 160. Koren-schueren/ ende elders op verscheyde inde stadt 291. wat cleynder dan d'andere; maer alle gader met koren vervult/ om in dieer tijden het ghemeene volck in haren noot by te staen. De andere schueren daer men Hout op leyde/ waren vyde. Koren-schueren: ende wierden eerst van Ancus Martius ghemaeckt/ende den tol op het Hout door Liuinus Salinatur. De ghevanghenissen van S. Paulus ende S. Pieter inde vanden/die aen den voet van Capitolinus staen/ wierden eertijdts Tulliana gheheeten/ om dat zy alder-eerst van Tullus Hostilius ende Ancus Martius ghemaeckt zijn. Maer de andere die dicht by S. Nicolaus in carcere staen/ zijn ghesticht door Appius Claudius, een vande thien Mannen/ de welcke met ghewelt de Dochter van Virginius wilde nemen/waer om hy d'eerste was/ die inde ghevanghenissen storf/ die hy selver ghesticht hadde. Het graf vanden Keyser Augustus was in het dal Martia ghenaemt/ niet verre van daer nu de Kercke S. Rochi is: het was van seer schoone marmer ende Porphyr-steen ghesticht/ van twee groote Pylaren/ van twee groote Pyramiden/ende van beelden/met twaelf Poorten/ende met drie Mueren in het ronde omgheven 250. ellebogen hoogh zijnde/aent eynde der selver ende int midden was het beelt Augustus, t'welck van Coper en gantsch verguldt was. Het graf vanden Keyser Adrianus was desghelicks/ een seer schoon ende costelick ghebouw/ ende het stont ter plaetsen daer nu het Casteel S. Angeli is/ waer af seer veel schoone beelden ende groote marmeren Tafels ter aerden ghesmeten ende vermorselt zijn

ghebou=

Vande Coren-schueren/ ende Hout-schueren.

Vande ghevanghen-huysen.

Het graf vā Augustus.

Het graf vā Adrianus.

ghewoorden (waer mede den gheheelen Muer bedeckt was) door de Crijchsknechten van Bellisarius inde oorloghe teghen de Gotthen / die deselbe daer binnen ontrent belegert hadden. Ende het graf vanden Keyser Septimus Seuerus, was dicht by/daer nu de Kerck van S. Gregorius staet/alwaer darmen noch drie ryen Pylaren siet/ d'een boven d'ander wiert nae der hant Septizonium gheheeten/ om datter seven solderinghen boven malcanderen waren. De Lust-huysen die de Romeynen Suburbana noemden / waren seer heerlick ghebout/ ghelijck het Huys Terentianæ ofte van Terentius, het Ouidiaensche langs de strate Claudiana, het Lucullische, het Tusculaensche, het Phormiaensche, ende het Tiburtynsche van Adrianus, waerinne gheschildert ende nae t'leven af ghemaeckt waren verscheyden plaetsen / ende veelderhande Lantschappen / ghelijck als by onsen tijden den Coningh van Vranckrijck Franciscus de eerste ghedaen heeft / de welcke een seer schoon Casteel ontrent een cleyn mijle van Parijs dede stichten / dat hy Madrid noemde/ seer ghelijckende nae t'gheene waer nae het ghenoemt was / ende waerinne hy in Spaengien ghevanghen had ghelegthen/ het is nu Boulongne ghenaemt. Daerenboven op dat de Romeynen so veel te eerbeerdigh souden zijn tot den crijgh / nae de ghemeene beschrijvinghe harer ondersaten/ die zy Legionares noemden/ hadden zy een gheweldigh groot Huys/ende vol groote Zalen / dat zy Armamentarium ghenaemt hebben: alwaer al de Wapenen van hare Crijchslieden in bewaert ende schoon ghehouden wierden / die zy dan daer uyt namen/ wanneer zy ten crijghe trocken/ ende wederom ghecomen zijnde / soo stelde zyse wederom op haer plaetse. Want doen Roomen begost te vermeerderen / soo en hadden zy gheen Wapenen int bysonder / noch en wierden inden tijt van twee hondert Jaren niet besoldight/wanneer zy ter oorlogen trocken. Maer sullen wy des Paus Paleys door by laten gaen/ sonder yet daer af te spreecken/om dies wille dat het niet out en is? Ende nochtans en is het niet nieu: want den Paus Symmachus heeft t'selbe begonnen te bouwen/ eenighen segghen dat het Nicolaes de derde was / t'is nochtans

Het graf vã Septimus Severus.

Septizonium.

Vãde Lusthuysen.

Vã het Wapenhuys.

eertijts een seer schoon huys ghestaen / van een Roomschen Burgher Marcus Spimelius genaemt / de welcke om dat hy seer dwaesselick onderwonden hadde/ sich Tyran van Roomen te maken/ ghedoot wiert/ zijn goederen verbeurt/ ende zijn huys tot den gront toe afghebroken. Ter zijden vanden Tempel des Vreets/ t'welck nu de Kercke van S. Maria noua is / was voortijts een plancke op twee mueren geleyt/ te weten / vanden eenen muer tot den anderen / waer onder tot een teecken van straffe een vande drie ghebroeders Horatij bevolen werde door te gaen/ om dat hy zijn eyghen Suster ghedoot hadde / door dien sy haren Bruydegom beweende/ dien hy selver in een besloten Velt verslaghen hadde/ doen hy victorieus tot Roomen was ghecomen.

Van het Gasthuys der Crijchs-knechten.

Daer nu de Kercke van S. Maria over den Tyber is/ hadden de Romeynen voortijdts een schoon ende gheweldigh groot huys ghesticht/ voor de Soldaten/ die out/ ghequetst / onmachtigh ende sieck waren / die t'anderen tijden eenighe diensten aen de ghemeente ghedaen hadden/ ende daer in werden de selve heerlick ghedient / overvloedelick ghevoet/ ghecleet/ ende eerlick getracteert/ soo langhe als sy aldaer int leven bleven: om welcker oorsaecken de plaetse daer nae Taberna meritolia, ende de Crijchsknechten die daer in waren Milites emeriti gheheeten werden.

Van het Perck der wilde Dierẽ.

Tusschen de Poorte S. Laurens ende S. Agnes, hadde de Romeynen een groot Ruym ofte Perck / t'welck vol van allerhande vreemde ende wilde Dieren was / die sy uyt alle plaetsen des werelts deden comen/ om daer Jachten mede op te rechten / haer heerlicheyt ende gheweldt te bethoonen / ende om t'Roomsche volck eenighe ghenuechte aen te doen.

Geweldighe Jachten vã eenige Romeynen.

Doen Pompeus zijn feeste ende spelen aenrechtede / nae zijn tweede Burghermeesterschap/ dede hy een Jacht inde Ronde Schouplaetse van 600. Leeuwen: Sylla van 100. Iulius Cæsar van 400: ende den selven Pompeus op een ander mael van 410. Panthers t'eender reyse: Augustus van 420. Seaurus van 150. ende een Coccodril Lucius Metellus van 142. Olyphanten / nae de nederlaghe der Carthaginensen in Sicilien: Pompeus van 20. teghen 17. Mannen van Getulien. Cæsar van 20.

in zijn

zijn tweede Burghemeesterschap teghen 500. voet-
nechten:ende Domitinus Ænobarbus van 100. Bee-
en teghen 100. Jaghers uyt Numidien. Hoe wel dat
e Romeynen een groote menighte schoone ende heer-
cke Hoven ofte Thuynen hadden/soo waren nochtans
ie vā Salustus ende Mecenas de alderbermaerste. Die
an Salustus waren op den bergh Quirinus gelegen/
aerinnen noch een Naelde siet ter aerden legghen/met
hyeroglyphisse letteren ende teeckenen daer op. Ende
ie van Mecenas op den bergh Exquilinus/recht over
en Toren. Den Keyser Augustus gaf hem de plaetse
aer toe/nae datter besloten was/datmen de lichamen
er dooden aldaer niet meer verbranden noch begraben
oude/ter oorsaecken vanden stanck ende grooten roock/
ie de gebeuren hinderlick/ende de Raetsheeren morpe-
ck was. Opt hooghste van dien Toren clam den boo-
n Keyser Nero, om op zijn gemack ende van verre den
rant te sien/daer mede hy Roomen aen alle zijden ont-
teken hadde/singende daer op de veersen Homeri van
en Troyaenschen brant. De Carines waren langhe
Huysen/ghemaeckt op de wijse van een Schip/begin-
ende van het Coliseum ende aen dē voet vanden bergh
Exquilinus/streckende door de straete Labicana/by de
Kercke van S. Petrus Marcellius, door de strate S. Iu-
liana ende den boge van S. Vitus, langs de strate Si-
burra/tot by de Kercke van S. Pieter inde banden:ende
daer liepen zy wederomme op haer eerste plaetse. Dit
quartier ofte deel was by nae gantsch met Roomschen
Edeldom bewoont. De beemden Quintianes, alsoo
ghenaemt nae Lucius Quintus Cincinnatus, waren
aen den voet des berghs Vaticano/by het Casteel S.
Angeli, ende rontom Ripa waren/die van Mutius
Sceuola, die den Roomschen Raet hem ghegeven had-
de/om dat hy zijn leven ghewaeght heeft/tot ver-
lossinghe ende behoudenisse van zijn Vaderlant. Men
gingh door Roomen/climmende op verscheyden
plaetsen/nochtans soo waren dat de voornaemste ende
edelste opganghen/daer over dat men nae t'Ca-
pitolium gingh/de oudste van allen/was de-
ghene diemen siet/by de Kercke de Consolatinie,

Vande Hoven ofte Thuynen.

Vande Carines ofte Gevelkeden Huysen.

Vande beemden.

Vande opgangh ofte opclim plaetsen.

ende

ende was ten tijden der Censeurs met steenen bestraet: d'ander was aen den voet des Tempels Ioui Capitolini, nu het Paleys der Raetsheeren / ende gingh vanden Tempel de Concordia, alwaer noch achte groote pylaren zijn met hondert trappen/tot opt Capitolium. Eenen anderen opgangh wasser by den boghe Septimi, ende een andere nae Ara-cœli, alle beyde seer heerlicken gheplaveyt ofte ghevloert/ ghelijckmen noch bekennen mach/ als men nae t'Capitolium gaet. Achter den berch Aventinus / langhs de Riviere vanden Tyber/ op een groot ruym / hadden de Romeynen 160. Koren-schueren / ende elders op verscheyde inde stadt 291. wat cleynder dan d'andere ; maer alle gader met coren vervult/ om in diere tijden het ghemeene volck in haren noot by te staen. De andere schueren daer men Sout op leyde / waren byde Koren-schueren: ende wierden eerst van Ancus Martius ghemaeckt/ende den tol op het Sout door Liuinus Salinatur. De ghevanghenissen van S. Paulus ende S. Pieter inde banden/ die aen den voet van Capitolinus staen / wierden eertijdes Tulliana gheheeten/ om dat sy alder-eerst van Tullus Hostilius ende Ancus Martius ghemaeckt zijn. Maer de andere die dicht by S. Nicolaus in carcere staen/ zijn ghesticht door Appius Claudius , een vande thien Mannen / de welcke met ghewelt de Dochter van Virginius wilde nemen/ waer om hy d'eerste was/ die inde ghevanghenissen storf/ die hy selver ghesticht hadde. Het graf vanden Keyser Augustus was in het veld Martia ghenaemt / niet verre van daer nu de Kercke S. Rochi is: het was van seer schoone marmer ende Porphyrsteen ghesticht , van twee groote Pylaren / van twee groote Pyramiden/ ende van beelden/ met twaelf poorten ende met drie Mueren in het ronde omgheven 250. ellebooghen hoogh zijnde/ aent eynde der selver ende int midden was het beelt Augustus , t'welck van Coper en gantsch vergult was. Het graf vanden Keyser Adrianus was desghelicks/ een seer schoon ende costelick ghebouw/ ende het stont ter plaetsen daer nu het Casteel S. Angeli is/ waer af seer veel schoone beelden ende groote marmeren Tafels ter aerden ghesmeten ende vermorselt zijn

Vande Corenschueren/ ende Soutschueren.

Vande ghevanghenhuysen.

Het graf vã Augustus.

Het graf vã Adrianus.

ghebroken

ghemorden (waer mede den gheheelen Muer bedeckt was) door de Crijchsknechten van Bellisarius inde orloghe teghen de Gotthen / die deselve daer binnen ontom belegert hadden. Ende het graf vanden Keyser Septimus Severus, was dicht by / daer nu de Kerck van S. Gregorius staet / alwaer datmen noch drie rijen Pylaren siet / d'een boven d'ander wiert nae der hant Septizonium gheheeten / om datter seven solderinghen boven malcanderen waren. De Lust-huysen die de Romeynen Suburbana noemden / waren seer heerlick ghebout / ghelijck het Huys Terentianæ ofte van Terentius, het Ouidiaensche langs de strate Claudiana, het Luculilsche, het Tusculaensche, het Phormiaensche, ende het Tiburtynsche van Adrianus, waerinne gheschildert ende nae t'leven af ghemaeckt waren verscheyden plaetsen / ende veelderhande Lantschappen / ghelijck als by onsen tijden den Coningh van Vranckrijck Franciscus de eerste ghedaen heeft / de welcke een seer schoon Casteel ontrent een cleyn mijle van Parijs dede stichten / dat hy Madrid noemde / seer ghelijckende nae 'tgheene waer nae het ghenoemt was / ende waerinne hy in Spaengien ghevanghen had gheleghen / het is nu Boulongne ghenaemt. Daerenboven op dat de Romeynen so veel te eerweerdigh souden zijn tot den crijgh / nae de ghemeene beschrijvinghe harer ondersaten / die zy Legionares noemden / hadden zy een gheweldigh groot huys / ende vol groote Zalen / dat zy Armamentarium ghenaemt hebben : alwaer al de Wapenen van hare Crijchslieden in bewaert ende schoon ghehouden wierden / die zy dan daer uyt namen / wanneer zy ten crijghe trocken / ende wederom ghecomen zijnde / soo stelde zyse wederom op haer plaetse. Want doen Roomen begost te vermeerderen / soo en hadden zy gheen Wapenen int bysonder / noch en wierden inden tijt van twee hondert Jaren niet besoldight / wanneer zy ter oorlogen trocken. Maer sullen wy des Paus Paleys voor by laten gaen / sonder het daer af te spreecken / om dies wille dat het niet nu en is? Ende nochtans en is het niet nieu : want den Paus Symmachus heeft t'selve begonnen te bouwen / sommighen segghen dat het Nicolaes de derde was / t'is nochtans

Het graf vā Septimus Severus. Septizonium.

Vāde Lusthuysen.

Vā het Wapenhuys.

[illegible] kennelick dat het allenghskens alsoo wale ghesien vermeerdert is/ende voornamelick door Nicolaes de vijfde / de welcke den bergh tot een stede maeckte/ende Sixtus de vierde / bouwde de Capelle/ het Conclave/de Bibliotheke / ende begonde het Paleys bouwen / daer de Rechters ende de Doctoren vande Rota woonen/het welck daer na door Innocentius de achtste volmaeckt is gheworden/ met den Hof de Beluidere, ende de Fonteyn opt midden vande plaetse. Eyndelick heeft Iulius de tweede/van den Hof ende het Paleys / een Huys ghemaeckt / alwaer hy verscheyden Marmeren beelden/hy een versamelt heeft/ghelijck als dat vanden Nijl/ vanden Tyber vã Romulus eñ Remus, die de Wolvinne ligghen en suyghen / dat van Apollo, ende den Laoocon met zijn twee kinderen / ende het Serpent / ghemaeckt door Agesander, Polydorus ende Artemidorus, die seer uytnemende beeltsnijders/ welck beelt in het Jaer 1506. gevonden wiert/onder de vervallen van het Paleys / des Keysers Titi, het beelt van Venus ende Cupido, ende het beelt van Cleopatra, ende dat van Antinous. Eyndelick den Paus Paulus de derde (die soo sorghvuldigh was in het bewaren van de outheden ende edeldommen van Roomẽ/als andere/ die vyanden van alle deught zijn/ghetracht hebben/ om t'selve van al zijn lof te berooven) door de vertooninghe vanden dagh des Oordeels / dat hy in de Capelle van Sixtus dede schilderen / ende in het ander / vande Zale des Conclaviums/vande bekeeringe Sinte Pauli door Michael Angelo Bonarot, den Florentiner heeft door dese twee schilderyen (segghe ick) de stadt Roomen sodanigen blinckenden glantsch ghegheven/ dat soo langhe als een soo wonderweerdighen ende seltsamen stuck wercks dueren sal / t'selve van alle volckeren des Aertbodems/ met verwonderinghe sal aenghesien werden.

Het beelt vã Laoocon.

Nu isser overigh vanden Tyber te spreecken / de welcke int beginsel Albula ghenoemt werde / ende daer na Tyberinus, ter oorsaecken van Tyberinus den Coningh van Albanien, die sich daer in verdronck: of (ghelijck eenighe segghen) ter oorsaecken van Tyberinus een Velt-overste der Hetrusschen oft Toscaners:

Vande Riviere vã Tyber eñ van zijnen oorspronck.

die als

is aldaer langhen tijt den over-toght bewaerde. Zijn eersten oorsprongh comt upten bergh Apenninus/ boven de Rivière Arno die door Florencen loopt: in sulcke voegen datmense alle beyde broeders noemde / om dat zy soo nae by malcanderen waren / ende upt eenen bergh haren oorsprongh namen / ghelijck als hy nae de Pau ende de Rosne doen. Hy is int beginsel cleyn / ghelijck schier alle Rivieren zijn / maer hy wast daer nae door het water van 40. cleyne Revieren / die sich alle ader in zijnen boesem begheven / waer onder de Nera ende de Teveron de voornaemste zijn. Zijnen loop en eert hem niet verder / van het een eynde tot het ander / an 75. mijlen / ende valt by Hostia / inde Middelantsche Zee / alwaer een bequamen Have is / om alderhande groote Scheepen te ontfanghen. Dese Riviere is een scheydinghe tusschen Toscanen / het Hertoghdom an Urbin / ende Marca / d'Ancona / ende voortijdts plaetse te vloepen / aen den voet vanden bergh Capitolinus / en aen den Palatinus / doen Romulus met zijnen broeder aldaer ghevonden was / op welcke plaetse nu de Kercke van S. Theodorus staet. Maer Tarquinius Priscus heeft haren loop aldaer / verandert ende echt ghemaeckt. Augustus dede den gracht des Tyers wijder maken / op dat zy so dickwils (wanneer hy verbloeyde) inde stadt niet soude loopen. Marcus Agrippa * Edilces zijnde / heeft hem weder van plaetse den veranderen / ende eyndelick wiert hy tusschen twee mueren van Careel-steenen besloten / van Roomen af tot by de zee / ghelijck als men noch bekennen can / door gheene overghebleven is / van eenighe ghevallen / ende gebroken stucken des muers. Maer de fondamenten der molens / die men noch op den Tyber siet / zijn vande vindinghe Bellisarij den opperste Velt-heer des Keysers Iustiniani, doen hy vande Gotthen binnen de stadt van Roomen belegert was. Hier mede sal ick nu een eynde van dit Capittel maecken: want soude ick alle d'ander bysonderlicheden van Roomen verhaen / het soude alleen wel een grooten Boeck behoeven. Want dese stadt is ghweest de schoonste / heerlickste / rijckste ende bloeyenste die der in de gantsche werelt

* Ediles zijn tweederley geweest / de eerste Ediles Curules / waren dienaers der Kercken ofte Godshuysen gheweest / ende waren oock ghestelt om gemeen spel aen te rechten / en oock om de Goden offerhande te doen: de andere Ediles Cereales / besorgers / dese hebbē de censeldeers besorgt.

eertijts een seer schoon huys gheweest / van een Roomschen Burgher Marcus Spimelius genaemt / de welcke om dat hy seer dwaesselick ondervonden hadde/ sich Tyran van Roomen te maken/ ghedoot wiert/ zijn goederen verbeurt/ ende zijn huys tot den gront toe afghebroken. Ter zijden vanden Tempel des Vreeds/ t'welck nu de Kercke van S. Maria noua is / was voortijts een plancke op twee mueren gheleyt/ te weten / vanden eenen muer tot den anderen / waer onder tot een teecken van straffe een vande drie ghebroeders Horatij bevolen werde door te gaen/ om dat hy zijn eyghen Suster ghedoot hadde / door dien sy haren Bruydegom beweende/ dien hy selver in een besloten Velt verslaghen hadde/ doen hy victorieus tot Roomen was ghecomen.

Van het Gasthuys der Crijchs knechten.

Daer nu de Kercke van S. Maria over den Tyber is/ hadden de Romeynen voortijdts een schoon ende gheweldigh groot huys ghesticht/ voor de Soldaten/ die oudt/ ghequetst / onmachtigh ende sieck waren / die t'anderen tijden eenighe diensten aen de ghemeente ghedaen hadden/ ende daer in werden de selve heerlick ghedient / overvloedelick ghevoet/ ghecleet/ ende eerlick getracteert/ soo langhe als sy aldaer int leven bleven: om welcker oorsaecken de plaetse daer nae Taberna meritolia, ende de Crijchs knechten die daer in waren Milites emeriti gheheeten werden.

Van het Perck der wilde Dieren.

Tusschen de Poorte S. Laurens ende S. Agnes, hadde de Romeynen een groot Ruym oft Perck / t'welck vol van alderhande wreede ende wilde Dieren was / die sy uyt alle plaetsen des werelts deden comen/ om daer Jachten mede op te rechten / haer heerlicheyt ende gheweldt te bethoonen / ende om t'Roomsche volck eenighe gheneughte aen te doen.

Geweldighe Jachten van eenige Romeynen.

Doen Pompeus zijn feeste ende speelen aenrechtede / nae zijn tweede Burghermeesterschap/ dede hy een Jacht inde Ronde Schouplaetse van 600. Leeuwen: Sylla van 100. Iulius Cæsar van 400: ende den selven Pompeus op een ander mael van 410. Panthers t'eender reyse: Augustus van 420. Seaurus van 150. ende een Crocodyl: Lucius Metellus van 142. Olyphanten / nae de nederlaghe der Carthaginesen in Sicilien: Pompeus van 20, teghen 17. Mannen van Getulien: Cæsar van 20.

in zijn

in zijn tweede Burghemeesterschap teghen 500. voet-knechten: ende Domitius Ænobarbus van 100. Beeren teghen 100. Jaghers uyt Numidien. Hoe wel dat de Romeynen een groote menighte schoone ende heerlicke Hoven ofte Thuynen hadden/soo waren nochtans die van Salustus ende Mecenas de alderbermaerste. Die van Salustus waren op den bergh Quirinus gelegen/ daermen en noch een Naelde siet ter aerden legghen/ met Hyeroglyphisse letteren ende teeckenen daer op. Ende die van Mecenas op den bergh Exquilinus/ recht over den Toren. Den Keyser Augustus gaf hem de plaetse daer toe/nae datter besloten was/ datmen de lichamen der dooden aldaer niet meer verbranden noch begraben soude/ter oorsaecken vanden stanck ende grooten roock/ die de gebeuren hinderlick/ ende de Raetsheeren moeyelick was. Opt hooghste van dien Toren clam den boosen Keyser Nero, om op zijn gemack ende van verre den brant te sien/ daer mede hy Roomen aen alle zijden ontsteken hadde/ singende daer op de veersen Homeri van den Troyaenschen brant. De Catines waren langhe Huysen/ghemaeckt op de wijse van een Schip/ beginnende van het Coliseum ende aen de voet vanden bergh Exquilinus/streckende door de straete Labicana/ by de Kercke van S. Petrus Marcellius, door de strate S. Iuliana ende den boge van S. Vitus, langs de strate Siburra/tot by de Kercke van S.Pieter inde banden: ende daer liepen zy wederomme op haer eerste plaetse. Dit quartier ofte deel was by nae gantsch met Roomschen Edeldom bewoont. De beemden Quintianes, alsoo gheheeten nae Lucius Quintus Cincinnatus, waren aen den voet des berghs Vaticano/ by het Casteel S. Angeli, ende rontom Rijpa waren/ die van Mutius Scęuola, die den Roomschen Raet hem ghegeven hadde/ om dat hy zijn leven ghewaeght heeft/ tot verlossinghe ende behoudenisse van zijn Vaderlant. Men gingh door Roomen/ climmende op verscheyden plaetsen/ nochtans soo waren dat de voornaemste ende edelste opganghen/ daer over dat men nae t'Capitolium gingh/ de oirste van allen/ was de ghene die men siet/ by de Kercke de Consolatinie,

Vande Hoven ofte Thuynen.

Vande Catines oft Cavelleden Huysen.

Vande beemden.

Vande opgangh ofte opclim plaetsen.

ende was ten tijden der Censeurs met steenen bestraeter: d'ander was aen den voet des Tempels Ioui Capitolini, nu het Paleys der Raetsheeren / ende gingh vanden Tempel de Concordia, alwaer noch acht groote pijlaren zijn met hondert trappen/tot opt Capitolium. Eenen anderen opgangh wasser by den boghe Septimi, ende een andere nae Ara-cœli, alle beyde seer heerlicken gheplaveyt ofte ghevloert/ ghelijckmen noch bekennen mach/ als men nae t'Capitolium gaet. Achter den berch Aventinus / langhs de Riviere vanden Tyber/ op een groot ruym / hadden de Romeynen 160. Koren-schueren / ende elders op verscheydẽ inde stadt 291. wat cleynder van d'andere / maer alle gader met coren vervult/ om in diere tijden het ghemeene volck in haren noot by te staen. De andere schueren daer men Hout op leyde / waren by de Koren-schueren: ende wierden eerst van Ancus Martius ghemaeckt/ende den tol op het Hout door Liuinus Salinatur. De ghevanghenissen van S. Paulus ende S. Pieter inde banden/die aen den voet van Capitolinus staen / wierden eertijdts Tulliana gheheeten/ om dat zy alder-eerst van Tullus Hostilius ende Ancus Martius ghemaeckt zijn. Maer de andere die dicht by S. Nicolaus in carcere staen/ zijn ghesticht door Appius Claudius, een vande thien Mannen / de welcke met ghewelt de Dochter van Virginius wilde nemen/waer om hy d'eerste was/ die inde ghevanghenissen storf/die hy selver ghesticht hadde. Het graf vanden Keyser Augustus was in het dal Martia ghenaemt / niet verre van daer nu de Kercke S. Rochi is:het was van seer schoone marmer ende Porphyrsteen ghesticht / van twee groote Pijlaren / van twee groote Pyramiden/ende van beelden/met twaelf Poorten/ende met drie Mueren in het ronde omgheven 250. elleboghen hoogh zijnde/aent eynde der selver ende int midden was het beelt Augustus, t'welck van Coper eñ gantsch verguld was. Het graf vanden Keyser Adrianus was desghelicks/ een seer schoon ende costelick ghebou/ ende het stont ter plaetsen daer nu het Casteel S. Angeli is/ waer af seer veel schoone beelden ende groote marmeren Tafels ter aerden ghesmeten ende vermorsselt zijn

Vande Corenschueer/ ende Houtschueren.

Vande ghevanghenhuysen.

Het graf vã Augustus.

Het graf vã Adrienus.

ghebroo-

ghewoorden (waer mede den gheheelen Muer bedeckt was) door de Crijchsknechten van Bellisarius inde oorloghe teghen de Gotthen / die deselbe daer binnen rontom belegert hadden. Ende het graf vanden Keyser Septimus Seuerus, was dicht by/ daer nu de Kerck van S. Gregorius staet/ alwaer datmen noch drie raen Pylaren siet/ d'een boven d'ander wiert nae der hant Septizonium gheheeten/ om datter seven solderinghen boven malcanderen waren. De Lust-huysen die de Romeynen Suburbana noemden / waren seer heerlick ghebout/ ghelijck het Huys Terentianæ ofte van Terentius, het Ouidiaensche langs de strate Claudiana, het Luculilsche, het Tusculaensche, het Phormiaensche, ende het Tiburtynsche van Adrianus, waerinne ghe- schildert ende nae t'leven af ghemaeckt waren verscheyden plaetsen / ende veelderhande Lantschappen / ghelijck als by onsen tijden den Coningh van Vranckrijck Franciscus de eerste ghedaen heeft / de welcke een seer schoon Casteel ontrent een cleyn mijle van Parijs dede stichten / dat hy Madrid noemde/ seer ghelijckende nae t'gheene waer nae het ghenoemt was / ende waerinne hy in Spaengien ghevanghen had ghelegen/ het is nu Boulongne ghenaemt. Daerenboven op dat de Romeynen so veel te eerbeerdigh souden zijn tot den crijgh/ nae de ghemeene beschrijvinghe harer ondersaten/ die zy Legionares noemden/ hadden zy een gheweldigh groot Huys/ ende vol groote Zalen / dat zy Armamentarium ghenaemt hebben : alwaer al de Wapenen van hare Crijchslieden in bewaert ende schoon ghehouden wierden / die zy dan daer uyt namen/ wanneer zy ten crijghe trocken/ ende wederom ghecomen zijnde / soo stelde zyse wederom op haer plaetse. Want doen Roomen begost te vermeerderen / soo en hadden zy gheen Wapenen int bysonder / noch en wierden inden tijt van twee hondert Jaren niet besoldight/ wanneer zy ter oorlogen trocken. Maer sullen wy des Paus Paleys voor by laten gaen/ sonder yet daer af te spreecken/ om dies wille dat het niet out en is? Ende nochtans en is het niet nieu : want den Paus Symmachus heeft t'selbe begonnen te bouwen/ eenighen segghen dat het Nicolaes de derde was / t'is nochtans

Het graf vā Septimus Severus. Septizonium.

Vāde Lusthuysen.

Vā het Wapenhuys.

nochtans kennelick dat het allenghskens elcken vande Pausen vermeerdert is/ende voornamelick door Nicolaes de vijfde / de welcke den bergh tot een stercte maeckte/ende Sixtus de vierde / bouwde de Capelle / het Conclave/de Bibliotheke / ende begonde het Paleys te bouwen / daer de Rechters ende de Doctoren vande Rota woonen/het welck daer na door Innocentius de achtste volmaeckt is ghewozden/ met den Hof de Belvidere, ende de Fonteyn opt midden vande plaetse. Eyndelick heeft Iulius de tweede/van den Hof ende het Paleys / een Huys ghemaeckt / alwaer hy verscheyden Marmeren beelden/hy een versamelt heeft/ghelijck als dat vanden Nijl/ vanden Tyber vā Romulus ēn Remus, die de Wolvinne ligghen en suyghen / dat van Apollo, ende den Laocon met zijn twee kinderen / ende het Serpent/ ghemaeckt door Agesander, Polydorus ende Artemidorus, die seer uytnemende beeltsnijders/ welck beelt in het Jaer 1506. gevonden wiert/onder de vervallen van het Paleys / des Keysers Titi, het beelt van Venus ende Cupido, ende het beelt van Cleopatra, ende dat van Antinous. Eyndelick den Paus Paulus de derde (die soo sozghvuldigh was in het bewaren van de outheden ende edeldommen van Roomē/als andere/ die vyanden van alle deught zijn/ghetracht hebben/ om t'selve van al zijn lof te berooven) door de vertooninghe vanden dagh des Oozdeels / dat hy in de Capelle van Sixtus dede schilderen / ende in het ander / vande Zale des Conclauiums/vande bekeeringe Sinte Pauli door Michael Angelo Bonarot, den Flozentiner heeft door dese twee schilderyen (segghe ick) de stadt Roomen sodanigen blinckenden glantsch ghegheven/ dat soo langhe als een soo wonderweerdighen ende seltsamen stuck wercks dueren sal / t'selve van alle volckeren des Aertbodems/ met verwonderinghe sal aenghesien werden.

Het beelt vā Laocon.

Nu isser overigh vanden Tyber te spreecken / de welcke int beginsel Albula ghenoemt werde / ende daer na Tyberinus, ter oorsaecken van Tyberinus den Coningh van Albanien, die sich daer in verdronck: of (ghelijck eenighe segghen) ter oorsaecken van Tyberinus een Velt-overste der Hetrusschen oft Toscanen/

Vande Ryviere vā Tyber ēn van zijnen oorspronghe.

is aldaer langhen-tijt den over-toght bewaerde. Zijnen eersten oorsprongh comt upten bergh Apenninus/ boven de Rhiviere Arno die door Florencen loopt: in sulcker voegen datmense alle beyde broeders noemde/ om dat zy soo nae by malcanderen waren / ende uyt eenen bergh haren oorsprongh namen/ ghelijck als hy nae de Dau ende de Rosne doen. Hy is int beginsel cleyn/ ghelijck schier alle Revieren zijn / maer hy wast daer nae door het water van 40. cleyne Revieren / die sich alle ader in zijnen boesem begheven/ waer onder de Nera ende de Teveron/ de voornaemste zijn. Zijnen loop en keert hem niet verder/ van het een eynde tot het ander / van 75. mijlen/ ende valt by Hostia / inde Middelantsche Zee / alwaer een bequamen Havē is/ om allerhande groote Scheepen te ontfanghen. Dese Rhiviere is een afscheydinghe tusschen Toscanen / het Hertoghdom van Urbin / ende Marca / d'Ancona/ ende voortijdts plaetse te vloepen / aen den voet vanden bergh Capitolinus/ eñ aen den Palatinus/ doen Romulus met zijnen Broeder aldaer ghevonden was / op welcke plaetse nu de Kercke van S. Theodorus staet. Maer Tarquinius Priscus heeft haren loop aldaer/ verandert ende recht ghemaeckt. Augustus dede den gracht des Tybers wijder maken/ op dat zy so dickwils (wanneer hy verbloepde) inde stadt niet soude loopen. Marcus Agrippa * Ediles zijnde / heeft hem weder van plaetse doen veranderen/ ende eyndelick wiert hy tusschen twee mueren van Careel-steenen besloten / van Roomen af tot by de zee/ ghelijck als men noch bekennen can/ door t'ghene overghebleven is/ van eenighe ghevallen / ende ghebroken stucken des muers. Maer de fondamenten der molens/ die men noch op den Tyber siet/ zijn vande vindinghe Bellisarij den opperstē Velt-heer des Keysers Iustiniani, doen hy vande Gotthen binnen de stadt van Roomen belegert was. Hier mede sal ick nu een eynde van dit Capittel maecken: want soude ick alle d'ander bysonderlicheden van Roomen verhalen/ het soude alleen wel een grooten Boeck behoeven. Want dese stadt is ghewee st de schoonste / heerlickste / rijckste ende bloeyenste die oit in de gantsche

* Ediles zijn tweederley geweest/ de eerste Ediles Curules/ waren dienaers der Kercken ofte Godshuysen ghe-weest / ende waren oock ghestelt om gemeen spel aen te rechten/ eñ oock om de Godts allerhande te doen: de andere Ediles Cereales/ besorgers/ dese hebbē de consulsdeers besorgt.

werelt

Werelt opt gheweest is / ofte wesen sal: al vvaert sy van uytgheroept ende soo menighmael door de Gotthen ende andere Barbarissche volckeren verbeestroet [illegible] is gheworden/waer door sy in sulcken vervallinghe is ghecomen / datter eenen dit verachtelick veers [illegible] op ghemaeckt heeft / segghende:

Roma caput mundi, mundi nunc culus habetur.

Maer den Spotter die het ghedichte ende t'fenijn van zijnen achterclap daer in uytghespoghen heeft / en heeft daer door de goede vermaertheyt van soo edelen stadt niet connen verminderen/ welcke sy noch behoudt/ is het niet al/soo ist ten minsten noch een deel van zijnen ouden glantes: zijnde alsulcks dat sy de eerste ende voornaemste stadt van gheheel Europen is / ende door de vier hoecken des Aertbodems vermaert/ den oppersten Bisschop onsen heylighen Vader den Paus aldaer zijn ghewoonlicke woonstede houdende/ ghelijck als de andere Pausen naevolghers van S. Peter in desen heylighen Stoel oock ghedaen hebben. Nu het is te langhe opt stuck van Roomen ghebleven / ende daerom sullen wy wat anders by der hant nemen.

Vande Teerlinghen ende Caert-spelen, door de wetten verboden zijnde, ende wat quaet daer uyt spruytet.

Capittel VII.

DE ghene die haer gelt door het Teerlingh oft Caert-spel inde waeghschael stellen/die bevinden gemeenlick altijt dat sy quade coopliedeen zijn gheweest. [illegible] spelen zijn een eerlick Man seer qualick betaemende/ ende voornamelick de ghene die daer in [illegible] besich zijn / ende hun werck daer af maecken/ [illegible] ghenen die daer mede om megaet/ noch cracht/ noch behendigheyt / noch voorsichtigheyt / noch scherpsinnigheyt des gheests/ ghelijck in andere spelen/ te bate comt/ maer alleenlick het blint gheluck / oft veel eer de valsche treken zijn hem behulpigh. In sulcker voeghen [illegible] ghenen tijt qualicker besteet is / dan de ghene die men in soodanighe spelen verquist: want men en leerter niet anders in/ dan bedrieghen/ Godt te lasteren/ en dickwils

eysch [illegible]

ke sieght-men heftighe gheschillen ende twist/ de welcke veeltijts een oorsake van vyantschap/ ja oock wel van moorderyen zijn. De ledighheyt een moeder alles quaets is het beginsel ende den oorspronghh des spels: sy is de ghene die het ontfanght ende baert/ ende gierigheyt daer na voet ende onderhout het. Daerenboven daer en is geen dingh ter werelt/ dat grooter oorsake is van de verquistinghe ende verderbinghe van des menschen goederen/ dan het spel/ ende hoe-wel dat-men al schoon somtijts wint/ soo verliesmen evenwel zijnen goeden name. Ende oock het gelt dat met spelen ghewonnen is/ en sal nimmermeer eenighsints tot profijt ghedyen/ om dies-wille dat men in t'spelen volherdende/ t'selve weder vierdoudigh verliest/ oft het spreeckwoort moest valsch wesen/ behalven noch het groot verlies des tijts/ t'welck onverbeterlick is. Men can de daghen wel tellen/ die t'sedert des werelts scheppinge verloopen zijn: maer die speelders en sullen nimmermeer weten/ hoe veel ghelts sy door t'spelen verloren hebben: want de ghene die het haer af ghewonnen hebben/ behalven dat sy noch altijt de somme loochenen/ en zijn niet ghedachtigh dat gheduerende het spel/ gelt in haren boesem oft in haer mouwen oft in haer diefsacken ghesteken hebbē. Daer is eenen Autheur geweest/ de welcke in Francoysche veersen een rijmdicht genaemt L'Epenopeptie ofte den lof der Teerlingh-speelen beschreven heeft/ maer hy soude veel beter ghedaen hebben/ waert dat hy zijn penne tot een ander eynde besteedt hadde/ hoe wel hy sich verontschuldight/ by-brenghende datmen somtijts de lieden veel eer van hunne ondeughden ende dolingen treet wanneer-men die prijst ende bedecktelicke berispt/ dan als-men die opentlicken veracht. Nu hy seght dat Palamedes den vinder van het Teerlingh-spel is gheweest/ t'welck men by geen oude Autheuren beschreven vint maer wel dat hy het tafel-spel vondt/ darmen op een Dam-bert ofte Schaeckbert speelt. Ick en can nerghens eenige sekerheyt van den oorspronghh deses spels becomen. Eenige seggen dat het de vindinghe der Romeynen zy: maer de teerlingen in t'latijn Tali genaemt waren alreede in t'ghebruyck (op een ander maniere

noch-

nochtans ten tyden des Keysers Augusti, wt welcke als hus aen zijn dochter schrijft: Misi tibi denarios ducentos quinquaginta quos singulis conuiuis dederam, si vellent inter se post cœnam, vel talis, vel par impar ludere. Dese Talis waren beenkens die in de gewrachten ofte leden der Schaeps-voeten wassen/ ende diemen nu Bickels oft Hiltekens noemt/ waer mede de oude plachten te spelen: ende om dieswille datse te groot ende onhebbelick waren/ heeft-men de selve daer na van yvoor ghemaeckt cleyn/ gheslepen/ ende met vier hoeckens/ ende op yder van de selve stont een teecken ofte seker ghetal. Cicero in de Redenen teghens C. Antonius ende L. Catilina zijn * mede-begeerders/ beschuldight Licinius den Schermer ende Qu. Curius als seer boose menschen/ welcken Curius door Ascanius Pedianus een grooten Tuyscher ghenaemt wert/ die daer na (seght hy) verwesen wiert: Curius hic notissimus fuit aleator, damnatusque postea est. Dit hebbe ick hier by ghebracht/ om dat de speelders meest altijt ondeugende lieden zijn. Herodotus schrijft/ dat de Teerlingen eerstelick door de Lydiers een volck in Asien gevonden zijn ghewe est. Wat datter af is/ ende wie daer den vinder af is geweest den duyvel heeft het dien ingegeven/ om den haet die hy t'menschelick gheslachte toedraeght/ op dat hy de ruste des menschen soude berooren/ ende de sommige tot sotten ende uytsinnige maecken/ andere tot wanhope brengē/ ende wederom andere porren om haer selven te verhanghen. Waeromme de vindinghe seer schadelick is ghewe est/ om t'gene datter altijt na volght ende dagelicx door geschiet. De ghene die sodanige spelē en Tuyselryen in hunne huysen onderhouden/ behooren daer over gestraft te werdē: want ten can niet wesen/ of sy zijn toelatigh en deelachtigh in de bedriegeryen die onder de jonge liedē begaen werden/ de welcke na dat sy haer goederen verloren hebben/ haer begeven om andere te bedriegen. Siet daer de schoone leeringe die sy daer uyt leeren/ als sy haer niet dan te laet daer voor gewacht en hebben. Ende daerom ist dat de wet geordineert heeft/ datmen geen recht ofte reden en sal doen/ aen den ghenen die-men ghe slagen heeft/ ter-

* oft Competiteurs.

Herodot. lib. 1. Polydor. Virgil. lib. 2. cap. 13.

wijlen

[illegible] in zijn huys/ met Teerlinghen ofte kaerten speelde/ oft eyndelen hem schoon al eenigh onrecht aen-ghedaen was/ oft dat terwijlen men tot zijnen huyse speelde hem eenigh dingh ontstolen was geworden/ dat den Schouter hem daer over geen recht en magh doen/ ofte oock wanneer hy yemant tot het spelen gheport ofte ghedwonghen hadde/ dat hy na de ghewichtigheyt des misdaets soude ghestraft werden. Ghelijck als in de tijtel De aleatoribus in't tweede boeck der Digestien beschreven staet/ alwaer den Rechtsgheleerden Vlpianus seght. De Lantvooght ofte de Rechter seyt: By soo verre yemant den ghenen/ met den welcken geseyt wert/ dat hy met teerlinghen ghespeelt heeft/ gheslagen sal hebben ofte schade aengedaen ofte op den selven tijt bedriegelijc yet ontrocken. Ick en sal geen recht doen over den ghenen die uyt oorsake van Teerlinghspel gewelt aengedaen heeft/ ick sal waer nemen hoe yeder saeck ghelegen is. Hier door en mach men dan in recht noch buyten recht niet weder eysschen/ t'ghene dat in't spelen ghewonnen ofte gheleent is/ welck spel ghestelt wert onder de ondeughden die alderlichtelijckst een gheel huysghesin bederven/ ende dat in huys een seer quaet exempel brenght. Ende den Keyser Iustinianus int derde boeck der Codicen titel 43. ordineert het aldus: Wy dan sorge dragende voor de oorboor onser onderdanen/ ordineren door onse alghemeene wet/ dat het niemant gheoorloft sy te spelen/ in openbare ofte heymelicke huysen ofte plaetsen: ende by soo verre daer teghen ghedaen sal zijn/ soo en volghe daer op gheene verdoemenisse/ maer werde weder ghegheven dat betaelt is: twelck hy alreede inghestelt hadde in de eerste wet des selven tijtels/ met dese woorden: Die verwonnen is in Teerlinghspel en mach in gheen rechte betrocken werden/ ende soo hy betaelt heeft/ soo hebben soo wel hy selfs/ als oock zijne erfghenamen/ teghen den winder oorsake ende recht om weder te eysschen. Het Gheestelicke recht in de 35. distinctie Canone Episcopus, ende in het Capittel Clerici in de Decreten/ verdoemt desgelijcx sulcken spel/ twelck selfs de Coninghen van Asien hunnen staet heeft doen

Vlpian. lib. 2. digest. titul. de aleator.

Iustinian. in Codi. lib. 3. titul. 43.

verliesen. Maer laet ons nu een weynigh spreken van de schaden die wt het spel spruyten. Eerstelick na dat een man zijn ghelt ende goederen verloren heeft/ ende niet wetende van welck hout hy pijlen mach maken/ so begheeft hy sich tot dieverye/ ende sal dan stelen/ het ghene hem eerst voor d'ooghen komt. Tot desen propooste sal ick een gheneughlicke historie verhalen/ die Petrus Aretinus van eenen Franschen Baron beschreven heeft/ de welcke al zijn goederen by na verspeelt hadde. Desen Heere alsoo hy hem eens in de kamer van den Coningh Lodewijck de elfde bevant te wesen/ soo sagh hy op een kleyn tafelken in eenen hoeck van de kamer een uyrwercxken staen/ twelck kunstigh gheheel met fijn gout verciert was/ dat hy heymelick in zijn mouwe gesteken heeft. Een weynigh daer na/ also hy midden onder den hoop van d'andere Heeren ende Edellieden stont/ soo begost het uyrwerck tot zijn ongheluck te slaen/ ick gheef u te bedencken of den Baron doen niet verbaest was: de welcke van schaemte soo root als bloet in zijn aensicht werde: ende hoe wel dat hy zijnen arm soo veel als mogelick was ghesloten hielt/ soo en liet daerom het uyrwerck niet/ perfectelick alle de uyren te slaen: in sulcker voeghen dat na dit gheluyt van tin/ tin/ tin/ de omstaenders malkander na de handen ende voeten begosten te sien: ende den Coningh die hem by ghevai het uyrwerck had sien nemen/ en konde sich niet onthouden van gheduerighlicken te lacchen/ soo wel om dat hy sagh dat hy na al de Edel-lieden eben verbaest waren/ niet wetende waer dat het gheluyt van daen quam/ als om de nieuwigheyt der sake/ ende een soo schoonen stuck. Eyndelick mijn heer den Baroen/ door de veranderinghe der verwen half van dieverye overtuyght zijnde/ viel voor den Coningh op zijn knyen/ tot hem segghende: Heere de prickelinghen van de kracht des spels zijn soo gheweldigh/ dat sy my voorts ghedreven hebben om dit oneerlick werck aen te rechten/ waer af ick u om vergiffenisse bidde. Ende alsoo hy zijn reden wilde vervolghen/ den Coningh hem in zijn reden vallende seyde tot hem: staet op/ de tijtkortinghe die ghy ons aenghedaen hebt/ overtreft

de

[illegible] die ghy ons betoont hebt/ soo verre/ dat het [illegible] u toebehoort/ ende ick gheef het u. Noch een andere schade volghter na/ te weten/ dat den speelder altijt in ghedurighen arbeyt des lichaems ende der zielen is/ t'sy dat hy verliest ofte dat hy wint: in t'verlies om wederom te krijghen t'ghene hy verloren heeft: ende in de winningh/ om zijnen gheselle in t'[illegible] te stellen/ soo seer is hy dan door de begheerlickheyt in-ghenomen. Soude men grooter arbeyt konnen bedencken/ dan al spelende den honger te verdragen/ noch datmen sich selven soo veel vryheyt niet gheven en wil/ datmen den buyck mach ledighen/ ofte oock niet zijn water losen: hoe wel dat men t'selve grootelicke van noode heeft/ ende in perijckel staet/ van het graveel te krijghen/ door langhduerighe inhoudinghe der pisse? Wanneer een reysigher den hongher ghevoelt/ soo en wert hy den lust tot slapen niet ghewaer/ ende wanneer hy door vaeck ghepérst wert/ dan en voelt hy den hongher niet/ alleen een speelder van beyde dese toevallen besprongen werdende/ soo hanght zijnen geest ebenwel gantschelick aen het spel/ eñ en laet hem noch door het een noch door het ander niet bewegen/ om van spelen op te houden. Cortelick/ so lange als hy speelt en verdriet hem den tijt niet. Wilt ghy weten (seght Aretinus) welcken tijt dat den speelder alderlangst valt? Ja ick. Ist de goede weeck/ wanneer datmen te biechte gaet/ ende dat de spelen opghesloten zijn? Neen. Ist de sieckte, die een maent duert? Neen. Den tijt diemen tot eten ende slapen van doen heeft? Gheentsints. Ist dan den tijt wanneermen sich kleedt? Ghy en hebt het daer niet. Of ist dan den tijt die-men van doen heeft/ om ghelt te soecken om mede te spelen? T'is verre van daer. Seght het dan. Het is de langheyt des tijts dieder verloopt tusschen het uytgaen ende ontsteken van een keersse. Ende noch/ terwijlen datmen een kaerte oft een teerlingh die ghevallen is/ op raept; t'welck den ghenen die het beproeft heeft/ lichtelick ghelooven sal. Daerenboven leert-men in de spelen de zeden der menschen kennen/ ende van wat nature ende gheneghentheyt datse zijn/ ja veel

 beter

beter van in eenige van al zijn andere wercken/ t'welck niet altijt gaet noch voordelick/ maer in't teghendeel den meesten tijt schadelick is. Dat onse herten door t'spel ontdeckt werden/ ghetuyght Ouidius int derde boeck van de konst der minnen.

Dan sijn wy onvoordacht, en sonder achterdencken
Ontdecken wy ons hert, t'Welc menigh heeft doē kranck.
De gramschap komt daer aen, begeerte van gewin,
Oneenigheyt en twist: t'brengt droefheyt in den sin.
Men last ert en met schelt, den Hemel klinct van 't tieren,
Elc roept sijn Goon om hulp, dat sy t'spel willen stieren,
Het spel men niet betrouwt; t'welck niet gedaen door beden, weert.
En heb oock dick ghesien weenen, door de gheleden, smert.

Desghelijcx noch wanneermen speelt/ so blijftmen dickwils soo langhe sitten/ dat de koude in de beenen ende voeten komt/ t'welck den meesten tijt fiedercijnen ende andere verscheyden kranckheden veroorsaeckt. Het spel heeft noch veel andere aenhangende quaden/ die ick stil swijgende voor by sal laten gaen/ om dieswille datse d'erbarentheyt ghenoeghsaem openbaert. Ick en sal daerom alle andere spelen niet verwerpen/ die niet in de teerlinghen maer in d'oeffeninghe ghelegen zijn/ ende de welcke men met deughdelicke lieden eerlick gebruycken mach/ by soo verre alle gierigheyt daer uyt geweret zy/ ende het wert ooc door de wet toegelaten/ datter tot een loon ende verdienste der winners gelt op gestelt werde/ gelijck als den Rechtsgheleerden Paulus in de digestien seght: Door instellinghe des Raets is verboden om gelt te spelen/ uytghenomen so yemant weddet met de spies ofte yser te werpen/ ofte met loopen/ springhen/ worstelen/ vechten: het welck ghschieden moet om de kloeckheyt te proeben. T'welck den Keyser Iustinianus bevestight/ op de voor-verhaelde plaetse/ alwaer hy aldus seght: Alleenlick datter gheoorloft sy/ te spelen monobolon, dat is/ in t'loopen gheoeffent te werden ende te wedden: dattet oock gheoorloft sy/ te spelen Kontomonobolon, dat is/ in t'springhen gheoeffent te wer-

den

den: van ghelijcken dattet gheoorloft zy/ te spelen Kyntanon Kontacachaois tees propees, id est, ludere vibratione Quintiana, dat is met op te tillen/ ofte sonder spiesse/ scherpte ofte sweert: dattet daer beneven gheoorloft sy/ te spelen perikytin, dat is/ gheoeffent te werden int worstelen: dattet oock gheoorloft zy/ gheoeffent te werden hyppicé, dat is/ int loopen der peerden/ ofte hyppodromo, sonder bedrogh ende bedrieghlicke schalckheyt. Ende ghelijckerwijs als den ghenen die eenighe reyse wil aenvaerden/ altijt het beste gheselschap soeckt dat hy vinden kan/ soo machmen van ghelijcken doen wanneer dat men spelen wil/ t'sy in wat spel het oock soude moghen wesen: want de [illegible] van sommighe spelders verweckt [illegible] [illegible] om de selve van te verhoeden/ soo moetmen trachten te spelen met goede / [illegible] [illegible] lieden / ende die men in state ende ghelegentheyt ghelijck zijn: want het soude een eerlick man niet wel voeghen noch betamen / met eenen deughniet te spelen. Van ghelijcken moeten wy ons voor al wachten met vreemde ende ons onbekende lieden te spelen/ ende voornamelick in Teerlingh-spelen/ op dat wy niet by gheval t'eenigher tijt eenen votter teghen en krijghen/ de welcke eerst al willens het spel verliesende/ als hy ons daer op verhittet ende vierigh ghemaeckt heeft/ weder in twee oft dry reysen wint/ al t'ghene hy verloren heeft/ ende noch wel al het onse daerenboven: want tot een besluyt/ het ghesciet daer mede ghelijck als ick in mijne Emblemen ghestelt [illegible]/

Den grooten [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] van t'spelen
[illegible] tot [illegible] al u [illegible] [illegible] gelt [illegible] [illegible]
VVilt my gelooven [illegible], [illegible] in het [illegible] kaert
Verlaet het spelen [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
VVant 't is voorseker dat uyt al het teerlingh-spel
Niet [illegible] en ontstaet dan ong'luck en [illegible] fel.

VVaerom datmen in Vranckrijck een man die een hoerachtighe vrouwe heeft Cocu (dat is/ Koeckoeck,) noemt, ende in Italien Becco (Bock.) De nature ende eyghenschappen van den vogel Koeckoeck. Mitsgaders zijn veranderinge seer diepsinnighlick ende welsprekende in rijme beschreven.

Capittel VIII.

Alciat. lib. 7. cap. pater. iuris. & Erasm. in Adag. chiliad.

Plinius in het derde deel/ cap. 9.

Enighe gheleerde mannen hebben van ghevoelen ghe- weest dat de Francoysen t'onrecht ende sonder re- den Koeckoeck genaemt hebben/ de gene wiens vrou- wen hoerachtigh zijn ghewees/ ende de welcke toe lieten dat hun gebueren haer soo wel als hy selfs gebruyckte/ t'welck (segghen sy) recht tegen des Koeckoecx nature strijdet die altijt zijn eyeren in anderer voghelen nesten leght. Waer men haer in't teghendeel Leeuwerck ofte Groenvinck behoort te noemen/ door dien de ionghen van andere vogelen opvoeden/ te weten vanden Koec- koeck/ meynende dat het hunne eyghen zijn/ daer het nochtans ionge koeckoecxkens zijn/ die van hun moeder daer in gelevt zijn/ die haer eyeren dan verlaet/ ende dan komt de Leeuwerck in zijn nest/ broeyt de eyeren voorts uyt/ ende voet de iongen op. Men seght daerenboven noch/ dat het veel beter soude schicken/ dat de ghene die ander mans vrouwen beslaven Koeckoecken gheheeten werden/ ghelijck als Plautus in zijn Comedie Asinaria een overspeligh man Koeckoeck noemt/ om dies-wille dat hy uyt gehouwde vrouwen kinderen teelt/ ende ha- re echte mannen voeden die op/ meynende datter hun eyghen kinderen zijn/ waer in sy grootelicx bedroghen zijn/ segghende den voornoemden Comedi-schrijver noch in den name van een vrouwe/ welckers overspe- lighen man by andere vrouwen sliep/ waer af sy haer wrake wilde nemen/ segghende: (Wat/ de koeckoeck slaept noch: minnaer staet op/ gaet thuys.) ende een weynigh daer na: (Hy ruckt u koeckoeck met grijsen hoofde uyt het hoerenkot.) Dit is de reden waerom eenighe Grammatici ghewilt hebben/ dat het woordt Adulterium door een rechte ende eygene verklaringhe ghesept wert quasi ad alterius thorum. Alle dese

meyning-

weynighen zijn bemerckelick maer niet krachtigh ghe-
noegh om ons t'overtuyghen/ dat wy qualick spreken
wanneer wy eenen hooren-drager Koeckoeck noe-
men/ die den Italiaen seer rechte ende eyghentlick Becco cornuto (dat is gehoornden Bock) noemt/ ter oorsaken van de nature van dit stinckende dier/ t'welck nimmermeer vry van jalousie en is. Om dieswille oock dat een hoerachtighe vrouwe/ haren man haetende/ een verdriet heeft/ wanneer sy hem siet/ ende haer dunckt dat hy altijt als eenen Bock stinct/ of hy schoon met Muscheljaet ende andere welrieckende speceryen vervult was: aldaer in het teghendeel een kuyssche ende eerlicke vrouwe haren man altijt van lieflicken reuck vint/ ja al stonck hy meer dan yemant ter werelt doet: de reden hier af is dese/ om dat sy hem lief heeft/ ende altijt wel by hem soude begeeren te wesen. Maer ick sal onse gewoonlicke wijse van spreken staende houden in 'tghene dat t'ghebruyck over veel eeuwen aenghenomen ende door goet ghekent heeft/ t'sy dat soodanighen name de dubbele Jans door Antiphrase toegheeyghent is/ of t'sy om de bloohheyt des Koeckoecx/ t'welck sulck een vreesachtighen voghel is/ dat hy alle andere voghelen vreest ende daer door vervaert is/ ende die hem oock veriagen: waeromme d'Egyptenaers in hare Hieroglyphissche letteren eē blood' eñ vervaert mensche daer door beteeckent hebben. Ende om deser oorsaken seght Ioannis Petri Valeriano een seer verstandigh man/ dat wy Koeckoeck noemen een man die onachtsaem is/ ende die weynigh oft geen werck van zijn eere maeckt/ toelatende datmen met zijn wijf overspel drijft/ die plomp ende sonder herte is/ ende hem laet slaen als den Koeckoeck/ die soo langhe van den Sperwer gheslagen ende gebeten wert/ dat hy doot ter neder valt. Plinius seght/ dat alleen den Koeckoeck sterft door den middel der ghener die hy voorts ghebracht heeft. Hy verandert somtijts van stemme/ ende begint sich in de Lenten te vertoonen/ in de hontsdagen weder vertreckende. Hy en maeckt geenen nest om de felligheyt der voghelen t'ontvlieden/ die zijn gheslacht geerne souden willen uytroeyen/ door dien hy vy allegader in den haet is/ ende daerom leght

Plinius in het derde deel/ capit. 9.

hy zijne eyeren altijt in andere nesten/ voornemelick by die van Leeuwercken ende Grasmusschen. Hy maeckt den neesten eyt maer een op t'seffens (t'welck gheen andere voghelen en doen/ hoedanigh datse oock zijn) ende somtijts wel twee/ maer dat gheburt seer selden. Den Voghel dan/ in welckers nest den Koeckoeck zijn ey ghelept heeft/ voet de jonghe dien hem niet toebehoort/ ende den kleynen Koeckoeck de spijse van d'andere jonghe voghelkens nemende/, maeckt sich daer mede vet / als hy nu schoon en glat is ghewooden/ wert hy van de moeder soo bemint/ dat sy van haer eyghen ionghen gantsch gheen werck en maeckt / de welcke sy selfs als voor bastaerden houden om desen fraeyen Koeckoeck/ haer in hem spieghelende ende seer verheught zijnde / dat sy een soo hupschen ende edelen voghel voorts ghebracht hebben / ia sy laten hem toe dat hy in haer teghenwoordighept hun eyghen ionghen eet/ ende sich daer mede versadight. Ende nochtans tot een vergheldinghe van al dese weldaden/ wanneer hy sich sterck ghenoegh ghevoelt / om te konnen vlieghen soo werpt hy hem op de Voghelkens die hem soo sorghvuldelick opghevoet hebben / ende eetse op. Om nu weder tot ons afghewekeN propoost te komen/ niet alleenlick de ghene die ander mans vrouwen beslapen / maer oock de mannen van soodanighe vrouwen werden Koeckoecken ghenaemt : in sulcker voeghen dat desen naem actijf ende passijf/ ende alle beyde ghemeen zijnde/ wy souden moghen segghen Koeckoecken den Koeckoeck/ ende ghekoeckoecten Koeckoeck. Ende niet tegenstaende de tegen-strijdige redenen/ soo seggen wy nochtans wel/ wanneer wy Koeckoeck heeten een man die lijdet/ of die ghedwonghen is te lijden/ dat zijn vrouwe van een ander ghebruyckt wert. T'welck ick door een andere reden kan bewijsen/ de welcke is/ dat wanneer sodanigh eenen siet ofte ghewaer wert dat zijn wijf haer also verloopt sonder dat hy daer tegen eenigen raet kan vinden/ soo dunckt hem dat hy sich ghenoegh over dat onghelijck wreeckt/ haer van gelijcken doende ende zijn avonture soeckende maeckt hy van ander mede Koeckoecken : indien zijn wijf hem hoornen

settet/ soo doet hy huytens hups weder van ghelijcken. Aldus (spelen sy (volgens t'gemeen spreeckwoort) leder om leder/ slaet ghy my/ ick sla u weder. Sodanigh is schier t'beslupt van een fabel eens borghers van Corinthen/ die om sulcken ongeluck van de Goden in eē Koeckoeck verandert is ghewordeu. De ghene die het eerst gemaeckt heeft/ is mijn Heere Passeratus den Leser ende Professeur des Coninghs in de kennisse der goede letteren in de hooghe schole van Parijs/ voorwaer seer schoon/ ende aldaer hy hem ghedicht ende kortelick beschreven in een rijm gedicht/ genaemt den Koeckoeck: t'welck om dies wille datiet weerdigh is van yeder gelesen te werden ende voor-heren noyt gebruyckt zijnde, so sal ick het alhier verhalen:

Mars is voor-by gegaen, de maent die sal beginnen,
Die toegeheylight is de moeder van het minnen
Seght my ghy pluym-gediert, ick vraegh u allegaer
Of ghy t'gepickel der natuer niet in en ghewaert?
Op mijn vriendekens al, begint weerom u sanghen
Het boßigh velt verblijt, daer naer heb ick verlanghen
En tot vergeldingh soet van u klinckend' ghefluyt,
Terwijlen ick hier sit beschaduw't in het kruyt
Sal ick door Musa nu mijn held're stem doen quelen,
En singen onder t'los, k'en kant niet langer helen,
Van een die voortijts by de menschen heeft gheleeft.
Maer nu een Koeckoeck is, en pluymen kregen heeft:
Een vogel wijt vermaert, wiens wesen en waer onder
Iupiter schuylt met zijn blixem en sellen donder,
Om het bevreest ghemoet van zijne Iuno weert
In Venus soeten strijt te maken onververt.
Dees Koeckoeck eertijts was een burgher van Corinthen
En zijn swaermoedigh hooft dat speelde met de quinten
Met vrienden wel versien, machtigh en rijck van goet
Verdorret was zijn ienght, verkoudet was zijn bloet

Doen zijnen besten tijt nu gantsch was overstecken,
Heeft Venus blinde kint zyn hert met liefd' ontsteken,
Op eene ionghe maeght, schoon lustigh en behent,
VViens aerdigheyt seer vast in zijn hert stont geprent,
Cupido heeft hem soo met liefd' aen haer gebonnen
Dat hy (indien men kan) haer te veel liefd' gingh ionnen;
Hy tracht eanders niet dan hoe dat hy best souw,
In het behaghen staen, van dees zijn weerde vrouw:
Hy deed' meer dan hy kond' hy wilde danck behalen
En swoer veel eeden by zyn Goden altemalen
Dat hy haer liever had' d an zijn hert of ghesicht.
Och! armen ouden knecht, ghy waert haer veel te licht,
VVant dit seer wacker wijf, dees ionge hupsche vrouwe.
De nieren haest verbrack van den ouderdom kouwe:
Dees afghereden bloet, siende dat hy niet langh
De vrouw gherijven kost in sulcken verbont strangh,
(Door dien hy zijn geschut en pijlen had' verschoten,
En met de Lancy kranck niet meer en konde stooten)
Nam zijnen toevlucht ras tot preken gantsch beswaert
Beproevend' of hy moght verand'ren haren aert.
In plaetse van een man is hy een paep geworden,
In plaets van Venus werck lagh hy altijt en knorden,
Preecke niet dan van deught, van eer en goeden naem
En dat seer lichtelick besmet een goede faem;
Datmen int' houwelick trouwheyt moet onderhouden
En dat de vrouw haer selfs altijt in huys moet houden
En gaende nimmermeer uyt dan met haren man,
Die haer mach gade slaen: dit preecke hy haer an.
Maer sy die geen lust had om zijn sermoen te hooren
En konde lijden niet dat soo haer ieught souw smoren
In ledigheyt, en dat haer helder lichaem schoon
Verguen souw sonder vrucht of sonder liefdes loon.
Dit heeft hy wel gemerckt aen hare woeste zeden,
En door een koude vrees soo beefden al zyn leden:
Hy liet in zijn gemoet en in zijn treurigh hert

Glyden de valsche d'ondragelicke smert.
So haest als in zyn hert dit quaet had plaets ghenomen
T'welc hoorensken t'voorhooft (doch onsienlic) doet komen,
Heeft hy (ey dwase daet) zyn wyf geboden snel,
Dat sy uyt t'huys niet sou gaen sonder zyn bevel.
Gelyckerwys men siet de bleeck bevreesde boeren,
VVanneer een sterck en stroom haer koren komt beroeren
Om werpen metter haest van mutsaert een bolwerck
En maken oock van kley een dyck daer tegen sterck
Sy halen moede le'en, haer arbeyt kan niet helpen,
Hoe sy meer tegenstaen, hoe hy meer komt opswelpen:
Zyn baren zyn vergramt, geen wederstant hy lydt,
En perst de golven voort, oft schoon de kinckels spyt,
Als hy dan haren dyck geheel heeft opgeswolgen,
Bortelt hy noch veel meer, en gaet soo onverbolgen
Al der lantlieden hoop verslinden t'eenemael,
De velden hy ontbloot de ackers maect hy kael.
So ginght met dit wyf ooc, hoe naeuw dat hy haer wachte
Hoe seer hy haer besloot, hoe sy hem minder achten
Sy heeft al even wel door hare listigheyt
Te weegh gebracht dat sy niet meer in muyten leyt:
VVant al van t'eerste iaer heeft sy vast liggen droomen
Hoe sy uyt den karcker van haer dorren man mocht komen
Daerom heeft sy seer haest op eenen avont stil,
Haer kleeren ree gemaect sonder eenigh geschil.
Den dagh die sy om dit te doen hadden verkoren
VVas Venus toegewyt, hy moest niet gaen verloren:
Met haer iongh lief vertroc sy s'morgens voor den dagh
Terwylen haren man noch vast in slape lagh.
Als hy ontwaect en haer by hem niet heeft gevonden,
Van t'bed hy haestigh sprongh, zyn knechten hy gesonden
Tot zyn gebueren heeft, vertellend haer zyn leet:
Hy roept moort, brant, en raest sonder eenigh bescheet.
Een yeg'lic loopter toe, het gaf haer wel groot wonders
VVat het geroep mogt zyn, haer dacht t'was wat bysonders

Gelijckenisse.

Maer alß al omme quam, so was het anders niet
Dan zÿn verlorē vrouw, 'twelc hē deed' sulc verdriet.
Een spotter die daer med' onder den hoop was komen
Heeft met een luyd' gelach dees oorsaec waer genomen,
Seggend' o! Goden groot, bewaert my doch voor dees
Maer geeft my vry vaor al soo blÿden ongheluck.
Zÿn verlies en daer by gevoeght de spotternyen,
Heeft zÿne droefheyt groot verkeert in rasernyen
Hy gingh buyten de stadt, en wierd' oot buyten sin
D'een poort die liep hy uyt en d'ander weder in.
De Reysers langhs den wegh die hem quamen beneven
Vraeghd' hy, en weet ghy niet waer dat sy is gebleven?
Mÿn wÿf: Och lacy Och! Mÿn wÿf is my ontschaeckt,
Ick weet my gheenen raet, hoe heb ickt so ghemaeckt?
Hy trock zÿn hayr vast uyt en pluckte zÿnen baerde
En met deerlick geklagh vervuld' hy lucht en aerde:
Hy klaeghd' de gulden Son de slaperighe Maen,
De soet ruyssschende wint, de berghen sprac hy aen:
Zÿn droevigh ongeluc verteld' hy haer met klaghen,
En desen grooten rouw heeft se-ven gantsche daghen
Geduert, dat hy geen spÿs of dranc ghenuttet heeft,
Dan tranen daer van hy soo lange heeft gheleeft.
Hy gingh, hy keerd', hy liep, door velden en door weghen,
Over bergh en door dal, maer t'was al niet te deghen:
Aen zÿn uytgedrooght lÿf was niet dan vel en been,
Soo dattet gantsch gelÿc een dooden mensche scheen.
Den Hemel die d'ellend niet langer moght aenschouwen
Besloot door deernis te helpen uyt t'benouwen
Dees arm half doeden mensch. want soo hy op een tÿt
Verwonnen was van rouw, door zÿn stadigh ghekrÿt
Begaf hem ras de spraec, en door een vreemt mirakel
VViert zÿn mont eenen bec, doen eynde zÿn ghekakel:
Denckend' zÿn baert en hayr te treckē uyt door t'leet
VVert hy in plaets van die met pluymen ras bekleet:

Gepluymt

Gepluymt wert zijnen rugg' in-stede van de kleeren,
En zijn dor lichaem wert bedecket gantsch met veeren
Zijn armen die hy soo vaeck totten Hemel stack
In vleug'len zijn verkeert so dat hem niet gebrack.
Den Koeckoec was volmaeckt, en bleef soo t'allen tijden,
Beginnende de lucht met vleug'len te doorsnijden.
Geheel verbaest was hy om dat zijn ongheval
Hem so verandert had' van lijf en leden al:
Gelijc Picus eertijts was verwondert als de sleehte,
Doen d'eertsgoddin hem deed' verand'ren in een specht, — Gelijckenisse.
Hem slaende met haer roed' die sy betoovert had'
Door spijt om dat hy haer niet lief en heeft ghehadt.
Al-even eens heeftm' oec aen dees minnaer vol treuren
Sonder dat hy wist hoe, dit wonderwerck sien beuren:
Zijn eygen selfs hy vlucht, zijn nieuw gestalt hy vliet
Die hy van den valck en het duyfken heeft bespiet:
Hy vliet in t'lommerigh bosch, daer hy sich hout verholen,
Bedroeft ende beschaemt, om dat hy soo gingh dolen
In t'soecken van zijn vrouw: en nochtans soo wanneer
De groene lenten tot ons nemet haren keer,
VVanneer sy door t'gebloemt by Flora wert geleken
En met de vlugge min ons herten komt ontsteken,
Dan soeckt hy noch zijn vrouw, spreeckt die voorby gaen aen
Maer niet dan Koeckoec mē uyt zijn sprael kan verstaen
Anders en heeft hy niet van s'menschen tael onthouwen
Dan dit belacchelic woort, het mach hem wel berouwen.
Nochtans betoont hy wel en het blijckt metter daet,
Dat zijnen tegenspoet hem noch ter herten gaet:
Hy denckt daer aen datmen zijnen nest quam bekruypen,
VVaerom hy tot een wraeck seer heymelic komt sluypen
In ander vog'len nest daer hy zijn eyers leyt
En laetse haer uyt broen door dese listigheyt.
Siet daer nu hoe dat hy zijn swaren druck versoeten
Gelukkigh zijn de geen die dit voordeel ontmoeten, d...

T'samen-

T'samensprekinge tusschē eenē Medecijn ende eenē Aduocaet, aēgaēde d'uytnemētheyt vā haer kōste.

Capittel IX.

EEnen Advocaet ende een Medecijn beyde eergierigh zijnde/ waren in twist geraeckt/ wie dat den anderen overtrefte: ende wilden argueren van de uytnementheyt harer konste. Wy zijn (seyde den Medecijn) van den Alder-hooghsten ingestelt/ de welcke seght: Eert den Medecijn. Daer zijn Coningen geweest/ de welcke de konst niet versmadende/ daer af bekentenisse ghedaen hebben: Sapor ende Gyges, Medecijns der Mediers/ Sabiel vande Arabers/ Mithridates van de Persen/ Hermes van de Egyptenaers/ ende Mesue den neve des Coninghs van Damas. Dat meer is den Enghel Raphael, volghens de Hebreeusche waerheyt/ heeft de selve ghebruyckt. Godt is den oorsaker der gesontheyt: het instrument Gods is de nature: ende den Medecijnmeester is den middel ende uytvoerder van alle beyde. Dese wetenschap heeft naest de Godt-gheleertheyt de hooghste plaetse/ overtreffende de kennisse der Rechten/ ende van drij weldaden/ te weten/ van den gheest/ van het lichaem ende van het gheluck bewaert ende onderhout sy de twee eerste/ ghenesende den bedroefden geest/ ende het krancke lichaem/ die de weldaden des verganckelicken gheluck verre overtreffen de welcke d'Advocaten ende Rechtsgeleerden alleen trachten t'onderhouden. Den Advocaet bracht dit by/ eñ seyde: De wet is seer noodigh ende oorbaorlick ende sonder de selve en soude den staet der menschen niet staende konnē blijvē. De Overigheyt is een sprekende wet: eñ de wet een swijgende Overigheyt. Ende wel ten rechtē noemt Plato de Burgerlicke wetenschap/ een Coninghlicke leeringe, als die de Coningen eñ Vorsten betamelic is. Den Wetgheleerden wint zijn broot veel eerlicker dan den Medecijn/ die als eenen kramer gedwongē is/ zijn winst gints eñ herwaerts te gaen halen. Daerom noemt Modestinus in de digestiē de Medecijns Circuitores: aldaer de Rechtsgeleerdē sy niet en behoeven gints ende weder te gaen: want sonder dat sy haer van hun Schrijfkamer bewegen/ comt men haer soecken ende de winst t'huys

Eccl. 38. 1.

Tobi. 6. 8.

strenghen. Soo veel de Medecijne belanght/ men vint inde Griecksche historien/ dat Ezechias den goeden Coningh Iuda, die den Afgoden-dienst uytroeyde/ de ware aenbiddinghe des eenigen Gods weder instelde/ ende die door hem noch nae hem in dat Coninckrijcke zijns ghelijck in Godtvruchtigheyt niet en hadde/ inden Tempel van Jerusalem een boeck van Salomon vant/ handelende vande genesinge aller cranckheden / t'welck hy van daer nam/ op dat de gedachtenisse daer af uytghedeldight soude werden: t'welck grootelicks tot oneere ende cleynachtinghe des Medecijns schijnt te strecken. Dat en sult ghy (antwoorde den Medecijn) inden gheheelen Bybel niet vinden: ende oft nu al schoon soo gheschiet was / dat is daer door ghecomen om dat God niet en wilde toelaten / dat t'selvige Boeck in meer lieden handen soude comen / maer Ezechias daer toe ghebruyckende / heeft het te niet willen doen / om de by gheloovigheyt in het Joodsche volck/ niet te vermeerderen/ door dien hy wel te voren sagh/ dat hunne nacomelinghen de selve kennisse souden mis bruycken / ende dat zy d'oorsaecke der ghenesinghen het Boeck soude toeschrijven/ ende niet hem / die Salomon de wetenschap ghegheven hadde van t'gheene dat int Boeck begrepen is. Soo en mach men daerom niet segghen/ dat hy de conste wegh ghenomen hadde/ noch dat hy niet en wilde lijden/ datter eenighen Medecijn soude zijn: maer hy wilde alleenlick dat de menschen haer in zijn wercken souden verwonderen/ ende dat zy die tot zijner eere ende tot hunne welvaert souden ghebruycken. Selfs dat ten tijde doen het Boeck Salomonis ghenomen wierde/ soo heeft hy by zijn volck de Medecijn-meesters ende de Medecijnen bewaert. Esaias ghenas met Vijghen de wonde van Ezechias. Nochtans hoe wel dat God die alle beyde gheschapen heeft / soo en wil hy evenwel niet/ 2. Reg. 20. 7. datmen in cranckheden zijn betrouwen op haer sal stellen/ om van hunlieden ghesontheyt te verhopen/ maer in hem alleen/ diese door den Medecijn/ ende door de Medecijnen ghegeven heeft. Daerom moeten wy onsen toevlucht tot hem nemen/ hem om hulpe aenroepen / ende met vreese in verblijdigheyt ghebruycken/ de dinghen die

Si hy ons

hy ons op aerden ghegheven heeft / ende dese Godlicke gabe ofte ghesontmaeckende const niet verachten. Wy in dien wy van Huys tot Huys / ende van Stadt tot Stadt gaen (ghelijck ghy seght) daer in volghen wy t'ghebodt Gods: want hy seght. Ick heb sieck ghe-

Matt. 25.36 weest/ende ghy hebt my besocht/daerom sult ghy t'Coninckrijcke der Hemelen besitten/dat u van mijnen Vader bereyt is. Daer in bethoont ghy u het teghendeel te doen (seyde den Advocaet) want ghy Medecijns zijt soo gierigh/ datter gantsch gheenen raet met u en is/ ende de liefde is gaer in u verstorven. Indien een arm mensche sieck ende sonder gelt is/ soo is hy vande Medecijns verlaten / ende dan en weten zy van gheen besoecken: Soo dat het grootelicks van noode is/ dat den opperften Medecijn / met namen God / die sorghe voor haer draeght. Het zijn de Advocaten (seyde den Medecijn) die met overmaten gierigheyt vervult zijn. Iason Mayn, een vande uytnemenste uwer Rechtsgheleerden/ vercoft zijnde * beradinghen tot eenen dieren ende hoo-

* Anders. consultatiē. gen prijse/ende dat door zijne groote gierigheyt: dieshghelicks was hy in zijn Jonckheyt oock een Teerlin speelder: Jae hy speelde een van zijne Codicen / die in Perkement geschreven was. Jae (seyde den Advocaet) maer ghy en segt daer niet by/ dat het met dese conditie was/ dat hy so verre de ghene die om raet vraechden/hun sake verloren/ende het teghendeel van zijnen raet bevonden/ Baldus haer beloofde de helft meer wederom te gheven/ dan hy ontfanghen hadde: maer ghy wacht u wel van sulcke conditien te maecken / dat ghy t'ontfanghen gelt weder gheven sult/ in dien den crancken sterft/ ofte dat ghy niet ontfanghen en sult / indien ghy niet betaelt en zijt: maer ghy doet u voor/ ende nae den doot betalen. Ende t'is ghelijck als het spreeckwoort seght: Tributum é mortuo exigere. Wy doen seer wel (seyde den Medecijn) dat wy ons laten betalen / ter wijlen dat den tijdt ende de ghelegentheyt daer toe bequaem is: door dien datmen weynigh wercks van ons maeckt/ soo men ons niet met groote noodtsaeckelickheyt van doen en heeft / ende ghesont zijnde / soo en kentmen ons niet/ ghelijck alst behoort: want passato il ponte, gabato il santo.

sancto. Ghy en sout niet beter u gierighept connen bethoonen (antwoorde den Advocaet) dat ghy u gelt door soodanighen middel moet becomen / ende dat de sieckte de ghelegenthept is / die ghy waer neemt / om daer aen te gheraecken. Eenen Coningh hadde eens een been in zijn schouder / t'welck men Sleutel noemt / ghebroocken / dese als hy nu door hulpe eens seer gierighen Chirurgijns ghenesen was / die niet op en hielt van een groot loon daer voor te epsschen / soo sepde den Coningh tot hem: neemt soo veel als ghy begeert: nae dien ghy den Sleutel hebt. Hem door dit woort Sleutel bespottende. Daer is groot onderschept (sepde den Medecijn) tusschen ons ende de Chirurghijns: maer laet ons dat laten varen / ende totter saecke comen. Soo veel ghy Wetgheleerden belanght / men is uwe ghesetten gheensints ghehoorsaem / daer zijn veel Wetten ende instellinghen / ende wepnigh diese onderhouden: maer t'gheene dat wy de crancken ghebieden / wert in alles nae ghevolght / op lijf-straffe. Saleucus maeckte een Wet tot Locren / dat een cranck mensche teghen het toelaten des Medecijns / suyveren Wijn drinckende / metter doot ghestraft soude werden / om de ghehoorsaemhept wille / al was hy schoon daer door ghesont gheworden: waerinne onse grootachtbaerhept blijckelick verthoont wert. Ter ander zijden / wy hebben noch de kennisse der Philosophie / der Sterre-const / der Planeten / van de cracht ende epghenschap der Cruyden / Steenen ende Planten / ende int cort van alle dinghen. Siet de tale van onse Doctoren / hoe zy met welsprekenthept verciert is: ende de uytnemenste onder d'uwe / zijn Barbaren van voren tot achter / ghelijck als Bartholus, Baldus ende veel meer andere. Wijse ende gheleerde lieden (antwoorde den Advocaet) en hebben sich nimmermeer de leeringhen van Bartholus, Baldus, Iason ende meer andere laten verdrieten / hoe wel dat hunne tale wat plomp ende brosch is / die zy in haer schriften gheb uyckt hebben: ende men gheeft haer alle eere diemen hem schuldigh is / om dat zy de Texten soo wel verstaen / ende alle dinghen soo wel verclaert

hebben. Aengaende de tale/ daer af moetmen veel aen de verdorventheyt van haren tijt beschuldighen (indien datmen het so mach noemen: want de menschen waeren van natueren goet) waer in sulcken ongheschickte spraeke in swangh gingh / van dese groote ende vermaerde lieden die andersints gheleert, ende inde leeringhen ende t'verstant der Rechten volcomen waren. Alciatus ende Zasius en hebben door hare welsprekentheyt de Wetten niet soo seer verciert / als met het mergh dat sy uyt de Rechten Bartholi ghetrocken hebben / de welcke met Azo ende Accursius den selven Alciatus onder t'ghetal der vermaerde Rechts-gheleerden stelt / ende gheeft oordeel van groote uytlegghers ofte verclaerders der Burgherlicke Rechten / te weten / vande nuttigheyt die een yeder mach trecken / uyt het lesen der Boecken van die eerste uytlegghers der Wetten / door dese volghende veerskens:

In jure primus comparatus caeteris
Partes habebit Bartholus
Decisiones ob frequentes*, actio*
Baldum forensis *sustinet.*
Non negligenda maximè est tyronibus
Castrensis explanatio.
Opinionum totius Symplegadas
Superabis Alexandro duce.
Ordinis Iason, atque lucis nomine
Videndus est properantibus.
His si quis alios addiderit interpretes
Onerat, quam honorat, verius?

Wat is Bartholus vergheleecken by andere Rechts-gheleerden/ is de voornaemste. Baldus door veelvoudighe decisien der Rechten/ de welghesproockste. Vande leeringhe moet insonderheyt Castrensis explanatie niet versuymt zijn. Maer t'ghevoelen van allegader sult ghy overwinnen/ soo ghy Alexander tot u leytsman hebt. Van de ghene die haer haesten moet/ Iason in ordre ende claerheyt ghelesen werden. Soo yemant by dese noch eenighe andere wil toevoeghen/ die sullen meer tot last als tot eere strecken. Want de Wetten zijn met schoone sprake ghenoegh verciert/

versien/ ende en hebben niet anders van doen / dan ont-pluckt/te recht verstaen/ ende door ghevolghen ende exempelen toegheeyghent te werden: waer in Bartholus sich weerdigh ende bequaem ghemaeckt heeft. trachtende de selve door uytlegginghen ende verclaringen/in seer gheleert Latijn beter te vercieren / als willende de claerheyt der Sonnen vermeerderé/t welck de menschen onmoghelick is. Maer wel sal ick segghen dat een Rechtsgheleerden kennisse behoort te hebben / vande Philosophie/ende voornamelick der zeden / ende vande Redencavelinghe / ende welsprecckenheyt / ende dat hem alle dese wetenschappen (met een gheleertheyt ende eyghenschap der Latijnsche tale) behoren ghemeen te zijn: selfs dat de kennisse der Rechten aen de warachtighe Philisophie hanght/door de eerste Wet de Iusti. & iur. welcke wetenschap een seer heylighe saecke gheheeten wert/ die teghens gheenen schat/hoe groot die oock soude moghen zijn/mach vergeleecken werden. l. j. §. proinde de var. & extraord. cog. In somma om u den mont te stoppen sal ick de eyghen woorden by brenghen/die Zasius over dese onse redenen verhaelt. Verstaetse dan wel: de kennisse van Burgherlicke wetenschap is / t'allen tijden in grooter eeren ghehouden gheweest: ende oock daer door/datter tot gheenen tijden/gheen goet/meer om menschen / gheen heerlicker den sterflicken menschen/ door de gave Gods / ofte ghegheven is/ofte ghegheven can werden/ende derhalven achtet den Redenaer Cicero in zijn Redene voor Cluentio, eene de alderonweerdighste saecke te zijn/vande Wetten af te wijcken/ overmidts dat zy zijn een bant der Burgherye / een fondament des vrijheyts/ een fonteyne des billicheyts: ende dat beyde den sin ende het ghemoet / den raet ende t'gevoelen der Burgherye in de Wetten ghestelt zy. Want ghelijck wy onse lichamen/sonder verstant:alsoo en soude oock een Burgherye sonder Wetten / hare gedeelten ende senuwen / haer bloet ende leden / niet connen ghebruycken. Int corte/dat wy alle knechten zijn der Wetten/daeromme dat wy soude moghen vry zijn: om dat wy alle ons ghemack/onse Wetten/ onse vryheyt / ende ten laetsten ons welvaren vande Wetten verckrijghen.

Zasius tot lof vã Rechten.

Ende inde Redene voor Gecinna: daer en is (seght hy) in een stadt niet, daermen soo neerstigh moet behouden/ dan het Burgherlicke Recht: het welck wegh ghenomen zijnde/ en can niemant voor seecker weten/ dat yet hem toe comt/ oft eenen anderen. Door desen Text (sprack den Medecijn) en hebt ghyt niet ghewonnen/ noch my oock niet den mont ghestopt: want daer is groot onderschept tusschen een Rechts-gheleerden ende eenen Advocaet/ dewijle dat veel den raet gheven dickwils voor de partyen niet en dinghen (ghelijck zy oock niet behooren te doen) maer ghy betoont u meer eenen Advocaet inde afghesloten dingh-plaetse/ dan een Rechts-gheleerden te zijn. Ende om u den mont te stoppen/ soo siet wat den selben Zasius op een ander plaetse vande snaterende Advocaten seght: Ick achte de hooghe plaetsen der Rechts-gheleerden onweerdigh/ om datse alle Recht-bancken rontsom swerven/ doorschrabelen/ schreeuwen/ ende met een Rechtbanckschen welspreeckenheyt (welck de oude eenhontsche welspreeckenheyt ghenaemt hebben/ met onderlinghe ghebas malcanderen titsen/ de Goden moede maecken/ ende den menschen/ ende in sonderheyt met onrechtveerdigheyt. Welcke nochtans weyden zijn der onrechtveerdige Advocaten/ die Plato, gelt-havicken gheheeten heeft. Want dese Proces-lief hebbers/ en scheeren niet soo seer de onderdanen/ maer zy villense/ ende willen haer gheheel in flicken/ niet eens besorght zijnde/ wat uytcomste des twists het gheluck sal mede brenghen: soo zy slechts de borse plat/ berooben/ ende cael maecken connen/ vanden gheenen die zy aenghenomen hebben te beschermen/ om de oorsaecke weerdigh gheacht behouden te zijn/ soo zy weynighe behouden laten. Wie en soude dan soodanighen ghebruyck van Jaghen/ ofte veel eer van Rooben niet heeten onmenschelick/ ende onweerdigh eenighe ghemeynschap? De Advocaten die dinghen die zy een weynigh te voren als eerlick zijnde bescherimt hebben/ van stonden aen soo het ghewin dat raetsaem vint/ keeren zy met hare listigheyt der sake t'onderste boven/ zy bevechten de [illegible] gen der sonne en des rechtveerdigheyts/ zy lasteren/ zy [illegible]

Zasius vande snaterende ende onrechtveerdige Advocaten.

deynsen te rugghe/ zy bedrieghen op dat zy het ghedinghe moghen verlenghen/ vertrecken/ vermeederen/ ende de schandelickste saecken/ een schijn van eerlicheyt aen passen/ den welcken voorwaer/ hoe soudet ghy niet veel eer uyt troepers des Rechts/ dan Professoren moghen ghenaemt werden. By soo verre als het den Rechtsgheleerden Tuberoni, de welcke doen ter tijt niet door vuyl ghewin de Processen uytvoerde/ des gherechts listigheyt mishaeght heeft/ hoe veel te meer sal nu eenen die wijs is/ het cleyn ghewin des gherechts/ daer de onrechtveerdigheyt der Advocaten naer hijght/ schouwen ende vlieden? Cornelius Tacitus beschrijft/ datter ten tijden des Keysers Claudij niet soo veyl is gheweest/ als de trouweloosheyt der Advocaten. Dat meer is/ Suillius eene schelmachtighste overtreder/ heeft verraden de rechten vanden gheenen die hy diende/ vanden welcke hy nochtans duysent Croonen ontfanghen hadde/ waeromme Plato d'Advocaten ter stadt uytghejaeght heeft. Want zy zijn gheboren van Vulcano, aengesien zy branden al wat zy aenraecken. Al schoon/ al schoon (antwoorde de Advocaet) Zasius en spreeckt daer niet van van valsche ende niet van goeden Advocaten/ waert dat zy alle gader valsch ende hatigh waren. Sinte Hieronimus in zijn Boeck van de Kerckelicke Schrijvers/ en soude Minucinus een Roomsche Advocaet/ niet int ghetal der doorluchtighe Mannen ghestelt hebben. Ende indien zy door de Wet van Plato uyt de ghemeente verjaeght zijn gheworden/ soo zijnder de Medecijns door de Wet des selven Philisophe mede uyt ghejaeght. En bout dan uwe grootachtbaerheyt niet op het gheene ghy ghesent hebt/ die gheen andere fondamenten heeft/ dan de gheene die ghelegen zijn/ in het besien der pisse/ ende in het ordineren ende overgheven der Clysterien/ uwe oeffeninghe niet anders zijnde/ dan den neus in vuyl-stinckende plaetsen te steecken/ trekende den dreck uwer krancken/ in de beckens die daer af gheheel vol zijn. Ende niet sonder reden noemt u Aristophanus, Scatophages, eters van t'gheene ick niet en derf segghen. Men heeft uwe

 conste

konste oock ghenaemt Scatomantia, Vromantia ende Dryminmantia. Den Medecijn voelende / dat hy uyt ernst ghelastert ende ghesteecken werde / hieten den Advocaet Dief / hem verwijtende dat al die van zijnen state het vleesch der armen op aten / ghelijck eenen echel het bloet suyght / dat zy haer tonghe die een gave des heylighen Gheests is / vercoften / die niet willende te werck stellen / tot verweringhe vander arme lieden saecken: wanneer zy gheen groote winste en sien te ghenieten / als dan spreecken zy maer met een halve stemme / soo datmen haer woorden nauwelicks hooren noch verstaen can / maer alst voor rijcke lieden is / daer zy sien dat wat veel van teplocke is / daer gaet het dan op een rasen / snateren en klappen / dan canmen wel hooren / datter geen spinne webbe voor haer mont ghesponnen is. Cortelick / hy stelde hem dit spreeckwoort voor d'en nus:

Alle Advocaten met haer schoon spreken,
Moghen by de Guychelaers wel zijn gheleken.

Dit segghende volchde hy sich by den anderen / lichte de hant op hem te slaen / ende zy souden malcander lustigh int hayr ghseten hebben / indien zy niet van sommighe ghescheyden waren gheworden. Doen stemden zy over een / dat zy t'oordeel aen een derden Man souden stellen / op dat een van beyden den overwinner soude wesen / volghens t'vonnisse vat den Scheydsman daer over spreecken soude: Waer in zy beyde accordeerden. Doen heeft terstont een yeder zijn sake noch breeder verthoont / ende ghearguëert / door besluyt ende bewijs redenen / voor den Scheydsman die daer toe vercoren was / desen nae dat hy veel andere redenen bygebracht hadde / die van de twee teghen partijen niet verhaelt waren / ende die haer dã aen d'een / ende dan weder aen d'ander zijde schenen te neyghen: Eyndelick nae dat hy dese drie redenen bygebracht hadde: De Advocaten (uyt Erebo) houdent voor gheoorloft / van gherooft gelt te leven. De Crijchsknechten / Medecijnmeesters ende Beulen / achten het dooden maer voor spel: Ende de Sterrekijckers / Schilders ende Poëten / het lieghen. Soo heeft (segh ick) desen Scheydsman door dese scherpsinnighe onderbrainghe het vonnis-

over den twist ghewesen. Wat orde is men ghewoon te houden/ als men eenen Dief ter Galghen leyt? Wie van tween ist die voorgaet/ den Beul oft den Dief? Daer wiert gheantwoort: den Dief climt eerst op/ ende den Beul volght nae. Soo is myn vonnisse alsulcks (seyde den Rechter) den Advocaet sal voor gaen/ eñ den Medecijn sal al met eenen naevolghen. Ick appellere seyde den Medecijn/ arbiter enim nullam iurisdictionem habet, sed notionem tantum, l. a Diuo ff. de re iudic. & l. notionis ff. de verborum significatio. Ick versoecke het teghendeel/ antwoorde den Advocaet. Het sal nochtans soo voort gaen/ niet teghenstaende de her-roepinghe/ ende sonder achterdeel des vercoren Scheydsman. Ick appeliere ende protesteren teghen de aentuyginghen (seyde den Medecijn weder) ende begheer schrift van alles. Siet nu eens hoe lustigh den Rechter de dieverye vanden eenen/ ende den dootslagh vanden anderen aenwijst. De eerste zijn warachtelick Dieven. Ick verstaen de gheene die van beyde de partyen gelt nemen/ ende meesten tijdt d'eene verraden: die door haer bedriegheryen ende uytvluchten van recht crom/ ende van crom recht maecken: ende die (ghelijck als den wint Cecias de wolcken tot sich treckt) het goet eñ bloet der armen tot hun trecken. De ghedinghen sullen eyndighen/ wanneer datter soodanighe lieden/ de welcke om twist wenschen ende roepen/ ghebreck zijn. Neemt een uytsinnighe mensch de Wapenen uyt de handen/ ghy sult hem t'leven haten: neemt soo van ghelijcken/ de Dienaers der ghedinghen wech/ de ghedinghen sullen mede een eynde nemen. Den Poëet begeert/ dat zijn rijm-ghedichten van een yeder aenghenomen werden. Den Speelman wilde wel dat het altijt een feest was/ ende dat alle daghen van t'Jaer heylighe daghen waren. Den Harnasch-maecker en begeert geen tijdt van vrede ofte van Trouwlosten: ende ghemeenlick en denckt die aen gheen vrede/ die zijn broot door den oorloch wint. Den Advocaet en wenscht niet anders/ dan datter twist onder Ouders ende ghebueren ende vrienden comt/ die en soeckt hy dan niet uyt te blussen: want hy vreest/ hy mochte arm werdẽ/ oft zijn winste verliesen/

 indien

indien de gheheele werelt gherust / ende vredelick elck int zijne leefde. Ende ghelijck als voortijdts in plaetse van een hooft/dat van t'serpent Hydra ghehouwen wert/seven andere in plaetse wiessen: van gelijcken/ wanneer datmen meynt een eynde vant proces te hebben / dan moetmen het weder op een nieu beginnen/ende dan spruyten daer noch veel meer andere uyt/ Jae dickwils van eenerley saecke / ende van eenen wortel comende/ende men noemt dese proces-tacken Invallen, die niet anders en zijn / dan aengroeyinghen van vyantschappen/haten ende oneenigheden: ende hoe datmen sich meer daer by voeght / hoe dat het eynde verdrietelicker ende langduerigher is. Siet daer nu hoe dat in duysent pont processen / niet een once vrientschap en is. Derhalven aengesien het geen eerlicke saecke is / dat het gelt/ofte de begeerte der rijckdommen / soodanighe van een scheyden die de nature t'samen gevoeght/ende vereenight heeft: dat d'uytcomste der saecken gantsch onseecker is: dat dickwils eens soo veel aen de Notarisen/Dienaers/Schrijvers/Advocaten/Procureurs/ Versoeckers/Clercken/Rechters / ende aen de vrienden der Rechters verquist wert/dan de gheheele somme daer men twist om gheschiet bedraeght. Ick rade de vrienden/die teghen malcander rechten / dat sy t'samen verdragen indient mogelijck is/en dat sy haer verschil stellen in het oordeel van onpartydighe en gemeene vrienden. De andere/te weten/de Medecijn-meesters / zijn moorders. Ick meyne de gheene die in alle verscheydene cranckheden niet gheoeffent noch te ervaren zijn/ ende die oock niet veel ghestudeert en hebben / nochte gheensints en studeren: want de conste en can in eenen dagh niet gheleert worden. Daerom seght men door een ghemeen spreeckwoort: Medecijns ende Hoefsmits/dooden de menschen/ende de Peerden/ sonder daer over berispt te werden. Ghelijck als het ander spreeckwoort betuyght: t'welck Charles Boville by brenght/ Medecijns fauten dectmen nimmermeer/maer Schilders fauten sietmen / met hoopen. Dit spreeckwoort is ghesproten uyt een fabel / diemen van een Schilder verhaelt/ de welcke een [illegible] in zijn ambacht

dacht ghecreghen hebbende een weynigh inde conste der Medecijne gingh studeren / doen liet hy sich Doctoor inde Medecijnen maken/ waer door veel lieden verwondert zijnde/ hem vraeghden: waerom dat hy soo onvoorsiens en haestigh de Schilderconst verlaten hadde/ dewijle dat hy daer in seer ervaren was? Waer op hy antwoorde: dat hyt in zijn eerste ambacht nimmermeer een yeghelick conde van passe maken / om dies wille dat zijn schilderijen voor yeders oogen gestelt werden/ waer in dan altijt eenighe fauten gevonden wiert/ die der berispinge weerdigh of onderworpen is: maer nu hy Medecijn gheworden was / hoe wel hy al schoon dickwils miste/ soo en bleven de fauten der Medecijnen niet lang voor s'menschen ooghen staen/ noch en werden oock altijt niet berispt: want de lichamen der dooden en wierden niet langh bewaert / maer terstont begraven. Den Keyser Adrianus bemerckte dit oock seer wel / wanneer hy op zijn doot bedde seyde: De veelheyt der Medecijnmeesters brenght den Keyser om zijn leven. Sommighe zijn door de eenighe aengrijpinghe der Medecijn-meesters/ medecijnen/ drancken/ bloetlatinghen/ purgatien/ clijsterien ende andere diergheliicke misterpen / in veel grooter cranckheden ghecomen/ dan zy te voren waren. Harmocrates eenen onwetenden Medecijn / was soo ongheluckigh / datmen seyde dat de gheene die hem s'nachts inden droom ghesien hadden / corts daer nae sterven souden/ waeromme Martiales seght

Andragoras heeft bly by ons t'aventmael geten,
En s'morgens vvas hy doot. Faustina vvilt ghy vveten
VVat dat de oorsaeck vvas, van soo hastighen doot?
In slaep had hy ghesien Harmocrates *seer snoot.*

De Romeynen hebben t'anderen tijden onder Cato den Censeur al de Medecijn-meesters uyt Roomen ende Italien gheiaeght/ segghende/ dat het gheluck des Medecijns meer helpt/ dan zijn wetenschap. Hippocrates claeght int beginsel zijner Aphorismen/ dat de const langh/ het leven cort / ende d'ervarentheyt bedrieghelick is: ende Petrarcha:

Ma d

Ma el tempo e brieue a nostra vogilia e luongha.

Een Laconnees seyde tot eenen quidam: ghy en hebt gheen sieckte / de welck hem antwoorde: Om dat ick gheen Medecijn en ghebruycke. D'ander voorts barende/seyde: Ghy zijt out gheworden. Antwoorde daer op: want my nimmermeer Medecijn aengeroert heeft. Int corte onder de handen van een onwetenden Medecijn/verliesmen t'leven/ ten ware datmen by ghebed genas. Daerom moetmen een Medecijn kiesen/ die ervaren in zijn const / ende een dueghdelick Man is / door wiens middel wy dan met Gods hulpe ghesontheyt sullen vercrijghen.

Eynde des Sesten Boecks der verscheyden Lessen, Antonij du Verdier.

HET SEVENSTE BOECK

der verschepden Lessen van Antonij du Verdier, Vervolghende die van Pieter Mesſias.

Vande Reusen.

Capittel I.

E Reusen (volghens de getuyghnisse Mosis ende S. Augustini) waren voor den Sontvloet / ende daer isser oock daer nae gheweest / maer niet in soo groote menighte als te voren. Men twijffelt van haer generatie / ende wie dat haer Vaders ende Moeders zijn gheweest: want eenighe houdent daer voor / dat zy niet van menschen ghegenereert zijn / maer segghen dat de Enghelen oft Duyvelen haer Vaders waren / ende dat t'selve bevestight wort / door t'ghene in Genesis ghesept wert / dat de kinderen Gods siende / dat de Dochteren der menschen schoon waren / de selve ten Wijve hebben ghenomen / ende dat vande selve groote / stercke ende gheweldighe Mannen / te weten Reusen / zijn voort ghecomen. Ende dat van desen sonde ende val der Enghelen / te weten / hare vleeschelicke verkeeringe met de Vrouwen / vele voor-ouders gheloofden t'selve alsoo gheschiet te zijn. Lactantius Firmianus int vijfthiende Capittel des tienden Boecks zijner Godlicker Institutien / seght / ende hout het daer voor: dat God vreesende / dat den Sathan / die hy de heerschappye des werelts vergont hadde / gheheelick het menschelick ghessachte mochte uytroepen / soo heeft hy om dit

Genes. 6.

Genes. 6. 2. 4

Lactant. Firmian. de duin. Institut. lib. 10. cap. 15.

om dit te voor commen/ aen de menschen de Enghelen tot beschermers ende regeerders ghegeven / op dat sy door den middel ende hulpe der selver beschermt souden werden / ende dat (niet teghenstaende) de Enghelen/ door des Satans list verweckt/ ende ontsteken zijnde/ op de schoonheyt vande Dochteren der menschen/ met de selve hare suyverheyt besmetteden / ende die vleeschelick bekendē: om welcker oorsaken sy van hare weerdigheyt verstooten wierden / ende wierden ghesellen ende medeghenooten des Duyvels ghemaeckt. Siet daer nu t'gevoelen Lactantij. Ende nochtans en seght hy niet/ dat de Reusen ghebozen wierden/ vande vermenginghe der Engelē met der vrouwē/ maer veel eer de aertsche Duyvels/ die hy Terrenos dæmones noemt / die tot groot leetwesen der menschen haren ommeganck inde werelt hebben. Eusebius en is oock nae hier in gantsch niet verschillende / segghende/ dat de Enghelen die ghevallen waren / dese Aertsche Duyvels ghegenereert hadden/ uyt de Vrouwen daer op sy verlieft waren. Ende dat dese Duyvels daer nae op verscheyden manieren de werelt beroert hebben / ende hier toe brenght hy by / al t'ghene dat de Poëten ende History-schrijvers segghen/ datter Goden by de Heydenen zijn gemaeckt/ verhalende haer oorloghen/ ghevechten/ bespringinghen/ lief den/ of in rijm/ of in prose. Nochtans S. Augustinus int Boeck vande Stadt Gods/ acht dat dit ghevoelen der voor-ouders / uyt dese bewijs-reden/ die uyt Genesis by ghebracht is / niet ghenomen can werden: want de ghene die aldaer kinderen Gods ghenaemt zijn/ segt hy/ dat warachtelick menschen waren / ende van Seth gegenereert/ de welcke om dies wille dat sy noch den op rechten/ ende waren Gods dienst oeffendē/ vande H. Schriftuᵉren kinderen Gods ghenoemt werden. Maer daer nae ontsteecken zijnde/ door den lust ende begeerlicheyt der Vrouwen (die van Cajus geslachte warē/ de welcke om dese oorsake veel eer int geselschap der boosen behoordē) eñ die tot Wijven genomē hebbende/ so begaven sy haer tot d'Afgoderye / ende werden niet alleenlick menschen maer vleesch. Daerom ist wanneer Aquila dese woorden uyt het Hebreeusch overset / dat hy niet en seght Filij

Dei,

oi, dat is, de Sonen Gods, maer de Sonen der Go-
en. Ende ick meyne dat om deser oorsaken/ de Vaders
an dese heylige Mannen waren/ ende nochtans zijn zy
lfs ellendichlick vande ware Godsalighept/ eñ sterber
nbiddinghe verdwaelt/ ende van God afghewekeu.
ymmachus heeft overghesét de Sonen der Machti-
hen: maer ick sal weder tot de redenen Augustini kee-
n/ de welcke segt/ ende staende hout/ datmen niet be-
ypten noch bevestighen en mach/ uyt de voornoemde
oorden van Genesis/ aengaende het gene gesept is/ dat
e Enghelen sich met de Vrouwen vermenghden: maer
el eer acht hy/ dat dese woorden der heylighe Schrif-
tere een gantsch ander ende verschepden saecke vertoo-
n ende leeren. Want nae datter ghesept wert/ dat de
eusen op der Aerden waren/ dat de kinderen Gods af-
ghevallen/ ende dat de Reusen ghebooren waren/ isser
och by ghevoeght. Doe sprack de Heere: de menschen Genes. 6. 3.
willen hen door mijnen gheest niet meer straffen la-
n: want zy zijn vleesch. Ende door dese woorden
il hy dat wy souden onderwesen werden/ dat de ghee-
e die in soodanighe wijse ghesondight hadden/ men-
hen ghenaemt werden/ ende dat niet alleenlick voor
o veel haer nature belanght: maer zy werden oock
eesch ghenaemt/ om dat zy door hare onreyne begeer-
heden/ teghen t'selve ghesondight hadden. Ende
oenwel de gheene die van een ander gheboren zijn/
ncken een verseeckerde ende groote getuyghnisse van
noch den sevenden naer Adam by te brenghen/ ende Jude, 1. 14.
ert van Sinte Iudas in zijnen alghemeynen Sent-
rief verhaelt. Want int Boeck dat by hem ghenaemt
ert/ is ghesept/ dat de Reusen ghegenereert zijn niet
an de menschen/ maer van de Enghelen/ die haer
gelijck waren. Waer op Sinte Augustinus ant-
woort/ dat het Boeck Enochs Apocryph is/ ende
atmen om dier oorsaecken de fabelen/ die daer in
erhaelt werden/ niet en mach ghelooven. Waerom-
oven men en moet niet twijfelen (seght hy) dat
noch niet eenighe Godlicke dinghen beschreven heeft:
ant Sinte Iudas ghetuyght dat openbaerlicken.
Maer het en is niet noodigh/ dat wy alle de dinghen
ghelooven

ghelooven / die men seght dat Enoah in een Boeck be-
schreven heeft, dat Apocryphe is, jae selfs daer zy noch
sonder goede ende verseeckerde aensienlicheyt zijn. Ende
voorwaer al hoe wel S. Iudas eenighe spreucken uyt
dat Boeck heeft by ghebracht / daer uyt en volght dat
soo juyst niet / dat hy t'gantsche Boeck voor goet kent
oft ten ware datmen wilde segghen / dat S. Paulus alle
de schriften Epunenidi, Arati ende Menandri oock
voor goet ghekent heeft / om dat hy alleenlick een veers
ofte twee van hare Schriften by brenght. T welck S.
Hieronimus over het eerste Capittel des Sendbriefs
tot Titus seer ongherijmt ende belachelick segt te wesen.
Ende soo veel Enoch belanght / het schijnt ymmers
groot wonder te wesen / nae dien hy de sevende int ghe-
tal naer Adam is / dat hy van den strijt des Ertz-En-
gels Michael teghen den Duyvel om het lichaem Mo-
sis, heeft connen schrijven / de wijle dat (indien de din-
ghen warachtigh zijn / ghelijckse oock inder waerheyt
zijn / ende wy oock ghelooven moeten) t selve eerst vijf-
thien hondert Jaren daer naer is ghesciet oft ten ware
datmen wilde segghen / dat die dingen doen aen Enoch
door een by sondere gave der Prophetye gheopenbaert
zijn gheweest. Maer men en moet niet meynen / dat de
gheene die ghedacht hebben / dat de Reusen de Enghe-
len tot Vaders ghehadt hebben / ende niet de menschen /
t'selve van haer schijnt ghesept te zijn / om dies wille dat
zy meynen / dattet onmoghelick was / dat de Reusen die
soo wonderlicken groot waren / van menschen van mid-
delmatighe groote souden connen ghegenereert werden.
Waer door eenighe soo verre ghecomen zijn / dat zy ghe-
sept hebben / dat den eersten mensche een Reuse was /
ende Noah ende zijn Sonen desghelijcks. Om dies wil-
le dat zy niet en conden ghelooven / dat soodanigen volck /
noch voor / noch nae den Sontvloet conde ghebooren
werden / soose niet van Vaders ende menschen vande sel-
ve groote ghegenereert en waren. Maer S. Augustinus
verwerpt dit alle gader als valsch ende seght / dat een
weynigh te voren eer Roomen vande Gotthen inghe-
nomen werde / al daer een Reusinne is gheweest / om
welcke te sien veel menschen van alle eynden des werelts
zijn

zijn ghecomen. Eñ nochtans en was de Vader, noch de Moeder van dese vrouwe, niet groter dan andere middelmatighe lieden. Indien wy nu willen aenmercken wat d'oorsake zy van een soo ongheschickte grootheyt, soo en connen wy daer af gheen andere reden gheven, dan de cracht van de hitte ende de vochtigheyt, de welcke maeckt dat sy te overvloedelicker voorts doet groeyeñ. Want de hitte en dreydt niet alleenlick de vochtigheyt in grootheyt uyt, maer dreytse oock in 't breede uyt, ende maeckt het desghelijcx oock grof. De Reusen dan waren voor den Suntvloet, ende oock eer dat de kinderen Gods haer met de dochteren der menschen vermenghden, ghelijck als sy oock daer na gheboren zijn. Maer het zijn menschen gheweest, die haer ghegenereert hebben, ende hebben oock de natuerlicke oorsake oorsake ghehadt. Sy zijn oock na den Sontvloet ghegenereert ghewoorden, ende daer aen en is geensints te twijffelen, door dien datter in de boecken Numeror. Deuteronomii, Iosuæ, der Rechteren, Samuelis, Paralipomenon ende andere heylighe boecken van ghescheven wert. Soo veel hare groote ende ghestalte belanght wy moghen daer eensdeels na ramen ende eensdeels vinden wy 't beschreven. De gissinghen ofte raminghen zijn: Dat Goliath een borst-harnas hadde, dat vijf duysent Sikelen woegh: ende een lancye ofte spiesse als eenen webers boom, waer op de webers haer lijnwaet winde. Ende aen t' eynde van zijn spiesse, was een yser t'welck ses hondert Sikelen woegh. Voor gissinge houden wy 't oock daer voor, dat Og den Coningh van Basan wonderlicken groot was: zijn bedde, t'welck van ijser was, is neghen elleboghen langh gheweest. Ende de Israeliten met de kinderen Enacr dat is, met de Reusen vergheleken zijnde, en schenen maer sprinckhanen by de selve te wesen, Dese dinghen zijn genoegh om ons te kennen te geven, van hoedanige groote de Reusen waren. Maer eygentlick ende bysonderlick wert de grootheyt Goliats in 't derde boeck Samuelis beschreven, alwaer hy seght, dat hy 6. ellen ende een hant breet langh was. Siet daer al 'tghene men uyt de Heylighe Schriften aengaende de ghestaltenisse der

Marginal notes: Numer. 13 28.33. | Deuter. 2.9 | Iosu. 11.27 | Iudic 1.20. | 1. Sam. 17. 4. | 2. Sam. 21. 16.18.19. ende 20. | 1. Paral. 20. 4. | Deut. 3.11. | Numer. 13 33. | 1. Sam. 17. 4.

Tt Reusen

Reusen op een rapen kan. Maer in de Heydensche Schrijvers leest-men veel wonderlicker dingen/ in soodanige/ die by na ongelooflick zijn. Philostrates schrijft in zijn * Heldische veersen/ datter een doot lichaem van eenen Reuse is gesien geweest/ t'welck dertigh Cubiten groot was/ een ander van twee entwintigh/ ende een ander van twaelf. Ende soo veel de gemeene groote ende gestaltenisse der menschen van dese eeuwe belanght/ die en overtreft niet veel de mate van vijf voeten: ende de mate der voeten soo wel der Griecken als der Latijnen stemt hier in over een/ dat yeder heeft 4. palmen: ende yeder palme begrijpt in sich de breete van 4. vingheren: t'welck de lenghte is van den kleynsten vingher. Maer indien het gheschiet dat de twee laetste vinghers sich uyt breyden/ te weten den duym ende den kleynsten/ soo en begrijpt yeder voet niet meer dan twee palmen. S. Augustinus berispt de ghene die hartneckelick beweeren/ datter nimmermeer gheen lieden van so wonderlicken groote ende ghestaltenisse zijn gheweest: ende seght dat hy aen den Zee-kant der stadt Utika eenen back-tant van soodanighen groote ghesien heeft/ datmen wel moght oordeelen datse hondert-mael grooter was/ dan gheemeen back-tanden deses tijts. Den selven H. Leeraer betoont noch op de selve plaetse/ datter voortijts veel lichamen van soodanighen groote menschen waren / ende brenght tot een bewijs by/ 'tgene Virgilius in het twaelfde boeck zijner Æneiden seght / dat Turnus een steen van der aerden op nam/ die soo groot was / datter twaelf mannen ghenoegh aen op te heffen hadden ende heeftse Æneas [illegible] na t'hooft ghewoppen. Waer by ick noch het veersken des selven Poëte voeghen mach/ dat hy in 't eerste van zijne Georgica verhaelt:

* anders/ Heroijcke.

Virgil. Æneid. lib. 12.

Grandique effossis, mirabitur ossa sepulchris.

Hy brenght Plinium oock by/ de welcke in het sevende boeck zijner natuerlicke historie seght / dat de nature hoe sy ouder wort hoe sy de lichamen kleynder voort voortcomen. Verhaelt desghelijcx oock Homerum die sich daer over in zijn Poëtische dichten

beklaeght.

beklaeght. Waer toe ick noch de ghetuyghnisse S. Cipriani daer hy teghen Demetrius schrijft / soude connen voeghen. Dat my nu ghevraeght wierde / of icke daer voor hielde / dat der menschen lichamen die na den Sintvloedt gheweest zijn / cleynder waren / dan de ghene die daer te voren ghegenereert wierden? Ick soude (moghelick) Ja segghen: maer daer in en soude ick niet lichtelick connen over een stemmen / dat t'sedert den Sontvloedt tot op desen tijt toe / de menschen altijt verminderen ende afgaen: selfs aenmerckende de woorden Auli Gellii, die hy in zijn derde boeck schrijft / dat de mate van het wassen des menschelicken lichaems is de langhte van seven voeten / ende men siet dat die ghestalte oock de grootste is. Nochtans lesen wy niet teghenstaende in 't boeck Esdre dese woorden: Soo mercket nu ghy / dat ghylieden cleynder zijt der groote halven / dan die / die voor u lieden zijn gheweest. Ende die / die na u lieden comen / cleynder dan ghylieden / als schepselen / die alst-nu beginnen out te werden / ende de sterckte der jeughet overghegaen hebben. T'selve ghevoelt oock S. Ciprianus, maer ick heb de oorsake geseyt / waeromme ick daer niet lichtelick in en kan over een stemmen / dat is / dat ick niet en sie / datter eenighe veranderinghe ghecomen is / in de mate die Aulus Gellius voorghestelt heeft. Ick kome nu weder tot Plinius, de welcke verhaelt datter in Creten (nu Candien ghenaemt) doen door een groote aertbevinghe eenen bergh ghescheurt ende om verre ghesmeten wiert / een man ghevonden is gheweest die 46. Cubiten langh was. Welcke eenige seyden het lichaem van Orion, andere van Othion, te wesen. Men vint oock beschreven dat het lichaem Oresti, 'twelck door het bevel des Orakels upter aerden opgegraven wiert / seven Cubiten langh was. Ende soo veel belanght t'gene Berosus seght: Dat Adam ende zijnen sone Seth Reusen waren / desghelijcx oock Noah ende zijn kinderen / alsoo dit sonder de getuyghnisse der heyliger Schrifture ghesept wert / soo machmen t'selve oock verworpen. Om nu eyndelick de oorsake te weten 4. Esd. 5. 54.

waerom Godt ghewilt heeft/ datter sommighe menschen van soo grooten ghestaltenisse ghegenereert zijn/ daer op gheeft Augustinus int 23. capittel des voor verhaelden boeck een ghenoeghsame antwoorde ende verklaringhe/ achtende t'selve ghedaen te zijn/ om ons te verstaen te gheven/ dat de schoonheyt des lichaems/ grootheyt des gestaltes/ ende de stercte des vleeschs niet als oft de voornaemste goeden waren/ behooren gehouden te werden/ de-wijle dat sy soo wel d'ongheloovighe als de gheloovighe ghemeen zijn. Want de ghene die sich oeffenen om Godtvruchtigheyt ende Godsdienstigheyt te bekomen/ sullent daer voor houden/ dat de geestelicke goederen voor de vleesschelicke behooren ghestelt te werden/ om dies wille dat sy ons eensdeels tot de salig-heyt helpen/ ende eensdeels oock/ om dat sy ons veel heerlicker ende uytnemender in deughden dan d'andere maken. Ende dat dit alsoo zy/ dat om de salighheyt te verkrijgen de Reusen hunne groote ghestalte geensines dienstigh en is/ bevestight den selven S. Augustinus door de woorden Baruchs, segghende: Daer waren in voortijden Reusen/ groote beroemde lieden/ ende groote krijghers. Die selve en heeft de Heere niet verkoren/ noch hen den wegh der bekentenisse niet gheopenbaert. Ende de-wijle sy de wijsheyt niet en hadden/ zijn sy ondergegaen in hare dwaesheyt. Daerenboven so wie de heylige Schriftuere wil aenmercken/ die sal bevinden dat de Reusen schier nimmermeer een rechtveerdighe sake voorgestaen noch daer voor ghestreden hebben/ maer dat sy daerenteghen altijt tegenstrijders ende vyanden van Godt zijn gheweest/ ter oorsake van haren hooghmoet ende boosheyt. Aldus heeft Og den Coningh tot Basan/ aldus heeft Goliath ende zijn broeders gheweest. Dese waren allegader vyanden van t'volck dat Godt lief hadde/ ende dat sich van alle andere volcken afsonderde om Godt oprechtelicken te dienen. Soo veel isser af/ dat de heylighe Schrift ghetuyght dat dese hooghmoedige Reusen/ seer verachtelick in de oorloghen verwonnen zijn ghewoorden/ door slechte ende ongheachte lieden/ die geenerhande wetenschap ofte ervarentheyt van krijghen hadden: ghelijck

als voor David doen hy noch een schaepherder was/ ende selfs door het volck Israëls doen sy noch iongh ende onervaren tot den krijgh waren. Om deser oorsaken vermaent ons Godt dat wy goeden moet souden hebben/ wanneer wy voor zijnen name ende voor het Christen gheloove moeten strijden/ teghen sulcke monsterachtighe lieden: want dan en moeten wy niet vervaert noch verschrickt zijn/ ter oorsaken van onse kleynigheyt/ dewijle het woort Gods ons altijt indachtigh maeckt/ dat Godt soodanighe beestelicke menschen altijt gheeft in de handen der gener die hy bewaert. T'welck alsoo zijnde/ soo volght daer uyt/ dat wy/ gheentsints voor sulcke Tyrannen die haer gantsche betrouwen op hun lichaems sterckte setten/ behoeren vervreest te zijn: want sy beschermen een valsche sake. In sulcker voeghen dat wy (die om menschelick te spreken) by haer te verghelijcken/ niet dan wormen ende sprinckhanen zijn/ door de sterckte ende kracht onses Gods beschermt zijnde/ soo werden wy niet alleenlick haer Overheeren/ maer om met den Apostel S. Paulus tot den Romeynen te segghen/ wy werden meerder dan victorieus: want het sal Iesus Christus zijn die dien stercken ende machtigh ghewapenden binden sal ende sal hem oock den rijcken roof die hy versamelt heeft uytnemen. De oorsake waerom voortijts de Reusen en hedensdaeghs de machtighe het ghemeene volck verdruckt hebben ende verdrucken/ is/ om dat sy haer te veel op hun sterckte/ rijckdom ende middel verlaten/ ende haer selven voor onverwinlick achten: waer door datter geen booshevt en is/ die sy niet en derven doen/ noch daer en is gheen dingh dat sy meynen dat haer ongheoorloft is te doen/ indien sy daer begheerte toe hebben. Maer sy rekenen dickwils sonder haren weert. Want Godt sich tegens hare aenslaghen stellende/ en wil t'gene hy te voren besloten heeft/ door sulcke lieden niet uyt voeren/ maer op dat zijne mogentheyt te meerder soude bekent werden/ soo vervult hy t'ghene hy voorghenomen heeft/ veel eer door cleyne ende ongheachte lieden/ ghelijck als door den Schaepherder David, ende andere lieden van gheringen aensien/ die hy van krancke ende swacke ter-

staet als't hem belieft sterck ende machtighe maecken. Van gelijcken sal hy oock den arm der deughdelicke lieden stercken / wanneer sy teghen de Tyrannen / Gods vyandē / ende gemeent-verdruckers een recht-veerdighe oorloghe aengenomen hebben / ende sal hem alsdan de victorie daer in verleenen: de welcke noch veel heerlicker sal zijn / dan de ghene die de Poëten verciert hebben / die hare verdichte Goden over de Tyrannen / Cyclopen / ende andere Reusen vercreghen hebben / die allegader door den blixem van Iupiter by Phlegra vermorselt zijn geworden. Hier mede is nu genoegh van de Reusen geseyt ende sal een eynde van dit Capittel maken.

Van de graden des maeghschaps die in het Houwelick verboden zijn.

Capittel II.

IN het achthiende ende twintighste Capittel Levitici en wert niet verhaelt noch eygentlic te kennen gegeven / alle de graden / ende lieden / tusschen welcke het houwelick maken verboden is. Want daer en wert gheen verhael van de grootmoeder ghemaeckt / hoe wel dat wy allegader bekennē / dat het een seer schandelicke sake sy / zijn grootmoeder tot een wijf ende bruyt te nemen t'sy van des vaders ofte van des moeders zijde / aengesien selfs dat sy veel ouder van iaren is. Daer en wert oock niet gesproken van des Ooms wijf ende dat noch meer te verwonderen is / daer en wert niet verboden / dat een vader zijn dochter troudt / hoe wel wy allegader bekennen ende als-mē oock moet gelooven / dat sodanige bruyloften seer bloetschandigh en oneerlick zijn. Waer door het schijnt datmen moet seggen / dat in de voorverhaelde Capittelen den Heyligen Geest eenige verboden gradē / maer heel weynigh in getale verhaelt heeft / ende niet tegenstaende zijn sy soodanigh datmen door middel van de selve / als door seer clare en uitgenomen heerlicke gesetten / de ghene die diergelijcke zijn / kan oordeelē. En so veel belanght t'gene van de moeder geseyt wert / dat mentmen oock

verstaē

verstaen ende duyden op den Oom ende de Moeye/ want alle die graden behooren ghereckent te werden/ in de rye ofte ordre van Vader ende Moeder. Behalven noch t'ghene datter ghesept ende bevolen wert/ van des Ooms wijf ofte des Vaders Broeder/ vertoont oock klaerlicken wat wy met des Ooms wijf moeten doen/ om dies-wille dat die graden ende maeghschappen van beyden zijden ghelijck ende even na zijn. In der voeghen dat ick van ghevoelen ben dat alle de verbiedinghen die in de wet verhaelt werden/ voorghestelt zijn / op dat wy door de selve klaerlick souden versien/ wat-men in dierghelijcke graden behoort te doen. Het is dan wel redelick ende noodigh/ dat in de houwelicken de ordre des bloedt-verwantschap onderhouden wert/ ende dat de selve niet gheschent en wert/ t'welck dan soude gheschieden/ wanneer yemant zijn Moeye/ of het wijf van zijnen Oom/ of zijn Schoonmoeder/ te weten zijns vaders wijf ten houwelic nam: want men moet eere ende eerbiedigheyt draghen tot soodanighe vrouwen die ons alsoo in den graet des maeghschaps toe-gheboeght zijn/ al oft ons moeders waren. Maer wanneer sy in plaetse van dien als onse wijven waren/ soo souden sy door de wet des houwelicx ons als hare mannen moeten onderdanigh zijn/ die sy anders als oft wy haer eygen sonen waren/ behoorden te houden: ende dan souden sy ghedwongen zijn ons te ghehoorsamen eñ bysondere eerbiedigheyt toe te dragẽ/ t'welck niet anders schijnt te zijn/dan datmen dinghen doet die teghens de nature strijden/ ende het tegendeel doende so en souder geen ordre verkeert zijn. Waer af Paulus Burgensis een exempel geeft / segghende: dat wanneer den genẽ dieOom is/t'sy van des vaders zijde „
ofte van de zijde des moeders (de welcke als eẽ vader „
behoort geacht ende geert te werden) zijn nichte quame „
ten houwelick te nemen/so wert hy als den man t'hooft „
over haer ghemaeckt / ende sy sal hem eeren ende in „
achtbaerheyt houden/ niet minder dan of hy al'eenlick Oom ware. „
Hier door en soude dan geen gheenen graet verkeert zijn / ter oorsaken van de versaminge van dat houwelick. Nochtans stemme ick hier

in met Paulus Burgensis over een / dat de ghene die houwelicken tusschen verboden persoonen maken ende die met eenen het recht des bloedts verwantschaps verbraecken/ de wet veel swaerlicker schenden ende verbreken: ende my dunckt dat den ghenen die zijn Moeye ten wijve neemt veel schandelicker doet / dan den ghenen die zijn nichte/ zijn broeders dochter trout/ hoe wel dat ick gheloove dat soo wel het een als het ander ongheoorloft is. De Rabbijnen ofte Joodsche Leeraers hebben daer vele graden by gheboeght/ so wel op klimmende als af dalende/ behalven de ghene die inde wet verboden zijn: t'welck Paulus Fagius een seer gheleert man aen gheteeckent heeft/ in zijne verklaringhen over Leviticus ende ick en meyne niet dat sy'er die om andere oorsake bygheboeght hebben/ dan om dat sy verstonden/ dat die begrepen waren/ onder de ghene die Godt uytdruckelick verhaelt hadde. Daerom om nu te oordeelen of eenighe houwelicken wettelick zijn/ so en ist niet ghenoegh dat den graet waer in sy ghedaen werden niet uytdruckelick/ noch met openbare woorden verboden zy: want het kan wesen/ dat eenen graet van een selfde ghelijckformigheydt verboden is door t'recht des wets/ om dies wille oock dat de H. Schrifture nimmermeer de reden by gebracht heeft/ daer men de ordre niet verbraecken mach/ de welcke sy nochtans niet gheheelicken en verwerpt. Nu op de vraghe die yemant soude moghen doen: waerom het van noode is/ dat wy hedensdaeghs de gheboden/ die in het 18. ende 19. Capittel Levitici verhaelt werden/ moeten onderhouden/ dewijle wy na Christi comste niet verbonden en zijn de burgherlicke wetten der Joden te onderhouden? Die sal ick aldus antwoorden/ dat na dat Godt

Levit. 18. 24. tot het eynde des Capittels.

zijne wetten ghegheven had' hy daer by voeghde: Ghy en sult u in desen gheenen verontreynighen: want in allen desen hebben hen verontreynight de Heydenen/ die ick voor u lieden henen wil uytstooten. Ende het lant is daer door verontreynight: ende ick wil hare misdaet aen hen te huys soecken/ dat het lant zijn inwoonders uytspouwe. Daerom hout mijne insettingen ende rechten/ ende en doet niet desen grouwelen/ noch de lantbe-

sitter/

[illegible]/noch de vreemdelingh onder u. Want alle sulcke grouwelen hebben de lieden deses Lants ghedaen/ die voor u lieden waren/ ende hebben dat Lant verontreynight. Op dat u lieden dat Lant niet uyt en spouwe/ wanneer ghy het verontreynight/ ghelijck als het de Heydenen heeft uytghespoghen/ die voor u lieden waren. Want die dese grouwelen doen/ dier sielen sullen uyt gheroeyt werden van haren volcke. Daerom hout mijne insettinghen/ dat ghy niet en doet na de grouwelicke zeden/ die voor u lieden waren/ dat ghy daer niet mede verontreynight en wort want ick ben de Heere uwe Godt. Het is sonder twijffel dat de Chananiten/ die de wet Mosis niet ontfanghen hadden/ noch oock gheen burghers van de ghemeente der Israëliten waren/ niet veroordeelt conden werden/ om dat sy in de wetten der Hebreen ongehoorsaem waren ghewеest/ zijnde alleenlick aen de wet der zeden verbonden. Daerom dewijle datse Godt berispt om dat sy haer in die afgrijsselicke hoereryen ende bloetschandē verontreynight hadden/ ende dat hy seght/ dat hyse om die oorsake uyt het lant verdreven heeft/ ende haer heeft doen sterven/ soo ist een sekere sake/ datmen die wetten met de wet der zeden moet voeghen/ waer aen alle menschen verbonden zijn/ ende niet aen de burgherlicke. Het schijnt nochtans dat dit strijdet teghens t'ghene dat Abraham (die anderssints een heyligh man was) ghedaen heeft/ de welcke zijns broeders dochter/ te weten Sara trouwde. Ende Amram nam oock zijn Moeye Iochabet, ten wijve/ uyt welck houwelick Mosis, Aaron ende haer suster Mirjam ghesproten zijn. Ende my dunckt dat dese mannen die soo heyligh waren/ dit niet ghedaen souden hebben/ indien de wet der zeden haer t'selve verboden hadde. Maer daer op segh ick voor eerst/ dat de wet der naturē alreede na de sonde eenighsints bedorven ende wonderlicken verduyſtert was/ ter oorsaken van de verderffenisse ende boosheydt/ die in onse gantsche generatie ingebroken was. Ende om deser oorsaken hebben moghelick de ghene die soodanighe houwelicken maeckten ghemeent/ dat sy gheoorloft waren. In sulcker wijse/ dat hoe wel sy door middel

Gen.12.20
Exod.6.19

van dese onweetenheyt niet konnen verontschuldight werden/ soo behooren wy evenwel te ghelooven dat sy minder gesondight hebben/dan de gene die sulcx dede doen/ na dat de wet ingestelt is gheweest. Ick sal hier noch by voegen/ datter somtijts eenige dingen verhaelt werden/ onder de daden der heylige Vaders die welcke daerom niet tot een exempel om nagevolcht te werden van andere maer by gebracht werdë/ om dies wille datmen somtijts die dinghen moet uytleggen ende houden voor previlegien ende bysondere voordeelë der Vaders. T'sy daer mede hoe het wil/ my dunckt nochtans dat men sich niet veel en behoort te benoeyen na de voornoemde heylighe Vaders in soodanighe dinghen t'ontschuldighen/ hoe wel eenighe segghen/ dat Sara niet de dochter van Abrahams broeder was/ maer wel maeghschap van een ander zijde: om welcker oorsake volghens d'oude maniere van spreken/ sy zijne Suster moghte genaemt werden: ghelijck als of sy hem van bloets weghen toegheboeght was/ hy soo verre het soo na-maeghschap niet en ware/ dat sy niet met malcanderen moghten houwelicken. T'selve segghen sy mede van het maeghschap tusschen Amram ende Iochabet. Men soude desghelijcx oock moghen segghen dat indien de gheboden ofte insettinghen des houwelicx zedigh zijn/ ende tot het rechte der nature behooren/ waerom heeftse Godt dan in zijne wetten ghestelt ende begrepen? Ick antwoorde/ dat het is ter oorsaken dat het licht der naturen soo afghegaen was/ dat het gheheel onmachtigh was/ ende den glans der selver verminderde van dagh tot dagh/ ende verduysterde hoe langhs hoe meer in s'menschen herte/ 'twelck men seer lichtelick sien kan/ niet alleenlick in zijne bevelen maer oock in de thien geboden. Want daer in werd geboden/ dat den mensche hem onthoude van stelen ende dootslaen/ ende nochtans lesen wy in de historien dat de Roovers beyde te water en te lande/ in soodanigher wijse gheprefen ende soo hoogh gheacht wierden dat sy scheenen met eere ende weerdigheyt gantsch vervult te zijn. Plato int 5. boeck der wetten is van meyninghe/ soo veel

[...]voortg-telinghe der kinderen belanght/ datmen sich moet onthouden van de Moeder/ van de Moeye/ ende van de bovenste/ ende oock van eyghen dochters/ van Nichten/ ende van d'andere nederste die hy daer na verclaert/ ende soo veel de andere persoonen belanght/ die heeft hy vry ghelaten. S. Hieronimus ghetuyght int 2. boeck teghen Iouinianus, dat de Schotten in sijnen tijt niet en houwelickten/ maer dat sy hare vrouwen sonder onderschept ghebruyckten/ ghelijck als haer de ghelegentheyt ende de fortune vergonde. Hy voeghder noch by dat de Mediers/ Indianen/ Ethiopiers ende de Perssen/ hunne Moeders/ Susters/ Dochters/ ende Nichten sonder onderschept trouwden. T'welck nochtans strijdigh schijnt te wesen van t'gene Herodotus schrijft/ dat Cambyses Coningh der Perssen/ willende zijn suster ten houwelick nemen/ daer over aen de Rechtsgeleerden en wijsen raet nam/ haer vragende oft t'selve georloft was? Waer op sy antwoorden/ dat sy geen wet en hadden/ waer in den broeder toeghelaten wiert/ zijn suster ten wijve te nemen/ maer dat sy evenwel een andere wet hadden/ waer by het den Coningh van Perssen toeghelaten was/ te doen al t'ghene hy begeerde. Ende voorwaer sy hebben den Coningh seer wel geantwoort belanghende het eerste deel harer antwoorde/ maer aengaende het tweede/ daer in hebben sy dien Tyran te seer gepluymstrijckt. Evenwel t'ghene Herodotus schrijft/ hoe wel hy een weynigh fabelachtigh is/ ende t'ghene S. Hieronimus verhaelt en verschilt geensints. Want het ghemeene volck/ t'welck alreede door soo onbehoorlicke gewoonten verdorvē was/ ghebruyckt en mede sulcke verboden houwelicken: ende nochtans de ghene die wijser ende voorsichtigher waren/ ende die eenighsints wat van t'licht der naturen hadden/ bekendē wel dat sodanige houwelickē onwettigh waren. Niet tegenstaende of sy door hare onkuysche begeerlickheden verwonnen zijnde/ de selve schoon aenvinghen. Waer in S. Paulus tot de Romeynen haer grootelicx bestraft/ seggende: dat na dat sy de ghere[ch]tighe[y]t Gods bekent hebben/ sy niet alleenlick sulcke dingen doen/ maer stemmen met d'andere diese doen/

daer

daer in noch over een. Ja selfs die dinghen zijn van natuere weghen ons bekent datse onghehoorlooft zijn, al dat wanneer wy de selve hooren verhalen eenen schrick ende afgrijsen daer af hebben, ia dat noch meer is, so de ghene die soodanighe dinghen begaen hebben by hun onreyne begheerten, sorghen daer na van de vaders ende vrouwen die door hun besmet zijn in eenen af keer. De Poeten verhalen van Cinara ende Mirrha zijn dochter, dat wanneer den vader verstaen had, dat hy door onwetenheyt met haer te doen had gehadt so heeft hy met haet ende gramschap ontsteecken zijnde haer seer langhen tijt vervolght. Ammon had op zijn suster Thamar die hy verkracht hadde sulcken haet dat hy beval dat sy met ghewelt van hem uytgestooten soude werden. Ende voorwaer wanneer men de historien wilde ondersoecken, men sal bevinden, dat nimmermeer sulcke bloetschandighe ende ongeoorlofde houwelicken tot een goet oft ghewenscht eynde zijn ghecomen. Ptolomæus den Coningh van Egypten trouwde zijn suster Euridice, t'welck noch door bedrogh ende valscheyt te weghe is ghebracht, ende de historie-schrijvers voornamelick Iustinus, hebben ghschreven wat quaden ende onghelucken daer uyt ghevolght zijn. Antonius Caracalla nam zijn stiefmoeder ten wijve: ende Nero bekende vleesschelick zijn moeder, maer d'een soo wel als d'ander door t'volck gehaet ende monsters der natuere ghenoemt zijnde, sterven seer ellendelick gelijck als sy weerdigh waren. Om deser oorsaken dan stemmen wy in alle beyde over een, te weten, dat die gheboden die soodanighe sonden verbieden, tot de wet der natuere behooren, ende datse Godt om rechtveerdige redenen in zijn wet der zeden vernieuwt heeft. Men kan noch door een andere reden bewijsen, dat de bloetschandighe houwelicken door de wet der natuere verboden zijn. Want sy zijn door de wetten der Romeynen neerstelik verboden, welcke wetten door de alderschoonste ende eerlickste gheachtet worden, ende voornamelick die ghene, waer door verboden wert de dochter ofte nichte des broeders ten wijve te nemen, hoe wel dat den Keyser Claudius, doen hy Agrippina (die zijnes broeder

2. Sam. 13 15.

Chron. Carion. lib. 2. pag. 166.

Chron. Carion. li. 3. pag. 231. Chronic. Abbas Vrsperg. pag. 53.

er dochter was) ten houwelick wilde nemen/ wilde
ebbē/ dat de eerste wet vernietight zijnde/het gheoorloft
ude zijn/sich met zijn broeders dochter te houwelicken.
Ende evenwel en wilde niemant van de Romeynen zijn
tempel volgen/ behalven een of twee/ inder voegen dat
e voorgaende wet/ die gantsch eerlick was/ geheel ende
ngheschent by de Romeynen bleef. Het is wel waer
at door der Romeynen wetten/ tusschen eenighe lieden
et houwelick verboden werr/ van de welcke de wet
Gods geen gewach en maeckt/ ende nochtans en is het
iet sonder reden verboden. Dit is d'oorsake dat de in-
woonders van Roomen ghehouden waren/ de wetten
onderhouden/ hoe wel dat het door t licht der nature
iet en scheen/ dat men t selve alsoo behoorde te doen.
Ende dese wijse van wet/ wert Municipale ghenoemt/
at is bysonder voor sekere steden. Maer laet ons dit
door eenighe exempelen noch klaerder maken. De
Romeynen wilden niet datter houwelicken ghemaeckt
werden/ tusschen een momboor ofte vooght ende een
weef-dochter/ die hy in zijn bewaringhe ende vooghdye
hadde: Door dien sy wisten dat een momboor die de
goederen van zijn weese verquist had/ lichtelijck de selve
weef-dochter ten houwelick soude eysschen/ om dat hy
alsdan daer door gheen rekeninghe van de regeringhe
harer goederen soude behoeven te gheven. Ende inder
waerheyt dese wet was goet/ maer nochtans niet vol-
komentlick onderhouden: want Cicero die anders een
groot ende eerweerdigh man was/ wiert heftelick be-
straft/ om dat hy zijn huysvrouwe Terentia verstooten
hebbende/ zijn weef-dochter wiens goederen hy als
momboor gheregeert hadde/ tot een wijve nam. Daer
wiert oock verbodt ghedaen/ dat men gheen houwelic-
ken soude maken/ tusschen lieden die van ghelegentheyt
seer veel verschillende waren/ ghelijck als wanneer ye-
mant uyt t'ghemeene volck/ de dochter van eenen edel-
len Raets-heere ten houwelic nam/ende wederom wan-
neer een Raets-heer de dochter van eenen schoen-lapper
oft een ander geringh ambachts-man ten wijve nam,
Van ghelijcken oock/ indien een vry man een slaefachti-
ghe vrouwe nam/ oft eenen slave een van vryer condi-
tien.

ken. Desghelijcx wiert oock verboden de verkoren ofte
aengenomen dochters te trouwen/ ende is oock verbo-
den/ datmen niet en mach houwen aen de ghene die
men tot den Heylighen Doop gheheven heeft. De
Romeynen maeckten oock e en wet / dat den Lant-
vooght ofte Stadthouwer sich niet en moeste houwen
noch hy noch yemant van den zijnen aen eenighe van
de vrouwen des Landt-schaps t'welck hy regeerde/
wel wetende dat het soude konnen gheschieden/ dat den
Pro-consul/ Preteur oft Lantvooght/ ende Stadthou-
der van eenigh Lantschap ondersteunt zijnde/ met het
gheslachte ende maeghschap van de vrouwe/ die hy ten
houwelick moghte ghenomen hebben/ eenige nieuwig-
heyt soude mogen aenrechten/ ende eyndelick de ghe-
meente van Roomen gantsch vyant werden. Sy sagen
oock datter gevaer soude wesen/ dat hy niet al te recht-
veerdigh ende ghestrengh om recht te doen soude zijn/
eñ dat hy veel eer zijn vrienden dan andere daer in soude
willen believen. Eyndelick de houwelicken en wierden
in de Lantschappen niet voor vast noch bondigh gehou-
den: want den Regeerder soude eensdeels die van het
Lantschap connẽ dwingẽ/ om met hem ofte yemant vã
den zijnen in houwelicx verbont te treden. Wy lesen oock
dat dese wet hoe wel sy goet ende eerlick was/ ghesch ent
is geworden: Want Felix die Stadthouder over Ju-
Acta, 24.24 deen was/ ten tijden Neronis, hadde Drusilla die een
geborẽ Jodinne was ten wijve. Maer waerom verhale
ick dat de wetten van minder ghewichte niet onderhou-
den en zijn geweest/ de wijle het volck de wetten der ze-
den/ die door de wet der nature bekent zijn gheworden
verworpen heeft? Cicero in de Redene die hy voor Clu-
entius gedaen heeft/ verhaelt dat Sassia een soo valsche
ende onkuyssche vrouwe was / dat sy maeckte dat
Aurius Melinus haren swagher haer dochter verstiet/
die sy hem te voren ten houwelick ghegheven hadde/
om dat sy selfs zijn wijf soude zijn / in plaetse van
haer eyghen dochter / t'welck sy eyndelick verkreegh.
Ende hoe-wel dese daet voor seer schandelick gehouden
wiert/ soo en is hy nochtans door de wetten niet ghe-
straft ghewopden/ ende het houwelick dat Cicero seght
seer

ter ongeluckelick ghedaen te zijn/ en werde door de Re-
geerders niet te niet gedaen/ noch door onbondigh ver-
laert/ immers ten minsten en heb ick het niet ghelesen.
Daeromme ter oorsaken van dit soo vertoont sich oock
e reden/ waerom Godt door zijne wet weder heeft wil-
n verhalen/ t'ghene door de wet der nature voor recht-
eerdigh ende eerlick ghehouden is gheworden. Want
e banden/ ende het a schuersel/ ofte de verhinderinghe
ie de nature ghestelt hadde. waren ghebroken ende
vertreden door de begeerlicheyt ende wellust des men-
schen door eenen anderen bant: want de Israëliten
i waren niet meer schaemachtigh nochte wijs. Godt
eeft oock in zijn wet t'gene wy Municipale moghen
oemen / aen de welcke door t'recht der nature niet
lle menschen verbonden waren / maer alleenlick de
lebreen/ ghelijck als daer hy niet en wil/ dat sy sich
iet de Cananiters/ Hemorriters/ Jebusiters ende an-
ere volcken die hy allegader noemt / in't houwelick
illen begheven; want aen die wet waren andere volc-
eren niet verbonden. Wy moeten oock weten dat Godt
i zijne wetten een ander bestuyr heeft / t'welck wy Mu-
icipal heeten/ om dies wille dat het sich aen geen an-
ere volcken uyt en streckt/ ende dat het niet en was/
n tot alle tijden onderhouden te werden: Ende dit
ias / wanneer eenen ghehouwweden sonder kinderen
orf/ soo soude zijnen broeder indien hy'er een hadde/
ofte anders den genen die d'overleden mensche naest vā
loede bestont/ gehouden zijn de weduwe te trouwen/
i sulcker voegen dat den eersigheboren uyt dat houwe-
ck/door een sone des overleden gehouden soude werdē/
nde soude alleen den eenighen erfghenaem zijn. Want
Godt en wilde niet dat in die ghemeente de mannen
antsch versterven ofte te niet souden gaen/ ende hy
adde oock voorsien dat de selve onderscheydinghe der
raden so seer als mogelic was/onderhoudē soude wer-
en. Maer om dies wille dat dit onse gemeenten niet nut
i is/ ende dat het Godt ons niet bevolen en heeft/ soo
i raeckt het ons geensints. Om deser oorsaken moe-
n wy ons onder de algemeene wet houden/ op datter
iemant soo stout en soude zijn/ zijn schoon-suster het
wijf

Deuter. 7.3

Deuter. 25. 5.

wijf zijns overleden broeders ten houwelick te nemen. Waerenboven moeten wy noch weten/ dat in den beginne doen daer gheen ander huysghesin dan dat van Adam en was/ de broeders hunne susters niet verboden waren/ ghelijck als sy daer na zijn gheweest. Want de broeders waren door noot ghedwonghen hunne susters te nemen/ maer daer na doen het ghetal der menschen begonde te vermenighfuldighen/ doen begost sich oock de schaemte te openbaren/ ende t sy door Gods inghe-ven/ of door de nature/ begonnen de menschen haer t'onthouden van sich vleesschelick met verboden lieden te vermenghen/ oft ten minsten te bekennen dat sooda-nighe vermenginghen vol lasteringhen waren. Noch-tans en weetmen niet/ wanneer sy haer begonden daer af t'onthouden. Soo veel belanght den noot der ou-ders/ die het eerste huysgesin onser voorouders dwangh sich onder broeders ende susters te houwelicken: de Heydensche Poëten hebben t'selue (mogelick) betoont/ wanneer sy onder t'decksel van hare fabelen verhaelt hebben/ dat de Goden haer susters ten houwelick na-men/ ghelijck als Virgilius tot Iuno doet segghen/ dat sy de suster ende de huysvrouwe van Iupiter is. Ast ego quæ diuum incedo Regina. Iouisque. Et soror & coniunx: Maer om ons voor de ongheoorlofde t'sa-menvoeginghen te verhoeden / die hier voren verhaelt zijn ghewee st/ hoe wel dat het woordt Gods/ ende het natuerlick ingeven van hem selfs ghenoegh soude zijn/ nochtans zijnder verscheyden oorsaken door veelderley Schrijvers verhaelt/ die in dese verboden bequaem ge-noegh zijn. S. Augustinus in t'boeck van de Stadt Gods schrijft/ dat dese onthoudinghe seer dienstigh is op dat de plaetse van de menschelicke gemeensaemheyt ende d'oorsake der selver soo veel te volcomener soude zijn. Want indien de houwelicken maer by elck in zijn gheslachte gedaen werden/ so en souden sy geen maegh-schap met een ander maken. Waerenboven ten is ooc niet wel-voeghende/ dat een selfde persoon in veelderley manieren maeghschap oft bloetvrient is/ te weten/ dat yemant met eenighe vrouwe ghehout zijnde over de selve noch Oom is/ ende dat de selve vrouwe oock

Augustin. de ciuit. Dei lib. 15 cap. 16.

hoope oder yemant is/ daer af sy oock het wijf is/ welcke reden Cicero aenroert int 5. boeck de finibus bonorum & malorum, ende Plutarchus inde 108. voorstellinge. Maer alse d'een also wel als d'ander een Heyden was/ so en houden sy dit niet sien noch bekennen/ ten waer dat sy warachtelick door t'licht der naturen verlicht waren. De derde Reden wert er oock bygeboeght/ ende dat is ter oorsaken om dat de persoonen waer af men sich moet onthouden den meesten tijt by een ende in den selfde huys woonen ter oorsaken/ indien datter middel waer om t'samen te houwelicken/ sy onder de selve niet en souden verkeeren ghelijck als d'eerbaerheyt des huys vereyscht. Plutarchus stelt boven dese redenen noch twee andere: d'eene/ dat het te vreesen soude zijn datse in verschil met malkanderen souden komen. Want rechtelick souden sy haer moghen beklaghen/ dat het recht des maeghschaps wegh genomen was: want indien sy/ oft den ghenen die houwen wilde/ liet/ te nemen de ghene die hem aldernaest bestont/ ende sich houwde een een ander die hem verder vã maeghschap was dan soude de naeste moghen dencken/ datmen haer onghelijck dede/ oft datmen haer latende/ met haer ghespot hadde. Ende noch meer dan ghelijck het geschiet wanneer datmen een Testament maeckt/ waer in de gene die de naeste zijn niet en behooren/ noch oock niet en moghen/ vergheten werden/ door de ghene die het Testament maeckt. Ende selfs in de wet begrijpende het verwecken van het saet des overleden broeders/ behoort de eerste plaetse aen den naesten ghegheven te werden/ ende wanneer die zijn recht niet en wilde ghebruycken/ so wierde hy onteert/ ghelijck als de wet aengaende die sake t'selve veel breeder verklaert. Aengesien dan dat een twist by alle menschen seer verachtens weerdigh is/ hoe veel te verbloeckter is hy dan onder bloetvrienden. D'andere reden Plutarchi is/ dat de vrouwen wanckelbaer zijn/ ende hebben om deser oorsaken veel toevlienders ende beschermers van doen. Ende wanneer sy houwen aen de ghene die van haer maeghschap niet en zijn/ indien t'ghebeurde dat hun mannen haer qualick handelden/ ghelijck het somtijts geschiet dat eenige

* anders/ Problemata.

mannen haer [illegible]/ ende daer seer onsacht mede
omme gaen / dan zijn haer vrienden haer gonstigh/
diense verdedighen ende beschermen : maer indien sy
haer met hun vrienden in houwelicken staet begaven/
ende dat sy van hare mannen alsdan qualick ghetrac-
teert wierden/ soo souden sy weynigh ofte gheen hulpe
van haer vrienden bekomen / om hare sake voor te
staen : want de vrienden in sulcke saken niet veerdigh
en zijn / maer gantsch traegh om met hunne vrienden
om haren t'wille in oneenigheyt te komen : het welck
sy lichtelick ende sonder eenighe swarigheyt met an-
dere die haer niet van bloede en bestaen/ souden doen.
Nu S. Augustinus op de plaetse die ick alreede by
ghebracht hebbe/ seght/ dat in voortijden het houwe-
lick tusschen Neven/ kinderen van twee ghebroeders/
oft van twee Susters / ofte oock van de broeder
ende van de suster gheoorloft ende toeghelaten waren/
hoe wel dat soodanighe houwelicken seer selden ghe-
vielen/ om dieswille dat de menschen eenighsints ee-
nen afkeer ofte grouwel hebben/ van haer te houwen
met lieden die haer soo na van bloet bestaen. Daer na
seght hy/dat dese toelatinge vernietight werde. T'welck
ick nochtans niet en vinde in de wetten der Romey-
nen die openbaerlicken ontfanghen ende voor goet zijn
ghekent ghewoorden/ ende die nochtans doen ter tijt in
Africken onderhouden wierden. Daerom soude het
voor yemant duyster ende swaer om verstaen zijn/
van wat wetten Augustinus spreeckt/ door de welcke
hy seght dat in zijnen tijt soodanighe houwelicken zijn
verboden ghewoorden. Maer men behoort te weten
dat te zijnen tijde de wet van Theodosius de Groote
in t' ghebruyck was/ die d'eerste onder de Keysers is
gheweest/ die verboden heeft houwelicken in sulcken
graet te maken. T'welck oock Aurelius Victor ende
Paulus Diaconus ghetuyghen. Desghelijcx staet oock
in de Theodosiaensche Code beschreven/ aldaer van
de nuptijs incestis ghesproken wert met dese woorden:
Manente circa eos sententia posthac, qui consobrinæ
suæ, vel sororis, aut fratris filiæ, vxorisve eius, po-
stremo, cuius vetitum, damnatumque coniugium
est,

..h, sese nuptijs funestarit. Welcke wet in teghenwoordelick niet in de Digestien / noch in de Codicen / noch in d'Authentijcken en staet / ende is nochtans van den Coningh Clotarius naghevolght gheweest / in de wetten der Duytschen / in den tijtel de nuptijs illicitis, ende in de kerckelicke regulen ofte ghewetten bevestight / desghelijcx in de instellinghen Gratiani in de 35. questie 2. ende 3. ghetrocken uyt het Concilium Agathensis Canon. 61. Ende S. Gregorius spreeckter desghelijcx af / ghelijck in het Decreet verhaelt wert / int capittel beginnende Quædam lex Romana. T'welck hy selfs antwoort aen Augustinum den Bisschop van Cantorbien / segghende: dat de ghene die maeghschap zijn in den graet van Neven / haer behooren t'onthouden van houwelicken tusschen hunlieden te maken. Daerenboven noch langhen tijt voor S. Gregorius, heeft S. Ambrosius inden Zendtbrief ad Paternum 66. in numero. het houwelick tusschen broeders ende susters kinderen verdoemt: ende getuyght dat het door de wet Theodosij verboden is / die alcx (indien datmen naer gissinge mach spreken) ingestelt ofte geordineert heeft / so ick meyne / door het aenraden S. Ambrosij, die de gemeene eerlicheyt seer naeuw gade heeft geslagen. Ende evenwel en was in dien tijt dese Wet soo strengh niet / datse niet somtijts verlicht en wiert / ghelijck als den selven H. Leeraer getuyght in den Zendt-brief ad Paternum, ende was namaels naer Theodosius te niet ghedaen / ghelijck als blijckt door de wet der Keyseren Arcadij ende Honorij, de welcke begint Celebrandus in de Codice / titul. de nuptijs. Eñ in de instellingen Iustiniani mede in den titul. de nuptijs. Belangende de Romeynen (noch voor dien tijt) eñ hoe dat sy haer gedragen hebben / aengaende de houwelicken tusschen gesusters eñ gebroeders kinderẽ: Augustinus by Titum Liuium seght / dat zijnen vader hem de dochter van zijn Oom tot een huysvrouwe ghegheven heeft. Cicero in de Redene voor Cluentius. seght oock dat Cluentia wel ghedaen hadde / om dat sy haer met M. Aurius haren Neve in't houwelick gegeven hadde. Ende Marcus Aurelius toegenaemt

Titus Livius lib. 29 decad. 5.

 den

den Philosophe nam oock zijn rechte Nichte Faustina ten houwelick. Iulius Capitolinus ghetuyght des ghelijcx/ datmen door de stichtinghe der stadt Roomen/ sprack van t'houwelick tusschen Turnus ende Lauinia, die beyde van twee susters geboren waren. Ende nochtans verhaelt Plutarchus, datmen tot Roomen door een wet verboden hadde/ dat de ghene die na-vrienden waren/ sich niet aen malkander souden houwelicken: ende dat niet tegenstaende de wet der Neven daer na ontlast wierde/ ter oorsaken van een seer deughdelick man ende die t'ghemeene volck van Roomen seer aenghenaem was/ de welcke door armoede grootelick benaut werdende/ zijn rechte Nichte die seer machtigh en rijck van goederen was/ ten houwelick nam: waeromme hy als bloetschandigh beschuldight wiert/ nochtans na datter over de sake ghedinght werde/ is hy door het oordeel van 'tghemeene Roomsche volck vry ghewesen: want hy had groote gonste door alle de Stadt. Ende om deser oorsake ist daer na een insettinghe door t'ghemeene volck ghemaeckt/ ghenaemt Plebiscitum, waer door het toeghelaten was de Nichten ten houwelick te nemen. Tot een besluyt/ een deughdelick mensche behoort altijt te volghen soo veel het houwelick aengaet/ t'ghene dat eerlick is/ ende dat de goede zeden ende lofflicke ghewoonten die in t'ghebruyck zijn aldermeest ghelijckt / ende voornamelick volghens de ghene die niet teghen Gods woordt/ nochte de insettinghen der heyligher kercken en strijden/ waer af hy sich niet en behoort te verbreemden. Ende indien hy eenighsints over eenighe dinghen twijffelt/ soo en behoeft hy sich niet te schamen raet te vragen/ aen de gene die meer weten/ dan hy/ anders stelt hy hem selven/ zijn huysvrouwe/ ende zijn kinderen in gevaerlicheyt. Want indien hy sich houwelickt in eenen graet die verboden is/ t'sy door eenighen bysondere/ oft door des lants wetten/ soo en sal hy voor gheen wettelick man/ maer voor een overspeelder ghehouden werden / zijn vrouwe voor een hoere/ ende zijn kinderen voor bastaerden. Waerom moet men hem dan hier in voeghen na de wetten ende na de loffelicke ghewoonten. Ende soo veel den opperften te

Iulius Capitolin. Virgil. Æneid. li. 12.

weten

tegen den Paus/ belanght: hoe-veel hy eenigh houwelick-verbinden kan/ boven de ghene die Godt verboden heeft / soo souder een maeghe moghen houwhallen/ te weeren/ of hy magh houwelicken toelaten ofte verbieden van de ghene die Godt in zijne wet gheboden ofte verboden heeft? Maer dit sullen wy op een ander tijdt breeder ondersoecken ende daer af handelen: het sal nu ghenoegh zijn te segghen dat door de kerckelicke rechten ende insettinghen de houwelicken onder het bloedtverwantschap tot op den sevenden graet verboden zijn/ welck verbodt daer na tot op den vierdē graet gecomen is/ waerinne het de Pausen ende het leste Concilie/ van Trenten toegelaten hebben.

Van het houwelicx goet, dat men met de vrouwen ten houwelick belooft.

Capittel III.

Het is onseker oft de mannen eer dat de wet aen de Hebreen gegeven was/ houwelicx goet van de vrouwen namen: want den knecht Abrahams gaf veel eer gheschencken aen Rebecca, van dat hyse ontfingh/ ende hondt uyt den name van Abraham ende Isaac goude ende silvere vaten tot een gescheuck aen de bruyt: maer daer en wert niet verhaelt/ dat de dochter eenigh houwelicx gaf oft mede bracht. Iacob diende oock voor zijn vrouwen/ t'welck veel verschilt dat hy van haer eenigh dingh in den name van houwelicx goet soude ontfanghen hebben. Ende Sichem den sone Hemors, Dina Iacobs dochter gheschent hebbende/ op de welcke hy boven maten seer verlieft was/ seyde tot Iacob ende zijne sonen: Laet my ghenade by u vinden: wat ghy my segghet/ dat wil ick gheven. Eysschet slecht stuer van my den bruytschat ende gheschencken/ ick wilt u gheven/ alsoo ghy dat eyscht/ geeft my slechts de deerne ten wijve. Door welcke exempelen men vermoeden kan/ dat de ghewoonte der voorvaders was/ dat sy met de vrouwen die sy ten houwelick namen gheen houwelicx goet en ontfingen/ maer dat sy het haer gaven. Plautus in de Comedie Aulularia onderrecht Medagores die

Gen.24.53.
Gen.29.18.
Gen.34.12.

de dochter van eē armē man wilde ten wijfhe nemen/ de welcke geen houwelicx goet en hadde / ende prijst zijn voornemen/ seggende: Indien de andere doen ghelijck als ick/ de stadt sal in veel grooter eendracht wesen ende den nijt en sal onder ons so groot niet zijn/ als sp nu wel is/ de vrouwen sullen ons in groot-achtinghe houden ende meerder vreesen/ende wy sullen haer met veel minder kosten moghen onderhouden. Voorwaer soo wie dese woorden te recht aenmerckt / die sal oordeelen dat sp wijslick ende met goeden redenen ghesproken zijn. Want het gheschiet ghemeynlick/ dat een stadt sich eenighsints in twee ghedeeltheden verdeylt / terwijlen dat de arme dochters haer buyten hope sien / van met de machtighste te hylicken / t'sp ter oorsaken van het kleyne houwelicx goet / oft t'sp om dat sp niet met allen en hebben: want daer toe en komen sp niet/ dan door t'ghevaI ofte gheluck ende dat noch seer selden. Om welcke oorsake de ghene die rijck ende ghevoordert zijn/ altijt benijt werden/ ende de arme lieden hebben haer altijt in grooten haet. Daerenboven de vrouwen die veel houwelicx goet hebben/ vreesen hare mannen so veel te minder/ ia sp verachten ende bespotten de selve/ seggende dat sp niet weerdigh en waren met haer ghehouwt te werden. Eyndelick men en kan haer in de nieuwsgierighept harer vercierselen niet genoegh doen/ dan met ondraeghlicke kosten. Lycurgus ghevraeght zijnde/ waerom hy door een wet gheboden hadde dat de dochters die geen houwelicx goet en hadden/ door het gemeene gelt uytgehylickt souden werden: antwoorde daer op/ dat het was/ op dat d'eenen ter oorsaken van haer armoede niet ongehouwet souden blijven/ende dat d'andere van weghen haren rijckdom niet te seer vervolght/ gheacht ende in weerden gehouden souden werden/ ende op dat een yegelick de goede zeden aenmerckende/ een deughdelicke vrouwe soude verkiesen. T'wele door Plutarchus in de 30. *voorstellinge verhaelt wert/ segghende: dat de vrouwe in het huys des mans niet anders dan eenen Spinrocken ende een spille en bracht. De thien mannen door de wetten Solonis, die sp in Griecken ghehaelt ende in twaelf tafelen beschreven hadden/

* andere/ Probleme.

hadden/ ordineerden/ dat de vrouwe gheen houwelicx goet en soude hebben/ende dat sy uyt haer vaders huys niet meer dan drie rocken ende eenighe vaten van kleyne weerde moghte dragen. Om dieswille dat sy achteden/ dat de eenigheyt ende den bant des houwelicx niet bevestight en behoort te werden door den middel des ghelts/ maer om de liefde der kinderen. Ende inder waerheyt dese dinghen komen seer wel over een met het ghene dat de Rechtsgheleerden Paulus ende Vlpianus in de Pandecten beschreven hebben/ belanghende de gifte tusschen man ende vrouwe. Daer wert mede van de Egyptenaren beschreven/ dat wanneer sy houwelicx goet van de vrouwen namen/ so waren sy de selve als slaven onderworpen. Welcke gewoonte genoeghsaem betoont: dat het een verachtelicke sake was/ dat men houwelicx goet van de vrouwen socht te krijghen. Nochtans maect de wet Gods verhael vande houwelicksche gifte. Daer wert in Exodus geseyt: Wanneer yemant een maeght bekout/ die noch niet vertrout en is/ ende beslaeptse/ die sal haer geven haer bruytschat/ ende haer ten wijve hebben. Weygert hem daerentegen haer vader/ haer hem te gheven/ so sal hy daer gelt henen wegen/ so veel eener maeght ten bruytschatte behoort. Ende in het eerste boeck der Coningen wert geseyt/ dat Pharao de stadt Gazer die hy van de vyanden ghenomen hadde/ aen Salomo zijner dochter man/ tot een bruytschat gaf. Daerenboven de wetten der Romeynen die boven alle andere de rechtveerdighste zijn/ verhalen in't langh van de bruytschatten/ ende daer zijn vele titulen/ waer in van anders gheen sake ghehandelt en wert. Nu men kan de uytlegginghe ofte verklaringhe over het houwelicx goet der vrouwen ofte de bruytschat aldus maken: Het houwelicx goet is een recht/ datmen mach ghebruycken sodanige dingen/die de vrouwe ofte andere ter liefde vā de vrouwe dien man gegeven hebbē om de lastē des houwelicx te helpen dragen ende versachten. Ende hoewel dat de bruytschat eygentlick genaemt is/ het recht om te mogen gebruycken/ niet tegenstaende de dingen selfs/ die aen den man ghegheven zijn/ werden dickwils met den

Exo.22.16.

1.Reg.9.16

naem van bruptschat ofte houwelicx goet ghenaemt. Maer men moet in dese verklaringhe aenmercken het eynde ende waer toe het ghedaen wert/ te weten/ om de lasten des houwelicx te helpen onderstutten ende dragé. Het is dan oock goet ghedacht/ dat om dies wille den man veel verquistet om zijn vrouwe te voeden/ ende eerlick t'onderhouden/ dat de billighept vereyscht/ dat hy desghelijcx in eenigh dingh weder vergeldinge krijght. Dewijle dan de bruptschap dit fondament der gerechtighept heeft/soo en maghmen gheentsints twijffelen dat het gheen gheoorlofde sake is. Maer hier over begaen eenighe een onberispelicke dolinghe/ segghende/dat door middel van der vrouwen houwelicx goet/ den vrede te lichtelick tusschen de ghehouweden onderhouden wert/ t'welck de reden ende de erbarenthept genoeghsaem betoonen valsch te wesen. Want wie is de ghene die niet en weet dat de vrientschap die nerghens dan op de nuttighept ghebouwt is/ seer broos ende onmachtigh zy/ soo wel als de ghene die op de wellust ende geneughten gebouwet is? Daer na t'ghebruyck ende de erbarenthept leert ons/ dat de houwelicken die alsoo gemaeckt werden/ dat men op geẽ ander dingh dan op de schoonhept/ ende het goet des brupts acht neemt/ seer selden ghelucklgh zijn. Om deser oorsaken werden door een ghemeen spreeckwoort berispt/ de ghene die door de ooghen ende door de vingheren daer toe verweckt zijnde/ een vrouwe nemen/ dat is te segghen/ alleenlick om de schoonhept ende om den rijckdom. Het is nochtans wel voeghende ende redelick dat de goede ende rechtveerdighe wetten/ der vrouwen houwelicx goet niet wech en nemen/ maer sy behooren oock strickttelick te bewaren/ dat sy het niet te veel en vermeerderen/ ende dat sy niet qualick te passe inghestelt werden. Daerom ist dat de wetten der Romeynen gheboden hebben/ dat de houwelicxe giften/ die veel grooter waren/ dan de goederen des ghenen diese instelden moghten verdraghen/ te niet ghedaen souden werden: ghelijck als in de digestien de jure dotium begrepen staet. Enige Vaders/ oft moeders/ oft momboors door gierighept verwonnen zijnde/ en geven aen hunne dochters geen redelicks bruptschat/

n de menighte ofte hoedanigheyt harer goederẽ/ gelijc
is in titul. de dote inofficiosa beschreuẽ staet. Waer-
mme men moet acht nemen/ dat sy niet minder en ge-
en dan de eerbaerheyt vereyscht. Nu dewijle dat de
uuptschap ghegheven wert/ om de lasten des houwe-
ex daer mede te helpen draghen/ soo en connen soda-
ighe niet verontschuldight werden/ die na datse den
uuptschat der vrouwen ontfanghen hebben/ haer niet
n schamen de selve qualick te tracteren: twelck doende
oo zijn sy van ghelijcken oock onrechtveerdigh/ want
oven dien dat sy Gods wet verbreken/ waer door sy
erbonden zijn hunne vrouwen als haer selven lief te
ebben/ soo doen sy haer ooc onrecht/ wanneer sy haer
iet en willen helpen noch te baet comen van de goede-
en die haer toebehooren. Daer zijnder andere/ die
aer vrouwen houwelicx goet wel gantschelick souden
erkoopen/ verbreemden/ ende ontrecken/ waert dat
selve niet verhindert en werde door openbare wetten/
nde voornamelick door die van de Romeynen/ de
velcke van de hruptschatten niet van de vruchten ofte
en interest aen de mannen en gaven/ soo langhe het
ouwelick duerde/ ende niet de voornaemste hooftsom-
ne/ de welcke dan na het overlijden der mannen we-
ier op de vrouwen keerde. Indiẽ de hruptschat in gelt
helegen is/ ende dat sy door den man in zijne hande-
inghen verstreckt zijn gheweest/ overleydende/ so ver-
alt de wederomgevinge der selver aen de vrouwen.
het verbodt van de goederen des hruptschats niet te
erbreemden/ is door den Rechtsgheleerden Velleyen
n ghestelt gheweest/ maer alsoo haest de wet ghebon-
ien is/ is de boosheyt daer tegen weder op de baen ge-
omen/ d'Authentijke si qua mulier, begrijpende dat
e vrouwen haer niet en mogen verbinden of te pande
tellen voor eens anders daet/ ende voornamelick van
are mannen/ indien sy niet uytdruckelick het recht dat
ot gunste der vrouwen inghestelt is/ ghewevgert ende
ntseyt hebben/ den ghenen die erfgoederen koopen
oil toebehoorende de vrouwe die onder tgewelt hares
nans is/ diese verbreemden wil/ den kooper tot zijner
erseeckeringe doet een oorsake in den koop-brief stellen/

gaet/ welcke ghesept wert/ dat de vrouwe met her
man/ ofte door de macht haers mans haer brupsch
ofte houwelicx goet verkoopende/ alle Rechten de
gonste der vrouwen ingestelt zijn/ afslaet ende weyge
ende woonamelick den Rechtsgheleerden Velleyen
d'Authentijcke si qua mulier, die haer in ghemeen
sprake sal te verstaen ghegheven werden/ door den ers
schenden ende ontfangenden Notaris. In sulcker voeg
dat sodanige weygeringe alsoo gedaen zijnde/ de vrouw
nimmermeer weder in't besit van hare brupdtschat mach
komen. Ende indien sy door vernieuwinge der voorwaerde
daer weder in begeert te komen/ so wert sy door de Rech-
ters daer af verstooten/ gelijck als in diergelijcken sake
het Parlement van Parijs t'selve mede alsoo oordeelt/
behalven dat de vrouwe voortstellende/ dat sy daer
toe niet alleenlick door vreese haers mans gedwonghen
is gheworden/ maer dat sy met gewelt ende met slagen
van haren man daer toe ghebracht is/ quame te ken-
nen het voornoemde gewelt in specie (want ten soude
niet ghenoegh zijn/ dat sy in t' gemeen beleedt dat ha-
ren man/ haer dickwils geslagen hadde/ maer het sou-
de met goede ghetuygen moeten bevestight wesen/ dat
sy geslagen is geworden/om in desen verkoop te verwil-
ligen.) Nochtans het hof des Parlaments van Thoulouse
vernietight alle verkoopingen/ ende verbreemdingen van
houwelicxe goederen/de welcke door vrouwen die in t'ge-
welt haers mans staen/ gedaen zijn. Ende dat ter oor-
saken van de vroos heyt haers geslachtes/ ende om datter
selden een vrouwe is/die haren man soude willen tegen-
spreken ende weygerigh zijn in wat saken hy oock op haer
begeerde/ oock mede op dat door hare groote listigheyt/
sy niet sonder houwelicx goet en soude blijven ende voort
het overblijffsel van haer leven in armoede en ellende
verslijten. Maer wat sullen wy seggen van de gene die
lijden de lasten des houwelicx van dagh tot dagh ver-
swaren/ door den overdaet/ pracht ende hoovaerdye in
de kleederen van hun vrouwen/ de welcke sy te seer
pluym strijcken/ haer al t'gene sy begheren vergonnen/
waer in haer erfgoet ende den brupdtschat der vrouwen
seer qualick soude connen ghenoegh wesen? Voorwaer

er souden van noode zijn/ dat alle onkosten met malck-
ande met zedigheyt tusschen man ende vrouwe gedaen
werden. Wat meynen wy dat de wetten soodanige
dinghen inghestelt hebben/ ende dat met soo veel voog-
en over t'stuck der bruytschatten/ anders dan om
e inwoonders van schade te behoeden/ wanneer sy
houwelicken beginnen te maken? Want het is oor-
booglick voor de ghemeente/ dat indien den man sterft/
e bruytschat der vrouwe in zijn gheheel blijft/ ende
haer weder ghegheven wert/ ghelijck als oock het
houwelicx goet dat den man in de houwelicx voor-
waerde de bruyt ghegheven heeft/ op dat sy mach le-
ven ende sich daer door haer eygen middelen onderhou-
den/ ende indien sy wil/ weder hylicken. Als mede dat in-
dien de vrouwe eerst quame te sterven/ soo behoort haer
houwelicx goet haer kinderen toe/ om die daer mede te
doen opvoeden/ onderhouden/ ende onderwijsen. Maer het
is anders met het goet dat den man de vrouwe gegeven
heeft: want den man gestorven zijnde/ so keert het altijt
weder in t'huys daer het van daen gekomen is. Ende in-
dien het vermeerderinge des bruytschats is/ de vrouwe
(na het overlijden van haren man kinderen van hem heb-
bende) en heefter niet dan de vruchten oft den interest af
geduerende haer leven/ maer wederom houwende/ soo
verliest sy'er de eygenschap af/ de selve vermeerderinge
des bruytschats na des mans overlijden op de kinderen
van het eerste houwelick komende. De Wet fœmina,
de secund. nupt. comt daer mede gheheel over een.
Dat indien de vrouwe sich herhouwet intra annum
luctus, soo en verliest sy niet alleenlick de eyghent-
schap/ maer oock de vruchten ende alle voordeelen/
die haer door haren overledenen man ghedaen zijn.
Daerenboven soude men noch moghen vragen/ waer-
om datter ghesept wert/ dat der vrouwen houwelicx
goet ghegeven wert onder den name van de lasten des
houwelicx te helpen dragen? Dat geschiet/ om dattet niet
en soude schijnen een koopmanschap te zijn/ ende dat de
vrouwen ende de houwelicken verkoopachtige dingen zijn.
Daerom werter in de Digestie verboden/ ende door kracht-
teloos verklaert/ de giften die tusschen man ende vrouwe
ghedue-

geduerende het houwelick ghedaen zijn/ ende oock o[m] dies wille dat de verstootinghe der vrouwen door h[et] burgerlicke Recht toeghelaten was. Indien het de[n] man ende de vrouwe vergont was gheweest/ dat d'ee[n] tot des anders profijt giften moghte maken geduere[n]de het houwelick/ de houwelicken souden lichtelick ver[-]broken werden: want indien yemant van de gehouwe[n]den soo veel aen d'ander niet en wilde gheven als hy eyschte/ so soude d'een den plicht des houwelicx verla[-]ten/ ende indien de vrouwe de weygheringhe ghedaen hadde/ terstont soude sy van haren man verstooten zijn gheworden. De mannen nochtans was het wel ghe[-]oorloft hare vrouwen eenighe begiftingen te doen/ voor de bruyloften door de voorwaerden des houwelicx/ ende dese begiftinghen werden Antipherna genoemt/ gelijck als of het een vergheldinghe van de bruytschat was. Maer na dat sy ghehouwt waren/ ende gheduerende het hylick/ soo en lieten der Romeynen wetten niet toe/ dat sy malkander beschenckinghen deden/ ten minsten die yet weerdigh waren. Plutarchus verhaelter af/ de welcke een andere reden by-brenght/ die ick meyne dat hy van de wetten ghenomen heeft/ seggende/ sommige lichamen zijn van gescheydene dinghen t'samen gestelt/ gelijck als een heyr t'sy te water of te lande: andere zijn t'samen ghestelt van by een gheboeghde dingen/ ghe[-]lijck als het huys ende het schip is: andere zijn t'samen vergadert ende vereenight/ ghelijck als alle dieren zijn/ ende om deser oorsake het houwelick dat ghemaeckt is tusschen de ghene die malkanderen beminnen is vere[e]nicht ende t'samen vergadert/ maer dat ter oorsaken van t'houwelicx goet der vrouwen ofte der kinderen ge[-]maeckt is/ is van by een geboeghde dinghen t'samen gestelt. Ende t'gene dat om den wellust ende geneugh[-]te ghemaeckt is/ ghelijck als de versaminghe ende ver[-]menginghe van man ende vrouwe/ dat selve wert ghe[-]seyt van ghescheydene dinghen by een gestelt te wesen. Want alsdan machmen segghen/ dat de ghehouwede t'samen woonen/ maer niet t'samen leven. Ende ghe[-]lijckerwijs als in de dieren de vochtigheden ende dam[-]pen haer van alle zijden vermenghen/ soo moeten oock

van

an geschieden de lichamen/ het ghelt/ de vrienden ende „
e anders der gehoutweden sich t'samen vermenghen. „
Ende den wetghever der Roomsche wetten heeft oock
erboden dat den man ende de vrouwe malkander
geen beschenckinghen souden doen/ niet om dat sy in
eenigh dingh bedachtigh souden wesen/ maer om dat
y souden dencken/ ende oock daer door houden dat haer
lle dinghen ghemeyn zijn. Maer dit moetmen ver-
taen van begiftinghen/ ende niet van de bruytschat-
en: want de bruytschatten waren gheoorloft ende seer
it ghebruyck in de ghemeente der Romeynen. Als
it exempelen de Dochters van Scipio, Curius, ende
an Clucinnatus die door den fiscael met houwelicx
oet ofte met den bruytschat versien wierden/ ter oorsa-
en van haer vaders armoede/ op dat sy sonder bruyt-
chat niet en souden blijcken. Daerenboven/ door het
Concilie van Arles/ twelck in de Decreten verhaelt
vert in de dertighste vrage/ int vijfde Capittel/ begin-
ende Nullum sine, is ingheselt datter geen houwe-
cken sonder bruytschat volbracht moghen werden/
velcke na ghelegentheyt ende rijckdom moeste gege-
en werden/ ende oock zedighlick ende volghens de re-
en: want door de stellinghe des Rechts/ erat modus
ertus dotis constitutæ, lib. 11. D. de usuris. Ende
en Coningh van Vranckrijck Carel de neghende/
naeckte een insettinghe in 't iaer 1563. waer door het
erboden is aen den Vader/ Moeder/ Grootvader
fte Groot-moeders hunne Dochters uythylickende/
innen de steden van zijn Coninghrijcke/ plaetsen/lan-
en/ ende heerlickheden onder zijn gebiet/ over de som-
ne van thien duysent ponden tournoys te gheven:
twelck hy voor de hooghste bruytschat stelt. Ende or-
ineerde dat de ghene die hier teghen soude doen/ ofte
enige dobbelheyt ende list daer in gebruycken/ verval-
n soude in de boete van 1000. Croonen/ waer af de
elft voor d'arme lieden dier selver plaetse soude we-
n. Verklarende nochtans hier in niet begrepen te zijn
et ghene dat de Dochters door erffenisse/schenckinge/
ft door eenighe andere maniere anders dan van haer
uders verkreghen hebben. (Maer dese insettinghe
en is

en is gheentsints onderhouden geworden / noch en
door t'Hof niet bevestight) ende dat sich niemant
soude verstouten een vrouwe te nemen/ sonder open-
baerlijck te trouwen. Ende dit is een Recht datme
met beyde zijn armen (volgens t'gemeene spreeckwoort)
behoort t'omhelsen / dewijle dat het de heymelick
houwelicken verdoemt ende verbiet. Daerenboven het
houwelick/ gelijck als S.Paulus ghetuyght/beteecken
de t'samenvoeginghe Christi met de kercke: daerom in
dien mẽ acht neemt op de waerheyt der sake/ de kerck
en heeft niet geacht om haren bruydegom Iesum Chri-
stum yet te gheven in den name van bruytschat/ maer
(gelijck Ezechiel leert) Godt heeft veel eer de kercke
gevonden gantsch in den bloede besmet ende in den slijc
omwentelt zijnde. De vaders oock in't oude Testa-
ment schijnen hare wijven sonder bruytschat genomen
te hebben. Nochtans moetmen voor waerachtigh hou-
den/ dat het gheoorloft is/ den bruytschat te nemen/
wanneer sy gegeven wert/ende dat de gewoonte eerlick
is/ mits datmen de rechte mate niet en overtreet/ ende
dat selfs de ghene die sich hylickt om des bruytschats
wille daer toe niet beweeght noch ghetrocken en wert.
Want het zijn de goede zeden/ de Godtsalighèyt/ende
de Religie/ die-men eerstelick in een vrouwe moet aen-
mercken/ ende men en moet hem selven oock niet laten
voorstaen / wanneer datmen haer sonder bruytschat
neemt / dat sy daerom te beter ende te vreedtsamer
sal zijn / aenghesien (ghelijck S. Hieronimus in't eer-
ste boeck teghen Iouinianum schrijft) dat Cato den
Censeur Paula Actoria ten wijve nam/ de welcke uyt
een seer kleyn ende gheringh ghestacht ghebooren was/
arm/ ende sonder bruytschat/ ende boven dit alles noch
tot den wijn genegen/ wist haer selven niet te gebieden/
ende was hooveerdigh/opgeblasen/ eñ wederspannigh
teghen Cato. Dit heb ick hier verhaelt / om te be-
toonen dat de vrouwen daerom niet te beter zijn/ of
sy al schoon gheen houwelicx goet en hebben/ noch dat
de ghene die veel goets hebben/ daerom beter als an-
dere zijn/ maer datse somtijts ongemanierder ende on-
deughdelicker zijn. Daerom een bruytschat comt den
gene

[...]uen die deselve bruytschat verhooght seer wel te pas/ en-
[...]e hoe datse grooter is/ hoe sy dienstiger is om de keel
[...]e doen sieden/ ende de Schouwe te doen roocken. Niet
[...]eghenstaende dat somtijts de groote bruytschatten
[...]en oorsake zijn van t'verderf van t'gantsche huys/ so
[...]wanneer dat men wederom moet gheven/ niet alleen-
[...]lick t'ghene men ontfanghen heeft/ na het overlijden
[...]es mans/ maer de vermeerderinghe moet oock ghege-
[...]en werden/ al waer het schoon/ dat den man maer dry
[...]aghen met de vrouwe gehoudt was geweest. Want
[...]e vermeerderinghe des bruytschats heeft sy ghewon-
[...]en/ t'sedert den eersten nacht harer bruyloften/ mits
[...]at den plicht des houwelicx waerachtelic en volkomentl-
[...]ick is volbracht dat is te seggen/dat den vroomē Camp-
[...]echter zijn Lancye in de klincke ghestelt heeft/ sonder
[...]an d'eene kant tot d'andere te wijcken. Ende dese
[...]oornoemde vermeerderinghe bedraeght de helft des
[...]ruytschats/ in sulcker wijse dat hy 16000. Croonen
[...]ntfangen hebbende weder 15000. daer voor moet we-
[...]erom gheven/ volgens de gewoonte der stadt Lyons:
[...]aerom het wel dickwils geschiet dat den meestendeel
[...]an de bruytschat (in gelt gelegen zijnde) verquist we-
[...]ende in der vrouwen verciersselen ende tot haren ghe-
[...]ruycke/ so laet sy door openbaren uytroep en met recht
[...]lle de ontroerlicke goeden van haren overledē man ver-
[...]oopen/in der voegen dat door sulcken middel veel goe-
[...]e en oude huysen zijn vervallen en hy na tot niet geko-
[...]men. Ende inder waerheyt soo wat man een groote
[...]ruytschat neemt/ die hy na soo veel weerdigh is/ als
[...]lle t'ghene dat hy heeft en soude niet eerlicker zijn goe-
[...]eren konnen verkoopen/ die op soodanige wijse verbin-
[...]ende ende ten onderpant stellende/dan om dese bruyt-
[...]chat wederom te gheven/ de erfgenamen doen meer ee-
[...]en gedrongen dan ghewilligen verkoop/ van de goe-
[...]eren des overledenen/ ofte oock wel/ soo doet het den
Rechter tegen haren danck/en wijst het door zijn macht
[...]nde besluyt den meest-biedenden toe. Ende Godt
[...]weet / of sy alsdan na haer rechte weerde vercoft zijn.
Niet tegenstaende nochtans alle dese toevallē en sie ick
[...]niet/ dat de mannen daerom laten hun best te doen/ om

een

den breidel op te spannen die een grooten [illegible] heeft/ aenghesien datmen haer de selve wel ghebiede/ ja wel sy't juyst niet van doen en hebben/ ende dat sy uit laten met opghesperden monde na den roock der [illegible] [illegible] te gapen: waer in sy dien dwaes ghelijck zijn/ waer af Seneca in zijn eerste boeck inden 41. Sende-brief schrijft/ de welcke een peert koopende niet en sagh dat het ghebreckelick ofte out was/ maer hy sagh al-leenlick oft wel toeghecust ende met den toom ende sadel wel versien was. Als sy haer dan alsoo aenstellen/ zijn sy weerdigh een kap met langhe ooren te draghen. Maer het is hier nu genoegh van der [illegible] houw-lijcke goederen ofte [illegible] ghesproken.

Van de kleedinghe der Rechters, Overheden, ende Raetsheeren met de lange tabbaerden, so wel oude als nieuwe, mitsgaders van hare hoeden, ende bedeckinge des hoofts.

Capittel. IIII.

Cæsar. Commét. lib. 6.

Druiden.

ONder alle volckeren des werelts/ hebben de Gallen oft Francoysen/ altijt vermaert gheweest/ voor de Godsdienstighste van alle andere volckeren/ selfs in den tijt des Heydenschaps/ ende onder de regeeringhe der Druides in Vranckrijck/ de welcke door de komste van Iulius Cæsar verdaen ende t'onderghebracht zijn gheworden doen hy Vranckrijck innam/ alwaer hy eenen lichten inganghe hadde/ ter oorsaken van de groote oneenigheden ende twisten/ die daer doen ter tijt waren/ niet alleenlick van d'een stadt teghens d'ander/ maer oock de huysen ende ghe slachten onder malkanderen. Door de vernietinghe der voornoemde Druides wiert de wijse ende maniere van leven der Francoysen verandert. Want in plaetse dat de selve Druides met haer Ceremonien van Guy de chesne ende van haren groten Mercurius haer offerhanden volbrachten in het bosch van Carolus, t'welck sulcke gupcheirpen ende Afgodendiensten toegeeygent was: ende regeerden oock over de rest van Vranckrijck. Godt ons daer na verlichtende/ heeft de kennisse van het waerachtigh

the oprechte Christelicke ghelooue aen Clouis den Coningh van Vranckrijck ghegeven. Ende in plaetse dat de Druides niet alleenlick den Priesterlicken staet haer selven toegheeyghent hadden/ maer ooc het Rechter-ampt/ hebben de Coninghen van Vranckrijck haren Coninghlicken Raet in veel steden van haer Coninghrijcke ingheftelt/ voornamelick in de stadt Parijs in haer Paleys/ ende desen Raet wiert Parlament ghenoemt. Den Raet van Parijs nemende hare eerste instellinghe uyt de 12. ghenooten van Vranckrijck/ om dat sy den Gheheylighden Tempel der Justitien / met der rijcke des waerheyts ende des billickheyts toe-gheeyget waren tot ruste ende versekeringhe des volcx/ straffe der misdaden/ onderrechtinghe ende exempel der goede zeden/ ende oeffeninghe van den Heyligen Godsdienst. Welcke twee staten/ te weten den Priesterlicken staet/ ende het Rechter-ampt/ van over langen tijt tot op desen dagh toe haer ghewoonlicke kleedinghen gedragen hebben/ by-na op een selve wijse. Wtgenomen de Monicken van de orden S. Francisci, S. Dominici ende meer andere/ de welcke om van malkanderen onderscheyden te konnen werden/ haer op een ander wijse ende maniere wilden kleeden. Ende dese ghelijckformigheyt en schijnt niet sonder oorsake te zijn/ om dieswille datmen met recht der Rechters ende uytvoerders der wetten ende de instellingen/ Priesterlicke mannen mach heeten. Want gelijckerwijs als de Bisschoppen/ Prelaten/ ende andere van de Priesterlicke orden/ de heylighe Sacramenten ende andere heylighe dinghen bedienen/ ende tot Rechters ghestelt zijn/ om over de misdaetsche te oordeelen ende ooc over de boete des Sondaers: met gelijcke reden behooren ooc de Rechters (volgens Gods bevel) een yeder recht ende Justitie te doen/ t'welck by naer een Godtlicke offerhande is. Voornamelick de Rechters van de hooghste hoven/ de welcke toecomt de beslissinghe des oneenigheyts ende des twists te slupten/ de twijffelachtige ende duystere vonnissen van leegher Rechters by der hant te nemen/ ende de knoopen van *Gordius met het swaert des voorsichtigheyts ende des billicken oordeels aen stucken te snijden/ ende

Twaelf ghenooten van Vranckrijck.

l. 1. ff. de instit. & iure, & ibi Accurs.

* Dit was eenen bant

naem van bruytschat ofte houwelicx goet ghenaemt. Maer men moet in dese verklaringhe aenmercken het eynde ende waer toe het ghedaen wert/ te weten/ om de lasten des houwelicx te helpen onderstutten ende drage. Het is dan oock goet ghedacht/ dat om dies wille den man veel verquistet om zijn vrouwe te voeden/ ende eerlick t'onderhouden/ dat de billigheyt vereyscht/ dat hy desghelijcx in eenigh dingh weder vergeldinge krijght. Dewijle dan de bruytschap dit fondament der gerechtigheyt heeft/soo en maghmen gheentsints twijfelen dat het gheen gheoorlofde sake is. Maer hier over begaen eenighe een onberispelicke dolinghe/ segghende/dat door middel van der vrouwen houwelicx goet / den vrede te lichtelick tusschen de ghehouweden onderhouden wert/ t'welck de reden ende de erbarentheyt genoeghsaem betoonen valsch te wesen. Want wie is de ghene die niet en weet dat de vrientschap die nerghens dan op de nuttigheyt ghebouwt is/ seer broos ende onmachtigh zy/ soo wel als de ghene die op de wellust ende geneughten gebouwet is? Daer na t'ghebruyck ende de erbarentheyt leert ons/ dat de houwelicken die alsoo gemaeckt werden/ dat men op geẽ ander dingh dan op de schoonheyt/ ende het goet des bruyts acht neemt/ seer selden ghelucckigh zijn. Om deser oorsaken werden door een ghemeen spreeckwoort berispt/ de ghene die door de ooghen ende door de vingheren daer toe verweckt zijnde/ een vrouwe nemen/ dat is te segghen/ alleenlick om de schoonheyt ende om den rijckdom. Het is nochtans wel voeghende ende redelick dat de goede ende rechtveerdighe wetten/ der vrouwen houwelicx goet niet wech en nemen/ maer sy behooren oock strickelick te bewaren/ dat sy het niet te veel en vermeerderen/ ende dat sy niet qualick te passe ingheftelt werden. Daerom ist dat de wetten der Romeynen gheboden hebben/ dat de houwelicxe giften/ die veel grooter waren/ dan de goederen des ghenen diese instelden moghten verdraghen/ te niet ghedaen souden werden: ghelijck als in de digestien de jure dotium begrepen staet. Eenige Vaders/ oft moeders/ oft momboors door gierigheyt verwonnen zijnde/ en geven aen hunne dochters geen redelicke bruytschat/

[n]a de menighte ofte hoedanigheyt haerr goeders/ gelijc-
[a]ls in titul. de dote inofficiosa beschreve staet. Waer-
[o]mme men moet acht nemen/ dat sy niet minder en ge-
[v]en dan de eerbaerheyt vereyscht. Nu dewijle dat de
[h]ruytschap ghegheven wert/ om de lasten des houwe-
[l]icx daer mede te helpen draghen/ soo en connen soda-
[n]ighe niet verontschuldight werden/ die na datse den
[b]ruytschat der vrouwen outfanghen hebben/ haer niet
[e]n schamen de selve qualick te tracteren: twelck doende
[s]oo zijn sy van ghelijcken oock onrechtveerdigh/ want
[b]oven dien dat sy Gods wet verbreken/ waer door sy
[v]erbonden zijn hunne vrouwen als haer selven lief te
[h]ebben/ soo doen sy haer ooc onrecht/ wanneer sy haer
[n]iet en willen helpen noch te baet comen van de goede-
[r]en die haer toebehooren. Daer zijnder andere/ die
[h]aer vrouwen houwelicx goet wel gantschelick souden
[v]erkoopen/ vervreemden/ ende ontrecken/ waert dat
[t]selve niet verhindert en werde door openbare wetten/
[e]nde voornamelick door die van de Romeynen/ de
[w]elcke van de bruytschatten niet dan de vruchten ofte
[d]en intrest aen de mannen en gaven/ soo langhe het
[h]ouwelick duerde/ende niet de voornaemste hooftsom-
[m]e/ de welcke dan na het overlijden der mannen we-
[d]er op de vrouwen keerde. Indiē de bruytschat in gelt
[g]helegen is/ ende dat sy door den man in zijne hande-
[li]nghen verstreckt zijn ghewee$t/ overleydende/ so ver-
[v]alt de wederomgevinge der selver aen de vrouwen.
[H]et verbodt van de goederen des bruytschats niet te
[v]ervreemden/ is door den Rechtsgheleerden Velleyen
[i]n ghestelt ghewee$t/ maer alsoo haest de wet ghevon-
[d]en is/ is de boosheyt daer tegen weder op de baen ge-
[c]omen/ d'Authentijke si qua mulier, begrijpende dat
[d]e vrouwen haer niet en mogen verbinden of te pande
[s]tellen voor eens anders daet/ ende voornamelick van
[h]are mannen/ indien sy niet uytdruckelick het recht dat
[t]ot gunste der vrouwen ingheftelt is/ghewey gert ende
[o]ntseyt hebben/ den ghenen die erfgoederen koopen
[w]il toebehoorende de vrouwe die onder tgewelt hares
[m]ans is/ diese vervreemden wil/ den kooper tot zijner
[v]ersekeringe doet een oorsake in den koop-brief stellen/

door welcke ghesept wert/ dat de vrouwe met haer man/ ofte door de macht hares mans haer bruytschat ofte houwelicx goet verkoopende/ alle Rechten die tot gonste der vrouwen ingestelt zijn/ afslaet ende weygert ende voornamelick den Rechtsgheleerden Velleyen en d'Authentijcke si qua mulier, die haer in ghemeen sprake sal te verstaen ghegheven werden/ door den eyschenden ende ontfangenden Notaris. In sulcker voegen dat sodanige weygeringe alsoo gedaen zijnde/ de vrouwe nimmermeer weder in't besit van hare bruytschat mach komen. Eñ indië sy door vernieuwinge der voorwaerde daer weder in begeert te komë, so wert sy door de Rechters daer af verstooten/ gelijck als in diergelijcken saken het Parlement van Parijs t'selve mede alsoo oordeelt/ behalven dat de vrouwe voortstellende/ dat sy daer toe niet alleenlick door vreese haers mans gedwonghen is gheworden/ maer dat sy met gewelt ende met slagen van haren man daer toe ghebracht is/ quame te kennen het voornoemde gewelt in specie (want ten soude niet ghenoegh zijn/ dat sy in t' gemeen beleedt dat haren man/ haer dickwils geslagen hadde/ maer het soude met goede ghetuygen moeten bevestight wesen/ dat sy geslagen is geworden/om in desen verkoop te verwilligë.) Nochtans het hof des Parlaments vã Thoulouse vernietight alle verkoopingen/ eñ vervreemdingen van houwelicxe goederen/ de welcke door vrouwë die in t'gewelt haers mans staen/ gedaen zijn. Ende dat ter oorsaken van de vreese heyt haers geslachtes/ eñ om datter selden een vrouwe is/ die haren man soude willen tegenspreken eñ weygerigh zijn in wat saken hy oock op haer begeerde/ oock mede op dat door hare groote listigheyt/ sy niet sonder houwelicx goet en soude blijven eñ voort het overblijffsel van haer leven in armoede en ellende verslijten. Maer wat sullen wy seggen van de gene die lijden de lasten des houwelicx van dagh tot dagh verswaren/ door den overdaet/ pracht ende hoovaerdye in de kleederen van hun vrouwen/ de welcke sy te seer pluymstrijcken/ haer al t'gene sy begheren vergonnen/ waer in haer erfgoet ende den bruytschat der vrouwen seer qualick soude connen ghenoegh wesen? Voorwaer

erſoude van noode zijn/ dat alle onkoſten met malck
nde met gelijcheyt tuſſchen man ende vrouwe gedaen
werden. Wat meynen wy dat de wetten ſoodanige
inghen ingheſtelt hebben/ ende dat met ſoo veel voor-
en over t'ſtuck der bruytſchatten/ anders dan om
e inwoonders van ſchade te verhoeden/ wanneer ſy
ouwelicken beginnen te maken? Want het is oor-
ooglick voor de ghemeente/ dat indien den man ſterft/
e bruytſchat der vrouwe in zijn gheheel blijft/ ende
aer weder ghegheven wert/ ghelijck als oock het
ouwelicx goet dat den man in de houwelicxe voor-
waerde de bruyt ghegheven heeft/ op dat ſy mach le-
en ende ſich daer door haer eygen middelen onderhou-
en/ ende indien ſy wil/ weder hylicken. Als mede dat in-
dien de vrouwe eerſt quame te ſterven/ ſoo behoort haer
houwelicx goet haer kinderen toe/ om die daer mede te
doen opvoeden/ onderhoudē/ eñ onderwijſen. Maer het
s anders met het goet dat den man de vrouwe gegeven
heeft: want den man geſtorven zijnde/ ſo keert het altijt
weder in t'huys daer het van daen gekomen is. Eñ in-
dien het vermeerderinge des bruytſchats is/ de vrouwe
na het overlijden van haren man kinderen van hē heb-
bende) en heefter niet dan de vruchtē oft den intereſt af
gedurende haer leven/ maer wederom houwende/ ſoo
verlieſt ſy'er de eygenſchap af/ de ſelve vermeerderinge
des bruytſchats na des mans overlijden op de kinderē
van het eerſte houwelick komende. De Wet fœmina,
e ſecund. nupt. komt daer mede gheheel over een.
Dat indien de vrouwe ſich verhouwet intra annum
luctus, ſoo en verlieſt ſy niet alleenlick de eyghent-
ſchap/ maer oock de vruchten ende alle voordeelen/
die haer door haren overledenen man ghedaen zijn.
Daerenboven ſoude men noch moghen vragen/ waer-
om datter gheſeyt wert/ dat der vrouwen houwelicx
goet ghegeven wert onder den name van de laſten des
houwelicx te helpen dragē? Dat geſchiet/ om dattet niet
en ſoude ſchijnen een koopmanſchap te zijn/ ende dat de
vrouwen eñ de houwelicken verkoopachtige dingē zijn.
Daerom werter in de Digeſtie verboden/ eñ voor kracht-
eloos verklaert/ de giften die tuſſchen man eñ vrouwe

ghedue-

gheduerende het houwelick ghedaen zijn / ende oock o[m]
diesswille dat de verstootinghe der vrouwen door h[et]
burgerlicke Recht toegelaten was. Indien het de[n]
man ende de vrouwe vergont was gheweest / dat d'ee[n]
tot des anders profijt giften moghte maken gedueren-
de het houwelick / de houwelicken souden lichtelick ver-
broken werden: want indien yemant van de gehouwe-
den soo veel aen d'ander niet en wilde gheven als hy
eyschte / so soude d'een den plicht des houwelicx verla-
ten / ende indien de vrouwe de weygheringhe ghedaen
hadde / terstont soude sy van haren man verstooten zijn
gheworden. De mannen nochtans was het wel ghe-
oorloft hare vrouwen eenighe begiftingen te doen / voor
de bruyloften door de voorwaerden des houwelicx / ende
dese begiftinghen werden Antipherna genoemt / gelijck
als of het een vergheldinghe van de bruytschat was.
Maer na dat sy ghehoulwt waren / ende gheduerende
het hylick / soo en lieten der Romeynen wetten niet toe /
dat sy malkander beschenckinghen deden / ten minsten
die yet weerdigh waren. Plutarchus verhaelter af de
welcke een andere reden by-brenght / die ick meyne dat
hy van de wetten ghenomen heeft / seggende / sommige
lichamen zijn van gescheydene dinghen t'samen gestelt /
gelijck als een heyr t'sy te water of te lande: andere zijn
t'samen ghestelt van by een ghevoeghde dingen / ghe-
lijck als het huys ende het schip is: andere zijn t'samen
vergadert ende vereenight / ghelijck als alle dieren zijn /
ende om deser oorsake het houwelick dat ghemaeckt is
tusschen de ghene die malkanderen beminnen is veree-
night ende t'samen vergadert / maer dat ter oorsaken
van t'houwelicx goet der vrouwen ofte der kinderen ge-
maeckt is / is van by een gevoeghde dinghen t'samen
gestelt. Ende t'gene dat om den wellust ende genugh-
te ghemaeckt is / ghelijck als de versaminghe ende ver-
menginghe van man ende vrouwe / dat selve wert ghe-
seyt van ghescheydene dinghen by een gestelt te wesen.
Want alsdan machmen segghen / dat de ghehoulwede
t'samen woonen / maer niet t'samen leven. Ende ghe-
lijckerwijs als in de dieren de vochtigheden ende dam-
pen haer van alle zijden vermenghen / soo moeten oock
van

an gesellen de lichamen/ het ghelt/ de vrienden ende ,,
e ouders der ghehoudweden sich t'samen vermenghen. ,,
Ende den wetghever der Roomsche wetten heeft ooch
erboden dat den man ende de vrouwe malkander
gheen beschenckinghen souden doen/ niet om dat sy in
eenigh dingh bedachtigh souden wesen/ maer om dat
e souden dencken/ ende oock daer door houden dat haer
lle dinghen ghemeyn zijn. Maer dit moetmen ver-
taen van begiftinghen/ ende niet van de bruytschat-
en: want de bruytschatten waren gheoorloft ende seer
n t'ghebruyck in de ghemeente der Romeynen. Als
of exempelen de Dochters van Scipio, Curius, ende
an Clucinnatus die door den fiscael met houwelick
oet ofte met den bruytschat versien wierden/ ter oorsa-
en van haer vaders armoede/ op dat sy sonder bruyt-
chat niet en souden hylicken. Daerenboven/ door het
Concilie van Arles/ twelck in de Dekreten verhaelt
vert in de dertighste vrage/ int vijfde Capittel/ begin-
nende Nullum fine, is ingheftelt datter geen houwe-
icken sonder bruytschat volbracht moghten werden/
welcke na ghelegentheyt ende rijckdom moeste gege-
en werden/ ende oock zedighlick ende volghens de re-
en: want door de stellinghe des Rechts/ erat modus
ertus dotus constitutæ, lib. 11. D. de usuris. Ende
en Coningh van Vranckrijck Carel de neghende/
naeckte een insettinghe in 't iaer 1563. waer door het
erboden is aen den Vader/ Moeder/ Grootvader
fte Groot-moeders hunne Dochters uythylickende/
innen de steden van zijn Coninghrijcke/ plaetsen/lan-
en/ ende heerlickheden onder zijn gebiet/ over de som-
ne van thien duysent ponden tournoys te gheven:
'welck hy door de hooghste bruytschat stelt. Ende or-
dineerde dat de ghene die hier teghen soude doen/ ofte
enige dobbelheyt ende list daer in gebruycken/ verval-
en soude in de boete van 1000. Croonen/ waer af de
helft door d'arme lieden dier selver plaetse soude we-
en. Verklarende nochtans hier in niet begrepen te zijn
het ghene dat de Dochters door erffenisse/schenckinge/
oft door eenighe andere maniere anders dan van haer
ouders verkreghen hebben. (Maer dese insettinghe

en is

en is gheentsints onderhouden geworden / noch en is door t'hof niet bebestight) ende dat sich niemant en soude verstouten een vrouwe te nemen / sonder openbaerlijck te trouwen. Ende dit is een Recht datmen met beyde zijn armen (volgens t'gemeene spreeckwoort) behoort t'omhelsen / dewijle dat het de heymelicke houwelicken verdoemt ende verbiet. Daerenboven het houwelick / gelijck als S.Paulus ghetuyght / beteeckent de t'samenvoeginghe Christi met de kercke: daerom indien me acht neemt op de waerheyt der sake / de kercke en heeft niet geacht om haren bruydegom Iesum Christum yet te gheven in den name van huyptschat / maer (gelijck Ezechiel leert) Godt heeft veel eer de kercke gevonden gantsch in den bloede besmet ende in den slijck omwentelt zijnde. De vaders oock in't oude Testament schijnen hare wijven sonder huyptschat genomen te hebben. Nochtans moetmen voor waerachtigh houden / dat het gheoorloft is / den huyptschat te nemen / wanneer sy gegeven wert / ende dat de gewoonte eerlick is / mits datmen de rechte mate niet en overtreet / ende dat selfs de ghene die sich hylickt om des huyptschats wille daer toe niet beweeght noch ghetrocken en wert. Want het zijn de goede zeden / de Godtsalighheyt / ende de Religie / die-men eerstelick in een vrouwe moet aenmercken / ende men en moet hem selven oock niet laten voorstaen / wanneer datmen haer sonder huyptschat neemt / dat sy daerom te beter ende te vreedtsamer sal zijn / aenghesien (ghelijck S. Hieronimus in't eerste boeck teghen Iouinianum schrijft) dat Cato den Censeur Paula Actoria ten wijve nam / de welcke uyt een seer kleyn ende gheringh gheslacht ghebooren was / arm / ende sonder huyptschat / ende boven dit alles noch tot den wijn genegen / wist haer selven niet te gebieden / ende was hooveerdigh / opgeblasen / en wederspannigh teghen Cato. Dit heb ick hier verhaelt / om te betoonen dat de vrouwen daerom niet te beter zijn / of sy al schoon gheen houwelicx goet en hebben / noch dat de ghene die veel goets hebben / daerom beter als andere zijn / maer datse somtijts ongemanierder ende ondeughdelicker zijn. Daerom een huyptschat comt den

maen die deselve bruytschat krijght seer wel te pas/ en-
e hoe datse grooter is/ hoe sy diensthiger is om de ketel
e doen sieden/ ende de Schotels te doen roocken. Niet
teghenstaende dat somtijts de groote bruytschatten
en oorsake zijn van t'verderf van t'gantsche huys/ so
verneer datmen wederom moet gheven/ niet alleen-
lick t'ghene men ontfanghen heeft/ na het overlijden
des mans/ maer de vermeerderinghe moet oock gege-
ven werden/ al waer het schoon/ dat den man maer drie
daghen met de bruydt gehouwt was geweest. Want
de vermeerderinghe des bruytschats heeft sy ghewon-
nen/ t'sedert den eersten nacht harer bruylofte/ mits
dat den plicht des houwelicx waerachtelic en volkomentlic-
lick is volbracht dat is te seggen/ dat den vrient Lamp-
lechter zijn Lancpe in de klincke ghestelt heeft/ sonder
van d'eene kant tot d'andere te wijcken. Ende dese
voornoemde vermeerderinghe bedraeght de helft des
bruytschats/ in sulcker wijse dat hy 16000. Crounen
ontfangen hebbende weder 15000. daer voor moet we-
derom gheven: volgens de gewoonte der stadt Lyons:
waerom het wel dickwils geschiet dat den meestendeel
van de bruytschat (in gelt gelegen zijnde) verquist we-
rende in der vrouwen verciersselen ende tot haren ghe-
bruycke/ so laet sy door openbaren uytroep en met recht
alle de onroerlicke goeden van haren overledē man ver-
koopen/ in der voegen dat door sulcken middel veel goe-
de en oude huysen zijn vervallen en by na tot niet geko-
men. Ende inder waerheyt soo wat man een groote
bruytschat neemt/ die hy na soo veel weerdigh is/ als
alle t'ghene dat hy heeft en soude niet eerlicker zijn goe-
deren konnen verkoopen/ die op soodanige wijse verbin-
dende ende ten onderpant stellende/ dan om dese bruyt-
schat wederom te gheven/ de erfgenamen doen meer ee-
nen gedrongen dan ghewillighen verkoop/ van de goe-
deren des overledenen/ ofte oock wel/ soo doet het den
Rechter tegen haren danck/ en wijst het door zijn macht
ende besluyt den meest-biedenden toe. Ende Godt
weet / of sy alsdan na haer rechte weerde vercoft zijn.
Niet tegenstaende nochtans alle dese toevallē en sie ick
niet/ dat de mannen daerom laten hun best te doen/ om
een

den breidel op te spannen die een grooten [illegible]
heeft/ aenghesien datmen haer de selve wil ghebieden. Ja
wel sy 't juyst niet van doen en hebben/ ende dat sy niet
laten met opghespeerden monde na den roock der [illegible]
[illegible] te gapen: waer in sy dien dwaes ghelijck zijn/
daer af Seneca in zijn eerste boeck inden 41. Sende-
brief schrijft/ de welcke een peert koopende niet en sagh
dat het ghebreckelick ofte out was/ maer hy sagh al-
leenlick oft wel toegherust ende met den toom ende za-
del wel versien was. Als sy haer dan alsoo aenstellen/
zijn sy weerdigh een kap met langhe ooren te draghen.
Maer het is hier nu genoegh van der [illegible] heer-
lijcke goederen ofte hooftschatten ghesproken.

Van de kleedinghe der Rechters, Ouerheden, ende Raetsheeren met de lange tabbaerden, so wel oude als nieuwe, mitsgaders van hare hoeden, ende bedeckinge des hoofts.

Capittel. IIII.

Caesar. Comment. lib. 6.

Druiden.

Onder alle volckeren des werelts/ hebben de Gallen oft Francoysen/ altijt vermaert gheweest/ voor de Godsdienstighste van alle andere volckeren/ selfs in den tijt des Heydenschaps/ ende onder de regeeringhe der Druides in Vranckrijck/ de welcke door de komste van Iulius Cæsar verdaen ende t'onderghebracht zijn ghewordden doen hy Vranckrijck innam/ alwaer hy eenen lichten inganck hadde/ ter oorsaken van de groote oneenigheden ende twisten/ die daer doen ter tijt waren/ niet alleenlick van d'een stadt teghens d'ander/ maer oock de huysen ende gheslachten onder malkanderen. Door de vernietinghe der voornoemde Druides wiert de wijse ende maniere van leven der Francoysen verandert. Want in plaetse dat de selve Druides met haer Ceremonien van Guy de chesne ende van haren groten Mercurius haer offerhanden volbrachten in het bosch van Carolus, t'welck sulcke guychelryen ende Afgodendiensten toegheeygent was: ende regeerden oock over de rest van Vranckrijck. Godt ons daer in verlichtende/ heeft de kennisse van het warachtighe

nde oprechte Christelicke ghelooue aen Clouis den Coningh van Vranckrijck ghegeven. Ende in plaetse dat de Druides niet alleenlick den Priesterlicken staet haer selven toegheeygent hadden/ maer oock het Rechter-ampt/ hebben de Coninghen van Vranckrijck haren Coninghlicken Raet in veel steden van haer Coninghrijcke ingheftelt/ voornamelick in de stadt Parijs in haer Paleys/ ende desen Raet wiert Parlament ghenoemt. Den Raet van Parijs nemende hare eerste instellinghe uyt de 12 ghenooten van Vranckrijck/ om dat sy den Gheheylighden Tempel der Justitien / met het rijcke des waerheyts ende des billickheyts toe-gheeygent waren tot ruste ende versekeringhe des volcx/ straffe der misdaden/ onderrechtinghe ende exempel der goede zeden/ ende oeffeninghe van den Heyligen Godsdienst. Welcke twee staten/ te weten den Priesterlicken staet/ ende het Rechter-ampt/ van over langen tijt tot op desen dagh toe haer ghewoonlicke kleedinghen ghedragen hebben/ by-na op een selve wijse. Wtgenomen de Monicken van de orden S. Francisci, S. Dominici ende meer andere/ de welcke om van malkanderen onderscheyden te konnen werden/ haer op een ander wijse ende maniere willen kleeden. Ende dese ghelijckformigheyt en schijnt niet sonder oorsake te zijn/ om dieswille de namen van recht der Rechters ende uytvoerders der wetten ende de instellingen/ Priesterlicke mannen nach heeten. Want gelijckerwijs als de Bisschoppen/ Prelaten/ ende andere van de Priesterlicke orden/ de heylighe Sacramenten ende andere heylighe dinghen bedienen/ ende tot Rechters ghestelt zijn/ om over de onderscheyt te oordeelen ende oock over de boete des Sondaers: uyt gelijcke reden behooren oock de Rechters (volgens Gods bevel) een yeder recht en Justitie te doen/ 't welck by navolghen Godlicke offerhande is. Voornamelick de Rechters van de hooghste haven/ de welcke toecomt de beslissinge des oneenigheyts ende des twists te sluyten/ de twijffelachtige ende duystere verschillen van leegher Rechters by der hant te nemen/ ende de knoopen van *Gordius met het sweert des voorsichtigheyts ende des billicken oordeels aen stucken te snijden/

 ende

Twaelf genoten van Vranckrijck.

l. 1. ff. de in stit. & iure, & ibi Accurs.

* Dit was eenen bant

ende tot dien eynde hebben de Coninghen ende hoog
Vorsten (wien Godt den last ghegeben heeft om per-
soon recht te doen) verkoren/ ghenoemt ende inghestelt
mannen die met kennisse/ gheleertheyt/ ghetrouheyt/
wijsheyt/ goetheyt der zeden/ erbaerheyt der dinghen/
eerlicke statigheyt ende deghelickheyt van wesen ver-
sien zijn/ om van de saken ende gheschillen der ondersa-
ten te oordeelen/ ende de misdadighe te straffen. Soo-
danighe als de ghene zijn die nu in den stoel des Co-
ninghlicken Paleys ende Parlament van Parijs sit-
ten/ ende die Presidenten ghenaemt zijn. Dese draghen
een langhen Rooden Tabbaert/ een langen mantel van
binnen met bont ghevoedert/ met een kapruyn die
rontom den hals ghevoedert is/ den mantel is aen d'een
zijde op den schouder gheleghen/ aen d'ander zijde is sy
open met de gouden haeckens ende vercieringhen/ die
op den schouder toesluytende/ waer door de heerlicheyt
van de Laticlave beteeckent wert/ die eertijts tot een
vercierfel van de Roomsche Raetsheeren ghedraghen is
ghewoorden. Den eersten President draeght op t'hooft
eenen fluweelen hoet/ met eenen gouden rant ofte Cir-
kel/ die by de Francoysen ghemeynlick den Mortier
gheheeten wert/ voor welcke Presidenten de dienaers
der Justitie die Deurwaerders ghenaemt zijn/ henen
gaen/ waer af den eersten den root scharlaken Tab-
baert draeght/ eenen hoet van gouden laken die met
bont ghevoedert is/ ende daer boven is eenen grooten
quispel van peerlen/ houdende in zijn hant een langh
gulden roedeken/ ende beveelt de omstaenders dat sy
stille souden wesen/ terwijlen men pleytet ofte dinghet/
hy noemt oock vervolgens van wat saken datmen din-
gen sal. Van ghelijcken draghen oock de * Schrijvers ee-
nen rooden mantel/ ende de vier Secretarissen van
t'selve hof/ de klercken van de burgherlicke ende van
de † voorschuldighe saken/ Advocaten/ Procureurs
des Coninghs al in ghelijcke kleedinghe/ ende dat met
sulcken ghelaet ende deghelickheyt/ dat sy de vreemdelinghe
niet minder verwonderinge en gheven/ wanneer sy haer
also toegerust sien/ dan de ontmoetinghe dede der oude
Roomsche Raetsheeren/ die in hare yvoren stoelen met
haer

die so stuy-
tijl ende ve-
hardelick
met veel
knoopen in
malkande-
ren gestrict
was/ dat
hem nie-
mant ont-
doen en
konde/ ende
wierde in
de Stadt
Gordium
bewaert/
totter tijt
dat dē groo-
ten Alexan-
der daer
quam/ende
die niet kō-
nende ont-
doen/ met
zijn sweert
die aē stuc-
ken hieuw.
Het wert
oock voor
eē duyster
ende twij-
felachtighe
vraghe ghe-
nomen.

* anders/ Griffiers.

† anders/ Criminele.

haer pypoze roedekens in de handt gebonden werden te sitten/ ende voor Goden aengesien wierden/ doen de Senonissche Gallen/met gewelt ende seer onstuymighlick binnen Roomen vielen. Dit niet tegenstaende/ so ghebruycken dese Presidenten ende Raets heeren met de lange Tabbaerden/ in hare ghemeene huyslicke saken/ende binnen s'huys/zijde kleederen/nacht-tabbaerden/ ende andere verscheyden kleedinghen. Dese veranderinghe der kleederen soude men konnen verontschuldighen/ door t'ghene dat Aulus Gellius verhaelt: te weten/ dat de Romeynen voor een ghewoonte hadden/ dat sy seer eerlicken gekleet waren/ wanneer sy om van de gemeene saken te raetslagen/ te hove by een vergaderden/ maer in de huysen was het hun geoorloft te dragē wat sy wilden. Ende den Rechts geleerden Pomponius verhaelt/ dat Qu. Mutius een Raets heer kende/ die sekere vrouwen kleederen gebruycte/ ende Seneca berispt een anderen/ die ghemeenlick zijns vrouwen mantel droegh/ om de groote liefde die hy tot haer hadde. So veel isser af/ dat de grootachtinge ende aensienlickheyt van eenen Raets heere hem vermaent/ dat hy in gheringhe ende huyslicke saken hem wachte van eenighe berispelicke dinghen te doen/ waer door de vermaertheyt van zijn ghestadigheyt ende zedigheyt soude moghen vermindert werden/ omme de berispinge Socrati te ontvlieden/ de welcke siende dat Antisthenes mantel op sommige plaetsen gescheurt was/ tot hem seyde: Ick bemercke door de splete oft scheure van uwen mantel de ydelheyt ende groote nieuwsgierigheyt uwer vercierselen.) Aldus heeft dan dese edele vergaderinge aengaēde t'stuck der Justitien behouden de kleedinge des langhe root schaerlaken Tabbaerts in gewichtige saken/ ende in hare gemeene verhooringhen den swerten Tabbaert met de swerte ghefrontste kapproyn des voor-middaeghs/ ende na den middagh den kapproyn met het borrelet, t'welc men by outs in plaetse van bonnettē eñ hoeden placht te gebruycken maer daer na bevindende dat sodanige hooft-decksselen seer moeyelick eñ hinderlick waren/ so begonden sy de swarten hoet te dragen/ die men gantsch ront maeckte/ behalven eenighen tijt/

datmen die boven vierkant maeckte/op een hoornachtighe wijse/ende nochtans hebben sy die maniere behouden/ datse den kappruyn op den schouder dragen/ende uyt het hof komende so dragen sy in plaetse van de kapruynen caffen sluyers die d ouders Focale plachten te noemen. Den Keyser Alexander Seuerus hadde zijnen Raet t'samen ghestelt van een seker ghet al uytnemende gheleerde ende ervaren mannen/ende insonderheyt van 20. Rechtsgheleerden waer onder zijn gheweest Fabius, Sabinus die den Cato zijns tijts gheheeten was/ Vlpianus, Paulus, Pomponius, Alphenus, Florentinus, Africanus, Martianus ende meer anderen/wiens wetten ende antwoorden der Rechten in de Pandecten beschreven zijn/ ende die van gelijcken oock in hare kleedinghen met Raets heerlick purper verciert waren. Ja de vercieringe des purperen Tabbaerts was voortijts in sulcken grootachtinghe dat de Syracusanen qualijck te vreden zijnde over Mercellus die de regeringe over Sicilien ghehadt hadde/ hare ghesanten na Roomen ghesonden hebben/ om hem te beschuldigen over eenighe verdruckinghen ofte schattingen die hy haer aengedaen hadde: maer de ghesanten hem ghevonden hebbende seer heerlick met de purperen kleedinghe der Raets-heeren verciert zijnde/ soo zijn sy also verschrickt ghewoorden / dat sy hare beschuldinghe niet dorsten voor den dagh brenghen / maer hebben hem daer af ontlast. In dese heerlickheyt wierden de kleederen der Roomsche Overheden ghehouden/ totter tijt toe dat de gemeente in een Monarchie verandert is geworden/ de welcke geduerende/so hebben verscheyden Keysers haer met geen andere kleedinghen willen kleeden/ dan gelijck als de Raets heeren droegen/ als onder andere Traianus om dieswille dat eer hy Keyser werde/ hem in een gesichte een out man verschenen was/gekleet zijnde met eenen purperen Tabbaert/ gelijck alsmen gewoon was eenen Raets heer te schilderen ofte te vertoonen. Aldus is tot Roomen de verscheydenheyt der kleederen opgekomen/ om een onderschept tusschen de Raets heeren ende de gemeens lieden te maken/ waerom de Raets-

heeren

zeeren een gouden bulle aen haren hals hadden han-
ghen t'welck een iuweel was ghemaeckt op de manie-
re van eens menschen herte: Ende aen haer schoenen
was een witte halve maen ghehecht/ ghemaeckt van
yvoor als dese letter C, die hondert beteeckent/ om dies-
wille dat in 't beginsel door Romulus hondert Raets-
heeren ingheftelt zijn gheworden ende niet meer. Ende
om die te beter van de Patritijs te konnen onderschey-
den soo was het purper van Tyrus alleen in 't ghe-
bruyck/ met het welck de Ridders ende de ghemeene
Borghers verboden was hun te kleeden/ al waren sy
schoon Tribunen des volcx/ behalven op sekere spelen
die Augustaux gheheeten waren/ alwaer het de Tribu-
nen gheoorloft was door den Keyser Tyberius, dat sy
voor de Schouwplaetsen den Triumphelicken Tab-
baert moghten draghen/ ende t'ghemeen volck hadde
tot hun vercierssel t'ghebruyck van doncker purper ghe-
maeckt van kruyden ende niet van het bloet der mos-
selen. Ende eyndelick werde den langhen Tabbaert
op tweederley wijsen ghemaeckt te weten/ wit ende
grijs: de witte voor de rijcke lieden die eenighe ampten
oft staten bedienden/ ende de grijse voor t'ghemeene
volck. Daer na is den langen Tabbaert oock een ee-
ren-kleet der Romeynen gheworden. Maer de ballin-
ghen ende de ghene die uyt Romen verjaeght/ of de
ghene die water en vyer verboden waren/ en moghten
den langhen Tabbaert niet draghen/ maer droegen in
des-selfs plaetse den Pallium ofte mantel/ t'welck een
kleedinghe der Griecken was. Ende aen de Overig-
heden der Lantschappen wast gheoorloft de Pretexte te
draghen/ t'welck te voren tot een vercierssel der Romeyn-
sche Overheden gheweest was/ ende voornamelick de
Censeurs/ die des volcx zeden verbeterden ende bestraf-
ten. Indien sich een vreemdelingh waeghde tot Ro-
men den langhen Tabbaert te draghen/ t'welck de ver-
cieringhe der edele Romeynen was/ die beschuldighden
sy met een misdaet die sy de peregrinitas noemden. In
sulcker voeghen datter eens een vreemdelingh beschul-
dight was/ dat hy de kleederen ende kenteeckenen der
Romeynen ghebruyckt hadde/ de sake wiert voor den

Plutarch. in vita Romuli.

Raet in zijn teghenwoordigheyt ghebrocht/ waer aen-
men de pleytinghe begonde was'er een [illegible] stryt/
of hy met den langhen Tabbaert oft met den mantel
soude verschijnen/ doch eyndelic wierter besloten dat hy
ghedurende de pleytinghe van den Advocaet den be-
schuldighers in vreemdelinghs kleederen soude wesen/
ende ghedurende de pleytinghe die tot zijner ontlastin-
ghe ghedaen werde/ dan soude hy den langhen Tab-
baert aentrecken/ in sulcker voegen dat hy soo lange het
pleyten duerde hem t'elcken mael moeste verkleeden.
Daerenboven/ een langhen tijt na den Keyserschappe
van Martianus is den langhen Tabbaert tot Roomen
noch in t'ghebruyck gheweest/ ende in s'waerdichtighe
saken/ die de ghemeente aenginghen/ soo en moghten de
Burghemeesters/ Raetsheeren / ende Overheden niet
in de vergaderinghe komen/ indien dat sy niet met den
langhen Tabbaert bekleet en waren. Waer door het
eens op eenen dagh gheschiet is/ dat den Keyser Octa-
vianus siende een schoone vergaderinghe der Romeynen/
die om een sake dat de ghemeente betrefte by-een ghe-
komen waren / zijnde met korte kleederen bekleet in
plaetse van de langhe Tabbaerden/ soo heeft hy ver-
gramt zijnde spots-wijse gheroepen: Siet/ Siet hier
onse schoone Romeynen / de welcke segghen dat sy
heerschers over de gansche wereldt zijn/ (siet daer hoe
dat sy met haer langhe Tabbaerden pronckten.) En-
de van doen af ghebiedt hy aen de Ediles / dat hy
niet en wilde lijden/ dat in soodanighe gemeene saken
ende vergaderinghen / de Overheden die niet met de
langhe Tabbaerden bekleet en waren/ bystant soude
gedaen werden. T'welc noch op desen dagh in de Heer-
lickheyt van Venetien onderhouden wort de eenighe in Eu-
ropen die daer in navolght het beelt ende het kenteeken
van den ouden Raet der Romeynen/ die de kleederen ge-
ordineert hadden volgens de weerdigheyt ende de macht
der ghemeente: de welcke na de Monarchye volghens
de believte der Keyseren uytgedeelt werde/ die t'selve aen
de Raetsheeren van de Laticlave toegevoeght hebben/
waer af Vlpianus int leste boeck der Pandecten ver-
haelt, Ende Alexander Severus schijnbaerlic aen Iunius

ende

nde aen de Raetsheeren/ Pretors/ ende Questores/ heeft een ander maniere van kleedinghe die Trabea gheheeten wiert/ t'welck eertijts een ghewaet voor de Goden/ Coninghen ende voor de † Waerseggers was. Eenighe werde de Triumphelicke kleederen vergont/ met het bepaelde rocxken ende den gheschilderden Tabbaert. Maer soo veel het kleedt des langhen Tabbaerts belanght/ daer in is somtijts verande-ringhe voor ghevallen: want op eenen tijt was den Tabbaert een ghemeene dracht tot Roomen/ ende men droeghse op den onder-rock/ sy was seer wit ende ruym/ ende boven op gheplopet met cleyne ge-fronste vouwen. Ende dat was op soodanige wijse ghemaeckt datmense t'samen conde opschorten om te vechten/ ghelijck als Plutarchus in het leven Tybe-rij ende Gracchij verhaelt/ al waer het ghemeene volck verstaen hebbende dat de rijcke woeckeraers voorghenomen hadden Caius Gracchus te dooden/ hare Tabbaerden opschorteden/ ende hunne man-tels om d'armen sloegen die sy t'anderen tijden plach-ten te draghen. Op een ander tijt/ wast eens de ma-niere/ dat soo wie eenigh ampt begeerde/ die selve trock aen een witten Tabbaert aen/ ende in sodanige klee-dinghe quam Cicero doen hy een Redene voor den Raet dede/ ende het Burghemeesterschap versochte/ t'welck t'anderen tijden verboden was ghewеest. Den witten Tabbaert werde oock in openbare mael-tijden ende feesten der ouders ghebruyckt/ ende den swarten Tabbaert dat beteeckende den Rouwe. De heerlichept ende grootachtbaerhept van den langhen Tabbaert was sodanigh/ dat-men tot een bysondere ende groote eere de beelden der vromen Romeynen met eenen Tabbaert te peerde maeckte/ ghelijck als het beelt van M. Tremellius, van Romulus ende van Remus was/ sonder eenighen onderrock daer onder te draghen. Eyndelick hebben sy by de Romeynen eenen anderen name ghekregen ende wierden Robes talares ghenaemt/ om dieswille datse beneden tot aen den hielen quamen. Nu de eerbiedighept tot den langen Tabbaert en is soo gantsch niet vergheten/ noch in verachtinghe

† anders/ Augures.

ghekomen/ of vele volckeren hebben die altijt voor een teecken der heerlicke vercieringhe ghehouden/ selfs de Thessaliers/ de welcke soodanighe ruyme/ breede ende langhe Tabbaerden droeghen/ dat sy ghenootsaeckt waren die recht voor haer borst op te schorten, ghelijck als de Ioniers mede deden. Hanno den Oom van Hannibal en verliet nimmermeer den langē Tabbaert. Desghelijcx oock in Vranckrijck/ op sommighe tijden/ ende oock in tijt van vrede/ oft wanneer datter yet ghedenckweerdighs uytgherecht werde/ soo droeghen den Coningh ende de Ridders van zijn oorden groote mantels die tot op der aerden hinghen/ ende insonderheyt op den feestdagh van S. Michiel. De dracht des Tabbaerts is oock by de Advocaten in het ghebruyck ghebleven/ de welcke door de Keysers Leo ende Anthemius in hare wetten aen Nicostrates den President des Pretoorschaps/ Togati gheheeten werden: Om dies wille dat sy doende het ampt van warachtighe Rechtsgheleerden ende volmaeckte Redenaers/ soo wel in hare *beradinghen/ antwoorden/ als in pleytinghen ende vertooninghen/ weerdigh zijn den langhen Tabbaert te draghen/ die eertijts gheschickt was om daer door d'edele Romeynen te beteeckenen/ ende uyt d'andere te onderscheyden. Daerom ist dat Accursus, verhalende de kleedinghen volghens de verscheydenheyt der persoonen/ den Tabbaert d'Advocaten toe-eyghent/ die sy van sonder overdaet behooren te gebruycken/ het welck nochtans de Doctoren ende Lesers in de Rechten niet achtervolcht hebben: want ten tijde van VVilhelmus Durandus ghenaemt den Speculeerder, die Bisschop van Mendus was/ wierter eenighe faute inde kleedinghe van sommighe Doctoren in Italien bespeurt waer onder hy eenen VVilhelmus Suza die een Doctoor van Modene was bestraft/ desen droegh eenen zijden ghewevеn Tabbaert waer in seer veel verscheyden verwen ghewracht waren. Desghelijcx verhaelt hy oock van eenen Iacob van Bolongnen Doctoor inde Rechten/ die eenen Tabbaert droegh die te seer ghespleten was/ ende hy raet oock alle Doctoren in de Rechten/ dat sy haer kleederen souden laten maken volghens de

* anders/ Consultatien.

sse die in 't lant daer sy woonden/ ghebruyckt werd/
nde verhaelt desgheliicx van de mantels sonder mou-
wen/ die de Doctoren in Italien droegen/ mitsgaders
an de gene die in Vranckrijck met mouwen gedraghen
hierden. In sulcker voegen datmen het voor goet vant
at het de Doctoren in de Rechten geoorloft was/ klee-
eren te dragen van verscheyden verwen op de maniere
an een langen Tabbaert. Sodanige en zijn oock niet
e prijsen/ die seer slechte ende geringe kleederen dragen/
heliick als eertijts sommighe Doctoren deden/ te we-
en/ Pierre de Combes van Montpellier / Buatin de
Mantoua tot Padua ende Ioannes Lignano de welcke
p een bruyloft-feest ghenoodight zijnde / quam daer
net een veracht ende arm kleet / t'welck een oorsake
was / datmen niet veel weerts van hem en maeckte.
T'welck hy bemerckende ende datmen hem gheen sit-
laetse na zijnen staet ghegheven en hadde/ soo liet hy
en seer rijcken ende heerlicken Tabbaert halen/ die hy
n zijn plaetse leyde/ segghende: Ghy hebt den Tab-
aert meerder eere aenghedaen dan my/ nu hout daer/
erbaertse/ ende eertse soo langh als ghy wilt/ ende is
an spijt ende gramschap henen ghegaen. Soo veel
ser af/ dat wat ghevoelen hy van hem selven hadde/
o was nochtans sulck een daet berispelick/ volghens
'Evangelissche Leeringe/ ende het exempel van straffe/
at den ghenen ghedaen werde/ die sonder bruyloft-
leedt ter bruyloft ghekomen was. Het is wel waer
at Plinius de Ionghe/ in een van zijne Zendt-brieven/
nder andere deughden die hy in den Rechtsgheleerden
Ariston prijst/ oock seght/ dat hy hem daer over in
weerden helt/ om dat hy sich met een eerlick ende en-
oftelick kleet ghenoeghde: want het middelmatighe
leet vertoont de zedighheyt van den persoon die het
raeght. Laet ons nu komen tot het decsel des hoofts/
'welck in een ronde forme ghemaeckt is. Het hooft
erkrijght de gheleghentheyt ende macht van het op-
erste ende edelste deel/ en is in zijn wesen met de He-
nelsche dinghen deelachtigh/ wert voor een seer Godt-
ick lidt ghehouden/ ende is een Heere ende Prince over
alle andere leden. Alsoo zijn oock alle eeren der treffe-

lijcke Keyzers voornamelick door de Goddelicke Schriften het hooft toegheeyghent/ t'welck de Rechtsgheleerden noch sulcke eerbiedigheyt ghegheven hebben/ dat het graf aldaer het hooft van een heyligh persoon in leyt/ de gheheele plaetse heyligh maeckt. Om dese oorsaken ende om dat in t'hooft den voornaemsten stoel is van Minerva, van de wijsheyt/ ende van het oordeel/ soo hebben het de Ouden met verscheyden Cieraten ghedeckt/ niet alleenlick tot onderhoudinge van den wortel des neder-ghevallen booms/ t'welck den mensche is/ om dat te beschermen teghens koude reghen/ sneeuw/ haghel/ wint/ oft hitte der Sonnen/ maer oock tot een lof ende vercierfel des selfs/ ghelijck als met kroonen/ * Diademen/ tulbanden/ myters/ hoeden/ ende andere verscheyden sorten na gelegentheyt des tijts ende der plaetsen/ ende dienende voor Coninghen/ Vorsten ende Heeren/ alle welcke deckselen ende vercierselen des hoofts ick niet beschrijven en sal/ om de langheyt te mijden: maer ick sal tot de kapproenen/ hoeden ende mutsen der Overheden ende Raetsheeren met de langhe Tabaerts komen/ welckers oude forme metter tijt verandert is ghewordden/ ende ghebracht op de manier van de kapproenen met het borrelet. Ende t'ghene namen op het hooft stelde/ dat den hals ende schouderen bedeckte/ werde eyndelick door de Heeren van het Hof des Parlaments op den schouder ghedraghen/ tot een bewaringe van de oude ghedachtenisse. Het wiert noch op t'hooft ghedraghen/ ten tijden van den Coningh Joannes, doen Stephanus Marcellus den Provoost der Coopluyden van Parijs/ zijnen kapproen van de leverepe der oproerighe aen den Coningh Carel de vijfde gaf/ die doen Dolphijn was/ diese alle daghen droegh/ ende Marcellus droegh den kapproen des Dolphijns/ die van swert laken gemaeckt was/ ende met gout gebordeert. De hoeden/ bonnetten/ ofte mutsen zijn op verscheyden manieren gemaeckt geworden/ ende wierden eertijts aen de ghevrijde knechten ghegeven/ die haer ghescoren hoofden daer mede bedeckten/ hoe wel eenighe Griecken hebben willen segghen/ dat van het

* [illegible]/ Coninghlicke hoofts-cieraten.

Edel-

[illegible] beteeckent/ waer mede het hooft van Hippocrates verciert was/ vertoonende de sorghe diemen behoort te hebben/ om het hooft te bewaren alwaer/ ghelijck als in de voornaemste woonplaetse/ 't verstand des menschen ghelegen is. In dese veranderinghe der tijden/ volcken/ ende der zeden zijn de bonnetten ofte mutsen opghekomen/ die eerst als een halven ronden klopt ghemaeckt wierden/ ende zijn in Vranckrijck door de Raetsheeren met de langhe Tabbaerden ghedraghen/ hoe-wel datter daer na noch boven aen den top een vierkantigheyt byghevoeght werde/ ende ander behielt het evenwel zijn rondigheyt. Dit is een sake die door de Bonnetmakers tot achterdeel van de hoedekramers van Parijs ghevonden is gheweest/ de welcke t'anderen tijden versocht hebbē om de Bonnet-makers te doen ophouden ende hun t'selve te verbieden. Maer men heeft een yegelick laten doen/ ende de vrijheyt ghelaten te wercken in sodanighen handwerck als hy ghewoon was/ ghelijck als het in alle ambachten ghebruyckelick is. Hoe veel de Bonnet belanght/ die men in t'Latijn Birretum noemt: t'welck een woort is/ dat by de ouden gheheel onbekent is gheweest/ ende dat oock gantsch vreemt is. Hoe wel dat den Doctoor Lucas de Penna zijn hersenen daer mede seer ghequelt heeft/ om de ware beteeckenisse ende oprechte verklaringhe van dit woort Birretum te vinden/ dat uytlegghende quasi bis rectum: als of hy wilde seggen/ twee-mael recht: om dies wille seght hy/ dat in twee saken de Rechters ende de geleerden behooren dobbel ervaren ende gheschickt te wesen: in goede onderwijsinghe/ ende in goede zeden: daerenboven dat een Regeerder ende Rechter tweevoudigh rechtveerdigh behoort te wesen/ te weten middelaer tusschen den eysscher ende den verweerder. T'welck voorwaer een uytlegginghe is/ die soo wel dwaesachtigh als belachelick is. De vierkante bonnetten ofte mutsen zijn eerst niet allegader op eenerley wijse ghemaeckt. Want in Italien plachten sy op een ander maniere ghedragen te worden/ dan sy nu doen/ ende in Vranckrijck droeghse men eenen dus/ ende den anderen soo/

d'een

d'een tijt groot ende diep/ ende d'ander tijt weder kleyn ende gheheel plat/ de hoornen van d'eene so groot als voor-brocken/ ende van d'andere so kleyn/ dat sy nauwelicx na hoornen ghelijcken. Nu op dat de ghene die dit Capittel lesen doch eenighe goede leeringe daer uyt souden trecken/ sal ick tot een besluyt segghen dat alle Overheden ende Rechters/ met volmaeckte kleederen van gherechtigheyt behooren bekleet te wesen ghelijck als Iob is gheweest/ de welcke seyde: Want ick verlossede den armen die daer riep/ende de weesen die geenen helper en hadden. De seghen dies/ die verderven soude/ quam op my: ende ick verblijde het herte der weduwen. Gherechtigheyt was mijn kleedt/ dat ick aentrock/ ghelijck als eenen rock/ ende mijn recht was mijn Vorstelicke beschuttinghe. Ick was des blinden ooghe/ ende des lammen voeten: Ick was een vader der armen: ende welcke sake ick niet en wiste/ die ondersocht ick. Ick brack de backtanden des onrechtveerdighen/ ende trock den roof uyt zijne tanden.) Met sulcke cieraten was den goeden Iob in den tijt van zijn voorspoedige regeringe verciert. Ende dat zijn de waerachtighe ende oprechte kleederen/ waer na alle Overigheden ende Rechters behooren te trachten/ om sich daer mede te bekleeden.

Iob 29. 12.

Dat de Burgherlicke wetten behooren onderhouden ende bewaert te werden, in de regeringen van Coninghrijcken ende ghemeenten.

Capittel V.

De eeuwighe wijsheyt / namelick Iesus Christus den eenigh gheboren sone Gods/ van de Phariseen ende Schriftgheleerden ghevraeght zijnde/ oft men den Keyser schattinghe behoort te geven/ antwoorde: Geeft van den Keyser wat des Keysers is: ende Gode/ wat Gode is.) Waer door het blijckt dat onsen grooten wetgheber twee staten ingestelt heeft/ d'eene Evangelisch ofte kerckelick/ ende d'ander Burgerlick. Nu dese wet en moet niet alleenlick verstaen werden van de

Matt. 17. 25. Luc. 20. 25. Rom. 13. 7.

schat-

schattinghe/ de welcke als tot een teecken van onderda-
nigheyt gheeyscht werde/ maer oock van de wetten en-
de andere dinghen: Want niet teghenstaende dat hy
naer van een dingh ghevraeght werde/ soo antwoort
hy nochtans voor al t'gene wy den Coningh schuldigh
zijn/ wanneer hy seght: Gheeft den Keyser dat den
Keyser toebehoort/ etc. waer onder begrepen is de ghe-
hoorsaemheyt der wetten/ de welcke Gods gaben zijn/
ghelijck de oude Griecken seer wel ghesyt hebben. Om
u noch klaerder te betoonen dat wy de burgherlicke
wetten ghehoorsaemheyt schuldigh zijn/ ende dat wy
lien volghens de selve moeten bewaren ende onderhou-
den/ om de regeringhe der ghemeenten/ sal ick hier eeni-
ghe bondighe ende gheloofweerdighe bewijsredenen by
brenghen. Den Apostel Paulus doen hy door t'bevel
van den Oversten soude ghegeesselt werden/ seyde Pau-
lus tot den Hooftman over hondert die by hem stont:
(Ist u lieden gheoorloft eenen Romeyn ende onverwesen
menschen te geesselen?) Siet daer hoe den heylighen
Apostel hem met burgherlicke wetten behọlp/ die door
d'oude wetgebers der Romeynen ghemaeckt zijn. Pub.
Clodius de schoone/ Tribuun des volcx/ maecte een wet/
dat men een burger van Roomen niet totter doot oft tot
eenighe andere strenghe straffe en moght veroordeelen
sonder dat men kennisse vã zijn sake had oft sonder dat
hy verhoort was. Cornelius Tacitus verhaelt desghe-
lijcx in zijn Jaer Chronijcken/ dat den Raet door een wet
ordineerde/ dat niemant verwesen soude werden/ son-
der eerst ende voor al ghehoort te werden/ ofte/ sonder
datmen kennisse van zijn sake heeft. Den Rechts-
gheleerden Mecianus *schrijft/ ende zijn segghen is
een wet/ dat de billicheyt noch de reden niet toe en
laet/ dat yemant soude verwesen werden/ sonder dat hy
op zijne beschuldinge geantwoort hadde/ ende seght dat
men dat recht doen gebruycte/ t'welc de rechtveerdighe
Rechters noch huyden op desen dagh ghebruycken/ ia
selfs in de burgerlicke saken: waer af Seneca ten rech-
ten in zijn Medea seght:

Die vonnis wijst sonder d'ander party te hooren
Al ist schoon wel getreft, t'is nochtans niet na b'hooren.

Actor. 22.25

Dion. lib. 38.

* lib. 1. D de req. reis lib. 2. C de vet. iur enucl.

Daerom ist dat Alexander de groote/ wanneer hy op sijnen Rechter-stoel sat/ ende den aenklagher hoorde spreken/ sijn een oore metter hant toehielt/ segghende: dat hy die bewaerde voor den verweerder / t'welck Achilles Bocchius seer klaerlick te kennen heeft ghegheven/ in een ghedicht dat hy ghemaeckt heeft/ luydende aldus:

Als Alexander vvas eertijts te recht geseten
In sijnen Rechter-stoel, en heeft hy niet vergeten
Te stoppen sijn een oor, tervvijl d'aenklager stont
Zijn klachte aen hem deed', met vvoorden menighfout;
Het gaf sijn vollick vreemt te sien alsulcken zede
En vraeghde hem vvaerom hy dat so dickvvils dede?
Een oore ick bevvaer (antvvoorde hy met vlijt)
Voor die aengeklaeghde vvort van d'aenklager vol nijt.

Dese oude Roomsche burgherlicke wetten zijn wel ende bequamelick door den Apostel Paulus ghebruyckt/ die hem daer mede beholpen heeft/ ghelijck als hy hem oock daer door op den Keyser beriep/ welcke wijse van beroepen door de oude wetghevers der Romeynen inghestelt is gheworden / om d'ongherechtigheyt ofte d'onwetenheyt der Rechters daer door t'ontdecken. Want also den selven Heyligen Apostel ghevangen was/ so beriep hy hem van den Lantvooght op den * Keyser (hoe wel dat schoon den Keyser geen Christen en was) ende alsoo heeft hy sich onder desselfs ghewelt begeven. Ende het blijckt in de handelinghen der Apostelen/ dat Festus den Lantvooght terstont ophiel verder van de sake Pauli t'onderbraghen/ ende dat uyt eerbiedigheyt der beroepinghe/ maer hy seyde tot S. Paulus: Hebt ghy u op den Keyser beroepen? ghy sult tot den Keyser gaen.) Waer over S. Lucas op de selbe plaetse verhaelt/ dat de kennisse van de sake Pauli den Keyser toebehoorde. Nu het is een yeder kennelick genoegh/ dat den Keyser Nero gheen Christen en was/ maer dat hy de Christenen wreedelick handelde (gelijc als Cornelius Tacitus in zijn 15. boeck verhaelt) onder wiens regeringe S. Paulus ooc is gedoot geworde. Indien dan

* lib. 1. D. de appell. Acto. 25. 11

Acto. 25. 12

onsen

nsen Salighmaker geboden heeft datmen den Keyser al gheven dat des Keysers is/ te weten den plicht der ghehoorsaemheyt tot hem/ ende tot zijne wetten/ die de burgherlicke Rechten aengaen. Wie salder dan soo bout ende onbedacht zijn (indien hy niet ganssch dul ende uytsinnigh is) dat hy dorst seggen/ datmen de burgherlicke wetten behoort te niet te doen? Indien S. Paulus den verkondigher des H. Euangeliums hem daer mede na dattet den tijt ende de plaetse vereyschte beholpen ende ghedient heeft/ waerom en sal een Christen wanneer het van noode is/ sich met de selve in burgherlicke saken niet behelpen? Dewijle dat S. Paulus niet alleenlick de wetten der Romeynen in zijne saken ende dinghen by ghebracht heeft/ maer dat meer is hy heeft er oock ghelijckenissen uyt getrocken/ ja selfs ten aensiene onser salighheyt/ wanneer hy tot de Galaten schrijvende/ seght: Het Testament eenes menschen voor wet ghekent zijnde/ dat is/ na de Rechten ghemaeckt/ en behoort niet verworpen te werden/ maer plaetse te grijpen.) Dit is langhe te voren door de wet der 12. Tafelen ingheskelt gheweest/ ghelijck als den Rechtsgheleerden * Caius ende den Keyser Iustinianus in zijn nieuwe † insettinghen schrijven. Den selven Apostel stelt noch een andere gelijckenisse des Testaments in den Sendtbrief tot den Hebreen/ seggende: Want het Testament is in de dooden vaste/ dewijle het noch niet krachtigh en is/ als de Testament-maker leeft.) Is dat niet uyt de oude wetten der * Romeynen ghenomen? De gelijckenisse des dienstknechts die onder de macht des momboors staet/ van de welcke S. Paulus in zijne Sendtbrieven schrijft/ † is die niet uyt de Roomsche wetten ghetrocken? De uytleggingh van het momboorschap door Seruius Sulpitius l. j. D. de tutelis gedaen/ betoont het oogenschijnlick: Het momboorschap (seght hy) is een recht (also moetmen in die plaetse lesen) ende eene macht over een vry persoon/ om voor te staen ende te beschermen den ghenen die hem selfs niet beschermen kan ter oorsaken van zijn kleynen ouderdom/ gegeven ende toegelaten door t'burgerlick recht/ dat is door de wet der 12. tafelen/ die dese

* lib. I. de petit. hæred.
† Constitut. 22.
Hebr. 9. 17.
* l. 42. de donat. inter vi. & vxo.
† Gala. 4.3

voornoemde macht ingheſtelt hebben.) Den Apoſtel Paulus den Gheeſt Gods hebbende/ beveelt de Ro-
Rom. 13.1. meynen/ de hooghe Overigheden onderdanigh te zijn. Wy en moeten door dit woort Overigheyt ofte Macht niet alleenlick verſtaen de levendighe Macht/ als den Keyſer/ Coningh/ ofte andere hooghe Vorſten/ maer oock de macht van de gheſchreven ia oock van de burgherlicke wet/ ende alſo is de meyninghe des Apoſtels/ anderſints ſoude het zijn oft wy daer boven ende niet daer onder waren. Nu wy en behooren oock niet de ſpreucke ende de natuerlicke meyninge achter te laten/ om ons aen den blooten klanck der woorden te houden. Wie ſouder dan ſoo ſtout zijn/ dat hy ſoude derven ſegghen/ datmen de hooghe Overigheden wel moet onderdanigh zijn/ maer niet hare bevelen? dewelcke men niet teghenſtaende ghehoorſaem moet zijn/ by ſo verre ſy niet en ſtrijden teghen de Godtlicke ende Natuerlicke wet/ die de grootvader van de Godtlicke wijſ heyt is. De meyninghe dan van S. Paulus in t'ghemeen ſprekende/ begrijpt oock de macht van de burgerlicke wet/ de welcke (ghelijck als den Philoſooph * Chryſippus
*l.2. de leg. ſeyde) een Vorſt ende hooft over alles is/ ende een heere die een yeghelick moet onderdanigh zijn/ ghelijck Demoſthenes ſeght. Het is oock kennelick dat doen den
Acts. 23.24 Overſten Hooftman Paulum tot Felix des Keyſers Stadthouders ſant/ ſo beval hy de krijghſ knechten die hem gheleyden/ dat ſy ſadel-beeſten ſouden bereyden/ ende Paulus daer op ſetten/ om dieſ wille dat hy alreede oudt was. En heeft den Hooftman doen de wet der 12. Tafelen daer in niet ghevolght/ die langhe te voren ingheſtelt is ghewor den? Den Rechtſgheleerden Sextus Cecilius in Aulus Gellius verhaelt dat de ſelve wet
* Aulus Gell. noct. Attic. lib. 20. c. 1. der 12. tafelen dat alſoo ingheſtelt hadde: Indien den ghedaeghden oft ghevanghen/ out/ ofte ſieck is/ men ſal hem een peert oft ander ſadelbeeſt gheven.) De ghelijckformigheyt der Godtlicke ende Menſchelicke wetten behoort ons te beweghen om de Burgherlicke onderdanigh te zijn. Nu het is gantſch ghewis ende ſeker/ dat indien men de Godtlicke wetten die in Deuteronomium/ ende in d'andere Moſis beſchreven ſtaen

oft gheliicken teghen de burgherlicke / men salse
helijck ende eenstemmigh bevinden/ soo veel de ghe-
neene Rechten ende saken aengaet / die sullen het
netter ooghe sien/ die de boecken Deuteronomi en-
le andere Heylighe schriften/ de wetten van Solon
nde van de 12. tafelen/ de Digestien/ de Rechten en-
e nieuwe instellinghen Iustiniani doorlesen welckers
erghelijckinghe alhier te langh soude vallen: ende het
oude ghenoegh zijn/ om daer af alleen een gheheel
oeck te maken. Daerenboven/ dewijle het seker is/
at het burgherlicke Recht onderstut ende getrocken
s uyt het recht der naturen / t'welck eenen strael
er Godtlicke wijsheyt is/ in des menschen herte ge-
heven ende ghestort/ gelijck als-men door den brief
ot de Romeynen bemercken kan/ alwaer den Apo-
tel het uytverkoren vat Gods aldus seght: Want
ls de Heydenen die de wet niet en hebben/ van na-
uren het inhout des wets doen: dese de wet niet heb-
ende/ zijn hen-selven een wet. Als die betoonen het
erk der wet in hare herten gheschreven / dewijle
aer conscientie mede ghetuyght / ende de ghedachten
nalkanderen beschuldighende/ ende ontschuldigende.
Men en magh oock niet twijfelen datmen de burger-
cke wetten moet onderhouden ende die ghehoorsaem
ijn: dewijle dat doch alle voorvallende saken niet door
e wetten Mosis konnen gheslichtet werden/ ghelijck
lsmen merckelick siet welcke saken van door de boec-
en der burgherlicke Rechten oft door den middel ende
e reden die sy gheven / gheslichtet werden. Men
oetse dan onderhouden ende sich daer mede behel-
en/ wel-verstaende so sy teghen Gods wet noch te-
hen t'recht der naturen niet en strijden/ waer uyt selfs
nse oude wet-ghevers die gheput hebben. Het recht
er nature * ghebiet ons/ dat wy ons tot een anders
llen rijck maken. De Nature ghebiet/ † datmen de
ereenkominghen ende verbonden die onder de men-
chen gemaeckt zijn sal onderhouden: t'welck den Pre-
eur verklaert ‡ gherechtelick plaetse te hebben / om
ies-wille dat de voornoemde t'samen-verbindinghen
iet bedrieghlicker noch teghen de wetten ofte instellin-

Rom. 2. 14.

* l. Nam hoc, D. de cond. indeb.
† l. 1. D. de pact.
‡ l. 7. §. aie Prætor, D. eo. tit.

ghen ghemaeckt zijn. Het Recht der nature by Wet Gods † verklarende/ voeght daer by/ dat wy onse kinderen sullen opvoeden / ‡ ende oock dat de kinderen * haer vaders ende Moeders sullen voeden. Het welck ons selfs den Opevaer leert / ghelijck als den Griecschen Comedi-schrijver Aristophanes verhaelt. Ick soude hier soo veel wetten der nature mogen by brenghen/ die door het Burgherlicke Recht verklaert werden/ dat-mer wel een gantschen boeck af soude moghen maken: t'welck ick om der kortheyts wille sal achter weghe laten. Alle Monarchen/ Keysers/ Coninghen/ Vorsten/ Overigheden/ Rechters/ ende ghemeene lieden behooren ende moeten dan de Burgerlicke wetten onderhouden / bemerckende eerstelick haren oorsprongh t'welck onsen eeuwighen Godt is / ghelijck als het de Christelicke ende de Heydensche Schrijvers seer wel betoonen/ waer onder Demosthenes een is/ ende desghelijcx seght het Iustinianus in zijn nieuwe instellinghen: ten tweeden/ de oorsake waerom die inghestelt zijn/ t'welck is om ons van alle overlasten te bevrijden / om de ghemeene ruste/ om de stoutigheyt der boosdoenders in den toom te houden / ende om een yegelick zijn recht te gheven. Want het is tot bescherminghe der menschen inghestelt. * Ende Plato in Hippias seyde mede/ dat het Recht tot des menschen oorboor inghestelt is: het Burgherlicke recht dry gheboden makende. ‡ Het eerste/ om eerlick te leven: het tweede/ om niemant te beschadighen ofte verhinderen: het derde/ op datmen een yeghelick soude gheven/ het ghene hem toekomt. Ende daer in leyt den wille der gherechtigheyt. Men behoort de Burgherlicke wetten oock t'onderhouden/ ter oorsaken van de ghelijckformigheyt der uytkomsten die sy in vele dingen met die van 't Christendom hebben. De Evangelissche wet/ beveelt te gelooven/ ende datmen ghetrouwheyt sal houden ende sorghvuldelick bewaren : ghebiedt den wille Gods te doen/ ende datmen sich van een anders goet/ ende van quaet doen sal onthouden. Laet ons dese dingen met het Burgerlicke Recht verghelijcken. De Burgherlicke wet beveelt/ datmen in t'samen

verbin

† Ephe. 20. 17. Levit. 20. 9. Deuter. 21. 18.
‡ l. 1. D. de iust. & iur.
* l. 5. D. le lib. agnos.
* l. 2. D. de stat. hom.
‡ l. 10. D. de iust. & iur.

verbindingen getrouwighept sal onderhouden: datmen den wille des wets/ der Coninghen/ Vorsten/ Rechters die van haer ingheselt zijn/ ende der Testament-makers sal onderhouden ende nakomen/ ghebiedt desghelijcx datmen niet en sal stelen noch een anders goet onthouden: ende datmen sich houde voor quaet te doen/ straffende de boosdoenders. Het eynde der Burgherlicke wetten/ is alghemeene gerechtighept/ t'welck den eenighen ende almachtighen Godt is. Alsoo dat het eynde weder tot zijn beginsel komt. Ick soude seer lichtelick konnen wederlegghen ende te niet doen/ de teghenwerpinghen ende lasteringhen die eenighe vermetele ende Godtloose menschen teghens t'ghene ick hier ghesept hebbe/ souden konnen brenghen/ maer het is onnoodigh datmen op den vollen middach licht ontsteeckt. Want oft schoon eenige menschen de wet misbrupcken soo en behoortmen daerom de wetten niet te verachten die de konsten der gherechtighept zijn/ de misbrupcken ende de misbrupckers straffende: daer by gheboeght dat den Kepser ende Philosophe Marcus Aurelius in t'vierde boeck van zijn leven seer vele seghtt dat de Wet door misbrupcken oft overtredinghen niet en kan ghebroken werden. Daeromme dewijle Godt ghebiet dat men den Kepser soude geven/ dat den Kepser toe behooort/ te weten/ de schattinghe/ ende de gehoorsaemhept tot zijne bevelen ende wetten/ ende als men haren oorspronght/ oorsake/ gelijckformighept ende tot wat eynde sp strecken/ aenmerckt/ soo behooren alle wel-ghestelde ghemeenten die t'onderhouden ende na te komen. Indien sp anders doen/ soo sullen sp alle boosheden daer door den brpen toom laten/ ende in plaetse van brphept sullen sp in een herde ende ellendige slavernye vervallen: van versekerthept in vreese/ ende van overvloet in ghebreck: t'welck drp dinghen zijn (gelijck Maximus Tyrius seght) die alderswaertst ende verdrietelickst om draghen zijn.

Van eenen valschen beschuldiger, die door den hooghen Raet oft Parlament van Thoulouse ter doot verwesen is. Mitsgaders t'verhael der sake ende een diepsinnighe ende gheleerde arguatie ende proeve over t'vonnisse dat daer over ghegeven is, in Roode Tabbaerden in de Afkondinghe van de * alghemeene vonnissen.

* anders/ generale Arresten.

Capittel VI.

IN t'jaer 1585. was ick tot Thoulouse ghekomen/ om een ghedingh ofte proces dat ick aldaer in 't Parlament hadde/ ende ghelijck als men seght van de sieckten dat sy te peerde komen/ ende wederom te voet wegh gaen/ dat is te segghen/ dat sy onvoorsiens ende haestigh aen komen/ maer dat sy verlanghsaem weder wegh gaen. Even-eens gaet het oock met de processen/ de welcke op een ooghenblick verweckt werden/ maer sy zijn soo langhduerigh/ dat-men schier nimmermeer het eynde daer af kan sien/ want dickwils soo wanneer men denckt een eynde daer af te hebben/ dan compter wederom een nieuwen wrock/ datmen schier op een nieuw weder moet beginnen/ ende ghelijck als uyt een sieckte dickwils veel andere die noch heftigher zijn ontstaen: alsoo wert oock van een proces dickwils vele andere gheboren. Dit seggh' ick/ om dieswille dat ick meende een volkomen eyndinghe van dit proces te krijghen/ maer noch mijn neerstigheyt/ noch mijn geduerigh aenhouden en hebben soo veel niet konnen uytrechten/ dat de vergheefsche uytstellen die mijn teghenpartyen eyschten ende die haer oock vergont werden/ haer uytvluchten/ ende de toevloepinge van andere saken van mijnen Procureur/ ende van mijnen Advocaet my eenighen lust konde gheven (op de daghen waerinne ick gheentsints eenighe voorderinghe in * mijn sake moghte doen) om my wat in andere oeffeningen te verlustigen te weten/ in het kaetspel met andere scholieren van mijnder kennisse/ te danssen al waer een gheselschap van Jonghvrouwen by een vergadert was/

vas/ vermomt te gaen op den Vasten-abont/ ofte my
e verlustighen soo veel als moghelick was. Nochtans
im niet gantschelick den tijt te verliesen/ op de dingh-
iaghen in het hof verkeerende/ hoorde ick de saken dim-
ghen / ende de vonnissen uytspreken van het schoone
ghesel schap der Presidenten ende Raetsheeren in de
groote kamer. Ende om eenighe nuttigheyt daer uyt
e treckcn/ soo heb ick opstaende voet in mijn memory-
oercken het inhout van t'ghedinge van twee Advoca-
en teghens malkanderen/ ende t'vonnisse van den
ooghen Raet daer over/ by een ghestelt / daer na in
nijn herberghe ghekeert zijnde/ soo heb ick het weder
n t'langhe herschreven / soo als my de ghedachte-
isse die ick daer af noch gheheel versch hadde/ t'selve
e voren bracht. Ende onder andere/ het proces van
enen valschen beschuldigher / de welcke verobert
vas/ door t'verhael van den eersten President Duranti
e welcke na dat hy de gantsche daet klaerlick ont-
eckt/ verhaelt ende te kennen ghegheven hadde/ ende
ock de redenen byghebracht die met ende teghens den
nisdadighen ghedaen waren/ de welcke mede by de
leytinghe teghenwoordigh was/ sittende op de Celette
o heb ick doen vergadert/ ist niet al / so ist ten min-
en het voornaemste/ t'ghene ick uyt de selve pleytinge
eb konnen onthouden ende soo veel als mijn penne
etter haest konde beschrijven/ volghende de woorden
es voornoemden eersten President/ de welcke seer na by
odanigh waren als volght: Iean Forgues van Com-
inges/ onder den verdichten name van Marc Faues,
i de maent van Mey des jaers 1584. valt klachtigh
oor den * Oppersten Rechter van Thoulouse teghen
Meester Ian Agde Schat-bewaerder voor den Co-
ingh in t' Marckgraefschap van Narbonnen/ seg-
hende dat den 25. dagh des voorleden Maent van
Meerte/ den voornoemden Agde vergheselschapt met
jnen dienaer ghenaemt de Francimant ende andere
annen die hy niet en kende / allegader groote braut-
outen draghende/ op den grooten wegh van Narbon-
e/ een koopman totter doodt toe ghequetst hadden/
elcken koopman eenighe muylen die met koopman-

* and. Seneschael.

schap gheladen waren ghesleypt/ t'welck sy allegat
roofden/ ende de muylen wegh voerden: zynde de
voornoemden Marc Faues in des koopmans ghes
schap/ ende was hunne handen ontkomen/ door h
middel van een kleyn boschken/ dat daer na by ghe
leghen was. Ende dat daer na/ den selven vermoor
den koopman/ in de naest-gheleghen vlecke begrave
was. Zijn klachte is door een van des Oppersten
Rechters * Schrijvers aenghenomen. Bevel gehad
hebbende/ om dese saecke voorder t'ondersoecken/ door
macht des voornoemden Rechters so heeft hy hier over
voor den Schrijver des voornoemden Stoel twee ghe-
tuyghen verhoort/ waer af den eenen hem seyde van
Castelnandarry ende d'anderen van Comminges te
wesen. Daer na in de herberge van de Capelle Redon-
de/ heeft hy voor eenen anderen Schrijver vier getuy-
ghen doen hooren/ den eenen hem selfs van Commin-
ges segghende te wesen/ ende de andere drij van een se-
ker dorp in Gascongien. Over dese ondervraginghe
wiert een besluyt ende eysch ghedaen van t'leven des
voornoemden Agde ende zijnen dienaer. Tegens Agde
wiert voortghevaren door gebreck ende wederspannig-
heyt/ ende geordineert dat hy binnen drij dagen in ge-
roepen sal werden: ende tot dien eynde hadde de voor-
noemde Marc Faues een sekere procuratie op den voor-
seyden Iean Forgues doen passeren/ de welcke door
kracht der selver/ den voor-verhaelden Agde binnen
drij daghen tot Narbonne doet roepen. Ende om hem
voor den Oppersten Rechter te stellen passeert den sel-
ven Marc Faues een andere procuratie op eenen du
Mas Procureur des voornoemden stoels. Den Die-
naer van Agde werde terwijlen in ghevangenisse ge-
houden. In zijn verhooringhe loochent hy de daet/
bewijst dat hy met zijnen meester den tijdt van 18.
maenden niet uyt de Stadt Thoulouse gheweest is/
ende begheert dat de ghetuyghen in zijn teghenwoor-
digheyt souden gebracht werden. Den oppersten Rech-
ter vergont de over-een-brenginghe van getuygen ende
tot dien eynde wiert neerstigheyt ghedaen / ten ver-
soecke van der substituyt des Procureurs Generael

* anders/ Griffiers.

nes Coninghs/ dat de getuygen by een souden mogen
ghebracht werden. Ende tot dien eynde heeftmen aen
ie Burghemeesters ende Overigheden van de plaetsen
nde vlecken waer af de ghetuygen sich gesept hadden
e wesen/ gesonden/ dewelcke een groote ondersoeckinge
ghedaen hebbende/ allegader betuyghden/ dat in de
gantsche streke van hun ghebiet/ niemant en was/ die
ulcken naem droegh/ als yemant van de getuygen sich
noemde. Daer na heeft Agde sich gevangen gegeven/
nde in de by-brenginge der ghetuyghen verwillight.
De selve neerstighept ende ondersoeckinge gedaen zijn-
e/ soo en wierter nergens gedachtenisse gevonden van
enen naem die sich Marc Faues noemde/ noch ooc nie-
nant van de namen der getuygen in de ondervraginge
egrepen ende verhaelt zijnde. Ende om noch meerder
ekerheyt te bekomen/ heeft-me ten versoecke des voor-
noemden substituyts/ aen de naestgelegen vlecke ghe-
onden/ alwaer Marc Faues seyde dat den vermoorden
coopman begraven was: de Raden ende Overighe-
ien der selver plaetse daer af ondervraeght zijnde/ ga-
ien tot antwoorde/ dat sy noyt van dese daet hadden
hooren spreken/ getuygende dat het meer dan dry jaren
vas geleden/ datmen niet ghehoort hadde dat aldaer
ntrent eenigh mensche is gedoot geworden. Waerom-
ne Agde een versoec gedaen heeft/ datter soude mogen
ndersocht werden/ wie hem dusdanigen treck gespeelt
hadde: twelck hem vergunt werde. Daer na dede hy
n des Oppersten Rechters ghevanghnisse legghen/
ien voornoemden Iean Forgues, die hem uytgaf
voor den Procureur van Marc Faues om den voor-
noemden Agde binnen dry daghen te doen inroepen.
Gevraeght zijnde/ wie procuratie op hem gemaect had-
e: antwoorde/ dat het eenen Marc Faues was/ die hy
niet anders dan van aensien kende/ noch en wist oock
niet van waer dat hy was. Dat gedaen zijnde/ soo heeft
hen voornoemden Agde den meer gemelden Forgues
getoont: item ooc aen de * Schrijvers/ die de klage aen-
genomē hadden/ aen eenige klercké vā de Schrijfkamer
die de ondersoeckingē geschrebē hadden: aen den Procu-
reur du Mas die de vervolgingen in bovvisse gemaeckt

* anders/ Griffiers.

hadde/ onder de Procuratie van Marc Faues: mitsgaders aen den weert ende dienstknechten van de herberghe van de Capelle Redonde: dese lieden allegader den voornoemden Iean Forgues ghesien ende eernstelick aenghesch out hebbende/ soo bekenden sy eendrachtelick dat hy de-selve was/ die sich Marc Faues noemde/ de welcke de boven ghenoemde klachte dede/ die de ondersoeckinghen liet doen/ ende die alles wat noodigh was bekostighde/ hebbende eenigh gelt ghegeven aen een van de klercken des Schrijfkamers/ ende aen eenen dienaer van den weert der Capelle Redonde/ de welcke hem kenden soo haest als sy hem saghen. Agde dede haer allegader voor Commissarisen verhooren. Forgus verhoort werdende/ blijft volherdigh in 't loochenen. De voornoemde ghetuygen zijn hem teghen ghestelt/ die staende houden/ dat hy den ghenen is/ die onder den naem van Marc Faues gedaen hadde/ alle t'ghene boven verhaelt is. Daer tegen geeft hy eenighe voorwerpinghen. Tandem, door vonnisse des Oppersten Rechters wert ghewesen/ dat het proces sonder voorwerpselen mach geoordeelt werden/ ende dat doende wert den voornoemden Agde ende zijnen dienaer vry ghesproken van de lasteringhe ende den moort hun opghelevt. Ende daerenboven den voor-vergaelden Iean Forgues verwesen totter doot/ tot de ondersoeckinghe ende pijnbanck/ etc. van dit vonnisse beroept sich Iean Forgues op het Hof.

Het schijnt datter twee redenen zijn/ waer door het vonnisse van de verwijsinghe totter doot onrechtveerdigh schijnt te wesen. De eerste is genomen van de gewoonte der oude Romeynen/ de welcke soo veel verschilt het dat sy de beschuldighers ter doodt souden veroordeelen/ dat sy die ter contrarien achteden voor interesse Reipublicæ multos in ciuitate accusatores esse. Ende om dier oorsake accusatoribus certa præmia, constituta erant. Quin & accusatores publice constitutos in Græcia refert. Cicero 3. de Legib. (Den voornoemden President brenght tot dien propooste by Cicero in oratio. pro Sex. Roscio, Cornel. Tacitum lib. 4. Annalium Cassiodor. lib. 2. Variarum l. lege Cornelia,

Cornelia, de Senatusconf. Syllaniano.) Erant & præmia iudicij, quæ à Græcis Xy' thaa dicuntur rei eperditæ præmia & alia huiusmodi, de quibus vide Iosephum lib. 4. de bello Iudaico. Ten tweeden/ indien datter oorsake was om ter doot te moghen ver-wijsen/ dat moeste gheschieden propter legem Talionis, Atqui lex Talionis antiquata est, quæ à Græcis Antipomthès appellatur, quasi contra patiens. Be-wijst met S. Matheus Evangelium capit. 5. ende Aristotelis 5. Ethicorum, aldaer hy t'ghevoelen der Pythagoristen wederlegt/ de welcke ghehouden hebben ius Talionis esse simpliciter ius & de iure.) Phauorinus apud Gellium reprehendit hoc ius, als om dat het niet en can over een komē met het uytdeelende Recht dat de Griecken thianemptikòn noch met het Recht dat ɔ thiorth Otikon het verbeterende Recht noemen. De derde reden sal ghenomen werden/ uyt dit volghende/ om dat door eenighe wetten de aenklagers van valsche beschuldinge overtuyght ende verwonnen zijnde/ met-ter daet niet ghestraft zijn ghewordeu. Door de wet Salique in cap. de eo qui fal. accus. cor. principe, &c. mulctantur in octo denarios & ducentos solidos. ghelijck als de text seght: Door de wet Remnia isser gheene straffe des doots opghestelt secundum Martianum I.C. in l. Remnia ad Senatusc. Turpilian. Door de wet der Digestien zijn sy maer door een soorte van schandael ghestraft/ vt in l. 1. de his qui notant. infam. ghelijck als oock door de instellinghen des Key-sers falsi accusatores in famia notati dimittebantur per vrbem præcone præeunte cum illo Elogio mèe sykophátize l. fustibus. C. in quib. caus. infam. irrog. Et ibi accursi Aristophanes gebruyckt oock dit woort sykophántai welckē naem hy de lasteraers ende valsche aenklaghers gheeft/die yemant gaen beschuldigen ofte t'onrecht verklaghen/ alleenlick tot dien eynde/ om dat sy t'vierendeel van des aengeklaeghden goederen souden hebben/ of sy al schoon ontschuldigh zijn. T'selve is oock gheordineert door de kerckelicke insettinghen in canone 1.5. quæst.6. de welcke gheen doot-straffe ge-stelt hebben teghen de valsche beschuldighers/sed cau-

terio frontem accusatorum inurere consueuerunt, de qua pœna Cicero in orat. pro Roscio: Literam illam Plinius in Panægyrico ad Traianum. Delatores inquit, frontem exanguem punctis & literis notatam ferre soliti erant, &c. Ende tot dien propooste Plautus ende Seneca vocant eos passim stigmaticos & literatos. De vierde reden is, om dat de beschuldiginghe des voornoemden Forgues tot soodanigen eynde niet ghestreckt en is, datter den aengheklaeghden eenigh leet door gheschiet is. Nu ist dat door een algemeene ghewoonte, in saken van misdadigen, men niet ghestraft en wordt door een slechte ghedachte secundum Speculatorem in §. 1. de accusat. De vijfde reden is, dat hoe wel een valsche beschuldinghe metter doot behoort ghestraft te werden, soo ist nochtans dat in die sake de straffe eenighsints behoort versacht te werden, om dies-wille dat den voornoemden Agde den broeder van Forgues voornoemt van een doodtschuldighe misdaet aengheklaeght hadde: Argumento legis secundæ, de receptatoribus, alwaer den gheenen die zijnen vrient die een moort ghedaen heeft verberght, niet na der wetten strenghept ghestraft wert. Facit lex qui cum vno, §. finali de remilit. & caput 2. Extra, de Apostatis. Ende Paulus Castrensis consil. 371. alwaer hy verhaelt dat eenen sone die een valsch Instrument ofte schrift ghemaeckt heeft, om t'leven ende de eere van zijnen vader die in hechtenisse is, te beschermen, niet na de strenghept der wetten behoort ghestraft te werden. Waerom door de voornoemde redenen blijckt, dat den Oppersten Rechter qualick ende ongherechtelick gheoordeelt heeft, om dat hy den voornoemden Iean Forgues tot der doot verwesen heeft.

Daerenteghen, tot onderstuttinghe van t'vonnisse moeten dese vijf klare ende bondighe redenen aenghemerct werden. De eerste is, dat door de wet der 12. tafelen soodanighe beschuldighers metter doot ghestraft werden, (by-brenghende Cicero lib. 4. Tusculan. quæst. ende S. Augustin. in lib. de civitate Dei.) Ende hoe wel het schijnt dat sodanigen straffe een sekeren tijt

s gheweest als vernietight / ende buyten ghebruyck olghens t'ghene dat ghesept is / soo is sy nochtans weder herstelt door de Keysers/ vt est in l. vnica de amosis libellis, alwaer de straffe des doots wert ge- telt op de ghene die schimp-brieven maken/ om eens anders eere te besmetten. Ende sodanighe bedrieghen haer selven de welcke meynen dat de wet maer alleen- lick spreeckt van Burgherlicke doot/ ende de depor- ation. want het teghendeel blijckt klaerlicken door den text ibi vltorem gladium in cervicibus suis re- formidant, &c. Indien dan de straffe des doots ge- telt wert op de gene die buytē oordeel door een schimp- chrifft yemants eere soeckt te benemen: hoe veel te meer heeft dan den voornoemden Forgues de doodt ver- diene/ die in teghenwoordigheyt van de gansche ver- gaderinghe der Rechters een onnoosel menschē van en moordt beschuldighde? Ten tweeden/ staet oock en te mercken/ dat den voornoemden Forgues hem niet te vreden en hielt/ dat hy aenklagher was / maer oock in zijn eyghen beschuldiginghe heeft hy onder deckfel van zijnen naem/ hem op vyf oft vier plaetsen met valsche ghetuyghen beholpen. Nu het is ghewis ende seker dat de valsche ghetuygen altijt metter doot gestraft zijn ghewordden/ soo wel door de Godtlicke als door de menschelicke wettē in cap. 19. Deuteronomij. Proverbiorum quoque 18. cap. Testis falsus non erit impunitus. Et ibidem 21. cap. Testis men- dax peribit. Ende de Romeynen als door de hi- storye blijckt dejiciebat eos ex monte Tarpeio, vt passim legitur apud Liuium. Ende hoe wel dat eeni- ghen tijdt dese straffe niet in t'werck ghestelt is ghe- worden/ l. hoc carmen de famos. libell. Nochtans onse Coningen aenmerckende d'oude vermaertheyt van Vranckrijck/ ende hoe seer dat een Coninghrijck by de vreemdelinghen in verachtinge ende in een quaden na- me soude gheraken/ aldaer de valsche getuygen in t'le- ven ghehouden werden: t'welck een sake is/ die de eere van eenen gantschen staet betreft/ende waer af de oude Griecken by andere volckeren in quaet vermoeden zijn ghekomen / hebben daerom met gherechtighe

oorsake

oorsake de oude wetten wederom willen herstellen/ ende de valsche ghetuyghen metter doot straffen/ gelijck als blijckt door de instellinghe van den Coningh van Vranckrijck Franciscus, 1. ghemaeckt in het jaer 1531. tot Regijnten. Ende hier en is men niet bloot van exempelen. Ghetuyghende Diodorus Sicul. lib. 6. ende Plutarchus in de Ghedenckweerdighe spreucken der doorluchtighe mannen/ sprekende van eenen Aristogiton, dat Demosthenes op een sekere plaetse soodanighe lieden Venenatás bestias noemt. Ende daer men ter sijn propooste een merckens-weerdigh exempel leest in Appian. Alexandrin. libro 2. de bello ciuili.) Porro testis falsidicus tribus est obnoxius: Deo, quem contemnit. Iudici. quem decipit, Innocenti, quem lædit. Waeromme/ etc. Door de derde reden: Pœna Talionis non est antiquata à lege divina, hoe dat dit in't teghenwoordigh ghesept is/ vt est in Exodo cap. 2. de welcke door de Romeynen in de wet der 12. tafelen in ghestelt is gheweest: his verbis si membrum rupit ni pasciscaris Talio est. Ende dese wet is (ghelijck als ghesept is) van de Pythagoristen ghehouden voor ius simpliciter, & de iure. Ende door andere Schrijvers is sy Ius merum gheheeten. Als ghetuyghen Aulus Gellius lib. 20. Quintilian. declamat. 372. ende Isidorus op een sekere plaetse. Ende dese wet is by alle staten ende volckeren in t'ghebruyck gheweest/ ghelijck als blijckt in Iudice, l. 2. de commer. & mercat. & sic de cæteris. T'welck oock by de Visigotten in t'ghebruyck was/ ghelijck door hare wetten blijckt. Ende daerom Forgues die Agde van een dootschuldighe sake verklaeght hadde van valschept overtuyght zijnde/ soo schijnt dat t'vonnisse des doots rechtveerdelick door den Oppersten Rechter uytghesproken is. De vierde reden sal ghenomen werden/ van de swaerwichtighept des misdaet der Lasteringhe/ die soo afgrijselick is gheacht gheweest/ dat den vyant onser salighept/ dien name Diabolos daer af ghenomen heeft/ t'welck in't Grieck niet anders dan Lasteraer bedupt. Ende om de waerhept te segghen/ het is een misdaet boven alle misdaden/ de Schadelickste ende verbloeckste van

allegader,

allegader. Den dootslagh en kan niet anders dan alle
het levē van zijnen vyant nemē/ende den moorder doet
het met een verhittede gheneghentheyt: maer den val-
schen beschuldigher/ met koelen bloede (alsmen seght)
ende met voorbedachten raet/rooft de goederen/ de eere/
ende t'leven van den onnooselen. By brenghende tot
een exempel dier sake/ een ghedenckweerdighe gheschie-
denisse van een valschen beschuldigher/ die om dat hy
den seghel ende het schrift van D. Ioannes Damasce-
nus valschelick konde nabootsen/ ende hem van verra-
derye by den Vorst der Saracenen beschuldight hadde/
welcken Vorst soo haest als hy den brief gesien hadde/
die hem van den Keyser zijnen vyant ghesonden was/
hem beyde zijn handen dede afhouwen: welcke historie
een wonderwerck der Maghet Maria begrijpende/ int
langhe door Ioannes Patriarcha Hierosolimitanus
verhaelt wert. Eyndelick daer zijn twee manieren ende
deelen der Lasteringhe: de eene is ghemeyn ofte open-
baer wanneer de valsche beschuldinghe voor den Raet
ghedaen is/ twelck ghestraft wert door pœna Talio-
nis, ghelijck ghesept is. D'andere is heymelick/noch-
tans hedensdaeghs ghemeen ghenoegh by veele die
eens anders goede vermaertheyt rooven/zijnde d'eeuwe
deses tijts in soo quaden ende ellendighen staet verval-
len/ datmen weynigh gheselschappen sal vinden/ aldaer
men de eere van zijnen naesten niet en hoort verkleynen
ende lasteren. Soodanighe Lasteringen ende achter-
klappen zijn door de ooghluyckinghe ende veynsinghe
van een yeghelick soo vast ingeworteit/ dat sy den mee-
rendeel ongheftraft blijven. Maer sulcke achterklap-
pers/ ende de ghene die seer gheerne hun ooren tot soo-
danighe lasteringhen neyghen/ behooren te dencken
dat sy in eenen openen wegh zijn / om haer selven t'ee-
wigher tijt te sien in een soo armen ende ellendigen staet/
als daer in nu desen valschen beschuldigher ghevallen
is. Tot een bewijs dier sake ghetuyght S. Augustinus
van hem selven in serm n. 23. ad fratres in heremo
commorantes, dat hy voor een ghewoonte hadde van
zijn tafel te veriaghen/ soodanighe lieden die geerne al-
tijt van hunnen naesten achterklap spraken: t'welck

door Possidonius in 't leven Augustini ghetuyght [illegible]
De vijfde reden is de veranderinghe van sijnen naem.
Want hoewel het gheoorloft schijnt te wesen / sijnen
naem te moghen veranderen / l. vnica, de mutat. no-
minis. nochtans soo wanneer het tot yemants ach-
terdeel streckt / suppositio nominis punitur poena
falsi. l. falsi. ad l. Corneliam, de fals. l. quamuis. de
reb. eorum, &c. & in l. nostris. C. de calumniatorib.
Qui suo nomine omisso alieno subscripto accusa-
tionem instituit. Imperatores aiunt eum delatorum
& calumniatorum numero esse. Et Apuleus in Apo-
logia: Dat, inquit libellum nomine priuigni me-
Sicinij pudentis admodum pueri, & adscribit ei ad-
sistere novo more per alium lacessendi scilicet, vt
obtentu eius aetatulae ipse insimulationis falsae non
plecteretur, &c. Vertoont de oorsake van de instel-
linghe der namen / in welcken tijde de Romeynen / ende
daer na de Christenen ghewoon waren de namen te ge-
ven. Daer toe dient Plutarchus ende Macrobius
lib. 7. Saturnal. ende de Evangelisten: uytgheleydt /
hoe datmen alles wel aenmercken moet [illegible]
de kinderen namen van eenighe heylighe lieden gheeft.
Verhaelt tot dien proposte het segghen van Diony-
sius Magnus Alexandrinus Bisschop onder de Keyse-
ren Decius ende Philippus, de welcke plachte te seggē /
dat ghelijck als wy behooren te trachten de daden der
Apostelen na te volghen / soo behooren wy van ghelijc-
ken hunne namen aen de kinderen te gheven / op dat-
men te beter in ghedachtenisse soude hebben / de ghene
na te volgen / na wiens name sy genoemt zijn. Eñ door
dese redenen schijnt het dat t'vonnisse des Opperstē
Rechters rechtveerdelic gewesen is. De eerste weder-
haeld redenen de welcke des Opperstē Rechters von-
nisse voor onbondigh eñ onrechtveerdigh verklarē / zijn
lichtelick te beantwoorden. So veel d'eerste belanght /
die is in eenen verkeerden sin gebruyckt: want indien het
alsso is / dat eenige vergeldingen gestelt zijn voor de ware
ende oprechte beschuldigers / so behooren oock voor de
selve reden groote straffen ingestelt te wesen teghen de
valsche beschuldigers. Opilius Macrinus Imperator
delatores

elatores si non probarent capite afficiebat: si proba-
ent, delato pecuniæ præmio infames dimittebat.
seght Cornelius Tacitus in't vijfde boeck.) Soo
eel belanght de tweede ende voornaemste reden/ het
s seker quod lex talionis antiquata est aen de ghe-
neene ende bysondere lieden / om selfs hun eyghen
rake niet te oeffenen. Ende alsoo wert de boven ver-
aelde plaetse van t'vijfde Capittel Matthei verstaen:
naer niet aengaende de Overigheden/ om de misda-
en na verdienste te straffen/ seght S. Augustinus op
en 122. Psalm. Soo veel de reden Aristotelis
elanght/ berispende het segghen der Pythagoristen
e selve is ghefondeert op t'ghene dat hy seght/ dat so-
anighen Recht niet over een kan komen / met het
ytdeelende ende verbeterende Recht: ende zijn voor-
aemste bewijsreden is / dat indien die wet plaetse
reep/ een Prince die zijns ghelijcken niet en heeft en
nde gheene verbeteringhe konnen krijghen van de
hande die hem aenghedaen was/ door de wijs ma-
inge die hy maeckt van de hoedanigheyt ende groot-
eyt van eenen Monarche oft Opperften Vorst/ etc.
Daer op gheantwoort wert/ t'ghevoelen der Pythago-
isten bevestighende / quod in pœnis non habetur
atio personarum, facit lex. Statum liberi ff. de statu.
berorum. T'welck over een komt met het ghene Al-
ericus seght/ in iure commutativo non habetur ra-
o dignitatum.

So veel belanght de derde reden/ die is genoeghsaem
eantwoort / door t'ghene dat hier boven in 't eerste
indament ghesept is. Ten aensien van de vierde re-
en / het segghen van Speculator heeft alleenlick
laetse in delictis, & criminibus, quæ tantummodo
oncepta sunt. Maer in die sake heeft Forgues niet
lleenlick de valsche beschuldinghe ontfanghen/ maer
y heeftse oock in t'werck ghestelt / hebbende zijn aen-
lachte ghedaen/ valsche ghetuyghen in de onderbreagin-
en by ghebracht/ ende Agde binnen drij dagen doen
n roepen. T'welck een vast ende ghewis voorghenu-
nen besluyt beteeckent/ om zijn boos voornemen te
villen uytvoeren/ ende den selven entschuldigen Agde
te doen

te doen. Ende aengaende de vijfde ende laetste reden die soude eenighsints in bedencken moghen komen/ indien de beschuldinghe door den voornoemden Forgues ghedaen op soodanighe wijse streckte tot ontlastinghe ende ontschuldinghe van zijnen broeder/ dat eens anders eere daer door niet beschadight en werde. Maer zijnen broeder en konde door sulcken middel gheen ontlastinge verkrijgen/ vande daet waeromme hy in hechtenisse was / ende alsoo brenght de beschuldinghe de eere ende het leven van den voornoemden Agde in groot ghevaer ende perijckel/ ghelijck als bewesen is ghewor-den. Ende daerom is hier nu ghenoegh gheantwoort op de redenen die daer teghen ghebracht werden. Nu isser noch overigh te vertoonen het tafereel van de afschilderinghe der Lasteringe/ door Luciano beschreven/ waerinne sy de ghedaente heeft van een stout-moedigh wesen/ het voorste is met een schoon verciersel ghereiert sed à tergo lugubri habitu, quem postmodum sequitur pœnitentia. Wy sien (seght den selven President Duranti) het laetste stuck deses tafereels nu levendigh afghebeeldet in den persoon van desen armen ghevanghen mensche: de welcke om d'eere van een zijnen vyant ter neder te werpen ende over den selven te triumpheren/ tot eenen deerlicken ende ellendighen staet ghekomen is.

Het Hof bevindende dat t'vonnisse des Oppersten Rechters in sommighe plaetsen verbetert behoorde te werden heeft ghestelt/ ende stelt de beroepinghe/ ende t'ghene waer af beroepen is/ te niet/ ende de kennisse der sake achterwaerts houdende/ heeft ontslagen ende vry ghekent den voornoemden Iean Agde ende Galoi Francimant van de lasteringhe ende misdaet hun op gheleyt zijnde/ ende heeft verwesen ende verwijst den voornoemden Iean Forgues dat hy op eenen [illegible] dagh van verhooringhe sich sal komen vertoonen/ gheheel in zijn hemde ende barvoets/ den strop om den hals/ de ysere boeyen aen de voeten/ ende een brandende de was-keersse in zijn hant/ ende van de misdaet die hy begaen heeft vergiffenisse bidden/ aen Gode/ aen den Coningh/ aen de Justitie/ ende aen den voornoemden Agde.

Agde. Ende daerenboven heeft hem verwesen ende verwijst/ dat hy sal ghelevert werden in handen van den scherprechter der hoogher Justitie/ om hem op een karreken langhs de ghewoonlicke weghen te voeren/ hebbende op den rugghe een pampier waer op met groote letteren dese twee woorden gheschreven zijn/ FAVX ACCVSATEVR (dat is/ Valschen beschuldigher) ende hem te brenghen op de plaetse van de Salins/ om aldaer aen een wipgalghe die tot dien eynde aldaer opghrecht sal werden/ ghehangen ende verworght te werden. Verklarende zijn goederen verbeurt te zijn ende terstont van een ghedeylt/ het derdendeel voor zijn kinderen ofte vrouwe soo hy der eenighe heeft/ ende de onkosten aen de ghene die bevonden sullen werden die gedaen te hebben: ende hondert Croonen die het Hof van de selve goederen den voornoemden Agde ende zijnen dienaer voor hare schaden ende versuymenissen toegewesen heeft.

Dit vonnisse uytghesproken ende verwesen zijnde/ wiert Forgues in de ghevanghenisse des Paleys ghebracht/ ende des avonts op dien selvē dagh is het vonnisse in t'werck ghestelt/ in der manieren als boven verhaelt is.

Datmen met eerlicke lieden moet omgaen, ende het quaet ghefelschap vlieden. Ende datmen de goede seer lichtelick uyt haren Wandel ende uyt haer Wercken kan onderkennen.

Capittel VII.

Ghelijck als de deught door haer teghenpartye de ondeught bekent wert/ alsoo hebben oock eenighe wereldt-wijsen willen segghen/ dat den ommeganck (voor eenigen tijt) met de ondeughende lieden/ eenighsints nut ende dienstelick is: want segghen sy/ het is oorbooorlick datmen van alle boosheyt die verre van de deught verbreemdet is/ kennisse hebbe/ ende het is geoorloft datmen alle bedriegeryen ende schalck-

heden weet/ op datmen sich daer voor mach wachten/ ende dat het selve niet quaet en is/ maer datmen t'selve niet na en volght/ dan wanneer yemant teghen ons eenigh bedrogh ghebruyckt/ wy hem weder van ghelijcken moghen doen/ ende d'een schalckheydt met d'ander betalen/ volghens het segghen van den Rechts-gheleerde l. cum Pater. §. Titio fratri. ff. de lega. secundo. ende ghelijck als oock een Griecxschen Poëet seyde: Indien sich yemant met woorden en metter herten veynst/ die en is niet ghetrouw/ betaelt hem met de selve munte: want bedrogh sal de schalckheyt beriaghen. Ende (seght Plato in de t'samenspreeckinghe des wetenschaps) indien yemant een ander ter oorsake van zijn ondeughden mispriist ende veracht/ soo ist van noode dat hy de ondeughden wete ofte anders/ indien hy die niet en weet/ soo sal hy bespot werden. Daerenboven seghtmen gemeenlick/ datmen gefatsonneert moet zijn/ om plomp/ ghebroken ende eyndelick van als te werden. Maer ick en soude die meyninge niet konnen voor goet kennen/ ende houde het ter contrarien met het ghesont oordeel van geleerder lieden dat sodanigē ommegangh gantsch hinderlick is/ ende datmense als een peste behoort te vlieden: want met quaet geselschap om gaende/ behalven datmen daer van zijn hayr laet/ indien men eenighe middelen heeft/ soo verandert men dickwils een loflicke ende goede nature in een quade. Nam cum bono bonus eris, & cum perverso perverteris, de slachte ende het [illegible] kennen van die alsoo qualijck beradene lieden diemen eyndelick aen een galghe hanght/ 'twelck nerghens anders van en komt dan met quaet geselschap verkeert te hebben/ die sy dan (als het te laet is) de oorsake van hun ellendigh ende erbarmelick eynde toe-schrijven. Wat raet dan? Wat moetmen dan doen? Met eerlicke ende deughtsame lieden verkeeren. Maer hoe sullen wy dat konnen doen/ dewijle wy niet een mensche konnen sien nochte vinden/ die niet ondeughende ofte sondigh en is/ ghelijck als den Propheet Ieremias seer wel ghesept heeft. Een yegelick (seght hy) is van den rechten wegh af ghetreden/ daer en is niemant die goet doet/ ja oock niet eenen.

enen. Ende Aristophanes in zijn Comedie van Pluto, eght/ dat de ghene die wenschen ende soecken om er-ghens een goet mensche te vinden/ verdoolt zijn/ ende dat sy'er nergens sullen vinden. Diogenes gingh eens op den schoonen middagh met een Lanteerne daer licht in was/ langhs der straten. Ghevraeght zijnde wat hy sochte? Antwoorde/ ick soecke goede menschen: maer ick en kander gheen vinden. Indien wy segghen (sept S. Ioannis dat wy geen sonde en hebben/ soo bedriegen wy ons selven/ ende de waerheyt en is in ons niet. Siet daer dan hoe dat het niet licht voor den mensche om doen is/ dat hy de goede uyt de quade kenne/ min noch meer/ dat eermen sich mach versekeren van eenen vriet/ eerst (als-men seght) in zijn geselschap een vaetken sout moet ghegheten hebben. Ende men heeft ghenoegh te doen/ datmen kennisse bekomt van den wandel der ghener die men behoort te vlieden/ eer datmen die soo wel van binnen als van buyten te recht kan leeren ken-nen. Nu wy behooren soodanighe voor goet te ach-ten/ wiens wercken wy sien dat goet zijn/ ende moeten ock t'gheselschap der goede volghen/ wanneer ons Godt de selve te kennen ghegheven heeft/ ende dat hy ons onse sonden doet bekennen/ t'welck wy sonder zijn ghenade niet konnen doen/ onse blintheyt wegh-nemende. Want (ghelijck Salomon seyde) den ghe-nen die quaet wil doen/ die wendet zijn ooghen vant goede. Door hare vruchten sult ghyse kennen/ seyde Christus tot de Schriftgheleerden ende Phariseen. Dat wy t'gheselschap der goeden souden navolghen/ daer toe vermaent ons Planudes door dese twee veersjens aldus:

Laert. l. 6.

1. Ioh. 1. 8.

Met de goeden sult ghy tot aller tijt verkeeren
Op dat ghy goet geluc kriijgt van den Heer der Heeren.

Daerommme indien wy met goede ende deughdelicke lieden verkeeren/ soo sullen wy van gelijcken oock goet/ wijs ende deughdelick werden.

Dat de ghene die machtigh ende in hoogheyt verheven zijn, meenen dat hun alle boose ende oneerlicke dinghen gheoorloft zijn. Ende datmen van hem selfs de Iustitie niet en moet maken.

Capittel VIII.

ARistophanes in zijn Comedie van Pluto, verhaelt van een rijcken Atheniaen (die hy met eenen verssierden ende vet bedupdenden name Argyres noemt) onder wiens persoon hy betoont/ dat een mensche die machtigh ende gheweldigh rijck van goederen is/ acht dat hem alle schandelickheyt is gheoorloft te segghen ende te doen/ sonder daer over (als een arm man) bespot ende ghestraft te moghen werden. Desen Argyres was een ongheschict ende onbeschaemt man/ de welcke God gabe in wat goede gheselschappen hy oock moght wesen/ bijste/ ruyste/ ende bedreef duysent andere vuyligheden sonder dat hy sich eenighsints daer over schaemde. Vele zijnder/ de welcke haer siende in macht ende hoogheyt verheven/ hem oock ghelijck zijn/ ende t'selve na spelen/ bedrijvende vuyle ende schandelicke dinghen soo wel in woorden als in wercken/ ende meynen dat hun alle ondeughden wel voeghen: int korte sy zijn soo verblint ende opgheblasen dat sy de ondeught deught noemen/ ghelijck als een grooten Heere die ick ghekent hebbe (ick en sal hem niet noemen hoe wel dat hy doot is) de welcke voor een ghewoonte hadde dat hy by-na by al zijn woorden dese bijvoeginghen maeckte/ by de doot/ by gantsch bloet/ lijf/ by mijn hooft/ ick loochenet/ ende andere dierghelijcke woorden/ die hy tot een vercieringhe van zijn sprake ghebruyckte/ hoorende eenen lantman zijnen ondersaet dierghelijcke lasterwoorden uytspreken/ daer in zijnen Heere navolgende (want ghemeenlicke sulcke Heeren sulcke ondersaten) heeft hem met eenen stock lustigh de lendenen ghesmeert/ segghende daer by: Hoe by Gods kracht/ komt het eenen booswicht toe Godt te loochenen? Daer zijnder

neer andere ghesien/ de welcke om haer van de gemee-
ne lasterwoorden te verbreemden/ een anderen eet ende
een eyghen bysonder lasterwoort voor hun selven ghe-
nomen hebben. O het seer schoone ghebruwck! den ee-
nen stelde het lichaem van S. Iacobus ten spotte/ de an-
deren de kracht Gods/ ende een ander seyt altijt in
zijn ghemeene koutinghen: Ick sweer by Godt/ op
dat zijn lasteringhe doch te volkomener soude werden.
Ende dit niet teghenstaende soo maeckten sy noch wet-
ten teghen de Lasteraers zijnde de onachtsaemheyt en-
de d'ooghluyckinghe der Overicheden soo groot/ dat sy
daer nimmermeer ofte immers seer selden eenige straffe
over doen/ ten ware dat sy 't aen arme lieden deden/
ende dat gheschiet dan noch met een lichte straffe/ zijn-
de een lichte sake by de groote ende machtighe persoo-
nen/ die haer selven als kleyne Goden achten/ en mey-
nen dat sy sonder straffe de wetten moghen overtreden
ende verbreken/ volghens de ghelijckenisse die Ana-
charsis vybracht/ van de Spinnewebben/ waer door
de grootste byen ende wespen met ghewelt breken ende
dweers door vlieghen/ ende daer de kleyne vlieghskens
ende mugghen in blijven hanghen/ t'welck soo veel te
segghen is/ als dat de galghen voor de kleyne dieven
opgherecht zijn. Eenighe van die groote Heeren siende
dat de burgherlicke oproeren de ooghen der Justitie
ontbonden hebben/ maken de Justitie van haer sel-
ven/ ende willen dat na haer believen ende begeeren/
de Rechters in haer heerschappyen de ghedingen ende
saken haerer ondersaten teghens alle recht ende billick-
heyt sullen oordeelen/ oft anders indien de Rechters
lieden met eeren zijnde haer daer in niet en willen ghe-
hoorsamen/ maer dat sy na hun conscientie ende vol-
ghens de wetten willen oordeelen/ dan slaen sy de selve/
ofte stellen andere in haer plaetse. Van al t'ghene dat
sy doen/ is alleen haren Wille de eenighe oorsake ende
reden/ ghelijck als den Satyrisschen Poëet Home-
rus seght:

Mijn wille is alsoo, daer sult ghy u na voeghen.
Mijn wille is een wet, om reden te ghenoeghen.

Indien datmen haer eenigh dingh schuldigh is/ sy nement met ghewelt/ ende dickwils meer dan haer toekomt/ ende souden geerne een man doen sterven/ ende van haer zijn proces maken. Waeromme ick segghe datter niet ter werelt en is/ dat van de Godlicke ende menschelicke wetten meer verbiedt werdt/ dan eenigh dingh met gewelt te nemen/ dewijle door de wetten die

Deuter. 24. 10. Godt aen zijn volck door Mosis ghegheven heeft/ niemant gheoorloft was/ in zijns naesten huys te gaen/ ende aldaer pant te nemen voor t'ghene hy zijnen naesten gheleent heeft/ ende op dat verbodt is dese schoone insettinghe ghebouwt: Het is best soo ghy eenighen eysch te doen hebt/ die te versoecken door aenklachte. Ende dese schoone antwoorde van Cæsar die door den Rechtsgheleerden Callistratis verhaelt wert: * Daer ghewelt is/ soo dickwils yemant/ t'ghene hy meynt datmen hem schuldigh is/ niet door den Rechter weder eyscht/ ende dat hy het recht van de schult verliest de welcke een anders goet lichtveerdigh ontfanght/ ende hem selven over die sake richtet. Maer daer sal eenen dagh komen (ende sal indient Godt belieft niet langh vertoeven) waer in de Coninghlicke rechtveerdighept/ met verbonden ooghen/ sonder eenigh aensien van persoonen/in de waegh-schale des gherechtighepts yeghelicx daden sal overweghen/ ende met haer sweert t'welck niet verroest/ maer blinckende ende scherpsnijdende sal zijn de boosheden ende misdaden straffen/ de ruste ende vreedsaemheyt van alle de gemeente/ ende aen de ghene die van nu voortaen de Justitie van hen selven maken/ sal sy de Rechtveerdigheyt ende t'ghebiet dat sy over eenighe Lantschappen gehadt hebben wegh nemen en verbeuert maken/ om die onder des Coninghs heerschappyen te voeghen ende in de selve te vereenighen/ om dies wille dat sy haer de selve onweerdigh gemaeckt hebben/ door dien sy de Justicie niet wel machte na behooren bedient hebben.

* L. extat. D. de eo quod met. caus.

---

* anders/ Ciromantie.

Van de uytnementheden ende wonderlicke eyghenschappen des hants. Ende van de * hantkijckinge.

Capitel

Capittel IX.

DE hant-kijckers hebben in hare schriften naghelaten / dat yeder mensche (sonder dat hy 't wete) den gantschen loop zijns levens in 't langhe in zijn eyghen hant beschreven draeght: ende dat de nature soo wel daer in ghewracht heeft / dat sy bysonderlicken het leven ende de doot daer in ghetrocken heeft / de ghelucken ende onghelucken / ende alle toevallen die de menschen konnen overkomen / even eens als of ons alle dese dinghen in een schilderye voor oogen ghestelt waren / op dat wy de selve dickwils lesende ter tijden moghen wijcken tot het ghepijlt lot om d'eenigheyt ende over-eenstemminghe van onse gantsche sake te spreken. Sy seggen daerenboven noch / dattet schijnt dat de nature de uytnemenste gaven achterwaerts ghehouden / ende zijn weten in al zijn andere dinghen ghespaert heeft / om den mensche in alle volmaecktheden volkomen te maken / waer mede sy zijn handen soo wel voorsien heeft / datmen de handt (behoudens de heerlicheyt der andere leden) behoort te oordeelen voor het heerlickste ende uytnemenste lidt aller leden / waer of men sich niet en behoeft te verwonderen: want is hy niet beerdigh? is hy niet behendigh ende alleen verkoren om zijn gheheel lichaem van duysent en duysent gheballen te beschermen / waer af hy sich niet en soude konnen verseckeren waert dat hy de hant niet en hadde? Wie doet ons de wetten gebruycken die van onse ouders beschreven / ende heylighlick ende onghescheurt onderhouden zijn? De hant. Wie is dan d'oorsake van alle goede burgherlicke Rechten? De hant. Wie beschermt ons voor het perijckel waer mede onse vyanden / ia selfs de wilde beesten ons dreyghen? De hant. Wie is d'oorsake dat onse landen ende ackers ghebouwt werden? De hant. Wie helpt ons daerenboven noch aen alle andere nootelicke dingen? De hant. O hant / een gave Gods! O Enghelsche volmaecktheyt! Ick gheloove voor seker ende ghewis / dat de kleyne kinderkens uyt haers moeders lichaem komende / binnen rechter hant tot geen anderen eynde ontvouwen ende

aen te trecken/ dan om zijn uytnementheyt te vertoonen. Maer om noch breeder ende bysonderlicker alle de volmaecktheden des hants te beschrijven/ en sal ick my niet veynsen alhier te verhalen alle de schoone trecken waer mede hy bereiert is in de verantwoordinghe der selver/ ghestelt in plaetse van een voor-reden/ voor in een boecrken ghenaemt La Main, ofte Poëtisch werck over de hant van Estienne Pasquier. Desghelijcx en moetmen oock niet breeder vinden/ dat de hant in ons sy een instrument/ die in den noot goet ende quaet voorts brenght/ na dien dat zijn werckinghen uyterlick zijn. Ende nochtans moetmen met my hier in over een stemmen/ dat onder alle s'menschen leden/ gheen soo oorboorlick noch soo nut en is. De hant is de gene die de verweerende ende bespringhende wapenen voor ons aenveert/ sy is de ghene die een lijfwachter onses lichaems is/ ende die wy voor t'hooft stellen/ om dat voor alle leet te bevrijden/ wanneer wy des nachts inde duysternisse al tastende metter hant gaen/ de ghene die den blinden langhs der straten door de hulpe van eenen stock den wegh wijst. Door haer bouwtmen huysen/ door haer ploeghtmen d'ackers/ ende door haer plantmen den wijngaert: sy besorght ons van kleederen/ soo wel in stof als in fatsoenen: reyckt ons gheduerende onse gesontheyt te eten ende te drincken/ ende in onse kranckheden de Medecijnen. Door de eenige middel des hants vonden wy d'eerste kennisse der ghetallen/ ende op de selve maniere leerden wy de eerste fondamenten der Musicke. Op dat ter wijlen ick gheen werck en make van de ghene die meynen dat wy in onse hant als in eenen spieghel konnen bemercken/ wat gheluck wy ghehadt hebben/ ofte noch krijghen sullen/ waer af onder ons de konste der Hant-kijckinghe opghekomen is/ den Predicker ofte Redenaer soude alleenlick als een verheven schilderye ofte beelt zijn/ waert dat hy onder t'gheluyt zijner tonghe de handen niet ginte ende weder en beweeghde. Ende voorwaer niet sonder oorsake. Want de hant ick en weet niet door wat beweginghen sy vertoont al de gheneghentheden onser zielen/ nu een benauwtheyt ende

weemoe-

eenmoedighept/ dan weder een wel-ghenoeghen ende
reughde d'een tijt een dreyginghe ende gramschap/
' ander tijt een onderstellinghe ende ghehoorsaemheyt/
ntelick/ sy alleen spreeckt in ons sonder spreken. Dit
s d'oorsake waeromme dien grooten Redenaer Cicero
it tot zijner grooter eeren rekende/ dat hy in soo veel-
erley manieren van welspreken doen konde/ alle t'gene
at soo verschepdelick vertoont is ghewooden/ door
en grooten Comedye-schrijver Roscius: Desen zijn
onghe ghebruyckende/ ende den anderen voorname-
ick zijn handen. Dit is oock de reden waerom De-
mosthenes de eerste/ tweede ende derde deelen des Re-
denaers inde uyterlicke beweginghe seyde gheleghen te
zijn/ als of de voornaemste konst des welsprekenheyt s
nsonderheyt aen de handen gheleghen was. Jck en
hebbe niet sonder oorsake ghesept dat sy spreken sonder
preken want indien v belieft t'aenmercken wat datter
n t'ghemeen ghebruyck valt/ ghy sult bevinden dat
door haren middel/ wy sonder een woordt te spreken
connen roepen de ghene die wy by ons begeeren te heb-
ben: ende in 't teghendeel gheheel stil doen staen/ den
genen die tot ons aen komt: door den selven middel den
mensche die eenighe sekerheyt van hem selven heeft/ be-
vint sich ghepresen te zijn/ ende den ghenen die daer ee-
nigh mistrouwen in heeft/ mispresen/ ende dit alles
sonder t'ghelupt der tonghe daer onder te vermengen/
wanneer datmen het maer met den vingher toont.
Ende de ouders betoonden door de t'samenklappinghe
harer handen dat sy een wel behaghen hadden/ in de
spelen die voor haer vertoont waren. Wat meer? een
stom mensche maeckt dat hy door de teeckenen met
bende zijn handen alsoo wel verstaen wert/ als den ghe-
nen die door zijn gheklap ende gheratel ons het hooft
breeckt ende de ooren moede maeckt. Jck sal by dit al-
les noch voeghen/ dat niet alleenlick in tijdelicke din-
ghen de hant wonderlicke dingen uytrecht/ maer oock
in gheestelicke saken: waer inne wy de ghevinghe des
hants versoecken in de bevestinghe der Bisschoppelicke
weerdighept. Van haer ontfanghen wy uyterlicken
de inwendighe segheninghen onser Prelaten. Ende hoe

wel dat het woordt Gods alleen machtigh ghenoegh was/ om de wonderteeckenen uyt te wercken/ so heeft hy nochtans in velen d'aenrakinghe der handen willen gebruycken. Daer en is niemant onder ons/ die niet en weet/ hoe krachtigh dat het heere in de ghebeden is. Ende nochtans voeghen wy daerenboven de handen noch t'samen. Ja dat sonder t'selve te doen/ ons ghebeden souden schijnen van kleynder weerden te wesen/ gelijck als wy leeren door het exempel van dien grooten vrient Gods Mose, doe men terwijlen de Israeliten teghen de Amalekiten streden/ zijn armen die vermoeyt waren moeste onderstutten/ op dat hy zijn handen altijt ten hemel soude moghen houden/ om t'ghebedt dat hy tot Godt dede niet onvolkomen te maken. Ende in de wonderlicke gheneesinghe der kropsweeren/ t'welck door een bysondere genade ende groot achtinge van God aen onse Coningen van Vranckrijck van ouds ende altijt duerende gegeven is/ wie is de gene die niet en siet/ dat de opleggynghe des hants de voornaemste oorsake der gheneesinghe is/ waer af dit gemeen spreeckwoort onder ons ghekomen is/ waer door wy segghen/ dat onse Coninghen de siecke menschen behooren aen te raken/ wanneer sy haer aenbieden om ghenesen te werden. Het is waerachtigh dat wy allegader eendrachtelick moeten bekennen/ dat de Tonghe van groote kracht in ons is/ maer niet soo groot als die van de handt: want zijne krachten zijn voorby-ganghers/ ende gaen henen (indien men het alsoo magh seggen) rontom d'ooren/ maer soo veel de handt belanght/ die is den waerachtighen middel waer door wy onse daden in den Tempel der onsterflickheyt jaghen. Desgelijcx heeft sy oock sulcke ghelijckformigheyt met den gheest/ dat wy so wel de bedieninghen van d'een als van d'ander onder malkander vermenghen. Ja alsoo/ dat het seer qualick om t'oordeelen soude wesen/ welck van beyden meer schuldigh is/ of de handt aen den gheest/ of den gheest aen de hant: haer door soodanighe verbindinghe aen malkanderen houdende/ ghelijck de raderkens van een uyrwerck door het teghen-gewight des loots. Ende dat noch een sake is/ die niet door hy en magh ghe-

Exo. 17,11.

gaen

van woorden/ is / dat de hant soodanigh is gheachte ghetweest/ dat wy die in onse uytnemenste ende heerlickste daden van ouds af altijdt besteedt hebben. Daer af komt dat wanneer wy yemant trouwheyt willen beloven/ wy onse handt in de zijne stellen/ ende alsoo malkander de hant geven. Desghelijcx bevinden wy in de oudste historien van Roomen/ dat den Coningh Numa Pompilius eenen Tempel van de Trouwe ghesticht hebbende/ wilde dat de Priesters aen dien Tempel den Godsdienst souden oeffenen/ zijnde hunne handen tot het uyterste der vingheren toe gantsch omwonden. Willende daer door beteeckenen (indien wy Titus Liuius willen ghelooven) datmen de Trouwe ende ghelofte strictelick moet onderhouden/ ende dat haren voornaemsten stoel in de hant ghestelt is. In plaetse dat de ouders in hare Lanck-baenders door de t'samenvlechtinghe van twee handen de eendracht beteeckenden: en hedensdaeghs de minnaers de liefde die sy tot haer meestersse draghen: in plaetse datmen tot een bevestinghe des houwelicx/ den trouwringh aen een van de vingheren zijnes bruyts steeckt. Soo machmen oock segghen dat daeromme/ wanneer een Rechter yemant tot bevestinge der waerheyt eenen eet wil afnemen/ hy haer de handt doet opsteken/ ende elders/ datmen die op het Euangelie boeck doet leggen: in der voegen dat indien ons (als den Egyptenaers toeghelaten was Hieroglyphische letteren te gebruycken / ick meene datter nimmermeer beter soude konnen gevonden werden/ dan de hant/ waer door datmen de Trouwe/ Eendracht/ Liefde/ Waerheyt/ en de miltheyt gelijckelick beteeckenen kan. Een sake die onse voorouders bemerckende/ ende insonderheyt siende hoe noodigh datter tot t'gemeene ghebruyck was/ hebben die in een ontelbare wijse van spreken verdeylt. Van daer ist gekomen dat wy seggen: de hant tot eenen aenslagh houden/ voor/ die te begunstigen: de handen suyver hebben/ voor/ een eerlick man te zijn: zijn hant beligen/ voor/ sich rijck te maken: zijn handen wasschen van eenige misdaet/ voor hem t'ontschuldigen/ ter handt komen/ voor/ tot den buyt te komen: met de handen spelen/

voor/

voor/ te verghen: de twoostende hant gheven voor/
helpen: de laetste hant daer by doen/ tot volkomentheyt
van een werck: een dingh onder de hant houden/ voor
te verberghen: in yemants hant te zijn/ voor/ in yemants
ghewelt: ghestelde hant/ voor/ het besit: ruyter hant la-
ten/ voor/ bypleitinghe: hant-dadelicke lieden/ voor
dienstknechten ende slaven: ende lieden van hant-doode
ghelegentheyt/ ghelijck als de Gheestelicke persoonen
zijn/ die sonder t'verlof van haren Prince gheen onroer-
licke goederen moghen nemen/ noch die sonder t'belief
van haren oversten wegh gheven: de hant aen t'werck
stellen/ voor/ hem tot t'werck te begheven; met ster-
ker hant een verbont teghen een vyant maken/ voor/
met groote macht &c. de hant op yemants hals legghē/
voor/ hem ghevanghen nemen: al met eene hant/ voor/
al achter malkanderen: de hant kussen/ voor/ groeten:
den tijt selver en is niet voor by kommen gaen/ sonder
van haer eenigh dingh t'ontleenen/ voor dien wy seg-
ghen: van langher hant/ ende een dingh van hant tot
hant houden/ dat is te segghen/ van ouder langhen tijt
houden hoe wel dattet niet beschreven is/ ghelijck de
oude instellinghen der kercken. Ende wanneer ye-
mant verder moet gaen/ soo werden hem de weghen
bekent ghemaeckt wanneer wy hem wijsen/ ter rechter
of ter slincker-hant. Ja den Hemel selfs/ heeft met onse
deelachtigh in willen wesen/ wanneer wy bekennen dat
yemant de handt Gods ghevoelt/ maer voor wy zijn
gramschap beteeckenen. Wel ick hier by voeghen dat
de drie deelen des Aertbodems/ waer af de hier de
gantsche werelt maken/ al hare konsten van de han-
den bevelen/ wanneer wy de konstenaers Hant-werc-
kers noemen/ ende t'ghene dat van haer konst voort-
komt/ Hantwercken: ja selfs dat de Medecijn konst/
t'welck een van de seven vrye konsten is/ daer af niet
uytghesondert kan wesen/ om dies wille dat wy een
ghedeelte daer af Chirurgie heeten/ voor dien het in
de werckinghe des handts ghelegen is/ ghelijck als
oock de Chiromantie ofte hant-kijckinghe (daer af
ick hier boven verhaelt hebbe) zijn fondament ende ghe-
meynname van de hant ghenomen heeft. Nu alse ick
hier

het op het stuck van de hant-kijckinghe gekomen ben nu sal het goet zijn/ dat ick de nieuwsgierighe te ver-toonen ghebe/ hoe de Stoiken de Peripatetici ende Porphyrus een vraghe voorghestelt hebben/ te weten/ of sy met den name van wetenschap behoort ghenoemt te worden. Sy hebben hun selven gheantwoort neen/ ende hebbense voor onweerdigh ende onmachtigh gheoordeelt om den name van wetenschap te draghen/ ende dat om dese navolghende redenen. Het onderworpsel van alle wetenschappen blijft altijt het selfde ende is eeuwigh duerende/ maer wy-sien de streepkens in de hant d'een tijt voorts komen/ ende teerstont weder verdwijnen. De streepkens en moghen dan het onderworpsel van eenige wetenschap niet zijn/ ende diensvolghens de konste handelende van de streepkens ende trecken in de hant/ en mach in het ghetal der wetenschappen niet ghestelt worden. want het is een gantsch ghewisse ende sekere sake/ datmen d'een tijt sommighe streepkens in de hant siet/ de welcke haer voortijts noyt alsoo vertoont en hebben ghehadt/ ende die van gelijcken door een hestighe sieckte weder verdwijnen ende vergaen. Ten tweeden segghen sy/ dat de streepkens nerghens anders toe en dienen dan voor haer selven/ ende dat de nature door de onledigheyt der selver onsteden ghesormeert heeft/ ghelijck als wy sien dat de t'samenvoeginghen der leden ende ghewrichten/ de beenen tot het gaen behulpigh zijn. Om welcker oorsaken/ aenghesien dat de streepkens natuerlicken in de hant ghetrocken zijn/ ter plaetsen daer sy haer toe-vouwen/ sy en hebben sy geen beteeckenisse van langh ofte kort leven: maer sy geven te kennen dat de hant sich door die vouwen ende streepkens kan openen ende toe doen/ van de welcke na dien datmen daer uyt een sekere konste die *Chiromantia ghenaemt is wil trecken/ waer-omme en maken sy gheen ander wetenschap/ die van de streepkens der voeten handelt/ ende ‡ Pedomantia ghenaemt mach worden: aenghesien doch dat indien yemant de moeyte wilt doen/ om in het onderste van zijn voeten te sien/ hy sal daer even eens sulcke streepkens vinden als in zijn handen. Sy segghen daerenboven

* anders/ hant-kijckinghe.
‡ and voet-kijckinghe.

noch/

noch/ dattet onmoghelick is/ datmen van ontelbare dinghen een konst kan maken/ ende datmen daer bysonderlicke leeringhen ende regulen gheven kan. Maer de streepkens zijn ontelbaer/ ende met onseg-licke verdeyltheden doorsneden ende beloonden. Ende niet teghenstaende datmen in de verscheydenheyt der streepkens een eynde soude mogen nemen/ so ist dat men sekerheyt daer af te hebben/ het van noode soude zijn/ datmen yeder zijn eygen ende bysondere weerckinge in elcke gedaente behoorde te gheven: ende segghen: dat is sulck eene hoedanigheyt van gheluckighe/ ofte ongeluckige toevallen. Het sal dan van noode zijn/ datmen een seker streepken verklaert ende dat aenwijst/ t'welck doende/ soo soude men nootsakelicken soo veel bewijsenissen moeten segghen/ alsser streepkens in de hant zijn/ om volkomene kennisse van alle toevallen te krijghen. Daerenboven om wat reden (seggen sy) noemtmen dit het streepken van het leven/ het ander/ van de lever/ ende wederom een ander van het hooft/ dewijle datse doch allegader van een ghelijcke vochtigheyt by een ghestelt zijn/ ende ghesormeert na den aert ende ge-neghentheyt onses lichaems? Noch tot overvloet/ aenghesien dat de konste niet bestaet in onnoodige teec-kenen/ maer die by gheval overkomen/ soo en behoort de Hant-kijckinghe niet onder de wetenschappen ghe-noemt te werden: want indien yemant in dusdanighe wijse seyde: Socrates heeft een streep in zijn hant van alsulcken gedaente/ waer om hem sulck een dingh staet te ghescieden/ indien het selve dan alsoo niet en ghe-valt/ soo soude de voorstellinghe ofte wel het besluyt valsch wesen / door dien het verschil ofte de vraghe niet na behooren uytgeleyt en is/ noch in warachtige en volkomene bevindenisse/ om deser oorsaken/ is al t'ge-ne dat de Sterrekijckers ofte Hantkijckers seggen on-warachtigh. Daerenboven het kan geschieden dat ye-mant soodanigen onverdachten toeval krijght/ waer of dat in zijn hant geenerhande teecken ofte bediedenisse staet noch vertoont en wert: t'welc ons behoort te doen gelooven dat de streepkens by gheval warachtige ende niet nootsakelicke bewijs-redenen ofte teeckenen zijn/

sonder

onder welcke sake de wetenschap niet in zijn gheheel en mach blijven. Oft men nu wilde segghen dat soodanighe teeckenen ende sterren ons vermanen dat dus ofte soodanigh een sake mach geschieden / maer niet nootsakelick / so soude ick geerne vraghen / wat sekerheyt men daer uyt kan trecken? niet anders (soo ick gheloove) dan een twijffelachtighe reden / ghelijck als oft men seyde: het soude moghen zijn dat Socrates morgen reysde / ende dat hy niet en reysde. De laetste reden der voornoemde secten / is / datmen door ervarentheyt bespeurt heeft / dat twee mannen die eenerley streepkens ende teeckenen in de hant hadden / eventwel nochtans elck een bysonder ende verscheyden eynde ghenomen hebben. Daerom ist dan een groote dwaesheyt datmen sich soude begheven tot de leeringhe ende het verstant der Hantkijckinghe / niet weerdigh zijnde datmen t'selve onder andere wetenschappen ofte konsten mach stellen / maer wel onder de fabulen en droomen van een out versuft wijf. Want indien sy weerdigh was voor goet ghekent te werden / Aristoteles (die niet naghelaten en heeft van alle loffelicke konsten te handelen) (soude immers erghens in eenighe van al zijn schriften eenigh verhael daer af ghedaen hebben. Maer de Hantkijckers die haer niet en stooten aen soodanighe redenen / die sy voor beuselachtigh houden / seggen ende glooven dat de Hantkijckinge en Sterre-kijckerye wetenschappen zijn / teghens de meyninge der Stoiken / t'welck sy willende bewijsen / soo nemen sy alle de voornoemde by ghebrachte redenen d'een voor ende d'ander naer / ende doen hun best om te betoonen dat sy allegader valsch zijn. Eerstelick over 't ghene ghesept is / dat het van noode is om de volkomenheyt ende gheheelheyt van een wetenschap / dat zijn onderworpsel nootsakelick ende bondigh zy / ende dat dat de streepkens niet eyghen en is / zijnde d'een tijdt bedeckt ende d'ander tijdt weder ontdeckt / daer op antwoorden sy / dat het in een wetenschap niet noodigh noch vereyscht wert / in eeuwigh-duerende ofte onverganckelicke naturen sich te bekommeren / om dieswille dat hy soo verre het alsoo ware / so en souden

wy

sy gheen andere wetenschappen van van hemelsche ende Godtlicke saken moghen hebben / maer dat het wel by alle wetenschappen vereysscht wert / datse eer noot-sakelick ende blijckelick eynde ende verhandelinghe hebben / hoe wel dat het sonder eenigh onderwerpsel waer / ghelijck of men seyde: Den mensch is onder alle andere dieren het lacchen onderworpen: ende alle dinghen dat drie punten heeft / wert een drie-hoeck gheheeten. Ende siet daer t'ghene dat wy wetenschap noemen / sonder toe-eygheninghe van onderworpsel. In gelijcker manieren handelt den hant-kijcker oock van de streepkens / niet dat hyse tot een onderwerpsel voorghestelt heeft / maer alsoo sy in den gheest inwendighlick connen overdacht ende aenschout werden. Op de tweede teghenwerpinghe antwoorden sy / dat niet alleenlick soodanighe vouwen ende streepkens beteeckenen het open ende toe doen des hants / ter plaetsen daer de selve streepkens staen: maer dat sy noch haer bewijsenisse op veel wonderweerdigher ende uytnemender dinghen gheven: even eens als de sterren / de welcke hoe wel dat sy ons groote vergheneoeginghe / nacht en dagh / door haren glants ende vermakelicke klaerheyt aen doen / so hebben sy even wel noch andere verborghen eyghenschappen / die veel verscheyden ende wonderlicke dingen doen voorts komen. Ende belanghende t'ghene ghe-seyt is / dat de streepkens in 't hol der voeten met de streepkens der handen over een komen / daer van en behoeft-men sich niet te ergheren / door dien dat daer inne mede eenighe aenmerckens-weerdighe dingen gelegen zijn. Op de teghenwerpinghe van de ontelbare menighte der streepkens / is de antwoorde / dat een gheleerden hant-kijcker hem niet verontledighen sal / aen dese kleyne streepkens in 't bysonder / ofte dat hy d'een een beteeckenisse sal gheven als d'ander / maer hy sal alleenlick sien op de voornaemste die op de leden des menschen haer overeen-koninghe nemen / in dier voeghen datmen door de selve kan voorsegghen de kranckheden daer mede onse lichamen ghewoonlick ghequelt worden / mitsgaders benaeutheden / verstuyckinghen / verkouwtheden der leden / ende andere toevallen die wy onder-

nderworpen zijn: ende alsoo en is het niet noodigh by-
onderlicken te spreken/ van alle toe groeyende streep-
ens in yeders hant/ dewijle dat de voornaemste door
are kromme / omloopende ofte rechten vouwen de
olkomentheyt van het gantsche onderworpsel te ken-
en geven. Maer waerom datmen dese de Lever/ gene
et hooft toe-eygent: dat verklaren de boecken die van
ese konst handelen ghenoeghsaem. De andere tegen-
verpinghe/ voortstellende dat de streepkens geen noot-
akelicke teeckenen en zijn/ wert in deser wijse weder-
eyt: Hoe wel dat de streepkens d'een tijdt verschijnen/
nde d'ander tijdt weder niet/ soo en laten sy daerom
iet nootsakelicke teeckenen van naturen te wesen/ aen-
hesien de beteeckenisse der selver / door den loop der
terren sonder eenighe faute tot zijn besloten eynde
olght/ by soo verre daer gheen beletsel ghegheven en
vert/ door den ghenen die over langhen tijt de sake
oorsien heeft/ ghelijckerwijs als met de Physionomie/
oor de welcke indien datmen uyt eenighe streepkens
n 't aenghesicht van eenighen man de teeckenen van
terckheyt bespeurde / den selven is sonder twijffel
terck. T'welck bevestight kan werden niet door een
naer door seer veel bewijsredenen: soo veel verschilt het
aer af/ dat Aristoteles t'selve soude teghen ghestaen
ebben/ dat hy t'selve in veelderley wijsen de plaetsen
oor goet ghekent heeft/ ende voornamelick in de uyt-
eggi̇nghe die hy over de Physionomie gemaeckt heeft.
Den Hant-kijcker treckt sekere ende ghewisse dinghen
yt de veelheyt der streepkens. Maer yemant soude
noghen vraghen/ hoe datmen sich soude konnen ver-
ekeren/ als het voorseker is dat de streepkens nootsa-
elicke teeckenen zijn/ ende bekennen dat een man die
anghe te voren weet wat hem te beurt vallen sal/ den
oop des-selfs kan beletten? Tot dien antwoordt den
oeden ende gheleerden Hant-kijcker / datmen een
eughdelick man ende die na Gods wetten leeft/ moet
nderscheyden van een boosen ende ghe veynsden hypo-
erijt/ dat de wijse lieden die de deught navolghen/ door
e oprechtigheyt des gheloofs in haer woonende/ ende
oor de kracht des goeden Enghels die haer ghedue-
 righlicken

eyghlicken berghselschapt/ t'ghene dat door de ster[ren] te voren gheschickt is/ konnen te niet doen ende teghe[n] staen. Maer de ander soorte der menschen/ die allee[n] haer wercken na de prickelinghen des vleesches regee[ren]/ aen dien en geschiet het niet/ maer hy wort door den loop ende influentie der sterren gheregeert: waer af wy al de boecken der ouden met exempelen vervult sien/ ende voornamelick van de doodt Iulij Cæsaris, de welcke alle Religien versoepende ende gheen gheloove ghevende / ende desghelijcx verachtende den raet ende de waerschouwinghe van Spurina den Augur ende waerseggher der toekomende dinghen uyt der vogelen gheschrey ende vlucht/ de welcke hem vermaende dat hy hem soude wachten ende sorghe voor zijn welvaert draghen in de eerste daghen der maent Meerte/ ende badt hem noch van ghelijcken/ dat hy dien dagh niet in den Raet en soude gaen: maer hy heeft alle dese waerschouwinghen hartneckighlick veracht / blijvende by t'ghene te voren van hem gheschickt was/ ende ontfingh drie-en-twintigh doodlike wonden in zijn lichaem. Daerom moghen wy inbrenghen ende stoutelick besluyten door alle dese verhaelde dinghen/ dat alleen een deughdelick ende Godtsaligh mensche de ongheluckinghe voorsegginghen uyt den loop der sterren kan doen afkeeren ende die teghenstaen/ ende gheen andere lieden/ indien het niet door den wille Gods gheschiet. Ende dat doende en nemen wy den vryen wille niet wegh: want alle de wille die door rechte reden geregeert wert mach alle dinghen schouwen. Ende indien het in't teghendeel gheschiet/ dat wy onsen rechtveerdighen leytsman ende regeerder verlatende/ in den wille van den boosen ende verdoemden Engel verwilligen/ ende de deught onder de voeten treden/ soo en sal het gheensints feylen/ of wy sullen soodanighen eynde ontfangen als de beweginghe der sterren ons toeschickt. Daerom moeten wy ons beste doen/ dat wy dien goeden Engel vinden ende erkennen/ onder wiens beleydt wy tot de eeuwighe ghelucksalighevt moghen komen. De Hantkijckers segghen daerenboven noch/ dat de laetste teghenwerpinghe van de andere seer qualick ghe-

andeert is/ in t'ghene dat sy segghen dat somtijts twee annen eenderley streepkens in de handt hebben. T'welck in gheenerley wijse kan wesen. Ende dat nen dan magh oordeelen sonder eenighe versaeghtheyt oor dese blijckelicke redenen dat de Stoiken grootelicx ghedwaelt hebben/ verwerpende dese Godtlicke onsten/ van welcke Aristoteles ende andere geleerde ieden ghescheven hebben/ selfs desen uytnemenden Philosooph Aristoteles is de handtkijckinghe mede gebachtigh gheweest/ in zijn historie der dieren/ seggende: Het binnenste deel des handts wert palme gheheeten/ is bleesachtigh/ ende doortrocken met enckele ende dubbele streepkens/ t'welck teeckenen zijn van het langh ende kort leven: het buytenste deel is senuachtigh ende n heeft gheenen naem. Het schijnt dat hy t'selve weder verhaelt in de 30. ende 34. *voorstellinge van het hiende deel. Ende om een eynde te maken/ soo laet ns ghenoeghen met het ghene dat in Ecclesiastes erhaelt is/ alwaer gheseyt werdt: Ghy hebt heere eeckenen in hare handen ghestelt. Ende ghelijck als wy dese konst niet gantschelick behoeven te gheloovel/ oo en behooren wy die oock niet gheheelick te verwerpen ofte te verachten.

Aristotel. histor. animal. li. 1.c.13.
»
»
* anders/ Problema.

Op wat maniere men kan rekenen ende listelick te verstaen gheven door teeckenen ende bewegingen der vingheren t'ghene men seggen wil volghens de ghewoonte der ouden. Mitsgaders van de heymelicke brieven ofte letteren, diemen Cijffers noemt.

Capittel X.

ORontes van den bloede der Coninghen van Perssen/ siende dat hy by den Coningh zijnen schoonvader in verachtinge was gekomen/ plachte te seggen/ dat de ghewoonten der Persen sodanigh waren/ dat sy met haer hovelingen ende Dienaers doen/ gelijck alsmen met de

vingheren doet daer mede datmen rekent. Want ghelijckerwijs als men rekenende d'een tijt door de vingeren inde handen een kleyn ghetal beteeckent/ ende terstont daer naer weder een seer groot ghetal uytwijsende: soo zijn van ghelijcken der Vorsten liefste vrienden den eenen tijt seer hoogh in macht ende eere verheven/ ende in een ooghenblick daer na zijn sy weder ter neder ghesmeten/ ende tot yeders spot van alle eere ontbloot. Daer in stemt over een t'gene Plinius schrijft/ aengaende de vingheren van de beteeckenisse der ghetallen/ te weten/ dat het beeldt van Ianus, t'welck door Numa Pompilius ghewyet werde/ in alsulcker manieren gemaeckt was/ dat door de ghestaltenisse ende beteeckeninghe der vingheren het ghetal van de 365. dagen des iaers uytghebracht wierden/ waerom hy voor eenen Godt des tijdts ende des ouderdoms ghehouden is gheworden: t'welck Macrobius mede ghedachtigh is.

Macrob. Saturn. l. 1 cap. 9.

Ick sal over dese sake by brenghen t'gene den geleerden Beda in gheschrift heeft naghelaten/ te weten/ den ghenen die een wil vertoonen behoort den kleynsten vinger van de slincker hant te vouwen ghesloten ende vast geset in't midden van het hol der uytghestreckte handt. Om het ghetal van twee te betoonen soo moetmen even eens doen met den vingher naest den kleynen/ ende die beyde t'samen voeghen/ zijnde de andere vingheren open ende wijt van een ghestelt. Om drij te beteeckenen soo voeghter den derden vinger by/ de andere twee van ghelijcken ghestelt zijnde. Voor het getal van vier/ den kleynen vingher op steken. Voor het ghetal van vijf/ den vingher daer aen op steken. Voor het ghetal van ses/ den middelsten vinger op steken. Voor seven/ salmen den kleynsten vingher nederlegghen/ tot de palme ende het binnenste des hants/ de andere vingheren om hoogh steekende. Voor het ghetal van acht/ salmen den naesten daer aen by voeghen/ ende die beyde ghelijck toevouwen. Voor het ghetal van neghen/ salmen den middelsten vingher toevouwen/ met de twee andere voornoemde. Voor thien/ moetmen den nagel van den voorsten vingher teghen het midden van den duym stellen. Voor het ghetal van twintigh/ moetmen het

spand

ynde van den middelsten vingher stellen ende sluyten
ussschen de kneuckelen des duyms ende des voorsten
vinghers. Om dertigh te vertoonen/ moetmen de na-
ghelen van den voorsten vingher ende van den duym
t'samen voeghen/ ghelijck als of sy malkanderen om-
helsden. Daer af komt het dat S. Hieronimus seght/
dat het ghetal van dertigh met de bruyloften over een
komt: om dies wille dat soodanighe t'samenvoeginghe
der voornoemde vingheren/ die malkander omhelsen
ende haer t'samen vereenighen/ den man ende de vrou-
we beteeckent. T'welck Apulæus oock te verstaen
gheeft/ segghende: Indien ghy tghetal van dertigh ia-
ren hadder willen vertoonen/ door het teecken dat thien
jaren beduydt/ soo soudt ghy ghemist schijnen te heb-
ben in het rekenen/ openende de vingheren/ die ghy be-
hoordet by een te voeghen ende ront toe te vouwen.
Door het ghetal van veertigh/ moetmen het binnenste
van den duym recht uyt leggen op het buytenste des
voorsten vingers. Door het ghetal van vijftigh/ salmen
den duym krommen na het binnenste des hants. Door
sestigh/ moet den voorsten vinger het bovenste van den
voorseyden ghekromden duym omringen/ sluyten ende
benaeuwen. Daerom ist dat S. Hieronimus gheschre-
ven heeft/ dat dat ghetal met de weduwen over een
komt: om dies wille dat ghelijck als den duym door den
voorsten vingher benaeut ende ghepaerst wort/ den we-
duwelicken staet mede met allerhande bitterheden ende
ellenden omringht ende benaeut is. Door het ghetal
van t'seventigh/ soo moet den duym recht uyt gestreckt
wesende den gheheelen voorsten vingher die hem om-
ringht vervullen/ gelijc als oft den nagel van den duym
dwers door den voorsten vingher (die hem omringht)
stack. Door tachtigh/ moet den voorsten vinger over-
reckt zijn door den duym recht uyt-gestreckt zijnde/ als
boven geseyt is/ inder voegen dat den naghel over het
midden des selven vinghers komt. Door t'negentigh/
moet den naghel van den voorsten ghekromden vinger
gestelt werden teghen den wortel van den duym/ die
recht uyt steeckt. Door het getal van hondert moetmen
de selve teeckenen met de selve vingheren van de rechter

Apul. in Apologia pro Magia.

hant doen/ als die ghene dienen met de slincker handt ghedaen heeft van thien af tot hondert. Daerom is dat Nicarchus een Grieck Poeet ee oudt wijf beschrijft die langher leefde dan 't van noode waes/ ende die den ouderdom der Herten overtrefte/ de welcke (als men seght) hondert iaer leven/ haer al spottende segghende dat sy haer iaren aen de slincker handt beghonde weder-om te tellen.

Plinius pars 2.

Dit van 't bevroesde hert overtreft het langhe leven,
En aen de slincker hant haer iaren telt daer neven.

Ende Iuvenalis seght mede: Datmen zijn iaren mede alreede aen de rechter handt begint te rekenen. Den selven S. Hieronimus de Heylighe Schriftuere verklarende eyghent het ghetal van hondert de maeghdelickheyt toe: om dies wille datmen de maeghden ende de weduwen door de rechter hant beteeckende. De gene die twee hondert iaren sal willen vertoonen sal het selbe teeckē met de rechter hant doen/ als daer mede hy door de slincker hant twintigh beteeckent heeft. Desghelijcx moetmen oock doen met al d'andere getallen van 100. tot 900. ghebruyckende de selve ordre die ick verhaelt hebbe van de ghetallen 10. tot 90. Daerenboven salmen noch t'ghetal van duysent door de rechter handt vertoonen/ ghelijck als men door de slincker-handt een beteeckent heeft/ ende dien volghens twee duysent in de rechter handt/ ghelijck als-men twee door de slincker vertoont heeft. Van ghelijcken salmen oock doen met d'andere getallen/ vermeerderen de het ghetal van duysent tot dat het tot neghen duysent gekomen is: wanneer datmen daer van ghekomen is/ soo salmen thien duysent vertoonen/ stellende de rechter hant recht (omghekeert) op het midden van den boesem/ zijnde de vinghren laugh ende recht uyt-gestreckt. Men sal door de selve hant oock het ghetal van twintigh duysent vertoonen/ wanneer datmense open zijnde recht uyt streckt: ende het getal van dertigh duysent door de selve rechter handt recht ende uytghestreckt voor op den boesem hellende/ zijnde den duym ghestelt op het kraeckbeen van het middel des borsts. Willende dertigh duysent

eteeckenen/ salmen de selve handt omkeerende recht
nde uytghestreckt op den navel stellen. Vijftigh
uysent/ stellende den duym van de selve uytgestreckt
e rechter handt/ maer voor af-hellende / op den na-
el. Voor het ghetal van t'sestigh duysent/ moetmen
e selve handt voor af-hellende stellen tot op de slinc-
ter dyje. Men sal t'seventigh duysent vertoonen/
ndien men die stelt op de rechter dyje / zijnde t'bo-
venste omghekeert. Voor het ghetal van tachtigh
duysent/ moetmen de selve handt van binnen omghe-
keert ende voor af hellende stellen op de rechter dyje.
Om t'neghentigh duysent te vertoonen/ moet de selve
handt de lendenen om grijpen / zijnde den duym nae
t'oxsel ghekeert. Maer van hondert ende twee hon-
dert duysent tot neghen hondert duysent soo moetmen
t'selve vertoonen/ gebruyckende d'ordre die in de rechter
zijde des lichaems ghevolght is gheweest. Thien mael
hondert duysent ofte een milioen wert beteeckent/indien
beyde de handen t'samen gevouwen zijn/ zijnde de vin-
gheren van beyde de handen recht uyt gestreckt. Siet
daer hebt ghy nu de maniere van rekenen die d'ouden
gebruyckt hebben/ en daer door komt het dat wy dicwils
in de oude Schrijvers lesen In digitos mittere, welcke
woorden geleerdelick ghestelt zijn gheworden in plaetse
van accurate numerare, dat is sorghfuldelick rekenen.
Ick heb nu gesproken van de wijse om met de vingeren
te rekenen/ maer nu moet ick wat schrijven/ van de
wijse van spreken/ dat oock met de vingheren kan ge-
daen werden. Waeromme d'eerste letter van het
A. B. C. vertoont sal werden op de selve maniere als
t'ghetal van een beteeckent werdt: de tweede letter sal
beteeckent werden door de ghestalte des vinghers daer
mede wy twee beteeckent hebben: ende de derde letter
door de teeckenen des derden vinghers/ ende alsoo ver-
volghens met d'andere letteren tot twintigh toe ende
eene letter die het A. B. C. begrijpt/ volgens d'ordre die
in de voornoemde ghetallen ghebruyckt is gheworden.
Door sulcke ghestaltenissen ende bewegingen der vin-
gheren/ is het gheschiet dat eenen minnaer zijn liefde
aen de dochter daer op hy verlieft was/ ontdeckt heeft/

in de teghenwoordigheyt van haer ouders. Hy vertoonde eerst het ghetal van drij/ daer na van een/ daer na van eenentwintigh/ ende eyndelick van vijf/ daer na weder een alleen/ ter zijden/ doen vertoonde hy niet enen treck de ghetalen van ses/ sesthien/ een/ achthien sesthien ende vijf. Haer door desen middel waerschouwende/ dat sy haer voor haren broeder wachten soude/ op dat hy haer beyder liefde niet en soude bemercken CAVE A FRATRE. Het schijnt dat Ovidius van soodanighe teeckenen verhaelt/ waer mede hun de minnaers behelpen/ als hy schrijft:

Nil opus est digitis per quos arcana loquaris.
Ende elders: —— nec in digitis litera nulla fuit.

Daer teghen soude men konnen vergelijcken t'gene dat Ennius schreef/ als hy een onkuyssche vrouwe wilde bestraffen/ die haer met al de leden van haer lichaem beholp/ om hare hoererye te moghen ghebruycken/ zijne
" woorden luyden aldus: Ghelijck als of sy in geselschap
" het kaetspel speelde/ sy begheeft haer tot alles ende ver-
" laet haer/ sy heeft den eenen/ ende wenckt den anderen/
" elders is haer hant onledigh/ ende aen andere doet sy
" eenigh teecken met het raken des voets/ aen sommighe
" biet sy den ringh die sy tusschen haer lippen heeft/ sy
" roept onkuysschelick desen tot hulpe/ ende met een an-
" der singht sy/ ende terwijlen geeft sy aen een ander brieven. Salomon mede van de onkuyssche wijven sprekende seght: sy wencket met haer ooghen/ treedt op de voeten/ ende spreeckt met al de vingheren. Ende noch soude men dit op een andere ende bequamer maniere konnen doen/ op datmen te lichtelicker ende te volkomener op soodanighe wijse soude leeren spreken/ namelick/ door middel van het Griecrsche A. B. C. om dieswille dat de Griecken weynigher letteren gebruycken/ ende diese mede verdobbelen om de ghetalen te vertoonen/ soo dat sy door middel van al hunne letteren des A. B. C. alle ghetalen beteeckenen. Daer zijnder noch andere/ die welcke door de vertooninghen ende bewegingen der vingheren/ een ander maniere van spreken vinden/ t'welc sy doen die toe-eygenende/ en vertoonende/

ende/ofte rakende met de selbe de deelen des lichaems/ olghens de eerste letter van hunne namen/ die stel- ende ende t'samenbindende tot dat sy beteeckent heb- en/ t'gene sy door de deelen ende leden des lichaems ebben willen voorwenden oft te verstaen ghebeu/ welcke deelen hunne namen daerom te eygener hebben/ elijck als onder de gene die de latijnsche tale verstaen/ ndien sy de letter A wilden vertoonen/ soo toonden ofte aeckten sy de Ooren om dies wille dat het woort Au- es die beteeckent/ door de letter B. den baert hande- en/ ter oorsaken van het woort Barba. C. door Caput welck hooft beteeckent / ende soo verbolghens met 'andere. Door de tanden te vertoonen D. Dentes, Door de lever E. Epar, Door het voorhooft F. Fron- em, Door de keele G. Guttur, Door de schouderen H. Humeros, Door de zijden I. Ilia, Door de tonghe L. Linguam, Door de hant M. Manum, Door de neus N. Nasum, Door de ooghen O. Oculos, Door t'ghe- emelte des monts P. Palatum, Door de vijf vingeren Qu. Quinque digitos, Door de Lendenen R. Renes, Door de wijnbrauwen S. Supercilia, Door den slaep es hoofts T. Tempora ende door den buyck V. Ven- rem. Ende de leden diemen dus toonde ofte handel- e/beteeckenden de eerste letterẽ daer mede de selve ge- oemt werden. Een yeghelick soude desghelijcx in ijn eyghen sprake konnen doen/ ghelijck als my ghe- enckt dat ick t'anderen tijden ghesien hebbe onder de leyne guyckens ende school-kinderen/ ende datmen oe dien eynde de vijf vingheren van de slincker handt oor de vijf vocalen bequamelick soude konnen nemen/ e B. door de beenen/ de C. door den Crop/ de D. door e ogen/ ende soo voort verbolghens met de andere etterẽ door de leden van s'menschẽ lichaem. Men kan ock noch op een andere heymelicke wijse schrijven/ ge- ijck als met wijn alleens oftmen t'selve sonder eenich ichreetdencken dede/ letteren treckende de welcke noo- igh zijn om uyt te drucken/ t'ghene wy te kennen wil- en ghebeu. Ouidius verhaelter mede af wanneer hy eght:

Ghy meught haer spreken oock door sulcke loose lagen
Dat sy merckt dat ghy v aen haer vvillet opdragen:
En schrijven dan met vvijn, dat ghy haer kieset tot
Meesterse van v hert, en volgen haer gebot.

Ende Tibullus seght mede:

Op dat ghy niet vvert bedrogen
Door het loncken onbelogen
Dat v den minnaer aen doet.
Als hy met zijn vinger schrijvet,
En op zijn taillioore vvrijvet.
Teeckens van zijn liefde goet.

Desghelijcx Paris willende Helena te verstaen gheven de groote liefde die hy haer toedroegh/ soo track hy sekere teeckenen ende letteren in den persoon selfs van Menelaus, waer af de selve Helena haer beklaeght in den brief die Ouidius ghemaeckt heeft/ die sy aen Paris sont/ schrijvende dese woorden:

Dan vind' ic dicvvils een seltsamen brief geschreven,
Door u vingers met Wijn met u tailloor bedreven,
Dees vvoorden ic dan lees: Ick heb u lief. *En vat*
Beklaegden heen mijn oogh *dat ic gevvaegen* was.
Helaes! doen ic het *las bevond' ic dat in gantz*
Verandert was *van sin, en verkeert* had' *mijn kants.*

Maer wie is de ghene die soude konnen voor ooghen stellen ende ghedachtigh zijn al de listighe manieren van schrijven ofte spreken/ zijnde soo veelderley alsser vernuftighe Gheesten zijn die t'selve versinnen? Nu isser noch overigh te handelen van de teeckenen die-men karackteren ende Cijffers heet/ de welcke geschreven werden/ waer in wy onsen raet konnen verbergen ende onsen wille te kennen gheven/ ende waer af de swaerheyt ende duysterheyt sich in twee deelen verdeelt.

aelt. Nu t'selve komt of door de vermenginghe der
etteren / of door eenighe andere wijse van schrijven/
ghelijck als soodanige maniere is/ daermen de letteren
door een vlechtet ofte onder malkanderen vermenghet/
daer af het niet buyten reden sal zijn/ den middel te
ertoonen waer door wy op soodanighe wijse konnen
schrijven / dat niemant ons schrift kan lesen ofte ver-
staen dan den ghenen die het ons belieft. Maer door
dien dat de Historie schrijvers eenighe bindinghen
erhalen/ die so over de selve sake beschreven hebben/
al ick eerstelick hier voor ooghen stellen/ wat sy daer
f schrijven. Aulus Gellius ghetuyght/ dat wanneer
e Lacedemoniers aen hunne Veldt-heeren schreven/
so ghebruyckten sy dese wijse van schrijven die ick
hier gae verhalen / vreesende dat hare brieven achter-
aelt zijnde de vyanden hun voornemen ende aensla-
ghen souden te weten krijghen : hoe wel datter an-
dere zijn die dese bindinghe Archimedes den Syra-
cusaen toeschrijven: Eerst maecte men twee kleyne effe-
ne stockens gheteet/ beyde van eener groote/dickte en-
de volkomene rontheyt/waer van sy het eene aen hunne
Veldt-heeren gaven wanneer sy ter oorloge trocken/ende
het ander behielt de Overigheyt der stadt / die t selve
sorghvuldelick bewaerden. Daerom soo dickwils
als het den noot vereyschte / soo namen sy een rolle-
ken van perckement of van leder / dat soo juyst op
het stocrken dat sy daer mede omwonden/paste/dattet
de rondigheyt des-selfs gheheel bedeckte/ sonder yet
van de kanthens onbedeckt te laten. Daer na schre-
ven sy t'ghene haer goet dachte / van het een eynde
tot het ander op t'rolleken / t'welck om het stocrken
ghewonden was : ende dan ontwonden hebbende
al t'ghene dat op 't stocrken gheschreven was / soo
gaven sy het aen hare Veldt-oversten. Door dien
sy meynden / dat/ by soo verre haer brieven in harer
vyanden handen gheraeckten/ siende de letteren van
een ghesneden/ de syllaben ende woorden ghebroken/
ende sonder achter-een-volginghe ghestelt/ de selve niet
en souden konnen lesen. D'uytkomste heeft dick-
wils betoont dat sy daer in niet bedroghen waren

Aul. Gell. noct. Attic. lib. 17. c. 9.

door

door dien wanneer soodanighen brief in haer vyants handen viel/ so en konden sy nimmermeer oordeel [illegible] ghissen wat dat het was/ maer siende datse sonder eenighe ordre ende onleesbaer waren/ soo lieten sy die vergaen/ sonder eenigh werck daer af te maken: maer den ghenen aen wien het ghesonden wiert/ kende den bode wel/ ende wond het perckement/ of t'ghene daer op ghescreven was/ seer bequamelick rontom het stocxken/ t'welck hy hadde/ alsoo dat haer als doen de letteren weder recht over malkanderen voeghden/ ghelijck als sy ghescreven waren. Sulcken schrift ofte brief noemden sy Skytaleen, ghelijck als oftmen seyde eenen Riem, ofte snoer. Plutarchus in het leven van Lysander verhaelt/ dat soodanighen brief door de Lacedemoniers aen Lysander ghesonden is gheworden/ doen hy in de enghte van Galipoli was. Aulus Gellius verhaelt noch een andere schalckheyt over de selve saecke/ ghevonden door eenen [illegible] die hy niet en noemt/ hoe wel het een vermaert man was. Herodotus seght desghelijcx mede van Demaratus, de welcke sich vindende tot Susa de voornaemste hooftstadt ende ghedurighe woonplaetse der Coningen van Persen/ ende siende de groote toerustinghe die den Coningh Xerxes tot den Oorlogh teghen de Griecken maeckte/ soo heeft hy voorghenomen haer door bysondere boden t'selve te verwittighen/ maer hy vreesde/ ter oorsaken van de wachten die op alle weghen ende plaetsen ghestelt waren/ dat den ghenen die hy henen sent achterhaelt soude werden/ soo bedacht hy de boodschap door desen middel te laten doen: hy nam nieuwe tafelkens/ daer noch gheen was op en waer/ ende door de ghegraven letteren die hy op het hout maeckte/ schreef hy den aenslagh des Coninghs/ daer na overstreeck ende bedeckte hijse gantsch met wasch (ghelijck alsmen ghemeenlick dede) op dat hy door de achterhalinge des briefs niet in gevaer zijnes lijfs soude geraken/ ende gaf die in alsulcker wijse aen een van zijne huysknechten/ ghelijck als of daer niet in gheschreven was. De Lacedemoniers die ontfanghen hebbende/ en konden daer uyt niet verstaen door dien sy gheen

schrift

hrift daer in en bekende/ noch sy en waren op sodani-
e listige bindinge niet verdacht/ende nochtäs vermoe-
eden sy wel dat sulcx niet te vergheefs ghedaen was.
Maer Gorgo de dochter Cleomenis, Leonidas huys-
rou/ na dat sy het was van de tafelkens gedaen hadde/
eeft hun den gheheelen inhout der brieven ontdeckt.
Daer af is gekomen d'uytlegginge van den naem der
etteren by de Grammatici/ van het woordt litera,
welck een besmeringhe van eenighe weecke dinghen
eteeckent/ oft eenigh bykomende dingh ende de uyt-
oissinghe ofte afschrabbinghe van eenigh dingh/ welc-
ke twee dinghen de tafelkens ontmoeteden / oft aen
e selve ghebruyckt wierden: want men overstreeckse
net was / ghelijck ick gheseyt hebbe / ende daer
a wischte men het schrift daer uyt/ ofte men schrabde
et was daer oock wel af/ om weder op een nieuw
aer op te schrijven. Daer was noch een ander loos-
ichtighe maniere van schrijven/ by-na onmoghelick
ijnde dat het ontdeckt soude konnen werden/ waer af
en selven Herodotus verhael maeckt/ sprekende van
enen ghenaemt Histieus, waer af ick hier voor ee-
ighsints wat verhaelt hebbe / in het capittel van de
rempelen der sekrere brieven / doch alsoo ick het al-
aer wat kort ghemaeckt hebbe / sal ick 't alhier in 't
anghe verhalen. Desen Histieus uyt een tamelick
del gheslachte in Asien gheboren zijnde / ende hante-
ende het hof van den Coningh Darius van Perssen/
wilde bedecktelick aen Aristagoras schrijven/ om hem
ot oproer teghens den Coningh te beweghen ende
en anderen aenhangh te nemen. Maer vreesende
at hy in ghevaer van een ghewis ende sorghelick
erijckel soude komen / indien hy t'selve niet bedeck-
elick met list te weghe bracht/ ende willende ebenwel
ijn voornemen aen Aristagores te kennen gheven/ soo
eymelick als het immermeer moghelick was / be-
acht hy dusdanighe listighept: Hy hadde eenen die-
aer die quade ofte seere ooghen hadde / ende sich
eynsende als of hy enighen raet daer teghen wilde
oen/ soo dede hy al t'hayr van zijn hooft afscheren/
nde schreef doen boven op het kaele hooft met lichten

Uytlegginge ende eygentlicke verklaringhe van het woordt Litera.

Aulus Gel. noct. Att. lib. 17. c. 9.

ende

ende supplien inckt/ t'ghene hy aen hem wilde ontbieden. Dat ghedaen zijnde hielt hy hem noch eenigh tijdt by sich/ tot dat het hayr wederom langh ghewassen was/ doen sant hy hem henen naer Aristagoras. Maer hy beval hem/ dat hy sich weder op een nieu t'hayr soude laten af scheeren/ so wanneer hy by Aristagoras soude ghekomen zijn. Tot Mileten ghekomen zijnde/ soo volbracht hy zijn boodschap/ vertoonende t'ghene boven ghesept is/ volghens t'bevel van zijn meester. Aristagores overdenckende ende wel bemerckende dat hem t'selve niet te verghefs ghesept ende ontboden werde/ dede hem alle t'hayr af-scheeren/ ende door dien middel verstont hy t'voornemen van Histieus.

Van de eerste vinders der Graf-schriften ofte Epitaphien. Mitsgaders eenighe bysondere ende uytnemende Graf-schriften.

Capittel XI.

HEt ghebruyck van Graf-schriften te maken is seer out/ maer men en weet niet voorseker wie datter den eersten vinder af is ghewweest. Doch ick weet wel datmen in de heylige Schrifture niet en leest/ dat voor den alghemeenen Sondt-vloedt onder Noah soodanighe ghewoonte ghebruyckt is ghewooden. Moyses ende Berosus t'welck de alderoutste Histori-schrijvers zijn die wy hebben/ ende die boven alle andere de alderoutste dingen beschrijven/ en verhalen hier af geensints. Na den Sondt-vloet en bevind' ick niet/ dat Moses eenighe ghedachtenisse van Graven maeckt/ dan tot op den doodt van Sara de huysvrouwe Abrahams, de welcke nochtans evenwel te voren by de Hethiters in't ghebruyck zijn ghewweest/ aldaer Sara storf/ ghelijck als men door het boeck Genesis verstaen kan/ alwaer gheschreven staet/ dat de Hethithers Abraham een van hare schoonste graven aenboden/ om Sara daer in te begraven/ maer daer en wert geentsints eenigh verhael gemaeckt/

Gen.23,6.

ghemerckt/ dat sy daer Graf-schriften/ mercken ofte eeckenen op stelden. Soo ist/ dat om dat ick niet op dit ...meer en soude blijven staen/ ick het daer voor houde/ ...at soodanighe wijse van Graf schriften op de graven ...e stellen seer out is/ ende by Coninghen/ Vorsten ende ...nderen groote Heeren veel ghebruyckt is ghewordden/ ...e welcke om eenige uytnemende en bysondere deughe ...en eeuwighe vermaertheyt weerdigh waren. Ende ...et outste Graf-schrift dat ick kan bevinden/ is het ...hene welck Semyramis Coninginne van Assyrien ...n haer graf dede graven/ als niet willende lijden dat ...aer ghedachtenisse na haren doodt mede gantsch ver-...rvorven ende doodt soude wesen/ denckende dat sy al te ...erdient ende lofweerdigh in haer leven was gheweest/ ...nde dat sy derhalven eenen onsterffelicken name ver-...dient hadde: t'welck men niet en leest van Nemroth, ...och van Belus, noch van Ninus, t'welck allegader ...oninghen van Assyrien zijn gheweest/ ende die voor ...aer ghestorven zijn. Dese Coninginne 42. jaren in ...ssyrien gheregeert hebbende/ dede voor haren doodt ...en uytnemende heerlick ende kostelick graf bouwen/ ...aer op sy dese navolghende woorden dede schrijven ...nde graven in Griecsche letteren/ welckers inhoude ...dus luydet:

...ndien yemant der Coninghen van Baby-
...oniers, die na my sullen komen, sich be-
...haeut van ghelde sal vinden, die doet dit
...Graf openen, ende nemer soo veel uyt
...ls hy begheert, andersints en sal hy het
...niet doen openen: want ten sal hem niet
...ot zijnen besten ghedyen.

Eenighe eeuwen hier na heeft Darius der Persen ...oningh/ als hy het Coninghrijcke van Babel vervol-...ghens dit Graf willen openen/ om den schat daer uyt ...e nemen/ die hy geloofde datter binnen was/ om die-...wille dat het Opschrift hem daer toe scheen te noodighen/ maer

maer na dat hy het hadde doen openen/ soo en v
hy in niet anders dan de asschen van een doot mensch
ende eenen steen waer op mede een schrift gheg
stont/ welckers inhoudt aldus luydet/

Indien ghy niet eenen onversadelicken ende schandelicken gierigaert waert, ghy en sout het Graf van eenen dooden niet gheopent hebben.

De wijse ende maniere van de graven met op-schriften te vereeren ende beroemt te maken/ is by de Egyptenaers in grooter weerden ghehouden. Ende sy en lieten haer niet alleenlick ghenoeghen die met Graf-schriften te vercieren/ maer sy verrijckten die met heerlicke ende uytnemende kostelicke gebouwen zijnde een volck die ghedeurende hun leven overvloedighe ende oneyndelicke rijckdommen besaten. De oorsake waerom d'Egyptenaers voor haer sulcke schoone graven deden oprechten (dewijle de huysen daer sy in woonden van hout ende andere slechte geringhe stoffen ghebouwet waren) was dese/ nae haer segghen/ datter niet veel aen gheleghen was/ waer af ofte hoe de huysen/ daer sy doch maer een kleynen tijt in en woonden/ ghemaeckt waren/ maer de ghene waer in sy een eeuwigh-duerende woonplaetse souden hebben/ die moesten insonderheydt seer schoon ende heerlick zijn. Dese Egyptenaren dan/ lieten in hare groote Pyramiden en Obelisken hieroglyphissche letteren graven/ te weten/ ghestaltenissen van dieren ende andere dinghen/ waer door sy de deughden ende wijtberoemde heerlicke daden harer overleden Coningen beteeckenden ende te verstaen gaven/ de welcke onder dese gheweldighe ghebouwen begraben waren. Het graf van Simandius Coningh van Egypten/ was sodanighen grooten ghebouw/ dat het thien stadien inden omganghi begreep/ die 1250. treden bedraghen (want yeder stadie is 125. treden) in de lenghte twee bunderen lants/ ende in de hooghte 45. cubiten: alsoo verhaelt

[..]t Diodorus Siculus, de welcke een weynigh daer na
[..]ch van een ander wonder-weerdigh Graf-schrift/
[..]t door Miris eenen anderen Coningh van Egypten
[..]ghesticht is / al waer men sonder leytsman niet we-
[..]er uyt en konde komen / alsmen een weynigh diep
[..]aer in ghegaen was / ende wierde Labyrinthus dat
[..] Dool-hof ghenaemt / waer na dat Dedalus diese
[..]esien hadde / doen hy in Creten weder gekomen was/
[..]n dierghelijcken maeckte door den Coningh Minos.
[..]e Griecken hadden dese wijse van Graven te maken
[..] sulcker weerden ia sy hielden't door soodanigen eer-
[..]ken ende loflicken sake / dat sy niet en wilden dat
[..]emant door een ander een Graf-schrift op zijn Graf
[..]ude maken / behalven door de ghene die in eenen
[..]rijt voor het Vaderlant vechtende vromelick om geko-
[..]en waren. Doch de Romeynen insonderheyt waren
[..]aer in seer sorghfuldigh ende haddent' door een ghe-
[..]een ghebruyck: want voor yeder kint dat haer af-
[..]o: f lieten sy in steen eenigh Graf-schrift graven/ ghe-
[..]ck als-men in veel outheden van Roomen ende in vele
[..]armeren tafelkens sien mach: selfs aen den ingangh
[..]s thuyns van mijn huys Beau-regard tot Lyons (de
[..]elcke toebehoort heeft aen Guillaume du Choul
[..]aillou van t'ghebergthe in Delphinaet/ een gheleert
[..]edelman ende een groot ondersoecker der outheden/
[..]nde daer na aen den Heere van S. Ireneus) is een out
[..]schrift/ ghegraven op eenen grooten steen/ gemaeckt
[..]nde op de maniere van het * fondament eens py-
[..]ers / waer in dese nabolghende woorden begrepen
[..]n.

* anders/ De opstael.

Bbb D. M.

D. M.

ET MEMORIÆ ÆTER-
NÆ FAVSTINI.

M. AVRELI INFANTIS DVL-
CISSIMI ET INCOMPARA-
BILIS QVI VIXIT AN. VIIII.
M. II. D. XIII. QVI SIBI ANTE
MORTEM ROGAVIT QVAM
PARENTIBVS SVIS. C. IVL.
MAXIMVS FILIASTRO. ET
AVRELIA FAVSTINA MATER
VNICO FILIO DESOLAT P.
C. ET SVB ASCIA DEDICA-
VERVNT. MVLTIS ANNIS
VIVAT QVI DIXERIT ARPA-
GI TIBI TERRAM LAVEM.

Waer door het blijckt dat t'selve kint M. Aurelus, den sone was van de huysvrouwe van dien Iulius Maximus zijnen schoonvader/ t'welck het woordt FILIASTRO schijnt te verklaren. Daerenboven heb ick langhe ende dickwils overdacht wat dat het woordt ARPAGI beteeckende tot welckers beteeckenisse ick noch nimmermeer hebbe konnen komen / ende legh dat mede noch tot Guillot den Drooner gheving' ten waer sake dattet een Griecx woordt was/ ghedaelt van arpagée. Ende om dies wille dattet Grafschrift daer door wilde beteeckenen/ dat dit jonghe kint onschuldighlick ofte voor zijnen tijdt gherooft ende uyt de werelt ghenomen is. Daer by ghevoeght dat de plaetse van

van

en seght dat Ganimedes op ghenomen wiert arpaeioy ghenaemt is ghewoorden. Ick ghedraghe my ochtans aen de ghene die scherpsinniger ende bernuf-ghet zijn dan ick. Wat belanght d'afbiddinghe die i het eynde vaer dit Graf-schrift staet/ de goede lieden i dien tijt waren van ghevoelen/ dat soo wanneer de gebeenten in een bedwonghen/ ofte enghe plaetse lagen/ of datse ghepersst ofte met eenigh ghewichte overlast waren datter dan de ziele groot verdriet door leed' nde gevoelde/ende dat de geesten in sodanigen plaetse iet meer en wilden verkeeren: Dit is de reden waeromme sy voor haer overledene vrienden dese woorden maken: sit tibi terra leuis, die de Poëten seer gemeensaem zijn/ ende oock in veel andere oude Graf-schriften gestelt/ waer over Claude du Verdier oorsaecke genomen heeft om dese navolghende Epigramme te maken/ die noch te voren opt gedruckt is geweest:

GLYCERES SCORTI TVMVLVS.

'ertur sola viros tot substinuisse Glycere,
Ac oneri nusquam succubuisse potens.
nter scorta tulit victrix celeberrima palmam,
Ceu palma in pondus nixia Glycere suum.
'ondere gaudet adhuc, tu paulo insiste viator.
Et cui terra leuis, ne grauis esse time.

De ghewoonte van Graf-schriften te maken wierdt ock by de Christenen in de eerste Kercke ghebruyckt/ aer af ghetuyghnissen konnen geven de Graf-schrif-en die S. Hieronymus ghemaeckt heeft over het overijden van de edele Romeynsche vrouwe ghenaemt 'aula ende die hy aen Eustochium haren sone ghesonien heeft tot wien hy schrijvende de reyse van zijn voornoemde moeder/ hem verwittight hoe dat sy buyten de Tempel van Bethlehem begraven werde/ ende sant iem het Graf-schrift t'welck hy ghedicht ende op haer graf doen stellen hadde. Dese gewoonte is in de Christelicke Kercke grootelicx toe-ghenomen/ t'sedert dat sy had' beginnen te vergonnen dat de dooden in de kercke

Bbb ij mogthen

D. M.

ET MEMORIÆ ÆTER-
NÆ FAVSTINI.

M. AVRELI INFANTIS DVL-
CISSIMI ET INCOMPARA-
BILIS QVI VIXIT AN. VIIII.
M. II. D. XIII. QVI SIBI ANTE
MORTEM ROGAVIT QVAM
PARENTIBVS SVIS. C. IVL.
MAXIMVS FILIASTRO ET
AVRELIA FAVSTINA MATER
VNICO FILIO DESOLAT. P.
C. ET SVB ASCIA DEDICA-
VERVNT. MVLTIS ANNIS
VIVAT QVI DIXERIT ARPA-
GI TIBI TERRAM LAVEM.

Waer door het blijckt dat t'selve kint M. Aurelius, den sone was van de huysvrouwe van desen Iulius Maximus zijnen schoonvader/ t'welck het woordt FILIASTRO schijnt te verklaren. Daerenboven heb ick langhe ende dickwils overdacht wat dat het woordt ARPAGI beteeckende tot welckers beteeckenisse ick noch nimmermeer hebbe konnen komen / ende legghe dat mede noch tot Guillot den Drooner thuys' te waer sake dattet een Grieckx woordt was/ ghedacht van arpagée. Ende om dies wille dattet Grafschrift daer door wilde beteeckenen/ dat dit jonghe kint onschuldigh-lick ofte door zijnen tijdt gheroofst ende uyt de werelt ghenomen is. Daer by ghevoeght dat de plaetse d[illegible]

wa

ten seght dat Ganimedes op ghenomen wiert arpa-
eioy ghenaemt is ghewozden. Jck ghedraghe my
ochtans aen de ghene die scherpsinniger ende vernuf-
gher zijn dan ick. Wat belanght d'afbiddinghe die
n het eynde van dit Graf-schrift staet/ de goede lieden
n dien tijt waren van gheboelen/ dat soo wanneer de
ghebeenten in een bedwonghen/ ofte enghe plaetse la-
ghen/ of datse gheperst ofte met eenigh ghewichte over-
ast waren datter van de ziele groot verdriet door leed'
nde gevoelde/ende dat de geesten in sodanigen plaetse
iet meer en wilden verkeeren: Dit is de reden waer-
mme sy door haer overledene vrienden dese woorden
maken: Sit tibi terra leuis, die de Poëten seer gemeen-
lem zijn/ ende oock in veel andere oude Graf-schriften
hestelt/ waer over Claude du Verdier oorsaecke ge-
omen heeft om dese navolghende Epigramme te ma-
en/ die noch te voren opt gedruckt is geweest:

GLYCERES SCORTI TVMVLVS.

ertur sola viros tot substinuisse Glycere,
 Ac oneri nusquam succubuisse potens.
nter scorta tulit victrix celeberrima palmam,
 Ceu palma in pondus nixia Glycere suum.
ondere gaudet adhuc, tu paulo insiste viator,
 Et cui terra leuis, ne grauis esse time.

De ghewoonte van Graf-schriften te maken wierdt
ock by de Christenen in de eerste Kercke ghebruyckt/
aer af ghetuyghnissen konnen geven de Graf-schrif-
en die S.Hieronymus ghemaeckt heeft over het over-
jden van de edele Romeynsche vrouwe ghenaemt
aula ende die hy aen Eustochium haren sone gheson-
en heeft tot wien hy schrijvende de reyse van zijn voor-
oemde moeder/ hem verwittight hoe dat sy buyten de
Tempel van Bethlehem begraven werde / ende sant
em het Graf-schrift t'welck hy ghedicht ende op haer
raf doen stellen hadde. Dese gewoonte is in de Chri-
telicke Kercke grootelicx toe-ghenomen/ t'sedert dat sy
ad' beginnen te vergonnen dat de dooden in de kercke

moghten begraven werden: t'welck men in dry hondert jaren te voren niet en had moghen doen/ dan alleenlick buyten de Tempelen/ oft in de kloosters/ ende op de kerckhoven/ maer na dat die maniere toegheleten wor-de/ so wilde sich een yeghelick benoeyen om soodani-ghe Graf-schriften te maken/ ja oock tot de gemeene lie-den toe/ ende hy en moght gheen soon van een goede va-der zijn/ die zijnen verstorvenen vader gheen soodanigh Graf-schrift konde maken: hoe wel ick dencke dat sy t'selve veel eer deden om de graven van haer huysghe-sinnen ende gheslachten te beter te kennen onderscheyden (die andersints onder elckanderen moghten verdwaelt hebben (dan om eenighe ydele glorie die in haer was. Dit ghebruyck op ghekomen zijnde/ soo werdender ver-scheyden grillen ende sinnelickheden der menschen ghe-sien: de sommighe wilden op haer graf niet anders heb-ben dan een schoonen witten marmer/ glat ende effen/ sonder daer wapenen oft eenigerley ander teeckenen op te stellen/ haer genoegende datter alleen slechtelick door testamente geschreven ende verklaert was/ wat plaetse sy tot haer Graf verkosen. Andere wilden daer op al-leenlick eenigh merck ofte teecken hebben/ ghelijck als Diogenes Cinicus (als Laertius ende Ausonius ver-halen) die niet anders op zijnen Graf-steen wilde heb-ben dan t'beeldt van eenen hont: Tot Florencen was eertijts eenen uytnemenden ende konstighen meester van uyrwercken te maken/ desen heeft eer hy starf zijn Graf doen maken in de Kercke van S. Pieter Gatt.lini [illegible] ter tijdt uytgeroepen/ waer op hy twee uyrwercken dede graven: te weten een sant-looper ende een sonnewijser/ met dusdanighen woordt: SVMVS. sonder anders yet daer by te doen: waer door hy wilde beteeckenen/ dat wy sterflicke menschen allegader stof zijn/ als of hy seyde: PVLVIS ET VMBRA SVMVS.

In sommighe andere Graven zijn de teeckenen ende de woorden mede gheleyt/ ghelijck als Marcus Mar-cellus aen Archimedes dede/ doen hy de stadt Syracusa inghenomen hadde/ alwaer hy hem tot zijnen grooten rouwe ende herten-leet doodt vindende dede begraven/ ende leyde oock in zijn graf den Cylinder en des weerelt-kloot.

loot/ende buyten op dede hy een rijm-ghedicht stellen: daer af Cicero in zijne Tusculaensche vraghen verhaelt oet die sich daer in verheft/ dat hy in't midden van doornen kaerden ende haghen het graf van Archimedes ghevonden heeft/ ende dat hy t'selve kende aen des werelts kloot ende aen den Cylinder die daer beyde in aghen/ hoe wel datmen het Graf-schrift niet lesen en konde (seght hy) door dien het van ouderdom gantsch bedorven ende verbroken was. Ende dese teeckenen wierden in het graf van Archimedes gheleyt/ door het evel van Marcellus, om dies wille dat hy door eenighe gemeensame vrienden des overledenen verstaen hadde/ dat t'selve zijn begheerte was: Want dien uytnemenden Mathematicus ende scherpsinnighen Philosophe/ na dat hy veel wonderlicke wercken die vol scherpsinnigheyt staken ghemaeckt hadde/ badt hy zijn vrienden datse na zijnen doot een werelt-kloot met eenen Cylinder omringht zijnde in zijn Graf souden legghen/ met dit volgende opschrift: CONTINENS FIRMAMENTVM QVANAM EXCESSVS PROPORTIONE CONTENTVM EXCEDIT. Op het graf van Ptolomeus den uytnemenden Sterrekijcker/ wiert een Graf-schrift gestelt/ welckers inhoudt aldus in Latijn luydet:

Si cœlum è terra spectes, cœlum omne videbis,
Si terram è cœlo, penitus tibi terra patebit:
Nunc terram penitus cernis, cœlũ esse putato.

Daer zijn noch veel andere geschockeerde Graf-schriften gemaeckt door grillige ende eygensinnige gheesten/ ende onder anders ghedenckt my van eenen seltsamen Carthaginees/ die hem van Carthago liet brengen in de enghte van Gibraltar om aldaer begraven te werden/ t'welck hy by testamente alsoo gheordineert heeft: ende wilde zijn grille ende eygen-sinnelickheyt/ in een Graf-schrift/ t'welck hy op zijn graf dede stellen/ te kennen geven/ luydende aldus.

D. M.

D. M. S.

ELIODORVS INSANVS CARTHAGINENSIS, AD EXTREMVM ORBIS SARCOPHAGO, HOC TESTAMENTO ME IVSSI CONDIER, VT VIDEREM, SI ME QVISQVAM VNQVAM INSANIOR, AD ME VISENDVM, AD HÆC VSQVE LOCA PENETRAVERIT.

Daer zijnder andere gheweest/ die door hare Graf-schriften niet bekent hebben willen wesen/ ofte oock hebben sy wel soodanighe duystere schriften daer op ghestelt/ om de gheesten der scherpsinnighe lieden werck te gheven/ om de selve te verklaren ofte uyt te legghen. Maer isser wel ouder ghedenck-stuck dat de aenschouwers meer te doen heeft ghegheven/ dan het raetselachtighe Graf-schrift/ t'welck Remigio den Florentijn schrijft dat tot Ferrarre is/ in de kercke van S. Maria del Va in de Capelle der Varani op het Graf van de doorluchtighe Princesse Philippa Varana Hertoginne van Camerino die met een hoogh verstant ende met goede Leeringen seer begaeft was? Welck Graf-schrift sy beval datmen op haer Graf soude stellen/ ende was aldus:

AD-

ADHVC VIVIT.

QVÆ SVNT, PRO IIS, QVÆ NON SVNT QVÆ SI ESSENT PRO IIS, CVM SINT, NON SVNT. QVÆ VIDENTVR ESSE PRO IIS, QVÆ CLAM SVNT IN CAVSA, SVNT. ID QVOD ESTIS SCITIS.

Dat is te segghen: Noch leeft. De dinghen die zijn, voor de ghene die niet en zijn. De welcke soo sy waren, want voor haer en zijnse niet. De ghene die schijnen te zijn voor de ghene die heymelicken zijn, zijnder d'oorsaeck af. Dat zijt ghy wetende, Gaudentius Merula in zijn boeck van de gedenckweerdighe dinghen / verhaelt mede dit diepsinnigh Grafschrift/ twelck (ghelijck Ian de Corras seght) den geest van vele gheleerde lieden ghequelt heeft / ende noch quelt: want het is een * Sphinx/ t'welck wel een Oedipus tot een rader ende verklaerder van doen heeft. Remigio heeft ghetracht t'selve uyt te legghen: maer om dies wille dat hy 't qualick ghelesen ende (alsoo ick gheloove in de konst van wel te schrijven ofte spellen ghemist heeft/ soo behaeght my de verklaringhe die den voornoemden Corras daer over ghemaeckt heeft veel

* Sphinx was een mōsterachtigh dier met een menschen aengesichte/ het twelck de Thebanen tot een plage een raetsel voorstelde welck dier eerst op vier voeten gingh/daer na op twee/ ende eyndelick op drij/ende al de ghene die het niet raden konden die werden van dit Sphinx verslonden/tot dat Oedipus eyndelick het selve riedt eenen mensch te zijn. Waerom het sich selven van een klippe stortte ende den hals brack.

vater/ wiens ghebooren is (onder het oordeel der ghe-leertste mannen) dat dese edele ende Christelicke Prin-cesse daer door aldus heeft willen seggen: De gene die hier leyt/ na dat sy wel ende heylighlick gheleeft hadde/ is in den Heere ghestorven: waer door sy/ Noch leeft, verkreghen hebbende de dinghen die zijn/ dat is te segghen/ de hemelsche ghelucksaligheyt ende het eeuwigh leven. Ende alsoo de dinghen die zijn/ ende eeuwighlick sullen zijn/ voor de ghene die niet en zijn, dat is/ om de dinghen deses werelts te laten/ de welcke ydel/ onghestadigh ende in een ooghenblick voor by ghegaen zijn/ en schijnen maer te wesen/ maer inder waerheyt en zijn sy niet. Ende indien sy waren, eenigh dingh nochtans / om dieswille dat sy niet voorts-ghebracht noch gheschapen zijn door haer sel-ven/ noch door de aertsche dinghen: maer tot Godes lof ende eere (die het eenighe ende alleen volmaeckte wesen is) ende alsoo door de hemelsche dinghen/ soo en zijn sy (om eyghentlick te spreken) niet: maer hebben alleenlick ick en weet niet wat uyterlick toe-sien ofte schijnsel. Ende die dinghen die schijnen te zijn, ende nochtans niet door haer selven zijn: maer voor die ghene die heymelicken zijn, dat is te seg-ghen/ door Godt den Heere die onsienlick ende onbe-grijpelick is. Ende alsoo door de Goddelicke ende he-melsche dinghen/ zijn de oorsake, van t'ghene dat sy niet en zijn/ om dieswille dat de wercken/ de hoogh-moedigheyt ende de onghehoorsaemheydt van onsen eersten vader Adam, ons dit wesen gantschelick heeft berooft ende te niete ghedaen. Waer henen dan/ o! voor-by-ganghers/ dat ghy zijt wetende. Want ghy en zijt niets van u selven/ dan ydelheyt/ sonde/ doodt/ ende vervloeckinghe/ om dat ghy alsoo de oneyndelicke goetheyt Gods des Scheppers mis-bruyckt/ ende u selven alsoo vernietight hebt (die te voren eenigh dingh waert) by soo verre ghy niet door de ghenade ende het levend-makende gheloove Iesu Christi wederom met Godt zijnen vader vereenight en zijt. Ende dit is (indien ick my selfs niet en bedrieghe/ seght Corras) het ghene dat dese uytnemende Princesse door haer

duyssche

duyster ende diepsinnigh Graf-schrift heeft willen » te kennen gheven. T'welck den selven Corras noch » daerenboven van woordt tot woordt verklaert heeft/ door een uytlegginghe die veel langher ende overvloedigher in woorden is/ die ick alhier om haers langheyts wille niet stellen en sal: maer ick wil hier den Leser wel voor ooghen stellen/ het selve Graf-schrift alsoo het door een seer gheleert ende ervaren man in alle wetenschappen in Latijnsche veersen ofte rijmen ghemaeckt is/ ghelijck als den voornoemden Corras t'selve verhaelt.

Namque pij verè, & solum post funera * viuunt.
Vita quibus Christus, mors quibus, ipsa lucrũ est
Sic † quæ sunt: vitam æternam, sedesque beatas
Pro his, quæ non sunt, cum moriuntur, habent.
‡ Quæ etsi essent (fortè vt mortalibus esse videtur
Qui in terras, curuis mentibus hîc habitant)
* Cum tamen hęc per se non sint, cœlestia propter
Sed tantùm; hercle esse hęc dicere nemo potest.
Immo potest; † cùm pro iis, quę clã, cœlestia nẽpe
Fecerit hæc Dominus, cuncta necessariò.
Sic ergo apparet vobis; * scitisque quod estis.
Estis, non estis: sed quid hoc ambigui est?
Non estis, verè quia nil hîc dicitur esse.
Sis tamen hic opus est, posteà si esse velis.

* Adhuc viuit.
† Quæ sunt pro iis, quæ non sunt.
‡ Quæ si essent.
* Pro iis, cum sint. non sunt.
† Quæ videntur esse pro iis, quæ clam sunt, in causa sũt.
* Id quod estis, scitis.

Ick en mach hier oock niet vergheten te stellen/ een uytlegginghe die Iacobus Bernuyii Abt van de Capelle/ ende President der * ondersoeckingen in het Parlament van Thoulouse over het selve Graf-schrift ghedaen heeft/ de welcke aldus luydet: De opschrift en diemen Epitaphien ofte Graf-schriften noemt: de welcke « gemaeckt zijn voor de gene die niet en zijn/ volgens de « valsche meyninge van eenige oude Philosophen en lieyden/ « denen/ ende die soo sy waren (gelijck sy waerachtelick « zijn)

* anders/ Enquesten.

zijn / haer gheen Graf-ſchriften ſouden betamen / die men alleenlick maeckt voor de gene die doodt zijn / ende niet meer en zijn. Daerom de voorſeyde op-ſchriften t'welck gheen Graf-ſchriften zijn / maer ſy ſchijnent te weſen / ende die ghemaeckt zijn voor de ghene die zijn / maer verborghen voor eenighen tijt / zijn u Christenen in oorſake ende gheleghentheyt om die te gebruycken / ghelijck als ghy doet / maer nochtans anders / dan de Philoſophen / ende Heydenen ghedaen hebben / de welcke nergens anders toe dienende / dan tot ydelheyt ende verganckelicke glorie / ſoo en hebben ſy niet ghe-weten / hoe dat ſy die maeckten / om dat ſy hunne weer-digheyt ende weſentlicke grootachtinge niet en wiſten / boven alle de andere dieren / die een ghemeenen ende gheheelick ſterven. Maer ghy Christenen / volghens u lot ende Godtlicke ghelijckeniſſe / doet het ghehed anders / om te weten wat dat ghy zijt. Nu om dieſ-wille dat het voornoemde Graf-ſchrift meer na een Raetſel ghelijckt dan eenighe anderen / ſoo en ſal ick daerom nochtans niet ſwijghen / datter onder de an-den niet mede eenighe luſtighe ende diepſinnige ghe-ſten zijn gheweeſt / die de Graf-ſchriften op de manier van Raetſels ghemaeckt hebben / waerom het my goet dunckt alhier een ſeer out ende ſchoon tot een exempel te ſtellen / t'welck velen een oorſake ghegheven heeft / datſe te vergheefs haer ſinnen ende verſtant daer aen te werck ghelent hebben / om t'ſelve uyt te legghen / ſoeckende na den ſin die onder de duyſtere woorden deſſelfs begrepen ende verborgen zijn: de welcke alleen kunden:

D. M.

D. M. S.

ÆLIA LÆLIA CRISPI, NEC VIR, NEC MVLIER, NEC ANDROGINA, NEC IVVENIS, NEC DVELLA, NEC ANVS, NEC CASTA, NEC MERETRIX NEC PVDICA, SED OMNIA SVBLATA, NEQVE FAME, NEQVE FERRO, NEQVE VENENO, SED OMNIBVS, NEC COELO, NEC AQVIS, NEC TERRIS, SED VBIQVE.

IACET.

L. A. CRISPVS, NEC MARITVS, NEC AMATOR, NEC NECESSARIVS, NEQVE MOERENS, NEQVE GAVDENS, NEQVE FLENS, HANC NEC MOLEM, NEC PYRAMIDEM, NEC SEPVLCHRVM, SCIT, NESCIT, CVI POSVERIT.

Wat my belanght/ ick bekenne willighlick/ dat ick niet en verstae wat dat het beteeckent/ ende hebbe mijn hooft daer mede niet willen breecken/ om den rechten

sin

sin daer af te bekomen. Daer is al over langhen tijt een Graf-schrift ghestelt in de kercke van S. Proculus tot Boulognen/ t'welck mede een Raetsel in sich begrijpt/ hoe wel dat historischer wijse de maniere des doots/ ende het ongheluck/ dat den overledenen overquam/ seer bysonderlick daer in verhaelt wert. Ende het luydet aldus:

Si procul à Proculo Proculi campana fuisset,
Nunc procul à Proculo Proculus ipse foret.

De beteeckenisse hier af was my alsoo swaer om vinden/ als my het voorgaende dicpsinnigh dacht te wesen. Ten ware gheweest dat my een seer eerweerdigh Geestelick persoon van d'orden S.Francisci, ghenaemt Panigarole, (den Neve van den grooten Predicker der selver ordē/ Francoys Panigarole nu ter tijt Bisschop van Ast) my daer af de verklaringhe te kennen ghegeven hadde/ in een reyse die wy t'samen deden' gaende naer Parijs/ aldaer hy gingh in de ghemeene vergaderinghe der Minnebroeders/ desen leyde het aldus uyt: hoe dat een iongh man ghenaemt Proculus in de kercke van S.Proculus tot Boulognen was/ een klock viel by gheval van boven neder van den zeel daer hy aen hingh ende viel op t'hooft van Proculus, die daer over doodt bleef. Waeromme dese twee veerskens die op het Graf in plaetse van een Graf-schrift ghestelt zijn/ dusdanighen inhout hebben: dat by soo verre den klock uyt den toren van S.Proculus, heel wijt van Proculum gheweest ware/ te weten/ van dien ionghman die alsoo ghenaemt was/ den selven Proculus soude nu verre van S.Proculi kercke zijn/ dat is/ hy en soude niet in begraven zijn/ ghelijck als hy nu wel is. Eenighe hebben hun vermaken daer in ghehadt/ dat sy wat fraeys ghemaeckt hebben/ op de namen der gener voor wien sy de Graf-schriften maeckten. Ghelijck als eenen dede die het Graf van een Jonghvrouwe genaemt Violante dese twee veerskens dese gaven:

Hic

Hic violante iacet, viola fraguntior omni,
Cui meus atque pudor, inviolata fuit.

Andere hebben de Graf-schriften gestaeckt op de maniere van een prosopopoeia/ waer in sy den persoon des overledenen doen spreken/ ghelijck als in het Graf-schrift deses tijts/ als volght:

DES IN ELECTOR VEHEMENTIVS QVERI SPECTATAM FORMAM, VALIDOS LACERTOS, ET QVÆ MIHI OMNIA NATVRA NON ITA PRIDEM COMMODATO DEDERAT, EIVSDEM IVSSV PRÆMATVRE SVBLATA. REPETIT ENIM QVISQVE IVRE QVIDEM, QVOD SVVM EST. VALE, ET DORMIENTI MIHI NE OBSTREPE.

Maer na dat de Gotthen Italien gheplondert/ ende het grootste deel daer af ingenomen hadde/ so begost de Latijnsche tale haer fraeyigheyt te verliesen/ haer in sodanighe wijse verbastaerdende/ dat allenghskens door de vermenginghe van soo veel spraken/ de suyvere Latijnsche woorden ende spreucken gheheelick verandert wierden: waer uyt t'sedert dien tijdt so veel redenhandelinghen ende wijsen van spreken opghekomen zijn/ die men ghemeene noemt soo wel in Italien als in Vranck-

Vranckrijck: in der voeghen dat de veersen die men na dien tijdt maeckte/ de veelheyt harer sillaben/ naer hare rechte mate/ ende uytspraeke niet en hadden/ ende het was die goede lieden ghenoegh (die daer in onwetende waren) dat haer veersen in het midden ende aen het eynde rijmden / niet teghenstaende dat de oude Poëten het rijmen ghemijdet hebben/ als zijnde een groote faute in de Poeterye. Soodanige vreemde ende Barbarissche veersen wierden Leonines gheheeten/ ende op dese wijse zijnder door de gantsche Christenheyt soo veel Graf-schriften ghemaeckt/ datter de kercken over al van vervult zijn. Ick sal hier tot een exempel niet meer dan een der selver setten/ t'welck in de kercke van S.Giorgio Maggiore tot Venetien is/ ende luydt als volght:

Terror Græcorum, iacet hic, & laus Venetorum,
Dominicus Michael, quem tenet Hemanuel.
Dux probus & fortis, quē totus adhuc colit orbis,
Prudens consilio summus & ingenio.
Illius acta viri declarat capito Tyri,
Interitus Syriæ, mœror & Vngariæ.
Qui fecit Venetos in pace manere quietos,
Donec enim vixit patria tuta fuit.
Quisquis ad hocpulchrū venies spectare sepulchrū
Genua ante Deum flectere propter eum.

Anno Domini M. C. XXVIII. Indictione VII. obiit Domicus Michael Dux Venetiæ.

Soo wie een groot ghetal van Graf-schriften begheert te sien ofte te lesen/ die lese de boecken ghenaemt/ Epigrammata antiquæ vrbis, Inscriptiones sacrosanctæ vetustatis, Auctarium inscriptionum Iusti Lipsij, ende de Hyuerotomachie ofte den droom van Polifile,

Polifile, hy salder oock seer schoone vinden in de gulden Zendt-brieven van Antoni de Guevarre. De Poëten deses tijdts hebbender oock vele gheneughlicke ende belacchelicke ghemaeckt/ iae selfs de Francoysen als Marot, Bayf, du Bellay ende meer andere. Ick salder alhier een in Picardissche sprake stellen/ t'welck te voren noch opt gedruckt is gheweest.

Cy gist Iaquet le fieu se mere
Qui trespasa l'an quil mourut.
San tayon vint devant san pere,
Cy gist Iaquet le fieu se mere.
San tayon vint devant san pere,
Alla, & vint, mangea, & but.
Cy gist Iaquet le fieu se mere,
Qui trespasa l'an qu'il mourut.

Hier door spot den Drol die het ghemaeckt heeft/ met alle de verheffinghen ende den lof/ diemen den ghenen toeschrijft/ door wien datmen de Graf-schriften maeckt/ waer in dat hunne Afkomste van seer verre verhaelt werdt/ de namen ende hoedanigheden van haer vader/ moeder/ ende grootvader/ mitsgaders hunne daden/ met het ghetal des iaers/ maent ende dagh van hun overlijden. Maer eenen ghenaemt Paletot en wilde eertijts soo veel grillen ofte Ceremonien daer af niet ghemaeckt hebben/ hebbende terwijlen hy noch leefde (soo ick meyne) doen graven op den steen di' het graf bedeckte/ alwaer hy wilde begraven zijn/ alleenlick dese dry ofte vier woorden/ PRIEZ DIEV POVR PALETOT. Dat is te segghen/ Bidt Godt voor Paletot. Dit moet eenen goeden ghesellc gheweest hebben/ die in zijnen tijdt wel bekent was. Dit ghebedt ende Graf-schrift sonder dagh des iaers ofte eenigh ander dingh/ meught ghy sien aen den ingangh van de Minne-broeders kercke tot Lyons in Vranckrijck. Het boeck ghenaemt Bigarrures du Seigneur des Accords sal u

genoegh-

ghenoeghsaem stoffeeren van verscheyden andere ghe-
neughlicke Graf-schriften / waer toe ick v. l. seynde /
goetwillighe Lesers / v biddende dat ghy my wilt
verontschuldighen / dat ick niet verre over
dese sake en schrijve.

Eynde des Sevenden boecx der verscheyden
lessen van Antoni du Verdier.

HET

HET ACHTSTE BOECK der verscheyden Lessen van Antonij du Verdier, Vervolghende de selve van Pieter Messias.

Van het kampen, ofte vechten van een teghens een lijf om lijf.

Capittel I.

Vellum (kamp-strijt) is een latijnsch woort/ ende beteeckent oorlogh/ om dies wille dat de oorloghe gedaen wort/ oft tusschen twee volckeren/ oft tusschen twee twistighe persoonen. Daer na is de wanckelbaerheyt der dinghen/ soo wel aen de tale als in eenige andere dinghen gebleken: Dit woordt is dan veroudet/ ende het woordt Bellum is in zijn plaetse ghekomen/ t'welck men seyde in stede van het woordt Duellum, om een bysonder ghevecht van man teghens man te beteeckenen/ welck ghevecht niet altijt verboden is gheweest: want de wetten des Coninghs van Vranckrijc doen de selve in weerden houden waer door sy aldaer soo ghemeen zijn gheworden/ datse om allerhande oorsaken ende kleyne gheschillen misbruyckt wierden. De Italianen zijn neerstige onderhouders van de Ceremonien des kamp-strijts gheweest: want daer en werter niet eenen sonder ontseghbrief ghedaen. In Vranckrijck en wort dat so naeuw noch soo strickelick niet onderhouden / van wanneer/

hadder een Kamp-strijdt ghebeden werdt/ door het gheen waer door het gheoorloft is dien te doen/ ende dat noch door des Coninghs macht ende bevel. Ghelijck als hier na gheseyt sal werden: want de Francoysen hebben het altijt meer in der daet dan in den mondt ghehadt/ ende voorwaer men vindt onder dat volck also veel vroomheydt ende stercke als in eenighe ander volckeren/ ende men vinter oock de meeste roeckeloosheyt: want daer zijnder die sonder oorsake/ ia selfs door de maniere van een proef-stuck/ teghens ander onredelicker wijse eenen strijdt aen vanghen. Den Coningh van Vranckrijck Franciscus de eerste van dien name in Provencen zijnde/ een Edelman van dat selve landtschap ghehoort hebbende/ dat den Heere van Pomperan (t'welck den selbighen is die mijn Heere van Bourbon gheleyde doen hy uyt het Coninghrijcke trock/ waer af in de gheschiedenissen van Bellay verhaelt werdt) seer ervaren ende kloeck ter wapenen was/ ende dat hy nimmermeer met het sweert en street/ sonder overwinner te wesen/ ende altijdt de victorie daer af t'ontdraghen/ soo heeft (segh ick) desen Edelman den voornoemden Heere van Pomperan ontboden: dat hy van zijn vroomheyt hadde hooren spreken/ maer dat hy t'hoogh gevoelen daer af soude verliesen/ dat hem door t'ghemeen gheruchte aengebracht was/ indien hy sich teghens hem niet en beproefde/ ende dat hy hem tot dien eynde aen de poorte der Stadt verwachtede. Den Heere van Pomperan antwoorde daer op seer wijsselick dat hy gheen ghescil met hem en hadde/ dat meer is/ dat hy hem oock niet en kende/ hem biddende hem niet meer moeyelick te willen vallen/ ende trock doen een andere poort uyt/ waer by hy gheherberght was. Den beroeper hier af verwittight zijnde/ reedt metter haest na d'andere poorte/ ende achterhaelde Pomperan, die stille stont om yemant aen te spreken/ ende beriep hem totten strijt/ Pomperan (seyde hy) ick en wil niet ghelooven dat ghy soo kloeck ter wapenen zijt als men seght/ indien ghy weygert teghens my te vechten. Pomperan antwoorde/ dat hy zijn swaert niet

n trock van tot des Coninghs dienst/ oft tot de eyn-
ghen beschermnighe zijner vrienden/ dat sy niet met
em beyden te verrichten hadden/ dat hy hem badt
hem niet meer moeyelick te willen vallen/ ende dat
y medelijden met zijn eyghen leven wilde hebben.
Den Edelman hier op terstont invarende/ ende Pom-
peran hem verwerende / heeft hy den Edelman van
sijne opgheblasentheyt betaelt/ hem doodt ter aerden
verpende door den steeck van een verdun/ alsoo wier-
er een soorte van rapieren ghenaemt diemen in dien
tijdt droegh. Men heeft ghesien dat in de Hoven
onser Coninghen van Vranckrijck somtijts sonder
enighe oorsake twisten zijn ghegroeyt / alleenlick op
dat de ghene diese aenrechteden daer door souden ge-
vreest werden/ oft om nieuwgekomen persoonen we-
er te doen vertrecken/ ia dusdanighe dinghen heb-
ben dickwils door des Coninghs bescherminge moe-
ten gaen. Wie sal den genen die dese dingen veracht
van bloohեyt beschuldighen? De ongherechtigheyt
des kamp-strijts is verdoemt door al de ghene die
daer af gheschreven hebben/ niemant heeftse door re-
delick gheoordeelt. Ende evenwel schijnt het noch-
tans by veel persoonen / dattet een waerachtighen
middel is/ dat een rijck ende machtigh Heere den ge-
en die wat kleynder is gheen ongheliick en doet/ de
welcke mede Edelman zijnde soo wel als den ande-
ren/ door de ghelijckheyt der wapenen / van man
teghens man / reden sal moghen eyschen / van het
ongheliick dat hem eenen die machtigher is dan hy/
aenghedaen heeft/ t'welck hy anders niet wel en soude
konnen te wege brengen. Maer het verbot der kercken
behoort ons genoegh te zijn/ende dewijle ick geseyt heb-
be dat het in eeniger wijse gheoorloft is/ so sal ick des
lesers nieuwsgierigheyt daer in ghenoegh doen. Daer
zijn somtijts twee heyrleghers teghen malkanderen ge-
weest/ de welcke om de groote bloetstortinge te mijden/
hun geschil aen twee persoonen ghestelt hebben (gelijck
en de Hebreen ende de Philisteen/ in David ende Go-
liath) oft in een ander seker kleyn gheral van Kamp-
vechters (ghelijck als de Albanen/ die haer gantsche

nederlaghe ende victorie stellen in de vroomheyt v
dry ghebroeders/ ghenaemt Curiatij: ende de Rom
nen van ghelijcken in dry ghebroeders ander ha
den/ ghenaemt Horatii.) Ende die van sulcken gh
vecht weygherde/ wierde voor verloren ghehouden. En
de in 't teghendeel behoorde men te trachten/ ende s
best te doen/ om in 't ghetal van soodanighe te zy
Guicciardin beschrijft eenen kamp van thien Francoy-
sen teghens thien Italianen/ die tot den lof van het een
volck ofte het ander aenghevanghen werde. Maer
het is niet wijsselick ghedaen van de ghene die bevelen
dat men t'welvaren van allegader stellen sal/ in de for-
tune ofte het gheluck van weynighen. Somtijts is
oock in het teghendeel beter/ dat de schade over velen
gaet/ dan over eenen/ wanneer aen het verlies van dien
eenen meer soude hangen/ dan aen de schade van velen.
Waerinne de vroomheyt des Coninghs van Vranck-
rijck Franciscus I. meer dan zijne wijsheyt ghebleken
is/ hebbende Carel de vijfde/ Keyser ende Coningh van
Spaenjen meermalen tot den strijt beroepen/ om haer
gheschillen onder hun beyden te eyndighen: een sake
nochtans waer af hy gheen schande en konde ontfan-
ghen/ by soo verre de eere Gods in zijn gheheel bleef/
de twee Coninghen strijdende voor den gemeenen twist.
Maer werden somtijts noch vrome ende stoute helden
ghevonden/ die in den strijdt zijnde hun van het heyr
affonderen/ om met hun beyden alleen lijf om lijf te
vechten/ t'sy met de Lancye of met het sweert. Hoo-
Virgil. Æneid. li. 10. danigh was den strijdt tusschen Turnus ende Pallas.
Ende noch by onsen tijdt den strijdt van Maroles te-
ghen Mariuant, waer in Maroles veel eere behaelt
heeft: want hy en was niet alleenlick door de fortune
overwinner/ maer door de wetenschap ende vroomheyt
gevoeght by het geluck/ om dies wille dat hy s'daeghs
te voren sich verseckerde/ dat waert sake Mariuant in
den dagh des strijts de wapenen aen hadde/ dien hy
doen ter tijdt droegh/ dat hy alsdan de victorie soude
vercrijghen: het welck oock alsoo geschiede. Dat was
spreken/ ende doen van een goeden krijghsman. Ick
en kan niet laten voor by gaen alhier te verhalen een

kamp-

mp-strijdt van den kloeckmoedighen ende Christelic-
n Ridder Roeland teghen Ferragu een Spaenschen
arrazijn: een yeghelick mach wel weten dat ick alhier
geen versierde ofte fabelachtighe historie sal verhalen,
aer de waerheyt van een seer schoone gheschiedenisse/
elijck als die beschreven is door Turpin den Erts-
sschop van Rheims ende historie-schrijver van Caro-
s Magnus. Ferragu dan zijnde eenen reuse ende Sar-
zijn (die Ariostus noemt Traditor di fe, Marrano)
riep den alderdappersten die daer in 't heyr der Chri-
enen onder Carolus Magnus was/ ten strijde. Roe-
nd sich vertoonende/ wiert van Ferragu veracht/ om
at hy van kleyne ghestaltenisse was/ teghen hem te
erghelijcken die eenen grooten reuse was/ gelijckende
eer een * Colossus van een mensch te zijn/ hoe wel dat
oeland noch al grooter was van de gemeene gestalte
er menschen. Na dat den Sarrazijn veel trotsiche-
en ende braveringhen bedreven hadde/ zijn sy t'samen
ent troffen ghekomen in welcken strijdt Roeland soo
el zijn vroomheyt vertoonde dat Ferragu die gantsch
ermoeyt was/ bestandt begeerde/ teghen de gewoonte
er kamp-vechters/ de welcke hem vergont zijnde/ soo
ingen de twee Ridders op het gras by malkande-
en sitten/ seer vriendelick t'samen koutende. T'welck
riostus oorsake gegeven heeft om te segghen: O
rand bonta de Caualiori antichi, eran nemici, eran
li fe diversa, ende t'ghene daer meer na volght/ spre-
kende van Reynout, dien hy veynst na dat hy met
erragu ghestreden hadde/ door bedrogh overwonnen
e hebben/ om Angelica den loon van haren strijdt te
olghen/ die op het peert van Ferragu henen wegh
was ghereden. Nu om weder te keeren tot de t'samen-
sprekinghe die Roeland ende Ferragu met den anderen
hadden/ terwijlen haer bestant duerde/ sittende by mal-
kanderen op de groente. Roeland begost hem te ver-
manen van Iesus Christus gheboren uyt de Maget
Maria, waerachtigh Godt ende mensche/ ende van het
een in 't ander gheraeckende/ vielen sy inden afgront van
de onbegrypelicke Dryvuldigheyt die in dese werelt
niet gheleert noch begrepen kan werden/ dan alleen

* Colossus was ē geweldigh groot beelt van enigē oudē Godt/ ofte oock wel van eenen reuse.

door het gheloove. Ferragu sich aldaer van het licht der naturen verlaten vindende/ en konde om t'selve gheloove niet ghebracht werden: maer ghedrongen zijnde/ door de woorden die Roeland door het ingeven des Heylighen Gheestes sprack/ soo stont hy in twijfel of hy den H. Doop behoorde t'ontfanghen ofte niet/ ende eyndelick zijn besluyt ghenomen hebbende/ seyde hy aldus: Roeland, indien ghy door de kracht uwer wapenen den onverwinlicken Ferragu overwint/ die den sterckxsten ende moedighsten onder alle sterflicke menschen is/ de victorie uwen Godt toeschrijvende/ soo onderwerpe ick my u gheloove aen te nemen ende ghedoopt te werden. Het sal van moghelick te laet zijn/ antwoorde Roeland: niet teghenstaende den Sarrazijn zijn wapenen nemende/ ende Roeland desghelijcx, is eyndelick de victorie van desen strijdt aen Roeland ghebleven. Ende Ferragu in doodts noot zijnde/ bekende Iesum Christum, ende eyschte het doopsel: t'welck hem Roeland gaf. Voorwaer een seer loflicken kamp-strijdt/ maer een groot ongheluck voor Roeland, om dat hy een langhen tijdt daer na/ op den Roncevael/ den lichamelicken doodt moeste lijden by ghebreck van water/ die door middel des waters Ferragu voor den eeuwighen doodt bewaert hadde/ maer in 't teghendeel heeft Roeland groote ghenade van Godt verkreghen/ om dat hy door t'water de ziele van Feragu behouden hadde/ hem van den Hemel vergunt zijnde/ door ghebreck des waters met de kroone der Martelaren ghekroont te werden/ van dorst stervende voor de bescherminghe van t'Christen gheloove. Het water en wilde door hare teghenwoordigheyt Roeland dese heerlicke kroone niet ontnemen ofte beletten/ die door t'water een seer schoone winste van de ziele van Ferragu verkreghen hadde. Aengaende nu van het begin der kamp-strijden/ de Longobarden die Italien overwonnen ende daer in gheheerscht hebben/ zijn de vinders daer af gheweest: maer het eynde ende voornaemste ooghmerck waer om het inghestelt is/ is niet anders/ dan een bevestinge van eenige saecke belangende de welvaert des Princen/of de gemeene saecke. Maer

door

door kan een yeghelick van de dolinge bemercken. Wy hebben 't in Vranckrijck sien ghebruycken / selfs ten tijden des Coninghs Carel 9. doen de staten tot Mou-nes vergadert waren / wiert door zijne Majesteyt eenen kamp-strijdt gheordineert tusschen twee Edelmannen / om een sake die op des Coninghs persoon ugh: (ick en hebbe niet gheraden gevonden die te noemen) de teeckenen smorghens door yeder van de kampioenen ghedaen zijnde / elck uyt haer tente komende in soodanighe toerustinghe als sy strijden souden / van haere vrienden ghevolght / ende vergeselschapt met trommelen / pijpen ende trompetten / haer wapenen zijnde boven op hunne tenten: met conditie soo wie van verwonnen soude werden / diens wapenen souden schandtelick ghehandelt ende door dreck ende slijck ghesleypt werden / ende hy selfs van zijnen Edeldom afghesett. Des na-middaeghs den Coningh / met de andere Rechters op een stellagie dat tot dien eynde opgerecht was / ghegaen zijnde: zijn de kamp-vechters uyt haer tente ghekomen / tusschen vier spiessen die van vier Officiers der kroonen ghehouden wierden. Als sy nu den strijdt aenghevanghen hadden / is van beschuldighden terstont daer naer door eenen steeck ter aerden gheworpen. Den Coningh beval mijn Heere de Connestabel dat hy den Hola soude doen / ende van ghe-schicken beletten dat sy den strijdt niet verder souden vervolghen. Als sy nu alle beyde voor den Coningh stonden / heeft zijne Majesteyt een oordeelvol van goedertierenheyt uytghesproken / doch met een wonderlicke voorsichtigheyt verbuit in de maniere des uytspraeke; want om de eere van den overwonnen die beschuldight was te bewaren / seyde hy: Een yeghelick van wat staet ofte hoedanigheyt hy zy werdt verboden / van het teghenwoordighe ghevecht / noch van d'oorsaecken des-selfs te spreken / in gheenderhande manieren.

Van de Eere.

Capittel II.

DE begheerte tot eere begrijpt in sich het saet der deught ende is den middel die ons aldermeest voorts drijft/ om heerlicke ende beroemde daden uit te richten/ ende inder waerheyt de ghene die sich dan mede ghenoeghen/ dat sy haer selven voor oneere bewaren/ en sullen nimmermeer tot groote saken komen/ waer toe ons de eere moet draghen/ welckers begheerte ende lust alle fraeye ende kloecke persoonen ghemeen is/ ende soodanigh eenen en is niet te verachten/ by soo verre hy niet in hooghmoedighe eergierigheyt ofte ydelheyt en vervalt/ welcke beyde gader leelicke ondeughden zijn: want de eergierigheyt is een dingh dat ons doet haken naer dinghen die onse verdienste overtreffet/ ende alle eergierighe pooghen te rooven ende haer selven toe te eyghenen het ghene dat tot het wel doen behoort/ als de verghel-dinghe die met de deught gelijckmatigh is/ t'sy datse dan groot ofte kleyn is/ na de eergierigheyt van eenen yeghelicken/ zijn minste sorghe tot wel doen gheschickt zijnde. Soo veel de ydelheyt belanght/ haren naem selfs gheeft ghenoegh te kennen/ datse ondeughdelick is/ ende datse selfs hare aenhanghers hatelick is: want de ydelheydt is/ eenen lust ende welbehaghen in den lof ende eere die onverdient/ ofte onnut/ ofte versch ende haest verganckelick is. Een eerlick man hout sich te vreden met wel te doen/ bemint de deught voor zijn schoonheyt/ hebbende tot een voornaemste ooghmerck/ dat hy hem selfs niet over eenighe bloodigheyt in verachtinghe en brenght/ noch hem door de sieckte der ydelheyt laet verwinnen/ noch oock niet door de hope van eene eergierigheyt/ begeerende geen eere dan als in besittinghe/ wel wetende dat het wel doen nimmermeer sonder vergheldinghe en blijft. Nu de eergierigheydt hoe wel datse ondeughdelick is/ streckt meer nae de mannelickheyt dan de ydelheyt/ die ghemeenlick verghesel schapt is met kranckheyt

ende veel grooter verblintheyt/ wijckt voor den meer-der / ende maeckt onachtsaem. De eergierigheydt voordert ende moedight altijt: ick en segghe nochtans daerom niet dat de eergierige niet somtijts en deysen/ maer ick spreke van het eynde der eergierigheyt/ d'eer-gierigheyt is by na den mensche eyghen van natuere weghen/ met noch twee andere begheerten te weten/ den lust ende begheerte om te weten/ ende de begheerte des onsterflickheyts. T'welck het serpent den Duy-vel bemerckende/ versocht onse eerste ouderen door de belofte van dese dry dinghen/ segghende: ende ghy sult zijn als Godt/ ende weten wat goet ende quaet is/ ende en sult niet sterven. Siet daer d'eergierigheyt/ den lust om te weten/ ende de begheerte om eeuwighlick te le-ven. Wy hare kinderen zijn versocht/ ende dat door de selde dry dinghen/ daer mede sy totten val ghebracht zijn: want wy begheeren de eere die Godt alleen toe komt/ om dieswille dat hy de Creaturen niet schuldigh is/ dan ter oorsaken ende om de liefde van hem die hare gheschapen ende voorsien heeft/ met goetheyt t'sy na-tuerlick/ ofte anders/ daeromme dan wanneer wy ge-eert willen worden: so willen wy hem gelijck zijn. Onse nieuwsgierigheyt poyt ons om te weten/ t'gene men niet en mach weten: want de warachtighe nature des we-tenschaps / is de waerheydt/ de oprechte waerheyt is Godt/ ende niet teghenstaende nochtans studeren wy dickwils in de leughenen/ Narraverunt mihi famula-tiones, sed non vt lex tua. Onse eerste ouders door dien sy te veel wilden weten/ hebben de groote weten-schap die sy in den stant der onnooselheyt voor den val hadden t'eenegader verlooren. Willende altijt leven/ soo hebben sy door de sonde een openinghe voor de doot ghemaeckt/ ende willende Godt ghelijck zijn/ zijnse de beesten gelijck geworden. In't corte/ den mensch heeft hem selven niet ghekent/ doen hy in eere was. Alsoo zijnder vele/ de welcke eere willende behalen/ schande-licke dinghen uytrechten. De eere is een opsicht/ ofte toesicht/ ofte een uytwendighe ofte inwendighe eerbie-dighevt/ die yemant tot een erkentenisse van eenighe verdienste ofte weerdigheyt bewesen werdt/ daeromme Gen. 3. 4. 5.

Godt alleen t'selve uyt hem selven verdienende/ ende de Creaturen door hem/ soo komt ende behoort hem alleen alle eere toe/ ende de Creaturen door zijn believen ende om zijnent wille. Ende dien volghens en konnen wy gheen eere begheeren die Godt alleen toe behoort/ sonder ons met hoogh-moedigheydt ende eergierigheydt te besmetten. Doch wy moghen ons selven wel behouden by d'eere die den staet ende het ampt toekomt/ maer in hem believt heeft ons te stellen ende wy moeten door al neerstigh gade slaen/ dat wy dinghen doen die d'eere weerdigh zijn: want de eere is een ontwijffelick ghevolgh tot de weerde/ ende tot allerley deughden/ maer men moet de deughde beminnen ende de selve omhelssen om hare schoonheyt/ ende om haer eyghen selfs wille: want anderssints soude de daet schandelick zijn/ die recht op d'eere soude mircken als tot het voornaemste ooghmerck/ ende niet als een volghende sake/ ofte die de deught schuldigh is/ ende alsoo en soude men waerachtelick de eere niet verdienen. Ick segghe dan tot een besluyt dat de ware eere in het wel doen ghelegghen is/ ende niet in den schijn noch in de meyninghe des menschen.

Van den Edeldom, ende van het onderscheyt der Edelen, tusschen de Edellieden.

Capittel III.

ARistoteles seght dat het oude gebruyck ofte de oude rijckdommen den Edeldom maken/ en daer aen en seght hy soo qualijck niet als men wel soude moghen dencken. Maer soodanige spreken veel ongeloofghlicker die segghen/ dat den waren Edeldom in de deught ghelegghen zy: want daer isser veel die Edellieden zijn/ ende nochtans boven maten ondeughende zijn/ veel zijnder deughdelick/ ende nochtans en zijn het daerom gheen Edellieden. Ick sal de deylinge achter wege laten van sommige die den Edeldom in drijen verdeelen/ waer af d'eerste is de Godtlicke/ begrijpende de ghene die in Gods welbehagen staen/ ende die in de H. Schrifture

ere Edelen genoemt werden. Doch ick sal alleenlick
preken van den Edeldom die na der werelt is, ghelijck
als het de H. Schrifture selfs somtijts verstaet, & no-
bilis eorum in manicis ferreis. Ick segghe oock niet
watter de outheyt des gheslachtes is: want wy allega-
ter van eenen vader ende moeder zijn ghekomen, de
twaelf stammen Israels, en hadden geen grootacht-
baerheyt des bloets, om dat d'een van ouder afkomste
van d'ander was, hoe wel Moses tot henlieden seyde:
Ick hebbe de wijsste ende edelste onder u lieden verko-
ren om te regeren. Ende noch leestmen dat Moses Exo. 18, 25. num. 11, 16.
edelicke lieden uyt het gantsche Israel verkoos, ende
stelde se tot hoofden over het volck, sommighe over
duysent, over hondert, over vijftigh ende over thien.
Selfs dat vele oude ende doorluchtighe huysgesinnen,
sich ongheballigh maken, ende de veranderinghe der
dinghen brenght aen den dagh, t'ghene te voren ver-
borghen was ende verberght t'ghene voor henen in't
licht was. Ick kenne seer oude ende eertijts groote ge-
slachten, die tot een middelmatighen staet ghekomen
zijn, ende andere gheheel tot niet, andere daerentteghen
op nieuws verheven, ende daer nae weder verballen.
Cortelick het is met den Edeldom ghelijck als met alle
andere goederen, t'sy der fortune, t'sy der nature,
aertsch, verganckelic, verballigh, ende veranderinge on-
derworpen. Wat ionghheyt sal voor-by gaen? Wat ver-
we en versterft ofte en gaet niet af? Wat effen aenghe-
sicht en sal de rimpelen waer mede den ouderdom aen
komt geen plaetse maken? Wat welvarentheyt salder
geen plaetse maken voor de sieckten waer mede den ou-
derdom die komt bespringen? Wat schalcheden konnen
onse fortune versekeren, ende de middelen die wy ver-
kryghende zijn tegen des geluck ongh estadigheyt, d'on-
stuymigheydt van een vreemde ofte een burgherlicke
oorloghe teghen de valsche daginghen, oft tegen de on-
gonsten die in dese werelt ghenoegh ghemeen zijn?
Wat Edeldom mach sich selven beloven, dat sy ghe-
duerigh by hare nakomelinghen sal blijven? Ende
wie kan sich van nakomers versekeren? Nobilitas
segghen de klercken, est quasi notabilitas. By de

Francoysen wort Noble (edel) door de verkortinge va[n] een syllabe uyt een woordt Notable (vermaert ofte se[er] uytnemende.) De Latijnen noemen een vermaerde hoere/ scortum nobile, dat is edele hoere. Ende om deser oorsaken en spruyt den Edeldom niet uyt de gu- heyt des bloets ofte des geslachtes/ na dien wy allege- der van eenen vader zijn: maer van de oude beschryvin- gen ofte naem-gevingen der geslachten/ na dat sy veel ofte weynigh vermaert zijn/ ende sodanighe vermaert- heyt spruyt uyt een ouden fame/ van vroomheyt/ lof/ macht/ weerdigheyt/ rijckdommen ende heerlickheden/ die in een lange * navolginghe van verscheyden gene- ratien geduerighlick gebleven zijn/ t'welck de Edellieden maeckt. Daerom mach een Coningh wel yemant edel maken/ maer de nature alleen maeckt den Edel- man/ in sulcker voeghen dat de ghene die van den Ede- len/ niet van den Edelman/ voorts komt/ Edellieden sullen zijn. Nu daer zijn tweederley Edelen (ghe[illegible] Edellieden) in Vranckrijck. De eerste zijn de ghene/ die edel van persoons weghen zijn/ ter oorsaken van de weerdigheden daer sy in zijn/ ende en konnen nochtans haren Edeldom aen hunne nakomelingen niet overge- ven. De andere zijn de ghene/ die door eenigh voordeel ter oorsake van eenige bysondere kloecke daet/ ofte door het voordeel dat de ampten die sy bedienen toe-gevoeght is/ sy hare nakomelingen edel maken. Ende van alle staten ofte hoedanigheden en isser geen dat eenen Ede- len ofte Edelmannen betamelicker is/ dan de konste des Oorloghs/ t'welck een genoeghsa- me stoffe soude zijn om een seer groot ver- hael daer af te maken.

* anders/ successie.

Eynde des achtsten ende laetsten boecx der ver- scheyden lessen Antoni du Verdier.

FINIS.

Namen

Namen der voornaemste Autheuren ende Histori-schrijvers, waer mede dit boeck bevesticht wert.

ABbas Siculus
Abbas Vrspergens.
Abrahamus Bucholcer.
Adon.
Ælianus
Æneas Siluius
Alciatus
Amatus Lusitanus
Ambrosius
Ammianus Marcell.
Alexand. Alexand.
Alexander Aphrodis.
Anaxarchur
Anaximander
Anshelmus
Anton. Sabellicus
Antoine du Baif.
Appianus
Apuleus
Aretinus
Aristomenes
Aristophanes
Aristoteles
Archimedes
Arrianus
Asclepiades
Athanasius
Atheneus
Athenodorus
Auenzoar
Auerroës
Augustinus
Auicenna
Aulus Gellius.
Baptista Fulgosius
Baldus
Basilius Magnus
Beda
Beroaldus
Berosus
Biblia
Blondus
Boëtius Seuerin
Budeus
B. Vuesthmerus.
Cardanus
Cassiodorus
Cato Censorinus
Catullus
Cayus Bassus

Cælius

Cælius Rhodiginus
Christus
Chrysostomus
Chronic. Carionis
Chronic. Franck
Claudianus
Cleares
Clemens Alexandrin.
Columella
Cornelius Celsus
Corpus Iuris
Cyprianus
Cyrillus.
Damascenus
Dantes Aligerius
Diodorus Siculus,
Dion Cassius
Dionys. Areopagit.
Dionys. Halicarnass.
Dioscorides.
Egesippus
Empedocles
Ennius
Epiphanius
Erasmus
Euripides
Eusebius
Eustathius
Euthimius
Eutropius.
Fabianus
Fenestella
Festus Pompeus
Francisc. Barbar.
Francisc. Georgius
Frontinus.
Galenus
Garnier
Gaudentius Merula
Genebrardus
Gregor. Magnus
Gregor. Nazianzenus
Gregor. Theodor.
Hermes Trismegist.
Herodianus
Herodotus Hesiodus
Hieronimus
Hieronimus Giglo
Hilarius
Homerus
Horatius
Hostiensis
Hippocrates
Hugo de S. Victor.
Jan de Corras
Jacobus Philippi
Joannes Scotus
Josephus

Iovian

Iouian. Pontanus
Ireneus
Isidorus
Isocrates
Iulius Cæsar
Iulius Capitolinus
Iulius Modestinus
Iustinus Histor.
Iustinus Martyr
Iustinianus
Iuuenalis.
Lactant. Firmian.
Laërtius
Leon Hebreus
L. Greg. Gyraldus
Lucanus
Lucianus
Lucretius
Ludouicus Viues.
Macrobius
Marcellus Palingen.
Marcus Aurelius
Marc. Tull. Cicero
Marcus Varro
Martialis
Martianus
Mecianus
Moyses Bar-Cepha.
Nicephorus
Nicolaus Boërius
Nicolaus Cusanus.
Origenes
Orosius
Orpheus
Ouidius.
Passeratus
Paulus Diaconus
Paulus Iouius
Pausanias
Petrarchus
Petrus Comestor
Petrus Crinitus
Petrus Lombardus
Petrus Oliuerus
Petri Messia
Philo Iudeus
Philostratus
Plato
Plautus
Plinius
Plutarchus
Polybius
Polycarpus
Polydor. Virgilius
Pomponius Letus
Pomponius Mela
Propertius.
Quintilianus
Quintus

Quintus Curtius.
Raphael Volaterr.
Remigius Florentinus
Ruffinus
Ruffus Ephesus
Rupertus
Sabellicus
Salustius
Seneca
Servius, sup. Æneid.
Sextus Pompeus,
Socrates
Solinus
Sophocles
Sozomenus
Spartianus
Statius Cecilius
Stobeus
Strabo
Suidas.
Tacitus
Tertullianus
Theodoretus
Theophrastus
Theucidides
Thomas Aquinas
Tibullus
Titus Liuius
Trogus Pompeus.
Valerius Maximus
Vegetius
Virgilius
Vitruuius
Vlpianus.
Vuilhelmus Bandartius
Xenophon
Zazius
Zenon.

FINIS.

Register na d'ordeninghe des A. B. C. om bequamelick de voornaemste dingen die in dese verscheyden lessen Antoni du Verdier begrepen zijn/ te konnen vinden.

Nota.

De letter/ a/ beteeckent d'eerste zijde ende de/ b/ de tweede zijde des blats.

A.

Abel 92.b
Abisagh vã Sunem een jonghe vrouwe des ouden Coninghs David. 175.a.
Aborigines 298.a
Abyssiners gewoonten ende maniere van leven/ 41.a. hare strengheyt int straffen der dieven/ 41.a haren Patriarch/ 42.a. ende geestelicke oordenen/ 42.b. sy en zijn tot gheenen tijden van eenige vreemde volckeren overwonnẽ geweest/ 42.b. ende zijn van de outste Christenen. 43.a.
Accia Laurentia Romuli ende Remi voetster. 299.a
Achab 27.a. 167.b.
Achamas doodt hem selven 115.a.
Acheron een helsche reviere/ 29.a.
Achilles Bocchij Rijm-ghedicht 363.b
Adam 249.b.
Aderlaten van een peert geleert/ 70.b.
Adige eẽ reviere vloeyt over 200.a.
Adonibezech een Coningh der Chananiten 184. 185. 186.
Adrastes een Coningh der Argiven 193.b.
Adrianus Roomsch Keyser 252.a. zijn graf 322.a zijn oordeel van de Medecijnmeesters 338.a.
Advocaten/ ghelt-habicken ghenoemt 335.b. branden al wat sy aenraken 336.a. ende wenschen altijdt nae twist 337.a. waerom dat sy Togati ghenoemt werden 360.b.
Afranius een Philosooph 124.a.
Agasicles een Koningh van Lacedemonien 245.b.
Agathon Paus 91.b. 200.b.
Agesilaus een koningh van Lacedemonien 163.b.
Agnulfus een koningh der Longobarden 199.b.
Alabi een hertogh vã Trenten. 192.a.
Albanen verkoren om te kamp-

kamp-vechten.
Albo galerus een hoet der Roomsche Priesteren 56.a
Alboini Coningh der Longobarden seltsame gulsighept 140.b.
Alcibiades 160.a/162.b.
Alcinous hof 13 b.
Aleph een Hebreeusche letter / wat sy beteeckent/ 35.a.
Alexander de groote 105. b/ 133.a/154.b/266.a/296.b/ 363.b. is ongheluckigh na zijnen doot 269.a.
Alexander Pühereus 155.b.
Alexander Severus 265.b/ 358.b.
Alphonsus Koningh van Napels 198.a
Amalasunte Koninginne der Gotthen 196 b. 197.
Amasis een Koningh van Egypten 146.b
Amata de eerste Vestale 55.a.
Amen een hebreeusch woort/ ende zijn beteeckenisse/ 75.a.
Amiantsteens eyghenschap 64.b.
Amnon een sone Davids/ 346.b.
Amulius/ ende zijn doodt 299.
Amyris een Sybariter/ hout sich als dwaes/ 116.b
Anacharsis 123.b/124.a. zijn doot 102.a.
Anacreon veracht de rijckdommen 98.a.
Anaxarchus 135.a. zijn doot 101.b.
Anaximeni listigheyt om zijn vaderlands Lampsaka te bevrijden 134
Anaximenes Milesius 69.a
Andries van Merail verraet Rhodis 162.b
Andronchia ende Alcida ghesusters/ dooden haer selven om haer vaderlant te verlossen 121.a
Angelot eenes Cardinaels uytermaten gierigheyt 254.b.
Antigoni Epiphany heerlicke triumphe 131.
Antoine de Baif een geleert man ende van geleerde lieden afkomstigh 245.a.
Antony des Eremijts woorden van de boose gheesten 27.b.
Antonius d'Ona eē spaensch Heere 108.a.
Anubis een Afgodt tot Romen 171.b/172.
Apatenories een feest der Athenianen werdt ingestelt 134.a.
Apicius 140.a. een vorst der Gulsigers 303.a.
Apollo Amycleus 115.b.
Apollo Delphicus Orakel ende Tempel tot Delphos 165. b/ 166. a. zijn antwoordt aende Sybariten 116.b.
Apollonius Thyaneus loflicke sententie 98. b/ 99/ 100 a.
Appius Claudius Centumanus wint de letter R/ 303 b.
Appius Claudius Decemvir / sterft seer ellendelick 184. b/ 322. b.
Apuleius van de gierigheyd 253.a.
Arachnes vint de manier

om garen te spinnen/ 97.a.
Archestrates 140.a.
Archimedes verslagen 101.b zijn graf 391.b.
Architeles den Corinther/ 125.a.
Areopagiten/ wat dat het voor Rechters tot Athené waren 283.a haer vonnisse in een seer twijffelachtige sake 283.b.
Argias getrouwe ende groote liefde tot haren man 193.b.
Argyres een rijcken ende ongheschickten Atheniaen 374.b.
Aristagoras 162.a/387.a.
Aristander een vermaerder Waersegghet ten tijden des grooten Alexander/ 269.a.
Aristarchus 173.a.
Aristarchus den grammaticus 105.b.
Aristippus den Cyrener 119. b/ 155 b/252.b.
Aristoclia 114.b.
Aristocratia wat regeringhe het sy 31.b.
Aristomada de huysvrouwe van Dionysius den Syracusaner 115.b.
Aristomeni herte is hayrachtigh 147.a.
Aristoteles 382.a: stoff van rouwe 102. a.
Arnoud du Thils bedrogh/ 202.209.a ende zijn straffe daer over 203.b
Arragonnoisen/ haren oorspronghe 388 ende hoe sy aē Castilien vereenight zijn ghewozden 289.a.
Arrij ketterye 87.b. ende zijnen doodt 88 b.
Artaxarxes 97.b/107.b/ 121. b/243.a.
Artemoni ketterye 87.a.
Arnucius Paterculus krijght zijnen loon 184.a.
Ascanius een Sone van Eneas 246.a/298.b/
Asinus Celer gheeft 15000. croonen voor eenen visch/ 303.a.
Aspasia des koninghs Cyri wijf/ haer schoonheyt/ zedigheyt ende ootmoet 241. 242. 243.
Assche der verbrande lichamen/ hoe sy van dandere assche kan onderscheyden werden 64.a.
Asterion een hont van Jouianus Pontanus 220.a.
Astronōmie is onderscheydelick tusschen d'Astrologie 275.a.
Astyre een fonteyne 113.a.
Athalaricus een koningh der Gotthen 196.b.
Athanasius een Bisschop van Alexandrien 88. a. komt door Arrij bedrijf in ongunste ende vlucht/ int selve.
Atheners offerhādé 168.a. dē stant van haer ghemeente 164.a. hare wetten 169.a. ende nature 263. a.
Attila een koningh der Hunnen/ende zijn goedertierenheyt 265.a.
Augustinus dē Outvader 1. a/38.a/257.a/294 a.
Augures ofte waersegghers/ hare hoedanigheyt by de Romeynen 53.b.

Augustus de tweede Roomschen Keyser 252. a verbiet de spelen ende feesten tot Roomen/ ende waerom 127. a. zyn mildtheydt 303.a/ende zyn graf.322.b.
Avidius Cassius 266.b.
Aurelianus Roomsch Keyser 149 b.
Ausonius dwalinge 202.a. zijn boertigh Rijmgedicht van een Rechtsgheleerden 307.b.

B.

Bruylomers op wat wijse sy de eyeren braden 147.a.
Babylonschen toren 28 a.
Baden van Nero/ Alexander Severus/ ende andere Roomsche Keysers 311.b
Baiazetis des Turckschen Keysers ellendighe slavernye ende doodt 107.
Bancketten/ wiese eerst ghehouden heeft 126.b lostelicke bancketten der Cretensen 126.a der Spartianen 125.b. moeten met mate ghebruyckt werden 127.b. werden tot Roomen door Augustus den keyser verboden 127.a.
Basiliken ofte Rechts-huysen tot Roomen 321.a.
Bastaerdē ofte onechte kinderen 175.b.
Becco Cornuto/ een naem/ waer mede d'Italianen een man noemen die een overspelige vrouwe heeft. 329.a.
Beelzebub een Afgodt der Accaroniten 27.a.
Beemde/ Quintianes 322.
Begraeffenisse op veelderlei manieren 64.65.66.67.a.
Bellisarius een kloeck krijghs-oversten 197. b 324.a.
Belsazers straffe. 167.a.
Bertrande de Rolz meynende haren eyghen man te hebben/ heeft eenen vreemden 201.a.
37. Bibliotheken tot Roomen 321.a.
Bibliotheken van Ferdinandus den soon van Christoffel Colombo 215.a.
Bibulus 266.a.
Birretum een vreemdt ende onbekent woordt 362.a.
Blasius een ketter 85.b.
Boetius een Philosooph ende Poeet 277.a.
Boeckdruckē ghevonden 70.a.
Bohemen van de vrouwen overheert/ die haer mannen/ vaders/ broeders ende sonen allegader op eenen tijt om de hals brachten 51.a.
Bonna een Lombardissche vrouwe 197.b.198.199 a.
Bonnetten na d'oude ende nieuwe wijse 361.a 362.
Bonze nomen in de Landtschappen Jappan 165 a.
Borrora een stadt in Ethiopien 42.b.
Brenaus een Veldt-oversten der Francoysen ende zijnē doodt 177.a.
Burgherlicke wetten behoorē ende moetē onderhoudē werdē 363.364.365 366. a.
Buytschat wat het zy/ haer oorspronghe / ende hoedanighey

nigheyt 352. 353. 354. 355 vermeerderinge der selve. 356.a.

C.

Cabanus een koningh der Hunne 180.a/189.a laet Romilda een onkuyssche vrouwe strenghelick straffen. 185.b.
Cacus den eersten dief in Italien 97.a.
Calan een Indiaensch Sophist begheeft hem selven met eē wonderlicke stantvastigheyt gewilligh totter doodt. 67 a. 105.b.
Calasires / krijghsknechten 245.b.
Calisthenes Athenes 114.b.
Callias overdadigheydt/ 128 b.
Caius Sulpitius verstoot zijn wijf/ eñ waerom 63.a.
Callides een krijghs-overste 177.a.
Callistheni doodt 102.a
Calligula des Keysers overdaedt ende moetwillighe dertelheyt 129.a.
Cambyses een koningh van Persen 116.b. 346.a
Campus Marcius. 309.a
Cancer het huys des maens 168.b.
t'Capitolium of het Stadthuys van Roomen door verraderye inghenamen 300 a.
Capovane een hont van Jovianus Pontanus doet een wonderlicke daet 220.a.
Capricornus het huys van Saturnus 168 b.
Caracalla trout zijn stiefmoeder 346.b.
Carel viscontè helpt den Hertogh van Milanen ombrenghen 206.a.
Carines / ofte huysen des Roomischen Edeldoms/ 322.a.
Carolus Magni goedertierenheyt teghen zijn dochters 291 b.
Carolus de 5. zijn secrete brieven 162.b.
Carolus de schoone 161.a.
Carolus de simpele koningh van Vranckrijck maeckt Normandien tot eē Hertooghdom 270.a.
Carolus de achtste koningh van Vranckrijck 161.a.
Carolus de negenste zijn instellinghe van de hoopdtschatten 355 a.
Celeres Romuli lijf-wachters 300.b.
Censores wat sy zijn 153.a.
Charondas de Thebaē 106.a
Cherubinen die den ingangh des Paradijs bewarē/wat sy beteeckenen 23.b.
Chiomara neēt wrake over haer eere 240.a.
Christus beteeckenisse van dien name 73.b.
Christoffel Colombo beseylt ende ontdect West-Indien 210. tot 215.
Cicero 102.a/ 124. b/ 148.b/ 347.a.
Cinara ende Mirrha zijn dochter 346.b.
Circken der Romeynen/ 312.a.
Citroenen goet tegen tfenijn 122.a.
Claude de Verdiers Rijmghedicht 390 a.

Claudius Keyser / neemt zijns broeders dochter ten wijve 346.b
Cleombrotus van Ambracien 105.a.
Cleopatra een Coninginne van Egypten haer doot / 148.a / 166.b.
Cleops een Coningh van Egypten 127.b
Clodius de schoone 305.b / 363.a.
Clitorie een seltzame fonteyne in Arcadien 114.b
Cneus Domitius wert van eenen osse aengesproken 147.a.
Colla den Mantouaner 204.a.
Colossen der Romeynen 314.b.
Comedien wie datse eerst gevonden heeft 169.b.
Conciliatours doot 102.b.
Concilien / de beste medecijne om de kranckheyde der zielen te genesen 89.b. wanneer datse eerst gehouden zijn gheworden 90.a. de eerst algemeene 91.a
Concilium der Apostelen 90.a. tot Arlers 355. tot Constantinopolen 91.a
Condales (een velt heer des Coninghs Mausoli) listigheyt om ghelt voor zijn heyrcracht te bekomen 132.b.
Constancia een oude nonne wert den Keyser Henrick de 6 ten wijve ghegheven / ende baert teghen aller menschen hope eenen sone 285.b.
Consuales feestdagen 300.a
Corinthische wet 146.b.
Cornelius [illegible] 129.
Cornelius een Paus heeft het eerste Concilium te Roomen 90.a
Corybantes 78.b.
Crassi [illegible] 302.b.
Crates een Thebaensche Philosooph werpt al zijn gout inde zee 98.a / 255.b.
Creon den Tyrant 293.a.
Cresus 297.a.
Cresi [illegible] 147.b.
Cresupposté [illegible] 128.b.
Cresibius [illegible] 69.b.
Cunibertus een Coningh der Longobarden 192.a.
Curia of Romeynsche vrouwe [illegible] 196.a
Curien [illegible] 320.b.
Cyprische [illegible] 171.a.
Cyneas [illegible] 273.a.
Cyrus een Coningh van Perssen neemt Aspasia ten wijve 242.a. ende wert verslagen 243.a

D

Damascenus van Gods 1.b.
Damocles een pluumstrijcker 156.a.
Darius [illegible] Memnon een van zijn krijghs-

crijghsoverste 124.b.oper.
Semirami graf 388.a.
David den Koningh Israels neemt in zijnen ouderdom eē ionge maeght ten wijve 175.a. zijn onderwijsinghe aen zijnen sone Salomon 245.a.
David een Koningh van Ethiopien schrijft twee brieven aen den Paus/ 43.b/35.a. zijnē tijtel 43.b/45.a.
Decebalus een koningh van Denemercken 106.a.
Decemviri/ wat het voor mannen by de Romeynen waren 130.a.
Deiotarus een Koningh/ dē man Stratonice 196.a.
Demades de Redenaer een quistgoet 128.b.
Demaratus den Corinther 162.a zijn wonderlickē bedeckten brief 386.b
Democratie wat regeringe het sy 31.b
Democritus van de plaetse der ziele 168.b.
Demosthenes de Redenaer 119.b/124.a/ 243.a.b/273 a. drinckt fenijn ende sterft 101.b.
Deughden die in een Prince vereyscht werden 262.263 264.267.
Deucalions fabel waer af datse haren oorsprongh heeft 28.a
Deilinge des iaers 68.b.69.a
Diabolos een grieck woort/ wat het beteeckent 370 b.
Dictamus een kruydt dat de pijlen uyt het lichaem doet vallen 71.a
Dictateurs hoelanigh dat sy waren 153.a
Dieuize een Kasteel oft borght gesticht by de vrouwen van Bohemen 51.b
Dieverye die belacchelick is 326.b.
Diocletiani doot 112.b.a.
Diodori Croni doot 102 a
Diogenes 243.b. 374 a.
Diomedes wert van zijn eyghen peerden opghegheten 184 a.
Dionysius Licinus vinder der Sylben 49.a.
Dionysius den Tyran van Sicilien 155. b. 156. b, 297 b.
Dochters behooren voor haer 25. jaren ghehylickt te zijn 290 b.
Dolabella koopt het Peert Sejanus/ende wert in een oploop verslaghen 118 a.
Doot is alle menschen gemeyn 25.b. Godt en isser d'oorsaker niet af 26 a.
Dorida het wijf van Dionysius Syracusano 155.a.
Doris een regeerder tot Athenen/begeeft hem tot het eensaem leven 112.b.
Dorothea wat het beteeckēt 251.b.
Drunakus een overste der oproerige slavē 138.b/139.b
Druides regeerders in Vrāckrijck 356.b.
Duranti president des Parlaments van Thoulouse 367.a.
Duytsche tale/ wanneer dat sy is begonnen te schrijven 291.b.
Duyvelen oft boose gheesten hebben een lichaem 16.a. sy hebben kennisse van de H. Schrifture 27.a.

E.

E Bion ende zijn ketterye 83.b.
Edeldom drijderley en haren oorsprongh
Edelen/ ende Edelmannen/ haer onderscheyt/aert/ende hoedanigheyt 401.b.
Edicten voor de Christenen 94.95.b.
Ediles/een ampt by de Romeynen/ ende is tweederley 153.a.
Eere/haer aert/nature ende eyghenschap 400.b.
Eginardus eē Cancelier des Keysers Caroli Magni werdt by nacht van zijnes Heeren dochter ghedragen 291.a.
Egyptenaers seer nieuwsgierigh om heerlicke graven te bouwen 388.b.
Egyptus een koningh van Arcadien wonderbaerlick ghestraft 115.b.
4. Elementen voorgebeeldet door de vier hooft-wateren des Paradijs 13.a.
Elisabeth konninginne van Kastillien 109.b.
Elymas Bar-Jesus een ketter 81.b.
Emanuel een Hebreeusch woordt / zijn bediedenisse 74.a.
Emanuel Philibert Hertogh van Savoyen 159.a.
Empedocles 168.b
Emylius Censorinus den Tyran 184.a.
Eneas onderwijsinghe aen zijnen Sone Ascanium/ 246.a.
Eneas Sylvius geleerde en uytnemende antwoor[de] op drij voorstellingen 27[3]. 274.275.276.277.278.27[9]. 280.281.282.
Engelen/ waerom/ ende op wat dagh sy gheschapen zijn 6.b/7.a/8.b. zijn ghedeylt in 3. Classen ende 9. Chooren na tgevoelen der Thalmudisten ende Godgeleerden 9.b/10.a. sy verschijnen dickwils in verscheyden ghedaenten 10.a. ende en weten uyt haer selven de toekomende dingen niet 26.b.
Ennius een Poeet 65.a.
Enochs boeck wert geroert 340.
Epaminondas den Thebaē/ zijn armoede 97.b. zijn maniere van groeten 150.b.
Ephialtes eenen Reuse 28.a.
Ephores regeerders tot Lacedemonien 143.b.
Epicharides dē overdadighsten verquister onder d'ouden 127.b.
Epicuris een Godtloos mēsche 279.b.
Epimenides eē schilder/ zijn wijse antwoorde 125.a.
Epimenides wat de deught is 134.b.
Den heere d'Epinac een lofweerdighen Aertz-bisschop van Lyons 90.b.
Epulones wat het zijn 56.a.
Equinoctiael wat het is 12.a.
Erasistratus 168.b.
Eratosthenes den Cyreneer 105.b.
Ergimus eē koningh der Orchomenianen 121.a.
Eripa een Milesiaensche vrouwe

houdue 136. a. foeckt haren man van kant te helpen/ maer sy krijght haré loon 137.b.
Eua 25.a. bedieddenisse deses naems 250.a.
Euangeliums 4. boecks door de 4. hooft-wateren des Paradijs voorghebeeldet 13 a. waerom sy de Princen te kussen gegeven werden 164.a.
Eubius een Philosooph/ 173 a.
Eucratyten haer ketterye 85.b.
Eunuchen ofte gelubden zijn noch tot vrouwen genegen 99.b.
Euphrates de reviere/ waer henen dat sy vloeyt 11.b.
Euripe eenen Zee-arm/ zijn wonderlicke eyghenschap 38.b.
Euripides veersken 60.a.
Eutychi ketterye 91.a.
Eutychus heeft 30. Sonen 121.b.
Ezechias een koningh van Juda 333.a.

F.

Fabel van de mã ende het peert 204.b.
Fabel van de schaduwe des Esels 243.a.
Fagon een onnatuerlicken slockaert 140.b.
Faliska een fonteyne / haer wonderlicke eyghenschap 114.a.
Faskas wat het zijn 64.b
Feciales/ wat het voor liedé waren 56.a.
Feestdagen Megalesia/ ende Quinquatria 78.b. Saturnalia 142.b.
Ferdinandus Koningh van Castilien 109.b.
Feries/ namen der daghen 69.b.
Flamines/ Priesters by de Romeynen 538.56.a.
Florines een ketter ende zijn ketterye 85 b.
Fores ofte Marckten tot Roomen 313.
Forum Romanum 313.a.
Francisco Aluarez eé gesant van Paep-Jan aen den Paus 43.a.
Franciscus Petrarcha 102.b.
Franciscus Sforcias gestadigheyt 101.a.
Francoisiers 160.a.
Francoysen de Godts-dienstighste onder alle volcken 356.b.
Francoys een Hertogh van Angoulesme wert koningh van Vranckrijck 161.b.
Frederick de 2. Keyser/ wert gheboren 285.b. beleghert ende wint Faenze 286. b. doet leder gelt munte/ int selve/ belegert Parma ende sticht een houten stadt daer voor 287 a. ende wert van zijnen bastaert vermoort 287. zijn graf-schrift 288.a.
Fulvia het wijf van Marcus Antonius 124.b.

G.

Gaiac ofte pockhout wast met geheele bosschen 217.a.
Galbades Keysers wreckheyt 254.a.

Galeas Hertogh van Milanen/ wordt in de kerck vermoort 206 a.
Galeyen van verscheyden sorten 77.a.
Galienus des Keysers schandelicke gulsichept 142.a.
Galls-griecken 240.a.
Ganges een rebiere vloeyende uyt het Paradijs/ 11.b.
Garibaldus een Hertogh van Thurin brenght Gorebertum door verraet om den hals 108. a ende krijght onlanck daer nae zijnen verdienden loon/ 183.b.
Gedeon weyghert de heerschappye over de Israeliten 32.b.
Geon ofte Gihon een van de vier hooft-wateren des Paradijs/zijnen loop 11.b.
Geta een Keyser van Roomen/zijn gulsichept 140.b.
Ghevecht van Ferragu teghen Roelandt
Gierigaerts/ nature 256. a. voor wien sy hun goet sparen 257.
Gierigheyt wat het voor een ondeught zy 252.b. haer quade vruchten 253. a. haer gheselschappen 253. a. haren waghen met zijn 4. wielen/ 2 peerden/ 2. sweepen/ ende haren voerman 253.b.
Gierigheydt van Alcmeon/ Caligula/ Galba/ Julianus ende Vectinar 254.a. van een Preneftiner 253 b. van den Paus Martinus Pytheus en Simonides 254 b/255.a.
Gisulphus een Hertogh Frieslt 169.
Godt/het is noodigh dat maer eené Godt is 1.a. zijn eygenschap 1.b is onsienlick en onlichamelick 2.a hem ne de lede die hem toegeschreven werdé moet duyden 2.b. hy heeft geené naé van noode 4 a. zijn naem in verscheyden sprachen eñ waerom datse in 4. letteren begrepen is 4. a. zijn by gevoeghde namen 4.b/ 173.b/ hy en kã niet begrepen werden 5.a/ is d'eerste/ ende de laetste 4 b. hy soude alle dingen wel ghelijck hebben konnen scheppen 6.a. heeft 3. onsielicke dingé over sich 174.a. ruste Gods wat het beteeckent. 7.a.
Goliath een Reuse 341.a.
Gontranus Koningh van Borgondien vint eenen grooten schat door zijnen droom 109.a.
Gorgo een dochter Cleomenis 387.a.
Gorcbertus een Koningh der Longobarden verradelick gedoodt 108. zijn doot werr ghewroken 183.b.
Grecostase tot Roomen/ 321.a.
Grillen van eé Cremoneser 102.b. van een man in Lydien 104 b. van Thrasyllus Ameneus 104.b. van Triumphus van Camerin 103. 104.a van eé weerr 105.a.
Graf-schrift Cevaldi 191.b. Frederici de 2. 288. a. der Hertoginne van Camerin 302 a. uytleggingé der selve 302. in Hoogduytsche sprake

sprake 396.a. raet-seis-ghewijsse 394.b. Sardanapali 223.a. in des Autheurs huys 389.b.
Graetenissen veelderley 150.

H.

Hant/ haren lof en nuttigheyt 376.378.378.
Hant-kijckinge of het een wetenschap mach ghenoemt werdē 379.380.381.
Hannibal vergheeft hem selven 106.a.
Harinocrates een onweetendē Medecijnmeester 338 a
Harpagus 162.a
Heliogabalus 251.b
Heliseus doodt zijnde is een voorbeeldt van Christus/ 29.b
Helle/ haer verscheyden beteeckenissē 14.a. haer plaetse/ 14.b/
Henrick de 6. Keyser/ zijn groote wreetheyt 272 a.
Heraclitus van de plaetse der ziele 168.b.
Hercules 121 b
Heremianus een Soon der Coninginne Zenobia/ 246.b.
Helsesaites ketterye 86.a.
Herius een Tyran tot Corinthen 164.b.
Hermocrates maeckt sich selfs erfghenaem van zijn goederen 253 b.
Hermotibies/ krijghsknechten 245 b.
Hermotimus eē Medecijnmeester 241.a
Herodes vrientschap met Marcus Antonius 148 a.
Hersilia Romuli wijf 300.a.
Heyligh vyer tot Roomen bewaert 54.a.
Hiarcus een Philosoph/ 173.b.
Hiderhel eē reviere vloeyende wt het Paradys 11.b.
Hieracx ketterye 87.b.
Hieron Tyran van Syracusa 5.a/125.a.
Hieronimus Olgiat brenght den Hertoogh van Milanen om hals 206. a. ende wert daerom onthooft 206 b. zijn rijmgedicht nit selve.
Hipermnestra's ghetrouwe liefde tot harē man 193.b.
Hippobotomus een revierpeert 70 b.
Hippocrates van zijn vader inde Medecijn konste onderwesen 246.a.
Hipponicus den rijckstens vā Grieckenlant 128.b.
Hippo een Grieersche vrouwe springht inde Zee om haer eere te bewarē 105 a.
Hipsicratea's getrouwe liefde tot haren man Mithridates 149.a.
Hircius 162.b.
Histieus 162.a. 387.a.
Historie/ wat sy is 293.294. haer vindinghe/ lof/ ende nuttigheyt 295.196.a behoort van alle Vorsten gelesen te werdē 296.b/297.a.
Hongher hoe schadelick de selve is 122 b/123.a.
Houwelick/ van Godt inghestelt 175.a lof des selfs 175. b/ 177.b/ 178.199. twaelf beletselen die t'selve verhinderē 177.a dry manierē van scheydingen 63.64. a. tusschen een momboor eñ zijn weese 347. eñ eē Stadthouder

houder ende eẽ vrouwe onder zijn ghebiet/ is het by de Romeynen verboden 347.b. tusschen wat personen het ongeoorloft is 344 345.346.347. 348.349.350.
placht by na van alle volcken op een verscheydẽ wijse ghedaen te werden 59. 60.61.62.63.
Hymeneus den Godt der bruylosten. 59.b.

I.

Iacob dẽ Patriarch 167.a.
Iacobus Bernutius/ 393.a.
Jan Andreas van Ampugnan helpt den Hertogh van Milanen van kant 206.a.
Jan Agde schatbewaerder des Coninghs in Narbonne valschelic beschuldight zijnde 367.a. ende weder vry ghesproken 368.b.
Jan de Corras 392.393.
Jan Forgues een valschen beschuldigher 367.368.369 370.371.372. werdt verwesen ende ter doot gebracht 373.a.
Jaques Grillo 238.b.
Jason Mayn een Rechtsgheleerden 333.b.
Ibis een Egyptisschen voghel leert het gebruyck der Clysterien 71.a.
Icarus 184.a.
Jesus eẽ naem die uyten hemel ghekomen is/ zijn beduydenisse 72.b.
Jesus een sone Josedechs 73.b.
Jethros getrouwen raet aen Moyses 265.a.
Indus een rivier 239.a.
Jean Guttenbergh van het boeckdrucken 70.a.
Ioannes Ducaso Keyser vã Constantinopolen 143.b.
Joannes Lignanus een Rechtsgheleerden zijn belacchelicke daet 361.a.
Joannes Scotus wert met priemen doodt ghesteken 102.a.
Joden in verscheyden secten ghedeylt 80.a.
Joodschen volcx stant ende regeringhe 32.33.34.35.
Isaack / wat het beduydt 250.a.
Ismenij listighept 207.a.
Israeliten, waerom sy Adonibezech de vingheren afhieuwen 185.b.
Italus een Coningh van Italien 298.b.
Jubile-jaer 36.a.
Juda de voornaemste onder de stammen der Israeliten 33.a.
Julia een huysvrouwe Pompei ende Cesaris dochter groote liefde tot harẽ man 194.b.
Juliaen een grave van Cantabrien brenght uyt spijt de mooren in Spanjen 109.a.
Julianus Didicus des Rooschen Keysers grote wreethept 254.a.
Julius Cesar dẽ eerstẽ Roomschen Keyser 148.a/ 149.b/ 151.a/ 153.a/ 159. 162.a/ 276 a/356.b/381.b.
Justinianus teghen de tuyschers 326.a/
Justianus Keyser van Constantinopolen 199.a.

K.

Kamp-vechten gheoorloft 397.a.
Kam-gevecht tusschen Roelād eñ Ferragu 379.a.
Kerck-roovers van Godt schrickelick ghestraft 115.b. 116.117.a.
Ketteryen van verscheyden oude ketters 80.81.82.83. 84.85.86.87.88.89.
Ketters behooren metter doodt ghestraft te werden 89.a.
7.Keur-vorsten/wie/eñ wanneer datse inghestelt zijn 75.b.
Keyser/ waer uyt dat woort zijnen oorsprongh heeft 153.a.
Kleedinghen der Overheden 357.358.
Kluchtige antwoorde van eē abdisse 165.b.
Koeckoeck/ zijn nature 329. wort van andere voghelen uytgebroedt 328.b/329.b. waerom de hoorndragers met zijnen name genoemt werden 328.b/ 329.a. zijn Metamorphosis ofte veranderinge in eijn beschreven 330.331.332.a.
Koningh/ wat het voor een name zy 152.a. het onderscheyt tusschen Koningh ende Tyran 152.a.
Koningen/ waerom sy ingestelt zijn geweest 153.b. hare weerdigheyt 154.b.
Koninghen van Engelant/ afkomstigh van Rollon dē eersten Hertogh van Normandien 271.a.
Koninghrijcken en wereken voortyts niet geerft 154.a.
Koren ende sout-schueren in Romen 322.b.
Krijghsraet moetmen helen 159.b.
Krijghs-teeckenen der Romeynen 57.b.

L.

Lacedemoniers gemeente 164.a. haer heymelicke brieven 386.a.eñ offerhanden 168.a.
Langhe tabbaerdē wie datse plachten te draghen 359. 360.
Lasteringhen salmen vergeven 151.
Laurens Laurentianus/ 102.b.
Laurens de Medicis zijn loflicken brief aen zijnen sone 247.248.249.b.
Lays de alderbermaertste Hoere in Grieckenlandt 119.120. haer doodt/ graf ende Graf-schrift 120. b. 121.a.
Leden die Godt toegheschreven werden/ watse beteeckenen 2.a.
Leeuwercken eñ groenvincken broeden des koeckoecx eyeren uyt 328.b.329.b.
Leon Hebreus over t'derde capittel van Genesis 23.a. 24.25.
Letanien die sevenvoudigh ghenoemt zijn/ waerom datse inghestelt zijn ghewoorden 200 b.
Libusse een tooveresse ende Hertoginne van Bohemen 49.b.

Litera/

Litera/ wat dat het bediedt 387. a.
Lodewijck de goedertieren/ Keyser/ vermindert d'overdaet der kleederen 144 a
Lodewijck de 11. Koningh van Vranckrijck 326.b.
Lodewijck een Hertogh van Orleans komt aē de kroon van Vranckrijck/ ende wert Lodewijc de 12. genaemt 161.a.
Longinus Exarche van Ravenne 183.a.
Longobarden komen in Italien 199 a
Lucretia verkracht zijnde/ doodt haer selven 106.b.
Lucretius een Poeet / zijn seltsame doot 102. b.
Licullus/ zijn grooten rijckdom 3?2.a. begeeft hem tot het eensaem leven 111.b.
Lyciers 132.b.
Lijck-redenē wiese eerst gebonden heeft 65 a
Lycurgus een Wetgever tot Sparta 176.b/ 352.a
Lydiers/ doen hare vrouwē lubben 13?.a vinden het schaeckspel/ de teerlinghen eñ het kaetspel 69.b.
Lysander 386.b.

M.

Macharia doot haer selven/ eñ waerom 121.b
Machometisshe koningen doen malkanderen grooten bystant 48 a.
Maeghden moeten haer naeckt laten sien / om een man te krijgen 61.b.
Magie ofte tooverkōst/ wat het by d'ouden placht te wesen 246.b
Malcolmus den koningh van Schotlants ordinantie 62.a.
Malocrus Stadthouder in Poullie eñ Calabrië 271.a.
Malta een eylant/ wert de Rhodissche Ridders gheschoncken 72.a.
Manilius 151.a.
Manchaleus den 14. Coningh der Assyrien 209 a.
Manes ofte Manicheus eenen ketter ende zijn ketterye 87.b.
Manfredus een bastaert vā den Keyser Frederick de 2. brenght zijnen vader om hals 286.b.
Manius Papprius den eersten koningh der Sacrificien 152.b.
Marcionis ketterye 83.b.
Marcus een toovenaer ende ketter 84.b.
Marcus Antonius 118. a/ 124.b/ 148.303.b.
Marcus Aurelius/ schrijft aen den koningh vā Thracien 168. a. zijn groote goedertierenheyt 266.b.
Marcus Curius eē verachter der rijckdommen 98.a.
Marcus Marcellus 3?0.b.
Marc Fabes een verdichtē name 367.a.
Mardonius eē Veldt-oversten van Xerxes 115.b.
Marius 171.a.
Marphorius een beeldt tot Roomen 316 b.
Marranen ende haren oorsprongh 283.a.
Martelaer / wie d'eerste is gheweest 92.a.
Martin Guerre 262.203.

Martinus eenen Paus/zijn uyttermaten gierigheydt/ 364.b.
Mathasunte een dochter van Amalasunte koninginne der Gotthen 197.a.
Mausolus koningh vā Carien 132.b
Maritianus, een wreeden vervolger der Christenen/ 93. b. maecke weder een edict tot haren voordeel, 49.a.
Maximinus/een wreet vervolger derChristenen 94 b. maeckt een edict tot haren voordeele 95.b.is een groten slockert 140. b. zijn ellendigh eynde 96.b.
Mechanica 20.a
Mecianus eenRechtsgeleerden 363.a
Medagores 351.b.
Medecijn-meesters/Scatophages ghenaemt 336.a. sy brengen veel menschen om den hals 366.b/367.a. ende werden uyt Roomen ghejaeght 338. a.
Medea leert eerst het hayr verwen 97.a.
Megalesiaensche spelen/ 78.b.
Megolo Lercaro wreeckt sich loflick over den keyser van Trebisonde 188.
Melanthi listigheyt om zijnen vyandt te verwinnen 133.a.
Menander een ketter 82.a.
Mensche waer toe hy gheschapen is 18.19.20.
Messias een Hebreeusch woort/ wat het beteeckent 73.b.
Metrodorus een Philosoph 246 a.
Mey-maent voor ongheluckig geacht tot hylicke 63.a.
Mieren so groot als vossen 147.a.
Milesiaensche Maeghden verhangen haer selven sonder oorsaeck 105 a.
Milo den Crotonier/ zijn gulsigheydt ende sterckte 140.b/147.a.
Minucius een Roomschen Advocaet 336.a.
Mithridates 106.a.
Momineryen in Engelant verboden 79.b.
Momus denGodt der spotters 79.b.
Monarchie/ofte regeringhe van eenen oppersten Heere 31.b.
Mondus eens Roomschen Ridders noyt gehoorde listigheyt/ om Paulina dat Edele wijf te beslapen/ 172.a.
Montanisten/ketters 85.a.
Monyma een Milesiaensche vrouwe vergheeft haer selven 106.a.
Mooren komen in Spanjen 109 a. ende doen gheweldighe slachten teghen den koningh Roderick/ waer in sy d'overhant behoudē 109. b.
Morasch daer in gheenen gront en is 113.a.
Moyses den instelder vande Echtsche dinghe 63.b.beduydenisse van zijnē naem 250.a.
Municipale Wet 347.a. 348.a.
Munte/ waer uyt dien naē zijn oorsprong heeft 259.a

Muntmeesters hoe sy plachten te wesen 260 a.
Muzza een Stadthouder in Afrijcken voor dē koningh Ulit. 109.a

N.

NAmen wat sy eygentlick zijn / ende haer instellinge 249.b.
Narses loflicke ghewoonte 159.a. hy brenght de Longobardē in Italien 199.a
Nature is niet weynigh te vreden 107.b
Naucratites haer loflicke maniere in de maeltijden van haer feestdagen 126.b.
Nebucad Nezars droom eñ zijn bedietsel 30.b.
Neptunus heeft eerst de kōst der Zeevaert ghevonden 76.b.
Nero Roomsch keyser 92.b/ 129.b/303.b
Nestoriani ketterye 191.a
Nicarchus een Griecx Poeet 383.b.
Nicias 139.b.173.b.
Nicolaiters dwalinge 82.a.
Nicolaus de Cusa vant eynde des werelts 35.b/ 36. 37 b.
Nicostrata heeft de Latijnsche letteren gevondē 49.a.
Nigridius verdrenckt met het peert Seianus 118.b.
Nootsakelickheyt tweederley/ te weten absolute ofte hooghnoodighe/ ende conditionele 20 a.
Noah 167 a
Nomentanus een quistgoet 128 a.
Normandien tot een Hertoghdom gemaeckt 27?.
Normanē oorsprōgh 26?.
Novatus een ketter / de oorsaker vā d'eerste scheuringhe der kercke 86 a. zijn navolghers Cathariani genoemt int selve.
Numantia een stadt werdt van haer eyghen inwoonders in brandt ghesteken/ 158.a.
Numantines/ grouwelicke wreetheydt over haer selven 158.a. verkopē ende etē al de ghevangen Romeynen 157.b.
Numa Pompilius 53.a/56. a/64.a/382.b.

O.

OBelisken/ Pyramiden ende Naelden zijn eenderley gebouwen 315.a.
Oedippus 392.a.
Offerhanden zijn by d'ouden in groote achtbaerheyt gehouden 166.b. instrumenten ende vaten die sy om te offeren ghebruyckten 56.b.
Og den Coningh van Basan eenen reuse 341 a.
Omphale een kloeckmoedige Lydissche vrouwe 133.a.
Onderscheyt tusschen Astrologie ende Astronomie 275.a tusschen Historien ende Jaer-Chronijckē 293 294 tusschen wijsheyt ende wetenschap 273.b/274. 275.a.
Onderwysinge om met penningen/ te rekenen 382.b/ 383. 384.a. ende te schrijven 384.385.

Oepen

Oorden der Rhodissche Ridders 71.b/72. a. der duytsche Ridder-heeren 72.b. der Ridders van de Bande 73.a.
Oorsaken vant langh ende kort leven 141. 142.
Oorspronghe der Nomminepen ende nieuw-jaer giften 78.79. der spreeckwoorden Bezo los manos 66.a. Godt seghen u 56.b. ende O Traditore de la Carne Salata 238.b.
Orakulen ofte Godt-spraken op verscheyden plaetsen 166.a.
Orangien appelen eertijts gulden Appelen ghenoemt 122.a.
Orchia een wet der Romeynen 143.a.
Orestes 342.a.
Orgiagont een Heere over de Gallo-griecken 240.a.
Orion ofte Othion een reuse 342.a.
Orontes 382.a.
Orpheus 71.a. zijn ghesangh van Godt 28.a.
Otths Roomsch Keyser 75.b
Ottobon d'Helie 238.b.
Otus een Reuse 28.a.
Een Overdadigh mensch is beter als een gierigaert 130.b.

P.

PAchorus groot en list om heymelick zijn meesterssc eenen brief te behandighen 163.a.
Paep-Jan koningh van Ethiopien zijn en oorspronghe 39.a. zijn zeden/gewoonte/ ende wetten 39.b. ende vervolghens.
Paleys van Nero 319.b.
Paleys des Paus 323.a.
Palamedes 325.a.
Paletot/ en zijn Graf-schrift 396.a.
Palingeuij rijm-dichten 377 b/178.179/253.b.
Palladium ofte het beeldt Minervae werde tot Romen in den Tempel van Vesta bewaert 55.a.
Pamphilius de aldergrootste loghenaer des werelts 135.a.
Paradijs/ een Grieck woordt ende waer af het zijnen oorspronghe heeft 11. a. de plaetse des-selfs 11.a. verscheyden meyninghen daer over 12.a. wert uytgeleyt 13.a onderschept tusschen tselve ende het Coninghrijcke der Hemelen 13.b.
Paris bedeckte maniere om Helena zijn liefde te kennē te gheven 385.b.
Parisatides de moeder des Koninghs Cyri 242.b.
Parmen beleghert van den Keyser Frederic de tweede 287.a.
Parmenides een Epicurist 168.b.
Parmenion Alexanders vrient 296.b.
Parrhasius eē schilder 246.a
Partharitus vlucht voor Grimoaldum 180. a. die neemt hem weder in ghenaden 180.b. doch daer na opghehitst zijnde wil hy Partharitum doden 181.a die hem behendelick ontvlucht 181. b. na Grimo-

sijn doot wert hy tot eene Coningh der Longobardē ghemaeckt 183.a.
Pasicites Koningh van Cypers / verkoopt ende verquist zijn Rijck 127.b.
Passcha een Hebreeusch ende Griecx woordt / zijn beduetsel 74.a.
Patres Patrati wat het voorlieden by de Romeynen waren 56.a.
Paulina wert listelick bedroghen onder tdecksel van Godsdienstigheyt 172.a.
Paula Victoria een ondeughdelick wijf Catonis/ 355.b.
Paulus den Apostel behelpt hem met burgerlicke wetten 363.a.364.a.
paulus Emilius 131.a.264.a
Penetus een Thebaenschen Philosooph 169.b
Perckement waerom het in de Cancelryen so dier verkost wert 282 b.
Perdiccas vervolght Ptolomeus om Alexanders doot lichaem 269.a.
Peredeus wreeckt sich aen den Keyser Tyberius over zijn wtghesteken ooghen/ 183.b.
Pericles 127 a.
Peripatetici 379.a
Perseus Koningh van Macedonien 246 a.131.a.
Peryllus wert in zijn eygen metalen stier levendigh verbrant 184 b.
Pestilentie tot Roomen ende Pavien 200.b.
Petrus Aretinus vāde tuysschers 326 b.327.a.
Phaetons fabel waer uyt sy haren oorspronght ghenomen heeft 28.
Phalaris den Tyran gheeft Peryllus zijnen verdienden loon 184.b.
Pharamondus dē 1. Koningh van Vranckrijck 153.a.
Philo dē Jode van de plaetse der ziele 168.b.
Philamon verslagen 116.a.
Philips de schoone Koningh van Vranckrijck maeckt den overdaedt in kleederen ende spijsen 144.b. 145. 146.a.
Philippus Longus 161.a.
Philips Maria zijn goedertierenheyt 265.a.
Philippides 169 b.
Philophanes een Sophist/ 245.b.
Phlegias een Koningh der Orchomenianen wert om zijn kerck-roof ghestraft ende in der hellen ghepijnight 116.a.
Phoetusa Pythei wijf verandert in een mans persoon 201.a.
Phormius den Arcadier/ 118.a.
Pieter Brunore den Parmesaner 197.b.198.199.a.
Pieter Ronsards Rijm-ghedicht 296.b.
Pindari antwoorde aen den Koningh van Sparta/ 169.a.
Pieter Leon van Spolete/ zijn doodt 102.b.
Plato 169.346 a.
Platonis Stadt 280.b.
Platonisten ghevoelen van de ziele 168 b.
Plinius wert van den bergh Ethna verbrant 101 b.

Plinius de ionghe zijn mist-hept 297.b.
Packen haren oorsprongh/ 216.
Poeten/ wierden hier voortijts met Laurier gekroőt ende in triumphe rontom gevoert 275.b. waerom datter nu soo weynigh zijn 281.a. sy zijn nut ende oorboorlick 276.b/277.278.
Polinicus 193.b.
Pompeus de groote 167.b.
Pomperan werdt t'onrecht tot een kamp-strijt geroepen/ waer op hy een wijse antwoorde geeft.
Groté Pontifice wat macht hy by de Romeynen hadde 53.b.
Pont een seltsame revière 114.a.
M. Portius Cato 169.a zijn eensaem leven 111.b.
Portia een dochter Catonis/ doodt haer selven na haers mans doodt 106.b.195.a
Porus een Indiaenschen Koninghs antwoorde aen Alexander de groote 154.b.
Pratier wil geen blanck uyt gheven om aen zijn doodt te komen 253.b
Practijcke waer in sy bestaet 20 a.
Prariteles een vinder des silveren spieghels 96.b.
Predicamenten van Aristoteles 174.a.
President des Parlaments van Parijs 357.b.
Proconsuls wat lieden het waren 153.a
Pretores 133.a 153.a.
Primislaus werdt vanden ploegh gheroepen/ ende tot eenen Hertoogh van Bohemen ghemaeckt 50.a. trouwt Libusse 50.b. zijnē droom 51.a. hy verwindt Valaska met bedrogh/ 52.a.
Processen komen te peerde/ ende gaen weder te voet wegh 336.b.
Proculus een Keyser swangert hondert maeghden in 15. dagen 121.b.
Ptolomeus Auletes 239.a.
Ptolomeus Lagi voert Alexanders doot lichaem in Egypten 269.a.
Ptolomeus den Sterre-kijcker/ ende zijn Graf-schrift 391.a.
Ptolomeus koningh van Egyptē neemt zijn suster ten wijve 346.b.
Ptolomeus 108.a.163.b.
Publius/ Sempronius verstoot zijn wijf/ ende waerom 63.b.
Purpuren tabbaerden werden voortijts in grooter eeren gehouden 358.b.359.a.
Pygmalion offert zijn gastē 184.a.
Pyrrhus wonderlicke kracht in zijnen grooten teen des rechteren voets 147.a. hy is een vinder der postboden 96.b.
Pytheus Koningh van Bythinien een goutschrabeler 254.b. werdt seer aerdigh vā zijn wijf berispt 255.a.
Pytheus een Hertoogh van Athenen 124.b.
Pythius een priester Apollini 126.b.
Pythagoras seght datter geē helle is 279.b.

Q.

Questores wat het voorliede by de Romeynen waren 130.a.
Quintus Cepio 117.a.
Quintus Fabius wert tgebruyck van zijns vaders goederen verboden 130.a.
Quintus Lucretius werdt zijn leven gespaert door zijns wijfs middel 196.a.

R.

Raetsheeren vā Parijs haer kleedinge 357.b
Raetsheeren van Roomen hoe datse van de Patritijs onderschepdē werden 300.b.
Raets heerlick purper 358.b.
Raetshuysen tot Roomen/ 320.b.
Racoces Mardes wilt zijn sone metter doot ghestraft hebben 207.b.
Raimirus een slechten ende eenvoudighen Koningh van Arragon 289. a. laet elf van zijn voornaemste Vorsten den kop af houwē om datse hem bespot hadden 289.b.
Reusen haren oorsprongh/ 339.340. zijn voor ende na de Sontvloet geweest 341. a. om wat oorsake sy van Godt geschapen zijn 342.b
Rhodus een eylandt werdt van den Turck ingenomen 72.a.
Rhodissche gemeente 164.a.
Robert Guiscard vint eenen grooten schat 272.b.
Roderick den laetsten Koningh uyt der Gotthen stamme in Spanjen 108.b wert om overspels wille verslaghen 109.b.
Rollon eerste Hertogh van Normandien trouwt des Koninghs van Vranckrijc dochter 270.a recht eē belacchelick stuck aen. int selve.
Romeynē/ haer maniere die sy in hunne houwelicken plachten te ghebruycken 59. a. t'ghetal van hare heyligheyts 57. a. haer krijghs-teeckenen 57. b. op wat wijse sy hunne keysers int getal der Goden stelde 75.b. drij dingē die in haer ghemeente onderhouden werden 163.b. haer nature 293.a. haer eerste ghelt 302. a. haren rijckdom 302.b. haer milheyt 303.b ende haer Jachten 321.b.
Romulda een Hertoginne van Friuli verlaet hare eyghen stadt 189.a. werdt eenen pael door tlijf geslagen/ ende de gedenckweerdighe daet van haer dochters om hun eere te bewaren 189.b.
Romulus ende Remus/ sonen van Rhea Sylvia 299. a. stichten Roomen 299. b.
Roomen een ontfanghster van alle boosheden 247.a. waer af dattet haren name heeft ghekreghen 298.b. de eerste stichters daer af 299. b. haren ombangh/ 301. a. hadde 630. torens aen haer mueren 301. a.

hoe

hoe dicklwils ende van wie het ingenomen is 301. b. haer seven berghen/ tempelen/ brugghen/ straten/ fonteynen/ palleysen/ ende alle andere outheden int langhe beschreven 308.b/ 309.310.311. 312. 313. 314. 315.316.317. 318. 319.320. 321.322.323.324.
Roomsche/ Raet laet 2700. ghevanghen los/ 226.b. Rechtsgheleerden 304. a/ ende wetten 305.306.307.
Rotharius een Koningh der Longobarden 390.b.
Rorana een suster Mithridati 106.a.
Ruben waerom hy zijn eerst gheboorte verloor 295.a.
Ryckdommen komen in vierderley manieren 56.a.

S.

Sabbath/ beteeckent Kuste 7.a.
Sabbatissche fonteyne 113.b.
Sabbatius een koningh der Aborigines 298.a.
Sabellij ketterye 86.b.
Sabynschen dochters van Romulus ende zijn gesellē ontschaeckt 300.a.
Salgastus eē Cancelier des koninck Pharamondi stelt met noch 3. andere Steenbriers die wet Salique hyeen 160.b.
Salies Roomsche Priesters 56.a.
Salique wet 160.161.
Salomon 244.b.
Salustius des Redenaers vrientschap met Marcus Antonius 148.b.
Salustius een saemrooder ende lasteraer 124.b.
Samosatenus ketterye 67.a ende ongebluystentheyt 90.b.
Sampson 219.a.
Sardanapalus/ zijn doodt/ 122 ende graf-schrift 223.
Sarazynen nemen Carthago in 199.b.
Sarque een Boheemsche Jongh-vrouwe/ bedrijckt stradus seer deerlick 110. 111.a.
Sassia een valsche ende onkuyssche vrouwe 347.b.
Saturninus ghesproten wt een Ryck ende Edel Rutinenus gheslachte 171.a.
Saturninus een bergh tot Roomen 298.b.
Satura een straf ghedichte 128.b.
Saul 151.a.
Scantinia een wet 307.a.
Scipionis Africani baden 112.b.
Schilder een Medecijn geworden 338.a.
Serpent onder welckens schijn den Duyvel Eva versocht 21.a.
Serpenten ghegenereert uyt het merch van eens dooden menschen Rugghebeen 22.a.
Servius Sulpicius eē rechtsgeleerden 304.a.
Severianes ketterye 85.b.
Sejanus een Burgemeester van Roomen 118.b.
Sejanus dat vermaerde rampsalige peert heeft ses meesters ghehadt die alle gader eenen schandelicken doodt ghestorven zijn/ 117.b.

117.b/ 118.a.b.
Siciliers gheineente 164.a.
Sichem een Sone Hemors 147.a.
Sigismund [illegible] Maiestas [illegible] onluyschept 220.a.
Simoenta een Rivière [illegible] gedroncken 147.
Simonides den eersten Lyrisschen Poeet 254.b.
Simonides antwoorde van Gode aen den tyrannig Hieron 5.a.
Sobercheyts lof 112.a.
Socrates 245.a. [illegible] Xanthippenis 358.a.
Soldye de Romsche [illegible] knechten 57.b.
Solon een wetghever tot Athenen 143.b.
Soliman Turcks Keyser neemt Rhodes in 72.a.
Sophia Keyserinne vă Constantinopolen [illegible] Narses 199.a
Sophocles een Poeet zijn Rijm-gedicht van 't eynde des werelts 37.b.
So[illegible] een Latijns woordt/ wat het bediet 161.b.
Spartaniers vă [illegible] 125 b
Spartaensche koningh doet een vrage aĕ [illegible] 97.a
Specerye handel [illegible] eerst gehadt heeft 239.a.b.
Spiegels verscheyden [illegible] 97.a.
Spurinna den waersegger 381.b.
Statira een [illegible] van Mithridates vergeeft haer selven 106.a.
Stephanus den eersten martelaer 92.a.
Strothen 379 a.
Straton een [illegible] aen 124.a
Stratonica des Koninghs Deiotari wijf/ groote lief de tot haren man 196.a.
Striradus een [illegible] Boheemschen Jongelinc wert jammerlic doorĕ [illegible] bedrogen 110.111.b.
Sybariten [illegible] het oracle van Apollo na de langdurigheyt vă harĕ staet 116.a.
Syracusiers gemeente 164.a.
Syllaben door Dionysius Licinius geschreven 49.a.
Sylvester den eersten Paus van dien naem 69.b.
Symon een toovenaer den eersten ketter 80.b. [illegible] met S. Pieter 81.a. [illegible] vă den eenen bergh totte anderen vlieghen ende [illegible] zijn been aen stuckĕ/ waer af hy sterft 81.b.

T.

TAbbaerden [illegible] 358.359.360.361.
Taberna meritoria 321.b.
Tamerlanes straft Bajazetis hooghmoet 107.
Tatianus een ketter eñ zijn ketterye 85.a.
Tectosages 117.a.
Teerlingh-spelen/[illegible] eerst gevonden heeft 325.a. [illegible] een eerlic man onbetamelick 324.b. [illegible] tegen de selve 326.a [illegible] zijn [illegible] van dieverye 326.b. [illegible] 327.b.
Tempel van Apollo 116.a. van Carmenta 327.a. van Ceres 115.b van [illegible] Capitolium 317.a. van Neptunus 115.b. van [illegible]

moordadige Venus 121.a. van Venus tot Corinthen 164.b. van Vesta 53.b. des vrydoms 317.b.
Testamenten het oude ende nieuwe voorgebeeldet door de 2. kinderen Abrahams 13.a.
Thalassus eenen vermaerdē naem in de bruylosten der Romeynen 59.b.
Thales Milesius 101.b. 26.b.
Thalmudistē haer gevoelen van d'Engelen 9.b.
Theodatus een Coningh der Gotthen 197.
Theodosij des Keysers soetheyt ende beleeftheyt 158.b
Theodosij de groote/zijn wet 349.b.
Theorijcke wat het is/ 20.a.
Thimetus een Heere der Athenianen 133.b.
Thomas morus 246.b.
Thoulousaens gout 217.a. 118.b.
Thrasyllus Axoneus vreemde grillen 104.b.
Tyberius Keyser van Roomen verbiedt de zijde kleeren 144.a.
Tyberius keyser van Constantinopolē laet Peredeus de oogē wtsteecken 183.b.
Tigellus een quistgoet wert na zijne doot van alle taillooreckers beweent 128.a.
Tigranes een koningh van Armenien 266.b.
Tigris een reviere des Paradijs/ zijnen loop 11.b.
Timolaus een zone van Zenobia 246.b.
Timotheus een krijghs-oversten van Athenen 132.b wert ter oorsaken van zijn gheluck benijt 248.b.
Tethenustes een beschermer des volcx 207.a.
Tobias vermaninghe aen zijnen sone 245.a.
Tonge wat sy is/ ende wat sy wtrechten can 123.b. 124. 125.
Totilla een koningh der Gotthen 199.b.
Traianus den keyser zijn goede seedenen 147.b.
Tribunus Plebis 153.a.
Triumpho de Gamerym/ende zijn belacchelicke grillen 103.164.
Triton een Zeemonster wert met list in Bejotien ghevangen 138.a.
Turnus zijn groote sterckte/ 341.b.
Tuyfschers welcken tijdt haer lanckst valt 327.a.
Trizes een tyran verbiet zijn ondersaten malcanderen aen te spreecken twelck hem tleven kost 262.a.
Tsamensweeringe tegen Galeas Sfortia 205.a.
Tyber de Reviere tot Roomen wert beschrevē 323.b. 324.a.
Tyrannen haer ellendigh eynde 157.a.
Tyrannen leven altijdt in vreese 156.a. sy en betrouwē niemāt 155.b. ende zijn een roede Godts 157.a.
Tyrtheus een Poeet ēn Hertoghe van Lacedemonien 129.b.
Tyridates een koningh van Armenien 129.b.

V.

Vaderlick onderwijs grijpt de beste plaets by de kinderen 244. a.
Valaska een Boheemsche Jonkvrou brenght met hulpe hare ghesellinnen by na alle mans persoonen in Bohemen om den hals 51. a. haer redenen tot haer ghesellinnen 50. a. haer toverpen 51. a verwint Primislaus 51. b. haren doot 53. a.
Valerius Publicola 65. a.
Valentini ketterye 84. b.
Vastenavont Feesten 79. b.
Venus werck / wat quaet ende schade het veroorsaect 218. b 219. ghewelddighe macht int selve van een Catevaner / de prickelen tot het selve 220. b.
Veranica van Chia 106. a
Veranderinghe van sommighe vrouwen in Manspersoonen 200. b / 201. a. de bedenckingen daer over 201. b.
Vespasianus Roomsch Keyser 308. b.
Vespillons / Lieden die de dooden des avonts by de Romeynen plachten te begraven 65. a
Victoria een houten stadt door Frederick de tweede ghesticht 287. a. werdt ghewonnen ende verbrant 287. b.
Victorius lederen ghelt / 287. a.
Vesta een Goddinne der kuysheyt ende haren Tempel 53. a.
Vestale maeghden / hoedanigh dat sy wesen moesten 54. b. bewaren het heylich vyer ende t Palladium 54. 55. a. haer groote aensienlickheyt by de Romeynen 55. sy werden levendigh begraven wanneer sy haer eer verloren hebben ende op wat wijse tselve gheschiet 55. b.
Vindinghe der uytwercken / 69. b. der Druckerye 70. a. des scheeps geretschap 78. a.
Wissegrade een stadt in Bohemen 51. a.
Vitellius des Keysers overdadigheyt 129. a.
Vitiges een koningh der Gotthen 197. a.
Vlit den koningh der mooren 109. a.
Vnulfus een ghetrouwen dienaer Parthariti 181. b / 182. b.
Voconia een Wet 160. b / 336. b.
Vorsten / moghen van haer selven de Justitie niet maken 375. a.
Volmaecktheydt der getallen 3. 10. ende 100. 173 b / 174.
Vyor / wat dat het eygentlick beteeckent 62. b.
Vrouwen van menien laten sich in plaets van hare mannen dooden 17. a. b
Vrouwen zijn wanckelbaer 349. a.
Vervolginghen der Christenen 92. 93.

Wapen:

W.

WApenhuys tot Roomen 323.a.
Wilhemus Durandus 360.b.
Wilhemus Susa 360.b.
Willem Guiscard den laetsten Hertoogh van Calabrien zijn erbarmelick eynde 272.a
Werelts eynde wanneert na gissinghe sal comen 35.36.37.38.
Werelts scheppinghe 5.b/6.7.
West-Indianen wat sy gevoelden vande eerste menschen ende Sondtvloedt/ 255.b/256.a.
Wet/ der Athenianen 169.a. der Boheemsche vrouwen 52.a. der Corinthers 146. b. der Lycaoniers/ 149.b. der Lydiers 124 a. der Perssianen 207.a/ 346.a. Canuleia 306.a. Cibaria 143. a. Cornelia 143.a. Julia 307.b. Licinia 142. a. Licurgi 176. b. Orchia 143.a. Papia 307.a. Salique 160.161. Scantinia 307.a. Solini 143.b. Talionis ofte ghelijcke vergheldinghe 184. 185. 186. Titia 307.b Voconia 160 b.306.b.
Wetten der oude Romeynen ende haer Instellers/ 305.306. 307.
Wetten ende Redenen aengaende de valsche beschuldighers ende de wederlegginghe der selver 368.b/ 369.370.371.372.
Wetten/ behooren ende moeten onderhouden werden/ 363.364.365.366.a. tegen de goet verquisters 130 a. aengaende het matighen der kleederen ende spijsen 143 144.145. 146.a.
Woecker des hondertsten penninghs 260.b.261.a.
Woecker Orientale 261.b.
Woecker op woecker verboden 261.b.
Woeckers verminderinghe 261 b.
Wonderteeckenen eer de Longobarden in Italien quamen 199. b. ende daer na 200.a.
Wreetheydt wat het is/ 159.b.

X.

XAnthus een Heere vā Beotien kampt teghen Melanchus/ ende werdt verslaghen/ 133.b.
Xanthus een Milesier 135.a
Xenocrates 168.b.
Xerxes. 198.b.

Z.

ZAcharias den vader vā Joannes de Dooper 250.a.
Zaleucus een wetgheber tot Locren zijn wet 334.a.
Zarmanochegas eē Indiaē/ zijn grote stantvastigheyt om ghewilligh te sterven/ 67.a.

Zasius/ een Rechts-gheleerden/ tegen de onrechtveerdighe advocatē 335.b. tot lof der Rechten 335.a
Zenobia een Coninginne der Palmyrenen 87.a.
Zenon een Philosophus/ zijn doot 101.b.
Zenon een diaken/ zijn groote liefde tot zijnen Heere 192 a.
Zeebaert wiese eerst gebonden heeft 7[illegible]
Ziele/ heeft 3. weerdi[illegible] den 18.a. werdt do[illegible] harmonie gehouden 64.[illegible] haer plaetse in sijnen[illegible] lichaem 168.b.
Zodiacus wat het is 12.a
5. Zona's des Hemels [illegible] schreven 12.b
Zona torrida oft verb[illegible] Zone 12.a
Zoroastes 28.b. 240.b.

Eynde des Registers.

Errata

Errata van eenige fauten ende misstellingen in desen boeck bevonden/ die den goetwilligen leser aldus sal ge- lieven te verbeteren.

Eerst pag. 7. a reghel 27. voor Engelen Heeren/ leest/ Enghelen des Heeren. pag. 23. b. reg. 9. voor in de mouer/ leest/ in den moder. pag. 41. b reg. 27. voor groot/ leest/ grootvader. pag. 41. a reg. 36. voor vander/ leest vander. pag. 101. b. reg. 24. voor *Tenen* leest *Zonen*. pag. 108. a. reg. 27. voor hy by/ leest/ by hem. pag. 122. b. reg. 22/ voor dem/ leest/ dan. pag. 125. a. reg. 29. voor *Archytas*, leest/ *Archyteles*. pag. 163. a. reg. 35. voor *Muma*, leest/ *Numa*. pag. 167. b. reg. 19. voor *Nodab*, leest/ *Nadab*. pag. 240. a. reg 1. voor Galla-griecken/ leest/ Galle-griecken. pag 244. b/ reg. 35. voor digrestien/ leest/ digestien. pag. 184. b. inden ondersten reghel/ voor volmaeckt/ leest/ vermaect. pag. 184. b. moeten dese twee reghelen noch onder aen komen:

Oeffende hier voortijts sijn groote tyranny
Aen t'arm onnosel volc sonder eenigh mely

Pag. 246. a. reg. 10. voor *Arisippus*, leest/ *Aristippus*. pag 254. a. reg. 16. voor alderghoesten/ leest/ alderhooghsten. pag. 254. a. reg. 28. voor haeffken/ leest/ haesken. pag. 264 b. reg. 40. voor/ tot sweetens/ leest / sweetens. pag. 270. b. reg. 20. voor *Ieauuais*, leest/ *Beauuais*. pag. 271. a. reg. 22. voor *Pancredus*, leest / *Tancredus*. pag. 271. b. reg. 13. voor *Bouillion*, leest *Pouillion*. pag. 272. b. reg. 36. voor daghen de/ Meymaendt/ leest/ daghen der Meymaendt/ pag. 284. b. reg. 36. voor *Tancredum*, leest/ *Tancredum*. pag 287. a. reg. 8 voor *Lhurin*, leest/ *Thurin*. pag. 288. b reg. 30. voor *Barchelone*, leest/ *Barchenone*. pag. 316. b. reg. 24. voor Pauls 111/ leest/ Pauls *Paulus* 111 pag. 322. a. reg. 2. voor *Domitinus*, leest/ *Domitius*. pag. 322. b. reg. 18. voor *Liuinus Salinatur*, leest/ *Liuius Salinator*. pag. 324. a. reg. 26. voor Ediles/ leest/ Ediles. pag. 326. a. reg. 4. voor ontsloten/ leest/ ontstolen. pag. 317. a. in de additie / voor *Bouis*, leest/ *Iouis*. pag. 326. a. reg. 23. voor Keyser / leest/ Keyser/ pag 344 b. reghel 26. voor veetwerpt/ leest/ verworpt/ pag. 345 a. reg. 22. voor witten/ leest/ wetten. pag. 359. a. in de additie/ voor *Plutarch*. leest/ *Plutarch*. pag. 355. a. reg.

reg. 13. voor *Chalcenatus*, leest/ *Cincinnatus*, pag. 37[illegible] a. r[illegible]
30. voor [illegible]/ leest/ [illegible]. pag. 373. a. reg. 9. [illegible]
[illegible]/ leest Salins. pag. 389. a. reg. 2. na Graf-sch[illegible]
leest/ schrift. pag. 389 a. reg. 6. voor Salspant [illegible]
[illegible]. pag. 395. reg. 26. voor *Damian*, leest/ *D[illegible]*
[illegible].

De andere kleyne letter-fauten sal den voorsichtigen lese[r]
selve lichtelijck konnen verbeteren in het lesen.

